

Научно-образовательный электронный журнал

ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА В XXI ВЕКЕ

**Выпуск №14 (том 4)
(май, 2021)**

Международный научно-образовательный
электронный журнал
«ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА В XXI ВЕКЕ»

УДК 37

ББК 94

**Международный научно-образовательный электронный журнал
«ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА В XXI ВЕКЕ». Выпуск №14 (том 4) (май, 2021).
Дата выхода в свет: 31.05.2021.**

Сборник содержит научные статьи отечественных и зарубежных авторов по экономическим, техническим, философским, юридическим и другим наукам.

Миссия научно-образовательного электронного журнала «ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА В XXI ВЕКЕ» состоит в поддержке интереса читателей к оригинальным исследованиям и инновационным подходам в различных тематических направлениях, которые способствуют распространению лучшей отечественной и зарубежной практики в интернет пространстве.

Целевая аудитория журнала охватывает работников сферы образования (воспитателей, педагогов, учителей, руководителей кружков) и школьников, интересующихся вопросами, освещаемыми в журнале.

Материалы публикуются в авторской редакции. За соблюдение законов об интеллектуальной собственности и за содержание статей ответственность несут авторы статей. Мнение редакции может не совпадать с мнением авторов статей. При использовании и заимствовании материалов ссылка на издание обязательна.

© ООО «МОЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ КАРЬЕРА»

© Коллектив авторов

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Пестерев С.В. – гл. редактор, отв. за выпуск

Батурин Сергей Петрович	кандидат исторических наук, доцент
Боброва Людмила Владимировна	кандидат технических наук, доцент
Богданова Татьяна Владимировна	кандидат филологических наук, доцент
Демьянова Людмила Михайловна	кандидат медицинских наук, доцент
Еремеева Людмила Эмировна	кандидат технических наук, доцент
Засядько Константин Иванович	доктор медицинских наук, профессор
Колесников Олег Михайлович	кандидат физико-математических наук, доцент
Коробейникова Екатерина Викторовна	кандидат экономических наук, доцент
Ланцева Татьяна Георгиевна	кандидат экономических наук, доцент
Нобель Артем Робертович	кандидат юридических наук, доцент
Ноздрина Наталья Александровна	кандидат педагогических наук, доцент
Павлов Евгений Владимирович	кандидат исторических наук, доцент
Петрова Юлия Валентиновна	кандидат биологических наук, доцент
Попов Сергей Викторович	доктор юридических наук, профессор
Табашникова Ольга Львовна	кандидат экономических наук, доцент
Тюрин Александр Николаевич	кандидат географических наук, доцент
Усубалиева Айнура Абдыжапаровна	кандидат социологических наук, доцент
Фаттахова Ольга Михайловна	кандидат технических наук, доцент

СОДЕРЖАНИЕ

Название научной статьи, ФИО авторов	Номер страницы
ДОПОЛНИТЕЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ	
O'ZBEK VA INGLIZ MAQOLLARIDA ORNITONIMLAR USLUBIYATI VA ULARNING QIYOSIY TADQIQI Mohlaroyim Basirjonova, Gulhayoxon Basirjonova, Nigoraxon Maqsudova	18
BOSHLANG'ICH SINF O'QITUVCHILARINING MATEMATIK TAYYORGARLIGI VA VAZIFALARINING PEDAGOGIK ASOSLARI Choriyeva Sofiya Imomqulovna, Normuratova Gulchehra Buronovna	22
BOSHLANG'ICH SINFLARDA MATEMATIK TUSHUNCHALARNI TA'RIFLASH METODIKASI Eshmirzayeva Nodira Mamanazarovna, Jo'rayeva Dilafro'z Raxmatovna	25
MATHEMATICAL MODELING OF APPROXIMATION PROBLEMS FOR APPROXIMATING DEVICES BASED ON THE CENTRAL LIMIT THEOREM Arofat Sadirdinovna Kochkarova	29
ЎЗБЕК ШАШМАҚОМИНИНГ ТАРКИБИЙ ТУЗИЛИШИГА ОИД АЙРИМ ҚАРАШЛАР Maxkamov Doston Faxriddin o'g'li	37
ИНСОН ИММУНИТЕТИНИ МУСТАХКАМЛАШДА ЭЧКИ СУТИНИНГ САМАРАСИ Махмудова Х.И., Охунова Сурайё Собиржоновна, Маматкулова Бустон Аминовна	42
IMPLEMENTING ANIMAL NAMES IN ENGLISH FICTION AS A PHRASEOLOGICAL TERM Maxmudova Aziza Zafarovna	45
MEANS OF DESCRIBING THE HUMAN PSYCHE IN ENGLISH AND UZBEK PHRASEOLOGY Yoqubov Anvar	50
CONCEPTUAL METAPHOR IN THE LITERARY TEXT Ashurova D. Umarovna, Duvlaeva Nozigul Xolmuxammad qizi	56
INTERACTIVE METHODS OF DEVELOPING PUPILS' ORAL SPEECH IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES Mirzayeva Mahliyo G'ayrat qizi	64
ABDULLA ORIPOV SHE'RIYATIDA MA'RIFIY G'OYALARINING BADIY TARANNUMI Muxiba Rajabova Ne'matovna	69

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA NUTQ MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING MUHIM OMILLARI Berdiyeva Ozoda Absalamovna	82
TIL - MILLAT HAMIYATI Nasiba Boshmonova	89
ШОИРА МУАЗЗАМХОНИНГ ТАСАВВУФИЙ РУҲДАГИ ҒАЗАЛЛАРИ Насиба Сайдалиева Фарҳодовна	92
THE USE OF "TO BE" AS THE MAIN VERB IN ENGLISH Nazarova Bahora Shokirovna	99
THE USE OF MACHINE LEARNING TECHNOLOGY IN THE MANAGEMENT OF TELECOMMUNICATIONS NETWORKS Nazarova Mushtariy Bahrom qizi	105
BASIC THEORETICAL ANALYSES IN THE CREATION OF A LABORATORY STAND ON MAGNETISM Abdurakhmonov Bakhrom Abdurakhmonovich, Nematov Ma`rufjon Shukhratovich	108
MATEMATIKA FANI MAQSADI, VAZIFASI VA RIVOJLANISH TARIXI Móminova Mohidil Hojiqulovna	115
ANALYSIS OF MINERAL POWDERS USED IN THE PREPARATION OF ASPHALT CONCRETE PAVEMENTS Makhkamov Dilshod Ismatillaevich, Akhmadjanov MukhammadAli Azimjon ogli, Mukhammadjonov Alijon Olimjanovich	120
CHAQQON HAMSHIRA DASTURI, (LOYHASI) HAQIDA MALUMOT Karimova Mushtariybegim Lochinbek qizi, Boynazarova Zilolaxon Lochinbek qizi, Raxmonova Mashrabxon Lochinbek qizi	126
BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING NUTQINI O'STIRISH YO'LLARI, SINF RAHBARINING VAZIFALARI Ko'chkarova Gulchehra Rajabovna, Mirzayeva Turg'inoy Ismoilovna	128
«O'QUVCHILARGA KASB TANLASHIDA MAKTAB PSIXOLGINING RO'LI Boronova Shamsiniso Hiseynovna	131
BOBUR DAVRIDA BUNYOD ETILGAN MUHTASHAM IMORATLAR Sobirov Jamshidbek Zokirjon O'g'li	137
DARS TASHKIL ETISH JARAYONIDA O'QITUVCHI MAHORATI MUHIM OMIL SIFATIDA Gulmira Juraboyeva, G'afforova Sevinch Zayniddin qizi	140
TOXANOMIC AND ECOLOGICAL CLASSIFICATION OF COTTON PHYTONUTRIENTS OF SURKHANDARYA REGION (ON THE EXAMPLE OF JARKURGAN DISTRICT) Turdaliyeva Oybahor Axmadovna	143

NEW STEPS OF STRUGGLING FOR THE CORRUPTION AND THE ROLE OF ADMINISTRATIVE STATE ORGANS IN IT Satvoldiyev Fahriddin Akbarali O'g'li	146
O'QUVCHILARNI MUSTAQIL FIKIRLASHGA O'RGATISHDA MEDIA TA'LIM VOSITALARIDAN FOYDALANISH Nodira Mahmudova	150
FUNCTIONAL OPPORTUNITIES OF USING WEBINAR TECHNOLOGIES IN EDUCATION Normahmatov Oybek Sobir ugli	154
ЗНАЧЕНИЯ ФОНД РЫНКОВ В ЭКОНОМИКЕ УЗБЕКИСТАНА Мадаминова Мафтуна	159
LINGUO-PHILOSOPHICAL ESSENCE OF LANGUAGE IN THE PROCESS OF INTERETHNIC RELATIONS Nurmamatova Sarvinov Begali kizi	162
AUTOMATIC CONTROL TEMPERATURE IN THE TECHNOLOGICAL SYSTEM OF OIL PROCESSING Abduraxmonov O. R., Omondullayev Behzod Farkhodovich	168
BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI O'QITISH METODIKASI Norqobilova Nafisa Nortojoyevna	175
ПРИЧИНЫ ВИБРАЦИИ ПРИ МЕХАНИЧЕСКОЙ ОБРАБОТКЕ МЕТАЛЛОРЕЖУЩИХ СТАНКОВ В МАШИНОСТРОЕНИИ И ПРОБЛЕМЫ ЕЕ УСТРАНЕНИЯ Абдухакимов Н.Ж., Исmoilов О.Х., Окйулов К.Р.	179
TA'LIM VA TARBIYANI UYG'UNLASHTIRISHDA OTA- ONALARGA PSIXOLOGIK MASLAHATLAR Saddanova Gulshoda Abdullayevna	184
КОРЕЙС ТИЛИДА КЕЛИШИК ҚЎШИМЧАЛАРИНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ Азиза Солеева	189
BENEFITS OF READING BOOKS IN IMPROVING FOREIGN LANGUAGE SKILLS Charos Uralova, Umarjon Yaxshimurodov	195
МАКТАВ YOSHIDAGI BOLALARDA XULQI OG'ISHGANLIKNI KELITIRIB CHIQARUVCHI SABABLAR Begbayeva Matluba Sapaxanboyevna	203
CAVITY CLINIC OF LONG LOCATION OF A FOREIGN BODY IN THE NOSE Muradova Mehriniso Mubinovna	207
ЖЕНСКОЕ ПРОСТРАНСТВО И ЕГО МЕСТО В СОВРЕМЕННОЙ ПОСТМОДЕРНИСТСКОЙ ПРОЗЕ Бегматова Лола Акромовна	211

THE USAGE OF MODERN EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS Omonboeva Makhliyo Ikhtiyorovna	220
DEVELOPMENT OF CEMENT PRODUCTION THROUGH NEW TECHNOLOGIES Sadikova Adalat Maratova, Durdubaeva Roza Muratbaevna, Begmanova Gavhar Elbaevna	225
INTERAKTIV USULLAR HAQIDA MA'LUMOT Сафарова Зухра	228
BOSHLANG'ICH SINF DARSLARIDA HIKOYA O'QITISH METODIKASI Qalandarova Safargul Raxmonovna	232
THE IMPORTANCE OF IMPLEMENTING CONTENT BASED IN TEACHING ENGLISH Quranbayev L.	235
RADICES ET FRUCTUS PSORALEAE ЎСИМЛИГИНИ КИМЁВИЙ ТАРКИБИ ВА ТИББИЁТДА ИШЛАТИЛИШИ Исломов Акмал Хушвактович, Қурбанова Айпара Джолдасовна, Бозорова Диляйра Ўткировна	239
TA'LIM SIFATINI OSHIRISH MAQSADIDA BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA TASHABBUSKORLIKNI RIVOJLANTIRISH Rajabova Zuhro Iskandarovn, Subhonova Gulshoda Dilshod qizi	244
SPECIFIC FEATURES OF TEACHING POLYSEMY IN SENIOR STAGES Raxmonqulova Gulzoda Shuhrat qizi	247
TALABALAR ORASIDA SHAXSLARARO MUNOSABATLARNING XUSUSIYATLARI: MUAMMO VA YECHIMLAR Reymbayeva Gulchehra Sanatillayevna	253
YOSHLARNI O'QITISHDA METODIKA VA PEDAGOGIK MAHORATI Ibrohimova Gulnora Aminovna, Mamatova Dilfuza Mamatqulovna	256
ULTRASONIC TECHNOLOGY OF DRY EXTRACTION FROM SILYBUM MARIANUM SEEDS Rustamova Mokhinur Mukhammad kizi	261
SIYOSIY KOMMUNIKATSIYANING YANGI SHAKL VA USULLARI Abduraxmonova Hilola Abdurahim qizi	264
VERBAL AND NON-VERBAL COMMUNICATION Subkhanova Nargiza Mardonovna	269

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF LEARNING IN THE EDUCATION PROCESS Sulaymonova Ra`no, Nosirova Dilfuza	274
ADVERBIAL VARIANTS OF TEMPORAL SYNTAXEMES IN ENGLISH AND UZBEK Sunnatova Maftuna Akbar kizi	281
THE USAGE OF GAMES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS Suyarova Nilufar Kamilovna	288
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA INKLYUZIV TA'LIMNING JORIY ETILISH VA AHAMIYATI! Rahimova Hanifaxon Ruzimatovna	293
CREATING RESEARCH SKILLS IN ENGLISH LESSONS IN SECONDARY SCHOOL STUDENTS Sattorova Gulnoza	301
MAMLAKATIMIZ SAYLOV SIYOSATINING XAVFSIZLIK ZAMONAVIY VA DEMOKRATIK TAMOILLARGA ASOSLANGAN XUSUSIYATLARI Jumayev G'iyosjon Abduvaxobovich, Akbaraliyev Baxtiyor Bakirovich	308
YOSHLAR ORASIDA RUXIY TUSHKUNLIK MUAMMOLARINING YECHIMI VA SHUKRONALIK HISSINI UYG'OTISH Dadaboyeva Vasilajon Abdurazzoqovna	314
DIALOG FORM OF COMMUNICATION BASED ON ROLE- PLAYING GAMES AT A2 LEVEL OF TEACHING A FOREIGN LANGUAGE IN A SECONDARY SCHOOL Esirgapova Sitora Toshturdi Kizi	318
THE SUBJECT OF PSYCHOLOGY, ITS RELATIONSHIP WITH OTHER SCIENCES Fayzieva Shoiray Ayubovna	333
XITOY TILIDA RETORIK SO'ROQ GAPLARNING TAHLILI Tilovov Ozod Zairjonovich	338
THEORETICAL FOUNDATIONS OF PEN ART Toshpo'latov Baxtiyor Bahodir o'g'li, Abdullaev Sayfullo Fayzullaevich	343
ABDULLA QAHHOR ASARLARIDA HIKOYALARNING O'RNI Toxirova Dildora Botirovna, Tosheva Dilorom Mustafoyevna, Ibraximova Sevara Foziljonovna, Hayitova Umida Qaxramonovna	347
USING VOLUNTEERS IN EFL CLASSROOM Charos Uralova, Umarjon Yaxshimurodov	351

<p>QO'ZILARNING SPETSIFIK BO'LMAGAN HIMOYA OMILLARIGA ONA QO'YLARNI TO'LA QIYMATLI VA QIYMATSIZ OZIQLANTIRISHNING TA'SIRI Tadjiyev Jamshid Jonizokovich, Ochilov Begzod Salimovich, Maxmudova Xurshida Irgashevna</p>	365
<p>TALABALARGA HAYKALTAROSHLIKNI PLASTIK ANATOMIYA ORQALI O'RGATISH Usmanov Nodirbek Shavkatovich</p>	368
<p>XORAZMSHOHLAR DAVLATINING TASHKIL TOPISHI VA UNING TARAQQIYOT BOSHQICHLARI Tadjiyev Allamurod Jovliyevich</p>	373
<p>TARIXIY-BADIIY ASARLARNING MA'NAVIY-MA'RIFIY AHAMIYATI (MUSTAQILLIK DAVRI QISSALARI MISOLIDA) Satimov Muhammadsobit Dilshodbek o'g'li</p>	378
<p>TEXNOLOGIYA FANI DARSLARINI INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA TASHKIL ETISHNING SHAKL VA METODLARI Karomatov Navro'z Hamzayevich, Botirov Muzaffar Xodiyevich</p>	382
<p>XX-XXI ASRlarda ЎЗБЕК ХАЛҚ ЧОЛҒУЛАРИ АНСАМБЛЛАРИ ФАОЛИЯТИ Мирзаева Нафиса, Саидмуродова Наргиза</p>	386
<p>VERBALIZATION OF THE CONCEPT "POVERTY" IN FICTIONAL TEXTS Djurabayeva Kamola Shuxratillayevna</p>	389
<p>ACTUAL PROBLEMS OF THE PSYCHOLOGY OF COMMUNICATION Xaydarova Sayyora Chinaliyevna, Jonzokova Sayyora Anvarovna</p>	397
<p>CHANG CHOLG'USI BEZAKLARI – AN'ANAVIY IJROCHILIK VA XALQ CHOLG'ULARI MISOLIDA Xojimamatov Azimjon Fayzullo o'g'li</p>	405
<p>ҚЎҒИРЧОҚ ТЕАТР САНЪАТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ИНОВАЦИОН ҲАМКОРЛИКНИНГ АФЗАЛЛИКЛАРИ Холиқов Муҳриддин Нурмухаммадович</p>	415
<p>SHEBEN-BASED PAVEMENT ANALYSIS AND RESULTS Inoyatov Kahramon Moydinovich, Kholmatov Polatjon Gayratjon oglu, Abdullayev Khakimhon Bosidkhonovich</p>	420
<p>O'ZBEKISTONDA, UMUMTA'LIM MAKTABLARDA KIMYO FANINI RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIY TA'LIM TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH Yusupova Hilolaxon Shuhratovna</p>	425
<p>FEATURES OF HYPOTACTIC STRUCTURAL FORMATION IN ENGLISH Zarina Murtozayeva Muxtor qizi</p>	428

STUDY OF FISH AND THEIR INTERNAL STRUCTURE Khomidov Ziyodulla Shukrulla o'g'li, Usmonov Bekzod Sidiqjon o'g'li	434
ОБОСНОВАТЬ ТРЕБОВАНИЯ К ПАРАМЕТРУ ЛАВИННОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ НА ЗАЩИТНЫЕ СООРУЖЕНИЯ ГОРНЫХ ДОРОГ Мамадалиев Адхамжон Тухтамирзаевич, Вафакулов Вахобжон Бахрамович	438
ГИПЕРАКТИВ БОЛАЛАР БИЛАН ИШЛАШДА ПСИХОЛОГНИНГ РОЛИ Мунира Якубжоновна Нишонова	443
TIL SISTEMASINING IYERARXIK TUZILISHI TIL BIRLIKLARI VA ULARGA XOS XUSUSIYATLAR Amonova Aziza	447
ЗАМОНАВИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА ПЕДАГОГИК ПСИХОЛОГИЯНИНГ АҲАМИЯТИ Абдурахманова Феруза Алишеровна	451
БОШЛАНҒИЧ СИНФЛАР ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯСИДА СОҒЛОМЛАШТИРИШ ТАДБИРЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ ИЛМИЙ - МЕТОДИК АСОСЛАРИ Адилова Хосият Зиядулла қизи	458
АНТОНИМЫ В РУССКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ Омонова Сарвиноз Ильхом кизи	462
АХБОРОТ РЕСУРСЛАРИНИ ҲИМОЯ ҚИЛИШ МУАММОЛАРИ Курбанова Феруза Чориевна	467
ТЕХНОЛОГИЧЕСКИЙ РЕЖИМ ЭКСПЛУАТАЦИИ ГАЗОВЫХ СКВАЖИН НА ПОЗДНЕЙ СТАДИИ РАЗРАБОТКИ Бекжонов Р.С., Авлакулов А.М., Саматов Ш.Ш., Хидиров Ж.Ч., Юлдошев Ж.Б.	472
АКТУАЛЬНЫЙ ВОПРОС: “ДЛЯ ЧЕГО ПРОВОДЯТСЯ ОЛИМПИАДЫ”? Бобомуродова Лола Валижоновна, Бобомуродова Нафиса Валижоновна	478
БОЛАЛАР БОҒЧАСИ ҲУДУДИНИ ЛАНДШАФТ ЕЧИМИ Махмудова Сабоҳат Абдусатторовна	481
ТАЪЛИМГА ЗАМОНАВИЙ АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИНИ ЖОРИЙ ЭТИШНИНГ ИСТИҚБОЛЛИ ЙЎНАЛИШЛАРИ Каримова Гулноза Йигиталиевна, Махамадалиев Лутфилло Умарали ўғли	487

ЎЗБЕКИСТОН ИҚЛИМИ ШАРОИТИДА ЗАМОНАВИЙ СОҒЛОМЛАШТИРИШ САНАТОРИЯ МАРКАЗЛАРИГА КИЧИК БОҒЛАРНИНГ ЛАНДШАФТ ЕЧИМИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ Имомов Мухиддин Рустамович	496
ҚЎҒИРЧОҚ ТЕАТР САНЪАТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ИННОВАЦИОН ҲАМКОРЛИКНИНГ АФЗАЛЛИКЛАРИ Ислом Бердимуродов	507
ЗАМОНАВИЙ ҚИШЛОҚЛАР КЕЛАЖАГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА “ҚИШЛОҚ ТУРИЗМИ”НИ ТАШКИЛ ЭТИШ ТАМОЙИЛЛАРИ Бердикулов Жасур Бегимович	517
ЯЗЫК И ЛИНГКУЛЬТУРОЛОГИЯ Шофқоров Абдишукур Мусаевич, Комилова Гульмира Темировна	524
ШАРҚ ХАЛҚЛАРИ ХАЁТИДА ДЕМОКРАТИК ҚАРАШЛАРНИНГ АНАНЪАВИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ Курбанов Элдар Эрмаматович	535
Абдунабиев Махсуджон Маматкарим ўғли ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ ТИЗИМИНИ ТАРИХАН ШАКЛЛАНИШ ЖАРАЁНИ ХАҚИДА АЙРИМ ФИКР МУЛОҲАЗАЛАР	545
ТАЛАБА ЁШЛАРДА МИЛЛАТЛАРАРО ТОТУВЛИК МАДАНИЯТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ АҲАМИЯТИ Закирова Дилфуза Сайдолимовна	552
YOZILMAGAN QONUN YOXUD AXLOQIY TARBIYANING HAYOTIMIZDAGI ROLI Berdiyeva Gulnoza Sharopovna	558
ЗЕРНОВЫЕ И ОСЕННИЕ КУЛЬТУРЫ Эшмуратов Марат Тангатарович, Курбанбаева Гулшад Сарсенбаевна, Сапарова Гулзада Бахиевна	561
РАЗВИТИЕ ЛОГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ Исманова Г.Г., Иброхимова Мохизар	564
BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA MENTAL ARIFMETIKA DASTURINING AHAMIYATI HAMDA TASHKILOTCHILIK QOBILIYATIGA TA'SIRI Xazratqulov Yashnarbek Uchquno`g`li	568
МАКТАБГАЧА YOSHDAGI BOLALAR FAOLIYATIDA O'YINNING AHAMIYATI Sapayeva Muborak	573
TEKNOLOGIYA FANINI O'QITISHGA ZAMONAVIY YONDASHUV Z. Sapayeva	579

ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯНИНГ МЕҲНАТ ВА ҲАРБИЙ АМАЛИЁТ БИЛАН БОҒЛИҚЛИГИ ПРИНЦИПИ Ҳамраева Роҳила Юлдашевна	583
BOSHLANG‘ICH SINFLARDA DIDAKTIK TOPSHIRIQLARDAN FOYDALANISH Sh.Sobirova	586
ОСОБЕННОСТИ СИНХРОННОГО ПЕРЕВОДА. СИСТЕМА УПРАЖНЕНИЙ ДЛЯ РАЗВИТИЯ НАВЫКОВ СИНХРОННОГО ПЕРЕВОДА Рахматова Хушнуда Нуриддиновна	590
ДИНАМИКА РАЗВИТИЯ ЭНДОГЕННОЙ ИНТОКСИКАЦИИ ПРИ ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОМ ТЕРМИЧЕСКОМ ОЖОГЕ Коржавов Ш.О., Шопурова Г.О.	595
АБУ ЗАЙД ДАБУСИЙ ХИЛОФ ИЛМИНИНГ АСОСЧИСИ Каримов Мурод Эргашевич	600
СПОСОБЫ ВЫРАЖЕНИЯ ПОЛА В ЯЗЫКАХ МИРА Максутбекова Умида Артыковна	605
УБАКЫТТЫ БИЛДИРГЕН СӨЗДӨРДҮН ЛИНГВИСТИКАЛЫК ТАБИЯТЫ Кошуева Майниса Жумаевна, Урустамбаева Жылдыз	608
ОПЕРА ТЕАТРЛАРЫНДА СЕС РЕЖИССЁРЫНЫҢ ЎАЗЫЙПАЛАРЫ Ниетуллаев Рустам Асанович	619
TEACHING ENGLISH METHODS Muhammadiyeva Khurshida	624
TIBBIYOT GEOGRAFIYASINI O‘QITISHDA INNAVATSION PEDAGOGIK METODLARNING QO‘LLANILISHI VA ANAMIYATI Komilova Nilufar Karshiboyevna, Payziyeva Madina Ulug‘bek qizi, Muhammadiyeva Shahnoza Ziyodullayeva qizi	628
МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМДА ПСИХОЛОГИК ХИЗМАТНИНГ ЗАМОНАВИЙ ШАКЛЛАРИ ВА МЕТОДЛАРИ Исроилова Наврўза Абдулҳамид қизи	636
МУСИҚА САНЪАТИ ВА ХАЛҚ МУСИҚА ИЖОДИЁТИ Мамадалиева Гулсанамхон Мансуржон қизи	643
АЁЛ ИЖРОСИГА ХОС ИЖОД НАМУНАЛАРИНИНГ ТАЛҚИН ХУСУСИЯТЛАРИ (Ўзбекистон ва Тожикистон халқ артисти Матлуба Дадабоева ижоди мисолида) Мамажоновна Дилдора Абдурахмоновна	654
МОНИТОРИНГ И ПЕРЕДАЧА ДАННЫХ УРОВНЯ ПОДЗЕМНЫХ ВОД Нигматов А.М., Абдуқаххорова Н.Д., Оташев А.	663

ХОРИЖИЙ ТИЛЛАРНИ ЎҚИТИШДА ҚУЛЛАНИЛГАН МЕТОДЛАР ВА УЛАРНИНГ ЎЗИГА ХОС ҲУСУСИЯТЛАРИ Нишонов Исмоилжон Абдумуталлибович	670
ВЗАИМОСВЯЗЬ МЕЖДУ ВЛАЖНОСТЬЮ МАТЕРИАЛА И ОТНОСИТЕЛЬНОЙ ВЛАЖНОСТЬЮ ВОЗДУХА И РАСЧЕТОМ ЭНЕРГИИ, ОПЫТНОЙ ДЛЯ ОБРАЗОВАНИЯ СЛОЯ МАТЕРИАЛА Н.Ш.Абдукодиров, А.Т.Рахмонов, С.С.Ахтамбаев, Окйулов К.Р.	677
ИННОВАЦИОН ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИНИНГ САМАРАЛИ ЖИҲАТЛАРИ Юсуфжонова Одинахон	684
СПОСОБ ПОЛУЧЕНИЯ ПОЛИЭТИЛЕНА ПОД ВЫСОКИМ ДАВЛЕНИЕМ Рашидов Абдуворис Абдурашид угли, Качалова Татьяна Николаевна	690
ШАХС МУСТАҚИЛ ФИКРЛАШИДА ТАФАККУРНИНГ АҲАМИЯТИ Латипова Умида, Рахимова Аззатжон, Жуманазаров Лутфулло	696
ROSSIYA TASHQI SIYOSATINING ASOSIY USTUVOR YO'NALISHLARI O'roqov Abduqahhor Shodiyor o'g'li	704
EFFECTIVE WAYS OF TEACHING ENGLISH TO PRE-SCHOOL CHILDREN Baltabaeva Ayzada Askarovna	709
ПРОБЛЕМА ПОДГОТОВКИ РУКОВОДИТЕЛЕЙ К УПРАВЛЕНЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В СФЕРЕ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА Рашидов Азизбек Улугбекович	713
ОСНОВНЫЕ ВОПРОСЫ И ПРОБЛЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ И ВОСПИТАНИЯ Джамалутдинова Барно Рамзитдиновна	717
ПРИЧИНЫ ВИБРАЦИИ И УСТРОЙСТВА ГАСИТЕЛЕЙ ВОЗНИКАЮЩИЕ В ПРОЦЕССЕ РАБОТЫ МАШИН И МЕХАНИЗМОВ Г.Г. Нишопова, Н.Ш. Абдукодиров, К.Р. Окйулов, Ш.А. Абдуллаев	723
TALABALARNING MUSTAQIL ISHLARINI TASHKIL ETISHNING MUHIM VOSITASI Kodirova Lola Muzaffarovna	729
ELICITING VOCABULARY IN THE CLASSROOM Kodirova Lola Muzafarovna, Buzrukova Jamkhura	733

DEVELOPING CREATIVE ACTIVITY IN STUDENTS THROUGH SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL TRAININGS Latipova Umida Yusufboevna	739
СЛОЖЕНИЕ ТЕКСТОВ И СОБИРАНИЕ «АВЕСТЫ» А.А. Мустафоев, Г.Ш.Ахмаджонова	744
OPTIMIZATION OF EXPENSES FOR THE MAINTENANCE AND USE OF ROLLING STOCK OF JSC " UZBEKISTAN TEMIR YULLARI" Sh. A. Kadirova	753
ВОЗНИКНОВЕНИЯ МОСТА МЕЖДУ ВЛАСТЬЮ И НАРОДОМ В ПРОЦЕССЕ СТАНОВЛЕНИЯ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА Зияева Камола Султанмурадовна	759
К ВОПРОСУ О ПОВЫШЕНИИ ПРИВЕРЖЕННОСТИ К ЛЕЧЕНИЮ БОЛЬНЫХ ЛЕГОЧНЫМ ТУБЕРКУЛЕЗОМ В САМАРКАНДСКОМ ЦЕНТРЕ ФТИЗИАТРИИ И ПУЛЬМОНОЛОГИИ Пардаева Угулой Джамоловна, Каюмова Шахло	770
ФЕНОМЕН РАЗВИТИЯ ТЕНЕВОЙ ЭКОНОМИКИ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН И СПОСОБЫ ЕЁ СНИЖЕНИЯ НА ОСНОВЕ МИРОВОГО ОПЫТА Махкамов Дониёр Нейматович	776
РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТ ВА УНИНГ ИНСТИТУТЛАРИ Отақўзиева Зухра Маратдаевна, Бердибоев Олтинбой Абдибоки ўғли	784
ТАЛАБАЛАР ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИДА ЎЗИНИ ЎЗИ ИДОРА ҚИЛИШНИНГ ИЖТИМОЙ-ПСИХОЛОГИК МЕХАНИЗИМЛАРИ Рамазонов Жахонгир Жалолович	794
ФАРҒОНА ВОДИЙСИДА ЕВРОПАЧА ТИББИЁТ МУАССАСАЛАРИНИНГ ТАШКИЛ ЭТИЛИШИ ВА УЛАР ФАОЛИЯТИ (XIX АСР ОХИРИ -XX АСР БОШЛАРИ) Шадманова Санобар Базарбаевна, Хакимов Адхамбек Ахмаджон ўғли	800
ЭФФЕКТИВНЫЕ СПОСОБЫ ОРГАНИЗАЦИИ ОБЯЗАТЕЛЬНОГО ОДНОЛЕТНОГО ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ 6-7 ЛЕТ Сайдуллаева Меҳриноз Баҳодировна	808
ЕНГИЛ АТЛЕТИКАЧИЛАРНИНГ ЎҚУВ МАШҒУЛОТЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ АСОСЛАРИ Сатқулов Бекзод Мавлянович	813
UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA O`QUV-TARBIYA JARAYONINI SAMARALI TASHKIL ETISH Allamov Shavkat Sharipovich, Bobojonov Mahkam Davronovich	817

VERBAL AND NONVERBAL COMMUNICATION Nazarova Vazira Bahron kizi	821
КЫРГЫЗ ЖАНА ӨЗБЕК БАЛДАР АДАБИЯТЫ ЖӨНҮНДӨ Бойтураева Тиллакан	826
АКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ Тошбоева Нигина Базар кизи	831
TYPES OF HIGH TECHNOLOGICAL ACTIVITIES IN CLASSROOM Toshtemirova R.A.	835
INFORMATIKANI O'QITISHDA TURLI DARAJALI TOPSHIRIQLARDAN FOYDALANISH Doniyor Toshtemirov	839
ТОПОНИМ КОМПОНЕНТЛИ ФРАЗЕОЛОГИК БИРЛИКЛАРДА БИЛИМ ТУЗИЛМАЛАРИНИНГ ИФОДАЛАНИШИ Мавлонова М	843
BOSHLANG'ICH SINF O'QITUVCHILARI TAYYORLASHNI TAKOMILLASHTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI M. D. Bobojonov, SH. SH. Allamov	848
USE OF WORDS AND PHRASES RELATED TO THE NORMS OF ETIQUETTE IN THE STUDIED FOREIGN LANGUAGES Ergasheva Bakhora Bakhtiyorovna	855
ЭФФЕКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ Низамова Нигора Турсунхуджаевна	862
УЗБЕКСКИЙ НАРОДНЫЙ ЭПОС: ДАСТАНЫ Олтмишева Муслима Музаффаржон кизи	868
ИССЛЕДОВАНИЕ СОСТАВА И СВОЙСТВ РАЗЛИЧНЫХ МАРОК ЗУБНЫХ ПАСТ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА ЗДОРОВЬЕ ЧЕЛОВЕКА Федотов Сергей Александрович, Жерготова Мария Сергеевна	871
ФИЗИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ ПРОЦЕССА РАЗРАВНИВАНИЯ ТВЕРДЫХ БЫТОВЫХ ОТХОДОВ ОТВАЛОМ БУЛЬДОЗЕРА Норкул Раббонаевич Аслонов, Мухамедова Нафиса Баходировна	876
ФОРМИРОВАНИЕ ИНОЯЗЫЧНОЙ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ ИНЖЕНЕРОВ Атаджанова Барно Тулкиновна	888
ГАЗКОНДЕНСАТ КОНЛАРИ ЖИХОЗЛАРИ СИРТИДА МЕТАЛЛ ПОТЕНЦИАЛИ ҲОСИЛ БЎЛИШИ ОЛДИНИ ОЛИШ Бекжонов Р.С., Авлакулов А.М., Саматов Ш.Ш., Хидиров Ж.Ч., Юлдошев Ж.Б.	893
ҚАДИМИЙ НОЁБ ЧАНГ ЧОЛҒУСИ ВА УНИНГ ОИЛАСИ Ҳусанова Муяссар Чапаевна	898

АРЫЗ ИШ КАГАЗЫНЫН ЖӨНӨКӨЙ ТҮРҮ ЖАНА ТИЛДИК ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ Кошуева Майниса Жумаевна, Шаимова Айгүл Одиловна, Токтомуратова Жанара Өмүрбаевна	907
ГИСТОЛОГИЧЕСКИЕ ИЗМЕНЕНИЯ В ЛОХАНОЧНО- МОЧЕТОЧНИКОВОМ СЕГМЕНТЕ У ДЕТЕЙ С ВОЗРАЖДЕННЫМ ГИДРОНЕФРОЗОМ Шопурова Гулибону Окилжон кизи	916
МУСТАҚИЛЛИК ЙИЛЛАРИДА ЗАМОНАВИЙ МИЛЛИЙ ТУРАР-УЙ АРХИТЕКТУРАСИ Юнусов Алишер Шухратович	917
УЗБЕКСКАЯ ЛИТЕРАТУРА - СИМВОЛ ЖИЗНИ НАЦИИ Одинаева Гульбахор Джуракуловна	924
LOOKING AT THE WORK OF COLOR ARTIST KHURSHID ZIYOKHONOV Turaev Ilhomjon Rahim ugli, Amirkulov Ozod Irkin ugli	929
SAHNALASHTIRILGAN O'YINLAR VOSITASIDA BOLALARNING IJODIY QOBILIYATLARINI TAKOMILLASHTIRISH Asqarova Dilorom Qurbonovna, Xudoyqulova Dilbarxon Zokirovna	936
PROCEDURE OF LAND SEIZURE FOR STATE AND PUBLIC NEEDS AS AN EXAMPLE OF DEVELOPED COUNTRIES Ulfat Shonazarov Ibrogim ugli	941
ЎЗБЕКИСТОНДА ЗИЁРАТГОҲЛАР ТУРИЗМИ ВА УНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ АҲАМИЯТИ Бозоров Абдуғани Каримович, Ўроқов Азаматхон Амир ўғли	947
БОЛА ТАРБИЯСИ ВА УНГА БЎЛГАН ПСИХОЛОГИК ЁНДАШУВ Якубова Шоҳсанам Жўрабой кизи	953
FEATURES OF MANAGEMENT OF PRESCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTION AT THE STAGE OF INTRODUCTION OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES Makhmudova Zulfiya Khomidovna	958
WAYS TO USE ADVANCED FOREIGN EXPERIENCE TO INCREASE THE ATTRACTIVENESS OF THE INVESTMENT ENVIRONMENT IN UZBEKISTAN Odina Teshabaeva, Doniyor Nishonboev	962
МАКТАВГАЧА ТА'ЛИМ СИФАТИНИ ТА'МИНЛОВЧИ ТАҲАНЧ УСТУНЛАР М. Imaeva, X.Satimboeva	972
ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО МАСТЕРСТВА У ПЕДАГОГОВ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ Хасанова Ирода Нажмидиновна	981

<p>ГРАФИКА САЊАТИНИНГ ЎЗИГА ХОС ТОМОНЛАРИ</p> <p>Холиқов Азимжон Абдулло ўғли</p>	<p>985</p>
---	------------

ДОПОЛНИТЕЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

ФИО авторов: Mohlaroyim Basirjonova (talaba)

Gulhayoxon Basirjonova (talaba)

Nigoraxon Maqsudova (o'qituvchi)

Farg'ona davlat universiteti

Название публикации: «O'ZBEK VA INGLIZ MAQOLLARIDA ORNITONIMLAR USLUBIYATI VA ULARNING QIYOSIY TADQIQI»

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek va ingliz tilidagi ornitonimlar ishtirok etgan maqollar o'rganilib, qiyosiy tadqiq etildi, o'xshash va farqli jihatlari yoritib berildi, misollar keltirib o'tildi.

Kalit so'zlar: maqol, ornitonimlar, badiiy so'z san'ati, tadqiqot, tilshunoslik, farqlar, majozan, badiiy adabiyot.

Аннотация: В этой статье были изучены, сопоставлены пословицы с орнитонимами на узбекском и английском языках, выделены сходства и различия, приведены примеры.

Ключевые слова: пословица, орнитонимы, художественная литература, исследование, лингвистика, различия, метафора, солидарность, родина.

Annotation: In this article, proverbs with ornithonyms in Uzbek and English have been studied, compared, similarities and differences have been highlighted, examples have been given.

Key words: proverb, ornithonyms, fiction, research, linguistics, differences, metaphore, solidarity, homeland

Badiiy so'z san'ati madaniyatning eng qadimiy va uzoq tarixga ega bo'lgan bir sohasidir. Uning kurtaklari eng qadimgi davrlarga borib taqaladi. Mehnat jarayonining rivoji, kishilar tajribasi va ongining taraqqiyoti badiiy so'z san'atining takomillashib borishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Kishilar turmush tajribalarini, tabiat va jamiyat

haqidagi fikr- tushunchalarini obrazli soʻz orqali tasvirlash, bayon etish koʻnikmalarini yarata boshlaydilar. Badiiy soʻz tajribasining oʻsishi, badiiy did va zavqning takomillashib borishi xilma-xil badiiy shakllarni, adabiy janrlarni vujudga keltiradi. Shunday qilib badiiy soʻz sanʼati yozuv va yozma adabiyotdan koʻp zamonlar ilgari ogʻzaki ijod shaklida paydo boʻladi. U ogʻizdan ogʻizga, avloddan avlodga, davrdan davrga oʻtadi, lekin u qanday yaratilgan boʻlsa, har qachon ham aynan oʻsha holicha saqlanib qolmaydi, balki ijodiy qayta ishlanadi, turli xil oʻzgarishlarga uchraydi, yangi-yangi maʼlumotlar bilan boyiydi, keyingi yaratilgan asarlar bilan yashaydi, uzoq umr koʻradi. Maqol – oʻzbek xalq ogʻzaki ijodining mana shunday uzoq tarixga ega boʻlgan janrlaridan biri.

Har bir xalq oʻzining hayotiy tajribasidan olgan xulosalarini, falsafiy mulohazalarini maqollar orqali ifodalagan. Ularni xalq ogʻzaki ensiklopediyasi, oʻziga xos badiiy- tarixiy solnoma deyish mumkin. Maʼlumki, badiiy asarlarda qushlar nomlari bilan bogʻliq tasviriy vositalar koʻplab uchraydi. Ayniqsa, oʻzbek xalq maqollari ornitonimlar (qushlar nomlari) ga boy. Ularda deyarli barcha turdagi ornitonimlardan mahorat bilan foydalanilgan.

Masalan, sharq sheʼriyatida, xalq ogʻzaki ijodida *qargʻ*adan badiiy unsur sifatida koʻp hollarda bulbulga, yaʼni ovozi yoqimli, muloyim tabiatli inson bilan dagʻal ovozli, qoʻpol, har nega shovqin soluvchi kishilarni qiyoslashda qoʻllanilgan. Ammo quyidagi maqolda biroz boshqacha maʼno kasb etadi:

Qargʻa qargʻaning koʻzini choʻqimaydi.

Jahonning koʻpgina xalqlari orasida tarqalgan bu maqol insoniyat yaratgan eng qadimiy maqollardan biridir. Uni milodiy V asrdayoq lotin adibi va tilshunosi A. F. Makrobiy oʻz “Grammatika”sida keltirgan. Maqolning maʼnosi shuki, qargʻa-quzgʻunlar odamning yoki biror hayvonning ochiq yerda qolib ketgan murdasini koʻrib qolsa, avval uning koʻzini choʻqib yer ekanda, keyin goʻshtini yeyishni boshlar ekan. Ammo tirik qargʻa va quzgʻun oʻlik qargʻa va quzgʻunlarning koʻzini choʻqimas ekan. Majoziy maʼnosi esa: “Zolim, qonxoʻrlar boshqalarga har qancha jabr- sitam oʻtkazsalar ham, bir- birlarining yonlarini olib, qoʻllab- quvvatlaydilar”. Koʻplab

manbaalarda uning “*Olmaning tagiga olma tushadi*”, “*Qazisan qartasan – axir naslingga tortasan*” kabi maqollar bilan ma’no jihatdan bir biriga yaqin ekanligi haqida ma’lumotlar uchraydi.

Ingliz tilshunosligida ham maqollar tadqiqiga alohida e’tibor qaratilgan va o’zbek folklorshunosligida bo’lgani kabi ornitonimlar bilan bog’liq leksemalar qatnashgan maqollar ko’plab uchraydi. Ammo ularning aksariyati tarixan boshqa xalqlar maqollari negizida shakllangan. Umuman olganda, har bir xalq og’zaki ijodi namunalari o’ziga qardosh- qo’shni bo’lgan xalqlar badiiy merosi bilan hamohanglikda vujudga keladi.

One crow does not peck out another’s eyes (German proverb)

The proverb comes from Germany, however, it is also one of famous English proverbs. It means “One belonging to group having common interests is not likely to act against of finding fault with another member of the same group. Solidarity may prevail over law, justice or truth”. As mentioned above, crows and other wild birds peck out human or animals’ eyes primarily because it is the softest spot in a human body. Both of them have more similarities than differences.

Bulbul chamanni sevar, odam vatanni.

Maqollarimizda o’zbek xalqining ona- Vatanga bo’lgan cheksiz muhabbati, hurmati, sadoqati o’zining o’chmas izini qoldirgan. Ularda Vatan ulug’lanadi, har kim o’z elide erkin nafas olishi, izzat- hurmatda yashashi ko’rsatilib, Vatanni sevish, unga hamisha sodiq bo’lish zarurligi uqtiriladi. Inson uchun o’z tug’ilgan zaminining har qarich yeri muqaddas ekanligi, bulbulning bog’ va chamanga bo’lgan muhabbati qadar ekanligi ushbu maqolda o’z ifodasini topgan.

To every bird his own nest is beautiful

The bird out not to spoil its own nest.

To every bird its nest seems fair.

As a matter of fact, birds living together in the small confines of a nest learn to live together, if they do not and they are rumbustious or angry, one might fall out of the nest. Moreover, during the quarrels their nests might be destroyed. Hence, by these proverbs we can understand that unity is the first step of protecting our homeland. Those given above, can also mean “home sweet home” or “there is no place like home”. Everybody should all be so lucky to love the place they live. Uzbek and English proverbs give the same meaning that real love of motherland.

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, o'zbek tilshunosligida olib borilayotgan har bir izlanish o'zbek adabiy tilining yanada boyib- rivojlanib borishiga hamda milliy qadriyatlarimizning tiklanishiga yetarlicha hissa qo'sha oladi. O'zbek xalq maqollarini ingliz va boshqa xorijiy tillar bilan qiyosiy tadqiq qilib, atroflicha o'rganish ularning yanada takomillashib, sayqallanib borishida alohida ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mallaev. N. M. O'zbek adabiyoti tarixi. Toshkent, 1963.
2. Berdiyev X., Rasulov R. O'zbek tilining paremiologik lug'ati. - T.: O'qituvchi, 1984 yil.
3. Shomaksudov Sh., Shorahmedov Sh. Donolik. O'zbek xalq maqollarining izohli lug'ati. Toshkent, 1990.
4. www.quora.com
5. new.enacademic.com
6. <https://proverbicals.com/birds/amp/>

ФИО авторов: Choriyeva Sofiya Imomqulovna

Surxondaryo viloyati Denov tumani 76 -maktabning boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Normuratova Gulchehra Buronovna

Surxondaryo viloyati Denov tumani 76 -maktabning boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Название публикации: «BOSHLANG'ICH SINFI O'QITUVCHILARINING
MATEMATIK TAYYORGARLIGI VA VAZIFALARINING PEDAGOGIK
ASOSLARI»

Anotatsiya: O'zbekistonni yanada rivojlantirishdagi ishtirokini ta'minlash

maqsadida ta'lim jarayoniga zamonaviy yondashuvlar joriy etilmoqda, shunga javoban bilimimizni, ishimizni samarali va amaliyotga joriy etishda natijaviylikka etiborni qaratmiz.

Kalit so'zlar : Ta'lim, tarbiya, komil inson, boshlang'ich ta'lim, matematika , o'qituvchi, ma'naviyat, ma'rifat, barkamol avlod.

Mamlakatimizda axborot kommunikatsiya texnologiyalari jadallik bilan rivojlanayotgan, globalashuv, dunyo bozorida raqobat tobora kuchayib borayotgan bir davrda, demokratik taraqqiyot, modernizatsiya va yangilanish borasida belgilangan maqsadlarga erishishda eng muhim qadriyat va hal qiluvchi kuch bo'lgan bilimli va intellektual rivojlangan avlodni tarbiyalash muhim omil bo'lmoqda.

2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasida xalqimiz hayot darajasini yuksaltirishning aniq mexanizmlari belgilab berilganligi to'g'risida fikrlarini bildirib, ushbu strategiyaning nafaqat xalqimiz, balki dunyo jamoatchiligi e'tiborini o'ziga jalb etgan muhim hujjatga aylanganligini alohida ta'kidlab o'tamiz.

Jamiyatning, axborot muhitining va mehnat bozoridagi holatning jadal rivojlanishi natijasida reproduktiv ta'lim tizimi davr talabiga javob bermay qoldi. Bu esa matematikani o'qitishning yangicha yondashuvlarini ishlab chiqilishini talab

qilmoqda.

Yoshlarning bilim va iqtidorini chuqurlashtirish, ularning kelgusida malakali kadrlar bo'lib O'zbekistonni yanada rivojlantirishdagi ishtirokini ta'minlash maqsadida ta'lim jarayoniga zamonaviy yondashuvlar joriy etilmoqda, shunga javoban bilimimizni, ishimizni samarali va amaliyotga joriy etishda natijaviylikka etiborni qaratmiz. Vatanimizning gullab-yashnashi, barqaror rivojlanishi ma'lum bir darajada yoshlarning chuqur bilimga, mustahkam ishonch-e'tiqodga va umuman, komil inson bo'lishlariga bog'liq. Bu haqda Birinchi Prezidentimiz shunday deb ta'kidlagan: «Komil inson

deganda biz, avvalo, ongi yuksak, mustaqil fikrlay oladigan, xulq-atvori bilan o'zgalarga ibrat bo'la oladigan, bilimli, ma'rifatli kishilarni tushunamiz. Ongli, bilimli odamlarni oldi-qochdi gaplar bilan aldab bo'lmaydi. U har bir narsani aql, mantiq tarozisiga solib ko'radi. O'z fikr- o'yi, xulosasini mantiq asosida qurgan kishi etuk odam bo'ladi»

Jamiyatimiz oldida vujudga kelayotgan muammolarni hal etishga faol kirisha oladigan, sharoitni yaxshi tushunadigan, keng qamrovli fikrlaydigan, hayotda uchraydigan kundalik va kasbiy muammolarni tushunadigan, tahlil qila oladigan, taqqoslay oladigan, amaliy hal eta oladigan insonlarga bo'lgan talab qo'yilmoqda.

Barchamizga ma'lumki, matematika fani insonning aqlini o'stiradi, uning diqqatini rivojlantiradi, ko'zlangan (rivojlantirilgan) maqsadga erishish uchun o'zida qat'iyat va irodani tarbiyalaydi, o'zidagi algoritmik tarzda tartibintizomlilikni ta'minlaydi va eng muhimi uning tafakkuri kengayadi.

Birinchi Prezidentimiz juda o'rinli ta'kidlab o'tganlaridek, «chuqur tahlil, mantiqqa asoslanmagan fikr odamlarni chalg'itadi. Faqat bahs- munozara, tahlil mevasi bo'lgan xulosalargina bizga to'g'ri yo'l ko'rsatishi mumkin»

Demak, zamonaviy inson mustaqil qaror qabul qila oladigan, jamoada ishlay oladigan, tashabbuskor, yangiliklarga moslasha oladigan, mashaqqatli va asabiy

xolatlarga chidamli, bu xolatlardan chiqa oladigan bo'lishi kerak.

Bugungi kunda iqtisodiy rivojlangan davlatlarda kompetensiyaviy yondoshuv ta'lim mazmunini modernizatsiya qilib, yangicha o'qitish yo'nalishlaridan biriga aylangan. Bu davlatlardagi umumiy ta'limning yangicha mazmunining asosini o'quvchilarning tayanch kompetensiyalarini hosil qilish va rivojlantirish tashkil etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.Karimov I.A Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch.-T.: Ma'naviyat 2013.-60-64-betlar.

2.Qo'chqorov R,Qarshiboyev M Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch kitobini o'rganish bo'yicha o'quv qo'llanma -T.:Yangiyo'l Poligraph Service, 2008.-20-21-betlar.

3.Xasanova Z "Ta'limni pedagogik jarayon qonuniyatlari asosida tashkil etishda ta'lim prinaplarning tutgan o'rni "mavzusidagi referati

ФИО авторов: Eshmirzayeva Nodira Mamanazarovna

Surxondaryo viloyati Denov tumani 66 - o'rta ta'lim maktabining Boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Jo'rayeva Dilafr'o'z Raxmatovna

Denov tumani 44- umumiy o'rta ta'lim maktabi Boshlang'ich sinf o'qituvchisi.

Название публикации: «BOSHLANG'ICH SINFLARDA MATEMATIK TUSHUNCHALARNI TA'RIFLASH METODIKASI»

Annotatsiya: Ushbu maqolada matematik tushunchalarni ta'riflash, matematik tushunchalarni kiritishning abstrat-deduktiv metodi hamda matematik tushunchalarni kiritish metodikasi muhim omillari haqida fikr yuritiladi

Kalit so'zlar: arifmetika, termin, definitsiya, real, klassifikatsion, induktiy

Har bir fanda bo'lgani kabi matematika fanida ham ta'riflanadigan va ta'riflanmaydigan tushunchalar mavjud.

Maktab matematika kursida, shartli ravishda, ta'riflanmaydigan eng sodda tushunchalar qabul qilinadi. Jumladan, arifmetika kursida son tushunchasi va qo'shish amali, geometriya kursida esa tekislik, nuqta, masofa va to'g'ri chiziq tushunchalari ta'riflanmaydigan tushunchalardir. Bu tushunchalar yordamida boshqa matematik tushunchalar ta'riflanadi.

Ta'rif degan so'zning ma'nosi shundan iboratki, bunda qaralayotgan tushunchalarni boshqalaridan farqlashga, fanga kiritilgan yangi termin mazmunini oydinlashtirishga imkon beruvchi mantiqiy usul tushuniladi.

Tushunchaning ta'rifi ta'riflanuvchi tushuncha bilan ta'riflovchi tushunchalar orasidagi munosabatdan hosil bo'ladi.

Tushunchaning ta'rifi ingiizcha definitiya (deflnito) so'zidan olingan bo'lib, «chegara» degan yoki «biror narsaning oxiri» degan ma'noni bildiradi. Professor Jjkromov o'zining

«Maktab matematika tili» nomli kitobida tushunchalarning ta'rifini quyidagi turlarga ajratadi:

1) Real ta'rif. Bunda qarayotgan tushunchaning shu gruppadagi tushunchalardan farqi ko'rsatib beriladi. Bunda ta'riflovchi va ta'riflanuvchi tushunchalar hajmlarining teng bo'lishi muhim rol o'ynaydi. Masalan: «Aylana deb tekislikning biror nuqtasidan masofasi berilgan masofadan katta bo'lmagan masofada yotuvchi nuqtalar to'plamiga aytiladi». Bu yerda ta'riflanuvchi tushuncha aylana tushunchasidir, ta'riflovchi tushunchalar esa tekislik, nuqta, masofa tushunchalaridir.

2) Klassifikatsion ta'rif. Bunda ta'riflanayotgan tushunchaning jins tushunchasi va uning tur jihatidan farqi ko'rsatilgan bo'ladi.

Masalan, «kvadrat - barcha tomonlari teng bo'lgan to'g'ri to'rtburchakdir». Bu ta'rifda «to'g'ri to'rtburchak» tushunchasi «kvadrat»-ning jins tushunchasi, «barcha tomonlari teng» esa tur jihatidan farqini ifoda qiladi.

3) Genetik ta'rif yoki induktiy ta'rif. Bunda asos tushunchaning hosil bo'lish jarayoni ko'rsatiladi. Boshqacha qilib aytganda, tushunchaning hosil bo'lish jarayonini ko'rsatuvchi ta'rif genetik ta'rif deyiladi.

Bizga psixologiya kursidan ma'lumki, genetika so'zi grekcha genesis so'zidan olingan bo'lib «kelib chiqish» yoki «manba» degan ma'noni bildiradi.

Masalan: 1) To'g'ri burchakli uchburchakning bir kateti atrofida aylanishidan hosil bo'lgan jismni konus deyiladi.

2) To'g'ri burchakli trapetsiyaning balandligi atrofida aylanishidan hosil bo'lgan jismni kesik konus deyiladi.

3) Doiraning diametri atrofida aylanishidan hosil bo'lgan jism shar deyiladi.

Yuqoridagilardan, ko‘rinadiki, tushunchalarni ta’ifiashda har bir tushunchaning mazmuni beriladi, bu degan so‘z tushunchaning asosiy alomatlari yoki muhim belgilarini sanab ko‘rsatish demakdir. Demak, ta’rifda faqat ta’riflanadigan tushunchani boshqa turdagi tushunchalardan ajratib turadigan muhim belgilarigina ifodalanadi. Maktab matematika kursida tushunchalarning ta’rifi ikki usul bilan tuziladi:

1) Berilgan tushunchaning hajmiga kiruvchi barcha ob’ektlar to‘plamiga asoslaniladi. Masalan, tekislikning (masofalari o‘zgarmagan holda) o‘z-o‘ziga akslanishi siljitish deyiladi. Bu yerda o‘q va markaziy simmetriya, parallel ko‘chirish va nuqta atrofida burish tushunchalari siljitish tushunchasining ob’ektiga kiruvchi tushunchalardir.

2) Berilgan tushunchalarning aniqlovchi alomatlar to‘plamiga asoslaniladi. Bunday ta’rifni tuzishda tushunchaning barcha muhim alomatlari sanab o‘tilmaydi, ammo ular tushunchaning mazmunini ochib berish uchun etarli bo‘lishi kerak. Masalan, paralleldgramning muhim alomatlari quyidagilardan iborat:

a) to‘rtburchak;

b) qarama-qarshi tomonlari o‘zaro teng va parallel;

v) diagonallari kesishish nuqtasida teng ikkiga bo‘linadi;

g) qarama-qarshi burchaklari teng;

Parallelogrammni ta’riflashda a) va b) alomatlar orqali quyidagi ta’rifni tuzish mumkin:

«Qarama-qarshi tomonlari o‘zaro parallel va teng bo‘lgan to‘rtburchak parallelogramm deyiladi». Endi a) va b) alomatlar orqali ta’rif tuzaylik: «diagonallari kesishib, kesishish nuqtasida teng ikkiga bo‘linuvchi to‘rtburchak parallelogramm deyiladi».

Xulosa qilib aytish mumkinki, tushunchani ta'riflashda tanlanadigan muhim alomatlar soni yetarlicha bo'lgandagina ta'riflanayotgan tushuncha haqidagi ta'rif to'g'ri chiqadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. B.Haydarov, E.Sariqov, A.Qo'chqorov, A.Hamrojonov 9-sinfda Geometriya metodik qo'llanma 2006 yil
2. SH.A.Alimov, M.A.Mirzaahmedov —Algebra 9-sinf uchun darslik. T., 2002.
- A.N.Kolmogorov —Algebra va analiz asoslari T., 1988

ФИО автора: Arofat Sadirdinovna Kochkarova

1st year master's degree from Andijan State University

ФИО научного руководителя: J.R. Aliyeva

Название публикации: «MATHEMATICAL MODELING OF APPROXIMATION PROBLEMS FOR APPROXIMATING DEVICES BASED ON THE CENTRAL LIMIT THEOREM»

Annotations: In this paper, the convergence of special functions and signals in the environment of computer mathematics systems is of great importance, which helps to solve a number of scientific and technical problems. It was possible to obtain practical estimates of specific functions, which could significantly reduce their computational time.

Keywords: Approximation, mathematics, functions, computation, modeling.

Approximation (from the Latin approximation - approaching) - in a sense, the replacement of a mathematical object with another, in one sense or another close to the original. Approximation allows one to study the numerical properties or qualitative properties of an object, reducing the problem to the study of simpler or more convenient objects (for example, those whose properties are easy to calculate or whose properties are already known). Approximation is about the same as comparison, the term “approximation” is sometimes used in the sense of an approximate object. Approximation of functions consists in finding a function g from a certain class for a given function (for example, among algebraic polynomials of a

certain degree) in order to give its approximate form, which is close to f in one sense or another.

Model (fr. Model lat. Modulus - size, pattern) - any image of an object, process or event ("original" of a given model), used as a representative of its "substitute". A mathematical model is an approximate description of a class of events in the outside world, expressed using mathematical symbols. A physical model is a rough description of an object or event using an image of the same physical nature.

One of the important steps in studying an event using its mathematical model is to determine whether the adopted hypothetical model meets the practical criterion, that is, to clarify whether the observation results are consistent with the theoretical results of the model. observation accuracy limits. In this regard, it is necessary to check the adequacy (correspondence of the properties of a real object) of this mathematical model and the accuracy of the model should be greater than the accuracy of observations (the error of the model of the observation error). Sufficiency (from the Latin *adaequatus* - equal, equal) - compliance, fidelity, accuracy. Measurement accuracy is a measurement characteristic that reflects the closeness of its results to the true value of the measured quantity. Unfortunately, the current literature on the general theory of convergence is not physically applied in practice, and some preliminary parts are given in the literature.

The approximation can be conditionally divided into two types (figure):

- 1) theory of mathematical approximation;

2) physical (technical) approach.

The theory of mathematical approximation includes the following approximate methods:

- 1) polynomials (polynomials);
- 2) splines;
- 3) segments of the Fourier series;
- 4) polynomials in orthogonal polynomials;
- 5) specific functions of border issues.

A smaller approximation is a physical (technical) approximation or a mathematical model of a physical phenomenon, process (physical model), technical device (its properties), signal (its parameters), environment, matter, etc. evaluation of functions selected on the basis of a specific physical (technical) problem.

Thus, with the help of a physical (technical) approach, a wide range of problems related to specific problems and issues of a practical (technical) nature that are relevant at a given time are quickly solved. The theory of mathematical approximation is built as a fundamental theory of global approximation, which may turn out to be useless for solving practical problems in practice. This can happen due to the loss of relevance of the problem being solved over time, or due to the complexity of the theory (approximate function) or a large number of convergence coefficients. Albert Einstein said: “The simpler the buildings, the more impressive

the theory. Since the time when mathematicians put forward the theory of relativity, I have ceased to understand it. "

Thus, if the study is carried out by analytical methods, and not by numerical methods, then the choice of the accuracy of such an approximate function is required, which adequately reflects all the most important features of the characteristics obtained in the experiment.

The general approximate task includes two independent tasks:

- 1) choose a suitable approximate class of the function;
- 2) determination of the values included in the approximate function of constant coefficients (determination of approximate coefficients).

Choose an approximate functional class. When solving this problem, it is necessary to comply with the requirements, which are mainly contradictory:

- 1) simplicity of the function (in the sense of mathematical operations and computer implementation);
- 2) sufficient accuracy (the approximate error should be of the same order as the distribution of the parameters of individual characteristics of sales in the sales ensemble);
- 3) visibility, allowing to evaluate the change in approximate coefficients when changing the characteristics of the process;

4) the accuracy of understanding the processes in the event and the identification of features and characteristics that are of interest in a particular case.

Thus, a function that approximates any characteristic is either formally selected on the basis of physical concepts of the process under study, or on the basis of the external similarity of the characteristic with a graphical representation of a particular function. The opposite requirements are imposed on the approximate function: it should be relatively simple and easy to use, providing a good quality approach.

An illustrative example is the method of approximating the current-voltage characteristic of a nonlinear two-pole network in the form of an exponent (exponent). In the field of radio engineering, the following functions are often used to evaluate performance.

- 1) force polynomial (approximation of force or polynomial);
- 2) exponential polynomial (a special case of exponential or exponential approximation);
- 3) partial linear function (approximate);
- 4) nonlinear linear function (approximation);
- 5) power function;
- 6) transcendental functions (hyperbolic tangent and sine, Goose function, trigonometric functions, etc.).

Predictive analytical expressions of process properties should describe changes in actual properties as accurately as possible in order to improve the accuracy and reliability of the analysis. However, an increase in the approximate accuracy, as a rule, complicates the approximate expressions, which complicates both the determination of the values of the coefficients included in these expressions and the use of these expressions for the analysis of the process. Since various features of the implementation of the process (the ensemble of implementations) differ from each other due to the distribution of the parameters over the implementation and the measurement error, it is unreasonable to try to obtain approximate expressions, the accuracy of which significantly increases. the accuracy of the determination of individual parameters and the limits of their distribution to the trade ensemble.

Thus, when solving an approximate problem, as well as when solving any problem associated with the choice of a computational model, it is necessary to compromise between the accuracy and complexity of the model.

The determination of the approximation coefficients is closely related to the required accuracy. The accuracy is determined by the approximation criteria, usually the same criteria are used: rms and interpolation (point approximation). If the number of points specified exceeds the number of estimated coefficients determined, then least squares with a minimum mean square error can be used. The least squares method is used when a high accuracy of approximation is required, requires large calculations, but has a constructive approach (approximation) in the analytical determination of the model coefficients. The least squares method gives the

minimum sum of squares of deviations from the initial values of the function (minimum residuals) of the approximate values of the function at arbitrary points that do not depend on the number of unknown coefficients.

It should be noted that the more accurate the model describing the event, the higher the accuracy of the analytical presentation of the phenomenon under study. The exact requirements for choosing an event model with the same model accuracy are the least number of coefficients of this model and its simplicity; compliance with these requirements will help to reduce the systematic error and processing time of experimental data.

Thus, comparisons of experimental data were performed, as well as analysis and classification of modeling methods. Requirements for the convergence problem were specified and developed, and the necessary recommendations for constructing models were given.

List of used literature:

1. Mathematics: Encyclopedia / ed. Yu.V. Prokhorov. - M.: Great Russia - heavenly encyclopedia, 2003.
2. Soviet encyclopedic dictionary / ed. I AM. Prokhorov. - M.: Soviet Encyclopedia, 1980.
3. Physics: Encyclopedia / ed. Yu.V. Prokhorov. - M.: Great Russian Encyclopedia, 2003.

4. Aksizer N.I. Lectures on the theory of convergence / N.I. Axizer.— M.: Science. Ch. edit physical backlit mat, 1965

5. Korn G. Handbook of mathematics (for scientists and engineers) / G. Korn, T. Korn. - M.: Science. Ch. edit physical backlit mat, 1973.

ФИО автора: Maxkamov Doston Faxriddin o'g'li

Yunus Rajabiy nomidagi

O'zbek milliy musiqa va san'ati institute

2-bosqich magistrant

ФИО научного руководителя: Salohiddin Azizboyev (professor)

Название публикации: «ЎЗБЕК ШАШМАҚОМИНИНГ ТАРКИБИЙ
ТУЗИЛИШИГА ОИД АЙРИМ ҚАРАШЛАР»

Бадий асар таркиботи (структураси)да доимо икки омил: хусусийлик ва умумийлик жиҳатлари бир-бирига узвий боғланган ҳолда бўлади. Қуйидаги ифода воситалари шаклларнинг бирламчи омиллари ҳисобланади: муסיқада – куй, усул ва ритм; шеърияда эса – вазн ва қофия. Иккинчи томондан муайян бадий матннинг замон ёки маконда қарор топиши ҳамда унинг тузилишида умуммантикий шакл омиллари: қарама-қаршилиқ (контраст) ёки ўхшашлик жиҳатлари, уларнинг мунтазам алмашуви, ривожловнинг умумий қонун-қоидалари ва индивидуал хусусиятлар асосий ҳисобланади.

Дарҳақиқат, бадий асар, жумладан, муסיкий шаклнинг умуммантикий томони унинг барча тармоқлари учун ягона тафаккур қонунлари сифатида намоён бўлади. Маълумки, санъат турларининг ягона мантикий асослари мавжуд. Муסיкий асарлар таҳлил этилганда ҳам ана шундай умумийликлар доим диққат марказида бўлмоғи лозим.

Ўзбек мумтоз муסיқасининг бугунги кундаги мураккаб навъларидан бири бу шубҳасиз – Шашмақомдир. Чунки мазкур мажмуанинг ҳар бир мақоми турли бўлим ва қисмлардан таркиб топади. Яъни, турли шакллар жамланмаси ҳисобланувчи йирик шакл. Мазкур фикрнинг юзага келишига асос ва далиллар етарли. Бир неча даврлар мобайнида мумтоз муסיқамиз дурдоналари ўз ҳажми ва кўламини кенгайтириб, халқимизнинг амалдаги муסיкий урф одатларида ўзининг етакчи ўрнига эга бўлди.

Кўплаб илмий манбаларда мақом навъларининг таркибий тузилиши ва ўзига хос жиҳатлари, хусусан, назарий ва амалий томонлари тадқиқ қилинади.

Мақомларнинг маъно-мазмунини тушунишда, хусусан, назарий хусусиятлари, жумладан, парда-мақом (лад) тизимлари ва уларнинг бир-бирига нисбати, усул доиралари, шакл ва шаклланиш қонун-қоидаларини ўрганиш устивор аҳамиятга эга. Амалий тарафдан эса муסיқий чолғулар, айникса, мақомлар ижросида етакчи соз ҳисобланувчи танбурнинг товуш (акустик) тузилиши, ижро анъаналарига оид маълумотларни тўплаш ва атрофлича ўрганиш бугунги кунда жуда муҳим аҳамият касб этади. Хусусан, “Фаробийнинг “Катта муסיқа китоби” (“Китабул муסיқий ал-кабир”)да муסיқанинг бошланғич асослари – илми таълиф ва илми ийқоълар баён этилгандан сўнг, ана шу назарий қарашларнинг амалдаги исботи сифатида чолғу асбобларига оид бўлим келади. Ундан сўнг илми муסיқийнинг олий мақоми бўлмиш ижод (куй яратиш) босқичига ўтилади”¹.

Бизнинг давргача етиб келган мақомот шакл ва навъларида таркибий тузилиш тамойиллари ҳамда бирликлари алоҳида таҳлил қилиниши одат этилади. Шашмақом таркибидаги шаклларнинг энг каттаси “мақом” дейиладиган бўлди. Таниқли мақомшунос Исҳоқ Ражабов таърифида “Мақом – маълум лад асосига мос келадиган ва муайян пардалардан бошланадиган куй ва ашулалар мажмуасидир”². Чолғу ва ашула йўлларининг ҳар бир тартиб қилинган қисмлари ўзининг нисбатан мустақил шаклига эга бўлган асарлардир. Демак, мақом таркибидаги куй ва ашулаларнинг ҳар бири маълум парда асоси усул доираси ва махсус шакл муводилига эга.

Маълумки, ўзбек муסיқаси шаклланишининг энг зарур унсурлардан бири усуллардир. Шарқ, хусусан, ўзбек мумтоз муסיқий тафаккурига характерли бўлган, унинг ўзига хос жозибасини келиб чиқишида усулни мустақил муסיқий категория сифатида кўриш мақсадга мувофиқ. Чунки, куй ва ашула қисмларининг шаклини юзага келишида вазн ўлчови (метро-ритмик) хусусиятини содир бўлиши ҳамда пардаларнинг муайян ҳаракатга келтирилишида усул асосий рол ўйнайди. Хусусан, ўзбек мумтоз муסיқаси ва оғзаки ижод намуналарида усул асосларининг аҳамияти катта. Олдинги муסיқий

¹ Матякубов О. Бухоро Шашмақомига яна бир назар. Тошкент. 2014. 90 б.

² Ражабов И. Мақомлар масаласига доир. Тошкент. 1963. 33 б.

рисолаларда усул – ийқоъ илми кесимида алоҳида бир долзарб масала сифатида ўрганилган.

Мақом шакллариининг ички ривожланишида усуллар катта таъсир кучига эга. Муайян усул доирасига мосланиб олинувчи пардалар ўз ҳаракатларини метро-ритмик муводиллари (усул формуласи)га қараб ўзгартириб боради. Бу ҳолатда шаклнинг ўзгармас асоси сифатида усул доираси юқори ўринга чиқади. О.Матякубов китобида усулларни қуйидагича ажратади: “Усул таркибини уч асосий даражага ажратиш мумкин: дастлабки ийқоъ (ритм) бирликлари, рисолаларда улар “нақорат”, “жуз”, “фаръ”, “рукн”, “бахр” ва “зарб” деб юритилган ҳамда мустақил номлар билан белгиланган яхлит усуллар, нисбатан мустақил вазн бирикларидан таркиб топувчи мураккаб усуллар. Улар ҳам махсус номларга эга. Масалан, “Се усул” дейдиган катта усул “Мухаммас”, “Ним сақил” ва “Зарафшон” дейдиган бўлақлардан иборат”.³Шунга мувофиқ тарзда мақомларнинг тузилиш характериини белгиловчи омил сифатида усуллар турли навъларни, хусусан, Шашмақом йўллари учун хос бўлган ритмик куй ва шаклларни юзага келтиради ҳамда мақомларнинг такомиллашувига, амалда ўзбек мусиқасининг бойишига катта туртки беради.

Мақомлар қиёфасини англашимизда бизга усул ва унинг таркибий бўлақларини тўғри ажрата олиш ва тушуниш катта имконият беради. Чунки маълум усул доираси ва унга мувофиқ бўлган парда (лад) тизими ҳамда икки омил муштарақлигидан юзага келган шакл хусусиятлари замирида муайян мақом йўллари – куй ва ашулалар юзага келади. Бунинг натижасини мақомлар таркибий қисмларининг номланишидан ҳам билиб олиш мумкин. Масалан, усул номлари: Талқин, Уфар, Сақил, Тасниф, Таржеъ, Мухаммас ва ҳоказо. Ва асосий парда тизимлари: Бузрук, Рост, Наво, Дугоҳ, Сегоҳ ва Ироқ ҳамда уларга эргашган лад тузилмалари – Насруллохий, Уззол, Ушшоқ, Панжгоҳ, Баёт, Хусайний ва бошқалар. Булар қўшилишидан Шашмақом таркибидаги маълум мақом қисмининг номи келиб чиқади, яъни: Таснифи Бузрук, Таржеи Рост, Талқини

³ Матякубов О. Бухоро Шашмақомига яна бир назар. Тошкент. 2014. 119 б.

Сегоҳ, Сақили Ашкулло, Мухаммаси Насруллои, Уфари Ироқ ва ҳ.к. Ушбу жиҳатлар ҳам мақомларнинг муайян ички тизимини шакллантиради.

Шашмақом мақом тизимини А.Фитрат “олти қатор куйлардан иборат” деб таърифлайди⁴. Шу нуқтайи назардан, биринчи навбатда, кўзга ташланадиган нарсаси, Шашмақом мажмуасидаги қатор усуллар ва олти мақом (лад) асосида ташкил топган мақомлар мажмуи тушинилади...

Мақомлар доимий ўзгаришдаги жонли мусиқий амал. Шунга мувофиқ мақом ҳақидаги илм – мақомшунослик ҳам ёнма-ён ўзгариб, ривожланиб боради. XVI-XVII асрларда яшаб ижод қилган машҳур олимлар Мавлоно Нажмиддин Кавкабий ва Дарвиш Али Чангийларнинг мусиқа рисолаларида куй ва ашула турлари ҳамда уларнинг шакл масалаларига чуқур тўхталиб ўтилади. Уларда мусиқа назариясининг туб асослари, хусусан, усул, вазн, аруз қоидалари ва куй-шакл тузилишлари ҳақида батафсил маълумотлар берилади.

XIX асрда Хоразм Олти ярим мақоми ҳамда Дутор мақомларининг, XX аср бошида Бухоро Шашмақоми нота матнларининг юзага келиши ва уларнинг такомиллашуви бизга мақомларнинг барқарор шакллари ва шаклланиш йўллари, парда (лад) ва усул доираларига нисбатан янги қарашни пайдо қилди. Хусусан, Юнус Ражабий раҳбарлигида юзага келган Ўзбек Шашмақомини назарда тутарканмиз, бу тўплам мусиқа маданиятимизнинг ҳозирги кундаги нодир манбаларидан бири сифатида тан олинади. Айниқса, бу мажмуанинг ўқув амалиётида кенг қўлланилиши, созанда ва хонандаларнинг мақом навъларини ўрганиб, тушуниб етишишида етакчи омил ҳисобланади.

Мақомларни таҳлил қиларканмиз, унинг шакли ва таркибий қисмлари пухта ишланганлигининг гувоҳи бўламиз. Шашмақом мажмуасида бош мақом ҳамда унинг негизида ижод қилинган куй ва ашулалар кўп. Мазкур мажмуани ташкил этувчи ҳар бир туркумнинг парда-мақом (лад) тизими, усул доираси ҳамда шакл хусусиятлари бош мақом ва уларга эргашиб келувчи ёрдамчи тузилмалари асосида шаклланган мақомлар билан сарҳисоб этилади.

⁴ Фитрат А. Ўзбек классик мусиқаси ва унинг тарихи. Тошкент. 1993.10 б.

Замонавий ўзбек олими, мақом билимдони Отаназар Матёкубов – “Шашмақомнинг амалдаги шаклини, жумладан, Бухорода ижро этилиб келинаётган андозасини ҳам, бизнинг учун “жонли мусиқий мерос”, амалиётда пишиб етган мўътабар урф-одат (мутаориф удум) деб таърифладик” дейди⁵. Олимнинг ушбу қарашидан маълумки, нодир мажмуа бекордан-бекорга “жонли мусиқий мерос” дейилаётгани йўқ. Чунки Шашмақом доимий ривожланишдаги жараён бўлиб, бугунги кундаги қиёфаси олдинги намуналарига нисбатан тўлақонли шаклланган ва такомиллашган кўринишда намоён бўлмоқда. У доимий ҳаракатдадир.

Мустақиллик шарофати ила чорак аср давомида озод ва обод ватанда қадимий манбаларни қайта тиклашга, уларни тадқиқ қилиб асл маъно-мазмунини тушуниб етишга йўллар очилди. Шу ўринда таълим жараёнига қадимий урф одатларнинг киритилиши, устоз-шогирд анъанасининг давом эттирилиши мусиқа маданиятининг янада гуркираб яшнашига туртки бўлди. Шунга эътиборан, уларни илмий ва амалий жиҳатдан ўрганиш, кенг санъат аҳлини улуғ мутафаккирларнинг маънавий меросидан баҳраманд қилиш мусиқашуносликнинг долзарб масаларидан бири.

⁵ Матякубов О. Бухоро Шашмақомига яна бир назар. Тошкент. 2014. 117 б.

ФИО авторов: Махмудова Х.И.

биология фан номзоди, доцент

Охунова Сурайё Собиржоновна,

Самарканд давлат тиббиёт институти академик лицейи биология фани
ўқитувчиси

Маматкулова Бустон Аминовна

Самарканд давлат тиббиёт институти академик лицейи биология фани
ўқитувчиси

Название публикации: «ИНСОН ИММУНИТЕТИНИ МУСТАХКАМЛАШДА
ЭЧКИ СУТИНИНГ САМАРАСИ»

Кейинги йилларда экологик жиҳатдан ноқулай омилларни одам ва ҳайвонлар вужудига кўрсатаётган салбий таъсирларини олдини олиш мақсадида улар вужудининг табиий чидамлилигини ошириш кўплаб аллергия ва онкокасаликларни олдини олишда самарали тадбирларини ишлаб чиқиш вазифасини қўйди. Бу вазифани энг самарали ечими, инсонлар вужудининг сут ва сут маҳсулотларига бўлган талабини қондиришдир.

Мустақиллик йиллари Ўзбекистонда сут йўналишидаги ҳайвонларни шу жумладан, эчкиларни ҳам генетик имкониятларини янгилаш мақсадида илмий изланишлар олиб бориш масаласи юзага келган. Юқоридагиларни ҳисобга олган ҳолда Деҳқонобод туманига қарашли қишлоқ врачлик амбулаторияси шифокорлари ҳамкорлигида 17 нафар 65 ёшдан юқори бўлган, вояга етган ва 22 нафар икки ёшдан 4 ёшгача бўлган боғча ёшидаги болаларда ҳар куни 100 – 150 мл ҳажмда (95 – 100 кун) эчки сути истеъмол қилишнинг шифобахшлик хусусиятлари ва айрим иқтисодий жиҳатларини ўргандик.

Кузатишларимиз давомида вояга етган одамлар ва болалар доимий равишда врачлик амбулаторияси шифокорлари назоратида бўлишди. Кузатишлар бошида, ўртасида ва охирида одамлар ва болаларнинг меъёрий клиник кўрсаткичлари назорат қилинди.

Кузатишларни бошида ва охирида эритроцитлар, лейкоцитлар миқдорини ўзгариш динамикаси ўрганилди. Айрим иқтисодий самарадорлик сифатида эса бир марта нафас олиш аъзолари касалликларини даволашда сарфланадиган доридармонлар харажатлари олинди. Юракнинг қисқариш частотаси билан нафас ҳаракатларининг сони вояга етган одамлар ва болаларда ёшга оид даражадаги фарқлар билан бирга тажриба боши ва охирида, кўрсаткичлар орасида маълум даражадаги сезиларли фарқлар кузатилди. Юракнинг қисқариш частотаси кузатишлар бошланишидагидан, вояга етган одамларда унинг охирида бир оз камайган бўлса, болаларда сезиларли камайди. Нафас ҳаракатларининг миқдори меъёрга ўртача, чуқур нафас олиш ҳаракатлари билан тавсифланган бўлса, кузатишлар охирида вояга етган одамларда нафас ҳаракатларининг миқдори ўзгармаган, ёш болаларда эса бу кўрсаткич бир оз камайиш томонга мойиллиги кузатилди. Қон таркибидаги гемоглобин концентрациясининг ўзгаришида жиддий даражадаги статистик ўзгаришлар кузатилмади, лекин кўпайишга қараб ўзгариши сезилиб турар эди.

Турли ёшдаги одамларни сут истеъмол қилиши, уларнинг иш фаолиятига ва саломатлигига таъсирини ўрганиш бўйича олиб борган, кузатувларимиздан олган маълумотларимиз, турли сут маҳсулотларини мунтазам истеъмол қилишнинг таъсирини ўрганган олимларнинг маълумотларига мос келади.

Хулоса қилиб айтганда, эчки сутини вояга етган одамлар ва болаларнинг овқатланиш рационига кунига 100-150 мл миқдорда юз кун давомида киритиш, уларнинг вужуди ҳолати ижобий таъсир кўрсатди. Синовда иштирок этганларнинг барча ўрганилган клиник ва гематологик кўрсаткичлари кузатувнинг якунида физиологик меъёр чегараларида бўлди ва меъда-ичак, аллергия касалликлар, вояга етганларда қон босимининг ортиши бўйича бирорта ҳам арз тушмаганлиги қайд қилинди.

Адабиётлар руйхати:

1. Алимжонова Л.В. Молочное дело / Изд. «Наука». – Акмола, 1997. – С. 3-82.

2. Жебровский Л.С., Емельянов Е.Г. Изменчивость содержания белка в молоке коров разных пород крупного рогатого скота // Журнал Зоотехния. – 2005. – № 7. – С. 23.

ФИО автора: Maxmudova Aziza Zafarovna

Master of Samarkand state institute of foreign languages

Название публикации: «IMPLEMENTING ANIMAL NAMES IN ENGLISH FICTION AS A PHRASEOLOGICAL TERM»

Abstract: the paper explores the least studied and, thus, the most disputable and variable aspect in describing animal names in English fiction as a phraseological term. The research is based on the semantic and grammatical analysis of phraseological units with a zoonymic component in the English language collected by means of continuous sampling from the English phraseological dictionaries. This is deemed to be an essential part in the long process of compiling a dictionary of phraseological units.

Key words: animal names, phraseology, fiction, example, result, semantics, grammar.

Introduction

Phraseology is currently a space developing sphere of language study. It tends to play a central role in an exceedingly wide selection of linguistic disciplines like composition, contrastive linguistics, cognitive psychology, foreign acquisition and teaching, and tongue process. Phraseological units represent the foremost colorful and communicatory a part of any language vocabulary. Today a lot of attention is paid to shaping a transparent borderline between free word combos and phraseological units, to classifying phraseological units on the premise of their linguistics and/or grammatical characteristics, to corpus-based analysis of choice of words, and machine approach to composition description and translation of phraseologism. Linguistics aspects of phraseological study have forever been of nice interest to each Russian and foreign students. The analysis of the most recent publications and studies within the problematic sphere shows that there's an exact tendency to semantic-grammatical and composition description of phraseological

units in one (mainly, native) language and its non-standard speech variations and composition and comparative description of phraseological units in two or a lot of languages despite their genetic relationship.

Prof. Mokienko V.M. together with other lexicographers of Saint Petersburg University implement the concept of a complete dialect dictionary in a new interpretation where dialect phraseology will be presented against a nationwide phraseological background through the use of the material of fiction, folklore, media text, slang dictionaries, records of modern speech and survey data [1]. Maria Stefanescu and Doris Sava, both dealing with the Romanian language, consider it imperative to create modern phraseological dictionaries that would be more reliable and user-friendly than the existing works [2, 3]. Scholars of Kazan Federal University have recently managed to enunciate the general principles of compiling a dictionary of phraseological antonyms as well as the principles of lexicographical description of phraseological antonyms for both the monolingual and bilingual dictionaries [4]. After Prof. Lebedinskaya V.A., in our research we identify phraseological units as independent nominative language units that differ from words or free word combinations and are characterized by having such features as relative syntactic stability and invariability (no word can be substituted for any component of a phraseological unit without destroying its sense), semantic unity (they convey a single concept and their meaning is idiomatic and in most cases figurative, i.e. it is not a mere total of the meanings of their components), multiwordness (they have a structure of two or more separate components), and integrated reproductivity in speech (they are not created in speech but used as readymade units) [5].

The objective of the paper is to gift the results of this stage of our analysis that, in general, aims at semantic-grammatical classification and writing description of phraseological units with numerous elements. one in all the foremost productive elements utilized in the structure of phraseological units is that the one naming animals, or zoonym. The survey of the most recent analysis shows that

phraseological units with zoonymic elements square measure wide studied in numerous languages.

Nouns and adjectives play a major role in building up the semantics of phraseological units with zoonymic component in English. Nouns being major grammatical components supply the semantic structure of phraseological units with the categorical seme of objectness and subcategorical semes of animacy / inanimacy and person / non-person. Other grammatically subordinate components supply group and individual semes. Example: a Trojan horse “someone or something intended to defeat or subvert from within usually by deceptive means”; a sacred cow “a person or thing that is never criticized, laughed at, or insulted even if it deserves such treatment”; the big bad wolf “threatening or sinister person or thing”, etc. The main grammatical component is usually expressed by such zoonyms as horse, cow, duck, fly, wolf which supplies the semantic structure of phraseological units with the categorical seme of objectness and subcategorical semes of animacy / inanimacy and person / non-person. Let us see how the semantic features are revealed in speech. For example, “Tories... regard rent, interest and profit as sacred cows to be fattened at the expense of the people” (‘Daily Worker’, Nov. 25, 1961). In the given example the categorical seme of objectness and subcategorical semes of animacy (to be fattened) and non-person (rent, interest and profit) are clearly manifested making the statement highly expressive.

Kilkenny cats “people who fight relentlessly till their end”; birds of a feather “people who are similar in character”; a hen party “a group of women at a party for a woman who is going to get married soon”, etc. The grammatically main component is expressed by a zoonym that, due to its direct lexical meaning, forms the categorical and subcategorical semantics of the whole phraseological unit. The subcategorical seme of the person is manifested in the semantic structure of a unit to identify a human being characterized by some definite features. I am doing my best and it’s no good flogging a willing horse? (A. Trollope, ‘The Way We Live Now’). Members of Parliament and ladies

of fashion, like himself and Fleur... now and then... going for each other like Kilkenny cats (J. Galsworthy, 'The Silver Spoon').

Minerva is the Roman goddess of wisdom and strategic warfare and the sponsor of arts, trade, and strategy, she is also the virgin goddess of music, poetry, medicine, wisdom, commerce, weaving, and the crafts, she is often depicted with her sacred creature, an owl which symbolizes her association with wisdom and knowledge. The life, with which the sea teems, especially in the tropics, also did much to dispel monotony from the sailor's life. The endless shoals of herring... and also the Mother Carey's chicken... The huge pelicans and especially the king of them all, the great Southern albatross (W. Foster, 'Pages from a Worker's Life').

There have been distinguished 7 units with the zoonymic component with the subcategory of substance denoting: - alcoholic beverages: a hair of the dog (that bit one) "(informal, colloquial) an alcoholic drink taken in the hope of countering the effects of a recent overindulgence in alcohol"; dog's nose "(jargon) a mixed drink of malt liquor and spirits; especially: a hot drink of spiced porter laced with gin or rum"; a horse's neck "an American cocktail made with brandy (or sometimes bourbon) and ginger ale, with a long spiral of lemon peel (zest) draped over the edge of an old fashioned or highball glass"; Cold Duck "a beverage made of sparkling Burgundy and champagne". - food: salt horse "(jargon) salted meat (as beef or pork)"; the fatted calf "best calf killed for feast to celebrate return of prodigal son". Three times the galley had been washed out, and the men... contented themselves with hard tack and cold salt horse (J. London, 'The Mutiny of the 'Elsinore').

The most numerous group is presented by phraseological units with the zoonymic component denoting abstract phenomena. It is quite characteristic of phraseologisms to identify some abstract concepts.

Conclusion

Object phraseological units are larger in variety than the other semantic-grammatical style of phraseological units with zoonymic elements within the West Germanic language. This truth emphasizes the common tendency among native English speakers to denote things, substances and phenomena of the truth by suggests that of descriptive language units for a special emotional impact. Within the group of units with the subcategorical seme of animacy the most numerous is the cluster of units denoting people – “anthroponyms” or “anthroponominations”. It can be explained by the anthropocentred or human-centred character of the phraseological units which are mainly used to name a person according to their specific features. Moreover, within the group of units with the subcategorical seme of inanimacy, object phraseological units denoting concrete things of actual reality prevail in comparison with the number and frequency of those denoting abstract phenomena.

References

1. A.V. Kunin. Anglo-Russkii phraseologuicheskii slovar (Moscow, 1984/1999)
2. V.M. Mokienko, T.G. Nikitina. Voprosy Leksikografii – Rus. J. of Lex. 14, 80 (2018)
3. D. Sava. Lexikos 27, 457 (2017)
4. E.V. Varlamova, A.E. Rakhimova, A.S. Shingareva. Revista Publicando 4, 477 (2017)
5. E.R. Ratushnaya. Semanticheskaya struktura phraseologuizmov v protsesse eyo formirovania i functionirovaniya (Kurgan, 2000)
6. E.A. Khomutnikova, Yu.S. Borovykh. Agrar. obraz. nauka 2, 25 (2017)
7. J Baghana, E. Iakovleva. Vestnik Rossiiskogo Universiteta Druzhby Narodov – RJL 20, 91 (2016)
8. M. Stefanescu. Dacoromania 22, 51 (2017)

ФИО автора: Yoqubov Anvar

Master student of

Samarkand state institute of foreign languages

Название публикации: «MEANS OF DESCRIBING THE HUMAN PSYCHE IN ENGLISH AND UZBEK PHRASEOLOGY»

Abstract: In this article we tried to analyze the human psyche peculiarities of some phraseological units describing physiological processes in two languages. Studying phraseological units by linguocultural approach defines the concept of the current article.

Key words: psyche, English and Uzbek language, phraseology, approach, nation, people.

INTRODUCTION

Approaching to the language from each cultural and national purpose of read is clearly vital in these pandemic circumstances, additionally it defines the language's level in world linguistics and successively, it reflects to the event of the thought of national character. The approval of cultural linguistics as Associate in Nursing freelance direction within the science of language has become auspicious because of the chance of faction into one complicated the problems arising round the concept that language and culture square measure interconnected synchronously and mutually beneficial diachronically. As A.S.Mamontov fairly points out that "the linguoculturological aspect of the study of the manifestation of the specifics of the "national personality" is associated with a significant massif of vocabulary, where the dominant component is, in particular, the "system of ideas" [2. P. 63].

The history of linguocultural study begins with the ideas of Wilhelm von Humboldt, who believed that the cultural ingenuity and construction of the language are interconnected and accompaniment with each other [5]. The scientists who did their best

in this field are: A. Wierzbickaya, R.M. Keesing, R. Langacker, V. Maslova, V. Karasic, S. Vorcacev, V. Telia, V. Shaklein, F. Vorobev, J. Stepanov, E. Levchenko, V. Kononenko, V. Zhayvoronok. A number of works are being carried out in the field of linguoculturology in Uzbek linguistics. In particular, A.Nurmonov's "Linguoculturological direction in the Uzbek language", N.Mahmudov's "In search of perfect research ways of language", Sayidrahimova's articles "Some remarks on the scientific basis of linguoculturology", "Components of linguoculturology", D.Khudoyberganova's "Anthropocentric study of the text" articles and monographs can be marked as a fact of the researches that are being carried out in the field. The essence, subject and objects of linguoculturology were investigated within the above-named works. In linguistics, diction is that the study of set or fastened expressions, like idioms, expression verbs, and alternative styles of multi-word lexical units during which the part elements of the expression attack a that means a lot of specific than or otherwise not certain from the total of their meanings once used severally. From another purpose of read, in an exceedingly composite system of linguistic units, there's a collection of pointers that area unit carriers and sources of nationalcultural data and most clearly represent the national-cultural specifics of the individuals. V.A.Maslova points out that idioms have an essential role in the identification of national and cultural peculiarities. They are the soul of every national language; they asseverate the spirit of the language and the distinctness of the people. Phraseological units do not simply describe the world around us – they are called to interpret it, to evaluate, to show our subjective attitude to it [4, P. 82].

MAIN PART

Linguoculturological analysis of phraseological units studies the national colour of their origin. In every linguocultural study we can encounter phraseological units with national-cultural features. For example, it is difficult to find idiom of Uzbek language “musichaday beozor” than in any other languages. In analogical model of the idiom has

national-cultural connotative meaning. We can see the vivid reflection of “harmless” quality that is typical for Uzbek nation. However, in English language we can observe “dove” as a harmless prototype, such as “As harmless as a dove”.

Studying material on a medical topic, you can find stable combinations. Knowledge of figurative professional medical phraseological units plays an important role in the formation of the professional qualities of the future physician, contributes to the development of a cultural speech, as well as enrichment of horizons. We can say that medical phraseological units clearly emphasize the external signs of the disease and, thus, clearly indicate a disease of the internal organs. Medical discourse uses not only metaphors but also idioms. Since idioms are so culture-specific, one may wonder why they are used at all in a variety of English which is for an international audience. In fact, in the average text they are not used frequently, accounting for only about 1% of the text. They are characteristically found in sections of text expressing the author’s opinion. This confirms that even scientific communication cannot be divorced entirely from the author’s cultural background, and indeed that a completely neutral and aseptic style would be impossible (Webber 1996:42). So, in the modern world, conditions have developed when the demand for a medical worker in the labor market, his competitiveness largely depend on the availability of competent speech (oral and written), the ability to communicate effectively, on knowledge of speech techniques, persuasion. the peculiarity of medical phraseological units is that their meaning, evaluativeness are determined by their origin, similarity with something or someone. Having considered and studied the figurative medical terminology, we combined them into several groups, classified them according to the disciplines studied. Knowledge of professional phraseological units contributes to the development of professional speech culture, as well as the enrichment of the professional and general outlook (history, etymology of words, etc.). - Knowledge of figurative professional medical phraseological units is one of the integral directions of the formation of the professional qualities of a future medical specialist. Phraseological units

have covered many areas of human life. Medicine is also not without this phenomenon, and we can safely say that, delving into your profession, you increasingly meet them in clinical terminology. Since ancient times, in medicine, to designate various symptoms, syndromes, diseases and health norms, practitioners have often used and are still using not strict professional terms, but figurative names and expressions, or metaphors. Doctors strove for imagery in describing the course of the disease and making a diagnosis, so the first anatomical designations were associative. Metaphorical terms represent a concentrated comparison and do not lose their role even now, when medical science has made great strides forward. The metaphor provides faster and more solid memorization of the term. In medicine, from ancient times to the present, not strict terms inherent in the exact sciences are used, but figurative expressions, mythological and folklore names. These expressions may not always be clear to the beginning doctor. But, as you know, emotionally colored information is assimilated better and more fully. In a conversation with patients, it is advisable to speak in simple language: kindly, to avoid scientific expressions loaded with incomprehensible words - hyperthyroidism, cardiac seizure, sebaceous liver. In the following items we can see the reflection of some phraseological units describing some physiological processes. They can be used in the speech of doctors' communication processes according to avoid imparting directly the patients' physiological position. For instance, in English language we can utilize following idioms instead of "die": to pass away, breathe one's last, gone to a better place, go to the big place in the sky, join the great majority, kick the bucket, step off and so on. In Uzbek language we can encounter the phraseological units that can be used instead of "to die": ko`zi tindi, dunyodan o`tmoq, ko`z yummoq, umr o`tkazmoq, umr ko`rmoq, olamdan o`tmoq. As we going on to list idioms clarifying physiological processes we can input the phraseological units used instead of "to bear". Following idioms can give the linguocultural description of the verb "to bear": give birth to, bring into being, bring to life, give life to, call into existence, and endow with life. We can see the Uzbek equivalents of the given idioms: ko`zi yorimoq, dunyoga keltirmoq, kindik qoni to`kilmoq, dunyoga kelmoq. Moreover,

there are some idioms or phraseological units that conjuring up physiological scenes suchlike puberty, senility, being ill, recovering from illness. Equivalently, subsequent line of idioms can be applied as an linguocultural alternative of “puberty”: to be no spring chicken, age of majority, awkward age, going through puberty, leading strings. Furthermore in Uzbek language one can discover the samples that implemented instead of “puberty age”: esini tanimoq, og`zidan ona suti anqib turgan, , ko`zga tashlanmoq, ko`zga ko`rinib qolmoq. Senility age is considered to be one of the physiological procedures of human beings. While communicating with old people doctors should pay their concentration on explicating their plight. In this moment, they can address to them with idioms suchlike: to have senior moment, to be not over the hill yet, to be in her early twenties, to be young at heart, long in the tooth. In additional, in Uzbek nationality we can be witness of using idioms explaining senility age: yoshi bir joyga yetmoq, alifdek qomati bukilmoq, yoshi o`tmoq, sochlari oqarmoq so on and so forth. Given examples describe linguocultural colour of the both language.

CONCLUSION

Considerations of phraseological units offer ample opportunities for the formation of cultural competency. Learning the phraseological units by linguocultural approach will lighten the national color of the target language. Medical phraseological units have the nice importance in doctors' communication method. Such expressions will strengthen the patient's confidence that he suffers from severe organic diseases, enhance his psychoneurosis, obsession, obsessions and, presumably, mental, corporal suffering, push him, thus, to a special psychophysical state of "disability". So, it becomes obvious that a doctor must have a high culture, science, real art.

References:

1. Mamontov A.S. language and culture: a comparative aspect of the study. M., .
2. Maslova V.A. linguoculturology: textbook. manual for stud. higher. study. institutions V.A. Maslova . M.: Academy, 2007 . 208 p.
3. Shansky N.M. Phraseology of the modern ussian language: textbook. manual for universities on spec. ussian language and literature . - th., Ed., ev. and add. .M. Shansky. . Special iterature, 1 .-- 192 p.
4. Humboldt V. Selected works on linguistics V. Humboldt. . M .: rogress, 1 .-- 397 p.
5. Karasik V.I. Language circle: personality, concepts, discourse. Volgograd: Change, 2002.477 p.
6. Касимова, Н. Ф. (11). Асимметрия при переводе интеррогативов с вопросительным словом what (на материале английского, русского и узбекского языков). Вестник Челябинского государственного университета, (11), 7 -73.).
7. Stepanov V.N. Provocative discourse of social and cultural communication.Saint Petersburg: Rose of the World, 2003.263 p.
8. Kasimova, N. F. (2020). The pragmatic aspects of the English interrogatives expressing politeness. ISJ Theoretical & Applied Science, 06 (86), 464-468.
9. Косимова Нафиса Фарходовна К исследованию асимметрии лингвистического знака International scientific review. 1 . №1 ().

ФИО авторов: Ashurova D. Umarovna

Sc.Advisor associate professor

Duvlaeva Nozigul Xolmuxammad qizi

2nd year master's student of

Uzbekistan State World Languages University

Название публикации: «CONCEPTUAL METAPHOR IN THE LITERARY TEXT»

Abstract: *The theory of metaphor goes back a long way and then metaphor was regarded as an ornamental device, as a stylistic device used to express image. At present metaphor is regarded not only as a stylistic device, but as a tool of cognition, as a means of structuring, restructuring and even creating reality. Conceptual metaphor is considered to be a means of understanding and explaining language use. Conceptual metaphor theory (CMT) started with George Lakoff and Mark Johnson's book, *Metaphors We Live By* (1980)*

Key words: Cognitive, metaphor, conceptual metaphor, cognitive conceptualization, source domain, target domain,

1. Introduction

“Metaphor is for most people a device of the poetic imagination and the rhetorical flourish—a matter of extraordinary rather than ordinary language. Moreover, metaphor is typically viewed as characteristic of language alone, a matter of words rather than thought or action. For this reason, most people think they can get along perfectly well without metaphor. We have found, on the contrary, that metaphor is pervasive in everyday life, not just in language but in thought and action. Our ordinary conceptual system, in terms of which we both think and act, is fundamentally metaphorical in nature.” (George Lakoff and Mark Johnson, *Metaphors We Live By* (1980)). In their book George Lakoff and Mark Johnson mentions the term “conduit metaphor”, which was initially introduced by Michael Reddy. As Michael Reddy

explains, *the speaker puts ideas (objects) into words (containers) and sends them (along a conduit) to a hearer who takes the idea/objects out of the word/containers.*

Lakoff's 1993 paper "The contemporary theory of metaphor" sets out more concisely how the theory of conceptual metaphor works. He distinguishes between two types of basic conventional, conceptual metaphors: generic-level metaphors and specific-level metaphors. The former is those which have become a routine and unconscious part of our everyday conceptualization - for example, MORE IS UP/LESS IS DOWN. Specific-level metaphors are also fully established but less pervasive and likely to be more culturally specific - the LOVE/JOURNEY mappings referred to earlier are examples. The "invariance principle" holds that the image-schema structure of the source domain must be consistent with the inherent structure of the target domain. This represents a constraint on possible mappings and ensures consistency; invariably, the target domain takes precedence and limits the forms of linguistic expression which the metaphor may motivate. In the conceptual metaphor ACTIONS ARE TRANSFERS, actions are conceptualized as objects transferred from agent to agent.

As per Lakoff and Johnson (Cruse, 2004: 201), conceptual metaphor is analyzed as a process of cognitive conceptualization which depends on three elements such as (1) source domain, (2) target domain, and (3) mapping.

2. Main part

Lakoff and Johnson analyzed conceptual metaphor on the material of everyday speech. However, conceptual metaphor can be used in other text types and first of all, in the literary text. The usage of conceptual metaphor in the literary text is characterized by some peculiar features. First of all, conceptual metaphors in literary text should be closely linked with the conceptual information of the whole text. In other words, conceptual metaphor in the literary text is the dominant element of the text and it expresses the main concept of the text. For our analysis, let us take an example from Galsworthy's story "Apple Tree". The plot of the story is as follows: the story begins with the conversation between the Ashurst on their silver wedding day and they decide

to celebrate it at the place where they had first met. While his wife is choosing better place for a picnic, he suddenly remembers that all started here- at this very point. Years ago, two friends (he, Frank Ashurst, and Robert Garton) were on a tramp and got lost on their way. They met a “pretty” girl, Megan, and asked her to admit them to stay for night at hers. Being very romantic, Frank fell in love with Megan’s pure beauty and “dewy eyes”. It turns out that Megan also feels sympathy towards him and meeting at night under a marvelous apple tree they decide to marry after Frank’s short a-day-trip to London. The next day Frank leaves for London to purchase some necessary things, while being there he meets his old friend, Halliday, by whose request he accompanies him and his three sisters (Sabina, Freda and young lady, Stella) for several days. Travelling with them Frank, affectionate by Stella, starts comparing Megan and Stella, in the end of which he decides to lead his family life with the latter. After so many years on his silver wedding day Frank returns to that very place and finds out the grave of Megan there. The short story is masterly enriched with the range of the poetic descriptions of the nature, especially, the apple tree in spring:

-A short steep-up grass hill behind was crowned with a few Scotch firs, and in front, an old orchard of apple trees, just breaking into flower, stretched down to a stream and a long wild meadow. ”

In the chain of events the author addresses to the depiction of the apple tree a number of or multiple times, from this standpoint, we can say that the apple tree carries conceptual information. But here we may come across with unexpected analogy of apple tree and prison and this very analogy is the conceptual metaphor: ” *It was nearly eleven that night when Ashurst put down the pocket "Odyssey" which for half an hour he had held in his hands without reading, and slipped through the yard down to the orchard. The moon had just risen, very golden, over the hill, and like a bright, powerful, watching spirit peered through the bars of an ash tree's half-naked boughs. In among the apple trees it was still dark, and he stood making sure of his direction, feeling the rough grass with his feet. A black mass close behind him stirred with a heavy grunting sound, and three large pigs settled down again close to each other, under the wall. He listened. There was no wind, but the stream's burbling whispering chuckle had gained*

twice its daytime strength. One bird, he could not tell what, cried "Pippip," "Pip-pip," with perfect monotony; he could hear a night-Jar spinning very far off; an owl hooting. Ashurst moved a step or two, and again halted, aware of a dim living whiteness all round his head. On the dark unstirring trees innumerable flowers and buds all soft and blurred were being bewitched to life by the creeping moonlight. He had the oddest feeling of actual companionship, as if a million white moths or spirits had floated in and settled between dark sky and darker ground, and were opening and shutting their wings on a level with his eyes. In the bewildering, still, scentless beauty of that moment he almost lost memory of why he had come to the orchard. The flying glamour which had clothed the earth all day had not gone now that night had fallen, but only changed into this new form. He moved on through the thicket of stems and boughs covered with that live powdering whiteness, till he reached the big apple tree. No mistaking that, even in the dark, nearly twice the height and size of any other, and leaning out towards the open meadows and the stream. Under the thick branches he stood still again, to listen. The same sounds exactly, and a faint grunting from the sleepy pigs. He put his hands on the dry, almost warm tree trunk, whose rough mossy surface gave forth a peaty scent at his touch. Would she come--would she? And among these quivering, haunted, moon-witched trees he was seized with doubts of everything! All was unearthly here, fit for no earthly lovers; fit only for god and goddess, faun and nymph not for him and this little country girl. Would it not be almost a relief if she did not come? But all the time he was listening. And still that unknown bird went "Pip-pip," "Pip-pip," and there rose the busy chatter of the little trout stream, where on the moon was flinging glances through the bars of her **tree-prison**. The blossom on a level with his eyes seemed to grow more living every moment, seemed with its mysterious white beauty more and more a part of his suspense. He plucked a fragment and held it close--three blossoms. Sacrilege to pluck fruit-tree blossom--soft, sacred, young blossom--and throw it away!"

The concept of the story is not direct in representative speech. The beauty of the moment and orchard is perceived by the main character Ashurst. The description of the

orchard is done with the help of poetic, elevated words and convergence of stylistic devices:

-Dusk had gathered thick. The farm buildings and the wheel-house were all dim and bluish, the apple trees but a blurred wilderness;

- The ground there was covered with a mist of bluebells, and nearly a score of crab-apple trees were in full bloom.

- He got up and broke off a spray from a crab-apple tree. The buds were like Megan--shell-like, rose-pink, wild, and fresh; and so, too, the opening flowers, white, and wild; and touching;

However, the author uses the metaphor tree-prison which stands in contrast to the whole description of the garden. Because the lexeme prison has negative associations and that can be proved by its lexicographical interpretation.

Prison - *A place or institution of confinement, especially of long-term confinement for those convicted of serious crimes or otherwise considered undesirable by the government.*

The following words are associated with the word Prison: *Imprisonment, Probation, Parole, Prison, Sentencing, Jail, Felony, Defendant, Offender, Incarceration, Servitude, Plea, Restitution, Confinement, Burglary, Treason, Verdict, Conviction, Offence, Tribunal, Detention, Robbery, Evasion, Murder, Convict, Extortion, Bribery, Arson, Inmate, Prosecutor, Accomplice, Jury, Kidnapping, Espionage, Execution, Punishment, Amnesty, Fraud, Deportation, Offense, Trafficking, Penalty, Death, Conspiracy, Rape, Crime, Bail, Desertion, Forgery, Criminal, Accused, Judge, Prosecution, Indictment, Executioner, Gallows, Convicted, Guilty, Penal, Defendant, Correctional, Pleading, Overturned, Suspended, Trial, Jailed, Arrested, Conditional, Mandatory, Condemned, Appellate, Criminal, Concurrent, Beheaded and etc.*

This contrast attracts the reader's attention and by means of inference the reader came to conclusion that the main character was in prison of his feelings. Every time Frank Ashurst sees the apple tree, it can easily be felt that he is fond of its natural beauty and it has arrested his thoughts and mind. The way Frank Ashurst feels about the apple tree's extraordinary beauty gives clues to understand the personality of the

main hero. He is romantic, sensitive and loves beauty in nature. The apple tree is so beautiful that he surrenders to this beauty, its charm arrests his mind and he is capitulated by natural beauty. He was in prison of his passion, his love towards the girl and though he understands that his actions were all wrong. He realized this fact and it can be proved by metaphorical periphrasis in the sentences: *“For there was no hiding it--since he had met the Hallidays he had become gradually sure that he would not marry Megan. It would only be a wild love-time, a troubled, remorseful, difficult time--and then--well, then he would get tired, just because she gave him everything, was so simple, and so trustful, so dewy. And dew--wears off! The little spot of faded colour, her tam-o'-shanter cap, wavered on far in front of him; she was looking up into every face, and at the house windows. Had any man ever such a cruel moment to go through? Whatever he did, he felt he would be a beast. And he uttered a groan which made a nursemaid turn and stare.”*

3. Conclusion

So Ashurst was in prison of his passion, he could not resist his feelings and tree-prison can be regarded as conceptual metaphor, because it expresses the main concepts of the whole text which can be described as the relationships between Man and Nature. Tree symbolizes and Prison symbolizes influence of Nature upon Man.

References

- Johnson, Mark (1995) *Moral Imagination*. Chicago: University of Chicago Press.

- Johnson, Mark (1987) *The Body in the Mind*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lakoff, George & Mark Johnson (1999) *Philosophy in the Flesh*. New York: Basic Books.
- Lakoff, George (1995) *Moral Politics*. Chicago: University of Chicago Press. (2nd ed. 2001)
- Lakoff, George & Mark Turner (1989) *More than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lakoff, George & Mark Johnson (1980) *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
- Dahl, Christoph D. & Adachi, Ikuma (2013) *Conceptual metaphorical mapping in chimpanzees (Pan troglodytes)*, eLife 2013;2:e00932. [doi:10.7554/eLife.00932](https://doi.org/10.7554/eLife.00932)
- Ben-Porot, Ziva (1976) *The Poetics of Literary Allusion*, p. 108, in [PTL: A Journal for descriptive poetics and theory of literature 1](#)
- Robinson, Peter (2008). *Handbook of Cognitive Linguistics and Second Language Acquisition*. Routledge. pp. 3–8. [ISBN 978-0-805-85352-0](#).
- ^ [Jump up to:](#)^a ^b Peeters, Bert (1998). *"Cognitive musings"*. *Word*. **49** (2): 225–237. [doi:10.1080/00437956.1998.11673884](https://doi.org/10.1080/00437956.1998.11673884).
- ^ [Jump up to:](#)^a ^b ^c Schwarz-Friesel, Monika (2012). *"On the status of external evidence in the theories of cognitive linguistics"*. *Language Sciences*. **34** (6): 656–664. [doi:10.1016/j.langsci.2012.04.007](https://doi.org/10.1016/j.langsci.2012.04.007).
- [^](#) Greenwood, John D (1999). *"Understanding the 'cognitive revolution' in psychology"*. *Journal of the History of the Behavioral Sciences*. **35** (1): 1–22. [doi:10.1002/\(SICI\)1520-6696\(199924\)35:1<1::AID-JHBS1>3.0.CO;2-4](https://doi.org/10.1002/(SICI)1520-6696(199924)35:1<1::AID-JHBS1>3.0.CO;2-4). Retrieved 2020-02-22.
- [^](#) Harris, Randy Allen (1995). *The Linguistics Wars*. Oxford: OUP. [ISBN 978-0-19-983906-3](#).

- ^ Jump up to:^a ^b Peeters, Bert (2001). *"Does cognitive linguistics live up to its name?"*. In Dirven, René (ed.). *Language and Ideology, Vol.1: Theoretical Cognitive Approaches*. John Benjamins. pp. 83–106. [*ISBN 978-90-272-9954-3*](#).

ФИО автора: Mirzayeva Mahliyo G'ayrat qizi

Master of Samarkand State Institute of Foreign Languages

Название публикации: «INTERACTIVE METHODS OF DEVELOPING PUPILS' ORAL SPEECH IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES»

Abstract: The process of foreign language communicative competence development is obviously the most important item that teachers focus in the classroom. The fact is that active/interactive teaching methods are very useful in this regard. Numerous researches have been done to prove the importance of interactive techniques for foreign language competence development. None of the researches describes the process of development in non-linguistic high school classroom. Thus the aim of this article is to demonstrate the process of the competence under consideration development in high school.

Keywords: foreign language, communicative competence, development, theory of communicative method, interactive teaching techniques

Problem statement generally read and its reference to vital scientific and sensible tasks. A pace dynamical conditions of recent data society impose new needs to the standard of specialist coaching.

It is assumed that a graduate shouldn't solely properly apply the University data, however additionally ought to be ready to suppose severally and creatively, further as owning skills communication properly, each in native and foreign languages. Social and economic order of the society in terms of such specialists' preparation is reflected in Federal educational standards for higher education (hereinafter referred to as FES). Analysis of the texts of FES in undergraduate level allows us to conclude that foreign language requirements we are interested in are reduced to the following generic competence – the ability to communicate orally and in written forms both in Russian and foreign languages to meet the challenges of interpersonal and intercultural interaction [1]. The wording can be

found in the texts of the FES in economic areas of training. Analysis of recent researches and publications, which dealt with aspects of this issue and the author refers to; unsolved parts of the problem highlighting. In the domestic and foreign literature the competence in study is defined as a mastership communicative competence. It should be noted that the communicative basis of training is a leading aspect in the methods of teaching foreign languages. The essence of communicative methods of teaching is that “the process of learning is a model of communication” [2, p. 4]. This creates the conditions for real-life communication and the possibility to build interpersonal and intercultural interaction capacity. The works of many authors are devoted to the development of mastership communicative competence. So, N. D. Galskova pays great attention to intercultural factor as “the human capacity for intercultural communication on foreign language level and adequate interaction with other cultures” [3, p. 46]. A. G. Kancur focuses on the creation of new knowledge and concepts in the process of communication [4, p. 4]. V. G. Kostomarov and O. D. Mitrofanova consider communications in relation to the social factors [5]. E.V. Makarova allocates rhetorical aspect in the development of monologue speech skills [6]. In the context of the communicative approach particular attention must be given to the interactive teaching methods, which allow us to create a communicative situation of interpersonal interaction. So far scientific works are known studying the sensitive use of interactive methods of teaching foreign languages in linguistic universities. In this context, of great interest is D. A. Starkova’s dissertation research on the use of interactive methods of teaching foreign language [7]. Based on domestic and foreign methodological concepts through an interactive approach D. A. Starkova has developed a classification of techniques for teaching foreign languages, regarding the stages of speech skills development. So, for the development of productive communicative skills the named author has chosen William Littlewood’s concept of productive skills, based on the degree of autonomy [8].

So, varied researches are done to prove the importance of interactive techniques for situation communicative competency development. Although none of works describes the method of development in non-linguistic high school room. The analysis

of the expressed issue complete that nowadays there's scientific and organized base for exploring the chance of building the situation communicative competency within the use of interactive teaching strategies within the non-linguistic university. Process the needs of the article and setting the tasks. Thus, the essence of this text is to demonstrate the method of the competency into account development in nonlinguistic high school. There are the following tasks to be performed:

1. To study the stages of communicative competence development.
2. To select the corresponding interactive teaching techniques for each stage above.
3. To work out the set of lessons in the interactive students' club "Get to Know" according to the approach in study.
4. To justify the results obtained.
5. To present conclusions and prospects for further research. Presentation of the main research material with full prove of the results. There is no common opinion about the stages of communicative skills development either in domestic or foreign literature. The approach based on emotional response of the students was introduced by Jeremy Harmer. His approach gives some freedom to the teachers over the sequence of development stages. They can be the stages of engage, study and activate or engage, activate, study and activate. The choice of sequence depends on the learners' level [9].

The aim of the lessons is to develop the ability to freely speaking. Following are the tasks of the lessons within one topic.

1. To perform language and communication tools necessary to research unknown areas.
2. To practice the usage of language and communication tools on the level of prepared speech.

3. To build communicative skills in the process of panel discussion. The material for study and research: authentic texts on country study, dictionaries, encyclopedias, corresponding theme sites. An interactive lesson undergoes the following stages of study: 1. Motivation. 2. Organization of work with information. 3. Intermediate control and correction. 4. Presentation. 5. Reflection. The stage of motivation is the stage fully controlled by the teacher. At this stage, the task of the teacher is to interest students and motivate them to study the ethnographic material through the demonstration of attention to their experience and opinion. One of the interactive teaching techniques implied can be the stimulation of expressing students' own opinion. For example, the teacher can ask the following questions: – What part of Great Britain thistle is the emblem of? – What is the biggest Welsh Gulf? – What is “Yarg”? – Is Cullen Skink eatable? The content of the questions asked should affect the little known / unknown facts of the country study, which, in turn, is of great interest to students seeking information. Thus, for students a personal need appears in the study of unknown areas of investigation. On the stage of organization the teacher monitors students work partly. The interactive teaching techniques of this stage can be: – decision making (the choice of research topic); – searching information for study and investigation (printed and electronic resources); – restoration of disparate information (merge the information into a single text); – working on presentation communicative skills (speaking grammatically and phonetically correct). On the following stage of the intermediate control and correction the teacher checks the prepared statements in conjunction with the students.

So we can definitely come to the conclusion that a graduate with a master communicative competence will reach more goals in his/her future profession. Developing the competence under consideration at the high school provides the students with mobility and tends them to get adequately ready for the workplace [16]. It must be emphasized that with the development of modern business relations in the society, the need for direct communication without intermediaries and interpreters is becoming increasingly urgent [17]. In this field our study proves the efficiency of the

mastership communicative competence developing from the position of direct interpersonal interaction. The further research should be done to investigate nonproductive communicative skills (reading and listening skills) in the use of interactive teaching techniques.

References:

1. Федеральный государственный образовательный стандарт высшего образования. Направление подготовки 43.03.01. Сервис. [Электронный ресурс] // Портал Федеральных государственных образовательных стандартов: [сайт]. <http://fgosvo.ru/fgosvo/92/91/4/93> (дата обращения 15.06.2017) <http://fgosvo.ru/news/2/1463>
2. Passov E. I. Communicative method of foreign speech teaching / E. I. Passov. – 2nd edition. Cor., M., 1991. – 223 p.
3. Galskova N. D. Theory and practice of foreign languages teaching. Nachalnaya shkola: method. Guideline / N. D. Galskova, Z. N. Nikitenko. – M.: Airispress, 2004. – 240 p.
4. A. G. Kancur Teaching English dialogue speech to future teachers based on country study information. / Kancur A. G. // diss. of cand. of ped. sciences. – Perm, 2004. – 306 p.
5. Kostomarov V.G. Methodological guidance for teachers of Russian language for foreigners. / V. G. Kostomarov, O. D. Mitrofanova – M.: Russkiy yazyk, 1988. – 157 p.
6. Makarova E. V. Training of senior students of linguistic faculties to self-improvement of the rhetorical aspect of foreign monologue speech. / E. V. Makarova // diss. of cand. of ped. sciences. – Yekaterinburg, 2004. – 238 p.

ФИО автора: Muxiba Rajabova Ne'matovna

Toshkent shahar Uchtepa tumani 283- umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Название публикации: «ABDULLA ORIPOV SHE'RIYATIDA MA'RIFIY G'OYALARNING BADIY TARANNUMI»

Maqolada o'zbek xalqining iste'dodli shoiri, benazir so'z san'atkori Abdulla Oripovning ma'rifiy xarakterdagi she'rlarining poetik xususiyatlari tahlil qilinadi. Adib ijodida ustuvor maqega ega ma'rifiy-axloqiy tushunchalarning adabiy-estetik mohiyati yoritib beriladi. Shoir she'rlarining kitobxon ma'naviyatini yuksaltirish, badiiy tafakkurini tarbiyalashdagi o'ziga xos ahamiyati asoslanadi.

В статье анализируются поэтические особенности образовательной поэзии талантливого поэта узбекского народа, мастера творческого слова Абдуллы Арипова. Освещается литературная работа, характеризующийся литературным и эстетическим значением моральных и этических концепций, которые имеют доминирующую цель. Объясняется своеобразное значение стихотворений поэта в развитии духовности читателя

The article analyzes the poetic characteristics of the educational poetry of the talented poet of the Uzbek people, the master of the creative word Abdulla Aripov. Literary work is described, characterized by the literary and aesthetic significance of moral and ethical concepts that have a dominant purpose. The peculiar meaning of the poems in the development of the spirituality of the reader

Tayanch so'zlar: lirik asar, she'riyat, ma'rifiy g'oya, poetik mahorat, shakl va mazmun, lirik so'z, estetik mazmun

Ключевые слова: лирическое произведение, поэзия, образовательная идея, поэтические навыки, форма и содержание, лирическое слово, эстетическое содержание

Key words: lyric work, poetry, educational idea, poetic skills, form and content, lyrical word, aesthetic content

Adabiyot chin ma'nosi ila o'lgan, so'ngan, qoralangan, o'chgan majruh, yarador ko'ngilga ruh bermak uchun faqat vujudimizga emas, qonlarimizga qadar singishgan qora balchiqlarni tozalaydurg'on, o'tkur yurak kirlarini yuqadurg'on toza ma'rifat suvi, xiralashgan oynalarimizni yoruq va ravshan qiladurg'on, chang va tuproqlar to'lgan ko'zlarimizni artub, tozalaydurg'on buloq suvi bo'lg'onlig'idan bizga g'oyat kerakdir [3, 121]. Darhaqiqat, inson tafakkurini boyitish, ma'naviy kamolotini yuksaltirishda badiiy adabiyot beqiyos ma'rifiy qudratga ega. Hassos shoir Cho'lponning yuqoridagi fikrlari adabiyotning badiiy ma'rifiy ahamiyatiga berilgan beqiyos bahodir. Adabiyot so'zning estetik qudrati ila qorong'i qalblarni ravshanlashtiradi, insoniyatni ma'rifatga, ezgulikka chaqiradi. Iste'dodli adabiyotshunos Q.Yo'ldoshev e'tirof etganidek, badiiy asar "maqsadga yo'naltirilib, obrazlar vositasida kishi ruhiyati va tafakkuriga ta'sir ko'rsata oladigan muayyan mantiqiy tugallik hamda badiiy o'ziga xoslikka ega teran mazmun va ta'sirchan shakldan iborat yaratiq"dir [5, 27] .

Bu borada, xususan, lirik asarlar yanada dolzarb ahamiyatga molik. "Lirik turdagi asarlar uchun asosiy narsa tuyg'u va hissiyotga yo'g'rilgan hayotiy hikmat ifodasini berishdir. Bu turdagi asarlarda voqealar tasviri, xarakter mantig'i emas, ruhiy holat va hissiyot ifodasini berish, tuyg'ular samimiyatini muhrlash muhim hisoblanadi. Chinakam lirik she'r tinglovchi yo o'qirmanga faqat zavq beribgina qolmay, uning emotsional tafakkuri va ma'naviy axloqiy quvvatini uyg'otib, faoliyatga undaydi. Samimiy lirik so'z, hatto, real voqelik hodisalariga qaraganda ham inson ruhiyatiga kuchliroq ta'sir ko'rsatishi mumkinligi psixologiya ilmi xulosalaridan ma'lum. [5, 264]. Ulug' mutafakkir shoir, donish ijodkor Abdulla Oripov she'riyati ham ayni lirik xususiyatlarni o'zida yorqin mujassam etgan badiiyat durdonalari, ma'rifat maktabi ekanligi bilan alohida diqqatga sazovor.

Taniqli shoir Usmon Azim aytganidek, «Uning toza, yuksak, samimiy hech kimu hech narsadan hayiqmaydigan ovozi birdan O'zbekistonni larzaga soldi. Abdulla Oripovning har bir satri, har bir she'ri bilan Adabiyot o'zbek adabiyotiga qayta boshladi.

Shoiring birinchi kitobi misli ko'rilmagan hayajon bilan kutib olindi. G'ayrat va jasorat bilan yo'g'rilgan she'rlar yuraklarga, ruhlarga «Vatan» degan tug'yonning

mangu hayot muhabbatini sohib o'tdi. Hozir biz «O'zbekiston Vatanim manim» deb jo'ngina aytayotganimiz satrlarni, u paytlarda hasratu g'ussalar ichida ko'z yoshlarimiz tirg'irab yod aytganlarimiz yodimda.....

Abdulla Oripov she'riyati — sho'rolarning qudratli mafkurasi siquvi ostida sarosimada qolgan yuraklarga sharaf bilan yashashning yagona yo'li – Vatanni sevmoq ekanligini o'rgatishga xizmat qildi. Vatanni ozod ko'rishni istagan va keyinchalik bu yo'lda sayi harakatlar qilgan insonlarining ko'pchiligiga ham Abdulla Oripov she'riyati madad bo'lganiga guvohmiz. Abdulla Oripov she'riyati mustamlakachilik davrida ham o'zbekda oru nomus barqaror ekanligi haqida kelajakka ko'rsatadigan o'lmas hujjatlarimizdandir».

Shu o'rinda fikrlarimizni asoslash uchun shoirning “Ishonch ko'priklari” she'riga murojaat qilamiz:

Yuzdan parda ketsa,
Dildan diyonat,
Mehr rishtalari zaimdan uzilsa;
Yuraklarni bossa shubha, xiyonat,
Ishonch ko'priklari buzilsa;

Yetimlar haqidan qo'rqmasa birov,
So'qmoqqa aylanib ketsalar yo'llar:
Qiblagohlar osiy, tug'ishlganlar yov,
G'aznalarga cho'zilsa qo'llar;

Bolalar ruhiga hayot degan dars
Manmanlik urug'in joylasa;
Oshiqlar ko'chada ma'shuqasin emas,
Kimningdir qadamin poylasa;

Elning shoirlari g'anim zotlar kabi

Bir birlarin g‘ajib esalar;
Minbarlarga chiqsa ko‘cha ko‘yning gapi,
Andishani qo‘rqoq desalar...

Bunday yurtda endi qirg‘in shart emas,
Vabo ham qochadi undan yiroqqa;
Hatto daryolari qurir basma bas,
Hatto tuproqlari tushar titroqqa.

Xalqim, bundaylarni ko‘rgansan azal,
Ko‘p chekkansan ular ozorin, dog‘in.
Sen engib o‘tgansan lekin har mahal,
Xalqim, topinaman o‘zingga tag‘in.

Zamirida teran falsafiy mushohadalar ifodalangan bu she‘r kitobxon ma‘naviyatida ijobiy yuksalishlar sodir etish qudratiga ega. Mehr oqibat, sevgi sadoqat, diyonat, o‘zaro ishonch tuyg‘ularining darz ketishi, ochko‘zlik, manmanlik, g‘iybat, andishasizlik singari illatlarning quloqch yoyishi insoniyat uchun dahshatli fojialar keltirib chiqarishi, bunday yurtdan hattoki, vabo ham yuz o‘girishi mumkinligini shoir o‘z poetik ijodkorligi bilan qattiq tanqid qiladi. O‘z xalqi ana shunday nokasu johillardan ozor chekkani va ularni mardonavor engib kelayotganini g‘urur bilan olqishlaydi.

XX asrning 60- yillaridan A. Oripov asarlari bilan boshlangan sifat o‘zgarishlar o‘zbek adabiyotini yangi bosqichga ko‘tarishda muhim rol o‘ynadi. Yassaviy, Navoiy, Bobur, Cho‘lpon, G‘afur G‘ulom ijodiy an‘analarini davom ettirayotgan A.Oripov she‘riyati o‘zbek adabiyotini uzviy bir yaxlitlikda o‘tmish va kelajak bilan bog‘lab turadi.

Shoir o‘zining ilk she‘riy to‘plami “Mitti yulduz” bilanoq butun O‘zbekistonga mashhur bo‘lib ketdi. Keyingi kitoblari bu ishonchni yanada mustahkamladi. “Onajon”, “Yuzma-yuz”, “Yillar armoni”, “Ruhim”, “Hayrat”, “Haj daftari”, “Ishonch

ko‘priklari” kabi ko‘plab to‘plamlari, ulardagi she‘rlari, “Jannatga yo‘l”, “Hakim va Ajal”, “Rajkom” singari dostonlari bilan asr o‘zbek adabiyotining zabardast vakillari qatoridan o‘rin egalladi. Asarlari ko‘plab xorijiy tillarga tarjima qilindi.

Buyuk sarkarda Amir Temur siymosi boshqa millatsevar ijodkorlar singari A.Oripov qalbini, tafakkurini doimo to‘lqinlantirib kelgan. Shoir istiqlol sharofati tufayli bu daho qiyofani butun murakkabligi, ulug‘vorligi bilan, emin-erkin, xolis gavdalantirish imkoniyatiga ega bo‘ldi: “Sohibqiron” (1996 —1998) nomli she‘riy dramasini yaratdi.

A. Oripov mustaqillik davrida Vatan, Erk, Ozodlikni tarannum etuvchi ko‘plab yangi she‘rlar yozdi. Yangi tarixiy sharoit ijodiga yangi to‘lqinlar olib kirdi. Haj safari natijasida tug‘ilgan hamda hikmatomuz hadislar talqiniga bag‘ ishlangan falsafiy didaktik she‘rlari so‘nggi bosqich o‘zbek adabiyoti ufqlarini yanada kengaytirdi.

Shoirning baxti uning dardkash qalbidagi inja tuyg‘ularning samimiyligida, Vatan degan so‘zning butun salmoqini, zalvorini, shukuhini qalbining tub-tubi bilan teran anglaganidadir. Bu borada shoirning “O‘zbekiston, vatanim manim” she‘ri yuqori salohiyatga ega. Shoirning yurt madhi, Ona Vatan tarannumiga bag‘ ishlangan mazkur she‘rining har bir bandida O‘zbekiston alohida poetik ko‘rkamlik bilan bo‘y ko‘rsatadi, o‘tmish va bugunni o‘zaro uyg‘unlashtirib, o‘quvchini yurt sarhaddari tomon sayrga chorlaydi. She‘rning birinchi bandiyoq shoirning asosiy poetik maqsadini, ma’rifiy qarashlarini yorqin ko‘rsatadi:

Yurtim, Senga she‘r bitdim bu kun,
Qiyosingni topmadim aslo.
Shoirilar bor, o‘z yurtin butun
Olam aro atagan tanho.
Ular she‘ri uchdi ko‘p yiroq,
Qanotida kumush diyori.
Bir o‘lka bor dunyoda biroq
Bitilmagan dostondir bori.
Faqat ojiz qalamim manim,

O'zbekiston Vatanim manim!

Lirik qahramon o'z Vatanini madh etishga shaylanganu uning betakror qiyofasi ta'rifiga munosib so'z topolmayotgan shoir. Boshqa shoirlar o'z yurtlarini olamda tanho deb atashadi, ularning she'rlari qanotida kumush diyorini olib uchadi. Shoir mazkur o'rindagi poetik vositalar (jonlantirish "she'ri uchdi", sifatlash "kumush diyor", metafora "she'ning qanoti") orqali she'ning estetik ta'sirini, ma'rifiy ahamiyatini oshirishga erishgan. Shu tasvirlardan kelib chiqib muallif o'z Vatanini hali dunyoda to'laligicha bitilmagan doston, o'z qalami (iste'dodi)ni esa bu yo'lda ojizu notavon deb hisoblaydi. She'ning keyingi bandlarida esa Vatan madhida qalamning ojizlik qilish sabablari oydinlashib boradi. Vatanning shonli tarixi, buyuk siymolari, qudratli iste'odlari, bepoyon kengliklari, go'zal va maftunkor tabiati tarannumi ana shu sabablar sifatida gavdalanib boradi. Har bir bandi o'n misradan iborat yirik hajmli bu she'r o'z mazmun mohiyati, beqiyos poetik tasviri bilan har qanday kitobxon qalbini rom eta oladi va uning Vatanga muhabbatini, e'tiqodini yuksaltirishga munosib hissa qo'sha oladi.

Abdulla Oripov she'riyatida shoirning o'tkir badiiy tafakkuri, yuksak ma'rifiy qiyofasi yorqin gavdalanib turadi. Bu adibning "Genetika" she'rida yanada bo'rtib ko'rinadi. O'tgan asrning 70 yillarida yozilgan bo'lishiga qaramasdan ushbu she'r badiiy ma'rifiy qimmatini bilan o'z ixlosmandlariga ega bo'lib qolmoqda. Asarda muallif o'zining millatsevarlik, vatarparvarlik kechinmalarini xalqining shonli tarixi, o'tmishi, shu tarixni zarhal sahifalar bilan bezagan buyuk siymolar, ulug' bobokalonlari qismati bilan bog'laydi. She'r mazmunida o'z millati tarixidan faxrlanish, yorqin kelajakka tamal toshi qo'ygan vatan o'g'lonlarini madh etish g'oyalari ustuvor. Bundan maqsad esa kelajak avlod qalbida o'z millati tarixi, buyuk siymolari, yurt fidoyilariga muhabbat va ehtirom tuyg'ularini kamol toptirish. Shoir ana shu ezgu maqsad g'oyalarini badiiy pardalarda tarannum etib, uning yanada ta'sirchan va yuqumli bo'lishiga erishgan.

Men ham yashayapman o'z zamonimda,
Davrimdan qayga ham tushardim yiroq.

Va lekin bilmadim, mening qonimda
Qaysi bir bobomning xislati ko‘proq.
Barchaga barobar meros bu bashar,
Otadan qosh-ko‘zni olgan o‘g‘ildek,
Bilmadim, qonimda qay ajdod yashar,
Balki bobo Kayfiy, balki Ulug‘bek...

Mazkur she‘rni o‘qigan har qanday kitobxon o‘z vatani tarixiga o‘zgacha qiziqish va mehr bilan yondashadi. Bobo Kayfiy, Ulug‘bek, Navoiy, Bobur singari ma‘rifatparvar, Shiroq, Muqanna, Sobir Rahimov singari fidoyi tinchlik posbonlari avlodi ekanligidan faxrlanib, ularga munosib izdosh bo‘lishga, ezgu amallari bilan o‘zidan yaxshi nom qoldirib yashashga intiladi. Ayni shu ma‘rifiy estetik xususiyatlariga ko‘ra ham mazkur asar akademik litsey adabiy ta‘limi jarayonida chuqur o‘rganiladi.

Samimiylik va hissiylik, lirik qahramonlar kuyunchakligi va dardchilligi; poetik ifodalardagi serbo‘yoqlik va nafosat, tildagi dilbar o‘ktamlik; ularning o‘zaro uyg‘unligidagi yaxlitlik A.Oripov asarlariga ajib joziba bag‘ishlaydi:

Men kuyladim bu olam aro,
Sobit turgan xalqimni faqat.

Xalqni, Vatanni, fidoyi farzandlarning sevinch-tashvishlarini kuylash shoir ijodining asosiy yo‘nalishidir. Uning uslubiga umumni umuman emas, aniqni tiniq kuylash xosdir.

Abdulla Oripov o‘zbek she‘riyatiga yangi to‘lqin, zalvorli salmoq, sermiqyos qudrat bilan bir qatorda yangi ruh, serohang kuy, rangli zarb olib kirdi. Uning she‘rlaridagi intonatsion rang-tasvir va g‘oya lirik qahramon xarakteridagi tiniqlikka putur etkazmaydi, aksincha, ularning har bir harakat va holatdagi o‘ziga xosliklarni ochishga bo‘ysundiriladi. X

Abdulla Oripovning lirik qahramoni hech qachon haqiqat, adolat tushunchasini tayyor qabul qiladigan yoxud ma‘qul kelmagani uchun, qo‘lni bir siltab, inkor etadigan kishi emas. Bir qaraganda, haqiqat va adolat barchaga ayon, hammaga ravshan

tushunchadek. Biroq uning inson qalbi orqali o'tish va ro'yobga chiqish jarayonlari shu qadar sir-sanoatli, jumboq, murakkab, ziddiyatli, shoir lirik qahramonlari, ularning zamiriga etishga intiluvchi, mushohadakor kishidir. Qahramonni adolatning turli holatlarda namoyon bo'lishidan tortib, uning xalq, tarix, alohida bir vijdon dunyosi bilan bog'lanish nuqtalarigacha qiziqtiradi. Maqsaddan kelib chiqib, ular asar mehvariga, turli kompozitsion nuqtalarga tortiladi. "Bahor", "Genetika" she'rlarida bu maqsadlar ruhiy dunyoga falsafiy nazar tashlash orqali namoyon bo'lsa, "Yurtim shamoli", "Malomat toshlari" she'rlarida bir qalbning yurt taqdiri, umuminsoniy qadriyatlar bilan kesishgan nuqtalarini badiiy yoritish orqali amalga oshiriladi. "Yurtim shamoli" (1969)da shamol tushunchasi, shamol obrazi shoir talqinida, shunchaki biz bilgan ma'nodan tashqari, chuqur falsafiy umumlashma darajasiga ko'tariladi. Unda Vatan, adolat, tarix talotumlari va hokazolari bilan aloqador ma'nolar chirmashib ketadi:

Shamollar esgandir ushbu dunyoda,
Shamollar goh quyun, gohida dovul.
Ular goh oshkora, goho ro'yoda,
Qancha bo'stonlarni sovurgan butkul.
Lekin sen bo'lmagin bog'lar zavoli,
O, yurtim shamoli, yurtim shamoli.

Iste'dodli shoir va adabiyotshunos Erkin Vohidov Abdulla Oripovning poetik mahorati haqida fikr bildirayotib, shunday degan edi: «Barcha isyonkor shoirlar kabi Abdullaga ham oson bo'lgan emas. Qattol tuzum qamchisidan u ham omon qolmagan. Lekin ruhiy azoblar, siquvlar, ming iztiroblar so'nggida shoirga nasib bo'lgan kattakon baxt shuki, u xalqi mehrini qozondi, o'zi kurashgan ozodlik va mustaqillik g'oyasining kurtak yozganiga guvoh bo'ldi. Shoir uchun bundan ortiq saodat yo'q» [2].

A.Oripov — realist, haqiqatparast shoir, murakkab, ziddiyatli hayotning shabadalari haqida gapirganda haqiqatdan chekinmaydi. Chunki davr shamollari ichida o'zi ham borligini yaxshi tushunadi. Adolatgo'y, haqiqatgo'y shoir oliy manzillarni

orzu qilsa-da, ba'zilarga o'xshab, uni qo'l uzatsa etadigan joyda deb tushunmaydi. Unga umuman etuvi mumkinligiga ishtibohlar bildiradi. Bu bilan u o'zi qatori, millionlar qalbidagi iztiroblarni, ishtibohlarni obrazli, yorqin va ta'sirchan ifodalab beradi.

“Yuzma-yuz” shoirning insonning hayotdagi o'rni, ma'naviy kamoloti haqidagi shoir orzulari, ayrim armonlari avj pardalarda kuylangan asardir. Uni janr tabiatiga ko'ra, kichik lirik doston deyish mumkin.

Asar shoirning, umuman, lirik qahramonning kitobxon el-yurt bilan tarix, davr va, ayniqsa, kelajak haqidagi to'lqinlantirib, o'ylantirib kelayotgan muhim muammolar xususidagi ochiq, yuzma-yuz dardlashuvidan tashkil topadi. Dunyodagi barcha kulfatlar, adashishlar hamjihatlikning buzilishidan, o'ljani uy-uyga tortib ketishdan boshlangan, deb boshlaydi asarini shoir. O'lis moziyda o'rmondan chiqqan mamontlar to'dasi haqida gapirib kelar ekan, tarixda bizga undan ham vahshiyroq to'dalar „har yondan guras-guras bostirib“ kelganini ustalik bilan qistirib o'tadi.

Hali yigirma uch yoshga kirib-kirmagan shoir tarix bilan bahslashadi, hatto dunyo adashdi, deyishga jur'at etadi. Asarning lirik va epik qatlamlari hayotiy, bir-biri bilan o'zaro mustahkam bog'langan. Lirik qahramon tarix bilan, insoniyat bilan ajralmas birlikda zohir bo'ladi:

Men bir tajribasiz, g'o'r yigit, nechuk,
Adashding deyapman, dunyoga, hayhot.
Abdulla, xanjarni o'zingga urgin,
Sen o'zing adashmay o'sdingmi, hayhot?!

Spartak haqqi-yu Zevs siymosi, Sezar nayzasi-yu Chingiz cho'qmori, Freyd falsafasigacha bo'lgan moziy qatlamlariga nazar tashlanar ekan, hayotning achchiq haqiqatiga e'tiborimiz tortiladi:

Insoniyat ezgulikka nechog‘lik intilmasin, hayotga g‘am hukmronlik qildi, yaxshilik donini ekan ne-ne ulug‘lar yomon degan nom oldi. Buning sababi o‘sha — dastlabki adashishlarga borib bog‘lanmaydimi?

Tarixning, hayotning, umrning halol, pok, toza, to‘g‘ri davrini shoir obrazli tarzda umumlashtirib «yoshlik» deb ataydi. Gap bu erda uning qanday atalishida emas, unga qanday ma‘no-maqсад singdirilishida. Shoir talqinicha, hayotda, tarixda xato qilingan ekan, ana shu „yoshlik“ka qaytish kerak. Bu qaytish zaminga esa, juda katta ijtimoiy ma‘no yashiriladi.

Bu o‘zimizning asl ildizlarimizga, ash o‘zligimizga, milliy asoslarimizga, davlatchiligimiz mustaqilligiga qaytishimiz zarurligiga bir ishoradir. Biz hozir o‘zimizning ana shu asliy orzumizga erishdik. O‘zligimizga qaytib, ruhiyatning toza iqlimlarini topdik.

A.Oripov she‘riyati o‘zbek milliy badiiy tafakkuri va ruhiyati taraqqiyotida muhim o‘rin tutadi. Shoir ayni vaqtda, alohida qahramon timsolida ruhiyatning insoniyatga aloqador turfa jihatlarini, nuqtalarini ochishga usta. „Qo‘riqxonа“ she‘ridagi lirik qahramon ichki olamining boyligi, tafakkurining uchqur va o‘tkirligi bilan ajralib turadi. U zamonasining dolzarb, sermiqyos muammolarni mustaqil tahlil eta bilishi jihatidan, umuman, mushohadakor, kuyunchak ijodkor sifatida shuhrat topdi. O‘simlig-u hayvonotning kamyobini asrash uchun qo‘riqxonalar yaratyapmiz, deydi lirik qahramon. Bu — yaxshi. Biroq ulardan ham kamyobroq bo‘lib borayotgan, ulardan ham muhimroq muammolar-chi? Axir, ne-ne halol, pok, toza tuyg‘ular o‘tmaslashib boryapti, sof qalblar kamayib ketmoqda. Shularni ehtiyot qilib, asrab-avaylab, qo‘riqlaylik, axir.

Olamda ko‘p narsa kamyob bir qadar,
Ne-ne tuyg‘ular ham kamyobdir, alhol.
Men derdim sof qalbni uchratgan safar,
Darhol o‘rab oling atrofin, darhol.

Shoirning falsafiy, ma'rifiy fikr-g'oyalari she'rda badiiy go'zal, milliy yo'sinda talqin qilinadi. Ezgulik tojdor turnadek kamyob bo'lib ketmasin, hayo otashga duch kelgan palapondek kuyib nobud bo'lmasin, imonni odamlar qor odamdek qidirib yurishmasin, bulbul maqomini boyqush da'vo qilgandek, go'zal tuyg'ular o'rnini xudbinlik, dilozorlik egallamasin. Bularning barchasini avaylab, asramoq zarur.

Bunday umumbashariy qadriyatlarni ehtiyot qilishga chorlayotgan lirik qahramonlar o'zbek milliy tafakkuri va ruhiyati takomiliga ham jiddiy ta'sir ko'rsatadi. Chunki bunday qahramon tabiatida davr va zamonning muhim ma'naviy muammolari o'z ifodasini topadi:

Insof yo'qolmasin, o'rang mustahkam,
To uni yuzsizlik etmasin xarob.
Ezgulikni asrang, olamda u ham
Tojdor turna kabi bo'lmasin kamyob.

She'rning har bir bandida insoniyat ma'naviyatini poklovchi, yaxshilikka etaklovchi, sof insoniy tuyg'u va fazilatlarni ulug'lovchi fikrlar poetik tasvirlarda nihoyatda ta'sirchan va yuqumli ifoda topgan.

Shoirning ma'rifiy mazmundagi she'riy asarlari qatorida «Jannatga yo'l» dramatik dostoni salmoqli o'rin tutadi. Afsonaviy-mifologik va fantastik mavzu asosida yaratilgan ushbu asardagi voqea-hodisalar «narigi dunyo»da sodir bo'ladi. Lekin bu yozuvchi qo'llagan bir usul ekanini unutmaslik kerak. Aslida mifologik libosda realistik maqsad harakat qiladi, ya'ni adib afsonaviy naql vositalari orqali biz yashab turgan shu dunyo muammolarini, insoniy munosabatlardagi kemtikliklarni talqin etadi.

Asarda komil inson, ezgulik, yomonlik, oxirat singari qadriyatlarning azaliy mezonlari jonli timsollar — jonli obrazlar orqali ko'rsatiladi. Muallif maqsadlarini ifodalovchi ramziy ma'no asar nomiga jo qilingan. Inson tasavvuridagi oliy ideal, oliy xilqat jannat ekan, bu joyga eltuvchi yo'l, shoir talqini va tasviricha, siz bilan biz yashayotgan shu tiriklik dunyosidagi ezgulik, mehr-muruvvat, diyonatda; ota-ona,

yaqinlar, umuman, odamlar oldidagi ularning har biriga munosib qarzni uzish va burchni ado etishda. Alloh oldidagi qarz, avvalambor, uning bandasi oldida uzilmog‘i kerak. U dunyoning ochqichi shu dunyoda. Tiriklik dunyosidagi qilmishlar, nojo‘ya ishlar uchun bu yorug‘ olamda tegishli olishga ulgurilmasa-da, oxiratda u oqizmaytomizmay olinishi, shubhasizdir.

Bu g‘oya dostonida Yigit, Ona, Ota, Do‘st singari obrazlar orqali ochilib boradi. Asar asosida muhim bir badiiy konsepsiya yotadi: ezgulik faqat imkon borida yoxud imkon boricha ro‘yobga chiqariladi gap xohish emas. Ezgullik insonda albatta amalga oshirilishi zarur ehtiyoj bo‘lmog‘i kerak. A. Oripov ezgulikni bu dunyoda yashab o‘tib, u dunyoga tushgan qahramonlar timsolida ana shunday talqin etadi. Mezon tarozusida gunoh va savoblar o‘lchanar ekan, hayotda qilgan ezguliklar hal qiluvchi ahamiyatga ega bo‘ladi.

Nafaqat yomonlik, balki hatto yomonlarga befarqlik, do‘st u yoqda tursin, begonani hasadgo‘ylardan himoya qilish o‘rniga, o‘z tinchligini ko‘zlab, dumini quruqqa olib qochishdagi nomardlik shoirning komil ishonchiga ko‘ra, ko‘zga ko‘rinmaydigan insofsizlikdir.

Shuning uchun bu dunyoda silliqqina, kamtargina yurgan dostonning ayrim qahramonlari u dunyoda munosib jazosini olayotgan kishilar sifatida tasvirlanadi.

Ezgu ishlarni amalga oshirish va yomonlikka ayovsizlik asarda inson burchini belgilaydigan ichki asosiy omil sifatida belgilanadi. Bu hol Yigitning Tarozi bilan suhbatida, Ota bilan Yigit dardlashuvida, Ona monologlarida, Do‘st va Yigit muloqotida yaqqol ochilib boradi. Yaxshi amallarning inson qismatidagi o‘rnini tasvirlashga adib katta kuch sarflaydi va buni go‘zal obrazli vositalarda ishonarli dalillab beradi. Ota-ona hurmati uiug‘langan sahnalarda bu masala yanada teran aks etadi. topadi. Dostonida Yigit va Do‘st obrazlari orqali do‘stlik ulug‘lanadi. Murakkab vaziyatga tushib qolgan ikki do‘stning bir-biriga cheksiz sadoqatini ko‘rsatish orqali A.Oripov inson umri mohiyatidagi go‘zallik va qudratning asosi do‘stlikdadir, degan g‘oyani ilgari suradi.

Yuqoridagi tahlillardan ko‘rinadiki, Abdulla Oripov she‘riyati o‘zining yuqori darajadagi ma‘rifiy estetik xususiyatlari bilan o‘zbek adabiyoti xazinasida munosib o‘rin tutadi. Millat ma‘naviyatini tarannum etuvchi, tarixning shonli sahifalarini yorituvchi, kitobxon ruhiyatini poklab, ezguliklarga yo‘naltiruvchi bu badiiyat durdonalari abadiyatga daxldor, ijodkori ham xalqimiz qalbida mangu barhayotdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Oripov A. Tanlangan asarlar. To‘rt jildlik. Birinchi jild. She‘rlar va dostonlar. – T.: G‘.G‘ulom nom. adab. va san‘at nashr., 2000.
2. Azim U. Vatanni sevmoqni o‘rgatgan shoir. // O‘zbek adabiyoti va san‘ati. 2001 yil, 23 mart.
3. O‘zbek adabiyoti. O‘n birinchi sinf uchun. Darslik majmua. – T.: O‘qituvchi, 1993.
4. Adabiyot. Majmua (Akademik litseylarning III bosqich o‘quvchilari uchun). – Toshkent. “Cho‘lpon”, 2007.
5. Yo‘ldosh Q., Yo‘ldosh M. Badiiy tahlil asoslari. – T.: Kamalak, 2016.
6. Haqqul I. Taqdir va tafakkur. – T.: Sharq, 2007.

ФИО автора: Berdiyeva Ozoda Absalamovna

Toshkent shahar Uchtepa tumani 283-umumiy o'rta ta'lim maktabning boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Название публикации: «BOSHLANG'ICH TA'LIMDA NUTQ MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING MUHIM OMILLARI»

Annotasiya: Nutq o'stirish metodikasi orqali bolalar ifodali, aniq, lo'nda va obrazli so'zlashishni shakllantirish orqali ona tilini amaliy o'rganadi. Nutq o'stirish metodikasi boshlang'ich ta'limda bolalarni og'zaki nutqini o'stirish, tengdoshlari va kattalar bilan nutqiy muomala malakalarini shakllantirish orqali nutqda so'zdan to'g'ri va o'rinli foydalanish, ya'ni nutq va xulq egasi bo'lish kabi ma'naviy axloqiy sifatlarni, so'zlash odobini egallashni shakllantiradi. Mazkur maqolada boshlang'ich ta'lim yoshidagi bolalarning nutq o'stirish mashg'ulotlari orqali mustaqil fikrlash qobiliyatlarini shakllantirishning samarali usullari, muhim tomonlari ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: nutq o'stirish, qobiliyat, usul, pedagogik texnologiyalar, bolalar, o'yin, ta'lim-tarbiya, pedagog-tarbiyachi, kompyuter, tafakkur, ijodiy qobiliyat

Barchamizga ma'lumki, turli xalqlar, tillar va madaniyatlar yaqinlashgan bugungi kunda, xorijiy tillarni o'rganishga qiziqish kundan-kunga ortib bormoqda. Xalqaro va madaniyatlararo muloqot masalalari umum e'tiborni tortmoqda. Ma'lumki, fikrni bayon etish va tafakkur qilish nutq orqali amalga oshadi. O'quvchida tafakkur qilish qanchalik rivojlantirilsa, uning fikr bayon qilish mahorati shunchalik yuqori bo'ladi. Davrimiz hozirgi yosh avloddan fikrlash va fikr mahsulotini to'g'ri ifodalashni talab qilar ekan, o'quvchilarda bu ko'nikmalarni rivojlantirish uchun yangidan-yangi usul va metodlardan foydalanishimiz kerak. Muhtaram Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyevning ta'kidlaganlaridek: "mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bo'lib dunyo miqiyosida o'z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo'sh kelmaydigan insonlar bo'lib

kamol topishi” o‘ta muhim vazifalardan biridir. Shu sababli ta’lim-tarbiya jarayonining barcha jabhalarini qamrab oluvchi davlat ta’lim standartlari bugungi kunda yosh avlodning Vatanga sadoqat, yuksak ahloq, ma’naviyat va ma’rifat, mehnatga vijdonan munosabatda bo‘lish hamda o‘zi sevgan kasbini mukammal egalash yo‘lida qunt bilan bilim olishlari uchun kafolat bo‘lib xizmat qilmoqda. Shunday ekan hozirgi kunda til bilishning o‘zi kommunikatsiya ishtirokchilari bir-birini tushunishlari uchun yetarli bo‘lmaydi. O‘zaro munosabatlarning muvaffaqiyatli va samarali bo‘lishi uchun nutq ishtirok etgan va ishtirok etmagan muloqotning milliy-madaniy xususiyatlari, ijtimoiy-madaniy me’yorlar, odob-axloq qoidalari, kommunikatsiyadagi ustuvor xususiyatlar hamda xushmuomalalikning milliy tizimi haqida bilimga ega bo‘lish kerak bo‘ladi. Nutq madaniyati, nutq odobi — 1) og‘zaki va yozma adabiy til me’yorlari (talaffuz, urg‘u, so‘z qo‘llash, grammatika, uslubshunoslik qoidalari)ni egallash, shuningdek, turli aloqa-aralashuv sharoitlarida tilning tasviriy vositalaridan nutqning maqsad va mazmuniga mos ravishda foydalanish mahorati; 2) tilshunoslikning tilni madaniyat quroli sifatida mukammallashtirish maqsadida me’yorlashtirish (tartibga solish) muammolarini o‘rganuvchi hisoblanadi. Shu bilan birga g‘arb tilshunosligida umumiy ma’noda "til madaniyati" termini ham qo‘llanadi.

1-ma’nodagi "Nutq madaniyati" tushunchasi adabiy tilni o‘zlashtirishdagi ikki bosqichni qamrab oladi:

a) nutqning to‘g‘riligi va boshqa nutqiy mahorat. Nutqning to‘g‘riligi muayyan tilda so‘zlovchilar va yozuvchilar tomonidan "ideal" yoki umum tomonidan qabul qilingan va an’anaviy saqlanib kelayotgan odatlar, ibrat va namunalar tarzida idrok etiladigan adabiy me’yorlarga amal qilishdir. Nutqiy mahorat esa nafaqat adabiy me’yorlarga amal qilish, balki o‘zaro mavjud bo‘lgan variantlardan mazmunan eng to‘g‘ri, eng aniq, uslub va vaziyat nuqtai nazaridan eng maqbuli va ifodalisini tanlab olish mahoratidir (Masalan, aka —oka —ako; kelyapti —kevotti —kelopti variantlaridan birining adabiy me’yor sifatida tanlanishi). Yuksak nutq madaniyati kishining umumiy yuksak madaniyatini, fikrlash madaniyatini, tilga

nisbatan ongli mexr-muhabbatini namoyon qiladi. Til me'yorlari nutq madaniyati nazariyasining asosiy tushunchasi hisoblanadi.

2-ma'nodagi Nutq madaniyatining asosiy vazifasi ijtimoiy til amaliyotiga faol ta'sir ko'rsatish maqsadida (tilning barcha sathlarida) ob'yektiv til me'yorlarini ularning barqarorlashgan shakllarida, ziddiyatlarida, vujudga keluvchi tamoyillarida va boshqalarda o'rganishdir. Zamonaviy Nutq madaniyati nazariy va amaliy fan bo'lib, u til amaliyotiga ta'sir etish maqsadida adabiy til tarixi, grammatika, uslubshunoslik va boshqa tilshunoslik bulimlarining yutuklari va xulosalarini umumlashtiradi. Nutq madaniyati nazariyasida adabiy til milliy tilning oliy shakli deb e'tirof etiladi; badiiy adabiyot tili o'zining eng yaxshi namunalari bilan xalqning madaniyat sohasidagi yutuqlari va an'alarini mustahkamlaydi va boyitadi. Nutq madaniyati ijtimoiy hodisa bo'lib, ujamiyat, fan va texnika, madaniy va adabiy hayot rivoji bilan chambarchas bog'liq holda taraqqiy etadi. Jamiyat a'zolarining madaniy saviyasi ortgan sari nutqi ham jilolanib, sayqallashib, Nutq madaniyati qoidalari va me'yorlariga muvofiq holda takomillashib boradi. Nutq madaniyatining shakllanishi va rivojlanishida adabiyot, san'at, radio, televideniye va davriy matbuotning alohida o'rni bor.

Ma'lumki, mustaqil fikrlashga o'rgatuvchi, ijodiy tafakkurini rivojlantiruvchi usullarni qo'llab, bolalarga chuqur bilim berish maktabgacha va boshlang'ich ta'limning asosiy vazifasidir. Mazkur vazifani amalga oshirish uchun yangi pedagogik texnologiyalar ta'lim jarayoniga olib kirildi. Boshlang'ich ta'lim uzluksiz ta'limning boshlang'ich qismi hisoblanadi. U bolaning sog'lom va rivojlangan shaxs bo'lib shakllanishini ta'minlab, o'qishga bo'lgan ishtiyoqini uyg'otib, tizimli o'qitishga tayyorlab boradi. Boshlang'ich ta'limning maqsadi - bolalarni o'qitish, bolani sog'lom, rivojlangan, mustaqil shaxs bo'lib shakllantirish, qobiliyatlarini ochib berish, o'qishga, tizimli ta'limga bo'lgan ishtiyoqini tarbiyalashdir. Mamlakatimizni olib borayotgan mazkur siyosati boshlang'ich ta'lim tizimida faoliyat ko'rsatayotgan Pedagog-pedagoglardan g'oyat katta ma'suliyat hamda o'qitishning yangi texnologiyalaridan keng foydalanishni talab etadi. Shularni hisobga olib, maktablarda

bolalarni har tomonlama tayyorlash, ular orasida bola nutqini rivojlantirish masalasi eng asosiylaridan hisoblanadi. Ularning soʻz boʻyligi oshishi ravon gapirishi va oʻz fikrini toʻliq ifoda etib, aytib bera olishga oʻrgatish masalaning dolzarbligini koʻrsatib beradi. Nutq oʻstirish metodikasi pedagogik fan sifatida boshlangʻich taʼlimda bolalar nutqini oʻstirishni puxta egallagan mutaxassis tayyorlashda buyurtmachi sifatida, ilmiy izlanishlar asosida yaratilgan. Taʼlimda nutq maqaniyatini oʻquv jarayoniga joriy etish, nutq oʻstirish metodikasi boʻyicha bilim va malakalarni shakllantirishning nazariy va amaliy jihatdan mutanosibligini taʼminlaydi, nutq oʻstirish usullarini ishlab beradi. Uni takomillashtirish, eng qulay usulni qoʻllash orqali bolalarga ona tilini amaliy oʻrgatish, nutqda til birliklaridan foydalanish, oʻzaro nutqiy muloqot munosabatida ona tilida fikrni toʻgʻri, ifodalay olish, tengdoshlari nutqini tinglab tushunish nutqda til birliklarini ajrata bilish (tovush, soʻz) nutq meyyorlarini ishiga mos holda oʻrganib borish, unga amal qilish kabi faoliyatini shakllantiradi. Demak, nutq oʻstirish metodikasi fani boshlangʻich taʼlimda nutq oʻstirish vazifasini amalga oshiradi, bolalarda ifodali, aniq, loʻnda va obrazli soʻzlashishni shakllantirish orqali ona tilini amaliy oʻrgatadi, bolalarga taʼlim beradi. Nutq oʻstirish metodikasi fani taʼlimda bolalarni ogʻzaki nutqini oʻstirish, tengdoshlari va kattalar bilan nutqiy muomala malakalarini shakllantirish orqali nutqda soʻzdan toʻgʻri va oʻrinli foydalanish, yaʼni nutq va xulq egasi boʻlish kabi maʼnaviy axloqiy sifatlarni, soʻzlash odobini egallashni shakllantiradi. Nutq oʻstirish metodikasi pedagogik fan sifatida rivojlantiruvchi vazifani bajaradi. Yaʼni usulika bolalar nutqini oʻstirish orqali ularning nutq aʼzolarini anatomik-gimnastik mashq qildirish orqali nutqning ravon tushunarli boʻlishini taʼminlaydi: bolalar tafakkuri, aqliy faoliyatini rivojlantiradi, ularda nutq odobi, maʼnaviy barkamollikni shakllantiradi. Chunki yaxshi rivojlangan nutq tushunarli taʼsirchan boʻladi, bola oʻz nutqini toʻzatib boradi. Nutqni rivojlantirish nafaqat bolani atrof-olam bilan tanishtirish tomoni, balki umumiy psixik rivojlanish ustuni hisoblanadi. Bola nutqining rivojlanishi umuman shaxsni va shu bilan birga barcha psixik jarayonlarni shakllantirish bilan bogʻliqdir. «...Tilni egallash jarayoni - bu faqat va shunchaki bilimlar, mahorat hamda koʻnikmalarni berish jarayoni emas. Bu eng avvalo tarbiyadir. Qalbni tarbiyalash,

aqlni tarbiyalash, fikrlar tuzishni shakllantirish, inson ruhiy qiyofasining eng nozik qirralariga chidam bilan ishlov berishdir» (K.D.Ushinskiy). Bola nutqiy rivojlanishining, bir tomondan, tashqi ta'sirlar bilan belgilanishi, ikkinchi tomondan esa uning to'satdan yuz berishi, "o'z-o'zidan harakatga kelishi" bilan tavsiflanishini tushunish nutq ontogenezi haqidagi zamonaviy tasavvurlarga xos holatdir. Nutqni rivojlantirishning ana shu qonuniyatlari va mexanizmlarini tushunib yetish ularni batafsil ko'rib chiqishni talab qiladi. "Antonim so'zlar" o'yini Bu o'yin katta va tayyorlov guruhlarida o'tkazilishi mumkin. O'yin mashg'ulot bolalarning mantiqiy tafakkurining rivojlanishiga samarai yordam beradi degan umiddamiz. O'yin induvidual, guruh bilan ham o'tkazilsa ham bo'ladi. O'yin sharti qo'yidagicha: Pedagog bolaga bir so'zni aytadi, bola esa shu so'zning qarama-qarshi ma'no anglatuvchisini topadi. Masalan: katta-kichik, issiq-sovuq, qattiq, yumshoq, uzoq-yaqin va xokazolar. Odatda bollar o'yin boshida bir oz qiynaladilar, aytilgan so'zga javoban, antonim emas sinonim so'zlar bilan javob beradilar. Ammo o'yinning mohiyatini tushunib olganlaridan so'ng abstrakt tushunchalarni ham osonlik ilan anglaydilar, hamda tezlik bilan javob berishga xarakat qiladilar. Masalan: chaqqoon yalqov, ishchan-dangasa, odobli-odobsiz va xokazolar. "Avval nima bo'lgan edi" o'yini Bu o'yin shartiga ko'ra bolalar Pedagog tomonidan aytilgan narsaning avval nima bo'lganini aytishlari kerak. Masalan: jo'ja-tuxum, ot - toychoq, kapalak - qurt kabilar. Bundan tashqari bittadan ko'p ma'noga ega bo'lgan so'zlardan ham foydalanish mumkin. Masalan: non - un - bug'doy, uy - g'isht - loy, stol - yog'och - daraxt - urug', ko'ylak - mato - ip - paxta - chigit tarzida o'yin davom etaveradi. Bu tarzda tashkil etilgan darsda o'quvchi hech qanday tazyiqsiz erkin fikrlay boshlaydi va o'z fikrlarini ochiq bayon etadi, boshqalarni ham hurmat qilishga o'rganadi. Boshlang'ich ta'limda ona tili bolalarda mantiqiy fikrlash, lug'at boyligini oshirish, og'zaki va yozma nutqini rivojlantirish (ya'ni to'g'ri o'qish va yozish)ga, fonetika, leksika, so'z yasalishi va gramatikaga oid bilimlarni o'rganish uchun zamin yaratishga xizmat qilishi lozim. Ma'lumki, ona tili darsida ham lug'at ishlarini o'tkazish bolalarda o'zi uchun notanish bo'lgan so'zni izohi haqida qiziqish paydo bo'ladi. Bu so'zlarning izohini topishda o'quvchining o'zi mustaqil izlanishi

maqsadga muvofiqdir. Bunda quyidagi metod bolalarning soʻz boyligini oshirish bilan bir qatorda lugʻat bilan ishlashga ham oʻrgatadi. Darslarda interaktiv usullar qoʻllashni shunday tashkil etish kerakki, bunda sinfdagi barcha bolalar faollashishi zarur, yaʼni dars oʻtish jarayonida oʻquv materiallarining maʼlum bir qismi bolalar tomonidan mustaqil oʻrganiladi. Oʻqituvchi oʻquv jarayoni tashkilotchisi, rahbari, nazoratchisi hamdir. Bolalarning sinfda oʻzini erkin his qilishi va oʻquv faoliyati uni emotsional jihatdan qoniqtirishi lozim, ana shundagina u oʻzining fikrlarini erkin bayon qila oladi. Pedagog bunday texnologiyani puxta bilishi, hamda uni amaliyotda oʻrganiladigan til materiallarining xususiyatlaridan kelib chiqqan holda uni toʻgʻri qoʻllay olishi lozim. Darsning samarali shakllari qanchalik koʻp qoʻllansa, bolalarning ona tili faniga qiziqish darajasi ham shunchalik yuqori boʻladi. Demak, bolalarning nutq maqaniyatini rivojlanishi oila, mahalla, maktabning roli juda katta. Ular birgalikda bolaga ham taʼlim va tarbiya beradilar. Uzluksiz taʼlimda izchillik esa oʻz navbatida Vatanga sadoqatli, imon-eʼtiqoti butun, oʻz mustaqil fikriga ega, har tomonlama qobiliyatli, oʻz kelajagini oʻzii qura oladigan shaxslarni tarbiyalashda dasturul amal hisoblanadi. Bola tarbiyasida mustqil fikrlash uning komil inson darajasida intilib, orzuumidlar va ezgu maqsadlar yoʻlida yashashga undaydi, vijdon oldida soflikni taʼminlaydi. Inson maʼnaviyatli va madaniyatli boʻlib tugʻilmaydi, u bilim olish jarayonida shakllanadi. Bizning oldimizda turgan eng katta masalalardan bir esa, oʻsib kelayotgan yosh avlodni har tomonlama kamol topgan shaxs sifatida tarbiyalanishi uchun qoʻlimizdan keladigan barcha ezgu ishlarni qilishdir, Zero, ertangi kun Oʻzbekiston taraqqiyoti bilimli, salohiyatli, oqil va odil shaxslar qoʻlida boʻlishi har doim muhim vazifa hisoblanib kelingan.

Xulosa qilib aytganda, Bolalarning ona tilida obrazli va mantiqiy fikrlashi, tasavvurlarini nutq orqali toʻgʻri ifodalashi oʻzini nazorat qilishi, boshqarishi, kuzatish, eshitish, eslab qolish, umumlashtirish, solishtirish kabi aqliy tayyorgarlikka ega boʻlishi zarur. Bu vazifani bajarishda, albatta, ona tilida nutq oʻstirish fanining oʻrni, ahamiyati kattadir. Chunki til kishilarning oʻzaro aloqa vositasi boʻlib, u barcha kishilar uchun baravar, teng xizmat qiladi, shu bois til ijtimoiy hodisa boʻlib, jamiyat taraqqiyotidagi oʻzgarishlar, yangilanishlar tilda oʻz aksini topadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. “Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz”. -Toshkent: O‘zbekiston, 2017. -B.14.
2. Babaeva D.R. Nutq o‘stirish metodikasi. O‘quv qo‘llanma. - T.: TDPU, 2016.
3. Musayev, A. (2020). Ozbek adabiy tilining meyorlari va nutq madaniyati. *Архив Научных Публикаций JSPI*.
4. Nazarova, S., Eshangulov, D. X., Rahmonova, S. S., & Hamzaeva, N. A. (2018). NUTQ MADANIYATI. *Интернаука*, (47-2), 64-66.

ФИО автора: Nasiba Boshmonova

Jizzax viloyati

Hamid Olimjon va Zulfiya nomidagi

ijod maktabining 9-sinf o'quvchisi

Название публикации: «TIL - MILLAT HAMIIYATI»

Annotsatsiya: Til-millatning ruhidir.

Kalit soʻzlar: buyuk adiblar, ijod maktablari, B.M.T.

Аннотация: Язык - это душа нации.

Ключевые слова: великие писатели, творческие школы, Б.М.Т.

Annotation: Language is the soul of a nation.

Keywords: great writers, creative schools, B.M.T

O'zbek tili... Ikki soʻzdan iborat boʻlgan bu jumla mening hayotimga, mening yuragimga, mening jon-tanimga togʻlardek yuksak gʻururni, nurli kelajakni, shonli tarixni, oʻzligimni, oʻzbekligimni olib kirgan moʻjizaviy, ilohiy tilsimdir. Bu til men uchun shunchaki bir oddiy til emas, tanamga, ruhiyatimga ona suti orqali singib ketgan ona tilim, onajonim tili! U ilk bor tilimdan "Vatan" soʻzini oʻzgacha his bilan aytgan onim, ilk bor maktab tomon bosgan qadamim, ilk bor gʻoliblik tuygʻusini his qilgan chogʻimda faxr va iftixordan beixtiyor koʻzimdan tomchilagan quvonch koʻzyoshlari, ilk bor yutugʻimni otam va onamga maqtanish uchun hayajonga toʻlib soʻzlagan onimda dilimda paydo boʻlgan gʻururim, u mening hayotim, u mening borligʻim, men oʻzbek tilisiz oʻzimni tasavvur ham qila olmayman, axir, u mening oʻzligim. Ona tilim menga oʻzbekligimni anglatadi, oʻzimga bekligimni anglatadi. Men ona tilim uchun jonimni ham berishga tayyorman, nafaqat men, balki, butun Oʻzbekiston ahli jonini berishga tayyor, jonimizni berishga tayyormiz, xuddi bobolarimiz kabi!

Bobolarimiz oʻzbek tili uchun, oʻzbekning ozod xalq boʻlishi uchun jonini fido qilishdan qoʻrqmadilar, aksincha, ular buni oʻzlari uchun sharaf deb bildilar. Bunday buyuk insonlar qatoriga Abdulla Avloniy, Abdulla Qodiriy, Choʻlpon kabi buyuklikda tengi yoʻq

daholarni kiritishimiz va bu qatorni uzooq davom ettirishimiz mumkin. Bobolarimiz oltin-u zarlardan ming chandon ustunroq bo'lgan o'zbek tilini bizga meros qoldirishgan. O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti Islom Karimov ona tilimizga shunday ta'rif bergan edi: " O'zlikni anglash, milliy ong va tafakkurning ifodasi, avlodlar o'rtasidagi ruhiy-ma'naviy bog'liqlik til orqali namoyon bo'ladi. Jamiyki ezgu fazilatlar inson qalbiga, avvalo, ona allasi, ona tilining betakror jozibasi bilan singadi. Ona tili-bu millatning ruhidir". O'zbek tili biz o'zbeklar uchun buyuklar qoldirgan buyuk omonatdir. Shuning uchun ham biz o'zbek tilini asrab-avaylashimiz, o'zbek tiliga boshqa tillardagi so'zlarni aralashtirib behurmatlik qilmasligimiz, uni sevishimiz darkor. Shundagina o'zbek tili bugungi kunda erishgan zafarlaridan-da yuksak zafarlarga erishadi.

... Lekin, o'zbek tilining bugungi kunga qadar erishgan yutuqlari har bir o'zbekka o'zgacha faxr va iftixor bag'ishlaydi. Chunki, O'zbekistonda yoshlarning ona tilimizga bo'lgan mehr-muhabbatini, e'tiborini oshirish maqsadida turli islohotlar olib borilmoqda. Misol tariqasida Toshkentda Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universitetining qad ko'targanini, viloyatlarda ona tili va adabiyot fanlarini chuqurlashtirib o'qitishga ixtisoslashtirilgan maktablar o'z faoliyatini olib borayotganini aytishimiz mumkin. Nafaqat ona tilimizga, balki, uni qadrlagan shoir va shoiralarga, adib va adibalarga ham o'ziga xos e'tibor qaratilmoqda, ya'ni buyuk ijodkorlarning tug'ilgan viloyatlarida ularning nomi bilan ataladigan ijod maktablari Hamid Olimjondek, Is'hoqxon Ibratdek bo'lajak shoirlarni, Zulfiyaxonimdek, Halima Xudoyberdiyevadek yosh shoiralarni ulg'aytirmoqda. Adiblar xiyobonining barpo etilishi ham buyuk ijodkorlarga bo'lgan e'tiborning yana bir dalilidir. O'zbek tilining erishgan yutuqlarini davom ettiradigan bo'lsak, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning B.M.T. Bosh Assambleyasining 75-sessiyasida ilk bor o'zbek tilida nutq so'zlaganini misol qilib keltirish har birimiz uchun faxrli ekanligini his qilamiz. Xullas, O'zbekiston o'zbek tilining qator yutuqlariga erishib kelmoqda va bu yutuqlar albatta bardavom bo'lishiga ishonamiz!

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "Bunda bulbul kitob o'qiydi" nomli ijodkorlar bayozi
2. Ziyonet.uz

ФИО автора: Насиба Сайдалиева Фарходовна

ф.ф.н.

филология фанлари номзоди

Самарқанд Иқтисодиёт ва сервис институти

(Ўзбекистон Республикаси)

Название публикации: «ШОИРА МУАЗЗАМХОННИНГ ТАСАВВУФИЙ РУҲДАГИ ҒАЗАЛЛАРИ»

АННОТАЦИЯ

Мақолада XIX асрда яшаб ижод этган шоира Муаззамхон ижодида тасаввуфий руҳдаги ғазаллари ҳақида гап боради. Шоиранинг айрим ғазаллари бадиий таҳлил қилинган. Муаззамхон яратган лирик қаҳрамон кечинмалари, қарашлари бугунги давр нуқтани назаридан ўрганилган.

Калит сўзлар: тасаввуф, ғазал, илоҳийлик, муридлик, муршидлик, панд-насихат

Маълумки, Шарқ мумтоз адабиёти тарихида шоиралар бадиий мероси алоҳида ўрин эгаллайди. Жумладан, ўзбек шоиралари ҳам тараққиётимизнинг турли давларида адабиётимиз ривожига ўз ҳиссаларини қўшиб келганлар. Манбаларда Робиа Балхий (X аср), Ойша Самарқандий (XI аср), Муниса Маҳастий ва Райҳона (XII аср), Мутриба Қошғарий (XIII аср), хоразмлик Подшо Хотун (XIV аср), Меҳрий, Ниҳоний, Иффатий, Жамила, Гавҳарбегим, Дилшод Хотун (XV аср), Нуржаҳон, Жаҳоноро, Салима (XVII аср) каби шоиралар яшаб ижод этганлиги қайд этилади.

XVIII – XIX аср ҳамда XX аср бошларида ҳам ўзбек адабиёти кўплаб иқтидорли шоиралар яратган асарлар ҳисобига бойиди. Бу даврда Самарбону, Жаҳон отин Увайсий, Моҳларойим Нодира, Маҳзуна, Дилшоди Барно, Анбар отин, Муаззамхон каби истеъдодли шоиралар ижод қилдилар.

«Ўзбек шоираларининг ижодиёти ҳақида сўз борар экан, - деб ёзади шу мавзунинг йирик тадқиқотчиларидан бири М.Қодирова, - латиф бир шеърят кўз олдимизга келади. Лекин уларда, ўз навбатида, журъат ҳам барқ уриб туради. Улар инсоннинг, жумладан, хотин-қизларнинг бахтли тақдири орзусида баъзан

дард ва нола билан, баъзан эса, очикдан-очик исёнкорона овоз билан майдонга чиқадилар. Аёлларни таҳқирловчи қонун-қоидалар, урф-одатлар сатирага олинади. Шоиралар мўътабар она - аёлни эъзозлай олмаган замонадан зорландилар. Улар бахтли ҳаёт туйғуларини, яхши кунлар орзусини ранг-баранг бадиий образлар воситасида куйладилар, яхши кунлар келишига умид боғладилар». Шундай ижод соҳибаларидан бири XIX асрнинг иккинчи ярми XX асрнинг бошларида яшаб ижод этган шоира Муаззамхондир.

Шоира Муаззамхон ўсган муҳит, у олган тарбия тизими унинг онгида тасаввуфий қарашларга мойиллик уйғотган эди. Шу сабабли унинг шеъриятида ҳам бундай рухнинг устуворлиги сезилади. Муаззамхон ижоди бўйича амалга оширилган тадқиқотларнинг аксарияти шўро мафкураси таъсирида бўлган. Бинобарин, бу тадқиқотларда Муаззамхоннинг исломий қарашларидан, тасаввуфий фикрларидан муайян даражада кўз юмилган ёки реал ҳаётга мослаштирилиб, талқин этилган. Истиқлол мафкураси адабий меросимизга ҳолисона назар солиш имконини бердики, бу Муаззамхон ижодига янгича ёндашишни тақозо этади.

Диний-тасаввуфий қарашлар кишиларни ахлоқий-руҳий жиҳатдан комил қилиб тарбиялашга хизмат этиши маълум. Кейинги йилларда Аҳмад Яссавий, Сулаймон Боқирғоний, Сўфи Оллоёр сингари тасаввуфий адабиётнинг таниқли вакиллари ижодини ўрганишга бўлган эътибор ошганлиги, уларнинг асарлари қайта-қайта нашр этилаётганлиги тасаввуф адабиёти вакилларига муносабат ижобий томонга ўзгараётганлигидан нишонадир.

Муаззамхоннинг бу руҳдаги ғазаллари ҳамд характерида бўлиб, улар замирида Оллоҳга ишқ-муҳаббат, Уни улуғлаш ғоялари ётади. Шоира лирик қахрамони ўз гуноҳлари учун Оллоҳдан кечирим сўрайди, Ундан тўғри йўлга бошлашини, ғафлатдан уйғотишини илтижо қилади:

Саҳарлар уйғонибон қумридек қилсам наво, ёҳу,
Сани минг бир отингни зикр этиб қилсам адо, ёҳу.
Мани ғафлатдин уйғотгил, ўзинг ўнг йўлни кўрсатгин,
Кечибон мо-сиво-л-лоҳдин сани айлай паноҳ, ёҳу.

Муаззамхон шеъриятида тўлалигича тасаввуфий ғояларни тарғиб этувчи ғазаллар ҳам мавжуд. Уларда Яратувчининг қудрати, санъати ва мўъжизакорлиги тараннум этилади. Шоира Оллоҳнинг «ҳеч ким ва ҳеч нарсага ўхшамаган хусн»ини тавсиф ва таъриф этади:

Мусхафи рухсоринг узра ояти тоат ўқиб

Ошиқи содиқлара тавсирин ифшо айласам .

Муаззамхоннинг бу рухдаги ғазалларида ошиқнинг илоҳий висолига интилиши, муршидлик ва муридлик муносабатлари, факру фанолик, ошиқни камолотга етказадиган турли воситалар, сўфиёна ахлоқ тўғрисида фикр юритилади

Дуди исёндин қаро бўлган кўнгилни сайқали,

Бир назар бирла мусаффо айлагил парвардигор.

Чехраи журмимни ёпғил пардаи исмат билан,

Рўзи маҳшар қилмағил золу залилу шармсор.

Мазкур байтлар инсон ўзини ва Оллоҳни таниши лозимлиги ифодаланганлиги билан эътиборни тортади. Унда ҳаётда яшаб, гуноҳга ботган банданинг тазарруси, ўз хатосини англаб етиши анъанавий тасвир ва образлар орқали берилади. Шайтон образи ва унинг инсонни Оллоҳ йўлидан қайтариб, ёмонликка бошлаши Аҳмад Яссавий, Сулаймон Боқирғоний, Сўфи Оллоёр каби адабиётимиз тарихидаги кўплаб шоирлар ижодида қаламга олинган. Жумладан, Муаззамхон ижодида ҳам шайтоннинг макру ҳийласини фош этиш етакчи мавзулардан ҳисобланади:

Роҳату кибру ҳаводур барча шайтон лашкари,

Тиғи истиғфор олибон гардани шайтонни чоп.

Шоира инсон ҳаромга қўл уришининг боисини шайтоннинг сўзига киришидан деб тушунади. Кимки шайтоннинг сўзига кирса, у қиёматда шайтон билан бирга жазоланишидан огоҳ этади. Шайтон йўлига кирмоқ Оллоҳни унутмоқдир. И.Ҳаққул бир мақоласида шайтоний ҳислатлар сифатида қуйидагиларни кўрсатиб ўтади: нафс, тамаъ, адоват, зебу зийнат ва ортиқча ҳашамдорликни севмак, фақирликдан қўрқмоқ, шухратпарастлик, юлғичлик,

хушомад ва бошқалар . Муаззамхоннинг юқоридаги сатрлари ана шундай нафсоний иллатлардан фориг бўлишга даъват этади ва ўқувчини чуқур мушоҳада қилишга ундайди.

Дунёнинг бебақолиги, умрнинг югуриклиги инсонни эзгу амаллар бажариб қолишига имкон бера олармикан? Шоира фикрича, инсон нафс, кибр дунёсидан ўзини тия олиб охират фикрини ёдида тутса, савоб ишларга қўл ура олади.

Муаззамхоннинг илоҳий ишқ мадҳ этилган ғазалларида «най», «дев», «мусулмон», «бемор», «гул», «ёр», «жон», «муршид», «сабо», «дўст», «май», «азозил лашкари», «ит», «ғунча», «қаландар» каби анъанавий образлардан унумли фойдаланилган:

Гар мусулмонзода бўлсанг журм ишидин қил ҳазар,

Фиску исёнингга шоҳиддур самодин то самак.

Муаззамхоннинг ғазалларини таҳлил этиш шуни кўрсатадики, шоира яратган лирик қаҳрамон ўз даврининг имонли, эътиқодли, Оллоҳ йўлида яхши хулқи ва амали билан ўзидан из қолдиришга ҳаракат қилувчи кишидир. Унинг шеърларидаги ғоя тарғибот кучига кўра Аҳмад Яссавий, Сулаймон Боқирғоний, Сўфи Оллоёр ижодидаги анъанавий тасвирларга яқин туради.

Муаззамхоннинг янги топилган ғазаллари, бизнингча, умрининг сўнгги йилларида ёзилган. Чунки уларнинг аксариятида тасаввуфий рух панд-насихат руҳи билан уйғунлашади, бу Муаззамхон шеърлятининг ўзига хос бир жиҳатини ҳам белгилайди:

Ёшим саксонга етди, нафси сак асло қаримабдур,

Қаерда нопок луқма бўлса, анга интилди.

Муаззамхоннинг «Албатта-албатта» радифли ғазали қуйидаги сатрлар билан бошланади:

Ўқинглар бу насихатни мудом, албатта-албатта,

Худони ёд этинглар субҳу шом, албатта-албатта.

Одатда, насихатомуз асарлар ижодкор маълум ёшга етганда ёзилади. Чунки узоқ йиллик ҳаётий тажрибалар, сабоқлар, ҳаётий синовлар шундай рухдаги асарларнинг яратилиши учун замин ҳозирлайди.

Муаззамхон ғазал давомида насихат тарзидаги фикрларини босқичма-босқич ривожлантиради. Имон олдида пок бўлмоқ, тоатга машғуллик, қаноатли ва сабр-тоқатли бўлмоқ, Оллоҳ карамидан умидворлик каби Шарқ шеъриятида такрор-такрор ишлатилган, сайқал берилган хусусиятлар «Албатта-албатта» радифли ғазалда ўзига хос тарзда ифодаланади. Ана шу хусусиятларга қарама-қарши қутбда жойлашган «ҳирсу ҳаросат», «нафси саркаш», «дунё ишрати» кабилар шоиранинг ҳаётий ва ижодий тажрибаларидан келиб чиқиб қораланади.

Шоҳи Олий бўлай десанг, қиёмат кун сен ўзингга,

Бу дунё ишратин қилғил ҳаром, албатта-албатта.

Ғазалнинг мақъаи ҳам юқоридаги мазмунга мос равишда поэтик якунига етади, яъни насихат «хукм-хулоса»да ўз аксини топади:

Муаззам ўтди дунёдин ҳамиша беҳабарликда,

Анингдек бўлмангиз, сизга салом, албатта-албатта.

Муаззамхон ўзининг «беҳабарлиғ»ини ҳеч кимга раво кўрмайди. Бу «беҳабарлиғ» унинг бутун ҳаёт йўлини ўзида мужассамлаштирган тимсол даражасига кўтарилади ва бошқа ғазалларида янги-янги қирралари билан намоён бўлаверади.

Эй кўнгил, йиғлаб худога тавба қилғонинг қани,

Журм ишдан еб надомат чашми гирёнинг қани? -

Юқоридаги ғазалда кўрганимиздек, бунда ҳам шоиранинг қалб кечинмалари панд-насихат оҳангларида баён этилади. Юқорида кўриб ўтилган ғазалдан фарқли ўлароқ бу асарда энди шоира ўз-ўзига мурожаат қилади, қалб туйғуларини аёвсиз танқид қилади.

Дасти холи куч қўярсан ушбу фоний дунёдин,

Бир амал ҳосил қилиб илкинга илғонинг қани?

Шоира фикрини бош масалага - инсон ҳаётининг мазмун-моҳиятига қаратади. Унингча, умрнинг мазмуни бу ҳаётдан кетар чоғда эзгу аъмоллар қолдиришдадир.

Бир гуноҳдин йиғладилар уч юз йил Одам Ато,
Кунда юз минг журм этиб, қилғон пушаймонинг қани?

Шоира диний ривоятларга кўра Одам Атонинг бир гуноҳи учун жаннатдан қувилганлигига ва шу гуноҳи учун пушаймон бўлиб уч юз йил йиғлаганлигига ишора қилиб, «ўз гуноҳларининг беададлиги»дан сўз очади. Тасаввуф фалсафасига кўра, амалга оширилмаган бўлса ҳам, лекин ҳаёлдан кечган ҳар қандай ёмон ўй, нафс истакларига мойиллик, Яратганнинг ҳукмига мос келмайдиган бирор бир фикр, унинг қудратига иштибоҳ билан қараш, бировга ёмонлик соғиниш кабилар ҳам гуноҳ саналади. Муаззамхон ана шундай гуноҳлардан сўз очади.

Сен ўзинг уйкудадирсан, жон берарда, уйкудин,
Уйғонурсан кўз очиб, бунда уйғонғонинг қани?

Ғофиллик ва бедорлик тушунчалари мумтоз шеърятда катта ўринни ишғол этади. Ғофилликнинг биринчи белгиси турмуш икир-чикирлари билан андармон бўлиб, Худо олдидаги оддий бандалик бурчларини ўтай олмасликда кўринади. Мол-дунё илинжида, нафс кўйида «бедор» юрмоқ ҳам ғофиллик саналади. Бедорлик ҳам, ғофиллик ҳам кенг фалсафий мазмунга эга тушунчалардир. Мумтоз шеърятда инсонга ана шу тушунчалар ўлчовида баҳо берилади. Шоира бир байтнинг ўзида ҳиссий кечинмани кучайтириш мақсадида «уйқу» калимасини уч марта такрорлайди: «уйкудадирсан», «уйкудан уйғонурсан», «уйғонғонинг қани». Жон чиқар дам («жон берарда»)гача уйқуга ғарқ бўлмоқ гумроҳликдан нишонадир. Гумроҳлик ҳам ғофилликнинг бир кўриниши. Шу боис шоира имоний бутунликка, руҳий покликка даъват этади. Шоира поэтик фикрини бандлар оша тадрижан тараққий эттира боради:

Бандаман дерсан худоға тилда ёлғон эл аро,
Банда бўлсанг, Тангридан кўрқиб уёлғонинг қани?

Бандалик оддий фарзларни адо этишдангина иборат эмас. Бандалик бу - ўзликни англаш демак. Шоира назарича, уят ҳиссидан маҳрумлар ўзликни англаш саодатидан бебаҳра.

Жонда йиғдинг молу пул жонингни қадрин билмадинг,
Қилғонинг қолди бари, ўзингга олғонинг қани?
Андалибдек, эй Муаззам, доду фарёддин на суд,
Ёз ўтиб, вақти хазон келди, гулистонинг қани?

Ғазал бошдан охир мустаҳкам силсилани ташкил этади. Бир мисра иккинчи мисрага, бир байт иккинчи бир байтга узвий боғланади ва аста-секин ўқувчини моҳият сари етаклайди. Поэтик фикр шу тариқа маромига етади.

Муаззамхоннинг аксарият ғазаллари мактаъсида қандайдир ўкинчлар, армонлар, ғуссалар нафаси уфуриб туради. Буларнинг бари шоира ҳаёт йўлининг чигалликларидан, машаққатларидан туғилган бўлса, ажаб эмас.

Муаззамхоннинг юқоридаги ғазали инсонни ўз турмушида ҳар қандай гуноҳ ишлардан тийилишга даъват этади. Дили ва тили бошқа бўлган кишилар дўзах азоби билан огоҳлантирилади. Инсоннинг ҳаётда яшашдан мақсади яхшилик қилиш эканлигини ёдга солади.

Адабиётлар:

1. ЎзМЕ. Биринчи жилд. Тошкент, 2000 йил
2. Жалолов Т. Ўзбек шоирлари. Т. Г. Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, .1980, 193 -с.
3. И.Сувонқулов. Шоир Муаззамхон (унинг ҳаёти ва ижоди расмлари), Янги аср авлоди, 2005 йил 28-34-бетлар
4. М.Қодирова. XIX аср ўзбек шоирлари асарларида инсон ва халқ тақдири. Т. Ссиенсе, 1977, 50 п

ФИО автора: Nazarova Bahora Shokirovna

Master of Samarkand state institute of foreign languages

Название публикации: «THE USE OF “TO BE” AS THE MAIN VERB IN ENGLISH»

Annotation: this article discusses the main role, usage, and types of the verb “to be” in English grammar. thus, the importance of the verb “to be” in speech is illustrated by examples and exercises.

Key words: The Linking and Existential 'To Be', In Passive Constructions, Unnecessary Uses of “To Be”

Introduction

The Greek god Proteus (like the sea) can transform instantly. To get some decent information from him, you have to hold on to him as he goes through various forms (lion, boar, snake, tree, stream), it is not easy. The verb "to be" is considered the most common in English, an ever-changing form, sometimes without too many discernible patterns. Considering that we use it often, the verb "to be" must be the most irregular and elusive verb in the language, which is really bad.

Present Tense

I am - You are - He/she/it is

We are – you are – they are

Past Tense

I was – you were – he/she/it was

We were – you were – they were

Perfect form (past participle)

I have been, etc.

Progressive Form (present participle)

I am being, etc.

Methods

When choosing a verb that fits our topic, we must carefully choose between several forms. Singular subjects need singular verbs; plural subjects need plural verbs. This is usually an easy task. We will not write "Troops are moving to the border." But some sentences require more attention. Do we write "The majority of students (or are) voting against the referendum"? Please read our material in the "Subject-Verb Agreement" section carefully and pay attention to how long it takes us to become familiar with these forms of "become" verbs.

Simple Questions

We create simple yes/no questions by inverting the order of subject and the "To be" verb.

- Is your brother taller than you?
- Am I bothering you?
- Were they embarrassed by the comedian?

The same inversion takes place when "To be" is combined with verbs in the progressive:

- Am I working with you today?
- Is it snowing in the mountains?
- Were your children driving home this weekend?

The Linking and Existential 'To Be'

The verb "To be" most frequently works in conjunction with another verb: "He is playing the piano," "She will be arriving this afternoon." Occasionally, though, the verb will stand by itself, alone, in a sentence. This is especially true in simple, brief answers to questions.

"Who's going to the movies with me?"

"I am"

"Who's responsible for this mess in the bathroom?"

"She is."

In sentences such as these, the subject usually receives the intonation stress and the voice falls off on the verb.

An auxiliary can be combined with the base form of “To be” to provide simple answers to questions that use forms of “to be.”

“Is Heitor in class this morning?”

“Well, he might be.”

“Is anyone helping Heitor with his homework?”

“I'm not sure. Suzanne could be.”

The verb "become" also acts as a linking verb, connecting the subject of the sentence with the subject complement or adjective complement. Linking verbs have no effect on sentences: subject complement re-identifies subject, adjective complement modifies it. (For more information and vocabulary on handling linked verbs, visit the hyperlinks in this paragraph.)

Results and discussion

In Passive Constructions

The form of the verb "to be" is combined with the past participle to form a passive voice. The passive verb structure is useful when the subject of an action is not as important as the action performed by the subject (action of the sentence) or the subject is unknown. For example, the police can report "the teacher was attacked in the corridor" because they did not know the cause of this heinous crime. In technical drafting, the process is more important than who conducts the activity. We can report that "three liters of liquid are filtered through porous glass beads". Regardless of the purpose of the verb, only the auxiliary form of "to be" will change; the participle remains the same. "Presence" will change the form to indicate whether the subject is singular or plural:

- The foundation is supported by enormous floating caissons that keep it from sinking into the swamp.
- They were constructed by workers half submerged in the murky waters.

Notice how the information about who did the action is frequently found in a prepositional phrase beginning with “by.” Passive constructions do not always include this information:

- Wooden caissons were used until fiberglass structures were developed in the 1950s.
- Caissons were also designed to function under water in the construction of bridges.

The “To be” will also change to indicate the time of the action and the aspect of the verb (simple, progressive, perfect).

- Water is pumped out of the caisson to create an underwater work chamber. (simple present)
- Some caissons were moved to other construction sites. (simple past)
- While the water was being pumped out, workers would enter the top of the waterproof chamber. (past progressive)
- Many other uses of caisson construction have been explored. (present perfect)
- Caissons had been used by the ancient Romans. (past perfect)
- Other uses will be found. (future)

The verb "to be" can be combined with other modal forms (and the past participle of active verbs) to convey other types of information. For the different types of information conveyed by etiquette (convenience, predictability, assumptions, necessity, possibility, etc.), please see the etiquette section.

- The wall joints may be weakened if the caissons can't be rebuilt.
- Perhaps the caissons should be replaced; I think they ought to be.
- These ancient, sturdy structures might have been rotted by constant exposure to water.

Visit the section on passive language for tips on when to use passive language and when to replace more active verb forms. When the verb "to be" is combined with a modal form in this way, its structure is called a modal phrase. Here are more examples:

- Rosario was able to finish her degree by taking online courses.
- She wasn't supposed to graduate until next year.
- She will be allowed to participate in commencement, though.
- She is about to apply to several graduate programs.
- She is going to attend the state university next fall.

Sometimes it is difficult to tell if the verb "to be" connects the subject with the participle, or if the verb and participle are part of a passive construction. In "certain behaviors are allowed", "do you link" behavior "to" allowed "(as a participle of the predicate adjective) or" allowed "as a passive verb? In the final analysis, this may not be important, but this distinction leads to some interesting changes.

Unnecessary Uses of "To Be"

Even a casual review of your writing can reveal uses of the verb "To be" that are unnecessary and that can be removed to good effect. In a way, the "To be" verb doesn't do much for you — it just sits there — and text that is too heavily sprinkled with "To be" verbs can feel sodden, static. This is especially true of "To be" verbs tucked into dependent clauses (particularly dependent clauses using a passive construction) and expletive constructions ("There is," "There were," "it is," etc.). Note that the relative pronoun frequently disappears as well when we revise these sentences.

- He wanted a medication ~~that was~~ prescribed by a physician.
- She recognized the officer ~~who was~~ chasing the crook.
- Anyone ~~who is~~ willing to work hard will succeed in this program.
- ~~It was~~ Alberto ~~who~~ told the principal about the students' prank. (Notice that the "it was" brought special emphasis to "Alberto," an emphasis that is somewhat lost by this change.)

- A customer ~~who is~~ pleased is sure to return. A pleased customer is sure to return. (When we eliminate the “To be” and the relative pronoun, we will also have to reposition the predicate adjective to a pre-noun position.)

Often remove the structure of the predicate and the accompanying verb "to be" to achieve good results. Just skip the structure, find the true subject of the sentence, and let it do real work with the real verb.

- There were some excellent results to this experiment in social work. (Change to) This experiment in social work resulted in
- There is one explanation for this story's ending in Faulkner's diary. (Change to) Faulkner's diary gives us one explanation for this story's ending.

Internet resources:

1. http://guidetogrammar.org/grammar/to_be.htm
2. <https://dictionary.cambridge.org/pt/gramatica/gramatica-britanica/be>
3. <https://www.engvid.com/use-to-be-to-describe-your-life/>
4. <https://www.myenglishpages.com/english/grammar-lesson-simple-present-be.php>

ФИО автора: Nazarova Mushtariy Bahrom qizi,

1st year master student of Tashkent University of Information

Technologies named after Muhammad al-Khwarizmi

Название публикации: «THE USE OF MACHINE LEARNING TECHNOLOGY IN THE MANAGEMENT OF TELECOMMUNICATIONS NETWORKS»

Annotation: The telecoms industries are specially prepared for machine learning. Since network operators have huge piles of data, network operators already collect and store few sources of customer data, network performance data, network traffic data, and social media data. They also make use of the patterns in data for network planning, root cause analysis and much more. So there is no doubt that a number of machine learning applications are already beginning to emerge within the telecoms sector.

Key words: telecoms industry, machine learning, computer science, supervised learning, unsupervised learning, customer experience, network automation, chatbots.

Machine learning is a sub-field of artificial intelligence and computer science that allows software applications to be more accurate in predicting results. The prime objective of machine learning technology is to build algorithms that can get input data and leverage statistical analysis to predict an acceptable output value.

There are two primary branches of machine learning; supervised learning and unsupervised learning.

Supervised learning: In this a computer is provided example data with defined inputs and outputs, with the goal of learning a general rule that maps these inputs to the output options.

Unsupervised learning: In this learning a computer is provided data, but without any defined inputs and outputs to help learn a general rule. Instead, the computers goal is to discover hidden patterns independently.

For network operators, all types of customers are now a common existence as competition has increased and new deals are continuously coming to the marketplace. Many operators already have simple-patterned matching programmes in place, which

helps to identify potential customers. However, these are not perfect and require regular maintenance. Machine learning algorithms are being developed to continuously learn from new data to understand why subscribers bail, in order to build a new strategy for customer retention.

Practically every telecom is investing heavily in AI. There's a consensus about this, as 93% telecom representatives see Machine Learning as a game-changing technology and 76% are planning to incorporate it into the business within three years, according to a survey by Digitalist Magazine at Mobile World Congress. The reason is obvious: telecoms need it, and they have the resources – money, people, and the data – to do it.

The need is urgent. Telecoms need Machine Learning to be able to process and analyze the data in many areas: customer experience, network automation, business process automation, new digital services, and infrastructure maintenance.

Here are some examples of what telecoms do.

For telecoms, which serve millions of people every day, customer service automation creates substantial savings. Each day telecoms receive more tickets from their customers, and the structure of each case is getting more complicated.

Chatbots are a machine learning trend that offers a valuable solution to this problem. As human consultants cannot process all the data, telecoms need chatbots to make customer service faster and more scalable and improve client satisfaction.

Additionally, customer support chatbots in telecoms can be trained quickly and effectively. The companies have a long history of data retention due to strict regulatory obligations. Machine learning engineers can cross the transcripts or recordings of customer service with the actual logs that show what was wrong with the network.

Machine learning algorithms can automate inquiries, route customers to the optimal agent, as well as direct prospects directly to salespeople. Chatbots are already able to ask the customer service-type questions and lead them through a troubleshooting process.

The use of chatbots can help increase the competence of the agents as they can spend more time on training, investigating issues, and start solving problems they are experts at.

Machine Learning is also useful in reducing churn rates, which can average annually from 10 to as much as 67 percent. Telecoms can train algorithms to predict when a client is likely to turn to other company, and what offer could prevent them from doing it.

Conclusion: There is no doubt that machine learning will make the edge more intelligent and pave the way for next-gen telecom solutions. We have machine learning capabilities across cloud, hardware, neural networks, and open source frameworks.

e-Infochips provides a wide range of services to the telecommunication industry, including solutions for Machine Learning to help organizations build highly-customized solutions running on advanced machine learning algorithms. Our machine learning services help telecom clients in implementing a highly- scalable, reliable, and cost-efficient solution that combines AI, ML and IoT.

References:

1. S. Marsland, Machine Learning: An Algorithmic Perspective, Boca Raton, FL, USA: CRC Press, 2015.
2. L. Buczak and E. Guven, "A survey of data mining and machine learning methods for cyber security intrusion detection", *IEEE Commun. Surveys Tuts.*, vol. 18, no. 2, pp. 1153-1176, 2nd Quart. 2015.
3. *CSPs Embrace Machine Learning & AI*, Nov. 2018, [online] Available: <http://www.lightreading.com/artificial-intelligencemachine-learning/csps-embrace-machine-learning-and-ai/a/did/737973>.
4. K. P. Murphy, Machine Learning: A Probabilistic Perspective, Cambridge, MA, USA: MIT Press, 2012.

ФИО авторов: Abdurakhmonov Bakhrom Abdurakhmonovich

Phd, Tashkent State Technical University named by Islam Karimov

Nematov Ma`rufjon Shukhratovich

Master, Tashkent State Technical University named by Islam Karimov

Название публикации: «BASIC THEORETICAL ANALYSES IN THE CREATION OF A LABORATORY STAND ON MAGNETISM»

Abstract. The article presents the results of studying the influence of such factors as results of an electric current, which is an ordered movement of charges, also creates a magnetic field. Like an electric field, a magnetic field is not limited in space, it spreads very quickly, but still with a finite speed. It can be detected only by the action on moving charged bodies (and, as a consequence, currents). To describe the magnetic field, it is necessary to introduce the force characteristic of the field, similar to the vector of the strength E of the electric field.

Keywords: a magnetic field, Ampere force, magnetic induction, Lorentz forces, "Right Hand", "Left hand".

Introduction. Charged bodies are capable of creating, in addition to the electric, another type of field. If the charges move, then a special type of matter is created in the space around them, called a magnetic field. This characteristic is the vector B of the magnetic induction. In the SI system of units, 1 Tesla (T) is taken as a unit of magnetic induction. If a conductor of length l with a current I is placed in a magnetic field with induction B , then a force called the Ampere force will act on it, which is calculated by the formula:

$$F_A = BIl \cdot \sin \alpha$$

where B - magnetic field induction, I - current strength in the conductor, l - its length. The Ampere force is directed perpendicular to the magnetic induction vector and the direction of the current flowing through the conductor.

Research methods. To determine the direction of the Ampere force, the "Left hand" rule is usually used: if you position your left hand so that the lines of induction enter the palm, and the outstretched fingers are directed along the current, then the

abducted thumb will indicate the direction of the Ampere force acting on the conductor (see figure 1).

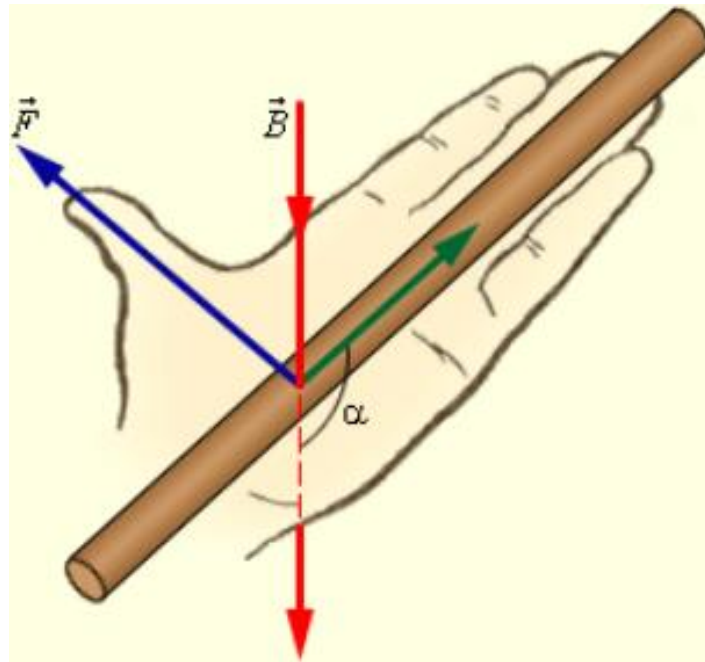

Figure 1. Ampere force acting on the conductor

If the angle α between the directions of the magnetic induction vector and the current in the conductor is different from 90° , then to determine the direction of the Ampere force, one must take the component of the magnetic field, which is perpendicular to the direction of the current. It is necessary to solve the problems of this topic in the same way as in dynamics or statics, i.e. by writing out the forces along the coordinate axes or adding forces according to the rules for adding vectors. The moment of forces acting on the frame with current, let the frame with current be in a magnetic field, and the plane of the frame is perpendicular to the field. The Ampere forces will compress the frame, and their resultant will be equal to zero. If you change the direction of the current, then the Ampere forces will change their direction, and the frame will not shrink, but stretch. If the lines of magnetic induction lie in the plane of the frame, then there is a rotational moment of the Ampere forces. The torque of the Ampere forces is:

$$M = NBIS \cdot \sin \alpha$$

where S - frame area, α - the angle between the normal to the frame and the vector of magnetic induction (normal is a vector perpendicular to the plane of the frame), N - number of turns, B - magnetic field induction, I - current strength in the frame.

The Ampere force acting on a section of a conductor with a length of Δl with a current I , located in a magnetic field B , can be expressed through the forces acting on individual charge carriers. These forces are called Lorentz forces. The Lorentz force

acting on a particle with a charge q in a magnetic field B , moving with a speed v , is calculated by the following formula:

$$F_{\text{Л}} = qvB \cdot \sin \alpha$$

The angle α in this expression is equal to the angle between the velocity and the vector of magnetic induction. The direction of the Lorentz force acting on a positively charged particle, as well as the direction of the Ampere force, can be found by the left-hand rule or by the gimbal rule (like the Ampere force). The vector of magnetic induction should be mentally stuck into the palm of the left hand, four closed fingers should be directed along the speed of the charged particle, and the bent thumb will show the direction of the Lorentz force. If the particle has a negative charge, then the direction of the Lorentz force found by the left-hand rule should be replaced with the opposite one.

The Lorentz force is directed perpendicular to the vectors of velocity and induction of the magnetic field. When a charged particle moves in a magnetic field, the Lorentz force does no work. Therefore, the modulus of the velocity vector does not change when the particle moves. If a charged particle moves in a uniform magnetic field under the action of the Lorentz force, and its velocity lies in a plane perpendicular to the magnetic induction vector, then the particle will move in a circle, the radius of which can be calculated by the following formula:

$$R = \frac{mv}{qB}$$

The Lorentz force in this case plays the role of a centripetal force. The period of revolution of a particle in a uniform magnetic field is equal to:

$$T = \frac{2\pi m}{qB}$$

The last expression shows that for charged particles of a given mass m , the orbital period (and hence the frequency and angular velocity) does not depend on the velocity (hence, on the kinetic energy) and the radius of the trajectory R .

If a current flows in one direction along two parallel wires, then they are attracted; if in opposite directions, they are repelled. The patterns of this phenomenon were

experimentally established by Ampere. The interaction of currents is caused by their magnetic fields: the magnetic field of one current acts by the Ampere force on another current and vice versa. Experiments have shown that the modulus of the force acting on a segment of length Δl of each of the conductors is directly proportional to the currents I_1 and I_2 in the conductors, the length of the segment Δl and is inversely proportional to the distance R between them:

$$F = \frac{\mu_0}{2\pi} \cdot \frac{I_1 I_2 \Delta l}{R}$$

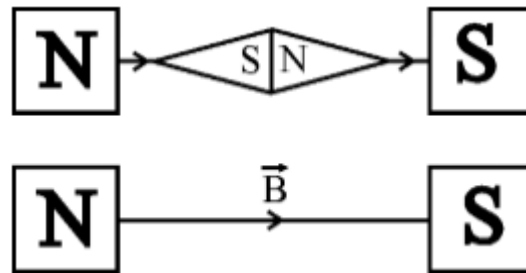
where μ_0 - constant quantity, which is called the magnetic constant.

$$\mu_0 = 4\pi \cdot 10^{-7} \text{ H/A}^2 \approx 1,26 \cdot 10^{-6} \text{ H/A}^2.$$

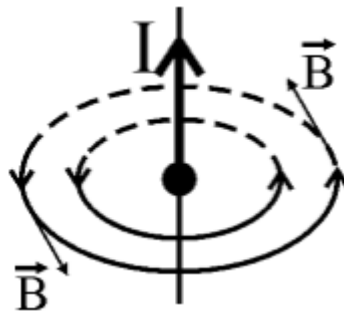
Comparing the expression just given for the force of interaction of two conductors with current and the expression for the Ampere force, it is easy to obtain an expression for the induction of the magnetic field. The lines of force of the magnetic field are called the lines, along the tangents to which the magnetic arrows are located. A long and thin magnet is called a magnetic needle; its poles are point-like.

The magnetic needle suspended on a thread always turns in one direction. Moreover, one end of it is directed towards the north, the other towards the south. Hence the name of the poles: north (N) and south (S). Magnets always have two poles: north (indicated in blue or with the letter N) and south (in red or with the letter S). Magnets interact in the same way as charges: like poles repel, and unlike poles attract. It is not possible to get a magnet with one pole. Even if the magnet is broken, each part will have two different poles. The vector of magnetic induction is a vector physical quantity that is a characteristic of the magnetic field, numerically equal to the force acting on the current element of 1 A and 1 m long, if the direction of the field line is perpendicular to the conductor. It is designated by B , the unit of measurement is 1 Tesla. 1 T is a very large value, therefore, in real magnetic fields. Magnetic induction vector is directed tangentially to the lines of force, i.e. coincides with the direction of the north pole of a magnetic needle placed in a given magnetic field. The direction of the magnetic induction vector does not coincide with the direction of the force acting on the conductor; therefore, the lines of force of the magnetic field, strictly speaking,

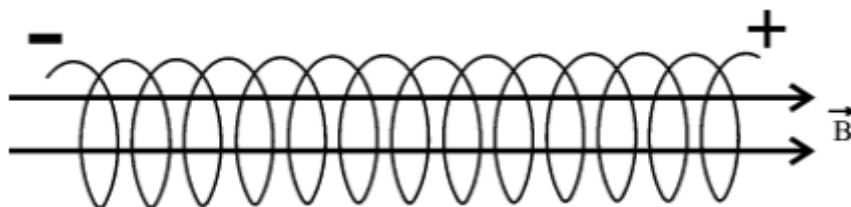
are not force lines. The line of force of the magnetic field of permanent magnets is directed in relation to the magnets themselves, as shown in the figure:

In the case of a magnetic field of an electric current, the "Right Hand" rule is used to determine the direction of the lines of force: if you take the conductor in your right hand so that the thumb is directed along the current, then four fingers wrapping around the conductor show the direction of the lines of force around the conductor:

In the case of a forward current, the lines of magnetic induction are circles, the planes of which are perpendicular to the current. The vectors of magnetic induction are directed tangentially to the circle. A solenoid is a conductor wound on a cylindrical surface through which an electric current I flows. The magnetic field of a solenoid is similar to the field of a direct permanent magnet. A uniform magnetic field with induction is created inside a solenoid with length l and the number of turns N (its direction is also determined by the right-hand rule):

The lines of the magnetic field have the form of closed lines - this is a common property of all magnetic lines. Such a field is called vortex. In the case of permanent magnets, the lines do not end at the surface, but penetrate the inside of the magnet and close

inside. This difference between electric and magnetic fields is explained by the fact that, unlike electric, magnetic charges do not exist.

In contrast to the electric one, in the case of magnetic interaction in a medium, one can observe both an increase and a weakening of the interaction in comparison with a vacuum, in which the magnetic permeability $\mu = 1$. In diamantes, the magnetic permeability μ is slightly less than unity. Examples: water, nitrogen, silver, copper, gold. These substances weaken the magnetic field somewhat. Paramagnets - oxygen, platinum, magnesium - somewhat enhance the field, having μ slightly more than unity. Faraday found experimentally that when the magnetic flux changes in the conducting loop, an EMF of induction ε_{ind} arises, equal to the rate of change of the magnetic flux through the surface bounded by the loop, taken with a minus sign:

$$\varepsilon_{ind} = - \frac{\Delta\Phi}{\Delta t}$$

The change in the magnetic flux penetrating the closed loop can occur for two possible reasons. The emergence of the EMF of induction is explained by the action of the Lorentz force on free charges in moving conductors. In this case, the Lorentz force plays the role of an external force. In this case, when solving problems, the EMF is usually considered modulo. Let us also pay attention to one particular case in which the phenomenon of electromagnetic induction occurs. So, the maximum value of the EMF induction in a circuit consisting of N turns, area S , rotating with an angular velocity ω in a magnetic field with induction B :

$$\varepsilon_{max} = \omega NBS$$

Conclusion. The magnetic flux changes due to the movement of the circuit or its parts in a constant magnetic field in time. This is the case when conductors, and with them free charge carriers, move in a magnetic field. The second reason for the change in the magnetic flux penetrating the circuit is the change in time of the magnetic field with a stationary circuit. When solving problems, it is important to immediately determine how the magnetic flux changes.

References

1. V.L.Bichkov, F.S.Zaysev, “Matematicheskoy modelirovaniye elektromagnitnix i gravitatsion yavleniy” OOO “MAKS” Press,2019
2. Educon.by Matematika i Fizika
3. A.N.Ogursov Fizika dlya studentov magnetism
4. Teorii zemnogo magnetizma po fizike, Darina Mishankina

ФИО автора: Móminova Mohidil Hojiqulovna.

Buxoro viloyati Buxoro shahar 27- maktab óqituvchisi

Название публикации: «МАТЕМАТИКА FANI MAQSADI, VAZIFASI VA RIVOJLANISH TARIXI»

Annostatsiya: Mazkur maqolada matematika fani maqsadi, vazifasi va rivojlanish tarixi uning o'qitish metodining o'ziga xos xususiyatlari, asosiy interaktiv metodlarni yoritib berishga xarakat qilindi.

Kalit so'zlar: Matematika, differensial, integral, analitik geometriya, trigonometriya, matematik struktura.

Avvalo matematika tarixi matematik fanlar jumlasiga kirishini e'tirof etish joiz. Ma'lumki, matematik fanlarning sohalari turli-tuman bo'lishiga qaramay, ular umumiylik belgisi ostida bitta predmetga birlashtirilgan. Bu umumiylik belgisini quyidagi matematikaga berilgan ta'rifidan yaqqol ko'rish mumkin. «Matematika-haqiqiy borliqning miqdoriy munosabatlari va fazoviy formalaridir».

Matematikaning turli sohalari mana shu miqdoriy munosabatlar va fazoviy formalarning ayrim xususiy hollari bilan ish ko'radi. Matematika predmetining sanab o'tilgan elementlari o'zaro bog'liq va rivojlanishda. Biror aniq davrda shu rivojlanish qanday ro'y bergan, keyinchalik bu rivojlanish qanday tus oladi, shularni o'rganish, natijada ularning sabablarini ochib berish matematika tarixi predmeti zimmasiga yuklatiladi.

Demak, matematika tarixi matematika rivojlanishining obyektiv qonunlari haqidagi fan ekan. Shu sababli ham matematika tarixi juda katta masalalarni hal etishiga to'g'ri keladi.

Bu vazifalar ro'yxatini keltirish ancha mushkul ish, ammo bo'lajak matematika o'qituvchilari matematika tarixidan nimalarni bilishlari zarur ekanini sanab ko'rsatish mumkin.

Asosiy qism. *Birinchidan*, bo'lajak matematika o'qituvchisi matematikaning rivojlanish bosqichlarini, matematik tushunchalar qadim-qadim zamonlarda qanday shakllanganini bilish, *ikkinchidan*, fan sifatidagi matematika qanday yo'llar bilan

shakllanganligini bilish, *uchinchidan*, fan sifatidagi va o'quv predmeti sifatidagi geometriyaning rivojlanish tarixi bilan tanish bo'lish, *to'rtinchidan*, trigonometriya tarixini bilish, *beshinchidan*, algebraning vujudga kelishi, rivojlanishi, hozirgi kundagi ahvoli bilan tanish bo'lish, *oltinchidan*, matematik tahlil predmeti, uning boshlang'ich tarixini bilish zarur.

Bundan tashqari, matematika tarixini o'rganishda hozirgi zamon mantiqiy strukturalarning tarixiy xarakteri, ularning rivojlanish dialektikasi sistemali o'rganilishi kerak, bu esa matematika sohalarining nisbati va ular rivojlanishining istiqbolini bilib olishga yordam beradi.

Matematika tarixi predmeti ko'p sondagi boshqa fanlar va ularning tarixi bilan bog'liq, bu esa uning muammolari doirasini yanada kengaytiradi va tarixiy-matematik tekshirish metodlari rolini orttiradi.

Matematika rivojlanishining asosiy davrlari. Ko'pchilik matematika tarixchilari matematika rivojlanishining A.N.Kolmogorov tomonidan tavsiya qilingan davrlashtirishni ma'qul ko'radilar. Buning asosiy sababi, Kolmogorovning davrlashida matematikaning muhim metodlari, g'oyalari va natijalari, ya'ni matematikaning mazmunini baholash asos qilib olingan. Matematika rivojlanishini bunday maxsus davrlarga bo'lish matematika tarixini mohiyatini butunlay hal qilib bermaydi, balki matematika rivojlanishining obyektiv qonunlarini yaxshiroq tushunish uchun qo'shimcha bir vosita bo'ladi. Uning fikricha matematika rivojlanishini quyidagi to'rt davrga bo'lish maqsadga muvofiqdir:

1.Matematikaning vujudga kelishi. Bu davr eradan oldingi VI-Y asrlargacha davom etgan, ya'ni bu davrda matematika o'zining predmeti va metodlariga ega bo'lgan mustaqil fanga aylangan. Davrning boshi eng qadimgi davr-ibtidoiy jamoa tuzumiga borib taqaladi. Bu davrning xarakterli tomoni-matematik faktlarning yig'ilishidan iborat.

2.Elementar matematika davri (O'zgarmas miqdorlar matematikasi davri). U er.avv. VI-V asrlardan XVII asrgacha davom etgan. Bu davrda o'zgarmas miqdorlarni o'rganish sohasida katta yutuqlarga erishildi. Bu yutuqlar haqida hozirgi kunda o'rta maktablarda o'qitiladigan matematika kurslari ba'zi tasavvurlarni berish mumkin.

Bunda o'zbek olimi Muhammad ibn Muso al-Xorazmiy (780-850 yy.) tomonidan algebra fanining yaratilishi, R.Dekart tomonidan analitik geometriyaning yaratilishi, cheksiz kichik miqdorlarning rivojlana boshlashini eslash lozim. Umuman olganda, elementar matematika tushunchasiga ta'rif berish qiyin, uning aniq bir ta'rifi ham yo'q, ammo matematika tarixida mana shunday davrni farqlash to'g'ri va u tarixni o'rganishni qulaylashtiradi.

3.O'zgaruvchi miqdorlar matematikasi davri. Bu davr R.Dekart (1596-1650) tomonidan analitik geometriyaning uzul-kesil yaratilishi, I.Nyuton (1642-1727) va Leybnis (1646-1716) lar tomonidan differensial va integral hisobning vujudga kelishi bilan boshlanadi. Davrini oxiri XIX asrning yarmigacha boradi. Bu davrda matematika hozirgi zamon ko'ri-nishiga keldi. Xuddi shu davrda klassik matematika deb ataluvchi matematikaning hamma ilmiy asoslari hosil bo'ladi.

4.Hozirgi zamon matematikasi davri. U XIX asrning o'rtalaridan boshlanadi. Bu davr matematik abstraksiya rolining ortishi, matematikada matematik modellash keng ko'lamda qo'llanilishi bilan xarakterlanadi. Mana shu davrda klassik matematika deb ataladigan matematika o'zi uchun, matematikaning boshqa sohalari uchun tatbiq etishga ancha torlik qilib qoldi. Sababi, matematika juda ko'p tarmoqlarga ajralib ketdi, unda aksiomatik metod keng rivojlandi, natijada yangi matematik tushuncha-matematik struktura vujudga keldi. Matematik struktura tushunchasi bir qaraganda bir-biridan juda uzoq tuyulgan matematik faktlar va metodlarning birligini o'rgatishga yordam beradi.

Ma'lumki, matematika elementlari ixtiyoriy bo'lgan to'plamlar ustida amallar bajaradi va turli munosabatlarni qaraydi. To'plamlarning elementlari ularni boshqaruvchi aksiomalarga bog'liq ravishda turli matematik strukturalar hosil qiladi. Keyingi paytlarda matematikaning turli bo'limlarini, hatto ayrim matematik predmetlarni o'sha strukturalarning modeli sifatida talqin qilina boshladi. Shu sababli hozirgi zamon matematikasini matematik strukturalar va ularning modellari haqidagi fan deb ta'riflash mumkin.

Matematika hamma boshqa fanlar singari uzluksiz rivojlanib turadi. Buning quyidagi ikki sababi mavjud: birinchidan, uning rivojlanishini kundalik hayot va

amaliyot taqozo qiladi; ikkinchidan, rivojlanishni matematikaning o'z ichki ehtiyoji talab qiladi.

Matematikaning tez sura'tlar bilan rivojlanishi texnikani, iqtisodni, ishlab chiqarishni boshqarishning rivojlanishiga, shuningdek boshqa qo'shni fanlarning ham rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi.

Matematika darslari jarayonida tarixiy ma'lumotlardan foydalanish uni yanada qiziqarli qiladi, o'quvchilarning o'rganilayotgan materialga qiziqishlarini orttiradi, bilimlarni mustahkam egallashlariga yordam beradi.

Arifmetik material kursning asosiy mazmunini tashkil etadi. Boshlang'ich kursning asosiy o'zagi natural sonlar va asosiy miqdorlar arifmetikasidan iborat. Bundan tashqari, bu kursda geometriya va algebraning asosiy tushunchalari birlashadi.

Boshlang'ich sinf matematika kursi maktab matematika kursining organik qismi bo'lib hisoblanadi. V–XI sinflarda o'qitiladigan matematikaning eng asosiy va o'quvchilar yoshiga mos bo'lgan elementar tushunchalari beriladi. Yuqori sinflarda shu tushunchalar kengaytirilgan, chuqurlashtirilgan va boyitilgan holda o'qitiladi. Demak, boshlang'ich sinf matematikasining mazmuni yuqori sinf matematikasining mazmunini ham belgilab beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. N.U. Bikbayeva va boshqalar. “Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi”. Toshkent. “O'qituvchi” 1996 yil.
2. B.Toshmurodov. “Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitishni takomillashtirish”. Toshkent. “O'qituvchi” 2000 yil.
3. R.J.Ishmuhammedov “Innovatsion texnologiyalar yordamida ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari”. Toshkent 2009 yil.
4. M.E. Jumayev “Matematika o'qitish metodikasi”. Toshkent. “O'qituvchi”. 2004 yil.
5. M.E.Jumayev “Matematika o'qitish metodikasidan praktikum”. Toshkent. O'qituvchi. 2004 yil.

6. M.Axmedov va boshqalar. “Matematika 1 sinf uchun darslik”. Toshkent 2003 yil.

7. M.Axmedov va boshqalar “Matematika o’qituvchi uchun darslik”. O’qituvchi. Toshkent 2003 yil.

ФИО авторов: Makhkamov Dilshod Ismatillaevich

PhD. teacher, NamECI, Namangan.

Akhmadjanov MukhammadAli Azimjon ogli

student, NamECI, Namangan.

Mukhammadjonov Alijon Olimjanovich

student, NamECI, Namangan.

Название публикации: «ANALYSIS OF MINERAL POWDERS USED IN THE PREPARATION OF ASPHALT CONCRETE PAVEMENTS»

Annotation: The study and analysis of mineral dust in asphalt pavements in Uzbekistan, the improvement of the quality of asphalt pavements using various sedimentary rocks.

Keywords: mineral, ore, copper, diamond, graphite, calcite, aragonite, amethyst, citrine, chalcedony, series, indium, cadmium, gallium, selenium, thallium, rhenium, rubidium, stone, powder.

Анализ минеральных порошков, используемых при подготовке асфальтобетонных покрытий.

Махкамов Дилшод Исматиллаевич

PhD. учитель, Наманганский инженерно-строительный институт,

Наманган

студент, Наманганский инженерно-строительный институт, Наманган.

Ахмаджанов МухаммадАли Азимжон угли

студент, Наманганский инженерно-строительный институт, Наманган.

Мухаммаджонов Алиджон Олимджанович

mexmed6066@gmail.com

Аннотация: Исследование и анализ минеральной пыли в асфальтовых покрытиях в Узбекистане, улучшение качества асфальтовых покрытий с использованием различных осадочных пород.

Ключевые слова: минерал, руда, медь, алмаз, графит, кальцит, арагонит,

аметист, цитрин, халцедон, серия, индий, кадмий, галлий, селен, таллий, рений, рубидий, камень, порошок.

Introduction. Mineral (French: mineral - ore) - A natural body formed by physicochemical processes inside and outside the Earth (and other cosmic bodies) with similar chemical composition and physical properties; mainly rocks, ores, and meteorites. Minerals are mostly solids; in rare cases, liquid minerals (e.g., button mercury) are also found. The minerality of water is debatable, but ice is considered a mineral. Crystalline, amorphous (metacolloids) and crystalline-like, but amorphous, vitreous metamictic minerals differ. Each mineral (mineral type) is a modification of the mass of a natural compound with a specific composition and only a specific crystal structure (eg diamond-graphite, calcite-aragonite), but a mineral with a different crystal structure belongs to a different type of mineral; on the contrary, the isomorphic cathores of a mineral (eg, olivines, tungstenites, columbites) that change within a certain boundary but have a permanent structure belong to the same mineral type. Minor changes in the chemical composition of certain properties or morphological features do not differ sharply in the mineral structure, but are called mineral types (eg, quartz types - rock crystal, amethyst, citrine, chalcedony). If the phenomenon of polymorphism is related to changes in temperature and pressure, then the polytype of the mineral is probably related to the growth conditions of the crystals. A comparative study of the structural defects, polytypes, and other deviations of minerals relative to the ideal structure makes it possible to determine the thermodynamic conditions for the formation of minerals. chemical composition, formula and classification of minerals. The importance of chemical elements in the structure of a mineral varies: some are leading and determine the basic composition of the mineral; others are close to their bases in properties and atomic (ionic) structures, and occur in the mineral as isomorphic (see Isomorphism) in the form of mixtures (e.g., series, indium, cadmium, gallium, selenium, thallium, rhenium, rubidium, and many rare earth elements). The complexity and instability of the

mineral composition is due to the phenomenon of isomorphism, submicroscopic inclusions, as well as the phenomenon of sorption. Submicroscopic inclusions in a mineral can occur in the following cases: as a result of retention of dispersed mixtures during crystallization of solution, mixture and other media (eg, gaseous-liquid inclusions in quartz, hematite inclusions in feldspar); decomposition of solid mixtures as a result of changes in temperature conditions (formation of perthites in feldspars, decomposition of complex sulfides and complex oxides); in metamorphic change; when one mineral is replaced by another or as a result of secondary changes. Many minerals (eg magnetite) always contain particles of various additives [1].

1-rasm. Turli xil mineralllar to'plami.

Methodology: For the preparation of asphalt concrete mixes it is necessary to use crushed stone made of crushed natural stone, as well as crushed stone and gravel made of gravel, metallurgical slag. Metallurgy (Greek: metallurgeo) is the study of the extraction of metals from ores or metal-containing substances and the "transfer" of properties to metal alloys; industrial sector. These materials must meet the requirements of GOST 8267-75, GOST 10260-74, GOST 3344-73, GOST 8268-74, respectively. for asphalt concretes used in the subgrade of the pavement, the crushing strength of crushed stone grades in blasted and metamorphic rocks shall not be less than 800, and those obtained from sedimentary rocks shall not be less than 600. Pebbles from metallurgical slag belong to 3-4 classes. The gravel and the gravel itself are produced in Dr12-Dr16 grades. In cold and temperate climates, the number of

cycles should be 2.5 to 15 for cold tolerance testing. In the preparation of asphalt concrete mixes, crushed stone or gravel sorted by fractions should be used as follows: 20-40; 10-20; 10-15; 5 / 3-23; 5/3 / -15; 5/3 / -10mm [2].

Analysis and results: Adhesive (GOST 11954-66 and GOST 5.1721-74) and liquid (GOST 11955-74) bitumens are used as binders for the preparation of asphalt concrete mixtures. The bitumen grade is selected taking into account the type of asphalt concrete, climatic conditions and the category of normative loads shown in the table. For grades III and IV hot asphalt concrete mixes, as well as for mixtures intended for construction of substrates, GOST 1544-52 the use of bitumens that meet the requirements of Surfactants should be added to the bitumen to ensure that the bitumen mixes with the mineral part as required. For asphalt concrete mixes, fine-grained "seeming" rocks - limestone, dolomite, limestone-shells, bituminous limestone and dolomites, as well as basic metallurgical slags and pulverized industrial wastes are used in the ash of TEQ, dust from cement plants. To improve the quality of the asphalt concrete mix, it is recommended to use activated mineral powder, which is mainly absorbed along with the activating material of carbonate rocks. The total amount of active materials should not exceed 1.5-2.5% by weight of mineral powder. Mineral powders should be dry, soft, flaky, and activated powders should also be homogeneous and hydrobop in color.

Discussions: Depending on the density, there are light (up to 2500 kg / m³), medium (2500 to 4000 kg / m³), heavy (4000 to 8000 kg / m³) and very heavy (over 8000 kg / m³) minerals. The density of a mineral depends on the mass of the atoms or ions in the crystal structure and their location, the addition of additional anions and water. Abu Rayhan al-Biruni also paid great attention to the physical properties of the mineral, and determined the specific gravity of the minerals and gems known at that time, and based on this classification of minerals. The information provided by Beruni is almost identical to the current one. Mechanical properties include hardness, brittleness, elongation, plane of bonding, fracture surface appearance, flexibility, and elasticity. When minerals are first studied, their relative hardness is

usually determined according to the Moss scale. The plane of connection is perfect, perfect, average, and imperfect. This occurs on the surface of the mineral in a certain direction. Optical properties. The color, luster, transparency, refraction, reflection, pleochroism, and other properties of a mineral can be studied in the ultraviolet and infrared rays of the spectrum with the help of an optical microscope in some parts of the mineral grains (see Crystalloptics) [3].

Conclusion. Today, the quality of mineral powder, one of the four components in the construction of asphalt pavements, is also important. Mineral powders can be obtained from various sedimentary rocks. Asphalt pavements should be made of quality materials and laid in accordance with the requirements of the established normative documents. Mineral powder also plays an important role in improving the quality and service life of our asphalt pavements. It should be noted that today it is advisable to make changes in the construction of our asphalt pavements and the use of foreign technologies to introduce a variety of materials.

References:

- [1]. Z.H Saidov, T.J Amirov, H.Z Gulomova "Roads: materials, coatings, storage and repair" Tashkent-2010.
- [2]. A.D Kayumov "GRUNTSHUNOSUK" Tashkent 2018y.
- [3]. A.Kh.JOLIEV, H.CHINIKULOV "GENERAL GEOLOGY" Tashkent - 2005.
- [4]. Khabibullayev A.X, Yusupjonov M.O. "ENSURING CONSTRUCTION QUALITY IN THE CONSTRUCTION OF ASPHALT CONCRETE PAVEMENTS". Washington DC, USA. International journal of Engineering and Information Systems (IJEAIS) Published in vol. 5 Issue: 4 April 2021y.
- [5]. A.X. Khabibullayev, M.O. Yusupjonov, Sh.O. Azimjonov "ENSURING CONSTRUCTION QUALITY IN THE CONSTRUCTION OF ASPHALT CONCRETE PAVEMENTS " Euro Asia Conferences. Euro Science: International Conference on Social and Humanitarian Research, Hosted from Cologne, Germany. April 25rd-26th 2021. <http://euroasiaconference.com>. Pages: 119-122.
- [6]. A. F. SHAXIDOV, A. D. QAYUMOV, R. M. XUDAYQULOV "AVTOMOBIL YO'LLARINI YO'L POYINI QURISH" TOSHKENT - 2013 y.

ФИО авторов: Farg'ona jamoat salomatligi tibbiyor instituti

„Ilmiy bo'lim xidimi”

Karimova Mushtariybegim Lochinbek qizi.

Farg'ona jamoat salomatligi tibbiyor instituti

Boynazarova Zilolaxon Lochinbek qizi.

Raxmonova Mashrabxon Lochinbek qizi

Qirg'iziston Respublikasi Osh shaxri.

Osh MU „Pediatriya” yo'nalishi talabasi

Название публикации: «CHAQQON HAMSHIRA DASTURI, (LOYHASI) HAQIDA MALUMOT»

Antatsiya. dasturining vazifasi keng jamoatchilik orasida, xususiyy obyektkarda ,korxona va tashkilotlarda maktab va bog'chalarda umuman olganda davlat va nodavlat tashkilotlarida (tiz tibbiy yordam muossasalarida) o'z faoliyatini olib boradigan hamshiralarning faoliyatini yanada muvofiqlashtirish, ishini samaradorligini oshirish va tibbiy yordamga muhtoj bemorlarga sifatli tez tibbiy yordamini **tez ko'rsatish imkoniyatini yaratadi yaniy hamshira** qayerda harakatlanayotganini bemorga(insonlarga) ko'rsatib beradi.

Kalit so'zlar; Hamshira, dastur, aktiv,bino, korxona ,patranaj,obyekt, telefon ,manitor,nogronlik, o'lim, vaqt,sifat ,samara, „GOOGLE MAP”ilova, mahalla,sivilizatsiya, internet, ichki ishlar.....

Bu dasturining vazifasi keng jamoatchilik orasida, xususiyy obyektkarda ,korxona va tashkilotlarda maktab va bog'chalarda umuman olganda davlat va nodavlat tashkilotlarida (tiz tibbiy yordam muossasalarida) o'z faoliyatini olib boradigan hamshiralarning faoliyatini yanada muvofiqlashtirish, ishini samaradorligini oshirish va tibbiy yordamga muhtoj bemorlarga sifatli tez tibbiy yordamini **tez ko'rsatish imkoniyatini yaratadi yaniy hamshira** qayerda harakatlanayotganini ko'rsatib beradi.Bunda hamshira o'z faoliyatini olib boruvchi (Korxona tashkiloti.....) qaysi qismida harakat qiloytganini ko'rsatib turuvchi dasturni yaratish lozim .

Bu dasturning avfzalliklari bir tashkilotda yoki korxonada ishchilar soni minimal 100 >nafar , maksimal 1000< dan ko'p bo'lish extimoli mavjut!. Bu ishchi xodimlarni savoli ? „ Hamshira qani?, Hamshirani ko'rmadizmi ?yoki shunga o'xshash savollar ko'plab uchraydi. Shu savollarga aniq javobni chaqqon hamshira dasturi beradi.Hamshirani qaysi bo'limda yoki xudutda , korxona tashkilorlarini qaysi qismida o'z faoliyatini olib borayotganini yoki harakatlanayotganini ko'rsatib turadi. Bu dasturni yaratishni asosiy sabalarii

1. Hamshiralarni o'z faoliyatiga masulyat bilan yondoshishni taminlash. yaniy aktivligini oshirish.

2. Malakaliy tibbiy yordamni o'z vaqtida ko'rsatish bularga,

a) turli tasodifiy nogronlik oldini olish,

b) mutxish o'limni oldini olish....

3. oltinga teng vaqtni tejash,

4. hamshiralarni jamoat ichida o'z o'rnini toppish va hurmat qozonishga yordam berish.

5. Sog'liqni Saqlash tizimida jamoart sog'lig'ini yanada yaxshilashda hamshiraning ro'lini oshirish shular jumlasidandir.

Ishkash sexemasi (hamshiraning) bino (Obyekt) ning ekelectron chizmasi , „GOOGLE MAP’’ilovasini binioning elektron chizmasiga asosan harakatni ko'rsatadigan yoki biron bir mahalla patranaj hamshira uchun mojallansa zayafka berilgan bino yoki idora korxonalarning qaysi qavatida harakatlanaytganini songi rusumdagi tefon ,manitorli qurulma orqalik kuzatib boriladi .Bu dasturni ishlatish osonlashtirish maqsatida tor doyradadia keyinchalik keng doyrada interneting lakaltarmogini ulanish ko'rinishida foydalanilsa bo'ladi. Chaqqon hamshira dasturini ishlatish uchun esa shu dasturni songi rusumdagi tefon ,manitorli qurulmaga yuklab olish zarur.

„Ish borjoyda kamchilik bor ‘‘dedan naqil bor ha to'g'ri dunyoda hamma narsalar mukammal yoki cheksiz emas.,„Chaqqon hamshira’’ dasrurining ham kamchiliklari mavjut ular quydagilar;

1. bu dasturdan >5 yoshdan kichik bolalar foydalana olmaydi.

2. „Ichki ishlar’’ binolari va shunga o'xshash saxavakillari faoliyat olib boruvchi binolarning elektron chizmsidan faydalanilmaydi.

3. internet tarmog'i yetib bormagan joylarda ishlamaydi (sivilizatsiya yoq joylarda ishlamaydi).

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Е.Л. Насонов «Применение инфликсимаба при ревматических заболеваниях». Москва, 2005, 56 стр.

2. Е.Л. Насонов «Применение инфликсимаба (моноклональные антитела к фактору некроза опухоли—?) в ревматологии: новые факты и идеи.» РМЖ, 2004, том 12, № 20, 1123—1127

Internet malumotlari.

Ziyo.uz

Google map .va boshqalar.

ФИО авторов: Ko'chkarova Gulchehra Rajabovna

Surxondaryo viloyati Denov tumanidagi 91 -umumiy o'rta ta'lim maktabining boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Mirzayeva Turg'inoi Ismoilovna

Surxondaryo viloyati Denov tumanidagi 91 -umumiy o'rta ta'lim maktabining boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Название публикации: «BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARINING NUTQINI O'STIRISH YO'LLARI, SINFI RAHBARINING VAZIFALARI»

Annotatsiya: Nutq - kishi faoliyatining turi, til vositalari asosida tafakkurni ishga solishdir. Nutq o'zaro aloqa va xabar, o'z fikrini his-hayajon bilan ifodalashva boshqalarga ta'sir etish vazifasini bajaradi. Yaxshi rivojlangan nutq jamiyatda kishi faoliyatining muhim vositalaridan biri sifatida xizmat qiladi. O'quvchi uchun esanutq maktabda muvaffaqiyatli ta'lim olish qurolidir.

Kalit so'zlar: nutq, og'zaki va yozma nutq, kichik yoshdagi bolalar, boshlang'ich sinf o'quvchilari, nutq rivojlanish bosqichlari.

Nutq deganda so'zlash jarayoni va uning natijasi tushuniladi. Aslini olganda-chi, nutq - bu insonning eng oliy, murakkab, ruhiy vazifalardan biri bo'lib hisoblanadi.

Nutq bu har bir insonga Olloh tomonidan berilgan inoyatdir. Nutq orqali insonlar o'z fikrini bildiradilar, ishlarini yuritadilar, yosh bolalar o'z istaklarini bildiradilar, o'quvchilar uchun esa nutq maktabda yaxshi ta'lim olishi uchun xizmat qiladi.

O'quvchilarning og'zaki va yozma nutqlarini me'yorlashda, ularning mutanosibligini ta'minlashda, milliy tilning tabiati va o'ziga xos xususiyatini belgilashda, ifoda va talaffuz qonuniyatlarini aks ettirishda to'g'ri talaffuz bilan o'qishning amaliy ahamiyatini o'stirish, o'qish, o'qish metodlarini takomillashtirish yo'llarini izlash va eng qulaylarini amaliyotga tatbiq qilish zarur.

Lekin ba'zi kichik yoshdagi bolalar, boshlang'ich sinf o'quvchilari, hattoki, katta yoshdagi insonlarda ham nutqi bilan muammolar yuzaga keladi. Bu muammolarni, qiyinchiliklarni yengib o'tishlari uchun boshlang'ich sinf o'quvchilariga ota-onalarning va sinf rahbarlarning e'tiboriga muhtoj. Lekin o'qituvchilarning ko'pchiligi og'zaki

nutqning hayotiy ahamiyatini hali ham yetarli tushunmayaptilar. Shuning uchun ular maktab maxsus og'zaki nutq o'stirish mashqlari o'tkazishga muhtoj emas, deb hisoblab xato qilmoqdalar. Bunday o'qituvchilar, o'quvchi mukammal, bexato yozishni o'rganib borsa, ularning nutqi o'z-o'zidan o'sib boradi, deb hisoblab amalda og'zaki va yozma nutqning aloqadorligini unutib qo'yadilar. O'quvchilarning nutqi mazmun jihatdan nihoyatda kambag'al va qator kamchiliklarga ega. Chunki yuqori sinflarda o'qituvchi nutq masalasiga e'tibor bermaydi. Shuning uchun o'qitish jarayonida o'quvchilar nutqiy tafakkurni o'stirish, nutq madaniyatini shakllantirish uchun boshlang'ich sinf o'qituvchilari har bir o'quvchining bilim olishiga, nutqi o'sishiga, uning xulqiga va boshqalarga alohida e'tibor qaratishi lozim deb hisoblayman. Chunki bejizga dono xalqimiz: "Yoshlikda olingan bilim, toshgao'yilgan naqshdir" deb ta'kidlashmagan.

Nutqni o'stirish uchun ota-onalar ham o'z farzandlari bilan ko'proq suhbatlashishlari, ular bilan fikr almashishlari, ularni tinglashlari zarur. Nutqni o'stirishda ota-onalar birinchi navbatda, farzandlariga so'zlarni to'liq va ravon talaffuz qildirishlari lozim. Chunki deyarli barcha ota - onalar farzandlari qiynalmasliklari uchun so'zlarni qisqartirib, yosh bolalarga oson tarzda talaffuz qildirishadi. Bu katta xato. Sababi shundaki, yoshlikdan insonning aqliy, jismoniy va nutqiy a'zolari shakllana boshlaydi, agar o'sha davrda bolalarga e'tibor berilib, ular bilan ko'proq shug'ullanilsa, nutqida kamchiliklar kuzatilmaydi.

Ma'lumki, so'zlashuv tili nutq o'stirishning dastlabki bosqichi hisoblanib, u asta-sekin takomillashib boradi. So'zlashuv tili esa o'qilgan matnlarni og'zaki hikoya qilishda namoyon bo'ladi. So'zlashuvga o'rganish barcha darslar jarayonida amalga oshadi, lekin o'qish darslari yetakchi ahamiyat kasb etishi kerak. Boshlang'ich sinf o'quvchilariga ma'naviy kamolot ona tili orqali mujassamlashadi. Ona tili, shu jumladan, o'qish darslari nutq o'stirish ta'lim - tarbiya jarayonidagi eng muhim vositalardandir. To'g'ri va ifodali gapirish har bir o'qimishli kishi uchun hayotiy zaruriyat bo'lib qolgan hozirgi davrda o'quvchilarning nutqini o'stirish muammosi o'quv-tarbiya tizimining eng dolzarb masalalaridan biri deb qaralmog'i kerak. Shuning uchun ham olimlar B.I.Sokolov, M.A.Ribnikova, K.B.Baxrin va boshqalarning

metodik asarlarida o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini o'zaro muvofiq holda o'stirish masalalariga alohida e'tibor berilgan.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqini o'stirishning metodik sharti nutqiyfaoliyatning keng tizimini yaratish, ya'ni, birinchidan, yaxshi nutq namunasini idrok etish, ikkinchidan, o'rgangan til vositalaridan foydalanib, o'z fikrini bayon etish uchun sharoit yaratish hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, kelajagimiz bo'lgan yoshlarning erkin fikrlovchi, barkamol shaxs bo'lib shakllanishi uchun ularni har tomonlama rivojlantirish zarur. Ularning psixologik, jismoniy va ijtimoiy jihatlarini o'rganib, o'zlarini erkin tutishi va fikrini mustaqil ifodalashida to'siq bo'ladigan salbiy psixologik holatlarni va bartaraf etish lozim. Barcha ma'naviy axloqiy fazilatlarning poydevori, tushunchalari, ko'nikmalari bolalikdan tarkib toptirilmasagina, bu poydevor barqaror bo'ladi.

Ma'naviy axloqiy fazilatlar tarkibida nutq, muloqot, munosabat madaniyati alohida o'rin tutadi. O'quvchilarda nutqiy munosabatga kirishish malakasini hosil qilishda pedagogikaning roli kattadir. Bu o'qituvchining erkin va aniq - ravshan nutqi, o'quvchilar nutqi va tafakkurini rivojlantirishning birinchi darajali muhim shartlaridan hisoblanadi. O'qituvchi o'z nutqining bolalarga qanday ta'sir etayotganini kuzatishi, tushunarli va qiziqarli bo'lganini hisobga olishi kerak. Agar bolalar darsga e'tiborsiz o'tirsalar, demak, o'qituvchi nutqining ta'siri kuchi sust.

O'qituvchining mahori shundaki, u o'zining yoqimli nutqi bilan bir butun jamoaga ta'lim-tarbiya beribgina qolmay, balki ularni yuksaklikka intilishga chorlashi kerak.

ФИО автора: Boronova Shamsiniso Hiseynovna

Namangan Viloyati xalq ta'limi boshqarmasi Kosonsoy tuman X.T. B ga qarashli 13-umumiy o'rta ta'im maktabining amaliyotchi psixologi

Название публикации: «O'QUVCHILARGA KASB TANLASHIDA MAKTAB PSIXOLGINING RO'LI»

Anotaysiya: Ushbu maqolada siz bolalarni kasbga yo'naltirishda ota-onlarning ro'li haqida ma'lumotga ega bo'lasiz.

Kalit so'z: Maktab bolalar ota- ona qiziqishlar kasb bola motivlari.

Har bir inson hayotida kasbiy faoliyat muhim o'rin tutadi. Bolaning birinchi qadamlaridan boshlab, ota-onalar uning kelajagi haqida o'ylashadi, bolasining qiziqishlari va moyilliklarini diqqat bilan kuzatib boradilar, ularning professional taqdirlarini oldindan belgilashga harakat qiladilar. Maktabgacha yoshdagi bolalarning mehnat va kasblar dunyosi haqidagi tasavvurlarini shakllantirish muammosi pedagogikada etarlicha rivojlanmagan, garchi hamma bolalarning kasblar va mehnat to'g'risidagi g'oyalarining ulkan rolini tushunishiga o'xshaydi. Bolalar bog'chalarida mehnat va kasblar dunyosi haqida g'oyalarni shakllantirish ba'zan maqsadga muvofiq va tizimli ravishda amalga oshiriladi, chunki maktabgacha yoshdagi bolalar kasb tanlashda muammolarga duch kelmaydilar. Ammo professional o'zini o'zi belgilash har qanday yosh bosqichlarida shaxsiyatni rivojlantirish bilan o'zaro bog'liq bo'lganligi sababli, maktabgacha yoshni kelajakda kasbiy o'z taqdirini belgilash uchun poydevor bo'lgan tayyorgarlik sifatida ko'rib chiqish mumkin. Bola kasblarining namoyishlari uning kambag'al hayotiy tajribasi bilan cheklangan - onam va dadam, bolalar bog'chasi o'qituvchisi, uchuvchi, politsiyachi va sotuvchi kasblari, lekin, qoida tariqasida, bolalar bu yoki boshqa tanish kasblar haqida juda kam va juda yuzaki bilishadi. Ayni paytda, zamonaviy dunyoda mehnatning juda ko'p turlari mavjud. Odamlar ishg'olining ushbu okeaniga yo'naltirish bolaning ijtimoiy moslashuvidagi eng muhim bo'g'in hisoblanadi. Shunday qilib, maktabgacha yoshdagi bolalarning mehnat va kasblar dunyosi haqidagi g'oyalarini shakllantirish zamonaviy dunyoda dolzarb bo'lgan zarur jarayondir.

Tashxis bolalarning kattalar kasbiy faoliyati sohasidagi bilimlari etarli emasligini ko'rsatganligi sababli, men ushbu yo'nalishda ishlashni rejalashtirdim, chunki bolalarning kasblar bilan tanishishi, ularning jamiyatlardagi ijtimoiy moslashuvi o'qituvchilarning to'g'ri tashkil etilgan ishlariga bog'liq. Ma'lumki, bolalarning asosiy faoliyati o'yindir, rol o'ynaydigan o'yin orqali bolalarni kattalar kasblari bilan tanishtirish mantiqan to'g'ri keladi. O'yinni maktabgacha tarbiyachining etakchi faoliyati sifatida aytganda, men asosan qo'shma syujet-rolli o'yinni nazarda tutaman.

Men quyidagilarni aytdim faraz:

Maktabgacha yoshdagi bolalarning mehnat va kasblar dunyosi haqidagi tasavvurlarini shakllantirish quyidagi hollarda samarali bo'ladi:

Maktabgacha tarbiyachilar mehnat va kasblar dunyosi bilan rol o'yin orqali tanishadilar;

Maktabgacha yoshdagi bolalarning kasblar dunyosi haqidagi tasavvurlarini shakllantirish uchun turli xil usullar va vositalar qo'llaniladi

Mavzuni rivojlantirish uchun qulay, qulay muhit yaratildi.

Shunday qilib, maqsadi Mening ishim maktabgacha yoshdagi bolalarning o'yin faoliyati sharoitida kasblar dunyosi haqida bolalarning fikrlarini shakllantirishdir.

Men bu maqsadni quyidagilar orqali hal qildim vazifalar:

Psixologik, pedagogik va metodik adabiyotlarni tahlil qilish;

Mavzuni rivojlantiradigan muhitni yaratish;

Qanday qilib xato qilmaslik kerak?

Bolaga kasb tanlashda qanday yordam berish mumkin?

Siz nima qila olasiz, lekin faqat yaqinda yurishni o'rgangan bola tez o'sadi. Va kelajakdagi kasbini tanlashi kerak bo'lgan vaqtga ko'z yumguncha, u ota-onasining yordamiga muhtoj bo'lishi mumkin. Turli xil yordamlar bo'lishi mumkin, ammo bu jarayonda sizning ishtirokingiz bola uchun muhimdir.

Qaysi yoshda o'ylab ko'rishga arziydi?

O'lchov hamma narsada muhimdir. Va yoshligidanoq, bolani shifokor bo'lish uchun tashviqot qilish ham foydali emas. Ha, ehtimol bu sizning orzuingiz amalga oshmagan bo'lishi mumkin, lekin siz uni bolaga majburlamasligingiz kerak. Ha, u sizning kengaytmangiz, lekin u allaqachon butunlay boshqacha odam va uning afzalliklari qarama-qarshi bo'lishi mumkin.

Farzandingiz erta yoshda hamma narsani sinab ko'rishiga imkon bering. Bolalarni har xil turdagi to'garaklarga berish kerak, ammo agar bola raqslarni yoqtirmasa va ular u bilan yaxshi yurmasa, uni u erga borishga majburlamasangiz, bu ularga umr bo'yi yoqtirmasliklari mumkin. Farzandingiz bilan bog'laning va u bilan muvaffaqiyatsizliklar haqida gaplashishga ishonch hosil qiling, siz bolaga amaliy maslahat bilan yordam berishingiz, uni qo'llab-quvvatlashingiz mumkin. Sinov va xatolar bosqichida u sizga haqiqatan ham muhtoj.

Har xil turdagi doiralarni sinab ko'rishda siz bolangiz bilan birga uning eng katta qiziqishini uyg'otadigan narsani topishingiz mumkin. U o'z xohishi bilan va katta g'ayrat bilan qiladigan kasb. Uning harakatlarini davom ettirishga harakat qiling, ularni jiddiy kasbga aylantiring. Oxirida kasb tanlashda asosiy narsa - o'zingizga yoqqan narsani qilish imkoniyati... Va kasbingizga bolaligidanoq tayyorgarlik ko'rishingiz mumkin.

Agar sizning farzandingiz umuman bilmasa va uning kelajagini tasavvur qila olmasa, lekin tez orada o'qishga kirish uchun ariza topshirish kerak bo'lsa, u bilan ma'lum kasblarning afzalliklarini ko'rib chiqishga harakat qiling, lekin moddiy manfaat bilan emas, balki sizning bilimingiz va ko'nikmalingizdan boshlang. bola, qandaydir mashg'ulotlar bilan qanday kurashganligi, qat'iyatligi, odamlar bilan qanday aloqada bo'lganligi bilan. Bu kasb tanlashda yordam bermasa, bolani to'g'ri yo'nalishga yo'naltiradi. Shuningdek, siz eng ko'p talab qilinadigan kasblarni ko'rib chiqishingiz va bolangiz ularga qiziqishini tekshirishingiz mumkin.

Erta yoshda bolalar ko'pincha ularga o'rnak bo'lishni xohlashadi. Bu maktab o'qituvchisi yoki multfilm qahramoni yoki sevimli kitob bo'lishi mumkin.

U yoki bu tanlov haqida qanday xarakterli xususiyatlar gapiradi?

Har qanday kasb, hatto eng oddiy kasb ham odamdan ma'lum mahorat talab qiladi. Siz bunga e'tibor berishingiz kerak. Masalan, korrektor uchun diqqatni jamlash muhim, rassom xayoliy fikrlashga ega bo'lishi kerak. Ushbu omillarni hisobga olish muhimdir. Bolaga o'z qobiliyatini maksimal darajada ochib beradigan, o'zini maksimal darajada

anglab etadigan va eng katta muvaffaqiyatga erishadigan kasbni tanlash yaxshidir. Agar siz unga bu borada yordam bersangiz, kelajakda u sizga minnatdor bo'ladi.

Bugungi kunda o'rta maktab o'quvchilariga kasbga yo'naltirish uchun psixologik testdan o'tish taklif etiladi. Bunday testlar bir vaqtning o'zida bir nechta mutaxassislar tomonidan tuziladi: psixologlar, o'qituvchilar, kadrlar bo'yicha mutaxassislar. Sinov natijalariga ko'ra, bolaga bir vaqtning o'zida kasblar uchun bir nechta variantlarni tanlash taklif etiladi. Bu unga to'g'ri yo'nalishni tanlashiga yordam beradi. U ruh ko'proq qaysi kasbni tanlashi va qabulga tayyorlanishni boshlashi mumkin bo'ladi. Kerakli kurslarga yoki o'qituvchiga yoziling.

Farzandingizga to'g'ri qaror qabul qilishda qanday yordam bera olasiz?

Birinchidan, bolangizni o'zingizning kasbingiz bilan tanishtiring. Darhaqiqat, ko'pincha ota-onalar farzandining ota-ona kasbini davom ettirishini xohlashadi. Ammo u buni xohlaydimi yoki yo'qmi, bu boshqa savol. Va buni tushunishning yaxshi usuli - unga ota yoki onaning qanday ishlashini ko'rsatish, unga ish kunini, kasbning barcha zavqlari va kamchiliklarini ko'rsatish.

Kasb tanlashda xatolar

Kasb tanlashda bola odatdagi xatolarga yo'l qo'yishi mumkin. Uni ularga qarshi ogohlantiring.

Kasb tanlashga o'zgarmas sifatida qarash. Bu umuman to'g'ri emas, endi odamlar o'z kasblarini hayoti davomida va bir necha bor o'zgartiradilar, hatto o'z kasblarini emas, balki o'z malakalarini o'zgartiradilar. Sizning farzandingiz ham kelajakda bunga duch keladi.

Kasbning obro'si haqida hukmronlik. Ommabop kasblar vaqt o'tishi bilan eskirishga moyildir va hatto turli sabablarga ko'ra talab qilinmaydigan bo'lib qolishi mumkin. Bozorda mutaxassislarning haddan tashqari ko'pligi sababli. Siz har doim bolangizga mashhur kasb bilan bog'liq narsalarni taklif qilishingiz mumkin, agar u bundan boshqa narsani xohlamasa.

Faqat kasbning tashqi yoki biron bir tomoniga bo'lgan ehtiros. Bolaning kasb haqida to'liq tushunchaga ega bo'lishi muhimdir. Ehtimol, u me'morlarni va ularning

ishi tashqi tomondan qanday ko'rinishini yoqtiradi, lekin ichki tomondan bu kasb u qadar jozibali bo'lmasligi mumkin.

Muayyan kasbni ifodalovchi shaxsga nisbatan munosabatni kasbning o'ziga o'tkazish. Atrofdagi oilalar fotosuratchi sifatida ishlaydigan do'stiga qanday munosabatda bo'lishlarini ko'rish, masalan, bola bir xil bo'lishni xohlashi mumkin, lekin u oilaviy do'sti o'zining shaxsiy fazilatlarini tufayli shunchalik mashhurligini emas, balki u o'zining professionalligi bilan emas, hatto u yaxshi bo'lsa ham mutaxassis.

Bolaning shaxsiy fazilatlarini tushunishga qodir emasligi va istamasligi. Bu qiyin, lekin bolada o'ziga va uning manfaatlariga bo'lgan qiziqishni uyg'otishga arziydi. Uni tashqi tomondan kuzatib boring va iloji bo'lsa, uning qobiliyatlarini, nima bilan shug'ullanayotganini ko'rsating.

Kasb tanlashda ularning jismoniy qobiliyatlari va mavjud kamchiliklarini bilmaslik. O'zini anglash uchun bola rivojlanib, o'z qobiliyatlarini sinab ko'rishi mumkin bo'lgan biron bir ish bilan band bo'lishi kerak.

Asosiysi, bu masalalarda beparvo bo'ling va bolaga bosim o'tkazmang, unga biroz erkinlik bering, shuningdek, uning tanlagan javobgarligini ko'rsating.

Sizga to'g'ri kasbni tanlashga nima yordam berdi?

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Kasb hunarga yo'naltiruvchi treninglar Toshkent nashriyoti 2008 yil 28 bet.
2. Www.Book.uz sayti

ФИО автора: Sobirov Jamshidbek Zokirjon O'g'li

Andijon davlat Universiteti tarix fakulteti 2-bosqich talabasi

Название публикации: «BOBUR DAVRIDA BUNYOD ETILGAN MUHTASHAM IMORATLAR»

Annotatsiya: Ushbu maqolada XV-XVI asrlarda Temuriylar sulolasi davrida me'morchilikning yuksalishi, Hindistondagi Boburiylar sulolasi asoschisi Zahiriddin Muhammad Boburning hukmronlik davrlarida bunyod etgan muhtasham imoratlari haqida so'z yuritiladi

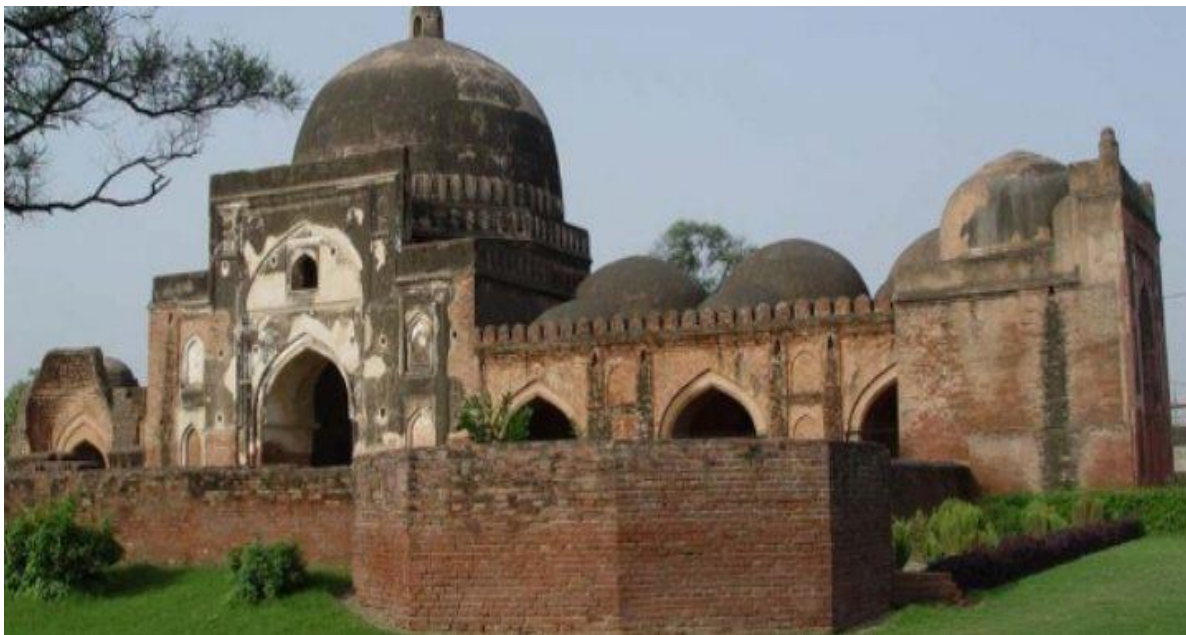
Kalit so'zlar: Zahiriddin Muhammad Bobur, "Bobur" masjidi, "Biri Bobur" , Agra, Nurafshon bog'i

XV asr oxiri -XVI asrning boshlarida Movaraunnahr va Xurosonda temuriylar saltanatini jahonga ko'k-ko'z qiladigan me'moriy obidalar bunyod etildi. Shubhasiz, bu bunyodkorlik o'sha davrda me'morlik muhandisligini, unga qiziqishni juda yuksaklikka ko'targan edi. Mana shu ijtimoiy-madaniy uyg'onishning tarixiy, badiiy adabiyotga bevosita ta'siri kuchli bo'lgan. Xususan, nasriy asarlarda qurilgan, qurilishi lozim bo'lgan binolar keng tasvirlangan.

Temuriylar sulolasi vakili bo'lmish Zahiriddin Muhammad Bobur ham muhtasham imoratlarni barpo ettirishda dunyo tarixida o'z nomini o'chmas qilib qoldirdi. Taqdirning zayli bilan Zahiriddin Muhammad Bobur o'z yurti Andijonda bunday muhtasham imoratlarni barpo qilishga ulgurmad. Lekin Kobul va Hindistonda beqiyos inshootlarni barpo ettirib o'z vorislariga meros qilib qildirdi.

Bobur Afg'oniston va Hindistonda ko'plab imoratlar barpo qilgan. Ular orasida Bobur masjidi ham o'zgacha o'rin tutadi. Zahiriddin Muhammad Bobur ushbu masjidni Hindistonda boburiylar davlatiga asos solganidan so'ng qurdirgan. So'nggi 10 yil ichida ham bu masjid avvalgi yuksak ahamiyatini yo'qotmagan edi, ammo Hindistonda hozirgi bo'layotgan o'zgarishlar tufayli Bobur masjidiga ziyon yetmoqda.

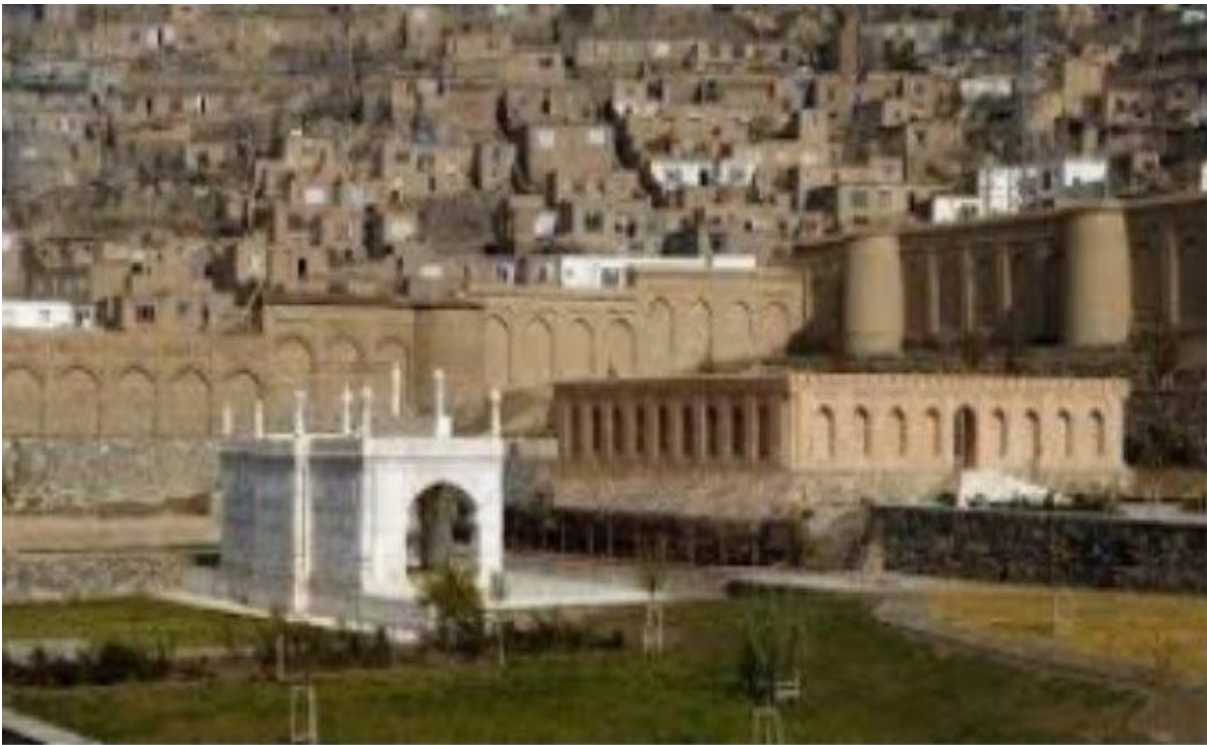
Yuqorida aytilganidek Mirzo Bobur o'z yurtida muhtasham imoratlarni barpo qila olmagan bo'lsa-da o'z bobosi Amir Temur singari me'morchilik ishlariga alohida e'tibor qaratdi. Vorislari orasida ham Mirzo Boburdek muhtasham imoratlarni barpo ettirishga yuksak e'tibor bergan hukmdorlar mavjud.

Boburni hamisha ham me'moriy obidalarning balandligi, serhashamligi hayratga solmagan. U, avvalo, imoratning tashqi mutanosibligiga ahamiyat bergan. Bunda imoratlarning uchun ishlatilgan materiallar qurilish ashyolarini sifati, xili, qayerdan olinishi, konning zahirasi, uzoq-yaqinligi ham uni qiziqtirganki, bular muallif tasvirida yetakchi unsurlar hisoblanadi

Bobur Mirzo qurdirgan yana bir go'zal inshootlardan biri bu Bog'i Boburdir. Ushbu bog Afg'onistonning Kobul shahrida joylashgan. Bu bog'ning e'tiborli jihati shundaki, bog'da Boburning maqbarasi, uning yonida Boburning kichik o'gli Hindol, nevaralari: Ruqiya Sulton Begim, Hakim Mirzo va boshqa avlodlarining qabrlari joylashgan. Shu sababdan ham bu joy hozirgacha dunyo go'zalligidan biri sifatida har yili turli mamlakatlardan tashrif buyurgan sayyohlar bilan gavjum bo'ladi.

Bu esa Mirzo Boburning Afg'onistonning hozirgi kelajagi uchun qilgan bemisli xizmatidir.

Bog`i Bobur

Zahiriddin Muhammad Boburni Agra shahrida joylashgan Nurafshon bog`iga dafn ettirilganidan so`ng, keyinchalik o`zining vasiyatiga ko`ra xotinlaridan biri Bibi Muborika tomonidan Bobur Mirzoning hoki Afg`onistonning poytaxti Kobul shahridagi aynan ushbu Bog`i Boburga ko`chirilgan.

Go`zallikka intilish va uni qadrlash Boburshohning tabiatiga xos xislatlardan bo`lib, me`moriy obidalar va bog`-rog`lar yaratish uning sevimli mashg`ulotlaridan bo`lgan. Daraxtlar va gullarning eng yaxshi namunalarini boshqa o`lkalardan olib kelib bog`lar yaratar va bog` sayridan nihoyatda lazzatlanar edi. U yaratgan obidalarining ayrimlari hali-hanuz Hindistonda qad ko`tarib turadi. Bu albatta Mirzo Boburning imoratlar barpo qilishda sifatga qattiq e`tibor berganining dalilidir, zero besh yuz yil davomida bu inshootlarning yo`q bo`lib ketmaganligi buning yaqqol dalilidir. Hind xalqi esa bu muhtasham imoratlarni juda ham qadrlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hasan Quadratillayev:Bobur Armoni-T.:Sharq n-2009-y, 157-158-161 betlar
2. G`ofurjon Sotimov:Boburiyzodalar-T.:Ma`naviyatn-2003y, 13-bet
3. Zahiriddin Muhitdinov:Bobur Mirzo-Andijon.:Andijon Nashriyot-Matbaan-2005y, 6-bet

ФИО авторов: Gulmira Juraboyeva

Samarqand davlat chet tillar instituti talabasi

G'afforova Sevinch Zayniddin qizi

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti talabasi

Название публикации: «DARS TASHKIL ETISH JARAYONIDA O'QITUVCHI MAHORATI MUHIM OMIL SIFATIDA»

Annotatsiya: ushbu maqola dars jarayonini innovatsion texnologiyalar yutug'idan foydalanib, pedagogik mahoratni ishga solga holda tillarini ta'limning barcha bosqichlarida sifatli olib borish va bu orqali yuqori natijalarga erishish haqida. Shuningdek, maqolada pedagogik mahorat bilan zamonaviy metodlarni ishlab chiqish va ularni amaliyotga tatbiq etish xususida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: pedagogik mahorat, innovatsiya, ta'lim tizimi, dars jarayoni, bilim, qobiliyat, samara.

Innovatsion texnologiyalarning jadal rivojlanishi ta'lim tizimiga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatdi. Tizimdagi qariyb barcha usullar umuman o'zgacha tus oldi. An'anaviy ta'lim jarayoni "innovatsion-an'anaviy" tarzida tashkil etilmoqda. Mavzu nuqtai nazaridan olib qaraganda quyida ta'lim tizimini sifatli tashkil etish va muvaffaqiyatli natijalarga erishish xususida ko'proq to'xtalib o'tiladi. Birinchi o'rinda ta'lim jarayonini o'qituvchilarsiz tasavvur etishning o'zi bu, xuddiki, bug'doysiz un tayyorlash bilan barobar. Malakali pedagoglar aynan maqsadli tizimni shakllantirish uchun oltin kalit vazifasini o'taydi. Ammo ularning bu qadar ta'rif etilishi bejizga emas. Ular o'z qobiliyatlari va mahoratlari uchun shunchalik tahsinga egadir. Umuman olganda dars o'tish jarayonida, xususan, xorijiy tillarni o'qitishda pedagogik mahorat qanchalik ahamiyatga ega? Butun maqola mazkur savolga javob bo'la oladi.

Dars jarayonida o'qituvchi mahorati muhim ro'l o'ynaydi. Negaki, mavjud ma'lumotni o'z bilim saviyalariga muvofiq to'laqonli mustaqil qabul qilish imkoniyatiga ega emas. Bu ma'lumot biologik nuqtai nazardan ham o'z isbotini topgan. Fikrimiz isboti o'laroq

fanlarni o'zlashtirish uchun albatta o'qituvchi ko'rsatmasi zarur. Bu o'rinda mahorat tushunchasi haqida so'z yuritish o'rinlidir. Mahorat bu – bir kategoriya sifatida o'zining ilmiy asoslariga ega. 1987-

1997 yillardagi ilmiy yondashuvlar bu favqulodda hodisaga nisbatan quyidagicha mulohaza yuritish mumkin: Pedagogik mahorat kasbiy faoliyatdagi individuallikning yorqin ko'rinishi sifatida tushuniladi. Pedagogik mahorat kategoriyasi kasbiy faoliyat nuqtai nazardan kishining individualligini xarakterlaydi.

Pedagogik mahoratni dars jaryonida, xususan, chet tillarni o'qitishda qo'llash yuksak natijalarni beradi. Chunki o'zga zabondagi muloqotni auditoriyaga yetkazib berish alohida qobiliyat talab etadi. Standart ta'lim tizimining eng quyi bosqichi maktabgacha ta'lim muassasasidir. O'z ona tilida ravon gapirish qobiliyati shakllanayotgan bir paytda, chet tilini ham birgalikda o'qitish kuchli mehnatni talab etadi. Mazkur jarayonda malakali pedagoglar o'z mahoratlarini ishga solmog'i kerak. Masalan, innovatsion texnikalar orqali an'anaviy dars jarayonining sifatini oshirish mumkin, albatta. Televizor orqali yosh bolalarga ingliz tilidagi multfilm, yoki animatsion ertaklarni ko'rsatish va bu orqali ularning ilustrativ olamini, dunyoqarashini rang-baranglikda shakllantirib borish eng yaxshi usullardan biri. Lekin tarbiyalanuvchilar multfilmni faqatgina tomosha qilishadi. Ular ertakning ma'nosini yetarlicha anglay olmaydilar. Bu masalaga bir tomonlama yondashishdir. Aksincha, o'qituvchi voqealar rivojini birma-bir tarjima qilib bersa, yoki oxirida umumiy tushuncha bersa ko'zlangan natija o'z samarasini bergan hisoblanadi. Pedagog yangi mavzuni chet tilida tushuntirib, uning o'zbek tilidagi muqobilini o'quvchilardan talab qilishi yaxshi natija bermaydi. Ayniqsa, o'zlashtirish darajasi tengdoshlariga nisbatan pastroq bo'lgan o'quvchiga bunday talab qo'yilsa, unda fanga nisbatan g'aliz fikr uyg'onadi. Bu esa manfiy tomonga ishlaydi. Bunday vaziyatda pedagog masalaga to'g'ri yondashmog'i lozim. Xorijiy tilda mavzuni o'zbek tilidagi tarjimasini bilan taqsimlab tushuntirishi maqsadga muvofiq bo'ladi. Chunki o'quvchi chet tilidagi so'zlarni o'zbekcha alternativlariga solishtirib mavzuni o'zlashtirishga harakat qiladi. Keyinchalik o'zbek tilidagi tarjimasiz o'quvchi bimalol muloqotni tushuna oladigan bo'ladi. Shu

o'rinda aytish joizki mavzuni tushuntirish jarayonida o'quvchilarga shu vaqtga qadar aytilgan ma'lumot to'grisida savol berishi mumkin. Bu orqali bir o'q bilan ikkita quyonni otish mumkin. Ya'ni pedagog o'quvchilarning darsni qanchalik tushunayotganini aniqlashi va ularning xotirasiga darsni mustahkam joylashi mumkin. Shu bilan birgalikda o'qituvchi o'quvchilar bilim darajasini baholash reytinggiga kiritib boradi. Bu eas aynay biz yuqorida ta'kidlagan "pedagogik mahorat"dir. Ta'lim tizimi, dars jarayoni samarali tarzda tashkil etilishi bu borada yuqori natijalarga erishish demakdir.

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, nafaqat xorijiy tillarni oq'tish jarayonida, balki har bir darsda bu kabi mahoratni qo'llamoq kerak. Negaki, kuchli xohish-istak bilan boshlangan ish ko'zlangan natijani beradi. Bunday muvaffaqiyatga erishish uchun bilimning o'zi kifoya qilmaydi. Aksincha, ko'proq o'z ustida ishlash, izlanish hamda tajriba almashinish zarur. Shundagina, yuksak cho'qqini egallash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Shamansurov Shorasul. "Maktabgacha ta'lim jarayonida xorijiy tillarni o'qitishning zamonaviy metodikasi-Xitoy tajribasida"
2. David A, J Eggen, P Kauchuk. Methods for teaching: Promoting student learning 2002
3. Saida Majidova. "Nutqiy kompetensiyalarni shakllantirish usullari", "Til va Adabiyot ta'limi" jurnali. Toshkent: 2018, 21-bet
4. Shahnoza Xo'jayeva. "Kommunikativ vaziyat va mashqlar". "Til va Adabiyot ta'limi" jurnali. Toshkent: 2018, 25-bet
5. Jamol Jalolov. Chet tili o'qitish metodikasi. "O'zbekiston" nashriyoti T. 2012

ФИО автора: Turdaliyeva Oybahor Axmadovna

Student, Termez State University

Название публикации: «TOXANOMIC AND ECOLOGICAL CLASSIFICATION OF COTTON PHYTONUTRIENTS OF SURKHANDARYA REGION (ON THE EXAMPLE OF JARKURGAN DISTRICT)»

Annotation: This article deals with taxonomic and ecological classification of cotton. A public genome sequencing effort of cotton was initiated in 2007 by a consortium of public researchers. They agreed on a strategy to sequence the genome of cultivated, [allotetraploid](#) cotton.

Keywords: cotton, taxonomy, ecology, disturb, distinct

"Allotetraploid" means that the genomes of these cotton species comprise two distinct subgenomes, referred to as the At and Dt (the 't' for tetraploid, to distinguish them from the A and D genomes of the related diploid species). The strategy is to sequence first the D-genome relative of allotetraploid cottons, *G. raimondii*, a wild South American ([Peru](#), [Ecuador](#)) cotton species, because of its smaller size due essentially to less repetitive DNA (retrotransposons mainly). It has nearly one-third the number of bases of tetraploid cotton (AD), and each chromosome is only present once.[\[clarification needed\]](#) The A genome of *G. arboreum*, the 'Old-World' cotton species (grown in [India](#) in particular), would be sequenced next. Its genome is roughly twice the size of *G. raimondii*'s. Once both A and D genome sequences are assembled, then research could begin to sequence the actual genomes of tetraploid cultivated cotton varieties. This strategy is out of necessity; if one were to sequence the tetraploid genome without model diploid genomes, the euchromatic DNA sequences of the AD genomes would co-assemble and the repetitive elements of AD genomes would assembly independently into A and D sequences, respectively. Then there would be no way to untangle the mess of AD sequences without comparing them to their diploid counterparts.

The public sector effort continues with the goal to create a high-quality, draft genome sequence from reads generated by all sources. The public-sector effort has generated Sanger reads of BACs, fosmids, and plasmids, as well as 454 reads. These later types of reads will be instrumental in assembling an initial draft of the D genome. In 2010, two companies ([Monsanto](#) and [Illumina](#)), completed enough Illumina sequencing to cover the D genome of *G. raimondii* about 50x.[\[10\]](#) They announced they would donate their raw reads to the public. This public relations effort gave them some recognition for sequencing the cotton genome. Once the D genome is assembled from all of this raw material, it will undoubtedly assist in the assembly of the AD genomes of cultivated varieties of cotton, but a lot of hard work remains. Cotton is the primary natural fibre used by modern [humans](#), amounting to about 80% of world natural fibre production.[\[5\]](#) Where cotton is cultivated it is a major oilseed crop and a main protein source for animal feed. Cotton is thus of great importance for agriculture, industry and

trade, especially for [tropical](#) and [subtropical](#) countries in [Africa](#), [South America](#) and [Asia](#). Consequently, the genus *Gossypium* has long attracted the attention of scientists.

The origin of the genus *Gossypium* is dated to around 5–10 million years ago.[6] *Gossypium* species are distributed in [arid](#) to [semiarid](#) regions of the tropics and subtropics. Generally [shrubs](#) or shrub-like plants, the species of this genus are extraordinarily diverse in [morphology](#) and [adaptation](#), ranging from fire-adapted, [herbaceous perennials](#) in [Australia](#) to [trees](#) in [Mexico](#).[3] Most wild cottons are [diploid](#), but a group of five species from America and Pacific islands are tetraploid, apparently due to a single hybridization event around 1.5 to 2 million years ago.[6] The tetraploid species are [G. hirsutum](#), [G. tomentosum](#), [G. mustelinum](#), [G. barbadense](#), and [G. darwinii](#).

Cultivated cottons are perennial shrubs most often grown as annuals. Plants are 1–2 m high in modern cropping systems, sometimes higher in traditional, multiannual cropping systems, now largely disappearing. The leaves are broad and lobed, with three to five (or rarely seven) lobes. The seeds are contained in a [capsule](#) called a "boll", each seed surrounded by fibres of two types. These fibres are the more commercially interesting part of the plant and they are separated from the seed by a process called [ginning](#). At the first ginning, the longer fibres, called staples, are removed and these are twisted together to form yarn for making thread and weaving into high quality textiles. At the second ginning, the shorter fibres, called "linters", are removed, and these are woven into lower quality textiles (which include the eponymous [Lint](#)). Commercial species of cotton plant are [G. hirsutum](#) (>90% of world production), [G. barbadense](#) (3–4%), [G. arboreum](#) and [G. herbaceum](#) (together, 2%). Many varieties of cotton have been developed by selective breeding and hybridization of these species. Experiments are ongoing to cross-breed various desirable traits of wild cotton species into the principal commercial species, such as resistance to insects and diseases, and drought tolerance. Cotton fibres occur naturally in colours of white, brown, green, and some mixing of these. We present an overview of the taxonomy of *Gossypium* L. (the cotton genus) and its evolutionary history. *Gossypium* contains more than 50 recognized species, including several recently described, distributed in arid to semiarid regions of the tropics and subtropics. Diversity in *Gossypium* has been promoted by two seemingly unlikely processes: transoceanic, long-distance dispersal and wide hybridization among lineages that presently are widely separated geographically. Included are four species that were independently domesticated for their seed fiber—two diploids from Africa–Asia and two allopolyploids from the Americas. This repeated domestication of different wild progenitors represents a remarkable case of human-driven parallel evolution. Morphological variation in *Gossypium* is extensive; growth forms in the genus range from sprawling herbaceous perennials to ~15-m-tall trees, representing a notable array of reproductive and vegetative characteristics. Equally impressive is the striking cytogenetic and genomic diversity that emerged as *Gossypium* diversified and spread worldwide, ultimately spawning eight groups of closely related diploid ($n = 13$) species (i.e., genome groups A through G, and K). DNA sequence data place the origin of *Gossypium* at about 5 to 10 million years ago (mya), which rapidly diversified into these major genome groups shortly thereafter. Allopolyploid cottons appeared within the last 1 to 2 million years, a consequence of the improbable transoceanic dispersal of an A genome taxon to the New World and subsequent hybridization with an indigenous D genome diploid. Diversification of the nascent allopolyploid gave rise to three modern lineages containing seven species, including the agronomically important *G. hirsutum* L. and *G. barbadense* L.

Used literature
www.ziyonet.uz
www.cotton.com

ФИО автора: Satvoldiyev Fahriddin Akbarali O'g'li

Master's degree of Andijan State university

Название публикации: «NEW STEPS OF STRUGGLING FOR THE CORRUPTION AND THE ROLE OF ADMINISTRATIVE STATE ORGANS IN IT»

Annotation. Today Uzbekistan is developing day by day. In each section, Uzbekistan getting amount of achievements. However, some problems are being barrier to get more progress. Corruption is one of them and the role of administrative state organs are fundamental in it.

Key words: corruption, administrative state organs, judicial person, proclamation, president, problem, business and entrepreneur.

After being independent the republic of Uzbekistan is intensively developing in every field. Sovereignty helped to get a lot of achievements in home and foreign policies. But we should emphasize that these achievements are not enough and there are a lot of problems to get new improvement. Corruption is one of them. Corruption is not only our domestic issue, but it is a problem which makes more difficulties to the world.

At the beginning, let's focus on the definition of word corruption. There following definition to this word; „Corruption (*latin-* corruption go bad, become worst, give a bribe) social dangerous situation in political and way of life state government, illegally using from its authorities to get properties and other possibilities people who has a power and give privilege these opportunities to the others, while doing function of state.”⁶ It means that corruption completely belongs to state administration and illegally using from its position and rank to self-blessing. In another literature written that „Corruption is activity which authorities abusing its poverty illegally become rich. Getting bribe and giving bribe of authorities is also corruption. Particularly, corruption get a top at state government and work of parliament. To pay all expenses by candidate who will be elected is also sort of corruption (when candidate is elected, he or she gives different privileges and backs debt them).⁷ As we know, people who

⁶ O'zbekiston yuridik ensiklopediyasi. T; Adolat. 2010y. 246p.

⁷ O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. 46p.

have connected to the corruption especially, with official person, are both physical and judicial person. In this situation, it is special problem of state that state has to prevent doing crime by person whose government give a power with confidence. In this way, we should pay attention to the word state organs. ‘’State organs are- part of state mechanism which has a power of government and do state function. State organ consists of servants whose work name of state in different treatment. Especially, act of state organs will be seen in act of state servants.⁸ When the state be independent, it does its home and foreign policy. Certainly, state organs are main part of administrative rule and administrative system. If servants of state organs do corruption while ruling of government, it may be cause of creating amount of problems. It will be block to developing and living peacefully and plentifully. The main cause of focusing on the administrative state organs, almost all corruption acts take part with them. Of course, there is also physical person’s role in this situation. Some people want to solve their problem with money and they think it is simple and fast way and they do a disgusting crime uncourteously. But most people want to solve their problem without any recourses and they will be forced by state organs. That’s why, role of administrative state organs is important to prevent and eliminate corruption. Struggling for this problem our president Shavkat Miramanovich is also doing a lot of actions. Every year the president of the republic of Uzbekistan steers a proclamation to the parliament. In that proclamation he speaks about our problems and drawbacks and how to solve them. When he steered his proclamation in 2019-year, he paid attention to the corruption. He said; Unfortunately, illness of corruption is becoming hedge in different appearance our progress in our society. If we would not prevent to this trouble, we cannot create real business and invest circumstance, generally, it will not develop any branch of society. It is known from application to the president, social media and the press that there are a lot of corruption problems in to give a place, construction, license, custom house, bank, state purchase and other way of life. If we do not attract all layer of people and the best specialists, if we do

⁸ Ma’muriy huquq. E.T.Hojiyev. T;

not inoculate all people with ‘‘vaccination of honesty’’ we cannot reach the peak. We should avoid result of corruption, instead of struggling. To organize its performance, I recommend to organize unique organ which gives report to parliament and president.’’

If we focus on to president’s proclamation, he also paid attention to this problem. Apart from this, corruption was emphasized main obstacle to state development. Particularly, it was emphasized role of administrative state organs and it’s the fundamental problem to increasing of business and entrepreneur. It is going against definitely motto that ‘‘People must not service to state organs, state organs must service to people’’. This idea was strengthened in the second article of The Constitution of the Republic of Uzbekistan. ‘‘*The state shall express the will of the people and serve their interests. State bodies and officials shall be accountable to the society and the citizens.*’’⁹ Doing corruption from officials effect not only state development, it can decline peoples abundance and slow down human’s confidence to authority. That’s why, role of officials are more important than population in contending with corruption. Purpose of performance ideas about contending with corruption, The President’s of the Republic of Uzbekistan resolution was adopted to organize ‘‘Agency struggling for corruption’’ on 29th of June, 2020. The agency was taken its authorities and missions. Following ideas given an account in President’s proclamation in 2020 year. ‘‘Being ruthless, should be our lifestyle to any shape of corruption. All officials, political parties, public associations, mass media, even every citizen should be mobilized struggling for this illness. We should absorb to our children that corruption is the hardest crime and being ruthless, some more, it is also necessary to bring up them to be busy only honest labor and entrepreneur. Likewise, considerable thing is to supply open while avoid corruption and adopt a resolution of officials.’’ And filling his ideas ‘‘Another effective way is to supply open system to selecting and hiring of staffs. According to the system, we will reject previous methods and organize new, open and evident system which focus on to staff’s intellectual and moral

⁹The Constitution of the Republic of Uzbekistan. T; Adolat.2019y

opportunities. It is clear from this information that providing visibility is the main method of destruction of corruption. We would get amount of effective results if we provide visibility in administrating of state and hiring. We are using several experiments of development countries in different branches. Especially, from state government to education. It is also useful, if we use experiments of foreign countries struggling anticorruption. For example, there is death sentence who does crime of corruption. In Singapore, if someone being charged in corruption, their all relations financial situation will be investigated. Of course, it is their way to struggle anticorruption. But, we should pay attention our historical and cultural customs. Great statesman, the founder of centralized state, prominent not only history of Uzbekistan but known throughout the world Amir Temur controlled his state exactly, and he gave authority only reliable and loyal people. He wrote about his ideas how to control the government, how to divide administrative organs and even how to punish criminal in his famous novel „ Temur tuzuklari’’. „ Treasurer of the government which called ministers of financial, if they own (get some piece) in financial work, check them. If quantity of money which they get is not much from their salary, donate it to them. (it means their salary is not enough for them) If the money which they obtained is more than twice from their salary , return that money from their salary. If they obtain three times more than their salary, do all the money be pulled to treasure of government’’. ¹⁰

We can learn a lot how to controlling and punishing from this novel. In conclusion, struggling for corruption is not only work of state government however, work of each citizen. If each person fights against to corruption, we can obtain more and more progress.

¹⁰ Temur tuzuklari. T.;Shodlik Nashriyoti. 2019y. 101b

ФИО автора: Nodira Mahmudova

Guliston Davlat Universiteti

Pedagogika va psixologiya yo'nalishi

1-kurs magistratura talabasi

Название публикации: «O'QUVCHILARNI MUSTAQIL FIKIRLASHGA O'RGATISHDA MEDIA TA'LIM VOSITALARIDAN FOYDALANISH»

ANNOTATSIYA

Media-ta'lim hozirgi davrda shaxsning ommaviy axborot vositalari orqali rivojlanish jarayonini anglatadi. Bundan tashqari o'quvchilarning ongini o'stirishda, mustaqil fikirlashga o'rgatadi. Bugungi kunda media ta'limga bo'lgan e'tibor ortib bormoqda, shunday ekan ush bu maqolada media ta'lim va uning o'quvchilar ongiga ta'siri haqida so'z ketadi.

Kalit so'zlar: *Media ta'lim, axborot, fikir, ong, texnika, texnologiya*

Media-ta'lim — bu media mahsulotlari bilan:

- muloqot madaniyatini kommunikativ imkoniyatlari tanqidiy tafakkuri mediamatnini to'liq qabul qilish;
- intepritatsiya etish;
- tahlil qilish hamda baholashdan iborat.

Media-savodxonlik insonga ekranli san'atni:

- televideniye;
- radio;
- video;
- kinomotograf;
- pressa;
- matbuot internet va boshqalarni taqdim etadi.

Manbalardan kelayotgan axborot oqimidan to'g'ri foydalanib, o'zining rivojlanishi uchun kerakli bo'lgan axborotlarni o'rganish. Hozirgi axborotlashgan jamiyatda barcha media-resurslarini tahlil qilish muhim rol o'ynaydi. Xorijiy media-ta'limning tahlili shuni ko'rsatadiki, talabalar o'zining o'qish jarayonida asosan internet, televideniya manbalaridan foydalanishadi.

Jahon mediapedagogikasida medianing tarbiyaviy ijodiy usullaridan foydalanish yo'lga qo'yilgan. Media-ta'lim usullari asosan kiyingi muhim bosqichlarga bo'linadi.

1. Media-nazariyasi, uning tarixi, strukturasi hamda tili haqida bilim olish (o'qitish media-texnologiyasi);
2. Mediamatnlarni qabul qilishni rivojlantirish «o'qish, anglash, tasavvurni faollashtirish, xotirani rivojlantirish, fikrni turli usullarini rivojlantirish» (kritik, ijodiy, intuitiv hamda obraz yaratish).

Media-ta'lim faoliyatini olib borish uchun ma'lum bir professional bilim ko'nikma va ko'rsatgichlariga ega bo'lish lozim:

- maxsus yo'naltirilgan mediata'lim sohasida nazariy bilimlar hamda eng so'nggi axborotlarga ega bo'lish darajasi; motivatsiyalashgan ko'rsatgich.

Masalan, ta'lim jarayoniga:

- aqliy;
- visual;
- sensor;
- audio bo'lgan faoliyat;
- tezkor media-ta'lim sohasida metodik ko'nikmalarini darajasi, masalan, media-manbalarni va ulardagi axborotlarni ijodiy yondashish orqali qabul qilish.

Ularning kelib chiqish sabablarini sharoitlarini va harakatini o'rganib tahlil etish tashviqotchilik harakatini olib borish va optimal natijani tallash.

Kreativ (ijodiy media-ta'lim faoliyatidagi ijodiy fikrlash darajasi) (mobillilik, kommunikativlik, o'ziga xoslik, tasavvurni rivojlantirish fantaziya kabi xususiyatlarga ega bo'lish).

Dunyoda media-ta'limini ahamiyati turli xalqaro tashkilotlar UNESCO tashkilotining rezolyutsiya hamda tavsiyalarida media-ta'lim muhurligi alohida ta'kidlanib, media-ta'lim rivojlanishini qo'llab-quvvatlagan (mediaeducation barcha turlari elektron, bosma, grafik, media va boshqalar) hamda turli texnologiyalar bilan uzviy bog'langan holda rivojlanadi va insonlarni quyidagi faoliyatlarga yo'naltiradi.

1. Media-matnlarni tahlil qilish tanqidiy anglash va yaratish.
2. Media-mahsulotlarni (matn, video-audio) manbalarini topish va ularning quyidagi:
 - siyosiy;
 - iqtisodiy;
 - madaniy;
 - iqtisodiy xususiyatlarini aniqlash va ularni asl ma'nosini o'rganish.
3. Media-mahsulotlarini tushunish.
4. Shaxsiy media-mahsulotlarini yaratish tarqatish va ularga qiziqadigan auditoriyaga ega bo'lish.
5. O'rganish hamda yaratgan media mahsulotlarni hayot tarzini aniqlash. Media-ta'lim — bu butun hayot uchun konsepsiyasi deyiladi.

Maktab o'quvchilarini zamonaviy axborot vositalari yordamida savodli muloqot qilish, muhim va qimmatli ma'lumotlarni ajratish malakalariga o'rgatish zarurati paydo bo'ladi. Afsuski, mamlakatimizda maktab o'quvchilarining mediasavodxonligiga yetarlicha e'tibor berilmaydi. Shu bois mediata'limning joriy

etilishi alohida dolzarb ahamiyatga ega. Mediata'lim xalqimizning urf-odatlariga, milliy qadriyatlariga tayangan holda, umuminsoniy qadr-qimmatlarga asoslanib tashkil etilishi kerak. Mediata'lim yoshlarimizni zamonaviy OAV bilan xavfsiz va samarali muloqot qilishga tayyorlaydi, ularda mediaogohlikni, mediasavodxonlikni, mediamadaniyatni va mediakompetentlikni shakllantiradi. Media bolalarimizni tarbiyalashda, ta'lim berish va madaniy rivojlantirishda katta o'rin egallaydi, shuningdek, jamoatchilik fikrini shakllantirishda va boshqaruv jarayonlarida faol ishtirok etadi. Zamonaviy maktab o'quvchilari, odatda, kattalardan ko'proq ommaviy axborot vositalari va kompyuter uskunalaridan foydalanishda ustunliklarga ega bo'ladilar, media innovasiyalarni o'zlashtiradilar, media tajriba va qat'iy media tanlovlariga egalar

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.Shavkat Mirziyoev. "Jismoniy va ma'naviy barkamol yoshlar - bugungi va ertangi kunimizning hal qiluvchi kuchidir". "Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz . Asarlar 1- jild, T., " O'zbekiston " 2017, 504-505 betlar.

2.Babadjonov S. S. Yosh avlodni voyaga yetkazishda axborot texnologiyalari va mediakompetentlikning roli.// Xalq ta'limi. — Toshkent, 2016. № 6. — B 126.

3. Носирова, С. М. О'quvchi yoshlarning mediakompetentligini rivojlantirish muammosini yechish yo'llari

3.Fayylar.org

4.Ziyonet.uz

ФИО автора: Normahmatov Oybek Sobir ugli

Master student of

Samarkand state institute of foreign languages.

Название публикации: «FUNCTIONAL OPPORTUNITIES OF USING WEBINAR TECHNOLOGIES IN EDUCATION»

Abstract: The article discusses issues related to the pedagogical process and webinars as information and communication technologies. The author considered the advantages and prospects of using webinars in educational activities, and also gave a description of the main electronic resources for conducting webinars.

Key words: educational space, information and communication technologies, orientation activities, virtual learning, mobile education, webinars, webinar training.

Introduction. In the information society, one of the most effective teaching tools is the Internet, which promotes orientational human activity, as well as collectivist identification and represents a complementary alternative in the implementation of the pedagogical process in a modern university. While actualizing the issues related to the pedagogical process and webinars as information and communication technologies, it is necessary to dwell on the following aspects: firstly, it is important to take into account the fact that the innovative development of society and the intellectual resource that determine the educational space require a high level of search activity in the information society [1, p. 64].

Secondly, the creative social intention, information and communication technologies that form a positive consistent image require correcting the illusion of perception, perception and thinking of students, as well as understanding that a modern person is a rational bodily subject belonging to the information society [9, p. 272 - 278]. Thirdly, in the modern pedagogical process, the distance learning system, integrative network resources, virtual learning, etc. are effectively used. And in this case, one should not forget that proceeding from "... the political-structural nature of

man, the idea of the multidimensional essence of man follows inevitably” [2, p. 33 - 37].

Consequently, the domestic pedagogical science objectively faces the need to generalize pedagogical experience in order to study the state of theory and practice when solving the priority directions of the pedagogical process. Based on this, one of the main tasks facing the Belarusian education system is to improve the quality of training for both students and teachers, taking into account the development of the IT industry [10, p. 49 - 60].

Main part. One of these areas, according to the author, is virtual learning. Soon all educational institutions will provide virtual learning services in their practice, however, with the entire perspective of technologies, the problem of choosing a platform for its implementation arises. The implementation of LMS (learning management systems, Learning Management System), LCMS (learning content management systems, Learning Content Management System), LMS (distance learning systems) will require investment of certain funds and the development of appropriate skills [4, p. 10 - 13]. However, you can start mastering e-learning technologies (e-learning or virtual) with a simple and inexpensive tool - with training webinars, web conferences in virtual classrooms, organized using specialized web services [3, p. 76]. A webinar is an educational virtual lesson that takes place inside a virtual classroom and is conducted using online communication tools. Communication between the participants is carried out in video and audio format, as well as in text chat, slides, graphs, etc. are shown on the screen. [5, p. fourteen].

On the information services market, you can find the following webinar resources: Foreign: Adobe Acrobat Connect Pro (archiving and editing virtual transcripts, customizing the interface, educational functions: instant content creation, reports, etc.); Arkadin (the ability to assemble the recorded information into a report, file transfer function); BeamYourScreen (allows you to display your computer screen live over the Internet with one or more participants); Dimdim (provides a free web conferencing service where users can showcase work on their own desktop, show slides and PDF documents from a PC, draw and write together, showcase sites, chat, speak

by voice, and transfer video); Elluminate (provides interactive whiteboards and applications for work, audio options, messenger, file transfer, session recording); Yugma (chat, free teleconference, recording and playback, Skype integration); as well as others (WebEx, Voxwire, Spread, ReadyTalk, Microsoft Office Live Meeting, Mikogo, GoToMeeting, GoMeetNow, Glance, GatherPlace, eZmeeting) [6, p. 17]. Developments in the CIS: WebSoft (multilateral video and audio conference, text chat, whiteboard, downloading and viewing presentations (PowerPoint), trainer tools (managing the presentation, presence and rights of students), showing the teacher's computer screen to the students); Webinary.biz (the portal provides the entire set of services required for full-featured audio and video broadcasting, demonstration of various visual materials, conducting online surveys and Internet conferences), as well as others (Webinar.tW, Webter.ru, semonline.ru, iTrack) [4, p. 10 - 13].

Multi-resource support of virtual learning leads to more mobile education, leaving behind the latter to improve the methodology of using information technologies in the pedagogical process. With the currently observed exponential growth and increasing importance of the Internet in all spheres of human life, it is irrational to ignore the directions of webinars. However, the successful use of the above ideas is possible only as a result of long-term work both with educational content and with a full functional set of instrumental learning environment [7, p. 44 - 46].

Conclusion. Thus, network seminars, or webinars, allow the teacher to conduct training sessions with correspondence students (lecturing, practical and laboratory work, seminars) with immediate feedback, and students - to promptly receive the necessary consultations on the educational material, carrying out cognitive activities. Practically all types of classroom training, adopted in traditional education, can be implemented through webinars for students studying at the place of residence. To conduct webinars, an appropriate material and technical base of an educational institution (servers and licensed software) is required. The advantage of webinars over video conferencing systems and a satellite teleport channel is their greater ease of use and a much lower cost of acquisition (licensing). Mastering the software for conducting

webinars becomes a qualification criterion for choosing teachers for teaching students using distance education [8, p. 196 - 198].

As a result, having passed the necessary training in the technique and methodology of webinars, the teacher can conduct them from any cathedral or personal computer with Internet access. The inclusion of the webinar system in the teacher's personal educational sphere allows him to realize the functions of a provider of both formal (within the framework of officially approved educational programs) and informal (voluntarily provided to society) educational services. In addition, in order to consolidate the knowledge gained at the webinar, you can supplement it with discussion on forums or blogs, giving them the opportunity to provide feedback.

REFERENCES:

1. Druzhinin, V.I. Organization of innovative activity in educational institutions / V.I. Druzhinin, N.A. Krivolapova; IPK and missile defense of the Kurgan region - Kurgan, 2008. –85 s.
2. Evstafiev, V.A. Modern society and spiritual aspects of personal information security / V.A. Evstafiev, S.N. Sokolova // Bulletin of Polesie State University. A series of social sciences and humanities. - 2016. - No. 2. - S. 33-37.
3. Lebedev, S.A. Multidimensional person: ontology and research methodology / S.A. Lebedev, F.V. Lazarev. - M.: Publishing house of Moscow University, 2010. -- 96 p.
4. Moiseev, N. Information society as a stage of modern history [Text] / N. Moiseev // Free thought. - 2007. - No. 4. - S. 10-13
5. Osin, A.V. Creation of new generation teaching materials / A.V. Osin // Informatization of general education: Thematic supplement to the journal "Bulletin of Education" - M.: Education. - 2003. - No. 2.
6. Skibitsky, E.G. On the question of parametrization of the properties of educational software / E.G. Skibitsky, A.V. Sludnov / Software products and systems. - 1994. - No. 1.
7. Sokolova, S.N. Security Philosophy: National Values and Network Wars // Minsk: Higher School, 2014. - No. 3. - P. 44-46.

8. Sokolova, S.N. Innovative development of society and intellectual resource / S.N. Sokolova, S.A. Sokolov // Sustainable development of the economy: state, problems, prospects: collection of works of the IX International. scientific and practical. Conf., EE "Polesie State University", Pinsk, May 22, 2015 / Ministry of Education of the Republic of Belarus [and others]; editorial board : K.K. Shebeko [and others]. - Pinsk: PolesGU, 2015 .-- S. 196-198;
9. Sokolova, S.N. The processes of democratization in modern society and the security sphere / S.N. Sokolova // Scientific works of the Republican Institute of Higher School / Philosophical and Humanitarian Sciences. - Minsk: RIVSH, 2015 .-- S. 272-278;
10. Khaustova, N.A. Spiritual safety of modern society / N.A. Khaustova, S.N. Sokolova // Bulletin of Polesie State University. A series of social sciences and humanities. - 2014. - No. 2. - S. 49-60.

ФИО автора: Мадаминова Мафтуна

Студентка 3-курса

ТГЭУ факультет Экономики

Название публикации: «ЗНАЧЕНИЯ ФОНД РЫНКОВ В ЭКОНОМИКЕ УЗБЕКИСТАНА»

Аннотация: В этой статье предусматривается о том, что значения фонд рынков в Узбекистане, возникновения их, обоснование и развитие, как может представить их в будущем, как они действуют на текущих днях и выгадывают же к нам вообще то или нет.

Ключевые слова: Фонд, рынок, значения, Узбекистан, возникновение, развитие, будущее, деньги, цена, ценные бумаги, биржа, качество.

Основная часть. У каждой страны есть свои рынки на всех местах. Без рынка никакой страны не может жить или чувствовать себя богатой, процветающей. Рынок отмечает то, что страна или государство может быть либо могучими, либо непокорными, но они пусть похожи проголодались как маленькие детеныши. На рынках населения (народ, люди) делает процесс торговли, которую обменивает продукты с деньгами, то есть происходит рыночные отношения среди продавцом и покупателем. Внутры страны насколько бывают много рынки то, что люди живут настолько лучше. Этот фактор законы экономики не могут игнорировать. А внешние рынки помогают к стране, чтобы поднять уровень ее на международной арене между зарубежными державами, а также предотвратить монополию из любой страны, вместо этого поддерживать сильную конкуренцию между экономикой державов и усовершенствовать свою позицию при поддержке внешние торговли на рынках. Следующий шаг может быть приступить порог создать фонд рынков в Узбекистане и развивать экономику дважды. А для этого мы можем сделать сначала внутри страны привести в порядок экономику, а затем переживать про создании фонд рынков в нашей стране, после этого процесса превратимся к направлению на этой сфере.

Научные исследования. Один из вариантов приватизации вывести преимущество под влиянием государства является превращать его к акционерному обществу. Создали акции при количествах цен предприятий, входящие в состав акционерного общества, которые проданы на рынках ценные бумаги. Организована Республиканская фондовая биржа с целью продажи акций акционерных обществ, и также стартовала продажа к населению. Составили Инвестиционный фонд приватизации с целью расширения свободной и безопасной продажи акций к людям, народам.

Чтобы поднимать значения фондовых рынков в Узбекистане, у него в экономике пригодится осуществлять текущие перспективные, будущие проекты:

1. При экономике Узбекистана открыть фондовых рынков не только в центральных городах, а также за пределами;
2. Подав акции к наемникам и студентам высших учебных заведений, превратить их производителями;
3. Открыть фондовых рынков в республике, и бронировать безработных, инвалидные слои населения к фондовым рынкам, обеспечить их занятости с нужными делами и своими работами по их интеллигентностям на этой сфере.
4. Бесплатные курсы нужны открыть про фондовых рынков во всех регионах республики, особенно для поддержки малообеспеченного слоя населения;
5. Депутаты верховного совета, хокимы областей и городов, чиновники теперь должны работать над обеспечением населения важных информации про фондовых рынков республики, заставить их работать с народом и контролировать дела с законным путем.
6. Непокорных главы наказать не жалея им никогда, уволить с должности, наложить штрафы на огромных суммах из минизарплаты.

Заключение.

Люди теперь осознали все смыслы жить в жизни, и также находили источников настоящего счастья в жизни, семьи и обществе. Населения Родины всегда были трудолюбивыми и вчера, и сегодня так. А сегодня еще раз узнали все человечество родилось друг за друга, а не только для себя, а эту истину также пандемия коронавируса доказала же. Усовершенствовать экономику мы должны разработать новые долгосрочные проекты, которые могут служить лишь к лучшему и за благо не только к Родине, а человечеству. В данный момент осуществляется политическими партиями и предпринимателями совместно проекты под именем “Значения фонд рынков в стране” для того, чтобы улучшить образ жизни населения и общества, поднять их дух, изменить к лучшей стороне мировоззрение людей. И мы надеемся на то, что все дела идут к победу, наши действия приносят к нам лишь хорошие результаты.

Использованная литература.

1. Слагода В.Т. Основы экономической теории. Учебник. - М.: ФОРУМ: ИНФРА-М. 2009. - 272 с.
2. O'ltasov A., Vahobov A. Iqtisodiyot nazariyasi. -T.: «Sharq»,2006.
3. Tojiboeva D. Iqtisodiyot nazariyasi. 2-kitob: Oliy o'quv yurtlari o'quvchilari uchun o'quv qo'llanma. - T.: «Sharq», 2003.

ФИО автора: Nurmamatova Sarvinoz Begali kizi

Master of Samarkand State of Foreign Languages

Название публикации: «LINGUO-PHILOSOPHICAL ESSENCE OF LANGUAGE IN THE PROCESS OF INTERETHNIC RELATIONS»

Annotation: this article makes a scientific analysis of the emergence of the category "nation" and its concept. The democratic process taking place in the world today has created enormous opportunities for the growth of ethnic identity in the development of multi-ethnic and uni-ethnic countries and the improvement of relations between nations. Global trends, especially the instability of the world market, which feed energy and natural resources, have caused the deterioration of the military and political situation in certain countries and, to some extent, have aggravated ideologies such as "human rights" and democracy". This led to the activation of the power movement to obtain natural resources.

Key words: ideology, nation, conflict, international relations, ethnical minority, national idea, international consent, religions tolerance, democracy, stability.

Introduction

The democratic process taking place in today's world has created enormous opportunities for the growth of national identity in the development of multi-ethnic and uni-ethnic countries and the improvement of relations between nations. Although there are more than 1,600 ethnic groups in the world with their unique cultural and spiritual values, most ethnic groups do not have their own national status. Thus, multinational and multilingual countries, including the central country of Uzbekistan and the ethnic minorities living in these countries, remain one of the key conditions for internal political stability and national security.

Methods

Global trends, especially the instability of the world market, fuel, energy and natural resources, have exacerbated the political and military situation in some countries, and to a certain extent promoted the emergence of ideas such as "human rights" and "democracy". Activate dynamic movement to obtain natural resources. The

international community is deeply concerned that these forces are increasingly using racial and religious factors as well as information and communication technology to promote inter-ethnic tensions in order to eliminate the social and political stability of multi-ethnic countries and promote, spread and promote ethnic groups. Ideology.

We believe that this view of scientists denies forms of human social solidarity such as nations and nations, which are characterized by realities such as language, culture, and values, such as the status quo of national processes. all around the world. (The actions taken by Catholics and oppressors in Spain, Britain-Irish and Scots for an independent country), the above points are far from real life. Today, "nation" is shown as an important factor in the relationship between human beings, society and even nations. On the basis of the rapidly changing world development, it is possible to observe the strengthening and reflection process of national self-awareness.

We believe that the nation is the only language to understand the origin of one's own identity, it has a racial appearance, it is affected by geographical factors, specific materials and the national culture, traditions, rituals, values and lifestyles of the national unity, the spirit, the worldview of people, and self-awareness; many people with national identity as an independent subject have been recognized by the international community, and have a conscious protection system based on spirituality who live in a specific territory.

Results and Discussion

Bilingualism, as a special complex quality of human neurolanguage activities, depends on the special social structures of its communities, acceptable inter-ethnic relations and contact forms. Social structure is a form of historical development of social relations, which determines the social cultural model of behavior, roles, norms, and rules of interaction between races. This structure creates a social quality that combines individual consciousness with the consciousness of a certain ethnic group. Social territorial substructure (type of relationship between regions), gender substructure (gender ratio), age substructure (age ratio), education substructure (proportion of education level), social professional substructure (type of work), ess regret (Religious beliefs)) Sub-structure-all of these characteristics illustrate the social

and cultural conditions for interconnection and cooperation between ethnic groups in certain areas. Many elements of the social structure will affect the function of bilingualism. Combining the above factors, the particularity of speech, language behavior and language orientation can be defined.

In the bilingual competence system formed, differences based on territorial social affiliation will affect the choice of communication tools. For example, the urban environment significantly reduces the intensity of cross-border language connections, providing information channels for monolingual discourse. The low rate of ethnic diversity in urban residential areas determines the advantages of ethnic minority languages, thus reducing the "living space" of ethnic minority languages, especially within the scope of control. Since Russian is used for teaching and training in most educational institutions, and other ethnic languages are not even included in the curriculum, the minority language (Russian) has become the only oral communication tool, and writing skills of the ethnic language are water Ping has also been improved. The national language (not Russian) of students in urban schools has been greatly reduced.

The analysis of social structure takes the regional types of cross-ethnic interaction as an example, showing that in many cases, language behaviors are derived from individual social behaviors. It is important to remember that the factors that shape the social environment of the situation and influence language choices include but are not limited to the needs of the speakers, their relationships and roles, complementarity, social distance, etc. Language preference is affected by many objective and subjective factors, the most important of which is the target factor. If the recipient is monolingual, the choice of language is predetermined, and has nothing to do with the bilingual speaker's knowledge of the language and its language preference. If the recipient is bilingual, the choice of language depends on the caller's speaking preferences, which in turn will change due to the language ability of both participants, the nature of the situation (formal/informal), etc. Language preferences can express group norms about exposure to language, social status, prestige, and bilinguals' personal attitudes towards the languages they know.

Language environment configuration systems Between changing the native languages
The system focuses on the use of most international communication languages of
spheres such as a tool for Socialization of . In principle, the uniform process of the
ethnic group includes communications High and middle-aged junior group employed
with high-level education and professional status. Urbanization, as a result of
atomization in society, clarifies the phenomenon of the target narrowing of ethnic
function . Today, the main media and, sometimes, communication for ethnic groups
involved in the development process Intensive industry are Russians. Russian is
frequently used as devices with children with children. It stops the base for greater
mental and cognitive development.

From the perspective of the stratification of the social system, the characteristics
of linguistic contact allow us to reveal the peculiarities of bilingualism in the region,
which is related to the general trend of national linguistic development of the country.
It can be determined that the typical characteristics of speech acts depend directly on
the particularity of the structure of the social system and the social characteristics of
the communicator. The linguistic orientation of bilinguals expresses the characteristics
of individual discourse and the transformation of the social environment, and also
reflects the attitude of the subject towards the mother tongue and another language.
Language selection factors include the subjective role relationship of the speaker,
social distance, the communication needs of the speaker and the speaker, their social
role and personality, and the objective characteristics of the regional linguistic
situation. The common trend of interethnic interaction among all social ethnic groups
in the region is that Russian spreads as a means of cross-border communication, and
the functional space occupied by minority languages is reduced and they are directed
towards the family. Field of family communication. The following social and cultural
determinants explain the expansion of Russian monolingualism: the improvement of
education and professional status, the dominance of the urban population, social
activities and the connection with the confession of guilt of ethnic minorities in the
region.

Conclusion

In contemporary situations, speech acts are regulated by the importance of the functional opportunities provided by language and their social perspectives. These characteristics of regional social and linguistic cultural structures express the development trend of incomplete bilingual forms with limited functions and the uniform diffusion of speech acts in standardized official communication. Speech act is a process derived from a person's social behavior. The nature and characteristics of the social structure determine the specificity of the function and development of cross-cultural contact and language interaction in a racially heterogeneous environment. The nature of the connection model of historical development, the particularity of the ethnic identity of regional groups, and the psychological cultural distance between them all affect the production of speech. In a multicultural environment, the identity of individuals has an important influence on the balance between races, the speech behavior of the population and the general characteristics of intercultural communication.

REFERENCES

1. Bloomfield L. Language. – NY, 1933. – 564 p.
2. Goddard C. Discours and Culture/ C. Goddard & Werzbicka A. // Teun A/ van Dijk. Discours as Social interaction // Discours Sudies: A Multidisciplinary introduction. – L: Sage, 1997. – Vol. 2 – P. 231–259.
3. Habermas J. Theorie des Kommunikativen Handelns. – Frankfurt, 1991. – 385 p.
4. Haugen E.A. Study in Bilingual Behavior. – Philadelphia, 1953. – 159 p.
5. Istomina, O.B. (2009). Ethnicity as communicative resource. Bulletin of Buryat State University. Series of Philosophy, Sociology, Political Science, Cultural Studies, 14: 92-96 (in Russian).
6. Istomina, O.B. (2011). The criteria of defining the concept of “native language” in contemporary conditions. Bulletin of Buryat State University. Series of Philosophy, Sociology, Political Science, Cultural Studies, 14A: 74-80 (in Russian).

7. Istomina, O.B. (2012). Language contacts in contemporary Russian society: Essence, forms, tendencies (regional aspect). Ulan-Ude: Buryat State University (in Russian).
8. Jespersen O. The Philosophy of Grammar. London, 1924.
9. Leopold L. Speech development of a bilingual child. – Chicago, 1937. – P. 251.
10. Potebnya, A.A. (1862). Thought and language. In: A.A. Potebnya (1989), Word and myth. Moscow: Pravda, pp. 17-200 (in Russian).

ФИО авторов: Abduraxmonov O. R.

Doctor of Technical Sciences, Professor, Bukhara Engineering-Technological Institute, Republic of Uzbekistan

Omondullayev Behzod Farkhodovich

Master, Bukhara Engineering-Technological Institute, Republic of Uzbekistan

Название публикации: «AUTOMATIC CONTROL TEMPERATURE IN THE TECHNOLOGICAL SYSTEM OF OIL PROCESSING»

Abstract. This article analyzes the laws of phase transition in an interconnected three-stage system in the development of a mathematical model that fully represents the process of separation of oil into phases.

Keywords: concentration, experiment, adequacy, automatically transfer, separating, temperature.

Introduction. In particular, the mathematical description of the object under study; selection of a method for solving a system of mathematical equations and its introduction in the form of a modeling program; determine the similarity (adequacy) of the model to the object. The issue of increasing the efficiency of phase separation of oil in phases in the centrifugal force field on the basis of parallel and sequential generation and modeling in the organization of the process control system based on information and communication technologies was considered. Chemicals are added to the oil sludge in order to accelerate the separation process of oil sludge and increase the separation efficiency of the equipment used. The degree of complete separation of oil by phases depends on the hydro module. In this regard, the hydro module is selected based on the amount of components present in the oil sludge, the proportion of each component relative to the other. It is expedient to determine the optimal ratio of the hydro module on the basis of experiments [1].

In developing a generalized mathematical model of the technological process, the input and output parameters of the studied device were determined: heat capacity, temperature coefficient, cyclone tangential inlet pipe diameter, product velocity,

product flow, sludge pressure entering the cyclone, installation of tangential pipe based on the cylindrical part of the cyclone- 0,0873 rad.

Technological process modeling is the acquisition of data characterizing the process and the formation of an automatic control system on this basis. The most common type of modeling is the development of differential or linear equations to classify the required stages of the process [2]. The analysis shows that a cost-effective, technically efficient method of separation is to separate the fractions present in the sludge under the influence of centrifugal force. The main task is to develop an automatic control structure. It is advisable to perform calculations on the basis of specific programs to determine the parameters that affect the process, to organize the optimal management of the technological system. It is known that the hydrodynamic structure of flows in phases in a cyclone can be considered as an ideal mixing model. In this regard, a generalized mathematical model describing the process was developed, considering the process going on in the working chamber of a cyclone taken as an object for the separation of oil sludge as an ideal mixing model. Assuming that the mixture contained in the oil is a solid and liquid phase system, and expressing the change in the concentration of particles in the oil sludge and oil composition by differential equations, then the mathematical model representing the change in the solid phase concentration in the oil sludge is:

$$\frac{dQ}{d\tau} = \frac{1}{\tau_{o\text{'}}r} (Q_m^{in} - Q_m^{out}) , \quad (1)$$

Q_m^{in} , Q_m^{out} - Concentrations of mechanical additives in the pure oil and condensed mixture of solid particles entering and leaving the apparatus.

Average time of mechanical additions in the apparatus:

$$\tau_{o\text{'}}r = \frac{m_{n.sh}}{G_{n.sh} + G_n} , \quad (2)$$

Where $m_{n.sh}$ – the amount of oil in the apparatus; kg,

$G_{n.sh}$ – mass consumption of oil entering the apparatus;

G_n – net oil consumption

The engineering calculation of the hydro cyclone, which is a key element of the technological system, and a mathematical model of the process were developed. The process of mechanical separation of liquid and gas phases is carried out in a hydro cyclone. If we consider the composition of the substances present in the oil as a three-component two-phase system, we achieve a two-phase system during the technological process, i.e. the solid body and the liquid system phase.

The oil formed during the technological process is divided into floating and sedimentary types depending on its physical and chemical properties. Therefore, it is necessary to take into account the structure of hydrodynamic flows in the phasing of each system [4].

The boiling point is the physical constant for all individual substances under permissible pressure conditions. Since oil represents a mixture of large amounts of organic matter, it is impossible to talk about the boiling point of oil. Under driving conditions where the oil or petroleum products are continuously driven, their individual components are expelled immediately when the boiling temperature is obtained, or almost immediately when a pressure drops of saturated vapors occurs. Therefore, oil and oil products are recommended not by boiling point, but by the output of individual fractions driven under the initial and final temperature ranges of boiling and certain temperature ranges. Based on the results of oil extraction, the analysis of the composition of its fractions is carried out. Initially, fractions up to 300 °C temperature range under atmospheric pressure are expelled from the oil.

The rest of the oil is then pumped under vacuum. (Fractions pushed under atmospheric pressure to 480–500 °C) The amount of distillate to be expelled and the relative boiling point of the final mixture is returned to the time the distillation process took place. Gasoline fraction - initial boiling point 180 °C, kerosene fraction - boiling point in the range of 180-240 °C, diesel fraction - in the range of 240-350 °C [5].

For example, if kerosene is not selected, then the diesel fraction is selected as the fraction with a boiling point in the range of 180–350 °C. The residues left after the clear distillates are obtained are called fuel oil. Fuel oil is pumped under vacuum to the following fractions. Light oil distillate with a boiling point in the range of 350–420 °C,

heavy oil distillate with a boiling point in the range of 420–500 °C, or vacuum fractions called gas oil, which is expelled in the temperature range from 350 C to 500 °C. The residue left after the fuel oil is driven below a temperature of 500 °C is called tar. Tar is a raw material for the production of coke, bitumen and high-viscosity sukkot oils. Liquid adsorption chromatography is used to analyze high-boiling fractions. In activated carbon obtained from alkane cycloalkane fractions, it is possible to additionally separate normal alkanes. Separate groups of components of oil fractions are desorbed in the following sequence.

1. With solvent (for washing alkane cycloalkane fractions with lightly flavored gasoline);
2. With benzene for desorption of arenas;
3. With a mixture of alcohol and benzene or acetone for the desorption of resinous substances;

The unstable condensate shown in Figure 1 is sent to separator 1. The separated liquid enters the absorption-vapor-producing column 3 (ABU) with two streams: the upper - as cold irrigation, the lower - as a feed after heating in the recuperative heat exchanger 2. The above product of ABU is a fraction consisting mainly of methane and ethane, the product below is euthanized condensate.

Typically, the separation gas is combined with the above product of the absorption-vapor treatment column and directed to the ministerial gas pipeline after completion of compression in the compressors. The stabilization of the detained condensate is carried out in the stabilization column 5. In this case, the propane-butane fraction (PBF) or the broad fraction of light hydrocarbons (EUKF) is taken from the top of column 5, and the stabilized condensate is extracted from the bottom of the column.

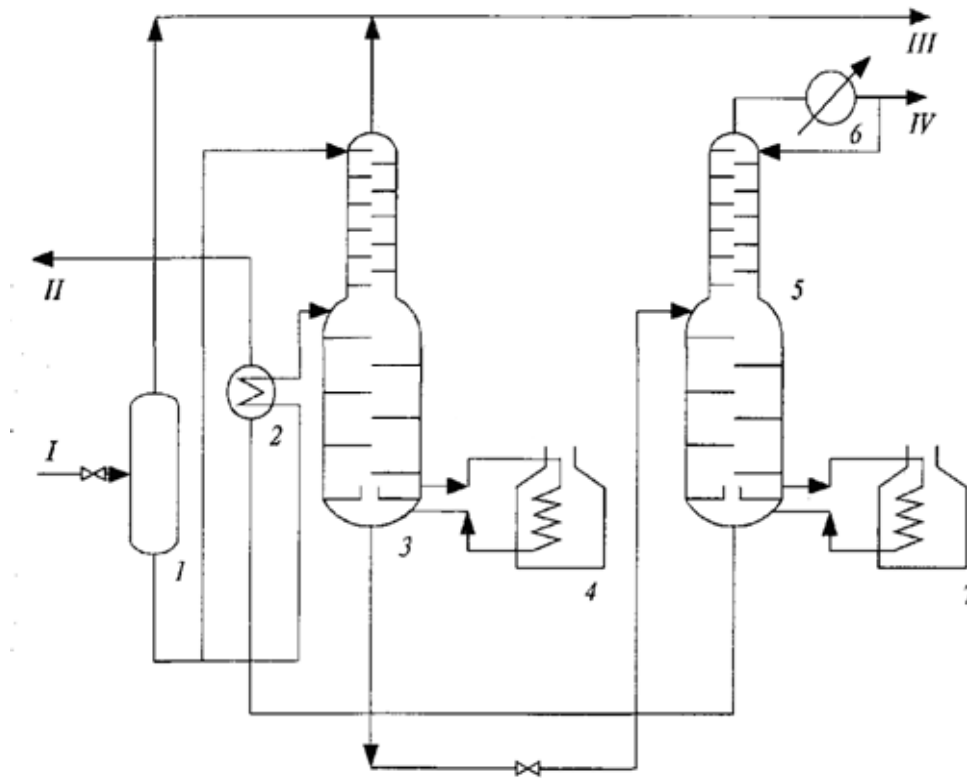

Figure-1. Technological device for product temperature stabilization

1-separator; 2 recurrent heat exchanger; 3 distillation column; 4,7 furnaces; 5 stabilizing column; 6-deflegmator; I-unstable condensate; II-stable condensate; III dry gas; IV-propane-butane fraction

Here, the cuttings level is monitored by an ultrasonic level meter and temperature (80-90 ° C) of the ECLIPSE 705 series. According to all experiments, the two main currents can always be made in the same hydro cyclone, but the closed data is different from the experimental data [6].

When the oil and water ratios in the remnant change, the separation process can be adjusted without interrupting the centrifuge. The control and control system monitors and monitors the process, as well as regulates the process without interrupting any changes in remnant composition.

Material balance of the mixing device; Dynamic equation:

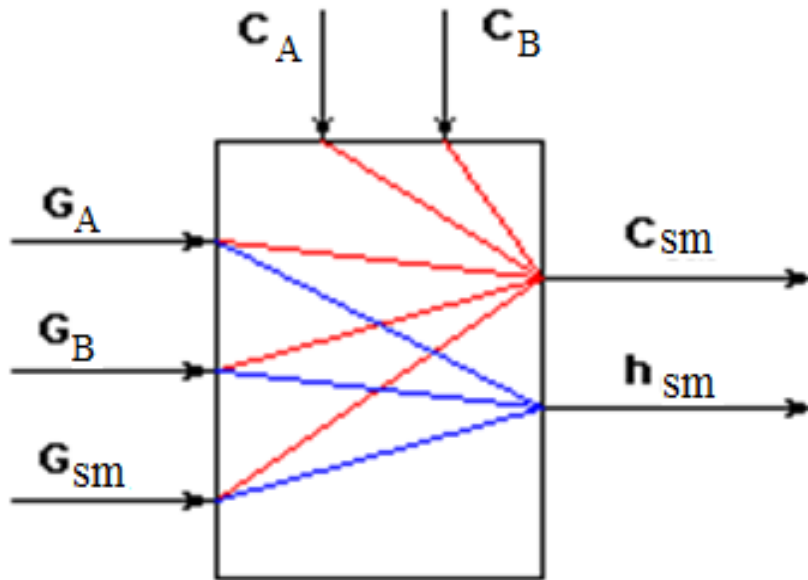
$$\rho_{cm} * V_{cm} * \frac{dC_{cm}}{dt} = G_A * C_A + G_B * C_B - G_{cm} * C_{cm}$$

Static equation: $\frac{dC_{cm}}{dt} = 0,$ $G_{cm} * C_{cm} = G_A * C_A + G_B * C_B$

Based on the above formulas, we provide the following

$$C_{cm} = f(G_A, G_B, G_{cm})$$

Dynamic equation: $\rho_{cm} * S_{ann} * \frac{dh_{cm}}{dt} = G_A + G_B - G_{cm}$

Static equation: $\frac{dh_{cm}}{dt} = 0, \quad G_{cm} = G_A + G_B$

Figure 2. Object information schema for a typical automated solution

here: Managed variables – C_{sm} and h_{sm} , Controlled reactions: $C_A, C_B, C_A \gg C_B$.

The control and control system monitors and monitors the process, as well as regulates the process without interrupting any changes in remnant composition.

The object of the functional diagram of separation of oil remnant into phases is a process process in the device.

References

1. Development of technology for utilization of oil sludge. Desyatkin A.A. Avt. Cand. Dissertation, Ufa-2004.
2. Tanatarov MA et al. Experience of utilization of oil sludge from LPDS “Cherkassy” Industrial and household waste. Problems and solutions: Mat. Conf., Part 1, Ufa, 1996

3. Processing of oil and gas condensate sludge. Methodology and results M. Markarov, A. Nuridinov. Ecoalchyans. 2000.
4. Matveikin V.G. Mathematical modeling and control of the pressure swing adsorption process. Monograph. / M. Ed. "Mechanical Engineering", 2007. - 140 p.
5. Butler S.I. Design of automated control systems for chemical-technological processes: Textbook. TSTU.-Tambov, 2009.-206s.
6. Dolgov, V.V. Photometry in laboratory practice / V.V. Dolgov, E.N. Ovanesov, K.A. Shchetnikovich. –M.: Vital Diagnostics SPb, 2004. –142 p.

ФИО автора: Norqobilova Nafisa Nortojiyevna

Surxondaryo viloyati

Boysun tumanidagi 45-umum ta'lim maktabi boshlang'ich ta'lim fani o'qituvchisi

Название публикации: «BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI O'QITISH
METODIKASI»

Anotatsiya: Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi fanining predmeti o'quvchilarga o'zbek tilini o'rgatish yo'llari va vositalari, ona tilini egallash, ya'ni nutqni, o'qish va yozishni, grammatika va imloni o'zlashtirib olish to'g'risidagi ilmdir.

Kalit so'z: metodika, ona-tili, o'qitish jarayonlari.

Metodika maktab oldiga qo'yilgan ta'lim va tarbiyaviy vazifalardan kelib chiqib, ona tilini o'rgatishning vazifalarini va mazmunini belgilaydi, ta'lim-tarbiya berish jarayonini tekshiradi, shu jarayonning qonuniyatlarini va ta'lim berish usullarining ilmiy asoslangan tizimini belgilaydi.

Metodika fani quyidagi masalalarni o'rganadi:

1. O'qitishning vazifalari va mazmunini aniqlaydi. Nimani o'qitish kerak? savoligajavob beradi, ya'ni boshlang'ich sinflar ona tili kursining dasturlarini, ta'lim mazmunini belgilab beradi, o'quvchilar uchun darsliklar va qo'llanmalar yaratib, ularni takomillashtirib, samaradorligi va muvofiqligini doimiy nazorat qilib boradi.
2. O'qitish metodlari, tamoyillari, usullari, dars va uning turlarini, o'quvchilar amaliy ishlari mashqlar va yozma ishlarning izchil tizimini ishlab chiqadi, ya'ni "Qanday o'qitishkerak?" savoliga javob tayyorlab beradi.
3. O'quvchilarga ona tilidan bilim berish va ko'nikma hosil qilishda ilmiy nuqtai nazardan eng foydali shart-sharoitlar haqidagi masalalarni hal qiladi, ya'ni "Nega xuddimana shunday o'qitish kerak?" savoliga javob tayyorlaydi. Eng foydali

materiallarni o'rganadi, tanlangan metodlarni asoslaydi, tavsiyalarni eksperimental tekshiradi.

Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi yuqori sinflarda ona tili o'qitish metodikasining dastlabki bosqichi bo'lib, u tekshiradigan masalalarni boshlang'ich sinf o'quvchilariga tadbiqan (muvofig ravishda) o'rgatadi. Shu bilan birga, boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasining o'ziga xos xususiyatlari mavjud. Boshlang'ich sinflarda ona tilini o'qitish grammatika, imlo va unga bog'liq holda nutq o'stirish metodikasinigina emas, balki xat-savod o'rgatish, sinfda va sinfdan tashqari o'qish metodikalarini ham o'z ichiga oladi.

SHulardan kelib chiqib, boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi fani quyidagi vazifalarni bajaradi:

a) boshlang'ich sinflarda ona tili kursining mazmuni, hajmi va mavjud tizimini, ya'ni kursning (xat-savod o'rgatish, o'qish, grammatika, imlo, nutq o'stirish va hok.) dasturini belgilash va asoslash;

b) o'qish va yozuvdan bilim va ko'nikmalarning shakllanishi jarayonini hamda bu jarayonda o'quvchilar duch keladigan qiyinchiliklarni o'rganish, xatolarning sababini tahlil qilish, ularning oldini olish va to'g'rilashga yordam beradigan ish turlarini ishlab chiqish

v) ona tilidan beriladigan o'quv materialini o'quvchilar aniq tushunishi va puxta o'zlashtirishiga, ularda olgan bilimlarini amaliyotda tatbiq eta olishga va o'quvchilarning umumiy taraqqiyotiga, ya'ni ularning zehnini, xotirasini, kuzatuvchanligini, yodda saqlashini, mantiqiy tafakkurini, ijodiy o'ylashini, nutqini o'stirishga yordam beradigan metod va vositalarni ishlab chiqish;

g) ona tilini o'rgatish bilan bog'liq holda maktablar oldiga qo'yilgan tarbiyaviy vazifalarni amalga oshirish, o'quvchilarda axloqiy va estetik sifatlarni shakllantirish.

Ona tili o'qitish metodikasi ta'limning turli bosqichlarida o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini aniqlaydi, o'qishning muvaffaqiyati va kamchiliklarini belgilaydi, sababini izlaydi, xato va kamchiliklarni bartaraf etish usullarini topadi.

Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi fani quyidagi bo'limlarni o'z ichiga oladi:

1. Savod o'rgatish metodikasi, ya'ni elementar o'qish va yozishga o'rgatish.
2. O'qish metodikasi. Boshlang'ich sinflarda o'qish predmetining vazifasi bolalarni tez (me'yorida), to'g'ri, ongli va ifodali o'qish malakalari bilan qurollantirish hisoblanadi.
3. Grammatika, fonetika, imlo va so'z yasashini o'rganish metodikasi. Bu bo'lim elementar to'g'ri yozuvga va husnixatga o'rgatishni, grammatik tushunchalar, boshlang'ich imlo malakalarini shakllantirishni nazarda tutadi.
4. Nutq o'stirish metodikasi. Bu bo'lim boshlang'ich sinflarda alohida o'rin tutadi.

Bolalar birinchi navbatda tilni, nutqni o'quv predmeti sifatida anglaydilar, ular xohlagan va qiziqarli narsalarnigina emas, balki zaruriy narsa va hodisalar haqida o'ylab, rejali nutq tuzish zarurligini ham tushuna boshlaydilar.

Bu tamoyillar boshlang'ich ta'limda ona tili o'qitish metodikasining vazifalarini ham belgilab, aniqlashtirib beradi. Qonunda ta'kidlanganki, boshlang'ich ta'lim umumiy o'rta ta'lim olish uchun zarur bo'lgan savodxonlik, bilim va ko'nikma asoslarini shakllantirishga qaratilgan.

O'quvchilarga ona tilini o'rgatish, ularni tarbiyalash va har tomonlama rivojlantirish vazifasidan kelib chiqib, bilish nazariyasiga asoslanib, barcha yaqin, o'zaro bog'liq fanlar tavsiyalariga asoslanib, ona tili o'qitish metodikasi o'z tamoyillarini ishlab chiqadi. Bu tamoyillar umumdidaktik tamoyillardan o'zgacha bo'lib, o'qituvchi bilan o'quvchi o'rtasidagi o'quv mehnatining yo'nalishlarini belgilab beradi.

Respublikamizda umumiy o'rta ta'limning standarti yaratildi. Unda boshlang'ich bosqich va umumiy o'rta ta'lim nihoyasida o'quvchilar egallashi lozim bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarning minimal darajasi belgilab berildi.

Hozirda o'quvchilarga bilim berish, bilimlarni oshirishda mustaqil ishlarni uyushtirish, bilimlarni hisobga olish kabi metodik tavsiyalar tizimi ishlab chiqilmoqda, texnik vositalardan unumli foydalanish, grammatik ta'limiy o'yinlarni joriy etish keng tus olmoqda, ta'lim jarayonida test topshiriqlaridan, turli boshqotirma va jadvallardan keng foydalangan holda mashg'ulotlar uyushtirilmoqda

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- 1.Sh.M. Mirziyoyev "Harakatlar strategiyasi".2017.02.07
- 2.R. Mavlyanova . "Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi,innovatsiya va integratsiya", Toshkent - v. 2009.
- 3.T. G'afforova , E Shodmonova , X.G'ulomova 1-sinf "o'qish kitobi", "ona-tili"kitobi. Sharq. Toshkent- 2018

ФИО авторов: Абдухакимов Н.Ж.

студент 3 курс бакалавр

Ферганский политехнический институт

Исмоилов О.Х.

студент 3 курс бакалавр

Ферганский политехнический институт

Окйулов К.Р.

ассистент Ферганский политехнический институт

ФИО научного руководителя: Умрзаков А.Х.

т.ф.д. проф. Наманганский инженерно-строительный институт

Название публикации: «ПРИЧИНЫ ВИБРАЦИИ ПРИ МЕХАНИЧЕСКОЙ ОБРАБОТКЕ МЕТАЛЛОРЕЖУЩИХ СТАНКОВ В МАШИНОСТРОЕНИИ И ПРОБЛЕМЫ ЕЕ УСТРАНЕНИЯ»

УДК 621.941.01

АННАТАЦИЯ

В современном машиностроении большое внимание уделяется вибростойкости машин. В машиностроении вибрации возникают при обработке металлорежущих станков. Устранение этих вибраций улучшит качество заготовки.

Ключевые слова: *вибрация, колебания, вынужденные колебания. частота вибрации, амплитуда, металлорежущие станки.*

MASHINASOZLIKDA METAL KESISH DASTGOHLARINING MEXANIK ISHLOV JARAYONIDA VUJUDGA KELADIGAN VIBRATSIYA SABABLARI VA UNI BARTARAF ETISH MUAMMOLARI.

ANNATATSIYA

Zamonaviy mashinasozlik sanoati mashinalarning tebranishga chidamliligi masalalariga katta e'tibor beradi. Mashinasozlikda metal kesish dastgohlarining mexanik ishlov jarayonida vujudga keladigan vibratsiyalar hosil bo'ladi. Ushbu vibratsiyalarni bartaraf etilsa, ishlov berilayotgan detalning sifati ham yuqori bo'ladi.

Kalit so'zlar: *vibratsiya, tebranma harakat, majburiy tebranma harakat, tebranish chastotasi, amplitude, metal kesish dastgoxlari.*

KIRISH. Zamonaviy mashinasozlik sanoati mashinalarning tebranishga chidamliligi masalalariga katta e'tibor beradi. Mashinasozlikda metal kesish dastgohlarining mexanik ishlov jarayonida vujudga keladigan vibratsiyaga qarshiligi ularning qat'iyiligi bilan chambarchas bog'liq va har ikkala omil ham tez-tez erishish mumkin bo'lgan ish faoliyatini aniqlaydi. Vibratsiyali ishlov berish paytida Mashinasozlik dastgohlarining kesish jarayonida (ayniqsa, kesish tezligi va chuqurligi) ruxsat etilgan chegaradan chiqib ketish rejimlarini cheklaydi, bularga to'lqinli yoki ezilgan sirt, uning sirt qatlamlarining yuqori burchagi, ishlov berishning aniqligi, keskichning kesish qismi mustahkamligi, mashina birikmalarining buzilishi va uning tezlashtirilgan yeyilishga olib keladi. Muhim tebranishlar paydo bo'lganda, ish odatda to'xtatilishi kerak.

Ilmiy tadqiqot metodlari. Har qanday tebranish jarayonini ko'rib chiqishda quyidagi tushunchalar ustida ishlash kerak:

- a) tebranish chastotasini ortishi(Hz), o'rganilayotgan miqdorning sekundiga tebranishlar soni ko'payishi;
- b) tebranishlar davrini vaqt o'tishi bilan o'zgarishi;
- c) tebranishlar amplitudasi - o'zgaruvchan qiymatning o'rtacha pozitsiyadan maksimal chetga chiqishi;
- d) tebranishlar diapazoni - o'zgaruvchan qiymatning o'ta pozitsiyalari orasidagi amplituda ikki baravarga teng bo'lganda.

Tizimda mavjud bo'lgan tebranishlarning asosiy turlari tokarlik dastgohlarining kesish jarayonida vujudga keladigan tebranish sabablari quyidagilardan iborat:

- 1. Tashqi tomondan uzatiladigan harakatlar (temirchilik uskunalari, tish yoki tish-tirnoq mashinalari, kuchli motorlar va boshqalar). Bunday hollarda, kesish paytida yuzaga keladigan tebranishlarning chastotasi bir xil yoki chegarviy tebranishlar chastotasidan bir necha marta katta. Shu sababi bu hodisa sodir bo'lganda tebranishlar hosil bo'ladi
- 2. Bunday hollarda tebranishlarni bartaraf etish uchun tokarlik dastgohlarini boshqa joyga ko'chirish, poydevorni mustahkamlash, tebranishni yutuvchi moslamalar qo'llash, elektr toki tebranishlarini bir xilda ushlovchi vositalarni qo'llash va boshqalarni qo'llashdir.
- 3. Tez aylanadigan mashina qismlari yoki ishlov beriladigan qismning muvozanati natijasida yuzaga keladigan tebranishlar. Bunday hollarda markazdan qochma kuch yo'nalishni o'zgartiradi, bu esa tebranishlarni olib keladi. Tebranishlar chastotasi muvozanatsiz qismning navbatlariga teng. Buning yechimi tebranishlarni rag'batlantiruvchi elementni muvozanatlashdan iborat.
- 4. Mashinaning tishli kamchiliklari sababli tebranishlar. Noto'g'ri kesish, yomon o'rnatilgan yoki eskirgan tishli g'ildiraklar davriy kuchlarning paydo bo'lishiga olib kelishi, podshipniklarga uzatish,

harakatni shpindelga va stanok staninasiga uzatish ba'zi xollarda vibratsiyaga sabab bo'lishi mumkin. Mashinaning gidravlik quvurlarida suyuqlikning pulsatsiyasi va boshqa transmissiya nuqsonlari sababi tebranishlar vujudga kelishi mumkin. Bu turdagi tebranishlarni payo bo'lishiga yuqoridagi sabablarni bartaraf etish uchun ish rejimi buzilgan qismlarni yangisiga almashtirish zarur.

5. Tebranishlar, kesish jarayonining o'zgaruvchan qismi yoki intervalgacha tabiati tufayli kelib chiqadi. Ushbu qo'zg'alishga sabablarning odatiy namunasi vallardagi eksentrik bo'yinlarning burilishi, dumaloq kvadrat panjarani kesish, intervalgacha sirtlarni rejalashtirishdir.

Ko'pgina mexanik ishlov berish jarayonlari uchun kesish xususiyati ularning xarakterli xususiyati hisoblanadi. Bunga quyidagilar kiradi frezerlash, dolbiyaklash, protyashkalash, aylanalarning jilvirlash ishlari, doira bo'ylab tekislanmagan va boshqalar. Bir vaqtning o'zida tebranishlar chastotasi, kuchlanish kuchining chastotasiga teng yoki ko'p. Odatda, bu hodisa, bu majburiy tebranishlarning avtotebranishlar deb ataladigan o'zaro ta'siri tufayli yanada murakkablashadi.

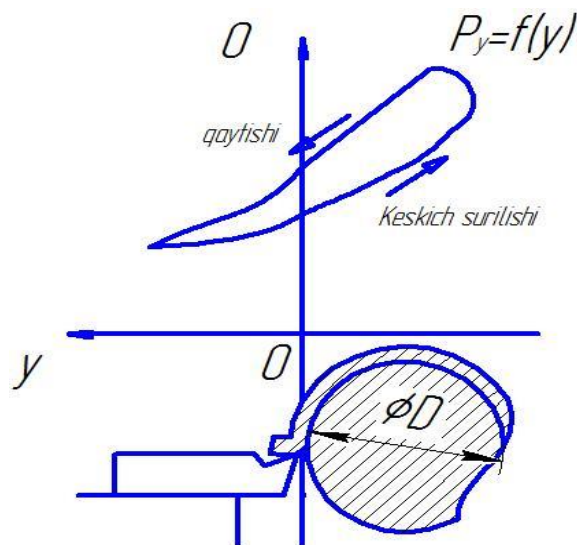
Ko'rib chiqilgan barcha holatlarda tebranishlarning paydo bo'lishi osongina tushunarli, bu davriy qo'zg'aluvchi kuchining mavjudligi. Ushbu tebranishlar kamchiligini majburiy tebranish deb ataladi.

Mashinalarda ishlashda kichik amplitudalarning majburiy tebranishlari har doim sodir bo'ladi. Ular faqat boshqa mashinalar uchun jiddiy xavf tug'diradi. Oddiy ish sharoitida boshqa mashinalar uchun ular faqat rezonans holatida ishni buzadi.

Juda kamdan-kam hollarda mashinalarda parametrik tebranishlar kuzatiladi, bu esa asosiy harakatni uzatishning boshqa elementlarining o'zgaruvchanligi tufayli yuzaga keladi. Masalan, shponka ariqchasi sababli sezilarli darajada zaiflashgan vallarni og'ishi bunday tebranishlarni keltirib chiqarishi mumkin. Bunday tebranishlarni sababi "notekis uzatish".

Birinchi holda, tebranishlar har qanday sabab tufayli kesish kuchining o'zgarishi bilan boshlanadi: notekkis qo'yimlar, metal ichida qattiq joylari mavjudligi, keskich surish chuqurligini kattaligi va boshqalar. Kesish kuchining o'zgarishi, asosan uning tarkibiy qismi P_y , asbobdan qo'shimcha siqishni keltirib chiqaradi. Tebranishlar zudlik bilan to'liq kuchda paydo bo'ladi va ularni mashinaning harakatlantiruvchi energiyasi qo'llab-quvvatlaydi. "Yumshoq" boshlanish bilan o'z-o'zidan tebranishlar noldan asta-sekin o'sishni boshlaydi va prof. A.I.Kashirin ularning qo'zg'alishining sababi qirqish paytida keskich oldidagi metallning "turg'unlikni" yo'qotilishdan deb hisoblaydi [1]. Tebranish zonasi keskich old yuzasi oldida hosil bo'ladi, uning hajmi va shakli ko'plab omillarga bog'liq va to'g'ridan-to'g'ri chiqib ketish, kuchining kattaligiga ta'sir qiladi. Mavjud tebranishlarni kamaytirish uchun, $P_y^{qiyqim} > P_y^{kesish}$ kesish jarayonidagi kesish kuchidan qiyqimga ta'sir

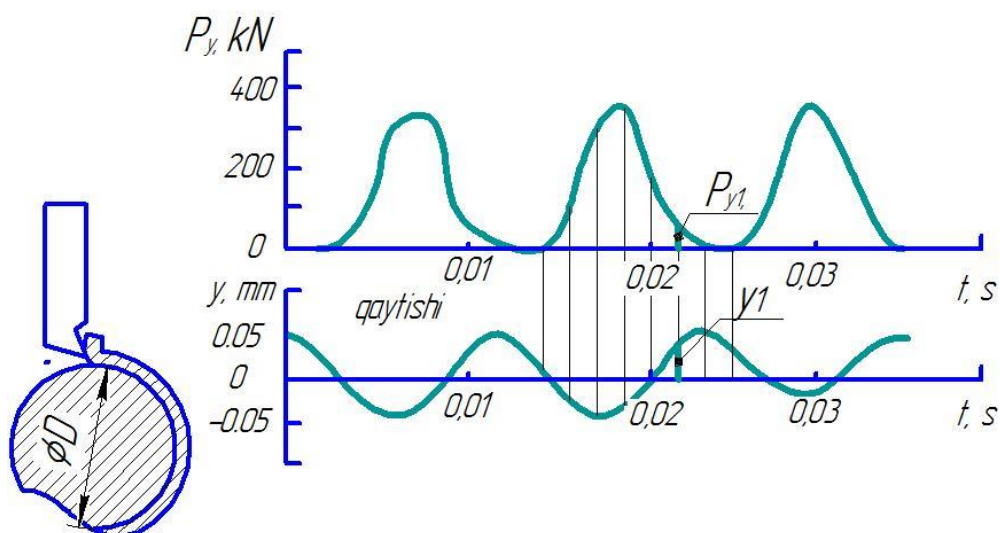
qilayotgan kuch katta bo'lishi kerak, aks holda tebranishning to'liq sikli uchun kuchning ishi (keskichning kirib borishi va qaytishi) nolga teng bo'ladi.

1-rasm. P_y va y harakatining miqdori o'rtasidagi bog'liqlik

40-50 yillarda professor A.P.Sokolovskiy [2] buni eksperimental tarzda tasdiqladi pulat disklarini ko'ndalang uzatuvchi keng keskichlar bilan erkin aylantirish va P_y kuchining o'z vaktida o'zgarishi paytida kesuvchi siljishlarining qo'shma osselogrammalarini oldi (2-rasm).

Ossillogrammalar qayta ishlandi, bu tebranishlarning bitta sikli ichidagi y ning ketma-ket qiymatlari uchun P_y ni aniqlashdan iborat. Ushbu qiymatlarni $P_y - y$ koordinata tizimiga o'tkazgandan so'ng, 1-rasmda ko'rsatilgan $P = f(y)$ bog'liqlikning yopiq egri chizig'i olinadi.

2-rasm. Bir vaqtning o'zida olingan P_y ni kuchaytirish va keskichning y bo'yicha harakatlanishi uchun ossillogrammalar

Bu eksperiment natijasida quyidagi tushunchalar va tasdiqlangan xulosalarni keltirib chiqaradi.

1. Keskich kesayotgan vaqtida metalning sirtida deformatsiyalanmaydigan qattiq qatlam sababli vibratsiya paydo bo'ladi. Uning old tomoni oldida tortib olish (qaytarish) vaqtida, shunchaki ish bilan qattiqashtirilgan metallning qattiq qatlamlari mavjud. Chunki, keskichni surilishi paytida chiqib ketish kuchi orqaga qaytish davridan kamroq, bu kesish kuchining tebranishining asosiy sabablaridan biri va shuning uchun o'z-o'zidan tebranish hodisasini vujudga keladi.
2. Keskichning old yuzi va qiyqimlar o'rtasida, shuningdek orqa yuz va ishlov beriladigan qism o'rtasida ishqalanish kuchlarining o'zgaruvchanligi mavjud. Sirlarning ishqalanish koeffitsienti ularning nisbiy siljish tezligiga bog'liq. Borayotgan tezlik bilan u tushadi. Tebranishlar paytida keskichni kesish vaqtida uning old yuzga nisbatan harakat tezligi oshadi va tortishish paytlarida u pasayadi, bu esa P_y kuchining o'zgaruvchanligiga ta'sir qiladi va tebranishlar vujudga keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. A.I.Kashirin. «Исследование вибраций при резании металлов». International Journal of Mechanical Engineering and Technology. 9. 1256-1266.
2. «КОМПРЕССОР ВАЛЛАРИДАГИ САЛБИЙ ТИТРАШЛАРНИ БАРТАРАФ ЭТИШДА КИМЁВИЙ ТЕРМИК ИШЛОВ БЕРИБ ЦЕМЕНТИТЛАШ ЖАРАЁНИНИНГ МЕТОЛОГИЯСИ ВА АФЗАЛЛИКЛАРИ», CLXI Международная Научно-Практическая Конференция халқаро техника журнали. 01.04.2020 й. 312-317 бет.

<https://www.internauka.org/authors/okyulov-kamoldin-rahmat-ugli>

3. Nurzod Shavkatjon o'g'li Abduqodirov va boshqalar "Xom paxtani quritish va tozalash uchun regressiya modelini qurish" (pp. 687-693)

<http://scientificprogress.uz/storage/app/media/2-1.%20114.%20687-693.pdf>

4. Абдукодиров Н., Окйулов К. «УЛУЧШЕНИЕ ДИЗАЙНА БАРАБАНА СУШИЛКИ»
[https://a78cf8ac-3ef5-4670-8fcd-](https://a78cf8ac-3ef5-4670-8fcd-a900ec94fdfb.filesusr.com/ugd/b06fdc_08e83b3119384163a0da8c5e27d97871.pdf?index=true)

a900ec94fdfb.filesusr.com/ugd/b06fdc_08e83b3119384163a0da8c5e27d97871.pdf?index=true

5. Tojiev, R J. (2019) "DRYING GLASS FEED STOCK IN DRUM DRIER FOR MANUFACTURING GLASS PRODUCTS," Scientific-technical journal: Vol. 22 : Iss. 3 , Article 21. Available at: <https://uzjournals.edu.uz/ferpi/vol22/iss3/21>

6. Nurzod Shavkatjon o'g'li Abduqodirov, Kamoliddin Raxmat o'gli Oqyo'lov, Gulnoza Xabibulla qizi Jalilova. «Paxta xomashyosini quritish va tozalash (pp. 857-861)»

<http://scientificprogress.uz/storage/app/media/2-1.%20140.%20857-861.pdf>

ФИО автора: Saddinova Gulshoda Abdullayevna

Urganch tumani 46- sonli Umumiy o'rta ta'lim maktabi amaliyotchi psixologi

Название публикации: «TA'LIM VA TARBIYANI UYG'UNLASHTIRISHDA OTA-ONALARGA PSIXOLOGIK MASLAHATLAR»

Annotatsiya: Ushbu maqolada Ta'lim va tarbiyaning uyg'un holda uzviy olib borilishi – yoshlar kamoloti va ularning ma'naviyatini shakllantirishdagi ota -onalarga psixologik maslahatlar haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Ta'lim, tarbiya, komil inson, ma'naviyat, ma'rifat, barkamol avlod.

Ta'limni tarbiyadan, tarbiyani esa ta'limdan ajratib bo'lmaydi--bu sharqona qarash, sharqona hayot falsafasidir.

(I.A.Karimov)

Bu haqida fikr yuritganda, biz Abdulla Avloniyning "Tarbiya biz uchun yo hayot-yo mamot, yo najot-yo halokat, yo saodat-yo falokat masalasidir" degan chuqur ma'noli so'zlarini esga olib o'tmog'imiz darkor. Buyuk ma'rifatparvar bobomizning bu so'zlari o'tgan asr boshida millatimiz uchun qanchalar muhim va dolzar bo'lgan bo'lsa, hozirgi vaqtda ham biz uchun shunchalik, balki undan ham ko'ra muhim va dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Nega deganda, bizga sobiq tuzumdan meros qolgan maorif tizimining eng nomaqul tomoni shundan iborat ediki, unda o'quv jarayonida o'quvchi va talabalarining erkin va mustaqil fikrlashiga yo'l qo'yilmas edi. Har qaysi o'quv yurtini bitiruvchilarning bilimiga qarab emas, aksincha, ularning sobiq sovet tuzumiga va soxta g'oyalariга sadoqatini hisobga olib baholash va hayotda qo'llash tamoyili asosiy o'rin egallagan. Shuning uchun ham mustaqillikning dastlabki yillaridanoq butun mamlakat miqyosida ta'lim va tarbiya, ilm-fan, kasb-hunar o'rgatish tizimlarini tubdan isloh qilishga nihoyatda

katta zarurat sezila boshladi. Kadrlar tayyorlash milliy dasturini ishlab chiqish bilan bog'liq jarayon uzoq yillar mobaynida bu sohada talay muammolar yig'ilib qolganini ko'rsatdi. Kadrlar tayyorlash milliy dasturining uzviy va mantiqiy davomi bo'lmish 2004-2009 yillarda Maktab ta'limini rivojlantirish umummilliy davlat dasturi qabul qilindi.

Tarbiya muayyan aniq maqsad hamda ijtimoiy-tarixiy tajriba asosida shaxsni har tomonlama o'stirish, uning ongi, xulq-atvori va dunyoqarashini tarkib toptirish jarayoni bo'lib, har qanday tuzum va zamonda ijtimoiy munosabatlar mazmunini aniqlash, ularni tashkil etishning asosi bo'lib kelgan.

Ta'lim esa nazariy bilimlarni berish asosida bilish qobiliyatini o'stirish, amaliy ko'nikma, malaka va dunyoqarashini shakllantirishga yo'naltirilgan jarayon bo'lib, ushbu tushuncha negizida shaxsning tanqidiy fikrlashi, yaratishi, borliqda sodir bo'layotgan hodisalarni o'zaro aloqadorlik nuqtayi nazaridan baholay olishi ham aks etadi. Ta'lim jamiyat qurilishining muhim muammolarini hal qilish – jamiyatning moddiy–texnika bazasini yaratish, ijtimoiy munosabatlarni tarkib toptirish, yangi kishini tarbiyalashga yordam beradi. Demak, ta'lim va tarbiya bir-biri bilan uzviy bog'liq jarayonlar bo'lib, bu tashunchalar har ikkalasining ham maqsadi bitta – komil insonni shakllantirish. Komil insonni shakllantirish masalasi barcha davrda muhim ijtimoiy vazifa sifatida kun tartibiga qo'yilgan. Xususan, zardushtiylik dinida komillikning asosi ezgu fikr, ezgu so'z, ezgu amal (harakat)dan iboratligini ta'kidlasa, islom ta'limoti g'oyalariga ko'ra yetuklikning mezoni - ilmlilik, bilimli bo'lishdir. Eng muhimi shundaki, sog'lom va barkamol avlodning jamiyat kishilari safiga tobora ildam kirib kelishi davlatning ijtimoiy-iqtisodiy tarqqiyotiga, xalqning o'ziga xos ma'naviyatini jahonga yaqqol namoyon etishga xizmat qiladi.

Komil inson bo'laman degan kishi hamisha ezgulikka intilib yashashi lozim. Bunda uning qanday kasb egasi, qaysi toifa yoki millat vakili ekani muhim emas. Oddiy

cho'pon yoki quruvchi bo'laturib, o'z kasbi, halol mehnati orqali shon-shuhrat topgan yuzlab odamlarni uchratishimiz mumkin.

Aqlli, bilimli bo'lish insonning bir ziynati hisoblansa, mana shu bilim va aqlni ezgulik yo'lida ishlatish, eng muhimi – odoq-axloqni, mehr-oqibatni, insoniylikni hayotiy e'tiqod deb bilish kishining ma'naviy ko'rki sanaladi. Inson kamoloti aqli to'liq, zehni o'tkir bo'lish xususiyatidagina emas, balki o'sib kelayotgan bolaning xulq-atvori insoniy qiyofa kasb etishi, uning qalbida mehr-oqibat, boshqalarga hurmat-e'tibor, o'zgalarning quvonch va dardlariga daxldorlik tuyg'ulari uyg'un bo'lishi kerak.

Sog'lom farzand - jamiyatning bebaho boyligi. Sport yoshlarni yetuklikka, chiniqishga sabr-bardoshga, komillikka yetaklaydi. Sport bilan doimiy shug'ullangan insonning tanasi sog', ishida unum, g'ayrat-shijoat bo'ladi. Undagi qon tizimi , moddalar almashinuvi yaxshilanadi, dunyoqarashi kengayishiga sabab bo'luvchi omil hisoblanadi. Inson sog'lom bo'lsagin, iste'dodi, aqli va g'ayrati bilan Vataniga xizmat qila oladi .

Yurtimizda ana shunday maqsadlarni ko'zlab, o'ziga xos, puxta o'ylangan ta'lim va kadrlar tayyorlash tizimi tashkil etilib, ularning samarali va muvaffaqiyatli faoliyati uchun zarur bo'lgan muhim shart -sharoitlar, yetarli manba va kommunikatsiyali axborot texnologiyalari, yangi usul va uslublar, huquqiy-me'yoriy asoslari joriy etilgan . Xususan , O'zbekiston Respublikasining 1997-yil 29-avgustda qabul qilgan "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni va "Kadrlar tayyorlash milliy dastur"i ta'lim tizimining barcha yo'nalishlarini takomillashtirish va rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar ochib berdi. 1996- yildan boshlab "Lotin yozuviga asoslangan yangi o'zbek alifbosi" joriy etildi va yangi yozuv asosida dasturlar, qo'llanmalar, darslik yaratishga kirishildi. Hozirgi kunda ta'lim sohasida o'qitishni axborotlashtirishga katta e'tibor berilmoqda. Chunki zamonaviy o'qitish texnologiyalaridan dars jarayonida foydalanish katta ijobiy natijalar bermoqda. Mamlakatizda 2000-yil – "Sog'lom avlod yili", 2001-yil - "Ona va bola yili", 2010-yil – "Barkamol avlod yili", 2008- yil –"Yoshlar yili", 2014-yil - "Sog'lom

avlod yili” deb e’lon qilinib, maxsus davlat dasturlari asosida keng ko’lamli ishlar amalga oshirilgan. Ota - bobolarimiz ham qadimdan bebaho boylik bo’lmish ilm-u ma’rifat, ta’lim va tarbiyani inson kamoloti va millat ravnaqining eng asosiy sharti va garovi deb bilishgan.

Har bir ota - ona, ustoz va murabbiy har bir bola timsolida, avvalo, shaxsni ko’rishi lozim. Ana shu oddiy talabdan kelib chiqqan holda, yosh avlodni mustaqil va keng fikrlash qobiliyatiga ega bo’lgan, ongli yashaydigan komil insonlar etib voyaga yetkazish - ta’lim-tarbiya sohasining asosiy maqsadi va vazifasi bo’lishi kerak. Bu esa ta’lim va tarbiya ishlarining uyg’un holda olib borilishini talab etadi. Dono xalqimizning "Olim bo’lish oson, odam bo’lish qiyin" degan maqoli bizga buni bot-bot esga solib turadi. Albatta, ta’lim-tarbiya - ong mahsuli, lekin ayni vaqtda ong darajasi va uning rivojini ham belgilaydigan, ya’ni xalq ma’naviyatini shakllantiradigan va boyitadigan eng muhim omildir. Binobarin, ta’lim- tarbiya tizimini va shu asosda ongni o’zgartirmay turib, ma’naviyatni rivojlantirib bo’lmaydi.

Shu bois bu sohada yuzaki, rasmiy yondashuvlarga, puxta o’ylanmagan ishlarga mutlaqo yo’l qo’yib bo’lmaydi. Maktab, ta’lim-tarbiya masalasi davlat va jamiyatnazoratida bo’lishi Asosiy qomusimizda (41-modda) ham belgilab qo’yilgan. Shu bilan birga, bu keng jamoatchilik, butun xalqimizning ishtiroki va qo’llab – quvvatlashini talab qiladigan umummilliy masaladir.

Shuni unutmasligimiz kerakki, kelajagimiz poydevori bilim dargohlarida yaratiladi, xalqimizning ertangi kuni qanday bo’lishi biz farzandlarning bugun qanday ta’lim va tarbiya olishimizga bog’liq.

Muxtasar qilib aytganda, oxirgi yillarda ta’lim-tarbiya sohasida oshirilgan ko’lami va mohiyatiga ko’ra ulkan ishlar biz ko’zlagan ezgu niyatlarimizga erishish, hech kimdan kam bo’lmaydigan jamiyat barpo etish, yoshlar, butun xalqimizning ma’naviy yuksalishi yo’lida mustahkam zamin yaratadi. Zero, noyob insoniy fazilatlariga, yuksak

ma'naviyga ega bo'lgan xalq hech qachon hech kimga qaram bo'lmaydi, o'zining ezgu maqsadlariga, albatta, yetadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- 1.Karimov I.A Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch.-T.: Ma'naviyat 2013.-60-64-betlar.
- 2.Qo'chqorov R,Qarshiboyev M Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch kitobini o'rganish bo'yicha o'quv qo'llanma -T.:Yangiyo'l Poligraph Service, 2008.-20-21-betlar.
- 3.Xasanova Z "Ta'limni pedagogik jarayon qonuniyatlari asosida tashkil etishda ta'lim prinaplarning tutgan o'rni "mavzusidagi referati

ФИО автора: Азиза Солеева

Самарқанд давлат чет тиллар институти

1-курс магистранти

Название публикации: «КОРЕЙС ТИЛИДА КЕЛИШИК ҚЎШИМЧАЛАРИНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ»

Аннотация: Ушбу мақолада корейс тилида келишик категорияси, уларнинг хусусиятлари, талабаларда келишиклар ҳақидаги кўникмаларни шакллантириш, корейс ва ўзбек тилларида келишикларнинг қўлланилиш таҳлили келтирилган.

Калит сўзлар: келишик, қўшимча, турланиш, шакл, бош келишик, тур, категория, аффикс, характер.

Отнинг бошқа сўзлар билан синтактик муносабатини кўрсатувчи маънолар ифодаловчи формалар системаси *келишик категорияси* дейилади. Ўзбек тилида келишик категорияси олти грамматик маъно ёки олти келишикни бирлаштиради: *бош келишик, қаратқич келишиги, тушум келишиги, жўналиш келишиги, ўрин-пайт келишиги, чиқиш келишиги.*

Келишиклар ифода қиладиган муносабатларнинг умумлашган маънолари сўзлар парадигмасида эмас, сўз бирикмасида шаклланади, яъни бундай маънолар синтагматик характерда бўлади.

Отларнинг келишик формалари билан ўзгариши турланиш, келишик аффиксининг ўзи эса турловчи дейилади.

Ҳар бир келишикнинг ўз формаси, маъноси ва синтактик вазифаси бор.

Масалан, жўналиш келишиги от, олмош, сон ва отлашган сўзларга қўшилиб, от билан феъл орасидаги синтактик муносабатни кўрсатади. Унинг асосий маъноси ҳаракатнинг йўналиши ўрнини билдиришидир. Бундан ташқари пайт, аташ, сабаб, мақсад маъноларини ҳам ифода қилади.

1. Қаратқич келишиги от билан отни грамматик алоқага киритади: *китобнинг варағи, одамнинг гавдаси.*

2. Тушум, жўналиш, ўрин, чиқиш келишиклари отни феъл билан алоқага киритади: *китобни ўқиди, бозорга бордим, мактабда кўрдим, институтдан келдим.*

Келишик формасидаги отлар от ва феълдан бошқа туркумдаги сўзлар билан ҳам муносабатга киришади: *Отдан баланд, итдан паст. (Топишмоқ.) Уят ўлимдан қаттиқ. (Мақол)*

Корейс тилида улар 조사 деб аталади. Корейс тилида ҳам олтита келишик мавжуд бўлиб улар қуйидагилардир: бош келишик, тушум келишиги, аниқловчи келишиги, равиш келишиги, ёрдамчи қўшимчалар келишиги ва боғловчи қўшимчалар келишиги. [Им Хо Бин, Хон Гён Пхё, Чвнг Сук Ин, Конг Чо. Грамматика корейского языка для иностранцев. Сеул, 2001]

Қўшимчалар тури (조사의 분류)			Қўшимчалари(형태)
Келишиклар номи (격조사)	Бош келишик (주격조사)		-이/가, -께서
	Тушум келишиги (목적격조사)		-을/를
	Қаратқич келишиги (관형격조사)		-의
	Предикат келишиги (소술격조사)		-이다
	Боғлама ясовчи келишиги (보격조사)		-이/가 아니다, 되다
	Чакириш (호격조사)		-아/야, -(이)여
	(부사격조사)	Жўналиш (여격조사)	-에, -에게/한테, -께
		Чиқиш (처격조사)	-에서, - 에게서, 한테서

	Хол ясовчи келиши к	Восита (조격조사)	- 으로
Ёрдамчи қўшимчалар	보조사		-은/는, -만, -도, -부터, -까지, -부터, -까지, -밖에, -든지, -조차, -마저, - 마다 -(이)나, -(이)야, -보다, -처럼
Боғловчи қўшимчалар	접속조		-와/과, -하고, - (이)랑, -(이)며

Келишик қўшимчалари от ва от вазифасида келувчи сўзлар охирида қўшилади яъни пастдаги 형, 집 ва 어떻게 사느냐 каби сўз бирикмасидан кейин -이 ёки -가, -을 билан бирга келган қўшимча келишик қўшимчаси яъни 조사 дир.

형이 집을 샀다. Акам уйни сотиб олди.

어떻게 사느냐가 가장 중요한 문제다. Қандай яшаш энг муҳим масала.

Ўзбек тилида бош келишик қўшимчасининг ўзи йўқ лекин, корейс тилида улар мавжуд ҳамда отга бирикиб келади ва таржима қилинмайди. Чунки гап таркибидаги от вазифасида келган сўзлар албатта қўшимча олишлари керак. Агар қўшимча қўшилмаган ҳолат бўлса бош келишик қўшимчаси қўшилиб ишлатилади. Унинг функцияларини бир неча турга ажратиш мумкин. Аввал келишик бирга келган гап таркибида қандай вазият юзага келади. -이 ва -을 ни 형 ва 집 деган сўзларга қўшилиб улар 샀다 кесимининг эгаси бўлиб тўлдирувчи вазифасида келган. Улар корейс тилида 격조사 дейилади. Бошқа томондан бу

қўшимчалар олдинги маънога қўшимча қилувчи функцияга эга бўлиб
보조사деб аталади.

격조사 ўз ичига бош келишиқ, тушум келишиқ, қаратқич келишиқ, предикат,
чақирувчи қўшимчалар ва ҳол ясовчи келишигини ўз ичига олади.

보조사 категориялари. Таққослаш маъносини англатганда ишлатиладиган
«보조사» -은/는 ҳисобланади. Берилган мисолларнинг барчасида таққослаш
маъноси мавжуд.

간다.

일본어는 할 줄 알아요. Япон тилида гаплаша оламан.

아무리 싫어도 학교는 가야지. Ҳар қанча ёқмаса ҳам мактабга бориш керак.

미국에 가 보기는 했지요. Америкага бориб кўрганман.

Бош маънони англатганда ишлатиладиган «보조사». Булар -은/는
қўшимчалари орқали бош маънони англатилади.

(4) 그사람은 아들이 의사예요. У одамнинг ўғли врач.

저는 미국에서 온 마이클입니다. Мен Америкадан келган Майклман.

고래는 물고기가 아닙니다. Кит балиқ эмас.

Тўртинчи мисолдан кейин «-은», «-는» от ва олмошга қўшилган. Бу каби
«-은/는» қўшимчалари фақат гап олдида келган гап компонентидан кейин бош
маънони англатади. У одатда сўзловчи ва тингловчига маълум бўлган одам,
предмет ёки объектни қамраб олади. Мисолнинг биринчи ва иккинчи
жумласидаги «그 사람», «저» сўзловчи ёки тингловчига маълум шахс. Учинчи
жумласидаги «고래» умумий объект ҳисобланади.

Мустасно ёки чегараланганлик маъносини англатувчи «보조사» «만», «밖에»,
«뿐» барчаси «오직» нинг мазмунини олдиндан англатувчи объектдан
ташқари бошқа нарсани истисно қилиш маъносига эга. Бу каби маъно
«배타적인 의미» деб айтилади. Яъни «배타적인 의미» ўзидан олдин келган

нарсадан истисно қилиш дегани. [Ким Чэн Сук. «Грамматика корейского языка для иностранцев» в 2 ч. С, 2005]

나는 영미만 좋아한다. Мен фақат Ёнгмини яхши кўраман.

나는 영미밖에 좋아하는 사람이 없다. Менинг Ёнгмидан бошқа яхши кўрадиган одамим йўқ.

내가 좋아하는 사람은 영미뿐이다. Мен яхши кўрадиган одам фақат Ёнгми холос.

Юқорида берилган мисолнинг уч жумласи бир хил маънога эга. Лекин «밖에», «뿐» ни «만» билан ишлатилиш қоидасида фарқ бор. Истисно маъносининг «밖에» ноаниқ алоқаси мисолнинг иккинчи жумласидагидек «~밖에 없다» га ўхшаш структурагина ишлатилади. Бошқа томондан эса «뿐» олдинги сўз нима бўлсада ундан кейин «이다» ёки «아니다» келиши шарт. Ундан ташқари бошқа ҳар қандай кесим билан кела олмайди. Лекин «아니다» кесим бўлиб келганда, «뿐» ва «만» билан бирга ёзилиб, «뿐만 아니다» тартибида ёзилади.

오늘 학교에 온 사람은 민수뿐이다. Бугун мактабга келган киши фақат Минсу холос.

오늘 학교에 온 사람은 민수만이 아니다./ 민수뿐이 아니다. Бугун мактабга келган киши фақат Минсу эмас/эмас холос.

나는 밥뿐 먹었다. Мен фақат гуруч едим холос.

나는 편지를 민수에게 뿐 보냈다. Мен хатни фақат Минсуга жўнатдим холос.

Ўз ичига олганда ёки аксинча бўлган вазиятда ишлатиладиган «보조사»

«도», «조차», «마저» ва ҳ.к 더 첨가하여? 더 나아가서 ни ўз ичига олишини ёки аксинча етказиб беради.

민수도 나를 떠났다. Минсу ҳам мени тарк этди.

민수조차 나를 떠났다. Ҳатто Минсу ҳам мени тарк этди.

민수마저 나를 떠났다. Ҳаттоки Минсугача мени тарк этди.

민수까지 나를 떠났다. Минсугача мени тарк этди.

Мисолнинг ҳар бир жумласида ўша маънонинг озроқ фарқи бўлсада, умумий томондан «민수» билган бошқа одам ҳам «나를 떠났다» маъносини ҳам ўз ичига олади. Лекин «도» ва «까지» бўлишли ва инкор шаклини иккаласини биргаликда ишлатиб бўлсада, «조차» ва «마저» сўзларини фақатгина инкор формада ишлатилади.

Адабиётлар рўйхати

1. Им Хо Бин, Хон Гён Пхё, Чвнг Сук Ин, Конг Чо. Грамматика корейского языка для иностранцев. Сеул, 2001.
2. Ким Чэн Сук. «Грамматика корейского языка для иностранцев» в 2 ч. С, 2005
3. Со Чонг Су. Грамматика корейского языка. Изд-во университет Ханянг.2003.
4. Корейсча-ўзбекча луғат

ФИО авторов: Charos Uralova

Student of Samarkand State Institute of Foreign Languages

Umarjon Yaxshimurodov

Student of Samarkand State Institute of Foreign Languages

Название публикации: «BENEFITS OF READING BOOKS IN IMPROVING FOREIGN LANGUAGE SKILLS»

Annotation: In this article advantages of using books in learning foreign languages, its benefits, results and influence on pupils are discussed clearly.

Key words: Cognitive mental stimulation, brain exercising, vocabulary, knowledge expansion, imagination, empathy enhancement, broader mind, depression, dysthymia.

Reading is important, and its value can't be overestimated when it comes to both adults and children. It might easily help you develop your own way of thinking and point of view; it gives you endless knowledge on various topics (depending on what you like and choose) and broadens your horizons – all while keeping your mind active and you entertained. Reading helps you learn faster, sharpen your perception skills, understand the world and its people better – in short, reading can simply make you smarter. Not to mention that it significantly expands your vocabulary and hones your thinking skills, improving focus and concentration, as well as critical thinking.

But before you start preparing your reading list, let's explore the details of why reading is important.

The written word has a unique ability to hold and keep knowledge, stories, experience, thoughts, and even feelings – unlike anything else in this world. As such, it's difficult to wonder why so many readers recommend practicing your reading skills.

Can it all truly be so beneficial and healthy? Definitely yes – and all while providing a great source of entertainment.

“Reading a book, and taking the time to ruminate and make inferences and engage the imaginal processing, is more cognitively enriching, without a doubt, than the short little bits that you might get if you’re into the 30-second digital mode.” – Ken Pugh (President of Haskins Laboratories)

In fact, for years before the movies were invented and the theater wasn’t always available to all, reading had been the only form of personal entertainment, and perhaps this is why it has been in the spotlight for such a long time. The written word, later developed into literature, had survived the years from the moment when people first started to learn to read and write. Luckily, the benefits of reading books are just as true as the survival of literature.

Below you will find all the benefits of reading:

11 Benefits Of Reading

1. Cognitive Mental Stimulation And Brain Exercising

Reading is not only highly entertaining if you know what you’re looking for – it also supports your mental health, keeping your perception and analytical thinking skills sharp, preventing your mind from sinking into apathy. By concentrating on the words, the flow, or the storyline (in the case of fiction), you stimulate your brain and improve cognitive functions; this is also why it’s so beneficial to encourage children and high school students to read more. These brain activities tighten your focus and help you focus on something important, which can particularly benefit elementary school children. That’s why it’s encouraged for parents to start reading with their children as soon as possible. Regular reading doesn’t just help with your critical thinking, but it also improves your brain function. Consider what happens when you work a muscle every day. That muscle grows and becomes much stronger than before, improving your

motion range, endurance, and other abilities. Reading books might work much the same way for your mind. Think about how many people today have Alzheimer's disease. While there's no cure for it, reading and other mind exercises have been proven to prevent or delay dementia.

2. Vocabulary and Knowledge Expansion

When you read books, especially in a foreign language but also in your native one, you will sooner or later come across a few words you don't quite understand in a certain context – or even recognize at all. You will probably end up looking them up in a dictionary, discovering new meanings, and expanding your vocabulary. The act of searching for definitions and examples helps your brain retain this new information, i.e., vocabulary expansion. Consider how far your vocabulary has come since you first learned to read. While you don't see as many strange words right now as when you were six, you are still learning, becoming more sophisticated, learning to express yourself.

How does it benefit you? Well, after some time of regular reading, looking up new words, and seeing them in different contexts, your vocabulary will grow; thus, your language skills will improve. You will be able to express your thoughts and feelings better. As the study conducted and published by the University Of Oregon, apart from the obvious linguistic benefits, it can also influence, for example, your career path and salary.

3. Lower Stress Levels

While most readers know that reading is simply a great form of entertainment, they might not realize that reading can help you lower stress levels. Yes, it's true – when you try to focus on what you read, and you immerse yourself in a story, you relieve your mind of anxiety, calm down and even reduce your blood pressure. By pulling your mind away from the stress at hand, you can relax and forget about that stressful day at school or work.

As you probably already know, stress can significantly affect your daily life and decrease its quality; what's more, prolonged stress can even be harmful to your overall health. Both fiction and non-fiction literature can help you solve this issue, or at least offer some additional help. Allow your mind and body to relax by focusing on something you enjoy and are interested in. Once you establish a reading routine, you will soon see the difference in how you feel on a daily basis.

4. Help With Depression And Dysthymia

Reading can be of great help in the case of depressive episodes and mood disorders, especially if you decide to read some self-help, motivational guides, or stories. Since we've already established how it can help you lower your stress levels, it won't come as a surprise that it also stimulates the part of your brain responsible for fighting depression. Self-development books or stories full of the author's experience with mental health issues can help you ease your symptoms or at least get some perspective.

The worst state for someone with depression or another mood disorder is apathy. And reading can provide enough stimulation to prevent that. Not to mention that many books and other texts can truly lift your spirit, improve your mood, or even make you laugh. It won't replace an effective therapy or medications but can certainly be of great help – much like a painkiller won't help with the source of your joint pain but will increase your daily life quality.

5. Memory Improvement And Better Focus

Though we have already discussed some aspects of how reading can influence your mental health and abilities, there are other things worth mentioning here. According to the NCU blog, our minds can think a million different things a minute. Reading every day (even a little) can help readers improve their ability to focus. Reading is a great exercise for patience and concentration, which is especially beneficial to children, who are still in the middle of their development.

Reading simply forces you to focus – but in an enjoyable way. Otherwise, you won't understand what you're reading – and you want to follow the story, right? The more you read, the better your memory and attention will get.

6. Better Writing Abilities

Apart from health benefits, books can help a reader to improve in other aspects as well. Reading is vital if you are a writer yourself – and it doesn't matter if you write books, articles, ads, whether you do it for fun or work. Thanks to this, you will improve your own skills and become a well-rounded individual in general.

There are several ways in which books can help a reader to become a better writer. First of all, you can simply read writing guides and tips. However, when you're reading, you are also improving your writing skills without even realizing it at the moment. For example, you're building your vocabulary while getting to know more and more stories, which allows you to determine what works for the storyline and what should be avoided.

7. Imagination and Empathy Enhancement

Reading and hearing stories force you to use your imagination – you need to picture the places and characters in your head. Moreover, if a story is captivating, you will develop your own theories about where it's going. Logically, the more you read, the more immersed you are in these fictional worlds and events, which is vital particularly for the developing minds of children.

While some people (even readers) tend to dismiss the importance of reading and imagination in daily life, it can actually be a beneficial tool in problem-solving or dealing with difficult situations.

Furthermore, it's imagination that helps us become more empathetic toward others, which can actually make us better human beings. Through reading, you get to see

different worlds and meet various people, which will significantly contribute to the way you perceive the whole range of events and situations.

8. Better Sleep

Did you know that reading can also help you sleep better? We don't mean that a boring book can help you fall asleep – though you might benefit from such a read as well. However, what we mean is that if you start reading books you enjoy, it will contribute to improving your overall sleep quality, sleeping patterns, and how you deal with restfulness. Since it relieves stress and helps you relax, it can pull you into a deep and peaceful sleep. Moreover, you can spend time reading just before bed to calm your mind and take it off stressful things to fall asleep quickly and peacefully. It is easier for readers to establish a healthy routine, just like a bedtime story does for children.

9. Peace and Entertainment

The entertainment value is probably the most obvious benefit of reading books – and also one of the most common reasons children and adults decide to read. There aren't many more enjoyable activities for readers than opening a book with crisp, white pages, and immersing in it, forgetting all about the outside world.

What's more, reading is a hobby that doesn't require a lot from you. No matter how tired you are, as long as you don't fall asleep while sitting, you can enjoy a good book in peace. Words can bring you tranquility and comfort whenever you need them.

10. Happiness

Long story short, readers can be happier, as books bring some joy even when you've had a challenging day. Whether you read to calm yourself down before you go to bed, or you like to start your day with a book while commuting, you can be sure to find numerous reasons to be happy about.

Books offer a moment of peace in an otherwise busy world. Among all the other activities you fill your day with, reading can certainly make a difference and help you feel a little better. It's something you usually do on your own, so it's an excellent choice for someone who feels overwhelmed and triggered by their daily life and other people.

11. Broader Mind

Books allow you to see life from a completely different perspective. Reading about a certain culture, for example, can help you to understand how these people differ from you. You might not agree with everything they stand for, but at least you'll look at things from a new angle.

For instance, if you are a western woman who was to read a book or article on feminism written by a Muslim woman, you could start seeing things from her perspective. It's a big world out there, and reading is one way to expand your mind to all the possibilities.

CONCLUSION

By implementing this sequential vocabulary-development model, I examined two expectations related to preschool English-language learners' vocabulary acquisition from storybook reading. One expectation was that primary-language storybook reading at home could support English vocabulary acquisition from storybook reading in preschool classrooms when the shared book reading in each setting was based on conditions for vocabulary acquisition shown to be effective by previous research. A second expectation was that there would be no detrimental effect on English vocabulary acquisition as a result of children participating in a mixture of primary-and second-language storybook reading. I considered English oral proficiency, general English vocabulary knowledge, and initial level of story-specific vocabulary as potential mediators of vocabulary acquisition from storybook reading.

REFERENCES:

1. Krashen SD Writing: Research, theory and applications Pergamon Press.
5. Adam Grant, 2013. Give and Take: A Revolutionary Approach to Success.
6. Paul Davis and Mario Kinvolum. Cambridge handbooks for language Teachers. University Press, 2007.
2. Zerin, S. 2007. Teaching Writing to young Learners. BRAC University.
3. Al-Shourafa, A. 2012. "The Effect of Motivation on Jordanian 10th Grade Students, Writing Skill in English". Jordan: European Scientific Journal.
4. https://www.answers.com/K/What_are_the_advantages_and_disadvantages_of_the_process_approach
5. <https://www.helpscout.com/blogz/benefits-of-writing/>
6. <https://www.edutopia.org/articles/how-teachers-benefit-writing>

ФИО автора: Begbayeva Matluba Sapaxanboyevna

Xorazm viloyati Yangibozor tumani 24-son o'rta maktabi psixologi

Название публикации: «МАКТАБ YOSHIDAGI BOLALARDA XULQI OG'ISHGANLIKNI KELITIRIB CHIQARUVCHI SABABLAR»

Annotatsiya: Maqolada maktabgacha yoshda bo'lgan giperaktiv bolalar uchun mo'ljallangan turli xil o'yin texnologiyalari haqida bo'lib, maktabgacha yoshdagi bolalarning turli xil o'yinlar orqali ularni intellektual qobiliyatlarini rivojlantirish, tafakkur va aqil zakovatini oshirish, diqqatni jamlay olishni bilish, guruh bo'lib ishlash, harakatlarni boshqarishni o'rgatishdan iboratdir.

Kalit so'zlar: Giperdinamik (bebosh bola) sindrom, giperaktiv bolalar uchun o'yinlar, diqqatlilik, gurux bilan ishlash, oila va maktabgacha ta'lim tashkilotitining giperaktiv sindromining oldini olish bo'yicha hamkorligi.

Bola kamolotini, taraqqiyotini, rivojlanishini oilasiz tasavvur qilib bo'lmaydi, zero bola oilada tug'iladi, o'sadi va shaxs sifatida shakllanadi. Shaxs tarbiyasi va kamolotida oilaning, oilaviy tarbiyaning ro'li yuqori hisoblanadi, ayniqsa shaxsning aqliy va axloqiy kamolotida oilaning, ota-ona va yaqin kishilarning o'zni salmoqlidir.

Pedagogik va psixologik adabiyotlarda quyidagicha tarbiya turlari keltirilgan.

1. Axloqiy tarbiya- bolada kamtarlilik, xushmuomilalik, o'zaro xurmat, insonparvarlik, vatanparvarlik, burchga sadoqat, to'g'ri so'zlik kabi xislatlar shakllantiriladi.

2. Estetik tarbiya-bolani voqealikdagi, san'at, tabiatdagi, kishilarning ijtimoiy va mehnat munosabatlaridagi, turmushdagi go'zallikni idrok qilishga o'rgatish.

3. Jinsiy tarbiya-bola organizmidagi fiziologik o'zgarishlarni va gigenik

qiodalarni o`rgatuvchi tarbiya.

4.Iqtisodiy tarbiya-bolada iqtisodiy bilimlarni va pulga to`g`ri munosabatni

shakllantiruvchi tarbiya.

5.Jismoniy tarbiya-bolada sog`lom turmush tarzini shakllantirishga qaratilgan

tarbiya.

“Giperdinamik sindrom”- bu emotsional regulyatsiya tizimidagi buzilishlarning namoyon bo`lishi. Bu turli xil sabablar (homiladorlik va tug`ruqning asoratlari, erta bolalikdagi somatic kasalliklar, jismoniy va ruhiy) natijasida yuzaga keladigan mikroorganik miyaning psixik shikastlanishi bilan bog`liq. Bu sindromning yana bir nomlanishi “Bebosh bola” sindromi deb nomlanadi. Bugungi kunda esa ushbu sindromga genetik moyillik mavjudligi haqida ham ma`lumotlar bor. Chunki ushbu kasallik

aniqlangan bolalarning ota-onasining 30 foizi bolalik davrida bebosh bo`lgan bo`lishadi. Ayniqsa, ota-onadagi psixopatologik xarakter, spirtli ichimliklarga moyillik va giyohvandlik bolaga o`tishi mumkin. Giperaktiv sindromining asosiy belgilari bola irodasi, his-tuyg`ulari va xulq-atvorining buzilishlaridan iborat.

Bularga:

- Impulsivlik (tezkor);
- Bir joyda tinch o`tira olmaslik;
- Boshlangan o`yinni oxiriga yetkazmaslik;
- Birovning (ayniqsa, ota-onaning) gapiga quloq solmaslik;
- O`z bilganidan qolmaslik, qaysarlik;
- Diqatning pasayishi, uquvsizlik;
- Atrovdagilar ishiga va boshqa bolalar o`yiniga aralashish, ularga xalaqit berish;
- Tez-tez janjal chiqarish, ukalariga azob berishIskovuchlar

O'yinning maqsadi: ixtiyoriy diqqatni rivojlantirish;

O'yinning borishi: Tarbiyachi bolalarga xonadagi narsalarning foto suratini yoki buyumning parchasini korsatadi. Bolalar esa ushbu elementni imkon qadar tezroq xonadan topib, uni ko'rsatishlari kerak. O'yinni murakkablashtirish uchun siz obyektни taniydigan va topadiganlardan uning nomini ovoz chiqarib aytmaslikni va ko'rsatmaslikni (yoki hakam qo'lini ko'targan boladan so'raydi) so'rashingiz mumkin.

Baliqchi va baliq haqida O'yinning maqsadi: diqqatni jalb qilish, aqliy va jismoniy bilish qobiliyatlarini tiklash, bolaga qiziquvchanlikni uyg'otish.

O'yinning borishi: Bolalar juftlarga bo'linishadi. Juftlardan biri qo'llarini yoyadi va ularni kestirib, balandlikda ushlab turadi. Bu tuzoq, baliq uchun "to'r". Ikkinchisining vazifasi qo'lini ushlamasdan tuzoqning har ikki tomonining o'rtasida turish. Tuzoq har qanday soniyada yopilishi mumkin va baliq "to'rda" bo'ladi. Agar baliqchi baliq tutgan bo'lsa, unda ular o'rinlarini

Giperaktiv sindromi aniqlangan bolalarning kata yoshdagilar bilan munosabati ham yaxshi kechmaydi. Chunki ularning e'tiborini har doim ham maqtov va rag'batlantirish orqali qozonib bo'lavermaydi. Shu bilan birga ularni do'q-po'pisa bilan tarbiyalash va yo'lga solish o'ta no'to'g'ri yo'ldir. Bunday usul ularda hulq-atvor buzilishlarini faqat kuchaytirib yuboradi, bola battar o'jar bo'lib qoladi yoki aksincha qo'rqqoq bo'lib o'sadi. Chunki no'to'g'ri tarbiya ham, bosh miya kasalliklari ham bolaning hulq-atvorini o'zgartirib yuboradi. Bolaning miyasi nafaqat anatomik jihatdan kattalashib va shakillanib boradi, balki tashqarida bo'layotgan barcha salbiy va ijobiy ma'lumotlarni ham bola xotirasida saqlab boradi. Ko'p o'tmay ota -ona ham, jamiyat ham ularning natijasini bolaning hulq-atvorida ko'radi. Shuning uchun ham bolalar tarbiyasida o'ta ehtiyotkor bo'lish kerak, chunki bolaning yashash tarzi taqlidlarga asoslangandir. Bunday sindrom bilan kurashish va oldini olish nafaqat bola ota-onasidan balki u qatnaydigan ta'lim muassasasi xodimlaridan ham e'tiborlilikni talab

etadi. Chunki bola ko'proq vaqtini ta'lim muassasasida o'kazadi. Shuning uchun ham muassasa xodimlarining (tarbiyachi, psixolog va shifokor) ota-ona bilan o'zaro hamkorligi o'ta muxum sanaladi. Bunday bolalar maktabgacha ta'lim tashkilotlaridan tarbiyachi, psixolog va shifokor tomonidan doimo kuzatuv ostida bo'lishadi.

Bu sindromni oldini olish va unga qarshi kurashish uchun maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachi, psixologlar tomonidan turli xil o'yinlar, treninglar mashg'ulotlar davomida olib boriladi.

ФИО автора: Muradova Mehriniso Mubinovna

Assistant of the Department of Social Hygiene and Health Organization

Bukhara Medical Institute

Название публикации: «CAVITY CLINIC OF LONG LOCATION OF A FOREIGN BODY IN THE NOSE»

ПОЛОСТИ КЛИНИКА ДОЛГОЙ НАХОЖДЕНИЯ ИНОРОДНОГО ТЕЛО В НОСА

Мурадова Мехринисо Мубиновна

Ассистент кафедры Социальной гигиены и организации здравоохранения

Бухарской медицинский Институт

Аннотация: В данной статье представлен клинический случай длительного нахождения инородного тела полости носа – ринолита. Клиническое течение процесса проявлялось в виде неспецифической симптоматики. При обследовании пациента, помимо передней риноскопии, была проведена оптическая эндоскопия и конусно-лучевая компьютерная томография полости носа и околоносовых пазух. Данные методики показали свою информативность и целесообразность при постановке диагноза и определении дальнейшей лечебной тактики.

Ключевые слова: инородное тело, ринолит, ринолитиаз, оптическая эндоскопия, конусно-лучевая компьютерная томография

ABSTRACT: This article presents a clinical case of a foreign body of the nasal cavity. To describe a foreign body in the nose, the term «rhinolite» is used, which originated from the Greek «rhino» (which means «nose») and «lithos» (which means stone). In this observation the optical endoscopy and cone-beam computed tomography demonstrated as the most informative methods for confirm the diagnosis and for

Keywords: foreign body, rhinolite, rhinolithiasis, optical endoscopy, cone-beam computed tomography

Ринолиты – это кальцинированные массы, образующиеся путем отложения солей из носового секрета на инородное тело [1, 2]. Впервые в 1654 г. Бартолини описал твердый каменный инородный агент в носовой полости, сформировавшийся вокруг косточки вишни [3–5]. А в 1845 г. для описания инородного тела в носу был применен термин «ринолит», возникший от греческого «rhino» (что означает «нос») и «lithos» (что означает камень) [2, 6]. Любой материал в носовой полости может выступать в качестве потенциального ядра для осаждения солей [2, 7]. Источник инородного тела может быть как экзогенным, так и эндогенным. Эндогенные материалы могут включать сухие носовые выделения, слизь, десквамированный эпителий, сгустки крови, и реже источником может быть эктопический зуб.

Экзогенные инородные тела могут быть органическими или неорганическими: обычно это семена, бусы, пуговицы, грязь, галька, песок, горох, паразиты, дерево, стекло, а также остатки марлевого тампона [1, 7, 8]. Ринолиты чаще всего представляют собой смесь воды (2,9–5,9%), фосфата магния (19,46%), карбоната кальция (20,69%), фосфата кальция (44,7%) и органических композитов (13,2%) [9]. Nover и Florke показали, что ринолит состоит преимущественно из сидерита (FeCo_3), ферригидрита и ядра с высоким содержанием железа [10]. Патогенез ринолита до сих пор остается неясен. Считается, что для его образования необходимо около 15 лет [1]. По мнению ряда авторов, инициировать кристаллизацию для образования ядра могут нарушения мукоцилиарного клиренса и местные тканевые реакции. В ответ на инфекцию, травмы и механические повреждения местное воспаление приводит к изменению pH, застою слизи, к супернасыщению секрета кристаллоидами, что приводит к осаждению минералов и образованию очага [2, 7, 11]. Обычно, независимо от

этиологии ринолиты односторонние, тем не менее двусторонние ринолиты также описаны, но встречаются довольно редко.

Ринолителиаз является редким патологическим явлением, по статистике, заболеваемость ринолитом составляет около 1 человека на 10 000 отоларингологических амбулаторных больных. По гендерному распределению ринолитам чаще подвержены женщины, чем мужчины [9, 12]. Зачастую бессимптомное течение процесса приводит к позднему выявлению ринолита, что может стать случайной находкой [13].

Заключение: КЛКТ-признаки гипертрофии слизистой оболочки обеих верхнечелюстных пазух. Искривление перегородки носа. Инородное тело полости носа. Пациенту проведен предоперационный период протекал без особенностей и осложнений. Тампоны удалены на 1-е сутки, проводилась ежедневная анемизация полости носа, использовались топические антибиотики, симптоматическая терапия. Больной выписан на 4-й день после операции. При обследовании спустя 6 месяцев после операции пациент не предъявляет никаких жалоб, связанных с ЛОР-органами, носовое дыхание свободное.

При эндоскопии полости носа: отделяемого в полости носа нет, перегородка по срединной линии, слизистая оболочка розовая, влажная. Носовые раковины обычного размера. Представленный клинический случай демонстрирует длительное течение ринолитиаза и подтверждает информативность оптической эндоскопии и конусно-лучевой томографии полости носа и околоносовых пазух для диагностики и определения лечебной тактики. 2-7322.

ЛИТЕРАТУРА/ REFERENCESA

1. Mastour A.S., Ghnnam W.M., Zubaidi A.H. Rhinolith: delayed presentation after head trauma – a case report. Case reports in otolaryngology. 2012;2012.
2. Orhan K. et al. Rhinolithiasis: an uncommon entity of the nasal cavity. Oral

- Surgery, Oral Medicine, Oral Pathology, Oral Radiology, and Endodontology. 2006;101(2):28-3.
3. Özdemir S. et al. Rhinolithiasis: review of 21 cases. American journal of rhinology & allergy. 2010;24(6):136-139.
 4. Appleton S.S., Kimbrough R.E., Engstrom H.I.M. Rhinolithiasis: a review. Oral Surgery, Oral Medicine, Oral Pathology and Oral Radiology. 1988;65(6):693-698
 5. Mustafa A., Nishori S. Rhinolith caused from undetected foreign body: a case report. Kosova Journal of Surgery. 2008;2(1): 32-35
 6. Shah F.A., George S., Reghunandan N. A case presentation of a large rhinolith. Oman medical journal. 2010;25(3):230-231
 7. Hadi U., Ghossaini S., Zaytoun G. Rhinolithiasis: a forgotten entity. Otolaryngology-Head and Neck Surgery. 2002;126(1):48-51.
 8. Levy J., Monos T., Puterman M. Rhinolithiasis: a very late complication after dacryocystorhinostomy with rubber-gum and polyethylene stenting. American journal of ophthalmology. 2004;138(6):1065-1067.
 9. Kharoubi S. Revue générale sur les rhinolithiases. Annales d'Otolaryngologie et de Chirurgie Cervico-faciale. 2008;12 (1):11-17.
 10. Nover H.U., Flörke O.W. Der Rhinolith-klinische und mineralogische. Aspekte Laryngologie, Rhinologie, Otologie und ihre Grenzgebiete. 1983;62(9):419-421.
 11. Yildirim N. et al. Rhinolithiasis: Clinical, radiological, and mineralogical features. American journal of rhinology. 2008, 22 (1):78-81.
 12. Girgis S., Cheng L., Gillett D. Rhinolith mimicking a toothache //International journal of surgery case reports. 2015,14:66-68.
 13. Pacheco P.C., Busquets J.M. A 44-year-old Rhinolith: A Case Report and Review of the Literature. Puerto Rico health sciences journal. 2015;34(2):105-107.
 14. Kermanshahi M.S., Jassar P.A bolt from the blew: rhinolith in the nose for more than 80 years. BMJ case reports.

ФИО автора: Бегматова Лола Акрамовна

магистрант кафедры русской и

зарубежной литературы

Самаркандский государственный университет

Название публикации: «ЖЕНСКОЕ ПРОСТРАНСТВО И ЕГО МЕСТО В
СОВРЕМЕННОЙ ПОСТМОДЕРНИСТСКОЙ ПРОЗЕ»

Аннотация: В статье исследуется творчество двух представительниц современной постмодернистской женской прозы в России и дается характеристика этого феномена. На примере рассказов Т. Толстой и Л. Улицкой определяется другой тип литературы – литература постмодерна.

Ключевые слова: современная проза, литературный процесс, традиция, постмодернизм, женская проза.

WOMEN'S SPACE AND ITS PLACE IN MODERN POST-MODERN PROSE

Annotation: The article examines the work of two representatives of modern postmodern women's prose in Russia and gives a characteristic of this phenomenon. On the example of the stories of T. Tolstoy and L. Ulitskaya, another type of literature is defined - the literature of postmodernism.

Key words: contemporary prose, literary process, tradition, postmodernism, women's prose.

Для нынешних исследователей современный литературный процесс – чрезвычайно сложный и противоречивый предмет изучения. Чтобы увидеть в ней живую литературу, необходимо отойти от привычных стереотипов в

изучении русской литературы. Теперь она, разрушая мифы, создает новую эстетику. А чтобы почувствовать изменение литературного кода, необходимо представить литературный процесс в непрерывном и непрекращающемся диалоге с предшествующей литературой. Нельзя не согласиться с А. Генисом, считающим, что «применять к сегодняшней литературе старые традиционные критерии невозможно. Нельзя рассматривать современный литературный процесс как однолинейный, одноуровневый. Литературные стили и жанры явно не следуют друг за другом, а существуют одновременно. Нет и в помине былой иерархичности литературной системы. Все существует сразу и развивается в разных направлениях»¹¹.

Действительно, полифония и многофункциональность новейшей литературы, отсутствие единого творческого метода, разборчивого стиля, единого лидера, к чему советская литература так привыкла за 70 лет своего существования, - одна из ярких черт нашего время.

Многие сходятся во мнении, что в конце XX века литературная эпоха ушла в прошлое, литературный центризм в обществе утрачен, а тип писателя и тип читателя резко изменился. Если на протяжении почти двух веков были актуальным слова А. И. Герцена о том, что «у народов, лишенных общественной свободы, литература становится единственной трибуной, с которой народ может сказать о своей боли», то сегодня воспитательная, учительная миссия русской литературы уже не столь очевидна.

Ощущение «конца литературы» связано с более фундаментальным переосмыслением функций литературы в обществе. Современный писатель и критик Михаил Берг считает, что «вступление России в мировое сообщество связано с вхождением России в постмодернистское пространство в конце века. Пространство современной литературы очень пестрое. Сегодняшнюю литературу творят люди разных поколений: и те, кто существовал в недрах

¹¹ Генис А. Иван Петрович умер. – М., 1999. С. 43.

советской литературы, и те, кто работал в андеграунде литературы, и те, кто начал писать совсем недавно.

С середины 80-х годов началась эра невиданных доселе сомнений не только в новом человеке, но и в человеке вообще... литература засомневалась во всем без исключения: в любви, детях, вере, церкви, культуре, красоте, благородстве, материнстве, народной мудрости... На место психологической прозы приходит психопатологическая. «Уже не ГУЛАГ, самарападающая Россия становится метафорой жизни», - пишет об особенностях почерка этого поколения один из заметных его представителей Виктор Ерофеев¹². Именно это поколение начинает осваивать постмодернизм¹³, в самиздате появляется поэма Венедикта Ерофеева «Москва – Петушки», романы Саши Соколова «Школа для дураков» и Андрея Битова «Пушкинский дом», фантастика братьев Стругацких и проза русского зарубежья. В литературу ворвалось еще одно многочисленное и яркое поколение писателей (В. Пелевин, Т. Толстая, Л. Улицкая, В. Сорокин, А. Слаповский, В. Тучков, О. Славникова, М. Палей и др.), которые, начав работать уже в бесцензурном пространстве, смогли свободно осваивать разнообразные маршруты литературного эксперимента.

Татьяна Толстая и Людмила Улицкая – представительницы женской прозы и постмодернизма. В их поэтике писательницы описывают психологическое состояние человека в трудной повседневной жизни. В их произведениях тема детства является очень важной. Толстая и Улицкая описали бедные и больные дети, которым, однако удаётся найти счастья. Несмотря на это счастье, можно сказать, что «Ночь» и «Дочь Бухары» являются грустными и печальными рассказами.

Причин популярности рассказов Л. Улицкой среди книголюбов и критиков великое множество, и одна из главных, вероятно, состоит в общечеловеческих и гуманистических интонациях этой прозы. Будучи вполне конкретной, подчас

¹²Ерофеев В. Русские цветы зла. – М., 1997. С. 14.

¹³«Постмодернизм – это переход в состояние, когда читатель становится свободным интерпретатором и когда писатель не бьет его по рукам и не говорит: “неправильно читаешь, читай иначе”, - это момент высвобождения, и в этом смысле постмодернизм на сегодняшний день – достижение свободы в литературе» (Ерофеев В. Интервью // Постмодернисты о пост-культуре. - М., 1997).

даже, казалось бы, сугубо бытовой в изображаемых конфликтах, типажах, подробностях, она далеко выходит за пределы того самоценного и нередко весьма убедительного «бытовизма» и натурализма (на подобной убедительности, доведенной до края, построен весь жанр так называемой «чернухи»), которые мешают ныне российским литераторам увидеть экзистенциально значимые параметры бытия, «подводный» ход жизни. В изображении психологических неожиданностей, поворотов, нюансов быта и бытия повествование Улицкой сохраняет увлекательность, яркость и изящество, то есть свойства, способные привлечь читателя самого разного уровня.

Л. Улицкая родилась на Урале, окончила биологический факультет МГУ им. М.В. Ломоносова. Автор рассказов, повестей, сказок для детей и взрослых, романов, сценарист кино и телевидения. Лауреат международных премий, лауреат премий «Медичи» (1996, Франция) за лучшую книгу. В 2001 г. за роман «Казус Кукоцкого» удостоена Букеровской премии. Книги Л. Улицкой переведены на многие иностранные языки.

Вот, что она пишет о своем видении мира и человеческих отношениях в нем: «Американские психологи придумали, что мир делится на победителей и побежденных. Это не правда – так бывает только на стадионах и в конкурсах. А в человеческой жизни иначе, по-другому... Может быть, есть какой-то закон, но я его не знаю, хотя постоянно чувствую его присутствие: победители и побежденные меняются местами, первые становятся последними, а последние обладают дарами, не предназначенными для победителей, – нищий радуется тарелке супа, а богатый страдает, не зная, кому оставить завещание... И во всем этом много мудрости, иронии и пищи для размышления».

Еще один фрагмент из автобиографии писательницы: «Первые мои рассказы... в большой степени связаны с детством, с потребностью вернуться туда... Меня туда и до сих пор очень часто «приглашают» – заглянуть, что-то найти...».

Художественное мировосприятие Улицкой лишено изломов и прерывистости, ее нарративная техника плавна и, хочется сказать, «формально умеренна». Явно пребывая в русле модернистских настроений и пристрастий, что роднит ее прозу

с Т.Толстой, Н.Садур и Л.Петрушевской, она, однако, дистанцируется от традиционного реализма, быть может, еще основательнее, чем названные авторы, но делает это совсем в ином – мало связанном с формальными поисками – направлении. По существу, Улицкая является чуть ли не единственным в текущей русской литературе мифологом, хотя мифологическая традиция в русской словесности укоренена достаточно глубоко (вспомним творчество Гоголя, русских романтиков 19-го и русских символистов начала 20-го веков, а много позже, в 60 - 80-е годы прошлого столетия, – яркий взлет мифологических тенденций в многонациональной советской литературе, связанный с именами В.Распутина, А.Кима, Ч.Айтматова, О.Чиладзе, И.Друцэ, В.Санги, Ю.Рытхеу и других). Понятно, что, задаваясь вопросом о влияниях, требующем специального изучения, надо учесть и тот расцвет «неомифологизма», который претерпела на протяжении 20-го века вся мировая литература (Т.Манн и Д.Джойс, Ф.Кафка и Т.С.Элиот, М.Пруст и Ж.-П.Сартр, М.Фриш, А.Моравиа, Дж.Апдайк, Г.Г.Маркес и латиноамериканский роман как художественное явление в целом). Понятно также, что Улицкой ближе конец 20-го века, нежели его начало. В любом случае, говоря о ее творчестве, вероятно, следует в первую очередь обратить внимание – в качестве социально-исторических и историко-литературных предпосылок мифологизма – именно на модернистское противостояние традиционному реализму, с его социологизмом и фетишизацией материалистического взгляда на историю.

«Стремление выйти за социально-исторические и пространственно временные рамки ради выявления этого общечеловеческого содержания было одним из моментов перехода от реализма 19-го века к модернизму, а мифология, в силу своей исконной символичности оказалась (особенно в увязке с «глубинной» психологией) удобным языком описания вечных моделей личного и общественного поведения, неких сущностных законов социального и природного космоса», - пишет Е.Мелетинский, один из самых авторитетных в России исследователей теории мифа. Он же всячески акцентирует при этом философско-метафизический характер мифа: «...наука не разрешает такие общие

метафизические проблемы, как смысл жизни, цель истории, тайна смерти и т. п., а мифология претендует на их разрешение. «Миф дает художнику наиболее общечеловеческие темы, предоставляя ему тем самым возможность вновь обратиться к широчайшей аудитории», цитирует А.Козлов фундаментальную монографию 1970-го года американского литературоведа Г.Слокхвера «Мифопоэзия. Мифологические темы в литературной классике», рассматривающую мифологию не просто как литературный источник, но и как средство разрешения экзистенциальных проблем во взаимоотношениях человека с миром, обществом, искусством.

«Пафос мифологизма» в литературе 20-го века (А.Козлов определяет его сильнее – как «мифоцентрический тоталитаризм». Е.Мелетинский объясняет осторожнее, «естественной реакцией на устаревший эволюционизм». Но нельзя не видеть и дополнительных к нему стимулов в советской и постсоветской действительности, где подобная реакция на «эволюционизм» была многократно усилена художественным сопротивлением выхолощенному прагматизму марксистско-ленинской теории познания и давлению вполне реального – государственного тоталитаризма.

Практически в каждом произведении Улицкой присутствует тот или иной мифологический мотив, отсылка, ассоциация, а подчас и целый комплекс мифологем. В то же время писательница и здесь соблюдает чувство меры: ее мифологизм не противостоит реализму, а скорее дополняет и углубляет его, придает реалистическому анализу и изображению дополнительные смыслы и глубину. Если условно включить прозу Улицкой в первый ряд мировой литературы 20-го века, то она окажется более близка к Т.Манну, нежели к Д.Джойсу. (Сравнивая Манна с Джойсом, Мелетинский подчеркивает, что Манн на новой основе «укреплял реалистический метод», тогда как мифологизм Джойса ослаблял его; что «представлению Джойса о бессмысленности истории противостояла манновская концепция ее глубокого смысла»; что Манн «видит в мифе не просто вечную сущность, но и типическое обобщение» и что «его попытка отождествлять «архетипическое» и «типическое» есть известная дань

реалистической эстетике»; что, в противоположность «чисто экспериментальной манере повествования».

Улицкая является самой известной писательницей современной России. Её поэтика принадлежит постмодерну, для которого детство является важным концептом. Концепт детства присутствует в многих произведениях этой писательницы.

Детство – самый важный период жизни. И Шалаева пишет в статье «Детство в ситуации постмодерна»: «Детство как генеральный ресурс, условие и фактор сохранения и развития всякого общества является важнейшим элементом социокультурной жизни народов»¹⁴. Из-за важности детства для народа и мира, детство стало частой темой литературных произведений, особенно в работе Улицкой. Наиболее частыми персонажами в её произведениях являются женщины и их дети. Повседневная жизнь представлена как самая важная часть жизни общества, а Улицкая – пионер в описании повседневной жизни обычных людей в России. Некоторые из рассказов, в которых писательница изобразила жизнь бедных и больных людей – рассказы «Дочь Бухары», «Бедная счастливая Колыванова», «Бронька», «Бедные родственники».

Детские герои рассказов Улицкой живут и вырастают с плохими условиями послевоенной России. Несмотря на то, эти дети смогли найти счастье в мелочах. Из-за этого, эти дети могут представлять ролевую модель для многих людей, которые не знают, как быть счастливыми, всегда хотят всё и мир им недостаточен. Рассказ «Дочь Бухары» входит в цикл рассказов «Бедные родственники» Людмилы Евгеньевны Улицкой и написан в 1994 году.

Как пишет Ю.В. Коврига в статье «Особенности осмысления творчества Людмилы Улицкой современной критикой», «Герои произведений Улицкой – «маленькие люди», старики, больные, дети, уверенные в том, что все происходящее с ними, даже кажущееся несправедливым, откроет им истину»¹⁵.

¹⁴ Шалаева С. Л. Детство в ситуации постмодерна. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/v/detstvo-v-situatsii-postmoderna> (дата посещения: 16.03.2021).

¹⁵ Коврига Ю. В. Особенности осмысления творчества Людмилы Улицкой современной критикой. Режим доступа: <http://oaji.net/articles/2014/796-1401688353.pdf>. (дата обращения: 16.03.2021).

Улицкая не занимается большой историей страны, не занимается войной или политическими событиями, но её описания повседневной жизни маленьких людей являются не менее важным чем эти большие темы. Необходимо отметить, что герой произведения Улицкой не может быть только кто-нибудь. Её герои живут на периферии общества. По моему мнению, Улицкая описывает самые бедные, больные люди и то, как им удаётся найти счастье, чтобы показала остальным людям, что всем возможно найти счастье. Замечательно, что такие бедные люди из рассказов Улицкой иногда кажутся более счастливыми, чем здоровые, состоятельные люди.

Читатели могут представить себе картины и герои рассказов Улицкой, потому что описания в рассказах являются подробными и исчерпывающими. И Умида Хаккулова пишет в диссертации «Современная женская проза и ее место в современном литературном процессе»: «В изображении психологических неожиданностей, поворотов, нюансов быта и бытия повествование Улицкой сохраняет увлекательность, яркость и изящество, то есть свойства, способные привлечь читателя самого разного уровня»¹⁶.

События в рассказах логически связаны, и окружающая среда влияет на героев, их поведение и характер. Улицкая глубоко изучает персонажей в своих произведениях. Женщины, особенно матери являются очень частыми героями рассказов Улицкой, а мужчины и отцы только вторичны персонажи в большинстве произведений.

То же само можно заметить и в «Дочь Бухары». Матери являются главными персонажами в жизни детей. Это ещё более очевидно, когда дети больные. Умственно отсталые дети полагаются на своих матерей во всём, так и Бухара оказала большое влияние на жизнь Людмилы.

Практически в каждом произведении Улицкой присутствует тот или иной мифологический мотив, отсылка, ассоциация, а иногда и целый комплекс мифологем. Вместе с тем писательница здесь также соблюдает чувство меры: ее

¹⁶ Хаккулова У. Современная женская проза и ее место в современном литературном процессе (маг. диссертация). – Навои, Навойский государственный педагогический институт, 2015.

мифологизм противоположен реализму, он ближе к постмодернизму, миф придает дополнительный смысл и глубину реалистическому анализу и изображению. Конечно, не всегда сюжет ее рассказов непредсказуем и незначителен, но главное в ее прозе – всепоглощающее чувство, создаваемое потоком речи. В литературе постмодерна Л. Петрушевская не осталась незамеченной благодаря ее способности соединять поэзию и прозу, которая придает ей особую, необычайную манеру повествования.

ФИО автора: Omonboeva Makhliyo Ikhtiyorovna

Master of Samarkand state institute of foreign languages

Название публикации: «THE USAGE OF MODERN EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS»

Annotation: today, in all fields of science, the use of innovative technologies and modern methods in information and communication is increasing. Currently, the widespread use of modern technology in all disciplines helps to improve the efficiency of the educational process. This article focuses on the role of modern methods and technologies in English learning, and introduces in detail innovative methods and technologies for learning English quickly, easily and effectively.

Key words: modern information technologies; Internet; English; podcasts; TED; Innovative Technology

Introduction

Over time, people and their needs and desires will change. This is an axiom that does not require proof. We can observe the same historical process when learning foreign languages and all aspects of our lives. Thousands of years ago, the demand for and interest in foreign languages such as Arabic and Persian developed in our country. Our great scholars organized the study of these languages. It is obvious that our ancient poets and writers created masterpieces in these languages. And left an immortal legacy. All of this is a demand for that time, a demand for that time. So today in the first quarter of the 21st century, what is the current state of language policy? What is the impact of global development and new discoveries, especially the Internet, on language learning? In the 21st century, which foreign languages should we pay more attention to and what is the purpose? By the way, with the development of the times, the globalization process requires that young people understand languages of various foreign countries. Based on these needs, the first President of the Republic of Uzbekistan adopted the

resolution "Measures to further improve the foreign language learning system" on December 10, 2012, laying the foundations of the foreign language teaching policy in the country. The main objective of the continuing education system is to train experts with a high degree of spirit, competitiveness and talent. After the implementation of this decision, the process of applying modern teaching technology in the education system has become widespread. Today, advancements in science and technology require the introduction of new modern technologies in all fields, including education.

Methods

Nowadays, English has become the language of international communication, so there is more demand for English in Russian universities than ever before. In order to improve the quality of education and enhance the motivation of students to learn English, teachers use interactive devices and innovative educational technologies, such as the Internet, podcasts, electronic whiteboards, online magazines (blogs), social networks, video conferencing, special mobile applications, etc. Wait. The use of modern educational technology has improved the quality of teachers and can teach students four language activities (reading, listening, writing and speaking). According to E.N. Voronova, "The work system of teachers who ensure that students learn foreign languages must include the implementation of the following technologies: communicative learning technology, technology to understand the communicative meaning of text, game technology, cooperative learning technology, project technology, etc." One of the modern tools for teaching English to students may be the use of podcasts during the study of . Podcasts have been used to transmit audio or video broadcasts on the Internet since 2004. The term "podcast" comes from the English iPod, and it is transmitted. It refers to "audio or video files that are freely distributed over the Internet for the public to hear or view". Educational podcasts dedicated to foreign language learning can solve many methodological problems, including training of listening skills and understanding of foreign languages , training and improvement of listening skills, expansion and enrichment of vocabulary, training and improvement of

grammar, oral and writing skills. TED video conferences and video blogs are also innovative and effective educational technologies. The ingenious TED talks and lectures cover a wide range of topics: from science, culture, art, politics and global issues, business to technology, design and entertainment. TED comes from English, translated into technology, entertainment, design (Technology Entertainment Design). Today, TED has become a global community. It invites cooperation to seek a deeper understanding of the world and hope to transform it into the best talents (from professionals to enthusiasts) in all walks of life representing different cultures. The main goal of this non-profit organization is to spread the unique ideas that its founders believe should be based on "ideas worth spreading", and to inspire and inspire people all over the world to learn new knowledge, share knowledge and experience, and thereby make the world Better. Therefore, these ideas are presented to the audience in the form of a short speech (no more than 18 minutes). On the official website of TED.com, reference information on research and development is provided free of charge. Anyone can learn the information is interested in, communicate in real time, and participate in TED conferences and events that take place in different locations throughout the year. TED is an innovative culture and information project. On the one hand, for someone, TED is an inexhaustible source of inspiration and the search for unique ideas, for others, TED is a good opportunity to share your ideas, developments and projects. TED is a useful resource for a wide range of users: professionals and professionals, is suitable for students of various specializations in foreign language learning.

Results and discussion

Innovative technology is a collection of texts that complement the content of textbooks. Qurestomatia can include documents, artworks and their excerpts. A methodical description that explains the characteristics of the text contained in the crestomaty is important to the reader. These guides provide links between texts and learning materials, and guide students to prepare for seminars. The electronic reference allows users to quickly receive necessary information in a compact manner at the right

time. Generally, a reference consists of a list of terms, and each item in the list is very active, which means that activating it will generate a hyperlink that contains the meaning, translation, or comment of the term. Providing electronic reference materials is a prerequisite for any teaching method complex. Internet resources in history education. Network resources on the Internet are becoming more and more popular in e-learning publications. The amount of Internet resources on historical topics is also increasing. gradually created historical resource databases, special catalogs and search engines. The use of scientific and educational resources on the net has its own characteristics and requires the use of a browser to search for information on the Internet, and the skills to process and store it. Historians who want to work on the Internet. The first problem is the search for information. The next question is to determine if resources for educational purposes are appropriate. There are historical resources that cannot be tested to verify that they meet state educational standards. When learning voluntary courses, there may be such a problem: textbooks obtained from the Internet are not suitable for the courses of educational institutions. There are many types of information available on the Internet, so it is difficult to choose the software and hardware needed to process the information. There are many formats for displaying text, graphics, audio, and video information. Here are some ways to solve these problems. What to look for -In answering this question, historians refer to the timetable in their educational activities. It is also useful to identify the nature of information that differs in structure, presentation type, presentation purpose, and form.

In short, using computer programs to learn foreign languages will be more effective and inspiring. Using flash cards to play these types of games has been shown to help students learn foreign languages quickly. They can only develop reading, speaking, writing and listening skills while playing games. Also, they can impress teachers and spouses with their grades.

REFERENCES

1. Cheburashkin H. D. Technical translation at school: A textbook for students in grades IX — X of schools with a number of subjects taught in English / Ed. B. E. Belitsky - 5th ed.
2. Rozhkova F. M. Questions of teaching foreign languages in secondary vocational schools. - M.: Higher school, 1984. pp. 9-12.
3. Pedagogical practice of IV-V full-time courses' students: Methodological development for group leaders. / Ans. ed. D. D. Jalalov. - T.: TSII, 1977.
4. The program of the course "Methods of teaching foreign languages. / Ed. D. D. Jalalova. (rotaprint). - T.: TGPII, 1982. pp.17.
5. Larsen - Freyen, Dian. Methods and principles of language teaching. Oxford University Press, USA: 2000.
6. Zhukova O. Teaching English vocabulary to children with special learning difficulties.
7. Lindquist H. Corpus Linguistics and the Description of English. – Edinburg: Edinburgh University Press LTD, 2009.
8. Ismatullayeva Nargiza Rasuljanovna. Lacunas Occurance In Semantic Fields Of Chinese And Uzbek Languages. International Journal of Scientific & Technology Research. Volume 8, issue 11, November 2019. pp. 1998-2001.

ФИО авторов: Sadikova Adalat Maratova

Durdubaeva Roza Muratbaevna

Begmanova Gavhar Elbaevna

Karakalpak State University

Название публикации: «DEVELOPMENT OF CEMENT PRODUCTION THROUGH NEW TECHNOLOGIES»

Annotation: The creation of new materials, the study of their properties and processing methods is one of the important directions in the development of modern science.

Keywords: new materials, cement, concrete, gypsum, lime, asbestos, dolomite, chalk, stone, ceramics, silicate and raw brick, portland cement.

The creation of new materials, the study of their properties and processing methods is one of the important directions in the development of modern science. At present, special attention is paid to the creation of types of composite cement that meet the requirements of various sectors of the economy, such as industry, architecture, urban planning and meet all construction standards.

The state-of-the-art equipment at the center allows for physicochemical analysis and physico-mechanical testing of cement, concrete, gypsum, lime, asbestos, dolomite, chalk, stone, ceramics, silicate and raw bricks. At present, our specialists use 76 types of research equipment and measuring instruments, which allow testing all types of raw materials and construction materials. The highly qualified staff of the center has extensive scientific and practical experience in the creation, research and testing of building materials and products.

It is known that the cement industry is a leader in the construction materials industry of our country.

Today, almost all types of Portland cement are produced in our country. Currently, the demand for this building material is constantly growing, and as a result, Portland cement is becoming an important strategic resource. The properties of Portland cement are related to the mineral additives and fillers used in its production.

Cement plants of the country annually produce up to 7 million tons of cement of 15 types. These include cement for general use in the construction industry and industry, tampon cement for cementing oil and gas wells, and sulfate-resistant cement used in the construction of hydraulic structures. In addition, white cement used in decorative works

is produced in our country. Last year, the Jizzakh cement plant was put into operation in Zafarabad district of Jizzakh region. The construction of the plant was based on the availability of high-quality limestone, the main raw material for cement production in the region. The enterprise, which operates as part of the Almalyk Mining and Metallurgical Combine, has a production capacity of up to 350,000 tons of white cement and 760,000 tons of Portland cement per year. The factory-produced white cement can be used for finishing and artificial marble. It should be noted that it is planned to export 70% of white cement.

Currently, Kyzylkumsement JSC is a leading cement producer in the country. The company accounts for half of the cement produced in the country. This is about 3.5 million tons per year. In addition, Ahangaronsement produces up to 1.7 million tons of cement a year, Quvasoytsement more than 1 million tons and Bekabadcement about 1 million tons. Every year, these enterprises increase their production capacity by building new production facilities and modernizing existing ones.

Currently, large and small cement plants are being built in various regions. In particular, the construction of two large cement plants has begun in the Republic of Karakalpakstan and Surkhandarya region. These enterprises plan to jointly produce up to two million tons of high-quality Portland cement a year. The construction of small cement plants is also important. Today, such plants operate in Andijan and Fergana regions. A mini-plant in Zaamin district of Jizzakh region will be launched soon. In addition, the construction of a mini-cement plant with a capacity of 500,000 tons of cement per year in Surkhandarya region is underway.

Another development is the technology of obtaining sulfate-resistant cement. This technology, which contains composite mineral additives based on local raw materials and is aimed at solving such an urgent task as the widespread introduction of multi-purpose cement production technology, does not reduce the strength and sulfate resistance of cement. 'allows you to add pants. Currently, clinker is used in rock crushing as an active mineral additive in compositions containing rocks, glial, quartz and spar sands and other minerals. As a result, valuable clinker is saved, the cost of cement is reduced, and its construction and technical properties are improved. The technology is currently being developed at Kyzylkumsement JSC.

One of the most important developments is the active mineral supplement "Phosphosol", which is used in the manufacture of cement and other building materials and developed by specialists of "Elemental" LLC. This supplement is obtained by autoclaving a mixture of phosphogypsum and ash slag from the New Angren Thermal Power Plant, which allows for efficient and comprehensive disposal of man-made waste. Phosphozole can be used in the production of various building materials, including cement, drywall, dry

mixes, and raw bricks. Phosphozole can also be used as a substitute for gypsum, which slows down the setting time of cement. Therefore, the production and use of this additive is environmentally friendly, has great economic benefits and simplifies some technological processes.

In short, for the further development of the economy, architecture and urban planning of our country, it is necessary to produce high-quality and inexpensive building materials, in particular, composite cement. Therefore, the joint efforts of enterprises and the Research and Testing Center "Strom" of the Institute of General and Inorganic Chemistry of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan to study new sources of active mineral additives and cement additives. , as well as research on the development of new types of cement using them is ongoing. The achievements of our scientists will allow not only to replace valuable imported raw materials, but also to dispose of harmful man-made waste, to preserve a clean environment for future generations.

References:

1. Askarov B.A. Building constructions. T., Uzbekistan, 1995.
2. Akramov H.A. Construction materials industry enterprises design T., Uzbekistan, 2003.
3. Akramov H.A. Nuritdinov H.N. Concrete and reinforced concrete products production technology. Textbook. T., Philosophers of Uzbekistan National Society, 2011.

ФИО автора: Сафарова Зухра

Преподаватель английского языка в академическом лицее НГПИ

Название публикации: «INTERAKTIV USULLAR HAQIDA MA'LUMOT»

Annotatsiya

Ushbu maqolada o'qitishning interfaol usullari, jarayon ishtirokchilari hamda uning samarali jihatlari haqida so'z borgan. Shu bilan birga talaba(o'quvchi)larning til o'rganishga bo'lgan ko'nikmalarini rivojlantirishda interfaol usullarning afzalliklari va muhim jihatlari muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: interfaol, moderator, trener, tyutor, fasilitator, mentor, kouch, konsultant, lector, ekspert, innovator, kommunikator, menejer, coordinator.

Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon hamda o'qituvchi va talaba (yoki o'quvchi) faoliyatiga yangilik, o'zgarishlar kiritish bo'lib, uni amalga oshirishda asosan interfaol uslublardan foydalaniladi.

“Interfaol (**“Inter”** – bu o‘zaro, **“act”** – harakat qilmoq) – o‘zaro harakat qilmoq yoki kim bilandir suhbat, muloqot tartibida bo‘lishini anglatadi. Boshqacha so‘z bilan aytganda, **o‘qitishning interfaol** uslubiyatlari – bilish va kommunikativ faoliyatni tashkil etishning maxsus shakli bo‘lib, unda ta’lim oluvchilar bilish jarayoniga jalb qilingan bo‘ladilar, ular biladigan va o‘ylayotgan narsalarni tushunish va fikrlash imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Interfaol darslarda o‘qituvchining o‘rni qisman talaba (yoki o‘quvchi)larning faoliyatini dars maqsadlariga erishishga yo‘naltirishga olib keladi”¹⁷.

Interfaol ta'lim va tarbiya jarayoni ishtirokchilari.

“Interfaol mashg‘ulotlar o‘ziga xos tashkiliy tuzilishga ega bo‘lib, uni tashkil qilish va olib borish bo‘yicha faoliyat turlari alohida ajratilgan va har biri bo‘yicha alohida vazifalar shaklida nomlar berilgan. Bunda bir mashg‘ulot jarayonida shu mashg‘ulotni olib boruvchi bir vaqtda ushbu turli vazifalarni bajarishi ko‘zda tutiladi”¹⁸. Shu bilan

¹⁷ M. Asqarova, M. Xayitboyev, M. S. Nishonov. Pedagogika. – T.: “Talqin”, 2008. 15-b.

¹⁸ L. Aliyeva. Grammatik o‘yinlar vositasida ijodiy fikrlashga o‘rgatish. – T., 2013. 85-b.

birga bir mashg'ulotni ikki yoki uch pedagog yoki yordamchilar birgalikda olib borishi ham qo'llaniladi. Ular bajaradigan vazifalariga ko'ra quyidagicha nomlanadi:

1. Moderator-ta'lim mazmunini yaratish, modullarini ishlab chiqish.
2. Trener-o'quvchilarning ko'nikmalarini rivojlantiruvchi, mashqlar o'tkazuvchi maxsus tayyorgarlikdan o'tgan mutaxassis.
3. Tyutor-masofadan o'qitish dasturlarini yaratish va bajarilishini ta'minlash.
4. Fasilitator-darsda ko'makchi, yo'naltiruvchi jarayonga javob bermaydi, xulosa chiqarmaydi.
5. Mentor-ustoz, o'rgatuvchi (yakka va guruhli tartibda).
6. Kouch-ta'lim oluvchilarning to'liq o'zlashtirishlari uchun yordam ko'rsatuvchi repetitor, instruktor, trener. Amaliyot davomida amaliy mashg'ulotni, ish jarayonini nazorat qiluvchi, kuzatuvchi. (Kouching – imtihonlariga yoki sport bo'yicha tayyorgarlik ko'rish).
7. Konsultant-maslahat berish, tushuntirish, qo'shimcha ma'lumot berish.
8. Lektor-nazariy ma'lumotlar bilan tanishtiruvchi.
9. Ekspert-kuzatish, tahlil tekshirish, xulosa, tavsiya, taklif, mulohaza bildirish.
10. Innovator-yangiliklarni ta'lim mazmuni va mashg'ulotlar jarayoniga joriy qilish.
11. Kommunikator-o'zaro muloqotlarning sifati va samaradorligini oshirish, takomillashtirish.
12. O'qituvchi-mashg'ulot mavzusi bo'yicha ko'zda tutilgan mazmunni tushuntirish, o'quv jarayoniga rahbar.
13. Menejer-tashkiliy pedagogik va iqtisodiy masalalarni hal etish.
14. Spekter-kuzatish, tahlil qilish va xulosalarni bayon qilish.
15. Assistent-mashg'ulot uchun tayyorlangan vositalarni amalda qo'llashga tayyorlash, mashg'ulot ishtirokchilariga yordam ko'rsatib turish.
16. Kotib-zarur ma'lumotlarni yozib borish, tegishli hujjatlarni rasmiylashtirish, o'rnatilgan tartibda saqlash.

17. Texnolog-pedagogik texnologiya mutaxasisi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosidagi dasturlarni ishlab chiqish va amalga oshirishni ta'minlash bilan bog'liq masalalarni hal etib boradi.

18. Metodist ta'lim – tarbiya metodlari bo'yicha mutaxassis. Dasturlarni ishlab chiqishda va amalga oshirish jarayonida metodik masalalarni hal etib beradi.

19. Koordinator-loyihalar, dasturlarni ishlab chiqishga rahbarlik, ularni amalga oshirishni rejalashtirish, muvofiqlashtirish, tashkiliy va moliyaviy masalalarni hal etish.

20. O'quvchilar-ta'lim oluvchilar.

Xulosa qilib aytish mumkinki, interfaol ta'lim bir vaqtda bir nechta masalani hal etish imkoniyatini beradi. Bulardan asosiysi-o'quvchilarning muloqot olib borish bo'yicha ko'nikma va malakalarini rivojlantiradi, o'quvchilar orasida emotsional aloqalar o'rnatilishiga yordam beradi, ularni jamoa tartibida ishlashga, o'z o'rtoqlarining fikrini tinglashga o'rgatish orqali tarbiyaviy vazifalarning bajarilishini ta'minlaydi.

Interfaol mashg'ulotlarni tashkil qilisholib borish mashqlarini bajarish.

Maktabda metodik faoliyatining hozirgi dolzarb vazifalaridan biri har bir o'qituvchi ayrim turdagi interfaol mashg'ulot o'quv materiallarini amalda qo'llash uchun tayyorlashini tashkil qilish hisoblanadi. Bunda o'qituvchilar o'z mutaxassislik fanlari bo'yicha o'zlari tanlagan mavzudagi darslarni qo'llashi maqsadga muvofiq. Interfaol usullardan foydalanib o'tkazish yuzasidan dars ishlanmalari tayyorlaydilar va uning asosida metod birlashma majlisida shu mashg'ulotni qisqa bayon qilib beradilar va tegishli muhokama o'tkazadilar.

O'quvchilarning ko'nikma va malaka me'yorini quyidagicha belgilash mumkin:

1. O'qiganda (o'zicha o'qish)-10%
2. Eshitganda (Audio-video orqali o'qish)-20%
3. Ko'rganda (Ko'rgazma-namoyishlar orqali o'qish)-30%
4. Eshitib, ko'rganda-50%
5. Muhokama, bahs-munozara-70%

6.Shaxsni o‘zi bajarganda-80%

7.O‘quv sinfdoshlari bilan bajarganda-90%

Shu o‘rnida Xitoy xalq maqolini keltirish mumkin: “Menga gapirsang, esdan chiqaraman, menga ko‘rsatgin eslab qolishim mumkin, mening o‘zimga ishlashga imkoniyat ber, shunda u batamom meniki bo‘lib qoladi”.

Yuqoridagilardan xulosa qilib shuni aytish mumkinki, interfaol metodlarni qo‘llab dars o‘tilganda, sinfda qoloq, o‘zlashtirmaydigan o‘quvchi qolmaydi. O‘quvchilar o‘rtasida do‘stona muhit yaratiladi. Deyarli barcha o‘quvchilar dars jarayoniga jalb etilib, ularning darsga qiziqishlari ortadi. O‘quvchilarning kelgusida mustaqil bilim olishlariga, hunar o‘rganishlariga imkon yaratiladi.

ФИО автора: Qalandarova Safargul Raxmonovna

Surxandaryo viloyati Termiz shahar

14-maktabning boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Название публикации: «BOSHLANG'ICH SINFLARIDA HIKOYA O'QITISH METODIKASI»

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang'ich sinf darslarida hikoya o'qitish metodikasi haqida fikr-mulohazalar keltirildi.

Kalit so'zlar: O'qish, janr, ertak, she'r, maqol, masal, hikoya, o'qitish, psixologik

Bugungi kunda ta'lim tizimida tub islohotlar amalga oshirmoqda. Bu esa o'z navbatida o'qituvchidan yuksak bilim va saviya, pedagogik mahoratni talab qilsa, o'quvchidan darsga qiziqish, intilish, va berilgan bilimlarni puxta egallashni talab etadi. Maktab oldiga qo'yilgan vazifalar, kichik maktab yoshidagi o'quvchilar umumiy rivojlanishining o'sganligi, psixologiya va xususiy metodika sohasidagi yutuqlar, sinfda o'qish mazmuni va o'qitish metodlariga o'zgartirish kiritishni talab etmoqda. Boshlang'ich sinflarning o'qish darsliklarida amaliy jihatdan turli janrga mansub asarlar berilgan. O'qish darsida hikoya, she'r, ertak, masal, maqol, doston, rivoyat va topishmoq kabi janrlar o'rganiladi. Bunday turli janrdagi asarlar yaratilishi, uslubi jihatdan o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, o'quvchilarga ham ta'siri turlicha bo'ladi. Shuning uchun, turli janrdagi badiiy asarlarni o'qishda o'qituvchidan unga mos usullar tanlash talab etiladi.

Hikoya kichik hajmli badiiy asar bo'lib, unda kishi hayotidagi ma'lum bir voqea, hayotning muhim tomonlarini umumlashtirib tasvirlanadi. Hikoya boshlang'ich sinflar uchun mos janr. O'quvchilarni qahramonlarning xatti-harakati, tashqi ko'rinishi, voqea-hodisalar haqidagi hikoyalar ko'proq qiziqtiradi.

Hikoyani o'qishda uning mazmunini tahlil qilish va shu asosda o'quvchilar nutqini o'stirish markaziy o'rin egallaydi. Hikoya o'qib bo'lingach, o'quvchilarga o'z fikr-mulohazalarini bildirishi uchun vaqt beriladi. O'qilgan hikoya yuzasidan beriladigan

savollar orqali o'quvchilarga asarning yoqqan-yoqmaganligi, qaysi qahramon xarakteri ta'sir etgan- etmaganligini aniqlanadi.

Shundan so'ng hikoya syujeti, voqeaning yonalishini ochishga , personajlar xarakterini tushunishga, asarning asosiy g'oyasini ochishga qaratilgan savollar beriladi. Boshlang'ich sinflarda o'quvchilarni ertakning o'tkir , maroqli syujeti, favqulodda ajoyib voqealari maftun etadi. Lekin hikoya janri hayotiyliigi bilan o'ziga xosdir. Hikoyada inson hayoti , u bilan bog'liq voqealar haqidagi lavhalar bayon etiladi. O'quvchilar qahramonlarning xarakteri va xususiyatlari bilan qiziqadilar. Boshlang'ich sinf "O'qish" darsliklarida berilgan hikoyalar mavzu jihatidan xilma- xil bo'lib, qahramonlar ham bir – biridan farq qiladi. O'quvchilar hikoyadagi qahramonlarga baho berishda, o'z shaxsiy-axloqiy tushunchalaridan kelib chiqib ta'riflaydilar. O'qituvchining vazifasi o'quvchilar bilan asarni tahlil qilib, ular nutqiga personajlarning axloqiy, intellektual, emotsional sifatlarni kiritishdan iborat. Bu adabiy qahramonlarning xarakterini yaxshi yoritish shartlaridan biridir. Psixolog olimlarning tekshiruvlaridan ma'lum bo'lishicha , asarni idrok qilishga , bilim olishga xizmat qiladigan komponentlar bi lan birga , uni emotsional-estetik xis etish ham kiradi. Hikoyada qahramonning nima qilishi emas, nima uchun shunday qilganini bilish muhimdir. O'qish darslarida o'qilayotgan asarning ongli o'zlashtirilishini ta'minlashda o'quvchilarning psixologik xususiyatlarini albatta inobatga olish zarur.

Shuningdek o'qituvchi o'quvchi bilan yakka yoki guruh bilan ishlashda ish turlari bo'yicha topshiriqlar ko'rsatilgan tavsiyalarni ishlab chiqishi va o'quvchilarga topshiriqlar tartib raqamini ko'rsatishi mumkin. Ko'pincha boshlang'ich sinf o'quvchilari qatnashuvchi shaxslar xatti-harakatini yaxshi tushunmasliklari , ba'zan noto'g'ri yoki yuzaki tushunishlari natijasida asar mazmunini anglab yetmaydilar. Shuning uchun ham o'qituvchi savolni juda o'ylab tuzishi , u bolani fikrlashga , o'ylashga majbur etadigan , qahramonning xatti-harakati voqealarning bog'lanishi yuzasidan muhokama yuritishga undaydigan, ularni o'zaro qiyoslashga , ijobiy va salbiy tomonlarmi aniqlashga yordam beradigan bo'lishi lozim. O'quvchi asarda qahramonning xatti-harakatini qanchalik aniq

ko'z oldiga keltira olsa, u hikoyaning asosiy mazmunini shunchalik chuqur tushunadi , shunchalik mustaqil qayta hikoya qilib beradi. O'qish darslarida qahramonlarni tahlil etishda quyidagi savollardan foydalanish mumkin:

Asar qahramoni bilan do'stlashishni xohlarmiding?

Sen uning o'rnida bo'lsang nima qilar eding?

Hikoya qahramonining hamma ishlari to'g'ri deb o'ylaysanmi?

Nima uchun u shunday qildi?

Uning munosabati senga yoqdimi?

Qanday maslahat bergan bo'larding?

Asardagi voqealar ichida bo'lishni xohlarmiding?

Voqeada kim bo'lib qatnashishni xohlar eding?

Hikoyani o'qish bilan bog'liq holda o'tkaziladigan ijodiy ishlar ham o'quvchilar nutqini , tafakkurini o'stiradi.

Xulosa qilib aytganda , asarning janriy xususiyatini hisobga olib, o'ziga xos usullarini tanlash lozim. Agar ushbu metodik tavsiyalardan maqsadli foydalanilsa, o'quvchilar ijodiy faolligi ortadi, mustaqil izlanishi va fikrlash doirasi kengayadi. Shunday qilib, boshlang'ich sinflarda ham badiiy asarlarni o'rganishda o'quvchi shaxsiga kuchli ta'sir qiluvchi, ularning saviyasiga mos bilimlarning o'zlashtirilishini ta'minlovchi metod va usullardan, tahlil turlaridan foydalanish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.Sh.M. Mirziyoyev "Harakatlar strategiyasi".2017.02.07

2.R. Mavlyanova . "Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi,innovatsiya va integratsiya", Toshkent - v. 2009.

3.T. G'afforova , E Shodmonova , X.G'ulomova 1-sinf "o'qish kitobi", "ona-tili"kitobi. Sharq. Toshkent- 2018

ФИО автора: Quranbayev L. (Student)

Samarkand state institute of foreign languages

ФИО научного руководителя: Sirojiddinova Sh.S

Название публикации: «THE IMPORTANCE OF IMPLEMENTING CONTENT BASED IN TEACHING ENGLISH»

Annotation: This article gives information about how to implementing through content based in teaching foreign languages, especially English language. Here is gives little explanations of methods and how to use them in teaching young learners. While writing this statements we should note that in non native speakers and pupils need to help to develop their knowledge through content based learning.

Key words: ESP, content based, implementing, learner, communicative, content-based.

Content learning knowledge plays an important role in language learning. It can be easily proved by taking sample from the intellectual development of a child. What do the children begin learning the surroundings with? First of all, they start to learn the names of objects and subjects around, i.e. they learn grammar of their parents. Content based is the first essential element of communication. The more words one knows, the clearer their speech will be. The wider the vocabulary of a person, the more smoothly he will be able to express his opinion.

If we want to use language effectively, we must have good stock of vocabulary. We cannot use the language, if we don't know the words of that language. English language has vast grammar. It is the richest language of the world. One cannot learn a language without learning content based structure. Therefore, the study of content based has occupied the central place in teaching-learning activities. According Thornbury "If you spend most of your time studying grammar, your English will not improve very much. You will see most improvement, if you learn more words and

expressions. You can say very little with grammar, but you can say almost anything with words.”¹⁹

As it is acknowledged, “word” is the most common element in sentences because a language is a collection of words. Words can be compared to bricks of buildings fixed with the help of clay called Content. Despite quite small pieces, they are vital to the great structure. Therefore, the study of content based approach is at the center while learning a new language. English being a second language or foreign language, one needs to learn grammar in the systematic way. We cannot neglect grammar at all but even if you misuse grammar or pronounce a word wrongly, however you’ll be still partly understood, but if you use an incorrect word in your speech, the listener may be confused and misunderstand you. In communication, vocabulary is often more important than grammar. It is frustrating for intermediate learners when they discover they cannot communicate effectively because they do not know many of the words they need.²⁰

CLIL is one of the significant aspects in language teaching and learning, above and beyond vocabulary and pronunciation. The using efficiently vocabulary and the ability to use word correctly and effectively can be the passport to the worlds of interesting and exciting information.

Famous imperialist poet, Rudyard Kipling says that words are the most powerful drug used by mankind. Those who are rich in grammar and vocabulary can speak and write English correctly. Therefore, the study of vocabulary is at the center while learning a new language. English being a second language or foreign language, one needs to learn grammar in the systematic way. In fact, without grammar communication in a second or foreign language is not possible in a meaningful way. McCarthy argues: 'No matter how well the student learns grammar, no matter how successfully the sounds of L2 are mastered, without words to express a wide range of meanings, communication in an L2 just cannot happen in any meaningful way'.

¹⁹**Scott Thornbury** How to Teach Vocabulary Paperback – 18 Feb 2002 Longman; 1 edition., p.97

²⁰Paul Davies, Eric Pearse Success in English Teaching (Oxford Handbooks for Language Teachers Series) 1st Edition: Oxford University Press; 1 edition (May 11, 2000), p.59

Through teaching content based is needed for expressing meaning and in using the receptive (listening and reading) and the productive (speaking and writing) skills. It should be considered as an internal part of learning a foreign language since it leads the way to communication. Nation apparently mentioned, "Such as writing and reading, grammar knowledge is one of the components of language skills"²¹. Harmer clearly states, "if language structures make up the skeleton of language, then it is grammar that provides the vital organs and the flesh".²² Moreover, if one wants to use language effectively, he/she must have good stock of both grammar and vocabulary. Language is made up of words. Acquiring encourage vocabulary can benefit you in any sphere of social activity. It will enable you to understand others' ideas better and to have the satisfaction of getting your thoughts and ideas across more effectively.

The main aim of teaching content based is assimilation of the meaning, form of the words and its usage in oral and written speech – that is formation of lexical habits. People can have many aptitudes, but without a large and precise English grammar to express them, they cannot take full advantage of these abilities.

Language learners who wish to own an ability of fluency in English skills must have a large and adequate vocabulary through content enhancement. Jack C. Richards and Willy A. Renandya assert: The complex materials need to be understood through the grammar knowledge as an important. Sufficient English words can make learners efficiently communicate and fundamentally comprehend on English articles and academic essays.²³

Unfortunately, learning content based is considered to be as a weak point of the most language learners. Restricted knowledge of vocabulary and use of structure is thought as the main problem in learning language. Without wide range of vocabulary a learner won't be able to be skillful at reading, writing, listening and speaking.

It will enable us to understand the others' ideas better and to have the satisfaction or getting our thoughts and ideas across more effectively. While there are not any magic

²¹ Nation, I.S.P. (1978), 'Translation and the Teaching of Meaning: Some Techniques' *ELT JOURNAL*, Vol.32

²² Harmer, J (1991), *THE PRACTICE OF ENGLISH LANGUAGE TEACHING*, Longman, New York.

²³ Jack C. Richards, Willy A. Renandya *Methodology in Language Teaching*, Cambridge University Press, 2002, p.225

shortcuts to learning words, the larger our vocabulary becomes, the easier it will be to connect a new word with words we already know, and thus remember its meaning. In conclusion learning and teaching content based is the very important thing that English students should focus on in order to achieve success in learning and in the future work in the field of English.

The use of literature

1. Scott Thornbury How to Teach Vocabulary Paperback – 18 Feb 2002
Longman; 1 edition., p.97
2. Paul Davies, Eric Pearse Success in English Teaching (Oxford Handbooks for Language Teachers Series) 1st Edition: Oxford University Press; 1 edition
(May 11, 2000),p.59
3. Nation, I.S.P. (1978), 'Translation and the Teaching of Meaning: Some Techniques' ELT JOURNAL, Vol.32
4. Harmer, J (1991), THE PRACTICE OF ENGLISH LANGUAGE TEACHING, Longman, New York.
5. Jack C. Richards, Willy A. Renandya Methodology in Language Teaching, Cambridge University Press, 2002,p.225

ФИО авторов: Исломов Акмал Хушвактович

ЎзР ФА академик О.С.Содиқов номидаги биоорганик кимё институти, к.ф.н.
Илмий ходим

Қурбанова Айпара Джолдасовна

Чирчиқ Давлат Педагогика институти, "Физика ва кимё" кафедра мудири.

Бозорова Диляйра Ўткировна

Чирчиқ Давлат Педагогика институти 1-курс магистранти,

Название публикации: «RADICES ET FRUCTUS PSORALEAE
ЎСИМЛИГИНИ КИМЁВИЙ ТАРКИБИ ВА ТИББИЁТДА ИШЛАТИЛИШИ»

Аннотация

Ушбу мақолада Оққурай ўсимлигини илдизи ва меваси биологик хусусиятлари, бактерицид, антисептик, антибактериал хусусиятларга эга эканлиги ҳақида маълумотлар келтирилган.

Таянч сўзлар: *Radices et fructus psoraleae*, псорален бактерицид, антисептик, антибактериал,

Кириш. Ҳозирги кунда қатор олий ўқув юртлари ва илмий текшириш институтларида, доривор ўсимликларни қидириб топиш ва улар асосида янги самарали дори воситалари яратиш бўйича кенг миқёсда тадқиқот ишлари олиб борилмоқда. Бунда маҳаллий ҳом ашёлардан табиий дори воситаларни ажратиш импорт ўрнини босувчи арзон ва сифатли препарат тайёрлаш дастлабки ҳом ашё базаларини яратиш ишлари долзарб аҳамиятга эга. Янги дори воситаларини яратишда халқ табобатининг ютуқларидан самарали фойдаланиш албатта ижобий натижалар беради.

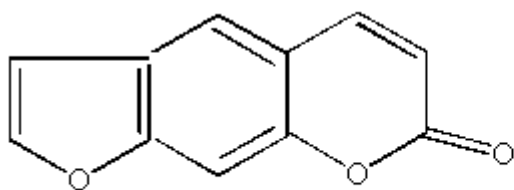
Метод. Оққурай илдизи ва меваси - *Radices et fructus psoraleae*, Данакли оққурай - *Psoralea drupacea*. Дуккакдошлар – *Fabaceae* оиласига мансуб Кўп йиллик, бўйи 70-130 см га етадиган ўт ўсимлик. Илдизи 2-4 м чуқурлигача етади. Пояси тик ўсувчи, сершоҳ, асос қисми бир оз ёғочланган. Барги оддий, баъзан уч бўлакли, кўшимча баргли, сертук, думалоқ шакли, ўйилган - тишсимон

қиррали, қисқа банди билан пояга кетма-кет ўрнашган. Гуллари майда, оқ, кўкиш рангли, барг қўлтиғидан чиққан шингилга тўпланган. Гулкосачаси 5 тишли, тожбарги қийшиқ, 5 та, капалакгулдошларга хос тузилган. Меваси - майда, юмалоқ, сертук, пишганда очилмайдиган бир уруғли дуккак. Май-июнда гуллайди, меваси июнь-сентябрда пишади. Оққурай Ўрта Осиёда кенг тарқалган. У турли хил шароитларда ўсади, асосан текисликлар ва тоғ этакларининг лёсс тупроқларида ўсади, бу ерда баъзан деярли зич ўсиш майдонларини ҳосил қилади. Денгиз сатҳидан 200 дан 1500 м гача баландликда тарқалган. У ташландиқ ерларда ва лалми экин майдонларида бегона ўт сифатида, суғориладиган ерларда, шунингдек, унумдорлиги паст қумларда, паст бўйли буталар орасида, қудуқлар яқинида, енгил қумли унумдорлиги пасайган яйловларда ва бошқаларда учрайди. Оққурай меваларини йиғиш июнь ойининг иккинчи ярмида ёки июль ойининг бошларида бошланиши ва август ойининг ўрталарида тугаши керак. Талабларга кўра, тайёр хом ашё тескари тухумсимон оқ-кулрангли зич майин тукланган битта уруғли мевадан (дуккак) иборат. Узоқ вақт сақланганда меванинг туклари тукилиб, улар қора-қўнғир рангга киради. Таъми хуштаъм, бироз аччиқ, ҳиди хушбўй, ўзига хосдир. Рақамли кўрсаткичлар: псорален ва изопсорален йиғиндиси (мутлақо қуруқ хом ашёга нисбати бўйича) 0,9% дан; мутлақо қуруқ ва аралашмалардан холи бўлган хом ашё таркибидаги фурокумаринларнинг таркиби 1% дан; тижорат намуналарида 0,9% кам бўлмаслиги; намлик 10% дан; умумий кул миқдори 7% дан; органик аралашмалар 4% дан кўп бўлмаслиги керак. Оққурай хом ашёси оғирлиги 40 кг гача бўлган қопларда қадоқланди. Жавонларда қуруқ, яхши ҳаво айланадиган жойда сақланади. Хом ашёнинг яроқлилиқ муддати 3 йил. Оққурай ўсимлиги ва меваси 1-расмда келтирилган[1-4].

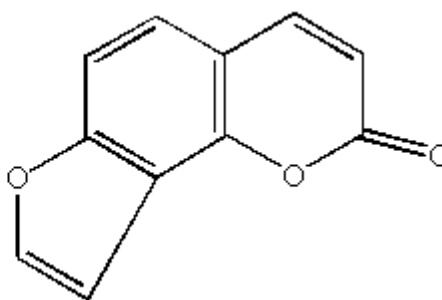

1-расм. Оққурай ўсимлиги ва меваси

Оққурайнинг дуккаги ва илдизидан Псорален препарати (псорален ва изопсорален фурокумаринлари аралашмаси) олинган. Вояга етган меваларда кумаринларнинг энг катта миқдори (0,92%) ўсимликнинг ёппасига мевалаш даврида қайд этилган. Илдизларида псорален ва изопсорален (ангелицин) миқдори 0,18 дан 0,58% гача; унинг максимал тўпланиши ўсимликнинг ер усти қисмини қуриш даврида кузатилади. Бундан ташқари, оққурай илдизлари таркибида 12,34% гача ошловчи моддалар танин бор, ер усти қисмида 0,03-0,4% ярим каттиқ эфир мойи, дуккагида 15,25% гача ёғли мойлар топилган. Оққурай мевасида эса фурокумаринлар 0,1-1,1% борлиги аниқланган.

Псорален

*Изопсорален
(ангелицин)*

Тиббиётда Псорален дуккакдилар оиласига кирувчи данакли оққурай (псоралея костянковая) ўсимлигининг мевалари ва илдизидан олинадиган фурокумаринларни икки хил табиий изомери: псорален (I) ва изопсорален (II) ларнинг кристалл шаклидаги аралашмаси. Фурокумарин препаратлари таъсирига ўхшаш фотосенсибилизацияловчи таъсирга эга. Терапевтик

дозаларида баъзи фермент тизимларини фаоллаштириб, тери пигменти ҳосил бўлиши ва соч ўсишини рағбатлантиради [5].

Натижа ва Муҳокама. Бу препаратлар ичиш учун ва сиртга қўлланади. Ичга кунига 2-3 марта 0,01 г ёки 0,02 г дан овқатланишдан 30 минут олдин қабул қилинади. Ичга қабул қилиш билан бир вақтда ҳар куни ёки 2 кунда бир марта уйқуга ётиш ёки кварц лампаси билан нурланишдан 2 соат олдин соч тушиб кетган ёки депигментланган жойга препаратнинг 0,1%-ли эритмаси суртилади. Ёз вақтида кварц лампаси ўрнига куёш инсоляциясидан фойдаланиш мумкин. Экспозиция вақти 1-2 минутдан бошлаб, аста-секин ультрабинафша нурларига шахсий сезувчанликка қараб 10-15 минутгача етказилади. Ўта юқори реакция (ўткир эритема) бўлганда вақтинча нур билан даволаш тўхтатилади. Кўз атрофи ёки қовоқда депигментланган жой бўлганда псорален эритмасини суртиш мумкин эмас. Витилигога учраган жойларда терапевтик самара пайдо бўлганлиги 3-6 ҳафтада, баъзан ундан ҳам кечроқ пигментация пайдо бўлиши билан намоён бўлади. Даволаш курси 3-3,5 ой давом этади. Керак бўлганда 1-1,5 ойлик оралиқ билан қайта даволаш курслари белгиланади. Умумий даволаш курси пигментация ва соч ўсиб чиқиши билан белгиланиб, 10-12 ойни ташкил этиши мумкин. Асосан касалланганига узоқ муддат бўлмаган ёш болалар ва ўсмирлар 2-3 даволаш курси ўтказилганда, соч тўкилишидан халос бўладилар. 5 ёшгача бўлган болаларга псорален 0,005 г суткалик дозада тавсия этилади; 5-10 ёшлиларга – 0,01 г; 10-13 ёшлиларга – 0,015 г; 13-16 ёшлиларга 0,02 г; катталарга 0,04-0,06 г дан тавсия этилади. [5].

Доривор препарати Псорален(таблеткаси, спиртли эритма) - Пес касаллигини даволашда ишлатилади. [6].

Хулоса. Айтиш жоизки, Республикамиз ҳудудларида ўсадиган ҳар бир гиёҳ ўзига хос кимёвий таркибга эга бўлиб уларни илдизи, пояси, барги ва гулининг кимёси тўлиқ ўрганилмаган. Уларни экстракция жарёнини ўзи турлмча ёндошишни талаб этади. Кимёвий таркибини ўрганилиши эса ўзига хос ёндошишни талаб этади. Бу йўналишда юқорида бажарилган иш ҳам ўз ифодасини топган.

Адабиётлар

1. Farmakognoziya (H.Xolmatov, O'.Ahmedov) Abu Ali ibn Sino Toshkent 1997.
2. Х.Х.Холматов, Ў.А.Аҳмедов, Фармакогнозия: дарслик, Тошкент, Ибн Сино номидаги НМБ, 1995.
3. Вопросы агротехники возделывания лекарственных культур. Часть 1, Москва, 1978.
4. Справочник по лекарственным культурам. Воронеж, 1963.
5. <https://medu.uz/instruksiya/psoralen/>
6. Абубакиров Н.К., Халмурзаев У., Химия псоралена и родственных веществ. В кн.: Вопросы дерматологии. Вып. 3. Ташкент, Медгиз, 1963.

ФИО авторов: Rajabova Zuhro Iskandarovna (Buxoro viloyati Jondor tumani 47-umumiy o'rta ta'lim maktab o'qituvchisi)

Subhonova Gulshoda Dilshod qizi (Buxoro viloyati G'ijduvon tumani tumani 15-umumiy o'rta ta'lim maktab o'qituvchisi)

Название публикации: «ТА'LIM SIFATINI OSHIRISH MAQSADIDA BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA TASHABBUSKORLIKNI RIVOJLANTIRISH»

Annotatsiya: Boshlang'ich sinf o'quvchilarida tashabbus va faollikni rivojlantirish imkoniyatlarini izlash, o'quvchilarning dunyoqarashini kengaytirish, va oson o'zlashtirish maqsadida muayyan metodlaridan foydalanish hamda professional yondashish.

Kalit so'zlar: boshlang'ich sinf, faollik, ta'lim, fikrlash, metod, tashabbus, didaktik, bilim.

Mavzuning dolzarbligi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilimini oshirishda faollik va tashabbusni tarbiyalash.

Hozirgi kunda, umumiy o'rta ta'lim maktablarida ilg'or pedagogik texnologiyalarni faol qo'llash, ta'lim samaradorligini oshirish, tahlil qilish va amaliyotga joriy etish orqali o'quvchilarning fikrlash doirasini kengaytirish, dunyoqarashini o'stirish nihoyatda muhim. Buning natijasida, o'quvchilarda ijodiy faoliyat bilan bog'liq bo'lgan bilim va ko'nikmalar shakllanadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'rganish - yetakchi faoliyat turi hisoblanadi, shuning uchun bu jarayonda tashabbus va faollikni rivojlantirish imkoniyatlarini izlash kerak. Ushbu muammoning yechimi nafaqat har bir o'quvchining umumiy ta'lim tayyorgarligini yaxshilashga, balki umuman faol shaxsni shakllantirishga yordam beradi. Biroq, maktabga qabul qilingan o'quvchilarning yangi sharoitda normal moslashishi, uning bilim olish va o'zlashtirish darajasiga ta'sir qiluvchi asosiy omil hisoblanadi. Shuning uchun o'qituvchining asosiy vazifalardan biri boshlang'ich sinf

o'quvchilarining umumiy bilim faolligini oshirishda faollik va tashabbusni tarbiyalash uchun sharoit yaratish.

O'qituvchi yaratgan muhit, o'quvchini darsga jalb qilish orqali uning jismoniy va ma'naviy kuchlarini ro'yobga chiqarishga hissa qo'shishi yoki aksincha, bolaning tashabbuskorlik xislatlarini pasaytirishi mumkin. O'qituvchining bilim va ko'nikmasi qanchalik ko'p bo'lsa, uning tashabbuskorligi va shijoti shunchlik yuqori bo'ladi, bu esa o'z navbatida o'quv-mashg'ulotning sifatiga bevosita ta'sir etadi. Demak, boshlang'ich sinf o'qituvchilarining tashabbuskorligi ular ta'lim-tarbiya berayotgan o'quvchilarning barkamol shaxs bo'lib yetishishlarida muhim ahamiyatga ega.

Boshlang'ich ta'lim davri ta'lim jarayonidagi eng mas'uliyatli davr bo'lib, bolaning savodi chiqishi bilan birga, uning dunyoqarashi shakllanadi, tafakkur qilish malakasi rivojlanadi. Bu davrda bolaning zehni o'stirishga qaratilgan har bir mashg'ulot bola aqlining tarkib topishi va rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'qitishda o'quvchilarning dunyoqarashini kengaytirish, bilimlarni keng va oson o'zlashtirish maqsadida ko'pgina metodlaridan foydalanish mumkin. Jumladan, didaktik o'yinlar ta'lim jarayoni samaradorligini oshiradi, ta'lim jarayonida o'quvchilar faolligini, o'qish motivasiyalarini rivojlantiradi.

Zamonaviy pedagogikada o'quvchilarda tashabbuskorlikni rivojlantirishga yordam beradigan asosiy omil sifatida motivasiyalarni shakllantirish alohida o'rin tutadi. Motivasiya tashabbusni namoyon qiluvchi ichki stimul hisoblanadi. Shuning uchun ham didaktik o'yinlar boshlang'ich sinflarda ta'limning samarali borishiga o'quvchilarning o'quv-bilish faoliyatini muvaffaqiyatli boshqarishga ham katta yordam beradi.

Didaktik o'yinlar vositasida nazariy bilimlar oson egallanadi, o'quvchilarning bilim olishga qiziqishlari ortadi. Didaktik o'yinlar nafaqat boshlang'ich sinflarda, balki ta'limning keyingi bosqichlarida ham o'quvchilarning bilimga bo'lgan ishtiyoqlari rivojiga katta turtki bo'lishi mumkin.

Demak, boshlang'ich maktab o'quvchilarida faollik va tashabbuskorlik kabi xislatlarni rivojlantirish uchun o'qituvchi sinfda va dars davomida shart-sharoit

yaratishga alohida e'tibor berishi, darsga mos metodlarni mohirona tanlash va unga professional yondashish kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Xasanboev J. To'raqulov X. "Pedagogika" Toshkent, Noshir, 2011 yil.
2. Abdukarimov H., Jumayev A. Ijtimoiy faol va malakali raqobatbardosh kadrlar tayyorlashning amaliy asoslari. //Oliy ta'limda zamonaviy o'quv, ilmiy va tarbiyaviy faoliyatni takomillashtirish muammolari. Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to'plami. Guliston. 2006 y.
3. Jumayev A. Kadrlar tayyorlash milliy modeli asosida ijtimoiy faol shaxsni shakllantirish. Uzluksiz ta'lim. Toshkent. 2006 y.
4. Ishmuhammedov R., Pardayev A., Abduqodirov A. Innovasion o'qitish texnologiyalari. – Toshkent: Iste'dod, 2008. -180 b.
5. Axmedova M.E "Pedagogika nazariyasi va tarixi" o'quv qo'l. -T. Tafakkur-bo'stoni 2011 yil.

ФИО автора: Raxmonqulova Gulzoda Shuhrat qizi

Название публикации: «SPECIFIC FEATURES OF TEACHING POLYSEMY IN SENIOR STAGES»

Abstract: the paper aims to explore the effectiveness of linguistics theory in ambiguity teaching by conducting action analysis. The target is to cultivate students' conception of figure and linguistics fields so as to realize systematic vocabulary retention on the one hand, and to prove that teaching vocabulary through linguistics theory is more practical than ancient strategies on the opposite hand. Associate in Nursing experiment is given to sophomores in Asia University, with a pretest, in-class lesson, and posttest. The result shows that the scholars within the experimental cluster perform higher within the posttest despite the fact that their performance within the pretest is worse, that further proves that learning English ambiguity through linguistics fields is far more practical than ancient teaching strategies.

Key words:

Introduction

Language learning requires the mastery of four skills including listening, speaking, reading and writing, and all of them require vocabulary learning. As for the importance of vocabulary, the linguist David Wilkins states that: “without grammar little can be conveyed, without vocabulary nothing can be conveyed.” Basically, people need to use words to express themselves in any language. In Taiwan, vocabulary is regarded as being very important in that many tests use the size of word bank to judge one's English level, showing that word bank is the basic requirement for English proficiency. To teach English vocabulary, many teachers in Taiwan use traditional grammar-translation method by pronouncing a word, spelling it, and translating the word into Chinese. As a result, many

students learn vocabulary only by rote in isolation. Such a way fails to keep the words in long-term memory. How to improve one's vocabulary? Compared with listening and speaking, vocabulary teaching and learning seem to be taken less seriously. Although there are various teaching methods¹ applicable to vocabulary teaching, it is thought that "memorization" is the only way to enlarge one's word bank. However, memorization is not the only way for vocabulary learning. It is impossible that a language contains only words with one single meaning since it will give learners a great burden of vocabulary learning. In fact, all languages have polysemy, the capacity for a word to have multiple meanings. The meanings of a polysemous word to some extent, are related so that it is easy to memorize the various meanings if the learner knows the relations of the extended meanings to the original meaning. The study mainly intends to draw teachers' and EFL college students' attention to the connection between semantic field and polysemy learning. By introducing metaphors and semantic fields to the students, the study attempts to make vocabulary learning easier. In addition, it will be proved that learning vocabulary through semantic fields makes vocabulary become long-term memory.

The theory of semantic field was first proposed by the Germans and Swiss in the 1920s and 1930s. In particular, Trier (1931), who stressed the connection between semantic fields and semantic change, made a great contribution to the theory of semantic fields. A semantic field is a set of words (or lexemes) related in meaning. Lehrer (1985) defines semantic field more specifically as "a set of lexemes which cover a certain conceptual domain and which bear certain specifiable relations to one another" and provides the conceptual domain of cooking as an example of a simple semantic field. In English, the domain of cooking is divided up into the lexemes boil, bake, fry, roast, etc. Brinton's (2000) definition makes a close relation of semantic field to hyponymy: "Related to the concept of hyponymy, but more loosely defined, is the notion of a semantic field or domain. A semantic field denotes a segment of reality symbolized by a set of related words. The words in a semantic field share a common semantic property."

Basically, a hyponym refers to a word or phrase whose semantic field is included within that of another word (known as hypernym). In other words, a hyponym is in a type-of relationship with its hypernym. For example, pigeon, crow, eagle and seagull are all hyponyms of bird (hypernym) as well as animal. However, semantic field does not deal with only hyponymy. According to Lehrer (1985), “a basic premise of semantic field theory is that to understand lexical meaning it is necessary to look at sets of semantically related words.” Semantically related words include synonyms, antonyms, hyponyms, words with converseness (buy and sell) and words with incompatibility (e.g. cat, dog, cow, horse, pig, etc.) Semantic Field Theory is always used to study semantic changes. Lehrer (1985) concludes that semantic field theory can contribute to our understanding of semantic change. Basically, semantically related words might undergo parallel semantic change since the change of one word would trigger corresponding transfers among other lexemes. In our opinions, introducing students the rules of semantic change benefits to not only vocabulary learning but also polysemy handling. What is more, learning through the conceptual domains in cognition will lead to long-term memory.

Polysemy

Johnson (1987) defines polysemy as “the phenomenon in which a single word may have many different meanings which are systematically related to each other.” Charles Fillmore and Beryl Atkins' definition stipulates three elements:

- (1) the various senses of a polysemous word have a central origin,
- (2) the links between these senses form a network, and
- (3) understanding the 'inner' one contributes to understanding of the 'outer' one. Usually, the original meaning (also known as prototypical meanings) of a polysemous word comes from our concrete experience. Take head as an example. The original meaning of “head” is “the upper part of the body, including the eyes, nose, mouth and brain”. Based on this meaning, “head” derives the meaning “top” (as in at the head of the page) by taking the

feature of position and the meaning “intelligence” (as in have a good head for business) by highlighting the function of “head”. The derived meanings are closely related to the original one. Basically, meanings of a word are generated through various ways. As to language change, Traugott & Dasher (2002) mentioned some mechanisms: reanalysis, analogy, borrowing, metaphor and metonymy, and metaphor is usually recognized as a mechanism of semantic change. It is interesting that words in the same semantic field would undergo the same metaphORIZATION process. For example, animal words refer to human. Therefore, it is necessary to apply semantic field to polysemy teaching.

According to Crow & Quigley’s (1985) study, students can memorize more words by using the semantic field approach rather than traditional approach. The use of semantic field theory in English vocabulary teaching has been supported by many studies. Learners may expand their vocabulary, deepen their understanding of vocabulary and develop an interrelated system of vocabulary through the semantic field theory. Guo (2010) suggests that teachers should not only teach the pronunciation and meanings of a word but also explain its semantic relations, connotation and collocations. By doing this, students can construct semantic fields under various semantic relations. Applying semantic field theory to vocabulary teaching, Yang & Min (2008) provided two strategies: category and induction strategy and semantic association strategy. Using the category and induction strategy, teachers can categorize words with the same meaning and similar meaning through the chart or tree diagram. These words can also be analyzed and compared to enhance students’ understanding and memory. For example, teachers may give hyponyms of insect to students, including fly, butterfly, dragonfly, firefly, cricket, cockroach, mosquito, moth, cicada, and beetle. Applying Semantic association strategy, teachers guide students to put words in a different semantic field, which will create a different relationship with other words. On the one hand, it is possible to have students develop a long-term memory; on the other hand, it is possible to develop students’ imagination and creativity. Take green as an example. This word is synonymous with inexperienced in the

field of synonymy. In the field of antonym, green has an opposite meaning to ripe. In the part/whole relationship, green has a relation with red, blue, white, yellow, and purple. They are all included in the semantic field of “color.” By guiding students to understand, digest, and memorize the words in the corresponding semantic field, Cao (2016) used the semantic field theory in vocabulary teaching in Henan Polytechnic University. The data and result of her experiment is in support of the effectiveness and usefulness of semantic field theory to English vocabulary teaching. Most students are satisfied with the application of semantic field in vocabulary and believe the teaching method could improve their reading ability, basic knowledge, writing ability and their ability of vocabulary acquisition. The disadvantage of the traditional approach is that students can only remember words during a short period of time. In contrast to the traditional approach, the semantic field approach would perform well on long-term tests of passive vocabulary retention. Hence, the semantic field is an effective teaching approach for helping students learn vocabulary. The previous studies mentioned apply semantic field theory to teach only literal meaning of a word. This study will apply semantic field theory to the English polysemy teaching.

Conclusion

The study investigates the effectiveness of English vocabulary learning for non-English major students who were educated by ancient ways and linguistics theory. The results show that there's a big distinction between the 2 teams. It reflects that faculty students' English learning result will be improved greatly with linguistics field instruction. The mix of English vocabulary teaching and linguistics theory is helpful to vocabulary learning, particularly the equivocalness. To boost, abstract metaphors and linguistics fields' area unit effective psychological feature tools to deepen the

understanding of language and improve students' thinking ability. Moreover, they assist students to store vocabulary quickly and expeditiously and eventually in long-term memory. Though the current study has yielded findings that have each theoretical and pedagogic implications, it is some limitations. The experiment solely focuses on the learner's reading and writing skills however ignores listening and speaking skills. To boost, this study is proscribed by time, participants, and a few uncontrollable factors within the experiment. Future studies ought to increase the quantity of participants in addition because the experiment time.

References:

1. Brinton, L. J. (2000). *The structure of modern English: a linguistic introduction*. Illustrated edition. . John Benjamins Publishing Company.
2. Cao, W. (2016). Vocabulary Teaching Based on Semantic-Field. *Journal of Education and Learning*, V (3), 64-71.
3. Lakoff, G. & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live by*. . Chicago: University of Chicago Press.
4. Lehrer, A. J. (1985). Historical Semantics: Historical Word-Formation. In J. Fisiak (Ed.), *The Influence of Semantic fields on semantic change*, 283–296.
5. Liu, H. (1997). *Body-Part Metaphors and Cultural Difference: Chinese and English*. M.A. Thesis, National Tsing-Hua University.
6. Trier, J. (1931). *Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes* . Dissertation, Heidelberg University, Heidelberg

ФИО автора: Reymbayeva Gulchehra Sanatillayevna

Nukus davlat pedagogika institute

Pedagogika psixologiya yo'nalish

1-kurs magistranti

Название публикации: «TALABALAR ORASIDA SHAXSLARARO MUNOSABATLARNING XUSUSIYATLARI: MUAMMO VA YECHIMLAR»

ANNOTATSIYA

Ijtimoiy yetuklik, shaxslararo munosabatlarga kirishuv ehtiyojlari jadal sur'atlar bilan talabalik yillarida namoyon bo'ladi. Chunki shaxsning ijtimoiylashuvi, uning ijtimoiy kamolotga erishuvi alohida faollik namoyon qiluvchi, o'ziga xos faoliyat ko'rsatuvchi individdan, muayyan aqliy qobiliyatni rivojlantirishga, ijtimoiy turmushdagi rollarni, ma'suliyatli yumushlarni bajarishga ruhiy jihatdan tayyorgarlik ko'rishni talab etadi. Albatta bular orasida shaxslararo munosabatlarga ijobiy kirishuv ham muhim o'rin tutadi.

Kalit so'zlar: Talaba, shaxs, munosabatlar, ijtimoiy rol, tarbiya, malaka, faollik, bilim

Talabalik davrida shaxsning ijtimoiy o'zligini anglash jarayoni ro'y beradi. Shuningdek, bu davrda professor Ergash G'oziyev qayd etganidek, "yigitlar va qizlar o'ziga xos ruhiy inqiroz va hissiy tanglik holatlarini ham boshdan kechiradilar, chunonchi ular katta yoshdagi yetuk kishilarning har xil ko'rinishdagi shaxslararo munosabatlarini o'zlashtirish va rollarni bajarishni tezroq o'zlarida sinab ko'rishga intiladilar. Ijtimoiy turmush va borliq, ularni qurshab turgan mikromuhitdagi yangi holatlar, hodisalar, an'analar, rasm-rusumlar, yashash tarzi kabilarda ifodalanuvchi qadriyatlarni anglab yetib moslasha boshlaydilar". Zero, ta'lim muassasasining vazifasi yshlarni intellektual salohiyatga ega qilish, yanda bilimli, odobli, har tomonlama yetuk shaxs bo'lib kamol topishiga imkoniyat yaratishdir. Ana shunday sharoitda yoshlarning qadriyatlar tizimiga buyuk ajdodlarimizdan qolgan ulkan merosni singdirish orqali barkamol insonni tarbiyalash imkoniyatiga ega bo'lamiz. Yoshlar tarbiyasi bilan shug'ullanuvchilarni shaxslararo munosabatlarga kirishda va

ular barkamolligini ta'minlovchi bilim, malaka va ko'nikmalar bilan qurollantirish ularda ma'naviy merosga aloqador xulq formalarini targ'ib etish katta ahamiyatga ega.

Ma'lumki, ijtimoiy kamolt shaxsdan zarur aqliy qobiliyatni hamda ijtimoiy turmushda bajariladiga turli rollarni egallashga, farzandlarni tarbiyalashga, foydalli mehnatda qatnashishga tayyorlanishni talab qiladi. Mazkur jarayonning bosh mezonlari va ko'rsatkichlari o'rta ma'lumotlilik, jamoatchilik topshirig'I, mehnatda faollik ko'rsatish, qonunlar oldida javobgarlik, mutaxassis bo'lish imkoniyati, unga intilish tuyg'usi, irodaviy zo'r berish, yosh otalik va onalik burchi, jamoat arbobi vazifasini o'tash, ijtimoiy guruhga rahbarlik qilish, sport bilan shug'ullanish, bo'sh vaqtni tashkil eta olish, to'garakda qatnashish va hokozolardan iboratdir.

Talabaliik davri o'spirinlikning ikkinchi bosqichidan iborat bo'lib, 17-22-25 yoshni o'z ichiga oladi va o'zining betakror xususiyatlari, shaxslararo munosabatlardagi ziddiyatli holatlar va shunga o'xshash qarama-qarshiliklarni o'z ichiga olishi bilan xarakterlanadi. Shu boisdan o'spirinlik davri shaxsning ijtimoiy hamda kasbiy mavqeini anglashdan boshlanadi. Mazkur pallada o'spirinlik o'ziga xos ruhiy inqiroz yoki tanglikni boshidan kechiradi, jumladan, kattalarning har xil ko'rinishdagi (unga yoqish yoki yoqmasligidan qat'iy nazar) rollarni tez suratlar bilan bajarib ko'rishga intiladi, turmush tarzining yangi jihatlariga ko'nika boshlaydi. Katta odamlarning turmush tarziga o'tish jarayoni shaxsning kamol topish xususiyatlariga bog'liq ichki qarama-qarshiliklarni keltirib chiqaradi. Buning oqilona yechimi esa ko'proq bilim olish, o'rganish va munosabatlardagi muammolarni yechish texnikalaridan foydalanish hamda qo'llash yaxshi natija bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ma'naviy – ma'rifiy ishlar samardorligini oshirish va sohani rivojlantirishni yangi bosqichga ko'tarish to'g'risida" gi PQ-3160-sonli qarori.
2. Karimov.I.A. "Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch"
Toshkent: "Ma'naviyat, 2008, 123-b

3. Nishonova Z.T. Psixologik xizmat. Toshkent.
TDPU,2006.128-b
4. Ziyonet.uz
5. Saviya.uz

ФИО авторов: Ibrohimova Gulnora Aminovna.

Far.Pi akademik litseyi

Tabiiy fanlar kafedra mudiri,

biologiya fani o'qituvchisi.

Mamatova Dilfuza Mamatqulovna.

Far.Pi akademik litseyi

kimyo fanidan bosh o'qituvchi

Название публикации: «YOSHLARNI O'QITISHDA METODIKA VA PEDAGOGIK MAHORATI»

Annotatsiya: O'qituvchilarni kasbiy tayyorgarligi va mahoratini hamda ta'lim jarayonini tashkil etish bo'yicha tajribalarini takomillashtirish yuzasidan — Ustoz shogirt ishlarini tizimli tashkil etish.

Kalit so'zlar: Mahorat, ta'lim-tarbiya, rivojlanish, o'qitish texnologiyalari.

O'zbekiston respublikasida Talim To'g'risidagi Qonun va Kadrlar tayyorlash milliy dasturi asosida ta'lim soxasini rivojlantirib borish ishlari yuqori samara bermoqda. Ta'lim jarayonini zamonaviy ta'lim talablariga asoslangan holda tashkil etish va uning mezonlariga tayanish orqali ta'lim jarayonini tashkil etish kutilgan natijani beradi. Barkamol avlodni tarbiyalashda ta'lim jarayonida zamonaviy o'qitish texnologiyalari, axborot texnologiyalari, yangi pedagogik maxoratni qo'llash orqali, ta'lim samaradorligini oshirish imkoniyatlari ortadi. Barkamol shaxs tarbiyasida yuqori kasbiy tayyorgarlikga ega bo'lgan mutaxasislarning ishlashi hamda yangi pedagogik texnologiyalarni qo'llangan darslarning tashkil qilinishi ko'zlangan maqsadga erishish garovi sifatida qaraladi.

Barkamol avlod tarbiyasini amalgam oshirishda pedagogik va psixologik ta'limotlar muhim ahamiyat kasb etadi. Jumladan O'zbekiston respublikasida ta'limni takomillashtirish va samaradorligini oshirishda jarayonni zamon talablari darajasida tashkil etishning pedagogic aspektlari va psixologik tamoyillarida unumli foydalanish natijasi ko'zlangan maqsadga erishish yo'llar ravonlashadi. Ta'lim jarayonida o'qitishning zamonaviy usullarini qo'llash va yangi axborot texnologiyalaridan foydalanish orqali ta'lim samaradorligin oshirish muhim vazifadir. Ushbu vazifalarni amalgam oshirish natijasida yaxshi samaralarga erishish imkoni tug'iladi. Ta'lim jarayonida qo'llanilgan turli xil o'qitish strategiyalari asosida tashkil qilingan dars

o‘quvchini barkamol va komil shaxs sifatida shakllanishi imkonini kengaytirib, unda aqliy kamollik va mustaqil fikrlash xususiyatlarini tarbiyalash imkonini yaratadi.

Pedagogik mahorat - bu o‘quv jarayonining barcha shakllarini eng qulay va samarali holatda tashkil etish, ularni shaxs kamoloti maqsadlari tomon yo‘naltirish, talabalarda (o‘quvchilarda) dunyo qarash, qobiliyatni shakllantirish, ularda jamiyat uchun zarur bo‘lgan faoliyatga moyillik uyg‘otishdir.

Pedagogik maqsadning o‘ziga xosligini quyidagilarda bilish mumkin:

1. Pedagogik faoliyatning maqsadi jamiyat tomonidan belgilanadi, ya’ni pedagog faoliyatining natijasi jamiyat manfaatlari bilan bogliqdir. Uning mehnati yoshlar shaxsini har tomonlama kamol toptirishga yo‘naltirilgan. Pedagogik faoliyat avlodning ijtimoiy uzviyligi (ketma-ketligi) ni ta’minlaydi. Bir avlod tajribasini, ikkinchi avlodga o‘tkazadi, ijtimoiy tajriba orttirish uchun insondagi tabiiy imkoniyatlarni ro‘yobga chiqaradi.

2. Pedagog faoliyati doimo shaxs faoliyatini boshqarish bilan bogliq. Bunda pedagogik maqsad o‘quvchi maqsadiga aylanishi muhimdir. Pedagog o‘z faoliyati maqsadini va unga erishish yoshlarini aniq tasavvur qilishi va bu maqsadga erishish o‘quvchilar uchun ham ahamiyatli ekanligini ularga anglata olishi zarur. Gyote ta’kidlaganidek: «Ishonch bilan gapir, ana shunda so‘z ham, tinglovchilarni mahliyo qilish ham o‘z-o‘zidan kelaveradi».

3. Pedagogik ta’lim-tarbiya jarayonida o‘quvchi faoliyatini boshqarish shuning uchun ham murakkabki, pedagog maqsadi doimo o‘quvchi kelajagi tomon yo‘naltirilgan bo‘ladi. Buni anglagan holda, mohirpedagoglarning faoliyatining mantiqini o‘quvchilarning ehtiyojlariga muvofiq holda loyihalaydilar. Hamkorlik pedagogikasining tub mohiyati ham ana shundan iborat. Shunday qilib, pedagogik faoliyat maqsadining o‘ziga xosligi o‘quvchidan quyidagilarni talab qiladi:

- jamiyatning ijtimoiy vazifalarini to‘la anglab, o‘z shaxsiga qabul qilishi. Jamiyat maqsadlarining «o‘ziga», uning pedagogik nuqtayi nazariga aylanishi;
- muayyan harakat va vazifalarga ijodiy yondashishi;
- o‘quvchilar qiziqishlarini e’tiborga olish, ularni pedagogik faoliyatning belgilangan maqsadlariga aylantirish.

Pedagogik faoliyatning o'ziga xosligi quyidagilarda namoyon boladi.

1. Inson o'zining alohida xususiyatlariga ega bo'lgan, ro'y berayotgan voqealarni idrok qila oladigan va ularga o'zicha baho beradigan takrorlanmaydigan faol mavjudotdir. Psixologiyada ta'kidlanganidek, har bir shaxs takrorlanmasdir. U pedagogik jarayonning o'z maqsadi, ishtiyoqi va shaxsiy xulqqa ega bolgan ishtirokchisi hamdir.

2. Pedagog doimo o'sib-o'zgarib boradigan inson bilan ishlaydi. Ularga yondashishda bir xil qolip, shakllanib qolgan xatti harakatlardan foydalanish mumkin emas. Bu esa pedagogdan doimo ijodiy izlanib turishni talab qiladi.

3. O'quvchilarga pedagogdan tashqari, atrof-muhit, ota-ona, boshqa fan o'qituvchilari, ommaviy axborot vositalari, ijtimoiy hayot ham ta'sir etadi. Shuning uchun ham pedagog mehnati bir vaqtning o'zida jamiki ta'sirlarga va o'quvchilarning o'zida paydo bo'lgan fikrlarga tuzatishlar kiritib borishni nazarda tutadi. Ayrim pedagoglar kasbiy mahorat sirlarini egallash uchun, avvalo, ta'lim-tarbiya metodlarini takomillashtirishga intiladilar. Bu tabiiy chunki aynan metodlar yordamida pedagog o'z o'quvchilarini turli o'quv faoliyatiga jalb qiladi. Shu bilan birga o'quvchilarni bilim olishga qiziktirishda o'qituvchi tomonidan tanlangan metodlar, usullar va topshiriqlardan boshqa sabablar ham ta'sir etadi. Pedagog faoliyatining muvaffaqiyatli kechishi uning shaxsi, xarakteri, o'quvchilar bilan muomalasiga ham ko'p jihatdan bog'liq bo'ladi.

Odatda, bularning ta'lim-tarbiya jarayoniga ta'siri ahamiyatsizdek tuyuladi. Ammo tajribali pedagog, uning xatti-harakati o'quvchilarga qanday ta'sir ko'rsatayotganligiga ahamiyat berib, unga kerakli tuzatishlar kiritib, takomillashtirib boradi. Shuning uchun ham pedagogik mahoratni o'qituvchi shaxsi sifatlarining majmua sifatida qaralib, uni o'qituvchining yuqori darajada psixologik-pedagogik tayyorgarlikka ega bolishi bilan bog'liq bo'lishini unutmaslik lozim.

O'qituvchining pedagogik mahorati tajribasida va uning natijasida ta'lim metodlari samaradorligi oshishi yo'llari asosiy e'tiborda bo'ladi va ular ta'lim jarayoniga nisbatan turli usul, tamoyil, yondashuv va qarorlar hamda pedagogik qobiliyatlari yordamida amalga oshiriladi.

Ta'limning muammoni qidiruv usuli – ta'lim oluvchilarning bilimini mustaqil ravishda izlab topishga yo'naltirilgan ta'limiy faoliyat yo'li. Ushbu usulda o'qituvchilarning pedagogik mahoratining asosiy mazmunini ta'lim oluvchilarga berishni so'z orqali ifodalash, ko'rgazmali va amaliy usullar yordamida amalga oshirishlar tashkil etadi. Shuningdek, o'qituvchining pedagogik mahorati oshishi va uning natijaviyligini ta'minlashdan muammoli ma'ruza ifodasi (izohi) orqali mulohaza yuritish, isbotlash, umumlashtirish, dalillarni tahlil qilish va rejaga mos tizimlashtirish,

ta'lim oluvchini ushbu mavzudagi ma'lumotlarni o'zlashtirishi bo'yicha o'z ortidan ergashtirish bilan birga uni faolroq qilish kabi usullardan foydalanishlar ko'zda tutiladi;

- Ta'limning namoyish qilish usullari – bu ta'limning dars mashg'ulotlari jarayonida o'quv va ko'rgazmali vositalardan foydalanish yo'llaridan iborat bo'lib, uning asosiy maqsadi dars samaradorligini oshirishdan iboratdir. Mazkur usuldan foydalanishning o'ziga xos xususiyati shundan iboratki, ular so'z bilan ifodalash usuli bilan u yoki bu darajada uyg'unlashib ketadi va ushbu jarayonda ta'lim beruvchining pedagogik mahorati muhim rol o'ynaydi. Bu muhim rol esa pedagogning ta'lim vositalari bilan oldindan tanishligi orqali yanada yuksaladi. Mazkur usul bo'yicha ta'lim berishdagi o'qituvchi pedagogik mahoratining natijaviyligini ta'minlashdan og'zaki va ko'rgazmali usullari aloqadorligining xilma – xil shakllari mavjudligi va kerakli joylarda ularning har biridan samarali foydalanishi e'tiborga olinadi. Bunga sabab ta'limda mavzuning mazmuni, mavjud ko'rgazmali vositalarning xarakteri va ta'lim oluvchilar tayyorgarlik darajasidan kelib chiqib, har bir ta'lim jarayonining holatiga mos ular uyg'unligidan oqilona foydalanish dars samaradorligini ta'minlashga imkoniyat yaratadi:

- Ta'lim tamoyillari. Bu o'qish va o'qitish jarayonida obektiv mavjud bo'lgan va uni bir butun qilib turgan qismlari orasidagi zaruriy bog'liqlikdan kelib chiqib, odamlar tomonidan ishlab chiqilgan va ta'lim jarayonida amal qilishlikka tavsiya etilgan harakatlar tarkibidir. Demak, ta'lim tamoyillari – bu o'qituvchining faoliyatini va ta'lim oluvchining bilish faoliyatini xususiyatini belgilovchi asosdir. U ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchi faoliyatining muhim ichki tomonlarini aks ettiradi hamda turli normada, turli mazmunda va har xil yo'sinda tashkil etiladigan ta'limning samaradorligini belgilaydi.

Ana shuning uchun ham mazkur jarayonda o'qituvchining pedagogik mahorati juda zarur va unda ta'lim berishning muhim ob'ktiv qonuniyatlarini ta'lim tamoyillari o'zida aks ettiradi. Pedagogikada o'qituvchining pedagogik mahoratini oshirishga imkon beruvchi ko'pgina umumiy tamoyillar mavjud. Ular: onglilik va faollik; ko'rgazmalilik; tizimlilik va muntazamlilik; mustahkamlik; tushunarlilik; ilmiylik; nazariya bilan amaliyot birligi; ta'lim – tarbiyaning birligi; ta'lim – tarbiya tizimi va uning uzunligi; pedagogik texnologiya tamoyillari.

- Pedagogik yondashuv bu ta'lim – tarbiyadagi o'zaro bog'liqlik. Tarkibiy va tashkiliy jihatdan bir butun bo'lgan jarayon va hodisalarni o'rganuvchi pedagogik

faoliyatdir. Pedagogik yondashuvlar turlari ular qo'llanilayotgan manbaga mos holda turlicha bo'ladi. Ular ichidan pedagogik texnologiyalarning ta'lim – tarbiyada keng qo'llanilishi bilan texnologik yondashuvga e'tibor kuchaymoqda.

2. Texnologik yondashuv – bu ta'limning aniq kutilgan natijalariga ega bo'lgan uzluksiz jarayondir. Uning komponentlari quyidagilardan iborat: tizimli yondashuv asosida o'quv jarayonini loyihalash; o'quv maqsadini mumkin qadar aniqlashtirish; ta'lim oluvchilarni ularning hatti – harakatlari asosida o'qitish; teskari aloqa; bilim, ko'nikma va malakalarning to'la o'zlashtirilishi rejalashtirilgan maqsadlarga erishishini kafolatlashi; o'qitishning samaradorligiga erishishi.

•Ta'limning mulohazalarga asoslangan qarori – bu mazkur qarorni amalga oshirishdagi o'qituvchi va ta'lim oluvchi o'rtasidagi vazifalarni belgilash va taklif – mulohazalarni hisobga olish hamda amaliyotda foydalanishga tavsiyalash ishlab chiqish natijasi. Mazkur jarayon o'qitishga har tomonlama mos tushuvchi ta'lim texnologiyalarini yaratishda, ilg'or axborotli ta'lim texnologiyalarini hayotga joriy etishda, qarorlarni qabul qilish bo'yicha ta'lim oluvchilar vazifalarini belgilashda, qarorni joriy etishda, taklif va mulohazalarni yig'ishlarda mukammal qarorlar qabul qilishga didaktik asos bo'la oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Olimov K va boshqalar. Kasbiy ta'lim uslubiyoti. O'quv qo'llanma. - T., 2006.
2. Xodjaboev A. Xusanov L. Kasbiy ta'lim metodologiyasi. O'quv qo'llanma. - T.: Fan, 2007.
3. Ishmatov K. Pedagogik texnologiya. O'quv qo'llanma. - Namangan, 2004.
4. Mavlonova R , To'raeva O. Pedagogika. - T., 2001.

ФИО автора: Rustamova Mokhinur Mukhammad kizi

Tashkent Pharmaceutical Institute, Tashkent, Republic of Uzbekistan

Название публикации: «ULTRASONIC TECHNOLOGY OF DRY EXTRACTION FROM SILYBUM MARIANUM SEEDS»

Abstract

Medicinal plants have long been used in health care. It led to the formation of folk medicine on the basis of medicinal properties of medicinal plants and the subsequent development of scientific medicine. Preparations based on plant raw materials are now used for the prevention and effective treatment of many diseases. The main source in the preparation of phytopreparations are medicinal plants, and plants with sufficient reserves in the country are at the center of many studies.

In particular, it is becoming a topical raw material for the production of phytotherapy, cosmetics and biologically active substances. Development and implementation of extraction phytopreparations requires the use of new technological processes, improvement and modernization of existing methods. With this in mind, the improvement of currently available methods is associated with an impact on the completeness and speed of extraction efficiency, as well as the choice of hydromodule. Development and implementation of extraction phytopreparations requires the use of new technological processes, improvement and modernization of existing methods. With this in mind, the improvement of currently available methods is associated with an impact on the completeness and speed of extraction efficiency, as well as on hydromodule selection. In this regard, the plant *Silybummarianum* L., which has hepatoprotective properties, was selected to obtain a substance from plant raw materials on the basis of effective extraction methods [2, 3].

Key words: Ultrasonic extraction, spectrophotometer, dry extract, plant seeds, extractant, silymarin.

The aim of the study is the technology of obtaining dry extract from *silybummarianum* seeds using the ultrasonic method

Results: As a result of the growing demand for bioantioxidant phytopreparations, there is a growing focus on the treatment of liver diseases from an environmental and professional point of view. An analysis of the literature showed that the amount of silymarin in this plant can be separated from 2.4% to 4.0%.

№	Amount of defatted seeds, g	Extragent type	Extragent mass, ml	Ultrasonic extraction time (range 40 kHz), min	Amount of silymarin, in%
1	2	purified water	10	15	1,21
2	2	purified water	10	30	1,32
3	2	purified water	10	60	1,58
4	2	70% ethanol	10	15	1,54
5	2	70% ethanol	10	30	1,72
6	2	70% ethanol	10	60	2,95
7	2	96% ethanol	10	15	1,36
8	2	96% ethanol	10	30	2,60
9	2	96% ethanol	10	60	3,32

Conclusion: For the first time, ultrasonic extraction was used for the *Silybum marianum* plant, which showed high yields of bioactive substances in 96% ethanol. The amount of silymarin in the extract was determined spectrophotometrically and showed a high yield and the transition to a more than 80% bioactive substance separator.

References:

1. Polyak, S.J., Morishima, C., Shuhart, M.C., Wang, C.C., Liu, Y., Lee, D.Y., 2007. Inhibition of T-cell inflammatory cytokines, hepatocyte NF- κ B signaling, and HCV infection by standardized silymarin. *Gastroenterology* 132, 1925–1936

2. Quaglia MG, Bossù E, Donati E, Mazzanti G, Brandt A. Determination of silymarine in the extract from the dried silybummarianum fruits by high performance liquid chromatography and capillary electrophoresis. J Pharm Biomed Anal. 1999 Mar;19(3-4):435-42. doi:10.1016/s0731-7085(98)00231-3. PMID: 10704109.
3. Scott J. Brantley, Nicholas H. Oberlies, David J. Kroll and Mary F. Paine. Two Flavonolignans from Milk Thistle (Silybummarianum) Inhibit CYP2C9-Mediated Warfarin Metabolism at Clinically Achievable Concentrations. Journal of Pharmacology and Experimental Therapeutics March 1, 2010, 332 (3) 1081-1087; DOI: <https://doi.org/10.1124/jpet.109.161927>

ФИО автора: Abduraxmonova Hilola Abdurahim qizi

O'zbekiston jurnalistika va ommaviy kommunikatsiyalar universiteti,

“Media nazariyasi va amaliyoti” kafedrası o'qituvchisi,

1-bosqich mustaqil tadqiqotchi

Название публикации: «SIYOSIY KOMMUNIKATSIYANING YANGI SHAKL VA USULLARI»

Annotatsiya: *Ushbu maqolada kommunikatsiya atamasi va tushunchasi, siyosiy kommunikatsiya, OAV (ommaviy axborot vositalari) va uning modellari, OAVning funksiyalari, saylov tizmi, saylov jarayonining asosiy bosqichlari hamda siyosiy kommunikatsiyaning rivojlanishida raqamli iqtisodning o'rni haqida so'z boradi.*

Kalit so'zlar: *kommunikatsiya, siyosiy kommunikatsiya, OAV (ommaviy axborot vositalari), saylov tizmi, raqamli iqtisod.*

Kirish.

Siyosiy kommunikatsiya haqida fikr yuritishdan avval kommunikatsiya nima o'zi? U qanday bo'ladi? degan savollarga javob topsak, meningcha, maqsadga muvofiq bo'ladi. Kommunikatsiya jonli va jonsiz tabiatdagi tizimlar o'rtasida axborot almashinuvini anglatadi. Hayvonlar o'rtasidagi signallar almashinuvi, daraxtlardagi irsiy belgilarning uzatilishi, insonning turli-tuman texnik vositalar bilan aloqaga kirishishi – bularning barchasi kommunikatsiya hisoblanadi.

Kommunikatsiya - bu kishilar o'rtasidagi o'zaro axborot almashuvidir. Rahbarlar qilayotgan hamma ishlar axborotlarning samarali almashishini talab qiladi. Yaxshi yo'lga qo'yilgan kommunikatsiya ish muvaffaqiyatini ta'minlaydi.

“Kommunikatsiya” atamasi fanga XX asrning boshida kirib kelgan. “Kommunikatsiya” - lotincha *communicatio, communico* so'zlaridan kelib chiqqan bo'lib, *bog'layman, muloqot qilaman* ma'nolarini anglatadi. Ko'pincha adabiyotlarda *aloqa* deb ham yuritiladi.

Ijtimoiy fanlarda kommunikatsiya birgalikda harakat qilish, o'zaro ta'sir haqidagi ilmiy bilim sohasi hamda ushbu jarayonlar va ularning natijalarini ifodalash uchun

qo'llaniladi. Kommunikatsiya muammolariga tadqiqotchilar, ayniqsa, Ikkinchi jahon urushidan keyin qiziq boshlashdi. Bunga yaqqol misol sifatida 1960-yillar boshiga kelib, falsafa va sotsiologiya ilmiy adabiyotlarida kommunikatsiya tushunchasining yuzdan ortiq ta'riflari mavjud bo'lganini aytish mumkin.

Asosiy qism.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda endi, siyosiy kommunikatsiyaga to'xtalsak.

“Siyosiy kommunikatsiya” - siyosiy faoliyatni jonlantirish, jamiyat a'zolarida ijtimoiy-siyosiy ong va tafakkurni shakllantirish, umuman olganda, fuqarolarni siyosiy sotsiallashtirishda aloqa vositalaridan foydalanish, axborotlarni uzatish, yetkazish va qabul qilish jarayonini bildiradi.

Siyosiy kommunikatsiyaning shakllaridan biri OAV (ommaviy axborot vositalari)dir. OAV-bu har bir kishiga maxsus texnika vositalari orqali xilma-xil, ochiq, rasmiy ma'lumotlarni yetkazib berish muassasalaridir. Ular davriy matbuot, televideniya, radio, kino, ovoz yozish, internet va boshqa turdagi muassasa, vositalardan tarkib topadilar.

OAVning siyosiy hayotdagi o'rni va rolga ko'ra modellari quyidagicha:

1. *Plyuralistik model:*

- Axborot vositalari kishilarning siyosiy ongi, tafakkuriga jiddiy ta'sir ko'rsatadi;
- Jamiyatdagi turli kuchlar o'rtasidagi umumiy muvozanatni saqlab turishga xizmat qiladi;
- Keng axborotli fuqarolik jamiyatini tashkil etishga, uning demokratlik darajasini yanada oshirishga, davlat faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratini kuchaytirishga harakat qiladi

2. *Hukumron mafkura modeli:*

- axborot vositalari jamiyatdagi ijtimoiy, iqtisodiy elitalar manfaatlari himoyasida turuvchi, ommani esa siyosatdan uzoqlashtirishga harakat qiluvchi konservativ kuch sifatida talqin qilinadi
- axborot uzatish kommunikatsiyalari o'z egalari-sohiblarining manfaatlarga xizmat qiladi

3. *Elita qadriyatlari modeli:*

- Axborot vositalari boshqarilishini nazorat qilishi mexanizmlari orqali amalga oshiriladi.

- sotsialistik va konservativ turkumlardagi axborot va ko'rsatuvlarga katta e'tibor beradi

Siyosiy kommunikatsiyada OAVning ahamiyati juda katta bo'lib, u informatsion funksiya hamda tanqidiy va nazorat qilish funksiyalariga bo'linadi, ya'ni:

Informatsion funksiya - jamiyat a'zolari va hokimiyat organlari uchun zarur bo'lgan voqea-hodisalar haqidagi ma'lumotlarni to'plash va tarqatish jaroyonini aks ettiradi. Fuqarolar bilimdonligi, ayniqsa, siyosiy bilimdonlik darajasini oshirish, olingan qarama-qarshiliklarga boy informatsiyalarni to'g'ri qabul qilish va ulardan oqilona foydalana olish ko'nikmalarini shakllantiradi.

Tanqidiy va nazorat qilish funksiyasi. OAVlar ushbu o'z vazifalarini amalga oshirishda jamoatchilik fikri va qonunga asoslanadilar. Mustaqil tekshiruvlar o'tkazadilar va ularning yakunlari bo'yicha maxsus parlament komissiyalari tashkil etiladi, lozim topilsa jinoiy ishlar qo'zg'atiladi, ayrim hollarda esa muhim siyosiy qarorlar qabul qilinadi.

Siyosiy kommunikatsiyaning shakllaridan yana biri – bu saylovlardir. Saylov tizimi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 117-moddasida quyidagicha tavsiflanadi:

“O'zbekiston Respublikasining fuqarolari davlat hokimiyati vakillik organlariga saylash va saylanish huquqiga egadirlar. Har bir saylovchi bir ovozga ega. Ovoz berish huquqi, o'z xohish-irodasini bildirish tengligi va erkinligi qonun bilan kafolatlanadi.”

Agar saylov tizmi haqida qisqacha so'z yuritadigan bo'lsak, u o'z funksiyalariga ega bo'lib, uning shakllari quyidagicha:

- a) manfaatlarni umumlashtiradi;
- b) hokimiyat institutlari faoliyati ustidan nazorat o'rnatish funksiyasi;
- c) tuzilmalar legitimligini tasdiqlab berish funksiyasi;
- d) siyosiy elitaning qayta to'ldirish funksiyasi;
- e) davlat boshqaruv organlarining asosiy qismini to'ldirish funksiyasi;

- f) aholining siyosiy ongi, madaniyati va faolligini oshirish funksiyasi;
- g) muqobil, raqobatdosh siyosiy dasturlar yordamida jamiyat yangilanishini ta'minlash funksiyasi.

Saylov jarayoni quyidagi asosiy bosqichlarda amalga oshirilari:

1. Tashkiliy chora-tadbirlardan iborat tayyorlov bosqichi;
2. Nomzodlarni ko'rsatish va ularni ro'yxatga olish bosqichi;
3. Targ'ibot-tashviqot kampaniyasi;
4. Ovoz berish va saylov yakunlari.

Shuni alohida ta'kidlash kerakki, siyosiy kommunikatsiyaning rivojlanishida raqamli iqtisodning o'rni beqiyosdir.

Siyosatning raqamli o'lchovi - bu yangi rivojlanayotgan tadqiqotning predmeti hisoblanadi. Unga yondashuvlarni izlash keng bo'lib qolmoqda va bir tomondan ko'proq darajada rivojlanish uchun cheklangan munozarali maydon ham, cheklangan iqtisodiyotni raqamlashtirishning yangi ko'rinishlari bilan yuzaga keladigan nutqi va boshqa sohalarga ekstrapolyatsiya (iqtisodiy reduksionizm), boshqa tomondan, prognozlashda kelajakdagi texnikani qo'llashning taxminiy aqilbovarligini taminlaydi(ijtimoiy-siyosiy futurizm).

Shu bilan birga, to'satdan siyosatni raqamlashtirishni hodisa deb hisoblash qiyin: amaliyotga raqamli texnologiyalarni uzatish hokimiyat, jamiyat va shaxs o'rtasidagi munosabatlar amalga oshirishni kompyuterlashtirish va tarmoqlarni rivojlantirishning boshlanishi hisoblanib, elektron va tarmoq haqida masalan, mobil ilovalar demokratiya gadjetlarning faol tarqalishidan ancha oldin yuzaga keldi. Zamonaviy dunyoda aloqa jarayonlarining murakkablashishining paydo bo'lishi va davlat siyosati, xalq diplomatiyasi va jamoatchilikning yangi shakllarini rivojlantirish, umuman, sohalar yangi ishlab chiqarish vositalariga ob'ektiv ehtiyojni keltirib chiqaradi. Jismoniy hajmi oshib boradigan ma'lumotlarni saqlash va qayta ishlash potentsial ortib boradi.

Xulosa.

Jamiyatda rivojlangan, demokratik prinsiplar asosida tashkil etilgan, siyosiy voqea-hodisalarni holis yoritib bera oladigan, siyosiy kommunikatsiyaning muhim shakllaridan biri hisoblangan OAVning mavjudligi demokratik davlat taraqqiyotining,

samarali boshqaruvning kafolatchisidir. Agar axborot vositalari jamiyat siyosiy tizimida ana shu funktsiya-vazifalarini chin sadoqat, prinsipiiallik bilan bajara olmasalar demokratiyaga katta putur yetishi mumkin. U hukumron guruh, qatlamlarning yashirin o‘yin, hiyla-nayranglariga o‘rnini o‘taydi, qadrsizlanadi.

Siyosiy kommunikatsiyaning rivojlanishida raqamli iqtisodning ahamiyati katta bo‘lib, zamonaviy taraqqiyotning keyingi istiqbolida katta hajmli ma’lumotlar bilan ishlash texnologiyalari (Big Data), sun’iy intellekt, neyrotexnologiyalar, kvant texnologiyalari, buyumlar interneti, robototexnika va sensorika, raqamli elektron platformalar, bulutli va mobil texnologiyalar, virtual va qo‘shimcha reallik texnologiyalari, kraudsorsing, blokcheyn texnologiyalari, kriptovalyutalar va ICO, 3D-texnologiyalari singari raqamli texnologiyalar hal qiluvchi ahamiyat kasb etmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Гулямов С.С. va boshqalar. Raqamli iqtisodiyotda blokcheyn texnologiyalari. T.: “Iqtisod-Moliya” nashriyoti, 2019.
2. Винер Норберт Кибернетика и общество; Тайдекс Ко. 2011.
3. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 117-modda T.: 2010
4. Sh.N.Zaynutdinov, N.R.Qodirxodjaeva. "Menejment" fani bo'yicha o'quv-uslubiy majmuasi. "Iqtisodiy ta'limdagi o'qitish texnologiyasi" seriyasidan. T.: TDIU, 2006.
5. Yo'ldoshev N.Q., Umarjonov A.M. Iqtisodiyot va menejment. - T.: TDIU, 2005.
6. Вебер М. О некоторых категориях понимающей социологии // Вебер М. Избранные произведения. Москва: Прогресс, 1990
7. <http://library.ziyonet.uz/>
8. <http://uz.infocom.uz/>
9. <https://vaqt.ucoz.com/>

ФИО автора: Subkhanova Nargiza Mardonovna

Master of Samarkand State Institute of Foreign Languages

Название публикации: «VERBAL AND NON-VERBAL COMMUNICATION»

Annotation: this article introduces the effects of verbal and non-verbal cues in multimedia and how they affect the audience. This article also focuses on social existence and various factors affecting social existence.

Key words: Nonverbal communication, verbal communication, signal, culture, interpretation of nonverbal behavior, nature of nonverbal behavior

Introduction

The national characteristic of any country is its language. The national thoughts and thoughts of the people are described through their national language. Therefore, verbal and non-verbal prompts may differ from culture to culture. The words we use are verbal signals that we use for communication purposes. Verbal communication is considered an important part of communication, but non-verbal cues are as important as verbal cues in dialogue, and sometimes even more important. Body language, posture, gestures, eye contact and facial expressions are important components of nonverbal communication. It can be said that the meaning implied by the media in one country may not be the same in another country. Because language and culture are intertwined, the meaning of a word may vary from culture to culture. The importance and role of verbal and non-verbal cues and the relationship between effective multimedia communication and these cues need to be considered.

Methods

Verbal communication is considered an important part of communication, but nonverbal cues are as important as verbal cues in dialogue, and even important . Body language, posture, gestures, eye contact and facial expressions are important components of nonverbal communication. Web-based information can be provided as simple text annotations, or as complex full animation clips. It is very popular for

organizations to obtain a fairly advanced desktop computer system that can include video compression and multimedia authoring applications. This research focuses on verbal and nonverbal cues and how they affect listeners. This research also includes social presence and various factors that affect social presence.

Multimedia is an important tool widely used in the industry. The correct use of nonverbal behaviors produces positive attitudes. However, these behaviors may be different in different types of media (multimedia instructions, live interactive TV, and teleconference). For example, in different countries, there are different idioms. For example, the sayings of Uzbek culture are: kindness, hospitality, and wit; in British culture: nobility, conservatism, in German culture: precision, order, and concentration (Abdumanapovna, 2018). The key nonverbal behaviors in multimedia are acceptance of comments or questions (such as increased eye contact, nodding and leaning forward). Ricker & Hartsell (1998) pointed out that no matter which communication mode is selected, effective message transmission requires proper presentation technology and careful selection of content.

In the second interview, men made more sitting changes than women, with smaller gestures and fewer foot movements. Women show more facial expressions than men. Some specific body signals are important to women, while others are only important to men. In the message, the verbal part (words) accounts for 7%, the sound part (tone, dialect, accent) accounts for 38%, and the nonverbal part (body language) accounts for 55%. The average sentence lasts 2 to 5 seconds. We all maintain a personal distance from the interlocutor. When someone invades this personal space, we will react with a rigid body or an expression of avoidance.

Results and Discussion

Confident people often look around, look at reflections in mirrors and windows, try to be the center of discussion, and make weird gestures. These people or leaders often volunteer to do unpleasant things, are good listeners, and have a confident smile. They walk confidently, take almost strides, often have obvious arm movements (male), shake

hands firmly, and dress appropriately, although in this case conservative and appropriate, and wear more expensive and elegant clothes. They have good hygiene habits, rarely follow trends, are willing to have conversations, maintain good eye contact, have conservative hairstyles or hairstyles, have an upright posture, and can keep their bodies in line with the person they want to talk to. Arrogant people usually keep their physical distance above the average level. They tend to get bored and stop listening, show sexually suggestive movements and postures, and adopt feelings and gestures. Insecure or humble people often focus on others rather than themselves, have good listening skills, have a self-describing sense of humor, calm demeanor, and display courteous demeanor. Embarrassed people often show a nervous laugh, avoid eye contact, shake their heads, turn around, blush, and avoid others. Fearful people often open their eyes, cover their face with their hands, freeze, look around, hold their hands tightly or grasp objects tightly, place their hands in front of their bodies, lean back, grasp to others and show heaviness. Breathe, stay rigid and lick your lips. Outraged people often spread their arms, their bodies stiff, whisper quietly, pose with hunched shoulders, and cover their mouths with their hands.

Open-minded people often face the person they are talking to, stand with another person, maintain frequent eye contact, kiss or hug when greeting, and show firm handshake time, sometimes even long handshake. People who are interested in sex or romance often make eye contact, exaggerated smiles, laugh too much or are too trivial, stare, blink, blink, lick lips, cross and uncross legs, extend chest or buttocks, In someone's personal space, touch yourself, and then try to leave him alone to isolate their emotional goals. Surprised people often walk steps backwards (if standing) or lean backwards, showing open mouths and wide eyes. The skeptic often frowned, raised his eyes, turned his head slightly downward, tilted his head slightly, and curled his lips. Worried people often repeat actions, such as pacing, restlessness, rubbing their face, and inattentively passing their hands through the hair.

Interaction with other members of the species is a basic attribute of animals, including people. This behavior varies from culture to culture and is especially important in

interference situations. Except for our Homo sapiens, non-verbal communication is the only form of communication. Along with language, it plays an important role in communication and shows the evolution of the human being from animation. Research shows that in terms of media, both verbal and non-verbal cues have an important impact on listeners. The speaker's questioning strategies, personalized examples, sense of humor, vocal changes, appearance, proximity, gestures and facial expressions use will affect people's perceptions of social presence. When people feel a high degree of social presence, they may feel more satisfied. The use of video in multimedia and the factors affecting social existence are analyzed. In the social occasions, there are many important factors that emphasize the verbal and nonverbal cues that speakers must use correctly. Inferring that nonverbal cues play an important role in establishing the speaker's honesty and reliability. Based on an experiment included in this document, it was concluded that even if the speaker confidently and actively talks nonsense, the audience is likely to believe him. In order to provide evidence for discussion and support, this work has also conducted various investigations.

REFERENCES

1. Abdumanapovna, S. (2018). The Role of Stylistic Synonyms in Language and Culture. In Academy Journal, No 8(10), 2018: Academy Journal. Retrieved from: <http://scopuseu.com/scopus/index.php/academy/index>
2. Ames, C. (1986). Effective motivation: The contribution of the learning environment. In R. S. Feldman (Ed.), *The Social Psychology of Education* (pp. 235-256). Cambridge: Cambridge University Press.
3. Arnold, G. B. (1990). The teacher and nonverbal communication. *The Political Science Teacher*, 3(3), 1, 3-4.
4. Bancroft, W. J. (1995). Research in nonverbal communication and its relationship to pedagogy and suggestopedia. ERIC.

5. Borsook, T. K., & Higginbotham-Wheat, N. (1992, February 5-9, 1992). A psychology of hypermedia; A conceptual framework for R & D. Paper presented at the Annual Meeting of the Association for Educational Communications and Technology, Washington, DC.
6. Boverie, P., Nagel, L., McGee, M., & Garcia, S. (1997, April 16-19). Learning styles, emotional intelligence and social presence as predictors of distance education student satisfaction. Paper presented at the National Conference on College Teaching and Learning, Jacksonville, FL.
7. Brooks, C. I., Church, M. A., & Fraser, L. (1986). Effects of duration of eye contact on judgments of personality characteristics. *Journal of Social Psychology*, 126(1), 71-78.
8. Brown, C. F., & Keller, P. W. (1979). *Monologue to dialog*. New York: Holt, Rinehart, and Winston
9. Dunning, G. B. (1971). Research in nonverbal communication. *Theory into Practice*, 10, 250- 258

ФИО авторов: Sulaymonova Ra`no

Teacher of the Department of Pedagogy and Psychology, Gulistan State University
Nosirova Difuza

Teacher of the Department of Pedagogy and Psychology, Gulistan State University

Название публикации: «PSYCHOLOGICAL FEATURES OF LEARNING IN THE EDUCATION PROCESS»

Annotation: Teaching is a pedagogical process in which students, under the guidance of a teacher, gain skills and experience in the application of systematized knowledge of the foundations of disciplines. This is a two-way process that combines the activities of the teacher (learning) and the activities of the student (learning). This article discusses the role of psychology in education.

Keywords: pedagogical, skills, experience, activities, process, education.

The results of training are obtaining a general education, the formation of a scientific worldview among students, and their preparation for life. The teacher must not only have deep knowledge of the correct scientific organization of the educational process, but must also know the general psychological laws of the learning process and the assimilation of knowledge, form skills and abilities, and develop thought.

The successful solution of educational tasks in education requires knowing the psychological laws of the process of personality formation, the age characteristics of children, individual, volitional and emotional criteria of psychological development, the features of cognitive and mental activity.

It is important to what extent the organizer of the educational process - the teacher - knows the modern concept of psychological development of the personality. Psychology believes that the psychological characteristics of a person are a product

of the environment, training and education. They are absolutely from the outside, from the outside are laid in the consciousness of a person, under the influence of the environment, education and upbringing, they are formed in ontogenesis.

Both talent and abilities, the originality of temperament and memory, character traits, and the nervous system, heredity and environment are important. If the psychological characteristics of a person in many ways play a controlling role in his formation of development, then the decisive function is performed by the social education of a person, the condition of his residence, his education and upbringing. A special role in psychological development is played by education and upbringing as "a process of influence that meets the requirements of society, a purposeful process of influence of the older generation on the younger generation on the way to a conscious goal."

Psychologists reasonably recognize the fact that a person, being an active being, can consciously change his own personality, that is, he can engage in his own upbringing. But self-education cannot be carried out in isolation from the environment. This process takes place with active interaction with the outside world.

Natural data of a person are an important factor in psychological development. The presence of some anatomical and physiological features is a natural condition for the development of abilities. Abilities are formed and developed under the influence of the living conditions and activities of a person, his training and education. But this does not mean that under the same conditions all people develop their intellectual abilities in the same way. It is noted that mental development⁶ is associated with the biological maturity of the child, especially in the development of his brain. This fact must be taken into account in educational work.

The Russian psychologist L. S. Vygotsky was the first to put forward the idea of the controlling role of education and upbringing in the mental development of a child;

Education goes ahead of development and leads it along. Without training, there can be no full development. Learning does not deny the internal laws of development. It must be remembered that the learning opportunities are wide, but not endless. As the human psyche develops, integrity, unity, stability grows, and its integration takes place. As a result of this, certain qualities appear in the personality.

In teaching and educational work, taking into account certain mental characteristics of the child gives the teacher the opportunity to use such pedagogical methods and means that correspond to the age requirements and capabilities of the child. Here, it is obligatory, it is necessary to take into account the individual differences of children, the level of mental development, and the peculiarities of psychological activity. Mental development is characterized by what reflects in the child's mind and how this reflection occurs.

Psychologists have noted the characteristic of mental development as its criteria:

- 1)** The speed of assimilation of the material or the rate of its perception;
- 2)** Conciseness of thinking, determined by the number of reflections;
- 3)** The level of analytical and synthetic activity;
- 4)** Techniques for transferring mental activity formulated in another object, based on the study of one object;
- 5)** Be able to independently systematize and generalize the knowledge gained.

The teaching of each subject should be structured in such a way that it gives the maximum benefit to the mental development of students. The research of psychologists leads us to the conclusion that when teaching, students should be given, along with the system of knowledge, a system of methods of mental activity.

When organizing the perception of various kinds of educational materials by students, the teacher must take into account the formation of mental operations in students

(analysis, comparison, determination of general, particular and special features, abstraction, generalization, synthesis).

It is very important to create in students the skill to systematize and generalize the acquisition of knowledge on the subject, the ability to independently work with different literary sources, to compare the facts obtained from different textbooks on one or another issue. In children of primary school age, physical psychological development is distinguished by its own peculiarity. It is at this age that the development of scientific and creative abilities is important; a number of works by psychologists are devoted to this issue.

Education should not only equip students with knowledge, but also ensure their mental growth. The target orientation of the scientific and creative abilities of students on the basis of the acquired knowledge requires from each teacher a lot of experience, the scientific potential of creation. This means that in order to increase the student's mental activity, we must conduct each lesson not just like that, but with the installation that we train competent specialists with the highest intellectual potential, who are our future and support, the continuer of society.

It is known that ensuring the correspondence of teaching methods to certain pedagogical conditions is one of the factors for improving quality teaching. It leads to a lasting assimilation of the necessary knowledge, teacher-student cooperation in the lesson process and a common goal.

With the development of the student's creative thinking ability, the organization of the lesson is of paramount importance. In this case, all the skill and talent of the teacher lies in the application of new pedagogical technologies in the lesson, a creative approach to the teaching material. Only in this way can we increase the student's thinking ability to expand the boundaries of thinking. The school faces a difficult and important task - "the implementation of general secondary education for

children and youth that meets the requirements of modern society and scientific and technological progress, equipping students with deep and independent knowledge of the basics of disciplines, awakening their desire to continuously improve their knowledge and skills, training students to active labor and social activities, conscious choice of a profession ”.

To accomplish this task, it is necessary to consciously master the motives of learning, to form students' positive attitudes and interest in the subject.

The motive of psychology is understood as the reasons that call students to action. The formation of motives is influenced by requirements and instincts, predisposition and emotions, decisions, ideas, interests.

Under the influence of interest, intellectual activity grows, memory improves, representation, perception, concentration of attention, thoughts increase. Also, the spiritual, volitional qualities of a person are brought up under his influence.

A characteristic feature of interest in knowledge is that it has an intellectual character: the subject of interest helps to determine new aspects of the subject, to discover the meaning of the observed events, to understand cause-and-effect relationships. If the teacher manages to awaken in the student an interest in his subject, then the students have an opportunity for independent creative work; they will strive for knowledge, solving difficulties on the way to obtaining knowledge.

If there is no interest in the subject, information passes through the brain without a trace, with absolute indifference of students, without awakening positive emotions.

The emergence and development of interest in knowledge helps students in independent work with additional literature, scientific, popular science brochures, magazines, teaching aids for applicants to universities, etc. Students' performance should be checked in the classroom, discussed and evaluated.

The experience of creative teachers and the research conducted show that it is enough to conduct one essay in each class (in grades 7-8) or one essay (in grades 9-10). It is advisable to carry out this work at the beginning of the second half of the year.

The teacher must collect, check and evaluate essays and abstracts. You can invite students-authors of the most interesting essays, talk about them in lessons, training conferences, seminars (according to the plan for studying the topic or section).

Essay and essay test results are analyzed in class. The best works can be offered to creative student exhibitions. In all cases, students should feel that teachers are not indifferent to their independent work.

With the development of interests in knowledge in the system of training sessions, it is necessary to create conditions so that students not only receive new knowledge, but also improve their skills, master the methods of scientific research: observation, experiment, mental modeling, hypotheses, etc.

Another factor in determining the attitude of students to the subject is the personality of the teacher. If a school has a teacher who loves his subject, then he will attract the attention of many students to this subject. The personal qualities of the teacher, his activities in the lesson, and personal example are the main sources of students' interest in knowledge. For students, both the authority of the teacher and his trust in the students are important.

Literature:

1. Koval A. V. Shaks psychology. - M .: Education, 1970.

2. Krutetskiy V. A. Kuvchini Kitish va tarbialash psychology. - M .: Education, 1976.
3. Usova A. V., Vologodskaya Z. A. Oрта maktabda fizikadan ўқувchilarni tayarlagan mustail ishlari. - M .: Education, 1981.

ФИО автора: Sunnatova Maftuna Akbar kizi

Master of Samarkand State Institute of Foreign Languages

Название публикации: «ADVERBIAL VARIANTS OF TEMPORAL SYNTAXEMES IN ENGLISH AND UZBEK»

Annotation: this article focuses on an in-depth analysis of sentences in English and Uzbekistan, and uses language units to express positional categories. This paper contains interesting information that can be used to study the theoretical and practical aspects of English and Uzbek grammar. The classification made by the author can be used as a basis for further grammar research, and can also be used as a material for writing theoretical and practical grammar manuals.

Key words: attributive, attributive, state syntax, syntactic semantics, adverb modification, attributive category, qualitative, syntax, syntactic elements, attributive syntax symbols

Introduction

In this work, the components of positional meaning are analyzed, revealing the grammar of Uzbek and English. When analyzing the sentence components that reveal the flavor, first of all, you have to specify different classification symbols, and we must define the classification features. They are the procedural, qualification, and substantive nature of. As we all know, the word procedural means "process", which contrasts with the substantive sign of the qualifier. is a procedural semantic feature, which is reflected as an action, an action, a directional action and an action. State at the syntactic level and other non-categorical symbols. The vocabulary source of the process syntax in the sentence structure is mainly represented by verbs, infinitives, participle I, and participle II. At the same time, it can represent different types of non-categorical differential syntax-semantic symbols.

Methods

Ablative syntactic-semantic sign is a semantically comprehensive sema. O.S.Akhmanova notes that the ablative case of meaning matters, for example in Latin, the categorical form of this case is —ablative of material‖, —ablative of time‖, —ablative of quality‖, —ablative of measure‖, —ablative of place‖, —ablative of manner‖, —ablative of source‖. It can also act as a spatial agreement, in addition to the expression —annotations of actions‖ or —annotations of sources‖ [18, p. 27-28]. N.A.Rubanova calls the combination of syntactic units out of + S, which are determined by the prepositions of causative verbs in which are governed and out of + S in the sentence as the indirect object locative syntaxeme [24, p. 182]. For example: He tickled the pup out of the corner. It's hard to believe that object syntaxeme exists in this sentence, as this syntactic unit is not fallen into transformation - passivisation: He tickled the pup out of the corner. The corner was tickled ... by him. Thirdly, out of the corner is not only expressed locativity, but also an additional ablative syntaxeme, as it expressed a person or an object is far from place. To prove it keeping the preposition out of, we may replace the substantive element with adverbial elements here/there: He tickled the pup out of the corner → he tickled the pup out of here/there. As it was mentioned, locative ablative sema mainly defines the action is far away from object or place. In some works, ablative sema is learned partially. For example, G.S.Petrova in her dissertation expression of locative ablative sema is partly defined on the base of preposition from +S. While opposing this sema to locative ablative sema. When the construction of from+S defines locative ablative sema in sentence structure, we may exchange the noun of construction with adverbs there or here: Only, I just got back from New York! → Only I just got back from there [25, p.14].

As we all know, the adverb modifier is a secondary part of speech, expressing various peculiarities of actions: purpose, cause, condition, degree, time and place. 2 The term "local" refers to the location of a person or object. As a new linguistic term, "Adessive" refers to "the classification of cases, indicating the location, attribution and means of action". In modern linguistics, some grammarians refer to it as "premises" or "private premises". But linguists do not often use this term . This term is not entirely different

from positional deprivation, positional translation (linguistic term), positional pronoun, positional possessive, and so on. This is why it is best to use positional additive words, because it can show the complete position of a person or object. On the basis of the subordinate connection, the syntactic unit representing the adhesive positioning component can be defined in the subordinate component relational position related to the central component. Therefore, in this article, we try to point out two main issues:

1. Ways of expressing locative adessive elements;
2. Their variants which can be connotative, selective and adverbial in English and Uzbek languages. The ways of expressing locative adessive elements in English can be expressed with the help of various types of prepositions and nouns, denoting places and locations.

The linguist Sweet H. classified adverb modifiers as follows: adverb modifiers for position, adverb modifiers for time, adverb modifiers for cause, adverb modifiers for result, and action Formal adverb modifier.

We can give different examples of adverbial modifier:

1. I live in Moscow.
2. I go to Moscow.
3. I came from Moscow.
4. I came to Moscow from London.
5. I went along the streets of Moscow

In the sentence above, we can see the participles "live", "go", "come", "go" and other verbs, which are used in conjunction with adverbial modifiers such as Moscow, Moscow, Moscow, London, London and Streets of Moscow. These are positional categories, which are expressed with the help of positional prepositions and city names. If we analyze these sentences in more depth, we will find that in the first sentence that

I lived in Moscow, positioning and adherence were expressed (specifically pointing out this place).

In the second sentence I go to Moscow – locativeness and allativeness is expressed (the direction towards the object of place is pointed).

In the third sentence I came from Moscow – locativeness and allativeness is expressed (the direction from the object of place is pointed).

In the forth sentence I came to Moscow from London – locativeness and translative-ness is expressed (two directions: towards the object of place and from another object of place is pointed).

The last sentence I went along the streets of Moscow denotes pure locativeness (points the object of place without any directions).

Regarding the type of realization, adverbs can be realized through several different structures, namely phrases, namely adverb phrases (with closed adverbs or open adverbs as title), noun phrases, prepositional phrases or clauses, to know, finite clauses, non-limiting clauses, no verb clause. To compare the adverb expressed by the phrase with the adverb expressed by the clause, the phrase phrase and the amplification of clause are used respectively. For the materials studied, the most typical type of realization is the prepositional phrase (for example, was to Extort on Tuesday night. S.1.3.1069), only surpassed by the adverb phrase performed by the closed adverb (for example, used to be like that) Good.

Results and Discussion

Regarding grammatical functions, adverbs can be divided into auxiliary words, disjunction words, conjunctions and adverbs (Greenbaum 1969, Quirk 1984, Quirk et al. 1985). Since my research only involves T and S adverbs, they can never satisfy the function of disjunction and conjunction, so these categories are not considered at all. However, the question is whether to distinguish between additional and subsidiary. The clause is "compared with other elements of the clause, adverbial more or less

subordinate" (Quirk et al., 1985: 566). On the other hand, auxiliary words are by far the most common category, "looks a lot like other sentence elements, such as S, C, and O. For example, like them, unlike other adverbs, auxiliary words can be the focus of a sentence." (1985:504). All S adverbs and most T adverbs are classified as auxiliary language. Only a small subset of time represents time relationships, durations, and time frequencies, such as already, still, still, lonely, never, never, never, rarely, rarely (1985: 579-582), some of them also can be classified as auxiliary language. This can be done because it is sometimes difficult to tell whether a particular adverb has auxiliary or subset functions. In addition, sometimes a subset can have the characteristics of attachments, especially when it has the characteristics of attachments. Pre-modified or concentrated, as shown in the following example: // I rarely write poems these days (1985: 582), and the subset of them is rarely in the center of the clause. These are the reasons why there is no strict boundary between auxiliary time words and auxiliary time words, and why their grammatical functions are considered as a single type in this investigation.

The classification of verbs does not require much space here, because for this article verbs are only considered to a certain extent, furthermore their classification is completely consistent with CGEL (1985: 173-239). This analysis only involves FVP because they have a time contrast, which is the difference between the current and past time of. As for the relationship between the form and its meaning, the form is decisive for me. In this sense, I agree with Dell Hymes that the form of the message is very important, the form of expression depends on the conditions, and sometimes the content is controlled (Gumperz & Hymes 1972). In addition to the basic difference between the present and past tense (it usually refers to the present and past tense respectively, and can be combined with the two aspects), the perfect and progressive modal verbs are treated as a separate group and also related to these two combinations of aspects. What needs to be emphasized here is that English has no future verb form in morphology, which means that the form with will / will is in the same group as other modal verbs. In contrast to CGEL, indicative emotions are "unmarked",

although there is no temporal distinction, but a distinction is made between imperative "marked emotions" and virtual (traditionally called present and past). The general research on time and aspect will be described in the following tables 4.2a and 4.2b, and some preliminary results will be given.

REFERENCES

- [1]. Adam Smith. *Wealth of Nations*. – Oxford, 1998. - 464 p
- [2]. Bernard Shaw. *Pygmalion*. – Moscow: Higher School, 1972. – 140 p.
- [3]. Carter D. *Fatherless Sons*. – Moscow: Foreign language Publishing House. 1959. – 515 p.
- [4]. Dreiser Th. *Jenny Gerhart*. – Moscow: Progress Publishers. 1965. – 358 p.
- [5]. Ernest Hemingway. *A Farewell to Arms*. – Leningrad, 1971. – 263 p.
- [6]. E.L.Voynich. *The Gadfly*. – Moscow: Foreign languages Publishing House, 1959. – 336 p.
- [7]. Jerome K. Jerome. *Three Men in a Boat*. – Penguin Books, 1978. – 185 p.
- [8]. Jack London. *Martin Eden*. – Moscow: Progress, 1974. – 504 p.
- [9]. Margery Green. *Strange Tales from the Arabian Nights*. – Macmillan, 2005. – 208 p.
- [10]. Priestley J. *Angel Pavement*. Moscow: Progress, 1974. – 564 p.
- [11]. Somerset Maugham W. *The Painted Veil*. – Moscow, 1981. – 247 p.
- [12]. William Somerset Maugham. *The Magician*. – Australia, 1967. – 199 p.
- [13]. Rudolf Jasik. *St. Elizabeth's square*. Artia, 1964. – 328p.

ФИО автора: Suyarova Nilufar Kamilovna

Master of Samarkand state institute of foreign languages

Название публикации: «THE USAGE OF GAMES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS»

Abstract: this study aimed toward investigation the benefits of utilizing language games in teaching English as an overseas languages in Sudan Basic faculties. The matter of the study was that, the research worker believes that the matter of the current study stems from students' low output in English language tests, lack of motivation and weak participation in school. This drawback was documented through the researcher's long expertise in teaching English as an overseas language and examination results, knowledge analysis and consultation of different English academics.

Key words: benefits, games, foreign language, effectiveness, teaching.

Introduction

The study adopted a quasi-empirical method. The sample of the study consisted of (30) English teachers in East Gezira Locality. The population of the study was all English teachers in the second period in the academic year 2017 / 2018. A questionnaire was constructed to the teachers to collect data. The study used SPSS program to analyze the data. The results revealed that teaching language games are useful to EFL Learners. Language games can help students in building a good relationship with the new language. Based on these result the researcher recommended that curricula designers should include sufficient language games in the syllabus. Teachers should change their role from instructors who dominate the class into educators whose role is to help, guide and support the students to acquire the foreign language.

The idea of using games in teaching doesn't appear to be wide accepted and enforced though its profit has been projected and even as early within the seventieth century. There has been an idea that everyone learning ought to be serious in nature. In fact, using games is a crucial tool that permits language academics to feature colors to their school rooms by providing challenge and recreation. They are notably valuable for beginners as a supply of knowledge that helps them adopt sounds and rhythms and comprehend the foreign language. El Shamy in [1] defines a game as a “competitive activity played according to rules within a given context, where players meet a challenge to achieve an objective and win”. Language games comprise many factors such as rules, competition, relaxation and learning in particular. Rules have to be clear, few and well-explained so as no difficulty is faced. They are designed in different levels as well as topics that suit different students’ levels what make them enjoy all together and gain the best results. Using games in the process of language teaching-learning is not restricted for any language level; it helps all students to feel comfortable and more confident in acquiring a new language. However, this technique is much more applicable and beneficent with beginners – of interest in the present research-. According to [2] “in addition to the personal challenge, younger students also enjoy competing with their peers, and introducing a game element is a way of livening up any material”. It is often difficult to maintain their attention for too long as they cannot remember new words and expressions of a language they deal with for the first time and which is not their mother tongue. It is true that children like things to be repeated but they do not need only to keep repeating the desired part of the target language. Instead, a short and a simple game can be repeated more than once. Incorporating games, then, in the language teaching-learning process helps building a good relationship with the new language. They do not just relax from serious learning but they reinforce the new vocabulary as well. Although a game in a class of beginners could be a disaster but it succeeds in making a good classroom atmosphere. By time, they realize that language is more than just long lists of words and sets of rules. Prabhu in [3] offers two main reasons why teachers should use games in

teaching second language. The first reason is based on spontaneous interaction that games can generate amongst the children, ‘creating opportunities for the deployment of their emerging internal systems’. A second major reason for using games is the supportive environment that is created. Interaction between learners is less threatening than interaction with the teacher. Game-like activities provide choices for the classroom. ‘They allow teachers to add variety and flexibility to the teaching menus’ [4], Sometimes educators feel weighed down by assigned curricula and need to come up with new ideas and interesting activities. Another advantage, in language classes, learners feel stressful because they think that they have to master the target language that is unknown to them. Besides, learners become too anxious about being criticized and punished by their teachers when they make a mistake (Sugar, 2002). Games are advantageous at this point because they reduce anxiety, increase positive feelings and improve selfconfidence because learners are not afraid of punishment or criticism while practicing the target language freely [5]. According to [6] the benefit of using games in learning classrooms can be summed up in nine main points which are the following:

1. Games are learner-centered (the student is always in focus).
2. Games promote a communicative competence.
3. Games create a meaningful context for language use.
4. Games increase learning motivation
5. Games reduce learning anxiety.
6. Games integrate many various linguistic skills.
7. Games encourage creativity and spontaneous usage of the language.
8. Games construct a cooperative learning environment.
9. Games foster participatory attitudes of the students.

Conclusion

From the obtained results it is clear that teachers involved in this study strongly agreed that teaching language games are useful to EFL Learners because of their positive impact on students' output in English language and they can also help in building a good relationship with the new language. Based on the above, the researcher offers the following recommendations: Curricula designers, educators, and experts should include sufficient language games in the syllabus in order to encourage and motivate the students in learning the foreign language. Teachers should change their role from instructors who dominate the class into educators whose role is to help, guide and support the students to acquire the foreign language. Hence, it is thus necessary to hold out such a study in English so as to boost students' accomplishment through exploitation recommended language games.

References

1. S. El Shamy. Training Games: Everything You Need to Know about Using Games to Reinforce Learning. Verginia: Stylus Publishing, LLC, 2001, P.15.
2. A. Nalasco. Songs Games for Children. Oxford, Macmillan Publisher Limited, 1991, p.76.
3. N. Prabhu. Second Language Ped. Oxford University Press.,1987.
4. S. Sugar & K. Sugar. Primary Games. Experiential Learning. Activities for Teaching Children K- 8. American Scientific Research Journal for Engineering, Technology, and Sciences (ASRJETS) (2017) Volume 37, No 1, pp 140-150 Jossey- Bass Publishing House, 2002, P.6.
5. D. Crookal, &R. Oxford. Simulation, gaming and language learning. New York, Newbury House Publishers, 1990, P.5.

6. I.Chen. (2005). "Using games to promote communicative skills in Language learning. TESL Journal [Online]-2,pp. 125-132.Availabe:
<http://www.upm.ro/ldmd/LDMD03/Lds/Lds%2003%2076.pdf>, [Oct.17,2017]

ФИО автора: Rahimova Hanifaxon Ruzimatovna

Fargona viloyati Oltiariq tumani 1-aniq va ijtimoiy fanlarga ixtisoslashtirilgan davlat umumtalim maktabi psixologi.

Название публикации: «O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA INKLYUZIV TA'LIMNING JORIY ETILISH VA AHAMIYATI!»

Anotatsiya: «O'zbekistonda inklyuziv ta'limni joriy etish bo'yicha bog'cha va o'rta maktablarda tajribaviy guruhlar ochish» nomli loyiha qo'llab-quvvatlandi va yaqin kunlarda amalga oshirilishi rejalashtirilmoqda. Loyihaning asosiy maqsadi nogiron bolalarda turfa xil malakalarni oshirish va ularning qobiliyatlarini barqaror rivojlantirish uchun sharoit yaratishdan iborat.

Kalit so'z: O'zbekiston inkyuziv ta'lim, YUNESKO, nogironlar

O'zbekiston Respublikasida nogiron bolalar bilan bog'liq tahlil va dastlabki baholash ishlari 1966 yilda boshlangan. Hozirgi kunda O'zbekistonda 250000 ga yaqin turli ko'rinishdagi nogiron bolalar (16 yoshgacha) ta'lim olish ehtiyojiga ega. Nogiron bolalar uchun ta'lim bilan birgalikda maxsus xizmatlar tashkil etish lozim. Ko'zi ojizlar, kar va eshitish nuqsoniga ega bo'lgan bolalar, poliyemiyelit bilan kasallanganlar, aqli zaif bolalar, nutqida nuqsoni bor va soqov bolalarga mo'ljallangan 86 ta maxsus ta'lim va aralash maxsus muassasalar, 982 ta maxsus bolalar bog'chalari mavjud. O'zbekistonda maxsus ta'lim sohasida quyidagi tadbirlar amalga oshirilmoqda:

- yordamga muhtoj bolalar uchun moslashuvchan va ko'p qirrali ta'lim tizimini yaratish;
- mahalliy va mintaqaviy miqyosda maxsus ta'limning tobora oshib borayotgan ahamiyati asosida ta'lim boshqaruvini markazlashtirish;
- yordamga muhtoj bolalarga yoshlikdan toshhis qo'yish va kasalpiklarni aniqlash uchun sharoit yaratish;

- milliy ta'lim standartlari asosida ordamga muhtoj bolalarga mo'ljallangan o'quv qo'llanmalar sifatini yaxshilash;
- ta'lim muassasalarining moddiy-texnika bozasini mustahkamlash;
- nogiron bolalar bilan ishlashga ixtisoslashgan xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik aloqalarini kengaytirish;
- ko'zi ojiz bolalar uchun mo'ljallangan turli kitoblar, metodologik adabiyotlarni chop etish;
- nogiron bolalarni maxsus aravachalar, eshitish moslamalari, ko'zoynaklar, sport anjomlari, ish asbob-uskunalar, kanselyariya mollari, maxsus mebellar va tibbiy uskunalar bilan ta'minlash;
- maxsus talim sohasida kadrlar tayyorlash.

Hozirgi kunda qator ekologik ijtimoiy va boshqa sabablarga ko'ra, shuningdek homiladorlikdan keyingi patologik asoratlar natijasida bola rivojlanishi va birinchi navbatda, uning ongi, atrof-muhit tahlili holda faoliyatini nazorat qilish va boshqarish funksiyalarining rivojlanish masalasini o'rganish muhimdir. Ota-onalar qishloq sharoitida yordamga muhtoj bolalariga talab darajasida yordam ko'rsatish imkoniyatiga ega emas. Birinchidan, moddiy tomondan imkoniyat cheklanganligi, ikkinchi tomondan esa, yordamga muhtoj bolalarning go'dakligidan ulorning nuqsonlarini aniqlash uchun o'qituvchi va psixologlarning malakasi talab darajasida emas. Tarbiyachilar, psixologlar, o'qituvchilarning maxsus defektologiyaga asoslangan o'quv dasturlarda olgan bilim va malakalari ularning maxsus guruhlardagi faoliyatlari davamida aniq tashhis qo'yish va sifatli davolashni amalga oshirish imkoniyatini yaratadi. Inklyuziv ta'limning asosiy maqsadi — yordamga muhtoj bo'lgan bolalarga samarali bilim olish uchun sharoit yaratishdir. Ushbu sharoitda yordamga muhtoj bolalarni integrasiyalash va rehabilitasiya qilish, har bir bolaning rivojlanish darajasini hisobga olgan holda ularga mos samarali inklyuziv talim turini tanlash lozim. 1996

yilning noyabr oyida YuNESKO ishlari bo'yicha O'zbekiston Milliy komissiyasi tashabbusi asosida Toshkentda «Maxsus ta'lim sohasida inklyuziv usullar» mavzusida milliy o'quv dastur muvaffaqiyatli amalga oshirilgan. 1998 yilning oktyabr oyida Buxoro shahrida ushbu mavzu bo'yicha mintaqaviy anjuman tashkil etilgan edi. Mazkur anjuman YuNESKO, YuNISEF (BMTning bolalarjamg'armasi), Butunjahon sog'liqni saqlash tashkiloti va Xalqaro mehnat tashkiloti bilan hamkorlikda amalga oshirilgan. Ushbu tadbirlar natijasida 2001 yilda

O'zbekiston Xalq ta'limi vazirligi qoshida Inklyuziv ta'lim bo'yicha manba markazi tashkil etildi. Hozirgi kunga qadar ushbu markaz tomonidan bir necha o'quv seminarlari o'tkazildi va qator dasturlar amalga oshirib kelinmoqda.

2004 yilning iyun oyida «Sen yolg'iz emassan» respublika jamoatchilik bolalar jamg'armasi tashabbusi asosida Toshkent shahrida «Yetim bolalarning ijtimoiy muhofozasi» mavzusida ilk bor xalqaro anjuman tashkil etildi. Ushbu anjuman doirasida nogiron bolalar uchun talim dasturlari ham muhokama etildi. 2005 yilning may oyida Toshkent shahrida Respublika bolalar ijtimoiy moslashuvi markazi va «Sen yolg'iz emassan» respublika jamoatchilik bolalar jamg'armasi tomonidan «Ijtimoiy nochor bo'lgan bolalarga ko'mak berishning samarali shakl va usullari» nomli xalqaro forum o'tkazilgan edi. Ushbu forum tavsiyanomalari asosida YuNESKO ishlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Milliy komissiyasi O'zbekiston Xalq ta'limi vazirligi bilan hamkorlikda YuNESKO tashkiloti rahnamoligida Osiyo va Tinch okeani mintaqasidagi madaniy markaziga (Tokio, Yaponiya) maxsus loyiqa taqdim etilgan edi. Ushbu YuNESKO markazi tomonidan «O'zbekistonda inklyuziv ta'limni joriy etish bo'yicha bog'cha va o'rta maktablarda tajribaviy guruhlar ochish» nomli loyiha qo'llab-quvvatlandi va yaqin kunlarda amalga oshirilishi rejalashtirilmoqda. Loyihaning asosiy maqsadi nogiron bolalarda turfa xil malakalarni oshirish va ularning qobiliyatlarini barqaror rivojlantirish uchun sharoit yaratishdan iborat. Ta'limtibbiy va ijtimoiy xizmat bilan birgalikda olib boriladi. Oila va maqallada ota-onalar uchun profilaktika

hamda reabilitasiya ishlari bo'yicha o'quv mashg'ulotlari tashkil etiladi. Ota-onalar nogiron bolalarini tarbiyalash va ularning aqliy rivojlanishlarini rag'batlantirish bo'yicha pedagogik usullar, shuningdeq ularning mustaqi bo'lishlari uchun tengdosh sog'lom bolalar bilan muloqot qilishlari bo'yicha o'qitiladilar.

Loyiha to'qqiz bosqichdan iborat bo'lib, har bir bosqich quyidagi faoliyatlarni qamrab oladi:

1 -bosqich: Respublika ta'lim markazi qoshidagi Maxsus talim bo'yicha manba markazida ko'chma ta'lim guruhi tashkil etiladi. Ko'chma ta'lim guruhiga texnik yordam ko'rsotish.

2-bosqich: «Barqaror toraqqiyot uchun inklyuziv ta'lim» mavzusida milliy anjuman tashkil etish.

3-bosqich: Xalq ta'limi vazirligining viloyat boshqormalori bilanhamkorlikda nuqson bilan rivojlanoyotgan bolalarni aniqlash bo'yicha tibbiy-psixologik-pedagogik komissiyani tashkil etish. Qo'shma guruh va sinflarda o'qitish moqsadida nuqson dorajosi me'yordon og'ishgon (yoshdagi) bolalarni aniqlash.

4-bosqich: Uslubiy tavsiyanomalar, qo'llanmalar va dasturlarni nashr qilish.

5-bosqich: Pedagog-tarbiyachilar, o'qituvchilar, psixologlarning qo'shma guruhlar va sinflarda bolalardagi nuqsonlarni tuzatish va rivojlantirishga yo'naltirilgan dasturlarini ishlab chiqish bo'yicha o'quv mashg'ulotlarini tashkil etish.

6-bosqich: Mavjud bolalar ta'limi muassasalarida, 2 ta bog'cha va 2 ta o'rt maktabda maxsus tajribaviy guruh tashkil etish, Texnik yordam ko'rsatish.

7-bosqich: Maktabgacha inklyuziv ta'lim Ixtisoslashgan ishlab chiqilgantajribalarni targ'ib qilish bo'yicha ilmiy-uslubiy, amaliy-mintaqaviy anjumanni tashkil etish.

8-bosqich: Monitoring va baholash.

9-bosqich: Moliyaviy hisobot.

Loyiha yordamga muhtoj bolalar, ularning ota-onalari, bog'cha pedagog-tarbiyachilariga qaratilgan. Loyiha Respublika ta'lim markazi qoshidagi Inklyuziv ta'lim bo'yicha manba markazi tomonidan Toshkent Davlat pedagogika universitetining Boshlang'ich ta'lim va defektologiya fakulteti, YuNESKOning O'zbekistondagi vakolatxonasi va YuNESKO ishlari bo'yicha O'zbekiston Milliy komissiyasi, shuningdeq boshqa mutasaddi tashkilotlar bilan hamkorlikda amalga oshiriladi. Loyiha bir yil muddatga mo'ljallangan. Inklyuziv ta'lim bo'yicha manba markazi 2001 yilda O'zbekiston Xalq talimi vazirligi huzuridagi Respublika ta'lim markazida tashkil etilgan. Tashkilotning asosiy faoliyati quyidagilardan iborat:

- nogiron bolalar ta'limi sohasida faoliyat ko'rsatuvchi o'qituvchi va tarbiyachilar uchun turli anjuman va o'quv mashg'ulotlarini tashkil etish orqali O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimiga inklyuziv ta'limni tatbiq etish;
- nogiron bolalar uchun o'quv darsliklarini yaratish;
- nogiron bolalar uchun tajribaviy maydonlar barpo etish;
- bola uchun alohida rivojlantirish rejasini yaratish;
- pedagoglar va ota-onalarga maslahat xizmatini ko'rsatish;
- uslubiy qo'llanmalar, tavsiyanomalar, maxsus maktablarda nogiron bolalar bilan ishlash rejasini yaratish;
- yuridik faoliyat va ijtimoiy muhofaza bo'yicha ma'lumot bilan ta'minlash;
- nogiron bolalar ta'limi sohasida faoliyat yurituvchi jamoat va davlat tashkilotlari bilan hamkorlik qilish;
- nogiron bolalar ta'limi sohasida mavjud kamchiliklarni ommaviy axborot vasitalarida yoritib borish;

- xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik qilish; maxsus ta'lim sohasidagi tajribalarni tatbiq etish.

Ta'lim sohasida yordamga muhtoj bolalarning tahsil olishlari hamisha jamiyatning diqqat markazida turgan dolzarb masala hisoblanadi. Shunday ekan, ularga ta'lim beruvchi pedagoglar va mutaxassislar malakasini oshirish, zarur zamonaviy qo'llanmalar, jihozlar bilan ta'minlash ham bu masalani hal qilish uchun qo'yilgan qadamlardan biri hisoblanadi

Nogironlarni umumta'lim tizimida o'qitish masalalariga e'tibor berish Respublikamizda 1996 yilda O'zbekiston Respublikasi Xalq Ta'limi Vazirligi, Respublika ta'lim markazi va YUNESKO tashkiloti bilan hamkorlikda respublika seminari o'tkazilishi bilan islohotlar amalga oshirila boshladi. Shu davrdan boshlab olimlar, maxsus ta'lim tizimidagi rahbar xodimlari, pedagoglar, umumta'lim mussasalarining rahbarlari va nodavlat jamoa tashkilotlarining nogironlar ta'limi ehtiyojini qondirishga qaratilgan munosabatlari o'zgara boshladi. Respublika Ta'lim Markazining maxsus ta'lim bo'limi hodimlari imkoniyati cheklangan bolalarni integrasiyalashgan ta'lim jarayonida ta'lim olish strategiyasini keng joriy qilish maqsadida YUNESKO tashkiloti bilan 1996 yidan buyon hamkorlik qilib kelmoqda. O'zbekistonda integrasiyalashgan inklyuziv ta'lim tizimini amaliyotga tadbiq qilish maqsadida YUNESKO xalqaro tashkiloti loyihasi asosida bir necha Respublika seminar-treninglari va xalqaro konferensiyalar o'tkazishga muvassar bo'lindi. Konferensiyalarda ko'tarilgan dolzarb muammolar, masalalar, tavsiyalar va ishtirokchilarning ma'ruzalari xalqaro to'plamda chop etildi va ommaga tarqatildi. Hozirgi kunda

Respublikamizda inklyuziv ta'lim konsepsiyasini joriy qilishda asosiy dasturamal bo'lib kelmoqda.

1998 yilda YuNESKO tashabbusi bilan Buxoro shahrida yirik Konferensiya o'tkazildi. Konferensiyaning maqsadi alohida yordamga muhtoj bolalarni ijtimoiy qo'llash, reabilitatsiya qilish, ta'limga jalb qilish, moddiy, texnikaviy yordamlarni tashkil qilish va ularni to'laqonli jamiyatga moslashtirishga oid turli tashkiliy uslubiy ishlarni amalga oshirishda Markaziy Osiyoda ko'p tarmoqli aloqalar o'rnatish edi.

Ushbu Konferensida BMT, YuNISEF, VAZ tashkilotlarining ekspertlari shuningdek Rossiya, Qozog'iston, Tojikiston, Turkmaniston, Qirg'iziston Respublikasi hamda O'zbekiston Respublikasidagi turli xil davlat va nodavlat tashkilotlar, ma'muriy organlarning mutasaddi xodimlari ishtirok etdilar.

Imkoniyati cheklangan bolalarni ijtimoiy qo'llash va barcha qatori teng huquqli sharoitda ta'lim olishi va biron bir bola ta'limdan chetda qolmasligiga jiddiy muhokama etildi va rezolyusiyalar qabul qilindi. Ushbu halqaro konferensiyada

O'zbekiston Respublikasi XTV va uning tasarrufidagi turli ma'muriy tashkilot vakillari ham ishtirok etib, o'z tajribalari bilan fikr almashdilar va respublikada ushbu muammoni hal qilish masalalari bo'yicha chora-tadbirlar ishlab chiqildi. Shu bois O'zbekistonda alohida yordamga muhtoj bolalarni to'laqonli maxsus ta'limga jalb qilish va integrasiya usulida ta'lim olish 2001-2002 yillarda birmuncha faollashdi. Bunga asos Xalq ta'limi vazirligi, Respublika ta'lim markazi, YuNESKO, YuNISEF, 'Opereyshen Mersi', 'Mersi projekt' nodavlat xalqaro tashkilotlar va O'zbekistonda faoliyat ko'rsatuvchi milliy tashkilotlar, jumladan 'UMR', 'Ziyo', 'Imkon', 'Hayot' 'Umidvarlik', 'Yorug'lik', 'Muruvvat'(Samarqand), 'Mezon', 'Mehrigiyo', 'ShANS', 'Nihol', 'Korreksion pedagogik Reabilitatsiya markazi' kabilar bilan hamkorlikdagi loyihalar bo'yicha amalga oshirib kelingan ishlar, chora tadbirlardir.

2000 yil O'zbekistonda inklyuziv ta'limning ilk asosi sifatida Respublika ta'lim markazi maxsus ta'lim bo'limi tomonidan 'O'zbekiston respublikasida alohida

yordamga muhtoj bolalar ochiq ta'lim tizimining rivojlantirish chora-tadbir rejasi' ishlab chiqildi. Bu reja dasturda alohida yordamga muhtoj bolalarni umumta'lim tizimga kiritishning quyidagi tashkiliy asoslari yoritib berildi:

ommaviy axborot orqali jamiyat ongini inklyuziv ta'limga tayyorlash;

Respublikadagi alohida yordamga muhtoj bo'lgan bolalar haqida axborot banki yaratish;

-barcha turdagi nuqsonli bolalar uchun umumta'lim va yakka tartibda oilalarda o'qitilishi bo'yicha turli xil o'quv metodik adabiyotlar, didaktik vasitalar ishlab chiqish va ta'minlash masalalari qayd qilingan.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O'zbekistonda inklyuziv talimning joriy etilishi. P.Q 4860.13.10.2020
2. Ta'lim tog'risidagi qonun 02.07.1992 yil Inklyuziv ta'limni rivojlantirish.
3. Pedagogika nazaryasi va tarixi Toshkent 2011.Inklyuziv ta'lim shakllari haqida 128 bet
4. Iklyuziv ta'lim jarayonini tashkil etish 134 135 betlar.

ФИО автора: Sattorova Gulnoza

Master of Samarkand state institute of foreign languages

Название публикации: «CREATING RESEARCH SKILLS IN ENGLISH LESSONS IN SECONDARY SCHOOL STUDENTS»

Abstract: this paper reports the expertise of students on studying secondary school within the learning of analysis skills through project work (as a part of the course add the science subjects). The revision of college syllabus using an integrated approach has brought variety of changes within the delivery of the syllabus. One among it's the introduction of project add the educational of science subjects. As a part of the History work, students are needed to hold out project work on their own supported a particular topic like seeking and gathering info on the history of their village or housing space or charting their kind.

Key words: research works, types, secondary school, skill, analysis.

Introduction

In earth science, topics on current problems like environmental problems would be the main focus of the results. Within the Living Skills course work, students are needed to create a straightforward proto-type object like a book shelf. Every student is needed to submit a report on what they need done or gathered. The reports are assessed internally and therefore the grades are re-examined by an external examiner for standardization functions before the marks are recorded. The findings of the analysis showed that the scholars not solely enjoyed the task however additionally found this a part of the course to be helpful. Lecturers noted that the scholars non-inheritable some analysis skills and gained the expertise of doing analysis. But the lecturers notice it too difficult and burdensome on the students' time.

Research is a systematic process of collecting and analyzing information to increase understanding of the phenomenon under study. It is the function of the researcher to contribute to the understanding of the phenomenon and to communicate that understanding to others (Paul & Jeanne, 2004). Research skills are the abilities needed to undertake a research, including strategies and tools which can be acquired. It covers problem solving, critical thinking, analysis and dissemination. More emphasis on research is given at the university. Postgraduate and graduate students have to acquire the research skills before they carry out research for theses or dissertations. However, the training in research should have been started or begun at elementary school (Moore, 1990; Seago, 1992). If the students have research experience at various educational levels before advancing to graduate studies, they will acquire the skills of observation, manipulation, coordination and internalizing the research attitude, the habit of inquiry or problem solving and all the features of a good researcher besides possessing the knowledge of the skills of conducting research, the methods and materials needed to solve the problem, the collection of empirical data or observations, the analysis of data and drawing on of their findings to share with others (Seago, 1992). Thus, various intervention and strategies, formal and informal, have been tried to inculcate research culture among future citizens.

Research skills in secondary school students

One of these strategies is the introduction of the project work or course work in schools and universities to develop students' research skills. In Malaysia, project work was first introduced in secondary schools through social science subjects (Geography, History and Living Skills), in line with Malaysia's National Education Philosophy, which is to produce Malaysian citizens who are knowledgeable and competent, who possess high moral standards. The changes in the Integrated Secondary School Curriculum (ISSC) strategy was implemented in 1992, coursework assessment formed a part of Lower Secondary School Assessment (LSSA). The Malaysian Examination Syndicate, also agreed that coursework in History, Geography and Living Skills should be school based. As pointed

above, the Integrated Secondary School Curriculum (ISSC) in Geography which was introduced in 1992 (Zaidi, 1999) fostered the development of research skill through project work. Students are required to carry out an investigation based on a geographical issue/or problem studied at secondary level. Among the objectives, are: (I) to enable the understanding of geographical phenomenon, focusing on Malaysia in relation to other parts of the world (II) to produce students who are knowledgeable, responsible, and appreciative and love of the country (Ministry of Education, 2000). Two objectives of the Geography curriculum related to coursework are ‘the student is able to do and develop his/her ability to think geographically and perform research by ‘identifying contemporary problems’, ‘collecting, arranging, analyzing and presenting the quantitative or qualitative data’ and ‘make responsible decision to solve problems (Ministry of Education, 2000). These learning outcomes are related to highorder thinking skills in cognitive domains (James & Gibbs, 1998; Nitko, 2004). In the History, project work is focused on the aspects of Local History studied in Form One to Form Three in the secondary school. The purpose is to provide experiences in researching on the history of the areas around them. The coursework is divided to three components. In Form One, students need to seek and gather information on the history of their family and charting a family tree. In Form Two they will gather information on the history of their school and finally, in Form Three their coursework study covers finding out the history of their village or housing area and their school surroundings. Through the activities of seeking and gathering information the students will acquire their research skills and abilities such as observing, searching, collecting, categorizing and interpreting history information and facts besides fostering students’ interest towards History. Besides that, it is hoped that component provides the necessary exposure to the students the experience of being a historian, with their teachers’ guidance (Salleh et al., 2009). In Living Skills, students are required to build and design different products and understand the use of technology. The objective of this subject is to enable students to be creative and innovative. Besides that, the coursework also trains students to be researchers by making them more aware of the surroundings around them

in order to get ideas in designing a new product. From these activities, students can develop their research skills of collecting, processing and documenting systematically, besides learning to make wise decisions in designing and producing an innovative product.

Assessment of research skills in secondary school

Even though the research skills were integrated in the social science subjects which are exam based, the students work was evaluated by teacher. The acquisition of the skills depends on how thorough the teachers had taught the research skills in terms how the teacher let the students go about using the knowledge and skills to examine an issue, make decision, research on an idea, synthesize the research, do the presentation and initiate a project. To see it through, a new form of assessment should be developed. The new assessment is to assess the development of research skills among students. The level depends on the changes in teachers' teaching, either it is in depth or just on surface, quality of guidance to ensure the students carried their project work properly or just merely to fulfill the Lower Secondary School Assessment requirements (Malaysian Examination Syndicate, 2004). Thus, it is important to have an assessment instrument that would give equal opportunity to students and similar directions to teachers. An alternative instrument which is performance and task based was developed. The scoring rubrics will provide feedback on problems faced by for teacher and for students to improve on. Zainuriyah (2009) through document analysis of the geography curriculum in her research has reconceptualised the construct 'Ability to conduct a research'.

Teacher guidance to students in implementing the course work Generally teachers' guidance focused on meeting the assessment requirements. Higher ability students was found to be able to do the project independently, however for the lower ability more guidance were needed and sometimes teachers also need to collaborate with the students in groups to complete the task together. The teacher also guided the students on the important headings to be included in the completed report according to the formal format

of a report. For low level students, the teachers helped them to generate ideas and analyze data, draw findings and also corrected the draft report so that students could produce better coursework reports, otherwise, their examination result would be affected. Some students have to be forced to finish their project work, since they need to have a pass in project as part of the lower secondary school assessment as stipulated by the Malaysian Examination Syndicate.

Students' attitude during the course work activities There are three scenarios that are apparent when the students were carrying out the course work task. First, high ability students were creative, enthusiastic and tried to complete with the best work. Second, students with moderate level have high spirit, however they did not take it seriously and just wanted to complete the task. Third, students with a low-level ability did not want to participate or complete the course work project unless forced by teacher. In the living skills course work, students showed high enthusiasm to complete the task such as developing the products or proto-type product using timber.

The result of the study showed that coursework or project work, according to the teachers, is interesting to students' learning process and helps in developing their research skills. Students also enjoy the project activities and were pleased with the report they produced. Course work project in the future should accommodate topics related to current issues or the local interest to provide students with the motivation. They have the opportunity to be creative and innovative, for example making a product or process which can contribute to improving the quality of their daily life. Sufficient information and guidance from teachers is vital to enable the students to learn through the experience of being a good researcher. Course work project was carried out in groups. When working in the groups, several values were fostered and practiced among them. For example, collaboration, exchanging of ideas and sharing of information and helping each other to undertake the project activities. Values are important to gain cooperation and to build spirit of teamwork as well to inculcate cooperation in the process of research and project work. Teacher guidance is

important contribute during the process of teaching and learning, teachers can improve students' learning activity, give encouragement to seek information from various type of references such as the newspaper, magazine, encyclopedia and internet. This process is easy for high ability students but for lower ability students it takes time and more planning to guide them. Learning to use tools such as taking photograph, outdoor video recording, will help students to acquire more data colleting research skills technique and learning about doing research. Through project or course work, students were exposed with various skills. Students were trained to plan and implement the activities, analyze and draw conclusions from the data and the information collected. In planning the activities students also learned to draft the plan, prepare the questionnaires or interview questions and plan the time for interview. During the activities, students also were exposed on reporting information with diagrams, charts, tables and etc. These activities clearly showed the students applied creative and critical thinking skills. The ability to apply both these skills is very important. This research also showed lower achievement students did not do well in writing the report and conclusion because they did not have enough data and idea to analyze it. Teacher should have alternative strategies to bring out the students' ideas and involvement. Examples of these strategies such are training them to take photograph with a recording tape or video and teaching them how to write the report. For students who could not read or write, teachers could ask them to draw their ideas and provide data for them by asking their explanation; then to draw the figures and diagram or fill in the blank.

Conclusion

Field work or project work in social science is a good learning experience for students to acquire information skills and field work skills to complete the given task. From these activities they learn inquiring skills and with discovery learning. This method of learning will make learning interesting and fun in for the students. During the field work, students foster relationship with the society. Coursework encourages students to develop their research skills such as searching for information and new knowledge on their own or in a

group. In addition, coursework gives students the opportunity to acquire various knowledge and experiences which will become the foundation for continuous lifelong learning as stated in the English Education Philosophy.

References

1. James, M. & Gibbs, C. (1998). Broadening the basis of assessment to prevent the narrowing of learning. *The curriculum Journal* 9(3):285-297.
2. Ministry of Education. (2000). *Integrated Secondary School Curriculum Syllabus: Geography*.
3. Moore, R. (1990). What's wrong with science education and how do we fix it? *The American Biology Teacher*, 52(6): 330-337
4. Nitko, A.J. (2004). *Educational Assessment of Students*. (4th ed.). New Jersey: Pearson Education Inc. Upper Saddle River.
5. Paul D.L. & Jeanne E.O. (2004). *Practical Research: Planning and Design*. (8th ed.). Texas: Pearson Prentice Hall
6. Salleh, M.J., Ahmad, A.R. & Ayudin, A.R. (2009). Penilaian kemajuan berasaskan sekolah kaedah kerja Kursus sejarah. *Jurnal Pendidikan Malaysia*, 34(2): 111-124
7. Seago, J.L. (1992). The role of research in undergraduate instruction. *The American Biology Teacher*, 54(7): 401-405
8. Zaidi, H.A. (1999). Bimbingan dan pelaksanaan kerja kursus geografi pendidikan menengah rendah. Unpublished PhD Thesis, Universiti Kebangsaan Malaysia.

ФИО авторов: Jumayev G'iyosjon Abduvaxobovich

Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

magistranti

Akbaraliyev Baxtiyor Bakirovich

Ilmiy rahbar

Texnikaa fanlar nomzodi (t.f.n)

Название публикации: «МАМЛАКАТИМИЗ SAYLOV SIYOSATINING XAVFSIZLIK ZAMONAVIY VA DEMOKRATIK TAMOILLARGA ASOSLANGAN XUSUSIYATLARI»

Annotatsiya. Maqolada saylov siyosati va unga oid huquqiy normalar, saylov jarayonidagi tashkiliy ishlarning to'g'ri tartibda olib borilishi va xalqaro talablarga mosligi qolaversa shaffoflik, demokratik tamoillarga moslik kabi asosiy omillar haqida so'z yuritilib ushbu ishlarning to'g'ri tashkil qilinishi haqida fikr yuritiladi.

Klalit so'zlar. Saylov, saylov institutlari, shaffoflik, qonuniy normalar, xavfsizlik, kodeks, saylovchilar, saylov kompaniyalari.

Bugungi tarixiy davr xalqimiz oldiga ezgu va ulug' maqsadlarni qo'yib, o'z kuchi va imkoniyatlariga tayanib, demokratik davlat va fuqarolik jamiyati qurish imkonini beradi. Ulkan natijalar qo'lga kiritilayotgan hozirgi bosqichda amalga oshirilayotgan islohot va uzgarishlarning tub mohiyati o'zlik va o'ziga xoslikni chuqur anglab yetgan hamda milliy g'oya, teran fikr va ilmiy tafakkuri barkamol jamiyat a'zolarini tarbiyalashni talab etmoqda. Shu o'tgan yillarda millat, xalq va taqdiri bilan bogliq jarayonlar sarhisob qilinsa, asrlarga teng ulkan ahamiyatga molik ishlar amalga oshirilganligining guvohi bulish mumkin.

“Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish Konsepsiyasi”da “O'zbekistonda saylov huquqi erkinligini ta'minlash va saylov qonunchiligini rivojlantirish” masalasiga alohida bob ajratilishining o'zi ham, saylov masalasi, saylov huquqi demokratiya tizimida, jamiyat,

fuqarolar hayotida muhim masala ekanligini ko'rsatadi. Konsepsiyada qayd qilinishicha "erkin saylov va o'z xohish-irodasini erkin bildirish prinsiplari, birinchi navbatda, har bir shaxsning davlat hokimiyati vakillik organlariga saylash va saylanish bo'yicha Konstitutsiyaviy huquqi milliy davlatchiligimiz modelining asosini tashkil etadi".

Saylov jarayonida xavfsizlikni taminlashdan oldin avvalo mamlakatimizdagi saylov siyosatining asosiy tamoillarini bilish lozim va bu haqida saylov kodeksida aniq bayon qilingan:

3-modda. O'zbekiston Respublikasida saylov o'tkazishning asosiy prinsiplari

O'zbekiston Respublikasida saylov umumiy, teng, to'g'ridan to'g'ri saylov huquqi asosida yashirin ovoz berish orqali o'tkaziladi. Saylov ochiq va oshkora o'tkaziladi²⁴. Avvalo saylov kompaniyalarining xavfsizlik va boshqa talablarni amalga oshirish jarayonidagi faoliyati muhimdir ushbu holatda kompaniyalarining fsoliysti mslum bosqichlardan iboratdir:

Tajribalardan ma'lumki, bo'lib o'tgan har bir saylov kampaniyasi o'ziga xos betakror xarakter kasb etib, ma'lum davrlar o'tganidan keyin uning aynan takrorlanishi mumkin emas. Masalan, ma'lum bir saylov okrugidan ikkinchi marta deputatlikka nomzodini ko'rsatgan kishi, to'rt-besh yil ilgari qo'llagan shiorlar, reklama plakatlardan endi foydalana olmaydi. Davlat va jamiyatning siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy jihatlardan rivojlanishi, fuqarolar dunyoqarashining o'zgarishi tufayli turli ijtimoiy qatlamlar, guruhlar va kishilarning manfaatlari va qadriyatlari o'zgarib borishi natijasida so'nggi saylov kampaniyasini yangicha qarashlar, yangicha tafakkurlash, yangicha usul va vositalarni yangich qo'llash asosida boshlash taqozo etiladi. Uzoqni teran tasavvurlay oladigan siyosatchilar hali saylov kuni e'lon qilinishi, shuningdek, saylovoldi tashviquotlarga rasman ruhsat berilishdan oldin ishga kirishadilar. Ular o'zlarining dastlabki ishlarini saylov okrugidagi aholining axvolini o'rganishdan boshlaydilar.

Saylovlarda ishtrok etayotgan nomzod komandalari va mahalliy partiya tashkilotlari muhim qarorlar qabul qilishda saylov texnologiyasi mutaxassislari tomonidan

²⁴ <https://lex.uz/docs/-4386848>

o‘tkazilgan turli tadqiqotlar natijasiga tayangan holda uo‘ ishlarini rejalashtiradilar yoki unga turli tuzatishlar kiritib boradilar.

Saylov kampaniyasining ikkinchi bosqichi – bu saylov kampaniyasining ilk davri bo‘lib, u boshlangan siyosiy jarayonlarga doir tahliliy axborot materiallarini e‘lon qilib borish va bu jarayonni qo‘llab-quvvatlab borish davridan iboratdir.

Har qanday boshqaruv jarayonining sub’ekti o‘z faoliyatining qanchalik samarador ekanligini haqida to‘liq tasavvurga ega bo‘lishi, amalga oshirayotgan chora-tadbirlarining saylovchilarga nechog‘liq ta’sir qila olish darajasi haqida batafsil axborotlarga ega bo‘lishi lozim. Natijada saylov jarayonini muvofiqlashtirishni yanada samarali tashkil etishning yangi imkoniyatlari tug‘iladi. Saylov kampaniyasini tahliliy axborot bilan ta’minlash natijasida ikki tomonlama aloqadorlik o‘rnatiladi: bir tomondan – nomzod va uning komandasi bilan saylovchilar o‘rtasida, ikkinchi tomondan – turli saylov uchastkalaridagi saylovchilar o‘rtasida o‘ziga xos aloqalar o‘rnatiladi. Bu aloqalar nomzodlar, siyosiy partiyalar va tashabbus guruhlariga o‘z faoliyatlarini tartibga keltirishda, ish jarayonlarida paydo bo‘lgan muammolarni zudlik bilan hal qilishda, muholifiy partiya va nomzodlarning «hujum»lariga o‘z vaqtida asosli javob qaytarishida, umuman olganda, harakat faoliyatini takomillashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Axborot olish, axborotlarni tahlil etish, axborot almashish kabi jarayonlar jamoatchilik fikrining nomzodga nisbatan munosabatida o‘zgarishlar bo‘lishini, o‘zaro raqib nomzodlar va saylov jarayonlariga jalb qilingan boshqa siyosiy kuchlarning harakatlarini kuzatish imkonini beradigan o‘ziga xos monitoring vazifasini bajaradi.

Saylov kampaniyasini tahliliy axborot bilan ta’minlash, bu – sermashaqqatli faoliyat bo‘lib, u jurnalistlar va saylov texnologiyalari mutaxassislaridan yuksak professional mahorat va ko‘nikmalar talab qiladigan jarayondir. Chunki, saylov kampaniyalariga doir axborotlarni shakllantirishga nisbatan kichik bir yuzaki yondashuv ham saylovoldi strategiyasini ishlab chiqishda uni amalga oshirishda ko‘plab imkoniyatlarni boy berib qo‘yishga olib kelishi mumkin.

Saylov kampaniyasida nomzodlar va ularning komandasi saylovda yutib chiqishga doir aniq strategik dasturlar ishlab chiqmasdan turib saylovchilar xayrihoxligiga erisha

olmaydilar. Umuman, rejasiz, anik strategik dastursiz faoliyat boshlagan har qanday nomzod va uning komandasi nafaqat saylovlarda yutqazadi, balki ilgari to‘plagan obro‘-e‘tiborini ham yo‘qotadi.

Internet sahifalarida A.Eleazerning “Saylov strategiyalarining o‘rganish: kontent tahlil metodi” nomli kitobini o‘qigan har bir kitobxon yuqorida keltirilgan fikrlarning dalillarini topishi mumkin. Saylovoldi kampaniyasidagi kurashlarda har bir nomzod va uning komandasi mo‘tadil kayfiyatdagi kishilarga o‘z shaxsiy manfaatlari, maslamlari va rejalariga ega bo‘lgan individlar sifatida yondashishlari lozim. Yana shuni nazardan qochirmaslik lozimki, nomzodlar tomonidan ilgari suriladigan shiorlar, nutqlar, reklamalar saylovchilarning turli guruhlariga, har bir saylovchiga turlicha ta’sir qilishi mumkin.

Ikkinchi asosiy yo‘nalish - nomzod haqida saylovchilarga axborot yetkazish uchun **bahona, sabab topish**ga doir ishlardir. Hozirgi davrda, jamoatchilikka har kuni yangi va yangi axborotlar yetkazib turiladi. Natijada, yangi axborotlar eskilarini kishilar ongidan «siqib chiqaradi». Shuning uchun ham nomzodlar saylovchilarning esidan chiqib ketmaslik uchun harakat qilishlari, televidenie, radio, gazetalarda axborot sifatida domiy va muntazim ravishdab yoritilib borishi uchun harakat qilishi lozim (Buyuk Britaniyaning sobiq Bosh vaziri M. Tetcherning siyosiy konsultanti B.Bryusning yozishicha, saylovoldi kampaniyasi vaqtida ular televidenieda yoritilishi mumkin bo‘lgan Tetcher bilan bog‘liq voqealar dasturini tuzib chiqqanlar. Kampaniya tashkilotchilari, hattoki, bu voqealar kechki dasturlarda yoritilishi uchun voqealarning qachon sodir bo‘lishi kerakligini ham nazarda tutganlar. Shunday qilib, deyarli har kuni teletomoshabinlar M.Tetcherni goh yangi moslamada yuragini tekshirtirayotganini, goh yangi tug‘ilgan buzoqchani boshini silayotganini, goh ayollarga ko‘ylak tikishni o‘rgatayotganligining guvohi bo‘lishgan)²⁵.

Rivojlangan demokratik mamlakatlarning qonunuiligida kontrreklama ma’n qilinmagan faoliyat hisoblanadi. Lekin, raqib nomzodlar bir-birlarini tanqid qilishlari uchun tegishli chegara o‘rnatilgan. Ya’ni asoslanmagan tuhmatlar bilan saylovchilarni

²⁵ A. Jalilov va boshqalar. Men saylovga tayyorman: birinchi marta saylovda ishtirok etuvchilar uchun quollanma. – Toshkent. Tafakkur Bo’stoni, 2019. – 80 b.

chalg'itish, mumkin emas. Faqat yo'l qo'yilgan real hatolargina tanqid qilinishi mumkin²⁶.

Saylov huquqi va prinsipalarini bilib oldik, ammo tajriba va tahlillarimizning natijasini bayon qilish maqsadida saylov normalari va fuqaroar huquqi poymol qilinishi yoki xavfsizlikga tahdid holatlarini bartaraf etishga oid qonuniy asoslarni natija sifatida keltirmoqchimiz:

Fuqarolarning saylov huquqlarini to'g'ridan-to'g'ri yoki bilvosita cheklashga yo'l qo'yilmaydi, saylov to'g'risidagi qonunlarda belgilab qo'yilgan talablar bundan mustasnodir.

Kuch ishlatish, aldash, qo'rqitish orqali yoki boshqa yo'llar bilan fuqarolarning saylash va saylanish, referendumda ishtirok etish, saylovoldi agitatsiyasini olib borishdan iborat huquqlaridan foydalanishlariga to'sqinlik qilish, shuningdek hujjatlarni soxtalashtirish, ovozlarni atayin noto'g'ri sanash, referendum to'g'risidagi, Prezident saylovi haqidagi, hokimiyatning vakillik organlariga saylov to'g'risidagi qonunlarni o'zgacha tarzda buzish O'zbekiston Respublikasining qonunlariga muvofiq javobgarlikka tortishga sabab bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 117-moddasiga ko'ra, Sud tomonidan muomalaga layoqatsiz deb topilgan fuqarolar, shuningdek sud hukmi bilan ozodlikdan mahrum etish joylarida saqlanayotgan shaxslar saylanishi mumkin emas va saylovda qatnashmaydilar. Boshqa har qanday hollarda fuqarolarning saylov huquqlarini to'g'ridan-to'g'ri yoki bilvosita cheklashga yo'l qo'yilmaydi.

Saylovlarni o'tkazishda fuqarolar saylov huquqlarini qat'iy ta'minlash jarayonining huquqiy asoslari:

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 44-moddasida har bir shaxsga o'z huquq va erkinliklarini sud orqali himoya qilish, davlat organlari, mansabdor shaxslar, jamoat birlashmalarining g'ayriqonuniy xatti-harakatlari ustidan sudga shikoyat qilish huquqi kafolatlanishini nazarda tutuvchi maxsus qoida o'rin olib, 1994 yil 5 mayda qabul

²⁶ www.cyberleninka.uz

qilingan “Fuqarolar saylov huquqlarining kafolatlari to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonunida mustahkamlab qo‘yilgan.²⁷

-O‘zbekiston Respublikasining har bir fuqarosiga uning saylov huquqlari sud yo‘li bilan himoya etiladi;²⁸

-saylov komissiyalarining, davlat organlarining, mansabdor shaxslarning, jamoat birlashmalarining g‘ayriqonuniy xatti-harakatlari ustidan sudga shikoyat qilish imkoniyatlari kafolatlanadi.

ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. T.: O‘zbekiston, 2019.-78
2. Mirziyoev Sh.M. Parlamentimiz haqiqiy demokratiya maktabiga aylanishi, islohotlarning tashabbuskori va asosiy ijrochisi bo‘lishi kerak. Oliy Majlis palatalari, siyosiy partiyalar hamda O‘zbekiston Ekologik harakati vakillari bilan uchrashuvdagi ma’ruza. 2017 yil 12 iyul.// Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz.-T.: “O‘zbekiston” NMIU, 2017. -B.539-586.
3. Meytus V.V., Meytus V.Yu. Politicheskaya partiya: strategiya i upravlenie.- Kiev: Elga Nika-Sentr, 2004;
4. Tekhnologiya i organizatsiya vybornyx kompaniy. Zarubejnyy i otechestvennyy opyt. M.: 1993;
5. O‘zbekiston Respublikasi Saylov kodeksini tasdiqlash to‘g‘risida. Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 26.06.2019 y., 03/19/544/3337-son
6. Inson huquqlari Umumjahon deklaratsiyasi” Inson huquqlari bo‘yicha xalqaro shartnomalar: to‘plam O‘zbekcha nashrining mas’ul muharriri A.X.Saidov. -T.: “Adolat”, 2004. 30-36-betlar.

²⁷ “Fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro Pakt” O‘zbekcha nashrining mas’ul muharriri A.X.Saidov. -T.: “Adolat”, 2004. 36-55-betlar.

²⁸ DSQ.uz

ФИО автора: Dadaboyeva Vasilajon Abdurazoqovna,

Namangan viloyati Kosonsoy tumani 6- umumiy o'rta ta'lim maktabi amaliyotchi psixologi

Название публикации: «YOSHLAR ORASIDA RUXIY TUSHKUNLIK MUAMMOLARINING YECHIMI VA SHUKRONALIK HISSINI UYG'OTISH»

Annotatsiya: O'zbekistonda yoshlarning ijtimoiy va siyosiy hayotdagi o'rnini kuchaytirish bo'yicha qator ustuvor vazifalar belgilanib, amalga oshirilib kelinmoqda. Zero, ertangi kunimiz egalari bo'lgan yoshlar mamlakatimizda ularga yaratilayotgan keng imkoniyatlardan unumli foydalanib, el-yurt ravnaqiga o'z hissalarini qo'shadilar.

Kalit so'zlar: shukronalik hissi, axborot xuruji, suitsid xulq, depresiya, affekt.

Ma'lumki bugungi kunda yoshlar orasida G'arb mamlakatlariga xos madaniyat turlari yoki yoshlarning bo'sh vaqtlarini ijtimoiy tarmoqlarda o'tkazishi yoshlarning ta'lim olishga va kitob o'qishga bo'lgan ishonchini so'nishiga olib kelmoqda. Bu esa albatta jamiyatda g'oyaviy bo'shliqning yuzaga kelishiga sabab bo'lmoqda.

Bugungi kunning mafkuraviy manzarasi bilan aytadigan bo'lsak internet tarmoqlari orqali qo'shtirnoq ostida ba'zi yovuz kimsalar o'zlarining kabix maqsadlariga erishish uchun yoshlarni aldab turli yomon yo'llarga ham boshlamoqdalar. Bu holatlar turli ko'rinishlari namoyon bo'lmoqda. Keyingi vaqtlarda yoshlar orasida o'zini -o'zi o'ldirish yoki ilmiy til bilan aytganda "suitsid" holatlari sodir qilinayotganligi jamiyatda bizning yordamimizga muhtojlar borligidan ya'ni ularni qo'llab -quvvatlashlarimiz, uchun to'g'ri yo'lga boshlashimiz va hayotga nisbatan oz bo'lsada motivatsiya berishimiz kerak bo'lgan insonlar ko'p ekanligini his qilamiz.

Suitsid amal ixtiyoriy, mustaqil va ko'ngilli ravishda o'z joniga qasd qilishdir. U amalga oshsa ham, oshmasa ham, suitsid hisoblanadi.

O'z joniga qasd qilish, shu Shaxsning o'zi tomonidan yoki uning talabi bilan tashqi ta'sir ostida yuz berishi mumkin. Tashqi ta'sirda esa asosan tomirga infeksiya yuborish usuli keng tarqalgan. Ularning muayyan farqli jihatlari bo'lsada ammo yakun bir.

O'z joniga qasd qilish, ya'ni suitsid muommosini bartaraf etish bo'yicha bugungi kunda ma'sul mutaxassislar tomonidan bir qator ishlar amalga oshirilayotgan bo'lsada haligacha butun dunyo oldidagi yechimini kutayotgan dolzarb muommalardan biri sifatida ko'zga tashlanib kelmoqda.

Ayniqsa, ushbu ayanchli hodisaning aksariyat qurbonlarini yoshlar tashkil qilmoqda. O'z joniga qasd qilish hollari 15-29 yoshlar orasida aynan ro'y bermoqda.

Suitsid shartli ravishda 2ta turga ajratiladi: 1. Parasuitsid-asl o'z-o'zini o'ldirish. 2. Pseudosuitsid-namoyishkarona o'z-o'zini o'ldirish. Psevosuitsid karahtlik (affekt) holatida sodir etiladi. O'z joniga qasd qilish barobarida o'zi va o'z muommolarga atrofdagilarning e'tiborini jalb qilish hamdir.

Bunday odamlar ko'pincha o'zi qilayotgan ishning mohiyatini, natijasini anglab yetmaydi. Boshqacha aytganda, e'tiborga tushish yo'lidagi maqsad uning ko'zini "ko'r" qilib qo'yadi. Pseudosuitsid erka, arzanda bolalarning hayot mashaqqatlari, qiyinchiliklarni oldidagi ojizligi bo'lishi ham mumkin.

Hozirgi zamon statistikasida, suitsidni tobora yosharib borayotganligini kuzatishimiz mumkin. Bu holat ko'pchilik mutaxassislar oldiga yangidan ulkan vazifalarni qo'yishi tabiiy hol albatta.

O'z joniga qasd qilishga sabab faqat globallashtirish zamonida internet emas, balki bugungi kun yoshlariga e'tibor beradigan bo'lsak ularda psixologik va diniy tomondan eng oliy tuyg'u deb baholanadigan shukronalik hissi tobora kamayib borayotganligidir. Shukronalik ya'ni "shukr" yaxshilikni e'tirof etishdir. Yoshlarda shukronalik hissi va hayotdan mamnunlik tuyg'ularini rivojlantirish uchun tarixdagi qonli urushlar, ilmning yo'q bo'lib ketar darajasiga kelib qolgan yillari bilan hozirgi tinch va osoyishta kunlar ilm olishga qaratilayotgan e'tibor bilan taqqoslash mumkin. Shukronalik hissini yoshlar ongiga chuqur singdirish eng avvalo ota-onalarning hamda ta'lim muassasalarning oldida muhim vazifadir.

Mashhur AQSh psixologi Jim Ron "Borining qadriga yetmay, ko'prog'iga erishib bo'lmaydi. Shukronalik yangi g'oyalar uchun imkoniyat yaratib beradi"- deydi. Haqiqatdan ham barcha narsani shukronalikdan boshlamoq lozim. Chunki

shukronalik bilan yashamoq insonga halovat va xuzur bag'ishlabgina qolmay tushkunlikka tushushdan, depressiyadan saqlaydi.

Psixologiya fanidan shukronalik turmush, oila, ish faoliyati va boshqa jabhalarga uyg'unlik beruvchi fazilat deb e'tirof etiladi.

Shukronalik asosan minnatdorlik orqali ifoda etiladi. Minnatdorlik-ne'matlarni tan olish bo'lib, katta jasorat, yaxshilik qilish bilan barobardir. Ayrim mutaxassislar "shukronalik" tushunchasini "sehrli kuch" deb atashadi.

"Transferring" (Hayot oqimlarida suzish) kitobi bilan shuhrat qozongan psixolog Vadim Zeland noshukrlik haqida "Nimadandir qattiq norozi bo'lishi, shu narsani istash bilan barobar. Negaki, siz hayot oqimiga qarshi boryapsiz. Muvozanat saqlanishi uchun, bu kurash sizning zararingizga hal bo'ladi. Ya'ni shunday ayanchli ahvolga tushasizki, avvalgi ahvollingiz holva bo'lib qoladi. Pulsizlikdan noligan insonning biri ikki bo'lmaydi, salomatligi yomonlashadi va agar noshukrlikda davom etaversa, har tomonlama boshqalarga qaram bo'lib qoladi. Har qanday qiyin vaziyatda inson o'zini qo'lga olishi kerak. Ahvolingiz qancha yomon bo'lsa, shunchalik yaxshi bo'lishiga ishonning. Tasavvur qiling, istagan narsangizga erishib bo'lgansiz, ko'nglingiz hotirjam va bundan qoniqish hosil qiling. Shundagina niyatingiz amalga oshadi"-deydi. Bu so'zlarda shukronalik hissi inson hayoti qadr-qimmatini anglashdagi va farovonligini ta'minlashdagi muhim omil ekanligini ko'rishimiz mumkin. Qalbida shukronalik tuyg'usi jo'sh urub turgan har qanday yosh avlod o'zini zalolat botqog'iga otmaydi, hayot zavqini tuyib yashash uchun yetarlicha sabab topa oladi.

O'z uyi va oilasini sevmaydigan yoshlardan nafaqat o'z joniga qasd qilish kabi salbiy illatni, balki barcha yovuzlikni kutish mumkin. U o'ziga qilinayotgan e'tiborni ko'rmaydi, qadriga yetmaydi.

Yoshlar nafaqat o'zini o'ylamasdan "oilasi" ya'ni vatani uchun tirishmog'i lozimdir.

Atrofga nazar tashlab, unga berilayotgan imkoniyatlardan foydalanib, shunga javob tarzida Vatanini oldidagi o'z huquq va majburiyatlarini ado etmog'i lozimdir.

Inson har qanday qiyin vaziyatlarda ham o'zini nazorat qilaolishi va unga nisbatan, iroda, kuch va sabr topaolishi kerak. Bunday xususiyatlarni o'zida namoyon qiladigan inson hech qachon bunday yo'lni tanlamaydi.

Adabiyotlar ro'yxati:

- 1."Yuksak ma'naviyat-yengilmas much" I.A.Karimov 2008.
- 2."O'zbekiston Mustaqillikka erishish ostonasida". I.A.Karimov. 2011
- 3.Url.suidsita/org
- 4.Psixogiya .uz

ФИО автора: Esirgapova Sitora Toshturdi Kizi

master's degree student

Samarkand state institute of foreign languages

Название публикации: «DIALOG FORM OF COMMUNICATION BASED ON ROLE-PLAYING GAMES AT A2 LEVEL OF TEACHING A FOREIGN LANGUAGE IN A SECONDARY SCHOOL»

ANNOTATION. One of the most important issues today is the creation of new, modern pedagogical technologies in the teaching of language to students, their application in practice. First of all, the goals of teaching a foreign language and its methodology must meet and meet the requirements of the interests of our society and the state. The object of this article is: the process of forming the dialogic skills of students in foreign language lessons. In this article also describes about features of teaching dialogical speech in English lessons based on the use of role-playing games at the A2 level of education.

KEYWORDS:

In connection with the progressive development of society in recent years, there has been an increasing interest in the study of a foreign language. The willingness to research the subject is due to factors. One of which is numerous because of the desire to travel the world, to enrich communication with their knowledge of representatives of different countries and cultures, however, without knowledge of at least one foreign language, this is very difficult to accomplish.

The most common foreign language spoken by a significant proportion of the world's population is English, therefore, it is not by chance that it is considered one of the popular languages taught in school. Proficiency in English can be considered in the following aspect: as a type of speech activity, it can be approached both as a learning goal and as a learning tool. So, for example, oral speech as the goal of learning is a means of communication. The use of spoken language is what a foreign language is taught for, which can generate a genuine interest in a given subject in school and a

desire in students to study it. Oral speech is also used as a teaching tool, with the help of which the development of automatisms is carried out in the reproduction and transformation of the acquired lexical units of grammatical structures. A foreign language has become fully understood as a means of communication, a means of understanding and interaction between people of different nationalities.

Therefore, the main goal of studying foreign languages in a general education school is the formation of foreign language communicative competence in schoolchildren, that is, the ability and willingness to carry out foreign language interpersonal and intercultural communication with native speakers.

One of the forms of oral (informal and formal) communication is dialogue, with the help of which information is exchanged by means of language, mutual understanding is established, the interlocutor is influenced in accordance with the communicative intention of the speaker. Dialogue is one of the integral components of learning in the study of a foreign language and takes up almost 70% of spoken language. Therefore, language learning from the very beginning should take place in conditions as close as possible to real communication. The emphasis should be not only on the language competence of people studying it, but also on the development of their communication skills. In order to develop the communication skills of students, the teacher must create a script to teach the language in a lively, active and interesting way. Many English teachers learn and apply innovative classroom practices. They introduce dialogues, open scripts and role-playing games into the lesson. Extended work in the form of a role-playing game, modeling the resolution of difficulties are relevant in the formation of the communicative skills of students. These activities require them to go beyond the lesson. They require students to have a concrete understanding of the text and the ability to use personal knowledge outside the classroom. Role-playing games promote effective interpersonal relationships and social interactions between participants. For interaction to take place, participants must assume responsibilities for their roles and functions and do their best in the situation in which they find themselves. To fulfill their responsibilities, students must interact with others using effective social skills. Dialogue is one of the forms of oral (formal and informal) communication, with the

help of which the exchange of information carried out by means of language , contact and mutual understanding is established, an impact is made to the interlocutor in accordance with the communicative intention of the speaker. In the methodological literature, there are three different approaches to determining the place and role of dialogue in the process of teaching a foreign language. Dialogue is seen

- as a means of learning a foreign language (language material);
- as a form of organizing the entire process of teaching a foreign language;
- as one of the types of speech activity that must be mastered during training.

The following characteristics of the dialogue are distinguished:

Reactivity. It is this feature of the dialogue that determines the objective difficulties of mastering this form of communication in a foreign language for students. These difficulties are based on the following number of reasons. The reaction of a communication partner can be completely unpredictable, for example, it can suddenly turn the conversation into a completely different direction. It is equally difficult to cope with a situation where there is no partner's reaction at all. In either case, it is necessary to change the originally designated logic of the conversation in the course of communication, to connect various discursive techniques to realize the intended purpose of communication. There are often cases when students do not have the necessary social skills of dialogical communication not only in a foreign language, but also in their native language, therefore, a foreign language teacher must be able to form them virtually anew. The lack of these skills is manifested not so much in ignorance of grammar, vocabulary, and so on, but in the inability to get in touch with people, answer questions, show interest in what the interlocutor says, maintain a conversation with the help of elementary response cues, adequately use facial expressions, intonation, gestures and other paralinguistic means.

Unlike a monologue, where the author independently determines the logic of the statement and the choice of speech and language means, there is always dependence on a partner in a dialogue. In addition to the ability to speak, dialogue also presupposes

the ability to listen. Here a number of new groups of objective difficulties come into force, determined by the personal characteristics of the speaker's speech. To successfully conduct a dialogue on the basis of this, it is necessary to have a certain level of development of speech hearing, compensatory skills, probabilistic forecasting. Consequently, students need to master certain response cues, create a readiness to interact in unforeseen situations, master the necessary compensatory technologies ²⁹.

Situational. As has been said more than once, speech does not happen outside of a situation. Both in dialogue and in monologue, it is the situation that determines the motive for speaking, which, in turn, is the source of the generation of speech. Educational communication has its own specifics. Educational dialogues and monologues do not always follow the same laws as in real communication. Nevertheless, if attitudes such as "Tell us about your family, your favorite hero, and so on" can provoke a more or less successful monologue, then outside a given situation such an attitude toward dialogue will undoubtedly not be successful. Situationalism, being one of the characteristic features of dialogical communication, suggests that the success of the dialogue in the lesson largely depends on the situation and the students' understanding of the speech task of communication. Otherwise, no support will help you to successfully complete the task.

Situationality is the essence and predetermines the logic of this form of communication ³⁰. The use of ellipses in speech is reticence, rearrangement of words, words, parts of a phrase, replenishment of speech with hints, rearrangement of speech automation (cliches). To ensure the successful course of the conversation, it is necessary to have some skills and abilities of dialogical speech. These skills are developed in students in the process of teaching English speaking at the initial stage. Dialogue communication is a type of speech not one activity of its participants, but a speech act (exchange of information), in which listening and speaking are inextricably linked types of speech activity. Psychologist T.B. Solovova points out that the choice of the type of dialogue

²⁹ Golushkova N.M. Development of mental aspects of personality students in foreign language lessons // N.M. Golushkova / Foreign language at school, No. 2, 2008. - 65 p.

³⁰ Golushkova N.M. Development of mental aspects of personality students in foreign language lessons // N.M. Golushkova / Foreign language at school, No. 2, 2008. - 65 p.

is influenced by the speaker's psychological attitudes. They can be modal, dictal or regulatory ³¹. In the first case, the dialogue can have the character of a survey, mutual exchange of information; in the second, he may have the character of memories, discussions, disputes, comments; in the third, the nature of planning, instruction, persuasion.

In accordance, the constituent elements of each type of dialogue will be predominantly question-and-answer dialogical unity and unity, which presuppose the communication of information and a reaction to this message, or unity, containing proposals and the corresponding reaction of the partner. The most typical type of dialogue in natural communication and, in particular, in the educational process is dialogue, which implements the informative function of communication. Systematizing informative dialogues, taking into account the activity of communication partners, their impact on the course of the dialogue, there are three types of dialogue: the dialogue itself, the afferent dialogue and efferent dialogue ³².

The first type of dialogue assumes equality of the interlocutors, an equal measure of the activity of each of them. This is a counter-directed dialogue. The other two types are characterized by the leading role of one of the participants in communication. The dialogue is characterized by the presence of its mutually interesting store of information from each of the interlocutors, as it happens when meeting friends after a predetermined break: after a weekend, after a vacation, or after participating in a variety of entertainment, sports events; after reading different books, etc.

Afferent dialogue is designed to develop an initiative speech aimed at obtaining information that requires the ability to ask questions, to understand the interlocutor's speech, to give remarks that regulate the speech actions of the interlocutors, forcing him to make his messages more understandable for the listener, close to the topic, consistent with reality. Afferent dialogue presupposes that one of the interlocutors has a store of information that the other does not have, and the obligation or the right of

³¹ Ilychkina E.V. Interconnected learning to read and speak // E.V. Ilychkina / Foreign language at school, No. 6, 2006. - 143 p.

³² Rogova T.V., Vereshchagina I.N. English teaching method language at an early stage in high school. - M.: Education, 1988. -- 323 p.

the other to get acquainted with this information. Accordingly, the modeling of situations that are focused on the acquisition of an afferent dialogue involves the use of the roles of parents, teachers, journalists, etc. as part of a training session.

The efferent dialogue is viewed from the position of the questioned, interviewed, questioned companion of communication. It is represented by the main carrier of information, but the content of the dialogue is regulated by its partner, who acts as a person interested in acquiring information. Efferent dialogue is aimed at creating the ability to fully and fully respond to an incentive reply ³³.

From the point of view of the professor of philology S.V. Perkasa, educational dialogues are divided into two groups:

1. Dialogues "equal" (dialogues exchange of information);
2. Dialogues "role" ("doctor-patient", "seller-buyer") ³⁴.

In order to facilitate the established task, "equal" dialogue is formed on the basis of a plan proposed by the teacher or developed jointly with all students in the class. The advantages of such a dialogue are: orientation towards the individual life experience of students; the content of the dialogue lends itself very easily to the planning process; dialogue provides the best combination of structural repetition of remarks with their intonation and lexical variability, providing meaningfulness and strength of information assimilation. Unlike a monologue, in the process of teaching dialogue, as a rule, only two types are distinguished: free and standard (typical) ³⁵. In order to realize which types of dialogue are most often encountered in real communication, one should recall those social roles that we have to "play" in life virtually every day. We all act as children or parents, buyers or sellers, drivers or passengers, teachers or students, patients or healthcare professionals. It can be noted with confidence that even in the role of parents and children, we often conduct typical dialogues than free ones. Often all communication is reduced to the appropriate remarks: "How are you? How

³³ Bragina O.A. About the system of exercises in the learning process dialogical speech // Foreign languages at school. - M.: Moscow, 2006. - No. 3

³⁴ Glyadikovskaya E.S. Speaking as a type of speech activity / E.S. Glyadikovskaya. - M.: Education, 2009. -- 76 p.

³⁵ Elkonin D.B. Psychology of the game. - M.: Pedagogy, 1999 - 304

are you doing in school? Have you learned your lessons? Have you had lunch? Forgot to buy some milk again? " ³⁶ .

Traditionally, free dialogues include conversations, interviews, discussions, forms of speech interaction, i.e. where Initially meaningful facets of each of the interlocutors, and, consequently, the general logic of the development of a conversation is not strictly fixed by social speech roles. It should, nevertheless, be recognized that the border between standard and free dialogues in genuine communication is very variable. These types of dialogues can easily change during the development of verbal communication, depending on the modifications of the speech situation ³⁷. From the point of view of the method of teaching a foreign language, there are etiquette dialogues, dialogues of motivation for action, dialogues, inquiries and dialogues, exchange of views. If we consider these types of dialogues for the systematization of S.V. Percas³⁸, then each of these types of dialogues can be both "equal" and "role-playing", it all depends on the situation in which the dialogue is carried out.

In each type of dialogue, certain speech skills are developed. Speech skills in the process of conducting etiquette dialogues are as follows:

- start, support and end a conversation;
- congratulate, express wishes and respond to them;
- to express gratitude;
- politely ask again, express consent / refusal.

and emotional learning also need to make use of this valuable resource.

Role-playing games are teaching aids that can be used to help students understand more subtle aspects of literature, social research, and even some aspects of science or mathematics. In addition, such activities can help them become more interested and active, and not only learn the material, but also integrate knowledge into action by solving problems, exploring alternatives and finding new and creative solutions. Role

³⁶ Gez N.I. Methodology of teaching foreign languages in secondary school. M., 1999. -- 201 p.

³⁷ Kireeva T.V. Improvement and control of conversational students' skills in English lessons // T.V. Kireeva / Foreign language at school, No. 4, M., 2006. - 54 p.

³⁸ Vaysburd M.L. Teaching Comprehension to High School Students foreign speech by ear. - M.: Education, 1985. -- 134.

playing is the best way to develop initiative, communication, problem solving, self-awareness and teamwork skills.

The specificity of a foreign language as an academic discipline is determined by the fact that it, characterized by features inherent in language in general as a sign system, is at the same time determined by a number of features of mastery and possession that are distinct from the native language. A foreign language is used to express thoughts. Therefore, the language is facing the speech-thinking activity in a foreign language is a complex mental process. The task of a foreign language teacher is to determine the nature of the difficulties in transferring the realities of one language to another and to be able to help in overcoming difficulties.

The need for widespread use of game techniques is dictated by the specifics of the subject: in conditions when all communication problems can be solved in the native language, the new game is a "psychological justification" for the transition to a foreign language. In the conditions of a modern school, methodologists, teachers are looking for opportunities to improve the quality and effectiveness of teaching a foreign language. Role-playing gives such an opportunity .

It allows you to take into account the age characteristics and interests of students; it can be an effective means of creating a motive for foreign language dialogue; contributes to the implementation of an activity-based approach in teaching a foreign language, when the student is in the center of attention. Communication situations simulated in a role-playing game make it possible to bring speech activity in the lesson closer to real communication.

The central component of the role-playing role, social is more precisely the totality of interpersonal roles, the performance of which by students involves them in the process of communication and mastery of communication. The selection and distribution of roles is an important pedagogical technique that presupposes the teacher's knowledge of the individual psychological characteristics of the trainees, their interests, opportunities and life experience. Only a creative approach allows the teacher to rationally distribute roles between students, bearing in mind the prospect of the

formation of speech skills and harmonious development of the personality. Role theory has taken on large dimensions in its development. It is currently being used in social psychology, sociology, play, theatrical art .

The role comes from the Latin word "rolutus" roll, the scroll on which the text of the drama for prompters was written in ancient Greece and Rome; later the actor himself read the text from Rolutus. The role began to be understood as "person", "mask", "personality". The concept of "role" has become directly related to the use of certain social functions by a person³⁹. There are various ways to classify roles. From the point of view of teaching role-based communication, the most interesting is the classification of W. Gerhard, according to which roles are divided into ⁴⁰:

- a) status, which can be assigned from birth or acquired during the role of a citizen of a certain state, belonging to a class, and so on ;
- b) positional roles, which are usually coded by rules that determine a certain position in society: professional, family roles, and so on;
- c) situational roles, presented in the form of fixed standards of behavior and activity, to play which it is enough to be short-term participants in a communication situation. The role of a guest, tourist, pedestrian, and so on. For the development of foreign language conversational speech skills, the most interesting is the playing of situational roles.

These roles are not formulated, they allow for freedom of playing, they represent ample opportunities for expressing personal interests, which corresponds to the activity-based approach to learning. According to the theory of social roles, a person occupies a certain place in the system of social relations, determined by the concept of "position". Each personality has many positions. Researchers distinguish three main ones: professional; public; ⁴¹family. Researchers identify the following functions of role-playing games ⁴²: motivational-stimulating; educational;educational; orienting;

³⁹ Kallimulina V.O. Role-playing games in teaching dialogical speech / V.O. Kallimulina // Foreign languages at school. - 2003. - No. 3. - P. 17–25

⁴⁰ Gerhard R. E., Abdulla A. M., Much S. /., Hudson J. B. Isolated ultrafiltration in the therapy of volume overload accompanying oliguric vascular shock state//Amer. Heart J.—1979.—Vol. 98.—P. 567

⁴¹ Golovin S.Yu. Dictionary of a psychologist - practice / S. Yu. Golovin. - M.: AST, 2001. -- 976 p.

⁴² Konysheva A.V. Modern methods of teaching English language / A. V. Konysheva. - M.: Petra System, 2005. -- 298 p.

compensatory. Let's take a closer look at these functions. The purpose of the role play is the activity to be performed. As a model of interpersonal communication, role play creates the need for communication in a foreign language. From this position, it performs a motivational and incentive function. The teaching function is that role-playing game largely determines the selection of language means, promotes the development of speech skills and abilities, and allows students to model communication in various speech situations. The upbringing function suggests that in role-playing games discipline, mutual assistance, activity, readiness to be involved in different types of activities, independence, the ability to defend one's point of view, take initiative, and find the optimal solution in certain conditions are brought up.

Role play forms in schoolchildren the ability to play the roles of another person, to see themselves from the position of a communication partner. It orientates students to planning their own speech behavior and the behavior of the interlocutor, develops the ability to control their actions, to give an objective assessment of the actions of others. Thus, role-playing plays an orientation function. The compensatory function of role-playing games is manifested in the fact that it is in play that the contradiction between the child's need for action and the inability to carry out the operations required by the action is resolved. Children strive for communication, and role play gives them the opportunity to realize their desire .⁴³

Supervised RPG is simpler and can be based on dialogue or text. In the first case, students get acquainted with the basic dialogue and practice it. Then, together with the teacher, they discuss the content of the dialogue, work out the norms of speech and the necessary vocabulary. After the etiquette of THIS, students are invited to compose their own version of the dialogue, relying on the basic one, and using the supports written on the board (supports can be prepared in advance on cards and distributed to students). The new dialogue can be similar to the basic one, but it is necessary to use a different content, a different form of questions and answers, this dialogue can be

⁴³ Solovova E. N. Methods of teaching foreign languages: educational allowance. - M.: Education, 2006. -- 239 p.

shorter or longer than the basic one. In addition, as needed, the teacher can give instructions during the role play .⁴⁴

The second type of controlled role play is text based role play. In this case, after acquaintance with the text, the teacher can invite one of the students to play the role of a character from the text, and the other students can interview him. Moreover, students - reporters can ask not only questions, the answers to which are in the text, but also any other ones of interest to them, and the student playing the role of a character can show his imagination when answering these questions. As in the first case, the teacher can give instructions, helping students during the role play .⁴⁵

More complex is a moderately controlled role-playing game, in which participants receive a general description of the plot and a description of their roles. The problem is that the features of the role-playing behavior are known only to the performer himself. It is important for the rest of the participants to guess which line of behavior their partner is following, and make an appropriate decision about their own reaction.

The most challenging are free and lengthy role-playing games that open up room for initiative and creativity. As for the free role-playing game, when it is conducted, the students themselves must decide what vocabulary to use, how the action will develop. The teacher only names the topic of the role play and then asks the students to design different situations that involve different aspects of the topic. Also, the teacher can divide the class into groups and invite each group to choose the aspect of the proposed topic that is closest to them. At the same time, if necessary, he helps students in assigning roles and in discussing what needs to be said about the chosen situation, or provide some other assistance.

Long-term role play involves acting out a series of episodes (for example, from the life of a class) over a long period. Episodic role-playing game involves playing out a separate episode .⁴⁶ From the point of view of students, role play is a play activity in

⁴⁴ Sklyarenko N.K., Oleinik T.I. Teaching dialogical speech with using role-playing games in grade 6 / N.K.Sklyarenko, T.I. Oleinik // Foreign languages at school. - 1985. - No. 1. - P. 28–33.

⁴⁵ Weinburg M.L. Telecast as a support for the organization of role-playing games in the classroom / M. L. Weinburg // Foreign languages at school. - 2002. - No. 6. - S.-35-40

⁴⁶ Diomidova G.S.Role play in foreign language lessons [Electronic resource] / G. S. Diomidova

the process of which they play certain roles. From the position of the teacher, role play acts as a form of organizing the educational process, the purpose of which is to form and develop the speech skills and abilities of students. In the game, the teacher can occupy the following positions: leader (scriptwriter, director), participant (pupils' partner in the game), observer (control over the course of the game in the classroom), absent (leaves the classroom, leaving the players).

The success of the role play is essential. That is why the methodologists identify the stages of role-playing and suggest an algorithm for developing a role-playing game in foreign language lessons. Most of the researchers distinguish the following stages of the role-playing game ⁴⁷:

1. The preparatory stage includes the preliminary work of the teacher and students. Teacher training involves: a) choosing a topic and formulating a problem; b) selection and repetition c) clarification of the parameters of the situation: time, place, number of participants, degree of formality; d) preparation of game attributes: visual aids, cards; e) clarification of the goal of the game and the planned end result. Student preparation consists of: a) finding additional data on a topic or studying handouts; b) repetition of speech formulas and vocabulary on the topic. Preparation for the game can last from a few minutes to several days. At this stage, it is necessary to carry out a series of training exercises necessary for the subsequent role-based communication.
2. Conducting the game. The whole class is divided into groups. As for the subject of discussion, it can be the topic of a textbook, articles from foreign magazines or newspapers, a movie. You can also role play based on a painting or series of drawings. If the game has been prepared in advance, then you can start it immediately after clarifying the situation. The distribution of roles is carried out in accordance with age and individual characteristics . Of great importance for the successful conduct of the game is how well the teacher can prepare students for this form of activity.
3. Stage of control of the game. The stage of control and analysis of the game can follow immediately after its completion or be carried out in subsequent lessons,

⁴⁷ Galskova N. D. Gez, N. I. Theory of teaching foreign languages: tutorial. - M.: Publishing Center "Academy", 2006. - 336 p.

depending on the complexity of the game. A psychologically more appropriate job that follows immediately after the game is to exchange opinions about her success, difficulties and successful moments .⁴⁸

Summing up the results of the game. There is also a more detailed plan: preparatory stage in the classroom (introductory conversation of the teacher, familiarization with the role situation and vocabulary); preparatory stage at home (reading texts, articles on the problem); the game itself; The final stage. The final stage is a necessary element of the role-playing game, it involves the performance of certain tasks (for example, write a letter to a friend, an article in a newspaper on the problem, etc.)

Depending on the goals of the lesson and the level of training, role-playing games can be conducted: in pairs; in triads; in subgroups; in the whole group. Role-playing games in pairs are the simplest kind of games. Role-playing games in subgroups can be conducted in different ways. Sometimes all subgroups have to play at the same time, and the teacher supervises their work, moving from one group to another. It is also possible that the subgroups play in turn: one subgroup plays, and the rest listen and evaluate in order to take part in further communication. ⁴⁹

The use of dialog form of communication based on role-playing games at A2 level in English lessons is a very important aspect in teaching dialogical speech. At the middle stage of learning, play is also an important component, because at this stage of education, students lose motivation. Role-play is a great way to raise the motivation level of students, because when it is carried out, students experience an emotional outburst, and role-play makes the learning process, sometimes difficult and tedious, fun, and this increases the motivation to learn. Thus, summing up the results of the course work done, we can say that the goals and objectives set by us earlier have been achieved. The purpose of this article, the study of the effectiveness was the use of role-

⁴⁸ Ivantsova G. Yu. Games in English / G. Yu. Ivantsova // Foreign languages at school. - 2008. - No. 4. - S. 52–56.

⁴⁹ Kallimulina V.O. Role-playing games in teaching dialogical speech / V.O. Kallimulina // Foreign languages at school. - 2003. - No. 3. - P. 17–25

playing games as a means of developing the ability of dialogical speech at the A2 level of teaching a foreign language (English).

We can say with confidence that this goal has been achieved. All the tasks of this article, set to achieve the goal, were solved, namely: - We characterized the dialogue as a form of foreign language communication; - a description of the concept of a role-playing game, the types of role-playing games used in teaching a foreign language; the technology of organizing role-playing games in foreign language lessons; Developed our own examples of role-playing games for middle school students.

Thus, we can conclude that role play has a positive effect on students and increases their motivation to learn foreign languages. So it contributes to the development of language skills. Speaking about the tasks of teaching dialogical speech using role-playing games, it should be noted that experimental methods of teaching dialogical speech are now actively practiced. However, there are still many questions in this area that require theoretical and experimental research.

REFERENCES:

1. Bragina O.A. About the system of exercises in the learning process dialogical speech // Foreign languages at school. - M.: Moscow, 2006. - No. 3
2. Diomidova G.S. Role play in foreign language lessons [Electronic resource] / G. S. Diomidova
3. Elkonin D.B. Psychology of the game. - M.: Pedagogy, 1999 – 304
4. Gez N.I. Methodology of teaching foreign languages in secondary school. M., 1999. -- 201 p.
5. Golovin S.Yu. Dictionary of a psychologist - practice / S. Yu. Golovin. - M.: AST, 2001. -- 976 p.
6. Glyadikovskaya E.S. Speaking as a type of speech activity / E.S. Glyadikovskaya. - M.: Education, 2009. -- 76 p.
7. Golushkova N.M. Development of mental aspects of personality students in foreign language lessons // N.M. Golushkova / Foreign language at school, No. 2, 2008. - 65
8. Galskova N. D. Gez, N. I. Theory of teaching foreign languages: tutorial. - M.: Publishing Center "Academy", 2006. - 336 p.

9. Ivantsova G. Yu. Games in English / G. Yu. Ivantsova // Foreign languages at school. - 2008. - No. 4. - S. 52–56.
10. Ilychkina E.V. Interconnected learning to read and speak // E.V. Ilychkina / Foreign language at school, No. 6, 2006. - 143 p.
11. Kallimulina V.O. Role-playing games in teaching dialogical speech / V.O. Kallimulina // Foreign languages at school. - 2003. - No. 3. - P. 17–25
12. Kireeva T.V. Improvement and control of conversational students' skills in English lessons // T.V. Kireeva / Foreign language at school, No. 4, M., 2006. - 54 p.
13. Konysheva A.V. Modern methods of teaching English language / A. V. Konysheva. - M.: Petra System, 2005. -- 298 p.
14. Plotnikova T.N. Dialogue as an object of research in modern science in preschool children [Text] / TN Plotnikova // Psychology and Pedagogy of the XXI Century: Theory, Practice and Prospects: Materials IV Int. scientific – practical. conf. (Cheboksary, January 22, 2016)
15. Rogova T.V., Vereshchagina I.N. English teaching method language at an early stage in high school. - M.: Education, 1988. -- 323 p.
16. Sklyarenko N.K., Oleinik T.I. Teaching dialogical speech with using role-playing games in grade 6 / N.K.Sklyarenko, T.I. Oleinik // Foreign languages at school. - 1985. - No. 1. - P. 28–33.
17. Solovova E. N. Methods of teaching foreign languages: educational allowance. - M.: Education, 2006. -- 239 p.
18. Vaysburd M.L. Teaching Comprehension to High School Students foreign speech by ear. - M.: Education, 1985. -- 134.
19. Vasilyeva I.B., Shaforostova V.M. Creation and holding role-playing games in English lessons. / Guidelines for teachers. Publishing house Moscow, 2005. -- 157 p.
20. Weinburg M.L. Telecast as a support for the organization of role-playing games in the classroom / M. L. Weinburg // Foreign languages at school. - 2002. - No. 6. - S.-35-40
21. Zholnerik L.I. Teaching dialogical speech // Foreign languages at school. - 1985. - No. 3.
22. Zimnyaya I.A. Psychology of teaching foreign languages in school / I.A.Zimnyaya. - M.: Nauka, 1987. -- 128 p.

ФИО автора: Fayzieva Shoiri Ayubovna

Senior Lecturer of the Department of Pedagogy and Psychology

Название публикации: «THE SUBJECT OF PSYCHOLOGY, ITS RELATIONSHIP WITH OTHER SCIENCES»

Psychology (psyche - soul, logos - doctrine) is one of the main sciences about man. Modern psychology studies the facts and patterns of mental life, features of the development and functioning of the individual.

Psychology originated in Ancient Greece, at the turn of the 7th-6th centuries. BC, when people first began to think about the meaning of the soul, about the differences in the souls of animals and humans, about the functions and abilities of the soul.

Naturally, people showed interest in the soul, its role in human behavior before that time. However, it was at the turn of the VII-VI centuries. BC. scientific psychology arose, the purpose of which was to study the mental life, psyche of man and animals using objective methods, with verification and proof of the facts obtained. These methods have changed over time, more and more objective ways of studying cognitive processes, the personality of people have appeared, but the very task of developing an objective and evidence-based approach to the facts of mental life distinguishes scientific psychology from everyday psychology, which does not set itself the goal of obtaining accurate and verified data.

Another important difference between scientific psychology and everyday psychology is the generalization of the data obtained, their attribution to a large group of living beings, for example, mammals, preschool children, adults, while everyday psychology assigns its judgments mainly to one person, when observing whom and the corresponding conclusions were drawn. In addition, scientific psychology must be impartial, objective, and everyday psychology does not hide its subjectivity, since a particular person usually draws conclusions based on his experience, his likes and dislikes, and stereotypes. So, good doctors, observant neighbors can draw correct conclusions about the state and experiences of others, however, these data differ from

scientific psychological knowledge in their concreteness and subjectivity, which means they cannot be conclusive, cannot be generalized.

Therefore, in everyday psychology, the transfer of knowledge from one person to another is practically excluded, although it is certainly possible to infect with your emotional attitude towards certain people or events. At the same time, in scientific psychology, such a transfer is not only possible, but also obligatory. Discussion of observation results and exchange of materials is an important element of scientific conferences, discussions; the transfer of knowledge also occurs in the process of teaching psychology.

The complexity of the transmission of everyday psychological judgments is associated not only with their subjectivity and concreteness, but also with the fact that often such knowledge, and even more so the methods of obtaining it, are not realized (or not fully realized). For example, building relationships with different people, we may not fully understand why we are persistent and capricious with some, and polite and obedient with others, why in one case we strive to look prosperous, successful, and in the other - anxious and suffering. However, such different strategies of behavior indicate the existence of ideas about the internal state of a communication partner, his stereotypes, values. After all, it is the coincidence of our behavior, appearance, speech with the mood and expectations of the person with whom we communicate, and ensures the fullest realization of our desires.

However, in life we can make mistakes, not take into account any changes in the state of others, attribute our experiences to them or identify with a certain group of people from which they differ significantly. All these mistakes can be avoided by scientific psychology, which has more advanced methods for studying the psyche. Over the centuries, the subject matter of psychology and the methods of studying mental life have changed significantly. Of particular importance for the objective study of the psyche was the emergence of experimental methods that make it possible to reliably study the cognitive abilities and qualities of a person, the dynamics of their formation.

Psychology is associated with extremely diverse ties with the most diverse areas of science and culture. Since its inception, it has been focused on philosophy, in fact, being for several centuries one of the branches of this science. In Antiquity, the level of development of philosophical knowledge mainly influenced psychology and the problems that arose before it. So, in the III century. BC. there was a change in philosophical interests due to the fact that in the center of knowledge were not the general laws of nature or society, but a person, although considered in the general picture of the world, but fundamentally different from other living beings. This led to the emergence of new problems in psychology, to the emergence of questions about the nature of the human psyche, the content of his soul, to the fact that for a long time the main question was not so much about the psyche in general, but about the human psyche. The connection with philosophy was and remains one of the important factors for psychology, sometimes weakening (as in the early 19th century), then strengthening (as in the middle of the 20th century).

At the same time, in the works of many psychologists, there is a clear connection with ethnography, sociology, cultural theory, art history, logic, and linguistics. Much connects psychology with mathematics, biology, medicine and pedagogy. Even Pythagoras showed the importance of mathematics for psychology, and Plato argued that without mathematics, especially geometry, it is impossible to engage in either philosophy or psychology. In the future, the influence of mathematics on psychology somewhat weakened, but in modern times, almost all scientists again emphasized its importance, and Leibniz even tried to reveal the "primary elements of the psyche", "monads", into which the world soul is decomposed and then combined into a whole, by analogy with differential and integral calculus invented by him. From that time on, mathematics began to play a large role in psychological knowledge, contributing to its transformation into an objective science (the possibility of mathematical processing of the material obtained), and sometimes to mental development as such (for example, the development of logical thinking).

Hippocrates, a famous Greek physician, and Aristotle, who was a biologist and physician by training, were among the first to connect psychology with natural

science. Later, this connection was strengthened during the Hellenistic period in the works of Galen, and in the medieval period - in the studies of many Arab thinkers (Ibn Sina, Ibn al-Haytham, etc.), who were not only philosophers and psychologists, but also doctors.

In the 19th century, after the discoveries of Charles Darwin, the development of his evolutionary theory, which had a tremendous impact on psychology, the connection between these two sciences was further strengthened. The works of G. Fechner, G. Helmholtz, F. Donders and other scientists not only provided the most important material for psychological research, but also served as the basis for the formation of many areas of psychology - psychometrics, differential psychology, psychophysiology, clinical psychology. Thus, since the middle of the last century, psychology for more than a hundred years was primarily focused on biological, natural sciences, and not on philosophy.

In the same way, the connection with pedagogy, which arose in Antiquity, remained rather weak until the period of the Enlightenment. Since that time, the problems of pedagogy, the requirements of pedagogical practice have become one of the leading factors influencing psychological problems. The change in the subject of psychology and its connections with other sciences has led to essentially meaningless questions about whether it is a natural science or humanitarian and what should be its methodology - biology or philosophy.

Analysis of the development of psychology shows that its uniqueness and value as a science lies precisely in its interdisciplinary nature, in the fact that it is built both as a natural science (objective and experimental), and at the same time as a humanitarian one, since its problems include moral issues. development, formation of worldview, value orientations of a person. It can be said that the experimental basis, the approach to the material and its processing, psychology borrows from natural science, while the approach to the interpretation of the obtained material, methodological principles - from philosophy.

References:

1. M 299 General psychology: textbook. manual for stud. higher. study. institutions / etc.
2. Martsinkovskaya. - M .: Publishing Center "Academy", 2010. - 384 p. ISBN 978-5-7695-5702-6.
3. Kornilova T.V., Smirnov S.D. Methodological foundations of psychology. - SPb., 2006.

ФИО автора: Tilovov Ozod Zairjonovich

Samarqand davlat chet tillar instituti o`qituvchisi

Название публикации: «XITOY TILIDA RETORIK SO`ROQ GAPLARNING TAHLILI»

Annotatsiya. Ritorik savol - bu savol shakli orqali, ijobiy tasdiq nuqtai nazarni ifodalaydi. Ritorik so`roq savol ko'rinishida ko'rinsada, lekin aslida ular tasdiqlovchi ma'nolarni ifodalaydi va javob savolning ichida bo`ladi. Ritorik savol berish shakli umumiy deklarativ jumlag qaranganda kuchliroq bo`lib, u odamlarda chuqur fikrlash va mulohazalarni uyg'otishi mumkin. Ritorik savol - bu ritorikaning bir turi.

Kalit so`zlar: Ritorik so`roq gap, yashirin tasdiq, yashirin inkor, ohang.

Анализ риторических вопросительных предложений в китайском языке.

Тиловов Озод Заиржонович

**Преподаватель Самаркандский государственный
институт иностранных языков.**

Аннотации. Риторический вопрос заключается в выражении утвердительной точки зрения с помощью структуры вопроса. Риторические вопросы кажутся в форме вопросов, но на самом деле они выражают утвердительный смысл, и ответ заключается в самом вопросе. Форма риторического вопроса сильнее, чем общее повествовательное предложение, и она может пробуждать у людей мысли и размышления. Риторический вопрос - это своего рода риторика.

Ключевые слова: Риторический вопрос, тайное подтверждение, тайное отрицание, тон.

Ritorik so`roq gaplar so`roq gaplarning javob talab qilmaydigan turi bo`lib, javobi o`z ichida yashiringan bo`ladi. Ritorik so`roq gaplar yashirin tasdiq, yashirin inkor, taajjub, tashvish, g'amxo`rlik, g'azab, gumon, kuchli hayajon ma'nolarini ifodalashi mumkin.

Xitoy tilida deklarativ gaplar va turli xil so`roq gaplar ritorik ohangni olib, ritorik so`roq gaplarni yaratishi mumkin. Ritorik so`roq gaplarning vazifasi til impulsini kuchaytirishga erishish uchun ritorik savol ohangida aniq sabab va faktni tasdiqlash yoki inkor etishdir. Xitoy tilida ritorik so`roq gaplarning xususiyatlari quyidagilardan iborat: inkor shakldagi gaplarni tasdiq ifodasini kuchaytirish uchun, tasdiq shakldagi gaplarni esa inkor ifodasini kuchaytirish uchun ishlatiladi. Ritorik so`roq gaplardan keyin so`roq belgisi ham undov belgisi ham qo`llanilishi mumkin, ya'ni so`roq ohangi kuchi gaplarga so`roq belgisi, undov ohangi kuchli bo`lganlariga undov belgisi qo`llaniladi.

Xitoy tilida ritorik so`roq gaplarning shakllari quyidagicha ko`rinishlarda bo`ladi:

1. So`roqsiz shakldagi ritorik so`roq gaplar (是非问形式的反问句)

a) odatda so`roqsiz gaplar ritorik ohang yordamida ifodalanadi. Masalan: 还想进去看电影? **你有票吗?** (你没有票)

b) “不……吗” formasi qo`llanilib, tasdiqni ta'kidlab, ba'zi aniq dalillarga e'tibor qaratish kerakligini uqtirib keladi. Ba'zan gapda biroz hayratnalish yoki norozilik ohangi uchrashi mumkin. Masalan: **你不是去过那个地方吗?那就给我们带带路吧!** (你去过那个地方)

c) “没……吗” formasi qo`llanilib, tasdiqni ta'kidlab, suhbatdoshiga voqealar allaqachon yoki oldin shunday bo`lganligini eslatib keladi. Ba'zan gapda koyish yoki norozilik ohangi uchrashi mumkin. Masalan: **我没告诉你吗?那个地方不能去!** (我已经告诉你了)

d) “难道……”、“……不成” yoki “难道……不成” gap oxirida ba'zan “吗” bilan birga qo`llanilishi ham mumkin. Gapda odatda ravish “还” yoki modal fe'llar “能”、“会”、“得” kabilar qatnashadi. To'liq gap “不会”、“不应该”、“不可能”、“不一定” kabi ma'nolarni ifodalab keladi. Ko`pincha rad qilib bo`lmaydigan ohangni o`z ichiga oladi. Masalan : 1. **我还能飞到天上去不成?** (我不能飞到天上去) 2. **我已经在他桌上留了个条子, 难道他没看见?** (他不应该没看见)

e) ravish “还” ritorik ohangni ifodalab qo`llaniladi, bunday holatda gapning ma'nosi “不应该” bo`ladi. Masalan: 这么好的条件, 你还不满意! (你不应该不满意). Bunday gaplar oxirida “吗” qo`llanilishi ham mumkin.

f) odatda deklarativ gaplar ritorik ohangda qo`llaniladi. Maslan: 1. 这是你的？你能叫得它答应你么？(这不是你的) 2. 他不是人？他也是人，也得吃饭。(他是人) Bu turdagi gaplar oxirida ham “吗” ni qo`llash mumkin.

2. Maxsus so`roq shakldagi ritorik so`roq gaplar (特指问形式的反问句)

a) odatda maxsus so`roq gaplar ritorik ohangda ifodalanadi, gapda so`roq olmoshlarining asl ma`nosi saqlanadi, faqatgina gap so`roq gapni emas, balki ritorik so`roq gapni ifodalaydi. Masalan: 1. 这样的好事为什么不做？(应该做) 2. 山上的石头又搬到哪儿去呢？(山上的石头没有地方可搬) 3. 这件事，我什么时候告诉他了？(我从来没告诉他).

b) “哪儿”、“哪里” yoki “怎么” larning ritorik so`roq gapda qo`llanilishi. “哪儿”、“哪里” yoki “怎么” lar joy yoki usul, sabab ma`nolarni ifodalab emas, balki ritorik so`roq ohangini ifodalab keladi. Fe'l “是” yoki sifat oldidan qo`llanilishidan tashqari, yana odatda ulardan keyin modal fe'llar “能”、“会”、“敢” kabilar bilan birga qo`llaniladi. Masalan: 1. 这篇文章哪儿难啊！我看一年级的学生都能看懂。(不难) 2. 我想，我眼见你慢慢倒地，怎么会摔坏呢？(不会摔坏). Bu turdagi gaplarda inkor ravishlar qatnashadigan bo`lsa, inkor ravishlari modal fe'llardan keyin qo`llaniladi. 1. 大家见他有了困难，哪里会不帮他呢？(一定会帮他)

c) qo`shama gaplarda birinchi qism inkor “不” bilan, ikkinchi qism esa maxsus so`roq shakllari bilan qo`llaniladi. Butun gap birinchi qismning tasdiqlovchi ma`nosini kuchaytirishga qaratiladi, ya`ni gap “应该”、“必须”、“只能”、“当然” kabi ma`nolarni qamrab oladi. Ba`zan ta`kidlovchi “就” ning ma`nosini berishi mumkin. Maslan: 1. 他不管我，谁管我呢？(他当然应该管我) 2. 我不这么办，怎么办？(只能这么办)

d) “什么” ni qo`llagan holda, ikki xil vaziyatda qo`llanilishi:

1. sifat yoki biron bir ruhiy faoliyat bilan bog`liq fe'ldan keyin “什么” qo`llanilib, hususiyat, xarakter yoki biron bir chiqarilgan qarorni inkor qilishni kuchaytiradi, bunday holatda turli xillik yoki inkor ohangli ma`noni ifodalaydi. Gapda urg`u “什么” ga tushadi. Masalan: 1. 这个句子难什么？一点儿也不难。(这个句子不难) 2. 那件衬衫好什么？样子太旧，颜色也不好。(那件衬衫不好)

2. oddiy fe'ldan keyin “什么” qo'llanilib, “没有必要” yoki “不应该”、“不能实现” degan ma'nolarni ifodalab keladi. Agar fe'l to'ldiruvchi olsa, “什么” to'ldiruvchidan oldin qo'llaniladi. Bu turdagi ritorik so'roq gaplar ko'pincha qoniqmaslik, koyish ohangli kabi ma'nolarni ifodalashi mumkin. Gapda urg'u fe'l yoki to'ldiruvchiga tushadi. Masalan: 1. 外边不下雨了, 还穿**什么**雨衣。(没有必要穿雨衣) 2. 钱都丢了, 还买**什么**衣服啊!(买不成衣服了)

e) “有什么” sifat kesim yoki “很” sayqallab kelgan fe'lli birikmadan oldin qo'llanilib, ritorik so'roqni ifodalaydi. Agar gap bo'lishli gap bo'lsa, to'liq gapni bo'lishsiz ma'noga, aksincha gap bo'lishsiz gap bo'lsa, to'liq gapni bo'lishli gap ma'nosida ifodalaydi. Masalan: 这件事**有什么**难办? **很简单**嘛!(这件事一点儿也难办)

f) “干什么”、“干吗” yoki “做什么” qo'llanilganda, ritorik so'roq gapni ifodalashini ko'rib chiqamiz. Buday holatda “不必” yoki “不该” ma'nolarni o'z ichiga oladi. “干什么”、“干吗” yoki “做什么” fe'l kesimdan oldin yoki gap oxirida qo'llanilishi mumkin. Masalan: **送礼干什么**? 这样反而生分了。(不应该送礼)

g) gap boshida “谁说” yoki “谁说的” qo'llanilib, sufbatdoshini yoki biron kimning qarorini inkor qilishni ifodalaydi. Ohangda inkorlik saqlanadi. Masalan: **谁说**我们干不成? 我们就要干成给他们看看。(我们一定干得成)

h) ritorik so'roqni ifodalovchi “何必”、“何况”、“何尝”、“何妨”、“何不”、“何苦”、“何至于” hamda “岂” qo'llanilgan ritorik so'roq gaplar. Masalan: 读诗, **有什么**感受, 就按照自己的心去感受好了, **何必**看那些注释呢?(不必看那些注释)

3. bir biriga qarama qashi shakldagi ritorik so'roq gaplar
(正反问形式的反问句)

a) xitoy tilida ritorik so'roq gaplarning bu turi **正反问句** deb nomlanib, bo'lishli va bo'lishsiz so'zlarni takrorlash orqali savol beriladi, bunda odatda bitta javobni tanlash imkoni saqlanadi. Bo'lishlilikni ifodalab, albatta shunday degan ma'noni ta'kidlab keladi. Gap boshida odatda “看” yoki “你看”、“你说”、“你想” kabilar o'rin olib, suhbatdoshining rozi bo'lishini yoki bir xil fikrdaligiga umid qiladi.

Masalan: 1. **你看看**这个人厉害不厉害? (这个人确实厉害) 2. **我只学了两个月汉语就当翻译了, 你想想, 我的困难大不大?** (我的困难肯定很大)

b) bo`lishsizlikni ta`kidlab keladi, hamda gapda odatda “还” bilan birga qo`llaniladi. Masalan: 还是让牧主知道了, **你还想活不想活?** (你这是不想活了)

c) “是不是” ni qo`llab, bo`lishlilikni takidlab keladi. Barcha aytilgan faktlar kutilayotgandek bo`lishiga umid qilishi ifodalab keladi. Masalan: **是不是? 我没猜错吧。**他一去问题就解决了。

4. Tanlov savol shakldagi ritorik so`roq gaplar (选择问形式的反问句)

a) tanlov savol shakl qo`llanilganda ikki yoki bir nechta vaziyatlar sanab o`tilib, ritorik ohangda hammasini inkor qiladi. Masalan: **你给的钱是够买粮的, 还是够买菜的?** (既不够够买粮, 也不够买菜的)。Ushbu gap sen bergan pul juda kam, hech narsa sotib olishga yetmaydi degan ma`noni ifodalab kelmoqda.

b) bir biriga qarama qarshi bo`lgan ma`noli ikki xil vaziyat sanab o`tiladi, bunda odatda birinchi qism bo`lishli, ikkinchi qism bo`lishsiz shaklda bo`ladi. Qo`shma gapning birinchi qismidagi gap ko`zlangan maqsad bo`ladi, ya`ni so`zlovchi shunday bo`lish kerak deb hisoblaydi. Qo`shma gapning ikkinchi qismidagi gapni esa, so`zlovchi bunday bo`lish kerak emas deb hisoblaydi. So`zlovchi odatda qoniqmagan yoki koyigan ohangda gapiradi. Masalan: **你们是念书来了, 还是来玩儿来了?** ushbu gapda ko`rinib turibdiki so`zlovchi bu gapi bilan “Sen yaxshi o`qimayapsan, bu yerga aylangani kelmagansan, sen yaxshi o`qishing kerak” demoqchi, shuning uchun so`zlovchida koyish ohangi mavjud. Ritorik savol berish - bu ritorik san`at vositasi hisoblanadi. Ma`lum bir til muhitida ritorik savol berish ba`zan deklarativ jumalardan ko`ra kuchliroqdir. Shuning uchun ritorik so`roq gaplarni to`g`ri tushunish va ulardan foydalanishni o`rganish xitoy tilida so`zlashuv qobiliyatini oshirishda muhim rol o`ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. 现代汉语实用语法分析。清华大学出版社, 北京-2012年
2. 实用现代汉语语法。商务印书馆, 北京-2004年

ФИО авторов: Toshpo'latov Baxtiyor Bahodir o'g'li

Student of Navoi State Pedagogical Institute, Uzbekistan.

Abdullaev Sayfullo Fayzullaevich

Scientific adviser, professor, Navoi State Pedagogical Institute, Uzbekistan

Название публикации: «THEORETICAL FOUNDATIONS OF PEN ART»

ABSTRACT

Painting is the basis of all types of fine art. The basis of painting is painting, regardless of which of the types of fine art the artist creates. His observations, research on the compositions of a large work, he sets out first with preliminary pencil sketches. The article discusses the importance of painting in the development of spatial representations and creative imagination in architectural education, as well as in various design methods.

KEYWORDS: *fine arts, works of art, pencil drawing, special assignments that develop imagination, spatial imagination.*

INTRODUCTION

The interest in painting has long fascinated people. Because it was necessary for the people of primitive times to communicate, to speak. It is known from history that most of the images are based on how ancient people who were engaged in hunting hunted animals. They followed the trails of the animals and left various images and signs on the rocks and caves. Over time, as a result of the development of their imaginative skills, various hunting scenes later began to be reflected in a way that had a unique initial compositional solution. The pencil is the basis of all forms of fine art. Regardless of which type of fine art the artist creates, it is based on pencil drawing. He expresses his observations, his research on the compositions of great works, first with the first lines in a pencil. In the creation of works of art, these completed drawings serve as an auxiliary source for the artist. The artist begins the creation of this or that painting with a pencil. Only then will this work of art give an aesthetic pleasure to the viewer through the colour scheme. In other words, no artist can make his work mature without a pencil drawing. Pencil painting can be a work of art that is finished independently, among other types of art. Many of the paintings, done with dreams, sanguine, pastels, saucers, and pencils, have been featured in various art museums and exhibitions around the world. Pencil drawing lessons are necessary not only for the future artist but also for people of different professions in the correct depiction of perception, perception of being, the formation of the hands, mind and senses [1,2].

The great Leonardo da Vinci also contributed to the improvement of drawing techniques. In his "Book of Painting," you can find many scientifically-based ideas about the structure of the universe, changes in nature, sculpture, linear and spatial perspective.

Like Alberti, Leonardo da Vinci believed that the basis of fine art was a pencil drawing, emphasizing that depiction of the object itself was a necessary part of teaching [3]. Also, Leonardo da Vinci studied the structure of human organs from a high level of anatomy. He studied every muscle tissue of man and drew their images. Among the master painters of the Renaissance, one of those who dealt with the problems of improving the methods of making pencils was the German painters Albert Dürer and Shannon. They conducted many experimental tests on the basic laws of perspective in imaging. Another noteworthy work of the artist is that he developed a method of developing the proportions of the human body and reflecting it through cut shapes [4].

Renaissance artists made a huge contribution to the development of world fine arts. The laws of perspective they developed on the fine arts later helped creative artists to an unprecedented extent. If in the Middle Ages the method of depiction was carried out taking into account the similarity of

the shape of objects, now this period is a period of scientifically based penmanship, in-depth study of the laws of anatomy, a full reflection of the rules of perspective. As noted above, Renaissance artists made significant contributions to the methodology of painting and laid the foundation for the development of pencil drawing as a science. However, they paid little attention to the didactic foundations of teaching. By the end of the 16th century, this important task was continued and solved by art academies established in different countries.

LITERATURE REVIEW

The methodology of teaching the fine arts of the seventeenth century laid the foundation for the full continuation of penmanship as a science in its academic form. The system of teaching academic calligraphy in pedagogical practice was first developed at the "Academy of Pencil" in Florence. Founded by the Carracci brothers, they taught young artists in Bologna in the following way. He first became acquainted with the methods and rules of drawing, then described the plaster samples, and then painted a picture of a human figure. In these classes, he was also able to study in-depth the anatomical structures of man. The Bologna Academy was one of the most prestigious and exemplary institutions of art education for young people in its time, so it continued its methodology. The St. Petersburg Academy was founded in 1768, and the London Academy of Arts in 1768. Talented artists-teachers M.Nabiev, N.Kuzibaev, R.Choriev A.Boymatov, M.Saidov, K.Eminov, Y.Elizarov, T.Ogonosov, N.Ten, G.Abdurahmonov and many other great specialists made a great contribution to the development of the sphere in our country [5-8].

MATERIALS AND METHODS

The practical direction of education in the field of architecture in higher and secondary special education institutions is one of the main conditions for the training of personnel with professional potential. It is especially important to form a spatial image of the future architect. Drawings of all stages of design, details of the architectural form of the project, its compositional solutions are described in the plane. In addition to technical imagery, architectural projects also require visual imagery. In addition to educational disciplines such as design, descriptive geometry, the study of penmanship also plays an important role in the formation of spatial representation of form in architectural projects. Pencil drawing is inextricably linked with issues such as the principle of learning situations, construction, relativity, plasticity, lighting, composition. The architect allows designers to express his creative ideas in a graphic way.

The system of teaching drawing is not limited to the development of the student's professional skills, but also creates the basis for the creation of his individual creative worldview, his style. The future architect is one of the leading disciplines in teaching designers, pencilling and logically directing the creative imagination of students. Images created with the help of pencils are inextricably linked with the history of human development and are subject to certain rules. These rules were created by such great scholars of the Renaissance as Leonardo Da Vinci, Raphael, and Michelangelo, who were regarded as the benchmarks of their time.

Describing the development of perspective, descriptive geometry, plastic anatomy, and the rules for expressing shadow and light fall creates the development of a geometric and plastic logical device (carcass, constructive basis, silhouette, section, light and shadow). An element that can clearly show the expression of a figurative form in a pencil drawing must be used. That is, it is possible to use the colour (tone) resolution of the depicted object, relief or plastic expression. In the field of architecture and design, pencil drawing is a key tool in depicting the future appearance of buildings, streets, squares. The pen serves as a generator that generates his creative ideas, ensuring a high level of professionalism of the architect and designer [10,11].

In the study and creation of an architectural project, the pencil is a creative formative tool of the artistic image that reveals the key to spatial imagination. Therefore, one of the important conditions for improving the content of the subject of pen drawing is to give students special assignments that develop imagination in graphic materials, especially through pencil drawing. The student needs to be able to describe the integral forms of design, architecture, not only in nature but also from memory, from imagination. Undoubtedly, pencil drawing has several advantages in this regard. The analysis of the current situation shows that the traditional methodological manuals are more widely

used in modern textbooks than the pencil for architects and designers, and insufficient attention is paid to the development of creative project development for architects. Therefore, the task of creating projects aimed at developing students' creative imagination in pencil drawing should be one of the priorities in improving the content of pencil drawing. In this regard, there is a need in the new textbooks to provide a system of creative exercises based on logic, spatial imagination, fantasy-based thinking and step-by-step. The practical activity of the architect and designer is to describe the spatial state of the building and its interior in a mock-up or graphic way, and to create such models requires a certain level of imagination and spatial imagination [12, 13]. In the science of psychology, imagination is divided into memory imagination, creative and creative imagination. Creative imagination - arises from verbal imagination, pencil or drawing. Creative imagination is the process of creating a new image based on memory and imagination. If creating an impression - if it is a product of memory, imagining - is imaginary. Imagination in a certain direction in a limited environment determines the main character of the creation. Imagination, memory, and impression are enriched by work without nature. The creation of creative imagination occurs in different ways. The most common of these is the agglutination method, which is the creation of a new object by adding elements from one object to another. In particular, the addition of architectural elements (balcony, canopy, column, etc.) to a composition similar to the architecture of geometric shapes is proof of our idea.

It is used in architecture education as well as in various methods of design. Including the method of fragmentation - the creation of the object by breaking it into pieces; The combination method - by adapting the initial elements to a clear logical scheme; The separation method is to create a new one by mixing pieces of the object. The method of analogy (French "analogies", Greek "analogia" conformity, proportionality) is the creation of a new one on the basis of certain elements, even if they look like a certain object. All of the above techniques can be used to create graphic works of art. However, one of them remains the main leading method. When these techniques are consciously applied, an expert in architecture shapes and develops the artist's imagination.

CONCLUSION

In conclusion, it can be said that through the above evidence, the formation of knowledge, its application, the expression of an artistic image through imagination, and many other positive images can be achieved. To do this, rely on creative methods to create graphic images in pencil drawing and approach through imagination; adherence to the principle of multilevel in the formation of knowledge and skills; it is advisable to follow tasks such as the independent study of the literature on drawing from the imagination.

ACKNOWLEDGEMENTS

Authors acknowledge the immense help received from the scholars whose articles are cited and included in references to this manuscript. The authors are also grateful to authors/ editors/publishers of all those articles, journals and books from where the literature for this article has been reviewed and discussed.

REFERENCES

1. Toshpulatov Baxtiyor Baxodir ogli, Abdullayev Sayfullo Fayzullayevich. THE IMPORTANCE OF PAINTING IN THE DEVELOPMENT OF CREATIVE FANTASY// ACADEMICIA.-2021.. Vol 11, Issue 2, February 2021 Doi: 10.5958/2249-7137.2021.00301.3
2. Toshpolatov Bakhtiyor Bahodir ogli Theoretical Basis Of Pencil// International Journal of Academic Pedagogical Research (IJAPR) ISSN: 2643-9123 Vol. 5 Issue 2, February - 2021,
3. Абдуллаев С. С., Рафиева Н. А. Искусства Древней Руси и Средней Азии в духовном диалоге (исторический экскурс) //Вестник науке и образования.-2020.-№. 21-2(99).

4. Рахматова Лайло Ибодуллаевна, Уралова Холида Кулдошевна.УЗБЕК АМАЛИЙ БЕЗАК САНЪАТИ МИЛЛИЙ ФАЛСАФАСИ: «НУРОТА АНЪАНАВИЙ КАШТАЧИЛИГИНИНГ БУГУНГИ КУНДАГИ ТАРОВАТИ» МИСОЛИДА// POLISH SCIENCE JOURNAL.- 2021.- №.1-2(35).
5. Akramov Dilmurod Nurmurodovich. O'QUV NATYURMORTINI BAJARISHDA ILMIY YONDASHUVNING AYRIM MASALALARI//ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА В XXI ВЕКЕ.- 2021.-№.10(2)
6. Khasanov R. (2009). Tasviry sanat asoslari. Toshkent.
7. Scott, W. B. (1869). *Albert Dürer; His Life and Works...* Longmans.
8. "Kamoliddin Behzod and Oriental Fine Arts". International Art Exhibition. Catalog, Tashkent., 2000
9. A set of standard compulsory tests in the visual arts for grades 2-4 of a secondary school. INR. Toshkent. 2002.

ФИО авторов: Toxirova Dildora Botirovna

Buxoro viloyati Kogon shahar

1-umumiy o'rta ta'lim maktabi

ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Tosheva Dilorom Mustafojevna

Buxoro viloyati Kogon shahar

1-umumiy o'rta ta'lim maktabi

ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Ibraximova Sevara Foziljonovna

Buxoro viloyati Kogon shahar

1-umumiy o'rta ta'lim maktabi

ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Hayitova Umida Qaxramonovna

Buxoro viloyati Kogon shahar

1-umumiy o'rta ta'lim maktabi

ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Название публикации: «ABDULLA QAHNOR ASARLARIDA
HIKOYALARNING O'RNI»

**Учитель родного языка и литературы
общеобразовательной школы №1 города
Кагана Бухарского вилоята Тахирова
Дильдора Батировна**

**Учитель родного языка и литературы
общеобразовательной школы №1 города
Кагана Бухарского вилоята
Тошева Дилором Мустафоевна**

Учитель родного языка и литературы
общеобразовательной школы №1 города
Кагана Бухарского вилоята
Ибрахимова Севара Фозилжоновна

Учитель родного языка и литературы
общеобразовательной школы №1 города
Кагана Бухарского вилоята
Ҳайитова Умида Қахрамоновна

МЕСТО РАССКАЗОВ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ АБДУЛЛЫ КАХХОРА

Annotatsiya: Ushbu maqolada Abdulla Qahhor hikoyalari tahlil qilingan bo'lib, undagi voqea va obrazlar orqali yozuvchi mahorati ochib berilgan.

В этой статье анализируются рассказы Абдуллы Каххора и раскрываются способности писателя через события и образы в них.

Kalit so'zlar: Hikoyachilik, lokonist, xalqchillik, komediya.

Ключевые слова: повествование, лаконичность, фольклор, комедия.

O'zbek adabiyotining atoqli namoyandalaridan biri, mohir hikoyanavis, yozuvchi Abdulla Qahhor 1907-yilda Qo'qonda temirchi oilasida tavallud topgan. Uning bolaligi Qo'qon atrofidagi qishloqlarda kechgan. Yozuvchi o'z hayoti davomida ko'pgina adolatsizliklar, razilliklar ko'rib, atrofidagi insonlar munosabatidan yaxshigina tajriba ortirgan. U "Kuydirish uchun kuyish, ardog'lash uchun ardoqlanish shart", deb ta'kidlagan.

Abdulla Qahhor ajoyib asarlari bilan o'zbek adabiyotini yuksaltirish va jahonga tanitish borasida alohida xizmat ko'rsatgan nodir iste'dod sohibidir. Abdulla Qahhor romanchilik, qissachilik, komediya va drama yaratishda, shu jumladan, hikoyachilikda ham o'ziga xos badiiy asarlar yaratgan. Yozuvchining asarlari xalqchilligi bilan alohida ahamiyat kasb etadi. O'zbek hikoyachiligining takomillashib rivojlanishi bevosita Abdulla Qahhor nomi bilan bog'liq.

Rus olimasi I.Barolina: "Abdulla Qahhor ijodiga qiziqish uning shaxsiyatiga insoniy mohiyatiga qiziqish bilan bevosita bog'langan. Uning shaxsiy fazilatlari -fikrlash tarzi, xarakteri, g'ayrat-shijoati, ma'naviy dunyosi asarlarida shu qadar yorgin aks etganki, yozuvchi Abdulla Qahhor bilan uning shaxsi ichdan ajralmas aloqada bo'lib ko'rinadi.

Abdulla Qahhor - lokonist. U tomchida daryoni tasvirlay oladigan ijodkordir. Yozuvchi asarlari tilining soddaligi, mukammalligi, go'zalligi bilan har bir kitobxonni o'ziga jalb etadi. Har bir asarni mutolaa qilganimiz sari yangi qirralarni kashf qilaveramiz. Adib hikoyalari qalbimizga tez va tushunarli kirib bora oladi. Chunki asarlari tabiiy hamda xalq hayoti bilan mutanosib holda bitilgan.

Adibning hikoyalariga nazar tashlar ekanmiz, ularning xalq hayoti bilan bog'liqligini ko'rishimiz mumkin. Abdulla Qahhor "Anor", "Dahshat", "Ming bir jon", "Mayiz yemagan xotin", " Boshsiz odam", " Dahshat", hikoyalarida zamondoshlarining ma'naviy dunyosini, insoniy xislatlarini, axloqiy pokligini, ruhiy dunyosini ko'rsatishga alohida e'tibor bergan.

Abdulla Qahhor hikoyalarida real voqelik badiiy talqin bilan umumlashgan holda tasvirlanadi, ularda hayotning bir parchasi aks etadi. Adib hikoyalarini o'qib boshlagan zahotimiz o'sha muhitga tushib qolamiz. Hikoya nima haqida ekanligini ham ilk jumladayoq anglab olamiz. "Ming bir jon" hikoyasi bahor tasviri bilan boshlanadi. Masturaning hayot qiyinchiliklari tasvirlanib, asar yakunida hayotining gullagan davri kelib , baxtli hayot kechirayotganligi bilan yakun topadi. Asarda " Dardni bardosh yengadi" jumlasini uchraydi, chindan ham Mastura o'z bardoshi bilan dardini unutib, umid bilan yashaydi. Hayotimiz davomida biror kulfat yoki xastalikka yo'liqsak, uni yengib chiqishimiz uchun yelkadosh kerak bo'ladi. Asarda Masturaning eri rafiqasini yolg'iz qoldirmay, doimo uning yonida unga umid bag'ishlab turadi. Bizni bunday bardoshli ayoldan ham ko'ra , vafoli urning sadoqati hayratga soladi. Ular birgalikda o'sha dardni yengadilar. Bunday paytda insonga sabr, umid, shukronalik tuyg'ulari kerak bo'lishini adib hikoya davomida uqtiradi. Sabr qilgan kishining hayotida , albatta, yorug' kunlar nur sochadi.

"Guruch kurmaksiz bo'lmaydi" deganlaridek, har bir jamiyat orasida o'zgarishlarni ko'rolmaydigan, birovning muvaffaqiyat va g'alabalariga hasad qiladigan, hamma narsani faqat yomon tarafini o'ylaydigan kishilar uchraydi. "Mayiz yemagan xotin" hikoyasida yangiliklarni ko'rolmaydigan, paranjisiz jajji qizaloqlardan tortib keksa yoshdagi ayollargacha gumonsirab qaraydigan, ular haqida har xil yomon gaplarni gapiradigan mulla Norqo'zi obrazi ana shunday kishilar sirasiga kiradi. Ushbu hikoya

o'sha davrdagi ayollarning paranjisiz yurishlari, ularning ochiqligini yoqlovchi asarlar sirasiga kiradi. Mulla Norgqo'zining xotini eriga ochiq kiyinadigan ayollardan jirkanadigan, ular bilan suhbatlashishga ham or qiladigan farishtaday bo'lib ko'rinsada, aslida o'zi eriga xiyonat qilib ayollik hayosini unutgan obrazdir.

“To'yda aza” hikoyasidagi Dotsent Muxtorxon Mansurov “Istarasi issiq, nihoyatda, dilkash chol, uni ko'rgan kishi har faslning o'z husn-u latofati bor degan gapni yil fasllari to'g'risidagina emas, umr fasllari to'g'risida ham aytsa bo'lar ekan”, deya ta'riflanadi. Yosh bilan yosh, qari bilan qari bo'lib gaplashadigan, xursand kishi bilan xursand bo'lib, xafa kishi bilan dardlashadigan, mahalladagi barchaning birdek dilidan joy olgan domla o'zi ta'lim bergan talabasiga uylangandan keyin domlaga farishtaday qaraydigan insonlarning dili xira tortadi. Insonlar hamisha o'z o'rnini bilib yashamog'liklari ta'kidlangan ushbu hikoyadagi domlaning janozasiga ko'pchilik qatnashmaydi.

Abdulla Qahhor asarlarida, avvalo, insoniylik tuyg'ulari ufurib turadi. Biz uning asarlarini mutolaa qilganimiz sari o'zimizga yangicha bir ma'naviy ozuqa olamiz. Yozuvchining har bir hikoyasi yoki o'sha hikoyadagi bir jumladan ham yaxshi tarbiya ololamiz. Obrazlar hayotida yuz bergan vogealar yoki ular qilgan xatolardan o'rinli xulosa chiqarishimiz kerak. Abdulla Qahhor asarlari mazmundorligi bilan ajralib turganligi bois, hamon kitobxonlar qo'lidan tushmay kelmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdulla Qahhor . Dahshat. Hikoyalar to'plami. Adabiyot uchqunlari.2019 42 - 50-betlar, 63 = 70-betlar.
2. Umarali Normatov. Abdulla Qahhor hagida & Abdulla Qahhor zamondoshlar xotirasida.

ФИО авторов: Charos Uralova

Student of Samarkand State Institute of Foreign Languages

Umarjon Yaxshimurodov

Student of Samarkand State Institute of Foreign Languages

Название публикации: «USING VOLUNTEERS IN EFL CLASSROOM»

Annotation: In this article, the issues such as volunteering in the classroom, encouraging volunteers in the classroom, best rules of using Volunteers, and volunteers as important part of learning supports are discussed.

Key words: grading, discipline issues, parent volunteers.

INTRODUCTION

Volunteers can be a tremendous asset in the ESL classroom. They can help you give extra attention to all of the students while the class is engaged in practice activities, or they can give extra help to small groups or individuals in the class. However, as you begin to use volunteers in your classroom, you will need to put a little extra time into planning how you'd like to put them to use, and you will need to designate time either before or during class sometimes volunteers have to arrive late because of their work schedules for clarifying your plans with the volunteer. The time it takes to do the extra planning is well worth it, though; it also decreases as you get used to it and build up your supply of strategies for using volunteers. And as your volunteer becomes more acquainted with your students' needs and your teaching style, he or she usually requires less explanation of activities. In general, the gains to your students and yourself far outweigh the bit of extra effort initially needed in using volunteers. Volunteers can be a tremendous asset in the ESL classroom. They can help you give extra attention to all of the students while the class is engaged in practice activities, or they can give extra help to small groups or individuals in the class. However, as you begin to use volunteers in your classroom, you will need to put a little extra time into planning how you'd like to put them to use, and

you will need to designate time either before or during class sometimes volunteers have to arrive late because of their work schedules for clarifying your plans with the volunteer.

Main part

Research shows that children whose parents pitch in at school have a better attitude and higher academic achievement. Teachers who have classroom support do their job better. And parents who participate in the classroom are better equipped to support their child's schoolwork. So even if your time is tight, squeezing in some school volunteer work can make all the difference in your family's school success. Call or write your child's teacher to ask how you can help. In addition to being a class parent who helps with special activities and serves as a point of contact with other students' families, there are other ways you can get involved. Most teachers will have ideas, including reading to the class, setting up arts and crafts projects, helping to run a Book Fair, filing and making copies, speaking at career day. What are your interests, abilities, and skills? Do you prefer working independently or following a set path? How do you really feel about a room full of kids? Would you rather work at home? What's your schedule? You might not adore every task, but it shouldn't drive you crazy either. Discuss your preferences and talents with the teacher to find an appropriate role. Volunteer guidelines vary between schools and districts. You may be able to just show up at the scheduled time and check in with the receptionist, but some schools require applications, medical documentation, or even fingerprinting and criminal-record checks. Additionally, some schools don't allow parents to volunteer in their own child's classroom. Check with your child's teacher or school office for information on your district's policy. If you're going to be in the classroom with students, let your child's teacher set the tone.[1] Wait until you've been introduced before you interact with the class. Respecting the fact that the classroom is the teacher's domain will help you communicate and build a good relationship. Your help no matter how imaginative or practical will be appreciated. Just be sure to clear your plans with your child's teacher beforehand and stick to the guidelines you both establish. Sharing your particular talents is the best way to make a contribution that will satisfy everyone. Both

working and stay-at-home parents have advantages when it comes to helping out. While being available during school hours allows time to chaperone a class party, working parents can invite kids to their office for a career day. Discuss ideas that appeal to you with your child's teacher to find the best contribution for you both. Ask your child's teacher what she needs for the classroom and buy it. Twenty-five years of teaching in the Maine school system has taught kindergarten teacher Carol Turner that "parents want to make themselves available but they don't know in what way. Turner says that sometimes parents don't know how to help because teachers aren't communicating their need for supplies. Especially new teachers are reluctant. Turner. They think if it's going to cost money, then they shouldn't be asking for it, when, in fact, parents would be more than happy to help, especially if they can't make it into the classroom. Most of the time the supplies teachers need are small necessities a school budget may not provide for: Ziploc bags, tissues, an extra pair of snow pants to keep in the classroom or, Turner says, it can be as simple as purchasing office supplies. Create a virtual bulletin board. If you think that sitting in front of your computer won't be very helpful to your child's teacher, then ask yourself, when was the last time you really read one of the crumpled-up missives from school that made it out of your child's backpack and onto the kitchen counter? Setting up and maintaining a classroom website that parents can check for announcements and needed supplies is a great way to volunteer. Not only does it reduce the amount of paper coming home, but it reduces the teacher's workload too, all she needs to do is email you with updates. Be kind. In-kind donations are a way to give of yourself; you may not have the money to buy supplies for the classroom, but you surely have a talent or skill from which a teacher could benefit. Put your green thumb to use: consider planting a classroom garden and providing the students with tips of how to take proper care of it. Use your artistic eye to create a community display of student artwork. Help fix the wobbly bookshelves in the classroom or, better yet, build some new ones for your child's teacher. No matter what your field of expertise is, there's a way to use your talents to improve your child's classroom. Be a new-age parent--participate online. Technology has certainly played a huge role in parent

involvement. Our are having meetings online and they're hosting podcasts. If you want to be involved, but you don't have time, you don't have to go to the meeting; you can watch online or go to the chat room. Of course, online participation can't take the place of the social component of meetings, but it can help you be involved if meetings are scheduled during your workday. Be an old-fashioned parent be a room parent. Dedicate yourself to helping the classroom teacher prepare materials and coordinate events. According to Turner, not only can a room parent help with the logistics of whatever is needed, but there's always a need for someone to help out with all the prep work that goes into daily classroom activities, cutting, laminating, photocopying and library cataloging. Most of these things can even be done in your own living room. The purpose of volunteers in the schools is to augment the educational and support resources available to students through the use of the diverse talents and skills of community members. The Board recognizes that community volunteers can make valuable contributions to the educational program.[2] The use of community volunteers is endorsed by the Board, subject to legal requirements and administrative procedures. One who voluntarily offers and provides a service to the school district without receiving compensation. Volunteers can fall into one of three categories, those being: single event, short-term, or long-term; and one of two student contact categories: limited contact or substantial contact. School district employees who volunteer their services to the school district are not subject to the definitions in this section but are subject to the remaining contents of this policy unless otherwise indicated. Single-Event. One who voluntarily provides service to the school district, without compensation, for a single event that will be completed in one to three school days. One who voluntarily provides a service to the school district, without compensation, on an occasional basis not exceeding two weeks in the aggregate during a school term. Long-Term Volunteer: One who voluntarily provides a service to the school district, without compensation, from time to time, throughout the entire school year. Said service does not necessarily have to be performed on consecutive days. The Intent, however, is to use a long term volunteer over an aggregate period exceeding two weeks

throughout the school year. A contact where the volunteer is in proximity of a district professional employee, and there is no time where the volunteer is alone with a student or students in a secluded, isolated, or in a remote area. A contact where the volunteer could be in contact with a student or students alone and unsupervised for periods of time. This volunteer contact could include, but is not limited to, coaching, overnight field trips or competitions, or providing supplemental assistance to help address student needs as directed by applicable school staff but in a manner that is not in direct or close proximity of a professional employee or head coach, director or advisor.[3] The Board authorizes the selection and use of parents, community members, and others as volunteers to assist and supplement regular school district staff. Under no circumstances shall a volunteer be considered an employee of the school district. A volunteer shall receive no wages or other consideration that has a monetary value for the performance of volunteer services. The volunteer position is not a right, but rather a privilege, which is conferred by the Board and the administration. As such, any volunteer position may be eliminated, and the services of any volunteer may be terminated at any time at the sole discretion of the responsible school district administrator. Single-event and short-term volunteers shall be approved by the school principal. A record of their names and a brief description of the service performed shall be maintained via the visitor logs at the building level for two years. All such services are to be performed under the direction of and in the presence of a school district employee. Volunteers do not assume the responsibilities of school district staff but may, under the direction of the school principal and teachers, provide assistance in an approved and appropriate school-level activity such as tutoring, chaperoning, monitoring, speaking, reading and similar activities. All volunteers are to perform only those duties and functions assigned to them by the school principal and designee.

Some parents really like to get involved in school activities. Hosting parent volunteers in the classroom offers teachers a resource to furthering their teaching and increasing student learning outcomes. Here are eight ideas that you might consider if you ever have a parent volunteer help out in your classroom. I have used all of these ideas, and

they were a great help. Many teachers use this strategy. Copying, stapling, filing, and organizing are all great ways to put a parent volunteer to work. When I taught first grade, our reading program came with decodable books that had to be torn out of a larger book, folded, and then stapled. I had one parent volunteer who came in once a week to complete this activity for me. It was a tremendous help. The alternatives were to use precious class time having the students do it or make the books in my off hours. I much preferred and appreciated the help I received.

Small Group Remediation. In this situation, the volunteer acts as a teaching assistant.[4] As long as you review with parents the material you want them to teach beforehand, this is a great way to help students who are struggling with part of a lesson. If a couple students are having trouble staying focused, have them sit close to the volunteer during the lesson. The volunteer can prompt them to do a better job following along. If your lesson calls for stations, a parent volunteer can run one of them. This is a real convenience if you have a student who was absent and needs to take an assessment the rest of the class has already taken. This can also be a help if you are differentiating your classroom instruction to the degree that students are taking different assessments for the same lesson. Making science a hands-on learning experience is the most effective type of instruction for this subject. The problem is, a lot of prep work goes into getting ready for an experiment. There is also usually some cleanup afterward. A parent volunteer can really make your life easier in getting prep and cleanup done. At some point, all teachers will have a single student who needs extra assistance. This could be due to a prolonged absence or a variety of other reasons. When you find yourself in this situation, have your volunteer work with the student one on one. I have found it very useful to have a parent volunteer review flashcards with one or more students who were struggling with basic fact recall. This is another instance where you may have to give specific instructions to the parent. It is known we call it homework because it's expected to be completed at home. The thing is, some students get assistance from adults at home while others do not. If you can schedule a twenty- or thirty-minute homework period toward the end of the day, it can be very helpful for students who don't get a lot of

assistance at home. Having one or two parent volunteers assist during this time can make a huge difference. You may have students who have the use of a scribe as an accommodation on their, but it's more common to have students who simply are slow writers. Have your parent volunteer act as a scribe and take notes for these students. Some might argue that this will not help the student in the long run, but I disagree. Students who have trouble writing are often so focused on writing the notes that they are not really paying attention to the lesson. Having someone to help take notes can really improve these students' focus during class time. Box Tops for Education Preparation. When parents are ripping off the tops of their boxes, they probably have no idea that someone has to sit and trim all the edges. Once trimmed, the box tops need to be counted. This time-consuming task is perfect for a parent volunteer. It's also a huge help to the school.

Two Bad Ideas:

Grading. It is known several teachers who have used parent volunteers to grade papers. In and of itself, this isn't a terrible thing to do. However, if word gets out to other parents, I would not be surprised if one or more of them call to complain, most likely, because they don't want other parents seeing their child's grades.

Discipline Issues. You need to be very clear from the beginning what a parent volunteer is supposed to do if he or she encounters a discipline problem. I would suggest that you handle all of them except for issues that may arise from the parent's own child.

Parent volunteers can make your life a lot easier at school, and if you plan ahead and use them well, it can be fulfilling for them, too. Getting involved is a great way to show your kids that you take an interest in their education. It also sends a positive message that you consider school a worthwhile cause. Many schools now have to raise their own funds for activities and supplies that once were considered basic necessities. Parent volunteers are essential to organizing and chaperoning these fundraising events and other school activities. Parent volunteers offer a huge resource and support base for the school community. They also show their kids the importance of participating in the larger community.[5] Working with teachers, administrators, and other parents will help you

understand your child's daily activities. You'll also tap into trends and fads of school life that can help you communicate with your kids as they grow and change all without intruding on their privacy or personal space. Even if you haven't been involved in the past, it's never too late to start. In fact, it may be more important than ever to get involved when kids reach secondary school. Some parents get volunteer burnout by the time their kids enter high school or decide that the schools don't need them as much then. Many parents who volunteered a lot of time during their kids' elementary years return to full-time careers by the time their kids are teens, so there's often a shortage in the secondary schools. Each parent needs to feel valued, to feel like they're a necessary part of the school success equation. When they feel valued, they are more willing to give to others in this case, they are more willing to partner in ways that are most successful. When people feel that what they can contribute is deemed important, the feeling of being valued and of worth increases. This generates positive feelings about the school atmosphere and increases parental participation. A great way to start is to ask parents to fill a survey on parental interests, hobbies, and talents. To keep strong and knowledgeable volunteers, use people where they excel. Inquire about parents' interests and skills and you will find willing and enthusiastic volunteers. People usually love to share what they know! Recognize the different resources you have access to, through the parents, and utilize them. Be innovative and creative. For example, when teaching geography, set up a time for your bilingual parent to come into the class to give an enrichment lesson on their country of origin's customs and then teach the class a few common words from their native tongue. This can do wonders for their child's self-worth, the parent's feelings of valuable contribution, and provide the class with some variety in curriculum and presentation. Be open to new ideas from the parents on how they can assist or run an event. Things don't have to be the same year in and year out. With extra events or enrichment activities, parents can be an excellent resource.

When you offer to help out, find out how much of a time commitment is expected and if it will be ongoing. Are you going to repair the costumes for the spring musical or keep the

drama department's supplies in good condition year-round. Are you chaperoning a track meet or coaching the whole season. Be sure to ask if any financial costs are involved with your volunteer activities. If you're chaperoning a field trip, for example, find out if you'll pay for transportation and admissions costs. Ask if you'll transport students in your own vehicle or ride with them on a school bus. If you organize or help out with an activity that takes place off the school grounds, find out if there are any specific school regulations you need to keep in mind or any liability issues you should consider.

Passion can be infectious, so it's an important trait that all great volunteers must share. Sincere passion can be inspiring to others that can make a difference in the organization. Passion is what keeps a person going back each day with a smile on their face. There's nothing worse than depending on someone to do something and then having them fall through on their commitment. The golden rule to volunteering is that if you commit to something do it! Your ability to fulfill a commitment doesn't just reflect on you, it also reflects upon the organization you are volunteering for. Great volunteers remain professional in all situations. As a volunteer, you are entrusted with an organizations resources, facilities and customers. This can be a huge responsibility! Great volunteers realize that everything they are doing is a direct representation of the organization that they are volunteering for. Integrity is the key to success. As a volunteer, you will work with all sorts of different people. Being friendly and flexible is a key trait of a great volunteer. It's important to know when to speak up and contribute or when to sit back and let others lead the way. Are you approachable and a good listener? These are important qualities of a team player. Volunteering isn't just about giving your time. It requires positive energy. You need to be able to hit the ground running and be excited about what you are doing. Energy is a lot like passion. If you have good positive energy, people around you will follow suit. Give clear instructions and adequate materials to your volunteer. From the onset, ask your volunteer what they want to get out of volunteering with your class, and explain what you and your students need from a volunteer. Your volunteer needs feedback on how s/he is doing. Many feel just as nervous about teaching

as your students do about studying. Also, you need feedback on how volunteer-led activities go, to find out about student progress and to make sure the volunteer feels comfortable doing what you've asked. If you find yourself having difficulty working with a particular volunteer, try to clear things up as soon as possible. It may be that you and the volunteer just have different expectations of the volunteer's role. If you continue to have difficulties after you discuss the situation with the volunteer yourself, contact the volunteer coordinator for your program. The volunteer coordinator can speak with the volunteer and find the best solution. That might mean clarifying the class's and teacher's needs to the volunteer and the volunteer's concerns to the teacher, or it could mean reassigning the volunteer to another part of the program where they will be more comfortable. Do show up a little early. Arrive at your volunteer job 10 minutes in advance. You'll have time to touch base with the teacher and get instructions, or in the case of puddle math figure out how you want to tackle your task. Do be flexible. Put yourself at the teacher's service and do what she asks. You won't win points for throwing a hissy fit because you expected to help with science class and now you're cutting out paper snowflakes. And look for things to do. There's nothing worse than a wallflower. It defeats the purpose of classroom volunteering if the teacher spends all of her time managing the parent volunteers. Do share your strengths. Carole Porter, assistant principal at Nellie McClung Elementary School in Calgary, sends home a note in September inviting parents to contact the school if they have special abilities or passions, whether baking, carpentry or painting. Teachers then call on the parents to add depth to class discussions, teach new skills or prepare for school events. We have a group in grade three studying rocks and minerals, and a geologist parent is coming in to give a little talk. Do spread the love. We know you want to be with your child. But you're there to help the teacher and all the children. But in a recent math class, she offered him some initial instructions and told him if he had any difficulty he could ask her or the teacher.[6] Then I turned to help another little guy who was having trouble. Do defer to the teacher. When Cassidy volunteers at school, she makes it clear that the teacher is the boss, and all questions must be directed

to her. If a child approaches to request a washroom visit, she tells him. I'm a volunteer here. You should really ask your teacher. The teacher may use a bathroom buddy system and she knows which kids say, I have an excuse to get out of class. As well, if I send a kid to the washroom, the teacher may have no idea where he went. Don't just arrive without notice. Even if you've been a regular volunteer over the years, teachers may be put off if you simply poke your head into the classroom and say, I've got the day off, so I thought I'd volunteer. Instead, send a note or email a couple of days beforehand to confirm that way the teacher can figure out a way to put you to work. Don't be a blabbermouth. When you're helping out in the classroom, you become privy to all sorts of sensitive information, including how children score on their tests and whether they behave in class. Keep it to yourself. At our school, one parent complained that she found out what level her child was reading at through another parent, she says. That's not right. Don't avoid a bilingual class if you're unilingual. There are lots of things you can do in class that don't require you to speak, whose school offers a French immersion program. Most of our volunteers come in for science and art. And most parents can sit down and help a child read, even if their French isn't great. You might even learn something. Don't play the disciplinarian. When one boy misbehaved badly on an outing to the theatre that helped with, a parent volunteer gently pushed him down into his seat. This prompted a big brouhaha later, when his parents found out. If you run into problems with a child, quietly beckon the teacher over and let her deal with it. Don't order the child to stop that, and don't in any way touch him. Many teachers like to conference with students individually about their progress or study needs. Your volunteer, given detailed instructions and materials, can serve as teacher to the class while you take students out one at a time. When you want to conduct special projects with the class, volunteers can be extremely helpful. Here are some examples that teachers have used in the past:

After you have practiced interviews in class for a while, a volunteer can role play a potential employer and conduct final interviews with students. In a location separate from the classroom, your volunteer can make the situation as real-life as possible, greeting

the student formally and asking a variety of questions specific to the job the student is interested in. If you have access to video equipment, the volunteer can operate the camera by remote to record the interviews and play them back for the class later. You and your volunteer can divide up the parts of the paper or show that students choose to work on, and you can each guide the students' work on your respective parts.

One teacher wanted her high beginners to make a presentation for the class describing how to do an activity of their choosing. To introduce the project, the class's volunteer, a cycling enthusiast, demonstrated how to pump up a bike tire. Students had to answer questions about the steps and repeat back the instructions. It is good to keep sight of the fact that every volunteer brings special talents and interests to your class, not to mention a different outlook on American life to share with your students. As you learn more about your volunteers, you may discover that some of their particular talents can contribute something extra to your students. Recently one volunteer who is a professional cameraman brought in video equipment and gave beginning level students instructions as if they were on a tv set while they recorded dialogues they had been practicing. The students enjoyed the tv production atmosphere and got a real kick out of seeing themselves on video speaking English.[7] Another volunteer specializes in theatrical vocal training, which keeps her weekly phonics/beginning literacy pull-out groups very lively and creative for students. One volunteer was particularly helpful at locating internet sites that would be useful and interesting for a pre-academic class. Hopefully these suggestions will help you feel more comfortable about using volunteers. In closing, here are a some important considerations for using volunteers.

Conclusion

In conclusion, using volunteers as aides in adult ESL instruction can enable teachers to better meet learners' needs. However, it takes time, effort, and planning to manage volunteers. To be successful in this task, programs should carefully recruit, screen, orient, train, support, and recognize their volunteers. Partner with an instructor to provide more

individual attention and classroom learning to enrolled students. Classroom assistants assist teachers in delivering reading, math and ESOL classes for adult learners. Classes are leveled and vary from basic reading, math classes. Volunteers assist teachers by working with small groups of students, providing feedback on assignments, partnering with students who need additional support, and leading short classroom activities. Classes are equipped with textbooks and curriculum; volunteers will not be asked to create lesson plans. It is preferred that the volunteer commits to at least one semester. Teachers work incredibly hard to educate each of their students, but when they're tasked with instructing a class of up to 30 kids, their mission can be daunting. Teachers work incredibly hard to educate each of their students, but when they're tasked with instructing a class of up to 30 kids, their mission can be daunting. Before volunteering in a classroom, take time to get to know the teacher and his or her expectations. It's important to understand each other's approach and comfort levels. Let the teacher know they can depend on you.

References:

1. Backer, B. F. (1997). Teacher tips for working with volunteers. *Scholastic Early Childhood Today*, 12, pp15.
2. Burns, M. S., Griffin, P. & Snow, C. E. (Eds.). (1999). *Starting out right: A guide to promoting children's reading success*. Washington, DC: National Academy Press.
3. Ehri, L. C. & Wilce, L. S. (1987). Does learning to spell help beginners learn to read? *Reading Research Quarterly*, 24, pp442–462.
4. Hoffman, J. V. & Worthy, J. (1999). Involving volunteers in school reading programs. *The Reading Teacher*, 53, pp246–253.
5. Hopkins, C. J. (1998). "I'm here to help—what do you want me to do?": A primer for literacy tutors. *The Reading Teacher*, 52, pp310–312.
6. Invernizzi, M., Juel, C. & Rosemary, C. A. (1997). A community volunteer tutorial that works. *The Reading Teacher*, 50, pp304–311.

7. Linek, W. M., Rasinski, T. V., & Harkins, D. M. (1997). Teacher perceptions of parent involvement in literacy education. *Reading Horizons*, 38, pp90–107.
8. Sikorski, M., Niemiec, R. P. & Walberg, H. J. (1999). Designing school volunteer programs. *NASSP Bulletin*, 83, pp114–116.
9. Burt, Miriam and Fran Keenan. "Trends in Staff Development for Adult ESL Instructors." June 1998. National Center for ESL Literacy Education. 14 Apr. 2004 pp. 325-330
10. Harmer, Jeremy. *How to Teach English*. England: Addison Wesley Longman Ltd., 1998 pp. 57-64
11. Shank, Cathy C. and Lynda R. Terrill. "Teaching Multilevel Adult ESL Classes." May 1995. National Center for ESL Literacy Education. 14 Apr. 2004 pp. 78-94
12. VanDuzer, Carol. "Reading and the Adult English Language Learner." August 1999. National Center for ESL Literacy Education. 21 Apr. 2004 pp. 94-109
13. Virginia Adult Learning Resource Center. *Adult Education and Literacy Instructor Starter Kit*. Richmond, VA: Virginia Commonwealth University, 2001. 17 Apr pp. 175-192
14. Lazar, A.M. (2007). It's not just about teaching kids to read: Helping preservice teachers acquire a mindset for teaching children in urban communities. *Journal of Literacy Research*, 39(4), pp. 411-443
15. <http://www.nationaltrust.org.uk>
16. <http://www.cal.org/ncle/digests/TrendQA.htm>

ФИО авторов: Tadjiyev Jamshid Jonizokovich

Samarqand davlat tibbiyot instituti akademik litseyi biologiya fani o'qituvchisi

Ochilov Begzod Salimovich

Samarqand davlat tibbiyot instituti akademik litseyi biologiya fani o'qituvchisi

Maxmudova Xurshida Irgashevna

Biologiya fan nomzodi, dotsent

Название публикации: «QO'ZILARNING SPETSIFIK BO'LMAGAN HIMOYA OMILLARIGA ONA QO'YLARNI TO'LA QIYMATLI VA QIYMATSIZ OZIQLANTIRISHNING TA'SIRI»

Organizmning asosiy fiziologik funksiyalaridan biri bo'lib patogenli omillar bilan ko'rashish va chidamliligi hisoblanadi. Shu bois, spetsifik bo'lmagan himoya omillarini aniqlash turli immunobiologik holatlarni aniqlash imkonini berdi.

Vaholanki, past darajadagi immunobiologik holat shunisi bilan harakterliki bunday organizmlar begona antigenlarga to'liq immune javob bilan reaksiya qila olish qobiliyatiga ega emaslar. Bunday hayvonlarda bacterial toksinlarni neytralizatsiya qilish, komplimentlar bilan birikish, arglyutinatsiya, oskanizatsiya va bakteriyalarni yemirish (lizis) qobiliyati pasayib ketadi. Shu bois ular, tashqi muhitning qo'lay va noqulay omillari ta'siriga juda kuchsiz moslashadilar va turli kasalliklarga juda tez chalinuvchan bo'lib qoladilar.

Tekshirishlarimizning maqsadi va vazifalarini hisobga olgan holda bo'g'ozlik davrida to'la qimmatli va qimmatsiz boqilgan ona qo'ylardan sog'ib olingan og'iz suti va ulardan to'g'ilgan qo'zilarning spetsifik bo'lmagan himoya omillariga ta'sirini o'rgandik.

Yangi tug'ilgan qo'zilarning fagositar faolligini tekshirishlar shuni ko'rsatdiki, muvozanatlashtirilgan ratsion bilan oziqlantirilgan ona qo'ylardan olingan qo'zilar qonida, to'g'ilganidan keyinoq, yani og'iz suti emgunika qadar fagosatar faollik 31.4 % chegarasida bo'ldi. Og'iz suti emganidan keyin bir kecha kunduzdan keying qonning fagositar faolligini o'rganish ham ma'lum darajada o'z o'rniga ega.

Nazorat guruhi qo'zilar qonining fagositar faolligi ko'rsatkichlari to'lig'icha boshqacha ko'rinishda bo'ldi. Nazorat guruhi qo'zilar qonining fagositar faolligining ko'rsatkichlarini tekshirish natijalari og'iz suti emguniga qadar va emganidan keyin bir kecha kunduz o'tgach o'zora mos holda 23.4 % va 22.5 % ni tashkil qildi.

Olingan ma'lumotlardan ko'rinish to'ribdiki, nazorat guruhi qo'zilar qonining fagositar faolligi to'g'ilganidan keyin 0.9 % ga pasaydi. Guruhlar orasidagi bu boradagi ko'rsatkichlar ham jiddiy o'zgarishlarga uchradi. Tajriba guruhi qo'zilar qonining fagositar faolligi og'iz suti emguniga qadar 3.0 % ni tashkil etgan bo'lsa, to'g'ilganidan bir kecha kunduz o'tganidan keyin 10.9 % ga nazorat guruhi qo'zilar fagositar faolligidan yuqori bo'lishi ko'zatildi.

Shunday qilib tajriba guruhi qo'zilar qonining fagositlari bilan 31.4 % va 33.4 % bakteriyalar parchalanadi va yutiladi, nazorat guruhi qo'zilar qonining fagositlari bilan esa o'zora mos holda 23.4 % va 22.5 % . Qayd qilinganlar asosida shuni takidlashimiz mumkinki, muvozanatlashtirilmagan ratsion bilan oziqlantirilgan ona sovliqlardan olingan qo'zilar organizmi past darajadagi immunobiologik himoyaga egadirlar, bu esa ularning qonining past darajadagi fagositar faolligi bilan o'z tasdig'ini topadi. Past darajadagi rezistentlikka ega bo'lgan qo'zilar tashqi muhitning noqulay omillari ta'siriga juda chalinuvchan bo'lib qoladi va ular juda ko'plab oshqozon – ichaklar kasalliklariga chalinishi tufayli shidon – ichaklar tizimidagi ovqat hazmi jarayonlarining bo'zilishiga olib keladi. Fagositlar tomonidan yutilgan yoki singdirilgan bakteriyalar soni ko'rsatkichlarini o'rganish ham muhim diognastik ahamiyatga ega.

Tekshirishlarimizning natijalari ko'rsatishicha tajriba guruhi qo'zilar qoni bitta leykositi bilan singdirilgan bakteriyalar soni, og'iz suti emgunika qadar 2.25 birlikni tashkil qilgan bo'lsa, to'g'ilganidan keyin bir kecha kunduz o'tgach ularning soni 2.51 birlikga ortadi. Og'iz suti emguniga qadar va to'g'ilganidan bir kecha kunduz o'tgach tajriba guruhi qo'zilar qonining fagositar soni bo'yicha farqlar 0.26 birlik chegarasida bo'ldi.

Nazorat guruhi qo'zilar qonidagi bitta leykosit bilan yutilgan bakteriyalarning o'rtacha soni og'iz suti emguniga qadar va bir kecha kunduz o'tganidan keyin 1.94 va 2.36

birlik atrofida bo'ldi. Nazorat guruhi qo'zilari qonidagi og'iz suti emguniga qadar va bir krcha kunduz o'tganidan keyin fagositar sonlar orasidagi farq 0.32 birlikga teng bo'ldi. Guruhlar orasidagi farqlar ham aniqlandi. Tajriba guruhi qo'zilari qonining leykositlari bilan yutilgan bakteriyalarning o'rtacha soni og'iz suti emguniga qadar va o'giz suti emganidan keyin bir kecha kunduz o'tgach 0.31 va 0.25 birlikni tashkil qildi, bu esa nazorat guruhidagiga nisbatan o'zora mos holda yuqori ekanligi aniqlandi.

Ona sovliqlarni muvozanatlashtirilmagan ratsionlar bilan oziqlantirish ulardan olingan qo'zilarni spetsifik bo'lmagan himoya omillarini faolligini pasayishiga olib keladi. Og'iz suti emguniga qadar va emganidan keyin bir kecha kunduz o'tgach ham qo'zilar qonining fagositar faolligi jadalligi va soni hamda bakterasidlik faolligi jiddiy darajada past bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. *Ерохин А.И.* Овцеводство / А.И. Ерохин, В.И. Котарев, С.А. Ерохин. - Воронеж : изд. Воронежского ГАУ, 2014.
2. *Мороз Т.М.* Овцы: Разведение. Содержание. Уход / Т.М. Мороз. М. : Астрель, 2012.

ФИО автора: Usmanov Nodirbek Shavkatovich

Kamoliddin Behzod nomidagi

Milliy rassomlik va dizayn instituti

Amaliy san'at fakulteti o'qituvchisi

Название публикации: «TALABALARGA HAYKALTAROSHLIKNI PLASTIK ANATOMIYA ORQALI O'RGATISH»

Annotatsiya: *Ushbu maqolada oliy o'quv yurtlarida tasviriy san'at mutaxassislarini tayyorlash, plastik anatomiya, haykaltaroshlikda odam qomati haykalini o'ziga qarab ishlash, bunda talabadan nafaqat amaliy ko'nikmalar, balki plastik anatomiya bo'yicha chuqur nazariy bilimlarni talab etilishi va haykal yasashda nimalarga e'tibor berish kerakligi haqida so'z boradi.*

Kalit so'zlar: *haykaltaroshlik, plastik anatomiya, haykal, odam qomati, sinch, sim, loy, relief.*

Ma'lumki, oliy o'quv yurtlarida tasviriy san'at mutaxassislarini tayyorlash, bir necha o'zaro bir-biri bilan chambarchas bog'lik o'quv fanlari asosida amalga oshiriladi. Shulardan biri haykaltaroshlik va plastik anatomiyadir. Bo'lajak mutaxassis qalamtasvir sohasidagi perspektiva qonun-qoidalari, yorug'-soya nazariyasi, shakllarning konstruktiv tuzilishi va nisbatlari borasida olgan bilimlarini haykaltaroshlikning eng sodda geometrik shakllardan tuzilgan natyurmort relefini amaliy bajarish mashg'ulotlari jarayonida mustahkamlaydilar. Shundan so'ng, metodik izchillikda gips rozetka elementlarini tasvirlash, inson portretininig yuz qismlari; ko'z, burun, quloq kabi modellar, odam byusti, portret reliefi va nihoyat murakkab vazifalardan bo'lgan inson qomati haykalini, ko'ringanidek tasvirlash mashg'ulotlari bilan davom ettiriladi. Bu esa talabadan bevosita inson plastik anatomiyasi bo'yicha yuqori darajadagi nazariy bilimlarni egallagan bo'lishi lozimligini bildiradi. Shuning uchun ham haykaltaroshlikni plastik anatomiyasiz tasavvur etish qiyin.

Anatomiya fani qomat, suyak va mushaklarning faqat normal tuzilishini o'rganish bilan cheklanib qolmasdan, balki insonning yoshi o'tgan sari suyak va

mushaklarni o'zgarishlarini va u modellar o'ziga xos ko'rinish xarakterga ega bo'lishini o'rgatadi.

Plastik anatomiya gavdaning tashqi qiyofasini qoplab turgan organlarning (suyak, bo'g'im, pay, mushaklar), hamda boshning ayrim qismlari (yuz, burun, ko'z, quloqlarni) tuzilishini va shaklining o'ziga xosligini, tanani tashqi fazo bo'shliq maydonida og'irlik muvozanatini saqlash va markazga tortilish kuchi qonuniyatlari asosida, sur'at, rasm, grafik tasvirlash usullaridan foydalaniladi. Bunda anatomik ma'lumotlarga tayaniladi va hajm shakllar yaratish san'ati uslubi qo'llaniladi.

Talabalarga plastik anatomiyani puxta o'rganish kelajakda ularning odam tasvirini chizish mashg'ulotlarida juda qo'l keladi. Chunki yuqori kurslarda inson qiyofasi chizib o'rganiladi. Buning uchun talabalar avvaldan bu boradagi nazariy bilimlarini mustahkamlab borishlari kerak. Keyinchalik esa naturani chizish jarayoni amaliy paytida oladigan ko'nikma va tajribalari ham shunga bog'liq ekanligi sir emas.

Haykaltaroshlikda odam qomati haykalini o'ziga qarab ishlash ta'lim bosqichlarida eng murakkab, shuning bilan bir qatorda eng qiziqarli mashg'ulot turlaridan biri bo'lib, talabadan nafaqat amaliy ko'nikmalarni, balki plastik anatomiya bo'yicha chuqur nazariy bilimlarni talab etadi. Odam haykalini ishlashni oldingi vazifalardagidek ish joyini va haykal asosini bajarishdan boshlash kerak. Asosni to'g'ri qurib olish uchun model shaklini o'rganib olinadi. U bo'lajak tananing skeleti hisoblanib, model harakati asosning o'zidayoq to'g'ri topilgan bo'lishi lozim. Asos o'qlari odam tanasi asosiy o'qlariga mos qilib olinadi. Avvaliga qalinligi 20-30 mm taxtachalardan bir 20x25 sm hajmda tekislik yasab olinadi. Unga diametri 10-16 mm simdan asos sinch yasab o'rnatiladi.

Haykal yasaladigan glagol "G" shaklidagi karkas asosga mahkamlanadi. Shundan keyin simdan qomatning sinch asosi yasab olinadi. Qomat sinchi uchun simning yumshog'i olinadi, (kerak bo'lgan hollarda uning shaklini o'zgartirish uchun) shu bilan birga u mustahkam bo'lishi ham kerak. Chunki u loy og'irligini ko'tarib tura olishi kerak.

Oyoq va qo'llar uchun sinch alohida yasaladi, aks holda bir qo'lni qimirlatganda ikkinchisi ham burilib ketishi mumkin.

Sinch gavda qismidan boshlanadi. U uchburchak shaklidagi halqa shaklida bo'ladi. Halqaning asosi yuqoriga, bosh uchlarini esa kichik vertikal ustun uchidan o'tkazilib gorizontal yelkaga mahkamlanadi. Kichik vertikal ustun va gorizontal qismida simni asosiy ustunga mahkamlanadi. Gavda qismi halqasini shunday qilib olish kerakki, uning yuqori qirrasi yelka suyagidan bir oz pastda joylashsin. Gavda halqasi yuqori burchaklari ko'krak qismi suyaklaridan oldinga chiqib ketmasin.

Bosh va bo'yin uchun sim gavda halqasidan o'tib (huddi umurtqa suyagi kabi) yuqori qismi kesishishida mahkamlanadi, keyin u kichik vertikal ustunga boradi va so'ngra gorizontal yelkaga qayriladi. Ana shunda, bosh joylashadigan yerda ustun halqaga o'tadi. Uning balandligi etyud shaklining butun balandligida olinadi.

Qo'l uchun simni gavda halqasiga uch-to'rt joydan mahkamlanadi. Qo'lni yasash uchun simning uzunligini hisobga olish kerak. Agarda u pastga tushirilgan holatda bo'lsa barmoqlarning uchi belning taxminan o'rtalariga to'g'ri keladi.

Oyoqlar uchun simlar kichik vertikal ustunga mahkamlanib, taxta tekisligiga uchlari burib qo'yiladi. Shu yerda u tekislikka deyarli tegib turadi, lekin unga mahkamlanmaydi. Chunki kerak bo'lganda ularni bemaol qimirlatish mumkin bo'lsin. Sinch asoslari tayyor bo'lganidan keyin, yelka, bel va son joylashadigan nuqtalariga bir oz simlar o'rab va kichkina yog'ochdan bo'lgan xoch (krestiklar) joylashtirib chiqish kerak. Bu ish krestiklarga loy quyilganida og'irlik qilib tushib ketmasligi, sim atrofida aylanmasligi va yaxshi yopishib turishi uchun kerak.

Tirik odamning haykalini yasashda eng asosiysi bu insonning anatomik jihatdan tuzilishini va mushaklarining haqiqiyiligini ko'rsatib berishdir. Lekin

bu hamma muskullarni aniq tasvirlash degani emas: faqatgina eng katta va ko'rinadigan muskullarni aniqlash va ishlash kerak.

Ko'pincha bunda model bir oyog'iga tayanib turgan, ikkinchisi, esa hiyol taxtaga tegib turgan holat tanlanadi. Asimmetrik turish holatida bo'sh oyoq son qismi yuqoriga ko'tarilib, tayanch oyoq tomonga qiya bo'ladi (bir yelka esa ikkinchisidan balandroq turadi). Shu bilan birga umurtqa pog'onasi va asosiy oldingi o'q chizig'i tayanch oyoqdan og'irligi holi tomonga egilib turadi.

Etyudning shakli butun balandligini bilgan holda darhol bo'yin chuqurchasini va og'irlik markazini belgilab olish kerak. Shundan keyin tayanch oyoq bilan bo'yin chuqurchasidan vertikal bo'yicha o'tuvchi chiziqni aniqlab olish kerak: buni orqasidan ham, oldidan ham, yonidan ham ko'rib aniqlanadi. Agarda bo'yin chuqurchasidan tikka chiziq tortilsa u tayanch oyoq tovonidan o'tadi. Etyud harakatlarni to'g'riligini vaqti-vaqti bilan tekshirib turish kerak (bunda chap va o'ng tomon qovurg'a suyaklari va erkin turgan oyoqning ichki muskullari o'zaro qanday moslashishlari aniqlanadi). Tananing katta qismlari nisbatlarini oldindan to'g'ri olishga harakat qilish kerak (masalan oyoqning gavda va boshga nisbatan uzunligini aniqlash va hokazo).

Katta o'lchamlarning nisbatlarini aniqlab olgandan keyin kichiklarini doim bir biriga tez - tez taqqoslab borish lozim. Modelning xarakteristikasini aniqlashga o'tishda (boshqacha aytganda o'xshashligini yetkazib berish) tana qismlari xarakterli xususiyatlarini tushunish belga nisbatan yelkaning va ko'krak qismining holati qandayligini bilib olish (bo'yinning bosh burilishi va egilishiga nisbatan harakatlarini ko'rib chiqish) muhimdir. Hajmli shaklni qurishda o'q chizig'i yoki butun tananing old o'rta chizig'i mo'ljal bo'lishi kerak. Old o'qi burun suyagidan dahanga bo'yin chuqurchasiga ko'krakdan oyoq tomonga va tayanch oyoqning ichiga tushadi; orqa o'qi esa kalla orqa suyagi do'ngligidan yettinchi bo'yin umurtqa suyagiga va shundan keyin umurtqa bo'ylab ketadi.

Sinchga loyni yopishtirib oldingi va orqa o'qlari belgilab olinadi. Masalan bo'yindagi chuqurchani topib olib darhol bo'yin yettinchi umurtqa suyagini aniqlab olish kerak (oldingi yuqori va orqa yuqori yon suyaklari bir xil qiyalik egilishlarini qurib olish lozim).

Shu bilan birga tovondan tizza ko'zining uchigacha (undan esa o'sha oyoq suyagining beligacha bo'lgan masofani topish), bo'yin chuqurchasigacha o'lchash va ularning bir - biriga nisbatlarini aniqlash kerak.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, haykalni yasash loyni gavda asosiga qo'yib chiqishdan boshlanadi, uning qalinligi yasab bo'lingan karkasga qarab olinadi. Shundan keyin shaklni yasashga, harakatlarini aniqlashga nisbatlarini belgilashga va ularni umumiy yaxlitlikka keltirishga kirishiladi. Haykalni yasashda tirik modelning

harakatini, plastikasini va xarakterini his etish, uning nisbatlarini to'g'ri belgilash va shakllar plastikasi orqali yetkazib berish juda muhim.

Umumiy hajmni ko'rsatib olib va nisbatlarini aniqlangandan so'ng haykalning umumiy hajmi bilan keltirishga o'tiladi. Tirik odamning haykalini yasashda eng asosiysi umumiy hajmni ko'rsatib olib va nisbatlarini aniqlagandan so'ng, haykalning umumiy hajmi bilan solishtirishga o'tiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

10. B.Boymetov "Haykaltaroshlik va plastik anatomiya" T.: 2007 y
11. B.B.Boymetov. M.S.Tolipov "Plastik anatomiya". Kasb hunar kollejlari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent,2005
12. Boymetov B.B. Haykaltaroshlik. Toshkent. 2003.
13. N.K.Axmedov. «Odam anotomiyasi» Atlas. Ibn-Sino.T. 1-jild. 2-jild. 1996 y.
14. <http://library.ziyonet.uz/>
15. <https://lib.cspi.uz>

ФИО автора: Tadjiyev Allamurod Jovliyevich

Surxondaryo viloyati Qiziriq tumani 34-maktab Tarix fani o'qituvchisi

Название публикации: «XORAZMSHOHLAR DAVLATINING TASHKIL TOPISHI VA UNING TARAQQIYOT BOSHQICHLARI»

Anotatsiya: ushbu maqola orqali siz Xorazmshohlar davlatining tashkil topishi va rivojlanish boshqixhlari haqida habardor bo'lasiz.

Kalit so'z: Xorazmshohlar, rivojlanish boshqichlari, Kayxusrav, Mouronnahr, Fors, O'rta sharq.

XORAZMSHOHLAR DAVLATI — qadimgi davrdan 13-a. o'rtalariga qadar Xorazm hududida hukmronlik qilgan sulolalar (siyovushiylar, afrig'iylar, ma'muniylar, oltintoshlar, anushteginiylar). X. d. ni xorazmshohlar boshqargan. Markazi, asosan, Amudaryoning quyi oqimida joylashgan bo'lsa ham, rivojlangan davrlarida, ayniqsa, 13-a. boshlarida shim. da Kaspiy dengizining shim. sohillari, jan. da Hindukush tog'lari, sharqda Qashqargacha yetgan. Arxeologik ma'lumotlar Ko'zaliqir, Kuyqirilgan qal'a, Tupromchal'a, Kat qal'alarini poytaxt shahar bo'lgan deb taxmin qilishga imkon beradi. Yozma manbalar Kat qal'asini afrig'iylar sulolasi vakillarining so'nggi qarorgohi bo'lganligini tasdiqlasa, Gurganj (Ko'hna Urganch) sh. ma'muniylar, oltintoshlar va anushteginiylar sulolasining poytaxti bo'lgan.

Abu Rayhon Beruniy ma'lumotlariga qaraganda, xorazmshoh unvonini olgan dastlabki sulola siyovushiylar hisoblanadi. Mil. av. 8-a. da shakllangan Qadimgi Xorazm (q. Xorazm) davlatida axomaniylar va undan keyingi afrig'iylar sulolasi asoschisi Afrig'gacha (305-y.) bulgan Xorazmshohlar davlati haqida to'la va aniq ma'lumotlar yo'q.

Beruniy bu haqda: «Siyovush ibn Kayxusravning Xorazmga kelishidan, Kayxusrav va uning naslining Xorazmda podshohlik kilishlaridan tarix oldilar. Shu vaqgda Kayxusrav Xorazmga ko'chib, turk podshoxlari (ustidan) xukmronligini yurgizgan edi», deb yozgan.

Kayxusrav bilan Afrig' davri oralig'ida «xorazmshoh» unvoniga sazovor bo'lgan shoxdardan bizga Kayxusrav (taxm. mil. av. 1200—1140-y.), Saksafar (taxm. mil. av.

519—517-y.), Farasman (taxm. mil. av. 329—320-y.), Xusrav (taxm. mil. av. 320-y.) nomlari ma'lum. Bu davrlarga oid arxeologik manbalar Xorazmshohlar davlatida sun'iy sug'orishga asoslangan dehqonchilik, savdosotiq ancha rivojlanganidan darak beradi. 1938—40, 1954—56 va 1965—75 y. lardagi arxeologik etnografik ekspeditsiyalar natijasida o'rganilgan yodgorliklardan topilgan moddiy madaniy topilmalar Xorazmda ilmfan, san'at, haykaltaroshlik yuksak darajada rivojlanganidan darak beradi. Bu yodgorliklarning yuqori qatlamlari va hozirgacha saklanib qolgan qismlarining ko'pchiligi, asosan, afrig'iylar sulolasi davrida qurilgan.

3-a. da Xorazm hududida iqtisodiy siyosiy jihatdan mustaqil bo'lib olgan bir nechta hokimliklar vujudga kelgan. Tuproqqal'a saroyi zallarining birida boshiga toj kiygan va qo'lga burgut ushlagan podsho haykalining topilishi, shuningdek, Anqaqal'a yaqinida ham boshida toj, qo'lida burgut ushlagan kishi rasmi solingan tanganing topilishi va shu joyda zarb qilinganligi mahalliy sulola hokimiyati o'rnatilganligidan guvohlik beradi. Topilgan tangalarda lotin alifbosidagi «S» harfiga o'xshash siyovushiyalar tamg'asining borligi, bu sulola siyovushiyalar avlodidan bo'lishi mumkinligini ko'rsatadi. Mil. 3-a. o'rtalarida Kushon podsholigidagina emas, balki butun O'rta Sharqda katta siyosiy o'zgarishlar ro'y beradi. Kushonlar sulolasi bilan bir vaqtda arshakiylarning hukmronligi yemiriladi. Xorazmda kushonlar bilan kurash va ichki siyosiy larzalar qudratli mahalliy sulolani vujudga keltiradi. Bu sulola o'z tangalarini zarb qiladi va shaharlarda o'zlariga saroylar quradi. Shunday qilib, 3-a. da Xorazmda kushonlar bilan kurashda g'olib chiqqan siyosiy guruh — afrig'iylar sulolasiga asos solinadi.

Xorazm eftaliylar (5-a. ning 2-yarmi — 6-a. ning o'rtalari) davrida ham, turklar (6-a. ning 2 yarmi — 7-a. ning 1-yarmi) davrida ham o'zining siyosiy mustaqilligini saqlab qoldi.

Vizantiyalik tarixchi Menandr, Xorazm 6-a. ning 60-y. larida Vizantiya va turklar bilan diplomatik aloqalar olib borganligi to'g'risida to'liq bo'lmagan ma'lumot beradi.

Arab manbalarida Xorazmning arab lashkarboshilari Salim ibn Ziyod va Umayya ibn Abdulloh tomonidan ikki marta bo'ysundirilganligi to'g'risida gapiriladi. Aslini olganda bu yerlarga ham Movarounnaxr shaharlariga nisbatan qilinganidek, talontoroj

yurishlari uyushtirilib turilgan. Faqat 8-a. boshidagina Xuroson noibi Qutayba ibn Muslim boshchiligidagi qo'shinlar Xorazmni uzilkesil bosib oldilar. Qutayba xorazmliklarning tarixiy adabiyoti va madaniy merosini yaratgan va saqlab kelgan olimlarni qirib yuboradi va quvg'in qiladi. Shuning uchun ham, arablargacha bo'lgan Xorazmshohlar davlati tarixiga oid yetarli yozma manbalar uchramaydi.

Arablarining shafqatsiz zulmi va quvg'iniga uchragan xorazmshohning ukasi Xurzod tarafdorlaridan bir guruhi Bulon boshchiligida 712-y. dan 730-y. gacha Xazar xotsonligi hududlariga ko'chib, mustahkam o'rnashib, bu yerda ular armiya, davlatni boshqarish ishlarini o'z qo'llariga oldilar. Ular harbiy mavqelarini mustahkamlab, Kavkazda arablar egallagan yerlarga xavf sola boshlaydilar.

Bu davrda Urganch voliysi va Xorazmshohlar davlati xalifalikka to'g'ridanto'g'ri bo'ysunib, har qaysisi alohidaalohida xiroj to'lab turishgan. Xorazmshohlar davlati hukmdorlari o'z mavqelarini mustahkamlash uchun bir qancha tadbirlarni amalga oshirishgan. 751-y. xorazmshoh Shaushfirning elchilari Xitoyga kelganligi haqida ma'lumotlar sakdanib qolgan.

Kuchli larzalardan tushkunlikka uchragan Xorazmshohlar davlati 9—10-a. larda Arab xalifaligining yemirilishi tufayli ketmaket O'rta Osiyo va Sharqiy Eronda paydo bo'lgan yirik mustaqil davlatlar tohiriylar, safforiylar va somoniylar qo'l ostida bo'lgan.

Tarixiy va arxeologik ma'lumotlarga qaraganda 10-a. oxirlarida Xorazm iqtisodiy jihatdan juda tez rivojlana boshlaydi. Bunga shaharlarning o'sishi dalil bo'la oladi. Agar, Tabariy 712-y. da Xorazmda uchta shahar bo'lganligini ko'rsatib o'tsa, Istaxriy 10-a. boshlarida Xorazmda shaharlar soni o'ntaga yetganligini ko'rsatadi. 985-y. larda esa, Makdisiyning yozishicha, Xorazmdagi shaharlarning soni o'ttiz ikkitaga yetgan. Arxeologik qazilma vaqtida topilgan kulolchilik mahsulotlari bu shaharlarda hunarmandchilik tez rivojlanganligidan darak beradi. Arab manbalariga qaraganda, 10 — 11-a. larda Xorazm yirik savdo markaziga aylangan. Xorazm savdogarlari, hoz. Qozog'iston va Turkmaniston o'rnidagi dashtlarda yashovchi aholi bilan Volga bo'yidagi Xazariya va Bulg'or podsholigi hamda Sharqiy Yevropadagi slavyan olami bilan keng ko'lamda savdo ayirboshlash ishlarini olib borgan. Sharqiy Yevropa

savdoning o'sishi natijasida X. d. ning shim. g'arb tomonidan eng chekka istehkomi bo'lgan Urganch Xorazmda bu savdoning birinchi ahamiyatga ega bo'lgan markaziga aylangan. «Hudud ulolam» muallifining ta'rificha, «Gurganj» qad. zamonda Xorazm mulklari jumlasiga kirgan shahar bo'lib, endilikda uning alohida podshosi bor. Shahar podshosini «Gurganj miri» deb ataydilar. Uning alohida bo'lib ajralib chiqishini — mamlakatning iqtisodiy jihatdan gurillab o'sishi, Volga bo'yi bilan bo'lgan savdo aloqalarining rivojlanishi hamda siyosiy tarixiy sharoit bilan bog'langan holda tushunish mumkin.

10-a. ga oid yozma manbalarda qayd qilinishicha, xorazmliklar qo'shnilar o'g'uzlar &n muvaffaqiyatli jang qilib turgan. Xorazmliklar Xazar xoqonligida muhim rol o'ynaganlar, xoqon qo'shinlaridagi asosiy qism ulardan iborat bo'lgan. 992-y. somoniyNuh ibn Nasr o'z poytaxti Buxorodan mahrum bo'lib, Amul (Chorjo'y) ga qochadi va shu yerdan turib istilochilarga qarshi kurashni uyushtirmoqchi bo'ladi. Xorazmning ikkala hokimi unga yordamga keladi. Nuh ularning ko'rsatgan yordami uchun Xurosondagi ikkita yirik mulkini taqdim qiladi: xorazmshoh Abu Abdulloh Muhammadga Obivardni, Urganch amiriMa'mun ibn Muhammadga Niso sh. ini beradi. V. V. Bartold ko'rsatib o'tganidek, Nuh Xurosonning itoatsiz hokimi Abu Aliga qarama qarshi shunday ish qilgan edi. Shunisi qiziqki, Abu Ali Nisoni hech qanday qarshiliksiz Ma'munga topshiradi, lekin Abu Abdulloh yuborgan vakillarni Obivardga kiritishdan bosh tortadi. Gardiziynint hikoya qilishicha, isyonkor Abu Ali 995-y. bahorida Nuhning vassali va lashkarboshisi sifatida harakat qilgan Sabukteginning lashkarlaridan yengilgach, dastlab Rayga qochadi, so'ngra Nishopurga qaytishga harakat qiladi. Sabukteginning o'g'li Mahmudning qo'liga tushadi va uncha katta bo'lmagan guruh bilan Xorazmga Ma'munning panohiga qochadi. Lekin uni xorazmshohning askarlari ushlab oladilar va Katga keltiradilar. Bu voqea ikki Xorazm davlati o'rtasidagi kurashning uzilkesil barham topishiga bahona bo'ladi. Ma'munning qo'shini Katni ishg'ol qilgan va ozod qilingan Abu Alini, Ma'mun Urganchda tantana bilan kutib olgan. Asir olingan so'nggi afrig'iy ham shu yerga keltirilgan.

Adabiyotlar ro'yhati

Tolstov S. P., Xorazm madaniyatini izlab, M., 1948; G'ulomov Ya., Xorazmning sug'orish tarixi, T., 1959; Abu Rayhon Beruniy, Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar, 1j., T., 1968; Shahobiddin Muhammad anNasaviy, Sulton Jaloliddin Manguberdi hayoti tafsiloti, T., 1999; Oydin Tonariy, Jaloliddin Xorazmshoh va uning davri, T., 1999; Buniyodov 3., Anushtagin Xorazmshohlar davlati, T., 1998.

ФИО автора: Satimov Muhammadsobit Dilshodbek o'g'li

ADU o'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

1-kurs magistranti

Название публикации: «TARIXIY-BADIIY ASARLARNING MA'NAVIY-MA'RIFIY AHAMIYATI (MUSTAQILLIK DAVRI QISSALARI MISOLIDA)»

Tarixiy mavzuda yozilgan badiiy asarlar, xususan, qissa va romanlar xalqimiz tarixining badiiy solnomasidir. Shuning uchun ham milliy hurlik tufayli o'zligini anglayotgan, ajdodlarining kim ekanligi, tarixiy ildizlari qaysi davrlarga borib taqalishi bilan qiziqayotgan har bir vatandoshimiz uchun tarixiy manbalar bilan bir qatorda shu mavzudagi badiiy asarlar ham g'oyat nodir tarixiy xotira sarchashmasi vazifasini o'taydi. Zero, Respublikamiz birinchi Prezidenti I.A.Karimov juda to'g'ri ta'kidlaganlaridek, "Tarix xotirasi xalqning, jonajon o'lkaning, davlatimiz hududining xolis va haqqoniy, tarixini tiklash, milliy o'zlikni anglash, ta'bir joiz bo'lsa milliy iftixorni tiklash va o'stirish jarayonida g'oyat muhim o'rin tutadi" [1, B. 140].

O'zbek tarixiy qissa va romanlarining o'ziga xos milliy estetik tabiati, mavzu yo'nalishlari, tarixiy voqelikni badiiy aks ettirish mezonlari, syujet tuzilishi va obrazlar tizimi xususida bir qator ilmiy tadqiqotlar yaratilgan.

O'zbek qissachilik va romanchiligining umumnazariy muammolaridan bahs yuritadigan yirik monografik tadqiqotlardagi tarixiy qissa va romanlar tahliliga doir boblar, shuningdek, bevosita tarixiy qissa va romanlarning badiiy xususiyatlari, tarixiy voqelik va badiiy uydirmaning nasrdagi o'rni, tarixiy shaxslar obrazining badiiy talqini masalalarini o'rganishga bag'ishlangan nomzodlik va doktorlik dissertatsiyalarida o'zbek tarixiy qissachilik va romanchiligining shakllanishi, rivojlanish tamoyillari, poetikasi va adiblar badiiy mahorati chuqur tadqiq etilgan.

Respublikamiz mustaqillikka erishgan, bir tomondan, badiiy adabiyotda xalqimiz tarixida muhim rol' o'ynagan buyuk shaxslar – (xususan, sohibqiron Amir Temur, Bobur, Feruz kabi)ga bag'ishlangan adabiy asarlar yuzaga keldi. Ikkinchidan, tarixiy mavzudagi asarlarni sof badiiy matn sifatida tahlil etish asosida yangi nazariy tadqiqotlar ham yaratildi. Xususan adabiyotshunos G'.Murodovning maqola va

kitoblarida tarixiy romanning poetik tabiati, folklor va uning roman, syujet qyirilishidagi o‘rni, romanlar tasnifi hamda yangi romanlarda tarixiy shaxslar obrazining badiiy talqini kabi masalalar yoritilgan [2].

Mamlakatimiz istiqbolga erishgach, bobolarimiz yaratgan boy ma’naviy merosni o‘rganish, o‘lkamizning haqqoniy tarixini yaratish, o‘zining bebaho tafakkur qudrati tufayli madaniy-ma’rifiy va ijtimoiy hayotimizda, xalqimiz ruhiy-ma’naviy olamida o‘chmas iz qoldirgan ulug‘ ajdodlarimizning mo‘‘tabar asarlarini keng ommalashtirish imkoniyati yuzaga keldi. Bugungi kunda ma’naviyatimiz asosi hisoblangan tarixiy qadriyatlar va tarixiy haqiqatlarni tiklash hamda dunyo tsivilizatsiyasining beshigi hisoblangan jonajon O‘zbekistonimizning haqiqiy tarixini yaratishga katta ahamiyat berilmoqda. Binobarin, ajdodlarimiz tarixining shonli zarvaraqlaridan xalqni bahramand etishda o‘zbek tarixiy romanchiligining ham munosib o‘rni bor. O‘zbek adiblari yurtimiz tarixining o‘ziga xos badiiy komusini yaratish ishtiyoqida qalam tebratib, davr haqiqatlarini badiiy tafakkur qatlamlariga ko‘chirishda o‘zlarining yuksak ijodiy mahoratlarini namoyish etdilar.

XX asr oxiri – XXI asr boshlaridagi o‘zbek adabiyoti ushbu davrda yuz bergan ijtimoiy-siyosiy, madaniy hayotdagi o‘zgarishlarni aks ettiradi. Bugungi kun adabiyotshunos olimlari va tanqidchilari o‘zbek adabiyoti rivojida yuz berayotgan o‘zgarishlarni anglab yetishga va ularga munosib baho berishga urinmoqdalar. Tadqiqotchi yozish uslubi rivojlanishining asosiy yo‘nalishlarini nasrning janr prinsipiga asosan bo‘linishidan kelib chiqqan holda ko‘rsatib o‘tadi:

- 1) adabiyotda g‘oya va mavzu maydonining kengayishi;
- 2) ijtimoiy, axloqiy, ma’naviy, oilaviy masalalarga e’tiborning kuchayishi;
- 3) insonparvarlik mazmuni va psixologizmning chuqurlashuvi;
- 4) o‘zbek xalqining o‘zligini tanishi va mentaliteti masalalariga murojaat etilishi;
- 5) hayot mazmunini falsafiy mushohada etish.

X.Karimovning fikricha, mazkur yo‘nalishlarning barchasi yozish uslubining realistlik va modernistik turiga asoslanadi. Adabiyotshunos olim voqealikning modernistik prinsipda aks ettirilishini o‘zbek adabiyotidagi sifat jihatdan yangi hodisa deya ta’kidlaydi. U “totalitar sharoitda mazkur estetik qarashlarni qo‘llash imkonsiz edi”,

deya ob'yektiv sabablarni ham, “adabiyotda modernizmning barcha prinsiplari va uslublarini to‘la qo‘llay oladigan ijodkorlar hali yetishib chiqmagan edi”, deya, sub'yektiv sabablarni ham ko‘rsatib o‘tadi. X.Karimov zamonaviy so‘z ijodkorlarining eng muvaffaqiyatli tajribalari ramz va majozlarga tayanganini ta’kidlaydi. Bundan tashqari, u o‘zbek adabiyotida “detektiv yo‘nalish” paydo bo‘lganini va bu ham yangilik ekanini qayd etadi.

Adabiyotshunos olim “Zamonaviy o‘zbek adabiyoti uchun muallifning dunyoni his etish konsepsiyalaridagi xilma-xillik, voqelikni anglashning yangicha shakllari paydo bo‘lishi hamda adabiy obrazlarni milliy qadriyatlar nuqtai nazaridan qayta anglash xosdir”, deya xulosa qiladi. Yo‘ldosh Solijonov ham o‘zining zamonaviy adabiy jarayonlar konsepsiyasini adabiy janrlarning bo‘linish prinsipiga asoslangan holda tuzadi. Olimning ta’kidlashicha, zamonaviy o‘zbek adabiyoti “... Sharq adabiy an‘analarini boyitgan holda jahon adabiyoti tendensiyalarini o‘zlashtira boshladi”.

Zamonaviy adabiy jarayonda turlicha uslublar, janrlar va bugungi voqelikni haqqoniy aks ettira oladigan tasviriy-ifoda vositalarining yangilanishi bilan ifodalanuvchi g‘oyaviy-estetik tendensiyalarning paydo bo‘lishi shu bilan izohlanadi. Mazkur tendensiya o‘zining axloqiy-g‘oyaviy tayanchlarini o‘zbek xalqining shonli o‘tmishidan izlaydi.

O‘zbek adabiyotidagi “o‘tish” davri vatanparvarlik ruhi yorqin aks etgan ko‘plab asarlarning (xususan, Abdulla Oripov, Erkin Vohidov, Shavkat Rahmon she’riyati, Shukur Xolmirzayev va Omon Muxtorning qator nasriy asarlari) vujudga kelishi hamda tarixiy siymolar va xalq qahramonlari obrazi yaratilishida ko‘rinadi. Bunga Maqsud Qoriyevning “Ibn Sino”, “Beruniy”, Muhammad Alining “Sarbadorlar”, Sa’dulla Siyoevning “Yassaviyning so‘nggi safari”, Asad Dilmurodning “Mahmud Torobiy” kabi asarlarini misol qilib keltirish mumkin. Bu hodisaning mohiyati shundaki, xalqimizning o‘z-o‘zini anglashi, o‘zining millat sifatida noyob ekanligini idrok etishi, mustaqil hayot qurish uchun ilhomlanish manbalarini topishi zarur edi. Shuni alohida ta’kidlash joizki, mazkur davr ijodkorlari adabiy pozitsiyalarining turlicha ekanligiga qaramay, boshqa-boshqa qutblarga ajralib ketmadilar.

Bundan tashqari, sobiq sho‘rolar davrini qayta baholaydigan, siyosiy qatag‘onlar va “shaxsga sig‘inish”, sho‘rolar davriga tegishli bo‘lgan “xususiyatlar” – milliy an‘analar va urf-odatlarini mensimaslik natijasida kelib chiqqan oqibatlar haqida hikoya qiluvchi asarlar yaratildi. Masalan, Nazar Eshonqulning “Urush odamlari” qissasida jahon urushi olis qishloq odamlari hayotiga keltirgan kulfatlar, “Maymun yetaklagan odam” hikoyasida esa kommunizm ideallariga ishongan inson taqdiri fojiasi aks etadi; Tohir Malikning “Murdalar gapirmaydilar” asarida “shaxsga sig‘inish” davri qatag‘onlari haqida so‘z borsa, Tog‘ay Murodning “Otamdan qolgan dalalar” romanida millatning uch avlod vakillari taqdiri qalamga olinadi. Bu tipdagi asarlarda fojiaiy ruh va millat dardini chuqur his etish ustuvorlik qiladi.

Yuqoridagi asarlarning barchasi o‘zbek tarixini yoritishdagi adabiy tiplarini yaratishda muayyan ijodiy yutuqlarga erishganligini ko‘rsatadi. Tarixiy haqiqatlarni badiiy talqin qilish orqali esa ajdodlarimizning milliy qadriyatlari va umuminsoniy an‘analarini bir butun holda bilishga yo‘l ochadi.

Adabiyotlar:

1. Karimov I. O‘zbekiston XXI asr bo‘sag‘asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. – T.: O‘zbekiston, 1997.
2. Murodov G‘. Tarixiy romanda hujjatlilik // O‘zbek tili va adabiyoti. 1994, 4-5-6 sonlar. O‘sha muallif Moziy va badiiy adabiyot. – Buxoro: “Buxoro” nashriyoti, 1994.
3. Sanjar Sodiq. Yangi o‘zbek adabiyoti tarixi. Darslik. – T.: “Universitet”, 2005.

ФИО авторов: Karomatov Navro`z Hamzayevich

Jizzax davlat pedagogika instituti

Ta'limda axborot texnologiyalari

yo`nalishi 1 - kurs magistranti

Botirov Muzaffar Xodiyevich

Jizzax viloyati Forish tuman

Xalq ta'limi bo'limiga qarashli

80-IDUM Informatika va axborot texnologiyalari

fani oliy toifali o'qituvchisi

Название публикации: «ТЕХНОЛОГИЯ FANI DARSLARINI INNOVATSION
ТЕХНОЛОГИЯЛАР ASOSIDA TASHKIL ETISHNING SHAKL VA
METODLARI»

Bugungi kunda mustaqil fikr yurita oladigan va mustaqil harakat qila oladigan yosh avlodni tarbiyalash asosiy vazifalardan hisoblanadi. Shuning uchun ham didakt olimlar va ilg'or o'qituvchilar o'quvchilarda o'quv faoliyatiga ijodiy yondashishni rivojlantirish yo'llarini qunt bilan izlamoqdalar. Bular jamiyatni tarbiyalashning yangi tuzilmasini yaratishdan iborat umumiy jarayonning davomidir.

Zamonaviy ta'limni tashkil etishga qo'yiladigan muhim talablardan biri ortiqcha ruhiy va jismoniy kuch sarf etmay, qisqa vaqt ichida yuksak natijalarga erishishdir. Qisqa vaqt orasida muayyan nazariy bilimlarni o'quvchilarga yetkazib berish, ularda ma'lum faoliyat yuzasidan ko'nikma va malakalarni hosil qilish, shuningdek, o'quvchilar faoliyatini nazorat qilish, ular tomonidan egallangan bilim, ko'nikma hamda malakalar darajasini baholash o'qituvchidan yuksak pedagogik mahorat hamda ta'lim jarayoniga nisbatan yangicha yondashuvni talab etadi.

Innovatsion texnologiya o'z mohiyatiga, ko'ra subyektiv xususiyatga ega, ya'ni, har bir pedagog ta'lim va tarbiya jarayonini o'z imkoniyati, kasbiy mahoratidan

kelib chiqqan holda ijodiy tashkil etishi lozim. Qanday shakl, metod va vositalar yordamida tashkil etilishidan qat'iy nazar innovatsion texnologiyalar:

- pedagogik faoliyat (ta'lim-tarbiya jarayonining) samaradorligini oshirishi;
- o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasida o'zaro hamkorlikni qaror toptirishi;
- o'quvchilar tomonidan o'quv predmetlari bo'yicha puxta bilimlarning egallanishini ta'minlashi;
- o'quvchilarda mustaqil, erkin va ijodiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishi;
- o'quvchilarning o'z imkoniyatlarini ro'yobga chiqara olishlari uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishi;
- pedagogik jarayonda demokratik va insonparvarlik g'oyalarining ustuvorligiga erishishni kafolatlashi zarur.

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interaktiv metodlar, innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundan-kunga kuchayib bormoqda, bunday bo'lishining sabablaridan biri shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda o'quvchi-o'quvchilarni faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalar ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib tahlil qilishlariga, xatto xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishlariga o'rgatadi. O'qituvchi bu jarayonda shaxsni rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik funksiyasini bajaradi. Ta'lim jarayonida o'quvchi asosiy figuraga aylanadi.

Zamonaviy pedagogikada ta'lim berishning umumiy shakllari (jamoaviy, guruhli, yakka tartibda) va o'quv-tarbiyaviy jarayonni tashkil etish shakllari (dars, fan, texnika to'garaklari, o'quvchilar ilmiy uyushmalari, ekskursiyalar) farqlanadi.

Ta'limni tashkil etish shakllari pedagogik jarayonni tashkil etishning tarixan mavjud bo'lgan, barqaror va mantiqan tugallangan ko'rinishi bo'lib, unga

muntazamlik va yaxlitlik, o'z-o'zini rivojlantirish, shaxsiylik va faoliyatli xarakter, ishtirokchilar tarkibini doimiyligiga o'tkazishning muayyan tartibi mavjudligi xosdir.

Pedagogik texnologiya masalalari muammolarni o'rganayotgan o'quvchilar, ilmiy tadqiqotchilar, amaliyotchilarning fikricha pedagogik texnologiya – bu faqat axborot texnologiyasi bilan bog'lik hamda o'qitish jarayonida qo'llanishi zarur bo'lgan, kompyuter masofali o'qitish yoki texnik vositalardan foydalanish deb belgilanadi. Pedtexnologiyaaning eng asosiy negizi bu o'qituvchi va o'quvchi-o'quvchining belgilangan maqsaddan kafolatlangan natijaga hamkorlikda erishishlari uchun tanlangan texnologiyalarga bog'lik. Ya'ni o'qitish jarayonida maqsad bo'yicha natijaga erishishda qo'llaniladigan har bir ta'lim texnologiyasi o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida hamkorlik faoliyatini tashkil eta olsa, har ikkalasi ham ijobiy natijaga erisha olsa, o'quv jarayonida mustaqil fikrlay olsa, ijod qilsa, izlansa, tahlil qilsa, xulosa chiqarsa, o'zlariga, guruhga, guruh esa ularga baho bera olsa, o'qituvchi ularning bunday faoliyatlari uchun imkoniyat va sharoit yaratsa, shu o'qitish jarayonining asosi hisoblanadi.

Jamiyatimizdagi o'zgarishlar, jumladan ta'lim sohasidagi yangiliklar darslarga innovatsion yondashuvlar o'quvchilar bilim, ko'nikma va malakalarini innovatsion texnologiyalar yordamida shakllantirish, mehnat ta'limi darslari jarayonida o'rgatish va yuqori bosqichga ko'tarish ta'lim sohasida olib borilayotgan o'zgarish, jamiyatimiz taraqqiyotning keng va ravon yo'liga olib chiqilishiga imkon beradi. Biz o'quvchilarga ta'lim berish muammosini muvaffaqiyatli hal etishimiz uchun mehnat ta'limi darslarida innovatsion texnologiyalar faoliyatini to'g'ri tashkil etish, innovatsion texnologiyalar asosida mashg'ulotlarni tashkillashtirish, umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'qitishni tashkil qilishning shakl va metodlariga qo'yiladigan zamonaviy talablar, mehnat ta'limi darslarida innovatsion texnologiyalarni tadbiq etishning shakl, metod va vositalari asosida o'quvchilar bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirishning muhim sifatlarini eksperimental tadqiq etish zarur deb hisoblayman.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Suyarov K. T. O'quvchilarning fizikadan olgan ekspremental bilimi, o'quvi va ko'nikmasini tekshirishning darajalari va ularni amalda qo'llash // Ta'lim, fan va innovatsiya. 2016.
2. Abdalova S. Mustaqil ta'limni boshqarish va o'quvchilarning ijodiy qobiliyatini rivojlantirishda kreativ texnologiyalar ning o'rni // Ta'lim menejmenti. - Toshkent, 2011.
3. Abdullayev G. A. Fizika. "O'qituvchi"-1989.
4. Bandarkova A. Kreativnaya pedagogicheskaya texnologiya formirovaniya professionalnoy kulturi uchashixsya // Nauchno-metodicheskiy jurnal. -Moskva, 2008.

ФИО авторов: Мирзаева Нафиса, Саидмуродова Наргиза

Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети

2-курс магистр талабалари

Название публикации: «XX-XXI АСРЛАРДА ЎЗБЕК ХАЛҚ ЧОЛҒУЛАРИ АНСАМБЛЛАРИ ФАОЛИЯТИ»

Аннотация: Ўзбек миллий мусиқа санъатида халқ чолғулари ансамблларининг фаолияти.

Калит сўзлар: ансамбл, дутор, мақом, терма, лапар, ялла.

Activities of Uzbek folk ensembles in the XX-XXI centuries.

Mirzayeva Nafisa, Saidmurodova Nargiza

Tashkent State Pedagogical University named after Nizami.

2nd years master`s students

Annotation: Activities of folk ensembles in the Uzbek national music.

Key words: ensemble, dutor, makom, terma, lapar, yalla.

Барчамизга маълум-ки, шарқ халқлари мусикаси тарихи азал-азалдан илдиз отиб, ривожланиб келган. Жумладан, ўзбек халқ чолғулари ансамбллари ҳам ўз тингловчиларига хизмат қилиб келмоқда. Яқин

ўтмишда ҳам кўплаб ансамбл ва оркестрлар ўз иш фаолиятларини олиб боришиб, ҳозирги давримизгача ҳам яшамоқда. Шундай ансамбллардан бири 1936-йилда ташкил этилган 98 кишидан иборат халқ чолғулари ансамблидир. Ўзбек давлат филармонияси қошида ташкил этилган бу ансамблга Тўхтасин Жалилов раҳбарлик қилган. Ансамбл шакл жиҳатидан оркестрга ўхшасада, ижро йўналиши бўйича анъанавий услубда, яъни унисон тарзда ижро этарди. Шу туфайли, баъзи манбаларда ансамбл, баъзиларида эса “унисон оркестр” деб

берилган.

Ансамбл

Тўхтасин

Жалилов раҳбарлигида қизғин иш фаолиятини олиб боришган. Улар ўзбек халқ мусиқаларини ижро этган ҳолда нафақат Ўзбекистонда, балки мамлакатдан ташқарида ҳам кенг тарғиб этишган. Ансамбл таркибида Абдуқодир Исмоилов, Ахмаджон Умрзоқов, Ашурали Юсупов сингари мушхур созандалар ҳам бор эди.

1936-йилда, ташкил этилган йилидаёқ Халқаро фестивалда қатнашишади ва биринчи ўринни эгаллайдилар. 1937-йилда, илк бор республикамиздан ташқарида, Москвадаги ўзбек санъати декадасида иштирок этишади. Ўзларининг концерт дастурлари орқали кенг қамровли тингловчиларнинг олқишига сазовор бўлишади.

1939-йилда илк бор дуторчи қизлар ансамбли ташкил этилди. Ўзбек давлат филармонияси қошидаги бу ансамблга Юнус Ражабий ва Лутфихоним Саримсоқовалар ташаббуси билан асос солинди. Ўттиз созандадан иборат бўлган ҳаваскор дуторчи аёллар ансамблига бадий раҳбар Лутфихоним Саримсоқова, мусиқий раҳбарликка эса Фаҳриддин Содиқов тайинланади. Фаҳриддин Содиқов бастакорлик фаолиятини ҳам жамоа билан узвий ҳолда олиб борган.

Дуторчи қизлар

ансамблининг мусиқа раҳбари ансамбл таркибидаги ҳаваскорларга дутор чалишни ҳам ўргатган. Халқ термалари, халқ жанрларидан намуналарни танлаб, саралаб олиб, уларни аёллар жўрнавозлигига мослаштириш каби ижодий ишларни олиб борган. Бу каби ижодий ҳаракатлари орқали бадий жамоа ижро дастурини, репертуарини бойитган. Ансамбл таркибидаги созандалар билан янги асарлар устида иш олиб бориб, халққа беминнат маданий хизмат кўрсатган.

1978-йилда дуторчи қизлар ансамбли қайта ташкил этилди. Бу жамоага кўп йиллар давомида моҳир созанда, бастакор, Ўзбекистон халқ артисти Ғанижон Тошматов раҳбарлик фаолиятини олиб борди. Ансамбл репертуарида асосан ўзбек халқ кўшиқлари, яллалар ва лапарлардан иборат эди. Жамоа ўзининг концерт дастурлари, намойишлари орқали халқнинг дилидан жой олди. Давлат миқёсида ўтказиладиган турли тадбир ва байрамларда фаол иштирок этиб келишмоқда. Ҳозирги кунда ҳам дуторчи қизлар ансамблининг

янгиланган таркибида ҳам қизғин ишлар олиб борилмоқда. Ўз иш аолиятларини давом эттириб, мусиқа ихлосмандларини хушнуд этиб келмоқда.

1959-йилда эса Ўзбекистон радиоси қошида мақомчилар ансамбли ташкил этилди. Бу ансамблга Юнус Ражабий раҳбарлик қилади. Юнус Ражабий раҳбарлигидаги бу ансамблга халқ орасидан етишиб чиққан иқтидорли, етук созанда ва хонандалар жалб қилинган. Мақомчилар ансамблининг бадий раҳбари Юнус Ражабий олиб борган ижодий фаолиятини Фаҳриддин Содиков 1980-йилгача, то умрининг охиригача иш фаолиятини олиб бориб, ансамбл ривожда чексиз меҳнат ва заҳматлар орқали фидойи хизматлар қилган. Мақомчилар ансамблини Фаҳриддин Содиковдан сўнг ҳозирги вақтгача Абдуҳошим Исмоилов намунали тарзда олиб бормоқда. Ансамбл таркибига уд, қонун, ноғора каби чолғулар ҳам қўшилди. Садоланиши янада бойиб, жозибали ва кучли бўлди. Ҳозирда мақом ансамбли Шашмақомнинг ашула ва чолғу йўлларида ижро намуналари орқали халқимизга хизмат қилиб келмоқдалар. Мумтоз мусиқа меросининг йирик намуналари, мақом ашулаларининг турли чолғулардаги ижроси кенг тарғиб этилмоқда.

Адабиётлар:

1. Юнусов Р. Фаҳриддин Содиков. Т., 2005.
2. Qosimov R. Анъанавий ижрочилик . Т., “Фан”, 2007.
3. Акмалжонова М. Дутор оркестри. “Ғ.Ғулом” нашриёти, Т., 2004.
4. Ташматова А. Ижрочилик санъати тарихи. “Мусиқа” нашриёти, Т., 2017.

ФИО автора: Djurabayeva Kamola Shuxratillayevna

English teacher at school #7 Tashkent region, Uzbekistan

1st year master student at Uzbek State World Languages University

Название публикации: «VERBALIZATION OF THE CONCEPT “POVERTY” IN FICTIONAL TEXTS»

Abstract: The object of the work is the concept of "poverty". The subject of the work is the meanings of lexical units representing the concept of "poverty" in English. The theoretical value of the work is that the materials of the thesis can be used in preparation for lessons in the Modern Linguistics and literature, when writing subsequent scientific works. The practical value of this work lies in the possibility of applying the findings and research materials in the field of the language of fiction, when preparation of lectures and practical classes on language theory, text linguistics, general and comparative linguistics, cultural linguistics in the development of topics for diploma and term papers, in the teaching of intercultural communication. The materials investigated in this course paper are five short stories: “Dearly beloved” by F.Scott Fitzgerald, “Home” by Gwendolyn Brooks, “Sweet potato pie” by Eugenia Collier, “The lesson” by Toni Cade Bambara, “Daughter” by Erskine Caldwell. The methods of analysis of the work are conceptual analysis and frame analysis. The linguocultural features of the concept “poverty” in English fictional texts have been defined through analysis of the verbalization of the concept in short stories about American society towards this issue. Concept has a significant role in studying culture, society, and human beings. Description and analysis of concepts can provide a key to a deeper understanding of the native culture and language.

Introduction. The problems of studying the processes of conceptualization and categorization of reality have been and remain relevant for linguistics. One of the most difficult and still unresolved issues is the description of the concept, recognized by scientists as the main form of categorization of knowledge and the main means of

conceptualizing reality. The actuality of studying concept is determined by a number of factors. First, it is connected with the fact that at this stage in the development of linguistic science, one of the central ideas is the idea of anthropocentricity, i.e. the person in the language and the language in the person are analyzed, since, according to I. A. Baudouin de Courtenay, "language exists only in individual brains, only in souls, only in the psyche of individuals or individuals that make up a given linguistic society" (quoted by Maslova, 2001: 8). The interest in the study of conceptual linguistic phenomena, identification, and systematization of the means of linguistic representation of concepts does not diminish either. At the same time, the concept acts as a basis for identifying a set of linguistic means that serve for its verbal representation. Secondly, the analysis of emotional manifestations reflected and fixed in a linguistic sign is one of the most important sources of cultural information about the "everyday consciousness" of speakers of a natural language, about their naive picture of the world. And with a comparative analysis of the collective and individual comprehension of any fragment of reality, we have the opportunity to supplement the content of the idea of this concept on a universal human level.

Methodology. The notion of "concept" is considered to be one of the main notions of Cognitive Linguistics, Linguoculturology, Linguoconceptology, and other linguistic disciplines of the anthropocentric paradigm. Yet, it remains one of the most controversial issues in Cognitive Linguistics. First and foremost, the question that causes a good deal of confusion for those involved in the field is the understanding of what the *concept* is. Many foreign and Russian scientists such as M. Heidegger, G. Lakoff, G. Picht, G.V. Alefirenko, N.D. Arutyunova, S.A. Askoldov, A.P. Babushkin, G.I. Berestenev, E.S. Kubryakova, D.S. Likhachev, et al., presented their works that outlined both differences and some common traits of this notion.

One of the first Russian representatives in the study of concepts is S.A. Askoldov. He defines the concept as "a mental formation that replaces us in the process of thought an indefinite set of objects of the same kind" (Askoldov 1997: 269).

N.D. Arutyunova considers the concept as a notion of practical (everyday) philosophy, which is the result of the interaction of a number of factors, such as national tradition, life experience, religion, ideology, folklore, images of art, sensations, and a system of values. Concepts form "a kind of cultural layer that mediates between man and the world" (Arutyunova 1993: 3). D.S. Likhachev in his work "The Concept of the Russian Language" says that the concept is the result of a collision of the dictionary meaning of a word with a person's personal folk experience (Likhachev 1995: 281). S.G. Vorkachev defines this concept as follows: "A concept is a unit of collective knowledge/consciousness (leading to higher spiritual values), which has linguistic expression and is marked by linguocultural specifics. It is a culturally marked verbalized meaning, represented in terms of expression by a number of its realizations. The concept belongs to the national linguistic consciousness. Concepts are semantic formations of a high degree of abstractness "(Vorkachev 2002: 4).

This idea is close to Yu.S. Stepanov, who says that "a concept is, as it were, a clot of culture in the mind of a person; that in the form of which culture enters the mental world of a person "(Stepanov 1997: 40).

Concept has an interdisciplinary character and it can be studied from different approaches of linguistics such as cognitive linguistics, cultural linguistics and text linguistics.

From the positions of cognitive linguistics "concept" is considered a complex mental unit, a means of representation of knowledge structures, a multifold cognitive structure, an operational unit of memory (Kubryakova E.S., Demyankov V.Z., Boldirev N.N., Alefirenko N.F., Sternin I.A.).

From the perspectives of linguoculturology "concept" is defined as a basic unit of culture, its core; a mental, cultural, and nationally specific unit characterized by an array of emotional, expressive, and evaluative components; a constituent part of the national conceptosphere (Stepanov Yu.S., Arutyunova N.D., Karasik V.I., Slishkin G.G., Vorkachyov S.G., Pimenova M.V.)

From the point of text linguistics as stated D.U.Ashurova:

- concept presents knowledge structures about the surrounding world;
- concept is a cultural and nationally specific unit;
- concept is a multifold mental structure consisting of notional, image-bearing, and evaluative constituents;
- concept is characterized by a string of emotional, expressive components and associative links.

Results and Discussion. The concept "POVERTY" is a universal concept that can be represented in many fictional texts. For this research the following short stories have been chosen for analysis: "Dearly beloved" by F.Scott Fitzgerald, "Home" by Gwendolyn Brooks, "Sweet potato pie" by Eugenia Collier, "The lesson" by Toni Cade Bambara, "Daughter" by Erskine Caldwell. The short story **"Dearly Beloved" by F. Scott Fitzgerald** is a heartwarming, if perhaps melodramatic, the narrative about the sad reversal of fortune of Beauty Boy, a previous "colored golf champion," and his wife Lilymary. **"For years they bettered themselves, running along the tread-mill of their reach, becoming only a little older and no better than before."** – from this extract we can understand that even they worked a lot they could not make their living better than it was before.

According to the meaning of the story we can conclude that the concept "POVERTY" verbalized by means of lexical units such as **"working much", "doing double work", "suffering from illness", "lack of helpful people", "no time for children", "dying from illness", "inability to assess healthy life", "disappointment", "unhappiness"**.

In the story **"Home" by Gwendolyn Brooks** the reader can feel how home and house is important and vital to people. **"He loves this house! He lives for this house!"** emphasizes the importance of the house for the character. In "Home," social status is associated with owning property and residing in certain areas.

From this short story about home the following lexical units – **“low-class”, “low social standing”, “homelessness”, “low-income neighborhood”, “disability to invite friends”, “no enjoyment”, “family relations”, “love”, “hope”** are provided as verbalizations of the concept **“POVERTY”**.

The next story chosen for analysis is **"Sweet Potato Pie" by Eugenia Collier**. Even in the most challenging of circumstances, "Sweet Potato Pie" demonstrates how having a cohesive family makes a difference. The moral of the narrative is that sacrifice, hard effort, and education are all important in breaking the cycle of poverty.

"Sweet Potato Pie" is an outstanding illustration of social class disparities. Buddy, the protagonist, is the youngest of five children in a poor household. Buddy is raised by his elder brother, Charley, and sister, Lil, because his parents work full-time just to get by.

From the analysis, we can sum up that **“POVERTY”** is **“social class disparities”, “black people”, “sacrifice”, “illiteracy”, “working whole day”, “economic strain”, “mockery by high-class people”, “wearing worn-out clothing”, “children have not childhood”, “children are in parents role”**.

Another story taken to analyze is a short story named **“The lesson” by Toni Cade Bambara**. “The Lesson” illustrates a scene from a schoolgirl's life in which her teacher takes her and her classmates to an expensive toy store in order to demonstrate to them the social inequality that exists in their nation. As a result, pupils realize that some individuals can purchase toys that cost more than a year's worth of food. As a result, the lesson's goal is achieved.

The concept **“POVERTY”** interprets by the following lexical units according to this story: **“limited access to education”, “social injustice”, “feeling ashamed”, “black people”, “low self-esteem”, “no presents on birthdays”, “lack of furniture at home”, “homelessness”**.

Erskine Caldwell's **“Daughter”** is the next short tragic story in which the protagonist kills his daughter. Among the themes of **“Daughter”** are the moral decay

of the ruling class and mass conversion to social justice. Jim works for Maxwell as a sharecropper, and his daughter had been complaining about hunger for so long that he "couldn't stand it" and shot her.

"I've been working all year and I made enough for all of us to eat [...] but they came and took it all away from me. I couldn't go around begging after I'd made enough to keep us."

In the short story, "Daughter" the concept "POVERTY" verbalized by lexical units as "suffering", "hunger", "crime", "killing", "working hard", "aggressiveness", "dangerous", "unity", "union", "help", "support", "believe", "slander", "unpeaceful life", "incapability to survive".

The verbalization of poverty in these fictional texts has both similarities and differences. We can see similarities of all stories in the verbalization of the concept "poverty" with lexical units as "working whole day", "suffering", "illiteracy", "making ends", "social injustice", "feeling ashamed" and, the most significant, "racial discrimination of black people". And the differences are shown by lexical units "aggressiveness", "starvation", "crime", "killing", "humiliation" which can be explored by reading the short story "Daughter" by Erskine Caldwell. Mostly these representations are associated with African American people who were racialized for their skin and being poor.

However, in Eugenia Collier's short story "Sweet potato pie," the concept of "poverty" includes positive implications such as "love," "care," "sacrifice," "breaking the cycle of poverty," and "becoming somebody." This story demonstrates how hard effort and education may help people overcome the cycle of poverty. The story is a good example of how to escape from the sufferings and difficulties of circumstances. It is significant to people who are from low-income communities to join and to sacrifice in order to obtain education which is the only way to provide a healthy and satisfying life. Interpretation of "poverty" as "unity", "help", "support", shown in the story

“Daughter” by Erskine Caldwell, is the manifestation of how people are powerful if they join together.

Conclusion. The linguocultural features of the concept “poverty” in English fictional texts have been defined through analysis of the verbalization of the concept in short stories about American society towards this issue. In conclusion, we can say that concept has a significant role in studying culture, society, and human beings. Description and analysis of concepts can provide a key to a deeper understanding of the native culture and language. But the greatest significance of conceptual research lies in the development of the language and peculiarities of thinking of foreign cultures. The object of conceptual analysis is the meanings conveyed by separate words, grammatical categories, or texts. The description of the features of the verbalization of concepts in the language allows, on the one hand, to demonstrate the differences in the linguistic and conceptual pictures of the world of the respective nations, and, on the other hand, to show the difference in the assessment of the same phenomena in different cultures.

References

1. Arutyunova N.D. Introduction // Logical analysis of text. Mental actions. - M.: Nauka, 1993
2. Ashurova D.U., Galiyev M.R. Text linguistics. // Coursebook for Master students. – Tashkent, 2016.
3. Ashurova D.U., Galiyeva M.R. Cognitive linguistics. // Textbook for students of higher educational institutions. – Tashkent, 2018
4. Askoldov S.A. Concept and word. // Russian literature. Anthology. - M.: Academia, 1997.
5. A.P. Babushkin Types of concepts in the lexico-phraseological semantics of the language, Voronezh, 1996.

6. Boldyrev N.N. Cognitive semantics. // Course of lectures in English philology. - Tambov: Publishing House of Tambov State University, 2002.
7. Demyanov V.3. The concept of a concept in fiction and scientific language. - M.: Publishing house Progress, 2001.
8. Maslova, V.A. Kognitivnaia lingvistika [Cognitive linguistics]. Minsk: Tetra Systems [in Russian], 2005.
9. Maslova V.A. Linguoculturology: Textbook for students of higher educational institutions. - Moscow, 2002
10. Karasik, V.I. (Eds.). Antologiya kontseptov [Antology of concepts]. Moscow: Hnosis [in Russian], 2007
11. Karasik V.I. Language circle: personality, concepts, discourse. - M.: ITDGK "Gnosis", 2004.
12. Karasik V.I. Linguistic personality: aspects of linguistics and linguodidactics. - Volgograd, 1999.
- 13.** Popova Z.D. , Sternin I.A. Some problems of identifying the national specifics of the language. Voronezh: Voronezh State University Publishing House, 2002.

ФИО авторов: Haydarova Sayyora Chinaliyevna

Senior Lecturer, Department of Pedagogy and Psychology, Gulistan State University

Jonzokova Sayyora Anvarovna

Teacher of the Department of Pedagogy and Psychology, Gulistan State University

Название публикации: «ACTUAL PROBLEMS OF THE PSYCHOLOGY OF COMMUNICATION»

Annotation: The article is devoted to the consideration of the main types of communication. The features of the psychology of communication are shown from the point of view of its actual problems. The approaches to defining the essence of communication and its main elements are presented. The author notes a close connection between communication with values and meanings, which has practically not been studied in Russian psychology. The psychological foundations of obtaining information of interest, techniques for the implementation of obtaining information and a method of obtaining information of interest are considered.

Keywords: communication, interaction, types of communication, communication structure, communication barriers, communication barriers, ways to overcome communication barriers.

Antoine de Saint-Exupéry enthusiastically remarked on the role of communication in people's lives: "The only real luxury is the luxury of human communication." However, for a modern person, communication is not so much a luxury as a constant vital and professionally necessary need.

Communication has its own functions, means, types and types, channels, phases. In its forms and types, communication is extremely diverse (direct, mediated communication; interpersonal and mass communication; interpersonal and role communication, etc.).

Researchers pay special attention to two aspects (types, languages) of communication - verbal (speech) and non-verbal (non-speech).

Modern means of mass communication have contributed to the emergence of new directions in the study of specific forms of communication of various types (telephone, television, radio, Internet, etc.).

Mastering the art of communication is necessary for every person, regardless of what type of activity he is or will be engaged in. Everyone who strives to achieve success in life, successfully move up the career ladder, communicate effectively and competently with people must acquire certain knowledge and skills in the field of interpersonal and business communication. But the ability to communicate is especially important for business people: entrepreneurs, managers, people involved in management.

At present, it will not be a discovery for anyone that interpersonal relationships between people are an absolutely necessary condition in life. Without this type of communication, the full-fledged formation of higher mental functions in a person, as well as the development of the personality as a whole, is impossible. The fact of communication is characteristic of all higher living beings, but at the human level it includes the most perfect forms, becoming conscious and mediated by speech. In humans, the content of communication is much wider than that of animals. In the process of communication, people exchange various information with each other, transfer their rich life experience, knowledge, skills, skills, their abilities, ideas about a particular event, situation.

The purpose of communication is that for the sake of which a person has this type of activity. The number of targets can increase. In addition to the above goals, this can include: training, education, coordination of people in their joint activities, the establishment of certain interpersonal relationships, and so on.

Any personally or socially oriented communication will be reflected at the sociological level if socially significant relations between people are actualized in this communication. Communication represents various forms of active human influence on nature and thus acts as a whole bunch of multidirectional factors in the social life of an individual and a group.

According to indications, in the past millennium, such a problem as communication has become the "logical center" of psychological science. Scientists who have studied this problem have discovered numerous methods and techniques for a deeper analysis of the psychological laws and mechanisms of regulation of human behavior, the development of the inner world, which helped to identify the social conditioning of the psyche and lifestyle of a person.

Researchers in the field of psychology believe that the need for communication must be attributed to a number of the most important conditions for the full formation and development of a personality. As you know, a person is a social being who constantly needs communication with other individuals; in this regard, it can be noted that communication is the main condition for life.

As is customary, three interrelated characteristics are distinguished in communication: communicative, interactive, perceptual. The communicative side is manifested in the exchange of any information between people who have entered into communication. Interactive is the exchange between individuals not only knowledge and ideas, but also actions, techniques. The perceptual side in communication contains the process of perception and cognition of each other by individuals, as well as the establishment of mutual understanding between them.

An enormous contribution to the development of the problem of communication was made by the founder of Russian cultural and historical psychology, L. S. Vygotsky. With a thorough study of the problems of thinking and

speech, he opens an understanding of the mechanisms for transforming communication into the consciousness of a person.

In a general sense, language acts as a system of signs that serves as a means of human communication, thinking and expression. With the help of language, cognition of the world is carried out, in language the self-consciousness of a person is objectified. Language acts as a specific social means of storing and transmitting information, as well as controlling human behavior. Language is a means of conveying social experience, cultural norms and traditions. Through the language, the continuity of different generations and historical eras is carried out.

The problems of communication "barriers" in the modern world are becoming very relevant due to a number of factors. One of these factors is the existence and spread of spheres of influence of such types of activity, the presence of which is associated with the system of relationships "person-person". The development of ways to recognize and solve the problem of "barriers" is of great importance for further effective communication and joint activities. The "barrier" of communication is considered as one of the mental states that can manifest itself in the passive behavior of an individual, which undoubtedly prevents the performance of various actions. The barrier manifests itself in the strengthening of the negative attitudes of the individual - shame, guilt, anxiety, low self-esteem, associative tasks.

The personal aspect is also decisive in the presented classification of "barriers" based on the psychology of relations by V. N. Myasishchev. Highlighted:

1. "Barriers" of reflection, which are manifested in a distorted perception: oneself (a person has an inadequate self-esteem, of his own personality); another individual (attribution of those properties and qualities of a personality that are not inherent in this person); situations (incorrect assessment of the significance of a particular situation).

2. "Barrier" relationship; this group includes those barriers that arise as a result of an inadequate attitude to something: to oneself (dissatisfaction with one's status in society); to a partner (feeling of hostility, antipathy towards a person); to the situation (negative attitude to the situation).

3. "Barriers" of treatment as a specific form of relationship. These "barriers" arise when:

- forms of appeal that lead to unification, cooperation, etc. (praise, compliments, encouragement);
- forms of treatment that lead to unproductive communication (increasing the volume of the voice, insults, gestures used in conflict situations).

When studying the problem of "barriers" in the context of a personal approach, one can also touch upon the scheme of getting out of the situation of the very "barrier", where the most important principle will be the principle of relationships that lead to cooperation, as well as mutual understanding, taking into account the individual and psychological characteristics of communication partners. The scheme for getting out of the "barrier" situation can be attributed:

- assessment of the current situation, identification of the direction and further possible consequences;
- finding the reasons for the current situation;
- the assumption of ways out of this situation, taking into account the reasons;
- identification of effective actions to get out of this situation. This can include certain actions that will lead to the minimization of certain "barriers", and will also help to establish the communication process.

The scheme for getting out of the "barrier" situation includes:

- assessment of the current situation, identification of the direction and further possible consequences;

- finding the reasons for the current situation; - the assumption of ways out of this situation, taking into account the reasons;

- identification of effective actions to get out of this situation. This can include certain actions that will lead to the minimization of certain "barriers", and will also help to establish the communication process.

One of the main tasks in overcoming psychological barriers is taken on by the motivational state of the individual. The motivational state of an individual carries a mental reflection of the conditions that are necessary for the effective interaction of a person as an organism, individual, personality. This reflection of the necessary conditions manifests itself in the form of certain attitudes. Attitude - stereotyped readiness to act in a certain situation in a certain way. This readiness for stereotypical behavior manifests itself on the basis of the person's past experience.

Thus, attitudes appear as the most important internal factors for the emergence or, on the contrary, of overcoming certain barriers. In modern times, each person has different psychological barriers, and even if a person copes and overcomes some barriers, others come in their turn.

The problem of communication in psychological science remains relevant to this day. Currently, not all aspects of this phenomenon, both in humans and in animals, have been studied. There are a huge number of controversial questions in this area, to which no comprehensive answers have yet been found. In any case, communication is an insufficiently studied phenomenon, a more thorough and in-depth study of it in combination with modern information technologies can give simply amazing results that can turn over our current understanding of teaching and its methods.

In conclusion, I note that communication is interactions and relationships that arise between various subjects: between individuals, an individual and a group, an individual and a society, a group (groups) and society.

Literature:

1. Chernysheva LI Business communication [Electronic resource]: textbook for university students. - UNITY-DANA, 2012–415p.

2. Igebaeva FA Culture of business communication and features of its manifestation in the activity of a manager // Problems and prospects of socio-economic development of modern Russia. Collection of articles of the II All-Russian scientific-practical conference. - Saratov: Publishing house "KUBiK", 2010. P. 92–95.
Sedov K.F. On manipulation and actualization in speech influence /

3. Sedov // Problems of speech communication: Interuniversity. Sat. scientific. tr. - Saratov: Publishing house Sarat. University, 2013. - Issue. 2. - P. 20–27. Sternin I.A. Introduction to speech influence /

4. I. A. Sternin. - Voronezh: Voronezh Publishing House. state University, 2011 .-- 252 p.

5. Bobneva MI Norms of communication and the inner world of the individual // Social psychology in the works of domestic psychologists / Comp. and the general edition of A. L. Svetsitsky. - SPb .: Peter. - 2016 .-- S. 339-362.

6. Bodalev A. A. Psychology of communication. - M .: Publishing house "Institute of Practical Psychology", Voronezh: NPO "MODEK". - 2017 .-- 256 p.

7. Aleshina Yu. B., Petrovskaya LA What is interpersonal communication? - M .: International Pedagogical Academy, 2014 .-- 218 p.

8. Robert M., Tilman F. General information about communication / Reader in social psychology. - M., 2015. - S. 167-186.

9. Igebaeva FA Communicative competence as the most important professional quality. // The modern state: problems of socio-economic development. Sat. articles of the II International Scientific and Practical Conference. - Saratov. Publishing house of CPM "Academy of Business", 2013. - P.122–124.

ФИО автора: Xojimamatov Azimjon Fayzullo o'g'li

Yunus Rajabiy nomidagi

O'zbek milliy musiqa san'ati inistituti

2-kurs magistranti.

Название публикации: «CHANG CHOLG'USI BEZAKLARI – AN'ANAVIY IJROCHILIK VA XALQ CHOLG'ULARI MISOLIDA»

Soz bazmidin Navo Ushshoqg'a maxsub ulub,
Changdek faryodlar mahzunu dilozorimga xos.

Ogahiy

O'zbek xalqining qadriyatlaridan xisoblangan milliy cholg'ular hamisha xalqning ma'naviyati va ma'rifatining ajralmas qismi bo'lib kelgan.

Milliy cholg'ular ijrochiligi ajdodlarimizning qadimiy turmush tarzi va ruhiyati, kayfiyatini aks ettirgan xalqimizning boyligidir. Milliy cholg'u ijrochiligining tarixi ajdodlar ruhini ma'nan his qilishga hamda o'zligimizni anglashdagi xizmati katta. Zamondosh olimlar va amaliyotchi mutaxassislar milliy cholg'ularning tuzilishidan tortib, ularda ijro etish masalalarig a doim katta e'tibor berib kelmoqdalar.

Har bir xalqning o'z milliy merosi, davrlar osha yuzaga kelgan an'analari, milliy kuy-qo'shiqlari, milliy cholg'ulari bor. O'zbek milliy cholg'ularida ijrochilik tarixi va uning rivojlanish bosqichlari ham uzoq davrlarga borib taqaladi.

Tarixdan ma'lumki, o'zbek xalq cholg'ulari musiqaning barcha tarmoqlariga mos shakllanib, asrlar osha rivojlanib kelgan. Milliy cholg'ular tarixi va hozirgi kungacha bosqichma-bosqich rivojlanib kelayotganligini ajdodlarimizning musiqa madaniyatiga oid eng qadimiy ma'lumotlarda, xususan, hududimizdagi qoyatoshlarda chizilgan tasvirlarda, arxeologik qazilmalar paytida topilgan ashyolarda qolaversa, turli bosma nashrlarga ishlangan rasm va miniatyura shaklida berilgan tasvirlarda ko'rishimiz mumkin.

O'zbek milliy cholg'ularida ijrochilik tarixini o'rganishda o'rta asrlar musiqa ilmiga oid asarlar asosiy manbalardan hisoblanadi. Milliy cholg'ularimizning tarixiy

jarayonini bilish aynan o`sha davrda yashab ijod qilgan olimlarning asarlarida keltirilgan.

Abu Nasr al-Farobiyning (873-950) “Katta musiqa kitobi” (“Kitabul – musiqiy al-kabir”), Abu Ali ibn Sinoning (980-1037) “Davolash kitobi” (“Kitobi ush-shifo”) qomusidagi “Musiqa haqidagi risola”, al-Xorazmiyning (X asr) “Bilimlar kaliti”, Safiuddin Urmaviyning (1216-1294) “Olijanoblik haqida kitob” yoki “Sharofiya kitobi”, Abdurahmon Jomiyning (1414-1492) “Musiqa haqidagi risola” kitoblarida musiqa ijrochiligi va xalq cholg`ulari haqida muhim ma`lumotlar bayon etilgan.

Shunday benazir cholg`ulardan biri, o`zbek cholg`ulari orasida o`ziga xos nafis va jozibali sadosi hamda murakkab tuzilishiga ega bo`lgan sozlardan biri – **chang** cholg`usidir.

“Yozma manbalarga ko`ra XV, XVI asrlardan boshlab “chang” sozi musiqa hayotimizda ma`lum o`rin egallay boshlagan.” Ungacha esa “chang” iborasi o`zbek musiqa madaniyatida butunlay o`zga soz – tirnab chalinadigan zamonaviy yevropacha arfaning bizda keng ishlatilgan qadimiy kichik hajmdagi namunasini anglatgan. Jumladan, Alisher Navoiyning buyuk asari “Xamsa”ning “Sabbai Sayyor” dostonidagi “chang” iborasi ham arfa tusidagi cholg`u sozini aniqrog`i, qo`l arfasini anglatgan bo`lib, uning mohir ijrochilari sifatida Dilorom kabi ayol obrazlari tasvirlangani ham bejiz bo`lmagan. O`sha davrlarga xos arfasimon chang deyarli xotin-qizlarga mansub cholg`ulardan biri sifatida hatto, eramizdan oldingi asrlardayoq ishlatilgan. Ammo XVII asrlardan keyin bu qo`l arfasi ijrochilikdan chiqa boshlagan va o`rnini o`zga xoz maxsus tayoqchalar bilan urib chalinadigan trapetsiya shaklida chang cholg`u asbobi egalladi.

XVII asrda yashab ijod etgan Darvish Ali Changiyning risolasida musiqa nazariyasi haqidagina to`xtalib o`tmasdan, balki, turli davr ijrochilari va saroy qoshida keng tarqalgan musiqa sozlaridan bo`lgan tanbur, chang, nay va qonun haqida ham to`xtalib o`tadi. U sozlarni bir-biriga taqqoslab changni “sozlarning kelinchagi” deb ataydi.

Darvish Ali Changiy changning qadimiy o`tmishi haqida ma'lumot beradi. Uning aytishicha changda 26 ta tor va 7 ta lad bo`lgan. Bu changning 7 ladida 7 maqomni ijro etishgan:

- 1-laddan "Rost" maqomi boshlangan
- 2-laddan "Navo" maqomi boshlangan
- 3-laddan "Xijoz" maqomi boshlangan
- 4-laddan "Zangula" maqomi boshlangan
- 5-laddan "Husayniy" maqomi boshlangan
- 6-laddan "Kuchek" maqomi boshlangan
- 7-laddan "Iroq" maqomi boshlangan

Lekin usta changchilar ushbu changda 12 maqomni chalishga muvaffaq bo`lganlar.

Darvish Ali ibn Mirzo Ali Xo`ja Mahmud Marvarid shu sozning mohir ijrochisi edi. U yoshligidan changa mehr qo`ydi va keyinchalik shuhrat qozondi. Shu davrning yana bir mohir changchisi - Mavlono Zaynuliddin Rumi edi. Darvish Alining ta`kidlashicha, u juda ko`p peshrav va kuylar ijod etgan.

Birinchisi: Ehson. Husayniy maqomining pardalarini o`z ichiga oladi.

Ikkinchisi: Saqil. Iroq maqomi pardalari asosida ijod qilingan.

Uchinchisi: Peshravi-ufor. Husayniy maqomining xonalaridan tarkib topgan.

Darvish Ali Changiy qadimda changni kelib chiqishi haqida shunday yozadi: chang qadimiy soz bo`lib, Messopatamiyadan tortib, to Xitoygacha bo`lgan juda katta hududda ishlatilgan. Buxoroda (XVI asr) Shayboniylardan bo`lgan Abdullaxonning zamondoshi Xo`jai Kalon (Buyuk Xoja, Shayx Xo`ja Sa`d) og`ir dardga chalinadi. Tabib Sulton Muhammad uni davolab, kasalni yengishda chang mashqlarini eshitishni tavsiya etadi. Xo`ja Sa`d Darvish Alini huzuriga chorlaydi. Darvish Ali uch oy davomida Sa`d qoshida chang chaladi. Xo`ja butunlay tuzalib ketadi.

Qadimda buyuk Nushiravon zamonida (531-579) mashhur changchi Piri Changchi yashagan. Eron arablar qo`liga o`tadi, undan keyin xalifa Umar Eron

musiqasini taqib ostiga oladi. Piri Changchi o`zini hech kimga keragi yo`qligidan hafa bo`lib, Madinaga Yasrab qabrini ziyorat qilgani boradi. U o`z yoniga changni qo`yib, nola qila boshlaydi: “Men doimo sen uchun chaldim, endi meni ta’qib ostiga olishgani uchun seni oldinga oxirgi marta chalish uchun keldim. Bir narsani sendan so`rayman, ipak torlarimgagina haq berishsa”, - deb yig`lab qattiq oh urib o`zini oxirgi mashqini ijro etadi. Changga boshini qo`yib uxlab qoladi. Shu vaqt halifa Umarga g`oyibona ovoz keladi. “Bizning bir do`stimiz bor, u Yasrabning qabri (ustida) yonida. Ul kimsaga xazinadan 700 dinor olib borib ber. Yana zoriqsa yana tashrif buyursin”. Umar 700 dinorni olib Yasrab qabriga olib boradi. U yerda Piri Changiydan boshqa kimsa yo`q edi. U hayron bo`lib tursa, Changiy uyg`onib qoladi. Umar unga 700 dinorni beradi va aytadi: “Alloh seni o`ziga do`st deb bilibdi, men ham sening do`stingman. Boshinga mushkul ish tushsa qoshimga kelgin”. “Sening soz chertishing Egamni o`ziga rom etdi” - deydi. Bu voqea to`g`risida taniqli fors shoiri Jaloliddin Rumi (1273-yil) ham she`rlar yozgan.

Chang – o`zbek xalq sozlari orasida o`zining jarangdorligi va tembrining boyligi bilan ajralib turadi. Bu soz takrorlanmas sifatida juda ko`p ko`zga ko`ringan musiqachilarini, olimlarini va nazariyotchilarini o`ziga jalb etgan.

O`tgan asrning boshlarida chang nomukammal asbob hisoblangan. Uning tuzilishi nozik va kuchsiz bir xil diametrdagi metall simlarni tortishga mo`ljallangan. Uning tovushqatori diatonik temperatsiyalanmagan. Bunday changda oyoq bo`lmagan, shuning uchun u yerda o`tirgan holatda ijro etilgan. Shu turdagi ya’ni, rekonstruktsiya qilinmagan maqom changini usta Ayxaev Z. 1935 yil hamda Zuffarov U. 1946 yil yasashgan.

1938 yil S.Didenko, A.Kevxayantsa, A.Petrosyants va V. Romanchenko brigadasi Xamza nomidagi Toshkent Davlat bilim yurti ustaxonasida chang asbobini to`liq xromatik tovushqatori “do” birinchi oktavadan to “re” diez uchinchi oktavagacha takomillashtirilgan. Shu tariqa birinchi xromatik chang paydo bo`ladi.

Tuzuvchi A.Petrosyants bilan mohir zamonaviy va an’naviy ustoz ijrochilar Usta Olim Komilov, Fozil Xarratov, Faxriddin Sodiqovlar birgalikda hamkorlik qilishadi.

Chang asbobini mukammal takomillashtirishdagi izlanishlar davom etadi. 1943 yil TDK qoshidagi o'zbek musiqa asboblarini takomillashtirish uchun tajriba laboratoriyasi ochiladi.

Chang – trapetsiya shaklidagi korpus va unga o'rnatilgan yog'och dekan iborat. Uning temir simlari dekadagi xarraklar ustidan tortilgan bo'lib, chap tomoni temir ilmoqlarga, o'ng tomoni esa temir quloqlarga birlashtirilib, sozlash uchun maxsus kalitdan foydalaniladi. Ijrochining o'tirib chalishiga qulay bo'lishi uchun changda qulay o'rnatilgan oyoqlar bor. Chang bambuk daraxtidan yasalgan va unga rezina yoki katrik paxta (filts) o'rnatilgan maxsus cho'p bilan chalinadi. U yetarli, baland va uzoq cho'zilib turadigan ovoz beradi. Uning dinamik qulayliklari va texnik jixatdan imkoniyatlari juda keng.

Rekonstruktsiya qilingan changni tovush ko'lemi kengaytirilib tovushqatori "sol" kichkina oktavadan to "sol" diez uchinchi oktavagacha bo'ldi. Unga maxsus ovoz o'chiradigan moslama o'rnatildi.

Ustoz Faxriddin Sodiqov changni xromatik tuzilishiga keltirdi. Shu asosida A.I.Petrosyants changni rekonstruktsiya qildi.

An'anaviy ijrochilik uslubidagi mohir usta F.Sodiqov chang tovushqatoriga o'zgartirishlar kiritgan.

1 – qator: bas kichik oktavada ikkita tara bor. Biri kichik oktava, ikkinchisi katta oktava. Ular "sol" kichik oktavadan, "fa" diez birinchi oktavagacha joylashgan.

2 – qator: "Sol" birinchi oktavadan to "mi" ikkinchi oktavagacha joylashgan.

3 – qator: "re" ikkinchi oktavadan to "do" uchinchi oktavagacha, keyingi tomoni "re"dan "mi" uchinchi oktavagacha joylashgan.

Shunday qilib, ustozning changida "re" va "mi" ikkinchi oktava simlari ikkitadan iborat. Bu esa an'anaviy changda ba'zi ornamental bezaklarni chalishni osonlashtiradi. Ko'rinib turibdiki, chang sozini an'anaviy ijrochilikka moslashda F.Sodiqovning xizmatlari juda katta bo'ldi.

Chang sozi hozirgi kunda ham yetakchi cholg'u hisoblanib, sozandalar ansambllarida keng foydalaniladi. Ijrochilik jamoalarida ushbu cholg'u o'ziga xos fundament, ya'ni poydevor vazifasini o'taydi. Qadimda afsonaviy Dilorom Changiy,

Darvish Ali Changiylar mazkur cholg`uning piri hisoblansa, o`tgan asrning boshlaridagi ustozlardan Matyusuf Xarratov uni takomillashtirish uchun ko`p ishlarni qilgan. Keyinchalik esa uning ishini o`g`illari Komil va Fozil Xarratovlar davom ettirgan. Shuningdek, Usta Olim Komilov, Namanganlik Usta Ro`zimat Isaboyev, Faxriddin Sodiqov, Mamasiddiq Madaliev, Tilash Xo`jambardiyev, Ahmad Odilov va ularning shogirdlari Rustam Ne`matov, Temur Mahmudov, Tohir Sobirov, Abdusalom Mutalov va Fazilat Shukurovalar hozirgi yosh avlodni ustozlari hisoblanishadi.

Hozirgi davrning mohir ijrochilari Abdurahmon Xoltojiyev, Komil Shermatov, Rozaxon Xaydarova va boshqalar zamonamizning yetuk ijrochilari hisoblanadi. Ular ham ustoz darajasiga yetib, o`z shogirdlarini yetkazib chiqarmoqdalar.

Hozirgi qo`llaniladigan chang cholg`usi Yevropa va barcha Sharq davlatlari xalqlari orasida keng uchraydi. Jumladan, chang va changsimon cholg`ulardan Sharqda O`zbekistonda, Ozarbayjonda, Tojikistonda, Eronda, Afg`onistonda, Xitoyda, Hindistonda, Koreyada, Yaponiya davlatlarida ham keng foydalanadilar. Yevropa davlatlarida uni “Simbal” deb atashadi. U tut, yong`oq, o`rik va boshqa yog`ochlardan yasilib, changning quloqlari 76 ta va u chang korpusining o`ng tomoniga o`rnatiladi, sozlari xromatik yarim tonlikdan iborat.

Musiqiy cholg`ularimiz orasida “chang” o`ziga xos ijro uslubiga ega bo`lgan sozdir. Chang torli – urma asboblari guruhiga kiradi. U torlarga maxsus cho`pning urilishi natijasida tovushlar hosil qiladi.

Chang ijrochiligimizning an`anaviy uslubini mukammal egallash uchun quyidagi musiqiy bezaklar, texnikaviy xarakteristikalar va ijroviy uslublarni o`zlashtirish muhimdir.

Bezaklar:

1. Yakka zarb	2. Qo`shzarb
3. Qochirim	4. Forshlag

5. Mordent

6. RRang

7. Pirrang

8. Rez

Pirrang shtrixida 4ta zarb bo`ladi. To`rtinchisi chapda tugaydi. Forshlaglar chap qo`ldan boshlanadi. Chap qo`l kuchli xissaga to`g`ri keladi. Chap qo`l yetakchi hisoblanadi. Qochirimlar, forshlaglarning barchasi chap qo`l orqali (ijro) amalga oshiriladi. An`anaviy chang ijrochiligida chap qo`l bezaklarni ifoda etishda asosiy bo`lib, o`ng qo`lda esa kuyning negizi, ya`ni matnining ijrosi amalga oshiriladi. O`zbek xalq cholg`u bo`limidagi chang ijrochilari maktabidan “An`anaviy ijrochilik” maktabining farq qilish jihatlaridan biri ham aynan shudir.

Qochirim – ijroda bir qator texnikaviy bezaklar bilan ifodalanib forshlag, mordent, trel kabi sayqallar namunasida harakterlanadi. Odatda, bu bezaklar oddiy va murakkab turlarga bo`linadi.

Forshlag – (oldindan urish) asosiy tovushni oldindan yarim yoki bir ton oralig`idagi tovush yordamida yengil urib chalish.

Forshlagni oddiy ko`rinishi:

Forshlagni murakkab ko`rinishi:

Mordent – o`tkir ifodada va uch nota (tovush) talqini yordamida erishiladi:

Kashish – yarim va chorak ton oralig`idagi yuqoridan pastga qarab jaranglaydigan glissando ko`rinishidagi bezak. Changda har ikki qo`lni yengil va tez harakati bilan erishiladi:

Yakka zarb – tovush chiqarish vositasining eng oddiy usuli bo`lib, har ikki qo`lning oddiy harakati bilan erishiladi. Ya'ni chang cho`pi bilan urib chalinadigan bittalik zarb. Shu bilan birga yakka zarb chang ijrochiligining asosiy mohiyatini harakterlovchi usuldir. Ijroda kuyning harakatini ifodalashda tovush kuchi, harakteri va harakati muhim omildir. Shuning uchun, yakka zarbni ma'noli ifodasiga erishishda cholg`u torlariga cho`pning to`g`ri aniq va ongli tarzda urulishi muhim ahamiyat kasb etadi:

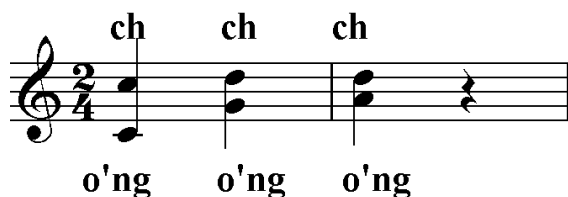

Qo`sh zarb – changda cho`p bilan har ikki qo`lning bir vaqtdagi harakati asosida bir notani chalish natijasida erishiladigan zarb. Chang ijrochiligi amaliyotida qo`sh zarb asosan ikki ko`rinishda talqin etiladi:

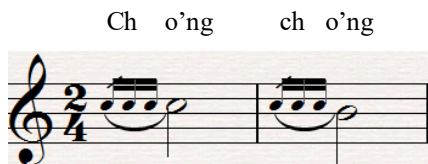
A) Bir simni ikki cho`p bilan bir paytda urib chalish:

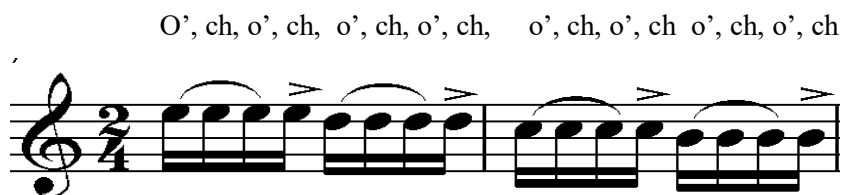
B) Har xil balandlikdagi ikki tovush simlarini bir paytda urib chalish oktava, kvinta, kvarta. Amaliyotda ko`proq oktava oralig`idagi qo`sh zarb ishlatiladi.

Rrang – changda chap qo`lni yumshoq – mo`tadil holatda, o`z holicha kerakli sigma yo`naltirib, o`ng qo`l bilan esa qattiqroq asosiy sigma zarb urush natijasida erishiladigan o`ziga hos bezak. Shu bilan birga kuchli tovush ifoda etilishini oldindan tayyorlash va o`ziga hos bezash desa ham bo`ladi.

Pirrang – chap va o`ng qo`l bilan birin ketin chalinadigan to`rtta zarbning birikmasi. Bu chang soziga hos amaliyotda keng qo`llaniladigan bezakdir. Odatda, mazkur bezak an`anaviy ijrochilikdagi mavjud barcha sozlarda ham keng qo`llaniladi. Changda esa, o`ziga hos xususiyatli tomonini to`laroq namoyon etadi. Ya`ni, bezak sifatidagi harakterni chang sozida ochib berish, boshqa sozlarga nisbatan qulayroq va mosdir.

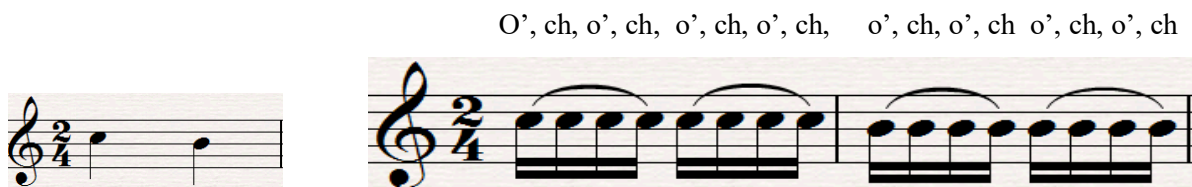

Rez – zarblarning ketma ket harakatda tez va ko`p marotaba takrorlanishiga aytiladi. Chang ijrochiligi jarayonida ko`proq tovush tarovatini nafis va muloyim tarannum etish, ularga rang berishda latif ohanglarga erishish yo`lida ko`proq oktava oralig`idagi tovushlarning bir vaqtda rez usuli orqali, bir me`yorda qo`shib ketma-ket chalinishi joriy etilgan.

Mayda rez – yuqorida ko`rsatilgan pirrangning rez uslubida ketma ket va uzluksiz ya`ni, ligata qilib qo`shib chalishdir. Chang ijrochiligi amaliyotida keng qo`llaniladi. Odatda, milliy soz ijrochiligida har bir omil bir qator ko`rinishlarga egadir. Shu nuqtai nazardan “Rez” uslubi ham turli ko`rinish usullariga ega. Bu o`rinda “Mayda rez” uslubi uning bir ko`rinishidir.

Nota ifodasi:

ijro etilishi:

Chang ijrochiligida o'ziga hos va harakterli bezakni ifoda etadigan yana bir sayqal mavjud. Bu bezak ham kuyga rang va joziba kiritish maqsadida ustoz Faxriddin Sodiqov ijro uslubida shakllangan va ijrochilikda an'anaga aylangan. Bu sayqalning boshqa bezaklardan farqi u turg'un tovushlar va kuy bo'laklarining tasdiqlovchi tovushlarida qo'llaniladi. Asosiy ko'rinish – ma'lum tovushning sayqal harakterida asosiy turg'un tovushga yordamchi ohang sifatida tarannum etish bilan harakterlanadi.

Yuqorida keltirilgan sayqallar, o'zbek mumtoz musiqa namunalari bo'lmish maqomlar va maqom yo'llarida yaratilgan xalq kuy va ashulalarini chang sozida ijro etish uchun eng zarur va xos bezaklardir.

ФИО автора: Холиқов Мухриддин Нурмухаммадович

ЎзДСМИ “Театр санъати” факультети

“Қўғирчоқ театр актёрлиги”

2- курс магистранти

ФИО научного руководителя: И. Джуманов

Ўзбекистонда хизмат кўрсатган

ёшлар мураббийси

дотцент

Название публикации: «ҚЎҒИРЧОҚ ТЕАТР САНЪАТИНИ
РИВОЖЛАНТИРИШДА ИНОВАЦИОН ҲАМКОРЛИКНИНГ
АФЗАЛЛИКЛАРИ»

Аннотация. Ушбу мақолада муаллиф қўғирчоқ театрларимизда саҳналаштирилаётган спектакллар ва улардаги инновацион ечимлар, замонавий театр технологияларини жорий қилиш, драматургик гоя, режиссура, актёрлик талқини имкониятларини ўрганади ва таҳлил қилади, шунингдек қўғирчоқ театрининг бугунги кун муаммолари ҳамда ечимлари, спектакл яратишнинг янгича талқинларини ўрганиш масалаларини кўриб чиқади.

Калит сўзлар: Театр санъати, спектакль режиссёр, декорация, мусиқа, иновация, қўғирчоқ театри, технология, либос, драматургия, рассом, декоратция.

Annotation. In this article, the author explores and analyzes the performances staged in our puppet theaters and their innovative solutions, the introduction of modern theater technologies, the possibilities of dramatic idea, directing, acting interpretation, as well as current problems and solutions of puppet theater, new interpretations of performance.

Keywords: Theater art, play director, decoration, music, innovation, puppet theater, technology, costume, decoration.

Аннотация. В статье автор исследует и анализирует спектакли, поставленные в наших кукольных театрах, и их новаторские решения, внедрение современных театральных технологий, возможности драматической идеи, режиссуры, актерской интерпретации, а также текущие проблемы и решения кукольного театра. новые интерпретации перформанса.

Ключевые слова: театральное искусство, постановщик, декорация, музыка, нововведение, кукольный театр, технология, костюм, драма, художник, оформление.

Кўғирчоқ театри санъати ўзининг нуфузи, салоҳияти, тарбиявий вазифалари билан кичкинтой томошабинлар нигоҳида дунёни билиш, оқ қорани таниш, яхшиликда ибрат олиш, ёмонликдан нафратланиш каби муносабатларнинг шаклланишида муҳим ўрин тутиб келмоқда. Глобаллашув жараёни авж олган бугунги кунда тезкор замон муҳитида, замон билан ҳамнафас яшашга чорлаётганини ҳис этамиз. Янги технологиялар асрининг кундан кунга такомиллашаётган замонавий иновацион талабларига мос техник ечимларнинг жорий қилинаётгани бунинг оқибатида дунё харитасидан жой олган мамлакатлар кўз илғамас янгиликларни кашф қилаётгани ёш авлод тарибиясида ҳам из қолдириши, ўрин тутиши, таъсир қилишини назардан қочириб бўлмайди. Улғаяётган ёш авлод нигоҳида ўзининг бетакрор томошалари билан завқу-шавқ улашадиган кўғирчоқ театри сахна асарларида янгиликлар бўлиши лозимлиги, янгиликлар бўлаётгани барчамизга яққол кўзга ташланмоқда.

Техника йўналишида янгиликларни техника орқали билиб олсак, театр санъатида эса аксинча янги-янги ёзилган асарлардан, барча муҳлислар қалбидан жой эгаллаётган спектакллардан билишиз мумкин. Шу ўринда "Иновация" тушунчасига тўхталсак, "Иновация" тушунчаси "ўзгариш" ва "ривожланиш" тушунчалари билан чамбарчас боғлиқ. Иновация инглизча сўздан олинган

бўлиб, “инновационас”— киритилган янгилик, ихтиро — 1) техника ва технология авлодларини алмаштиришни таъминлаш учун иқтисодиётга сарфланган маблағлар; 2) илмий-техника ютуқлари ва илғор тажрибаларга асосланган техника, технология, бошқариш ва меҳнатни ташкил этиш каби соҳалардаги янгиликлар, шунингдек, уларнинг турли соҳалар ва фаолият доираларида қўлланилиши ҳисобланади. Шу ўринда ҳақли бир савол туғилади. Ҳўш театр санъатига иновацион ёндашиш нега керак? Агар керак бўлса иновацион йўналишда нималар қилишимиз зарур? Ёш авлод қалбини қай янгилик билан ўзимизга жалб қила оламиз деган саволлар биз театр ижодкорларини тинмасдан қийнайверади. Айтиш жоизки, театр дарғалари босиб ўтган йўллар, бизга қолдирилган қимматбаҳо мерослар ҳар бирининг ўз ўрни ва муҳлиси бор эди. Ҳозирги кунда эса ёш томошабинни жалб қилиш учун янги ижод, янгидан янги ўзгаришлар керак, ривожланиш керак. Янги шакл ва форматларни қидириб, Унинг ўзига хос хусусиятини топпоғимиз лозим.

Ҳар бир соҳада бўлгани каби театр соҳасида ҳам унинг сифатини яхшилайдиган техник янгиликлар пайдо бўлади. Машиналар, 3Д технологиялари, овоз ва ёритиш тизимлари. Албатта, иноватция керак. Бугунги кунда томошабинлар учун қаттиқ кураш шароитида барча театр соҳа вакиллари тинмасдан изланмоғи керак.

Албатта, биз биламизки ёшлигимиздан оналаримиз аллаларида, бувижонларимиз эртақларида ватанга муҳаббат, оилага садоқат, ғурур, тинчлик осойишталик тимсоллари барқ уриб туради. Шу тимсолларни аста секин катта бўла бошлаганимизда бувиларимиз айтган эртақ қаҳрамонларини барча катта-ю кичикларни ўзига тезда жалб қила оладиган қўғирчоқ театри оламига кирганимизда гувоҳ бўламиз. Бу олам мўъжизаларга бой, инсонларни сеҳрлаб бошқа бир оламга тушуриб қўяди. Сабаби бир-биридан ажойиб-у ғаройиб қўғирчоқларнинг жонланиши бунинг исботидир. Қўғирчоқ театр санъати бошқа санъат турларидан фарқ қилади.

Айтиш жоизки, республикамызда 10 давлат қўғирчоқ театри ва 1 та марионетка қўғирчоқ театри фаолият юритаётган бўлса, ҳар бирининг ўзига ҳос

иш услуви ва йўналиши бор. Лекин шу йўналишлар қанчалик ўзининг самарасига эга. Қай жабҳалари орқали ўз томошабинига эга бўлмоқда. Агар қилинаётган самарали ишлар ижобий баҳога лойиқ бўлса балки уни барчага татбиқ қилиш лозимдир.

Юртбошимиз томонидан илгари сурилган бешта муҳим ташаббуснинг илк босқичи ҳам айнан мусиқа, рассомчилик, адабиёт, театр ва санъатнинг бошқа турларига кизикишини оширишдир. Сабаби ўсиб келаётган ёшлар бешта муҳим ташаббуснинг барча йўналишларида ҳам ўз билимларини бутун Ўзбекистонга қолаверса бутун дунёга тараннум қилмоқда. Албатта, бу ёшларга янги иновациялар керак. Шундай экан ҳар бир театрга янги иновация учун аввало биринчи навбатда қўғирчоқ театрининг драматургиясини яратиб олиш зарур. Асарлар ҳам замон руҳига мос қилиб ёзилиши лозим. Иккинчи навбатда истеъдодли рассомларни театрга жалб қилиш лозим. Чунки театрга кирган ҳар бир кишининг кўзи парда очилиши билан сахнада яратилган декоратсияга диққати қадалади. Бу эса спектаклнинг томошабинни замон руҳига олиб киришга ёрдам беради. Учинчи навбатда эса иқтидорли режиссиёрларни жалб қилиш лозим бўлади. Бундан ташқари қўғирчоқ яшаш усталари ва кийимларини тикиш мутахассисларини ҳам қайта тайёрлаш лозим. Сабаби қўғирчоқ яшаш технологияси жуда мураккаб бўлиб шунинг эвазига мутахассислар кам. Ушбу касб бўйича яъни қўғирчоқ яшаш ва либосларини тикиш мутахассисларини тайёрлаш йўналишини ташкил этиш лозим. Қўғирчоқ актёрининг қўли ва беш бармоғи қўғирчоқнинг юраги ҳисобланса, ушбу юрак уриш замирида қўлимизнинг беш бармоғи яъни драматур, рассом, режиссиёр, актёр ва қўғирчоқ яшаш мутахассислари жам бўлиб янги асарлар вужудга келишида камарбаста бўлади.

Хулоса қилиб, юртбошимиз таъбири билан айтганда Жамиятимизда аҳоли, айниқса, ёш йигит-қизларимизнинг маънавий ва маърифий савиясини доимий юксалтириш – биринчи даражали аҳамиятга эгадир. Шу боис, “Миллий тикланишдан – миллий юксалиш сари” деган дастурий ғоя асосида, ёшларни она юртга садоқат руҳида тарбиялаш, уларда ташаббускорлик, фидойилик, ахлоқий

фазилатларни шакллантириш – ўта шарафли вазифадир. Ҳар бир саҳналаштирилаётган томоша ўз ўрнига ва ўз томошабинига эга бўлар экан. Бу ижодкорнинг ютуғидир. Мақсад эса эртамиз эгаларини тарбиялашда кўғирчок театр санъатининг ўрнини юқори чўққиларга чиқаришдир.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Зиёлилар билан учрашувдаги маърузаси-2017
2. «Инвест форсайт» деловой журнал
<https://www.if24.ru/>

Тошкент-2021

ФИО авторов: Inoyatov Kahramon Moydinovich.

dots. Teacher, NamECI, Namangan

Kholmatov Polatjon Gayratjon oglu

student, NamECI, Namangan.

Abdullayev Khakimhon Bosidkhonovich

student, NamECI, Namangan

Название публикации: «SHEBEN-BASED PAVEMENT ANALYSIS AND RESULTS»

Annotation: To get information about sheben-based pavements in the territory of Uzbekistan and to study the sheben-based pavements abroad and compare them with the roads of our country, to identify shortcomings and to introduce new technologies it goes.

Keywords: road, gravel, sand, mineral powder, asphalt concrete, particle, density, layer, aggregate, GOST, fraction, cement concrete.

Анализ дорожной одежды по Шебену и результаты.

Иноятлов Кахрамон Муйдинович.

доц. учитель, Наманганский инженерно-строительный институт,

Наманган

студент, Наманганский инженерно-строительный институт, Наманган.

Холматов Пулатжон Гайратжон угли

студент, Наманганский инженерно-строительный институт, Наманган.

Абдуллаев Хакимхон Босидхонович

hakimxonabdullayev88@gmail.com

Аннотация: Получить информацию о щебенских покрытиях на территории Узбекистана и изучить щебенские тротуары за рубежом и сравнить их с дорогами нашей страны, выявить недостатки и внедрить новые технологии.

Ключевые слова: дорога, гравий, песок, минеральный порошок,

асфальтобетон, частица, плотность, слой, заполнитель, ГОСТ, фракция, цементобетон.

Introduction. Roadblocks are a key factor in the speedy and convenient delivery of goods and passengers by road at any time of the day, at any time of the year. The effective use of science-based technological processes and advanced methods of work in our country, using a wide range of available resources in the reconstruction and design of modern highways, providing high quality requirements for their use. delights. But of course there are drawbacks.

Its physical and mechanical properties, physical - Fundamentals of chemical mechanics, the working bodies of machines that process materials require a thorough knowledge of the theory of communication and a number of other knowledge [1].

Asphalt is a material made from a mixture of crushed stone (gravel), natural or crushed sand, mineral powder and bitumen in certain proportions. The materials that make up the asphalt concrete mix are mixed in special devices when heated.

Depending on the type of stone materials used as large aggregates in asphalt concrete, gravel can be rocky, gravelly and sandy. Coatings made of hot and warm asphalt concrete mix are characterized by faster formation, strength and serviceability even in the compacted state. Cold asphalt concrete pavements are slippery in rainy weather and therefore require additional surface treatment [2].

Methodology: Crushed stone and sand-gravel layers are used as a pavement for all categories of roads and as a cover for low-grade roads. In such cases, the structure of the inter-particle connection is manifested in the case of high resistance to compression, high internal friction angle, small amount of adhesion. The latter limits their use as coatings, as they begin to fold and break rapidly under the influence of force. Therefore, these layers are used in staged constructions or as surface layers. Such material layers are subject to higher requirements than the base layer. Depending on the materials used, the methods of work are selected. The layer is made of plain or selected crushed stone. Increasing the strength of the layer is done by selecting the composition. Burning is done as a selection of the concrete

composition of the crushed stone layer. In this case, the burner uses it as a binder. This layer is more durable than other types [3].

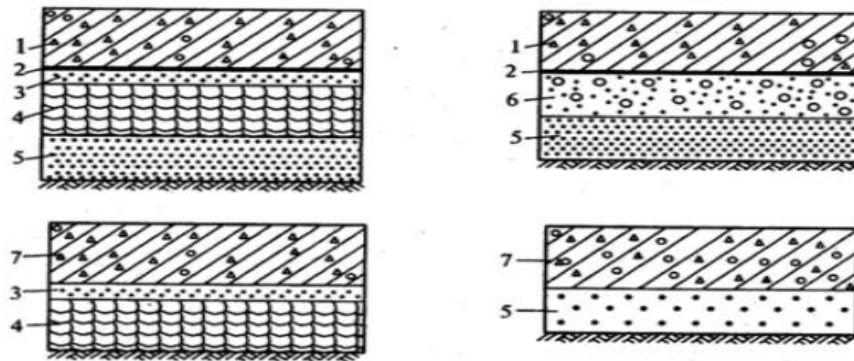

Figure 1. Crushed stone and gravel-based cement concrete pavements:

1) cast cement concrete; 2) bitumen-impregnated paper; 3) sand leveling layer; 4) crushed stone; 5) sand; 6) gravel; 7) prefabricated cement concrete slabs.

Analysis and results: The properties of crushed stone for construction work are regulated by GOST 8267-93. The following indicators and features are distinguished:

- Strength - in the range of M800-M100. This means that gravel fragments and fractions contain grains of weak rock from 5 to 10% (for quality varieties this value does not exceed 1.5%), the remaining mass has the same limit as the original seed.
- Frost resistance - 150 cycles, the value of this characteristic allows the use of such crushed stone for concreting foundations. In this respect, gravel emerges from limestone at least twice, but is slightly lower than granite.
- The composition of dust and mud mixtures - the smaller, the better, the upper limit is 0.6%.
- Linen - from 7% to 17%. The proportion of acyclic grains is very low. Compression and tamping are good when using building mixes, so the material is several times better than layered limestone.

The results of the analysis can be expressed in the following table:

Основные характеристики щебня гравийного

Марка прочности (М)	800-1200
Морозостойкость (F)	200-300
Лещадность	2 и 3 группа
Радиоактивность	1 класс
Насыпная плотность т/м3	1,35 - 1,45
Основные фракции	3-10 5-20 20-40 40-70

Discussions: The average price per cubic meter depends on the size of the fractions (brand demand), the method of production (more expensive due to the good adhesion of compacted gravel to cement) and capacity. Approximate prices are given in the table:

Fraction size	The price of a cube when buying at retail, rubles	Similarly, when ordering a mass (more than 10 cubic meters) batch, rubles
Gravel		
3-10	1650	1550
5-20	1900	1800
20-40	1750	1650
40-70	1650	1550
Gravel		
Unbroken	1400	1300
5-10	1850	1750
5-20	1750	1650
20-40	1800	1700
40-70		
Sand and gravel	1650	1500

Delivery cost and range are discussed separately, this service can be provided free of charge if large batches (20 cubic meters and above) are purchased. Rates are seasonal, with gravel more expensive from May to October, especially brands that meet

demand. To reduce costs, it is recommended to buy it in large quantities, saving up to 10-20% when ordering more than 100 cubic meters. Gravel has certain technical characteristics depending on the type of stone. When choosing the type of crushed stone should take into account not only its fractionality, but also its properties.

Conclusion. In today's conditions in Uzbekistan, it would be expedient to build local and internal roads on rocky and shabby roads. The compaction of the crushed rock layer should be carried out under strict control. It lists the catalog, water and supplies used, as well as all the shortcomings and limitations. Particularly in the first and second periods, the siltation is limited, which should not lead to layer breakage and scattering of rock grains. Whistling quality is checked with the help of available tools and stopped only when it meets the general requirements. No grains are expected to move on the surface of the shattered layer. At the end of the second period, the test crushed stone thrown on the layer should be crushed in the passage of the roller. If we, the builders, build our roads in accordance with the requirements of GOST, I think that the service life of our roads will increase to 20 years.

References:

- [1]. SH.K. Imomov, S.N. Norov "CONSTRUCTION OF ROADS".
- [2]. A.X. Khabibullayev, M.O. Yusupjonov, Sh.O. Azimjonov "ENSURING CONSTRUCTION QUALITY IN THE CONSTRUCTION OF ASPHALT CONCRETE PAVEMENTS " Euro Asia Conferences. Euro Science: International Conference on Social and Humanitarian Research, Hosted from Cologne, Germany. April 25rd-26th 2021. <http://euroasiaconference.com>. Pages: 119-122.
- [3]. N.I Ilyasov, A. Oblakulov, A. Shohidov "Construction of roads and airfields".
- [4]. Saydazimov Nosirjon, Mutalibov Ibroxim, Qo'ysinaliyev Nuriddin, O'ktamov Sardor "Improving the elasticity of cement-concrete roads", <https://www.modern-j.ru/11-65-2020> "Теория и практика современной науки" №11(65) 2020. 1 bet

ФИО автора: Yusupova Hilolaxon Shuhratovna (Namangan viloyati Uychi tumani 25-sonli umumta'lim maktabining kimyo fani o'qituvchisi. Magistr)

Название публикации: «O'ZBEKISTONDA, UMUMTA'LIM MAKTABLARDA KIMYO FANINI RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIY TA'LIM TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH»

Annotatsiya. Ushbu maqolada “Zamonaviy ta'lim texnologiyalari” ning dars o'tishdagi afzalliklari, qulayliklari va ayrim kamchiliklari, hamda kimyo fanni o'qitishni nazariy va amaliy jihatdan tashkil etish o'qituvchidan chuqur bilim hamda yuksak mahoratni talab etishi, o'quvchilarni o'rgangan bilimlarini amaliyotga qo'llay olishni, tajribalarni mustaqil o'tkazishni o'rgatish o'qituvchi kutgan natijani berishini ta'minlaydi.

Kalit so'zlar: Illyustrativ – tushuntirish usuli, evristik metod, evristik suhbat, tekshirish metodi, “Kimyoviy soat”, “5 tashabbus kimyoda”, “Xatosini top”, “Moychechak”, “Klasster”, “Venn diagrammasi”, “Kimyoviy daraxt”

Ma'lumki, 2020-yil 24-yanvar kuni O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SH. M. Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasida 2020-yil „ Ilm-ma'rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish“ yili deb e'lon qilindi. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev Oliy Majlisga yo'llagan Murojaatnomasida har yili ilm-fanning bir nechta ustuvor yo'nalishini rivojlantirish zarurligini ta'kidladi. Xususan, joriy yilda tub islohotlarni maktab ta'limidan boshlab ilmiy – tadqiqot muassasalarigacha qamrab olish bo'yicha topshiriqlar berildi. Kimyo fani ishlab chiqarish, farmasevtika, qishloq xo'jaligi, tibbiyot, oziq-ovqat sanoatini rivojlantirish uchun fundamental va texnologik asos bo'lib xizmat qiladi. Davlatimiz rahbari fanning belgilangan sohalariga ham moddiy, ham ma'naviy e'tiborni kuchaytirish kerakligini alohida ta'kidladi. Shundan kelib chiqib, ta'lim tizimida zamonaviy pedagogik texnologiyalar va axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish va to'g'ri tashkil etishga erishish o'qituvchilar uchun dolzarb vazifalardan biri bo'lib qoldi. O'quv jarayonini olib

boruvchi o'qituvchining bosh vazifasi ta'lim, tarbiya va o'quvchilar ongini rivojlantirishni amalga oshiradigan o'qitishning eng muqobil metodini tanlash hisoblanadi. Tanlangan har bir metod ta'lim-tarbiya va o'quvchi ongini rivojlantirish jarayonlarida yaxshi samara berishi kerak o'qitish jarayonini birgina metoddan foydalanib amalga oshirib bo'lmaydi. Shu sababli ham bir-biriga bog'langan bir necha metodlardan foydalanib dars mavzusini o'quvchiga chuqur tushuntira olish kerak. O'qitishning turli umumiy metodlarida o'qituvchi va o'quvchilarning faoliyatlarining xususiyatlarini ko'rib chiqamiz. Illyustrativ – tushuntirish usuli. Bu usulda ko'rgazmali o'qitish vositalari – eksperiment, ekran qo'llanmalari, tur xil jadvallar va kompyuter yoki kitob bilan ishlanadi. O'qituvchining tushuntirishi asosida laboratoriya tajribalaridan foydalaniladi. Illyustrativ tushuntirishda o'quvchilarning ongli, lekin reproduktiv faoliyati yuzaga keladi. Bu metod o'qitishda o'quvchilarda bilimlarning minimal bazasi tez to'planadi, ular asosida o'quvchilarda tadqiqot faoliyatini kuchaytirish mumkin. Kimyo fanini o'qitishda bu usuldan albatta foydalanish zarur hisoblanadi. Masalan, elementlarning kimyoviy belgilarini o'rgatishda kimyoviy belgilarning yozilishi va nomlanishini ko'rsatadi, so'ngra o'quvchilarga ularni qayta mashq qilib, o'yin tariqasida, innovatsion texnologiyalardan jumladan “Qadamba-qadam”, “Kimyoviy soat”, “Juftini top”, “Xatosini top”, “Moychechak”, “Klasster”, “Venn diagrammasi”, “Kimyoviy daraxt”, “Kosmetikada kimyo”, “5 tashabbus kimyoda”,

kabi ko'plab metodlardan foydalangan holda amalga oshirish mumkin. Illyustrativ tushuntirish metodi o'quvchilarda amaliy ko'nikmalarni shakllantirishda ham qo'llaniladi. Masalan, o'qituvchi tajribani bajarish texnikasini ko'rsatadi. Probirkadagi eritmani bug'latish, probirkani shtativga o'rnatish yoki isitish qoidasi. Bu jarayonlarni

o'qituvchi o'zi amalga oshiradi, so'ng bu jarayonlarni o'quvchilardan takrorlashni talab qiladi. Illyustrativ tushuntirish metodidan kimyoni o'rganishning dastlabki bosqichlarida foydalanish mumkin. Ya'ni o'quvchilarning bilim, malaka va ko'nikmalari yetarli bo'lmagan xollarda. Bu usuldan muntazam foydalanish o'quvchilar tafakkuri va dunyoqarashlarini rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi yoki ularning faolligini yo'qotadi. Shuning uchun zarur bo'lgan xollarda tadqiqot usullaridan- evristik va ilmiy-tadqiqot metodlaridan ham foydalanish kerak bo'ladi. Bu usullar asosini muammoli o'qitish tashkil etadi. Evristik va ilmiy-tadqiqot usuli bir – biriga o'xshash bo'lib, farqli tomoni o'quvchilarning mustaqil faoliyati kam yoki ko'pligi bilan belgilanadi.

Evristik metod- o'quvchilarning faol ishtirokida amalga oshiriladi. Masalan, galogenlarning bir-biriga nisbatan aktivligini aniqlash haqidagi evristik suhbatni keltirish mumkin. Bunda o'quvchilarning izlanishlariga va bildirayotgan fikrlariga doimo o'qituvchi aniqlik kiritib boradi. O'qituvchi kaliy yodid eritmasiga kraxmal kleysteri qo'shganda rang o'zgarmaydi. Xlorli suvga kraxmal qo'shilganda ham rang o'zgarmaydi. Lekin probirkaga kaliy yodid, kraxmal kleysteti va xlorli suv qoshilsa, kraxmal ko'karadi. Bu jarayonlarni o'qituvchi tahlil qilib suhbat o'tkazadi. Tekshirish metodi- o'quvchilarning tajribalari asosiy o'rinni egallaydi. Masalan, eksperimental masalalar yechish uchun o'quvchilar o'zlarining nazariy bilimlari asosida tajriba o'tkazish ko'nikmalaridan foydalanadilar. Ya'ni tajribani fikran amalga oshiradilar va tekshirish rejasini tuzadilar. Zarur bo'lsa ilmiy adabiyotlardan ham foydalanishlari mumkin bo'ladi. Bu metod o'quvchilarni mustaqil izlanishga, ishlashga undaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- 1.O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2020 yil 24-yanvardagi Oliy Majlisga qilgan Murojaatnomasi.
2. Kimyo o'qitish metodikasi. N. G'. Rahmatullayev, N, T, Omonov, Sh. M. Mirkomilov. Toshkent "Iqtisod-Moliya" 2013 yil 44-46 bet.

ФИО автора: Zarina Murtozayeva Muxtor qizi

Master of Samarkand state institute of foreign language

Название публикации: «FEATURES OF HYPOTACTIC STRUCTURAL FORMATION IN ENGLISH»

Abstract: this present study focuses on the study of a hypotactic structure in English. This is concerned with clause complex which is comprised of two or more clauses logically connected. The relation between clauses may be interpreted in terms of 'logical' semantic relations and system of interdependency relation – parataxis and hypotaxis. The tactic employed in this study was qualitative approach during which the info were taken from some linguistic books. Extension may be a clause that extends the meaning of another by adding something new it. Meanwhile, enhancement shows the meaning of another clause by qualifying it with adverbial clause in traditional grammar. Furthermore, the three clauses will be finite or non-finite. Locution, on the opposite hand, could be a projection with verbal process, within which the clause containing the sayer and therefore the reporting verb is that the dominant clause and also the reported element is that the clause. Thus, idea could be a projection with knowledge that's wont to report ideas, beliefs, fears and speculations. The mix of cognition with a dependent 'reporting' clause is that the nominal ways of representing what people say, think and believe

Key words: hypotactic structure, clause, system, projection, function, features.

Introduction

A clause complex is comprised of two or more clauses logically connected, or put another way (Gerot and Wignell, 1994). In the same way, a sentence are often interpreted as a clause complex within which a head clause is combined along with other clauses that modify it however there's the identical reasonably relationship between sentence and clause and there's between group and word. It means the sentence has evolved b

expansion outwards from the clause. The relations between clauses may be interpreted in terms of 'logical' linguistic relation that creates up the logic of linguistic communication. Therefore, there are two systemic dimensions to form up the systems for joining clauses in English. Those relations are combined with system of interdependence or 'tactic' system – parataxis and hypotaxis, which is general to all or any complex, word, group, phrase and clause alike. The hypotaxis is employed to talk to the relationships within which one clause relies to a different. The opposite is that the logico-semantic system of expansion and projection, which is specifically an inter-clausal relation.

Metafunction of language

Systemic Functional Grammar relates grammatical categories to the communicative functions which they serve. Functional Grammar views language as a resource for making meaning (Halliday, 1994). These functions are to operate all different level of organization in the language and may be identified in terms of the constituent parts which go to form larger units. It is sociological orientation the way in which language is used for different purpose and in different situation, has shaped its own structure. It tries to describe language in use and to focus on texts and their contexts. They are concerned not only with the structures but also with how those structures construct meaning. According to Halliday, in metafunctions of language, language is organized around a small number of functional components which correspond to the purposes which underlie all language uses, and all these functions have a systemic relationship with the lexicogrammar of the language. Thus, in Functional Grammar, a language is interpreted as a system of meanings followed by forms through which the meaning can be realized. functional grammar is arranged to explain how the language is used by applying the functional components call Metafunctions, in which all languages are organized around three kinds of meaning; the ideational function (to understand the environment), the interpersonal function (to have an exchange in communication) and the textual function (to explain how language is used).

Ideational Function

The ideational function concerns the representation of the world. This function is used to organize, understand and express our perceptions of the world and of our own consciousness. At the level of the clause, this is conveyed by the process the participants involved in the process and associated with circumstances if there is any. The ideational function may consist of two types of subfunctions: the experiential and the logical function.

Experiential function

The experiential function is largely concerned with content or ideas. Halliday states that experiential meaning tends to construct experience as interrelated parts of a whole. At clause rank, for example, it construes the world as going on consisting of a nuclear process and participant; additional participants and circumstances. The nominal group in the experiential meaning is a constituent structure, with modifiers playing a number of different roles with respect to the thing – Deitic, Numerative, Ephithet, Classifier and Qualifier.

Logical function

The logical function is concerned with the relationship between ideas. It is realized as another kind of particulate structure. Systemically, the logical function comprises recursive systems – such as Tense, Projection and Agency – which tend to be associated across languages with experiential meaning. Furthermore, the nominal group in the logical meaning is considered as a word complex and with modifiers as regressive dependents.

Interpersonal Function

Interpersonal function is concerned with the relationships set up between the speaker and his audience, between the speaker and his message and concerned with clauses as exchanges. This function is used to enable us to participate in communicative

act with other people, by taking the roles and to express and understand feelings, attitudes and judgments. Therefore, the linguistic phenomena which would be dealt with metafunctions are mood and modality.

Textual Function

Textual function is concerned with the way the message is structured; at the level of the clause which includes thematic structure, which have theme and rheme as its elements, and information structure; beyond the clause it includes the phenomenon of cohesion. Textual function is used to relate what is said or written to the real world and to other linguistic event, this involves the use of language to organize the text itself. The textual function is about the verbal world, especially the flow of information in a text, and is concerned with clauses as messages. The theme is the point of departure for the message. It is the element the speaker selects for grounding what he/ she is going to say.

This study used a descriptive qualitative design, as this study intended to explain the hypotactic structure in logico-semantic relations. Exclusively, this study discussed about the kinds of the clause function and decided the logical function in hypotactic structure. Thus, the first data were collected by applying documentary technique which was taken from some linguistics books to support this analysis. In analyzing the info, the author identified the categories of hypotactic structure supported the speculation proposed by Halliday. Then she classified the weather into two varieties of hypotaxis, that is, expansion and projection. The last, she described the info obtained by using the share of every hypotaxis.

Discussion

Hypotaxis is a logical interdependence between clauses where the interdependent are of unequal status. In hypotactically related clauses, the primary one is dominant and the secondary one is dependent (Halliday and Ruqaiya, 1976). Etimologically, hypotaxis

derives from the Greek: hypo meaning ‘below’ plus taxis means ‘arrangement’; hence, ‘arrangement below’. The rationale for this term is that one clause is attached to the other but with a lower status. Therefore, a more usual for this is dependent clause to label a clause which is bound to another I a hypotactic relationship. The dominant clause refers to the bound one. Conventionally, hypotactic relations are labeled using the Greek alphabet symbol: α - Alpha; β - Beta; γ - Gamma; ε - epsilon etc. from the symbolic perspective, α - Alpha marks the dominant clause; however, it is important to note that it is possible for the position of the secondary clause of a hypotactic structure to precede the primary clause. Thus, the α - Alpha does not necessarily come first in the clause complex, that is, ‘ β - α ’ may be correct. 1. Expansion The logico-semantic relations which are varied represent the way the speaker or writer sees the connections to e made between one clause and another, in its multiple function as process, exchange and message, and this may enter into construction with another clause which is an expansion of it. Expansion is one of the logico-semantic relations by which one clause expands the meaning of another in some ways (Downing & Locke, 1992); thus, the two together forming a clause complex. Essentially, there are three types of expanding a clause: elaboration, extension and enhancement.

Conclusion

Having analyzed the subject given during this study, it will be concluded that there are various methods of mixing clauses together in English by means of the clause complex. Clause complex relationships are of two kinds - parataxis and hypotaxis. However, this thesis analyzes only hypotaxis. Hypotactic relationships involving a dependency relation are labeled consistent with their hierarchical relationships of dependency. Basically, there are three types of expanding; they are elaboration, extension and enhancement with the sign themselves. Furthermore, hypotactic structure can be finite or non- finite form.

Reference:

1. Bloor, T. (1995). *The Functional Analysis of English*. New York: Arnold
2. Downing, A. (1992). *A University Course in English Grammar*. New York: Prentice Hall.
3. Eggins, S. (1994). *An Introduction to Systemic Functional Linguistic*. London: Printers.
4. Gerot, L. (1994). *Making Sense of Functional Grammar*. Sidney: Stabler Ltd.
5. Halliday, M. (1994). *An Introducing to Functional Grammar*. London: Edward Arnold.
6. Morley, G. D. (2000). *Syntax in Functional Grammar*. London: Continuum.
7. Siewerska, A. (1991). *Functional Grammar*. New York: Routledge.

ФИО авторов: Khomidov Ziyodulla Shukrulla o'g'li

National University of Uzbekistan,

2nd year master's degree in zoology,

Usmonov Bekzod Sidiqjon o'g'li

National University of Uzbekistan,

2nd year master's degree in zoology,

Название публикации: «STUDY OF FISH AND THEIR INTERNAL STRUCTURE»

Annotation: This article gives a brief overview of the internal organs of fish, their function and anatomy.

Keywords: adipose fin, lungfish, international organ, labyrinth organ, gills, fins.

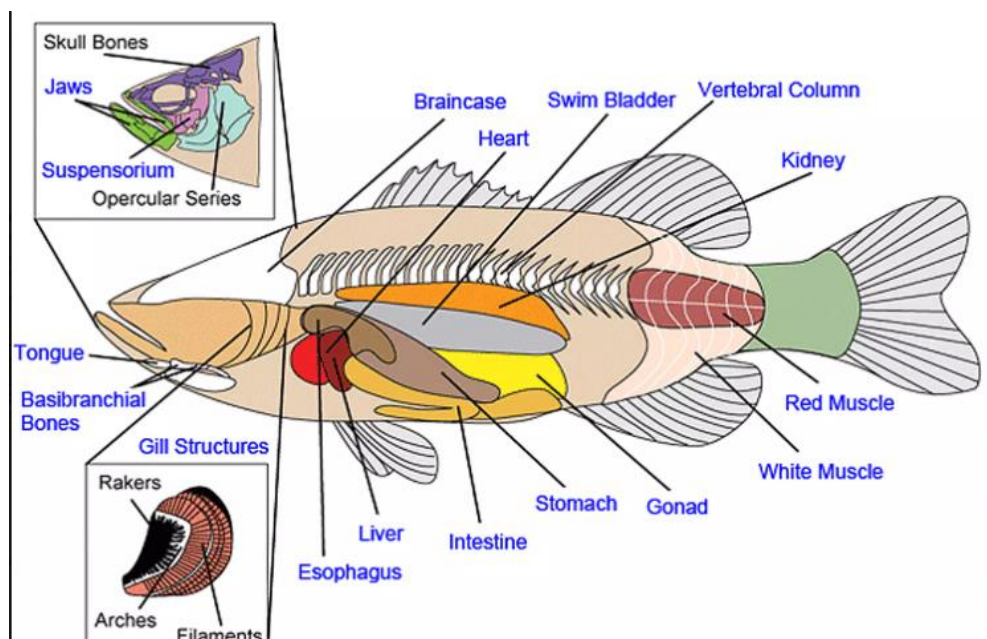
Fish anatomy is the study of the form or morphology of fishes. It can be contrasted with fish physiology, which is the study of how the component parts of fish function together in the living fish. In practice, fish anatomy and fish physiology complement each other, the former dealing with the structure of a fish, its organs or component parts and how they are put together, such as might be observed on the dissecting table or under the microscope, and the latter dealing with how those components function together in living fish.

The anatomy of fish is often shaped by the physical characteristics of water, the medium in which fish live. Water is much denser than air, holds a relatively small amount of dissolved oxygen, and absorbs more light than air does. The body of a fish is divided into a head, trunk and tail, although the divisions between the three are not always externally visible. The skeleton, which forms the support structure inside the fish, is either made of cartilage (cartilaginous fish) or bone (bony fish). The main skeletal element is the vertebral column, composed of articulating vertebrae which are lightweight yet strong. The ribs attach to the spine and there are no limbs or limb girdles. The main external features of the fish, the fins, are composed of either bony or soft spines called rays which, with the exception of the caudal fins, have no direct connection with the spine. They are supported by the muscles which compose the main

part of the trunk. The heart has two chambers and pumps the blood through the respiratory surfaces of the gills and then around the body in a single circulatory loop. The eyes are adapted for seeing underwater and have only local vision. There is an inner ear but no external or middle ear. Low frequency vibrations are detected by the lateral line system of sense organs that run along the length of the sides of fish, which responds to nearby movements and to changes in water pressure.

Fish in almost all cases have two paired and three unpaired fins. The paired pectoral and pelvic (ventral) fins correspond, respectively, to the arms and legs of human beings and connect with bony girdles in the body that correspond to our own pectoral and pelvic girdles.

The unpaired fins are the dorsal, the anal and the tail or caudal fins, as shown in the accompanying figure. These fins are supported by rays, sometimes bony and sometimes made of cartilage. In some families, the dorsal fin is split entirely into two parts, the forepart with spiny rays and the hind part with split rays. In the characins and some others, there is a small adipose fin, composed of fatty material with no fin rays.

Inernational organ

In addition, fish often possess a characteristic organ, the air bladder. This is a long bag filled with gas and lying in the body cavity. It may be entirely closed, or it may communicate with the alimentary tract by means of a duct, or tube. Sometimes it

is divided into two rather distinct parts, which communicate with each other. The air bladder controls the specific gravity of the fish, as the driving tanks of a submarine govern its buoyancy, or vice versa really.

In fish with divided bladders, the center of gravity can be altered too. It actually corresponds to the lungs of higher vertebrates, and this fact is foreshadowed in the so-called lungfish, which takes air into their air bladders and breathes actual air in a similar fashion to the way mammals do.

These "lungfish" are actually called "Labyrinth Fish" and are of the Anabantid and other families of fish. The labyrinth organ is an entirely different and separate organ from the gills, which these fish also possess. The labyrinth is used in nature when the water these fish swim in becomes so fouled it contains little or no oxygen or they are trapped in a puddle too small to contain sufficient oxygen to sustain their life. The labyrinth organ is situated near the gills, and the air is passed through or into it and out through the mouth or the gill slits, making it appear that these fish are gasping at the surface of the water.

Upon careful examination of the majority of freshwater aquarium fish, a line may be observed running from the head along the side of the body. This is a series of tubes filled with a gummy secretion and with stiff bristles at the base. The function of this "lateral line" is to direct vibrations of low frequency, and act as the fish's ear, it is a specialized part of the lateral line system to warn of danger, help with distance, sense obstacles that cannot be easily seen and avoid predators.

References:

1. Prosser, C. Ladd (1991). *Comparative Animal Physiology, Environmental and Metabolic Animal Physiology* (4th ed.). Hoboken, NJ: Wiley-Liss. pp. 1–12.
2. Dorit, R. L.; Walker, W. F.; Barnes, R. D. (1991). *Zoology*. Saunders College Publishing. pp.
3. "The fish heart" ThinkQuest. Oracle. Archived from the original on 28 April 2012. Retrieved 27 June 2013.

4. -Kotpal, R. L. (2010).Modern text book of zoology. Rastogi Publications.
p. 193. Archived from the original on 2016-04-22.

ФИО авторов: Мамадалиев Адхамжон Тухтамирзаевич.

доц. учитель, Наманганский инженерно-строительный институт, Наманган.

Вафакулов Вахобжон Бахрамович

студент, Наманганский инженерно-строительный институт, Наманган.

Название публикации: «ОБОСНОВАТЬ ТРЕБОВАНИЯ К ПАРАМЕТРУ ЛАВИННОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ НА ЗАЩИТНЫЕ СООРУЖЕНИЯ ГОРНЫХ ДОРОГ»

Аннотация: Принятые меры по предотвращению схода лавин на дорогах, проходящих через горные районы Узбекистана, и функции подпорных стен, высокий спрос на них.

Ключевые слова: гора, дорога, хлыст пройти, А-373, М-39, перевал, температура, галерея, гидрометеорология.

Justify the requirements for the parameter of avalanche impact on protective structures of mountain roads.

Mamadaliev Adkhamjon Tukhtamirzaevich

dots. Teacher, NamECI, Namangan

Vafakulov Vokhobjon Bakhramovich

student, NamECI, Namangan.

Mamadaliyev6300@gmail.com

Annotation: The measures taken to prevent avalanches on the roads passing through the mountainous regions of Uzbekistan, and the functions of retaining walls, high demand for them.

Key words: mountain, road, whip, A-373, M-39, pass, temperature, gallery, hydrometeorology.

Вступление. Более 22% территории Узбекистана занимают горы. Сложный рельеф гор влияет на безопасное передвижение и эксплуатацию автомобиля. Такие неблагоприятные дорожные условия влияют на безопасное

движение и скорость транспортных средств, малый радиус поворотов и большие продольные уклоны в плане. Горные дороги в Узбекистане составляют 3%, что составляет более 700 км дорог общего пользования. К таким горным дорогам относятся участок А-373 «Ташкент-Ош» 116-214 км - автодорога «Камчик», участок М-39 «Алматы-Бешкек-Ташкент-Термез» 1120-1145 км, участок «Тахтакарача» 1302 -1320 км Байсунский, Дехканабадский и Окработский переходы - главные экономические артерии нашей страны. Горные дороги в Узбекистане составляют 3%, составляя более 700 км дорог общего пользования:

- А-373 «Ташкент-Ош» 116-214 км, участок перевал «Камчик»;
- участок М-39 «Алматы-Бешкек-Ташкент-Термез» 1120-1145 км;
- участок 1302-1320 км перевала Тахтакарача;
- переходы «Байсун», «Дехканабад», «Окработ» и другие.

Фигура 1. Утепление дорог в горных районах. Участок 108-208 км автомобильной дороги А-373 Ташкент-Ош.

:

Методология. Для этих дорог характерны зимнее содержание, низкие температуры и большое количество света. Средняя температура самого жаркого июля составляет 18,60С, а абсолютный минимум - -400С в январе, а холодные дни длятся с сентября по май в течение 6-7 месяцев. В среднем

снегопад начинается 16 октября и продолжается до 30 апреля. Средняя толщина снежного покрова на регулярно измеряемых участках может составлять 140-222 см.

Фигура 2. Состояние дороги на рубеже сезона на перевале Кнут.

Для предотвращения схода лавин на горных дорогах используются различные противолавинные конструкции. Преодоление скользких участков и сугробов на дорогах в зимний период создает некоторые проблемы, ведущие к снижению скорости транспортных средств и увеличению количества дорожно-транспортных происшествий. Зима - самое тяжелое время года по сравнению с другими сезонами. Зимой дорожные условия самые неблагоприятные. Для этого периода характерно то, что дорожное покрытие мокрое, грязное, заснеженное, скользкое и ледяное скользкое. Такой срок хранения требует комплексных мер.

Анализ и результаты: Задача зимнего содержания дорог и дорожных сооружений - обеспечить поддержание дорог и дорожных сооружений в хорошем состоянии в соответствии с требованиями условий для бесперебойного и безопасного движения в зимний период. Зимний уход за дорогами и дорожными сооружениями включает в себя: подготовку, установку и ремонт постоянных снегозащитных сооружений (стены, панели, подъемники и снежные барьеры), обслуживание снегозащитных сооружений; Подготовка, установка (переустановка), временная установка временных

снегозадерживающих устройств (экранов, барьеров и сеток), снегозадерживающих барьеров должны быть сооружены для улавливания снега на проезжей части.

Рис. 3. Установленные противооползневые сооружения А-373 на перевале «Камчик» автодороги «Ташкент-Ош» и строительство специальных галерей для обеспечения безопасности движения на участках, подверженных оползням.

Обсуждение: В настоящее время исследования оползней в основном проводятся гидрометеорологическими службами. Важнейшая роль станций лавинного мониторинга - это сбор статистики за разные периоды в районах, подверженных сходу лавин. В их обязанности входят метеорологические наблюдения, регулярные измерения и определение мощности лавины, плотности и физико-химических свойств, а также регистрация оползней. На таких станциях делается исследование снега в лаборатории, описание оползней на выбранных участках, заключение о возникновении оползней на основании локальных связей с местными признаками и метеорологическими показателями, предположения.

Заключение. Следует отметить, что сегодня на дорогах очень много аварий и аварий в результате схода лавин. Лавина - это процесс, при котором сугробы снега спускаются с гор, холмов и других высот с постоянно увеличивающейся скоростью. Основные причины схода лавин - скопление большого количества снега на склонах, ослабление связей в снежном покрове

или эффекты кумулятивного движения. Лавины могут возникать во всех горных районах с постоянным снежным покровом. Лавина - это большая масса снега, движущаяся со скоростью 20-30 м / с. Это может быть небольшая лавина размером 25-30 м и толщиной 20 см. Вес лавины в 150 кубометров колеблется от 20 до 30 кубометров. Чтобы этого не произошло, сегодня широко используются различные подпорные стены, живые изгороди, галереи.

Рекомендации:

- [1]. СУЛТАНОВ «ОСНОВЫ ЭКОЛОГИИ И ЗАЩИТЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ» МУЗЫКАЛЬНОЕ Издательство Ташкент 2007.
- [2]. С.Р. ШАРИПОВ «ОСНОВЫ ЗЕМЕЛЬНОГО УПРАВЛЕНИЯ» ТАШКЕНТ - 2019.
- [3]. Баратов Х.А. «Гляциология» Самарканд-2019.
- [4]. fvv.uz
Lex.uz

ФИО автора: Мунира Якубжонова Нишонова

Наманган вилояти Чуст тумани 37-сонли мактаб психологи

Название публикации: «ГИПЕРАКТИВ БОЛАЛАР БИЛАН ИШЛАШДА ПСИХОЛОГНИНГ РОЛИ»

Калит сўзлар: гиперактив, чапақайлик, асциметрия, амбидекстрия, невроз, индивидуал, стрессоген, фазовий идрок, ёзув ойнавандлиги, нутқий бузилиш.

Гиперактив болалар билан машғулотларни ташкил қилишда психолог махсус ишлаб чиқилган коррекцион-ривожлантирувчи дастурни қўллаши мумкин. Гиперактив болаларга ёрдам беришда уларнинг ота-оналари ва ўқитувчилари билан иш олиб бориш ҳал қилувчи аҳамиятга эга. Катталарга боланинг муаммоларини тушунтириш зарур, унинг қилиқлари атайлаб қилинмаслигини аңлатиш, уларнинг ёрдам ва қўллаб-қувватлашисиз бундай бола ўзидаги бор қийинчиликларни енгиб ўта олмаслигини кўрсата олиш керак.

Психолог гиперактив болаларнинг ота-оналарига тарбиявий таъсир этишининг аниқ усулларига амал қилишларини тушунтириши керак. Улар шуни эсда тутишлари лозимки, болани ҳолатининг яхшиланиши «унга бўлган мулойим, хотиржам ва изчил муносабатга боғлиқдир». Бундай болаларни тарбиялашда ота-она иккита кескинликка йўл қўймасликлари керак: ҳаддан зиёд раҳм - шафқат кўрсатиш ва бир томонидан эса унинг олдида у бажара олмайдиган ортиқча аниқлик, шафқатсизлик ва жазолар билан уйғунлашган катта талабларни қўймаслик.

Психолог олимлардан М. Роттернинг кўрсатишича, бундай болалар мактабга чиққач жиддий қийинчиликларга дуч келадилар. Чунки ўқиш фаолияти диққат функцияси ривожланишига юқори талабларни қўяди. Шунинг учун ҳам ДЕГС болалар мактаб талабларини бажара олмайдилар.

Қоида бўйича ўсмирлик ёшида бундай болаларда диққатнинг нуқсонлари сақланиб қолади, лекин гиперактивлик йўқолади ва кўпинча фаолликнинг сусайиши, психик фаолиятнинг инертлиги ва истакнинг етишмаслиги билан алмашади. Мактаб таълимидаги муаммолардан яна бири ва паст ўзлаштиришга сабаб бўлувчи омил бу чапақайликдир. Чапақайлик тарбиячилар, ота-оналар ва боланинг ўзи учун ҳам катта муаммо ҳисобланади. Барчага яхши маълумки, чап қўлнинг ўнг қўлдан устунлиги туғма хусусиятга эгадир. Яқин вақтгача чапақай болаларнинг психик хусусияти тараққиёти улар миясининг ривожланишидан алоҳида ҳолатда кўрилган. Бироқ, мия ва психика аъзо ва унинг функцияси сифатида ўзаро боғлангандир.

Чапақайлик – боланинг зарурий индивидуал хусусияти бўлиб, уни таълим жараёнида ҳисобга олиш шарт. Ўқув таълим жараёнини аънавий равишда вербал ва мантикий тафаккур тараққиётига, чап мия ярим шарлари ривожланишига асосланади. Бундай ҳолат эса чапақай болаларнинг таълим жараёнига муваффақиятли мослашувини қийинлаштиради.

Чап ёки ўнг қўлнинг устунлик қилиши боланинг истаги ёки эркалиги эмас, балки миянинг ўнг ва чап ярим шарлари ўртасида вазифаларнинг ўзига ҳос тақсимланишидир. Нима учун чап қўл устунлиги келиб чиқади? Ниманинг оқибатида чапақайлик пайдо бўлади?. Биз одатда мия ҳақида бир бутун аъзо каби фикр юритамиз, лекин унинг бирлиги иккала мия ярим шарларининг фаолиятидан ташкил топади. Уларнинг ўртасида қатъий фарқ бўлиб, миянинг функционал муносабатларида иккала ярим шарларнинг улуши бир хил эмас. Бундан ташқари улардан бири устунлик қилади.

Намоён бўлиш характериға кўра функционал асимметриянинг учта турини ажратиш мумкин: мотор (умумий ҳаракат хулқ - атвори шаклланишида тананинг чап ва ўнг қисми қўл, оёқ ва юзнинг нотекис иштироки). Сенсор (жуфт сезги органларининг функционал нотекислиги ва психик нутқнинг ташкил топиши ва бошқа олий психик жараёнлар).

Тахминан 70 % чапақай болаларнинг нутқ марказлари чап мия ярим шарларида, 30 % да эса ўнг мия ярим шарларида жойлашгандир.

Қўл – одам ҳаракат фаоллигининг ярим функционал аъзосидир. Шунинг учун ҳам қўлнинг имо-ишора аъзоси сифатида ривожланиши чап қўлнинг нутқ марказини ташкил топишида етакчилигидан далолат беради.

Қўл асимметрияси тушунчаси кўп бўлиб, улардан кенг тарқалганлари: ўнг қўллик, чапақайлик ва амбидекстрия (икки қўллик). Чапақайликни намоён бўлиши асосидаги омилларни кўрсатар эканлар, олимлар патологик, ирсий, ва мажбурий чапақайликни ажратадилар. Бироқ кўпчилик олимлар чапақайликни “табиий” ирсий эканлигини таъкидлайдилар. Иккала мия ярим шарлари ҳам сўзларни, образларни идрок қилишга ва қайта ишлашга қодир, бироқ бу жараён уларда турлича кечади. Чап мия ярим шари. Вербал, мантикий, “фикрий” (мушоҳада). Миядан келаётган ахборотларни кетма-кет, таҳлилий равишда қайта ишлайди. Вазифаларни ечишда унга индукция тамойилига мувофиқ таҳлилий ёндашув хос (хусусийдан умумийга).

Ўнг мия ярим шари. Новербал, образли, кўрув. Сигналларни бир вақтда ва бутун ҳолда қайта ишлайди. Объектларни бир нечта фикрий текисликда кўриш имконини беради. Унга дедукция тамойилига мувофиқ синтез хосдир (умумийдан хусусийга). Қоидага мувофиқ, ўнг қўли етакчилик қилувчиларда вербал маълумотларни қайта ишлашга ихтисослашган чап мия ярим шарлари

устунлик қилади. Уларнинг 95 % да нутқ маркази чап мия ярим шарларида жойлашган.

Чапақайларнинг мия функцияси латерализациясининг ўзига хослиги уларнинг билиш жараёнларига таъсир қилади, уларга қуйидагилар тааллуқли: маълумотларни таҳлил қилиш усули, материални қисмларга бўлиб ишлаш; новербаль стимулларга нисбатан вербалларини яхшироқ англаш; кўрув- фазовий топшириқларни бажариш имкониятининг пастлиги (Безруких М.М., Князева М.Г., 1994; Микадзе Ю.В., Корсакова Н.К., 1994).

Яқин кунларгача чапақай болаларни ўнг қўлда ёзишга ўргатиш мажбурий равишда амалга оширилган. Бироқ, ҳозирги кунда ҳам бундай ҳолатлар учрамоқда. Айниқса ота-оналарнинг чапақай фарзандларини таълим жараёнида ўнг қўлини ишлатишга мажбур қилишлари ва ўқитувчиларни ҳам бунга ундашлари болаларнинг психик саломатлигида жиддий муаммоларни келтириб чиқармоқда. Кўплаб маълумотларга кўра, невротик ҳолатлар ва неврозлар ўнг қўл устунлик қилувчи болаларга нисбатан чапақайларда кўпроқ учрамоқда. Чунки, чапақай болаларни мажбурлаб (турли хил жазо чораларини қўллаш орқали) ўнг қўлга ўргатиш невроз ривожланишининг сабабидир. Ўнг қўлга қайта ўргатиш латерализациянинг табиий пайдо бўлган индивидуал йўналишини синишига олиб келади, бу эса кучли стрессоген омил бўлиб чиқади.

Шундай қилиб, чапақай болаларни ўнг қўлга ўтказиш умуман йўл қўйиб бўлмайдиган ҳолатдир. Чапақай болаларнинг фаолиятида билиш жараёнлари соҳасида қуйидагилар намоён бўлиши мумкин:

-Кўрув-ҳаракат координацияси қобиляти пастлиги: болалар график тасвирларни кўчириб чизиш билан боғлиқ топшириқни айниқса кетма-кетликда бажаришда қийналадилар; ёзувда, ўқишда қаторни ушлаб тура олмайдилар; ёзувлари ёмон.

-Фазовий идрок ва кўрув хотирасидаги етишмовчиликлар, фазовий мувофиқликни таҳлил қилишдаги қийинчиликлар: чапақайларда кўпинча график тасвирлашда шаклларнинг шакли ва пропорциясининг бузилиши кўринади; ёзув ойнавандлиги; ёзувда ҳарфларни тушириб қолдириш ва ўрнини алмаштириш; оптик хатолар, шаклига кўра ўхшаш ҳарфларни чалкаштириш;

Масалан, “т” ни “п” га, “м” ни “л” га, “н” ни “к” га ва “и” ни “н” га; предметларни фазовий жойлашишини аниқлашда чап ва ўнгни, остида- устида, олдида-орқасида кабиларни адаштириш.

- Маълумотларни қайта ишлашнинг ўзгача стратегияси, англашнинг таҳлилий услуби: чапақайларга материални қисмларга бўлиб ишлаш хос бўлиб, бундай таҳлил натижасида фаолият объекти ҳақида бутун тасаввур ҳосил бўлади. Бу билан чапақайларнинг сускаштлиги ифодаланади, тўлиқ идрок ва

тушиниш учун уларга материални босқичма- босқич узоқ қайта ишлаш зарур бўлади.

Диққатнинг заифлиги, диққатни кўчириш ва тўплашдаги қийинчиликлар.

Нутқий бузилишлар: ҳарфларни таҳлил қилишдаги хатолар.

Кўрсатиб ўтилган ўзига хосликлар бевосита ўқув малакаларини эгаллашдаги самарадорликка таъсир қилади. Чапақай болаларнинг яна бир ўзига хосликлари, бу уларнинг эмоционал таъсирчанлиги, хавотирчанлиги, аразчилиги, асабийлиги, шунингдек, ишчанлик қобилятининг пастлиги ва тез чарчашдир.

Бу нафақат мия ярим шарлари ассиметрияси оқибати, балки уларни ўнг қўлга ўтишга мажбурлаш натижаси ҳамдир. Бундан ташқари, 20 % чапақай болалар анамнезида ҳомиладорлик ва туғруқда қийинчиликлар қайд этилади (баъзи маълумотларга кўра туғруқдаги жароҳат чапақайлик сабабларидан бири бўлиши мумкин, чунки, жароҳатланган чап мия ярим шарларининг функциясини бажаришни ўнг мия ярим шарлари ўз зиммасига олади). Чапақай болаларнинг эмоционал таъсирчанлиги мактабга мослашишни қийинлаштирувчи омилдир. Уни мактаб ҳаётига кириши бошқаларга нисбатан секинроқ ва оғриқлироқ кечади. Шунинг учун ҳам чапақай болалар доимо ўқитувчи, психолог ва ота-оналарнинг алоҳида эътиборида бўлиши керак.

Шундай қилиб, чапақай болалар мактабда кўпгина муаммоларга дуч келишлари мумкин. Айниқса, мактабгача бўлган даврда ва кичик мактаб ёшида уларнинг тўлақонли психик тараққиётига етарлича зарурий эътибор қаратилмаса, ўқув фаолиятини эгаллашда жиддий муаммоларга олиб келади.

Адабиётлар рўйхати

1. “Узлуксиз таълим” илмий-услубий журнал –Тошкент-2005 №4
2. В.Каримова. “Оила саломатлигида инсон руҳиятининг имкониятлари” Тошкент- 2003
3. М.Х.Холназарова, М.Қ.Мухлибоев “Ёш ва педагогик психология” Тошкент-2014
4. Ғ.Нормуродов. “Криминал ҳуққ психологияси” Тошкент-2010

ФИО автора: Amonova Aziza

Samarqand davlat chet tillar instituti

1-kurs magistranti

Название публикации: «TIL SISTEMASINING IYERARXIK TUZILISHI TIL BIRLIKLARI VA ULARGA XOS XUSUSIYATLAR»

Annotatsiya: Mazkur maqolada semiotikaning tekshirish ob'yekti jamiyatda qo'llanadigan belgilar tizimi 2 tipdagi belgilar farqlanadi: tabiiy va sun'iy belgilar haqida, tarjimashunoslikdagi "transformatsiya" atamasi manba va maqsad tilidagi iboralar o'rtasidagi munosabatlar haqida aytib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Semiotika, belgi, iyerarxiya, til birliklari, transformatsiya, tarjimashunoslik.

Semiotikaning tekshirish ob'yekti jamiyatda qo'llanadigan belgilar tizimi bo'lib, bunda 2 tipdagi belgilar farqlanadi: tabiiy va sun'iy belgilardir. Tabiiy belgilar aslida u yoki bu narsa, hodisaning tarkibiy bo'lagi alomatlari bo'lib, ular inson ongida muayyan tasavvirlarni uyg'otishga xizmat qiladi. Sun'iy belgilar shartli bo'lib, ular predmet va hodisalar haqidagi tasavvurlarning o'rnini bosish uchun xizmat qiladi.

Ushbu belgilarning asosiy vazifasi ma'lum bir xabarni to'plash, saqlash, yetkazish, yani insonlar o'rtasida aloqa vositasi bo'lishidir. Shu bois ularni kommunikativ-informativ belgilar deb atash mumkin va ularni turli timsollar, signallarni kiritish mumkin.

Sin'iy belgilar grafik, tovushli va harakatli bo'lishi mumkin. Jumladan, yo'l harakati belgilarini grafik, signallarini tovushli, qushlar va hashoratlarning ma'lum yo'nalishlarda uchishi, imo-ishora, mimikalar harakati belgilar sifatida muayyan ma'nolarni ifodalashga xizmat qiladi. Bu o'rinda ayrim turlarga moslashtirilgan Morze,Brayze alifbolarini ham misol sifatida keltirish mumkin.

Til ham muayyan belgilar sistemasi hisoblanadi va ma'no, tushuncha, fikr kabilarning ramziy belgisi bo'lib keladi va jamiyatda mavjud belgilar bilan umumiylikka, o'xshashlikka ega.

Ushbu masalani yoritadigan ko'plab asarlarga qaramay, badiiy matnlarni tarjima qilish muammosi bekor qilinmaydi. Amalda badiiy matnlarni tarjima qilishda foydalaniladigan leksik va grammatik transformatsiyalar turlarini tizimlashtirish va o'rganish kerak.

Tarjimashunoslikdagi "transformatsiya" atamasi manba va maqsad tilidagi iboralar o'rtasidagi munosabatni, ifodaning bir shaklini boshqasiga tarjima qilish jarayonida almashtirishni, biz obrazli ravishda konvertatsiya yoki transformatsiya deb ataydigan almashtirishni ko'rsatish uchun ishlatiladi.

Shunday qilib, quyida tavsiflangan operatsiyalar (tarjima transformatsiyalari) asosan "qayta ifoda etish" ma'nosidagi tillararo operatsiyalardir. Tarjimaning asosiy maqsadi - adekvatlikka erishish. Tarjimonning adekvatlikka erishishdagi asosiy vazifasi - tarjima matni tarjima matni iloji boricha aniqroq tarjima qilinadigan tilning tegishli me'yorlariga rioya qilgan holda etkazishi uchun turli xil tarjima transformatsiyalarini yaratishdir.

Hozirda tarjimani o'zgartirish va tasniflash kontsepsiyasiga oid tarjimashunoslikka bag'ishlangan ko'plab ishlar mavjud. Ushbu tadqiqotning nazariy asoslari V.N. Komissarov, L.S. Barxudarov. L.S. Barxudarov ta'kidlashicha, avvalo, matnning tarjima ekvivalentsiyasining eng yuqori darajasiga erishish kerak (Barxudarov, 1975).

V.N. Komissarov tarjima konvertatsiyalarini "transformatsion o'zgarish deb hisoblaydi, bu orqali nazariy birliklardan tarjima birliklariga o'tishni amalga oshirish mumkin". Tarjimaviy transformatsiyalar, uning fikriga ko'ra, manba birliklarining shaklini ham, ma'nosini ham o'zgartiradigan rasmiy va semantik xarakterga ega.

Domenga xos tillar (DSL) domen mutaxassislariga tizimning qismlarini tegishli domenda taniqli bo'lgan muammoga yo'naltirilgan yozuvda modellashtirishga imkon berishning afzalligi bor. Dasturiy ta'minotni ishlab chiqish jarayonlarining aksariyat hujjatlari singari, DSL-lardagi modellar ham tez-tez o'zgarib turadi. Bularga qayta ishlash, avtomatlashtirilgan o'zgartirishlar yoki murakkab tahrirlash operatsiyalari

kirishi mumkin. Modellarda o'zgartirish operatsiyalari aniq belgilangan model transformatsiyalarida tavsiflanishi mumkin. Transformatsiyaning modelini aniqlash uchun biz tegishli transformatsiya tiliga muhtojmiz. Bugungi transformatsiya tillari [3, 78] ammo mavhum sintaksis asosida ishlaydi va shu bilan o'zgartiriladigan DSLdan juda farq qiladi. Keyingi bo'limlarda biz ushbu bo'shliqni bartaraf etishning yondashuvini taqdim etamiz.

Quyida biz transformatsiya qoidalarini boshqaruv tuzilmalari yoki qoidani qo'llash strategiyalari tomonidan yanada murakkab transformatsiyalar ketma-ketligidan iborat bo'lishi mumkin bo'lgan tegishli tilda o'tkazilishning kichik bosqichlari deb bilamiz. Tarkibiy mexanizmlar turlicha bo'lishi mumkin (qarang: [6, 17]), biz deyarli har qanday transformatsiya tilida ba'zi bir o'zgartirish qoidalariga duch kelamiz. Shuning uchun va makon sabablari tufayli biz kompozitsiya mexanizmlarini e'tibordan chetda qoldiramiz. Buning o'rniga biz transformatsiya qoidalari yozuvlariga e'tibor qaratamiz. Grafika asosidagi transformatsiya yondashuvlarida qoidalar chap tomon (LHS) va o'ng tomon (RHS) dan iborat bo'lib, ular transformatsiyani qo'llash mumkin bo'lgan modeldan parchalarni tavsiflaydi ([4, 12] ga qarang).

Norasmiy tushuntirilganda, LHS transformatsiya qoidasini qo'llashdan oldin modelning bir qismini tavsiflaydi, RHS esa qoidani qo'llaganidan keyin modelning xuddi shu qismini tasvirlaydi. Transformatsiya qoidasining LHS va RHS-larida biz asosan modellardan parchalarni, ya'ni modellashtirish tilining misollarini tavsiflaganimiz sababli, transformatsiya qoidalarini tavsiflashda modellashtirish tilining sintaksisini qayta ishlatish tabiiy ko'rinadi. Ammo hozirgi transformatsion yondashuvlarda ushbu takroriy foydalanish turli sabablarga ko'ra mavhum sintaksis bilan chegaralanadi, ya'ni transformatsiya tilida modellashtirish tilining aniq sintaksisini aks ettirmaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Agrawal, A., Karsai, G., Shi, F.: A UML-based graph transformation approach for implementing domain-specific model transformations. *International Journal on Software and Systems Modeling* (2003)
2. Appeltauer, M., Kniesel, G.: Towards concrete syntax patterns for logic-based transformation rules. *Electron. Notes Theor. Comput. Sci.* 219, 113–132 (November 2008)
3. Baar, T., Whittle, J.: On the Usage of Concrete Syntax in Model Transformation Rules. In: *Proc. of Sixth International Andrei Ershov Memorial Conference, Perspectives of System Informatics (PSI)*. pp. 84–97. *Lecture Notes in Computer Science* (2006)
4. Bauer, F.L., Ehler, H., Horsch, A., Möller, B., Partsch, H., Paukner, O., Pepper, P.: *The Munich Project CIP, Volume II: The Program Transformation System CIP-S*, *Lecture Notes in Computer Science*, vol. 292. Springer (1987)
5. Brosch, P., Langer, P., Seidl, M., Wieland, K., Wimmer, M., Kappel, G., Retschitzegger, W., Schwinger, W.: An Example Is Worth a Thousand Words: Composite Operation Modeling By-Example. In: *Proceedings of the 12th International Conference on Model Driven Engineering Languages and Systems*. pp. 271–285. *MODELS '09*, Springer-Verlag, Berlin, Heidelberg (2009)
6. Cohen, T., Gil, J.Y., Maman, I.: Jtl: the java tools language. *SIGPLAN Not.* 41, 89–108 (October 2006)
7. Czarnecki, K., Helsen, S.: Feature-based survey of model transformation approaches. *IBM Systems Journal* 45(3), 621–645 (2006)

ФИО автора: Абдурахманова Феруза Алишеровна

1- курс магистранти

Ўзбекистон Миллий Университети

Ўзбекистон республикаси, Тошкент шаҳри

Название публикации: «ЗАМОНАВИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА ПЕДАГОГИК ПСИХОЛОГИЯНИНГ АҲАМИЯТИ»

КИРИШ. Мустақиллик йилларида кадрлар тайёрлаш сиёсати буткул янги босқичга кўтарилиб, замонавий талабларга жавоб берадиган юқори малакали мутахассисларни тайёрлаш биринчи даражадаги вазифага айланди. Чунки, давлатнинг илмий, техникавий, сиёсий, ижтимоий, иқтисодий, ҳуқуқий ва маданий жиҳатдан жадал ривожланиши кўп жиҳатдан ижтимоий-иқтисодий тараққиётга эркин мослашадиган, юксак маънавий ва ахлоқий сифатларга эга бўлган мутахассисларга боғлиқдир.

Айни шу жиҳатларни инобатга олган ҳолда 2020 йил 6 ноябр куни Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Таълим-тарбия тизимини янада такомиллаштиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Қарори қабул қилинди. Қарорда Мактабгача таълим вазирлиги, Халқ таълими вазирлиги ҳамда Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги билан биргаликда Финляндиянинг таълим соҳасидаги ижобий тажрибасини Ўзбекистон Республикаси таълим тизимига ҳамда Дастурга жорий қилиш бўйича комплекс чора-тадбирларни амалга ошириш вазифасининг белгиланганлиги келажакда бу тизимни янги босқичга кўтаради.⁵⁰

“Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси”га⁵¹ мувофиқ “Узлуксиз таълим тизимини янада такомиллаштириш, сифатли таълим хизматлари имкониятларини ошириш, меҳнат бозорининг

⁵⁰ www.lex.uz/ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 6 ноябрдаги “Таълим-тарбия тизимини янада такомиллаштиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-4884-сон Қарори.

⁵¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги Фармони.// Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами. –Тошкент: 2017. 39-бет.

замонавий эҳтиёжларига мувофиқ юқори малакали кадрлар тайёрлаш сиёсатини давом эттириш” бугунги кунда муҳим вазифалар ҳисобланади. Жумладан, педагогик психологияга оид илмий тадқиқотларни қўллаб-қувватлаш ва рағбатлантириш алоҳида аҳамият касб этади.

Сўнги йилларда замонавий таълим тизимида ўқитувчи ва ўқувчи ўртасида тез-тез содир бўлаётган психологик салбий ҳолатлар, таълим-тарбия жараёнида кузатилаётган ахлоқий инқирозлар мамлакатимизда таълим-тарбия тизимини янада такомиллаштириш ва мазмунан замонавийлаштиришни талаб қилмоқда. Бу эса ўз навбатида педагогик психологияга оид илмий-амалий тадқиқотларни жадаллаштиришни тақозо этади.

МЕТОДЛАР. Ёш авлоднинг таълим ва тарбия билан боғлиқ психологик муаммолари йирик олимлар, файласуф ва ёзувчиларни ҳам мунтазам жалб этиб келган. Дастлабки педагогик-психологик мазмундаги асарлар XVII-XVIII диний-ахлоқий таълимотлар замирида ёритилган. Россияда психологик тадқиқот намуналари Шарқ ва Ғарб маданияти таъсирида инсон руҳияти билан боғлиқ турли асарларда шаклланиб келган. В.Н.Татишев, А.Н.Радишев, Н.И.Новиков ва бошқаларнинг асарларидаги дастлабки қарашлари ҳам психик тараққиётнинг ўзига хос хусусиятлари, психик ривожланишдаги тафовутлар билан йўғрилгандир.⁵²

Бугунги кунда мамлакатимизнинг бир неча нуфузли олий таълим муассасаларининг кафедра ва лабораторияларида таълим-тарбиянинг психологик хусусиятлари билан боғлиқ жараёнларни ўрганувчи етук мутахассислар томонидан махсус техник воситалар билан жиҳозланган шароитларда илмий-амалий тадқиқот ишлари тизимли тарзда йўлга қўйилган.

Таълимдаги мазкур долзарб муаммолар олимлар томонидан замонавий методологик тамойиллар асосида ҳал этилиши лозим. Шунингдек, хорижий давлатлардаги педагогик психология борасида қўлга киритилган энг илғор илмий ютуқлардан ҳам самарали фойдаланиш натижасида ўзимиз учун зарур

⁵² Акрамова Ф., Лутфуллаева Н., Хайдарова Х. Педагогик психология. –Тошкент: ТДИУ, 2005. 11-бет.

йўналишларни ва тенденцияларни белгилаб олишимиз мумкин. Бу жиҳатларни инобатга олган ҳолда Қори Ниёзий, С.Ражабов, М.Воҳидов, Р.Гайнутдинов, П.Иванов, Р.Суннатова, М.Воҳидов, М.Давлетшин, Э.Ғозиев, А.Жабборов каби кўплаб олимларимиз мазкур йўналишда ўз илмий тадқиқотларини олиб боришди.

Маълумки, таълим-тарбия жараёнини самарали ташкил этишда педагогдан биринчи навбатда ўқувчининг руҳий ҳолатини ўрганиб бориш талаб этилади. Машҳур немис психологи Э.Мейерманнинг “боланинг ўқув маскани даврида унинг руҳи ва танасида кечаётган ўзгаришларни тўлиқ билмай туриб, унга буйруқ ёки тазйиқ ўтказиб бўлмайди”, деб таъкидлайди. Унинг фикрича экспериментал педагогиканинг мақсади айти шу муаммоларга қаратилмоғи даркор. Америкалик психолог-олим С.Холл ҳар қандай бола ўзининг индивидуал тараққиётида филогенезни онтогенезда такрорлайди, шу боис болаларга ибтидоий инстинктларни оғриқсиз, енгил кечиши учун қўлай имкониятлар яратиб бериш зарур деб айтади. С.Холл ўз тажрибалари асосида бой ашёвий далиллар тўплаб, бола ҳақида психологик, физиологик ҳамда педагогик билимларнинг комплекс дастурини яратиш ғоясини олға суради. Швейцариялик психолог Э.Клапаред эса “Бола психологияси ва экспериментал педагогика” асарида қизиқиш, мотив, эҳтиёжларнинг методологик асослари, болалар тафаккурининг хусусиятлари ва ривожланиш қонуниятлари, ўхшашлик ва тафовутнинг бола онгида содир этилиши тўғрисида мулоҳаза юритади.⁵³

НАТИЖАЛАР. Ҳозирги шароитда бўлажак педагоглардан қуйидаги касбий ва шахсий сифатлар талаб этилади: ўзгарувчан ҳаётий вазиятларга тез мослаша олиш, мулоқотмандлик ва жамоада ишлай билиш; ҳозирги замон ишлаб чиқариш технологиясини яхши билиш, янги билимларни мустақил эгаллай олиш; ахборот технологияси ва ахборотлардан тўғри фойдалана олиш, телекоммуникацион воситалар ёрдамида зарурий маълумотларни излаб топиш; ақлий имкониятларни ривожлантириш, умумий маданиятини ошириш

⁵³ Акрамова Ф., Лутфуллаева Н., Хайдарова Х. Педагогик психология. –Тошкент: ТДИУ, 2005. 12-бет.

қобилиятига эга бўлиш; ўқитишнинг замонавий дидактик воситаларини яратиш ва қўллаш технологиясига оид асосий ёндашувлар, тамойиллар, талаблар, шунингдек ахборотларни тайёрлаш, қайта ишлаш ва узатишни билиш; касбий ва ўқув-тарбиявий масалаларини ечиш учун ўқитишнинг ҳар қандай дидактик воситаларидан унумли фойдаланиш; замонавий ўқитиш воситаларини яратиш ва қўллаш, ахборот-таълим ресурсларини излаш, таҳлил этиш ва танлаш кўникмасини шакллантириш, ўқитишнинг замонавий дидактик воситалари асосида таълим олувчилар ва ўқитиш тизимлари ўртасида интерфаол мулоқотни ташкил этиш, шахслараро мулоқотга киришиш ва бошқалар.⁵⁴ Умуман олганда замонавий таълим жараёнида педагогик психологиянинг аҳамияти кейинги йилларда таборо ортиб бормоқда. Чунки шиддат билан ривожланиб бораётган информацион олам миллий кадриятлар тизимининг инқирозини янада тезлаштириб юборди.

Бизга маълумки, психологияда бевосита ва билвосита қизиқиш турлари фарқланади. Ҳар бир педагог ўз ўқувчиларида ўз фанига нисбатан билвосита қизиқишни таркиб топтиришга ҳаракат қилади. Қизиқишлар сабабли ўқувчиларда таълимга нисбатан фаол муносабат юзага чиқади. Педагогик психологияда қизиқиш – бу таълим олувчининг ўзи учун зарур ёки қизиқарли бўлган маълум бир нарса, ҳодиса ва жараёнларга бўлган муносабати тушунилади. Қизиқишлар таълим олувчилар ҳаётида муҳим аҳамият касб этади. Қизиқишлар таълим муассасалари ўқувчиларига фанларни пухта ўзлаштиришига, билимларининг ўсишига, дунёқарашларининг кенгайишига йўл очиб беради.

Бу ўринда педагогларнинг асосий вазифаси ўқувчилардаги қизиқишларни чуқурлаштириш, кенгайтириш, таъсирчан қилиш, қизиқишларининг марказига айланиб қолган фаолият билан шуғулланиш истагига, майлига айлантиришдир. Ўқувчиларнинг муайян мақсадни кўзлаб иш тутишида, қийинчиликларни енга

⁵⁴ Ҳамидов Ж. Бўлажак касб таълими ўқитувчиларини тайёрлашда ўқитишнинг замонавий дидактик воситаларини яратиш ва қўллаш технологияси. Педагогика фанлари бўйича докторлик (dsc) диссертацияси автореферати, Тошкент: 2017. 19-бет.

олишида, ишдан чалғитадиган нарсалар билан шуғулланишдан ўзини тия олишида, унда ўқишга иштиёқ таркиб топтиришда намоён бўладиган ирода таълим жараёнида алоҳида аҳамият касб этади. Чунки, иродавий фаоллик таълим-тарбиянинг зарур шарти ҳисобланади. Таълим-тарбия жараёнида ўқувчиларнинг кундалик режими, ўқиш ва яхши дам олишларини тўғри ташкил этиш ҳам уларда ироданинг юксалишига сабаб бўлади. Психологлар томонидан олиб борилган тадқиқотларда шу нарса яққол кўзга ташланадики, таълим жараёнида берилган топшириқларнинг талаба ва ўқувчилар томонидан пухта ўзлаштирилиши кўп жиҳатдан ироданинг қандай тарбияланганлигига боғлиқдир.

Таълим жараёнида билиш жараёнларини шакллантиришга алоҳида эътибор бериш лозим. Зеро билиш жараёнлари жуда мураккаб фаолият бўлиб, унда жонли мушоҳададан абстракт тафаккурга, абстракт тафаккурдан амалиётга ўтилади, ана шундан сўнг объектив ҳақиқат билиб олинади.

Таълим муассасаларида “тарбияси қийин” ўқувчиларнинг доим мавжудлигини эсдан чиқармаслик лозим. Педагогик психологияда уларнинг бир қанча классификациялари мавжуд.

1-гурух – ижтимоий салбий мустаҳкам қарашлари эга ўқувчилар;

2-гурух – қонунбузарларга тақлид қилувчилар;

3-гурух – ижобий ва салбий хулқ-атвор стереотиплари ўртасида иккиланувчи, ўз хатоларини тушунувчи ўқувчилар;

4-гурух – иродали ўқувчиларга бўйсунувчилар;

5-гурух – қонунбузарлик йўлига тасодифан кириб қолганлар;

Шуни айтиш лозимки, тарбияси оғир ўқувчилар учун улар яшаётган муҳит, оила, улар ўқиётган жамоа, синфнинг роли жуда каттадир.⁵⁵

Бу каби муаммоларга қарши курашишда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 6 ноябрдаги “Таълим-тарбия тизимини янада такомиллаштиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Қарори муҳим

⁵⁵ Акрамова Ф., Лутфуллаева Н., Хайдарова Х. Педагогик психология. –Тошкент: ТДИУ, 2005. 55-бет.

аҳамият касб этади. Чунки, мазкур қарор билан халқ таълими ходимларининг касбий эҳтиёжларини ташхис қилиш асосида уларнинг индивидуал ривожланиш дастурини ишлаб чиқиш ва дастурга мувофиқ малакасини ошириш тартибини амалиётга киритиш ҳамда туман (шаҳар) халқ таълими бўлимларининг Педагогик-психологик ташхис фаолиятини ташкил этиш шўъбалари негизида белгиланган штатлар доирасида юридик шахс мақомисиз Болаларни ижтимоий-психологик қўллаб-қувватлаш марказларини ташкил этиш вазифаларининг белгилаб берилди.

Шунингдек, мазкур қарор билан Болаларни ижтимоий-психологик қўллаб-қувватлаш марказларининг асосий вазифалари этиб, қуйидагилар белгиланди:

- ўқувчи-ёшларнинг психологик саломатлигини муҳофаза қилиш, уларнинг барқарор ижтимоий ва интеллектуал ривожланишини таъминлаш;

- ўсмирларни ижтимоий реабилитация қилиш, турли хил зўравонлик кўринишларининг олдини олиш, суицидал ҳолатларга мойиллиги бўлган ўқувчиларни барвақт аниқлаш ва уларга ижтимоий-психологик ёрдам кўрсатиш;

- халқ таълими тизимида касб-хунарга йўналтириш ва психологик-педагогик хизмат кўрсатиш, илғор тажрибаларга асосланган касб-хунарга йўналтиришнинг замонавий шакл ва услубларини жорий этиш;

- мактабларда психологик хизматни такомиллаштириш, психологларни методик қўллаб-қувватлаш ва профессионал ривожлантириш, халқ таълими ходимларининг педагогик фаолиятга шахсий мувофиқлигини ўрганиш.⁵⁶

Президентнинг мазкур қарорида белгилаб берилган бундай вазифаларни сифатли амалга оширилишида педагогик психология мутахассисларига катта масъулият юклаши шубҳасиздир.

ХУЛОСА. Шундай қилиб, педагогик психология фани психология илмининг тармоғи сифатида, таълим-тарбиянинг шахсга самарали таъсир этувчи омиллари, қонуниятлари ва механизмларини ўрганувчи фан бўлиб, асосий

⁵⁶ www.lex.uz/ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 6 ноябрдаги “Таълим-тарбия тизимини янада такомиллаштиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-4884-сон Қарори.

масалалар ёшларнинг таълим-тарбия муассасаларидаги ҳатти-ҳаракатларининг психологик қонуниятларига даҳлдордир. Педагогик психологиянинг предмети сифатида ўқув масканида билим, кўникма ва малакаларни эгаллаш қонуниятларини, бу жараёнларда содир бўладиган индивидуал тафовутларни, ўқувчиларда фаол, мустақил ва ижодий тафаккурни таркиб топтириш қонуниятларини тадқиқ этиш ҳисобланади. Ушбу фаннинг муҳим вазифаларидан бири эса таълим муассасаларидаги таълим жараёнини янада такомиллаштиришнинг психологик асосларини ишлаб чиқишдан иборатдир.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармони.// Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами. –Тошкент: 2017.

2. Акрамова Ф., Лутфуллаева Н., Хайдарова Х. Педагогик психология. – Тошкент: ТДИУ, 2005.

3. Ҳамидов Ж. Бўлажак касб таълими ўқитувчиларини тайёрлашда ўқитишнинг замонавий дидактик воситаларини яратиш ва қўллаш технологияси. Педагогика фанлари бўйича докторлик (dsc) диссертацияси автореферати, Тошкент: 2017.

4. www.lex.uz

ФИО автора: Адилова Хосият Зиядулла қизи

Низомий номидаги

Тошкент давлат педагогика университети

2-босқич Магистранти

Название публикации: «БОШЛАНҒИЧ СИНФЛАР ЖИСМОНИЙ
ТАРБИЯСИДА СОҒЛОМЛАШТИРИШ ТАДБИРЛАРИНИ
ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ ИЛМИЙ - МЕТОДИК АСОСЛАРИ»

Annotation

This article will focus on the use of modern methods of education in physical education classes of primary school teachers.

Key words: *lesson method, motor activity, outdoor games.*

Аннотация

В данной статье речь пойдёт об использовании современных методов воспитания на уроках физической культуры учителей начальных классов.

Ключевые слова: *метод урока, двигательная активность, подвижные игры.*

Ушбу мақолада бошланғич синф ўқитувчиларининг жисмоний тарбия дарсларида таълимнинг замонавий услубларидан фойдаланиш ҳақида сўз юритилади.

Калит сўзлар: *дарс усули, ҳаракат фаолляти, ҳаракатли ўйинлар.*

Давлатимиз томонидан «Таълим тўғрисидаги қонуни» ва Кадрлар тайёрлаш миллий дастури», шунингдек «Жисмоний тарбия ва спорт тўғрисида» ги қонун, ҳаётга кенг тадбиқ этилаётгани ҳамда бу борада олиб борилаётган кенг ислохотлар фикримизнинг далилидир[1,2].

Жисмоний тарбия дарсларида жисмоний машқлардан тўғри фойдаланиш, ўқувчиларнинг жисмоний ривожланиши ва тайёргарлигига ижобий таъсир этади, ҳаракатга бўлган эҳтиёжини маълум даражада қоплайди. Ўқувчиларнинг жисмоний тайёргарлигини юқори бўлиши жисмоний тарбия дастури

материалларининг ўзлаштирилишига ва соғлиғини мустаҳкамлашига ёрдам беради.

Умумтаълим мактабларидаги болаларнинг жисмоний тарбия дарсларида жисмоний тайёргарликни оширишнинг асосий йўналишларидан бири ўқувчиларнинг ёшига, ривожланишига ва жинсига қараб меъёрланган машқлардан, ҳаракатли ўйинлардан фойдаланиш самарали таъсир кўрсатади. Болалар ва ўсмирларни ҳаракат фаоллиги чекланган. Болаларнинг боғчадан мактабга келишлари билан уларнинг ҳаракат фаоллиги 50 фоизга камаяди. Кам ҳаракатлилиқ оқибатида турли хил касалликлар келиб чиқиши мумкин. Ҳаракат фаоллиғини оширишда ҳаракатли ўйинларни ўрни бекиёсдир. Бошланғич синфларнинг жисмоний тарбия дарсларида ва дарсдан ташқари машғулотларида ҳаракатли ўйинлардан кенг фойдаланилади.

Жисмоний тарбия дарслари кўпинча турли ўйинлардан иборат бўлади. Бу ҳаракатли ўйинлар ёрдамида жисмоний тарбия машғулотлари қизиқарли ўтказилади ва ўқувчиларда турли кўникмаларини ҳосил қилади [3,4].

Инсоният жамиятининг тарихий гувоҳлик беришича, жамият формациясини ўзгартириб бориш жамият тарбиясининг мақсади ва вазифасини ҳам ўзгартириб борган, умуман ва қисман жисмоний тарбияни манбасини уни ривожлантириш тамойиллари ишлаб чиқилган ўргатишни самара берувчи томонларини методлари уни ташкил қилиш шакллари ўзгариб борган. Ўргатишни синф-дарс шакли қадимга олимлар томонидан умумлаштирилиб назарий асослаб берган. Яъни ўқувчиларни ёшларини бир хилда бўлиши, жисмоний тайёргарлиги, дарсни аниқ вақти, унинг дарс жадвалидаги ўрни, дарсда ўқитувчининг раҳбарлик ўрни, дарсга қўйилган вазифаларни албатта ҳал этилиши белгилаб берилган. Кейинчалик жисмоний машқлар машғулотнинг хилма-хил тизими вужудга келади. Кейинчалик гимнастика, қиличбозлик, отда юриш, ўйинларни хилма-хил дарс схемалари ишлаб чиқилди.

Қадимги мактабларда кўпроқ ўрин жисмоний тарбияга берилган эди. Ўқувчилари дарсларда қатнашганларида уларнинг ҳаракатлари фаоллашиб,

тартибли ва аниқроқ бўлиб боради. Бу синфлардаги ҳаракатлар жисмоний тарбия дарсларида ҳосил қилинган ҳаракат кўникмаларини такомиллаштириш ва мустаҳкамлаш учун хизмат қилади. Дарснинг асосий қисми муайян вазифани амалга оширишга қаратилган бўлса, унинг тайёрловчи қисмида умумривожлантирувчи машқлар бажарилади. Якуний қисмда ўқувчиларни дарсдаги фаолликлари баҳоланади, тавсиялар ва кўрсатмалар берилади.

Ўқувчилар жисмоний тарбия дасрларининг мақсад ва вазифалари

Дарс тузилиши уни мазмуни билан белгиланади. Дарснинг мақсади дарсга қўйилган аниқ вазифалар билан белгиланади. Шу билан бирга аниқ манбаларни қўллаш талаб этилади.

Дарс вазифаси ва унинг манбаси муваффақият билан амалга оширилиши мумкин, фақат унинг принциплари ва методлари тўғри сақланганда. Жисмоний тарбия дарси жараёнида хилма хил тарбиявий, таълим ва гигиеник вазифалар ҳал этилади, хилма хил жисмоний машқлар бажарилади.

Ўздан ўзи маълумки, энг аввало дарснинг тузилишининг қонуниятларини, тамойилини, методларини сақлаш талаб этилади. Шундай қилиб дарс ўзининг асосий педагогик категориялари тизими билан характерланади. Дарс тузилишининг жуда кўп компонентлари мавжуд, демак унинг чексиз вариантлари мавжуд бўлиши керак деб билмоғимиз зарур. Дарсларни классификация қилишда уларни бир бирига ўхшашлиги моҳияти дидактик мақсадни ўқув материални вужудга келтиради. Ўргатиш жараёнини барча компонентлари, методи, ўқув метарилларини олиш, жисмоний юклама бериш усуллари, жисмоний тарбия дарси ва бошқа машғулотлар жараёнида ўқитиш атамасини ишлатиш ўрнига ўргатиш атамасини ишлатиш мақсадга мувофиқ бўлади. Чунки бизнинг фанимизда ўқитилмайди, ҳаракат фаолиятларига ўргатилади, юриш, югуриш ,спортча юриш, улоқтириш, сакраш, отиш, спорт ўйинларига ўргатилиши сабаблари ўргатиш атамасини қўллашни мақсадга мувофиқ деб ўйлаймиз.

Дарс тўрт типига ажаратади:

- 1) янги материални ўзлаштириш дарси;
- 2) қайталаш дарси, такомиллаштириш ўзлаштириб олганни мустаҳкамлаш;
- 3) шуғулланувчиларни билим малакасини, кўникмасини текшириш, назорат дарси;
- 4) аралаш типдаги дарслар, ўқув машқланиш.

Бу классификацияда фақат кириш характериға эға бўлган дарс йўқ, бу дарс ўргатиш жараёни бошланишида қўлланилади. Жисмоний тарбия ўқитувчилари ва мураббийлари жисмоний тарбия машғулотларини замонавий услубларда ташкил этишиш болаларни жисмоний тарбия машғулотларига оммавий жалб этилишини таъминлайди.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. «Таълим тўғрисидаги қонуни» ва Кадрлар тайёрлаш миллий дастури», Тошкент ш. 29 август 1997 йил. № 463-I
2. «Жисмоний тарбия ва спорт тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш ҳақида 2015 йил 4 сентябрь, ЎРҚ-394-сон
3. Саломов Р.С., Керимов Ф.А. Жисмоний тарбияда педагогик технологиялар. 2002 й. Тошкент.
4. Шарипов Т.Ю., Усмонходжаев Т.С. Жисмоний тарбия. Дарс ишланмалари ва ҳаракатли ўйинлар. Т., 2005 й.

ФИО автора: Омонова Сарвиноз Ильхом кизи

Каршинский государственный университет

Студентка магистратуры 1 курса

отделения Русский язык в иноязычных группах

ФИО научного руководителя: доц. Хамраева Ё.Н.

(Карши, Узбекистан)

Название публикации: «АНТОНИМЫ В РУССКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ»

ANTONYMS IN RUSSIAN AND UZBEK

Аннотация: Данная работа посвящена изучению антонимических лексем русского и узбекского языков, их правильному употреблению в речи, рассматриваются отличительные черты антонимов в сопоставляемых языках.

Ключевые слова: антонимы, качественные антонимы, количественные антонимы, контекстуальные антонимы, лексические антонимы.

Annotation. This work is devoted to the study of the antonymic categories of the Russian and Uzbek languages, their correct use in speech, the distinctive features of antonyms, their similarities with other languages.

Keywords: antonyms, qualitative antonyms, quantitative antonyms, contextual antonyms, lexical antonyms.

Антонимами являются слова с противоположным значением (*день - ночь, узкий - длинный*). Антонимы всегда относятся к одной части речи. Множество слов любого языка характеризуется многозначностью, значения слова одного языка не совпадают со значениями слов другого языка. Мы можем наблюдать разные случаи. Иногда значения слова в иностранном языке оказывается шире, чем в языке перевода, то есть слова в иностранном языке имеют те же значения, что слова в языке перевода, у него есть значения, которые в другом языке передаются другими словами. Антонимическая группировка - это комплексная лексическая парадигма, которая отражает взаимодействия антонимических отношений с отношениями

полисемии, синонимии и омонимии. Многие антонимы характеризуют качество (*свежий - испорченный, красивый - некрасивый*), а некоторые указывают на пространственные и временные отношения (*долгий - короткий, ближе - дальше*); еще есть антонимы с количественным значением (*много - мало*). Существует противоположные наименования действий, состояний (*сидеть - стоять, войти - выйти*).

Антонимия свойственна для всех языков, единицы антонимов показывают структуры противоположного значения. Антонимия это есть противоположность внутри слова.

«Богатство и разнообразие русской антонимии, ее типология раскрываются в полной мере при рассмотрении классификации антонимов. Наиболее существенными являются структурная, семантическая и функционально - деривационная классификация слов с противоположным значением» [65. С. 13] Существует множество типов антонимов. В русском языке есть:

- контрарные корреляты - слова, которые отражают противоположные свойства внутри одного понятия: *старший - младший, маленький - большой*;
- векторные корреляты - слова, которые выражают противоположную направленность действия, признака: *бегать - стоять*;
- конверсивы - слова, описывающие одну ситуацию с различными понятиями: *жених - невеста, спать - просыпаться*;
- прагматические - контекстуальные антонимы: *царь - раб, земля - небо*.

Под антонимией нужно понимать не только противопоставления слов, но и особенности однокорневых антонимов и их отношении к лексическим антонимам. Р. Шукуров, рассматривая однокорневые слова узбекского языка, образованные с помощью аффиксов *-ли, -сиз, -ба, -бе, -бар, -но, -хуш, -бад* и др., признает их антонимами. Он признает однокорневые пары антонимичными, т.к. компоненты выражают новое лексическое значение, и это можно подтвердить подбором эквивалентов в другом языке, при этом эквиваленты также должны находиться в антонимических отношениях, например, *baxtli - baxtsiz* имеют антонимичные

однокорневые эквиваленты в Антонимы в узбекском языке используется в риторике, чтобы создать контраст: *Yaxshining ehsoniga yomonning boshi og`rir*.

Антонимы наблюдаются только внутри одних и тех же групп слов: *yaxshilik* - *yomonlik*(имя существительное), *uzun* - *qisqa*(имя прилагательное), *ko`p* - *oz*(наречие), *keldi* - *ketdi*(глагол).

Лексические антонимы - это группы лексем, основанные на противоречивых значениях: *oq* - *qora*, *qalin* - *yurqa*.

Феномен антонимии проявляется в основном в лексемах набора слов.

В прилагательных:

- а) по знаку объема: *katta* - *kichik*, *baland* - *past*;
- б) по знаку температуры: *issiq* - *sovuq*;
- г) по возрасту: *yosh* - *qari*;
- д) по чертам характера: *saxiy* - *xasis*, *botir* - *qo`rqqoq*, *aqli* - *ahmoq*;
- е) по обозначению формы: *to`g`ri* - *egri*;
- г) по вкусовому признаку: *achchiq* - *shirin*.

Феномен антонимии также распространен в лексемах времени, состояния, количества:

- а) *kecha* - *ertaga*, *avval* - *keyin* (по знаку времени);
- б) *tez* - *sekin*, *arang* - *bemalol* (по признаку ситуации);
- г) *ko`p* - *oz*, *mo`l* - *kam* (по знаку количества) и т. д.

Принадлежность таких лексем к категории качества и наречия в последние годы стала несколько противоречивой.

В существительных:

- а) в существительных признака: *boylik* - *kambag`allik*, *botirlik* - *qo`rqoqlik*;
- б) в названиях противоположной стороны: *sharq* - *g`arb*, *janub* - *shimol*;
- г) в названиях времен года: *yo`z* - *qish*, *kuz* - *bahor*;
- д) в названиях, представляющих противоположные стороны дня: *kecha* - *kunduz*.

В глаголах:

а) в глаголах, выражающих противоположные значения: *bormoq - kelmoq*, *kirmoq - chiqmoq*;

б) в глаголах прилагательного или наречия: *kengaymoq - toraymoq*, *ko'raymoq - o'zaymoq*, *sekinlashmoq - tezlashmoq*.

Иногда прилагательная форма глагола может вступать в антонимальные отношения с лексемой из категории прилагательных: *o'qigan - bilimsiz*, *o'qimagan - bilimli*.

Феномен антонимии распространен в категории прилагательных, реже встречается в существительных и глаголах и не встречается в местоимениях и числительных (за исключением некоторых контекстных случаев).

Контекстная антонимия - это включение непротиворечивых лексем в антонимические отношения говорящим или автором в определенном контексте. Это можно увидеть в следующем анализе поэтических стихов:

Ushoq qand oq tuzga monand erur,
Va lekin biri tuz, biri qand erur.

Таким образом, антонимы - это разные слова. В лексикологии каждого языка антонимы имеют свои сходства и различия. Имея это в виду, правильное и уместное использование антонимов в нашем языке делает его еще более привлекательным.

Список использованной литературы:

1. Введенская Л.А. Словарь антонимов русского языка (около 500 антонимических гнезд). – М.: Астрель АСТ, 2006. – 360 с.
2. Закирова Р.М. Структурная классификация антонимов в неродственных языках // Современные проблемы науки и образования. – 2014. – № 5. URL: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=14468>.
3. Новиков Л. А. Антонимия в русском языке: Семантический анализ противоположности в лексике. М., 1973. 290 с.
4. Рахматуллаев Ш. и др. Ўзбек тили антонимларининг изоҳли луғати. – Т.: Ўқитувчи, 1992. – 305 с.

5. Сафарова Р. Лексик — семантик муносабат турлари. - Тошкент: Укитувчи, 1996. 48 с.
6. Фаилова С.Х. Особенности антонимических группировок в русском, узбекском и корейском языках. - ТГПУ им. Низами, Ташкент, Узбекситан. 152 с.
7. Шукуров Р. Антонимы в узбекском языке. – Ташкент: Фан, 1977. – 175 с.

ФИО автора: Курбанова Феруза Чориевна

Тошкент ахборот технологиялари университети

Ахборот хавсизлиги факултети 3 курс талабаси

Название публикации: «АХБОРОТ РЕСУРСЛАРИНИ ҲИМОЯ ҚИЛИШ
МУАММОЛАРИ»

Аннотация. Жаҳонда ахборот ҳажми ва фойдаланувчилар сонининг доимий ошиши ҳамда электрон ресурсларни яратиш ва улардан фойдаланиш воситаларининг тезлик билан ривожланиши шароитида ахборот хавфсизлигига таҳдидларни аниқлаш ва ҳимоянинг самарали воситаларини яратиш муҳим вазифалар ҳисобланади. Шундай экан ахборот ресурсларининг конфиденциаллиги, яхлитлиги ва фойдалана олишлиги каби хусусиятларини сақлаш талаб қилинар экан, ҳар қандай ташкилот учун ҳам ахборот хавфсизлигини таъминлаш масаласи долзарб аҳамият касб этади.

Калит сўзлар: Калит сўзлар: Ахборот, ресурс, ҳимояланган ахборот, тармоқ ҳужумлари, ҳужум қилиш, махфий ахборот, ахборот ресурсларини ҳимоя қилиш.

Бугунги кунда ахборот ресурслари фан, техника, ишлаб чиқариш, хизмат кўрсатиш соҳаси ва бошқа тармоқ таркибий қисмларини ривожлантиришда муҳим аҳамият касб этмоқда. Замонавий жамиятда уларнинг катта қисми оммавийдир, бироқ айни пайтда маълум сабабларга кўра чекланган ахборот манбалари мавжуд. Шундай қилиб, ахборот ресурсларини таснифлаш, уларнинг бир қисмига киришни чеклаш, тизимли фаолиятнинг турли соҳаларида корхоналар ва ташкилотларда ахборотни ҳимоя қилишни ташкил этиш мақсадга мувофиқлигини аниқлаш муаммоси мавжуд.

Ташкилотларнинг фаолияти ва уларнинг ахборот муҳитини барқарорлаштирувчи омилларнинг салбий таъсиридан ҳимоя қилиш ҳолатидир, бу ахборотнинг асосий хусусиятларини сақлаб қолиш ва ташкилотни ташкил этишнинг ижтимоий-иқтисодий мақсадларига эришишни таъминлайди.

Ахборот таҳдиди мумкин бўлган ахборот зарарининг катталиги ва эҳтимоллиги маълум бир чегара қийматидан каттароқ бўлса, уни олдини олиш, хавфсизлик объектини ҳимоя қилиш учун чоралар кўришни талаб қилади. Ахборот хавфсизлиги таҳдиди остида бошқариладиган тизимнинг ахборот ресурсларини бузиш ва рухсатсиз фойдаланиш ёки ҳатто йўқ қилишга олиб келиши мумкин бўлган ҳодисалар тушунилади. Чекланган кириш ахборот ресурсларининг хавфсизлиги, яхлитлиги ва махфийлиги таҳдидлари, кимдир томонидан қимматли маълумот ва ҳужжатларни рухсатсиз олиш каналини шакллантириш хавфи орқали амалга оширилади. Ушбу канал тажовузкор керакли маълумотларни олиш учун фойдаланадиган чекланган кириш ахборот ресурсларини йўқотишнинг ҳимояланмаган ёки заиф ҳимояланган йўналишлари тўпламидир. Ахборотга рухсатсиз кириш каналининг ишлаши, албатта, ахборот йўқотилишига, ахборот ташувчисининг йўқолишига олиб келади.

Ахборотлашган жамият янги ахборотларни ишлаб чиқиш, сақлаш ва қайта ишлаш билан боғлиқ кўпгина имкониятларни тақдим этиши билан бирга ахборот ресурсларини рухсатсиз фойдаланишлардан ҳимоялаш, уларнинг яхлитлигини сақлаш, ишончлилигини текшириш, ахборотни узатишнинг самарали, мақсадли ва хавфсиз усуллари ташкил этиш каби муаммоларни ҳам келтириб чиқармоқда

Ҳимояланган ахборотни (ҳимоя объектини) ҳимоя қилишнинг муҳимлиги даражасини белгилаш ҳимояланган маълумотларнинг тоифаси деб аталади. Замонавий йирик шаҳарда таълимни ривожлантириш унинг ахборот таъминоти ва унинг ахборот ресурсларини ҳимоя қилишнинг ишончли тизимсиз мумкин эмас. Жамиятни ривожлантиришнинг ҳозирги босқичида ахборот ресурсларини хавфсизлиги муаммоси жуда мураккаб ва кўп қиррали муаммо бўлиб, унда етарли даражада аниқ ахборот таркибий қисмларини ажратиш мумкин.

Ахборот ва ахборот ресурслари бугунги кунда давлатларнинг стратегик барқарорлиги ва халқаро интеграциясини таъминлашда муҳим омил бўлмоқда. Шунинг учун ахборот ва ахборот ресурслари жамиятнинг омон қолиш

тизимининг муҳим элементлари, унинг миллий хавфсизлиги сифатида қаралиши керак.

Ахборот ресурсларининг хавфсизлигини таъминлаш мақсадларига эришиш учун ахборот хавфсизлиги объектларини тўғри аниқлаш жуда муҳимдир. Бундай объектларга қуйидагилар киради:

- махфий ахборотни (махфий, чекланган кириш ёки тижорат сирини), шунингдек, очиқ ахборот ва илмий билимларни ўз ичига олган ахборот ресурслари;
- жамиятнинг ахборот тузилиши (алоқа ва ахборот коммуникациялари тармоқлари, маълумотларни таҳлил қилиш ва қайта ишлаш марказлари ҳамда ахборотни муҳофаза қилиш воситалари);
- мамлакатда ахборот ресурсларини шакллантириш, тарқатиш ва улардан фойдаланиш тизими;
- оммавий ахборот воситаларига асосланган ижтимоий онгни шакллантириш тизими;
- фукаролар, юридик шахслар ва давлатнинг ахборотни олиш, тарқатиш ва улардан фойдаланиш, шунингдек махфий ахборот ва интеллектуал мулкни ҳимоя қилиш ҳуқуқи.

Таҳлилий натижаларга кўра, муҳим ахборот ресурсларни хавфсизлигининг асосий муаммолари қуйидагича пайдо бўлади:

- рухсатсиз киришдан ҳимоя қилиш (пароллар);
- SCADA нинг эълон қилинмаган имкониятлари;
- бошқарув ҳаракатларида назоратнинг йўқлиги;
- симсиз фойдаланиш (крипто доимий Wi-fi шифрлаш);
- тармоқнинг турли сегментлари ўртасида аниқ чегаралар мавжуд эмас;
- вақтинчалик ёки нотўғри дастурий таъминот янгилашлари;

Бу ҳодисаларни таҳлил қилгандан сўнг топилган танқидий ахборот-ресурс тизимларига асосий таҳдидларнинг мисоли:

- SCADA ҳужумлари;

- инфраструктура ва операцион тизимга ҳужум қилиш (вируслар, троянлар, куртлар, DoS - va DDoS ҳужумлари, ARP-Spoofing);
- протоколларга қарши ҳужумлар, протокол заифликлари (рухсатсиз кириш, SQL қарши);
- буфер тошқинлари, ахборотни ошкор қилиш, киришни рад этиш, вакиллик манипулятсияси каби ҳужумлар.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, муаммони ҳал қилиш учун жамиятда ахборот жараёнларини тушуниш ҳамда билимларни шакллантириш жараёнларини тушунишнинг янги ёндашувларини ҳам талаб қилади:

- инсон фаолиятининг муайян соҳасида ишлатиладиган тушунчалар ва атамаларнинг маъносини очиб берувчи контсептуал билим;
- табиат ва жамиятнинг муайян объектларининг дизайнини (яъни, тузилишини), шунингдек уларнинг ишлаш тамойилларини тушунишга имкон берувчи конструктив билим;
- муайян мақсадларга эришиш ёки муайян жараёнларни оқилона амалга ошириш учун ҳаракат тартибини белгиловчи процессуал (алгоритмик) билим;

Фойдаланилган адабиётлар

1. Клянчин В. К., Сашников Т. К. О Применении нечётких продукционных моделей в подсистемах обеспечения информационной безопасности автоматизированных систем управления специального назначения. Научные Технологии В Космических Исследованиях Земли, 2016, 8 (С2), 27-32.
2. Коврига С.В. Методические и аналитические основы когнитивного подхода к SWOT-анализу. Проблемы управления, 2005, №5. – С.58–63.
3. Ясенов В.Н. Информационная безопасность в экономических системах: Учебное пособие – Н. Новгород: Изд-во ННГУ, 2016. - 253 с.

4. Bieliatynskyi, A., Osipa, L., Kornienko, B. Water-saving processes control of an airport. Paper presented at the MATEC Web of Conferences, 239, (2018). doi:10.1051/matecconf/201823905003
5. Korniyenko, B., Osipa, L.: Identification of the granulation process in the fluidized bed. ARPN Journal of Engineering and Applied Sciences Volume 13, Issue 14, pp. 4365-4370 (2018).

ФИО авторов:

Бекжонов Р.С. КИЭИ Старший преподаватель кафедры нефти и газа

Авлакулов А.М. КИЭИ ассистент кафедры нефти и газа

Саматов Ш.Ш. КИЭИ ассистент кафедры нефти и газа

Хидиров Ж.Ч. КИЭИ Стажёр преподаватель кафедры нефти и газа

Юлдошев Ж.Б. КИЭИ “Стажёр преподаватель кафедры нефти и газа

Название публикации: «ТЕХНОЛОГИЧЕСКИЙ РЕЖИМ ЭКСПЛУАТАЦИИ ГАЗОВЫХ СКВАЖИН НА ПОЗДНЕЙ СТАДИИ РАЗРАБОТКИ»

Поздняя стадия разработки предопределяет изменение технологического режима эксплуатации газовых скважин.

Снижение продуктивности скважин в процессе разработки газоконденсатных месторождений, особенно на поздней стадии, связано с проявлением различных геолого-промысловых факторов. Основными из них являются:

- изменение состояния призабойных зон скважин;
- осложнение в эксплуатации скважин из-за ухудшения технического состояния ствола скважин;
- накопление жидкости в стволе скважины вследствие изменения фазового состояния углеводородной смеси или прорыва к скважине воды.

Проявление каждого из перечисленных факторов может быть обусловлено различными физико-химическими процессами, происходящими в пласте и в скважине вследствие изменения термобарических условий.

Прискважинные зоны - это особая часть пласта. Состояние ПЗП не только определяет дебиты скважин, но и во многом влияет на извлечение из пласта газа и конденсата. В ПЗП возникают основные фильтрационные сопротивления, влияющие на приток флюидов. Поэтому даже незначительное ухудшение фильтрационных свойств коллектора в этой зоне сопровождается существенным уменьшением продуктивности скважин. Изменение продуктивности скважин из-за ухудшения фильтрационных параметров ПЗ пласта обычно учитывается

через понятие «скин-эффекта». Существует несколько причин уменьшения относительной фазовой проницаемости коллектора в ПЗС для фильтрующихся жидкостей и газов. Изменение фазовой проницаемости для газа и конденсата происходит за счет увеличения водонасыщенности коллектора вследствие проникновения фильтрата бурового раствора и обводнения пласта, а также выпадения, накопления и частичного выноса конденсата в ПЗП.

Разработка большинства газовых месторождений протекает в условиях неравномерного перемещения контура газоносности, что приводит к защемлению пластовыми водами значительных объемов газа и обуславливает низкие коэффициенты конечной газоотдачи.

На завершающей стадии отбора запасов газа из месторождения наступает момент, когда в залежи остается в основном низконапорный газ. В случае внедрения в газовую залежь воды при отборе газа происходят, с одной стороны, частичное поддержание пластового давления и замедление темпа его падения, с другой стороны, вследствие внедрения воды происходит защемление части газа за фронтом последней. Для извлечения защемленного газа были предложены и в некоторых случаях применяются методы доразработки газовой залежи, основанные на совместном или раздельном отборе газа и воды.

Отличительной особенностью эксплуатации скважин газоконденсатных месторождений является снижение продуктивности их из-за накопления ретроградного конденсата у забоя скважин. Проблема накопления выпавшего конденсата в призабойной зоне скважин в последнее время вызывает повышенный интерес, так как она связана с изменением продуктивности скважин. Изучению механизма накопления конденсата у забоя скважины посвящены работы З.С. Алиева, А.И. Гриценко, Е.М. Гурленова, Ю.П. Коротаева, А.Х. Мирзаджанзаде, Б.Е. Сомова, Р.М. Тер-Саркисова и др. (Насыщение пласта выпавшим конденсатом вызывает изменение параметров пласта (пористости, проницаемости) в целом, а в призабойной зоне особенно).

Повышение продуктивности газоконденсатных скважин может быть достигнуто двумя основными путями: удалением выпавшего конденсата из призабойной зоны пласта из скважины.

На практике существует ряд методов по повышению газоконденсатоотдачи продуктивного пласта. Этой проблеме посвящены многие исследования. К

настоящему времени многие ГKM вступили в завершающую стадию отбора запасов углеводородов. В связи с этим существует объективная потребность создания методов воздействия на газоконденсатный пласт, позволяющих существенно повысить коэффициенты извлечения газа и, особенно, жидких углеводородов, причем таких методов, которые практически можно было бы реализовать при относительно невысоких давлениях, т. е. относительно легко технически осуществимых, требующих минимальных финансовых и материальных затрат.

Промысловые испытания свидетельствуют, что в результате воздействия на частично истощенный газоконденсатный пласт можно извлечь не менее 10-15 % ретроградной жидкой фазы из межскважинной зоны пласта и на 10-20 % повысить продуктивность добывающих скважин. Снижение продуктивности скважин из-за выпадения конденсата отмечалось на многих месторождениях.

Изменение термобарических условий у забоя скважины вызывает, наряду с накоплением выпавшего конденсата, выпадение парафинов. Процесс отложения парафинов в стволе и системе сбора и подготовки продукции, как правило, оказывается неравномерным на протяжении отдельных периодов разработки залежи. Опыт разработки нефтегазоконденсатных месторождений показывает, что осложнения, связанные с выпадением парафинов в скважинном и поверхностном оборудовании, характерны лишь для начального периода эксплуатации месторождений, когда из скважин выносятся значительное количество конденсата с высоким содержанием «парафина». На поздней стадии разработки месторождений значительная часть высококипящих компонентов выпадает в пласте вместе с углеводородным конденсатом, ухудшая продуктивность скважин.

Присутствие парафинов в коллекторе пласта в виде твердой и жидкой фаз может вызвать значительное уменьшение его проницаемости и пористости. Выпадение парафинов в пористой среде у забоя газоконденсатных скважин может явиться одним из существенных факторов увеличения скин-эффекта и уменьшения их продуктивности.

Немаловажной проблемой на поздней стадии разработки месторождений является отложение солей в насосно-компрессорных трубах в продукции добывающих скважин.

Проектирование доработки газового или газоконденсатного месторождения осуществляется в условиях, когда его разбурирование и обустройство практически полностью завершены. Это обстоятельство, с одной стороны, избавляет от существенных капитальных затрат, с другой - ограничивает возможности оптимизации экономических показателей функционирования промысла. В представляемой работе предложен один из возможных подходов к решению проблемы улучшения экономических показателей доработки на примере Шуртанского газоконденсатного месторождения.

По результатам газодинамических исследований отмечается разноразмерность скважин, тенденция ухудшения их продуктивности, наиболее отчетливо проявляется по низкодебитным скважинам пробуренным в период разведки. Наибольшей продуктивностью характеризуются скважины, пробуренные в центральной части залежи. Снижение продуктивности ряда скважин в процессе разработки связано с внедрением в области дренирования жидких пластовых флюидов по системе трещин, ухудшением условий выноса жидкости и существенной кольматацией коллекторов при проведении капитального ремонта.

Текущая стадия разработки месторождения характеризуется осложнениями при эксплуатации скважин: низким среднесуточным дебитом газа и конденсата, скоплением жидкости на забоях, обрывами или сужением сечения лифтовых колонн, смятием эксплуатационных колонн.

Проект доработки газоконденсатного месторождения должна быть выполнено на основе анализа технико-экономических показателей. Суть его заключалась в оценке динамики денежных потоков отдельно по каждой скважине, а именно: эксплуатационных затрат, выручки от реализации продуктов переработки, приходящихся на добываемые данной скважиной углеводороды, амортизационные отчисления, налоги, затраты на ликвидацию. Все это позволило определить период безубыточной эксплуатации каждой конкретной скважины (иногда этот период оказывался нулевым, то есть скважина изначально не обеспечивала покрытие расходов добываемым сырьем). При достижении предела рентабельной эксплуатации скважина подлежала ликвидации. Динамика добычи газа и конденсата по каждой скважине была взята на основе расчетов, выполненных по третьему варианту. Так как в дальнейшем из эксплуатации выводились низкодебитные скважины, влияние последних на величину пластового давления можно считать незначительной и, следовательно, принятый метод расчета - вполне корректным.

На основании данных о прогнозных объемах добычи газа и жидких углеводородов по скважинам проведено сопоставление выручки от реализации продуктов переработки с размерами капитальных и эксплуатационных затрат, определен чистый доход по рентабельным скважинам за период безубыточной эксплуатации (таблица).

Предлагаемый подход к проектированию доразработки может быть применен для других газовых и газоконденсатных месторождений, находящихся на стадии падающей добычи. В случае необходимости добывные возможности залежи при отключении нерентабельных скважин могут быть уточнены по следующему итерационному алгоритму:

- 1) определение рентабельного фонда на текущий момент времени;
- 2) расчет прогнозных показателей с данным фондом на весь период доразработки;
- 3) экономическая оценка эксплуатации каждой скважины;
- 4) нахождение скважины, которая первой по времени достигает предела безубыточной эксплуатации (обозначим этот момент времени T_0);
- 5) вывод данной скважины из действующего фонда и повторные расчеты с момента T_0 , после чего вернуться к п. 3.

Реализуя в процессе проектирования представленный выше алгоритм, можно добиться оптимизации экономических показателей доразработки углеводородной залежи. В заключение следует отметить, что подобный подход является естественным с практической точки зрения: в условиях рыночной экономики добывающему предприятию нецелесообразно эксплуатировать скважину, которая начинает приносить убытки.

Список литературы

1. Закиров С.Н. Теория и проектирование разработки газовых и газоконденсатных месторождений. -М.: Недра, 1989.
2. Закиров С.Н., Сомов Б.Е., Гордон В.Я. и др. Многомерная и многокомпонентная фильтрация: Справ, пособие. -М: Недра, 1988. -335 с.

3. В.М. Шевцов, Я.Е. Журавлев – Анализ состояния разрабатываемого газоконденсатного месторождения Шуртан. Ташкент, 2009 г.
4. Нугманов А.Х. и др.– Уточнения геологической модели месторождения Шуртан на основе новых геологических данных и разработки месторождения. Ташкент, 2013 г.

ФИО авторов: Бобомуродова Лола Валижоновна,

Учитель академического лицея НГПИ.

Бобомуродова Нафиса Валижоновна,

Учитель математики 13-школы города Навои

Название публикации: «АКТУАЛЬНЫЙ ВОПРОС: ‘‘ДЛЯ ЧЕГО ПРОВОДЯТСЯ ОЛИМПИАДЫ’’?»

В целях популяризации математики среди учащихся во многих странах регулярно проводятся математические олимпиады. Олимпиады в целом доказали свою эффективность в пропаганде математических знаний среди молодёжи. Кроме того, проведение международных олимпиад является одной из форм сотрудничества учёных разных стран. Поэтому олимпиадное движение в настоящее время получило большое развитие во всём мире. С каждым годом растёт число стран, которые проводят национальные олимпиады, а с 1959 г. проводятся и международные математические олимпиады.

В нашей стране сложились богатые традиции как в проведении олимпиад разного уровня так и в обеспечении их соответствующей литературой. В связи с накоплением опыта проведения национальных олимпиад и постоянным ростом числа стран, участвующих в международных олимпиадах, всё более актуальной становится задача широкого ознакомления интересующихся математикой учеников с лучшими достижениями олимпиадного движения за рубежом.

В математических олимпиадах мы редко встречаем задачи по вероятностей, комбинаторные задачи, функциональные уравнение, задачи с использованием графов. Сейчас будем ознакомится решениями некоторых задач по этим темам.

Задача №1: Точка движется по ребрам куба $ABCD A_1 B_1 C_1 D_1$. Из любой вершины она может двигаться по одному из трех ребер (выходящих из этой вершины) наугад с одинаковой вероятностью, равной $1/3$. Вершины B_1 и C_1 отличаются тем, что, попав в любую из них, точка уже никуда не движется. Если точка начинает движение из вершины A , то с какой вероятностью она: 1) остановится в

вершине B_1 ; 2)остановится в вершине C_1 ; 3)никогда не попадет ни в вершину B_1 , ни в вершину C_1 ?

Решение: Заметим что из любой вершины куба с вероятностью не меньшей чем $1/9$ точка попадет в одну из вершин B_1 и C_1 (ибо для любой вершины куба, отличной от B_1 и C_1 , существует маршрут, проходящий не более чем по двум ребрам и соединяющий ее с B_1 или C_1).Поэтому вероятность того, что за два хода точка не попадет ни в B_1 , ни в C_1 , не больше чем $1-1/9=8/9$, а вероятность того что за $2k$ ходов точка не попадет ни в B_1 , ни в C_1 ,не больше чем $(8/9)^k$. Следовательно, вероятность того, что точка никогда не попадет ни в B_1 , ни в C_1 , не превосходит $(8/9)^k$ для любого $k \in \mathbb{N}$, а значит, равна 0. Итак, точка с вероятностью 1 попадет в B_1 или C_1 . Далее, через p обозначим вероятность того, что из A точка попадет в B_1 (и, следовательно, с вероятностью $1-p$ точка попадет из A в C_1), а через q —вероятность того, что из B точка попадет в B_1 (и, следовательно, с вероятностью $1-q$ точка попадет из B в C_1).Из соображений симметрии вытекает, что вероятность того, что точка попадет из D в B_1 , равна $(1-p)$, из A_1 в B_1 — q , а из C или из D_1 в B_1 — $(1-q)$.Если точка находится в A , то с вероятностью $1/3$ она попадет в A_1 , с вероятностью $1/3$ она попадет в D и с вероятностью $1/3$ она попадет в B . Поэтому вероятность p того, что точка попадет из A в B_1 ,равна

$$\frac{1}{3}(1-p)+\frac{1}{3}q+\frac{1}{3}q$$

Т. Е. $4p-2q=1$. Аналогично, вероятность q попадания точки из B в B_1 равна $\frac{1}{3} + \frac{1}{3}(1-q) + \frac{1}{3}p$, т.е. $4q-p=2$. Таким образом, $p=4/7$, и искомая вероятность того что точка остановится в вершине B_1 , равна $4/7$, а в вершине C_1 — $3/7$.

Задача №2:Функция $f: \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$ удовлетворяет тождеству

$$F(x,y) \equiv \frac{f(x)+f(y)}{x+y}, x,y \in \mathbb{R}, x+y \neq 0.$$

Существует ли такое значение $x \in \mathbb{R}$, для которого $f(x) \neq 0$?

Ответ: Положим $y=1$ в тождестве, выполненном для функции $f(x)$.Тогда имеем тождество $f(x) \equiv (f(x)+f(1))/(x+1)$ ($x \neq -1$),

Т.е. $xf(x) \equiv f(1)$. При $x=0$ получаем $f(1)=0$, а значит, при $x \notin \{-1; 0\}$ имеем $f(x)=0$.
 Далее, подставляя в исходное тождество значения $y=0, x=2$, получаем $f(0)=(f(2)+f(0))/2$, откуда $f(0)=f(2)=0$. Наконец, подставляя значения $y=0, x=-1$, получаем $f(0)=-f(-1)-f(0)$, откуда $f(-1)=-2f(0)=0$. Таким образом, для функции $f(x)$ доказано тождество $f(x) \equiv 0, x \in \mathbb{R}$.

ФИО автора: Махмудова Сабоҳат Абдусатторовна.

«Мухандислик графикаси ва компьютерни лойиҳалаш» кафедраси ўқитувчиси,
(СамДАҚИ)

Название публикации: «БОЛАЛАР БОҒЧАСИ ХУДУДИНИ ЛАНДШАФТ
ЕЧИМИ»

Аннотация: Мазкур мақолада болалар боғчаси ландшафт ечимини шакллантириш учун таркибида кўп йиллик ва узоқ вақт гуллайдиган бир йиллик ўсимликлар кўпроқ бўлиши лозим. Заҳарли баргли ва мевали ўсимликлар масалан, сумах (татун), тиканли ўсимликлар (гледичия, жийда) ҳамда ҳудудни ифлослантирувчи (терах, заранг, чинор, дарахтларнинг оналик ўсимликлари) дарахт ва буталар сафидан чиқариб ташланади. Болалар боғчасида экиш учун фитонцидлик хусусиятларига эга бўлган ўсимликларни (виргинарчаси, қримқарағайи, японсафорасивабошқалар) ҳамда ҳавони ионлаштирувчи (қанотчалиэман, соқолли қайин ва бошқалар) дарахтларни экиш алоҳида муҳим аҳамиятга эга.

Аннотация: В данной статье многолетнее и многолетнее однолетнее растение следует включить в композицию для формирования ландшафтного решения детского сада. Ядовитые листовенные и плодовые растения, такие как сумах (татун), колючие растения (гледичия, дзийда) и загрязняющие территорию (тополь, клен, клен, материнские растения деревьев) исключены из рядов деревьев и кустарников. Особенно важно высаживать растения, обладающие фитонцидными свойствами (вирджинарча, ель крымская, сафора японская и др.), И деревья с ионизацией воздуха (канатчалиман, береза бородачая и др.) Для посадки в детском саду.

Annotation: In this article, a perennial and long-flowering annual plant should be included in the composition to form a kindergarten landscape solution. Poisonous deciduous and fruit plants, such as sumac (tatun), thorny plants (gledichiya, jiida) and polluting the area (poplar, maple, maple, mother plants of trees) are excluded from the ranks of trees and shrubs. It is especially important to plant plants with phytoncide properties (virginarcha, Crimean spruce, Japanese saphora, etc.) and air ionizing trees (kanatchalieman, bearded birch, etc.) for planting in kindergarten.

Калит сўзлар: Мактабгача таълим, ёш авлод, таълим муассаса, модернизация, баркамол авлод, тарбиялаш, ландшафт, истироҳат боғ, таълим муассаса, ўсимлик, ҳудуд, истироҳат боғ.

Ключевые слова: Дошкольное образование, молодое поколение, учебное заведение, модернизация, гармонично развитое поколение, воспитание, ландшафт, сад отдыха, учебное заведение, завод, территория, сад отдыха.

Keywords.: Preschool education, young generation, educational institution, modernization, harmoniously developed generation, upbringing, landscape, recreation garden, educational institution, plant, territory, recreation garden.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2017-2021 йилларда мактабгача таълим тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори ушбу тизим фаолиятини янги босқичга кўтариш, соҳани

бугунги кун талаблари даражасида модернизация қилишга хизмат қилиши лозим.

Мактабгача таълим муассасалари масаласига эътибор кеча ёки бугун пайдо бўлиб қолгани йўқ. Ортга назар ташлайдиган бўлсак, мустақиллик даврида Биринчи Президентимиз Ислом Каримов раҳнамолигида мамлакатимизда таълимни тубдан ислоҳ қилишнинг муҳим босқичлари амалга оширилиб, моҳиятан ҳеч қайси бир давлатда мавжуд бўлмаган узлуксиз таълим тизими шакллантирилди. Яъни ёш авлоднинг мактабгача таълим муассасаларидан то олий таълимгача бўлган узлуксиз билим олишлари, касб ўрганиши учун шарт-шароитлар яратиш давлат сиёсатининг устувор йўналишига айланди. Бу борада, айниқса, мактабгача таълим муассасалари тизимини ривожлантириш, болаларни мактабгача таълим муассасаларига жалб этиш, мактабга тайёрлаш масалалари таълим соҳасидаги давлат сиёсатининг устувор вазифаларидан бири деб қаралди. Мамлакатимизда баркамол авлодни тарбиялаш учун, энг аввало, қулай ташкилий-ҳуқуқий шароитлар яратилди.

Президентимиз Шавкат Мирзиёев томонидан мазкур соҳадаги ислохотлар изчил давом эттирилиб, мактабгача таълим муассасалари тармоғини ҳозирги замон талаблари ва стандартлари асосида ривожлантириш, уларни реконструкция ва модернизация қилишга қаратилаётган эътибор замирида ҳам келажагимиз эгаларининг ҳеч кимдан кам бўлмай улғайишлари ҳамда буюк аждодларга муносиб ворис бўлиб вояга етишларини таъминлашдек эзгу мақсад мужассам.

Болалар боғчаси ҳудудида қуйидаги майдонча ва иншоотларни жойлаштириш тавсия этилади: ўйинлар учун умумий майдонча, болалар учун алоҳида майдончалар, айвонча, ухлаш ва сояда ўйнаш учун чорбоғ, ҳайвонлар бурчаги, сабзавот боғчаси, мева –резавор боғ, бассейн, ҳўжалик ховлиси.

Болалар боғчаси учун истироҳат боғлари(кўпинча умумий истироҳат боғларига ҳам киритилади) – яшил массив бўлиб, болаларнинг дам олиши,

ўйнаши; болалар билан спорт– соғломлаштириш, маданий маърифий ишларни олиб бориш учун мўлжалланган.

Худуднинг баланси тахминан қуйидагича: яшил экинзорлар 60%, майдончалар –20%, аллеялар ва йўлакчалар – 8%, иншоотлар – 12%, 1 гектар майдон ҳисобига – 150-180та дарахт ва 2000-2500 та бута экилади. Майдоннинг ташқи чегарасида дарахт ва буталардан икки қаторли қилиб ҳимоя экинзорлари барпо этилади. Болалармайдончаларини ўзаро ажратишда баландлиги 1,2 метр бўладиган уч қаторли яшилтўсиқлардан фойдаланилади. Майдончаларни соялатиш учун кенг, қалин шох-шаббали дарахтлар экилади (яшилтўсиқлар қаторида ёқимайдончанинг ўзида), шунингдек, ўсимликлар чирмашиб ўсадиган устунлар ясалади. Болалар майдончаларидаги куёшли ва соя жойлар нисбати шундай тақсимланиши керак-ки, соялатилган жойлар эрталабки вақтда умумий очиқ майдоннинг 1/3, кечки пайтда эса – ярмидан кўп бўлмаган қисмини эгаллаши лозим. Жануби-ғарбий ва жануб томондаги ойналарни ва деворларни кенг шох-шаббали дарахтлар билан соялатиш мақсадга мувофиқдир.

Гуллар бинога кириш олдида, ота-оналар кутиш жойларида бадантарбия ва умумий ўйин майдончалари олдида экилади. Бир йиллик гулларни йўлакчалар ёнига экиш мақсадга мувофиқ, бунда болалар гулларга сув қуйишлари мумкин. Кўпйиллик гулли ўсимликлар асосан гуруҳлаб газонга экилади.

Ҳайвонлар ва кушлар учун майдонча, шунингдек, хўжалик ҳовлиси майдоннинг ичкари қисмига жойлаштирилади ҳамда дарахт ва буталар билан ажратилади.

Режалаштирилган барча қисмлар бир-бири билан ўзаро 1,5 метр кенгликдаги йўлакчалар билан боғланади. Дарахт ва буталарнинг турлари ранг-баранг бўлишини назарда тутиш лозим, чунки бунда болаларнинг ўсимлик дунёси билан танишиш имкони туғилади.

Шунингдек, улар таркибида кўп йиллик ва узоқ вақт гуллайдиган бир йиллик ўсимликлар кўпроқ бўлиши лозим. Заҳарли баргли ва мевали ўсимликлар масалан, сумах (татун), тиканли ўсимликлар (гледичия, жийда) ҳамда ҳудудни ифлослантирувчи (терак, заранг, чинор, дарахтларнинг оналик ўсимликлари) дарахт ва буталар сафидан чиқариб ташланади. Болалар боғчасида экиш учун фитонцидлик хусусиятларига эга бўлган ўсимликларни (виргинарчаси, кримқарағайи, японсафорасивабошқалар) ҳамда ҳавони ионлаштирувчи (қанотчалиэман, соқолли қайин ва бошқалар) дарахтларни экиш алоҳида муҳим аҳамиятга эга.

Болалар истироҳат боғлари. Болалар истироҳат боғларининг майдони балансикуйидагича: экинзорлар учун умумий майдон 60-70 % ажратилади, майдончалар, йўлаклар ва бошқа иншоотлар учун 30-40 % майдон қолдирилади. Болалар дам олиш боғларида яшил экинзорлар орасида болалар аттракционлари,

спорт майдончалари, оммавий ўйинлар ва рақс майдончалари, кутубхона, очик эстрада, кафе ва бошқалар жойлаштирилади. Мактаб ёшигача бўлган болалар учун махсус павильонлар ва ўйин майдончалари барпо этиш лозим.

Болалар дам олиш боғларини режалаштиришда ва кўкаламзорлаштиришда эътиборни қуйидагиларга қаратиш лозим: боғ майдони бўйлаб шовқин, чанг, шамолдан муҳофаза қиладиган яшил экинзорларнинг қалин қатламини барпо этиш;

-боғ майдони кесиб ўтувчи йўллар билан банд этилмаслиги;

-яшил экинзорлар ичида тиканли ва заҳарли ўсимликлар бўлмаслиги; --- истироҳат боғини безашда эртаклар қаҳрамонларини акс эттириш.

Болалар боғчаларида замонавий кичик боғларни режалаштиришда ва кўкаламзорлаштиришда яшил ҳудудлар атроф-муҳитини муҳофаза қилиш ва ўзгартириш бўйича чора-тадбирларнинг ажралмас қисми ҳисобланади. Улар нафақат қулай микроклимий ва санитария-гигиена шарт-шароитларини яратибгина қолмай, балки болалар боғчаси архитектура ансамблларининг бадий ифодасини ҳам кучайтиришга хизмат қилади. Бироқ, болаларга меъморий муҳит болларни ҳиссийлиги, ҳатти ҳаракатларига таъсир қилади. Классик психология деярли атроф-муҳитни ўрганиш билан шуғулланмайди. У асосан лабораторияда эпизодик объектлар идрокини ўрганади. Болаларнинг психологик ҳолатига атроф-муҳит жуда катта таъсир кўрсатади. Меъмор бир томондан ташқи муҳитга композицион, космик, ёруғлик ва ранг, материаллар ва акустик воситалар орқали таъсир қилиши мумкин.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, болалар боғчаси атроф-муҳитини экологик эҳтиёжлари ва соғломлаштириш шароитини яратиш мақсадга мувофиқдир. Болалар боғчасига соғлиқни сақлаш биносининг архитектураси ва ландшафтини оширишга катта эътибор бериш лозим.

Болалар боғчаси муассасалари тармоғини ҳозирги замон талаблари ва стандартлари асосида ривожлантириш, уларни реконструкция ва модернизация қилишга қаратилаётган эътибор замирида ҳам келажагимиз эгаларининг ҳеч кимдан кам бўлмай улғайишлари ҳамда буюк аجدодларга муносиб ворис бўлиб вояга етишларини таъминлаш.

Ландшафт компонентлари ва ободонлаштиришнинг ролини ошириш заруратини ҳисобга олган ҳолда мавжуд бинолар мажмуасининг меъморий кўринишини ва функционал тизимини и модернизациялаш усулини ишлаб чиқиш. Болалар боғчасида тиббий муассасасининг ривожлантириш мақсадга мувофиқдир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. **Ш.М. Мирзиёев.** “Буюк келажагимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга курашимиз”. “Ўзбекистон” нашриёти. Тошкент 2017 й.
2. **Ш.М. Мирзиёев.** “Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови” “Ўзбекистон” нашриёти. Тошкент 2017 й.
3. **.А.Қ. Қайумов, Дж.Турок.** “Аҳоли яшаш жойларини кўкаламзорлаштириш”. Тошкент – 2012
4. **X.Udaydullayev, M.Inogamova,** Turarjoy va jamoat binolarini loyihalashning tipjlogik asoslari, Darslik., T.2009.
5. **Ожегов С.С., Уралов А.С., Раҳимов К.Ж.** Ландшафт архитектураси ва дизайни. Ўқув қўлланма.-Самарқанд: СамДАҚИ, 2004

ФИО авторов: Каримова Гулноза Йигиталиевна (ўқитувчи),

Махамадалиев Лутфилло Умарали ўғли (талаба),

Фарғона давлат университети,

Ўзбекистон, Фарғона ш.

Название публикации: «ТАЪЛИМГА ЗАМОНАВИЙ АХБОРОТ
ТЕХНОЛОГИЯЛАРИНИ ЖОРИЙ ЭТИШНИНГ ИСТИҚБОЛЛИ
ЙЎНАЛИШЛАРИ»

Аннотация: «Таълим тўғрисида»ги қонун ҳамда «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»нинг қабул қилиниши Ўзбекистон Республикасида таълим тизимини кенг миқёсда ислоҳ қилишнинг бошланиши бўлди. Ҳозирги кунда таълим жараёнига ахборот-коммуникация технологиялари (АКТ) шиддат билан кириб келиши билан бирга, у таълимнинг самарадорлигини оширишда энг қулай омиллардан бири бўлиб қолмоқда. Таълим тизимини дунё стандартлари даражасига етказиш ушбу ислохотнинг муҳим вазифаларидан биридир.

Ушбу мақолада таълимга замонавий ахборот технологияларини жорий этишнинг истиқболли йўналишлари тадқиқ этилган.

Калит сўзлар: таълим, инновация, таълим самарадорлиги, таълим-тарбия, ахборот технологиялари, педагогик маҳорат.

КИРИШ

Республикаимиз тараққиётининг ҳозирги босқичида жамиятимиз ҳаётининг барча жабҳаларида туб сифат ўзгаришлар амалга оширилаётгани билан белгиланмоқда. Бу улкан вазифани ҳал этиш фуқароларимиз ақлий салоҳиятини ошириб бориш билан боғлиқ ҳолда амалга оширилиши инкор қилиб бўлмайдиган ҳақиқатдир. Бу эса, таълим ва тарбияни тўғри йўлга қўйиш билан чамбарчас боғлиқ. Бунинг учун, биринчи навбатда, таълим-тарбиянинг назарий асосларини тартибга тушириб олиш талаб қилинади.

Бугунги кунда жаҳон тараққиёти информатсион-инноватсион даврида кечмоқда. Бу жараёнинг ҳаракатлантирувчи кучи - бу илмий ютуқлар, янги технологияларни жадал ўзлаштириш ва самарали бошқаришга асосланадиган ўзгаришлардир. Натижада иқтисодий фаолият субъектлари ўртасида инновацияларни айирбошлаш ва амалга ошириш билан боғлиқ муносабатлар тобора кўпроқ намоён бўлмоқда.

АСОСИЙ ҚИСМ

Илм-фан ва замонавий технологияларни ривожлантириш Ўзбекистон Республикасининг ижтимоий-иқтисодий тараққиётини амалга ошириш борасида ҳал этиш лозим бўлган устувор вазифалардан бири саналади, Ўзбекистон Республикасининг жаҳон бозорларига чиқиши ва у ерда ўзига муносиб ўринни эгаллаши учун илм-фан ютуқларидан кенг кўламда фойдаланиладиган, рақобатбардош маҳсулотлар ишлаб чиқара оладиган иқтисодий тизимни шакллантириш шарт. Бундай масъулиятли вазифани мукаммал даражада бажариш учун эса миллий илм-фанни ҳамда кадрлар тайёрлаш тизимини жадал ривожлантиришга катта аҳамият бериб келинмоқда.

Таълимнинг кафолатланганлик натижаси самарадорликни ва мақсадга эришишни белгилайди. Бундан кўринадикки натижа мақсадга қанча яқин бўлса, ўқув-тарбия жараёни шунча самарадор ҳисобланади ва бу таълимнинг замонавий техник воситалари ва илғор технологияларни амалга оширишнинг муҳим жиҳатларидан бўлиб, иккинчи талқин, таълим-тарбия жараёни мақсади, воситаси, натижасини олдиндан ўрганиш, қайд этиш йўллари билан ўқитувчининг кафолатланган натижага эришишини таъминлаш.

Глобаллашув шароитида таълим шахсни ҳар томонлама вояга етказиш, унда комиллик ва малакали мутахассисга хос сифатларни шакллантиришда муҳим ўрин тутди. Бугунги тезкор давр таълим олувчилар, шу жумладан ўқувчиларни ҳам қисқа муддатда ва асосли маълумотлар билан қуроллантириш, улар томонидан турли фан асосларини пухта ўзлаштирилиши учун зарур шарт-шароитларни яратишни тақозо этмоқда.

Таълим жараёнида қўлланиладиган воситалар таълим самарадорлигини таъминлашга хизмат қилади. Таълимга замонавий ахборот технологияларини жорий этишнинг истиқболли йўналишларидан бири ҳодисалар ва жараёнларни компьютерда моделлаштиришдир. Компьютер моделлари анъанавий дарснинг таркибига ҳамоҳанг бўлиши ға ўқитувчига компьютер экранида, кўпгина эффектларни намоиш этишига, ўқувчиларнинг янги, ноанъанавий ўқув фаолиятини ташкил этишга ёрдам беради.

Инсониятнинг XXI асрга қадами унинг барча фаолиятларидаги глобаллашув босқичига туғри келди. Глобаллашув жараёни, инсонларни ҳозирги замон техникаси ривожланган ҳамда янги технологиялар туфайли ахборотнинг ягона муҳитида фаолият курсатиши лозимлигини уқтирмакда.

Айни глобаллашув даврида ҳар бир таълим муассасаси, биринчи навбатда, ўқитувчи кадрлар тайёрловчи олий таълим муассасаларининг янги таълим дасгурларини ишлаб чиқиши ва сифатли педагогик кадрларни тайёрлашда туғри йўлларни танлашлари жуда муҳимдир. Дарвоқе, бугун XXI асрда таълим воситалари бўйича жуда катта ўзгаришлар юз берди. Таълимнинг анъанавий моделидаги «ўқитиш воситалари» тушунчасидан инсоният педагогик амалиёт фаолиятида «таълимий муҳит» тушунчасига, кейинроқ эса «таълимий база» ва ниҳоят ахборот - коммуникация жараёнларининг ривожланиш даврида жорий қилинадиган «ягона ахборот таълими базаси» тушунчасига ўтилмоқда.

Ҳозирги замон ўқитувчиси, ўз фани бўйича мутахассислигидан ташқари фанни ўқитаётганда ахборот ва коммуникация технологияларининг барча афзалликларидан бемалол фойдалана оладиган, ўқувчи ва талабаларда бу технологияларни амалда ишонч билан қўллаш малакасини шакллантириш қобилиятига эга бўлиши зарур.

Таълимни ахборотлаштиришнинг бош мақсади, таълимда янги ахборот технологияларини қўллаш асосида, инсон фаолиятини глобал миқёсда ихчамлаштириш ва жамият талабларига муносиб янги дунёвий тафаккурга эга бўлган мутахассис кадрларни тайёрлашнинг сифати ва самарадорлигини кескин

кўтаришдан иборатдир. Ахборот технологиялари таълим муассасаларида билим олаётган ёшларни шакллантириш бўйича янгича ёндашишлар асосида, уларнинг билим , малака ва кўникмаларини аниқлаш билан боғлиқ ўқув жараёнини ташкил этиб, таълимни ана шундай янги сифат босқичига кўтариш имконини бериши билан муҳимдир.

Олий таълим муассасаларида замонавий ахборот технологиялари муҳитини ҳозирги замон талаблари даражасида илмий ташкил этиш муҳим муаммолардан биридир. Зеро, таълим ислохотларининг замонавий босқичи жамиятда юз бераётган янгиланишларнинг тезкорлиги, таълим муассасаларига қўйилаётган янги, янада юқори талабларга тезроқ мослашиш билан боғлиқ долзарб вазифаларни илгари сурмоқда. Бундай шароитларда таълим муассасасини ривожлантириш, унинг замонавий талаблар даражасида фаолият кўрсатишини таъминлашга қаратилган тадбирлар салмоғи узлуксиз равишда ортиб боради. Қўйилаётган вазифаларнинг кўпчилиги принципиал жиҳатдан янги талабларни келтириб чиқаради ва уларни ҳал қилишда жамоанинг фақатгина мавжуд тажриба асосида иш кўриши етарли бўлмай қолади. Таълим муассасаларини бошқариш назарияси ва амалиёти борасидаги тадқиқотлар таҳлили шуни кўрсатмоқдаки, замонавий шароитда таълим муассасасини бошқариш ундаги ахборотлар алмашинувини бошқариш билан бевосита боғлиқ бўлиб қолмоқда. Бу эса таълим муассасаси ишини яхшилашга ахборот технологияларидан фойдаланишни яхшилаш ҳисобига эришиш мумкинлигини кўрсатади ва бу йўналишда мақсадли изланишлар олиб бориш заруриятини келтириб чиқаради.

Таълим муассасасининг ахборот таълим муҳитини яратиш соф техник муаммо эмас. Бунинг учун муассасадаги тегишли илмий- методик, ташкилий ва педагогик имкониятларни тизимли ёндашув асосида ишга солиш талаб этилади. «Ахборот - таълим муҳити» тушунчасининг кўплаб таърифлари мавжуд. Уларнинг таҳлили мазкур тушунчани аниқ бир мақсадга йўналтирилган ўқув жараёнини таъминловчи ахборот-техник, ўқув-методик тизимлар мажмуидир деган хулосага келиш имконини беради.

НАТИЖАЛАР ВА МУҲОКАМАЛАР

Ахборот - таълим муҳитининг қуйидаги типологик белгиларини ажратиш кўрсатиш мумкин:

1. Ҳар қандай даражадаги таълим муҳити тизимлилик табиатига эга бўлган мураккаб тузилмали объект ҳисобланади.

2. Таълим муҳитининг яхлитлиги тизимлиликка эришиш тушунчаси билан бир маънони англатиб, у ўқув муассасаси битирувчисининг шахсий ва касбий моделини амалга оширишдаги таълим ва тарбия мақсадларининг амалга ошишини ўзида мужассамлаштиради.

3. Таълим муҳити таълим ва тарбия ишларининг асосий шарти бўлиш билан бирга унинг муҳим воситаси ҳамдир.

Ахборот-коммуникация технологияларини ўқув жараёнига жорий этишни асосан 3 та йўналишда олиб бориш мумкин:

- ахборот-ўргатувчи тизимлар (маълумотлар базаси, билимлар базаси, эксперт-ўргатувчи дастурлар)ни қўллаш;
- электрон ўқув нашрлари ва дастурларидан фойдаланиш;
- телекоммуникация воситаларидан фойдаланиш.

Шундай қилиб, замонавий ахборот технологияларини педагогик таълим жараёнига жорий этишнинг йўналишларини қуйидагича белгилаш мумкин:

- замонавий ахборот технологиялари воситаларини ўқув жараёнига жорий этиш;
- педагогик таълим жараёни қатнашчиларининг компьютер (ахборот) соҳасида тайёргарлик даражасини ошириш;
- ўқув-тарбия, илмий-тадқиқот ва бошқарув жараёнларини ахборотлаштиришни тизимли интеграциялаш;

Ахборот технологияларининг вужудга келиши ва ривожланишини белгиловчи ички ва ташқи омиллар мавжуд бўлиб, уларни қуйидагича тавсифлаш мумкин.

- ички омиллар — бу ахборотларнинг пайдо бўлиши (яратилиши), турлари, хоссалари, ахборотлар билан турли амалларни бажариш, уларни жамлаш, узатиш, сақлаш ва ҳ.к.

- ташқи омиллар — бу ахборот технологияларининг техника- ускунавий воситалари орқали ахборотлар билан турли вазифаларни амалга оширишни билдиради.

Замонавий ахборот технологиялари воситаларидан фойдаланиш эса, улар билан мулоқотда фойдаланувчиларнинг кўникма ва малакаларига боғлиқ. Шунинг учун, дасглаб замонавий телекоммуникация воситаларининг ўзи нималигини билиб олиш муҳим саналади.

Замонавий телекоммуникация воситалари имкониятлари жуда кенг тизим бўлиб, унга маълум бўлган компьютер, мультимедиа воситалари, компьютер тармоқлари, Интернет каби тушунчалардан ташқари қатор янги тушунчалар ҳам киради. Буларга ахборот тизимлари, ахборот тизимларини бошқариш, ахборотларни узатиш тизимлари, маълумотлар омбори, маълумотлар омборини бошқариш тизими, билимлар омбори кабилар мисол бўлиши мумкин.

Таълимни ахборотлаштириш жараёни биринчи навбатда кадрлар муаммосининг ҳал этилишини талаб этади. Одатда компьютер синфларида информатика фани ўқитувчилари ишлайдилар. Аммо бошқа фан ўқитувчилари ҳар доим ҳам бундай имкониятлардан фойдаланмайдилар.

Компьютер саводхонлигига эга бўлган педагоглар олдида кенг имкониятлар очилади. Масалан, ахборот технологияларидан фойдалана оладиган педагог ўзининг барча маъруза дарсларини кўргазмали қилиб ташкил этиш мумкин.

Таълим муассасида замонавий ахборот технологиялари муҳитини ташкил этиш босқичлари психологик ахборот муҳитини яратишдан бошланади. Технологик ва илмий натижалар, яратилган дастурий маҳсулотлар асосида замонавий воситалар ва методлардан фойдаланишга эҳтиёж шакллантирилади. Бунда ҳар бир таълим муассасида индивидуал ва маслаҳат машғулотлар асосида педагогларни мустақил ва компьютер таълими тизимини ташкил этиш керак.

Ўқитиш жараёнини компьютерлаштириш (ахборотлаштириш)да икки йўналишни ажратиш мумкин: компьютерни ўқув фаолиятининг воситаси сифатида қўллашнинг барча усуллари ўзлаштириш ҳамда компьютердан ўрганиш объекти сифатида фойдаланиш. Компьютерни техник характеристикаларининг ва дастурий таъминотининг такомиллашиб бориши, дидактик имкониятларининг кенгайиши унинг ўқитиш воситаси сифатида янги хоссаларини намоён қилмоқда.

Замонавий ахборотлашган жамият педагог кадрлар тайёрлаш сифатига алоҳида талаблар қўяди. Замонавий педагог кадрлар ИНТЕРНЕТнинг ахборот ресурсларидан мақсадли фойдалана олиши, мустақил билимларни олиши жараёнида ахборот ва коммуникация технологиялари воситалари имкониятларини жорий этиши талаб этилади.

Замонавий ахборот технологиялари муҳитида дидактика, замонавий ахборот технологияларидан фаол фойдаланиш орқали билимларни мустақил ўзлаштиришга йўналтирилган ўқув фаолиятининг кенг жабҳали турларини таклиф этади. Бу муҳитдаги дидактика фикрлашни, шахснинг салоҳияти ва имкониятларини, эстетик тарбияни, унда ахборот маданиятини тарбиялашни, билимларни мустақил ўзлаштиришни, ўқув-ахборот фаолияти бўйича малака ва кўникмаларини ривожлантиради.

ХУЛОСА

Юқоридагиларни инобатга олиб, замонавий ахборот технологияларини жорий этишнинг педагогик мақсадлари баён этилади. Ахборот технологиялари ўқувчи(талаба) шахсининг

- фикрлашини;
- эстетик тарбиясини;
- коммуникатив қобилиятини;
- оптимал қарор қабул қилиш малакасини;
- ахборот маданиятининг ривожланишини таъминлайди.

Адабиётлар:

1. Муслимов Н.А., Тўраев А.Б. Инновацион таълим технологиялари. Тошкент, 2015.
2. Рўзиева Д., Усмонбоева М., Ҳолиқова З. Интерфаол методлар: моҳияти ва қўлланилиши. Методик қўлланма. Тошкент, 2013.
3. Саидахмедов Н., Очилов М. Янги педагогик технология моҳияти ва замонавий лойиҳаси. Тошкент, 1999.
4. Хамдамов Р. О проблеме подготовки кадров в области информационных технологий в республике Узбекистан. Журнал «Известия Международной Академии наук высшей школы». № 1 19. 2002.
5. Хамдамов Р. Об опыте использования современных информационных и коммуникационных технологий в учебном процессе в высшей школе Республики. Вопросы кибернетики. Ташкент, Кибернетика, 2000г.
6. А.А.Каримов, Э.З.Имамов, Қ.И.Рузиев, О.С.Бўтаёров. Узлуксиз таълим тизими учун ўқув адабиётларининг янги авлодини яратиш концепцияси. . -Т.: «Шарқ» НМАК. 2002.
7. Karimov, U., Kaxarov, S., Yokubjonov, S., & Ziyodov, D. (2018). USING NEW INFORMATION TECHNOLOGIES IN DISTANCE LEARNING SYSTEM. In *НОВАЯ ПРОМЫШЛЕННАЯ РЕВОЛЮЦИЯ В ЗЕРКАЛЕ СОВРЕМЕННОЙ НАУКИ* (pp. 9-11).
8. Abdurakhmonova, M. M., ugli Mirzayev, M. A., Karimov, U. U., & Karimova, G. Y. (2021). Information Culture And Ethical Education In The Globalization Century. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*, 3(03), 384-388.
9. Karimov, U., & Abdurakhmon, A. (2017). INNOVATIVE INFORMATION TECHNOLOGY IN EDUCATION. *Форум молодых ученых*, (5), 9-12.
10. Karimov, U., & Ergasheva, D. (2020). EDUCATIONAL ISSUES IN THE PERIOD OF AMIR TEMUR AND TEMURIDS. *Теория и практика современной науки*, (5), 18-20.

11. Karimov, U., & Kasimov, I. (2018). THE IMPORTANCE OF MODERN INFORMATION TECHNOLOGIES IN DEVELOPMENT OF DISTANCE EDUCATION. In *Перспективные информационные технологии (ПИТ 2018)* (pp. 1186-1187).
12. Б.Зиёмуҳаммадов. Педагогика. Ўқув қўлланма. Тошкент, 2006 й.
13. Мусурмонова О. Маънавий қадриятлар ва ёшлар тарбияси. Тошкент, 1996 й .
14. Методика и технология социально-педагогической деятельности. - М.: 2003.
15. М.Очилов, Н.Очилова. Олий мактаб педагогикаси. Дарслик. Т., 2008 й.
16. З.Т. Нишанова. Психологик хизмат. Тошкент, 2007 й.
17. О.Хасанбоева. Оила педагогикаси. Тошкент, 2007 й.

ФИО автора: Имомов Мухиддин Рустамович

“Архитектура назарияси ва тарихи” кафедраси ўқитувчиси СамДАҚИ

Название публикации: «ЎЗБЕКИСТОН ИҚЛИМИ ШАРОИТИДА ЗАМОНАВИЙ СОҒЛОМЛАШТИРИШ САНАТОРИЯ МАРКАЗЛАРИГА КИЧИК БОҒЛАРНИНГ ЛАНДШАФТ ЕЧИМИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ»

УДК:712

Аннотация. Мазкур мақолада замонавий санаторияларга мўлжалланган соғломлаштириш марказларида турли хил беморлар учун кичик боғларнинг ландшафт ечими, санатория муассасаларни кўкаламзорлаштириш мақсади ва вазифалари, санитария –гигиена шароитларини яхшилаш ҳақида маълумот берилган.

Аннотация. В статье представлены сведения о ландшафтном решении небольших садов для различных пациентов в здравницах для современных санаториев, целях и задачах благоустройства санаториев, улучшении санитарно-гигиенических условий.

Annotation. This article provides information on the landscape solution of small gardens for various patients in health centers for modern sanatoriums, the goals and objectives of landscaping of sanatoriums, the improvement of sanitary and hygienic conditions.

Калит сўзлар: кичик боғ, ландшафт ечим, сув қурилма, муолажа, касалхона, архитектура, шаҳарсозлик, санитария-гигиена, археологик қазилма, ҳудудларни режалаштириш, санитария –гигиена, экологик, кўкаламзорлаштириш, даволаш биноси, функционал бўлимлар.

Ключевые слова: небольшой сад, ландшафтное решение, водоснабжение, лечение, больница, архитектура, градостроительство, санитарно-гигиенический, археологические раскопки, территориальная планировка, санитарно-гигиенический, экологический, ландшафтный дизайн, лечебный корпус, функциональные отделения.

Keywords: small garden, landscape solution, water supply, treatment, hospital, architecture, urban planning, sanitary-hygienic, archeological excavation, territorial planning, sanitary-hygienic, ecological, landscaping, medical building, functional departments.

Замонавий архитектура-шаҳарсозлик талабларини ҳисобга олган ҳолда Ўзбекистон иқлими шароитида ватанимиз ва хорижий тажрибаларни ўрганиш натижасида санаторияларга мўлжалланган соғломлаштириш марказларида кичик боғларнинг ландшафт ечимини лойиҳалашнинг меъморий асосларини ташкил этиш бўйича умумий қоидалари:

шаҳарсозлик — ижтимоий-иқтисодий, қурилиш, техник, архитектура-бадий ва санитария-гигиена ечимлари комплексини таъминлайдиган замонавий сув муолажаларига мўлжалланган соғломлаштириш марказлари, аҳоли пунктлари, турар жойлар оралиғидаги ҳудудларни режалаштириш ҳамда қуриш

назарияси асосида лойиҳалашнинг меъморий асослари амалиётини ташкил этиш бўйича умумий қоидалари:

шаҳарсозлик фаолияти — даволаш муассасалари ҳудудлари, давлат органлари муассасалари, юридик ва жисмоний шахсларнинг ҳудудларни, аҳоли пунктларини ривожлантиришни шаҳарсозлик жиҳатидан режалаштириш, ер участкаларидан фойдаланиш турларини белгилаш, қурилиш материаллари ва буюмлари ишлаб чиқариш, фуқаролар, жамоатчилик ва давлат манфаатларини, шунингдек кўрсатиб ўтилган ҳудудлар ва замонавий сув муолажаларига мўлжалланган соғломлаштириш марказлари, аҳоли пунктларининг миллий, тарихий-маданий, экологик, табиий хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда бинолар, иншоотлар ва бошқа объектларни қуриш ва реконструкция қилишни лойиҳалаштириш соҳасидаги фаолияти.

-даволаш санатория боғининг майдони (ёки иложи бўлса, агар ҳудуд рухсат берса) парк.

Сўнгги иккита
зонани бошқа
ҳудудлардан дарахтлар
ва буталар қаторлари

плантациялари чизиғи ажратиб туриши шарт. Ипнинг кенглигикамида 10м бўлиши керак. Санаторияга кириш, қоида тариқасида, гул ётоқлари, фавворалар,

ҳайкалтарошлик ва вазалар билан безатилган, плитка билан қопланган кенг майдонни ўз ичига олиши мақсадга мувофиқдир. Ҳудуд тартиби беморларга машиналарнинг қулай кириш ва қисқа муддатли тўхташини таъминлаши керак.

Соғломлаштириш санатория марказларини ободонлаштириш мақсади ҳудудни атрофдаги кўчалардан ажратиш ва беморларнинг соғлигини тиклаш учун қулай шароит яратишдир.

Санаторияда соғлиқни сақлаш муассасаларига касалхоналар, поликлиникалар, умумий амалиёт шифокорлари амбулаториялари, диспансерлар, туғруқхоналар, сутли ошхона диспансерлари ва бошқалар киради. Тиббий санаторийларда ва курорт мажмуалари махсус тоифага киритилиши керак. Соғлиқни сақлаш муассасаларининг ўлчамлари махсус шаҳарсозлик ҳисоб-китобларига мувофиқ олинади. Вояга етган аҳоли учун касалхонанинг ер участкасининг катталиги касалхонанинг профилига қараб битта ётоқ учун ўртача 60...100 м². Педиатрия касаллари учун касалхонанинг катталиги бир турар жойга 120 м тезликда белгиланади. Санаториялар болалар ва катталар учун шаҳар бўйлаб кўп тармоқли ва минтақавий ихтисослаштирилган санаторияларга бўлинади. Шаҳар ва қишлоқ жойлардаги санатория бўйлаб ҳудуддан фойдаланишнинг махсус режимига эга бўлган асаб-психиатрия, сил ва нарколепик касалхоналарни ўз ичига олади.

Даволаш санаторияси боғларида майдонлар ва майсазорлар очик ва ярим очик жойлар сифатида экиш таъминлана. Тиббий муолажаларни ташкил қилиш мақсадида комплекс салонларни ташкил этиш, ҳудуднинг иқлим-терапевтик сифатларини ошириш тавсия этилади. Замонавий стандартларга мувофиқ, мажмуанинг ер участкасининг тахминий ҳажми (унга бириктирилган поликлиника ва амбулатория билан) камида 1 гектар бўлиши керак. Ям-яшил майдон, майсазорлар, гулзорлар, йўлаклар ва дам олиш жойлари, шу жумладан касалхона сайтининг умумий майдонининг камида 50% бўлиши керак.

Санатория соғломлаштириш муассасаларини ободонлаштириш ва кўкаламзорлаштириш бўйича лойиҳалаш ишларини бажариш ҳудудлар, кичик боғларни яратиш, касалхоналар турларини ва уларнинг қурилиш тизимини билиш керак. Замонавий соғломлаштириш санатория, шифохоналар тиббий профилга, беморларнинг ёшига ва имкониятларига қараб фарқланади. Касалхоналарнинг тўртта бино тизими мавжуд: марказлаштирилган, павильон, блокланган ва аралаш.

Марказлаштирилган тизим билан касалхонанинг барча хоналари ва бўлимлари мавжудморг ва коммунал хоналарни ҳисобга олмаганда, улар битта бинода жойлашган. Ушбу қурилиш усули энг тежамкор ҳисобланади.

Касалхоналарни қуриш, уларнинг ҳудудини ободонлаштириш ва кўкаламзорлаштиришамалдаги қоидалар ва қоидаларга мувофиқ амалга оширилади. Нерв, сил касаллиги ва юқумли болалар шифохоналари учун ер участкаларининг ҳажми одатдаги ставкалардан 15 фоизга каттароқ бўлиши керак. Бу беморлар билан меҳнат аралашувини ўтказиш орқали даволаниш давомийлиги(бир неча ойгача) билан боғлиқ. Ушбу профил соғломлаштириш санаториясиси ҳудудларида гул ётоқлари, парк павильонлари, халқ ижодиёти дарслари учун саройлар, кичик боғлари билан таъминлаш тавсия этилади. Суяк сил касаллиги касалхоналарининг ер участкалари, қоида тариқасида, юқорида кўрсатилган касалхоналарга нисбатан 10... 15 фоизга кам. Бу беморларнинг қолиш муддати чекланганлиги ва уларнинг ҳаракатчанлиги пастлиги билан боғлиқ.

Соғломлаштириш санаторияларни сақлаш ҳудудини (санатория, касалхоналар, поликлиникалар) ободонлаштириш ва кўкаламзорлаштириш вазифаларига қуйидагилар киради:

- санитария-гигиена шароитларини тозалikka нисбатан яхшилашсиз ҳаво ва майдон, яхши инсоляция ва шамоллатиш, ҳимояшамол, шовқин ва чангдан;

- беморлар ва даволанувчиларга терапевтик таъсир кўрсатиш, биноларнинг меъморий кўринишини бойитиш учун қулай шароит яратиш.

Нормаларга мувофиқ (“Соғлиқни сақлаш комплекслари” СНиП) битта бемор 30 м² гача яшил майдонларни, шу жумладан йўллар ва ўйин майдончаларини таъминлаши керак. Парк қурилмалари (болалар майдончалари, йўллар) ва иншоотлар беморларнинг бир марталик яшашлари (юриш) учун ҳисоблаб чиқилган бўлиб, улар даволанаётган беморларнинг умумий сонининг 10,15 ва 50% гача ташкил қилади .

Битта бемор учун йўл тармоғи ва участкаларининг нормаси 6 ... 10м ни ташкил этади. Ҳар бир сайт 1015 беморга мўлжалланган. Соғломлаштириш санатория ҳудудларини саноат майдончаси яқинида, шовқинли шоссе йўлларида, транспорт тўхташ жойлари яқинида жойлаштириш тақиқланади. Ҳаддан ташқари ҳолатларда, оғломлаштириш санаторияга бевосита туташ бўлган кўчаларнинг қатнов қисмлари учун шовқинли транспорт воситаларини (трамвай, юк транспорти, такси) ташкил этишдан фойдаланиш тавсия этилмайди.

Соғломлаштириш санаторияси ҳудудларини функционал раёнлаштиришда унинг ёритилишига қўйиладиган талабларни ҳисобга олиш керак. Ер сатҳидаги ўртача горизонтал ёруғлик қуйидагича бўлиши керак:

- ҳудудга кириш жойидан шошилишч тиббий ёрдам бўлимига тиббий транспорт йўллари учун –транспорт воситаларининг бошқа йўллари (хизмат ва коммунал хизматлар, анатомик бинога, ўт ўчирувчига);

- 2 автотураргоҳлар, коммунал хизмат жойлари, ахлат йиғувчилар учун жойлар. Касалхона ҳудудида пиёдалар йўллари, биноларга кириш жойлари олдидаги жойлар – 2 люкс;

- шифохона ёнида пиёда юриш йўллари – камида 4 люкс. Энг қулай – бу нисбати билан бўлимнинг тўрт бурчаклар конфигурацияси томонлари 1: 2, 2:3 .

Соғломлаштириш санатория ҳудуди элементларининг тахминий нисбати, қоида тариқасида вило, қуйидаги кўрсаткичларга тўғри келади,%:

- бино – 10-15;
- яшил майдон – 50-65;

- йўллар ва сайтлар – 17-20;
- иқтисодий зона – 10-15.

Соғломлаштириш санатория биноси ва унга туташ кўча ўртасида бош режани ишлаб чиқишда камида 30 м кенгликдаги санитария оралиғи кўзда тутилган, касалхона ҳудуди атрофида эни камида 10м бўлган кўчатларнинг ҳимоя чизиғи яратилади. Дарахтлар тахталарнинг деразаларидан камида 10 м масофада жойлаштириш.

Одатда санатория ҳудуди қуйидаги функционал соҳаларга бўлиниши керак:

- санаториянинг асосий биносининг зонаси, кириш қисмида квадрат;
- дам олиш зонаси ёки яшил майдон; у тиббий процедуралар билан эркаклар, аёллар, болалар, умумий секторларга бўлинади;

-Соғломлаштириш санаториясининг турига қараб маълум даволаш бинолари атрофида болалар даволаш муассасаси, психиатрия ва бошқалар ;

-ошхона, ёрдамчи хўжалик, омборхона, кир ювиш, қозонхона, автотураргоҳ ва бошқаларни ўз ичига олган коммунал майдон;

- патологик бино майдони (морг, ёрдам хоналари) ва бошқалар);

-санатория боғининг майдони (ёки иложи бўлса, агар ҳудуд рухсат берса) парк. Сўнгги иккита зонани бошқа ҳудудлардан дарахтлар ва буталар қаторлари плантациялари чизиғи ажратиб туриши шарт. Санаторияга кириш, қоида тариқасида, замонавий ландшафт лойиҳаси, фавворалар, ҳайкалтарошлик ва вазалар билан безатилган, плитка билан қопланган кенг майдонни ўз ичига олади. Ҳудуд тартиби беморларга машиналарнинг қулай кириш ва қисқа муддатли тўхташини таъминлаши керак.

Дам олиш маскани ёки касалхонада кичик боғларни лойиҳалаш.

Соғломлаштириш санаториясида яшил майдон қуриш ва кичик боғлар, тиббиёт муассасаси профилида аниқланадиган функционал майдонларга бўлинади. Дам олиш зонаси ҳудудида қуйидагилар ташкил этилган:

Физиотерапия машқлари учун майдонлар;

- аерария, соларюмлар;

- дозаланган юриш йўллари (терренкури);

-спорт ўйинлари учун майдончалар (волейбол, кичик шаҳарлар, теннис, минтон, стол тенниси, крокет).

Болалар учун ўйин комплекслари ёш гуруҳларини ҳисобга олган ҳолда ишлаб чиқилади. Кундалик тиббий муолажалар учун мўлжалланган сайтлар шифохона биносига яқинроқ жойлашиши керак (минимал кириш имконияти билан), ва вақти-вақти билан жойлашган жойлар узоқроқ масофада жойлашган бўлиши керак.

Суяк туберкулёзи касалхоналари ҳудудида ҳаракатсиз беморлар учун дам олиш жойлари ажратилиши керак (креслолар орасидаги масофа 1,5 м). Томчилар тушганда ва ер текис бўлмаганда, пандуслар билан таъминлаш керак. Ҳаракати паст беморлар учун жойларда физиотерапия машқлари учун махсус ускуналар ўрнатиш лозим.

Организмга таъсир ўтказиш учун ўсимликларнинг композицияларидан фойдаланиш усуллари аниқланган. Шундай қилиб, беморда қон айланишининг кўпайиши ва метаболизмнинг яхшиланиши уни скотч қарағай, қора, Веймутдан қилинган боскетте қолишига олиб келади. Бундай боскетадаги ҳаво, айниқса ёзги жазирама пайтида, нафас олиш тизимида фойдали тирнаш хусусияти берувчи эфир секрецияси билан жуда тўйинган. Одам бу ерда одатдагидан чуқурроқ нафас олади.

Беморнинг юрак фаолиятини ўргатиш майда баргли мажнунтол, арча 5% гача қияликдаги хиёбон бўйлаб юриш ва Ушбу хиёбон соя ва фаровонлик яратади. Беморда кучнинг тикланишига олиб келадиган инҳибисёнсекин, ритмик тарзда ўлчанган юриш жараёнида ва кенг тарқалган соябон шаклидаги дарахтлар хиёбонларидаги танҳо ўриндиқларда, масалан, педункул еман ва ўсишда бўлгани каби оддий ҳазелда ҳосил бўлади. , қулай коридор яратиш.

Нерв-психиатрия шифохоналари ва шифохоналари ҳудудларида чинор, каштан, олхўри, парранда гилоси ва оддий приветкаби дарахт ва буталарни қайта тиклаш учун даволаш орқали асабийтарангликни бартараф этиш орқали

еришилади. Асаб тизимининг ташқи огоҳлантириш реакцияларини ҳисобга олган ҳолда қилиш жойида дам олишпайтида ҳосил бўлади, унинг чегаралари бўйлаб тўсиқ ўрнатиш мумкин. Юқори терапевтик омиллар сифатида қуйидагилардан фойдаланиш мумкин: визуал идрокнинг рағбатлантирувчи, кайфият кўтарилишга ёрдам беради;

Кўзи ожизлар учун яшил майдонлар жуда фойдали бўлиб, соғлиғини мустаҳкамлайдилар касалхоналарда, мактабларда, устахоналарда, муассасаларда, даволаниш ва дам олиш учун зарур бўлган бир қатор қурилмаларга ега бўлиш лозим. Кўзи ожизлар учун боғларнинг ўзига хос хусусиятлари бор, уларни лойиҳалашда эътиборга олиш керак. Боғда эркин йўналиш учун аниқ меъморий ва режалаштириш ечими керак:

- йўллар ва участкалар яқинидаги баланд йўлаклар;
- декоратив ва деворлари;
- сув оқими шаклидаги сув тизими, каскадли каналлар;
- товушли пластинка устига сув тушган фавворалар рнатиш.

Гулларни безашнинг турли хил усуллари тавсия этилади – тош боғлар, кичик боғлар, модулли композициялар. Гул ўсимликларини гуруҳларга, чегаралар, тизмалар, катта гулзорлар шаклида(кўриш қобилиятини қисман йўқотадиган одамлар учун ёрқин ранглардаги гуллар), гуллар шунчаки ароматик (барглар,иғналар) дарахтлари ва буталарини экиш тартиби, қушларни жалб қилиш лозим.

Терапевтик ва жисмоний тарбия мажмуалари (машқлар билан даволаш) ҳаводаги илмий асосланган соғломлаштириш ва даволаш процедуралари билан яратилган. Сузиш бассейнлари, спорт майдончалари машқлар терапияси маркази ҳудудида ташкил этилади.

Шакли, жисмоний машқлар билан шуғулланадиган жойлар, соларюмлар, аерария, ионотерапия жойлари, терренкури, велосипед йўллари, қишда чанғи йўллари. Машқ қилиш терапиясини яратиш учун қулай табиий шароитга эга бўлган ҳудудлар (сув омборлари, рельеф, плантациялар)тавсия этилади. Шу

билан бирга, фаол дам олиш зонаси учун ҳудуднинг 30... 35% қисми, қолган қисми парк (сокин дам олиш) зонаси учун ажратилиши керак.

Спорт анжомлари, кичик ўйин майдончалари, экиш жойлари орасига жойлаштирилиб, жисмоний машқлар учун алоҳида жойлар яратилади. Спорт ва ўйин мосламаларини бирлаштирган рекреация зонаси сойлар, фавворалар, гулзорлар, чиройли гулларни дарахтлар, буталар ва игнабаргли дарахтлар билан ҳар хил парк ландшафтлари кўринишида яратилади. Боғнинг чегаралари бўйлаб ени 10 дан 30 м гача бўлган плантациялар учун ҳимоя чизиғи назарда тутилган.

-даволаш биноларида ёруғлик режимини яхшилаш ҳамда уларни чанг ва шамолдан муҳофазалаш;

-яшил экинзорлар ёрдамида ҳудуднинг турли функционал бўлимларини чегаравий ажратиш;

-санатория ҳудудини манзарали кўринишини яхшилаш.

Соғломлаштириш марказлари, санаториялар ҳудудида замонавий лойиҳалар асосида чўмилиш ҳавзалари, кўкаламзорлаштирилган майдон, умумий майдонга нисбатан 70% дан кам бўлмаслиги лозим, яъни бир касалга 50 м² яшил экинзорлар тўғри келадиган бўлиши керак. Транспорт ҳаракатланадиган йўл, йўлаклар ва аллеялар майдони 17% дан ошмаслиги лозим. Касалхоналар ҳудудини кичик меъморий шакллар асосида кўкаламзорлаштириш бўйича

тамоийилли ғоялар қуйидагиларни ташкил этади: касалхона ҳудуди атрофида дарахт ва буталарнинг қаторли экинзорлари барпо этилади. Хўжалик бинолари ва ёрдамчи иншоотлар ҳудуди, сув муолажаларига мўлжалланган соғломлаштириш марказларининг қолган қисмидан дарахтларнинг қалин экилган қоплами билан ажратилади. Ҳудуд ичидаги барча йўллар йўналишида ҳам дарахтлар қаторлаб экилади.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, соғломлаштириш санаторияларига мўлжалланган марказлари муассасалари ҳудудини замонавий ландшафт лойиҳаси, кичик боғлар яратиш, фонтанлар, кўкаламзорлаштириш ва кичик боғлар яратишнинг мақсади қуйидагича, очиқ ҳавода муолажаларни ўтказиш, беморларнинг сайр этиш ва дам олиши учун мўътадил микроиклим ҳамда санитар-гигиеник шароитларни яратиш; даволаш биноларида ёруғлик режимини яхшилаш ҳамда уларни чанг ва шамолдан муҳофазалаш; яшил экинзорлар ёрдамида ҳудуднинг турли функционал бўлимларини чегаравий ажратиш; ҳудудни манзарали кўринишини яхшилашдир. Бемор учун яшил майдонларнинг қиймати жуда юқори ва микроиклим шароитларига катта таъсирқилиш орқали аниқланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. **Мирзиёев Ш.М.** Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон демократик давлатини биргаликда барпо этамиз. Т., 2016.
2. **Мирзиёев Ш.М.** Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. Т., 2017.
3. .А.Қ.Қайимов,Дж.Турок.“Аҳоли яшаш жойларини кўкаламзорлаштириш”. **Тошкент – 2012**
4. Ожегов С.С., Уралов А.С., Раҳимов К.Ж. Ландшафт архитектураси ва дизайни. Ўқув қўлланма.-Самарқанд: СамДАҚИ, 2004.
5. Адилова Л.А. Ландшафт архитектураси. – Тошкент: ТАҚИ, 2007.

Интернет маълумотлари.

info@zstrela.ru

ФИО автора: Ислом Бердимуродов

ЎзДСМИ “Қўғирчоқ театри актёрлиги”

мутахассислиги 1-босқич магистранти

Название публикации: «ҚЎҒИРЧОҚ ТЕАТР САНЪАТИНИ
РИВОЖЛАНТИРИШДА ИННОВАЦИОН ҲАМКОРЛИКНИНГ
АФЗАЛЛИКЛАРИ»

Аннотация. Ушбу мақоладан бугунги кунда ўзбек қўғирчоқ театри санъатида инновацион технологиялар ва инновацион ҳамкорликнинг йўлга қўйиш шартлари, бу йўналишда мавжуд муаммолар ва бу муаммоларни ҳал этишда нималарга аҳамият бериш лозимлиги бўйича ишлаб чиқилган таклифлар, фикр ва мулоҳазалар ўрин олган.

Аннотация. Эта статья содержит предложения, мнения и комментарии об инновационных технологиях и условиях инновационного сотрудничества в искусстве узбекского театра кукол сегодня, о существующих проблемах в этой области и о том, на что следует обратить внимание в решении этих проблем.

Annotation. This article contains suggestions, opinions and comments on innovative technologies and conditions for innovative cooperation in the art of Uzbek puppet theater today, the existing problems in this area and what to pay attention to in solving these problems.

Эътибор бериб қарасак, сўнги пайтларда “инновация”, “инновацион ғоя”, “инновацион технология” каби янги терменлар кўплаб қулоғимизга чалинмоқда. Бу термен айниқса, иқтисодий ва сиёсий соҳаларда кенг қўлланилмоқда. Хўш, бу термен нимани англатади? Биз мавзу моҳиятини ёритиш учун аввало, ушбу терменнинг фанга кириб келиши ва қўлланилиши билан боғлиқ баъзи маълумотларни келтириб ўтишни жоиз билдик.

“Инновация” тушунчаси инглизча сўз бўлиб, “innovation”-“киритилинган янгилик”, “ихтиро” маъносида ишлатилади. Инновация тушунчаси иқтисодийётга XX аср бошларида кириб келган. Австралиялик иқтисодчи олим Й.Шумпетер биринчи мартаба инновацияларга оид масалаларни кўриб чиққан ва инновацион жараёнга тўлиқ таъриф берган. Иқтисодий адабиётларда “инновация” тушунчасига кўпчилик муаллифлар томонидан турлича ёндошувлар келтирилган. Кўпчилик муаллифлар янгилик киритишни иқтисодий тадбиқ этиш жиҳатидан назарда тутуди, яъни янги ресурсларни ташкил этиш ёки мавжуд бўлганларини ноанъанавий ҳолда янгича ишлатилишини назарда тутадилар. Инновация – бу инсон интеллектуал фаолияти, унинг фантазияси, ижодий жараёни, кашфиётлари, ихтиролари ва рационализаторлигининг якуний натижаси ҳисобланади.

Юқоридаги таърифлардан келиб чиқиб, умумий маънода, инновация – бу юқори иқтисодий ва ижтимоий самара олиш мақсадида ишлаб чиқариш жараёнига илғор илм-фан ютуқларини жорий этиш йўли билан иш ва маҳсулот сифатини оширишдир. Инновация ҳар бир соҳада бўлиши мумкин. Масалан, фанда, унинг ҳар бир йўналишида йирик янгиликларга эришиш, кашфиётлар яратиш, изланишларда, илм соҳасида янги илм ва билимларни очиш, техника ва технологияларни янги авлодини яратиш, ишлаб чиқариш соҳаларида, хизмат кўрсатишда янги усулларни киритиш ва бошқалар шулар жумласидандир. Инновацион фаолият қайси соҳада бўлмасин, кашфиётлар, эълон қилинган янгиликлар, техника ва технология ютуқлари ва технологик жараёнларни янгилаш ва бошқа йўналишлардаги барча янгиликларни тизимли равишда узлуксиз жорий этиб боришни таъминлаш жараёнидир.

“Инновацияларнинг илмий кашфиётлар ва ихтиролардан фарқи

Илм-фан – бу маълум маблағларни билимлар ва ғояларга айлантириш. Инновациялар – бу билимлар ва ғояларни маблағларга айлантиришдир.

Ихтиро—бу янги концепцияни яратиш демак. Инновация — бу ихтиронинг амалий аҳамиятини ажратиб кўрсатиш ва уни муваффақиятли сотиладиган маҳсулотга айлантириш”⁵⁷ ҳисобланади.

Бугунги кунда ҳар қандай давлатнинг барқарор тараққиёти асосини инновацион фаолият ташкил этади. Тарих шундан далолат берадики, инсон ўзининг ақл-заковати билан дастлабки меҳнат қуролларини ўйлаб топишдан, алгоритм ва нанозарралар, замонавий инновацион компьютер, қуёш ва бошқа юқори технологияларни кашф этишгача бўлган мураккаб йўлни босиб ўтди. Шунингдек, “бугун биз давлат ва жамият ҳаётининг барча соҳаларини тубдан янгилашга қаратилган инновацион ривожланиш йўлига ўтмоқдамиз. Бу бежис эмас, албатта. Чунки замон шиддат билан ривожланиб бораётган ҳозирги даврда ким ютади? Янги фикр, янги ғояга инновацияга таянган давлат ютади. Инновация — бу келажак дегани. Биз буюк келажакимизни барпо этишни бугундан бошлайдиган бўлсак, уни айнан инновацион ғоялар, инновацион ёндашув асосида бошлашимиз керак!”⁵⁸, деган эди муҳтарам юрбошимиз ўзининг нутқида.

Дарҳақиқат, ҳозирда кўп бор эътироф этилаётганидек, XXI аср - техника ва технология асри. Ҳа, бу ном бежизга берилмади албатта. Атроф-муҳитда содир бўладиган ҳодисалар уни ўрганишга бўлган қизиқишни янада орттирди. Бу қизиқиш ортидан илм-фан соҳасида мисли кўрилмаган кашфиётлар пайдо бўлди ва пайдо бўлмоқда. Кундан- кунга кишини ҳайратга соладиган янгиликлар яратилмоқда. Ушбу янгиликларни яратилишида эса, ёшларнинг ҳиссаси салмоқли эканлиги қувонарли. Ёшлар фаровон келажак пойдевори деб эътироф этилади.. Шу сабабли, уларнинг юқори билим ва кўникмаларга эга бўлиб вояга етмоқлари муҳим омилдир. Бундай баркамолликга эришишда замонавий олам ҳақида етарлича тасаввур ва кўникмага эга бўлиши ҳам муҳимдир. Чунки,

⁵⁷ Terabayt.uz 18.04.2018

⁵⁸ Шавкат Мирзиёев, 2017-йил, 22-декабрь, Олий мажлисга мурожаатномасидаги нуткидан; xabar.uz (электрон манбаа).

замонавий билим ва кўникмалар жамиятда содир бўлаётган жараёнларга нисбатан муносиб баҳо бериш имкониятини яратади. Шу каби жиҳатлар ҳисобга олиниб, 2018 йил 11 сентябрда Вазирлар Маҳкамасининг “Инновацион фаолиятни янада қўллаб-қувватлаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори қабул қилинди. Бу эса, ҳукумат мамлакатнинг инновацион платформага ўтиши учун зарур кўмакни кўрсатишга тайёр эканини англатади. Албатта, биз айни дамда катта йўлнинг бошидамиз. Мамлакатни инновацион рельсга қўйиш, ҳаётимиз, ҳаётга муносабатимиз, фикрлаш тарзимиз, ислохотларнинг шаклу шамойилларини ўзгартириш ва умуман, келажакка бошқача кўз билан қараш беҳисоб куч ҳамда матонатни талаб қилади. Истакнинг ўзи билан мақсадга эришолмаймиз. Ҳаракат қилиш, қилганда ҳам, тўғри йўналишда ҳаракатланиш керак. Зеро, Ўзбекистон Республикаси Президенти олға сураётган халқимизнинг ўз ҳаётидан ризо бўлиши, унинг турмуш тарзини яхшилаш йўлида хизмат қилиш ғояси ҳар биримиздан шунга мос фаолият юритишимизни талаб этмоқда.

Албатта, эътироф этиш ўринлики, бугунги кунда жамиятимизда мавжуд соҳаларнинг аксарият қисмида янги инновациялардан кенг фойдаланиш йўлга қўйилаётганлигини гувоҳи бўлмоқдамиз. Бу айниқса, юқорида ҳам келтириб ўтганимиздек, иқтисодий ва сиёсий фаолиятда кўзга яққол ташланмоқда. Бироқ, биз кичик тадқиқотимиз жараёнида, санъат айниқса, кўғирчоқ театри санъатининг бугунги кундаги фаолияти, янги асарларни яратишдаги ёндошув услуби ва натижаларини қисқача таҳлил қилганимизда, ижодкорларининг фаолиятида бу кабизамонавий тенденциялар, хусусан, инновацион ҳамкорлик масаласи ҳали етарли даражада йўлга қўйилмагандек туюлди назаримизда. Буни жумладан, вилоят кўғирчоқ театрлари репертуарини ўрганиш жараёнида гувоҳи бўлдик. Яъни, репертуарларга киритилган спектаклларнинг аксарияти, мавзу ва жанр хусусиятига кўра бири-бирини такрорлаши ва “бугунги замон” болаларининг ўзига хос психологияси ва уларни эътиборини жалб қила оладиган асарларнинг нисбатан камлиги, шунингдек, кўғирчоқларнинг кийими ва сахна декорацияларини ишлаш билан боғлиқ муаммоларда кўришимиз мумкин. Бу эса

ўз-ўзидан бугунги замонавий жамиятда соҳанинг ривожланишига етарли даражада тўсиқ бўлмоқда деб айтиш мумкин. Бундан ташқари, соҳа вакилларининг аксарият қисми замон талаб ва эҳтиёжларини ўз вақтида ва тўғри англашлари учун тасаввур ва билимлар етишмаслигига олиб келмоқда. Хўш, бунга сабаб нима? Бу албатта, моддиятга бориб тақалади. Аммо, бизнингча, инновацион ҳамкорликнинг ўзига хос жихати ҳам шундаки, бунда айни шу каби муаммоларни ўзига хос ечимини топишга интилинади. Бунинг учун эса, меҳнат қилиш ва изланиш керак бўлади. Бу каби мавжуд муаммоларни ҳал этишда, ҳукумат томонидан ҳам етарлича эътибор қаратилмоқда деб айтишимиз мумкин. Жумладан, ўтган 2017-2018-йилнинг жорий ҳолатига санъат ва маданият соҳаларини тубдан яхшилаш, ижод аҳлига қулай шароитлар яратиш борасида ўнлаб фармон ва қарорлар қабул қилинди. Муҳтарам Президентимиз адабиёт, санъат ва маданият соҳалари вакиллари улуғ илоҳий истеъдод эгалари деб юксак баҳолаш билан бирга, уларни ижодий фаолиятини моддий қўллаб-қувватлаш мақсадида, юртимизнинг йирик ташкилот ва корхоналарини ҳомий этиб бириктирдилар. “Президент ташаббуси билан ташкил этилган “Дўстлар клуби” давримизнинг феномен ходисаси бўлди десак муболаға эмас. Зеро, барча даврларда моддий етишмовчилик бу соҳа вакиллари энг оғриқли жойи бўлиб келгани тарихдан маълум.”⁵⁹. Бу маънода театр санъатининг ўзига хос тури саналган қўғирчоқ театри санъати борасида ҳам режаларни аниқ белгилаб, “йўл харитаси”ни тузиб олишга эҳтиёж сезилмоқда. Қўғирчоқ театри ўзининг кўп йиллик тарихи, эволюсион ривожланиш босқичларида жажжи широнтойлар учун энг севикли маскан сифатида қадр топган. Ундаги ёлғон ва ҳақиқатнинг уйғунлашиб ифодаланиши, кичик томошабин кўз ўнгида ғайри оддий мўъжизани акс эттиради. Худди шу жихат болажонларни қўғирчоқ театрига қизиқишини таъминлайди, десак муболаға бўлмайди.

Бугун Республикамизда ўнта давлат қўғирчоқ театрлари ижодий фаолият юритиб келмоқдалар. Бир қарашда ҳар бир театрда ижодий жамоанинг ишлари

⁵⁹ А. Абдухалилов. Ziyonet.uz. “Инновацион ҳамкорликда янги қадамлар” мақоласидан. (электрон манбаа)

доимий ҳаракатда, фаолияти қониқарли ва мақтаса арзигулик юуқларга эришмоқда, муаммолар йўқдай. Аммо, соҳани ичига кириб, танқидий назарда таҳлил қилган сари муаммо ва камчиликлар бирин кетин намоён бўлади. Бу муаммолар эса кўп бор айтилганидек, театрда профессионал кадрлар етишмаслиги билан бир томонлама боғланса, бошқа томондан ундаги моддий техник баъзани замон талабига жавоб бермаслиги билан изоҳланади. Бугунги кунгача театрлар, хусусан кўғирчоқ театрларини мутахассис кадрлар билан етарлича таъминлаш масаласида қатор муаммолар мавжуд. Буни Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПҚ-2909-сон “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарорида“ – Олий таълим тизимида ўз йўналишлари бўйича дунёнинг етакчи илмий-таълим муассасалари билан яқин ҳамкорлик алоқалари ўрнатиш, ўқув жараёнига илғор хорижий тажрибаларини жорий этиш, айниқса, истиқболли педагог ва илмий кадрларни хорижнинг етакчи илмий-таълим муассасаларида стажировкадан ўтказиш ва малакасини ошириш борасидаги ишлар етарли даражада олиб борилмаяпти.”⁶⁰ – деган танқидий мулоҳазалари ҳам исботлайди.

Биз бугунги кунда кўғирчоқ театрларида ҳамкорлик ишлари умуман олиб борилмаяпти, деган фикрдан йироқмиз албатта. Чунки, кўғирчоқбозларимиз ҳозирда бир қанча нуфузли, халқаро кўрик -фестивалларда иштирок этиб, совринли ўринларни қўлга киритмоқдалар. Бунинг натижаси ўлароқ, билим ва тажриба орттириб келмоқдалар. Аммо, соҳани янада ривожлантириш, ўзбек кўғирчоқ театри санъатини дунёга танитиш ва мазкур йўналишда янада малакали мутахассисларни тайёрлаш учун бунинг ўзи камлик қилаётганини ўрганишлар натижаси ҳам кўрсатиб турибди.

Биз, мақоламиз мавзусини “Кўғирчоқ театри санъатида инновацион ҳамкорликнинг афзалликлари” деб номладик. Чунки, бугунги замон ҳар бир жабҳада, айтиб ўтганимиздек, инновацияни талаб қилмоқда. Нега? Чунки, инсон

⁶⁰ [Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПҚ-2909-сон “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қароридан. lex.uz сайтидан

онгги ривожланиши. Унда танлаш имконияти борган сари кенгайиб бормоқда. Натижада эса, роқобат кучаймоқда. Бу эса ҳам ижобий, ҳам салбий томонга хизмат қилиши мумкин. Фикримизни бугунги замон болалари мисолида изоҳлаб ўтадиган бўлсак.

Эътибор берганмисиз, бугун аксарият болакайларнинг тили нега “ота” ёки “она” деб эмас, “алоо” деган сўзни дастлаб талаффуз қилмоқда. Нима учун биринчи синф ўқувчиси учун “Алифбе” китобини ўқишдан кўра замонавий телефон аппаратида қандайдир ўйин ўйнаш қизиқ туюлмоқда. Албатта, буни бир қарашда “замон боласида” деб қўямиз ва хатто баъзида бундан қувонамиз. Лекин, бу ҳолатга унчалик ҳам оддий қараш керак эмас деб ўйлаймиз. Чунки, бола ўзининг маънавий эҳтиёжларини бу каби техника воситалари орқали қондиришга кўникиб қолиши ҳар ҳил салбий оқибатларни олиб келиши мумкин. Биз фаолиятини таҳлил қилаётганимиз қўғирчоқ театри санъати эса, худди шу жараёнда ўзини кўрсатиши керак бўлади. Бунинг учун эса, соҳа айнан ўша болакайдан “олдинроқда юриши керак”. Болаларнинг тарбия ва тасаввури бевосита тақлид орқали шаклланади. Шу боисдан, бу масалада ҳам қўғирчоқ театрининг вазифаси салмоқли бўлади. Санъатшунослик фанлари доктори С.Қодирова айтганидек, “ – Қўғирчоқ театри учун ёзилган пьеса кичик ҳажмда бўлганлиги учун эмас, балки воқеаларнинг ҳаракатга асосланганлиги, аниқ ғоя ва мақсад бўлганлиги ҳамда сўзамонликдан йироқлиги билан ажралиб туриши лозим. Зеро, қўғирчоқ катта монолог ва насихатомуз сўзларни ифода этиши қийин.⁶¹ Бу фикрлар айниқса, бугунги жамиятда улғаяётган болакайлар дунёқараши билан мунтазам ҳисоблашиб туришга мажбур қилади. Чунки, қўғирчоқ театри болалар учун хизмат қилиш керак.

Тан олиш керакки, бугунги кунда болакайларнинг қўғирчоқ томошаларига қизиқишини мултифилмларга нисбатан эътибори билан солиштириб бўлмайди. Айниқса, жаҳон мултипликацион фильмлари билан. Чунки, уларда айтиб ўтганимиздек инновацион ёндошув, янгича талқин ва янги қаҳрамонлар бор.

⁶¹. С.Қодированинг Республика илмий-амалий семинарида “Қўғирчоқ театри санъатига илмий назар” номли маърузасидан] 2018 йил 6 июнь

Бола эса, доим янгиликка интилади. Бизни қўғирчоқ театрларимиз фаолиятида инновацион ҳамкорликни йўлга қўйиш айнан ўшандай, янги ва яхши, замонавий қаҳрамонлар яратишга бўлган эҳтиёжни қондириш учун ҳам зарур.

Ўринли савол туғилади. Хўш инновацион ҳамкорликни қандай йўлга қўйиш мумкин? Бу албатта театрдаги ижодий жамоа, хусусан, драматург, режиссор ва актёрнинг салоҳияти билан узвий боғлиқдир. Бундай ҳамкорликни йўлга қўйишда турлича ёндошиш мумкин. Бундай ҳамкорлик, жажжи болакайларнинг ўзлари билан ҳам амалга оширилиши мумкин.

Инновацион ҳамкорликни амалга оширишда бир қатор ижобий натижаларга эришиш мумкин.

1. Театр репертуари янги асарлар билан бойиши;
2. Болажонларнинг бўш вақтларини янада мазмунли ўтказиши учун шароит яратиши;
3. Театрнинг маълум бир қобикда қолиб кетмаслиги учун хизмат қилиши;
4. Қўғирчоқ театри сахнасида янги қаҳрамонлар ва замонавий спектакллар пайдо бўлиши;
5. Янги иш ўринлари очилиши
6. Қўғирчоқ театрига бўлган қизиқиш ва эътиборни кучайтиришга эришиш мумкин.
7. Қўғирчоқ театрларининг моддий манфаати ошиши мумкин.
8. Янги иш ўринлари очилишига замин яратилади.

Қўғирчоқ театри таъбир жоиз бўлса, Бехбудий бобомиз эътироф этган “ибратхонанинг” бошланғич масканидир. Шу боисдан, қўғирчоқ театрини шунчаки болалар томошаси деб писанда қилмаслик ярамайди. Чунки бир қўғирчоқ спектакль орқали бола онгига сингдирган тарбиявий аҳамиятдаги ғояни бошқа ҳеч бир соҳа амалга ошира олмайди. Ёш ва жажжи томошабинларга кўрсатиладиган спектаклларга қўғирчоқсозлар ҳам кўпроқ ижобий образларга симпатия уйғотадиган даражада онгли бўлмоғини давр талаб қилмоқда. Демак режиссёр даврига нисбат бериш, рассомлар ўша давр меъморчилик санъатидан унумли ва мазмунли фойдаланмоғи театрнинг бадий раҳбарлари эса шахсининг

қай даражада кўринишига ва нихоят, ижобий ва салбий ролларга нисбат беришга алоҳида ўз эътиборини жалб қилмоғи, ёш томошабинларга ўрناк бўладиган образ ижросига актёрни жалб қилиш билан бирга сўз маданиятига алоҳида эътибор бериш, сўз ва хати характерларнинг мантиқан ижросига қай даражада шароитда бўлишга қараб ахлоқий ҳамда эстетик жихатдан урғу беришини унутмаслик керак. Чунки театр санъати ўзгарувчан бўлади. Айнан, шу жихатлари билан ушбу соҳа доим янгича ёндошувга эҳтиёж сезади.

Қувонарлиси шуки, театрлар стационарда хизмат кўрсатиш билан бирга спектаклларини мактабларда, болалар боғчалари ва интернатлар ёзда эса дам олиш масканларида намоён этишни кенг кўламда жорий этмоқдалар. Республикамизнинг айрим аҳолиси жойлашган районларида театрларнинг филиаллари очилиши, театрларимиз ижодий фаолиятида гастроль сафарлари тобора муҳим ўрин тутмоқда. Томошабинларга хизмат кўрсатиш кенгайиб бормоқда. Сўнгги йилларда болалар театрларида ишлаб чиқариш жараёнини яхши ташкил этиш орқали параллел спектакллар беришга муяссар бўлмоқдалар. Бу, ўз навбатида томошабинларни янада кенгроқ қамраб олишга, актёр бандлигини оширишга, иқтисодий режани бажарилишига ижодий таъсир этмоқда. Аммо, оригинал репертуар яратиш иши ҳамон сусткашлик билан олиб боришмоқда. Айниқса, кичик ва ўрта ёшдагилар учун замонавий мавзуда асарлар яратиш мутлақо қониқарсиздир. Бу муаммо бевосита кўғирчоқ театри драматургияси билан боғлиқдир. Ҳозирда барча профессионал ва кўғирчоқ театрлари учун мутахассисларни тайёрлаб берувчи асосий маскан сифатида Ўзбекистон Давлат санъат ва маданият институти даргоҳи хизмат қилмоқда. Шундай экан, бизнингча юқорида келтириб ўтилган муаммоларни ҳал этишнинг дастлабки манзили, айнан шу, ишлаб чиқариш нуқтаси бўлиши керак. бунда ҳам айнан ҳамкорлик масаласига жиддийроқ эътибор қаратиш лозим деб ўйлаймиз. Бунда айниқса, амалий ҳамкорлик жуда самарали натижа бериши мумкин. Амалий ҳамкорлик деганимизда, талабалар нафақат назриётчи ўқитувчиларнинг пухта таълимини, шу билан бирга, “устоз-шогирд” анъанасини кенг йўлга қўйган

ҳолда амалий тажрибаси юқори бўлган мутахассислардан ҳам етарлича билим ва кўникма ҳосил қилишини мунтазам таъминлашни назарда тутиш мумкин.

Хулоса қилиб айтганда, кўп йиллик эволюцион жараёнларини босиб ўтган ўзбек кўғирчоқ театри санъати, ўзининг анъанавийлиги ва миллий урф-одат, хусусиятларни жамлагани спектаклларни намойиш этиши билан доим турли ёшдаги томошабинлар меҳри ва эътиборини тортиб келган. Шунингдек, айтиш мумкин, айтиш билан, хорижий давлатлар санъати ўртасида ўзининг алоҳида ўрни ва мавқеига эга ҳисобланади. Шундай экан, ёш авлоднинг севимли даргоҳи бўлмиш кўғирчоқ театри бундан кейин ҳам оригинал асарлар устида ишлашда, сахна маданиятини кўтаришда, ижрочилик маҳоратини кескин оширишда яхши натижаларга эришиб, янгидан-янги, оригинал асарлар яратишга, билим ва салоҳияти етарли эканлигига ишонамиз ва бу йўлда соҳа жонкуярларига улкан зафарлар тилаймиз.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.

1. Шавкат Мирзиёев, 2017-йил, 22-декабрь, Олий мажлисга мурожаатномасидаги нутқидан. Хабар.uz сайтидан
2. С.Қодированинг Республика илмий-амалий семинарида “Кўғирчоқ театри санъатига илмий назар” номли маърузасидан] 2018 йил 6 июнь
3. А. Абдухалилов. “Инновацион ҳамкорликда янги қадамлар” мақоласидан; Ziyonet.uz сайтидан(электрон манбаа) 2018.
4. Terabayt.uz сайтидан

ФИО автора: Бердикулов Жасур Бегимович,

“Архитектура назарияси ва тарихи” кафедраси ўқитувчиси

(Самарқанд давлат архитектура-қурилиш институти)

Название публикации: «ЗАМОНАВИЙ ҚИШЛОҚЛАР КЕЛАЖАГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА “ҚИШЛОҚ ТУРИЗМИ”НИ ТАШКИЛ ЭТИШ ТАМОЙИЛЛАРИ»

Аннотация. Мазкур мақолада ҳозирги кунда республикаимиз шароитига қишлоқ туризмини шакллантириш тўғрисида. Қишлоқ туризми асосида, келажакда юқори фойда олиниши. Мазкур фаолият натижасида қишлоқларга туристларни жалб қилиниши, улар қишлоқнинг диққатга сазовор жойларига саёҳат қилишади ва маҳаллий аҳоли сайёҳларга хизмат кўрсатиб, ўзининг моддий фаровонлигини таъминлайди.

Аннотация: Статья посвящена становлению сельского туризма в условиях республики сегодня. Основанный на сельском туризме, высокие прибыли в будущем. В результате этой деятельности туристов привлекают в села, они путешествуют по достопримечательностям села, а местные жители оказывают туристам услуги и обеспечивают их финансовое благополучие.

Annotation: The article is devoted to the development of rural tourism in the conditions of the republic today. Based on rural tourism, high profits in the future. As a result of this activity, tourists are attracted to the villages, they travel to the sights of the village, and local residents provide services to tourists and ensure their financial well-being.

Калит сўзлар: қишлоқ туризми, қишлоқ хўжалик, ҳудуд, қадрият, бунёдкорлик ишлари, маҳаллаларни ободонлаштириш, комплекс, бандлик ўсиши, инфратузилма, сайёҳ.

Ключевые слова: сельский туризм, сельское хозяйство, территория, ценность, творчество, благоустройство микрорайона, комплекс, рост занятости, инфраструктура, туризм.

Keywords: rural tourism, agriculture, territory, value, creative work, neighborhood beautification, complex, employment growth, infrastructure, tourism.

Ҳозирги вақтда дунё мамлакатлари орасида жуда ҳам жадал ривожланиб бораётган соҳалардан бири-бу туризмнинг ривожланишидир. Туризм бугунги куннинг энг муҳим маданий жиҳатларидан бирига айланди. Ўзбекистон мустақилликка эришиши туфайли мамлакатимизда қадимдан мавжуд бўлиб келган анъаналаримиз тикланмоқда ва янада ривожланмоқда. Ушбу йўналишда қўйилаётган дастлабки қадамлар халқаро туризм тараққиёти, мамлакатимизга иложи борица кўпроқ сайёҳларни жалб қилишни янги босқичга кўтариш масалалари муҳим аҳамиятга эга. Бугунги кунда туризм - хорижликлар билан турли алоқаларни кучайтириш туфайли катта даромад келтириш соҳасига айланиб борапти.

Айниқса, туризм соҳаси энг ривожланаётган тармоқларидан бирига айланиб, нефтни қайта ишлаш ва автомобилсозлик саноатидан кейинги ўринга чиқиб олди. Унинг замонавий ва янги турлари шаклланиб, кенг ривожланиб бормоқда. Айниқса, Ўзбекистоннинг миллий иқтисодиётини мустаҳкамлашда туризм соҳаси саноат, қишлоқ хўжалиги ва транспорт соҳалари каби муҳим ўринни эгалляпти.

Мамлакатимиз раҳбарининг 2016 йил 2 декабрдаги “Ўзбекистон Республикасининг туризм соҳасини жадал ривожлантиришни таъминлаш чоратадбирлари тўғрисида”ги фармони эса юртимиз минтақаларида ушбу соҳа тараққиётида янги ва катта имкониятларни яратиб бермоқда[1]. Хужжат асосида туризмни ривожлантириш имкониятлари мавжуд ва юқори бўлган ҳудудлар аниқланмоқда.

Мазкур соҳанинг ҳозирги кунда республикаимиз шароитига мослашадиган турларидан бири бу қишлоқ туризми ҳисобланади. Қишлоқ туризми аслида қишлоқларда туризмни ташкил қилиб, келажакда юқори фойда олиш ҳисобланади. Мазкур фаолият натижасида қишлоқларга туристлар жалб қилинади, улар қишлоқнинг диққатга сазовор жойларига олиб келинади ва маҳаллий аҳоли сайёҳларга хизмат кўрсатиб, ўзининг моддий фаровонлигини таъминлайди.

Республикада ҳозирги кунда қишлоқ туризми ривожланмаган. Лекин уни шакллантириш ва яқин 2-3 йил ичида самарали ривожлантириш учун катта имкониятлар мавжуд. Мазкур туризм турини ривожлантириш учун, аввало, уни ташкил қилиш объекти бўлган қишлоқларни ривожлантириш лозим.

2009 йил 26 январда Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Қишлоқ тараққиёти ва фаровонлиги йили давлат дастури тўғрисида”ги қарори қабул қилинди [2]. Қарор қишлоқнинг ишлаб чиқариш ва ижтимоий инфратузилмасини янада ривожлантириш, иқтисодиётнинг аграр сектори самарадорлигини ошириш, қишлоқ хўжалигида иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш ишига янги қудратли туртки бериш, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини чуқур қайта ишлайдиган замонавий корхоналарни барпо этиш,

қишлоқда, аввало ёшлар ўртасида бандлик ўсишини таъминлаш, қишлоқ аҳолисининг даромадлари ва турмуш сифатини ошириш бўйича чора-тадбирларнинг кенг комплексини амалга ошириш мақсадида қабул қилинган.

2013 йил 17 апрелда Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2013-2016 йилларда қишлоқ жойларда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини жадал ривожлантириш юзасидан қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарори қабул қилинди[3]. Унинг асосий мақсади қишлоқ жойларда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини жадал ва мувозанатлашган тарзда ривожлантириш, қишлоқ аҳолисининг замонавий юқори технологик ва бозор хизмат турларидан фойдаланиш имкониятларини кенгайтириш, бунинг асосида янги иш жойларини яратиш ва аҳоли даромадлари оширилишини таъминлашдан иборат бўлди. Натижада, қишлоқларда туризмни ривожлантиришга қаратилган хизмат кўрсатиш объектлари қурилди ва маҳаллий аҳолининг иш билан бандлигини янада ошириш бўйича янги йўналишлар ишлаб чиқилди. Ушбу ҳужжатларда агротуризмни ривожлантириш учун тавсиялар ишлаб чиқилган.

2018 йил 29 мартда давлатимиз раҳбарининг “Обод қишлоқ дастури тўғрисида”ги фармони қабул қилинди. Фармонга асосан, келажакда мамлакатимизнинг бой ва қадимий тарихига асосланиб, аجدодларимиз томонидан маҳаллаларни ободонлаштириш ва бунёдкорлик ишларини амалга ошириш белгилаб берилди. Бунинг учун энг бебаҳо қадрият ва анъана ҳисобланган қадриятларимизни изчил давом эттирган ҳолда кенг кўламли бунёдкорлик ишларини барча ҳудудларда амалга ошириш орқали қишлоқ аҳолиси учун муносиб шарт-шароитлар яратиш ва уларнинг турмуш маданиятини янада юксалтириш алоҳида аҳамият касб этади. Натижада, обод бўладиган қишлоқлар ҳудудида туризм ташкил қилинади ҳамда қишлоқ туризми шаклида келажакда аҳолининг турмуш фаровонлигини ошириш ва туристлар билан маҳаллий аҳоли ўртасида муносабатларнинг янада яхшиланишига хизмат қилади.

Дарҳақиқат, келажакда қишлоқ туризмини ташкил қилишга қаратилган иқтисодий фаолиятни самарали тартибга солиш мақсадида қишлоқлар ҳаётини

яхшилашга қаратилган юқорида келтирилган ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилиниб, уларнинг асосий йўналиши иқтисодий ва ижтимоий муносабатларни ривожлантиришдир. Бу ўз навбатида уларга келадиган сайёҳларнинг эҳтиёжларини қондирувчи республикамизда мавжуд қишлоқларнинг аҳволи билан бевосита боғлиқ. Чунки республикамизда туристлар учун кўп қишлоқлар мавжуд бўлиб, айниқса уларнинг саёҳатини мароқли ўтказиш мақсадида “қишлоқ уйлари” ёки чодирлар ташкил қилинган.

Бироқ, қишлоқ туризмини самарали шакллантириш ва ривожланиш учун унинг механизмларини тартибга солиш лозим. Бу борада республикамизнинг Риштон, Ургут ва Нурота туманлари қишлоқ туризми учун тажриба ҳудудлари сифатида танланиб олинди. Натижада, қишлоқ туризмини ривожлантириш орқали шаҳарликларнинг қишлоқда, табиат бағрида ҳордиқ чиқаришларига замин яратилади, маблағлар қишлоққа йўналтирилади ва табиий тоза қишлоқ хўжалик маҳсулотларидан баҳраманд бўладилар.

Бу вазифа давлат томонидан амалга оширилиши, яъни давлат туризм соҳасида самарали сиёсатни олиб бориши лозим. Бу ерда давлатнинг туризм соҳасидаги сиёсати – туризм индустрияси ва туризм бозори субъектлари фаолиятини ривожлантириш, фуқароларга туризм хизмати кўрсатиш шакллариини такомиллаштириш ҳамда шу асосда сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий салоҳиятини мустаҳкамлаш бўйича давлат фаолиятидир [5].

Келажакда қишлоқларда туризмни ривожлантиришга қаратилган туризм сиёсати Ўзбекистоннинг барча ҳудудларида амалга оширилади, жумладан минтақалар ва алоҳида субъектлар даражасида ундаги мавжуд бўлган туризм

билан минтақа иқтисодиёти ўртасидаги зиддиятларни бартараф этиш мақсадида қўлланилади. Чунки, қишлоқ туризмини қўллаб-қувватловчи ҳуқуқий ҳужжатларнинг йўқлиги, соҳанинг ривожланишини рағбатлантириш бўйича минтақавий дастурларнинг сустлиги ва тўсиқ бўладиган бир қатор муаммолар сабаб бу соҳада оқсоқликлар кузатилмоқда.

Айниқса, давлатнинг туризм сиёсати қишлоқ туризмини шакллантириш асосида келажақда унинг самарадорлигини оширишга қаратилиб, бунинг учун стратегия ва тактикага асосланиб, ишлаб чиқилади. Стратегия қўйилган мақсадга эришиш учун воситалардан фойдаланиш усули ва умумий йўналишлар ҳисобланиб, у қабул қилинган стратегияни инкор қилмайдиган, қолган барча вариантларни четга суриб ва олдинга қўйилган вазифани ечиш йўлидаги хатти-ҳаракатларни бир жойга тўплашга имкон беради. Туризм стратегияси туризмни ривожлантириш ва қайта ташкиллаштириш соҳасидаги давлат фаолиятини белгилайди ҳамда йирик молиявий ресурсларни талаб қилувчи мақсадли дастурлар ва ривожланишнинг умумий концепциясини ишлаб чиқишга қаратилади. Шундан келиб чиқиб, қишлоқ туризмида стратегия қишлоқ ҳудудларида туризмни ташкил қилиб, туристларни жалб этиш ва фойда олишни таъминлайдиган узоқ муддатли йўналиш ҳисобланади.

Бу тактика натижаси туризмни ривожлантирувчи маълум мақсадга эришиш усули бўлиб, танланган хатти-ҳаракатлар йўли саналади. Шундан келиб чиқиб, қишлоқ туризмнинг тактикаси – қишлоқ жойларида туризм фаолиятини амалга ошириш учун аниқ шарт-шароитларда қўйилган мақсадга эришиш усуллари ва чора-тадбирлари бўлиб, уларга қишлоқ туризм фаолиятини лицензиялаш тартиби, қишлоқ туризмида нархни шакллантириш ва солиққа тортиш кабилар киради. Бунда тактиканинг мақсади мазкур вазиятда мақбул ечимни танлашдан иборат.

Шунингдек, қишлоқ туризмнинг ривожланишини тартибга солиш учун қишлоқларда хизмат кўрсатишни самарали ривожлантириш лозим бўлиб, бунга бозорда янги турдаги хизматларнинг пайдо бўлиши, масалан, кредит карталари орқали тўловлар, Интернет-савдо, янги савдо марказлари, овқатланиш

корхоналари, меҳмонхоналарнинг ташкил этилиши, таълим хизматларини кенгайтириш, дам олиш соҳасидаги танловнинг кенгайиши каби қуйидаги омиллар таъсир кўрсатади:

Туристическая деятельность контролируется лицензированием;

Қишлоқ хўжалигида туризм соҳаларининг ўзаро таъсирини шакллантириш;

Қишлоқ туризмни ривожлантириш дастурларини яратиш;

Қонунчиликни такомиллаштириш ва ҳуқуқий меъёрларни яратиш;

Илмий таъминотни яратиш ва мустаҳкамлаш;

Малакали кадрлар билан таъминлаш;

Статистика ҳисоботи юритишни такомиллаштириш;

Ахборот ва инновацион технологиялардан самарали фойдаланиш;

Ягона ахборот кенглиги тизимини яратиш;

Хизмат қиладиган инвестицияларни кенг жалб қилиш;

Халқаро ва минтақалараро ҳамкорлик қилиш;

Тур маҳсулотни ишлаб чиқариш ва сотиш, реклама-ахборот таъминотини амалга ошириш.

Умуман олганда, қишлоқ туризмнинг ривожланишини тартибга солиш йўналишларидан бири сифатида ушбу соҳада ишлаб чиқилган сиёсат ҳисобланади ҳамда бу туристик фаолиятнинг турли жиҳатларига тааллуқли бўлган қоидалар ва меъёрлар йиғиндисини акс эттиради. Уларнинг мазкур туризм турига нисбатан бўладиган таъсири юқори ҳамда турли даражаларда бўлиши мумкин.

Истиқболда ривожланадиган қишлоқ туризмни давлат томонидан тартибга солиш йўналишлари қуйидагича бўлиши мақсадга мувофиқ:

Қишлоқ туризмни давлат томонидан тартибга солиш йўналишлари миллий ва минтақавий даражадаги вазифалар доирасида амалга оширилиши лозим. Мазкур вазифалар яқка тартибдаги, гуруҳий ёки шахсий манфаатлардан устун турган ҳолда давлат сиёсати доирасида турли мулкчилик шаклидаги туристик корхоналарнинг самарали фаолият кўрсатишларига замин яратиши

лозим. Республикамиз ҳудудларидан бири бўлган Хоразм вилоятида фаолият кўрсатаётган туристик корхоналарни роли ошиб бориши натижасида вилоятда қишлоқ туризмнинг 2019-2021 йиллар мобайнида янги туристик йўналиш сифатида ривожланиши белгиланган.

Хулоса қилиб шуни айтиш лозимки, туризм соҳасининг имкониятлари туфайли республикамизда қишлоқ туризмнинг ривожланиши келажакда кенг тараққий қилиниши. Буни самарали амалга ошириш учун Бизнес офислар, меҳмонхоналарга мўлжалланган биноларни замонавий технологиялар асосида, турар-жойларни эса 12 қаватдан юқори бўлмаган тарзда қуришни режалаштириш. Бундан ташқари, бу ерда конференция ва кўргазма марказлари, гипермаркет, кўплаб савдо майдонлари, аҳоли хордиқ чиқариши учун боғ-парк, ресторан ва кафелар, замонавий автотураргоҳлари барпа этилишини режалаштириш асосида қишлоқ туризмини тартибга солиш механизмларини такомиллаштириш зарур.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 2 декабрдаги “Ўзбекистон Республикасининг туризм соҳасини жадал ривожлантиришни таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармони.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2009 йил 26 январдаги “Қишлоқ тараққиёти ва фаровонлиги йили давлат дастури тўғрисида”ги қарори.

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2013 йил 17 апрелдаги “2013-2016 йилларда қишлоқ жойларда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини жадал ривожлантириш юзасидан қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарори.

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 29 мартдаги “Обод қишлоқ дастури тўғрисида”-ги фармони.

5. Тўхлиев И.С., Қудратов Ғ.Х., Пардаев М.Қ. Туризмни режалаштириш. Дарслик. – Т.: Иқтисодиёт-молия, 2010. -157 б.

6. www.lex.uz

7. www.uzbektourism.uz

ФИО авторов: Шофкоров Абдишукур Мусаевич (Заведующий кафедрой узбекского языка и литературы Чирчикского государственного педагогического института, кандидат филологических наук, доцент)

Комилова Гульмира Темировна (Ташкентская область, город Чирчик. Чирчикский педагогический институт, историко-языковой факультет, 1 курс магистратуры, 7-я общеобразовательная школа города Чирчика учитель родного языка и литературы)

Название публикации: «ЯЗЫК И ЛИНГКУЛЬТУРОЛОГИЯ»

Аннотация: в данной статье исследуются вопросы изучения языка и лингвокультурологии, ее роли между языком и людьми, отношения культуры к людям, национальности и взаимодействия.

Ключевые слова: лингвокультурология, язык, культура, люди, менталитет, семантика, оттенка, интегральный знак, дифференциальный знак, противопоставление, трансформация, компонент, метод, форма, установка, лингвокультура.

В 90–е годы XX века между лингвистикой и культурологией возникла новая отрасль науки-лингвокультурология (лингвокультурология). Он был признан самостоятельным направлением лингвистики. Практически все исследователи о становлении лингвокультурологии сходятся во мнении, что корень этой теории В. фон Гумбольдта. Создавший серьезные исследования в области лингвокультурологии В.А. Маслова делит развитие этой сферы на 3 этапа:

1) создание первых исследований, послуживших толчком к становлению науки (В. Фон Гумбольдт, Э.Бенвенуто, Л.Вайсгербер, А.А. Потебня, Э.Работы лингвистов, таких как сепир);

2) выделение лингвокультурологии как отдельной отрасли;

3) этап развития лингвокультурологии;

К началу XXI века лингвокультурология успела стать одним из ведущих направлений в мировом языкознании. Лингвокультурология-наука, изучающая язык как культурный феномен, а язык и культура, находящиеся во взаимосвязи, составляют его предмет. В Том Числе В.Н. Об этом Телия пишет:

“Лингвокультурология-это наука, изучающая человеческий фактор, а точнее культурный фактор в человеке. Это говорит о том, что центром лингвокультурологии является комплекс достижений, присущих антропологической парадигме о человеке, являющемся феноменом культуры”.

V.V.Воробьева “лингвокультурология-комплексная область науки синтезирующей категории, изучающая взаимодействия и взаимодействия культуры и языка. Этот процесс, как целостный состав единиц с единым языковым и лингвистическим (культурным) содержанием, отражается с помощью системных методов, ориентированных на современные престижные культурные приоритеты (общечеловеческие нормы и ценности)”. Профессор О’показывает взаимно отличающиеся аспекты этих концепций. Юсупов объясняет по-разному. Лингвокультура-единица языка или речи, отражающая в своей семантике (значении) часть культуры.

К лингвокультурам относятся слова, фразеологизмы, словосочетания, предложения, паремии, сложные синтаксические единицы, тексты и др., отражающие часть культуры. У лингвокультуры есть план содержания и выражения, план выражения-это вышеупомянутые единицы, а план содержания-это семантика этих единиц. Отсюда следует, что лингвокультурология отличается от концептуальной тем, что она имеет свое содержание и план выражения, т. Для лингвокультурологии главной задачей является представление культуры народа в ее языковом облике. По его мнению,

понятие “лингвокультурология” полезно для сравнительной лингвистики, поскольку язык – это культурный факт, составляющая культуры, которую мы наследуем, а вместе с тем и оружие. Народная культура вербализуется через язык, именно она приводит в движение базовые, базовые понятия языковой культуры и выражает их в виде знаков, то есть через слова”.

Если культурология изучает характер самосознания человека в природе, обществе, искусстве, истории и других сферах социального и культурного бытия, то Лингвистика изучает мировоззрение, отраженное в языке как ментальных моделях языковой картины мира. Основным предметом исследования лингвокультурологии является как язык, так и культура, находящиеся в состоянии постоянного взаимодействия.

“Культура “происходит от латинского слова” Colere“, что означает” обрабатывать, воспитывать, развивать, уважать, поклоняться”. С XVIII века термин “культура” стал применяться ко всему, что является продуктом человеческой деятельности. Все эти значения сохранились в употреблении слова” культура“, но на самом деле это слово означало” целенаправленное воздействие человека на природу, преобразование природы в интересах человека , т. е. обработка земли " (сельскохозяйственная культура). Позже термин "культура" стал использоваться и для обозначения образованных, образованных, высокообразованных людей. К настоящему времени известно более 500 вариантов употребления термина “культура” в различных областях науки и практики.

Если обобщить приведенные авторами определения культуры, то культуру можно определить как” совокупность всех материальных и духовных благ, которые создаются и создаются человечеством в процессе его исторического развития”. Исходя из этого, различают два вида культуры: 1) материальная культура; 2) духовная культура; материальная культура относится к “второй природе”, созданной деятельностью человека, то есть к

средствам производства, орудиям труда, навыкам труда, а также ко всем благам, которые служат для жизни, создаваемым в процессе производства. Сфера духовной культуры неисчерпаемо широка, она охватывает все формы общественного сознания, а именно философские, научные, правовые, нравственные, эстетические, религиозные воззрения, образование, воспитание, школу, среднее и высшее образование, науку, учреждения культуры, средства массовой информации, искусство, народ, все виды духовного творчества. Материальная и духовная культура неразрывно связаны между собой, одно дополняет другое. Например, невозможно создать и усовершенствовать какой-либо вид материальных благ без человеческого интеллекта, мышления, умственного труда. Следовательно, в основе построения материальной культуры лежит и духовная культура. Шедевры любой материальной и духовной культуры возникают на основе синтеза умственного и физического труда человека. Духовная культура-это средство художественного отражения и усвоения событийности. Материальная культура тесно связана с миром и условиями материальной жизни людей, а духовная-с обычаями, живописью, традициями, обрядами и национальными ценностями.

Чем глубже и детальнее изучается культура, тем единодушнее ощущается ее связь с мышлением человека. Таким образом, человек всегда стремится запечатлеть события, отраженные в его глазах, через его идею. Известно, что люди живут в определенном социально-экономическом укладе, говорят на том или ином национальном языке и обладают определенной национальной духовностью и культурой. Особенности национальной духовности, языковой культуры и духовности речи, занимающие важное место в ее реализации, находят свое отражение в языковой познавательной деятельности людей. Например, эмоциональное состояние при падении чего-то на пол со стола можно описать словами англичанки “Оапс”, немки “Мейн Гот!", русская женщина “Боже мой!“, а узбекская женщина - ” Ух ты, ух ты". Как видно из этого примера, который позволяет провести сравнительный анализ языковой

культуры и речевой духовности женщин разных национальностей, выражение эмоций, происходящих от зависти, не несет в себе никакого лексического значения: “Оапс! от восклицательного слова “Mein Got”, “Boje moi” немецкие и русские женщины используют слова "Mein Got", "Boje moi", которые радуют Аллаха, руководствуясь языковой культурой и речевой духовностью своих предков. А узбекская женщина в этом случае произносит отрицательное “Ух ты, умри! он использует слова””.

Предметы и явления, необходимые человеку в его жизни, можно рассматривать как средства культуры. Например, включение в культуру солнца или луны кажется невозможным из капли. Но известно, что эти понятия существуют в культуре всех народов. Но некоторые народы Европы (славяне и германцы), живущие в прохладную погоду, положительно оценивают солнце как знак тепла, почитания и комплимента. А в культуре арабских стран солнце отрицательно оценивается, приравнивая его к знойной жаре, которая ставит их в трудное положение в летнее время. Следовательно, солнце можно понимать не только как явление природы, но и как продукт культуры. В культуре народов, проживающих на юге, Луна упоминается с особым признанием. В сознании русских он ассоциируется с тьмой, загробной жизнью, а иногда и с жизнью - и с момотом (Джит. «под луной», » в подлунном мире» - жизнь у всех протекает в одинаковых условиях), лунный свет противопоставляется опасному, вредному явлению, как для беременных, так и для незамужних у других славян. А у вьетнамцев, как и у других народов Южной Азии, отношение к Луне в буквальном смысле иное, то есть они живут по лунному календарю, особым праздником считается праздник Луны, любимый детьми. Красивые, стройные и беззаботные молодые девушки похожи на Луну, влюбленные гремят в лунном свете, сплетая посвященные ей стихи и распевая песни. Вот почему вьетнамцы визуализируют все добро в своей жизни через Луну. Следует особо отметить, что подобное отношение к Луне относится и к узбекскому народу. Потому что у узбеков Луна - это не только небесное тело, которое получает свет от солнца

и проливает дождь (“Луна не может быть покрыта юбкой” - пословица), но и “красивое, красивое лицо” (Луна избавляет лицо от гнета черной тьмы). ” очень красиво, очень красиво“) (“Луна говорит, что она похожа на Луну, день говорит, что она похожа на день“), пожелание добра тому, кто отправляется в путешествие (“Луна идет и возвращается”) [5, 205]. Стоит отметить, что даже в русском народе выражение “лиса как луна” означает признание в красоте . Подобные примеры можно встретить и в культуре других народов. Изучение отражения в языке перечисленных выше специфических отличий, существующих в культурах разных народов, является одной из основных задач лингвокультурологии.

В настоящее время лингвокультурология является одним из наиболее развитых направлений в Мировом, в частности, русском, узбекском языкознании, в связи с чем создано несколько учебных пособий. По признанию лингвистов, наиболее известным среди них является В.А. Это учебное пособие, созданное Масловой. В данном учебном пособии освещены методы, объект и предмет, направления лингвокультурологии, приведены примеры лингвокультурологического анализа конкретной языковой единицы.

Исследования лингвокультурологического подхода начали появляться в узбекском языкознании в последние десятилетия. Профессор Н. В труде Махмудова “в поисках совершенного исследования языка и путей...” глубоко и обоснованно освещается сущность лингвокультурологии, антропоцентрической парадигмы в целом и проблемы, связанные с ней. Эта статья может быть оценена как первая работа в узбекском языкознании, в которой изложены серьезные размышления о лингвокультурологии. В статье высказываются вполне обоснованные суждения о факторах, послуживших формированию лингвокультурологической теории, об основных понятиях в ней, о различиях в их трактовке.

В XIX в. Рассуждения Гумбольдта о том, что культуре нации следует уделять первостепенное внимание при изучении отношений языка и мышления, послужили причиной появления в 90-х годах XX века рядом лингвистов новой науки-лингвокультурологии, которая чрезвычайно быстрыми темпами развивалась в современном языкознании, занимая особое место в общем языкознании. Лингвокультурология изучает, научно обосновывает взаимосвязь и взаимодействие языка и культуры, менталитета языка и народа, национального самосознания. В этом отношении он тесно связан с наукой о культуре и языке. Лингвокультурология научно и практически изучает национально-культурное значение (семантику) языковых единиц, значения и оттенки, отношения языка и культуры, проблемы языкового выражения национальной культуры.[1]

Сравнение любой реальности дает возможность уточнить интегральные или дифференциальные признаки сравниваемой реальности или какого-либо явления.[2] В Лингвистике Ф. интегральные и дифференциальные признаки языка были дифференцированы де Соссюром. Это научное направление лежит в основе ряда научно-практических методов изучения языка, таких как оппозиция, трансформация, компонентный анализ.

В процессе формирования социально-экономических, межкультурных отношений между народами усиливается обращение и изучение других языков. Изучение других языков дает возможность изучить, то есть почувствовать культуру этого народа. В этом смысле изучение взаимодействия языка с культурой в последнее время стало исключительно актуальным вопросом. На этом основании в лингвистике возникло особое направление, объект исследования, которое получило название лингвокультурология. Немецкий лингвист В. фон Гумбольдт впервые выразил отношения языка и культуры в своих работах: “язык человека живет так, как передает ему информацию о предмете. Любой язык выражает народ, к которому принадлежит человек, его стиль”.[3]

В научных исследованиях стал использоваться термин лингвокультурология. Помимо лингвокультурем (языковое значение- номинативное значение, предметное значение), в него входят такие сегменты, как национально-культурные (культурное значение вне языка). Слово (знак- значение) как языковая единица является составной частью лингвокультуры. В то время как слово выражает вещи и явления в языке, лингвокультурама выражает предметное содержание. Лингвокультура может быть представлена словом, предложением, термином, словосочетанием в соответствии с его выражением в языке. Лингвокультурология-сложное явление по отношению к языковой единице.[4] он включает в себя выражение языка, наряду с воображением, которое выражает среду (ситуацию, реальность), существование вне языка. В речи любого человека, владеющего родным языком или другим иностранным языком, участвует культурное (межкультурное ареальное) значение. Без культурного смысла мы не можем проникнуть в суть того или иного текста, воспринимать содержание о нем. Мы не можем понять культурный феномен в содержании текста. Знание национального менталитета необходимо для того, чтобы представить специфику, присущую той или иной нации. В то время как лингвокультурология выражает номинативное значение, специфическое для нее, культурно-просветительский, национальный менталитет создает возможность осознания ассоциативных представлений.

Среди исследований, связанных с сочетанием лингвокультурологии и теории перевода, в мировом языкознании г.В.Палмер, Г.Мораин, Б.Сердюков, Б.Сивасиш, В.В.Воробьев,Е.О.Опарина, И.Г.Ольшанский,А.Вежбицкая, С.Г.Воркачев, В.И.Карасик, В.Красных, К.Е.Нагаева, В.А.Маслова, О.Е.Салникова, О.И.Василенко, О.А.Подлесова, Д.Д.Лагаева, Н.Н.Дзида,Е.В.Елисеева, Т.И.Густомясова, Ф.Х.Хасанова, Ф.Г.Фаткуллина,А.Р.Габбасова, а в узбекском языкознании г.Бокиева, Д.Ашурова,А.М.Бушуева, Ш.Сафаров, Г. Ш. Атаханова, А.Маматов,О.Юсупов, Дж.Йокубов,А.Зияев, Д.Худойбергана, Д.Джуманова, Н.Джусупов,

С.Исамухамедова, Д.Ташева, Н.А.Особое внимание привлекают научные взгляды на эту тему таких исследователей, как тухтахходжаева.[5]

Лингвокультуры-это языковые явления, отражающие специфическую культуру народа через его языковые единицы.[6] В.А.Маслова отметила, что наука, изучающая их, возникла на стыке языкознания и культуры, и что она называется «Лингвокультурологией», что эта наука изучает вопрос отражения и закрепления культуры нации в языке, определила ее основные направления, осуществила классификацию.

В основе лингвокультурологии лежат понятие языка личности и понятие. Действительно, лингвокультурология, являясь основным предметом изучения лингвокультурологии,»как понятие онтологически представляет собой всеобъемлющее понятие, обладающее высокой обобщенностью и возможностью выражения через различные уровни, средства языка, порождающее в каждом языке определенное семантическое поле".[7] Тем не менее, существуют различные и общие черты лингвокультуры и концепта. V.I.Карасик признается, что " лингвокультурологические концепции состоят из трех компонентов. Это: понимание, образность и информация».

В современной мировой лингвистике в результате более серьезного подхода к изучению вопросов языка и говорящего (слушателя), языка и коммуникации, языка и логики, знания языка и Вселенной, взаимосвязи языка и культуры с каждым днем развивается и лингвокультурологическое направление лингвистики.[8] в лингвокультурологии, тесно связанной с когнитивной лингвистикой, языковое развитие изучается в концепции взаимосвязи культуры и языка, их влияния друг на друга, взаимного синтеза их отличительных признаков, на основе которых возникают языковые единицы – раскрывается Генезис, особенности лингвокультур, их проявление в диалектическом единстве языковых и экстралингвистических признаков.

Термин «лингвокультура», являясь междотраслевой комплексной единицей, впервые употребил в лингвистике В.В.Согласно трактовке Воробьева,»Лингвокультура – это комплексная единица, образующая диалектическое единство языкового и экстралингвистического (понятийного или предметного) содержания". Эта единица имеет более глубокий смысл, чем слово. К условному признаку-значению добавляется также внелингвальное содержание культуры, то есть компонент культурного сознания.

В связи с тем, что семантика лингвокультур отражает обычаи и традиции, культуру, историю, уклад жизни конкретного народа, смежные с ним национально-культурные особенности хозяйственной среды, проблемы, связанные с ними, на протяжении многих лет представляют интерес для исследователей.[9] наука лингвокультурология, которая имеет более практический характер, стала гораздо более актуальной в девятнадцатом веке, когда она начала изучать языковые явления как производные от антропологической парадигмы. Развитие лингвокультурологии к последней четверти XX в.С.Степанов, Н.Д.Арутюнова, В.Н.Телия, В.Воробьев, В.Школышакленая сформировались.

Из научных исследований понятно, что содержание лингвокультур гораздо сложнее, чем языковых единиц. Лингвокультуры сочетают в себе лингвистические, культурные, этнопсихологические и экстралингвистические факторы. Структура лингвокультур складывается из признаков-значений-понятий-предметов. Они являются проводниками человеческой культуры и языка, в отличие от их прямого и переносного значения.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1.Petersen Marilyn. A Treasury of Uzbek Legends and Lore. – Tashkent: Qatortol-Kamolot, 2000. – P.125.

2.Эпоева Л.В. Лингвокультурологические и когнитивные аспекты изучения языка волшебной сказки (на материале английского и русского языков): Автореф. канд. дисс. филол. наук. – Краснодар, 2007.

- 3.Ивченко М.В. Функционально-семантические и лингвокультурологические особенности вербализованного концепта «волшебство» в сказачном и рекламном дискурсах: Автореф. канд. дисс. филол. наук. – Ростов-на-Дону, 2010.
- 4.Palmer G.B. Toward a Theory of Cultural Linguistics. – Austin: University of Texas Press, 1996. – 348 p.
- 5.Morain G. Kinesics and cross-cultural understanding // Culture Bound. Bridging the Cultural Gap in Language Teaching. Ed. J. Valdes. Cambridge: Cambridge University Press, 1998. – P.64 – 76
- 6.Serdihun B., Sivasish B. Language, Culture and Translation of the Karbi: A Brief Study. / International Journal of Social Science and Humanity vol. 2, no. 6. – India, 2012. – P.562-564
7. ВоробьевВ.В. Лингвокультурологическаяпарадигмаличности. – М.:Рос. Ун-т. Дружбы народов, 1996. – 170 с
- 8.Опарина Е.О. Лингвокультурология: методологические основания и базовые понятия // Язык и культура: сб. обзоров. – М.: ИНИОН РАН, 1999. – С.27-48
- 9.Ольшанский И.Г. Лингвокультурология в конце XX века: итоги, тенденции, перспективы // Лингвистические исследования в конце XX века. – М.: ИНИОН, 2000. – С.25-55

ФИО автора: Курбанов Элдар Эрмаматович,
Катта ўқитувчи, Гулистон давлат университети
Сирдарё, Ўзбекистон

Название публикации: «ШАРҚ ХАЛҚЛАРИ ХАЁТИДА ДЕМОКРАТИК
ҚАРАШЛАРНИНГ АНАНЪАВИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ»

ТРАДИЦИОННЫЕ ОСОБЕННОСТИ ДЕМОКРАТИЧЕСКИХ ВЗГЛЯДОВ В ЖИЗНИ НАРОДОВ ВОСТОКА

Курбанов Элдар Эрмаматович.,

Старший преподаватель, Гулистанский государственный университет

Сирдарё, Узбекистан

eldor_gdu@mail.ru

TRADITIONAL FEATURES OF DEMOCRATIC VIEWS IN THE LIFE OF THE PEOPLES OF THE EAST

Kurbanov Eldar Ermamatovich.,

Senior Lecturer, Gulistan State University

Sirdare, Uzbekistan

eldor_gdu@mail.ru

Аннотация

Ушбу мақолада демократик қарашларнинг Шарқона назарияси, дашт аҳолисининг ўзига хос демократик қарашлари ёритилган. Унда чорвадорларнинг давлат бошқаруви тузишда диний билимлардан кўра амалий қобилиятига эътибор берилганлиг характерлаб берилган. Қолаверса, Ўрта Осиё минтақаси Миср, Месопотамия, Ҳиндистон, Хитой, Эрон билан бир қаторда Қадимги Шарқ ва жаҳон цивилизациясининг ўчоқларидан бири ҳисобланган. Шунинг учун ҳам, юнон ва рим цивилизацияси бу цивилизация одамлари ҳаётининг бир қатор

хусусиятларини ўзлаштирган бўлиши мумкин эканлиги илмий мисоллар ва далиллар орқали келтирилган. Кўчманчи ва дашт халқларининг ҳаётида оқсоқол (ҳарбий демократияга асосланган) бошқарув тизимининг юқорилиги шахсий фикрларни, сайлаш жараёнида юқоридаги ҳолатни инобатга олишда ҳам ушбу жихатлар, яъни оқсоқол қарори юқори бўлган.

Бундан ташқари демократик бошқарув тизимининг ҳарбийлашган ўзига хос жихатлари тўғрисида фикр билдирилган. Мақолада Ўзбекистоннинг танлаган демократик йўли ҳақида сўз юритилган.

Аннотация

В статье представлена восточная теория демократических взглядов, уникальные демократические взгляды степного населения. Для него характерен упор на практические способности животноводства в формировании государственного управления, а не на религиозные знания. Наряду с Египтом, Месопотамией, Индией, Китаем и Ираном центральноазиатский регион считается одним из очагов цивилизации на Древнем Ближнем Востоке и в мире. Следовательно, это дается научными примерами и доказательствами того, что греческая и римская цивилизации могли ассимилировать ряд черт человеческой жизни. В жизни кочевых и степных народов превосходство аксакальской (основанной на военной демократии) системы правления было высоким с точки зрения личного мнения и описанной выше ситуации в избирательном процессе.

Кроме того, обсуждались милитаризованные особенности демократической системы правления. В статье обсуждается избранный демократический путь Узбекистана.

Resume

The article presents the eastern theory of democratic views, the unique democratic views of the steppe population. It is characterized by an emphasis on the practical ability of livestock in shaping government, rather than on religious knowledge. Along with Egypt, Mesopotamia, India, China and Iran, the Central Asian region is considered one of the centers of civilization in the Ancient Near East and in the world. Hence, this is given by scientific examples and evidence that the Greek and

Roman civilizations could assimilate a number of features of human life. In the life of nomadic and steppe peoples, the superiority of the aksakal (based on military democracy) system of government was high in terms of personal opinion and the situation described above in the electoral process.

In addition, they discussed the militarized features of a democratic system of government. The article discusses the chosen democratic path of Uzbekistan.

Таянч тушунчалар: Шарқона анъаналар, Цивилизация ўчоғи, дашт демократияси, кўчманчи қабилалар, сайлов, инсон эркинлиги, ассимиляция, ёвузлик, бузғунчилик, бағрикенглик, Марказий Осиё, Уйғониш даври, сиёсий элита, Авестода маънавий нишонлар, демократия илдизлари

Ключевые слова: Восточные традиции, очаг цивилизации, степная демократия, кочевые племена, выборы, свобода человека, ассимиляция, жестокость, подстрекательство, толерантность, Центральная Азия, Эпоха Возрождения, политическая элита, нравственные признаки в Авесто, корни демократии

Keywords: Oriental traditions, hearth of civilization, steppe democracy, nomadic tribes, elections, human freedom, assimilation, cruelty, sedition, tolerance, Central Asia, the Renaissance, political elite, spiritual signs in Avesto, background of the democracy

КИРИШ

Марказий Осиёдаги халқлар ҳар бири умумий тарихда ўз изларини қидираётганида бир вақтда, ўзларининг замонавий миллий тараққиётнинг бошланғич чегараларини излаётганида, тарихий хотираси масаласини тиклаётганида, бу халқларнинг чамбарчас чатишиб кетган тарихий тақдиридаги

демократия негизларини ҳам тадқиқ қилиш долзарб аҳамият эгалиги кўриниб турибди. Ўрта Осиё минтақаси қадимдан Миср, Месопотамия, Ҳиндистон, Хитой, Эрон билан бир қаторда Қадимги Шарқ ва жаҳон цивилизациясининг ўчоқларидан бири ҳисобланмоқда, шунинг учун ҳам таъкидлаш керакки, юнон ва рим цивилизацияси бу цивилизация одамлари ҳаётининг бир қатор хусусиятларини ўзлаштирган бўлиши мумкин.

Марказий Осиё халқлари ўтмиш тарихига назар солсак, аҳолининг асосий машғулоти ихтисослашуви ўтроқ деҳқончилик ва кўчманчи чорвадор қатламларнинг бирлигини ташкил этган.

МАВЗУГА ОИД АДАБИЁТЛАРНИНГ ТАҲЛИЛИ (LITERATURE REVIEW)

Кўчманчи аҳолига демократик анъаналар тўғрисида бир қатор қарашлар мавжуддир. Улардан, қозоқ файласуфи Т.Бурбаевнинг фикрича, “дашт” (ёки “чўл”) демократияси *этатизм (давлатнинг жамият ҳаётига аралашиши ва унинг иқтисодий-ижтимоий жиҳатларини назорат қилиши)* ва *либерализмнинг (ҳар бир инсоннинг ҳуқуқ ва эркинликларини энг олий қадрият ҳисобланиши)* [1] коллектив ва индивидуалистик ибтидоларининг оригинал, яъни ўзига хос бирикуви бўлиб, ҳар бир чорвадор ўз фикрини эркин ифода этиш ҳуқуқига эга бўлган. «Дашт» демократияси нафақат ҳокимиятни намоён қилиш шакли бўлган, балки адолатлилик, инсонийлик, бағрикенглик, бир жойдан бошқа жойга ҳаракат қилиш ва бошқаларни амалга оширишнинг усули ҳам бўлган [2]. Кўчманчи қабилалар ҳаётида динийликнинг паст даражаси бўлиши, мансабдорларни қадрлашнинг ва ўтакетган мутаассибликнинг йўқлиги билан характерлидир. Уларнинг ҳаётида (яъни - кўчманчиларда) қабила ва уруғ сардорлари тайинланмасдан, балки қобилиятлари, истеъдодлари, шунингдек масъулиятлилик даражасига қараб сайлаб олинганлар, чунки қабиладошларнинг ишончини оқламаслик улар учун иснод, шармандалик

ҳисобланганлиги билан аҳамиятлидир. Кўчманчилар кундалик ҳовлиқмаликнинг фонийлигини тушунганлар, шунинг учун ҳам улар шахс, қабила оқсоқолга ҳаётлик чоғида сиғинмаганлар [3].

ТАДҚИҚОТ МЕТОДОЛОГИЯСИ (RESEARCH METHODOLOGY)

Кўчманчи ёки дашт демократиясининг ўзига хослиги бугунги кунгача тарихий ва сиёсий фан нуқтаи назаридан келиб чиқиб, етарлича тадқиқ этилмаган, муаммолари очилмаган. Бу соҳада тадқиқ қилиниши зарур бўлган ишлар кўлами каттадир. Масалан, хуннлар, готлар, инглиз-сакслар, франклар, туркийлар ва бошқаларнинг кўчманчи қабилалари антик давр империяларини (Осиёда – Хань, Гупта империялари, Европада – Рим империяси каби) ва давлатларини (Парфия, Кушон ва б.) барбод қилишга қодир бўлган ташқи куч бўлиб хизмат қилганлиги, бу империянинг ўз ички сиёсатининг қурбонлари бўлганлиги уларнинг заиф томондан кўчманчи халқларнинг фойдаланганликларини маълумотларда кўришимиз мумкин. Бундай варварларча хужумларни на Буюк Хитой девори, на Траян кўтармаси, на эски дунёнинг ҳарбий санъати ёрдам бермаган. Шунини таъкидлаш жоизки, аристократик (зодагонларга оид) ва монархия шаклидаги антик давлат тузилмаларини ҳарбий сиёсий тузилишга эга бўлган кўчманчилар демократияси ағдаргани барчага ҳам маълум эмас. Хунлар қабилаларида Аттила, туркийларда Бумин – сайланган ва қабила бошлиқлари кенгаши томонидан тайинланган ҳукмдорлардир. Қулдорлик хўжалигини иқтисодий жиҳатдан қулатган колоният, озод кўчманчи таъсири остида пайдо бўлган. Босиб олинган ерларда ўтроқлашиб олган кўчманчилар аста-секин ўз турмуш тарзидаги уруғ-қабилачилик демократик тузилишни йўқотиб борганлар, рим ҳуқуқи, жаҳон динлари, ижтимоий табақаланиш эса кўчманчи демократиянинг сайловлар, инсон эркинлиги ва шу каби институтларини аввал заифлаштириб, сўнггра сиёсий жиҳатдан кераксиз қилиб қўйган.

VII асрда араблар ва айниқса, XIII асрда мўғуллар янада каттароқ даражада кўчманчиларнинг демократик ташкиллашган ҳарбий кучининг метиндек мустаҳкам, енгилмас эканлигини ўз ҳаракатлари билан очиқчасига исботлаб беришди. Кўпчилик медиевистлар Олтин Ўрдани ҳарбий-феодал тузилма деб баҳолайдилар. Ҳолбуки, агар мўғулларнинг сиёсий тузилмасидан келиб чиқсак, Ўрдани кўчманчи халқларнинг буюк демократик, ҳарбий тузилмаси деб аташ аниқроқ бўларди-ми, деган фикр туғилади. Албатта, Олтин Ўрда уч асрдан ортиқроқ вақт ичида бошқариб бўлмайдиган улкан босиб олинган ҳудудий макони туфайли, ҳарбий ўлжалардан “семириб” кетиши натижасида, маҳаллий деҳқонлар билан ассимиляциялашуви натижасида заифлашиб қолган эди. Аммо кўчманчилар ҳаётидаги демократик тузилманинг илдизлари бутунлай йўқолиб қолмади. Улар ўзига хос тарзда одамларнинг жамоадаги ўзаро муносабатлари, ҳунармандлар меҳнатининг бир касбдаги уюшмаларида, шаҳар аҳолиси маиший турмушини муниципал шаклда бошқарилишида ва ҳоказоларда намоён бўлди. Шарқда бундай илдизлар жамиятнинг ичкарисига – инсонга, унинг ахлоқига, адолатлиликка, ишончга, инсонпарварликка, маънавиятга, маърифатга чуқурроқ сингиб кетди.

ТАҲЛИЛ ВА НАТИЖАЛАР (ANALYSIS AND RESULTS)

Шарқ одами ҳеч қачон ўзи яшаган ва яшаётган муҳит билан алоқаларини йўқотмаган. Ўз фикр-ўйлари ва орзуларини у нафақат техника воситаларини яратишга, балки ўз қалби ва танини такомиллаштиришга ҳам йўналтирган. Шарқ одам учун дунё – бир бутун бўлиб, унда инсон хўжайин бўлмасдан, балки бу дунёнинг таркибий қисми бўлган. Табиат билан уйғунликда бўлишга, унинг қонунларини билишга, бу қонунларга риоя қилиб яшашга интилишни Шарқ фалсафаси ижтимоий муносабатларга ҳам ўтказган. Дунё фақат ўзида уйғунликни, яхлитликни мужассам этган инсон томонидан

такомиллаштирилиши мумкин. Ёвузлик, бузғунчилик, ўзини жамиятга зўрлаб ўтказмоқ Шарқ одамининг ички дунёси учун носоз, беқулай, нооҳангдошдир.

Шарқ характери эркинликни бош қадрият деб **фетишга** (ибодатга айланадиган нарса) айлантормади, сажда қилмади. Улар эркинликни Ф.Ницшенинг ҳаёт фалсафаси руҳида тушунган: эркинлик бирор насрадан эмас, балки бирор нарса учун. Эркинлик Шарқ одами учун шахсий ирода ва масъулиятнинг бирлиги, жамият олдидаги, яқин одамлар олдидаги бурчидир. Эркинликдан юқориққа анъаналар, урф-одатлар, шакланган турмуш тарзи қўйилади. Бунда Шарқ одами бошқа қадриятларга очикдир, уларни мақсадга мувофиқ деб билса, уларни идрок қилишга тайёрдурлар.

Ҳиндистон, Жанубий Корея, Япония ва Шарқдаги бошқа мамлакатлар уларга Англия ва АҚШ томонидан зўрлаб ўтказилган демократик меъёрлар ва тамойилларни қабул қилишди, бироқ, уларни ўзларича ассимиляция қилишди. Масалан, Япония Ғарбдаги кўплаб демократия институтларини – кўппартиявийлик, парламент сайловлари ва бошқаларни ўзлаштириб, уларга ўз анъанавий меъёрларни мослаштириб солди: рақобатчилик ўрнига – ҳамкорлик, можаролилик ўрнига коалиция (иттифоқчилик) ва ҳоказо. Вестернлашувнинг (яъни ғарблашувнинг) фаол исканжасига қарамасдан, япон анъаналарининг улкан мослашув салоҳияти ҳар доим японларнинг миллий психологиясига органик ўрнатилган бўлади [4].

Бизнинг демократияга бўлган замонавий мухлислигимизнинг шаклланиш манбалари ҳақидаги ўзига хос ва чуқур фикрни медик - олим В.Исхаков билдирган эди. Кексаларга ва болаларга ҳурмат муносабатида бўлиш, овқатланишнинг ўзига хос фалсафаси, меҳмоннавозлик, хайрихоҳлик, бағрикенглик, патернализм, меҳнатда ва маиший турмушдаги муомала психологияси, яъни бугунги кунда кўпчилик ўзбекистонликларга хос бўлган менталитетликнинг характерли хусусиятлари, унинг фикрича (В.Исхаковнинг),

комил инсоннинг IX-XV асрлардаги Мусулмон Уйғониши, хусусан унинг бир қисми ҳисобланган Туркистон заминиди Уйғониш даврида изчил равишда мустаҳкамланиб келинган меъёрларидан содир бўлмоқда. Ушбу меъёрлар иккита ривожлантирувчи тизим – Одоб ва Шариатнинг синергетик, яъни ўзаро шартланганлик, ўзаро бойитилганлик ўзаро таъсири ва боғланганлиги асосида шаклланган. Одоб – бу муносиб турмуш тарзининг ахлоқий тизими, хушхулқликнинг, хулқ-атворнинг ўзига хос кодексидир. Шариат – мазкур турмуш тарзининг ҳуқуқий маданиятидир. Улар Исломда Инсони Комил – баркамол инсон деб белгиланган нуқтада учрашади, кесишади. Сиёсий элита, маданият, илм-фаннинг энг сара вакиллари ана шундай баркамол инсонлар сирасига кирганлар [5, 110-111 б.].

Шуни таъкидлаш муҳимки, олим Одоб-Шариатнинг бинар бирлигида, **биринчидан**, ўша даврдаги жамият аъзоларини шакллантиришнинг қонун-қоидалари, анъаналари, урф-одатлари тизимининг асосини кўрган; **иккинчидан**, улар бугунги кунгача миллий ўзига хослик ва дунёқараш ривожига асос солишган; **учинчидан**, уларнинг Мовароуннаҳр ижтимоий ҳаётида вужудга келишининг ўзигина қадимги юнонлар ва римликлар турмуш тарзига, уларнинг ҳуқуқий маданиятига интилиш (мойиллик) билан, ижтимоий ҳаракат қилиш тизимини излаб топиш орқали ўзаро боғлаган [5].

Айнан ана шу даврда мусулмон дунёсида билимнинг обрў-эътибори илм-фаннинг қудратли тараққийси учун асос бўлиб хизмат қилди, чунки билим эътиқоднинг асосий шарти, дунёни оқилона идрок этиш, аҳоли саводхонлигининг юксак даражаси сифатида тушунилган. Буни хатто қадимда ҳам кузатиш мумкин. “Авесто”да, Зардушт панд-насиҳатларида ўша давр одамининг маънавий нишонлари: ҳақиқат – энг яхши неъмат, эзгулик, бахт-саодатдир, эзгу сўз, эзгу фикр, эзгу амал эса задуштийлик ахлоқининг асосий училиги бўлиб майдонга чиқади. Бу ахлоқ қадимги жамият ҳаётида маънавий

тўнтаришни амалга оширган. Бу ахлоқни Форобий, Ибн Сино, Беруний, Ибн Рушд, Ибн Халдун ва бошқа мутафаккирларнинг исмлари билан боғлиқ бўлган етакчи фалсафий фикр гуллаб-яшнаши давридаги ижтимоий психологиянинг шарқона тури яна юксак даражага кўтариб, янада мустаҳкамлаб қўйди.

Таъкидлаш жоизки, номлари зикр этилган барча алломаларни инсон ҳақ-ҳуқуқлари ва эркинликлари ҳурмат қилинадиган, тан олинадиган ва таъминладиган, ҳокимият ахлоқ-одоб меъёрларига бўйсунадиган, ижтимоий тартиботни вужудга келтиришга ва умумий фаровонликка хизмат қиладиган ҳокимият механизмини излаш бирлаштирган эди. Бу алломалар сиёсий тафаккурининг демократизми уларнинг жамиятнинг ягона моҳиятини таърифлашларидан келиб чиққанки, унга мувофиқ инсон жамиятнинг марказий бўғини ҳисобланган. Жамиятнинг ҳақиқий эркинлиги ижтимоий муносабатлар, эзгу ишларга эришиш, эзгулик, адолат ва инсонпарварлик ғояларининг юксалишида намоён бўлади, деб қаралган [6]. Марказий Осиёдаги энг буюк ва машҳур мутафаккирларидан бири Алишер Навоийга катта таъсир ўтказган. Унинг ижтимоий қарашларида – инсонпарварлик, адолат, маънавият, ҳуқуқий тартибот давлат фаолияти билан узвий боғланган. Алишер Навоийнинг “Искандар девори” девонида халқнинг ўғли бўлмиш Искандар ҳақиқий ва адолатли, халқнинг золимлари бўлган мансабдорларни уларнинг суистеъмолликлари, тамагирликлари учун қаттиқ жазолаган халқ етакчиси сифатида кўрсатилган. Унинг шаҳар – давлатида – Афина давридан бошлаб одамларнинг биргаликда яшашининг бундай шаклини мутафаккирлар ана шундай баҳолашади – барча одамлар, эътиқодларидан, урф-одатларидан, тилидан қатъий назар, аҳл-иноқ, эркин ва тенгҳуқуқли бўлиб яшамоқдалар.

ХУЛОСА ВА ТАКЛИФЛАР (CONCLUSION / RECOMMENDATIONS)

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, бугунги кунда дунёда мавжуд бўлган 200 га яқин давлатларнинг 160 га яқини демократик тараққиёт йўлини тутмоқдалар [7]. Демократия – халқ ва шахс ўз курашида эришиши мумкин бўлган жамиятнинг энг адолатли ва керакли туридир [8]. Шарқ, Марказий Осиё, хусусан Ўзбекистон халқларида кўп асрлар давомида инсониятнинг маънавий ва маданий тараққиётини белгилаган демократия илдизларининг мавжуд бўлмаслиги мумкин эмас. «Халқнинг маданиятида ўрин топа олмаган демократия, турмуш тарзининг компоненти ҳам бўла олмайди» [9]. Демократик илдизлар, анъаналар халқимизнинг характериға, менталитетига, психологиясига, маърифатига, маънавиятиға, маданиятиға сингиб кетган. Бундай жамиятда инсоннинг маънавий камолоти юксак бўлиши керак. Уларни тадқиқ қилиш, аниқлаш, замонавий жамиятға, инсонға таъсирининг ўзига хослиги кўриш лозимдир.

Адабиётлар:

1. <https://ru.wikipedia.org/wiki>
2. Бурбаев Т.К. Влияние демократических процессов в Республике Казахстан на состояние национального менталитета./ Перспективы развития философии и политологии в XXI веке.- А.,2002. Ст. 89-90.
3. Сапаров Н. Об особенностях «туркменской модели демократии»./ Центральная Азия и Кавказ. 2000. №2. Ст. 259-260.
4. Чугров С.В. К вопросу о сочетании традиционализма и модернизма в современном японском мышлении./ Политические институты на рубеже тысячелетий.- Дубна, 2001. Ст. 358, 378.
5. Исхаков В. Восток и права человека./ Демократизация и права человека. 1999. №1. Ст. 112.
6. Коренев И.А. Основы формирования нового политического сознания общества./ Хуқуқ.-Право.1998. №4. С.21.
7. <https://moluch.ru/archive/69/11965/>
8. <https://moluch.ru/archive/93/20896/>
9. Каримов И. Узбекистан на пороге XXI века: угрозы безопасности, условия и гарантии прогресса.- Соч. Т.6. – Т., 1997. С.148

ФИО автора: Абдунабиев Махсуджон Маматкарим ўғли,
магистрант, Фарғона давлат университети

Название публикации: «ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА
МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ ТИЗИМИНИ ТАРИХАН ШАКЛЛАНИШ
ЖАРАЁНИ ХАҚИДА АЙРИМ ФИКР МУЛОҲАЗАЛАР»

Аннотация: XX асрда таълимга катта эътибор қаратилгани ривожланган давлатларда бугунги кунда ўз самарасини бераётгани ва уларнинг тараққиётнинг юксак суръатларини сақлаб қолган ҳолда янада шиддат билан ривожланиб боришида асосий омил бўлиб келаётганини кўришимиз мумкин. Зеро, таълим инсон омилига сарфланувчи сармоядир. Умуман, жамият бундан манфаатдор. Таълим даражаси ва сифатининг юксалиши иқтисодий ўсишни таъминлайди, меҳнат унумдорлигини оширади, ижтимоий муаммоларнинг оқилона ечимларини топиб, пировард натижада мамлакатнинг халқаро ҳамжамиятдаги ўрнини белгилайди.

Мақолада Ўзбекистон Республикасида мактабгача таълим тизимини тарихан шаклланиш жараёни ҳақида аниқ маълумотлар тадқиқ этилган.

Калит сўзлар: мактабгача таълим, таълим-тарбия, инновация, методика, педагогика, таълим сифати.

Тарихдан бизга маълумки, азалдан юртимизда ёшлар таълим-тарбиясига катта эътибор қаратилган. Бунинг натижасида Европа мамлакатларидан фарқли равишда IX – XII ва XIV – XV асрлар юртимиз тарихида уйғониш даври бўлди. Бу асрлар да Мовароуннаҳр ҳудудидан жаҳон фани ривожига катта ҳисса қўшган буюк олимлар етишиб чикди. Бу, ўз навбатида, ўша даврда таълим соҳасида эришилган ютуқлар натижаси эди. Темурийлар ва хонликлар даврида ҳам

ёшларга таълим беришга алоҳида эътибор қаратилган.

Хусусан, агар яқин тарихимизга назар ташласак, шу вақтда ҳукмрон сулолалар ва саҳоватпеша инсонлар томонидан мактаблар, мадрасалар, XX аср бошларида маърифатпарвар жаидлар томонидан кўплаб янги усул мактаблари ташкил қилинганини, улар ёшларни билимли қилиш орқали мамлакатни ривожлантиришни мақсад қилганликларини кўришимиз мумкин. Масалан, XIX аср охирларида Қўқон хонлигидаги жами мактабхоналар 1709 та бўлиб, 28288 ўқувчи таълим олган. 235 та қорихоналарда жами 1699 бола тарбияланган. Ҳозирги олий таълим тизимига тенглаштириш мумкин бўлган Мадраса таълимида 10391 та тал аба таҳсил олган, мадрасаларнинг умумий сони 182 тани ташкил этган⁶². Мактабларда асосан ўқиш, ёзиш, ҳисоблаш, адабиёт фанларидан таълим берилган. XIX аср охири, хусусан, 1894 йилга келиб, Туркистонда жами 6 минг 445 та мактаб-мадраса фаолият кўрсатган бўлса, 1913 йилга келиб уларнинг сони 7 минг 665 тага етган⁶³. Шунга мос равишда ўқувчилар сони ҳам ошиб борган. Мактаб ва мадрасаларда диний таълим бериш билан бирга жаид уламолари томонидан дунёвий таълим беришга ҳам катта эътибор қаратилган.

Лекин ўтган асрда яратилган адабиётларда, хусусан, XX асрнинг 60-йилларигача совет тарихшунослигида мустамлака даврида мавжуд бўлган мактаб ва мадрасаларни кескин танқид қилиш асосида, ўлка халқларини маданий қолоқ сифатида кўрсатиб, маҳаллий халқларни ёппасига саводсизга чиқариш ҳолати ҳукм сурган⁶⁴. Агар биз юқоридаги келтирган маълумотларга эътибор қаратсак, аслида ҳолат ўзгача бўлганлигини кўришимиз мумкин.

Шу билан бирга, фикримиз исботи учун яна бир далилни келтирсак: 1897 йилда ўтказилган аҳоли рўйхати маълумотларига кўра, Россия аҳолисининг

⁶²Бобобеков. Ҳ. Қўқон тарихи. – Тошкент: Фан, 1996. – Б. 148.

⁶³Орипова М. Туркистонликлар саводсизмиди? // Тафаккур. 2004. №2. – Б. 92.

⁶⁴Ўзбекистонда таълимнинг ривожланиши ва тарихшунослиги. Очерклар II. Масъул муҳаррир: т.ф.д., проф. Д.А.Алимова. – Тошкент: Адабиёт учкунлари. 2017. – Б. 107.

саводхонлик даражаси 21 фоиз, Туркистон ўлкасида эса бу кўрсаткич 19,5 фоизни ташкил этган⁶⁵. Бу, ўз навбатида, Ўрта Осиё аҳолисини 2 фоизи саводли эди, деган фикрни мутлақо йўққа чиқаради.

Мустақилликдан олдинги йилларда бутун иттифоқ республикаларида бўлгани каби Ўзбекистонда олий маълумотли кадрлар тайёрлаш мақсадида олий таълим муассасалари фаолияти йўлга қўйилди. Лекин шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, XX асрнинг 80-йилларига келиб, жамиятнинг барча бўғинларида бўлгани каби таълим соҳаларида ҳам муаммолар кўзга ташланди.

Буни қуйидагиларда кўришимиз мумкин: мактабгача ёшдаги болаларни мактабгача таълим муассасаларига қамраб олишда республика иттифоқдош республикалар орасида анча орқада қолган эди. Масалан, 1970 йилда Ўзбекистонда барча мактабгача ёшдаги бўлган болаларни боғчаларга қамраб олиш 15 фоизни ташкил қилган бўлса, бутуниттифоқ бўйича ўртача кўрсаткич 37 фоизни, айрим республикалар мисолида олсак, Россияда 49 фоизни, Белоруссияда 30 фоизни, Эстонияда 50 фоизни, қўшни Қозоғистон республикасида 30 фоизни ташкил қилган⁶⁶. Бу борада биз қўшни республикалардан ҳам орқада қолган эдик.

1988 йилга келиб боғча ёшидаги болаларни мактабгача таълим муассасаларига қамраб олиш иттифоқда 58 фоизни, Россияда 71 фоизни, Белоруссияда 71 фоизни, Эстонияда 68 фоизни, Қозоғистонда 53 фоизни ташкил қилган ҳолда Ўзбекистонда бу кўрсаткич фоизни ташкил қилган. Бутуниттифоқ республикалари саноат корхоналари учун хом-ашё етказиб бераётган, катта иқтисодий салоҳият ва имкониятга эга Ўзбекистонда боғча ёшидаги болаларни мактабгача таълим муассасаларига қамраб олиш ҳатто 50 фоизни ҳам ташкил этмаган. Умуман олганда, Ўзбекистон боғча ёшидаги болаларни мактабгача

⁶⁵Орипова М. Туркистонликлар саводсизмиди? // Тафаккур. 2004. №2. – Б. 93.

⁶⁶Народное хозяйство СССР в 1988 г. Статистический ежегодник. – Москва: Финансы и статистика. 1989. – С. 194.

таълим муассасаларига қамраб олиш бўйича иттифокдош республикалари орасида 11 ўринда турган. Бундан шуни англашимиз мумкинки, Ўзбекистонда мактабгача таълим тизими соҳасини ривожлантиришга қаратилган эътибор иттифокдош республикаларга нисбатан олганда юқори даражада бўлмаган.

Ўтган асрнинг 70-80 йилларида республикада пахта ҳосилини етиштиришга бўлган ҳаракатлар авж олди. Қишлоқ аҳолисининг деярли барчаси пахта ҳосилини етиштириш ишларига жалб қилинди. Натижада, қишлоқларда мактабгача таълим муассасаларининг етишмаслиги оқибатида аёллар боғча ёшидаги фарзандлари билан бирга пахта далаларида меҳнат қилишга мажбур бўлдилар. Боғча ёшидаги болаларга кимёвий ўғитлар тўлиб-тошган дала шийпонларидаги хоналарда болалар ухлаши учун кароватлар эмас, балки беланчаклардан махсус жойлар тайёрланди ва уларга пахта далаларида «таълим-тарбия» берилди⁶⁷.

Умумий ўрта таълим тизимида ҳам эришилган ютуқлар билан бирга бир катор муаммолар мавжуд эди. Хусусан, мактабларнинг аксарияти мослаштирилган биноларда жойлашган, кўплаб мактаблар таъмирталаб бўлган. Мактабларнинг моддий-техник базасининг ночорлиги, у ерда меҳнат қилаётган ўқитувчи-педагогларга яратилган шароитларнинг пастлиги, мактабларда ўқитувчилар қўнимсизлигини келтириб чиқарган. Мактаблар қурилишининг камлиги, ўқувчилар сонининг йил сайин ортиб бориши натижасида республикада 1983 ўқув йилида мактабларнинг 70 фоизидан кўпроғида машғулотлар икки сменада ташкил қилинган. Мактаблар қурилиши вилоятларда ҳам камайтирилди. Таҳлилларга қарайдиган бўлсак, Наманган вилоятида мактаб қурилишининг камлиги натижасида 1987 йилда 6 ёшли болаларнинг бор-йўғи учдан бир қисмини мактабга қабул қила олиш имкони бўлган⁶⁸. Ўзбекистон ССР Маориф вазирлиги

⁶⁷ Наманган ҳақиқати // 1984 йил 29 июн.

⁶⁸ Наманган ҳақиқати // 1984 йил 30 июн.

республикадаги табиий ўсишни эътиборга олган ҳолда юқори савиядаги таълим тизимини яратиш мақсадида 1985-1990 йилларга мўлжаллаб тузилган истиқболли режада 3 693 000 ўқувчига мўлжалланган янги мактаблар қуришни кўзда тутган эди. Лекин, Марказ ислохотини таъминлаш учун етарли маблағга эга бўлмаганлиги сабабли Ўзбекистонда янги мактаблар қурилишини 920 000 ўринга туширди⁶⁹. Бунга иқтисодий омил асосий сабаб бўлиб, ҳукумат томонидан маориф соҳаси учун маблағлар ажратиш йилдан йилга, яъни 1970-1980 йиллар мобайнида давлат бюджетидан маблағ ажратиш 11 фоиздан 8 фоизга қисқарган⁷⁰ эди.

Бундан ташқари, мактаб ўқувчиларининг ўқув режасидаги соатларни ўзлаштира олмаслиги оддий ҳол бўлиб қолди. Бу уларнинг пахта ва бошқа қишлоқ хўжалиги ишларига кўпроқ жалб қилиниши билан изоҳланади. Ўқув йилининг 3-4 ойи ана шундай мажбурий меҳнат тадбирлари билан банд бўлишга кетар эди. Бу эса ўзбек ўқувчисини жаҳон стандартларидан ортда қолдириб, замонавий фан соҳаларини ўзлаштиришга имкон бермасди⁷¹.

Ҳунар-техника таълим соҳасида ҳам бир қатор муаммолар мавжуд эди. Хусусан, малакали ишчилар тайёрлашни режалаштириш ва уларнинг янги техника ва технологияни эгаллашга, афсуски, зарур эътибор қаратилмади. Ҳунар-техника таълими тизимида кўпроқ тракторчи-машинист, ғишт терувчи, бўёқчи, сартарош, тикувчи, тўқувчи, пойафзалчи сингари «барқарор» касблар ўргатилди. Мазкур тизимнинг халқ хўжалигининг ижтимоий зарур эҳтиёжларидаги ўзгаришларга ўз вақтида жавоб беролмаслиги туфайли текширув ўлчов асбоблари ва автоматлари, дастур асосида бошқариладиган станоклар ва манипуляторлар, автомат линияси ва агрегат станоклари созловчилари, автомат ва ярим автомат

⁶⁹ Ўзбекистан тарихи (1917-1991 йиллар). Иккинчи китоб. Масъул муҳаррирлар: Абдуллаев Р, Рахимов М, Ражабов Қ. – Тошкент: Ўзбекистан. 2019. – Б. 227.

⁷⁰ Хатамов Т. А. Ўзбекистан умумтаълим мактаблари таълим ислохотлари тизимида: муаммолар, ечимлари ва истиқболлари (1991-2009 йй) Тарих фан. ном....дисс. – Тошкент. 2010. – Б. 20.

⁷¹ Ўзбекистан тарихи (1917-1991 йиллар). Иккинчи китоб. Масъул муҳаррирлар: Абдуллаев Р, Рахимов М, Ражабов Қ. – Тошкент: Ўзбекистан. 2019. – Б. 226.

линиялари, станок ва курилмалар, электрон ҳисоблаш машиналари операторлари жуда кам тайёрланди, холубки, уларга эҳтиёж жуда катта эди⁷².

Фойдаланилган манба ва адабиётлар.

1. Рустамова Д.Д. Ўзбекистон олий таълим тизими ва ундаги айрим муаммолар // Замонавий таълим илмий-амалий, оммабоп журнал. 2014. №7. – Б. 4.
2. Бобобеков. Ҳ. Қўқон тарихи. – Тошкент: Фан, 1996. – Б. 148.
3. Орипова М. Туркистонликлар саводсизмиди? // Тафаккур. 2004. №2. – Б. 92.
4. Ўзбекистонда таълимнинг ривожланиши ва тарихшунослиги. Очерклар II. Масъул муҳаррир: т.ф.д., проф. Д.А.Алимова. – Тошкент: Адабиёт учкунлари. 2017. – Б. 107.
5. Народное хозяйство СССР в 1988 г. Статистический ежегодник. – Москва: Финансы и статистика. 1989. – С. 194.
6. Наманган ҳақиқати. 1984 йил 29 июн.
7. Наманган ҳақиқати. 1984 йил 30 июн.
8. Ўзбекистан тарихи (1917-1991 йиллар). Иккинчи китоб. Масъул муҳаррирлар: Абдуллаев Р, Рахимов М, Ражабов Қ. – Тошкент: Ўзбекистан. 2019. – Б. 227.
9. Хатамов Т. А. Ўзбекистан умумтаълим мактаблари таълим ислохотлари тизимида: муаммолар, ечимим ва истикболи (1991-2009 йй) Тарих фан. ном....дисс. – Тошкент. 2010. – Б. 20.
10. Бобожонова Д. Ўзбекистонда ижтимоий-иқтисодий муносабатлар (70-80-йилар мисолида). – Тошкент: Шарқ. 1999. – Б. 148.

⁷²Бобожонова Д. Ўзбекистонда ижтимоий-иқтисодий муносабатлар (70-80-йилар мисолида). – Тошкент: Шарқ. 1999. – Б. 148.

11. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг 2017 йил 19 октябр куни мактабгача таълим тизимини тубдан такомиллаштириш масалаларига бағишланган йиғилишда сўзлаган нутқидан.
12. Karimov, U., & Abdurakhmon, A. (2017). INNOVATIVE INFORMATION TECHNOLOGY IN EDUCATION. *Форум молодых ученых*, (5), 9-12.
13. Karimov, U., & Ergasheva, D. (2020). EDUCATIONAL ISSUES IN THE PERIOD OF AMIR TEMUR AND TEMURIDS. *Теория и практика современной науки*, (5), 18-20.
14. Karimov, U., & Kasimov, I. (2018). THE IMPORTANCE OF MODERN INFORMATION TECHNOLOGIES IN DEVELOPMENT OF DISTANCE EDUCATION. In *Перспективные информационные технологии (ПИТ 2018)* (pp. 1186-1187).
15. Каримов, У., & Каримова, Г. (2018). ГЕОПОЛИТИЧЕСКАЯ КОНКУРЕНЦИЯ В ИНФОРМАЦИОННОМ ПРОСТРАНСТВЕ. In *Перспективные информационные технологии (ПИТ 2018)* (pp. 1368-1372).
16. Мусурмонова О. Маънавий қўқриғлар ва ёшлар тарбияси. Тошкент, 1996 й .
17. Методика и технология социально-педагогической деятельности. - М.: 2003.
18. М.Очилов, Н.Очилова. Олий мактаб педагогикаси. Дарслик. Т., 2008 й.
19. З.Т. Нишанова. Психологик хизмат. Тошкент, 2007 й.
20. О.Хасанбоева. Оила педагогикаси. Тошкент, 2007 й.

ФИО автора: Закирова Дилфуза Сайдолимовна (катта ўқитувчи),

Фарғона давлат университети,

Ўзбекистон, Фарғона ш.

НАЗВАНИЕ ПУБЛИКАЦИИ: «ТАЛАБА ЁШЛАРДА МИЛЛАТЛАРАРО ТОТУВЛИК МАДАНИЯТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ АҲАМИЯТИ»

Аннотация: Маълумки, жамиятда бағрикенглик ва инсонпарварлик маданиятини юксалтириш, миллатлараро ва конфессиялараро ҳамжиҳатликни, фуқаролар тотувлигини таъминлаш, шунингдек, хорижий мамлакатлар билан дўстона, тенг ҳуқуқли ва ўзаро манфаатли муносабатларни мустаҳкамлаш Ўзбекистон давлат сиёсатининг устивор йўналишларидан биридир. Шунинг учун ҳам ўзбек халқининг миллий мафқураси тизимида жой олган миллатлараро тотувлик ғояси ҳар қандай кўринишдаги миллатчиликнинг, шу асосда келиб чиқувчи миллатлараро можороларнинг олдини олувчи маънавий куч-восита ҳисобланади.

Калит сўзлар: миллат, маънавият, глобаллашув, фуқаролик жамияти, миллатлараро тотувлик, диний бағрикенглик.

КИРИШ

Ҳар бир халқнинг миллий маданиятида шу халқнинг миллий руҳияти, тарихи, урф-одатлари, анъаналари, тили, адабиёти, санъати ўз ифодасини топади. Шунинг учун ҳам, миллий истиқлол мафқураси халқимизнинг табиати, иродаси, орзу-интилишларини ифодалайдиган қуйидаги миллий хусусиятларни замон талаблари асосида янада бойитишни назарда тутади:

- халқимиз ҳаётида қадим-қадимдан жамоа бўлиб яшаш руҳининг устунлиги;
- жамоа тимсоли бўлган оила, маҳалла, эл-юрт тушунчаларининг муқаддаслиги;
- ота-она, маҳалла-қўй, умуман жамоага юксак ҳурмат- эътибор; миллатнинг ўлмас руҳи бўлган она тилига муҳаббат;
- каттага ҳурмат ва кичикка иззат; меҳр-муҳаббат, гўзаллик ва нафосат, халқ абадийлигининг рамзи - аёл зотиға эҳтиром;
- сабр-бардош ва меҳнатсеварлик; ҳалоллик, меҳр-оқибат ва ҳоказолар.

Бундан кўринадики, миллий маданиятимиз ва унинг асосига қўйилиши керак бўлган миллий ғоямиз мустаҳкам ўз асосларига таянади. Айни пайтда, қуйидаги умумбашарий кадриятлар ҳам миллат ғоясининг мустаҳкам илдиз отишига сўзсиз таъсир кўрсатади: қонун устуворлиги, инсон ҳақ-

хуқуқлари ва ҳурфикрлик, турли миллат вакилларига ҳурмат ва улар билан баҳамжиҳат яшаш, диний бағрикенглик, дунёвий билимларга интилиш, маърифатпарварлик, ўзга халқнинг илғор тажрибалари ва маданиятини ўрганиш.

АСОСИЙ ҚИСМ

Миллий ғоянинг ана шу миллий ва умуминсоний тамойилларини ўзаро уйғун ҳолда қараш орқали биз “миллатлараро тотувлик” ғоясини мустаҳкам асосга эгаллиги ҳақида фикр юритишимиз мумкин бўлади.

Ёшларимиз жамиятда ўз ўрнини топиши учун шу жамиятдаги қонун-қоидаларга риоя қилиши лозим. Бу қонун-қоидалар гўзал ахлоқ, тартиб-интизом ҳамда ватанпарварликни ўз ичига олади.

Хаммамизга маълумки ҳозирги кунда дунёнинг турли бурчакларида террорчилар мудҳиш хунрезликларни амалга оширишмоқда. Бундай воқеалар ёвуз ниятли бузғунчи гуруҳлар томонидан амалга оширилиши бутун дунё тинчликсевар халқлари қатори Ўзбекистон халқини шу жумладан ёшларимизни ҳам қаттиқ ларзага солаётгани бизга сир эмас. Шунини унутмаслигимиз керакки, бугун биз ўта таҳликали ва қалтис замонда яшайпмиз. Ён-атрофимизда турли хавф-хатарлар кучайиб бораётган бир шароитда энг катта ва бебаҳо неъматимиз бўлган тинчлик ва осойишталикни кўз қорачиғидек асрашимиз зарур.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги фармони мамлакатимиз босиб ўтган таракқиёт йўлининг чуқур таҳлили, жаҳон бозорида рақобат тобора кучайиб бораётган шароитда давлатимизни янада барқарор ва жадал суръатлар билан ривожлантиришнинг мутлақо янгича ёндашувларини белгилаб берган тарихий ҳужжат бўлди.

Айниқса ушбу ҳаракатлар стратегиясининг бешинчи устивор йўналишида “Хавфсизлик, миллатлараро тотувлик ва диний бағрикенгликни таъминлаш, чуқур ўйланган, ўзаро манфаатли ва амалий руҳдаги ташқи сиёсат юритиш” давлатимиз мустақиллиги ва суверенитетини мустаҳкамлаш, ён-атрофда хавфсизлик, барқарорлик ва аҳил кўшничилик муҳитини шакллантириш, мамлакатимизнинг халқаро нуфузини мустаҳкамлашга оид муҳим вазифаларни амалга оширилиши белгилаб қўйилган.

Ўзбекистонда миллатлараро тотувликни таъминлаш бугунги кунда жамиятнинг маънавий янгилашиш жараёнлари билан ҳам боғлиқ. Бу ўз ўрнида жамиятда маънавиятнинг ролига янгича қараш, уни замонга мос тарзда идрок этиш ва истикболдаги аҳамиятини тўғри баҳолашни талаб этади.

Мустақиллик даврида “Миллатлараро тотувлик”, “миллатлараро ҳамжиҳатлик” ғояларига миллатлараро муносабатлардаги асосий ғоялар сифатида алоҳида аҳамият бериб келинмоқда. Бунинг самарасини бугунги ижтимоий-сиёсий ҳаётимизда гувоҳи бўлиб турибмиз. Мамлакатимизда турли миллат вакиллари ўртасидаги ўзаро тотувлик жамиятимиз барқарорлигининг муҳим шарти экани юксак қадрланмоқда. Миллатлараро тотувлик таъминлангани туфайли демократик ўзгаришларда ҳар бир ўзбекистонлик фуқаро эркин иштирок этмоқда.

Шубҳасиз, турли миллатлар мавжуд бўлган шароитда, уларни қандай ғоялар мақсадлар бирлаштириб туриши муҳим ўрин тутади. Масалан, миллатлараро тотувлик ғоясини энг устувор мақсад деб ёндошишдан унинг асл мақсадини билиб олиш мумкин. Миллатлараро тотувлик, аҳиллик, ҳамжиҳатликдан ҳамма манфаатдор, чунки улар барча миллат вакилларининг манфаатларига тўғри келади. Шунинг учун, миллатлараро тотувлик ғояси бир мамлакатда яшаб, умумий мақсад йўлида меҳнат қилаётган турли миллат ва элатларга мансуб бўлган кишилар ўртасидаги ҳурмат, дўстлик ва ҳамжиҳатликнинг маънавий асосидир. Аммо, ана шу ғоянинг мақсад ва муддоасини ҳамма ҳам бир хилда тушунапти деб бўлмайди. Демак, жойларда миллий ғояни ўрганишга, ўргатишга алоҳида эътибор бериш эҳтиёжи доимо мавжуд бўлади. Чунки, бирон бир туман, шаҳар ва вилоят йўқки, фақат бир миллатли бўлсин. Ҳаётимиз кўп миллатлилиқ омили билан ҳамнафас экан, турли миллат вакиллари биргаликда меҳнат қилаётган эканлар, бу масала доимо эътиборда бўлиши лозим.

НАТИЖАЛАР ВА МУҲОКАМАЛАР

Ўзбекистоннинг танлаган тараққиёт йўли, демократик, фуқаролик жамияти қуриш мақсадларини, ҳар бир фуқаро олдида турган умумий мақсад дейиш мумкин. Эркин ва фаровон ҳаёт, озод ва обод Ватан қуриш ғояси миллий мафқуранинг бош ғояси сифатида, унда ҳар бир фуқаронинг эркинлиги, мақсади, ҳуқуқ ва манфаатлари мужассамлашган. Бундан ташқари, миллий мафқуранинг асосий ғоялари бўлган “Ватан равнақи”, “Юрт тинчлиги”, “Халқ фаровонлиги”, “Комил инсон”, “Ижтимоий ҳамкорлик”, “Диний бағрикенглик” ғояларининг мақсади ҳам тушунарли. Шундай ғоялар асосида ўзаро ҳамжиҳат бўлган, биргаликда меҳнат қилаётган, таълим-тарбия олаётган ҳар бир кишидан ёмон мақсадларни, ғаразли ниятларни кутиб бўлмайди. Биз қайси миллатга мансуб бўлмайлик, ягона Ватанда яшаймиз. Миллий ғоя ана шунга даъват этади ва ўргатади. У қанча мустаҳкам бўлса, мамлакат шунча кучли бўлади.

2018 йилнинг 12 декабрь куни БМТ Бош Ассамблеясининг ялпи сессиясида “Маърифат ва диний бағрикенглик” деб номланган махсус резолюция қабул қилинди. Лойиҳаси Ўзбекистон томонидан ишлаб чиқилган ҳужжат БМТга аъзо барча давлатлар томонидан бир овоздан қўллаб-қувватланди. Резолюциянинг қабул қилиниши 2017 йил сентябрь ойида Нью-Йорк шаҳрида бўлиб ўтган БМТ Бош

Ассамблеясининг 72-сессиясида Президентимиз Шавкат Мирзиёев илгари сурган ташаббуснинг амалий ифодаси бўлди.

Ўзбекистонда миллатлараро муносабатлар давлат аҳамиятига молик масалалардан ҳисобланади. Мамлакатимизда 130 дан зиёд миллат ва элат вакиллари истиқомат қиладилар. Мустақилликни қўлга киритилгандан буён “Миллатлараро тотувлик”, “миллатлараро ҳамжиҳатлик” ғояларига миллатлараро муносабатлардаги асосий ғоялар сифатида алоҳида аҳамият бериб келинмоқда. Бунинг самарасини бугунги ижтимоий -сиёсий ҳаётимизда кўриб гувоҳи бўлиб турибмиз. Мамлакатимизда турли миллат вакиллари ўртасидаги ўзаро тотувлик жамиятимиз барқарорлигининг муҳим шарти экани юксак қадрланмоқда.

Миллатлараро тотувлик ғояси қуйидаги конституциявий тамойилларга асосланади:

- Фуқароларнинг қандай миллат, элатга мансублигидан қатъий назар қонун олдида тенглиги;
- Фуқароларнинг диний эътиқодидан қатъий назар бир хил ҳуқуқ ва эркинликларга эга эканлиги;
- Мамлакат ҳудудида истиқомат қилувчи барча миллат ва элатларнинг тили, урф-одатлари ва анъаналари ҳурмат қилиниши, уларнинг ривожланиши учун шароит яратилиб берилиши;

Мамлакатимизда бу тамойилларга амал қилиниши барча миллатларнинг раънақи, гуллаб-яшнаши учун хизмат қилиши табиийдир. Миллатлараро тотувлик ғоясини амалга оширишда қуйидаги вазифалар алоҳида аҳамият касб этади. Биринчидан, барча миллат ва элатларнинг тенг ҳуқуқини қонунда ва амалда таъминлаб бориш; иккинчидан, миллатлараро ҳамкорлик ва ҳамжиҳатликни узлуқсиз тарзда йўлга қўйиш; учунчидан, турли миллий маданиятлар ривожини учун кенг йўл очиб бериш; тўртинчидан, бошқа миллат ва элатларни камситмаслик ва уларни менсимасликка йўл қўймаслик; бешинчидан, миллий ва умумбашарий қадриятларнинг ўзаро уйғунлиги ва бирлигини таъминлаш. Ана шу устувор вазифаларнинг бажарилиши миллатлараро абадий дўстликни қарор топишига олиб келади ва миллатчиликнинг ҳар қандай кўринишларига қашқатқич зарба беради. Чунки, миллатчилик сиёсий тус олса, у давлат ва миллат ҳавфсизлигига кенг қўламда кучли таҳдид солади. Ўз навбатида, таҳдиднинг кучайиши эса, шак-шубҳасиз, фуқаролар урушини келтириб чиқаради. Бунга эса асло йўл қўйиб бўлмайди.

Биз бугун очиқ жамиятда яшайпмиз. Қолаверса инсонлар ҳам жамиятлар ҳам ғоялар ҳам мафкуралар ҳам хилма-хил. Миллатлараро тотувликни афзал кўриб яшаш муҳим. Лекин, бошқа ғоялар кириб келмаяпти, деб бўлмайди. Буюк давлатчилик шовинизми, агрессив миллатчилик, миллатларни бир-бирига гиж-гижлаш орқали улар ўртасида низо, нифоқ уруғини сочиш, миллий камситиш кўринишлари, бир миллатни бошқа миллатдан устун қўйишга уриниш билан боғлиқ бўлган хатти-

ҳаракатлар миллий ғоя билан мутлақо тўғри келмайди. Айни пайтда, ҳар бир халқ (этнос)га мансуб бўлган фуқаро ундан огоҳ бўлиши, унга нисбатан мафкуравий иммунитетини мустаҳкамлаши, бундай носоғлом ғояларни таъсиридан холи бўлиши зарур.

ХУЛОСА

Хулоса ўрнида қуйидаги таклиф ва мулоҳазаларни билдиришни лозим топилди:

1. Миллатлараро тотувлик ижтимоий-сиёсий барқарорликни таъминлашда муҳим омил бўлиб, унинг аҳамияти тобора ошиб боради. Миллатлараро тотувликда миллий манфаат билан умуминсоний кадрият уйғунлиги ўзининг аксини топган;

2. Миллатлараро тотувликнинг маъно-моҳиятини турли миллатлар ҳаёти, миллий-маънавий кадриятлари билан ҳамоҳанг эканини кенгроқ тушунтириш, кенг жамоатчилик онгига сингдиришга эришиш, ишонч ва эътиқодга айланиб боришни таъминлаш зарур. Бу соҳада Республика байналминал маданият марказининг фаолиятини янада такомиллаштириш зарур;

3. Миллатлараро муносабатларни янада такомиллаштириш, турли миллатга мансуб бўлган ёш авлодни миллий ғояга содиқлик руҳида тарбиялаш халқлар ўртасида дўстликни таъминлаш ва мустаҳкамлашга хизмат қилади;

4. Ўзбекистонда яшовчи турли миллат вакилларининг маданий-маънавий эҳтиёжларининг қондирилишига қўмаклашиш мақсадида миллий-маданий марказлар фаолиятини янада ривожлантириш зарур. Бу уларнинг бир-бирларини яқиндан билишларига ёрдам беради;

5. Турли миллатларнинг ўзига хос урф-одат ва анъаналари мавжуд. Улар шаклан хилма-хил бўлсада, маъно моҳиятида миллатлараро тотувлик, ватанпарварлик ғоялари мужассамлашган. Бундай анъаналарни тарғиб этиш миллатлараро тотувлик ва ҳамжиҳатликни таъминлашга хизмат қилади.

Ҳеч шубҳасиз, Ўзбекистондаги диний ва миллатлараро тотувликни сақлашга доир юксак инсонпарвар сиёсат, жамиятдаги барқарорлик, ўзаро ҳурмат, ҳамжиҳатлик, бағрикенглик, меҳр-оқибат, мурувват ва шафқат, саховат муҳити дунёнинг кўплаб мамлакатлари учун ҳавас қилишга ва намуна бўлишга арзигуликдир. Шу боис сиёсий барқарорлик ва миллатлараро тотувликни таъминлашда, фуқароларимизда ягона Ватан туйғусини шакллантиришда, юрт истиқболига дахлдорлик ҳиссини камол топтиришда халқимизнинг бағрикенглик хислати асосий омил бўлиб хизмат қилмоқда.

Адабиётлар:

1. Абдуазимов О. Фуқаролик жамияти ва оммавий ахборот воситалари. Тошкент, 2008.

2. Ғуломов М. Маҳалла – фуқаролик жамиятининг асоси. Тошкент, 2003.
3. Жалилов Ш. Фуқаролик жамиятининг пойдевори. Тошкент, 2003.
4. Исломов З.М. Ўзбекистон модернизациялаш ва демократик тараққиёт сари. Тошкент, 2005.
5. Қирғизбоев М. Фуқаролик жамияти: генезиси, шаклланиши ва ривожланиши. Тошкент, 2010.
6. Қирғизбоев М. Фуқаролик жамияти: назария ва хорижий тажриба. Тошкент, 2006 и др.
7. Каримов, У. У. (2017). РОЛЬ СРЕДСТВ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ В ПРОЦЕССЕ ГЛОБАЛИЗАЦИИ. In *Перспективные информационные технологии (ПИТ 2017)* (pp. 1189-1192).
8. Каримов, У., & Каримова, Г. (2018). ГЕОПОЛИТИЧЕСКАЯ КОНКУРЕНЦИЯ В ИНФОРМАЦИОННОМ ПРОСТРАНСТВЕ. In *Перспективные информационные технологии (ПИТ 2018)* (pp. 1368-1372).
9. Каримов, У., Хакимова, Д., & Тулкинов, З. (2018). ЗАДАЧИ ПОСТРОЕНИЯ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА. *Теория и практика современной науки*, (10), 193-195.
10. Каримов, У. (2017). ИНФОКОМТЕХНОЛОГИИ (ИКТ) ФОРМИРОВАНИЕ ДУХОВНЫХ ХАРАКТЕРИСТИК ЛИЧНОСТИ. In *Перспективные информационные технологии (ПИТ 2017)* (pp. 1160-1163).
11. Каримова, Г. Й. (2018). РОЛЬ КОНСТИТУЦИИ В ПОСТРОЕНИИ ПРАВОВОГО ГОСУДАРСТВА И ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА. *Теория и практика современной науки*, (2), 161-163.

ФИО автора: Berdiyeva Gulnoza Sharopovna

Qashqadaryo viloyati Nishon tumani 3- umumiy o'rta ta'lim maktabi ingliz tili fani o'qituvchisi

Название публикации: «YOZILMAGAN QONUN YOXUD AXLOQIY TARBIYANING HAYOTIMIZDAGI ROLI»

Annotatsiya: Ushbu maqolada jamiyatimiz hayotida muhim rol o'ynash bilan birgalikda bizga qadimdan meros bo'lib qolgan , ma'naviy qadriyat manbai sifatida qabul qilingan ammo hali huquqiy jihatdan kuchga kirmagan axloqiy tarbiya xususida so'z yuritamiz.

Kalit so'zlar:Axloqiy tarbiyada ota- onaning,mahallaning, va albatta maktab va kitoblarning roli.

Avvalambor ushbu maqolani o'qishdan oldin qadim o'tmishda farzand tarbiyasiga qay darajada e'tibor berilganini esga olaylik.Farzand tarbiyasi deganda birinchi uning axloqiy tarbiyasi nazarda tutiladi. Chunki men yoritmoqchi bo'lgan bu mavzu tanqidiy fikrlarga sabab bo'lishi mumkin.Bilamizki bizga yoshligimizdan va hatto maktabni bitirganimizdan so'ng ham albatta bizga ota onamizning bergan juda ko'p o'g'itlari, tarbiyasi jamiyatda o'zimizni qay tarzda tutishimizda namoyon bo'ladi.Asosiy mavzuimiz bu yerda qadimdan buyon musulmon xalqiga xos bo'lgan odatlar farzandlarimizga berib kelayotgan tarbiya haqida.To'g'ri bu mavzuda juda ko'p gapirilgan, hozir ham gapiramiz muhokama qilamiz ammo uni og'zaki aytish bilan kifoyalanib qolyapmiz.Ammo hozirgi o'zgarishlar kirib kelayotgan ayniqsa chetdan har xil urf – odatlarni o'zida aks ettirgan zamonaviy texnologiyalar, kinofilmlar kirib kelmoqdaki,ular yosh-u,kattalarga birdek ta'sir etmoqda. Lekin shunday qadriyatlarimiz borki,ular bizga hayotiy qonun qoidaga aylanib qolgan faqatgina qonunda yozilmagan.Ular go'yoki yozilmagan qonun.Ular bizning burch va vazifamizdir.Balki ehtimol ba'zilar qonunda yozib qo'yilgandir.Lekin hammasi

ham emas. Ota –onaga hurmat, ko'chalarda kattalarga hurmat yuzasidan salom berish, yoki bunga javoban ularni alik olishi, dasturxon atrofida birgalikda oilaviy o'tirish, kattalarning gapini bo'lmaslik, bayramlarda keksalarning, kasallarning holidan xabar olib turish, kambag'alroq oilalarga moddiy yordam qo'lini cho'zish, qariganda ota onalarimizga g'amxo'lik qilish, jamoat joyida odob saqlash va shunga o'xshash juda ko'plab misollarni keltirib o'tishimiz mumkin. Ba'zilar masalan: jamoat joyida o'zini tuta bilmaganlik, qo'pol muomalada bo'lganlik uchun javobgarlikka tortilish rost gap. Ammo yuqorida sanab o'tilganlardan ko'plari bizga otameros qadriyatlardir. Biz o'zbek xalqi ana shu an'analar asosida ulg'ayayib kamol topamiz. Tarbiyaviy yoki axloqiy burchlarimiz qonunda ko'rsatib qo'yilishi shart emas. Ular bizni qonimizga singib ketib, hayotimizda asosiy qoidaga aylanib ulgurgan desak adashmagan bo'lamiz.

Hozirgi kunda qayerga qaramang kattalar u yoqda tursin hattoki yosh yigit qizlar o'rtasida ham qonunbuzarliklarga yo'l qo'yilyapti. Nima uchun. Nega bu voqealar sodir bo'lmoqda. Aybni kimdan izlash kerak. Jamiatdanmi yoki o'zimizdanmi?.

Sodir bo'lgan qonunbuzarliklarning ko'plari axloqan buzuvchi, yoki ma'nan yetuk bo'lmagan yoshlar sodir etmoqda. Axloqiy tarbiya qonunda yozib qo'yilmagan. Ammo mana shu tushunchani yo'qligi bois juda ko'p yoshlarimiz hattoki qamoq jazosiga hukm ham qilinmoqda. Bir bolaga yeti mahalla ota ona deganlaridek bolaning kamol topishida maktab va mahallaning roli qanday?. Ba'zi bolalar haqiqatda tarbiyani va odobni maktabdan o'rganishi sir emas.

Maktab ulug' dargoh chunki juda ko'plab bilimsiz, o'qishga qiziqishi yo'q yoki tarbiyasi yomon bolalar ham vaqti kelib bu dargohdan chinakam inson bo'lib chiqqanlariga tarix guvoh. Maktabda ham ta'lim ham tarbiya berib boriladi. Tarbiyasiz har qanday bola ta'lim orqali tarbiyani o'ziga jipslashtira oladi.

Mahalla esa ularga mehnat orqali moddiy ko'mak beradi. Mehnat insonni harakat qilishga undaydi natijada insonda intilish va yashashdan maqsad rivojlanadi. Oldinga maqsad qo'ygan inson hech qachon yomon yo'lga kirmaydi. Bular mutanosib tushunchalardir. Axloqiy tarbiya bolaga yoshligidanoq singdirilib boriladi. To'g'ri tarbiyalash orqali biz o'zimizda yuksak ma'naviy ongni o'stira olamiz. Yana bir vositasi bu bolada kitobga nisbatan mehr uyg'ota bilish. Nega hozirgi kunda kamdan kam bola kitob o'qiydi?. Buning o'rniga internetdan foydalanishadi. Natijada oson yechim topib beradigan internet o'ziga tortmay qo'ymaydi. Oldiniga shunday bo'lar ekanda deb o'ylagan bola keyinchalik men ham shunday qilaman degan fikrni o'zida shakllantira boshlaydi. O'ylagan narsalari bajaradigan hatti- harakatida aks eta boshlaydi. Shunday ekan qachonki yuksak ma'naviy ongni shaklantirsakkina biz yuksak axloqiy tarbiyaga ega bo'lamiz. Balki yaxshi natijaga erishish uchun buni kitoblarga qonun sifatida yozish kerakdir ehtimol. Shuni unutmaylikki tarbiya yo hayot, yo mamot, yo falokat, yo soadatdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. I. A. Karimov „Yuksak ma'naviyat yengilmas kuch“.
2. I. A. Karimov „Barkamol avlod orzusi“
3. I. A. Karimov „O'zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida“

ФИО авторов: Эшмуратов Марат Тангатарович

Курбанбаева Гулшад Сарсенбаевна

Сапарова Гулзада Бахиевна

Каракалпакский государственный университет

Название публикации: «ЗЕРНОВЫЕ И ОСЕННИЕ КУЛЬТУРЫ»

Аннотация: Зерновая независимость позволила обеспечить население нашей страны не только мукой и хлебобулочными изделиями, но и решить проблему обеспечения его потребности в мясных и молочных продуктах за счет собственных средств.

Ключевые слова: зерно, зерновые продукты, пшеница, фермер, сельское хозяйство, зерно.

Производство зерна - одна из важнейших отраслей сельскохозяйственного производства. Доля зерна в доле полевых культур очень велика. Самые распространенные злаки в мире - это пшеница, рис, кукуруза, ячмень, овес, просо, овес, рожь. Сердечные культуры очень важны в народном хозяйстве. Он играет ключевую роль в пищевой промышленности и при приготовлении кормов для домашнего скота. Широко потребляются такие злаки, как пшеница и рис. В злаках содержится много белков и углеводов, необходимых человеческому организму. Например, если мы говорим, что химический состав пшеницы равен 100, тогда 13,6% - это вода, 16,8% - белок, 63,8% - углеводы, 2% - жир и так далее. Злаки также содержат ферменты и комплексные витамины группы В (В1, В2, В6), РР и провитамин А.

Крупы и зерновые продукты широко используются в хлебопекарной, макаронной, кондитерской, кормовых концентратах, консервировании, а также в производстве пива, спирта, крахмала, текстильной и других отраслях промышленности. Зерно также важно как экспортная статья государственного продовольственного резерва. Виды злаков созданы во многих странах мира. Многие сорта пшеницы изначально были созданы и регионализированы на Кавказе. Изначально мягкая пшеница была распространена в Иране, Закавказье и Средней Азии. Рожь произрастает на Кавказе и в Средней Азии, кукуруза - в Америке, рис - в Италии, а кукуруза - в Африке. В нашей стране с применением передовых методов агротехники получены высокие урожаи зерновых культур. Эффективны своевременная вспашка земли, оптимальное районирование сортов

растений под определенные условия, использование оптимальных вариантов удобрений для растений, водоподготовка.

Яровое зерноводство играет важную роль в мировом сельском хозяйстве. Он включает яровую пшеницу, яровой ячмень и яровой овес. Как уже говорилось выше, есть сорта этих культур, которые можно сажать осенью. Также яровые культуры включают гречку, просо, рожь, кукурузу, овес, рис: бобовые, такие как чечевица, нут, фасоль, соя: яровые масличные семена подсолнечника, максор, соевые бобы, кунжут, каннабис, мак: льноволокнистые культуры включают лен, коноплю, хлопок, и другие.

Яровая пшеница - один из наиболее широко используемых ценных зерновых культур в мировом сельском хозяйстве. Его выращивают от Северного полярного круга до самых южных границ Африки и Америки.

Яровую пшеницу выращивают в предгорьях Самаркандской, Ташкентской, Сырдарьинской, Бухарской и Сурхандарьинской областей Узбекистана - в холмистых низинах, на пашнях.

Яровая пшеница имеет мало стеблей, колосьев и зерен, накапливается медленнее и дает в среднем 1,2–1,5 колосьев. Его корни недоразвиты и поэтому требуют плодородной почвы. Ранняя яровая пшеница (февраль-март) прорастает за 15-20 дней при температуре 1-2 градуса. Его травы хорошо растут при температуре 15–20 градусов. Яровая пшеница созревает позже осени и поэтому подвержена засухе. В результате урожайность снижается, а зерно может быть потрачено впустую.

Яровой ячмень используют на кормовые, пищевые и технические цели. Мука производится из зерен ячменя. Это ценное сырье для пивоварения и алкоголя.

Благодаря короткому вегетационному периоду ярового ячменя (период его вегетации 80-100 дней) шелковицу можно собирать даже в относительно холодных северных регионах. Большая часть ярового ячменя находится в Украине, черноземной зоне, Северном Кавказе, Беларуси и Литовской Республике. В передовых хозяйствах урожайность ячменя составляет 60-70 центнеров с гектара.

Яровой ячмень, который выращивают для приготовления кормов для скота, часто сеют люцерной, а собирают люцерну. Яровой ячмень высаживают ранней весной в южных регионах, а кукурузу, белую кукурузу и другие продовольственные культуры высаживают на высокопродуктивных участках.

Осенние посевы также имеют особое агротехническое значение. Осенние культуры прорастают ранней весной еще до появления многих сорняков и созревают как минимум на 10-15 дней раньше, чем яровые. В осеннем посеве будет меньше сорняков и его уберут перед весенним посевом, поэтому при уборке урожая (обмолот осенних и яровых зерен вместе) не возникнет затруднений.

Осенняя пшеница, озимая рожь и озимый ячмень составляют наибольшую долю посевов осенних культур.

Пшеница - одна из важнейших сельскохозяйственных культур. Пшеница - ценная пищевая культура. Вот почему пшеница - одна из самых важных сельскохозяйственных культур в мире. Площадь озимой и яровой пшеницы в мире составляет 230 млн га.

В Узбекистане большое внимание уделяется выращиванию озимой пшеницы в сельскохозяйственном производстве. Озимая пшеница выращивается в основном на Северном Кавказе, Украине, Молдове, Черноземном центре, Беларуси и республиках Прибалтики.

Литература:

1. Атабаева Х., Ботаника О. Кадирхужаев, Поколение Т. Новое столетие. 2006.
2. И.Каримов Зерно юрты Мустакиль однолетнее и многолетнее, Т.Узбекистан, 2003 г.
3. Омонов А., Буриев Х., Гафурова Л., Нурбеков А. Зерно кукурузы. Т.2004 г.
4. Н.Г.Андреев Луговое и полевое кормовизводццо М.Колос 1989 г.

ФИО авторов: Исманова Г.Г.

Старший преподаватель АГУ

Иброхимова Мохизар

Студентка АГУ

Название публикации: «РАЗВИТИЕ ЛОГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ»

Аннотация: В этой статье даётся информация о логической мышлении и её важность в жизни младших классов, её развитие на уроках математики. Все предметы связаны с логикой, как лучше развито логические знания у ученика, то усваивание гуманитарных и технических дисциплин будет легче и результативнее.

Ключевые слова: логическое мышление, задача, развитие, решение задач, действие, класс, процесс обучения, решение задачи, урок математики.

Abstract: This article provides information about logical thinking and its importance in the life of elementary grades, its development in mathematics lessons. All subjects are related to logic, how the student's logical knowledge is better developed, then the assimilation of humanitarian and technical disciplines will be easier and more effective. **Keywords:** logical thinking, task, development, problem solving, action, class, learning process, problem solving, math lesson.

В настоящее время одной из основных проблем для повышения качества образования является то, что ученики начальных классов не умеют находить логический выход из различных ситуаций, и одновременно этим, усложняют процесс обучения. При таких ситуациях основной задачей современных школ является – развить самостоятельность, творческий потенциал и инициативу у учащихся, а также помочь им проявить свои способности в полной мере. Именно поэтому, важнейшие задачи стоящие перед современным учителем начальных классов, является развитие самостоятельной логики мышления, которая позволила бы детям строить умозаключения, приводить доказательства, и

высказывания, которые логически связаны между собой, и самостоятельно приобретать знания.

Математика – это такой предмет, в котором приведенные выше задачи можно в большой степени реализовать. Такие исследователи, как А.А. Столяр, Е. В. Веселовская, Л.М. Фридман и др. отмечают, что работа по развитию логического мышления начальных школьников должна носить системный характер. А также, психологи (А.А. Люблинская, Л.В. Занков, В.В. Давыдов и др.) делают такой вывод из своих исследований, что эффективность процесса развития логического мышления на уроках математики в младших классах зависит от способа организации специальной развивающей работы. «Если правильно организовано обучение, то младшие школьники очень быстро приобретают навыки логического мышления, в частности, умение обобщать и обосновывать свои выводы» - так доказывается в работах данных авторов.

Мышление – это практическая и умственная деятельность. При помощи мыслительных операций совершается мыслительная деятельность человека: конкретизации, обобщения, анализа, синтеза, сравнения и абстракции. Различаются 3 вида мышления: наглядно-образное, наглядно-действительное, словесно-логическое. Основной ступенью в развитии мышления ребенка является наглядно-действительное мышление. Именно, хорошо усваиваются у младших школьников, задачи с практическим действием, т.е. примеры и решения даются наглядно и решаются руками. Ребенок приходит к наглядно-образному мышлению с развитием речи и накопления опыта. Когда ребенок приходит в школу, в основном он мыслит, опираясь на конкретные образы. Развитию словесно-логического мышления способствует полное и глубокое изучение и усвоение программного обучения. Происходят значительные изменения в жизни ребенка и формируется учебная деятельность с поступлением в школу. И при этом, мышление становится доминирующей функцией. Довольно длителен процесс развития логического мышления, поэтому он должен начинаться с первых лет обучения в школе. Самое важное- научить детей делать

маленькие, но собственные открытия в процессе формирования логического мышления 6-10 лет. Усвоение знаний – это очень большой и нелегкий труд. Этот процесс требует от учащихся напряженных усилий, постоянной тренировки с мозгом. Первые школьные годы являются важным периодом в формировании и развития человека. В это время развитие логического мышления играет как важнейший роль, обеспечивающий результативность в дальнейшем его обучении в школе, а также профессиональной подготовке к жизни. С хорошо развитой логическим мышлением можно избегать от ошибок в практической деятельности. Такое качество развивается в процессе изучения математики. Как показывают специальные исследования, именно в младшем школьном возрасте должно достаточно интенсивно развиваться логическое мышление. Мышление играет важную роль в познании. В число основных интеллектуальных умений людей входит логическое мышление, формулируемое при обучении математике. Логические задачи очень полезны и интересны для развития математических способностей. Такие задачи дают возможность организовать на уроках интересные ситуации, которые способствуют развитию логического мышления и усвоению программного материала лучше. Как показывают многие опыты, уроки математики обладают уникальным развивающим эффектом и дают очень большие возможности для развития логического мышления. Примерами к логическим задачам можно привести такие, как:

1. У Алисы было орехов больше 3, но меньше 7. Сколько орехов было у Алисы? (4,5,6). (1-класс)

2. Незнайка решил искупаться. Он разделся, сложил одежды и поплыл. «Сейчас переплыву реку 3 раза и оденусь, и пойду домой». Как вы думаете, нашел ли Незнайка свою одежду? (нет, т.к. 3 раза это значит оказаться на другом берегу). (4-класс)

Список литературы:

1. Афанасьева, О. В. Логика. – М.: Мастерство, 2002г.

2.Выготский Л. С. Мышление и речь. – М.: Просвещение, 2010г.

3.Зайцев, В.В. Математика для младших школьников / В.В. Зайцев. - Москва: Владос, 2001г.

4.Истомина Н.Б., учебное пособие, «Методика обучения математике в начальной школе», 2000г.

5.Лавриненко Т.А. Как научить детей решать задачи: Методические рекомендации для учителей начальных классов. - Саратов: Лицей, 2000г.

ФИО автора: Xazratqulov Yashnarbek Uchquno`g`li

Guliston Davlat Universiteti

Pedagogika fakulteti Ta`lim va tarbiya nazaryasi

(boshlang`ich ta`lim)1-bosqich magistranti

Название публикации: «BOSHLANG`ICH SINFI O`QUVCHILARIDA MENTAL ARIFMETIKA DASTURINING Ahamiyati Hamda Tashkilotchilik Qobiliyatiga Ta`siri»

Mazkur maqolada boshlang`ich sinfi o`quvchilarida tashkilotchilik qobiliyatning rivojlanishi, diqqatni jamlash, tasviriy xotira, ijodiy fikrlashni, tinglash va kuzatuvchanlik qobiliyatini shakllantirish haqida bayon qilingan.

Kalit so`zlar:Qobiliyat, mental arifmetika, abakus, xotira, diqqat, tezlik, mantiq, tasavvur.

В данной статье описывается развитие организаторских способностей, концентрации внимания, зрительной памяти, творческого мышления, слушания и наблюдения у учащихся начальной школы.

Ключевые слова:Способность, ментальная арифметика, счёты, память, внимание, скорость, логика, воображение.

This article describes the development of organizational skills, concentration, visual memory, creative thinking, listening and observation in primary school students.

Key words: Ability, mental arithmetic, abacus, memory, speed, logic, imagination.

So`nggi yillarda O`zbekistonda “Mental arifmetika” iborasi yaqin kunlardagi ko`pchilikni o`zida aks ettirib borgan bo`ldi. Mental arifmetika o`rnatilgan rivojlanib bormoqda va mazkur metodika boshlang`ich sinfi o`quvchilarining asosiy mashg`ulotlaridan bir bo`lib kelmoqda. Xo`sh, “mental arifmetika”

nima? Nima uchun boshlang'ich sinflarda bunday dasturni o'rganish kerak? Dasturni o'rganish bolada qanday qobiliyatlarni rivojlantiradi?

Mental arifmetika — buyuq orisifatli dastur bo'lib, matematika mallarini miyada kalkulyatordan ham tezroq hisoblay olish texnikasi hisoblanadi.

Ushbu dasturning asosini esa abakustashkiletadi. Abakus yordamida qo'shish, ayirish, ko'paytirish va bo'lish amallarini bajarish imkoniyati tug'iladi.

Ushbu dasturni o'rganish natijasida bolada tasviriy xotira, diqqatni jamlash, tezkorlik kabi bir qancha qobiliyatlari rivojlanadi.

Ushbu dasturning nima uchun boshlang'ich sinflarda boshlash kerak degan savolga sababli ogik yondashamiz. Bosh miya faoliyatining o'ng va chap qismlarining rivojlanish bosqichida ko'rish, eshitish, yozish, his bilish, shakllarni ajratish va hisob kitob kabi bir qancha sezgiz onalariga ajraladi. Bunday zonalar harikkalaya rim shartidagi turlicha bo'lish bilan farqlanadi.

Yarim sharlar zonaga ajralishiesabolaning yoshlikdan qanday faoliyat bilan shug'ullanishi gabog'liq. Demak, bolani yoshlikda talashib borish bilan mehnat qilishga, ranglar bilan ishlashga va albatda mental arifmetika bilan shug'ullanishga ham dayuqoridagi keltirilgan qobiliyatlarni shakillantirishga aundashimiz lozim. Mental arifmetika qo'shimcha umumiy rivojlanish dasturi bo'lib, mantiqiy fikrlashni takomillashtirishga asoslangan va aniq fanlarga yo'naltiruvchi, tashkilotchilik, boshqaruvchanlik, tasavur, tezkor hisoblash kabi elementlarga mo'ljallangan. Mental arifmetika - bu aqliy va ijodiy qobiliyatlarni uyg'un rivojlantirishning o'ziga xos texnikasi bo'lib, u o'quvchining intellektual va ijodiy salohiyatini to'liqroq ochib berishga yordam beradi.

Ma'lumki, yangi narsalarni o'rganish miyani rag'batlantiradi. Miyamizni qanchalik ko'p mashq qilsak, o'ng va chap yarim sharlar orasidagi nerv aloqalari shunchalik faollashadi. Natijada o'ng va chap yarim sharlarning faoliyati va imkoniyatlari umumiy lashadi. Va bundan oldin qiyin yoki hatto imkonsiz tuyulgan narsa oddiy va tushunarli bo'ladi.

- miyaning chap va o'ng yarim sharlari qo'shma ishining o'zaro ta'siri orqali o'quvchilarning mantiqiy fikrlashning amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish;
- vizual va eshitish xotirasini yaxshilash;
- diqqatni jamlash qobiliyatini va ongini oshirish;
- talabaning tabiiy qobiliyatlaridan kelib chiqib, uning ijodiy salohiyatini rivojlantirish (masalan, chet tillarini o'rganish qobiliyatini rivojlantirish);
- talabaning umumiy intellektual darajasini, shu jumladan aniq fanlarga, masalan, arifmetik va matematikaga bo'lgan qiziqishini oshirish.

Boshlang'ichsinflarda mental
arifmetikadasturini o'rganish orqali bolalarda quyidagi o'zgarishlarni namoyon bo'ladi:

1. Bir nechta soniya ichida har qanday sonni miyada qo'shish, ayirish,
ko'paytirish va bo'lishga o'qir bo'ladi.
2. Mustaqil ravishda fotografiya xotiravi ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradilar.
3. Darslarda yuqoridara jadadiqqat-e'tiborni jamlay oladilar.
4. Mantiqiy masalalarni yechishda savvurdan foydalanadi.

Amaliyotda yetakchilik sifatlarini vatashkilotchilik,
yetakchilik qobiliyatlarini samarali qo'llaydilar. Shunday ekan, turli xil hisoblashtizimlari,
fotografiya xotiravi mantiqiy fikrlash bularning barchasini mental
arifmetikada ko'rishimiz mumkin.

Eng sodda usul shundan iboratki, abakusda joylashgan har bir sonni bola barmoqlarida ham
aksettira olishidir. Barmoqlari yordamida istalgan sonni ko'rsatishimiz mumkin.
Bolalar mavhum sonning qo'lida gimbarmoqlarning ma'lum son
bilan o'zaro bog'liqligini osongina eslashadi. O'quvchilar ob'ektlar bilan amallarni savvur
qiladilar va hisoblashtexnikasi ham ortadi.

Albatda budasturning ham o'ziga yarashkan kuchliklar mavjud:

- a) Bola
abakusga yoki faqatgina barmoqlarga tayanib qolib aqliy hisoblashtirishni o'qitishni
lashadi.

- b) Bolalarninghammasi ham aqliytasavvurgaegaemaslar.
- c) Ko`pxonalisonlarbolalaruchunuzoqvaqo`rqinchlituyuladi.

Yuqoridakeltirilgankamchiliklarningasosiyyechimiesapedagogningto`g`rim etoddanfoydalanishivaharbirbolaningaqliydarajasigaqarabyondashishtalabetiladi.Bo shlang`ichsinflarda mental arifmetikadasturiniqo`llashdanavvalo`qituvchinigo`zidaaniqfanlargabo`lganqiziqishi , mantiqiyfikrlayolishi, bolalarbilanishlayolishi, dasturningdastlabkibosqichlaridaharbiro`quvchibilaninuvidualshug`ullanishihamdah arbirbolaningaqliyimkoniyatidankelibchiqibyuklamalarberishilozim.

BugungikundaXitoy, Yaponiya, Singapur, Hindiston, AQSH, Rossiya, Turkiya, Eronkabibirqancharivojlanganmamlakatlarda mental arifmetikaboshlang`ichsinflardanoqdarsliksifatidao`tiladi. O`zbekistonda ham birnechayillardanbuyon mental arifmetikaommabopqo`shimchata`limsifatidao`tilibkelinmoqda. Xulosashundaki, o`quvchilarningfaqatginahisob-kitobishlariemas, asosiymaqsadbugungikuntalabigamosbilimli, nutqiravon, kengfikrlashdoirasigaega, mantiqiyfikrlayoladigan, tashkilotchivayetakchi, tezvaqat`iyqarorqabulqilaoladigano`quvchilarnitarbiyalash. Bundayo`quvchilaresabugungi “YangiO`zbekiston” talabivahtiyojiihisoblanadi.

Foydalanilganadabiyotlar:

1. M.E.JUMAYEV

Z.G'.TADJIYEVA“Boshlang`ichsinflardamatematikao`qitishmetodikasi” T., “Fan vatexnologiya” 2005.273-289betlar.

2. M.E.JUMAYEV “Matematikani o`qitish metodikasi dan praktikum” T., “O`qituvchi” 2004.48-56betlar.

3. Ольга Николаевна Фуст “Ментальная арифметика. Самоучитель” 2019. 11-40betlar.

4. Малсан Би “Ментальная арифметика. Для всех” 2017. 8-56betlar.

5. **M.E.JUMAYEV**“Boshlang`ichsinflardamatematikao`qitishmetodikasidanlaboratoriyamashg`ulotlari” T., “Yangiasravlodi” 2006. 85-90 betlar.
6. www.fayllar.org
7. www.ziyonet.uz

ФИО автора: Sapayeva Muborak

Xorazm viloyati

Qo'shko'pir tumanidagi 19-son MTT direktori

Название публикации: «MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR FAOLIYATIDA O'YINNING AHAMIYATI»

Annotatsiya

Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim muassasalarida o'yinlardan foydalanish, o'yinning bola hayotidagi o'rni masalalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: o'yin, aqliy tarbiya, axloqiy tarbiya, estetik tarbiya, rolli o'yin, syujetli-rolli o'yin

**ВАЖНОСТЬ ИГРЫ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ДОШКОЛЬНЫХ
ДЕТЕЙ**

Annotatsiya

В этой статье рассматривается использование игр в дошкольном учреждении, роль игры в жизни детей.

Ключевые слова: игра, умственное воспитание, нравственное воспитание, эстетическое воспитание, ролевая игра, сюжетно-ролевая игра

**THE IMPORTANCE OF GAME IN PRESCHOOL ACTIVITIES
CHILDREN**

Annotatsion. This article examines the use of games in preschool, the role of play in the lives of children.

Keywords: play, mental education, moral education, aesthetic education, role play, plot role play

Maktabgacha ta'lim uyg'un rivojlangan shaxsni tarbiyalash, bolani butun kelajagini belgilab beradigan bilim va qadriyatlarni yosh avlod qalbiga singdirishda juda muhim ahamiyatga ega bo'lgan muassasadir.

O'yin maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning asosiy faoliyati bo'lib, u orqali bola shaxs sifatida shakllanadi. O'yin bolaning o'quv, mehnat faoliyati, kishilarga munosabatning qay darajada shakllanganligini belgilab beradi. O'yin bolalarning jismoniy rivojlanishi, maktabgacha ta'lim muassasasining ta'lim-tarbiya ishida, bolalarni aqliy, axloqiy, mehnat va estetik tarbiyalashda katta ahamiyatga ega.

Jamiyatning ma'naviy takomillashuvi unda amalga oshiriladigan ta'lim-tarbiya ishlarining mazmuni, shakl va mohiyatiga bog'liqdir. Shu boisdan ham ta'limdagi yangilanishni, respublikamizda amalga oshirilayotgan bosqichma-bosqich ta'lim tizimini pedagogik talqin qilish, bu jarayonni samaradorli kechishini ta'minlash zaruriyati yuzaga keladi. Haqiqatdan ham o'yin, har bir yosh bosqichda bolaning tevarak atrofdagi hayotni va kishilar o'rtasidagi turli munosabatlarni har tomonlama bilib olishga qaratilgan faoliyatidir. Maktabgacha yoshdagi bolaning o'yin faoliyati mazmun jihatdan har kungi vaziyatga qarab o'zgarib turadi. O'yin doimo o'zgarib turganligi tufayli bola o'ynab charchamaydi, zerikmaydi. Bolaning atrof muhitga, kishilarga, narsalarga va o'ziga bo'lgan turli munosabatlari mazmun hamda shakl jihatdan har doim o'zgarib turadigan o'yin jarayonida namoyon bo'ladi. Bolalarning turli ehtiyojlari, istak va qiziqishlari, qobiliyatlari hamda bir qancha shaxsiy fazilatlari o'yin jarayonida bevosita rivojlanadi. O'yin jarayonidagi bolalar faol faoliyatining psixik taraqqiyot uchun ahamiyati shundaki, bolalarning turli sifat va fazilatlari o'yin jarayonida faqat namoyon bo'libgina qolmasdan, bunda sifat va fazilatlar mustahkamlanadi, o'zlashtiriladi. Shuning uchun psixologik nuqtai nazardan oqilona, ya'ni, to'g'ri tashkil qilingan o'yin bola shaxsini har tomonlama o'stiradi va shuning bilan birga bolaning butun psixik jarayonlarida – sezish, idrok, diqqat, xotira, tafakkur, hayol va irodani ildam rivojlanishiga yordam beradi. O'yin o'z mohiyati jihatidan katta kishilarning xatti-harakatlari va xulq-atvorlariga faol taqlid qilishdan iborat bo'lishi tufayli bolalarda ma'naviy sifatlarning mustahkamlanishi uchun va odob-axloq qoidalarini bilib olishlari uchun keng imkoniyatlar beradi. Maktabgacha yoshdagi bola o'yin jarayonida shifokorlik yoki o'qituvchilik rolini bajarayotgan bo'lsa, shu kasbga tegishli barcha sifatlarni namoyon qilishga intiladi. Ular o'yinga juda berilib ketsalar,

bajarayotgan rollariga xos sifatlar shunchalik samimiy, ijodiy tarzda namoyon bo'ladi. Bolalar uchun o'yin mazmunining hech bir chegarasi yo'q. Maktabgacha yoshdagi bolalar kattalar hayotini hamma tomonlarini o'z o'yinlarida aks ettira oladilar. O'yinning ahamiyati bola shaxsining o'sib kamolotga yetishiga ta'sir ko'rsatishdin iboratdir. O'yin har bir yosh bosqichda bolaning tevarak atrofdagi dunyoni va kishilar o'rtasidagi munosabatlarni bilib olishni ifodalaydi. Bolaning moddiy dunyoga, kishilarga, o'z-o'ziga munosabati o'zgarayotgan o'yinda namoyon bo'ladi. Bolalarning ehtiyojlari, istak, qiziqish (havas)lari bevosita o'yinda ifodalanadi. O'yin bolalarning xayolparastligi tufayli narsalar va kishilar dunyosini ular uchun ma'qul tomonga "o'zgartirish" imkoniyatini beradigan faoliyatdir. Ma'lumki, bolalarning asosiy vaqti o'yin bilan o'tadi. O'yin maktabgacha yoshdagi bolalarni har tomonlama rivojlanishining muhim vositasi, ularning asosiy faoliyati bo'lib hisoblanadi. O'yin jarayonida bola shaxsi faoliyat sub'ekti sifatida shakllana boshlaydi. O'yin uzoq davrlardan beri mashhur olimlar, pedagog-psixologlar, faylasuflar, sotsiologlar, etnograflar va madaniyat arboblari diqqatini o'ziga qaratib kelingan dolzarb mavzudagi muammolardan biridir. Bola psixikasining taraqqiy etishida o'yinning roli beqiyosdir. Biz bolaning psixik taraqqiyotini o'yin faoliyatisiz tasavvur qilishimiz qiyin. Chunki, o'yin orqali bola faqat jismoniy tomondan emas, balki psixologik tomondan ham rivojlanadi. O'yin orqali bola olamni, undagi narsa hodisalarni, ularga xos xususiyatlarni o'rganibgina qolmay, balki nutq so'zlashga, mustaqil fikrlashga, xayol qilishga, ijod qilishga, muomala madaniyatiga o'rganadi. Ko'pchilik psixologlar hamda pedagoglar o'yinning psixologik masalalari bilan bevosita shug'ullanib, o'yinlarning bolani psixik kamol toptirishdagi ahamiyatiga alohida to'xtalib o'tganlar. Ma'lumki, o'yin bola uchun voqelikni aks ettirishdir. Bu voqelik bolani qurshab turgan voqelikdan ancha qiziqarlidir. Psixologlar adabiyotlar tahliliga tayanib maktabgacha yoshdagi bolalarning o'ziga xos xususiyatlari qatoriga quyidagilarni kiritadilar: 1) bola odamlarning faoliyati, ularning predmetlarga munosabati va o'zaro muomalasiga qiziqadi; 2) bola rolli o'yinda atrofdagi voqelikning eng tashqi, ifodali, jo'shqin xis-tuyg'uli jihatlarini aks ettiradi; 3) rolli o'yinda bola kattalar bilan bir xil sharoitda, yagona zaminda yashayotganini his etgan holda o'z istagini amaliyotga tadbqiq qiladi;

4) kattalar hayoti va faoliyatiga kirish bolaning tasavvuri timsollari tariqasida namoyon bo'lsa ham, umuman uning chinakam shaxsiy hayotida o'chmas iz qoldiradi.

O'yinning bola tarbiyasidagi asosiy roli bolalar muassasasi hayotini u bilan boyitishni talab etadi. Shuning uchun ham o'yin bolalar hayotining kun tartibiga doimiy qilib kiritilgan. O'yinlar uchun nonushtagacha va undan keyin, mashg'ulotlardan so'ng, sayrlardan so'ng, kechqurun uyga ketishdan oldin vaqt ajratiladi. Ertalab o'ta harakatchanlikni talab qilmaydigan o'yinlar uchun sharoit yaratish maqsadga muvofiqdir. Mazmunan ko'proq didaktik o'yinchoqlar, stol ustida o'ynaladigan stol-bosma o'yinlari, syujetli-rolli o'yinlarni o'ynagan ma'qul.

Sayr davomida harakatli o'yinlarni, qurish-yasash o'yinlarini tashkil etish foydalidir. Kun tartibida o'yin uchun maxsus vaqt belgilash o'yinning mustaqil faoliyat sifatida mavjud bo'lishining va uni bolalar hayotini tashkil etish shakli sifatida, tarbiya vositasi sifatida qo'llanilishining eng muhim pedagogik shartidir.

Bolalar o'yinining o'ziga xosligi shundaki, u tevarak-atrofdagi hayotni, kishilarning faoliyati, ishlari, harakatlarini, ularning ish jarayonidagi o'zaro munosabatlarini aks ettiradi. O'yin paytida xona bolalar uchun dengiz, o'rmon, metro, temir yo'l vagoni bo'lishi mumkin.

Bola hech qachon jim o'ynamaydi, bitta o'zi o'ynasa ham u o'yinchoq bilan gaplashadi, o'zi tasvirlayotgan qahramon bilan muloqot o'rnatadi, onasi, bemor, shifokor xullas hamma-hammaning o'rniga o'zi gapiraveradi. So'z obrazning yaxshiroq ochilishiga yordam beradi.

Nutq o'yin jarayonida juda katta ahamiyatga ega. Nutq orqali bolalar fikr almashadi, o'z his-tuyg'u, kechilmalarini o'rtoqlashadi. So'z bolalar o'rtasida do'stona munosabatlar o'rnatilishiga, tevarak-atrofdagi hayot voqealariga bir xilda munosabatda bo'lishga yordam beradi. Bolalarning o'zi yaratgan o'yindan kelib chiqadigan yoki kattalar tomonidan taklif etilgan o'yinning g'oyasi, mazmuni, o'yin harakatlari, rollar, o'yin qoidalari uning tuzilishini tashkil etuvchi qirralardir.

O'yin jarayonida bolalarning bilimlari va tasavvurlari boyib, chuqurlashib boradi. O'yinda u yoki bu rolni bajarayotib, bola o'zining butun diqqatini o'yinga qaratishi lozim. Bola o'ynayotganda kishilar mehnati, ularning aniq harakatlari, munosabatlari to'g'risidagi tasavvuri etarli emasligini sezib qoladi, buning natijasida kattalarga savol bera boshlaydi. Tarbiyachi bolalarning bunday savollariga javob berib, ularning bilimlariga aniqlik kiritadi, boyitadi.

Tarbiyachi o'yin orqali bolalarda ona-vatanga, o'z xalqiga boshqa millat kishilariga ijobiy munosabatni shakllantiradi, mustahkamlaydi. O'yin orqali tarbiyachi bolalarda jasurlik, to'g'rilik, o'zini tuta bilishlik kabi sifatlarni tarbiyalaydi.

O'yin bolalarda ijtimoiy axloqni, ularning hayotga, bir-biriga bo'lgan munosabatini shakllantiruvchi o'ziga xos maktabdir. O'yinda bola kishilarning axloq-odob me'yorlarini, mehnatga munosabatlarini bilib oladi. Tarbiyachi bolalar o'yiniga rahbarlik qilayotib, ularni jamoa orqali ham tarbiyalab boradi. O'yin jarayonida bolalar o'z xohishlarini jamoa xohishi bilan kelishib olishga, o'yinda o'rnatilgan qoidalarga rioya qilishga o'rganadilar.

Xulosa o'rnida aytish kerakki, maktabgacha yoshdagi bolalar o'yin faoliyati bilan birga ta'limiy mashg'ulotlarda ham ishtirok etadilar. Maktabgacha tarbiya yoshi davridagi ta'limiy mashg'ulotning asosiy mazmuni bolani atrof muhitdagi narsa va hodisalarning asosiy xususiyatlari bilan tanishtirish, og'zaki nutqni lug'at boyligi, tovushlarni to'g'ri talaffuz qilish, grammatik tomondan to'g'ri so'zlashlikka o'rgatish, bog'lanishli nutqni shakllantirishdan iborat, elementar mavhum tushunchalarga ega bo'lish, jismoniy tarbiya, tasviriy san'at, qirqib yopishtirish, rasm, loy yoki plastilindan turli buyumlar yasash, qurilish materiallar bilan ishlash, musiqa va boshqa mazmundagi mashg'ulotlarga qaratilgan bo'ladi, bu esa bolani aqliy jihatdan maktab ta'limini egallashga tayyorlash imkonini beradi.

Adabiyotlar:

1. Sodiqova Sh. Maktabgacha pedagogika. – T., "Tafakkur bo'stoni", 1992.
2. Xasanboeva O.U. va boshq. Maktabgacha ta'lim pedagogikasi. T.: Ilm ziyo. 2006.

ФИО автора: Z. Sapayeva

Xorazm viloyati Qo'shko'pir tumanidagi

23-maktab o'qituvchisi

Название публикации: «TEKNOLOGIYA FANINI O'QITISHGA
ZAMONAVIY YONDASHUV»

Annotatsiya

Ushbu maqolada umumta'lim maktablari texnologiya darslarida o'quvchilar egallashi lozim bo'lgan bilim, ko'nikmalari va malakalarining shakllantirish mazmuni belgilab berilgan.

Kalit so'zlar: texnologiya, integratsiya, ko'nikma, malaka, kompetensiya

Annotatsiya

В этой статье излагается содержание знаний, навыков и компетенций, которые учащиеся должны приобретать на уроках технологий в старших классах школы.

Ключевые слова: технология, интеграция, умение, навык, компетенция.

Annotatsion

This article outlines the content of the knowledge, skills, and competencies that students should acquire in high school technology classes.

Keywords: technology, integration, skills, competencies

«Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»ga asosan hozirgi kunda shaxsni har tomonlama yetuk, barkamol qilib tarbiyalash uchun uni maktab davridan boshlab kelgusi taqdirini aniq belgilashga, kelajakda o'z qiziqish va imkoniyatlarini e'tiborga olgan holda qaysi kasbni yoki mutaxassislikni egallashini aniqlashga, barkamol shaxsning mustaqil va ijodiy fikrlash sifatlarini tarbiyalash umumiy o'rta ta'lim

muassasalarining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Umumiy o'rta maktablarning texnologiya darslari jarayonida o'quvchilar xilma-xil mahsulotlar tayyorlash usullarini o'zlashtiradilar. Bu ishni nazariy va amaliy jihatdan o'rgatish uchun o'quvchilarning mehnat ko'nikmalari shakllantiriladi. O'quvchilarni o'z Ona Vatanini yanada yaxshiroq bilishlari, hozirga qadar bizgacha yetib kelgan qadimiy me'morchilik yodgorliklari va shu kabi milliy qadriyatlarimiz namunalarini ko'z qorachig'iday asrashga o'z hissalarini qo'shish, ajdodlarimiz mehnati mahsuliga hurmat bilan qarash va shu orqali ularda vatanparvarlik hislarini uyg'otish asosiy omillardan biridir.

Respublikamizda qabul qilingan kadrlar tayyorlash milliy dasturida fanlararo aloqadorlik asosida o'qitishni o'quv jarayoniga keng tadbqiq qilish masalasi hozirga paytda umumta'lim maktablarida dolzarb muammo qilib qo'yilgan. Mehnat ta'limi darslarida integratsiyalab o'qitishda yangi pedagogik texnologiyalarini qo'llash, o'quv-uslubiy ta'minot muammolariga qaratilgan bir necha diqqatga sazovor ishlar amalga oshirilmoqda.

Bugungi kunda ta'limda bo'layotgan islohot va o'zgarishlar o'quvchilarda nafaqat ta'limiy, balki hayotiy kompetensiyalarni rivojlantirishga qaratilgan davlat ta'lim standartlari olimlar, metodistlar va tajribali o'qituvchilardan iborat ijodiy guruhlar tomonidan ishlab chiqildi, takomillashtirilib, bugungi kunda amaliyotga joriy etilmoqda. Texnologiya fani darsligi insonlar hayotida muhim o'rin tutuvchi amaliy texnologiya faoliyatiga tayyorgarlik ko'rishga yordam beruvchi muhim ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. O'quvchilar voyaga yetib qaysi kasbni egallashmasin, kim bo'lmasin, texnologiya fanidan olgan bilim va ko'nikmalarini uyda, oilada, ish faoliyatida albatta foydalanadi. O'quvchilarni texnologiya darslarida texnik ijodkorlikni, qobiliyatini, tafakkurini rivojlantirish, dars jarayonida turli va tabiiy hamda metall va metallmas materiallarga ishlov berish usullarini o'rgatish orqali kasb-hunarga yo'naltirishni yanada kuchaytirish, xalq hunarmandchiligi asoslari, ro'zg'orshunoslik, elektrotexnika ishlarini bajarishda kasb-hunarga yo'llash bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalarni egallash hamda ularni hayotda qo'llay olish layoqatini shakllantirish ko'zda tutilgan. O'quvchilarda kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan davlat ta'lim standartlarida

belgilangan malaka talablari–tayanch va fanga oid kompetensiyalarni shakllantirish, ta’lim sifatiga erishish va uni rivojlantirish, xorij tajribasini o’rganish, hamda o’zaro tajriba almashish, maktab o’quvchilarining kasbiy mahoratini doimiy va uzluksiz ravishda oshirib borishni talab etadi. Texnologiya faniga axborot kommunikatsiya texnologiyalarini tadbiq etish orqali ta’lim samaradorligini oshirishda elektron axborot-ta’lim resurslari katta ahamiyatga ega hisoblanadi. Texnologiya fani darsliklarida umumiy tushunchalar, asbob-uskuna va ulardan foydalanish, mashina mexanizm va ulardan foydalanish, mahsulotlar ishlab chiqarish texnologiyasi, yog’och materiallarga ishlov berish texnologiyasi, polimer materiallar va ularga ishlov berish texnologiyasi, metallarga ishlov berish texnologiyasi, elektrotexnika va elektronika ishlari, ro’zg’orshunoslik, pazandachilik asoslari, tikuvchilik texnologiyasi, gazlamaga ishlov berish texnologiyasi, kasb tanlashga yo’llash, xalq hunarmandchiligi kabi bo’limlari alohida ajratilib to’liq yoritib berilgan. Ta’limni texnologiyalashtirish bu o’qitish jarayoniga texnologik yondashish asosida ta’lim maqsadlariga erishishning eng maqbul yo’llari va samarali vositalarni tadqiq qiluvchi va qonuniyatlarni ochib beruvchi pedagogik yo’nalishdir. Texnologiya darslarini texnologiyalashtirishda: “qanday o’qitish kerak?” degan savolga javob bermay, balki ahamiyatli qo’shimcha bo’lgan “natijaviy qanday o’qitish va o’quv jarayonini qanday qilib eng maqbul tashkil etish kerak?” degan savolga javob beradi; aniq sharoitlardan kelib chiqqan va ma’lum natijaga yo’nalgan, aniq pedagogik g’oyaga loyihalanganadi; o’z natijalarini qayta ishlab chiqarishi bilan farqlanadi; ta’lim oluvchilar va ta’lim beruvchiga yo’naltirilgan darsning uslubiy ishlanmalaridan farqli o’laroq ta’lim olishda ularning o’z faoliyatlari hisobiga yutuq ta’minlanishiga yo’naltiriladi.

Umumta’lim maktablarida o’qitiladigan texnologiya har bir sinfda o’qitishning o’ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqqan holda o’qitiladi. 1–4 sinflarda texnologiya ta’limi mazmuni qog’oz va karton bilan ishlash, tabiiy materiallardan turli buyumlar yasash, eng sodda texnologiya amallari va ish qurollaridan foydalanishni o’rgatishdan iborat. Bu sinflarda o’quvchilarning yosh xususiyatlari va ta’lim mazmunini e’tiborga olgan holda ta’lim texnologiyalarini tanlash zarur. 5–7 sinflarda texnologiya ta’limi

darslari yo‘nalishlar asosida o‘qitilishi va darslarning 70– 80 foizi amaliy mashg‘ulotdan iborat ekanligini nazarda tutgan holda ta’lim texnologiyalarini qo‘llashda xususiy yondashuvni talab etadi. Pedagogik texnologiyaning eng asosiy negizi bu o‘qituvchi va o‘quvchining belgilangan maqsaddan kafolatlangan natijaga hamkorlikda erishishlari uchun tanlangan metodlarga bog‘liq. O‘quvchilardagi kompetentlikni rivojlantirish esa biz o‘qituvchilar oldida turgan eng muhim vazifalardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Tolipov Q., Razzoqov D., Bobojonova Q. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida mehnat ta’limidan Davlat ta’lim standartini amaliyotga joriy etish. Metodik qo‘llanma. O‘zPFITI laboratoriyasi. T.: 2000.
2. Bekmurodova S. Texnologiya fanini o‘qitishda yangicha yondashuv. T.: 2017
3. Sharipov Sh.S., Qo‘ysinov O.A va boshq.. Texnologiya fanini o‘qitish va psixologik xizmatni tashkil etishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish. O‘qituvchilar uchun metodik qo‘llanma. -T.: „Muhammad poligraf“ MCHJ, 2017

ФИО автора: Ҳамраева Роҳила Юлдашевна

Ўзбекистан Республикаси

Тошкент шаҳар Учтепа тумани

81-ИДУМ жисмоний тарбия фани ўқитувчиси

Название публикации: «ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯНИНГ МЕҲНАТ ВА ҲАРБИЙ АМАЛИЁТ БИЛАН БОҒЛИҚЛИГИ ПРИНЦИПИ»

Аннотация: *Жисмоний тарбиянинг ва ҳарбий амалиёт билан боғлиқлиги принципи кишиларни ҳаракат фаолиятига ёки меҳнатга тайёрлашда жисмоний тарбия жараёнинг асосий социал қонуниятини ва унинг хизмат функциясини ифодалайди. Барча тизимларда бу қонуният ўзининг махсус ифодасини топади.*

Калит сўзлар: *Жисмоний тарбия, физкультура ва спорт, мудофа, ҳарбий амалиёт, офицер, аскар, гимнастика, сузиш, футбол.*

Аннотация: *Отпечаток физического воспитания, связанный с трудовой и военной практикой, представляет собой основной социальный закон процесса физического воспитания и функцию его службы в подготовке людей к активной деятельности или труду. Во всех системах этот закон имеет свое особое выражение.*

Ключевые слова: *Физическое воспитание, физкультура и спорт, оборона, военная практика, офицер, солдат, гимнастика, плавание, футбол.*

Бу принцип кишиларни ҳаракат фаолиятига ёки меҳнатга тайёрлашда жисмоний тарбия жараёнинг асосий социал қонуниятини ва унинг хизмат функциясини ифодалайди. Барча тизимларда бу қонуният ўзининг махсус ифодасини топади. Айрим олимлар гуруҳи физкультура ва спортнинг хизмат функциясига ҳозирги давр турмушидаги, ҳаётидаги зичликни, тарангликни юмшатишдан иборат деб қарайдилар. Улар ҳозирги замон ишлаб чиқариши механикаси, автоматикаси, индустрияси вужудга келтирган психик ва жисмоний мувозанатни сақлаш учун спортни асосий восита қилиб олмоқдалар.

Физкультура ва спорт жисмоний тарбия жараёнида ҳаёт учун керак бўлган ҳаракат малакаларини тарбиялаш ва ривожлантиришдагина ҳаётӣ аҳамият касб этиш билан чекланмай ижтимоӣ ҳаётда ҳам фойдаланадилар. Аслида эса у ёки бу жисмоний машқлар билан шуғулланиш орқали ҳосил қилинган малака тўғридан-тўғри меҳнат фаолияти жараёнига кўчсагина у ҳаётӣдир.

Тўғри, велосипедда юриш малакаси, граната улоқтириш ва бошқалар айнан Амалӣ ҳаётӣ аҳамиятга эга. Лекин бу билан жисмоний тарбиянинг ҳаётӣ зарурияти ҳали айтарли чекланмайди. Агар чекланса, биз футбол ва бошқа спорт ўйинлари, гимнастика, штанга билан бажариладиган жисмоний тарбия жараёнидаги энг муҳим машқлар асосӣ омиллар, ҳаётӣ аҳамиятга эга эмас, деган хулосага келишимиз мумкин. Аслида эса бизнинг жисмоний тарбия тизимимиз бу машқларни ёҳаёт учун зарур деб ўзининг педагогик жараёни таркибидан чиқармайди. Тушунарлики, футболчи меҳнатда ёки мудофаа шароитида кучини тежаб сарфлаб, тўпни аниқ нишонга уришига эҳтиёжи йўқ. Меҳнатда ёки мудофаада ундан фойда йўқ. Бироқ футбол ўйини машғулотларида эгалланган чакқонлик, чидамлилиқ, тезкорлик, қисқа вақт ичида ҳал қилувчи қарор қабул қила олиш, дадил аниқ бажариладиган ҳаракат сифатларини ривожлантиришга эришиш ҳаётӣ заруриятдир.

Жисмоний тарбиянинг мақсади меҳнатга ва мудофаага тўғридан-тўғри йўналтирилсагина, унда тарбия орқали эгалланган малака ва кўникмалар заҳираси кўп бўлса, киши нотаниш шароитга ишлаб чиқаришдами, армиядами қисқа вақт ичида тез мослашади ва лозим бўлган меҳнат фаолияти ҳаракат техникасини тез эгаллайди.

Маълумки, чакқон, кучли, чидамли, тезкор ва эгилувчан киши Янги ҳаракат малакасини эгаллашда қийинчиликка нисбатан кам учрайди. Амалда соғлом бўлсада, ҳаракат заҳираси кам бўлса, у киши лозим бўлган ҳаракат техникасини секин ўзлаштиради.

Гимнастика машқлари ҳаётӣми? Албатта! Оддий мисол: иш бошланишидан олдинги бажариладиган гимнастика толиқишнинг, чарчашнинг олдини олади, организмнинг юқори иш қобилиятини таъминлайди.

Сузиш, мувозанат сақлаш аппарати (мияча) функциясини яхшилайдиган энг яхши восита деб исботланган. Гимнастика жиҳози – “Кон” даги хилма-хил машқлар вазнсизлик шароитида, парашют билан сакраш, сувости ишларига осон мослаштиради.

Батута, Лопинг ва бошқалардаги машқлар космонавтлар тренировка машғулотларининг асосини ташкил қилади. Улуғ Ватан уруши ва ҳозирги замон ҳарбий ўқув машғулотлари тажрибаси, максимал автоматлашган ҳарбий техника, тез манёвр қилиш учун солдат ва офицерда юқори жисмоний тайёргарликка эга бўлиш талабини илгари сурмоқда. Бунга эса ҳарбий ҳаётда жисмоний машқлар билан 27 системали шуғулланиш, машқ қилиш орқалигина эришиш мумкинлигига амалда гувоҳмиз.

Юқори даражада уюштирилган ишлаб чиқариш меҳнати фабрика ишчисидан бир томонлама ривожланишни эмас, ундан универсалликни талаб қилади. У ўз навбатида юқори даражадаги жисмоний тайёргарлик сифатлари ёки кўрсаткичларига эга бўлишликни тақазо этади.

Шунинг учун ҳам меҳнатни уюштиришнинг юқори даражаси такомиллашган меҳнат ишлаб чиқариши ҳар томонлама ривожланган шахс тарбияси муаммосини пайдо бўлишига олиб келиши табиийдир.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Теория и методика физического воспитания. Ё том, под. ред. А.Д. Новикова, Л.П. Матвеева, ФиС, М., 1967.
2. Кошбахтиев И.А. Основы оздоровительной физкультуры молодежи», Т., 1994.
3. Турсунов У., Жисмоний тарбия назарияси ва методикаси», ўқув қўқуланма, Қўқон, 1992.
4. Жисмоний тарбия назарияси ва методикаси, дарслик, таржима, Т., - Ўқитувчи», 1967.

ФИО автора: Sh.Sobirova

Xorazm viloyati Qo'shko'pir tumanidagi

23-maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Название публикации: «BOSHLANG'ICH SINFLARDA DIDAKTIK TOPSHIRIQLARDAN FOYDALANISH»

Jamiyatdagi ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar, insoniyat hayotiga turli yangiliklarning kirib kelishi ta'lim sohasida ham bir qator o'zgarishlar qilinishini taqozo etmoqda. Hozirgi kunda ta'lim sohasida erishilgan yutuqlarni saqlagan holda, bir xillikdan, bir qolipga tushib qolishdan saqlanmoq zarur. Ta'limning kishi xotirasini rivojlantirishga asoslangan turidan inson tafakkurini har tomonlama rivojlantirish, o'quvchilar egallagan bilimlarni amaliyotda qo'llash, ularda amaliy ko'nikma va malakalar hosil etishga qaratilgan turiga o'tishga harakat qilish shu kunning talabi. Shunga erishilsagina vatanimiz kelajagi bo'lgan yosh avlod tarbiyasi oldiga qo'yilgan vazifa oqilona hal etilishi mumkin.

Bola hayotida bog'chadan so'ng maktabning dastlabki davrlari muhim o'rin tutadi. Shu bois boshlang'ich ta'lim davri ta'lim jarayonidagi eng mas'uliyatli davrdir. Bu paytda bolaning savodi chiqishi bilan birga, uning dunyoqarashi shakllanadi, tafakkur qish malakasi rivojlanadi. Bu davrda bolaning zihnini o'stirishga qaratilgan har bir mashg'ulot bola aqlining tarkib topishi va rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun ham bu davrda, avvalo, ta'lim jarayonini qiziqarli, ta'sirli qilib tashkil etishga, motiv hosil qilish va uni rivojlantirishga e'tibor qaratish lozim. Chunki bu muddat bolaning o'yin faoliyatidan aqliy faoliyatga, ya'ni o'quv faoliyatiga o'tganligi bilan xarakterlanadi.

Bolaning o'quv faoliyatini rivojlantirishda turli o'yinli topshiriqlardan foydalanish katta ahamiyat kasb etadi. Bolalar topshiriq orqali o'z bilimlarini mukammallashtiradilar va uni chuqur o'zlashtiradilar. Shu jihatdan qaraganda, ta'lim jarayonida qo'llanadigan didaktik topshiriqlarning roli beqiyosdir. Didaktik topshiriqlar ta'lim jarayoni samaradorligini oshiradi, ta'lim jarayonida o'quvchilar

faolligini, o'qish motivlarini rivojlantiradi. O'qish motivlari ta'lim jarayonini pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etishda ham muhim o'rin tutadi.

Didaktik topshiriqlar boshlang'ich sinflarda ta'limning samarali bo'lishiga o'quvchilarning o'quv-bilish faoliyatini muvaffaqiyatli boshqarishga ham katta yordam beradi, ya'ni didaktik o'yinlar vositasida nazariy bilimlar oson egallanadi, o'quvchilarning bilim olishga qiziqishlari ortadi. Didaktik topshiriqlar nafaqat boshlang'ich sinflarda, balki ta'limning keyingi bosqichlarida ham o'quvchilarning bilimga bo'lgan ishtiyoqlari rivojiga katta turtki bo'lishi mumkin. Ayniqsa qiyin o'zlashtiruvchi o'quvchilarning bilish imkoniyatlarini oshirishga bunday oyinli topshiriqlar samarali ta'sir ko'rsatadi.

Didaktik jarayon o'zaro uch komponentdan iborat. Bular:

- a. motivlar;
- b. o'quvchining o'quv-bilish jarayoni;
- c. boshqarish.

Didaktik jarayonning samarali o'tishida motivlar muhim o'rin tutadi. Chunki qiziqib, aniq maqsad asosida egallangan bilimlarga samarali bo'ladi.

Motiv— kishini biror ish-harakatni bajarishga undovchi da'vat, turtki. Shunday ekan, muallimlar bolada o'qish motivlarini hosil qilishga intilishlari va uni o'stirishlari kerak. Motivlar o'quvchilarni bilim, ko'nikma va malakalarni oson egallashlariga yordam beradi. Motiv bolada bilim olishga ishtiyoq va qiziqish uyg'otadi. O'qituvchilar bundan mohirlik bilan foydalanishlari va o'quvchilarga beriladigan mustaqil ishlar tizimini ishlab chiqishlari foydadan xoli bo'lmaydi.

Motiv hosil qilishda didaktik topshiriqlar ham muhim ahamiyat kasb etadi. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining har bir darsni tashkil etish uchun turli didaktik topshiriqlardan foydalanishlari yaxshi samara beradi. Chunki 6—7 yoshli bolalar hayotida maktab davri ancha murakkab davr bo'lib, bolalar oldida jiddiy sinov turadi. Bola yangi hayot — maktab hayotiga kirib boradi. Endi u yangi jamoaning a'zosi ekanligini his etishga, intizomga bo'ysunishga, yangi rejimga moslashishga majbur bo'ladi. Bola yosh bo'lishiga qaramay, endi uning maktabda oqish, uy vazifalarini

bajarish, murakkab materiallarni o'rganish kabi zarur yumushlari ko'p. Muhimi, o'yindan maktabga, kundalik majburiy va davomli mehnatga o'tish bola hayotida tub burilishdir. Hatto maktabgacha tarbiya muassasalaridan kelgan bolalar uchun ham bu oson kechmaydi. Uydan maktabga kelgan bolalarga esa yana ham qiyin. Ayniqsa, sinfda 40—45 daqiqalik darsda o'tirish, tinglash va topshiriqlarni bajarish, uzoq aqliy mehnat bolani tez toliqtiradi. Bola maktabdan, o'qishdan sovib ketishi mumkin. Shuning uchun ham o'qituvchilar bolalarning maktabdagi hayotini qiziqarli tashkil etishga intilishlari, motiv hosil qilish va uni rivojlantirishga harakat qilishlari lozim. Motiv o'z-o'zidan hosil bolmaydi. Uni bolalar yoshiga va psixologik xususiyatlariga mos didaktik topshiriqlar va mustaqil ishlar vositasida hosil qilish mumkin.

Didaktik o'yin topshiriqlar, butun sinf ishtirok etganda bolalar o'rtasida o'zaro hamkor bo'lib ishlash, o'z-o'zini boshqara bilish, diqqatni bir joyga yig'ish, saranjom-sarishta bo'lish, tez tushunish va savollarga tez javob berish va boshqa tarbiyaviy xislatlarni shakllantirishda katta ahamiyatga ega bo'ladi. Bunday didaktik o'yinlar, o'quvchining o'qituvchiga nisbatan yotsirash xislatlarini kamaytiradi. Natijada o'qituvchi bolaga do'stga, u yoki bu masalani hal qilishda hamkorga aylanadi. Didaktik topshiriqlar orqali o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishlari, muhimi, samaradorlik oshadi.

Didaktik o'yin topshiriqlar o'zining shakli jihatidan asosan bog'chada o'ynaladigan ijodiy o'yinlardan ham, o'qituvchi o'zi hikoya qilib berish yo'li bilan tushuntiradigan va o'quvchilarni birma-bir so'rab chiqish natijasida mustahkamlanadigan o'yinlardan ham har tomonlama farq qiladi. Didaktik o'yin topshiriqlar o'qitish vazifasiga xizmat qiladi va qiziqarli, maroqli, tushunarli darajada olib boriladi. Bolalar g'olib chiqish maqsadida jonu dili bilan mashq qiladilar, berilgan har bir topshiriqni albatta bajarishga odatlanib qoladilar, natijada ularda didaktik topshiriqlarni bajarishga bo'lgan qiziqish orta boradi.

Didaktik o'yin topshiriqlar, o'qituvchini bolalarga yaqinlashtiradi, o'qituvchi bolalar nazarida tarbiyachigina emas, balki chinakam do'stga ham aylanadi. Bu esa ayniqsa dastlabki kunlarda yuz beradigan yotsirash hollariga barham beradi. Shunday

qilib, topshiriqlar bolalarda o'qituvchi va o'qishga nisbatan ijobiy munosabat paydo qiladi.

ФИО автора: Рахматова Хушнуда Нуриддиновна

Магистрант, УзГУМЯ, Ташкент, Узбекистан

Название публикации: «ОСОБЕННОСТИ СИНХРОННОГО ПЕРЕВОДА. СИСТЕМА УПРАЖНЕНИЙ ДЛЯ РАЗВИТИЯ НАВЫКОВ СИНХРОННОГО ПЕРЕВОДА»

Аннотация: *Статья посвящена синхронному переводу, как одному из наиболее сложных видов переводческой деятельности. В данной работе рассмотрены особенности, приемы и стратегии синхронного перевода, наиболее эффективные упражнения на подготовительном этапе обучения синхронному переводу.*

Ключевые слова – переводоведение, устный перевод, синхронный перевод, навыки синхронного перевода, подготовительные упражнения, теневой повтор (эхо-повтор), прогнозирование, речевая компрессия, переводческий анализ.

Синхронный перевод — это один из наиболее сложных видов устного перевода, при котором переводчик переводит на целевой язык синхронно, одновременно с восприятием на слух речи на исходном языке, в отличие от последовательного перевода, когда переводчик говорит в паузах в речи на исходном языке [1, с.108]. Искусство синхронного перевода используется во время совещаний Организации Объединенных Наций, президентских речей и крупных международных конференций. Это процесс, при котором переводчик интерпретирует то, что говорит ведущий, одновременно с тем, чтобы слушатели получали перевод без промедления. Если переводчик делает паузу, это обычно не более чем на пару слов позади говорящего, и это делается для того, чтобы дать переводчику время как для обработки речи, так и для обеспечения перевода. Синхронный перевод требует больших усилий. Это, несомненно, один из самых сложных языковых навыков для изучения. Тот факт, что кто-то свободно говорит на двух языках, не означает, что он сможет правильно передать нюансы в такой быстро меняющейся среде. Синхронный перевод не дает времени искать в

словаре незнакомые выражения и не дает возможности подумать, как лучше всего переосмыслить неизвестные слова или фразы. Поэтому переводчик должен быть уверен в том, что думает и говорит на лету. Умение быстро импровизировать - важный навык. Также чрезвычайно важно, чтобы переводчик чувствовал себя комфортно, живя и работая в обеих культурах, и мог передать особенности каждой из них словом, тоном и выражением. Другими словами, ему недостаточно просто переформулировать эквивалент на иностранном языке; он должен взять на себя роль актера, способного идеально передать слова говорящего. Поскольку язык тела в разных культурах различается, переводчик также должен чувствовать себя комфортно в передаче физических жестов и интерпретации этих жестов, чтобы донести одно и то же значение до своей аудитории.

Поскольку профессия требует умственных усилий, длительные встречи и технические материалы приводят к утомлению устного переводчика-одиночку, и как следствие этого ухудшают качество устного перевода. Важно помнить, что на международных встречах и конференциях переводчики - это голос говорящего. Аудитория, не понимающая языка говорящего, считает каждое слово переводчика правдивым и точным. Если качество ухудшается по мере того, как переводчик устает, слушатели могут не получить полного воздействия слов исходного говорящего. По этой причине в отрасли принято нанимать двух переводчиков для синхронного перевода. Отлучаясь каждые 15–30 минут, переводчики могут сохранять свежесть и избегать дорогостоящих неправильных интерпретаций.

Синхронный перевод может быть сложной задачей, но все же достижимой. Для людей с правильными языковыми навыками и культурным прошлым синхронный перевод может быть полезным, в частности, переводчик знакомится с большим разнообразием ситуаций, людей и материалов и имеет возможность помочь устранить пробелы в общении и распространить идеи.

Среди упражнений, применяемых в разных школах перевода, чаще всего встречаются: тренинг переключения с языка на язык, тренировка темпа (теневого

повтор), работа над лексикой, компрессия и развертывание, освоение техники переводческой нотации, многоязычная конференция [2, с.28]. Предлагаемые упражнения основаны на опыте, полученном при обучении переводчиков конференц-залов и последовательных переводчиков. Особенно, специальные упражнения, нацеленные на освоение синхронного перевода, помогают преодолеть сложности, связанные с этим видом перевода: работу при сверхдефиците времени; ограниченность последующего контекста; необходимость порождать речь на одном языке одновременно с восприятием на другом; специфику работы в прямом эфире, развитие аналитических методов [2, с.117].

Следовательно, упражнения, разработанные специально для развития навыков синхронного перевода, делятся на те, которые делают упор на двухзадачность, и те, где делается упор на анализ входных данных. Эти упражнения следует выполнять на всех рабочих языках переводчика, начиная с родного или более распространенного языка. Их следует практиковать ежедневно примерно по полчаса за раз, так как навыки синхронного перевода необходимо приобретать со временем, чтобы обеспечить максимальную рутинность.

К примеру, одним из таких упражнений является постановка двойного задания (*dual-tasking exercises*): во время эхо-повтора напишите на листе бумаги что-нибудь совершенно несвязанное. Начните с написания цифр от 1 до 100, а затем в обратном порядке от 100 до 1. Если вы можете сделать это, не пропуская ни одного слова говорящего, считайте по тройкам от 3 до 99, а затем в обратном порядке. Смысл этого упражнения состоит в том, чтобы повысить вашу концентрацию и приучить вас работать над двумя разными задачами одновременно, в рамках подготовки к синхронному переводу, когда вам придется обрабатывать сообщение на исходном языке при создании сообщения на целевом языке. Каждый раз, когда вы доходите до того, что можете легко затенять говорящего при выполнении письменного задания, увеличивайте сложность письменного задания (напишите свое имя, адрес и номер социального страхования; затем скопируйте имена и адреса из телефонной книги и т. д.). С

другой стороны, если вам трудно поспевать за говорящим, и вы едва можете пробормотать несколько слов за раз, вернитесь к предыдущему упражнению, пока не почувствуете себя комфортно. Эти упражнения следует повторять столько раз, сколько необходимо в течение длительного периода времени.

В заключении можно утверждать, что синхронный перевод - это когнитивно сложная задача, но он остается социальным актом общения, выполняемым вживую для реальных людей в определенных ситуациях, говорящих часто технически, непредсказуемо, бессвязно или неправильно, и с большей или меньшей уверенностью, но с конкретными целями и ожиданиями. Не все созданы для синхронного перевода, и никто не должен начинать это обучение без необходимых языковых навыков, общих знаний и способностей; и, исключая временные и чрезвычайные потребности, инструкторы должны сами быть практикующими профессионалами, имеющими доступ к надлежащему оборудованию, установкам, реалистичным материалам и благоприятной институциональной среде. Имея эти предварительные условия и теоретическое понимание последовательных задач, можно направлять слушателей от прочной базовой компетентности в устном (последовательном) выполнении упражнений, которые никогда не бывают искусственными, но с самого начала содержат элементы реализма всей задачи, постепенно повышая когнитивные и лингвистические способности, необходимые для того, чтобы справиться с реальностью, стимулирующей или волнующей современной многоязычной конференции.

Список литературы:

1. Бреус Е.В., Дементьев А.А., Сладковская Е.Н. Синхронный перевод: пути овладения профессией // Тетради переводчика: Научно-теоретический сборник. – Вып.22. – М.: Высшая школа, 1987.
2. Алексеева И.С. Профессиональное обучение переводчика: учебное пособие по устному и письменному переводу для переводчиков и преподавателей. СПб: Издательство «Союз», 2001.

3. Виссон, Л. Синхронный перевод с русского на английский. Приемы. Навыки. Пособия. — М., 2001.
4. Гофман Е. А. К истории синхронного перевода. // Тетради переводчика. — М., 1963.
5. Ширяев А. Ф. Синхронный перевод. — М., 1979.
6. Ширяев А. Ф. Синхронный перевод: деятельность синхронного переводчика и методика преподавания синхронного перевода. — М.: Воениздат, 1979.
7. Зимняя И. А., Чернов Г. В. К вопросу о роли вероятностного прогнозирования в процессе синхронного перевода // Вопросы теории и методики преподавания перевода. — М., 1973.
8. Миньяр-Белоручев Р. К. Как стать переводчиком? — М.: Готика, 1999. — 176 стр. ISBN 5-7834-0035-1
9. Чернов Г. В. Основы синхронного перевода. — М., 1987.
10. Чернов Г. В. Теория и практика синхронного перевода. — М.: Межд. отношения, 1978.
11. Barik H. C. Simultaneous Interpretation: Qualitative and Linguistic Data. // Language and Speech, 1975, vol 18, part 3.
12. Robin Setton. FORUM Revue internationale d'interprétation et de traduction / International Journal of Interpretation and Translation 6(2):173-193, January 2008

ФИО авторов: Коржавов Ш.О., Шопурова Г.О.

Самаркандский государственный медицинский институт

Самарканд, Узбекистан

Название публикации: «ДИНАМИКА РАЗВИТИЯ ЭНДОГЕННОЙ ИНТОКСИКАЦИИ ПРИ ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОМ ТЕРМИЧЕСКОМ ОЖОГЕ»

Аннотация. Ожоговая травма является самой тяжелой из всех видов травматизма, вызывая множественные и длительные нарушения гомеостаза, приводящие к дисфункции органов и систем. Важнейшим звеном местного лечения является воздействие на микрофлору. Ожоговая рана нуждается в антибактериальной терапии с момента возникновения до полного ее закрытия, поскольку колонизация микроорганизмами с развитием гнойного воспаления приводит к тяжелой интоксикации, препятствует заживлению эпидермальных и субдермальных ожогов, ведет к углублению ожоговых ран, лизису и отторжению аутодермотрансплантатов, служит источником генерализации инфекции.

Ключевые слова: интоксикация, эксперимент, термический ожог, эпидермис, дерма, оксиданты.

Актуальность темы. При ожогах в зоне термического поражения происходит образование большого количества биологически высоко активных веществ, медиаторов, которые являются пусковым механизмом для развития местных сосудисто-мезинхемальных изменений, являющийся сутью воспаления. Они включают биогенные амины (гистамин, серотонин), кинины, оксиданты, метаболиты арахидоновой кислоты, цитокины и др.[1].

Известно, что ожоговая травма закономерно сопровождается активацией перекисного окисления липидов (ПОЛ) в различных органах и тканях. В патогенезе глубоких нарушений клеточного метаболизма при ожоговой травме значительная роль отводится активации ПОЛ, сопровождающегося изменением липидного компонента клеточных мембран, а следовательно и проницаемости последних [2].

Среди оксидантов важная роль принадлежит кислородным радикалам – нестабильным метаболитам кислорода, имеющим непарный электрон и потому обладающими мощным окислительным потенциалом. Одним из основных таких радикалов является гидроксильный анион ($-\text{OH}^-$). Он образуется в результате ферментативных реакций. Сразу после ожога образование ($-\text{OH}^-$) происходит в тканях при ишемии и ухудшении их перфузии вследствие нарушений микроциркуляции в области поражения. В результате действия ксантиноксидазы на субстраты ксантина и гипоксантина в присутствии кислорода происходит образование супероксида кислорода (O_2^-) и перекиси водорода (H_2O_2). [6]

Изучения свойств полиглюкозаминных соединений природного происхождения является актуальной задачей медицины, так как данные вещества обладают широким спектром биологической активности. В частности представляет интерес - хитозан и его производные, получаемых из различных

природных объектов. В связи вышеизложенным, цель исследований - изучение молекулярных механизмов антитоксического действия производных хитозана при термической травме.

Материалы и методы. В качестве опытных животных использовали белых беспородных крыс с массой тела 140-160г, которым под эфирным наркозом воспроизводили термический ожог на депилированной поверхности тела, который составлял 20%. Через 1-час после ожога наносили на раны препараты хитозана (хитозан+2%уксус кислота + глутаровый альдегид + фурацилин 1-опытная группа; хитозан+2%уксус кислота + глутаровый альдегид 2-опытная группа), левомеколь (3-опытная группа), физиологический раствор (4-контрольная группа). Препараты наносили однократно во весь срок эксперимента. На 1, 3, 7 и 10 день эксперимента крыс с каждой группы забивали одномоментной декапитацией в холодной комнате при температуре 0 - +2 °С. Собирали кожу с ожоговой раной и кровь. На моделях кожи проводились морфологические и молекулярные исследования. В сыворотке крови определяли интенсивность ПОЛ, СМП и ССЭ [7].

Методы определения интенсивности ПОЛ.

О состоянии ПОЛ в сыворотке крови и гомогенате тканей судили по содержанию малонового диальдегида (МДА). Принцип метода основан на взаимодействии тиобарбитуровой кислоты с малоновым диальдегидом, образующимся при перекислении ненасыщенных жирных кислот, имеющих 2-3 диеновые связи. Расчет содержания продуктов, реагирующих с тиобарбитуровой кислотой проводили с учетом молярной экстинкции малонового диальдегида, равного $1,56 \cdot 10^6$ моль см^{-1} в нмоль МДА/мг белка [3]

Среднемолекулярные пептиды (СМП) определяли по методу Н.И. Габриэляна (2012 г) детекцией надосадка, освобожденного от грубодисперсных белков, который осуществляли после предварительного разведения, при котором к 0,5 мл надосадочной жидкости добавляли 4,5 мл дистиллированной воды. Измерение проводили на спектрофотометре в УФ-свете при длине волны 254 нм. Уровень СМП выражали в единицах, количественно равных показателям экстинкции [4].

Сорбционную способность эритроцитов определяли с использованием реактива 0,025% метиниловый синий, который даёт окрашенный диазопроduct с максимумом поглощения при 630 нм. В качестве стандарта использовали физиологический раствор [5].

Обсуждения результатов. Проведенные эксперименты показали, что через 3 дня термической травмы у подопытных животных сопровождалось серьезными сдвигами в изучаемых показателях сыворотки крови. Так, содержание ССЭ в сыворотке крови выросло на 102,9% по сравнению с контрольной группой, соответственно. Наименьшее увеличение из исследуемых показателей наблюдалось со стороны СМП. На 7 сутки, эксперимента, изучаемые показатели продолжали возрастать, превышая значения контрольных крыс на 113,7; 198,3 и 22,7% соответственно значениям сорбционной способностью эритроцитов, средних молекулярных пептидов. Причем, в большей степени это проявлялось в

содержании средних молекулярных пептидов, значения которых выросло в 2,17 раза по сравнению с его уровнем на 3-й день эксперимента. К концу 10 дня воспроизведения термического ожога отмечалось незначительное увеличение содержания средних молекулярных пептидов (на 0,1%), по сравнению с уровнем этих показателей, наблюдаемых на 7-й день эксперимента. Наблюдались изменения со стороны уровня сорбционной способности эритроцитов в сыворотке крови. Однако, изучаемые показатели достоверно превышали нормативные значения на 53,2; 60,2 и 472,9%, соответственно ССЭ, СМП [7].

Таким образом, экспериментальный термический ожог проявляется существенными сдвигами не только содержанием молекулярных пептидов, но и сорбционной способностью эритроцитов. В наших экспериментах 3 - дневной термический ожог приводило к увеличению МДА на 196,8% соответственно. К концу седьмого дня эксперимента термического ожога привело к увеличению содержания МДА в сыворотке крови на 198,3%, а на 10-сутки содержания МДА возрос на 205,1% соответственно со сроком семь дней.

Таким образом, полученные данные подтверждают, что экспериментальный термический ожог сопровождается накоплением конечного продукта перекисного окисления липидов в сыворотке крови. Наблюдаемая активация ПОЛ свидетельствует об увеличении образования реакционно-способных радикалов. Как видно из представленных результатов в таблице-3 на 1 сутки эксперимента и после при 3 дневного лечения в первой группе содержание ССЭ уменьшается на 0,89% по сравнению с животными контрольной группы после 3-х дневного лечения. Отмечается явная тенденция к нормализации их уровня на 7-ой и 10-й день лечения. Уровень ССЭ у леченных животных 1-ой группы на 47,4 и 24,5% превышает таковой у контрольных животных. При лечении в течении 3-, 7- и 10-и дней животных второй группы, показатель ССЭ был ниже показателей контрольной группы на 8,1; 14,4 и 32,9% соответственно. Этот эффект отличается у животных группы сравнения – левомеколь. Снижение ССЭ под действием левомеколя у леченых крыс на 3-е сутки лечения составляет 2,9%. В тоже время сорбционная способность эритроцитов у крыс леченных левомеколем превышает уровень контрольных на 8,9 и 21,9% на 7- и 10-е сутки лечения соответственно. При коррекции экспериментальной термической травмы в 1-ой группе отмечалось снижение СМП на 10,4; 41,3 и 57,4% на 3-, 7- и 10-й день коррекции, в то время под действием препарата они уменьшились в эти же сроки на 2,1; 60,6 и 82,2% соответственно. Менее существенно изменялось содержание СМП у 2- и 3-ий исследуемой группы. Коррекция препаратами 2- и 3-группы на 3-й день лечения было ниже показателей контрольной группы в 1,09 и 1,05 раза, на 7-е сутки в 1,85, 1,12, на 10-й день коррекции в 13,0 и 5,7 раза соответственно. В результате проведенных экспериментов установлено, что впервой опытной группе уже через 3- дня снижается конечный продукт ПОЛ в сыворотке крови на 41,6%, и составляло $10,14 \pm 1,61$ нмоль/мл, а через 7- и 10 дней лечения его снижение составляло 60,2 и 64,4% по сравнению с контрольной группой.

Таким образом, лечение экспериментальной термической травмы хитозаном в течение 10 дней практически нормализует показатели средних молекулярных пептидов и сорбционную способность эритроцитов, тогда как под действием левомеколя лишь показатели средних молекулярных пептидов. Эти данные свидетельствуют, что эффективность антитоксического действия хитозана несколько выраженнее, чем у левомеколя. Наряду с этим у крыс с экспериментальной термической травмой второй опытной группы не вызывает выраженную стимуляцию содержания продуктов перекисного окисления липидов. На 3-й день его применения содержание МДА в сыворотке крови снижается на 55,3%, на 7-сутки на 38,6%, а через 10 дней лечения по сравнению с контрольной группой понижен на 40,0%. Отмечалось небольшое снижение содержания МДА на 3- и 7-е дни эксперимента по сравнению с контрольной группой. Они достигали $17,32 \pm 1,74$ и $13,24 \pm 0,23$ нмоль/мл при коррекции левомеколем; $7,87 \pm 0,17$ нмоль/мл на 10-й день коррекции соответственно. Этот показатель у животных интактной группы составлял $5,85 \pm 0,49$ нмоль/мл, а у контрольной – $17,85 \pm 0,51$ нмоль/мл. Снижение уровня МДА под действием исследуемых препаратов как на 3, так и 7- и 10-й день применения было статистически достоверным по отношению к контрольной группе. Однако снижение уровня МДА под действием хитозана было более существенно по сравнению с левомеколем и эта разница была также статистически достоверна.

Таким образом, проведенные исследования показывают, что изучаемые препараты способствуют нормализации нарушенных воспроизведенной экспериментальной процесс эндогенной интоксикации содержания МДА. Десятидневное применение хитозана полностью нормализует содержание конечного продукта перекисного окисления липидов – малонового диальдегида в сыворотке крови. Эффективность левомеколя была менее выраженной, наблюдалась и полная нормализация малонового диальдегида лишь на 10-й день коррекции.

Выводы. Полученные результаты показали, что коррекция экспериментального термического ожога у животных исследуемыми препаратами в течение 3-, 7- и, особенно, 10 дней приводит к существенному снижению показателей ССЭ, СМП, что указывает на более выраженный антитоксический эффект изучаемых препаратов. Необходимо отметить, что коррекция изучаемой патологии в группах применяющие хитозан наиболее выражено, снижаются изучаемые показатели по сравнению с группой сравнения. Из вышеуказанных показателей следует, изучаемые препараты наиболее эффективно действуют на содержание ССЭ, СМП при коррекции в течение 10 дней. Хитозан превосходит левомеколь по своему действию. Полученные данные свидетельствуют, что хитозан и левомеколь на ПОЛ организма действует одинаково, но хитозан по сравнению с левомеколем, оказывает более выраженное антитоксическое действие при термическом ожоге, особенно при лечении в течение 10 дней его введения и оно выражалось в снижении содержания МДА.

Литература

1. Инчина В. И., Зорькина А. В., Ерофеева М. В., Морозов М. Ю. Перспективы применения антиоксидантов в клинической медицине //Наука и инновации в Республике Мордовия: Материалы IV Республиканской науч.- практич. конф. (22 – 24 декабря 2014 г.). – Саранск, 2015. – С. 367 – 370.
2. Афанасьева, А.Н. Сравнительная оценка уровня эндогенной интоксикации у лиц разных возрастных групп А.Н.Афанасьева Клин. лаб. диагн. 2016.-№6.-С. 11-12.
3. Коробейникова Э.Н. модификация определения продуктов перекисного окисления липидов в реакции с тиобарбитуровой кислотой.//Лабораторное дело.-2019.-С.8-10.
4. Арипов А.Н., Фесенко Л.М. Клиническая биохимия. Методы // Издательство медицинской литературы имени Абу Али ибн Сино. – 2010. – с. 59-61.
5. Тугайбаев Г.С. и соавт. Метод определения сорбционной способности эритроцитов // Лабораторное дело. – 2011. - №3. - С. 32-34.
6. Santos X., Castilla C., Martin M. et al. Role of leukotrienes in the physiopathology of the response to experimental burn. Ann. of burns and fire disasters, v.XIV - n.2- p.90-93, June 2020.
7. Williams B.G., Blattner F.R., 2010. Bacteriophage λ vector for DNA cloning. In: Genetic engineering (Setlow J.K. and Hollaender A., eds.), vol. 2, p. 201, Plenum Press, New York.

ФИО автора: Каримов Мурод Эргашевич

Ўзбекистон халқаро ислом академияси,

“Исломшунослик” 1-босқич магистранти

Название публикации: «АБУ ЗАЙД ДАБУСИЙ ХИЛОФ ИЛМИНИНГ АСОСЧИСИ»

***Annotation:** This thesis provides information about the life of Abu Zayd Dabusi, the founder of Islamic comparative law, his scientific activities and books, in particular, the scholar's work "Tasis un nazar", its structure, its importance in Islamic comparative law. He compared the views of Hanafi scholars with those of other scholars.*

***Basic terms:** contradictory science, jurisprudence, Islamic law, rules of method, comparative jurisprudence, Hanafi scholars.*

Ҳозирги кунда бой илмий меросимизни ўрганиш, буюк олимларимизни асарларини ўзбек тилига таржима қилиб, халқимизга етказишда кенг имкониятлар мавжуд. Ҳар бир илмни асл манбалардан олиб, уни тадқиқ қилиб ўрганиш ҳар замонларда ҳам аҳамиятли бўлган.

“Ўзбекистонда истиқлол туфайли мамлакат аҳолиси, айниқса, ёш авлодни диний маърифатли қилиб тарбиялашда мазҳабларга бўлган муносабат маданиятини шакллантириш муҳим ўрин тутди. Ушбу масала диний қадриятларнинг тикланиши билан боғлиқ фаол жараёнлар кечаётган бугунги кун учун, айниқса, долзарбдир. Исломдаги фикҳий мазҳабларнинг моҳияти ва шаклланиш шароитлари ҳақида етарли билимлар бериш, ёш авлодда ҳанафий мазҳабига бўлган муносабат маданиятини шакллантириш серқирра ва мураккаб жараён бўлиб, унинг муваффақияти, кўп жиҳатдан, шу соҳадаги услубий ёндашувларнинг илмийлиги ва чуқур ўйланганлиги билан белгиланади”.⁷³

Исломий илмларда ёзилган асарлар билан танишар экансиз, бунинг ортида олимларимизнинг жуда катта илмий салоҳияти ва машаққятли меҳнатларини кўрасиз. Илм соҳаларида бизнинг юртнинг олимларини сони ва асарларини кўплиги, ўз соҳаларида пешқадам эканликлари ва маълум илм соҳаларига асос солганликлари кишига фахр туёғусини беради.

Шундай олимлардан бири 978 йил Самарқанд ва Бухоро оралиғидаги Дабусия шахрида таваллуд топган Абу Зайд Убайдуллоҳ ибн Умар ибн Исо

⁷³ Ҳ.Аминов, С.Примов. Ҳанафий фикҳи тарихи, манбалари ва истилоҳлари. -Т: “Мовароуннаҳр”, 2017. 85-бет.

Дабусийдирлар. У зот “Бухоронинг еттита қозилари”⁷⁴дан бири бўлиб, илмий салоҳияти ва дунёқарашида “зарбул масал” қилинадиган олим эди. Илмни машҳур фақиҳ, шайх, имом Абу Жаъфар Уструшонийдан ўрганди. У зот илмни силсилавий равишда Абу Бакр Муҳаммад ибн Фазлдан, у Устоз Абдуллоҳ Сайдамутийдан, у Абу Хафс Сағирдан, у отаси Абу Хафс Кабирдан, у Имом Муҳаммаддан, у Абу Ҳанифа раҳимаҳуллоҳлардан ўрганган.⁷⁵

Илмлар тарихи ҳақида сўз юритган олимларнинг барчаси, имом Абу Зайд Даббусий «хилоф илми»нинг асосчисидир, дейдилар.

“Хилоф илми”ни таърифи: “хилоф” фикҳий илмлардан бир илм бўлиб, у орқали шаръий далилларни келтириш, шубҳаларни дафъ қилиш ва хилофга сабаб бўлган далилларни солиштириб кўриш кайфияти ўрганилади”.⁷⁶

“Хилоф илми”ни яна бир номи “назар илми” бўлиб, ҳозирда кўпроқ “фикҳул муқорин”-киёсий ҳуқуқшунослик ёки мазҳабшунослик, деб аталмоқда.

“Хилоф илми” ҳақидаги китобларни икки қисмга бўлиш мумкин: Биринчи қисмда имомларнинг барча ихтилофларини қамраб олишга ҳаракат қилинади. Баъзиларида ихтилофчиларнинг далиллари келтирилади, баъзиларида келтирилмайди. Бу қисмга Абу Ханифанинг “Ихтилофи саҳоба” асарини мисол қилиш мумкин.

Иккинчи қисмда асосий масалалар, уларнинг келиб чиқиш сабаблари ва уламолар далилларни олган манбаълари ҳақида сўз юритилади. Абу Зайд Даббусийнинг «Таъсийсун-назар фий ихтилофил фуқаҳо» (Фақиҳлар ихтилофидаги қарашларни асослаш) номли асари ҳам шу қисмдаги китоблардандир. Бу асарда ханафий мазҳаби олимларини ўзаро, шунингдек моликий ва шофеъий мазҳаб имомларининг орасидаги ихтилофли масъалалар баён қилинган.

Китобни муқаддимасида муаллиф қуйидагиларни айтади:

“Фақиҳларимиз ихтилоф қилган масъалаларга назар солиб, улар саккиз қисмга тақсимланганлигини топдим:

1. Абу Ханийфа раҳимаҳуллоҳ билан шогирдлари Муҳаммад ибн Хасан ва Абу Юсуф ибн Иброҳим Ансорий р.а.лар ўртасидаги хилоф.

⁷⁴ Бухорода қозилик қилиб донг таратган, ўзларини илму маърифати, таквosi, парҳезкорлиги ва адолати билан бошқа қозилардан ажралиб турган етти нафар қози. Мазкур қозилар турли даврларда ўтган бўлсаларда, бироқ қабрлари бир жойда Бухородаги “Чор Бакр” мажмуасининг шарқий тарафида.

⁷⁵ Абу Зайд Даббусий. Таъсисун назар. -Байрут: “Дар ибн Зайдун”, 7-8-бетлар

⁷⁶ Шайх Муҳаммад Содик Муҳаммад Юсуф. Фикҳий йўналишлар ва китоблар. -Т: “Шарқ”, 2011. 170-бет.

2. Абу Ханийфа ва Абу Юсуф р.а.лар билан Мухаммад ибн Хасан р.а. ўртасидаги хилоф.
3. Абу Ханийфа ва Мухаммад р.а.лар билан Абу Юсуф р.а. ўртасидаги хилоф.
4. Абу Юсуф р.а. билан Мухаммад р.а. ўртасидаги хилоф.
5. Учта олимларимиз: Мухаммад ибн Хасан ва Хасан ибн Зиёд р.а.лар билан Зуфар р.а. ўртасидаги хилоф.
6. Мазҳаб олимларимиз билан пешқадам Имом Молик ибн Анас р.а.лар ўртасидаги хилоф.
7. Учта олимларимиз: Мухаммад ибн Хасан, Хасан ибн Зиёд ва Зуфар р.а.лар билан ибн Аби Лайло р.а. ўртасидаги хилоф.
8. Учта олимларимиз билан Абу Абдуллоҳ имом Қураший Мухаммад ибн Идрис Шофеъий р.а. ўртасидаги хилоф.

Бу саккиз қисмларни ҳар бирини бобларга ажратдим ва ҳар бир боб учун усул қоидасини келтирдим. Усул қоидаларга доир мисоллар ва қарашлардан бир мисолни иқтибос қилиб келтирдим. Ушбу саккиз қисмлардан кейин қўшимча қисмда турли хилоф масъалаларини қамраб олувчи усул қоидаларини ҳам келтирдим. Саккизта қисмларда хилоф қилган олимлардан ташқари Иброҳим Наҳаъий, Суфёни Саврий, Авзоъий, Шаъбий ва бошқа олимларни сўзларини ҳам келтирдим. Гапни чўзилиб кетишини истамаганим учун “қавл” ва усул қоидаларидаги мақсадни зикр қилишни тарк қилдим. Усул қоидаларини аниқлаш учун келтирилган мисолларни ортиқча шарҳлашга киришмадим”.⁷⁷

Ҳанафий мазҳабида усул қоидалари мазҳабнинг мужтаҳид олимлари қилган ижтиҳодлари асосида ишлаб чиқилган. Яъни уларни фикҳий масъалаларга берган жавоблари асосида олимлар усул қоидаларини ишлаб чиққанлар. Чунки ҳанафий мазҳаббошилари имом Шофеъий каби усул қоидаларига доир алоҳида асарлар қолдиришмаган.

“Ҳанафий мазҳабида илк фикҳий қоидалар Мухаммад Шайбоний ва Абу Юсуф раҳимахуллоҳнинг китобларида тарқоқ ҳолда учрайди. Улардан 17 тасини биринчи марта ўнинчи асрнинг таниқли ҳанафий олими Абу Тоҳир Даббос

⁷⁷ Абу Зайд Дабусий. Таъсисун назар. -Байрут: “Дар ибн Зайдун”, 9-11-бетлар.

ишлаб чиққан. Унинг замондоши Абул Ҳасан Кархий мазкур қоидаларни кўпайтириб 37...тага етказган”⁷⁸.

Абул Ҳасан Кархий⁷⁹нинг бу асари фикҳий қоидалар бўйича энг биринчи китоб ҳисобланади. Абу Зайд Дабусий “Таъсисун назар” асарини ёзишда ушбу китобдан фойдаланган. Китобининг биринчи қисмини: “Абулҳасан Кархий раҳимаҳуллоҳга айтиб ўтганига биноан Абу Ханифа раҳимаҳуллоҳга назнида асл (қоида): **“фарзни аввалда ўзгартирадиган нарса, охирида ҳам ўзгартиради”**⁸⁰, деб бошлайди.

Абу Зайд Дабусийнинг бу китоби саккизта асосий ва битта қўшимча қисмдан иборат. Қисмлар усул қоидалари асосида бобларга бўлинган. Ҳар бир бобда усул қоидасига оид кўплаб мисолларни келтирилган. Биринчи бобни ўзида ўн иккита мисолни кўриш мумкин.

Асарни таркибий тузилиши: биринчи қисмда 21та боб ва шунча қоида, иккинчи қисмда 4та боб ва қоида, учинчи қисмда 3та боб ва қоида, тўртинчи қисмда 4та боб ва қоида, бешинчи қисмда 8та боб ва қоида, олтинчи қисмда 2та боб ва қоида, еттинчи қисм 5та бобо ва қоида, саккизинчи қисмда 26та боб ва қоида, қўшимча қисмда 12та боб ва қоида, жами 85та боб ва шунча қоидалардан иборат.

Шунингдек олимнинг фикҳ илмига бағишлаб ёзилган “Тақвим ул-адилла” (“Далилларни баҳолаш”), “Китоб ул-асрор фил-усул вал-фуруъ” (“Фикҳ илми асослари ва тармоқлари сирлари ҳақида китоб”), “Ал-амад ул-ақсо” (“Энг олис мақсад”) деб номланган асарлари алоҳида ажралиб туради.

“Ибн Халдун: “Ҳанафий имомларидан Абу Зайд Дабусий қиёс бўйича барчадан кўра кенг кўламли асарлар яратди, бу илмга тегишли бўлган барча баҳс-мунозараларга яқун ясади. Уни биринчи бўлиб илмий асос билан қуроллантирди. Бу жасорат туфайли усул ул-фикҳ илми мукаммал даражага кўтарилди, унга тегишли масалалар ечимини топди, қоидалар тартибга келтирилди. Аллома мусулмон оламида фикҳ илмининг пешқадамларидан бирига айланди”, деб ёзган эди. Кейинги давр алломаларининг барчаси Дабусийнинг усул илмидан фойдаланган ҳолда асарлар яратдилар. XX асрнинг атоқли тадқиқотчиларининг фикрича, эндиликда дунё ҳуқуқшунослиги ривожига асосида ҳам аллома кашф этган усул илми қоидалари муҳим манба бўлиб хизмат қилмоқда”⁸¹.

⁷⁸ Ҳ.Аминов, С.Примов. Ҳанафий фикҳи тарихи, манбалари ва истилоҳлари. -Т: “Мовароуннаҳр”, 2017. 261-бет.

⁷⁹ Убайдуллоҳ ибн Ҳасан ибн Даллол ибн Валҳам. Ҳижрий 260-340 йилларда яшаб ўтган.

⁸⁰ Абу Зайд Дабусий. Таъсисун назар. -Байрут: “Дар ибн Зайдун”, 11-бет.

⁸¹ www.adolatgzt.uz/society/5279

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. *Абу Зайд Дабусий. Таъсисун назар. -Байрут: “Дар ибн Зайдун”, 7-8-бетлар.*
2. *Ҳамидулло Аминов, Соатмурод Примов. Ҳанафий фикҳи тарихи, манбалари ва истилоҳлари. -Т: “Мовароуннаҳр”, 2017. 85-бет.*
3. *Шайх Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф. Фикҳий йўналишлар ва китоблар. - Т: “Шарқ”, 2011. 170-бет.*
4. *Абу Зайд Дабусий. Тақвимул адилла. -Байрут: “Дарул кутубул илмийя”, 2001.*
5. www.adolatgzt.uz/society/5279

ФИО автора: Максутбекова Умида Артыковна

Ташкентский городской Учетепинский р-н Учитель русского языка школы-193

Название публикации: «СПОСОБЫ ВЫРАЖЕНИЯ ПОЛА В ЯЗЫКАХ МИРА»

Аннотация: В статье рассматриваются средства выражения пола в языках мира, демонстрируются фонетические, лексико – семантические, аффиксативные, синтаксические, а также составные средства выражения пола – семантические и синтаксические, лексические и морфологические.

Ключевые слова: гендер, пол, гетерономия, сингармонизм, ударение, лексема – отличительная, агглютинация, синтаксические средства, валентность, конверсия, транспозиция.

Annotation: The article examines the means of gender expression in world languages, demonstrates the phonetic, lexical and semantic, affixative, syntactic, as well as compound means of gender expression – semantic and syntactic, lexical and morphologic.

Key words: gender, sex, heteronomy, synharmonism, accent, lexeme – distinctive, agglutination, syntactic means, valency, conversion, transposition.

В последнее время в отечественной лингвистике все чаще используется заимствованный из английского языка термин гендер, который в родном языке употребляется для обозначения одной из грамматических категорий – категории рода. Однако в мировой лингвистике значение этого термина рассматривается шире. Вот его определение в одном “сексологическом слове”; “Социальный пол, различия между мужчинами и женщинами, зависящие не от биологических, а от социальных условий (общественное разделение труда, специфические социальные функции, культурные стереотипы и т.д.)”. Однако поскольку мы исследуем выражение в языках мира биологического пола живых существ, охватывая лишь лингвистику, мы решили использовать традиционный термин пол, как более конкретно обозначающий рассматриваемое в статье явление.

“Нет в мире ни одного языка, где обозначение пола не могло бы получить того или иного языкового выражения”. Анализ научных работ по изучению выражения пола в языках мира показал, что существуют следующие способы выражения пола.

Фонетико-фонологический способ подразумевает выражение пола путем количественного или качественного изменения определенной фонемы в слове. Фонетический способ (абпаут) реализуется с помощью “флексии основ” или “внутренней флексии”. Рассмотрим следующие виды фонетического способа обозначения различия пола;

а) изменение согласного звука в основе слова, в результате которого выражается понятие противоположного пола. Например, в Охроно – енисейских памятниках слово *baghat* имело значение “старика”, а с изменением конечного согласного стало обозначать противоположный пол: *bagham* – старуха. Или же *lur* (сын) – *fun* (дочь);

б) изменение гласного звука в основа для обозначения различия пола. Например, в финно – угорском языке *ukko* (старик) – *akka* (старуха); *hapan* (второй сын) – *hapan* (вторая дочь); *sun* (брат) – *sin* (сестра); на языке тукано *zibae* (мальчик) – *zibao* (девочка).

в) характерное фонетическое явление тюркских и монгольских языков – сингармонизм – также один из способов выражения пола. Например, в маньчжурском языке *амака* (свекор), *арсалан* (тигр) – *эрсэлэн* (тигрица), *амила* (семя) – *эмилэ* (самка).

г) акцент – один из фонологических способов выражения пола. Например, в афарском языке кушитской семьи если существительное оканчивается на гласный звук с акцентом, то оно относится к женскому роду, если на согласный звук или гласный без акцента – то к мужскому роду.

В узбекском языке не отмечены случаи обозначения пола путем перехода других частей речи в класс существительных. Хотя в других языках зафиксированы подробные случаи. Например, М.Абдуллаев отмечает, что в каракалпакском языке числительное жигирма бес ўағым усым кунде келсе (К.Султонов).

Вданном способе обозначения пола слово, щбозначающее признак, начинает обозначать само название, что связано с явлением эллипсиса, при котором определение выполняет функцию определяемого. В заключение отметим, что проблема выражения пола, сколь бы древней она не была (она рассматривалась еще в древнегреческой грамматике), актуальна и в наши дни. Исследование способов обозначения пола в языках мира показывает, что наряду с использованием универсальных способов существуют и специфические, как например, сингармонизм в маньчжурском или акцент (ударение) в афарском языке, которые являются примерами лингвистической пестроты или лингвистического разнообразия.

Литература:

1. Узбек тилининг изохли лугати. 5 жилдлик. Тошкент, 2008
2. Абдуллаев М. Грамматический род как лингвистическая категория. Канд.дис. – Нукус, 2008
3. Пашков Б.К. Маньчжурский язык. – М.: Изд-во восточной литературы, 1963
4. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М., 1969
5. dic.academic.ru
6. bruma.ru
7. Кононов А.Н. Грамматика языкатюркских рунических памятников (VII-IX вв). – Ленинград: Наука, 1980

ФИО авторов: Кошуева Майниса Жумаевна (ф.и.к., доцент)

Кыргыз филологиясы жана журналистика факультети

Ош мамлекеттик университети

Урустамбаева Жылдыз (магистрант)

Кыргыз филологиясы жана журналистика факультети

Ош мамлекеттик университети

Название публикации: «УБАКЫТТЫ БИЛДИРГЕН СӨЗДӨРДҮН
ЛИНГВИСТИКАЛЫК ТАБИЯТЫ»

УДК: 81' 38

Аннотация: Макалада биз талдоого алган убакытты билдирген сөздөр жана сөз айкаштарынын кыргыз тилиндеги арбындыгы, буларды семантикалык жактан гана эмес, этимологиялык жактан изилдөөгө муктаждыгы, аталган маселеге илимий деңгээлде иликтөө жүргүзүп, маани-маңызын чечмелөөнүн практикалык мааниси жана алардын оозеки жана жазма кепте да тейлөө масштабы кеңири экендигинин зарылдыгы анализга алынды, себеби убакытты билдирген лексикалык каражаттарды эл массасы так түшүнүп, орундуу колдонууну өздөштүрө элек. Убакыт-мезгилди билдирген сөздөр жалпы жонунан, убакытты билдирип, маанилик жактан жалпылыкты түзсө да, дайыма бирин экинчисинин ордуна колдонууга болбойт. Ал сөздөрдүн айрымдары жалпы орток төл сөзүбүз (чак, кез, учур ж. б.) болсо, айрымдары араб жана фарс тилинен келип кирген сөздөр болуп саналат, мына ушул сыяктуу маселелер да каралды.

Ачкыч сөздөр: *убакытты билдирген сөздөр, түшүндүрмө сөздүк, лексикалык каражаттар, сөз айкаштары, көркөм стиль, көркөм боектуулук.*

Жогоруда белгилегенибиздей, адам баласы убакыт жана мейкиндиксиз өмүр кечире албай тургандыгы жалпыбызга маалым. Ал эми ар бир эл өзүнүн жашоо ыңгайына, шартына, дүйнө таанымына жараша убакытты белгилеп келишкен. Буга байланыштуу атактуу философ, лингвист В.Гумбольддун: “Ар түрдүү тилдер деген - бул бир эле нерсенин ар түрдүү белгилениши эмес, бул - ошол нерсени ар башка көрүү...” деген сөзү убакытты туюндурган лексикалык каражаттарга да тикеден-тике тиешелүү. Бирок мындан бир эле күн же түн деген түшүнүктү бир башка, экинчиси андан бөлөкчө кабыл алган деген пикир жаралууга тийиш эмес. Бир эле түшүнүктү адам өз жашоо ыңгайына, турмуш тиричилик шартына ж.б. ушул өңдүү жагдайларга байланыштуу, түрдүүчө белгилешкендиги жөнүндө гана сөз болушу абзел. Кыскасы, ар бир элдин лексикасы, ал улуттун ой-жүгүртүүсүн, жашоо шарттарын, маданий түзүлүшүн дүйнөгө көз карашын, диний ишеним системасын чагылдыргандыктан, булардагы бөтөнчөлүктөр тилде да көрүнөрү бышык. Мындай өзгөчөлүк айрыкча убакытты туюндурган сөздөрдө айкын көрүнөт. Тактап айтканда, кыргыз тилиндеги убакытка байланыштуу сөздөр бүгүнкү күндө тил илими талап кылган актуалдуу темалардын бири болуп эсептелет. Себеби, бул сөздөр илимде лингвистикалык жана этнографиялык өзгөчөлүктөрдү алып жүргөн элементтер болуп эсептелет.

Кыргыз тили илиминде саат, күн, ай, жыл аталыштары сымал убакытты билдирген сөздөр адам-табият байланышынын тегерегинде тарыхый өнүгүштүн натыйжасында пайда болгон. Бул жерде мындай бир суроону эске алуу зарыл: убакытты билдирген сөздөр турмуштук муктаждыктан пайда болгонбу, же ал ойду көркөм (элестетүү) берүү зарылдыгынан улам пайда болгонбу? Бирок биздин оюбузча, аталган темага байланыштуу сөздөр көркөмдүк зарылдыктан эмес, турмуштук муктаждыктан жаралган. Анткени мурда убакытты так көрсөткөн чен өлчөм (саат) болбогондуктан, аны конкреттүү берүү зарылдыгынан улам убакытты билдирүүчү сөздөр пайда болгон. Мисалы, *чай урттам, күн аркан бою көтөрүлдү, күн батарда, күн кылтайганда, күндүн*

мурду көрүнгөндө, короз кыйкырган маалда сыяктуу . сөздөрдө жана сөз айкаштарын алууга болот. Кийин бул өңдүү сөз айкаштарынын айрымдарды элестетүүлүк касиетке ээ болуп калса, айрымдарды мындай касиетке ээ болбосо да ажырагыс биримдикте колдонулуп жүрөт. Негизинен, кыргыз тилиндеги убакытты туюндурган сөздөр жана сөз айкаштарын жалпы жонунан, төмөндөгүдөй эки чоң топко бөлүп кароого болот.

1.Жалпы эле убакытты туюндурган сөздөр жана сөз айкаштары;

2.Күн-түн аралыгын билдирген сөздөр жана сөз айкаштары.

Кыргыз тилиндеги убакытты билдирген сөздөр кыргыз лексикасында орду чоң жана өзүнчө илимий иликтөөгө алууга зарылдыгы бар маселелерден болуп саналат. Бул багыттагы маселе окумуштуулардын көз жаздымында кала элек, тескерисинче кызыгууну пайда кылгандыгын жарык көргөн эмгектерден байкоого болот. Алсак, проф. А.Муратов кыргыз тилиндеги убакытты, мезгилди билдирүүчү сөздөрдүн 40 түрүн белгилеген. Алардын *бүлбүл, таң куланөөк, таң (күн батар), апак-шапак, чыгыш агарган, супасаадак, таңкы азан, короз кыйкырган, күн кылтайган, күн чыккан, күн аркан бою көтөрүлгөн, күн кулач көтөрүлгөн, күн текши тийген, шашке, улуу шашке, жалган түш, чын түш, түш, чак түш, түш оогон, сарт бешим, бешим, дигер (бешим кеч), дигер, күн батар, күүгүм, шам, ак шам, иңир, үрүл-бүрүл, куптан, жатар, жылдыз чыккан, текши уйку, түн ортосу, түн оой, түн каракчы, таң каракчы, таңга жуук, таң атар* деп 40 түрүн атаган⁸².

Бул аталыштардын кээ бирлеринин маанилери түшүндүрмө сөздүктөрдө чечмеленген⁸³.

⁸² Кыргыз адабиятын окутуу: теориясы жана практикасы, 550-б.

⁸³ Кыргыз тилинин түшүндүрмө сөздүгү. –Ф.: Avrasia press. 2015.; Кыргыз тилинин түшүндүрмө сөздүгү. –Ф.: Мектеп. 1984.

1. *Булбул* - даана жана ачык көрүнбөгөн , ачык-айкын эмес, жарык нурлуу эмес, күңүрт (КТТС, 1984, 202-б.);
2. *Таң куланөөк* – таң атып келе жатканда, үрүл-бүрүл мезгил (КТТС, 2015, 454-б.);
3. *Күн батар* – күндүн батыш тарапкы кыйырдан ары карай кетиши (2015, 124-б.);
4. *Ак шам* –күн батып каш карайган мезгил (1984, 54-б.);
5. *Бешим* – түш оогондон кийинки мезгил (1984, 175-б.);
6. *Таң* – түн каракчысы тарап, айланага жарык тараган кез (2015, 454-б.);
7. *Таң каракчы* – таң атарга жакын калган, таң агарып келе жаткан убак (2015, 454-б.);
8. *Таң атуу* – таң ата баштоо, таң жээк салуу, таң сүрө баштоо (2015, 454-б.);
9. *Түш* – күн чыккандан батканга чейинки мезгилдеги убакыттын дал ортосу, болжол менен күндүзгү саат 12ге туура келет (2015, 559-б.);
10. *Жалган түш* – түшкө жакындап калган кез (1984, 289-б.);
11. *Чак түш* – Күн как төбөгө келген мезгил (2015, 627-б.);
12. *Шашке* – убакыт өлчөмү, эртең мененки убак, күн көтөрүлгөн маал (2015, 710-б.);
13. *Күүгүм* – күн баткандан кийинки, түш киргенге чейинки караңгы түшө баштаган мезгил, каш карайып, көз байланган кез(1984, 135-б.);
14. *Супасаадак* – таң атуу, таң жарыгы (2015, 413-б.);
15. *Үрүл-бүрүл* – боз мунарык таң агаргандагы, түн кирердеги күңүрт жарык (2015, 606-б.);

16. *Куптан* – мусулмандар үчүн парз болгон беш убак намаздын акыркысы (2015, 96-б.);

17. *Текиши уйку* – баары, бирдей, бир катар (2015, 474-б.);

Убакытты билдирген сөздөрдү жана сөз айкаштарын өзүнчө таблица түрүндө бөлүп көрөлү:

№	Убакытты билдирген сөздөр	Убакытты билдирген сөз айкаштары
	<i>бүлбүл, таң (күн батар), апак-шапак, супасаадак, шашке, түш, дигер (бешим кеч), дигер, күүгүм, шам, иңир, үрүл-бүрүл, куптан, жатар ж.б.</i>	<i>таң куланөөк, чыгыш агарган, таңкы азан, короз кыйкырган, күн кылтайган, күн чыккан, күн аркан бою көтөрүлгөн, күн кулач көтөрүлгөн, күн текиши тийген, улуу шашке, жалган түш, чын түш, чак түш, түш оогон, сарт бешим, бешим, күн батар, ак шам, жылдыз чыккан, текиши уйку, түн ортосу, түн оой, түн каракчы, таң каракчы, таңга жуук, таң атар ж.б.</i>

Булардын ичинен убакытты туюнткан сөздөргө көңүл бурсак, жогорудагы таблицада алардын кээ бирин гана чагылдырдык. Убакытты билдирген сөздөр көркөм чыгарманын бардык жанрларында да кездешет.

Мисалы: *Таң* атканы качан, - деди Тумар Жайнагүл киргенде. (“Чоочун киши”, 56-б.). Айыл түгөл уйкуда. *Түн* коюну тынч. Терезелер караңгы. Айыл үстүндөгү айдоо тараптан трактордун татыраганы угулат. (“Гүлсарат”, 64-б.).

Таң салкын, сулуу тыптынч уктап жатат,

Төгүлгөн кара чачы, жаздык жайнап.

Көшүлгөн көркөмүнө көөнүм толуп,

Ойготпой ойго кетип, турдум байкап. (“Уйкудагы сулуу”, 53-б.). Биздики элден обочо, жалгыз тамдын түбүндөгү жалгыз кара үй эле. *Шашке* кез. Биз төшөктөн жаңы туруп жатканбыз. (“Узак жол”, 5-б.). Арабакечтер сай сымал өрөөн менен жүрүп отурушуп *кечкурун* Лаңгардан өтүштү. Бирок, тиги, артта калган, кичинекей суунун боюндагы беш-алты түп дарак, жаман тегирмен, ичиндегиси сыртынан көрүнгөн кара алачык турган жер Лаңгар аталарын Каныбек билбей кетип баратат. (“Каныбек”, II т., 280-б.). Бая *түш ченде*, “Э, чу дегеле, *дигерден* мурда Лаңгардан өтүп кетели” деп алдыңкы арабакеч айткандан улам, Каныбек өз арабакечинен Лаңгарди сурагысы келди. (“Каныбек”, II т., 280-б.).

Жогоруда убакытты билдирген сөздөр кептик жагдайга жараша түрдүү кырдаалдарды түшүндүрүүдө колдонулду. Убакытты билдирген *таң* сөзү 1-сүйлөмдө эрте мененки убакты, эл текши тура элек убакты, күндүзгү мезгилдин башталышын билдирүүдө колдонулса, 3-сүйлөмдө жай мезгили болсо да, күн чыга электеги салкында сулуунун мемиреп уйкуда жаткан абалын туюнтууда колдонулду. Тактап айтканда, бирдей эле түшүнүккө ээ болгон *таң* сөзү түрдүү кырдаалды жаратууда каражат катары пайдаланылды. Көркөм тексттерде убакытты билдирген сөздөр убакыттын тактыгын же дал ошол убакты колдонуу зарылдыгын түшүндүрүүдө лексикалык каражат катары кызмат кылат. Бирок убакытты билдирген лексикалык каражаттарды эл массасы так түшүнүп, орундуу колдонууну өздөштүрө элек. Мындай көрүнүштөр жаштар эле эмес, улуу муундун өкүлдөрү да так билишпейт. Ошондуктан убакытты билдирген сөздөрдү илимий деңгээлде тактап чыгуунун зарылдыгы бар.

Убакытты туюндурган туруктуу сөз айкаштары боюнча айыл тургундарынан алынган ооз эки материалдар:

7. Эже, атыңыз, фамилияңыз?
8. Кожошова Болдурыз.
9. Билимиңиз.

10. Жогорку.
11. Кайсы айылдан болосуз?
12. Мен, Маркстан.
13. Пенсиядамын.
14. Азыр Пенсионерсиз, ээ?
15. И - и - и.
16. Эже, убакыт деген сөз эмнени туюндурат?
17. Убакыт?
18. Убакыт дегенди кандай түшүнөсүз?
19. Убакыт болмоюнча сен эч нерсе кыла албайсың. Убакыт жеңип кетет сени. А мына бизди убакыт жеңе албайт эч качан. Убакытты карай жашайбыз. Бүт нерсенин бардыгы, кыймыл - аракеттин бардыгы убакытка жараша жасалат.
20. Силер эртең менен канчада турасыңар?
21. Мен эртен менен беште турам.
22. Жок. Саат жок.
23. Таң атканда эле турам.
24. Жети каракчы деген сөз?
25. Жети каракчы ... эми жаман кишилер болуш керек. Илгери бар эле да жети каракчы азыр жок да.
26. Таң каракчысы деген сөз менен бирдейби?
27. Таң каракчы ... билбейм.
28. Таң дүмпөйү деген сөз эмне, эже?

29. Эртең менен эрте күн чыкканда.
30. Тан күланөөк?
31. Таң деген эртең менен эрте күн чыга электе. Күн мына чыкканда чыкты дейт.
32. Таң аппак атуу деген сөз? Бул сөз барбы?
33. Колдонбойбуз го.
34. Шашке деген сөз эмне?
35. Шашке саат 4 - 5 те.
36. Түштөн кийинби?
37. Ооба түштөн кийин.
38. Улуу шашке?
39. Улуу шашке ошол 6 ларда го.
40. Жалган түш ?
41. Билбейм.
42. Чак түш деген сөз.
43. Чак түш саат – 12.
44. Түш оогон деген?
45. Түш оогон ... эми 1 - 2 ни түш ооду деп койот.
46. Сарт бешим?
47. Ошол 6-7 бешимде намаз окулат.
48. Ала көлөкө?

49. Ала көлөкө ... мына муну алакөлөкө дейт го.
50. Он-он бирлерде, ээ?
51. Намаз дигер?
52. Намаз дигер ... ошол саат 5 те намазга түшөт да.
53. Күн батар?
54. Күн батар, ошол- 7-8
55. Күн батканда?
56. Батыптыр күн жок.
57. Буурул деген сөз эмне?
58. Билбейм.

Ал эми убакытты билдирген сөз айкаштары да тил илиминин лексикология бөлүмүндө орчундуу орунду ээлейт, буларды семантикалык жактан гана эмес, этимологиялык жактан изилдөөгө муктаждык бар. Анткени *таң куланөөк салганда, супа садык салганда (супасаадак)* ж.б. сыяктуу сөз айкашы этимологиялык жактан чечмелөө зарыл. Убакытты билдирген мындай сөздөр жана сөз айкаштары бир топ. Негизинен, убакытты, мезгилди билдирген сөздөр жана сөз айкаштары функционалдык стилдерден көркөм стилдин бардык жанрларында, публицистикалык стилдин бейрасмий жанрларында, ал эми оозеки стилде жыш кездешет. Бул сөздөр турмуштук зарылдыктан келип чыккандыгына карабастан аталган стилдерде көркөмдүк боектуулукка ээ.

М: Май айынын болуп турган убагы эле, *чаңкай түш*, өзүм жалгыз Ак-Суу тараптан келе жаткам. (“Туулган жер”, 5-б.). *Чаңкай түштө* эшиктен кирип келген кишиге үй ичи *иңирдегидей, ире-шире күүгүмдөгүдөй* учурайт, ачыган шактын, көңсүгөн топтун жыты каңгырсып, түз эле каңылжарга урат. (“Жетим”, 15-б.). Артта араба калды тарбайып, алдыда батып кеткен күндүн кочкул кызыл

нуруна жуурулушкан *кара күүгүм* кашка жолду коюулана басып, тегеректи тумчулап келет. (“Гүлсарат”, 40-б.). Тоо караны мунарыктап, жер кыйыры көк жээк өчүп, *караңгы түн* каптап кирет. (“Гүлсарат”, 40-б.).

Жогоруда мисалдарда чагылдырылган убакытты билдирген сөз айкаштарын атайын илимий иликтөө жүргүзүүнүн зарылдыгы бар. Анткени, мындай сөздөрдү шаарда жашаган, эне тилди араң өздөштүргөн өкүлдөрдөн эмес, нак эне тилди колдонуп жүргөн айыл тургундарынын билбей тургандыгы, алардын атайын сурамжылоодо берген жоопторунан байкоого болот. Эгер эне тилге мамиле ушул көрүнүштө бара берсе, кийинки муун ата-бабалар колдонгон убакытты билдирген сөздөрдү жана сөз айкаштарын, анын маанисине түшүнбөсө, колдонбой, унутта калтырышы толук мүмкүн. Андыктан аталган маселеге илимий деңгээлде иликтөө жүргүзүп, маани-маңызын чечмелөөнүн практикалык мааниси бар экендигин айгинелейт.

Жыйынтыктап айтканда, тилде, оозеки кепте убакытты билдирген сөздөр жана сөз айкаштарынын стилистикалык өзгөчөлүктөрүн, алардын табиятын, алардын канчалык деңгээлде тилдик байлыгыбызды толуктап турарын билүү зарыл. Ошондой эле, убакытты билдирген сөздөр жана сөз айкаштарын өз чөйрөсүндө, учуру келгенде оозеки кепте да туура пайдалана билүү стилистикалык жактан туура сүйлөөгө багыттайт.

Пайдаланылган адабияттар:

1. Абдулдаев Э. Азыркы кыргыз тили: Фонетика. Орфоэпия. Графика жана орфография. Лексикология жана фразеология. – Бишкек: Кыргызстан, 1998. – 256 б.
2. Абдувалиев И. Мезгил ченем аттары // Ленинчил жаш, 1985.20.06.
3. Айтматов Ч. Гүлсарат. –Б. 2008.
4. Аширбаев Т. Кыргыз тилинин стилистикасы: фонетикалык, сөз жасоо жана лексикалык стилистика. 2-китеп.- Б.2000.

5. Кыргыз тилинин түшүндүрмө сөздүгү. –Ф.: Мектеп. 1984.
6. Кыргыз тилинин түшүндүрмө сөздүгү. –Ф.: Avrasia press. 2015.

ФИО автора: Ниетуллаев Рустам Асанович

Өзбекстан мәмлекетлик Көркем өнер хәм мәденият институты

"Сес режиссёрлығы хәм операторлық шеберлиги" кафедрасы

"Кино телевидение хәм радио сес режиссёрлығы"

II-курс магистранты

ФИО научного руководителя: с.ф.д. Тожибоева Олтиной Касымовна

Название публикации: «ОПЕРА ТЕАТРЛАРЫНДА СЕС РЕЖИССЁРЫНЫҢ
ЎАЗЫЙПАЛАРЫ»

This article deals with the quantity orchestra and actors, design of stage and technics, the tasks of lighting .

Key words: opera, theatre, sound-director, conductor, orchestra, symphonic orchestra, ensemble, musicians, performer vocals, microphone, acoustics.

Опера театрларында жақын күнлерге шекем таза акустикалық ҳалатта ислеў тийкарғы усыл болып қалды хәм сес көширий және сес күшейтиўдиң техникалық үскенелеринен пайдаланылмады. «Опера сести» түсиниги бир неше жүз, хәттеки, мыңлап адамлар ушын залдың бос орнын толтыратуғын хәм бақлап туратуғын оркестрди бийлеп алатуғын күшли вокал менен синонимге ийе еди. Пүткил залды микрофонсыз өзине қарататуғын вокалистлер консерваториялардың вокал факультетлеринде арнаўлы түрде оқытылады.

Операны сахналастырыўдың өзине тән өзгешелиги соннан ибарат, яғный: оркестрдиң көлеми хәм жайласыўы, актёрлардың саны, соның ишинде хор, сахна дизайны хәм техникасы, сахналастырыў, жақтыландырыў шешимлери хәм басқалар, ислеп шығарыўдың материаллық тәрәпи есапланады. Мине усыған тийкарланып, Portal акустикалық системаларын жайластырыў, алдыңғы сызықты даўысқа қойыў, сахна мониторинги, аралық акустикалық дизимнен пайдаланыў хәм басқада ҳәрекетлер режелестириледі.

Бунда, бириншиден, солистлер, хор хәм оркестр ортасында дурыс теңдикти қәлиплестириў, яғный дирижёр тәрәпинен шешилетуғын машқаланы орынлаў керек. Буның ушын спектакль репетициясы даўамында дирижёр хәм

сахналастырыушы режиссёр биргеликте ислесип, солистлерде бар болған мүмкиншиликлерди есапқа алыулары керек болады. Екиншиден, сес режиссёры дауыс атмосферасын, музыка табиятына, оның тарыйхый усылын хәм опера жанрына сай келетуғын дауысты табыуы керек. Бул жерде бизлер жабық хәм драматик характердеги кең көлемли операларды, әдетте, ашық майданда, күшли оркестр хәм үлкен хор менен сахналастырылыуында есапқа алыуымыз керек болады. Сес режиссёры болса усы тәреплерин есапқа алыулары тийис. Ең заманагөй хәм сахналық операны сахналастырыудағы ең тийкарғы мәселе – солистлердің дауысы хәм дауыслардың сапасы болып табылады. Олар жанлы хаўазда атқарғанлығы ушын ең тийкарғысы – сахна хәм зал ортасындағы акустикалық сыпаттың жоқарылығы болып саналады. Сес режиссёры бул дауысларды күшейтип, ямаса пәсейтиў хуқықына ийе емес, бирақ тек ғана айырым артықша шаўқымлардан тазалауы мүмкин.

Опера сеслери, әдетте, тамашагөйлер тәрепинен жүдә алыс аралықтан хәм микрофонсыз қабыл етиледі, бул болса бәлент лапызда айтыушы қосықшының кең диапазонын көрсетеді. Сонлықтанда опера хәм музыкалы спектаклдерде сес режиссёрының ўазыйпасы – дауысты микрофон арқалы бақлап бармайды, ал жақсы акустикаға ийе залда ислеўине туўра келеді. Бирақ сол спектакльдеги шаўқымлы сеслерди берип отырады.

Хәр қыйлы дауысларды тембр хәм фазалы тәреплерин бириктириў зәрүр болғанда, солистлер дуэт, трио хәм басқа ансамблдерде музыкалы гармонды бириктириў аңсатлық пенен орынланатуғын ўазыйпа емес. Дәстүрий театрларда опера атқарыушысының бул гармоны тәбийий түрде пайда болады. Дауысты бәлентлетиў хәм микрофонлардан пайдаланыў ўақтында залдың акустикалық атмосферасы сеслердің эихониуос комбинациясы арнаўлы сес режиссёрының шешимлерин талап етеді. Атқарыў репетициялары даўамында сес режиссёры солистлердің дауыслары менен танысыуы хәм өзине тән атқарыў шеберликлерин үйренип барыулары керек. Бул болса, сол спектакльге белгили бир микрофон моделин таңлаў, оның жайласыуын, аралықты хәм сигналларды қайта ислетиў бойынша белгили бир қарарды анықлайды.

Әдетте, опералар жабық театрда өткериледи хәм опера сахналастырыў ушын арнаўлы театрлар қурылған. Ашық платформаларда өткерилген спектаклдерде даўысты көбирек аралыққа жайыўы керек. Себеби жабық имаратқа қарағанда ашық платформаларда даўыстың резонаторлық қәбилети болмайды, ал бирақ сыртқы даўыслар хәмде шаўқымлар болады. Бундай тамашалар, әдетте амфитеатрларда өткерилип, олар ушын техникалық үскенелер жәрдеминде акустикасы арнаўлы түрде масластырып қойылады.

Сес режиссёры, ашық майдандағы хәр қыйлы тамашаларды мақсетке сай өткерийи ушын, барлық техник үскенелерди жақсы билиўи менен бирге, даўысты тынық хәм анық тамашағөйге жеткерип бериўи керек болады. Ашық майданда хәр қыйлы тамашалар өткерилиўи мүмкин, соның ишинде, фонограммада айтатуғын қосықшылар, ямаса ойындар болыўы мүмкин. Фонограммдан қосықшылар, ямаса ойындар пайдаланыўда бул қубылыс толық сес режиссёры арқалы орынланады. Ал, ашық майданда өткерилген опера қосықшыларының фестивалы улыўма өзгешеликке ийе. Себеби, бул жерде қосықшылар жанлы ҳаўазда қосық айтады. Бул орында микрофонлардың роли айрықша әҳмийетке ийе болады. Симфониялық оркестрдың жаңғырған музыкасы астында атқарыўшы өз қосықларын кең жәмийетшиликке жеткерийи керек. Жабық театрдағы сыяқлы арнаўлы жетерли акустика болмағанлықтан, техникалар жәрдеминдеги акустика сес береді. Хәзирги ўақытта ашық майданларда опера фестивалларынан тысқары, эстрада шоу хәм рок концертлер де өткерилип турады. Ашық майдан ушын жүдә көп радио микрофонлар, оркестрди жазыў ушын болса хәр қыйлы дәстүрий сымлы микрофонлар керек болады. Келген тамашағөйлерге даўыстың тынық хәм анық еситилиўи ушын бул үскенелердің көп жәрдеми тийеди. Репетиция даўамында, сес режиссёры солистлердің вокал атқарыў шеберлигин үйренип шығып, хәр бир солистнің optimal техник шешимин таңлағанда, ол дуэттен баслап ансамблдер бойынша да сеслердің дурыслығын анықлаў керек болады.

Ансамблдеги жақсы сесли даўыслар динамикада хәм тембрде машқалалар келтирип шығарыўы мүмкин. Бундай жағдайда, ансамбльдің көлем дәрежелери

– бири екіншісіне *dominant* болып, көбінесе, жоқары хаўаз пәс хаўазларды жасырады. Булар «трио», «квартет» лерде болып ғана қоймай опера ансамблдеріне де тийіс.

Опера қосықшылары, көбінесе, микрофонсыз қосық айтыўды мақул көреді. Себебі тыңлаўшыларға аўыз арқалы дем алыў сестиниң еситилиўин қәлемейді. Ал, микрофонсыз қосық айтса бул тыңлаўшыларға сезілмейді. Сахналастырыўшы режиссёр художник пенен мизансцена қурған ўақытта вокалистлердиң кирип шығыўын, қай жерде жайласыўын қойып шығады. Сахнаның оң ямаса шеп тәрәпинде турып өз партияларын атқарғанда тамашағөйлерге қалай жетип барады. Мине усы ўақытлары сес режиссёры өз ўазыйпасын атқарыўлары керек болады. Залдың акустик қурылмасын есапқа алып, шеп тәрәпте қосық еситилип турғанда оң тәрәптегі тамашағөй, ямаса оң тәрәпте қосық айтса шеп тәрәптегі тамашағөйлерге теңдей еситилиў ушын сес режиссёры «Audio амплификация» дан пайдаланады, «stereo» база орайы, моноға қаратылады. Опера спектаклин көшириўде моно сести туўры келмейді. Себебі жанлы даўыста моно қолайсызлық туўдырады.

Опера атқарыўшылығында сес көшириўдиң ең әҳмийетли тури stereo панорамаға даўысларды жайластырыў зәрур. Әпиўайы опера атқарыўында (амплификациясыз) режиссёрдың сахнада жайласыў тәртиби арқалы анықланып, оған сес режиссёрлары жәрдем береді. Вокалист сахнаның оң тәрәпинде, ямаса шеп тәрәпинде болсын, фаралар бойлап ҳәрекет етсин, ең баслысы опера атқарыўшысының қосықлары тамашағөйлерге анық жетип барыўы керек. Опера театрларында оркестр сахна төменинде, залға жақын шуқырлықта жайласады. Ал, ашық майданда концертлерде оркестр сахнада отырады. Оркестр музыкантлары дирижёр басшылығында сол спектакльдиң бастан ақырына музыка арқалы солистлер арияларына музыка шертип отырады. Олар сол сахна астында шуқырда жайласса да, ямаса сахнада отырса да машқала туўдырмайды. Телевидение ушын жазылғанда, ямаса ашық майданда концерт бергенде оркестр әсбапларының қасларына кишкене микрофонлар орнатылады. Бунда да сес режиссёры кишкене микрофонларды қандай тәртипте орнатыўды үйренип

шығады. Микрофонлар эспабтың сестин күшейтиў хәм тамашагөйге сапалы жетип барыўы ушын жақын жерине орналастырылады.

Мине биз жоқарыда көрип өткенимиздей, опера қаншама қыйын жанр хәм жанлы хаўазда атқарылыўына қарамастан, сес режиссёрының бул процесстеги жумысы оғада қурамалы болатуғынын билдик. Сес режиссёры опера атқарыўшысының даўысын тек анықлап ғана қоймастан, ал симфониялы оркестрдің хәр бир даўсын тыңлаўшыға жеткерий имканын жаратып береді.

Пайдаланылған әдебиетлар:

1. Козюренко Ю. Основы звукорежиссуры в театре. – М.:Искусство , 1987.
2. Авербах Е. Рождение звукового образа. – М.:Искусство, 1998.
3. Эфрусси М. Микрофоны и их применение. – М.:Искусство , 1998.
4. Посевина Д. «Звукоусиление в театре» на Интернет-портале prosound.ixbt.com.
5. Меерзон Б. Акустические основы звукорежиссуры - М.: Наука, 2004.

ФИО автора: Muhammadiyeva Khurshida

A master student at Uzbekistan State World Languages University

Название публикации: «TEACHING ENGLISH METHODS»

The modern world's rapid changes have presented the Higher Education System with a wide range of challenges. As a result, more eager, thoughtful individuals in interdisciplinary fields are required to be trained. Thus, one of the most important requirements of educational systems is research and exploration to discover useful and effective teaching and learning methods. Professors play a critical role in training such individuals in the aforementioned field. A university is a breeding ground for new ideas, where roots strike and grow tall and strong. It is a one-of-a-kind space that encompasses the entire universe of knowledge. It is a place where creative minds converge, interact with each other and create visions of new realities. In the pursuit of knowledge, established notions of truth are challenged. To be able to do all of this, assistance from experienced teachers can be very beneficial and effective.

Given the quality of education, attention to students' education as a main product that is expected from an education quality system is in much higher demand than in the past. Before making any decision, there has always been an emphasis on giving equal attention to research and teaching quality and establishing a bond between these two; however, studies show that the already given attention to research in universities does not meet the educational quality requirements. This task is considered important in higher education, so educators must pay attention to learners and learning approaches in their instruction; along with these two factors, educators should strive for new teaching approaches. In the traditional system, instruction was teacher-centered, with no regard for students' needs or interests. This is the point at which students' instruction must shift to a method that takes their needs into account, and as a result of the aforementioned method, active behavior change occurs in them.

Furthermore, a large number of graduates, particularly bachelor's degree holders, do not feel prepared to work in their respective fields. Being dissatisfied with the status quo at any academic institution and then making a decision to improve it necessitates extensive research and assistance from the institute's experts and pioneers. Giving the aforementioned are necessary, especially in the current community of Iran; it appears that no qualitative study has ever been carried out in this area, drawing on in-depth reports of recognized university faculties; thus, in the current study, the new global student-centered methods are first studied, and to explore the ideas of experienced university faculties, some class observations and interviews are conducted. Then, because faculty ideas about teaching methods could only be itemized through a qualitative study, the efficient teaching method and its barriers and requirements were investigated.

The academics identified the following challenges to successful teaching as hurdles to effective teaching:

- The requirements defined curriculum and resources in teaching, a large number of students in classes, and a high volume of theoretical principles;
- Do not include problem-based learning and student-centered learning as a bonus for teachers in their evaluation;
- Students are uninterested and unmotivated, so educational assistants are not used.
- Successful and effective teaching that results in long-term learning on the part of students will necessitate certain feelings and attitudes on the part of the teachers.

These attitudes and emotions have a significant impact on their behavior and teaching. The attitudes of successful teachers are discussed in this section.

- Alignment with organizational strategies;
- Interest in students and faith in their abilities; a systemic approach to higher education;
- Having an interest in a scientific field of study;
- Teachers must concentrate on students' mental peculiarities, interests, and feeling of belonging, as well as their emotional stability, practical experience, and scientific level.

Preparation, effective content transition, and the use of learning and evaluating teaching are all aspects of class curriculum planning.

1. Creating a course plan and implementing appropriate educational strategies:

- How to boost students' motivation.
- How to make students feel confident in their problem-solving abilities.
- How to instruct students on how to plan their learning activities.
- How to assist them in conducting self-assessment at the end of each lesson.
- How to motivate students for future work by encouraging them.
- How can I provide feedback to students and keep them informed about their individual learning?

1. Metacognition training and self-evaluation of students during instruction.

2. In training, use a conceptual map and a pre-organizing plan.

Improving the quality of learning through education promotion, using pre-organizers and conceptual maps, emphasizing student-centered learning, and developing skills for employment are some of the strategies outlined in lifelong learning, particularly in higher education.

1. Encouragement of creativity in lesson delivery.

The belief that creative talent is universal and will be strengthened by appropriate programs is evidence that innovative features of the programs should be attended to on a regular basis.

2. Using class discussion to explain and develop knowledge on how to resolve issues in future careers.

Teachers must be student-centered and demonstrate respect for their students' backgrounds, ideologies, beliefs, and learning styles in order to connect with them and impact their lives personally and professionally. The best instructors differentiate instruction, demonstrate cultural sensitivity, emphasize open communication, provide positive feedback on students' academic performance, and foster student growth by allowing them to resubmit assignments before assigning grades.

These changes include hiring practices and reward structures that recognize the value of teaching expertise, quality assurance approaches that measure learning processes and outcomes in a much more sophisticated way than traditional methods, and changing the way universities are accredited.

Professors who are nationally and locally recognized are excellent leaders in terms of providing ideas, insight, and the best strategies to educators who are passionate about effective teaching in higher education. Finally, it is assumed that nationally and locally recognized professors in higher education play an important role in the regulation of teaching rules. This will assist other university teachers in becoming acquainted with effective teaching and learning procedures. Curriculum planners and faculty members can therefore improve their teaching methods.

References:

1. Anderson A. The European project semester: A useful teaching method in engineering education project approaches to learning in engineering education. *Journal of Engineering Education*. 2012; 8:15–28.
2. Khodaparast Haghi A. New perspectives in engineering education: the promotion of traditional models to innovative solutions. *Journal of Engineering Education*. 2005; 7(28):11–22. Persian.
3. Shim SH. A philosophical investigation of the role of teacher: A synthesis of Plato, Confucius, blubber and freire. *Teaching and Teacher Education*. 2008; 24(3): 515–35.

4. Dooge J. Engineering training and education. Dublin: Collins Press; 2007.
5. Yash Pal S, editor. , editor. Report of the Committee to Advice on Renovation and Rejuvenation of Higher Education. National Seminar on Quality, Expansion and Inclusion in Indian Higher Education; 2009 Feb 3-4; Calicut. Calicut: India; 2009. p. 1-8.
6. Aghamolaei T, Shirazi M, Dadgaran I, Shahsavari H, Ghanbarnezhad A. Health students' expectations of the ideal educational environment: a qualitative research. Journal of Advances in Medical Education and Professionalism. 2014. p.151.
7. Creswell JW. Educational research: planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research. Sydney: Merrill Prentice Hall; 2011.

ФИО авторов: Komilova Nilufar Karshiboyevna

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy univesiteti

Payziyeva Madina Ulug'bek qizi

Guliston Davlat Universiteti

Muhammadiyeva Shahnoza Ziyodullayeva qizi

Название публикации: «TIBBIYOT GEOGRAFIYASINI O'QITISHDA INNAVATSION PEDAGOGIK METODLARNING QO'LLANILISHI VA AHAMIYATI»

Annotatsiya: Bugungi ilm fan taraqqiyoti yanada jadal rivojlanayotgan davrda ta'lim sifatini oshirish va yangi pedagogik metodlar alohida o'ringa ega. Shu sababli geografiya va uning bir qator sohalarini o'qitish jarayonida innovatsion texnologiyalardan foydalanish talabalarni qiziqishi va chuqur bilimga ega bo'lishida ko'priq vazifasini bajaradi.

Kalit so'zlari: pedagogik innovatsiyalar, "Aqliy hujum", geografik metodlar, BBB metodi

O'zbekiston Respublikasida demokratik huquqiy jamiyat barpo etilayotgan mavjud sharoitda yosh avlodning mustaqil va erkin fikrlay olishi ro'y berayotgan voqea-hodisalarga shaxsiy munosabtni bildirishga imkon beradi. Ijtimoiy borliqda kechayotgan o'zgarishlarga nisbatan shaxsiy nuqtai nazarning shakllanishi shaxs faolligini ko'rsatuvchi muhim jihatlardan biridir. Qolaversa, mustaqil fikr egasi bo'lgan shaxs o'z imkoniyatlari, qobiliyatini erkin namoyon eta oladi.

Muvaffaqiyatli ravishda olib borilayotgan ta'limiy islohotlarning ham asosiy maqsadi erkin, mustaqil fikriga ega barkamol shaxs va malakali mutaxassisni tarbiyalab voyaga etkazishdan iboratdir.

Bu xususida O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I.A.Karimov quyidagilarni e'tirof etadi: «Amalga oshirilayotgan islohotlarning asosiy maqsadi

har bir fuqaroning shaxs sifatida shakllanishi uchun, o'z qobiliyatini, o'z talantini

yaxshilashi, ma'nan boyitishi uchun imkoniyatni yaratib berishdan iboratdir»[1]. XXI asr O'zbekistonda madaniyat, iqtisodiyot, fan va texnika, ijtimoiy-siyosiy innovasiyalar asri sifatida boshlandi va ana shunday sharoitda barkamol shaxs, yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlash nafaqat pedagogik, balki ijtimoiy zaruratga aylandi. Bu zarurat "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"da belgilangan "ta'lim oluvchilarning ma'naviy va axloqiy fazilatlarini rivojlantirish"

masalasiga e'tibor qaratishni talab etdi. Mazkur qonuniy hujjat ham hozirgi davrda yoshlarning yuqori saviyali, teran fikrli bo'lishi, har bir sohada ilg'or qadam tashlashi uning istiqboli, birinchi navbatda tarbiyasiga, ularni sog'lom qilib o'stirishga, milliy g'oya, milliy mafkura va o'zvatniga sadoqat ruhida tarbiyalashga bog'liq bo'lib, bu murakkab jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshirish mustaqil mamlakatning eng dolzarb vazifalaridan biridir. Shuning uchun ham, birinchi Prezidentimiz Islom Abdug'aniyevich Karimovning "Mamlakatimizning istiqboli yosh avlodlarimiz qanday tarbiya topishiga, qanday ma'naviy fazilatlar egasi farzandlarimizning hayotga nechog'lik faol munosabati bo'lishiga, qanday oliy maqsadlarga xizmat qilishiga bog'liq ekanligini hamisha yodda tutishimiz kerak" deb ta'kidlagani bejiz emas. Shu boisdan ham bugungi kunda yoshlarning ta'lim-tarbiyasi mustaqil O'zbekistonning davlat siyosatida ustivor ahamiyat kasb etmoqda. Bu siyosatni davomiyligini prezidentimiz Sh. Mirziyoyevning quyidagi fikrlarida o'z aksini topgan "Bolaning inson sifatida shakllanishi, avvalo, oilada va bolalar bog'chasida sharoit va tarbiya ishlariga bog'liq. Olimlar va pedagoglar bola tarbiyasi qancha erta boshlansa, shuncha yaxshi, deb hisoblaydilar. Shuning uchun farzandlarimiz kamoloti yo'lida biz mablag' va imkoniyatlarimizni ayamasligimiz kerak"[2]. Bunday sharoitda, yuqori malakali pedagoglarga bo'lgan talablar ortib borib, barkamol avlodni asrlar davomida shakllanib kelgan umuminsoniy va milliy qadryatlar ruhida tarbiyalash layoqatiga ega, fanning fundamental asoslarini, pedagogika va psixologiya metodlarini mukammal egallagan, kasbiy tayyorgarligi yuksak darajada bo'lgan hamda zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalarini amaliyotda qo'llash ko'nikma va malakasiga ega ijodkor pedagoglarni tayyorlash talab etiladi.

Pedagogik texnologiyani o'quv jarayoniga olib kirish zarurligini MDH davlatlari ichida birinchilardan bo'lib ilmiy asoslab bergan rossiyalik olim V P . Bospalko «Pedagogik texnologiya - amaliyotga joriy etish mumkin bo'lgan pedagogik tizimning loyihasidir», deyish bilan, quyidagi ta'rifni beradi: «Pedagogik texnologiya - bu o'qituvchi mahoratiga bog'lik bo'lmagan holda pedagogik muvoffaqiyatni kafolatlay oladigan o'quvchi shaxsini shakllantirish jarayoni loyihasidir»[4]. Bu ta'rif mazmunidan quyidagi muhim tamoyillarni ajratib ko'rsatish mumkin: - PT o'quvchi (talaba)larda ma'lum ijtimoiy tajriba elementlarini shakllantirish uchun loyihalanadi; loyihalangan tayyor texnologiyani amalga oshirish fan o'qituvchisidan katta mahorat talab etmaydi; yakuniy natija, albatta, kafolatlanadi. T.S. N azarova ta'rificha: «Pedagogik texnologiya - ta'lim-tarbiyadan ko'zlangan maqsadga erishish uchun o'quv jarayonida qo'llaniladigan usullar, vositalar majmuyidir»[5]. Nufuzli Y U N E S K O tashkiloti ma'qullagan ta'rif buyicha «Pedagogik texnologiya - ta'lim shakllarini optimallashtirish maqsadida texnik vositalar, inson salohiyati hamda ularning ta'sirini inobatga olib, o'qitish va bilim uzlashtirishning barcha jarayonlarini aniqlash, yaratish va qo'llashning tizimli metodidir»[3]

Ta'lim innovatsiyalari -ta'lim sohasi muammoni yangicha yondashuv asosida yechish maqsadida qo'llanilib, avvalgidanancha samarali natijani kafolatlay oladigan shakl, metod va texnologiyalar.

Ta'lim innovatsiyalari “innovatsion ta'lim” deb ham nomlanadi. “Innovatsion ta'lim” tushunchasi birinchi bor 1979 yilda “Rim klubi”da qo'llanilgan. Innovatsion ta'lim jarayonida qo'llaniladigan pedagogik metod o'z o'rniga ega ekanligi bilan alohida ahamiyat kasb etadi. Metod lotincha metodos- tadqiqot yo'li ,nazariya ,ta'limot ma'nosiga bildiradi. Ilmiy tushuncha sifatida “metod” keng ma'noda muayyan maqsadga erishish yo'lini ,tor ma'noda tabiat va ijtimoiy hayot hodisalari hamda qonuniyatlarini bilish maqsadida qandaydir vazofani hal etish uslubini anglatadi.

Metodlar barcha sohalarda qo'llanilishi va ahamiyatidan kelib chiqib,geografiyani o'qitish jarayonida ham o'ziga xos o'ringa ega.Geografiya fanining tadqiqot predmeti davrlar davomida o'zgarib,taraqqiy etishi geografiyada qo'llaniladigan metodlarni ham turlicha yondashuv asosida amalga oshirilishini

belgilab beradi. Geografik tadqiqot metodlarini tasniflash masalalari bilan deyarli barcha atoqli olimlar shug'ullanganlar. K.I. Gerenchuk, V.S. Preorajenskiy, D.P. Armand kabi XX asr olimlari tadqiqot metodlarini tasniflaganlar. XX asrning atoqli rus geograf olimi F.N. Milkov geografik metodlarni quyidagi guruhlariga bo'lgan:

1. umumiy
2. fanlararo
3. geografiyani o'ziga xos bo'lgan metodlarga ajratganlar.

Bu tadqiqotchilar o'rganilayotgan obyektni hududiy kompleksini egallagan maydoni, tadqiqotni maqsadi, qanday maqsadda o'rganilayotganligi kabi geografiya ilmining o'ziga xos boshqalarga o'xshash va farq qiladigan jihatlarini yetakchi kriteriya deb tasniflaydilar. Geografik metodlar ichida tadqiqotlar jarayonida eng keng qo'llaniladigan metodlarga quyidagilar kiradi:

1. Ekspeditsiya metodi
2. Qiyoslash metodi
3. Kartografik metod
4. Paleografiya metodi;
5. Geokimyoviy metod;
6. Geofizik metod;
7. Indikatsiya metodi;
8. Distantiya metodlari
9. Matematik metodlar

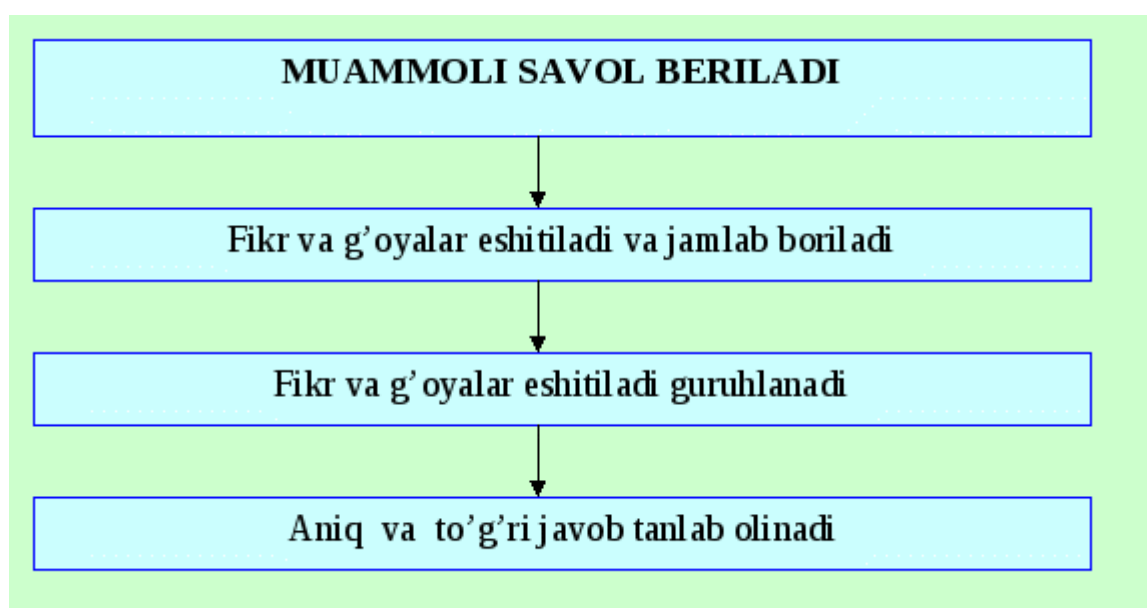
Yuqorida berilgan tadqiqot metodlarini amaliy va nazariy natijasida geografiya fanini o'ziga xos tarzda rivojlanib kelmoqda.

Geografiya fanida amaliy tadqiqot metodlari bilan birgalikda uni o'qitish jarayonida qo'llaniladigan pedagogik metodlar ham bugungi kunda ta'lim berish faoliyatida muhim poydevor vazifaini o'tamoqda. Geografiyaning turli sohalarida, jumladan tibbiyot geografiyasini o'qitishda ham pedagogic metodlarni qo'llash talabalarda fanga bo'lgan qiziqish, mustaqil fikrlash, jamoaviylik, liderlik kabi pedagogik sifatlarni yanada rivojlanishiga ulkan hissa qo'shadi. Quyida magistrlik disertatsiyasi mavzusidan kelib chiqqan holda tibbiyot geografiyasini o'qitish

jarayonida turli pedagogik innavatsion metodlarda foydalanishni va ularning ilmiy nazariy asoslari izohlash orqali keltirib o'tamiz:

“Aqliy hujum” metodi. Bu metod asosan ma'ruza darslarida qo'llanilishi va talabalarga o'tilgan ,aniq ma'lumotlarga ega bo'gan holatlarda ularning bilimlarni mustahkamlash uchun qo'llaniladi. Aqliy hujum muammolarni hal qilishda keng qo'llaniladigan samarali metoddir. U talabalarni mustaqil fikrlashga, o'z tasavvurlari va ijodlaridan foydalanishga undaydi. Aqliy hujum metodidan darsning uchala bosqichida ham foydalanish mumkin.

«Aqliy hujum» metodining tuzilmasi

«Aqliy hujum» metodining

bosqichlari:

1. Ta'lim oluvchilarda savol tashlanadi va ulardan ushbu savol bo'yicha o'z javoblari (fikr, goya va mulohaza) bildirishlari so'raladi.
2. Ta'lim oluvchilar savol bo'yicha o'z fikr mulohazalarini bildirishadi.
3. Ta'lim oluvchilarning fikr- g'oyalari (magnitofondan, videotasmadan rangli qog'ozlarda yoki doskada) to'planadi.
4. Fikr-g'oyalar ma'lum belgilar bo'yicha guruhlanadi.
5. Youqorida qo'yilgan savolga aniq va to'g'ri javob tanlab olinadi.

“Aqliy hujum” metodining afzalliklari

- natijalar baholanmasligi ta'lim oluvchilarda turli fikr-goyalarning tug'ilishiga olib keladi;
- ta'lim oluvchilarning barchasi ishtirok etadi;
- fikr-g'oyalar vizuallashtirib boriladi;
- ta'lim oluvchilarning boshlang'ich bilimlarini baholash imkoniyati bo'ladi;
- ta'lim oluvchilarda mavzuga qiziqish uyg'onadi.

Tibbiyot geografiyasini o'qitishning dastlabki darslarida quyidagi usulda bu metoddan foydalanish mumkin: Aholi salomatligiga ta'sir etuvchi geokimyoviy elementlar qanday kasalliklarni vujudga keltiradi? Bu muammoli savolda geografiyani fanlararo bog'likligini va talabalarni boshqa fanlardan ham olgan bilimlari orqali javob beriladi.

BBB (Bilardim, bilmoqchiman, bilib oldim) metodi.

Bu metodni "Yangi bilim beruvchi tipidagi darsda foydalanish mumkin. 1.bosqich: Dorskaga yangi mavzu yoziladi va o'quvchilar daftariga "Bilardim" - deb yozib yangi mavzu bo'yicha bilganlarini, yozish taklif etildi. (3 daqiqa vaqt beriladi). Taqdimot o'tkaziladi. Taqdimot davomida o'quvchilar yangi mavzu bo'yicha bilganlarini aytib beradilar. Taqdimot davomida fikrlarni guruhlar tomonidan qaytib takrorlamaslik qoidasiga qat'iy rioya qilinadi. 2.bosqich: o'quvchilarga daftarlariga "Bilmoqchiman: " - deb yozib yangi mavzu bo'yicha nimalarni bilishni xoxlashini yozish taklif etiladi. (1 daqiqa vaqt beriladi) Taqdimot o'tkaziladi. 3. bosqich: o'quvchilarga darslikni ochish va daftarlariga "Bilib oldim" - deb yozib qo'yib tushuganlarini yozish taklif etiladi. (10 daqiqa vaqt beriladi). Vaqt o'tgandan so'ng taqdimot o'tkaziladi. Yangi mavzu o'quvchilar tomonidan aytib beriladi. Barcha qadamlarda o'quvchilar bir - birini tinglash qoidasiga rioya qilinadi. O'qituvchi tomonidan yangi mavzu bo'yicha aytilmasdan qolgan qismlari va qo'shimcha adabiyotlardan topilgan materiallardan foydalanib to'ldiriladi.

Ushbu metoddan Sirdaryo viloyatidagi tibbiy geografik vaziyatni baholashda foydalanish mumkin. Metod quydagicha tashkil etiladi:

Talabalar 1-bosqichda ya'ni Bilardim- Sirdaryo viloyatida tabiiy geografik va geomorfologik, relief xususiyatlardan kelib chiqqan holda hududda yer osti suvlari yer betiga yaqinligi, toza ichimlik suvining ko'plab joylarda tanqisligi buning natijasida aholi orasida turli xil kasalliklar tarqalganligini keltiriladi. Xususan kasalliklar orasida buyrak va siydik chiqaruv a'zolari namlik yuqori hududlarda nafas olish organlari va o'simtlar bilan zararlanish yuqori ekanlini aytishi mumkin.

2-bosqichda talabalar viloyat hududida aholi salomatligiga doir qanday ko'lamdagi ishlar amalga oshirilayotganligi keltirsalar, so'nggi bosqichda Bilib oldim-Sirdaryo viloyatida bugungi kunda 840 ming nafar aholi istiqomat qiladi. Shundan 38599 nafarida yurak qon tomir kasalliklari mavjud. Ularning 2775 nafariga statsionar sharoitda davo muolajalari o'tkazilsa, 8865 nafari viloyat kardiologiya dispanseri nazoratida turadi. Bu metod natijasida har bir talaba mavzuga qiziqish, diqqat e'tibor bilab yondashadi va mavjud bilimlarini mustahkamlashga erishiladi.

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, ilm fan rivojlanish davrida ta'lim sifatini oshirishda pedagogik metodlarni o'rni va ahamiyati yanada ortib bormoqda. Bu jarayonni o'z navbatida yosh avlodni bilim olishga bo'lgan qiziqishini yanada oshirishga xizmat qiluvchi kuch deya ta'riflash mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Каримов .И.А. Бунёдкорлик йўлидан.— Тошкент, Ўзбекистон, 1996 – 116-бет.
2. Мирзиёев.Ш.М. “Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамыз” Тошкент “Ўзбекистон” 2017. Б 263

3.Х. Ibragimov, SH. Abdullayeva. Pedagogika nazariyasi (darslik). T., «Fan va texnologiya», 2008, 288 bet.

4. Беспалко В.П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения. М., Педагогика, 1995.

5. Назарова Т.С. Педагогическая технология: новый этап эволюции. Т., 1999, 16-с.

ФИО автора: Исроилова Наврўза Абдулҳамид қизи

Наманган давлат университети,

2 –босқич магистранти

Название публикации: «МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМДА ПСИХОЛОГИК ХИЗМАТНИНГ ЗАМОНАВИЙ ШАКЛЛАРИ ВА МЕТОДЛАРИ»

Аннотация

Ушбу мақолада мактабгача таълимда психологик хизматнинг замонавий шакллари ва методларини такомиллаштиришнинг ўзига хослиги, мактабгача таълим жараёнида болаларда кечадиган психик жараёнларни ривожлантиришнинг педагогик-психологик асослари ҳақида сўз юритилган.

Калит сўзлар: психологик хизмат; танқидий тафаккур; мустақил фикрлаш; танқидий фикрлаш; «Тарбия» фани; ақлий фаолият; фикрлашнинг мазмундорлиги.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев томонидан 2016 йил 29 декабрда қабул қилинган “2017-2021 йилларда мактабгача таълим тизимини янада такомиллаштириш чора- тадбирлари тўғрисида” ги ПҚ-2707-сон [14] қарорида мактабгача таълим тизимини янада такомиллаштириш, моддий-техника базасини мустаҳкамлаш, мактабгача таълим ташкилотлари тармоғини кенгайтириш, малакали педагог кадрлар билан таъминлаш, болаларни мактаб таълимига тайёрлаш даражасини тубдан яхшилаш, таълим- тарбия жараёнига замонавий таълим дастурларини ва технологияларини тадбиқ этиш, болаларни ҳар томонлама интеллектуал, ахлоқий, эстетик ва жисмоний ривожлантириш учун шарт- шароитлар яратишга қаратилганлиги бежис эмас.

Мазкур Қарор мактабгача таълим ташкилотлари фаолиятининг ҳукуқий-меъёрий асосларини такомиллаштириш, мактабгача таълим ташкилотларининг давлат ва нодавлат тармоқларини бирдай ривожлантириш, мазкур тизимга илғор педагогик технологияларни тадбиқ этиш, педагогларнинг инновацион фаолият

кўламини даражасини кенгайтириш, бошқарув компетенцияларини ривожлантириш, мактабгача таълим ташкилоти раҳбарларининг малакасини ошириш жараёни мазмунини такомиллаштириш каби вазифаларни янада долзарблаштирди [14].

Бу ўз навбатида, мактабгача таълим ташкилотлари фаолиятини янада янгича ёндошув асосида такомиллаштириш, уларда амалга ошириладиган педагогик жараёнларни янги мазмун ва инновацион технологиялар билан бойитиш имконини берди. Шунинг учун ҳам Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан мактабгача таълим тизимини ривожлантириш бўйича алоҳида дастур ишлаб чиқиш, ушбу тизимни бошқариш инфраструктурасини такомиллаштириш вазифаси қўйилиб, илмий-методик таъминотни ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Психологик хизмат ходимлари барча муаммоларни ҳал қилишда болани ҳар томонлама ва гармоник ривожланиш вазифаларига ва унинг қишларига таянадидлар. Амалиётчи психолог ўз фаолиятини педагогик жамоа ва ота-оналар билан яқин алоқада амалга оширадилар. Психологик хизмат ўз фаолиятида тиббий, дефектологик ва бошқа хизмат турлари билан, бола тарбиясида ёрдам кўрсатувчи жамоачилик ходимлари билан яқин алоқада иш олиб боради. Барча мутахассислар билан муносабат тенглик асосида ва фикрларнинг бир-бирини ўзаро тўлдириши асосида қурилади.

Мактабгача таълим тизимидаги психологик хизматнинг мақсади-шахснинг ҳар томонлама гармоник камолоти, тўлақонли психологик тараққиётни таъминловчи қулай шарт-шароитлар яратишдан иборатдир.

Психологик хизматда тадқиқот ва таъсир ўтказиш объекти мактабгача ёшдаги болалар, болалар, болалар, ота-оналар бўлиб ҳисобланади, уларни алоҳида ёки гуруҳий шаклда тадқиқ қилиш мумкин.

Шунингдек Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сон, 2016 йил 29 декабрдаги “2017-2021 йилларда мактабгача таълим тизимини янада такомиллаштириш

чора- тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2707-сон, 2017 йил 9 сентябрдаги “Мактабгача таълим тизимини тубдан такомиллаштириш бўйича чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-3261-сон, 2017 йил 30 сентябрдаги “Ўзбекистон Республикаси Мактабгача таълим вазирлиги фаолиятини ташкил этиш тўғрисида”ги ПҚ-3305-сон, 2019 йил 8 майдаги “Ўзбекистон Республикаси мактабгача таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПҚ-4312-сонли қарорлари, 2020 йил 18 февралдаги “Жамиятда ижтимоий-маънавий муҳитни соғломлаштириш, маҳалла институтини янада қўллаб- қувватлаш ҳамда оила ва хотин- қизлар билан ишлаш тизимини янги даражага олиб чиқиш чора- тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5938-сон Фармони, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 19 июлдаги “Мактабгача таълим муассасалари фаолиятини янада такомиллаштириш чора- тадбирлари тўғрисида”ги 391-сон қарори, Ўзбекистон Республикасининг 2019 йил 16 декабрдаги “Мактабгача таълим ва тарбия тўғрисида”ги ЎРҚ-595-сон Қонуни, Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 23 сентябрдаги “Таълим тўғрисида”ги ЎРҚ-637-сон Қонуни, Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2020 йил 30 сентябрдаги “Ўқитувчи ва мураббийлар куни”га бағишланган тантанали маросимдаги нутқи ҳамда мазкур соҳага тегишли бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар мактабгача таълим соҳасини ислоҳ қилишнинг ҳуқуқий асоси бўлиб хизмат қилади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 майдаги “Ўзбекистон Республикаси мактабгача таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПҚ-4312-сонли қарори мактабгача таълим соҳасидаги норматив- ҳуқуқий базани янада такомиллаштириш, мактабгача ёшдаги болаларнинг ҳар томонлама интеллектуал, эстетик ва жисмоний ривожланиши учун шарт- шароитлар яратиш, болаларнинг сифатли мактабгача таълим билан қамровини ошириш, ундан тенг фойдаланиш имкониятларини таъминлаш, мазкур соҳада давлат хусусий- шерикчилигини ривожлантириш, мактабгача таълимни бошқариш тизимини такомиллаштириш, мактабгача таълим ташкилоти фаолиятини молиялаштириш шаффофлигини ва

самарадорлигини таъминлаш, мактабгача таълим тизимида ходимларни тайёрлаш, малакасини ошириш, мактабгача таълим тизимида бошқарув компетенцияларига эга раҳбарларни жалб этиш каби устивор вазифаларни белгилаб берди.

Мактабгача таълим амлиётчи психологлари тарбиячилар билан ҳамкорликда психопрофилактика йўналишидаги ишлари мазмуни қуйидагиларда кўринади.

Психологик профилактика — педагог ва ота-оналарда болаларнинг ҳар бир ёш давридаги психик тараққиёти ҳақидаги психологик билимларни эгаллаш эҳтиёжларини таркиб топтириш билан бола шахси ва ақлий тараққиётида содир бўлиши мумкин бўлган ҳар қандай салбий оқишларнинг ўз вақтида олдини олишга қаратилган психологик тадбирлардан иборатдир.

Жумладан:

-болаларнинг муайян шароитга мослашиши (кўникиши)га оид (адаптацион) ишларни олиб бориш;

✚ Мактабгача ёшдаги болаларнинг боўча шароитига мослашиши бунинг учун ижтимоий мослашиш билан боғлиқ бўлган махсус гуруҳлар тузиш, невротик ҳолатларни бартараф қилиш, тарбияси қийин болалар билан ва уларнинг ота-оналари, тарбиячилари билан алоҳида ишлашни ташкил қилиш;

✚ Ота-оналарга фарзандларининг билимларидаги узилишларни камайтириш учун махсус услубий йўл- йўриқ бериш;

✚ Боланинг қобилияти, майли, мойиллиги, иқтидори, психологик фазилатлари ва хусусиятларини тўлақонли даражада номоён бўлишини таъминлаш мақсадида уларнинг ақлий тараққиётини аниқлаш учун психологик консилиумлар ташкил қилиш;

✚ Болалар билан тарбиячилар муомала жараёнини яхшилашга ёрдам бериш;

✚ Болалар ўртасида гиёҳвандликка, енгил турмуш кечиришга, кинйир йўл билан бойишга (чайқовчилик, қизлар орасидаги енгил оёқликка) ружу қилувчи шахслар билан яқка тартибда ишлашни йўлга қўйиш;

✚-Оғир касалликларга учраган болалар, тарбиячилар рухиятини тетиклаштириш юзасидан тавсиялар бериш;

✚-Ўз-ўзини бошқариш имкониятини ўрта мактаб жамоалари аъзолари ўртасида аниқлаш (биоритмика, эмоция, мотивация, ирода, қизиқиш ва диққатни шахс томонидан идора қилиниши назарда тутилади), тузатишлар олиб бориш, бузилишларни олдини олиш;

Психологик маърифат ва ташвиқот — мактабнинг педогогик жамоасини, болаларни ва ота-оналарни психологик билимларни эгаллашга жалб этиш, уларнинг психологик маданиятини ошириш мақсадида турли машғулотлар, ўқувлар, маърузалар уюштиришдан иборатдир.

Умумий ўрта таълим мактаблари амлиётчи психологларини психологик маориф ва ташвиқот йўналишидаги ишлари мазмуни қуйидагиларни ташкил қилади;

-Болалар, тарбиячилар, ходимлар ижодий фаолияти маҳсулдорлиги, тўғараклар фаоллигини кўтаришнинг тадбирларини ишлаб чиқиш, уларнинг имкониятларини текшириш, касб маҳоратларини эгаллаш бўйича мусобақалар, мунозаралар ташкил қилиш;

-Болалар, тарбиячилар, ходимлар ўртасида бўш вақтни тақсимлаш ва ундан омилкорлик билан фойдаланиш муаммосини ижтимоий — психологик нуқтаи-назардан текшириш ва бўш вақтни мақсадга мувофиқ ташкил қилиш йўллари ҳамда улардан этнопсихологик билимлар, маънавий қадриятларни эгаллашда фойдаланиш имкониятини психологик жиҳатдан таҳлил қилиш;

-Болаларнинг талаби, эҳтиёжи, қизиқиши, ижтимоий қарашлари, нуқтаи назари, маслаги, турмушга нисбатан муносабати тўғрисида маълумотлар тўплаш ва уларнинг фаоллигини ошириш юзасидан тавсиялар ишлаб чиқиш;

-Тарбия ва таълимнинг янги методлари самарадорлигини текшириш ва психологик таҳлил қилиш;

-Халқ таълими тизимининг барча бўйинлари ва босқичларида маъруза ўқиш, ота-оналар йиғилишида, метод бирлашма кенгашларида иштирок қилиш

орқали муаллимлар, ота-оналарнинг психологик маданиятини оширишга эришиш;

Хулоса қилиб айтганда мактабгача ёшдаги болаларга психологик хизмат кўрсатиш масаласи хусусида сўз юритар эканмиз, ривожлантирувчи ва психокоррекцион ишлар дастурини шундай тузиш керакки, унда коррекцион ишга жалб қилинувчилар гуруҳининг қадриятга йўналганлиги, этнопсихологик ва этномаданият хусусиятлари ўз аксини топсин.

Коррекцион ишлар маълум тартибда, илмий танлов асосида, муайян сеанс бўйича ўтказилиши шарт. Бунда эмоционал зўриқишга учраган шахс миллати, ёши, жинси, индивидуал типологик хусусияти, таъсирланиш даражаси ҳисобга олиниши керак. Тузатиш ишлари машғулот, фаолият, касб хусусиятига мос, мутаносиб бўлиши таъсир ўтказиш самарадорлигини оширади. Унда япон услубларини қўллаш ҳам зарур маълумотлар тўплаш ва тангликни йўқотиш имкониятини яратади. Психологик хизматнинг ушбу йўналишида алоҳида аҳамият касб этадиган нарса – бу болалар, ўқувчилар ўсишида (ривожланишида) кечикиш (орқада қолиш), уларда хулқнинг бузилиши, таълимда ўзлаштиришнинг ёмонлашуви бўлиб ҳисобланади.

АДАБИЁТЛАР

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг Олий Мажлис ва халқимизга қилган Мурожаатномаси. 29 декабрь, 2020 й. <https://president.uz/uz/lish/view/4056>.
2. Умумий ўрта таълим муассасалари ўқувчилари учун «Тарбия» фани Концепцияси. ВазирларМаҳкамасининг 2020 йил 6 июндаги 422-сон қарорига 3-илова.
3. Хайдаров Ф.И., Халилова Н.И. Умумий психология. Т.: Низомий номидаги ТДПУ-2010. – 330-б.
4. Ғозиев Э. Психология6 (Ёш даврлари психологияси). – Т.: Ўқитувчи, 1994 й. -224-б.

5. Ходжаев Б.Х. Инновацион таълим технологиялари модулидан маъруза матнлари. ТДПУ, ТОШКЕНТ – 2015. -50-б.
6. Ходжиева Ф.О. Ўқувчиларни танқидий фикрлашга ўргатиш ва унинг муҳим жиҳатлари. //Замонавий таълим/Современное образование. 2017 й. 6-сон. 44-47-бетлар.
7. Нишоновна З.Т. ва бошқалар. Ривожланиш психологияси. Педагогик психология.– Т.: “Ўзбекистон файласуфлари Миддий жамияти” нашриёти, 2018 й. 600-б.

ФИО автора: Мамадалиева Гулсанамхон Мансуржон қизи

Тошкен шаҳри

29-сонли болалар

муסיқа ва санъат

мактаби ўқитувчиси

Название публикации: «МУСИҚА САНЪАТИ ВА ХАЛҚ МУСИҚА ИЖОДИЁТИ»

Ўзбек муסיқа маданияти қадимий ва ранго-ранг, айна пайтда янги замон анъаналарини ўзида мужассам этган холда ривож топмоқда. Бунда аввало беназир халқ муסיқаси, мумтоз муסיқий мерос, миллий бастакорлик ҳозирги замон бастакорлиги, шунингдек халқ хаваскорлиги ҳамда жўшқин оммабоп эстрада ижодиёти каби шаклан ва услубан нихоятда сержило жабхалар намоён бўлади. Истиқлол шарофати билан миллий-маънавий қадриятларимизга бўлган диққат-эътибор, унутилаёзган анъаналаримизни тарихан қисқа муддат ичида қайта тикланиши, муттасил тараққий эттириш мақсадидаги янгиланиш, ислох этиш жараёнларида устиворлик касб этди. Шунингдек қўшни ва узоқ хорижий мамлакатлар билан маданий-муסיқий алоқаларни ўзаро бойитиш йўлида ривожлантириш саъй-ҳаракатлари ҳам долзарб аҳамиятга эга бўлди.

Собиқ шўро даври мафкураси исканжаларида бурилган ўзбек муסיқа меросининг Шарқ халқлари анъаналари билан тарихий алоқалари янги босқичга кўтарилди ва ижодий ҳамкорликлар йўлга қўйила бошлади. Айнан шу маданий алоқалар, муסיқанинг илохий таъсир кучи ва ўзбек халқининг бой муסיқа меросининг аҳамияти ва мавқеини, унинг Шарқ муסיқаси билан муштараклигини назарда тутган Ўзбекистон Президенти И.Каримовнинг "Шарқ муסיқасининг жаҳон маданий меросида тутган ўрни бениҳоя буюк... Бу муסיқа минг-минг йиллардан бери одамлар дилини поклаб, уларни руҳан юксалтириб келмоқда" деган сўзлари юқоридаги фикрлар исботидир.

Бугунги ўзбек мусиқа санъатининг жаҳон сахналарида эришадиган ютуқлари таҳсинга сазовордир. Бунга, хусусан, Ўзбекистан композиторлари асарларининг йирик ва нуфузли хорижий ижрочи жамоалари репертуарларидан ўрин олиши, етук санъаткорларимиз — Турғун Алиматов АҚШда, Абдухошим Исмоилов АҚШ, Франция, Германияда, Муножот

Йулчиева Францияда, Юлдуз Усмонова Голландия ва Германияда, Насиба Абдуллаева ва "Ялла" ансамбли АҚШда, Миллий симфоник оркестри Туркияда, "Сўғдиёна" ўзбек халқ чолғулари камер оркестри Испания, Голландия, Германия мамлакатларида муваффақият қозонган гастрол ва концертлари ёрқин мисолдир. Шунингдек ушбу ўн йиллик даврида элликдан ортиқ ёш истеъдодли созанда ва хонандалар нуфузли Халқаро танловларнинг совриндорлари бўлишди. Улар орасида пианино ижрочилари — Улуғбек Полвонов (Португалия, 1991; Италия, 1996; Германия, 1996; Грузия, 1997; АҚШ, 1998), Гулнора Алимова (Франция, 1993; Португалия, 1994; АҚШ, 1995), Наргиза Алимова (Италия, 1996; Белоруссия, 1996; Шимолий Корея, 1997), Ирина Гульзарова (Италия, 1997; Италия, 1999; Украина, 2000), Рустам Абдуллаев (Греция, 2000), хонандалар — Анна Гузаирова (Италия, 1993), Сайда Мамадалиева (Шимолий Корея, 1996), Севара Назархонова (Болгария, 1999), камонлиторли чолғу ижрочилари — Дилшод Назаров (виолончель, Франция, 1999), Суннат Иброхимов (виолончель, қозоғистон, 2001), Марина Саркисова (скрипка, Туркия, 2000), Анастасия Юденич (скрипка, Франция, 2001), дамли чолғу ижроچиси — Али Измайлов (қозоғистон, 1995) ва бошқалар бор.

Маълумки, ўзбек халқининг маънавий гўзаллиги асрлар қабридан келадиган куй-охангларида ўзининг ажойиб, бетакрор бадиий инъикосини топти. Уламоларимиз берган таъ-рифлардан бирига кура, мусиқа — инсон руҳининг озиридир. Бинобарин, миллий мусиқа куп асрлар давомида аجدодларимиз бой маънавиятининг, теран тафаккурининг, баркамол руҳиятининг садолардаги жонли ифодаси ва, айти пайтда, янги, буюк давлат бунёдкори бўлмиш жамиятимизнинг рух, қуввати ва жон озиридир.

Мустақиллик йиллари ўзбек анъанавий музыкасига эътибор янада кучайди. Миллий қадриятлар, урф-одатлар ва маросимларнинг тикланиши мукаммал соҳада ҳам анча ўзгаришларга сабаб бўлди. қадимий миллий мукаммалдаги бой бадиий-тасвирий воситалар билан бир қаторда, янги жанр ва турларини ўзлаштириш натижасида ўзбек мукаммал санъати яна ҳам юксак даражага кўтарилди. Шу боисдан республика миқёсида кўплаб кўрик-танловлар ташкил қилинмоқда. Хусусан, ушбу ўн йилликда катта ашула ижрочилиги ва оилавий ансамбллар (Қўқон, 1991; Шахрисабз, 1994), "Алла" ижрочилари (Тошкент, 1992, 1998, 2000; Марғилон, 1996), туй-маросим кўшиқлари ижрочилари (Тошкент, 1993), фольклор-этнографик жамоалари "Чашма" танлови (Тошкент, 1994), "Истеъдод" номли ёш хонандалар (Тошкент, 1995), бахши-шоирлар (Денов, 1991; Нарпай, 1993; Тошкент, 1997; Термиз, 1999), мақом ижрочилари ва халқ чолғулари ансамбллари (Шахрисабз, 1996), "Бархаёт сиймолар" (Тошкент, 1997, 1998), оилавий ансамбллар (Жиззах, 1998), фольклор-этнографик ансамбллари (Тошкент, 1999), М.Узоқов ва Ж.Султанов номидаги ёш хонандалар (Марғилон, 1999), Хожи Абдулазиз Расулов номидаги ёш хонандалар (Самарқанд, 1997), Комилжон Отаниёзов номидаги ёш хонандалар (Урганч, 2001), Ю. Ражабий номидаги IV Халқаро ва V Республика Мақом ижрочилари (Тошкент, 1995, 1999), оилавий ансамбллар (1995) ва фольклор-этнографик жамоалари (1996), телефестиваллар шулар жумласидандир.

Республикаимизнинг Истиқлолга эришиши муносабати билан азалий халқчил қадриятларни тиклаш, шу жумладан бадиий-мукаммал меросимизни атрофлича ўрганиш ва ундан бахраманд бўлиш учун етарлича имкониятлар вужудга келди. Эндиликда эски мафкура тобеълиги остида эътиборсизлик оқибатида анчайин сусайиб қолган, айрим мисолларда эса унутилаётган ўзига хос миллий мукаммал қадриятларимиз қаддини ростлай бошлади. Турфа маҳаллий анъаналар, бадиий баркамол айтим ҳамда чолғу куйлардан иборат халқ мукаммал ижодиёти дурдоналари нуфузли халқ, тантаналари ва муҳим саналарга бағишланган байрамларда тараннум этила бошлади. Мамлакатимиз бўйлаб

Мустақиллик байрами, Наврўз шодиёналари, " Ўзбекистон — Ватаним маним" республика кўшиқ, байрамлари билан бир қаторда алла, лапар, ялла, ашула ижрочиларининг вилоят — республика кўрик танловлари ва бошқа оммавий тадбир (байрам, фестивал ва танлов)ларнинг ўтказилиши бунга яққол мисол бўлади.

Айни пайтда, мусикий фольклорнинг халқ маънавий ҳаёти ва турмуш тарзидаги табиий кўриниши ҳам давом этмоқда. Бу вазиятни ойдинлаштиришда санъатшунос олимларимизнинг илмий-амалий сафарлари, хусусан, 1991 — 1992 йиллари Жиззах вилоятига, 1991—2001 йиллари — Тошкент вилоятига, 1991, 1997—1999 йиллари Қашқадарё — Сурхондарё вилоятларига, 1993 йили — Фарғона водийсига, 1995 йили Сирдарё — Жиззах вилоятларига, 1998 йили Жиззах ва Самарқанд вилоятларига, 1999 — 2000 йиллари Бухоро вилояти ва Қорақалпоғистон автоном республикаси ҳудудларига уюштирган мусикий фольклор — экспедициялари катта аҳамиятга эга бўлди (мазкур экспедиция иштирокчилари: Р. Абдуллаев, Ф. Кароматли, О. Иброхимов, С. Бегматов, Н. Тоштемиров, М. Носиров ва бошқалар). Бу меҳнатнинг натижаси ўлароқ бугунги кунга келиб Республикамиз ҳудудларида кўшиқ, терма, лапар-айтишув ва ялла тусидаги жанрлар энг оммавий айтимлардан эканлиги маълум бўлди. Зеро, бу турдаги намуналар қарийб барча вилоят туманларида учрайди.

Маросим ёки муайян вазият билан боғланган айтимлардан "Ёр-ёр", "Келин салом" ва "Рамазон" кўшиқлари ҳам шу кўрсаткични деярли такрорлайди. Шу билан бирга ашула ва карсак жанрлари маълум ҳудудларда, яъни ашула Фарғона водийси, Тошкент, Бухоро, Самарқанд, Хива ва Урганч шаҳарларида, карсак жанри эса асосан Сурхондарё, Қашқадарё, Бухоро, Самарқанд, Жиззах ҳудудларида яшовчи аҳоли орасида ижро этилиб келинмоқда.

Шу билан бирга, Республикамиз муסיқасида тавсиф этилган тўртта асосий маҳаллий услуб — Фарғона—Тошкент, Бухоро—Самарқанд, Сурхондарё — Қашқадарё ва Хоразм муסיкий анъаналарининг ўзаро яқинлашуви ҳам етакчи тамойиллардан эканлиги маълум бўлди. Бунга вилоятлараро аҳоли

миграцияларининг фаоллашганлиги, аҳоли турмуш тарзининг ўзаро яқинлашуви, шунингдек оммавий ахборот воситалари, айниқса радио, телевидение ва бошқа овоз таратиш техник воситалари орқали маданий қийматлар алмашинувининг жадаллашганлиги каби муҳим омиллар сифатида кўрсатилиши мумкин. Айни пайтда, юқорида қайд этилган маҳаллий муסיқий услубларнинг айрим хусусиятларини инъикос этган Жиззах вилояти халқ мусиқаси ҳам эътиборни ўзига тортмоқда. Зеро бу ҳудудга Республикамизнинг турли вилоятларидан (Самарқанд, Тошкент, Фарғона, Хоразм ва б.) янги ерларнй ўзлаштириш мақсадида миграция қилинган деҳқон оилалари ўзлари билан бирга маҳаллий мусиқий анъаналарни ҳам олиб келган эдиларки, натижада уларнинг ёнма-ён ҳаёти ва ўзаро таъсирланиш жараёнлари бошланиб кетди.

Эътироф этиш керакки, бизнинг давримизга қадар етиб келган мусиқий фольклор намуналари кўпроқ вилоятларнинг қишлоқ туманларида ўзининг табиий ҳаётини давом эттириб келаётган бўлсада, бироқ шаҳар муҳити, турли ижтимоий гуруҳларнинг маънавий талаб-эҳтиёжлари таъсирида хилма-хил тус олмоқда. Алалхусус, бугунги шаҳар фольклорининг ажралмас кўҳна қисмини "Ёр-ёр," "Келин салом", "Алла" каби ҳозирда ҳам асл қиёфасини деярли сақлаган оилавий маросим кўшиқлари, шунингдек оханг ва сўз "матн"лари маълум ўзгаришларга юз тутган "Рамазон" айтими сингари қарийб санокли намуналар ташкил этади. Қолган кўпгина маросим ва номаросим айтим-куйлари эндиликда тобора "сахна фольклори"га айланиб бораётганлигини кўрамиз. Бу жабҳада яъни халқ айтими ва куйларини тингловчига сахна орқали етказиш борасида ҳам бир неча кўринишлар юзага келганки, уларни қуйидаги турларга бўлиш мумкин:

Авваламбор таъкидлаш зарурки, сўнгги ўн йиллик мобайнида фольклор-этнографик ижодий жамоаларининг фаолияти янги, юқори босқичга кўтарилди. Зеро, Мустақил Ўзбекистонимизда илк бор нишонланган Наврўз, шунингдек Мустақиллик байрамларидан бошлаб фольклор-этнографик ансамблларининг "катта сахна" майдонларига чиқишлари анъана тусини ола бошлади. Бу ўринда Мустақиллигимизнинг дастлабки йиллариданоқ алоҳида эътибор билан ўтказиб

келинаётган фольклор жамоалари билан бир қаторда яккахон қўшиқ, лапар, ялла ва ашула ижрочиларининг, шунингдек оилавий ансамблларининг анъанавий республика кўрик-танловлари ҳам муҳим рағбатлантирувчи омиллардан бўлиб қолмоқда. Эндиликда турли авлод вакилларида иборат мусиқа ва рақс дасталарини республикада кўплаб учратиш мумкин. Жумладан, бугунги кунга келиб фольклор-этнографик ансамблларининг умумий сони 300 дан ортиб кетганлиги қайд қилинмоқда. Муҳими, бундай ансамбллар ўз бисотидаги маҳаллий меҳнат айтимлари, мавсумий-маросим қўшиқлари, туй маросими қўшиқлари, шунингдек лапар, ялла, хажвий қўшиқ ва ашулаларни сахнавий кўринишларда маҳорат билан ижро этиб келмоқда. "Беш карсак", "Бойсун", "Гулёр", "Омонёр", "Гулчехралар", "Достон", "Бесперде", "Орзу", "Ёр-ёр", "Чавки*", "Мохи ситора" ва бошқа кўплаб ансамбллар миллий-бадий меросни, унут бўлаётган анъаналарни ўрганиб ва ўзлаштириб, сўнгра уларни томошабинларга "тортик" қилаётганлари алоҳида диққатга сазовордир.

Хусусан, халқ оғзаки мусиқа ижодиётининг энг қадимий намуналаридан бири бўлган меҳнат айтимлари инсон жисмоний фаолиятининг айрим кўринишлари, хусусан, ер хайдаш, экин экиш, қўл тегирмон (ёргучоқ)да дон янчиш, чархда ип йигириш каби жараёнларда ижод этилгани маълум. Муайян меҳнатни бир маромда, уюшқоқлик билан бажаришга кўмак бериш қаторида яна инсон қалбига оро берган, роҳат бағишлаган, умидворлик кўтаринкилик кайфиятини жо қилган меҳнат қўшиқлари замонавий муҳит ва шароитлар таъсирида ўзгаришларга юз тутаётганлигини, баъзан дастлабки ижтимоий аҳамиятини йўқотаётганлигини ҳам таъкидлаш жоиз. Масалан, ўтмишда куш хайдаб бурдой янчишда айтилувчи "Майда-ё, майда" хирмон қўшиш эндиликда амалиётда деярли қўлланилмайди. Бу айтим "Бойсун" (Сурхондарё вилояти Бойсун тумани) ва "Чавки" (Самарқанд вилояти, Булунгур тумани) фольклор-этнографик ансамбллари томонидан қайта тикланган бўлса-да, аммо ўзига хос замонавий-сахнавий кўринишларда иккиламчи фольклор тусини олган.

Эътиборли томони шундаки, туй айтимлари воситасида халқимизнинг маънавий гўзаллик ҳақидаги теран тушунчалари бадиий мужассам бўлади. Бунга "Ёр-ёр" ва "Келин салом"лар ёрқин мисолдир. Зеро бу айтимлар, гарчанд уларни келин бевосита куйламаса-да, халқимиз тасаввуридаги "иболи келин" сиймосига бевосита дахлдор бўлиб чиқади.

Афсуски, якин ўтмишимизда "Ёр-ёр" у "Келин салом"ларнинг шеърий матнлари "тахрир" этилиб, қисқартирилган ҳолда ижро этилди. Эндиликда бу айтимларнинг шеърий матнлари тўлалигича (қайта тикланган ҳолда) айтиладиган бўлди. Бу ҳол нафақат "сахна"-да, фольклор жамоаларининг анъанавий республика кўрик-танловлари ва турли фестивалларда, балки бевосита никоҳ туйи жараёнида ҳам кузатилмоқда.

Халқ мусиқа ижодиётининг "номаросим" айтимлари гуруҳига мансуб терма, кўшиқ, лапар, ялла ва ашула каби намуналарга оммавий ахборот воситалари кўмагида кенг тус берилиб, турли фестивал ҳамда курик-танловларнинг ўтказиб турилиши ҳам узига хос анъана бўлиб қолмоқда. Худди шу йўналишга оид аёллар даврасида намоён булувчи Фарғона водийси "яллачилари", Хоразм "халфа"-лари ҳамда Бухоро "созанда" дасталарининг фаолияти замонавий кўринишларда давом этгани ҳолда, ана шу анъана давомчиларини мусиқа ўқув юртларида (жумладан, Хоразм халфалар санъатининг мусиқа мактабларида амалий ўзлаштирилиши) тайёрлана бошланганлиги ҳам эътиборга лойикдир. Мазкур жанрлар ҳам фольклор-этнографик ансамбллар эътиборидан четда қолмади. Аксинча, баъзи айтим намуналари ансамбллар репертуарининг асосини ташкил этмоқда. Масалан, "Омонёр" фольклор-этнографик ансамбли (Фарғона водийси, Қўқон шаҳри) лапар, ялла ва термаларни, "Достон" фольклор-этнографик ансамбли (Хоразм вилояти, Хива тумани) достонлардан парчалар билан бир қаторда лапар, терма, халфа кўшиқларини, "Мохи ситора" фольклор-этнографик ансамбли (Бухоро шаҳри) эса кўшиқ, лапар, ялла ҳамда созанда дасталарига хос кўшиқ-рақсларни махорат билан ижро этади.

Маълумки, азалдан янги оилада туғилган тунғич фарзанд шарафига бешик тўйи маросими ўтказилиб, шу вақтдан эътиборан чақалоқ ҳаётида муҳим бўлган икки-уч йиллик "бешик даври" бошланган. Она чақалоқни ухлатиш мақсадида бешикни тебратиб, анъанавий "Алла" кушшчши куйлайди. "Бешик вазияти" билан бевосита боғлиқ оналар ижоди бўлган бу самимий ва беғубор айтимларда болани овутишга, тинчлантириб ухлатишга қаратилган сўз-иборалар, шунингдек онанинг фарзандига нисбатан эзгу ниятлари, орзу-умидлари баён этилган тўртликлар бадиха этилади. Аллага ҳар бир она ўз хис-туйғулари, орзу-умидлари, истак-ниятлари, дарду-хасратларини ҳам боғлаб айтади. У юксак ахлоқий, тарбиявий аҳамиятга молик ижод намунасидир. Замондошимизнинг: "Алла нафақат онанинг болага меҳри, балки боланинг онага меҳр-оқибатини ҳам маънан таъминлайди", -деган гапларида чуқур маъно ётади. Бинобарин, она алласи билан бирга гўдак қалбига миллий оҳанглар ҳам жо бўла бошлайди. Чунки ҳар бир аёл ўзининг берубор, мусаффо туйғуларини айнан она тилида самимий ифода этади. Ёш боланинг миллий оҳангларга асосланган рухий тарбияси унинг ўсиб улғайиши ва вояга етиши билан боғлиқ давр давомида бир неча кўринишларда, хусусан, болалар халқ ўйинлари, Рамазон, Наврўз қўшиқлари сингари мавсумий маросим айтимлари, халқ сайллари, бешик туйи, суннат тўйи никоҳ тўйи каби тантаналарда узвий давом этган. Пировардида, муסיқий қомусимиз хисобланмиш мақомларни қалб билан идрок этиб, уларни кўзқорачигидек авайлаб асраган қанчадан-қанча авлодлар ушбу соғлом ва табиий муҳитда етишиб чиққан. Уларни азалий қадриятларимизни чин маънода эъзозлайдиган, ўз Ватанига, халқига садоқатли, шунингдек оқибатли, меҳр-шафкатли, мурувватли бўлганлар, десак муболаға қилмаган бўламиз.

Болалар халқ қўшиқларининг "катта"лар муסיқасига боғланиши сабаблари бир қатор омиллар билан, шу жумладан, ёш авлоднинг "таклидчилик ижоди", "буви-набира" занжири, "оналик фольклори" (алла, бешик ашулалари ва б.), шунингдек болалар ва ўсмирларнинг узок ўтмишда катта ёшдагилар қаторида

турли маросимларда иштирок этганларидан худди шу жараён куй-қўшиқларини яхши ўзлаштириб олганликлари биланда, изохланади.

Эндиликда бу каби уйин-айтимлар болалар эстетик таълим-тарбиясининг муҳим қисми сифатида мактабгача муассаса ва бошланғич синфларда махсус дарсликлар асосида ўргатилмоқда. Шунингдек умумтаълим мактаблари ва мактабдан ташқари муассасаларда фаолият кўрсата бошлаган "Чаман", "Қуралай", "Зилола" каби куплаб фольклор ансамбллари томонидан ёшлар орасида тарғиб қилинмоқда.

Хулоса килиб айтганда, ҳозирда халқ мусикаси намуналарини тарғиб этишда фольклор-этнографик ансамблларининг хиссаси катта булмоқда. Купгина ҳолларда унитилган маросим ёки меҳнат қўшиқларининг қайта тикланиши ва эндиликда "сахна" қўшиқларига айланиб қолишида ҳам фольклор-этнографик ансамбллариининг фаолияти сабабкор бўлиб қолмоқда. Бунга "Майда-майда", "Лола", "Чарх", "Суёт хотин", "Аргамчи" каби қўшиқ-лар мисол булиши мумкин. Лекин шу билан бирга бу тоифа ансамбллар халқ мусикаси намуналарини асосан сахна маданияти орқали тарғиб этаётганликларини, демакки, бу жараёнда мусиқий фольклор намунасига айрим "ишловлар" берилаётганлигини назардан қочирмаслик керак. Бинобарин кўп ҳолларда тингловчига "сахна" орқали халқ мусикасининг асл нусхаси эмас, балки "иккиламчи" кўринишлари такдим этилмоқдаки, бу ҳол ҳамиша ҳам мақсадга мос келавермайди. Чунки бирламчи фольклор айтимларини маҳаллий аҳолининг асосан кекса ва қисман ўрта ёшдагилари билгани ҳолда, ёш авлод вакиллариининг аксарияти бундан бебаҳра қолмоқдалар. Шу боис ҳам халқимиз миллий мусикасининг асл чашмаларини, асл гўзалликларини оммага "тортиқ" қилишни ҳам энг муҳим ижодий вазифалар қаторида қараш лозим.

Р.С.Абдуллаев "Марказий Осиё халқлари маросим мусикасига бағишланган илмий монографияни нашрдан чиқарди (1994). Шунингдек Р.Ю.Юнусов ва О.А.Иброхимовларнинг "Ўзбек халқ мусиқа ижодиёти" ўқув-услубий қўлланмалари чоп этилди. Мустақил Ўзбекистонимизда миллий мусиқамиз

равнақига, унинг тарғиботига давлат томонидан алоҳида эътибор берилаётганлигини 1997 ва 1999 йиллари Самарқанд шаҳрида ўтказилган "Шарк тароналари" Халқаро мусиқа фестивали мисолида ҳам куриш мумкин. Мазкур фестивал нафақат ўзбек халқи мусиқа санъати ривожига, балки бир қатор Шарк халқлари мусиқа маданиятида ҳам ижодий ҳамкорликнинг янги саҳифаларини очиб берди, десак муболага бўлмайди.

Мустақил Ўзбекистоннинг ўтган ўн йиллиги даврида Қорақалпоғистон Республикаси маданий ҳаётида, хусусан, мусиқа санъати соҳасида ҳам жиддий ўзгаришлар юз берди. Аввало, миллий қадриятларимизга катта эътибор қаратилиши қорақалпоқ мусиқа санъатида кенг ифодасини топди. Узоқ йиллар давомида мафкуравий қатағонга учраган қорақалпоқ дostonчилари — жировлар, бахшилар, кассохонлар санъати ўтган XX асрнинг 70 — 80 ва айниқса 90-йилларига келиб кенг тарғибот этилди. Қорақалпоқ дostonчилик санъатининг ўтмишдаги ва ҳозирги кундаги йирик намоёндалари халқ зиёлилари қаторида тилга олиниб, уларнинг ижодий мерослари бўлмиш дostonлари, насихат термалари, тарихий тултовларини ёзиб олиш, уларни нашр қилиш каби ишлар янада жадаллашди. Шунингдек дostonларнинг мусиқий матнларини нотага олиш ҳам бирмунча йўлга қўйилди. (А. Хайратдинов "қобуз намалари" Нукус, 1986, "Жиров намалари" Нотага олувчи М. Жисмуратов, Нукус, 1991). Бу борадаги ижобий ҳаракатлардан яна бири — Бухоро ва Навоий туманларида яшовчи қорақалпоқ жировлари билан ижодий алоқаларнинг қайта тикланиши диққатга сазовордир.

Оғзаки анъанадаги қорақалпоқ халқ мусиқасини ёш авлодга ўргатиш, устоз-шогирд анъанасини қайта тиклаш мақсадида 1992 йили Жапак бахши Шамуратов номидаги Нукус давлат санъат билим юртида фольклор бўлими очилди. Ушбу бўлимда таҳсил кўрган ёш жиров ва бахшилар, созандалар бугунги кунда Республикамизнинг мусиқий ҳаётида фаол қатнашмоқда. Улар орасида бир қатор чет давлатлар (Франция, Германия, Хиндистон)-да ўз санъатини намоиш қилиб келган ёш ижрочиларнинг борлиги қувонарлидир. Ёш

жировлар — Бахтиёр Есемуратов, Бакберген Сиримбетов, бахши-қиз Зиёда Шариповалар шулар жумласидандир.

Миллий муסיқамиз мавқейини халқ орасида янада оширишга оммавий ахборот воситалари ҳам салмоқли хисса қўшмоқда. Радио ва телевидениенинг хафталик кўрсатувлари қаторидан жой олган халқ ижодиёти билан боғлиқ турли мавзудаги янги кўрсатувларнинг пайдо бўлиши ("Бахшилар лапизи", "Дастмадаст" "Соз ўрганиш мактаби", "Мерос") бунинг ёрқин далилидир.

ФИО автора: Мамажоновна Дилдора Абдурахмоновна

Юнус Ражабий номидаги ЎзММС институти

“Ўзбек мақоми тарихи ва назарияси”

Кафедраси 2-курс магистранти.

Название публикации: «АЁЛ ИЖРОСИГА ХОС ИЖОД НАМУНАЛАРИНИНГ ТАЛҚИН ХУСУСИЯТЛАРИ (Ўзбекистон ва Тожикистон халқ артисти Матлуба Дадабоева ижоди мисолида)»

Кўхна тарихимизда анъанавий мумтоз қўшиқчилигимиз дурдоналарини юқори поғоналарда куйлаган, гўзал, мафтункор, нафис, дилрабо оҳанглари ўзларининг ижроларида талқин этган аёл ҳофизларимиз алоҳида эъзозга ҳамда эътиборга лойиқдирлар. Чунки аёл овози мумтоз ижрочилигимизда асосий ўринни эгаллаб, айниқса, мақомларимизни ижро этишда жозоба билан куйланадиган йўллари мавжуд. Аёлларимизнинг оҳанграбо ҳонишлари мақом ижроларини янада гўзаллаштиради. Қалбларни титратувчи бетакрор овоз соҳибаси юртимизнинг фахрли юлдузларидан Ўзбекистон ҳамда Тожикистон халқ артисти Матлуба Дадабоевадир. Матлуба Дадабоева Наманган вилояти Чўст тумани Варзи қишлоғининг ишчилар оиласида 1955 йил 5 октябрда таваллуд топган. 1973 йили ўрта мактабни тамомлагач, Театр ва рассомчилик санъати институтига ўқишга киради. Ҳаётини санъат йўлида давом эттириши наслий унсур бўлса керак. Чунки, Матлубахоннинг она томонидан бобоси катта ҳофиз бўлган ва унга ҳамқишлоқлари томонидан Калон ҳофиз деб лақаб қўйилган экан. Матлуба Дадабоева билан бўлган суҳбатда шундай дейди: - “Мени онам ёшлигимдан - сен келажакда катта санъаткор бўлиб, халқ ардоғида бўласан, чунки бобонг бошқа касб эгаси бўлишига қарамай қишлоғимизнинг энг машҳур ҳофизларидан бўлган. Ўша даврларда қизларга ашула айтиш, санъаткор бўлиш ман қилинган, қаршилиқлар кўчайган даврларда санъаткор бўлишимга йўл қўйилмаган. Зеро, менинг армонларимни сен амалга оширасан қизим, чунки, ўнта фарзандларим ичида оллоҳнинг назари сенга тушибди, санъат сенда мужассам, бу қондан ўтган деганлар. Шу сабабли мени санъат йўлини танлашимга ота – оналарим тўсқинлик қилмаган”⁸⁴. 1972 йили Ўзбекистон филармониясининг мақом кечаларида фаол иштирок этиб, “Самарқанд Ушшоғи”, “Чапандози Наво”, “Насри Ушшоқ” мумтоз ашулаларини ижро этган. Давлат тадбирларида ҳамда телевидения орқали намоиш этиладиган кўрсатувларда, кўрик танловларда жозибадор чиқишлари билан фаол иштирок этган. Жумладан, “Матбуотчилар”, “Зехи”, “Куйланг ёш хонандалар”, “Қизлар давраси” қўшиқлари. Ўзбекистон санъат арбоби Тему

⁸⁴ Ўзбекистон ва Тожикистон халқ артисти Матлуба Дадабоева билан бўлган бўлиб ўтган суҳбатда. 12.02.2021 йил.

Махмудов ва Ўзбекистон халқ артисти Саодат Қобуловалардан таҳсил олган. 1976 йили талабалик кезлариданоқ Ўзбекистон телерадио компанияси қошидаги Юнус Ражабий номидаги мақомчилар ансамблида илк меҳнат фаолиятини бошлайди. Радиодаги фаолияти давомида у кўплаб устозлардан мақом сирларини пухта эгаллайди. Унинг ижоди Шашмақом, катта ашула, мумтоз мақом йўллари билан боғлиқ бўлганлиги сабабли, мақомчилар жамоасидаги фаолиятини алоҳида катта ижодий давр деб қабул қилиш мумкин. Хусусан, беназир, хассос устозлардан Ўзбекистон халқ ҳофизлари Орифхон Хотамов, Орифхон Хотамов, Очилхон Отахонов, ака-ука Исроил ва Исмоил Ваҳобовлар, Ўзбекистон халқ артисти Ориф Алимахсумов, Берта Давидова, Комуна Исмоиловалардан мақом санъати сирларини пўхта эгаллаган. Ўзбекистон халқ ҳофизи Орифхон Хотамов шогирди Матлубахонга мақом ижросини икки тилда яъни, ўзбек ва тожик тилда ижро этиш сирларини ўргатган. Юнус Ражабий номидаги мақом ансамблида 2018 йигача ижодий жамоа билан жўшқин ижод қилган.

Ансамбл ташкилотчилари билан чет давлатларида Франция, Белгия, Испания, Швеция, Швейцария, Ҳиндистон, Арабистон, Голландия, Эрон каби давлатларда миллий мусиқа санъатимизни тарғиб қилдилар. Франция элчихонасида иккита СД диск тақдимоти бўлиб ўтган.

Ижро этган миддий ашула ва мақомларимиз ўзгача жозиба бахш этади. Улвр сарасидан “Ёр ўзи”, “Ишқ сели”, “Ишонади она юраги”, “Кўрмадим”, “Қалам”, “Қилма ёримдан жудо”, “Муҳаббат”, “Ниятимдир ниятинг”, “Раҳм қил парвардигор”, “Севмасам эй гул”, “Сенсан ўзинг”, “Ўзбекистон сўзлагай”, “Ўзингни асрагин аёл”, “Ўрик гуллаганда”, “Ҳануз”, “Ҳилолим”, “Чоргоҳ”, “Ироқ кашкарчаси”, “Мўғулча Наво” ва кўплаб ашулалар жамланмасидир.

1993 йили Ўзбекистон хизмат кўрсатган артист, 2007 йилда Ўзбекистон халқ артисти, 2018 йили Тожикистон халқ артисти фахрий унвонларига сазовор бўлган.

Аждодларимиздан бизгача етиб келган анъанавий ижрочилик санъати асрлар давомида устоз-шогирд анъанаси тарзида шаклланиб ривож топган. “Ижрочилик, мусиқа санъатининг асосларидан бири сифатида унинг борлигини ифода этувчи жараён, аҳволини белгиловчи меъзон ҳамда маҳорат даражасини аниқлаб берувчи омилдир. Унинг зоҳирий тарафларини кўз билан кўриб, маъносини қалбан ҳис этиб, баҳраманд бўладиган бу жонли жараёнда куй ва ашулаларни юзага келиши учун муҳим ҳисобланган бир қатор сифат ва хусусиятлар уйғунлашгандир. Қайд этиш жоизки, ижрочиликда доимо уч жиҳат муштарак ривожланган: ижод, талқин ва тингловчилар билан ҳиссий (психологик) боғлиқлик. Ижро савияси шу жиҳатларининг мутаносибидир. Ижрочининг маъсулияти маҳорат ва талқин каби унсурлардан, эшитувчининг

ҳолати эса, унинг тажриба ва кўникмаларидан келиб чиқади. Демак, ижрочининг асосий вазифаси куй ва айтимларни латиф ва зариф шаклларда ижро этиш ва шу билан тингловчиларга таъсир ўтказишдир”⁸⁵.

Дарҳақиқат, мусиқада устоз-шогирдлик анъаналари жуда муҳим жараён саналади. Халқимизда “Дарахтни ширин мева, устозни оқил шогирд безайди”- деган доно нақл бор. Аллақачон севимли халқ санъаткори мартабасига мушарраф бўлган буюк хонанда меҳрибон устоз Матлуба Дадабоева булғуси иқтидор эгаларига таълим бериб, устоз-шогирд анъанасини давом этиб келмоқда. Шогирдлари Гулзода Худойназарова, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган Нодирахон Пирматова, Гулмира, Машхурахон, Сунбулахон, Заринахон ва кўплаб шогирдлари Мақом ансамблларида, болалар мусиқа ва санъат мактабларида, санъат коллежларда ўз фаолиятларини юритмоқда

Шогирдларнинг камоли устоз учун бахт саналади. Чунки, устозлардан олган билими, кўп йиллик тажриба орқали эришилган маҳорати ва етукликда келажак учун илиниш фалсафаси бордир. Шу боис бўлса керак устозларга шогирдлар томонидан табиий интилиш мавжуддир. Ақлий ташналик, ижодий чанқоқлик бу интилишнинг асосини ташкил қилади. Айтиш мумкинки, устоз хилма - хил, эркин тамойилларга асосланган ижрочилик мактабларини, ўзидан олдин фаолият олиб борган санъаткорларнинг ижро йўлларида ҳам хабардор бўлди. Шунинг учун хонандаликдаги дастлабки қадамларини устозларнинг хонишларига амал қилиб, ўз ижод йўлини топишга ҳаракат қилди.

Бахтли оиланинг муштараклиги онада мужассамдир. Оилада тўрт нафар сарамжон-у саришта қизалоқлар вояга етиб келмоқда. Хуршидахон, Шоҳистахон, Ҳусниобод ва Умидахонлар ота – оналарининг таълим – тарбияларини олиб, эзгулик сари одим қадам ташлаб келмоқдалар. М.Дадабоева турмуш ўртоғи Ҳусанжон Ҳалилов билан бирга Театр ва рассомчилик санъати институтида таҳсил олганлар. Лекин Ҳусанжон Ҳалилов санъатни давом эттирмай, бошқа касбни танлаган. Ҳозирги кунда ўн бир нафар шириндан – шакар набираларнинг бобожону – бувижонлари.

Ўзбекистон ва Тожикистон халқ артисти Матлуба Дадабоева ўзбек анъанавий ижрочилик санъатига муҳим ҳисса қўшиб келаётган санъаткорлардандир. Унинг ижодий услуби ўзида миллий мусиқа анъаналарининг энг илғор жиҳатларини мужассам этганлиги, назм ва навони ҳамоҳанг жиҳатда ҳис эта олганлиги билан ҳам ажралиб туради. Ўзининг билими, устозлари – етук хонанда, созанда-ю бастакорлардан бекам-у кўст ўзлаштирган илм салоҳиятини бугунги кунда ёш авлодга ўргатиб келмоқда.

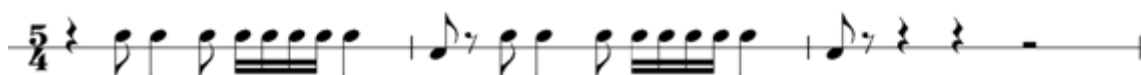
⁸⁵ Соибжон Бегматов. “Хофизлик санъати”. “Мусиқа” нашриёти, Т, 2007й.

Мустақиллик даврида ижрочилик санъати оддий мусиқий жараён бўлиб қолмасдан, миллий ижрочилик ғояси асосида шаклланиб ва миллий-маданий юксалишни таъминлашда муҳим омил сифатида фаолият кўрсатиб келмоқда. Зеро, санъатнинг бу тури мустақиллик ғояси кесимида шаклан ва мазмунан бойиган ўзбек миллий ижрочиликнинг барча кўринишларини ўзида уйғунлаштирган бадий фаолият натижасининг ижобий намунасидир. 2017 йил 17 ноябрь Президентимиз Ш.М.Мирзиёев томонидан қабул қилинган “Мақом санъатини ривожлантириш” чора тадбирлари тўғрисидаги қарорига мувофиқ Ўзбекистон Республикасида ташкил қилинган “Мақом санъати маркази”да устоз ва шогирд бўлими ташкил этилиди. 2018 йилдан ҳозирги кунгача М.Дадабоева Ўзбек миллий мақом санъати марказида “Устоз шогирд мактаби” бўлимининг устози сифатида фаолият олиб бормоқда. “Мақом санъати маркази” ташкил этилгандан бошлаб юртимизда мақом санъатининг азалий анъаналарини қайта тиклаш, илмий рисоаларни ўрганиш ва ўзлаштириш, устоз санъаткор-мақомдонларни излаб топиш, мақом санъатининг замонавий ривожини белгилловчи омиллар билан шуғулланиш, мақомни оммавийлаштириш фаолиятларини олиб бормоқдалар. Махбуба Дадабоева хилма - хил, эркин тамойилларга асосланган ижрочилик мактабларини, ўзидан олдин фаолият олиб борган устозларнинг хонишларига амал қилиб, ўз ижод йўлини топишга ҳаракат қилиб, мумтош ашулаларимизни санъатсевар халқимизга тараннум этиб келмоқда.

“Мўғулча Наво” ва унинг таҳлили.

Ўзбекистон ва Тожикистон халқ артисти Матлуба Дадабоева ижросидаги “Мўғулча Наво”ни таҳлилига мурожаат этамиз. Шеърини матни Мунис ғазали асосланган. Ғазал – Шарқ классик шеърятининг кенг тарқалган тури бўлиб, назм ва навонинг муштараклигида пайдо бўлади. “Мўғулча Наво”нинг ғазали 6 байтдан иборат бўлиб, мавзу ишқий – лирик.

Ушбу асар мақом ашула йўлларида ёзилган. Хат шакли даромад, миёнхат, дунаسر, авж, намудлар қўлланиши ва фурувардадан иборат бўлиб, 6та хатни ўз ичига олади. Асар лади “Ля” ионий, 5/4 такт ўлчови асосида ёзилган. Асарнинг доира усули қўйидгича:

Асар 5 тактли чолғу муқаддима билан бошланади. Чолғу муқаддима Асарнинг асосий оханг ғоясидан тузилган. Муқаддиманинг куйи ашуланинг асосий даромадига олиб келади. Даромад кўйидаги сўзлар билан бошланади.

Масти жоми васл этиб аввал мени зор айладинг,

Сўнг недин ҳижрон хумориға гирифтор айладинг.

Даромад квинта оралиғида товушларнинг юқори ва пастга терция сакрашлар ҳамда босқичма - босқич ҳаракатлар орқали намоён бўлади.

II – хат кўйидаги сўзлар билан бошланади:

Сендин умидим бу эрмас эрди ким бедод ила,

Хотирим ошуфта-ю, кўнглим табаҳқор айладинг.

II – хат ҳам анъанавий тарзда икки жумладан иборат бўлиб, қуйидагича шаклланган:

$$\begin{array}{|c|c|c|} \hline & \text{В} & \\ \hline \text{с} & + & \text{b} \\ \hline \end{array}$$

Миёнхатнинг иккинчи жумласи I – хатнинг иккинчи жумласини такрорлайди. II – хатга секста интервалига сакраш йўли билан ўтади. II - хатнинг куй ва ритмик кўриниши I - хатнинг варианты ҳамда b жумланинг ўзгартирилмаган такрори. Ривожланиш жараёнида II - хатда диапазон кенгайган. Бунинг натижасида айрим таянч поғоналар ҳосил бўлади, лекин “ля” таянч товуши билан яқунланади. .

Дунаsr ҳам анъанавий тарзда икки жумладан иборат бўлиб, қуйидагича шаклланган:

$$\begin{array}{|c|c|c|} \hline & \text{С} & \\ \hline \text{d} & + & \text{b} \\ \hline \end{array}$$

Қўйидаги сўзлар билан III – хат бошланади.

Салсабили шафқатингдин истадим саршорилиғ,
Билгач они қахринг ўтиға сазовор айладинг.

Дунаسر 22 - тактларда куй ривож олган юкори пардаларда “ля” таянч товушининг бир октава юкорида тараннум этилади. Иккинчи жумла Даромаднинг b жумласининг ўзгартирилмаган такрори. IV – хатнинг биринчи жамласида куй юкоридан поғонама – поғона тўлқинсимон ҳаракат орқали пастга биринчи октава “ля” товушига тушади. Иккинчи жумласи бир тактли чолғу куйидан сўнг “ля” нотасидан бошланиб юкорига томон ҳаракатланади ва “ми” иккинчи октава нотасида якунланади.

IV – хат қўйидаги сўзлар билан бошланади.

Салсабили шафқатингдин истадим саршорилиғ,

Билгач они қахринг ўтиға сазовор айладинг.

IV – хат ҳам анъанавий тарзда икки жумладан иборат бўлиб, қуйидагича шаклланг

D

e + f

IV – хатда Намуди Баёт қўлланилган. Иккинчи октава “ми” нотасидан бошланадиган куй Дунаسرда қўлланилган ғазал сўзлари билан ижро этилади.

Чолғу куйидан сўнг икки жумладан иборат V – хат келади ҳамда куйидагича шаклланади:

$$\begin{array}{c} \text{E} \\ \hline \text{n} \quad + \quad \text{m} \end{array}$$

V – хатнинг сўз матни кўйидагича:

Юз угурдинг дўстлигдин душмани жоним бўлиб,

Оқибат мен зарифа йўқ расмилар бор айладинг

V – хатда Намуди Наво қўлланилган. V – хат асарнинг энг юқори нуқтаси ҳисобланиб, дуодецима интервалига кўтарилган. Сўнг 7 тактли э ёрим, э жоним сўзлари қўлланилган ҳанг келади. Сўнг 57 – тактдан VI – хат Фурувард келади.

Шакл жиҳатдан кўйидагича:

$$\begin{array}{cc} \text{F} & \text{M} \\ \hline \text{D} & \text{b} \end{array}$$

VI – хатнинг сўз матни кўйидагича:

Вақтидур Мунисга ёр улсанг карамдин ким ани,

Ару мискин илдинг у ғам хайлига ёр айладинг.

Ушбу хатда Дунаsrнинг биринчи жумласини ўзгартирилмаган такрори бозгўй каби келади. Ривожланиш жараёнида таянч товуши “ля” пардасига келади. VI – хатнинг иккинчи жумласида b охирги маротаба такрорланади ва таянч товуши билан якунланади.

Хар бир инсонга Оллоҳ томонидан истеъдод ато қилинар экан, Матлуба Дадабоевага ҳам табиатан мақомларни чуқур англаш, идрок этиш ва албатта тўғри талқин қилиш салоҳияти ато этилганлиги учун ханузгача шу йўлдан бориб, миллий мумтоз анъаналаримизни давом эттириб келмоқда. “Таълимни тарбиядан тарбияни эса таълимдан ажратиб бўлмайди – бу шарқий қараш, шарқона ҳаёт фалсафаси”- деб фикр юритган маърифатпарвар бобомиз Абдулла Авлоний. Дарҳақиқат, улуғ аجدодларимиздан бизгача етиб келган мумтоз адабиёт ва мақомларга берган таърифлари, биз учун муҳим бўлган улкан меросни эъозлашга ва авайлаб асрашга хизмат қилади.

ФИО авторов: Нигматов А.М.

ассистент Ташкентский институт инженеров
ирригации и механизации сельского хозяйства

Абдукаххорова Н.Д.

студент Ташкентский институт инженеров
ирригации и механизации сельского хозяйства

Оташев А.

студент Ташкентский институт инженеров
ирригации и механизации сельского хозяйства

Название публикации: «МОНИТОРИНГ И ПЕРЕДАЧА ДАННЫХ УРОВНЯ
ПОДЗЕМНЫХ ВОД»

УДК:681.586*3:556.332.5

Аннотация: *В данной работе рассмотрены и изучены получение информации о состоянии уровня подземных вод и передача информации. Составлено функционально структурная схема передачи информации. А так же рассмотрены методы передачи и обработка данных. Были выбраны технические средства автоматики для технологического процесса.*

Ключевые слова: *передача данных, информация, датчик, мониторинг, уровень воды, сигнал, модуль, источник питания, скважина, регулятор.*

Введение. Повсеместно имеется необходимость в автономных измерительных системах, для этого обычно использовались приборы с регистраторами данных. При этом мы не ведем постоянный мониторинг интересующего объекта, а получаем некую историческую картину происходящих событий. Измерительные приборы не имели возможности производить непрерывный мониторинг. Повышению уровня подземных вод способствуют строительство водохранилищ и других искусственных водоемов, орошение, утечка воды из подземных сетей водонесущих коммуникаций, промышленных бассейнов, водохранилищ и т. д. Особенно значительно

обводняющее действие крупных водохранилищ. Баланс может составляться для крупных территорий или для отдельных участков (поля орошения и фильтрации, групповые водозаборы и т. д.). С помощью баланса характеризуют водообеспеченность района и возможности ежегодного пополнения запасов подземных вод, изучают причины подтопления территорий, прогнозируют изменение уровня подземных вод. Использование мобильных сотовых сетей и интернета позволило на сегодняшний день соединить все измерительные точки в одном месте. Измерение уровня воды в скважине в режиме онлайн требуется для непрерывного мониторинга дебета скважины и расчета производительности скважины, а так же для принятия решения о допустимых объемах выкачивания воды из конкретной скважины [1].

Постановка задачи. Непрерывное измерение уровня воды в скважине требуется так же в том случае, если ведется мониторинг грунтовых вод и требуется контролировать уровень воды в контрольных скважинах для получения данных об изменении уровня запасов грунтовых вод. Наиболее точным является гидростатический метод. В этом случае в качестве измерителя уровня воды применяется погружной гидростатический преобразователь уровня. Преобразователь уровня формирует на выходе сигнал пропорциональный давлению водяного столба над местом его расположения. Таким образом, мы получаем сигнал пропорциональный уровню воды в скважине. Точность измерения уровня воды в скважине гидростатическим преобразователем уровня 0,25%. Гидростатические погружные уровнемеры воды измеряют уровень в скважине до 200 метров. Выходной сигнал датчика может быть аналоговым 4...20 мА или цифровым с использованием HART протокола. Преимущества применения гидростатического датчика уровня для контроля уровня воды в скважине: не требуется периодическое опускание/поднятие поплавка или электродов кондуктивного датчика уровня воды, установили один раз и пользуйтесь; получение данных об уровне воды в скважине в режиме онлайн; автономная работа без участия человека; возможность организации беспроводной передачи данных; возможность

электронного протоколирования данных с требующейся периодичностью [2]. Гидростатические уровнемеры при необходимости могут быть выполнены для измерения уровня недостаточно чистой воды, для этого они снабжены специальными насадками. Преобразователи уровня чистой воды можно опускать в скважины с обсадной трубой диаметром от 25 мм и более, для загрязненной воды с диаметром трубы от 50мм и более. К гидростатическим преобразователям уровня легко подключить масштабируемый цифровой измерительный прибор, который не требует внешнего питания и отображает значение уровня воды в скважине посредством цифрового светодиодного индикатора.

Методы решений. При необходимости мониторинга уровня воды в нескольких близко расположенных скважинах (в радиусе 200 метров) гидростатические измерители уровня объединяются в единую систему, а передача данных от 15 измерителей уровня воды в скважинах осуществляется по 2-м проводам. Для целей профессионального мониторинга уровня грунтовых вод, гидростатические преобразователи уровня могут быть снабжены функцией измерения температуры воды с точностью $\pm 3^{\circ}\text{C}$ [3]. Данные о температуре, передаются в виде аналогового сигнала или по HART протоколу, возможна организация беспроводной передачи данных. CTD-версии серии DCX-22 - это автономные сборщики данных, работающие на батарейках и изготовленные из нержавеющей стали. Не требующие особого ухода, они регистрируют уровень воды (давление), температуру и проводимость в течение длительного времени. Мониторинг проводимости все чаще проводится в сочетании с глубинными измерениями, при которых необходимо одновременно обнаруживать изменения в качестве и глубине воды. Таким образом, при измерении уровня грунтовых вод можно обнаружить загрязнения, вызванные инфильтрацией соленой воды, частицами, переносимыми водой, или общими загрязняющими веществами. Программное обеспечение KELLER Logger 5.1 для программирования и считывания данных используется для выбора диапазона проводимости (0...0.2 мС/см, 0...2 мС/см, 0...20 мС/см или 0...200 мС/см) и установки температурного коэффициента для измеряемой среды [4]. В результате этого процесса

получается компенсированная проводимость, измеренная при 25 °С CTD DCX-22 AA Сборщик данных DCX-22 AA CTD регистрирует уровни грунтовых вод с помощью метода измерения AA (абсолютная абсолютность), при котором измеряются колебания атмосферного давления и компенсируется водонепроницаемым датчиком атмосферного давления с мембраной из нержавеющей стали. Преимущество данного метода измерения заключается в том, что не требуется влагочувствительная капиллярная трубка. Кроме того, для извлечения данных не требуется извлекать CTD DCX-22 AA из иммерсионной трубки.

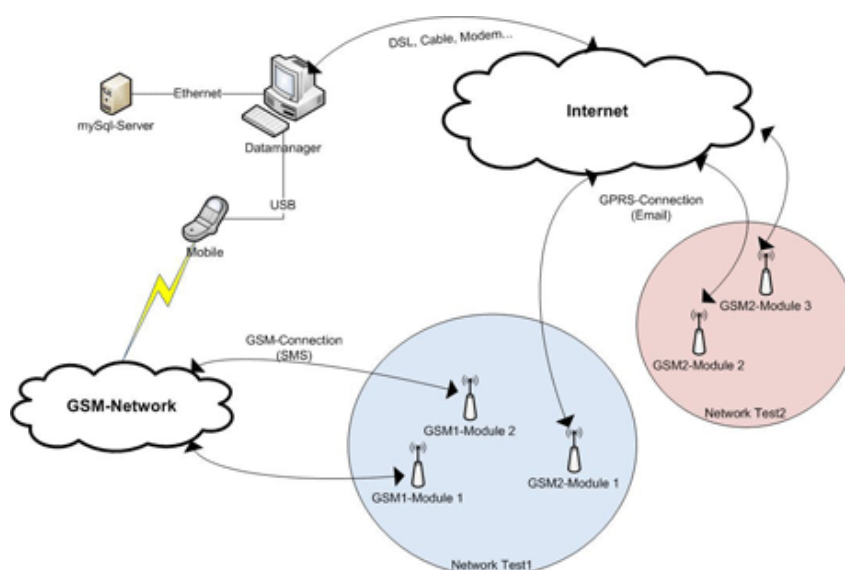

Рис. 1. Автоматизированная система мониторинга уровня подземных вод.

Современные измерительные системы позволяют получить следующие преимущества от использования компонентов и технологий уже разработанных для массовых применений [5]. Характерный пример – это использование сетей сотовых операторов для передачи данных. Зоны покрытия и уровень сигнала в этих сетях постоянно совершенствуются, а стоимость звонков и передачи данных постоянно снижается и упрощается, поэтому систему GSM-2 можно использовать не только для удаленных объектов, но и для находящихся поблизости точек. Стоимость передачи данных намного меньше, чем постоянное использование наемных рабочих для снятия показаний. К тому же сама измерительная система с модулем передачи данных не сильно превышает по стоимости системы с регистратором данных. Стоимость передачи данных через

электронную почту на сегодняшний день обходится очень дешево, особенно если Вы используете тариф без абонентской платы. Передача данных через электронную почту или СМС – это самое простое и современное решение. Обычный мобильный телефон подходит для считывания данных через СМС, или же Вы можете использовать ПК с доступом в интернет и получать данные по электронной почте. Обработка данных: Сердцем измерительной системы является программа GSM-2 DataManager с удобным интерфейсом [6]. Программа собирает данные, мониторит и управляет сразу несколькими измерительными станциями (GSM-2), а также используется для отображения на дисплее и анализа данных, которые можно хранить в открытых форматах. Данные получаемые от GPRS передатчика GSM-2 (e-mail/SMS) постоянно считываются и записываются в базе DataManager. Мы получаем однозначную информацию о правильной работе всех измерительных систем. В случае ошибки, т.е. отсутствии полученных данных, мы видим на компьютере или получаем уведомление через СМС или электронную почту. Все измерительные точки можно отображать в графическом формате, а также показывать на экране их географическое расположение. Настройки для отдельной измерительной станции можно делать на компьютере и отправлять новые данные через электронную почту на модуль GSM-2. Модуль отвечает всем требованиям предъявляемым к оборудованию, которое должно работать продолжительное время в полевых условиях. Измерительные станции в большинстве своем расположены в отдаленных точках и не имеют доступа к постоянному источнику питания. Помимо этого все оборудование должно быть устойчиво к низким температурам, кратковременным затоплениям и высокой влажности. Для безопасности системы и лучшего приема сигнала, можно использовать выносную антенну.

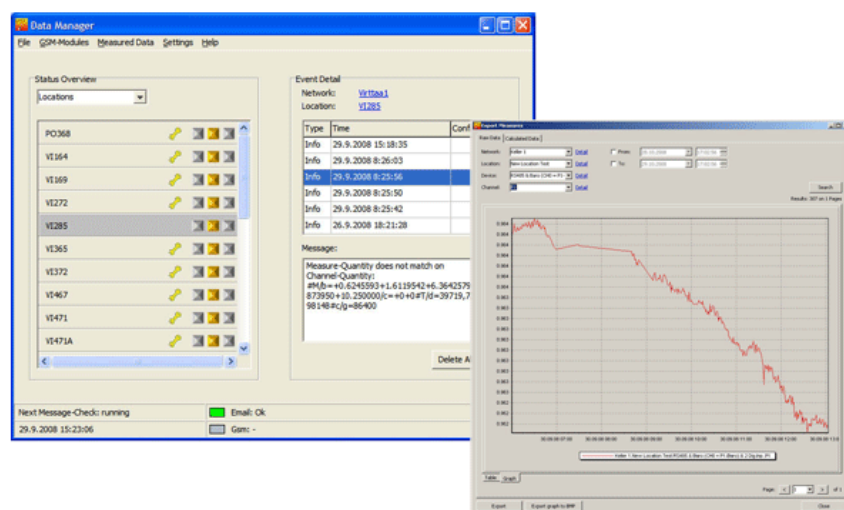

Рис.2. Анализ мониторинга уровня подземных вод с помощью программы DataManager.

Программа DataManager осуществляет получение и просмотр данных, управляет измерениями (графическое отображение, ...и т.п.). Результаты измерений, полученные в заданный период времени хранятся в модуле GSM-2 и отправляются при помощи одного сообщения (e-mail/SMS). В тоже время какие-то события, например резкое увеличение уровня и превышение установленных значений (минимума и максимума) приводит к немедленной отправке данных дополнительным сообщением СМС или электронной почтой. Вместе с этим передаются данные о емкости батареи, уровне сигнала антенны и другая дополнительная информация. GSM-2 модуль для регистрации и передачи данных с подключенным преобразователем уровня и температуры

Вывод: Модуль имеет два аналоговых входа (0 – 2.5 В), интерфейс SDI12 или два цифровых входа, что позволяет подключить к модулю дополнительное оборудование. Модуль также имеет простой релейный вход, например, для отправки сигнала о взломе системы. Таким образом, при использовании интерфейса SDI12 мы можем отправлять данные от 10 независимых устройств. Подключаемые сенсоры опционально поставляются с сенсорами с напряжением 12 В, 5 В или 3.7В от модуля GSM-2.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Комплексная автоматизация и АСУТП водохозяйственных систем. М.З.Ганкин. Москва 1991г.
2. Технические средства автоматизации. Б.В.Шандров., А.Д.Чудаков. Москва 2007г.
3. Gazieva, R., Aynakulov, S., Nigmatov, A., Rakhmankulova, B., Khafizov, O., Ziyaeva, S. The software solution of the overload capacity of a three-phase asynchronous motor
<https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-85102143265&doi=10.1109%2fICISCT50599.2020.9351402&partnerID=40&md5=f5509b938d44db9017034a96e686df0>
4. Ubaydulayeva, Sh., Gazieva, R., Nigmatov, A.
Calculation of dynamic processes in relay systems of automatic control based on graph models
<https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-85091349870&doi=10.1088%2f1757-899X%2f883%2f1%2f012152&partnerID=40&md5=e6a2241af570acd0ba6231ce3f4b930e>
5. Ubaydulayeva, S.R., Nigmatov, A.M. Development of a graph model and algorithm to analyze the dynamics of a linear system with delay
<https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-85086757861&doi=10.1109%2fICIEAM48468.2020.9111939&partnerID=40&md5=bd0b367359704ab5733ec63162a7d568>
6. Ra'no, G., Shaxnoza, U., Sherqul, R., Barno, R., Aziz, N., Aziz, A. Automatic restart of the pumping unit and control circuit with one button
<https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-85083294928&doi=10.31838%2fjcr.07.05.66&partnerID=40&md5=6a4760511fed2c1247a4a66056f330d7>

ФИО автора: Нишонов Исмоилжон Абдумуталлибович,

Андижон машинасозлик институти

Ўзбек тили ва адабиёти кафедраси катта ўқитувчиси

Название публикации: «ХОРИЖИЙ ТИЛЛАРНИ ЎҚИТИШДА
ҚУЛЛАНИЛГАН МЕТОДЛАР ВА УЛАРНИНГ ЎЗИГА ХОС
ХУСУСИЯТЛАРИ»

УДК.154-155;-2021

МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ И ИХ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Нишонов Исмоилжон Абдумуталлибович,
Старший преподаватель кафедры Узбекского языка и
литературы Андижанского машиностроительного института

METHODS USED IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES AND THEIR CHARACTERISTICS

Nishonov Ismoiljon Abdumutallibovich,
Senior Lecturer of the Department of the Uzbek Language and
literature of the Andijan Machine-Building Institute

Аннотация. Обучение иностранному языку в каждом вузе стало требованием современности. Потому что сейчас, в какой бы области не было, иностранный язык играет важную роль. Как сказал великий мыслитель Мир Алишер Навои: «Знающий язык знает мир». Фактически, идеальное владение иностранным языком в любой сфере может привести к большим успехам в его работе и личной жизни.

Ключевые слова. Иностранный язык, методика, обучение, деятельность, школа, учебный процесс.

Annotation. Teaching a foreign language in every higher education institution has become a modern requirement. Because now, regardless of the field, a foreign language plays an important role. As the great thinker Mir Alisher Navoi said, "He who knows the language knows the hand." In fact, the perfect mastery of a foreign language in any field can lead to great success in his work and personal life.

Keywords. Foreign language, methodology, learning, activity, school, educational process.

Тил билган эл билади. Ҳақиқатан ҳам, хорижий тилни билган киши кўп томонлама имкониятга эга бўлади. Шу боис, бугун юртимизда кадрлар олдига қўйилган асосий талаблардан бири ҳам чет тилларни муқаммал билишдир.

Мутахассисларни тайёрлаш жараёнида чет тилларини ўқитишнинг янги технология-механизмларини жорий этишни таъминлаш муҳим аҳамият касб этади. Технологияларнинг таълим тизимида ўз ифодасини топиши чет тили ўқитиш савиясини такомиллаштиради.

Мамлакатимиз мустақил давлат сифатида ривожлана бошлагандан бери чет тилини ўргатиш ва ўрганишга катта эътибор қаратила бошланди. Ёш авлодни баркамол ва ҳар томонлама етуқ инсон сифатида шаклланишида бирон-бир чет тилини муқаммал билиш бугунги кун талабига айланди.

Чет тили ўқитиш методикаси ёш фанлардан бири ҳисобланса - да, фанда сезиларли даражада изланишлар олиб борилди. Изланишлар натижаси уларок бир неча методлар вужудга келди.[1.Б.215]

Чет тил ўқитиш методикаси ёш фанлардан бири ҳисобланиб, унинг пайдо бўлганига тахминан 200 йил булган булса-да, фанда чуқур изланишлар олиб борилди. Жамият ривожлана бориши билан доимо янги методлар вужудга келиши муқаррар эканлигини эътироф этмоқ лозим.

Маълумки, метод - методика тушунчаси грек-лотин “methodos- methodus” сўзидан олинган булиб, мақсадга элтувчи йуллар, усул маъносини англатади.

Ҳорижий тилларни ўрганиш ва ўргатишда шу кунга кадар бир неча методлар қўлланилганлиги барчага маълум. Улар ҳорижий тилларни ўқитишда узоқ вақт қўлланилиб келинган *грамматик- таржима методи* (ГТМ), *бевосита метод* (БМ), *аудиолингвал метод* (АЛМ), *аудиовизуал метод* (АВМ), *билвосита метод* (БлМ) ва бугунги кунда ҳорижий тилларни ўрганиш ва ўргатишда кенг қулланилаётган *коммуникатив метод* (КМ)дир.

Грамматик таржима методи (ГТМ). Грамматик таржима методи Европада XIX асрда инглиз ва француз тилларини гимназияларда ўқитиш учун қўлланилган. Намуна сифатида гимназияларда ўқитиладиган қадимги грек ва латин тиллари хизмат қилган. Бу метод асосида латин ва грек тиллари, шунингдек “улиқ” тиллар (алоқа воситаси сифатида фойдаланилмайдиган ва фақат ёзма равишда мавжуд бўлган) замонавий “тирик” чет тиллар сифатида ўргатилганлиги тарихдан маълум. [2.Б.190-191]

Грамматик-таржима методида грамматикага катта эътибор берилган. Ким грамматикани эгаллаб олса ва туғри таржима қила олса, демак, у чет тилини билган ҳисобланган.

Грамматик таржима методида дарс босқичлари қуйидаги тартибда ўтади:

1. Кириш босқичи:

Грамматика тақдироти.

2. Машқ босқичи:

Грамматик ўқув материал асосида гаплар тўзиш.

3. Амалда қўллаш босқичи:

1. Ўқиш

2. Ёзиш

4. Таржима (Ўқув материали грамматика ва сўз бойлиги асосида амалда қўлланилади).

Агар биз ГТМ асосида яратилган дарсликларга назар ташласак, дарсликда дастлаб бирон-бир мавзуга оид матн берилган. Матнга тегишли бир ёки иккита машқлар берилган. Машқлар эса “Матнни ҳикоя қилиб беринг” ёки “Саволларга жавоб беринг” тарзида бўлган. Матнни тула оғзаки нутққа олиб чиқиш учун оддийдан мураккабга йуналтирилган машқлар мавжуд бўлмаган. Сунгра маълум бир грамматик қоида берилган. Барча машқлар эса грамматик қоидага йуналтирилган. Машқлар кетма-кетлик даражасига ҳам мутлақо эътибор берилмаган. Бундан ташқари грамматик таржима методида ўқиш ва ёзишга катта эътибор берилган. Натижада гапириш ва эшитиш ривожланмай қолган. Шу

сабабли грамматик таржима методи билан таълим олган ўқувчиларнинг оғзаки нутқлари ривожланмай қолган.

ГТМ асосидаги дарс тамойиллари.

1. Чет тили тўзилиш қонуниятларини она тили билан қиёслаган ҳолда эътиборга олиш.
2. Қоидаларни қуллаган ҳолда туғри жумлалар тўзиш ва чет тилини реконструкциялаш.
3. Кенг тарқалган машқ шакллари: қоидаларни амалда қуллаган ҳолда туғри жумлалар тўзиш; шаклга оид бўлган грамматик қоидалар асосида жумлаларни ўзгартириш; она тилидан чет тилига таржима қилиш ва чет тилидан она тилига таржима қилиш.

Бевосита метод (БМ). XX асрнинг 80-йилларида ГТМни ислоҳ қилиш жараёнида БМ юзага келди ва у ўз навбатида чет тили таълими оламида маълум бўлган тилни эшитиб, ўрганиш *аудиолингвал методини* вужудга келтирди.

Бевосита методнинг бош йуналиши бугунги кунга қадар ҳукм сўриб келаётган грамматик-таржима методидан воз кечиш ва бутунлай оғзаки нутққа асосланган чет тили таълимининг фаол кўринишига утиш эди.

Методнинг “Бевосита метод” деб номланишига сабаб, чет тилини бевосита, воситачи бўлиб ўрганишга ҳалақит бераётган она тилидан воз кечган ҳолда (она тилининг иштирокисиз) ўргатиш эди. [З.Б.98]

Она тили чет тили таълимидан бутунлай чиқариб ташланиши ва шу йул билан ўқувчи фақат ўрганаётган янги тил ҳақида уйлаши керак эди. У чет тилини она тили билан қиёсламаслиги, балки онгида янги, мустақил тил тузилишини шакллантириши лозим эди.

Бу метод адабиётларда бошқа номлар билан ҳам аталиб келинган. Масалан, “анти-грамматика методи”, “ислоҳ методи”, “рационал метод”, “табiiй метод”, “аниқ метод”, “аналитик метод” кабилар.

Бу методда берилаётган асосий матнлар суҳбат шаклида бўлган. Чет тилини эгаллаш, асосан, тинглаш орқали амалга оширилади. Ўқитувчи ўқувчи тақлид қиладиган тил модели вазифасини бажаради. Тинглаш ва тақлид қилиш тил

ўрганишнинг муҳим йулларидан бири ҳисобланади. Бу методда ГТМга қараганда ўқитувчига юқори талаб қўйилган. Ўқитувчи намуна ролида чет тилида эркин ва биринчи навбатда акцентсиз гапира оладиган бўлиши керак бўлган.

Бевосита методнинг асосий тамойилларидан бири бу кургазмалилик саналган. Ўқувчининг тил ҳақидаги тасаввурлари расмни кўриш жараёнидаги предмет ҳақидаги тасаввурлари билан бевосита боғланиши бу методнинг энг асосий хусусиятларидан биридир.

Бевосита метод асосида ўтилган дарс тамойиллари қуйидагилардан иборат бўлган:

1. Ёзма нутқдан аввал оғзаки нутқ, яъни дарс жараёнида аввал тинглаш ва гапириш, сунгра ўқиш ва ёзишга ўргатиш.

2. Намунага тақлид қилиш, тил ҳодисалари (грамматика) таҳлили ва она тилига мурожаат қилмаслик.

3. Мўмкин қадар дарсни бир тилда олиб бориш.

4. Ўқув материални диалог шаклида кундалик ҳаётга оид материаллар асосида тақдим этиш. [4.Б.261]

Бевосита метод учун чет тилида намуна жумлалар, диалоглар тузиш, уларни амалда саҳналаштириш ва эркин роль уйнаш характерли хусусият ҳисобланган.

Аудиолингвал метод (АЛМ). Аудиолингвал сўзи лотин тилидан олинган бўлиб, **audire**- тинглаш, **lingua**- тил маъноларини англатади. Агар “**Audiolingval metod**” атамаси сўзма-сўз таржима қилинса, “тинглаш-гапириш методи”, яъни “тилни тинглаш-гапириш” йули билан ўрганиш маъносини англатади.

Немис олими Герхард Нойнер Америка Қушма Штатларида аудиолингвал метод вужудга келганлиги ва бунга сабаб сифатида иккинчи жаҳон урушидан сунг чет тилларни, айниқса, экзотик тиллар ҳисобланиш япон, хитой ва бошқа тилларни билладиган мутахассисларнинг етишмаслиги сабабли ҳарбийларнинг 1941-1943 йиллардаги буюртмалари асосида кўплаб тил ўқитиш дастурлари

ишлаб чиқилганлиги ва бу янги тил ўқитиш методларининг вужудга келишига сабаб бўлганлигини кўрсатади.

Аудиолингвал методда, айниқса, тил лабораторияси муҳим ўрин эгаллайди. Тил лабораторияси энг аввало талаффуз ва тинглаб тўшунишни ўргатиш учун хизмат қилади. Ўқувчиларга асосий тил моделлари чет тилида тақдим қилинади. Ўқувчиларга тақлид қилиши, такрорлаши, ўз иш тезлигини ўзи белгилаши, магнит тасмасини олдинга ёки орқага ўтказиши мумкин.

Бундан ташкари, ўқитувчи ўқувчиларнинг фаолиятини ҳаққоний ва қисмларга бўлган ҳолда баҳолай олади ҳамда ҳар бир ўқувчи билан алоҳида ишлаш имкониятига эга бўлади. [5.Б.57]

Ўтган асрнинг 60-йилларида АЛМнинг кенг тарқалиши муносабати билан тил лабораторияларини ташкил қилиш қоида тусини олди.

Бу методнинг тамойиллари куйидагилар этиб белгиланди:

1. Асосий эътибор ёзма нутққа эмас, балки оғзаки нутққа қаратилади, яъни аввал тинглаб тушуниш ва гапириш, сунгра ўқиш ва ёзиш.

2. Тил материалининг асл нусхадалиги.

3. Тил намуналарини тақлид қилиш ва тез-тез такрорлаш йули билан машқ қилиш.

4. Дарснинг бир тиллилиги, она тилини дарс жараёнидан чиқариб ташлаш.

5. Грамматик материалнинг системали равишда чет тил намуналарининг комплекслигини ўстириб боришга асосланганлиги (Грамматик материал тақсимотида она тили билан таққослаш умуман роль уйнамайди):

- АЛМга оид машқ шакллари;
- куп вариантли намуна гап машқлари (pattern drill);
- ўрнига қуйиш жадваллари ва ўрнини алмаштириш машқлари;

6. Маҳсус қийинчиликлар тақдимоти. Қийинчиликларни она тили ва чет тили нутқий бирликлар ва намуналар ўртасидаги тузилиш жиҳатдан фарқлар келтириб чиқаради. Маҳсус қийинчиликлар аввало аниқланиши ва улар устида астойдил машқ қилиниши лозим.

7. Ёзма нутқ сифатида фикрларни ёзма баён қилиш.

Маълумки чет тили ўқитиш методикаси мустақил фан сифатида шаклланган экан у фан ривож ва ўқитиш методларини такомиллаштириш учун ўз методларига эга бўлиш керак. Чет тили ўқитиш методикаси педагогика фанларининг бири сифатида педагогика фанида қўлланаётган методларидан ўз муаммоларини ҳал қилишда фойдаланилади.

Методик адабиётларда чет тили ўқитиш методикаси куйидаги илмий текшириш методлари билан фарқланади.

Сўнги йилларда кўп атамаларни ўзбекчалаштириш натижасида айрим методик тушунчалар ишлатишдан чикиб қолмоқда. [6]

"Метод" тушунчасига доир таълимшунослик ўқитишни умумий назарияси сифатида ушбу атама кенг қўлланиладиган фандир. Дидактлар "Метод" атамасини билиш, малака, куникмани эгаллаш, ўқитувчилар дунёкарашини шакллантириш ва билиш имкониятларини яратиш йулидаги муаллим ва ўқитувчининг иш усули маъносида изоҳлайдилар. Фан асосларини ургатадиган, укув предметлари учун мулжалланган таълимнинг умумий методлари ишлаб чиқилган.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Жалолов Ж. Чет тили ўқитиш методикаси. - Т. 1996
2. Т. Мадумаров, М. Камолдинов “ Инновацион педагогик технология асослари ва уни таълим - тарбия жараёнида қўллаш.” Т- 2012
3. Сиддикова И.А. Методика преподавания английского языка. Т. 2002
4. Сайдалиев С. Чет тил ўқитиш методикасидан очерклар. - Н. 2004
5. Практический курс методики преподавания иностранных языков. - Мн: Тетра Системс, 2005. - 288 с
6. www.alleng.ru
7. www.twirpx.com

ФИО авторов: Н.Ш.Абдукодиров,

ассистент Ферганский политехнический институт

А.Т.Рахмонов,

ассистент Ферганский политехнический институт

С.С.Ахтамбаев

ассистент Ферганский политехнический институт

Окйулов К.Р.

ассистент Ферганский политехнический институт

Название публикации: «ВЗАИМОСВЯЗЬ МЕЖДУ ВЛАЖНОСТЬЮ МАТЕРИАЛА И ОТНОСИТЕЛЬНОЙ ВЛАЖНОСТЬЮ ВОЗДУХА И РАСЧЕТОМ ЭНЕРГИИ, ОПЫТНОЙ ДЛЯ ОБРАЗОВАНИЯ СЛОЯ МАТЕРИАЛА»

УДК 677.21

научный руководитель: **А.А.Ахунбаев**

т.ф.н. доц. Ферганский политехнический институт

АННОТАЦИЯ

В статье приведены уравнения для расчета мощности, затрачиваемой на создание слоя материала в барабанных сушилках. При анализе моделей быстро вращающихся роторных контактных сушилок приведено теоретическое уравнение для определения количества энергии, затрачиваемой на формирование слоя в активном режиме в процессе сушки материала

Ключевые слова: конвективная сушка, контактная сушка, радиационная сушка, диэлектрическая сушка, сублимационная сушка.

**МАТЕРИАЛ НАМЛИГИ БИЛАН ҲАВОНИНГ НИСБИЙ НАМЛИГИНИНГ
ЎЗАРО БОҒЛИҚЛИГИ ВА МАТЕРИАЛ ҚАТЛАМИНИ ҲОСИЛ КИЛИШ УЧУН
САРФЛАНГАН ҚУВВАТ ҲИСОБИ**

АННОТАЦИЯ

Мақолада барабанли курутгичларда материал қатламини ҳосил қилиш учун сарфланган қувватни ҳисоблаш учун тенгламалар берилган. Тез айланувчи

роторли контакт қуритгичлар моделларини таҳлилида, материални қуриштиш жараёнида актив режимда қатлам ҳосил қилиш учун сарфланадиган энергия миқдорини аниқлаш учун назарий тенглама берилган.

Калит сўзлар: конвектив қуриштиш, контактли қуриштиш, радиацияли қуриштиш, диэлектрик қуриштиш, сублимация қуриштиш.

КИРИШ. Қишлоқ ва шаҳарларимизда намунавий уй-жойларни қуришда албатта арзон ва сифатли материалларга бўлган талаб юқори бўлади. Буларни инобатга олган ҳолда Республикамиздаги қурилиш материаллари ишлаб чиқарувчи 3000 дан зиёд корхоналар ўз фаолиятидаги техник муаммоли ечимларни ҳал қилиши ва ўз корхоналарини қайта реконструкция ва модернизациялаши, сифатли ва арзон қурилиш материалларини ишлаб чиқаришига омил бўлиб хизмат қилади. Жумладан қурилиш ойнасига бўлган талабнинг кун сайин ўсиб бориши, маҳсулотнинг экспортбоплигини таъминлаш ва мамлакатимизга сифатли қурилиш ойнаси етказиб беришни тақозо этади. Қурилиш ойнаси ишлаб чиқариш жараёнидаги долзарб масалалардан бири бу хом-ашёни қуриштиш барабанларидаги иш режими, энергия сарфининг юқорилиги ва аппаратдаги механик муаммоларнинг кўплигида. Бу муаммоларнинг ҳал этилиши маҳсулот сифат кўрсаткичларининг ортишига ва тан нархининг пасайишига олиб келади [1].

Қурилиш ойнаси ишлаб чиқаришнинг асосий хом-ашёси бўлган “кварц” қумини қуриштиш ва қуритилган ярим тайёр маҳсулотни аралаштириш жараёнидаги айрим технологик муаммолар ва қуриштиш аппаратидаги иш режимларининг бузилиши ойна маҳсулотининг сифат кўрсаткичларига салбий таъсир кўрсатмоқда. Технологик муаммонинг яна бир сабаби барабанли қуригичда механик ва энергия сарфининг юқорилигидадир [2].

Нам материалларни қуриштиш жараёни саноатда ташкил этиш катта аҳамиятга эга. Материаллар қуритилганда унинг сифати ва тайёр маҳсулотга тегишли хоссалари яхшиланади, транспорт воситасида узатиш арзонлашади, уларнинг аппарат конструкциялари ва трубаларнинг коррозияга учраш камаяди [3].

Қуриштиш кўпчилик ишлаб чиқаришларнинг охири, яъни тайёр маҳсулот олишдан олдинги жараён ҳисобланади. Айрим ишлаб чиқаришларда материалларни сувсизлантириш икки босқичдан иборат бўлиб, намлик аввал арзон жараён ҳисобланган механик усул билан, сўнгра қолган намлик эса қуриштиш йўли билан ажратилади. Материал таркибидан намликни бундай мураккаб йўл билан ажратиш усули жараённинг самарадорлигини оширади [4].

Иссиқлик ташувчи агентнинг қуритилаётган материал билан ўзаро таъсирлашув усулига кўра қуритиш қўйидаги турларга бўлинади:

1) конвектив қуритиш - нам материал билан қуритувчи агент тўғридан - тўғри ўзаро аралашади;

2) контактли қуритиш - иссиқлик ташувчи агент ва нам материал ўртасида уларни ажратиб турувчи девор бўлади;

3) радиацияли қуритиш - иссиқлик инфрақизил нурлар орқали тарқалади;

4) диэлектрик қуритиш - материал юқори частотали ток майдонида қиздирилади;

5) сублимация қуритиш - материал музлаган ҳолда, юқори вакуум остида сувсизлантирилади.

Охирги учта усул саноатда нисбатан кам ишлатилади ва одатда қуритишнинг махсус усуллари деб юритилади.

Қуритишнинг турларидан қатъий назар, жараён давомида материал нам газ билан ўзаро таъсирлашиб туради. Конвектив қуритиш усули саноатда кенг ишлатилади, бу жараённи амалга ошириш учун материалга нам ҳаво таъсирининг аҳамияти катта.

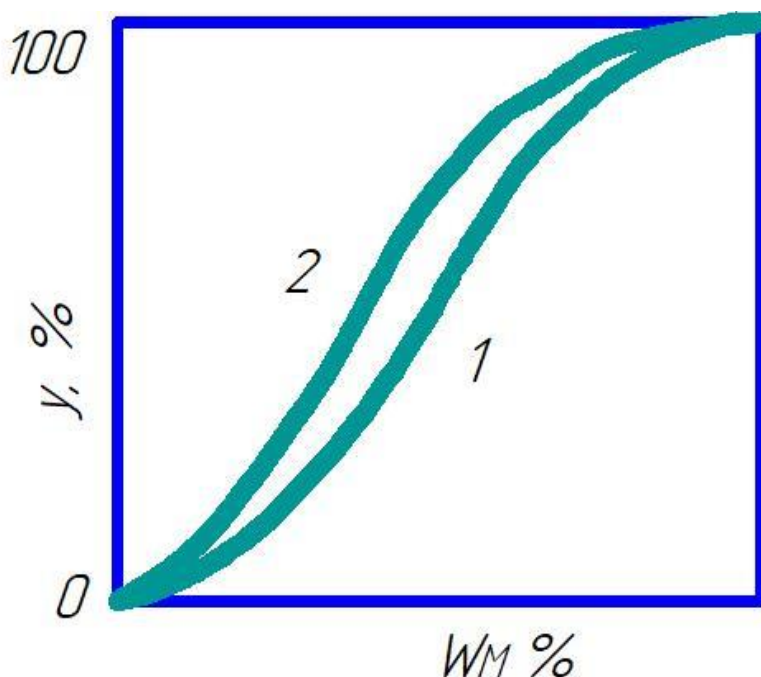
Қаттиқ материал ва нам ҳаво ўзаро таъсир эттирилганда асосан икки хил жараён содир бўлади: 1) қуритиш (материалдан намликнинг десорбцияланиши, агар $P_m > P_x$); 2) намланиш (намликнинг материал томонидан сорбцияланиши, агар $P_m < P_x$; бу ерда P_m - буғнинг материал юзасидаги парциал босими, P_x - буғнинг ҳаво ёки газдаги парциал босими)

Қуритиш пайтида P_m нинг қиймати камаяди ва $P_m = P_x$ чегарасига яқинлашиб боради. Бундай ҳолат динамик мувозанат ҳолати деб аталади, фматериалнинг бу мувозанат ҳолатига тўғри келган намлиги мувозанат намлик дейилади.

Материалнинг мувозанат намлиги W_m сув буғининг материал устидаги парциал босимига ёки пропорционал бўлган ҳавонинг нисбий намлигига боғлиқ ва у тажриба йўли билан топилади. $W_m = f(\phi)$ функция ўзгармас температура шароитида аниқланади, шу сабабли у изотермани ташкил қилади. 1-расмда 1-эгри чизиқ нам материални қуритиш жараёни учун ҳосил қилинган ва у десорбцияланиш изотермаси деб аталади.

2-эгри чизиқ эса қуруқ материални намлаш учун ҳосил қилинган, у сорбцияланиш изотермаси дейилади. Сорбцияланиш изотермаси десорбцияланиш изотермасининг устида жойлашган бўлиб. 1- ва 2- эгри

чизиқларнинг бир-биридан фарқи гистерезис деб аталади. Гистерезис ҳодисасидан шу хулоса келиб чиқадики, бир хил қийматга эга бўлган мувозанат намликка эришиш учун ҳавонинг нисбий намлиги материални намлаш жараёнида уни қуритишдагига нисбатан катта бўлиши зарур.

Материал намлиги билан ҳавонинг нисбий намлигининг ўзаро боғлиқлиги: 1- десорбция изотермаси; 2- ютилиш изотермаси.

Гистерезиснинг ҳосил бўлишига асосий сабаб - қуритилган материалнинг капиллярларига ҳаво кириб, бу ҳавонинг капиллярлар деворида сорбцияланишидир. Натижада материал қайтадан намланганда унинг намлик билан ҳўлланиш даражаси камаяди ва ҳавони капиллярларда сиқиб чиқариш учун сув буғининг катта парциал босими керак бўлади [5].

Қуритиш жараёнининг механизми маълум даражада намликнинг материал билан боғланиши турига боғлиқ. Қуритиш пайтида намликнинг материал билан боғланиши бузилади. П.А. Ребиндер томонидан намликнинг материал билан таъсирининг уч (кимёвий, физик-кимёвий, физик-механик) тури таклиф қилинган.

Кимёвий усул материал намлик билан таъсирлашганда жуда мустаҳкам ва маълум нисбатларда бирикма ҳосил бўлади. Бу намликни материалдан ажратиш учун юқори температуралар таъсирида қиздириш ёки кимёвий

реакция йўли билан таъсир қилиш керак. Қуритиш жараёнида бундай намликни материалдан чиқариш мумкин эмас.

Қуритиш жараёнида одатда материалдан физик-кимёвий ва физик-механик усуллар билан таъсирлашган намликлар ажратиб чиқарилади. Механик усул билан бириккан намлик материалдан жуда тез чиқиб кетади. Бундай намлик модданинг капиллярларида ва унинг юзасида жойлашган бўлади. Механик усул билан бириккан намлик ўз навбатида икки хил бўлади: макрокапиллярларнинг намлиги (капиллярларнинг ўртача радиуси $r_{\text{ўр}} 10^{-5}$ см дан катта); микрокапиллярларнинг намлиги ($r_{\text{ўр}} < 10^{-5}$ см). Модда юзасидаги жойлашган намлик ҳўлланиш намлиги деб юритилади. Механик бириккан намлик эркин намлик деб аталади ва бундай намликни материалдан механик усуллар ёрдамида ажратиш мумкин [6].

Физик-кимёвий йўл билан бириккан намлик икки турга (адсорбцион ва осмотик бириккан намликларга) бўлинади. Адсорбцион намлик материалнинг юзасида ва унинг ғовакларида, молекулаларнинг куч майдони таъсирида мустаҳкам бириккан бўлади. Осмотик бириккан намлик букиш намлиги деб ҳам аталади, бу намлик материалларнинг тўқималарида осмотик кучлар таъсирида боғланган бўлади. Адсорбцион намликни материалдан ажратиш учун бўкиш намлигини ажратишга нисбатан бир оз катта энергия талаб қилинади. Коллоид ва полимер материалларда адсорбцион ва осмотик усул билан бириккан намлик мавжуд бўлади. Материал таркибида физик-кимёвий йўл билан ушлаб турилган намлик боғланган намлик деб юритилади.

Қуритиш пайтидаги материал намлигининг ўзгариши кўрсатилган. Намлик W_1 дан W_r гача ўзгарганда материал ўзида эркин намликни тутати. Бу соҳада материал нам ҳолатда бўлади. I соҳада материалдан эркин намлик ажратиб чиқарилади. Намлик W_r дан W_m гача ўзгарганда материал ўзида боғланган намликни ушлайди. II соҳада материал гигроскопик ҳолатда бўлади. А нуқта гигроскопик нуқта деб аталади ва бу нуқтага тўғри келган намлик гигроскопик намлик W_r дейилади. А нуқта $\phi = 100\%$ га тўғри келади. II соҳада материалдан боғланган намлик ажратиб чиқарилади.

Дисперсли материал цилиндрик барабан ички юзаси ва айланиб турувчи куракчалар ташқи учи орасидаги зазорда тўпланган дисперс материал механик энергия диссипацияси рўй бераётган квазигомоген муҳит сифатида қаралади. Бунда гомогенизацияланган муҳит ёпишқоқлиги тенгламасини Мунининг дисперс материаллар тенгламасига аналогик равишда тавсифлаш мумкин деб ҳисобланган [7]:

$$\mu = \mu_0 \exp(x\phi), \quad (1)$$

бу ерда: μ_0 - дисперс мухит қовушқоқлиги бизнинг мисолимизда: буғ ёки ҳавонинг; ϕ - қатламда қаттиқ зарраларнинг ҳажмий концентрацияси; x - дисперс фаза заррачалари шаклига боғлиқ бўлган коэффициент.

Бундай ҳолда куракчага таъсир этувчи куч:

$$F = 2\pi RL\mu \frac{\omega r_n}{\delta}, \quad (2)$$

Бу ерда r_n - куракчаларнинг ташқи радиуси; δ - куракчалар ва барабан ўртасидаги зазор қалинлиги.

Визуал кузатишлар ва ўтказилган тажрибалар шуни кўрсатадики, зазорда заррачалар концентрацияси ўзгармас бўлади, бу эса қуйидаги тенгламани ёзишга имкон беради:

$$M = F \cdot r_n = 2\pi\omega\mu RL \frac{r_n^2}{\delta}$$

Бу ҳолатда дисперс материал қатламини яратиш ва сақлаб қолишга сарфланадиган куч қуйидаги нисбат билан аниқланади:

$$P = A\omega^m RL \frac{r_n^2}{\delta} \mu_0 \exp(x\phi), \quad (3)$$

Бу ерда: m - ламинар ҳаракатланиш режим учун 2, ва $m = 2-3$ - турбулент ҳаракатланиш режим учун; умуман m қийматини экспериментал йўл билан аниқлаш мумкин. А қиймати ҳам куч сарфланишини аниқлаш учун ўтказиладиган тажрибаларда аниқланади.[8]

Фойдаланилган адабиётлар

1. Nurzod Shavkatjon o'g'li Abduqodirov, Kamoliddin Raxmat o'gli Oqyo'lov, Gulnoza Xabibulla qizi Jalilova Paxta xomashyosini quritish va tozalash (pp. 857-861) <http://scientificprogress.uz/storage/app/media/2-1.%20140.%20857-861.pdf>
2. Tojiev, R J. (2019) "DRYING GLASS FEED STOCK IN DRUM DRIER FOR MANUFACTURING GLASS PRODUCTS," Scientific-technical journal: Vol. 22 : Iss. 3 , Article 21. Available at: <https://uzjournals.edu.uz/ferpi/vol22/iss3/21>
3. Абдукодиров Н., Оқйулов К. УЛУЧШЕНИЕ ДИЗАЙНА БАРАБАНА СУШИЛКИ https://a78cf8ac-3ef5-4670-8fcd-a900ec94fdfb.filesusr.com/ugd/b06fdc_08e83b3119384163a0da8c5e27d97871.pdf?index=true

4. Nurzod Shavkatjon o'g'li Abduqodirov, Xom paxtani quritish va tozalash uchun regressiya modelini qurish (pp. 687-693)

<http://scientificprogress.uz/storage/app/media/2-1.%20114.%20687-693.pdf>

5. «КОМПРЕССОР ВАЛЛАРИДАГИ САЛБИЙ ТИТРАШЛАРНИ БАРТАРАФ ЭТИШДА КИМЁВИЙ ТЕРМИК ИШЛОВ БЕРИБ ЦЕМЕНТИТЛАШ ЖАРАЁНИНИНГ МЕТОЛОГИЯСИ ВА АФЗАЛЛИКЛАРИ», CLXI Международная Научно-Практическая Конференция халқаро техника журналі. 01.04.2020 й. 312-317 бет.

<https://www.internauka.org/authors/okyulov-kamoldin-rahmat-ugli>

6. Умрзаков А.Х., Окйулов К.Р. и др. «Причины вибрации при механической обработке металлорежущих станков в машиностроении и проблемы ее устранения» Международный научно-образовательный центр

"МОЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ КАРЬЕРА" Выпуск №24 (Май, 2021) ТОМ 1

7. Ж.А.Мўминов, Э.С.Умаров, Б.С.Ортиқалиев, - “Оғир юкланишли ва тез ҳаракатланувчи машина қисмларида сирпаниш подшипникларини танлаш”.

Машинасозлик ишлаб чиқариш ва таълим: муаммолар ва инновацион ечимлар - 2019 й. 338-340 б.

8. Dusmatov A. D., Ahmedov A. U., Abdullaev Z. J. INVESTIGATION OF STRENGTH AND STABILITY OF THREE-LAYER COMBINED PLATES USED IN UNDERGROUND STRUCTURES //Scientific-technical journal. – 2019. – Т. 23. – №. 2. – С. 63-67.

ФИО автора: Юсуфжонова Одинахон (талаба),

Фарғона давлат университети,

Ўзбекистон, Фарғона ш.

Название публикации: «ИННОВАЦИОН ТАЪЛИМ
ТЕХНОЛОГИЯЛАРИНИНГ САМАРАЛИ ЖИҲАТЛАРИ»

Аннотация: Таълим самарадорлигини ошириш ва фанлар кесимида инновацион ишламаларни жорий этилиши истеъмолчи талаба ва билим олувчиларни интеллектуал салоҳиятини оширишга хизмат қилади. Ушбу мақолада жамият ижтимоий тараққиётида инновацион таълим технологияларини жорий этишнинг аҳамияти илмий жиҳатдан тадқиқ этилган.

Калит сўзлар: инновация, таълим самарадорлиги, инновацион таълим, ахборот технологиялари, педагогик маҳорат, таълим-тарбия.

Ҳозирги даврда жамиятимизда ҳар бир инсон унинг бошланғич билим даражаси қандай бўлишидан қатъи назар исталган соҳадан билим олишга ҳақли деб топилди. Маълумки, педагогикада инновация, инновацион фаолият, инновацион педагогика, информатик таълимда инновация жараёнларини бошқариш каби тушунчалар XX асрнинг 60 йилларида АҚШ ва ғарбий Европа мамлакатларида “Таълим технологияси” тушунчаси эътироф этилган вақтда пайдо бўлган. Бу тушунчалар таълим тизимини технология-лаштириш, янги инновацион педагогик технологияларни информатик таълим тизимига киритиш орқали таълим тизимини ислоҳ қилиш, таълим самарадорлигини ошириш, шахс ижтимоийлашувини таъминлаш, бу борада муайян муваффақиятларга эришиш учун таълим жараёнида ўқувчига дўстона муносабатларни шакллантиришга уриниш натижасида вужудга келади.

“Инсонияти тарихи бир неча минг йилликлар ичида ёшларни алоҳида ижтимоий қатлам, жамиятининг барча билан тенг аъзоси сифатида ўрнига унчалик аҳамият бермай келди. Ва ниҳоят, фуқаролик жамияти куртаклари ва унсурлари пайдо бўлганидан кейин ёшларнинг жамиятдаги ўрни масалалари кўтарила бошланди”[1, 312]. Бугунги жадал ривожланувчи давр талабларига мувофиқ, таълим самарадорлигига эришишда янгича ёндашув зарурати мавжудлиги сабабли кўплаб долзарб вазифалар юзага келди. Шунинг учун ҳам ўқитувчининг ўзи касбий-мутахассислик маҳоратига эга бўлиши, ҳозирги давр талабларига жавоб берувчи янги замонавий таълим технологияларидан фойдаланишни билиши шарт. Ўқитувчи баркамол авлодни тарбиялаш жараёнида иштирок этар экан, нафақат маънавий-ахлоқий маданияти билан атрофдагиларга ўрнак бўлиши, шу билан бирга, педагогик маҳоратини намоён эта олиши, етук педагог сифатида малакали кадрларни тайёрлаш ишига ўзининг муносиб ҳиссасини қўшиши зарур. “Педагогик жиҳатдан тўғри уюштирилган ҳар қандай фаолият шахснинг ақлий ва иродавий ривожланишига таъсир этади. Демак, бола улғая борган сари унинг фаолияти ҳам шакли ва мазмуни билан ўзгариб бораверар экан”[2, 35].

Янги ахборот ва инновацион технологиялари таълим-тарбия жараёнида ўқувчилар билимини ошириш ва мустаҳкамлаш учун янги методлар ва ёндошувлардан фойдаланишни кўзда тутди. Бунда жамиятни ахборотлаштириш жараёнининг ривожланаётган шароитда ўқувчиларни мустақил ҳаётга таёрлаш, уларнинг истеъдод, қобилият, интилиш ва қизиқишларини шакллантиришга қаратилган масалалар муҳим ўрин тутди.

Инновациялар долзарб, муҳим аҳамиятга эга бўлиб, бир тизимда шакланган янгича ёндашувлардир. Улар ташаббуслар ва янгиликлар асосида туғилиб, таълим мазмунини ривожлантириш учун истиқболли бўлади. Шунингдек, умуман таълим тизими ривожига ижобий таъсир кўрсатади. Инновация – маълум бир фаолият майдонидаги ёки ишлаб чиқаришдаги технология, шакл ва методлар, муаммони ечиш учун янгича ёндашув ёки янги

технологик жараёни қўллаш, олдингидан анча муваффақиятга эришишига олиб келиши маълум бўлган охириги натижадир.

Инновацион фаолият илм-фан ва ишлаб чиқариш соҳаларини ўзаро бирлаштириб, уларнинг салоҳиятини оширишга имкон беради ва янгилик сифатида амалиётга жорий этилиши мумкин бўлган илмий кашфиётларни имструменти ҳисобланади. Инновацион фаолиятни ташкил этишнинг асосий жиҳатлари:

- инновацион фаолиятнинг янгиликларини ишлаб чиқиш, тадбиқ этиш ва таълим муассасаларида жорий этилишини йўлга қўйилиши;

- таълим муассасаларида инновацион фаолиятдаги зарурий вазифаларни бажаришга қаратилган жараён ва ҳаракатлар мажмуаси;

- тизимнинг ички тартибга солинганлиги ва унинг элементлари тизимлари ўртасидаги ўзаро алоқаларни такомиллашувини таъминловчи тузилмалар.

Илғор педагогик технологиялар ва инновациялар ўз-ўзидан таълим тизимига кириб келмайди. Бу ўқитувчи фаолияти ва унинг мотивациясига боғлиқ жараён. Бугунги кунда педагогика соҳасида янги илмий йўналиш – педагогик инновация ва таълим жараёнини янгилаш ғояларининг пайдо бўлиши натижасида ўқитувчининг педагогик фаолиятида ҳам янги йўналиш “ўқитувчининг инновацион фаолияти” тушунчаси ҳам мавжуд.

Янги инновацион технологиялар таълим жараёнида самарадорлигини ошириш кўп жиҳатдан ўқитувчиларнинг ижодий изланишига боғлиқ. Шундай экан, дарс қизиқарли ва самарали ўтиши учун педагогик инновацияларнинг янги-янги усулларини излаб топиш, уни чуқур таҳлиллар остида энг самаралисини танлаб олиш ҳамда амалиётда қўллаши лозим. Аслида, “илғор педагогик тажриба” атамаси икки хил маънода қўлланиб, кенг маънода ўқитувчининг юксак маҳорати, яъни юқори педагогик самара берадиган ўқитиш амалиёти тушунилади. Торроқ, қатъийроқ маънодаги илғор инновацион

тажриба тушунчаси эса ўзида ижодий изланиш элементлари, оригиналлик, бошқача қилиб айтганда, новаторликни мужассамлаштиради.

Ҳозирги кунда таълим жараёнига инновацион технологиялар ва интерфаол усулларни қўллашга қизиқиш тобора кенг тус олмоқда. Бундай усулларни қўллаш таълим самарадорлиги ва таъсирчанлигини оширади, ўқувчиларда дарс мазмунини теран англаш кўникмасини шакллантиради.

Таълимнинг инновацион методлари ўқувчиларнинг улкан таълимий кудратидан фойдаланиш ва фаоллаштириш, ўқув жараёнига мусобақа элементларини киритиш имконини беради. Таълимнинг интерфаол методлари таълимда янгиликлар сирасига киради. К.Ангелевский фикрича, “... барча давлатлар таълимга имкон қадар кўп янгилик киритишга интилмоқда... Бугунги янгиликлар уларга уюшган, режали, оммавий... ёндашувни талаб этади. Янгиликлар келажак учун узоқ муддатли инвестициялардир... Новаторликка қизиқиш уйғотиш, янгилик яратишга интилувчан шахсни тарбиялаш учун таълимнинг ўзи янгиликларга бой бўлиши, унда ижодкорлик руҳи ва муҳити ҳукм суриши лозим”[3, 26].

Янги инновацион педагогик технологияларнинг вазифаларига қуйидагилар киради:

- ўқитишнинг замонавий техник воситалари билан ишлаш кўникмаларини эгаллашда таълим жараёнини ташкил қилишнинг янги шакл ва усулларини ишлаб чиқиш;
- ўқув жараёнини ташкил қилиш ва илмий тадқиқотлар методологияси муаммолари бўйича вақти–вақти билан турли тест синовларидан ўтказиш;
- халқаро ҳамкорлик дастурларини амалга ошириш доирасида чет эл ўқув муассасалари билан илмий ва илмий-педагогик усулларни биргаликда ишлаб чиқиш ва амалга ошириш;

- кадрлар тайёрлаш борасида тўпланган хорижий тажрибани умумлаштириш дастурини амалга ошириш.

Таълим муассасасида асосий ўзгаришлар ва инновацион жараёнларни ташкил этиш асосий мақсадга эришишга йўналтирилган бўлади, хусусан, доим жамиятнинг ижтимоий-иқтисодий этиёжларига мос, билимли ва қобилиятли ёш кадрларни тайёрлаш моделини амалга оширишга асосланиш керак. Таълим олувчиларнинг педагогик маданиятини шакллантириш ва ривожлантириш жараёнига инновацион ёндашувларни жорий этиш (таълим дастурларини янгилаш) ҳам муҳим аҳамиятга эга.

Хулоса қилиб айтганда, мамлакатимизда таълим жараёнида юз бераётган туб ўзгаришлар ҳар бир таълим муассасасида таълим соҳасини жадаллаштиришни талаб этади, янгиликни жорий этиш йўли эса ҳар доим мураккаб ва узоқ жараён ҳисобланади. Ишонч билан айтиш мумкинки, педагогик технология ва инновацион технологиялар таълимда янгилик киритишнинг асосий манбаи бўлиб қолмоқда.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистонни ривожлантириш стратегияси. Фуқаролик жамияти(Услубий қўлланма). Тошкент, “Into Capital Group”. 2019 й.

2. Мавлонова Р. ва бошқалар. Педагогика: олий ўқув юрларининг бошланғич таълим методикаси факультетларининг талабалари, педагогика лицейлари ва коллежларининг ўқувчилари учун дарслик. Тошкент, «Ўқитувчи», 2001 й.

3. Педагогические технологии: понятия, принципы и методы внедрения: Сборник материалов из Интернета./ Сост. С.Махкамова. – Ташкент, 2003 г.

4. Каримов, У. У. (2017). РОЛЬ СРЕДСТВ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ В ПРОЦЕССЕ ГЛОБАЛИЗАЦИИ. In *Перспективные информационные технологии (ПИТ 2017)* (pp. 1189-1192).

5. Каримов, У., & Каримова, Г. (2018). ГЕОПОЛИТИЧЕСКАЯ КОНКУРЕНЦИЯ В ИНФОРМАЦИОННОМ ПРОСТРАНСТВЕ. In *Перспективные информационные технологии (ПИТ 2018)* (pp. 1368-1372).

6. Karimov, U., & Abdurakhmon, A. (2017). INNOVATIVE INFORMATION TECHNOLOGY IN EDUCATION. *Форум молодых ученых*, (5), 9-12.

ФИО авторов: Рашидов Абдуворис Абдурашид угли

магистр

ФГБОУ ВО Казанский национальный исследовательский технологический университет

Качалова Татьяна Николаевна

к.х.н., доцент

ФГБОУ ВО «Казанский национальный исследовательский технологический университет

Название публикации: «СПОСОБ ПОЛУЧЕНИЯ ПОЛИЭТИЛЕНА ПОД ВЫСОКИМ ДАВЛЕНИЕМ»

УДК 66.048.3

Аннотация

В данной работе приведен анализ литературных данных по теме полиэтилена низкой плотности. Работа относится к области производства получения полиэтилена, более конкретно к технологии переноса суспензии между двумя или более реакторами полимеризации полиэтилена. Способ проведения процесса в системе реакторов получения полиэтилена включает непрерывную выгрузку передаваемой суспензии из первого реактора полимеризации по передаточной линии во второй реактор полимеризации, где передаваемая суспензия содержит разбавитель первый полиэтилен, выгрузку суспензии продукта из второго реактора полимеризации, где суспензия продукта содержит разбавитель, первый полиэтилен и второй полиэтилен, определение потери давления из-за трения в передаточной линии и регулирование технологической переменной в ответ на потерю давления, превышающую установленное значение.

Ключевые слова: полиэтилена, трубчатые реакторы, катализаторы, этилен, реактора полимеризации, винилиден, полиэтилен высокого давления (ПВД).

Production of high-pressure polyethylene

Key words: polyethylene, tubular reactors, catalysts, ethylene, polymerization reactors, vinylidene, high pressure polyethylene (LDPE).

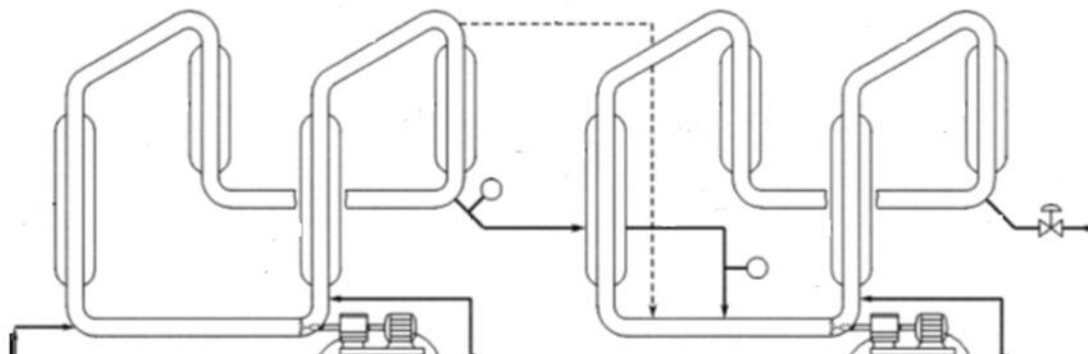
В настоящее время многие крупнейшие нефтехимические компании занимаются производством полимеров различного вида. Таких полимеров как полиэтилен - занимает первое место в мире по производству. Так как главным сырьем для производства полиэтилена является этилен. Этилен получают пиролизом предельных углеводородов в печах пиролиза с получением пирога за. Производство полиэтилена осуществляется при низких, средних и высоких давлениях. Как правило, он выпускается в гранулах, которые имеют диаметр от 2 до 5 миллиметров, иногда в виде порошка. Основные технологии производства полиэтилена можно разделить на два больших блока по типу реактора, который используется для процесса полимеризации. Производство полиэтилена относится к сфере бизнеса с высокой конкуренцией, что заставляет производителей постоянно совершенствовать свои технологии для снижения производственных затрат, улучшения качества продукта, удовлетворения экологических требований и т.д. В промышленности, которая ежегодно выпускает миллиарды полимерных продукта, даже небольшое постепенное усовершенствование, такое как улучшение стабильности и технологичности реактора, регенерации мономера и разбавителя, разработка нового вида полиэтиленовых изделий и т.д., может привести к значительным экономическим преимуществам и повышению экологической эффективности и т.д. Исходя из выше изложенного, можно сделать вывод о том, что разработка технологии и создания нового вида полиэтиленовых изделий является актуальной задачей. Один из путей решения данной проблемы является разработка технологии получения нового вида полиэтиленовых изделий.

Авторы [1] работа утверждают введения винилидена (винилиденхлорид) в полиэтилен низкой плотности (полиэтилен высокого давления). Способствует получение ПНП(ПВД), имеющему молекулярное массовое распределение,

которое больше 15, модуль хранения 5Кпа, который выше 3000 содержание винилидена которое составляет не менее 15/100. А такой полиэтилен был получен в трубчатом реакторе методом Радикальной инициированной полимеризации, где полимеризация осуществляется путем взаимодействия мономера этилена под действием одного или нескольких радикальных инициаторов, таких как пероксиды, кислород или их комбинации, причем количество используемых радикальных инициаторов, т.е. количество используемого активного кислорода, по меньшей мере в 3 раза превышает обычно используемое количество. Выбрав количество используемых радикальных инициаторов в процессе полимеризации, ученые неожиданно смогли получить полиэтилен низкой плотности, обладающий благоприятными свойствами. А это привело к улучшению обрабатываемости, например улучшенными свойствами экструзионного покрытия по сравнению с обычным трубчатым материалом. Кроме того, полиэтилен низкой плотности настоящего изобретения может быть включен в состав материалов, пригодных в качестве модификатора прочности расплава. Линейные полиэтилены без длинных цепных ветвей имеют для некоторых применений недостаточную прочность расплава, а затем обычно добавляют сильно разветвленный ПВД для увеличения прочности расплава.

В [2] работе представляется обеспечение эффективности производственной линии полимеризации и достижение требуемых качественных полимеров с помощью переноса суспензии между двумя или более реакторами полимеризации. Способ проведения процесса в системе реакторов для получения полиэтилена включает непрерывную выгрузку передаваемой суспензии из первого реактора полимеризации по передаточной линии во второй реактор полимеризации, где передаваемая суспензия содержит разбавитель и первый полиэтилен, выгрузку суспензии продукта из второго реактора полимеризации, где суспензия продукта содержит разбавитель, первый полиэтилен и второй полиэтилен, определение потери давления из-за трения в

передаточной линии и регулирование технологической переменной в ответ на потерю давления, превышающую установленное значение. Как видно на рисунке:

Получаемое таким методом полиэтилен низкой плотности (полиэтилен высокого давления) можно использовать в сферах медицине, нанотехнологии и др.

Результаты экспериментальных исследований показывают, что путем добавления радикальных инициаторов в количестве, по меньшей мере, в 3 (три) раза превышающем традиционно используемое количество радикальных инициаторов, на стадии полимеризации в трубчатом реакторе инициируется большое количество цепей посредством реакций распространения. Следовательно, наблюдается увеличение средней молекулярной массы по массе полиэтилена низкой плотности настоящего изобретения, что видно из увеличения M_w/M_n (индекса поли дисперсности). Высокомолекулярная часть Матрицы полиэтилена низкой плотности имеет значительное количество ветвей значительной длины, что позволяет всей системе выдерживать превосходную механическую деформацию. Уровень разветвления может быть непосредственно коррелирован с плотностью полиэтилена низкой плотности, поэтому для систем с уменьшающейся общей плотностью уровень разветвления увеличивается. Рассуждение о возможностях механической деформации такой системы связано с обширным уровнем имеющихся запутываний. Поскольку предполагается, что полимерные цепи с высоким молекулярным весом будут относительно

длинными, а уровень разветвления будет значительным, мы можем предположить, что цепи с высоким молекулярным весом будут содержать более крупные ветви. Поскольку эти ветви также довольно длинные, то будет присутствовать значительный уровень запутанности между фрагментами (сегментами) одной и той же или разных цепей. Эти запутывания, как известно, вызывают повышенное сопротивление механической деформации в полимере, и чем они длиннее и плотнее, тем больше они увеличивают общий эффект. Обоснование такого сопротивления связано с подвижностью полимерных фрагментов, расположенных по обе стороны от точки запутывания. По мере увеличения силы деформации система будет подвергаться цепному проскальзыванию через точку запутывания, цепному распутыванию, цепному повторному запутыванию и наконец, цепному восхищению. Очевидно, поскольку точки запутывания увеличиваются, а фрагмент полимера между двумя последовательными точками запутывания, как ожидается, будет существенным (после того, как все ветви длинны и молекулярная масса велика), окончательный разрыв цепи будет задерживаться из-за постоянных проскальзываний, расщеплений и повторных запутываний, что приведет к увеличению сопротивления механической деформации.

Литература

1. patft.uspto.gov. Inventors: Nummila-pakarinen, Auli (Porvoo, FI) Sultan, Bernt-ake (Stenungsund, SE), Voigt, Bjorn (Hisings Backa, SE), Anker, Martin (Hisings Karra, SE), Bergqvist, Mattias (Goteberg, SE), Gkourmpis, Thomas (Gothenburg, SE), Hjertberg, Thomas (Kungshamn, SE). Patent : “new polyethylene”. Publication Date: 09/18/2016. U.S.A.
2. www.canada.ca . Inventors: Bxandarkar Maruti (US) , Benxam Eliza (US) , Gill Khetrin (US), Gounzaless Rebeca (US) , Odi Timotio (US), Cuphel Scottee(US). Patent : “ Manufacture of polyethylene”. . Publication Date: 15.11.2018. BASELL POLYOLEFINE GMBH COMPANY(DE).
3. patft.uspto.gov. Inventors: Max Poll Mackdaniel (US), Elizabeth Ann Benham (US).

Patent :“ Method for producing ethylene copolymer, polyethylene” . Publication
Date: 11/05/2015. U.S.A. Phillips Petroleum Company.

ФИО авторов: Латипова Умида

Урганч давлат университетининг катта ўқитувчиси

Рахимова Аззатжон

Урганч давлат университетининг ўқитувчиси

Жуманазаров Лутфулло

Урганч давлат университетининг талабаси

Название публикации: «ШАХС МУСТАҚИЛ ФИКРЛАШИДА
ТАФАККУРНИНГ АҲАМИЯТИ»

Аннотация: Ушбу мақолада шахс мустақил фикрлаши ва тафаккурнинг алоқадорлиги, психология фанида тафаккурнинг ривожланиш тарихи ўрганилиши ва аҳамияти ҳақида айрим назарий ва амалий хулосалар келтирилади.

Калит сўзлар: Мустақил фикрлаш, тафаккур, гноселогик, интеллектуал, гештальт, таълим, масала ечиш.

Хозирги буюк ислохотлар амалга оширилаётган Ўзбекистон шароитида мустақил фикрловчи ёшларнинг бўлиши давр тақозоси бўлиб, шахсий дунёқарашга эга бўлган инсонларгина жамият тараққиётини таъминловчи куплаб лойиҳаларни ишлаб чиқишга қодир бўладилар. Ўзбекистон Республикасининг биринчи Президенти И.А.Каримов “Сиёсатининг бош омилларидан бири ҳам теран фикрловчи, ўз мустақил дунёқарашига эга бўлган иқтидорли шахсларни қамол топтириш ва тарбиялашдир” деб таъкидлаганидек, бугунги ёшлар тўғри, соғлом ва мустақил фикр юритиши лозим. Чунки ўзгалар фикрига қарам бўлиш, турли ёт мафкурага эргашиш психологияси жамият маънавиятини таназзулга олиб келиши шубҳасиз.

Таълим-тарбия жараёнида талаба ёшларни нафақат фанларга, умуман кундалик ҳаётнинг ҳамма лаҳзаларида содир бўлаётган воқеа ва ҳодисалар,

ўзаро муносабатлар, ижтимоий-сиёсий, иқтисодий, маънавий-маданий соҳаларда юз бераётган кундалик долзарб ўзгаришларга нисбатан ҳозирги даврда хушёр бўлиб фикрлаш, хулоса чиқариб онг, тафаккур ила муносабатда бўлишга даъват этувчи турли хил услубий ҳолатлар мавжудким, улардан албатта ўринли, оқилона фойдаланишни давр таққазо этади.

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, мустақил фикрлаш бир карашда шахснинг индивидуал хусусияти бўлса-да, бу хусусият жамиятда, инсонлар ўртасидаги муносабатлар муҳити яхши бўлганда ривожланади. Яъни, агар кичик ёшиданок боланинг кўплаб берадиган «Нега?» «Нима учун?», “Нима сабабдан?” қабилидаги саволларига ўринли жавобларнинг берилиши, ундаги шахсий фикрнинг рағбатлантирилиши, ўқитувчи томонидан у ёки бу муаммо бўйича ҳар бир ўқувчи фикрининг суралиши ва ўз вақтида жавобларнинг маъқулланиши каби омиллар мустақил фикрлашнинг шарт-шароитларидан ҳисобланади. Демак, мустақил фикрлаш ижтимоий муҳитга боғлиқ қобилият экан, гуруҳ шароитида ташкил этиладиган туғри мулоқот ва самимий муҳит, баҳс ва тортишувларнинг омилкорона йулга куйилиши бунда катта тарбиявий аҳамият касб этади.

Бу ўринда инсон руҳияти қонуниятларини ўрганувчи психология фанининг ўрни ва роли бениҳоя каттадир. Ёш авлодни янгича таълим стандартлари асосида, жаҳон талабларига жавоб берувчи мутахассислар қилиб тарбиялаш иши олий ўқув юртларида таҳсил олаётган ёшлар учун янги дарсликлар, ўқув-қўлланмалари, рисоалар тайёрлашнинг ҳам янгича услубларини талаб этмоқда.

Тафаккур тушунчаси психологияга оид дарсликларда турлича талқин қилинади. Жумладан, умумий психология дарсликларида тафаккурга берилган таърифлар турлича бўлиб унинг иккита ёки учта муҳим хусусияти таъкидлаб ўтилади. Жумладан, П.И.Ивановнинг дарслигида Тафаккур инсоннинг шундай ақлий фаолиятидирки, бу фаолият воқеликни энг аниқ, тўлиқ, чуқур ва

умумлаштириб акс эттиришга (билишга), инсонни тағин ҳам оқилона амалий фаолият билан шуғулланишига имкон беради»⁸⁶деб таърифланади. Ушбу таърифда тафаккурнинг тўла, аниқ ва умумлаштирилган ҳолда акс эттириши таъкидлаб ўтилган.

М.В.Гамезо «Тафаккур воқеликнинг умумлашган ҳолда ва сўз ҳамда ўтмиш тажриба воситаларида акс эттирилиши» эканлигини баён қилади. У тафаккурнинг умумлашган сўз воситасида ва воситали атроф-муҳит ҳодисаларини акс эттира олишни таъкидлаб ўтган.

А.В.Петровский таҳрири остидаги дарсликда тафаккурга қуйидагича таъриф келтирилади: «Тафаккур – ижтимоий сабабий, нутқ билан чамбарчас боғлиқ муҳим бир янгилик қидириш ва очишдан иборат психик жараёндир, бошқача қилиб айтганда, тафаккур воқеликни анализ ва синтез қилиш, уни бавосита ва умумлаштириб акс эттириш жараёнидир».⁸⁷

Келтирилган таърифлар орасида О.К.Тихомировнинг дарслигидаги таъриф нисбатан тўлиқроқ деб ҳисобланади. Унда тафаккур предметиға кирувчи таркибий қисмлар мана бундай ифодаланади: «Тафаккур – бу ўз маҳсулоти билан воқеликни умумлаштириб, бавосита акс эттиришни характерлайдиган умумлаштириш даражаси ва фойдаланадиган воситаларға ҳамда ўша умумлашмалар янгилигига боғлиқ равишда турларға ажратишдан иборат жараён, билиш фаолиятидир».⁸⁸

Ҳозирги вақтда тафаккурнинг предмети юзасидан психологияда турли-туман қараш ва таърифлар мавжуддир. Уларнинг айримларига тавсифнома бериб ўтамиз. С.Л.Рубинштейн назариясига биноан тафаккурни психологик жиҳатдан ўрганишнинг асосий предмет, жараён, фаолият тариқасида намоён

⁸⁶Иванов П.И. Зуфарова М. Умумий психология Тошкент 2014 йил 245 б

⁸⁷Умумий психология А.В.Петровский таҳрири остида Т.1992 1976

⁸⁸Ф.Ҳайдаров Н.Халилова Умумий психология Т-2010 272б

бўлишидир. Муаллиф тафаккур операциялари шакллари шакллантиришда жараён, муаммоли вазиятни ҳал қилишда эса фикр юритиш фаолияти сифатида вужудга келишини чуқур таҳлил қилиб беради. С.Л.Рубинштейн тафаккур тўғрисидаги ғояни ривожлантириб, уни субъект фаоллигининг пайдо бўлиши деб атайди.

А.Н.Леонтьев тафаккур психологияси предмети юзасидан мулоҳаза юритиб, тафаккурни турли кўринишларга ажратади, фикр юритиш фаолияти эканлигини тан олади, лекин уни предметли-амалий фаолият деб номлайди. Шунинг билан бирга тафаккурнинг тузилиши, фикр юритиш мотивацияси тўғрисидаги назарий методологик муаммоларни ўртага ташлайди.

П.Я.Гальперин фикрига кўра, тафаккур - бу ориентирлаш-тадқиқот фаолияти, ориентировка жараёнидир, яъни ориентировка-жараён, ориентировка фаолият. Муаллиф психология фани интеллектуал масалаларни ечишда субъектнинг тафаккурига ориентировка қилиш жараёнини ўрганишга асосланади деб тушунтиради. П.Я. Гальперин тафаккурнинг бошқа жиҳатларини ўзининг ақлий ҳаракатларни босқичма-босқич шакллантириш назариясидан келиб чиққан ҳолда ёритишга интилади.

П.Я. Гальперин ақлий фаолиятни босқичма-босқич шакллантириш назариясини ишлаб чиқди. Бу назарияга мувофиқ, тушунча ва тафаккурнинг ривожланиши билимларни ўзлаштиришнинг ташкилий жараёни сифатида талқинэтилади, ҳамда ташқи моддийлашган ҳаракатларнинг ички ақлий ҳолатга аста-секин ўтишини билдиради.

Академик А.И.Берг шундай деб ёзади,- “инсон фақат ташқи дунё билан тўхтовсиз мулоқот қилиши шароитидагина узоқ вақт фикрлаши мумкин. Ташқи дунёдан тўлиқ информацион ажралиш бу ақлдан озишнинг бошланишидир. Информацион ундовчи тафаккурнинг ташқи дунё билан алоқаси инсонга озиқ-

овқатдек, иссиқликдек зарур”. Вюрцбург психология мактаби деб номланган психологик оқим вакиллари О.Кюльпе, К. Бюллер, А.Мессер, Ах. Нарцис ва бошқалар томонидан олиб борилган экспериментал тадқиқотлар тафаккур муаммосининг ривожига маълум даражада ҳисса қўша олди.

Вюрцбург психология мактаби вакиллари тафаккурни ҳиссий босқичда турган психик жараёнларга, яъни сезги ва тасаввурларга ажратиб ўрганишда рационал босқичдаги мураккаб жиҳатлардан механик равишда вужудга келади, деб тушунтириш мумкин эмаслигини экспериментал йўл билан исботлашга ҳаракат қилдилар. Олиб борилган тадқиқотларни ўзларининг устиларида ўтказиб, натижаларни объектив бўлишига камроқ эътибор берганлар.

Вюрцбург психология мактабининг намоёндалари тафаккур бу ички ҳаракат, актдир деб қарай бошлайдилар. Ўзини-ўзи кузатиш методидан фойдаланиб, иш тутишда улар мана бундай ифоданинг маъносини тушунтириб беришлари лозим, тафаккур ҳаддан ташқари машаққатлики, шунга қарамай кўпчилик шунчаки ҳукм чиқаришни маъқул кўрадилар. Шунингдек, улар олдида муносабатларни ўрнатиш қисм, яхлит, тур, жинс объектнинг нисбати ва ўзаро муносабатларини ушбу муносабатларнинг аниқ аъзоларини идрок қилишни аниқлаш вазифалари туради. Шунинг билан бирга уларнинг барча тадқиқотлари объектив методларни излашга оид фаолиятларида авж олди. Жумладан, Н.Ах томонидан сунъий тушун-чаларнинг шаклланиши бўйича дастлабки методика яратилди. Мазкур назария вакиллари тафаккурни муносабатларнинг акс этиши билан боғлаб, тафаккурни муносабатларнинг бирламчи қараб чиқиш, ёинки бирламчи маълумот бериш манбаи сифатида талқин қиладилар. Тафаккур тараққиёти масаласини кўтариб чиқиб, ўсишнинг фикрларни фаоллаштириш орқали амалий фаолиятдан тафаккурни мутлақо ажратиб қўйдилар. Тафаккурни тадқиқ қилишнинг асосий методи – бу ўз-ўзини кузатиш эканлигини тан олади, холос. Мазкур муаммо гноселогик нуқтаи-назардан олиб қаралганда ушбу

позиция идеализм измига кириб бораётганлигини англаб олиш унчалик қийин эмас. Вюрцбург мактаби намоёндалари тафаккурни алоҳида мустақил билиш фаолияти сифатида аниқ кўрсата билди. Бироқ тафаккурни амалиётда нутқдан ва ҳиссий образлардан қатъий ажратиб ташладилар.

О.Зельц тафаккурни интеллектуал операциялар ҳаракати сифатида қабул қилган. У ўз олдига фикр юритиш фаолиятининг у ёки бу жиҳатлари қай йўсинда шаклланишини кузатиш, интеллектуал фаолият босқичларини кўрсатиш ақлий фаолиятнинг продуктив ва репродуктив кўринишидаги зиддиятларни бартараф қилиш вазифасини қўйди. О.Зельц масала ечиш жараёнини ўрганишда умумийликка эга бўлган масалани вужудга келтириш босқичларига алоҳида эътибор бериб, элементлар билан предметлар муносабатини ажратиб кўрсатади.

Германияда вужудга келган гештальтпсихологиянинг кўзга кўринган намоёндалари Х.Эренфельс, В.Келер, К.Кофка ва бошқалар тафаккур муаммосига оид тадқиқотларни кенг қамровли тарзда олиб боришган. Жумладан, В.Келёр антропоидларнинг интеллектуал ҳаракатларини экспериментал ўрганиш натижасида юқори даражада тараққий қилган маймунларнинг ақлий ҳаракатида инсон ҳаракатига хос ўхшашлик борлиги тўғрисида хулоса чиқаради.

В.Келёрнинг фикрича, топшириқни ечиш механизми қуйидагилардан иборат: организмнинг оптик майдонидаги вазиятларнинг муҳим элементлари бир бутунликни, яъни вазият элементларига, гештальт ичига кириб, гештальтда қайси жойни эгаллашга боғлиқ равишда янги аҳамият касб этади. Вазиятнинг муҳим элементларидан намоён бўлувчи гештальтчилар муаммоси вазиятда организмда баъзи бир зўриқишлар таъсирида вужудга келади, топшириқни ечиш муаммоли вазиятнинг қисмлари янги гештальтда янги муносабатда идрок

қилина бошлаганида тугалланади. Масалани ечиш аниқ қадамларни юзага келтирувчи гештальт сифатида майдонга чиқади.

Гештальтчилар тафаккур психологиясининг қатор муаммоларини кўтариб чиқадилар, чунончи ижодий тафаккурнинг ўзига хослиги, тафаккур жараёнида янгиликнинг вужудга келиши, билимлар билан тафаккур нисбати, топшириқни бажариш жараёнида аста-секин ва бирданига ечиш йўлини қўллаш кабилар. Тафаккурни психологик ўрганишда функционал ривожланиш ғоясини амалиётга тадбиқ қилиш ҳам маълум даражада гештальт психология намоёндаларининг хизмати ҳисобланади.

Шунга қарамасдан В.Кёлер М.Вертгаймер, К.Дункерларнинг экспериментал тадқиқотлари тафаккурнинг асосий механизмларидан бири бўлган предметларни янги алоқалар ва муносабатлар алоқадорлик жиҳатини очиш қаратилгандир. Аммо улар ҳам мазкур муаммоли вазиятда индивиднинг амалий ва назарий ақлий фаолиятлари ролини мутлақо тан оладилар.

Шахснинг жамиятдаги мавқеи ва ундаги юксак инсоний фазилатларнинг фикрлаш жараёнидаги мустақил мавқеига боғлиқлигига жамоатчилик диққатини қаратиб келган. Инсонлар фикрлари ва қарашлари индивидуал тартибда эмас, ижтимоий муносабатлар туфайли содир бўлади. Бу ҳақда К.Р. Мегрелидзе шундай ёзади: инсон тафаккури табиий ва биологик қонунлар бўйича эмас, балки ижтимоий – тарихий қонуниятлар йўлида ҳаракатланади. Инсоннинг фикрлаш усули аввало ижтимоий ҳодисадир. Бизнинг фикрларимиз бу фанлараро интеграция ва таълимдаги инновациялардир. Албатта, янги фикр ҳеч қачон ўз-ўзидан пайдо бўлмайди, фикр бирор инновацияга боғлиқ бўлиши мумкин. Тафаккурнинг функцияси мия фаолияти жараёнида кечадиган субъектив психологик жараёнлар билангина чегараланмайди. Фикрлар ва ғоялар эркин индивидуал ижоднинг маҳсули эмас, балки индивиднинг ўзи каби жамият ва ижтимоий муносабатлар, жамиятдаги цивилизациялар маҳсулидир.

Биз хулоса ўрнида шуни айтишимиз мумкинки ҳар қандай шахс ривожланишида, мустақил фикрлаш қобилиятига эга бўлишида тафаккурнинг аҳамияти бениҳоя каттадир. Жамият учун эса мустақил теран фикрга эга бўлган шахслар жуда зарур зеро улар келажак бунёдкорларидир.

Фойдаланилган адабиётлар

- 1.Иванов П.И. Зуфарова М. Умумий психология Тошкент 2014 йил 245 б
- 2.Умумий психология А.В.Петровский таҳрири остида Т.1992 197б
- 3..Ҳайдаров Н.Халилова Умумий психология Т-2010 272б

ФИО автора: O'roqov Abduqahhor Shodiyor o'g'li

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti magistranti

Название публикации: «ROSSIYA TASHQI SIYOSATINING ASOSIY USTUVOR YO'NALISHLARI»

Ураков Абдукаххор Шодиёр угли

Магистр Ташкентского государственного университета востоковедения

Annotatsiya: XX asrning 90-yillari Rossiya va G'arb mamlakatlari uchun o'zaro umidsizlik, amalga oshirilmagan imkoniyatlar va shov-shuvli mojarolar bilan yakunlandi. 1993-yil 23-apreldagi "Rossiya Federatsiyasi tashqi siyosiy kontseptsiyasining asosiy qoidalari" da ta'kidlanganidek, Rossiya va G'arb o'rtasida teng sheriklik munosabatlarini shakllantirish bilan bog'liq hisob-kitoblar amalga oshmadi. Qo'shma Shtatlarning iqtisodiy va qudratli hukmronligi bilan dunyoning bir qutbli tuzilishini yaratish tendentsiyasi kuchayib ketdi. Xalqaro xavfsizlikning asosiy muammolarini hal qilishda, G'arb institutlari va cheklangan a'zolik forumlari, BMT Xavfsizlik Kengashining rolini susaytirishi masalalariga e'tibor qaratildi. 21-asr boshlarida rivojlangan xalqaro vaziyat Rossiya tashqi siyosatining ustuvor yo'nalishlari va uniresurs bilan ta'minlash imkoniyatlarini qayta ko'rib chiqishni talab qildi.

Kalit so'zlar: siyosat, ustuvor yo'nalishlar, muammolar va boshqalar

Rossiyaning iqtisodiy jihatdan jadal suratda o'sishiga uning ulkan boyliklarga ega ekanligi, xususan, energetikaga talab va bahosining oshib borishidir. Bugungi kunda mamlakat neft zaxirasi 60 mlrd. barrel va tabiiy gaz zaxirasi esa 47,57 trln. kub m. (2018-yil 1-yanvar). Jahon jamiyati neft eksportining 15% Rossiya hissasiga to'g'ri keladi va bu jihatdan Saudiya Arabistonidan (16,1%) so'ng ikkinchi o'rinni egallaydi. Biroq ta'kidlash joizki, Rossiya eksporti va YaIMning katta qismi xom ashyo daromatiga

to'g'ri kelishi, Rossiya FA xalqaro xavfsizlik Markazi direktori A.Arbatov ta'kidlaganidek, uning jahon siyosiy maydonida barqaror rolini ta'minlashga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin⁸⁹. Ayniqsa bugungi jahon iqtisodiy inqirozi va neft narxining keskin tushib ketgan davrida.

Tashqi va xavfsizlik siyosatida hal qiluvchi omil bo'lgan Rossiya harbiy potensialiga to'xtaladigan bo'lsak, bu borada Rossiya jahonda ikki harbiy qudratli davlatlardan biridir. Hozirgi davrda jahondagi yadroviy qurol zaxirasining 95% AQSh va Rossiyaga tegishlidir. Garchi sobiq Ittifoq parchalangandan so'ng harbiy xarajatlar qisqarganiga qaramay, 2020-yilda harbiy xarajatlar oldingi yilgiga nisbatan 2.5 barobar o'sib, 61.7 mlrd. dollarni tashkil etgan⁹⁰, bu jahondagi shu sohadagi umumiy xarajatlarning 3% tashkil etadi. Ushbu ko'rsatkich bo'yicha dunyoda AQSH, Xitoy, Hindistondan keying to'rtinchi o'rinda turadi.

Ma'lumki, Rossiya tashqi siyosatining ustivor yo'nalishlari va bu boradagi faoliyatining shakllanishida yuqorida keltirilgan, boshqa bir qator xalqaro va milliy qonunchilik me'yorlari huquqiy asos bo'lib xizmat qiladi.

Xususan, 2008-yil 12-iyulda Rossiyaning sobiq Prezidenti D.Medvedev tomonidan tasdiqlangan "Rossiya Federatsiyasi tashqi siyosiy Konsepsiyasi" da Rossiya Federatsiyasining tashqi siyosiy prinsiplari va ustivor yo'nalishlari, uning mohiyati belgilab berilgan. Konsepsiyaga muvofiq, Rossiyaning xalqaro maydonda va global muammolarni hal qilish tashqi siyosiy ustivor yo'nalishlari (prioritetlari) sifatida quyidagilar belgilab berilgan:

1. Yangi jahon tuzilmasini tashkil etish. Bu sistema jahon hamjamiyatining har bir a'zosiga siyosiy, iqtisodiy, harbiy, informatsion, gumanitar va boshqa sohalarda ishonchli va tenglik tamoyiliga asoslangan xavfsizlikni ta'minlashga da'vat qilishdan iborat. Uning bosh instrumenti ko'p tomonlama diplomatiya belgilangan. BMT xalqaro

⁸⁹Муҳаммадсидиқов М.М., Мустапова Х.И., Битўраев Ў.Б. Жаҳон сиёсатининг минтақавий жиҳатлари. (Ўқув қўлланма). Тошкент давлат институти – Т.: с. 79.

⁹⁰World military spending rises to almost \$2 trillion in 2020. (26 April 2021)<https://www.sipri.org/media/press-release/2021/world-military-spending-rises-almost-2-trillion-2020>.

munosabatlarni boshqarish va tartibga solishdagi rolini oshirishga aloxida to'xtalib o'tilgan;

2. Xalqaro munosabatlarda huquq ustuvorligini ta'minlash;
3. Xalqaro xavfsizlikni mustahkamlash;
4. Xalqaro iqtisodiy va ekologik hamkorlikni kuchaytirish;
5. Halqaro gumanitar hamkorlik va inson huquqlari ustivorligini ta'minlash;
6. tashqi siyosiy faoliyatni axborot bilan ta'minlash;

Shuningdek, ushbu konsepsiyada Rossiya Federatsiyasi tashqi siyosatining mintaqaviy ustivor yo'nalishlari borasida ham to'xtalib o'tilgan. Ular orasida quyidagilarni ajratib ko'rsatish mumkin:

- MDH davlatlari bilan ikki va ko'p tomonlama aloqalarni mustahkamlash (shuningdek, Yevrosiyo, KXShT va ShHTdoirasida);
- Qora dengiz va Kaspiy dengizi qirg'og'idagi davlatlar bilan hamkorlikni kuchaytirish;
- Yevropa yo'nalishi – shuningdek, YeXHT va Yevropa Kengashi doirasidagi aloqalar;
- Yevropa Ittifoqi bilan har tomonlama hamkorlikni rivojlantirish. Germaniya, Fransiya, Buyuk Britaniya, Italiya, Ispaniya, Finlandiya, Gretsiya, Niderlandiya, Norvegiya va boshqa bir qator G'arbiy Yevropa davlatlari bilan o'zaro foydali ikki tomonlama aloqalarni rivojlantirish;
- Arktika va Yevropa Artika mintaqasida Shimoliy Yevropa bilan qo'shma loyihalarni amalga oshirish;
- AQSh, NATO va Rossiya Kengashi doirasida munosabatlarni rivojlantirish;
- ATR mamlakatlari, ASYeAN, Xitoy va Hindiston bilan kelgusi hamkorlikni rivojlantirish;
- Yaqin Sharq, musulmon mamlakatlari, Afrika va Lotin Amerika davlatlari bilan o'zaro hamkorlikni kuchaytirish⁹¹.

XX asrning boshida V.Putinning hokimiyatga kelishi bilan Rossiya tashqi siyosatida bir qator o'zgarishlarni amalga oshiradi. Xususan, mutaxassislar tomonidan

⁹¹Муҳаммадсидиков М.М., Мустапова Х.И., Битўраев Ў.Б. Жаҳон сиёсатининг минтакавий жиҳатлари. (Ўқув кўлланма). Тошкент давлат институтию – Т.: с. 97.

V. Putinning tashqi siyosatini buyuk davlatchilik tamoyiliga asoslangan deyish mumkin va ikki muhim tarkibiy qismini ko'rsatib o'tishadi:

*Birinchi*dan, Rossiya tashqi siyosiy yo'nalishini qayta tashkil etish, shuningdek, zamonaviy dunyoda yetakchi kuch markazlarining katta qismi bilan, shu jumladan AQSh, Yel, Xitoy, Hindiston, Lotin Amerika davlatlari va Yaqin Sharq bilan siyosiy, iqtisodiy, harbiy va boshqa sohalarda aloqalarni qo'llab-quvvatlash.

*Ikkinchi*dan, jahonda AQSh gegomonligiga yo'l qo'ymaslik siyosatini olib borish yo'lidan boradi. Ta'kidlash joizki, mazkur siyosat 1990 yil oxiridan, tashqi ishlar vaziri Ye.Primakov bo'lgan davrdan boshlangan tashqi siyosiy faoliyatning davomi edi⁹².

Shuni alohida takidlash mumkinki, ayni paytda Rassiyaning olib borayotgan tashqi siyosatida qo'shnilar bilan aloqalarni mo'tadillashtirish, savdo sohasida Xitoy bilan aloqalarni yanada jadallashtirish masalasi asosiy o'ringa chiqib bormoqda.

Bugungikungakelibdunyodakuzatilayotgano'zgarishlartendensiyasinatijasida Moskva tomoni xalqaro munosbaatlarda faol ishtirok etib kelmoqda. Rfning zamonaviy tashqisi yosiy yondashuvlarini Rossiya Federatsiyasi Prezidenti Vladimir Putin Federal Majlisga murojaatida quyidagicha ta'kidlab o'tadi "Biz bilan munosabatlarni o'rnatish degani, eng qiyin masalalarda qo'shma yechimlarni topish va shartlarni belgilashga urinmaslikdir", dedi. Shuningdek V. Putinning so'zlariga ko'ra, Rossiya tashqi siyosatining ustuvor yo'nalishlarini hoyatda ochiq bo'lib mazkur yo'nalishlarni o'z ichiga oladi:

1. Ishonchni mustahkamlash,
2. Iqtisodiy va savdo hamkorligini kengaytirish,
3. global tahdidlarga qarshi kurashish,
4. madaniyat, ta'lim, fan va texnologiyalarni rivojlantirish,
5. xalqlar o'rtasidagi aloqa to'siqlarini olib tashlash⁹³.

⁹²Petty Pain and Gilles Van Hamme.Changing urban and regional relations in a globalizing world.EdvardElgar.2014. b72

⁹³Путин рассказал о приоритетах российской внешней политики. 20 Февраля 2019, <https://www.google.ru/amp/s/iz.ru/export/google/amp/847967>

Bundan tashqari, Yevropa Ittifoqi mamlakatlari bilan aloqalarni rivojlantirish, murosaga kelishish masalasi ham muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Aytish mumkinki, RFning zamonaviy tashqi siyosatida ochiqlik, iqtisodiy munosabatlarga kirishish, umumiy xavfga qarshi kurashish bilan bir qatorda dunyoda yetakchi kuchga ega davlatlar qatorida mavqeini saqlab qolish masalalari ustuvor ahamiyat kasb etmoqda.

Shuningdek, XXI asrda Rossiyaning jahondagi mavjud va shakllanib kelayotgan kuch markazlari bilan iqtisodiy, siyosiy, harbiy, ilmiy texnikaviy va madaniy sohalarda aloqalari kuchaydi, tashqi siyosatining ustuvor yo'nalishi sifatida MDH davlatlari, jumladan Markaziy Osiyo davlatlari bilan teng huquqli munosabatlar mustahkamlandi, jahondagi muammolarni hal qilishdagi roli oshdi. Bularning barchasi Rossiyaning ko'p qutbli dunyo tartibotining shakllanishida yetakchi aktor bo'lib qolishini ko'rsatadi.

Sovuq urush nihoyasiga yetganidan so'ng, dunyoning yetakchi davlatlari tomonidan o'z manfaatlarini sarhadlarini kengaytirish siyosatini olib borishi natijasida bir qator mintaqalarda to'qnashuvlar, urushlar bo'lishiga olib keldi. Mazkur holatda davlatlar tomonidan maxsus kontsepsiyalar, strategiyalar ishlab chiqildi. Rossiyaning ham zamonaviy tashqi siyosatida qator o'zgarishlar kuzatildi:

- 1) Dunyoning yetakchi kuchi sifatida ustunligini saqlab qolish,
- 2) Mintaqaviy muojarolarni hal etishda ishtirok etish,
- 3) Qora dengiz va Kaspiy dengizi qirg'og'idagi davlatlar bilan hamkorlikni kuchaytirish;
- 4) Yevropa yo'nalishi – shuningdek, YeXHT va Yevropa Kengashi doirasidagi aloqalar;
- 5) Yevropa Ittifoqi bilan har tomonlama hamkorlikni rivojlantirish.

Kabi maslalar bugungi kunda Rossiya tashqi siyosiy faoliyatida muhim o'rin tutmoqda.

ФИО автора: Baltabaeva Ayzada Askarovna

Student, Nukus State Pedagogical Institute, Uzbekistan

Название публикации: «EFFECTIVE WAYS OF TEACHING ENGLISH TO PRE-SCHOOL CHILDREN»

Annotation: Learning English is essential for children to start at a young age in modern time. It plays very important role in social relationship among human being. The English language is one of the foreign languages we teach to children in the kindergarten. The main aim of teaching English in the early years helps to young learners to be ready in learning English at higher levels of education. The papaer deals with some effective ways of teaching English to pre-school children.

Keywords: Language Teaching Methods, Teaching English to preschool children, Effective ways.

"Tell me, I forget. Show me, I remember. Involve me, I understand" [1.12]. It is easy to say as teacher we should try to involve children into the lesson with different ways. In learning language, children begin learning simple expressions and they tend to have shorter attention spans and a lot of physical energy. According to Harmer, young learners learn differently from adult learners [2.38]. They easily get bored, losing interest after a short time. In order to keep them engaged it is necessary to supplement the activities with lots of toys, objects, colored visuals. Using gesture and body language are very effective for young learners. There are several methods which keep children's attention at this age. They are:

- Method of practical works;
- Method of drawing and conversation;
- Method of singing and reading poems;
- Method of total physical response;

The most effective method is the method of total physical response. TPR is a method of teaching language developed by James Asher of San Jose State University in California. In this method children listen and physically respond to a series of

instructions or commands from the teacher. The more fun activities, the better they will remember the language materials presented. On one hand TPR activities require more energy from teachers, on the other hand they require less preparation. Activities with TPR are great for kinesthetic learners who need more action or hands-on activities. Below we list some activities.

Simon Says (with a spin!)

Simon says is a staple among TPR activities, one that is more commonly used to teach the parts of the body and classroom rules.

Say you are teaching your students how to give directions.

After giving clear instructions, clear up a space in the classroom, one your students can easily move around.

Your commands could be directions such as, “Simon says turn right, Simon says go straight ahead.”

To make it even more fun, turn the classroom into a mini-neighborhood! Place a flashcard or picture on each of your students’ desks: a bank, a pharmacy, a shopping centre, etc.

Arrange the desks so they create “streets.” Students take turns giving each other directions to and from locations in their neighborhood.

Some of the TPR activities might be songs. You’ll notice it’s difficult for most children to sing songs while sitting absolutely still. Singing and moving come naturally to them. As Scot and Ytreberg describe “Children’s own understanding comes through hands and eyes and ears. The physical world is dominated at all times”. [3.38]. Here are some great songs you can use or adapt to suit your needs:

Simon, Shoulders, Knees, and Toes – A classic song used to teach kids the parts of the body.

Hokie Pokie – Great warm up song for students when starting a lesson. Can also be used to teach body parts

Wheels on the Bus – The wheels on the bus go round and round and so should your students – go round the classroom! Have them line up and go around the classroom in a single or double file, or arrange their seats so that they resemble a bus.

Children learn better when they are relaxed. This is because when affective filter is raised there will be imaginary wall that is placed between a learner and language input. If the filter is on, the learner is blocking out input. The filter turns on when anxiety is high, self-esteem is low, or motivation is low. TPR helps reduce the affective filter. They do not have to produce language. Mistakes are unimportant and easily corrected by the teacher. Along with that, teacher of children should possess some characterizes as follows;

- 59. must be energetic
- 60. must love children
- 61. must pay attention to individual differences
- 62. must know the techniques of teaching

To sum up, teaching English to pre-school children fundamentally essential for development of a child. Young learners always enjoy fantasy, imagination and movement. By using game, learners will get moved to express something by using gestures. They also will imagine and think to guess what their friend's expression means. Young learners will be easier to remember things when they feel happy, enjoyed and comfortable of what they are doing. Therefore, teachers have to create a conducive and pleasurable atmosphere, so that what learners learn can have a lasting effect on them. It will be successful if the teacher has adequate knowledge of teaching English and be more enthusiastic about teaching children.

References

- 1.Asher, J. James. Organizing Your Classroom for Successful Language Acquisition.
- 2.Asher, J. James. The Total Physical Response Approach to Learning Language.
www.tprworld.com/organizing.htm. (Accessed on 20 August 2006)
3. C.Jack. “Approaches and Methods in Language Teaching” [1.12]
- 4.Hashemi, Masoud. (2008) Techniques in Teaching English to Children
- 5.Harmer (2001) [2.38]
- 6.Shin, Joan Kang. (2006) Ten helpful ideas for teaching English to young Learners.
English Teaching Forum
- 7.Scot and Ytreberg (1990), [3.38].

ФИО автора: Рашидов Азизбек Улугбекович

Узбекский государственный университет физической культуры и спорта

Республика Узбекистан, г.Чирчик

Название публикации: «ПРОБЛЕМА ПОДГОТОВКИ РУКОВОДИТЕЛЕЙ К УПРАВЛЕНЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В СФЕРЕ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА»

Актуальность исследования. В конце прошлого столетия представление о спортивном управлении сводилось к кругу вопросов, касающихся организации труда. Руководителями в сфере физической культуры и спорта, как правило, становились признанные специалисты или номенклатурные работники. Лучшее, что они могли сделать, так это сначала перенести свои профессиональные знания на управление организацией, а затем, путём приобретения практического опыта и получения отдельных знаний на курсах повышения квалификации, достичь того, что называется профессионализмом.

Переход на рыночную экономику, процессы демократизации общественной жизни потребовали от высшей школы внесения существенных изменений в структуру подготовки специалистов физической культуры и спорта. Сегодня становится очевидно, что в вузах физической культуры необходимо готовить специалистов с учетом изменений общественной среды, ее новых требований, новых социально-экономических возможностей и социокультурного и психологического климата. Для этого необходимо сделать систему подготовки специалистов более динамичной и мобильной, способной реагировать на изменяющийся спрос рыночной экономики, на интеллект и культуру, неразрывно связанный с требованием дифференцированности образовательного процесса, стремлением преодолеть ориентацию обучения на некоего среднего представителя профессии.

Одной из важных характеристик учебной работы по подготовке менеджеров, специалистов по управлению различных рангов и категорий в стенах высшей школы является профессионализм ее выпускников (И.Н. Макашов, 1998. С.43-46).

Общепринятым считается представление о том, что именно вуз является основным источником приобретения компетентности в любом виде профессиональной деятельности, в том числе и в управлении в сфере физической культуры и спорта. Для объективного установления приоритетов в источниках повышения профессиональной компетентности будущих специалистов по управлению в сфере физической культуры и спорта логично обратиться к зарубежному опыту, так как менеджмент-образование там имеет многолетние традиции и полностью сформировалось. Одна из таких исследовательских работ была проведена Смольяновым П. и Шилбори Ф.Д. (1999) в Мельбурне {Австралия} на следующих группах: фирмы, занимающиеся маркетингом в спорте; крупные любительские и профессиональные спортивные организации; и

вузы, имеющие администратора по маркетингу в спорте. Опрошенным было предложено указать источники получения профессиональных знаний:

- учебное заведение,
- рабочее место,
- самообразование,
- СМИ.

Исследование было завершено после получения 103 заполненных анкет, что составило 23,9 от числа разосланных анкет. Учитывая крайне напряженный график работы менеджеров по маркетингу, трудно было ожидать более высокого процента.

Анализ полученных данных позволил выявить наиболее важные источники компетентности в спортивном управлении. В качестве основного источника приобретения компетентности большинством обследованных была отмечена работа *{более 52% опрошенных}*. Эти данные согласуются с мнением ряда ученых, которые считают, что опыт является главной составной при подготовке кадров для бизнеса в спорте (Kreutzer, A. L., 1990; Zwald, A.D., 1986).

Самообразование отмечалось большинством специалистов по управлению в спорте как второй по важности источник получения необходимых знаний (24%). Согласно этим данным возможность индивидуального самообучения играет важную роль в подготовке руководящих кадров по менеджменту в сфере физической культуры и спорта.

Формальное образование называлось третьим по важности источникам получения знаний по маркетингу в спорте (13,2% опрошенных), но в некоторых случаях ему придавалось меньшее значение, чем другим источникам.

Средства массовой информации как важный источник получения знаний по спортивному менеджменту отметили 10,6% опрошенных. Особенно велика роль СМИ по таким видам деятельности как "покупка и перепродажа прав СМИ на освещение спортивных событий", "обеспечение максимального представления в СМИ спортсменов, спонсоров и спортивных мероприятий", "развитие специальных продвижений" и "создание положительного имиджа своей спортивной организации".

В Республике Узбекистан подготовка к управленческой деятельности находится на стадии становления, поэтому можно предполагать смещение приоритетов в источниках получения знаний по спортивному менеджменту и маркетингу. Для выяснения этого вопроса нами было проведено анкетирование управленцев в сфере ФКиС, имеющих стаж работы от 6 до 20 лет. В исследовании приняли участие руководители разных уровней, работающие в Управлении физической культуры и спорта города Ташкента, городском и районных отделах ФКиС г.Ташкента и г.Чирчика (Всего 56 чел.).

Несмотря на то, что спортивный менеджмент и маркетинг до недавнего времени в вузах страны не преподавался, респондентами были названы те же источники приобретения профессиональной компетентности, что и в выше указанном зарубежном исследовании.

Первым по важности источником получения знаний по менеджменту в спорте была названа работа (её указали 67,1% опрошенных). Вторым источником получения необходимых для работы знаний было названо самообразование, отмеченное 25% респондентов. Формальное образование оказалось третьим по важности для получения знаний, но его указали только 6% из числа участвовавших в анкетировании. Средства массовой информации как важный источник компетентности в спортивном менеджменте отметили 3,6% респондентов (табл. 1).

Данное исследование выявило приоритеты в источниках получения профессиональных знаний в области спортивного менеджмента, на основании чего можно скорректировать учебные курсы преподавания этой дисциплины в вузе.

Таблица 1

Выявление основных источников получения профессиональных знаний по спортивному менеджменту

№	Источники получения знаний	Количество ответивших утвердительно на вопросы	
		чел.	%
1.	Работа	37	67,1
2.	Самообразование	14	25,0
3.	Учебное заведение	3	4,3
4.	СМИ	2	3,6

Следовательно, по результатам исследования, можно сделать вывод, что наиболее эффективными по подготовке к управленческой деятельности в сфере физической культуры и спорта следует считать те программы, которые предоставляют студентам выбор прохождения обязательной производственной практики в одной из следующих организаций: в фирмах, занимающихся менеджментом и маркетингом в сфере спорта, в любительских или профессиональных спортивных организациях, на факультетах ФКиС в вузах.

Выводы. По данным нашего исследования, можно сделать вывод, что практика - это основной источник получения профессиональных знаний.

Учитывая важную роль индивидуального самообучения в подготовке руководящих кадров, в учебный план должны быть включены также самостоятельные занятия по программе спортивного менеджмента в виде рефератов, научно-исследовательской работы, выпускных квалификационных работ. Активизация самостоятельной работы в вузе поможет будущим специалистам развить навыки самообразования, что положительно отразится на повышении их квалификации в дальнейшей практической работе.

Совершенствование процесса обучения путем введения производственной практики, СРС, использования новых, в том числе инновационных, технологий обучения должны повысить значимость академического образования как источника получения профессиональных знаний по управлению в сфере физической культуры и спорта, основам компьютерной грамотности и знаний иностранного языка. В настоящее время 4,3% опрошенных нами управленцев признают значимость вузовского образования в приобретении необходимых знаний. Это объясняется в первую очередь отсутствием до настоящего времени образования в Республике Узбекистан в области спортивного управления. Вместе с тем, при составлении учебных программ необходимо предусмотреть использование всех средств и методов, повышающих эффективность обучения спортивному менеджменту, что должно поднять престиж академической подготовки будущих специалистов к управленческой деятельности в сфере физической культуре и спорта, как источника получения профессиональных знаний.

ФИО автора: Джамалутдинова Барно Рамзитдиновна (преподаватель)

Национальный институт изобразительного искусства

и дизайна Имени Камалиддина Бехзода

Название публикации: «ОСНОВНЫЕ ВОПРОСЫ И ПРОБЛЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ И ВОСПИТАНИЯ»

Аннотация: В данной статье рассматриваются проблемы реализации в образовании, формирования профессиональной компетентности преподавателя, использования информационно-коммуникационных и здоровьесберегающих технологий в образовании, организации психолого-педагогического сопровождения воспитательно-образовательного процесса в образовательных учреждениях.

Ключевые слова: образование, метод, урок, насилие

Main issues and problems of education and upbringing

Abstract: This article deals with the problems of implementation in education, the formation of professional competence of the teacher, the use of information and communication and health-saving technologies in education, the organization of psychological and pedagogical support of the educational process in educational institutions.

Keywords: education, method, lesson, violence

ТАЪЛИМ ВА ТАРБИЯНИНГ АСОСИЙ МАСАЛАЛАРИ ВА МУАММОЛАРИ

Хулоса: ушбу мақолада таълимни амалга ошириш, ўқитувчининг касбий компетентлигини шакллантириш, таълимда ахборот-коммуникация ва соғломлаштириш технологияларидан фойдаланиш, таълим муассасаларида таълим жараёнини психологик-педагогик қўллаб-қувватлашни ташкил этиш муаммолари ҳақида сўз боради.

Калит сўзлар: таълим, метод, дарс, таълимда зўравонлик

Изменившиеся социальные и экономические условия жизни общества требуют кардинальных изменений в образовании, обуславливая потребность в

качественно новом его содержании, соответствующем новым условиям жизни общества. Образование должно обеспечить поддержку инновационным процессам в экономике и социальной жизни общества.

В настоящее время образование переживает сложный этап развития. В результате изменяются содержание образования, его цели, задачи, функции. Предъявляются новые требования к учителям и преподавателям, в том числе – владение ими различными образовательными технологиями.

Вопросы воспитания и образования постоянно оказываются в поле зрения журналов, газет, телевизионных передач. Ведутся дискуссии, сменяя одну на другую, стали банальными утверждения, что система образования не удовлетворяет возросшие требования науки, производства и всей постоянно усложняющейся социальной жизни. С такими доводами почти все соглашались, но как только дело доходило до обсуждения вопроса, в чём же суть данных несоответствий, каким образом они проявляются и что нужно сделать для их устранения, тут возникает масса расхождений. Бесспорно, что проблемы образования и воспитания заслуживают самого пристального внимания, так как это связано с завтрашним днём России, ценностными ориентирами нашего общества, а по большому счёту – с национальной безопасностью страны, потому что гражданское становление подрастающего поколения, формирование у него готовности достойно служить Отечеству формируется в процессе воспитания и образования.

Но давайте по подробнее, начнем с самого термина образование - под образованием понимается целенаправленный процесс обучения и воспитания в интересах человека, государства, общества. Можно дать другое определение, в котором образование определяется как целенаправленная познавательная деятельность людей по получению умений, знаний, или по их совершенствованию. Кроме всего прочего под обыденным пониманием образования имеется ввиду обучение обучающихся учителем. Оно может заключаться в обучении математике, письму, чтению, истории, другим наукам. Необходимо особо отметить, что право на образование – это одно из неотъемлемых и основных конституционных прав граждан.

Наряду с социализацией, самореализацией и профессионализацией основной задачей образования является развитие национального самосознания человека.

Теперь даём понятие слова «образование», отметив его главную задачу, можно перейти к рассмотрению вопроса, касающегося проблем образования в современной России.

Особенно ценна и значима оценка роли высшего образования даже с учетом проводимой государственной политики и ее поддержки государством, характерно следующее:

- Низкий уровень подготовки учителей.
- недостаточная материально-техническая база;
- квалификация учителей, проявляющаяся в разном темпе роста их профессионального мастерства;
- Насилие в образовании.

А теперь давайте более подробно остановимся на некоторых из них,

- Низкий уровень подготовки учителей – это огромная проблема педагогических преподавателей, выпускники педагогических институтов и университетов, приходя в школу не умеют учить, потому что их самих этому не научили. В высших педагогических заведениях дают набор знаний, которые конечно необходимы в трудовой деятельности, но главному – как донести до ученика или слушателя в доступной форме информацию, как найти с ним контакт, как не допустить конфликта или решить его не учат. Данная проблема является одной из тех, которая влечёт за собой появление следующей, а именно – качество всего образования. Низкое качество образования вызывает недостаток в таких сферах, как: ценностно-смысловая сфера личности, формирование у обучающихся семейных ценностей, общепринятых нравственных идеалов и моральных норм, воспитание духовного, культурного и другого потенциала, развитие технических и бытовых сторон процесса обучения, организация и изменение содержания учебного процесса.

- недостаточная материально-техническая база Малочисленность классов с современными технологиями приводит к увеличению времени работы учителя с каждым учащимся. Это обстоятельство благоприятствует дифференциации и индивидуализации обучения, способствует применению более трудоемких методик и технологий обучения и воспитания, таких как информационно-коммуникативные технологии (ИКТ), здоровые берегающие технологии, технологии модульного обучения, проблемный метод, исследовательский подход к воспитательно-образовательному процессу и др.

квалификация учителей, Качество образования определяет педагог (учитель в школе, преподаватель в профессиональном училище, среднем специальном или высшем учебном заведении). В своей работе он проходит ступени профессионального роста: педагогическая умелость, мастерство, педагогическое творчество.

Когда педагог добросовестно и творчески относится к своему делу, осваивает передовой педагогический опыт, новые психолого-педагогические идеи, находится в непрерывном поиске, он добивается не только успехов в

обучении и воспитании, но и совершенствуется сам, продвигаясь от одной ступени к другой в своем профессиональном росте.

Несколько лет назад об агрессии учителей по отношению к слушателям предпочиталось замалчивать, хотя почти каждый слушатель а особенно в школах хотя бы раз за все годы обучения жаловался на преподавателя, который ведет себя не адекватно по отношению к другим, или который унизил, обозвал перед остальными слушателями. Агрессия учителей указывает, прежде всего, на их непрофессионализм. Учитель, не обладающий педагогической техникой и навыками, не умеющий доступно объяснить ребёнку изучаемую тему или почему задачу необходимо решать так, а не иначе. От своего бессилия в педагогической деятельности учитель пускает в ход силу и оскорбления, что недопустимо ни в каких случаях.

Давайте более подробно рассмотрим эту проблему, Теодор Драйзер писал: «Насилие так неотъемлемо ... что именно ему мы обязаны зрелищем, именуемым жизнь». Проблема насилия прослеживается во многих сферах жизнедеятельности человека. Как правило, различают физическое, психологическое, моральное, интеллектуальное, экономическое, политическое, идеологическое и религиозное насилие.

Сегодня наряду с остальными сферами эта проблема затронула и одну из важных сфер жизни человека – образование.

Педагогическое насилие является фактом образовательной деятельности. Достижение образовательных результатов педагогами часто связано с пренебрежением к потребностям личности школьника, его унижением, принуждением, оскорблением. Педагогическое насилие как властное отношение учителя к ребенку сопровождается психологическим, эмоциональным насилием, агрессией со стороны педагога. Синдром педагогического насилия способствует возникновению отклонений в здоровье. Возникновение синдрома педагогического насилия связано с личностными особенностями педагога. Недостаточный уровень самосознания и неразвитая рефлексия учителя приводят к достижению им педагогических результатов через использование насилия в педагогическом процессе.

Я-концепция педагога определяет его личностную установку (аттитюд), которая связана с проявлениями эмоций в деятельности и их регуляцией. Низкий уровень эмпатии влияет на коммуникации учителя в процессе деятельности. Педагогическое общение деформируется нервно-психической неустойчивостью педагога, его конфликтностью в отношениях с учащимися. Личностная тревожность вызывает конфликтные отношения в педагогической деятельности и приводит к защитным реакциям, сопровождающимся использованием насилия. Самоотношение влияет на профессиональную направленность и определяет

стратегии и стили взаимодействия педагога с учащимися. Повышение педагогической компетентности во взаимодействии с учащимися и преодоление фактов педагогического насилия в образовательном процессе связано с развитием личности педагога. Целенаправленная психологопедагогическая помощь учителям в повышении их профессионализма способствует преодолению педагогического насилия в учебной деятельности.

Программа по развитию личности учителя и его общения направлена на совершенствование рефлексивных умений, эмпатии, осознанности педагогической и личностной направленности, адекватное самоотношение. Особое значение имеет развитие умений эмоциональной саморегуляции, которые помогают педагогу преодолеть профессиональные деформации и проявления педагогического насилия в деятельности. В педагогическом общении необходимо обладать тактом, культурой взаимодействия и способами конструктивного разрешения конфликтных ситуаций. Качество образовательных услуг на современном этапе должно реализовываться в соответствии с принципами гуманного отношения к личности ребенка, демократических форм отношений между субъектами образовательного процесса.

Психологи подчеркивают, что развитие предполагает не только количественное накопление знаний, умений, опыта, но, главным образом, внутренние изменения структурных психологических образований, усиливающие способность самостоятельного решения задач, не встречающихся ранее. Поэтому основным критерием литературного развития младших школьников является уровень восприятия самостоятельно прочитанного произведения.

Конечно, смена «я» будет происходить в любом случае. Это неизбежный и, в целом, позитивный процесс, обеспечивающий возможность эффективного взаимодействия с миром. Но те скорости, на которых он происходит сегодня, деструктивны для человека, а образование еще интенсифицирует и углубляет этот процесс.

Я формулирую проблему следующим образом: приступая к получению образования, индивид приносит себя в жертву своей будущей личности. В процессе обучения он неизбежно и возможно весьма кардинально изменится (а кто может сказать, что, поступая в университет, и оканчивая его, был абсолютно идентичной личностью?). И значит он добровольно соглашается, что плодами его образования будет пользоваться Другой, тот Другой, каким ему только суждено стать. Таким образом, образование — это и насилие над собой.

На уровне общества, или, точнее сказать, культуры (понимая тут Европу и Америку) процесс приобретает глобальные черты. Европейская культура экспортирует просвещение странам третьего мира. Официально — из благих побуждений, хотя неосознанно, возможно, — в силу неспособности терпеть тот факт, что кто-то где-то еще не окончательно выпал из естественного и гармоничного состояния. Европейское сознание страдает садомазохизмом. Оно упорно расширяет и расширяет сферу познанного, все больше страдая от ее бессмысленности — это мазохизм. А садизм — это когда мы идем к индейским племенам и учим их читать, писать, верить в Бога с тем, чтобы на следующей ступени своего развития они убедились в его несуществовании и тоже стали несчастны.

Список использованных источников

1. Проблемы современного образования. Электронное периодическое издание. – 2010. – № 4.
2. Реан А.А., Бордовская Н.В., Розум С.И. Психология и педагогика. –
3. Ганузин, В. М. (2011) Диагностика синдрома педагогического насилия.

ФИО авторов: Г.Г. Нишонова

ассистент Ферганский политехнический институт

Н.Ш. Абдукодиров

ассистент Ферганский политехнический институт

К.Р. Окйулов

ассистент Ферганский политехнический институт

Ш.А. Абдуллаев

старший преподаватель Ферганский политехнический институт

ФИО научного руководителя: Т.М. Собиржонов

т.ф.н. доц. Ферганский политехнический институт

Название публикации: «ПРИЧИНЫ ВИБРАЦИИ И УСТРОЙСТВА ГАСИТЕЛЕЙ ВОЗНИКАЮЩИЕ В ПРОЦЕССЕ РАБОТЫ МАШИН И МЕХАНИЗМОВ»

УДК 534.524.2

АННОТАЦИЯ

В статье представлен теоретический анализ причин возникновения вибрации и устройств гасителей возникающих при работе машин и механизмов.

ключевые слова: вибрация, амплитуда, виброгаситель, резонанс.

**MASHINA VA MEXANIZMLARNING ISH JARAYONIDA VUJUTGA
KELGAN VIBRATSIYA SABABLARI VA SO'NDIRISH QURILMALARI**

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada mashina va mexanizmlarning ish jarayonida vujudga kelgan vibratsiya sabablari va so'ndirish qurilmalarini nazariy tahlil qilindi.

kalit so'zlar: vibratsiya, amolitauda, tebranish so'ndirish, rezonans.

KIRISH. Mashina va mexanizmlarning ishlashi jarayonida turli amplitudadagi tebranishlar vujudga keladi. Oddiy qilib aytganda qaysi mashina va mexanizmlar bo'lmasin unda harakat yoki harakatga keltiruvchi qurilma(dvigatel) bor joyda vibratsiya hosil bo'ladi. Bu vibratsiyalarni vujudga kelish sabablari quyidagilardir:

- harakatga keltiruvchi qurilma(dvigatel) vallarini o'qdan og'ishi natijasida;
- harakatlarni uzatuvchi vositalar(mufta, val, o'q, va boshqalar)ni nosoz holatga kelishi natijasida;
- tebranish chastotasini ortishi(Hz), o'rganilayotgan miqdorning sekundiga tebranishlar soni ko'payishi natijasida;
- tez aylanadigan mashina qismlari yoki ishlov beriladigan qismning muvozanati buzilganligi natijasida yuzaga keladigan tebranishlardir.

Vibratsiyani kamaytirishning umumiy usullari texnologik mashinalar va mexanizmlarning tebranishlarini tavsiflovchi tenglamalarni tahlil qilishga asoslangan va shu bilan birga vibratsiyalarni yutuvchi vositalarni qo'llash yo'li bilan batraf etishimiz yoki kamaytirish mumkin [1].

Oddiylik uchun tahlil qilish, tizim buzilgan o'zgaruvchidan ta'sirlangan deb taxmin qilinadi sinusoidal qonunga bo'ysunadigan kuch, shuning uchun tenglama, tebranish tezligi (V_m) va qo'zg'atuvchi kuch (F_m) amplitudalari o'rtasidagi munosabatni ifodalovchi quyidagi ko'rinishga ega:

$$V_m = \frac{F_m}{\sqrt{\mu^2 + (m\omega - \frac{k}{\omega})^2}} \quad (1)$$

Bu yerda: m – sistema massasi, kg; k – sistema bikrlilik koeffisienti, N/m; ω - qo'zg'atuvchi kuchning burchakli chastotasi, rad/s.[3]

Ushbu tenglamadagi maxraj tizimning qo'zg'atuvchi kuch ta'sirida tizimning umumiy mexanik qarshiligini, μ miqdori bu qarshilikning faol qismini xarakterlaydi va miqdori ($m\omega - \frac{k}{\omega}$) - reaktiv qism [2-4].

Rezonans rejimida, tizim vibratsiyasining chastotasi teng bo'lganda qo'zg'atuvchi kuchining chastotasi, $\omega = \omega_0 = \sqrt{\frac{k}{m}}$ reaktiv qarshilik nolga teng va tebranishlar amplitudasi keskin ortadi.

Yuqoridagi tenglamani tahlil qilish tebranishga qarshi kurashning asosiy texnik choralarini aniqlashga imkon beradi va quyida ularni bartaraf etish usullarini ko'rib chiqamiz:

- 1) kelib chiqish manbasida tebranishni bartaraf etish yoki kamaytirish (F_m ni yo'q qilish yoki kamaytirish);
- 2) vibradempfer qurilmalari yordamida bartaraf etish;
- 3) tebranishning dinamik so'ndirilishi qurilmalari.

Mashinalar va texnologik jarayonlarda vujudga keladigan manbada tebranishni bartaraf etish yoki kamaytirish loyihalash bosqichida amalga oshirilishi kerak. Bu holda, alohida e'tibor istisno yoki maksimal berilishi zarba tufayli yuzaga kelgan dinamik jarayonlarni keskin qisqartirishni tezlashtirish kerak [5-6].

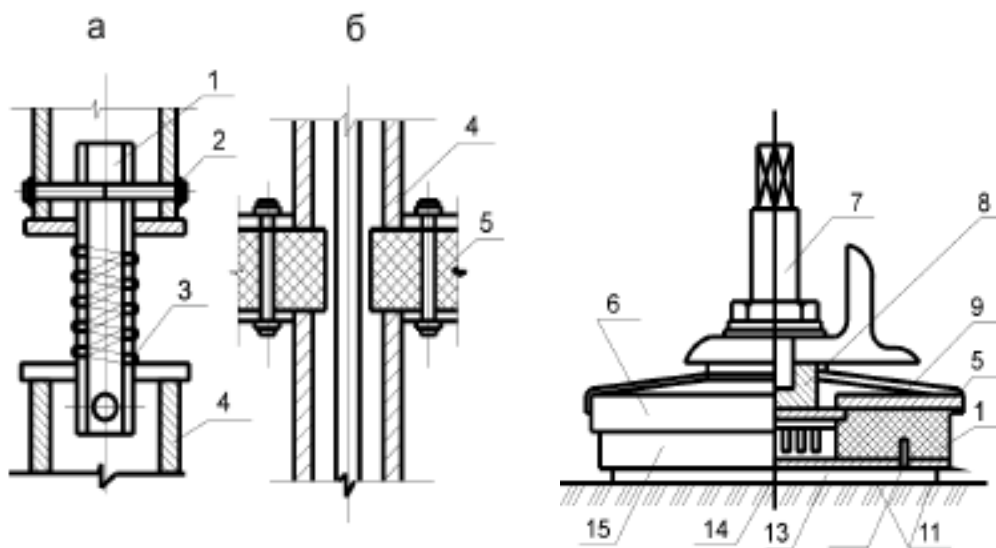
Uning kelib chiqishi manbasida tebranishning zaiflashishi tizimda mavjud bo'lgan o'zgaruvchan kuchlarning kamayishi bilan amalga oshiriladi. Dinamik o'zgaruvchilarni almashtirishda bunday o'zgaruvchilar kamayishi mumkin jarayonlar statik, aylanuvchi balanslash bilan qismlari va boshqalar.

Vibratsiyali ob'ekt bilan aloqa mavjud bo'lsa, tebranish uzatish masofadan boshqarish, avtomatik nazorat qilish yordamida kamaytirilishi mumkin. Ushbu usullar operatorning kontaktini tebranish obyekti bilan butunlay chiqarib tashlash kerak [7-8].

Vibratsiyali tebranish mexanik tebranish energiyasini issiqlikka aylantirish orqali tebranish darajasining pasayishiga asoslangan. Bunga erishish mumkin:

- qurilish materiallari sifatida foydalaning katta ichki ishqalanish;
- elastik materiallarning tebranish yuzasiga qo'llash;
- sirt ishqalanishini qo'llash.

Vibratsiyani so'ndirish qurilmalarning samarali turi, ikki darajali erkinlik tizimlarida paydo bo'lgan anti-rezonans printsipli asosida ishlaydigan tebranishlarni so'ndirishdir. Dinamik so'ndirishler eng katta ta'siri, rezonans tebranish rejimlari sharoitida ularni qo'llashda kuzatiladi. 1-rasmda turli xil tebranishlarni so'ndirish berilgan.

1-rasm. Vibratsiyani so'ndirish qurilmalari. a-prujinali; b-rezinali; v-vibratsiyali opora; 1-sterjen, 2-fiksator, 3-prujina, 4-opora, 5-rezina, 6-qopqoq, 7-sozlovchi vint, 8- gayka, 9-plastik prujina, 10-qattiqlik qirrasi, 11-friksion aylana, 12-teshik, 13,15-asosiy amortizator, 14- suyuq ishqalanish amortizatori.

Dinamik tebranish mashinalari o'rnatish tomonidan amalga oshiriladi va massasi hisoblangan poydevorlar uchun agregatlar asosiy taglikning tebranishlar amplitudasi 0,1-0,2 mm dan oshmasligi kerak va alohida qurilmalar uchun – 0,005 mm maksimal chegarasi hisoblanadi [9].

Xulosa. Mashina va mexanizmlarning ishlashi jarayonida vujudga kelgan vibratsiyalarni vibrometrlar yordamida o'lchab, amplitudasi 0.1-0.2 mmdan oshgan holatda tebranishlarni so'ndiruvchi vositalar qo'llash kerakligi aniqlandi.

Фойдаланилган адабиётлар

- [1]. Nurzod Shavkatjon o'g'li Abduqodirov, Kamoliddin Raxmat o'gli Oqyo'lov, Gulnoza Xabibulla qizi Jalilova Paxta xomashyosini quritish va tozalash (pp. 857-861) <http://scientificprogress.uz/storage/app/media/2-1.%20140.%20857-861.pdf>
- [2]. Tojiev, R J. (2019) "DRYING GLASS FEED STOCK IN DRUM DRIER FOR MANUFACTURING GLASS PRODUCTS," Scientific-technical journal: Vol. 22 : Iss. 3 , Article 21. Available at: <https://uzjournals.edu.uz/ferpi/vol22/iss3/21>
- [3]. Абдукодиров Н., Ойкулов К. УЛУЧШЕНИЕ ДИЗАЙНА БАРАБАНА СУШИЛКИ https://a78cf8ac-3ef5-4670-8fcd-a900ec94fdb.filesusr.com/ugd/b06fdc_08e83b3119384163a0da8c5e27d97871.pdf?index=true
- [4]. Nurzod Shavkatjon o'g'li Abduqodirov, Xom paxtani quritish va tozalash uchun regressiya modelini qurish (pp. 687-693) <http://scientificprogress.uz/storage/app/media/2-1.%20114.%20687-693.pdf>
- [5]. «КОМПРЕССОР ВАЛЛАРИДАГИ САЛБИЙ ТИТРАШЛАРНИ БАРТАРАФ ЭТИШДА КИМЁВИЙ ТЕРМИК ИШЛОВ БЕРИБ ЦЕМЕНТИТЛАШ ЖАРАЁНИНИНГ МЕТОЛОГИЯСИ ВА АФЗАЛЛИКЛАРИ», CLXI Международная Научно-Практическая Конференция халқаро техника журналі. 01.04.2020 й. 312-317 бет. <https://www.internauka.org/authors/okyulov-kamoldin-rahmat-ugli>
- [6]. Умрзаков А.Х., Ойкулов К.Р. и др. «Причины вибрации при механической обработке металлорежущих станков в машиностроении и проблемы ее устранения» Международный научно-образовательный центр "МОЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ КАРЬЕРА" Выпуск №24 (Май, 2021) ТОМ 1
- [7]. Ж.А.Мўминов, Э.С.Умаров, Б.С.Ортиқалиев, - “Оғир юкланишли ва тез ҳаракатланувчи машина қисмларида сирпаниш подшипникларини танлаш”. Машинасозлик ишлаб чиқариш ва таълим: муаммолар ва инновацион ечимлар - 2019 й. 338-340 б.
- [8]. Dusmatov A. D., Ahmedov A. U., Abdullaev Z. J. INVESTIGATION OF STRENGTH AND STABILITY OF THREE-LAYER COMBINED PLATES USED IN UNDERGROUND STRUCTURES //Scientific-technical journal. – 2019. – Т. 23. – №. 2. – С. 63-67.

[9]. А.А.Ахунбаев, Окйулов К.Р., Н.Ш.Абдукодиров и др. «ВЗАИМОСВЯЗЬ МЕЖДУ ВЛАЖНОСТЬЮ МАТЕРИАЛА И ОТНОСИТЕЛЬНОЙ ВЛАЖНОСТЬЮ ВОЗДУХА И РАСЧЕТОМ ЭНЕРГИИ, ОПЫТНОЙ ДЛЯ ОБРАЗОВАНИЯ СЛОЯ МАТЕРИАЛА»

Международный научно-образовательный центр

"МОЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ КАРЬЕРА" Выпуск №24 (Май, 2021) ТОМ 1

ФИО автора: Kodirova Lola Muzaffarovna

Guliston davlat universiteti Fakultetlararo chet tillar kafedrası katta o'qituvchisi

Название публикации: «TALABALARNING MUSTAQIL ISHLARINI TASHKIL ETISHNING MUHIM VOSITASI»

Kalit so'zlar: *Mustaqil ta'lim, fasilitatsiya, intellektual rivojlanish, biluv jarayoni, pedagogik muhit.*

Bugungi kunda har bir davlatning jahon hamjamiyatidagi o'zining intellektual salohiyati hamda kadrlarni tayyorlash sifati bilan o'lchanadi. Bu hakida davlatimiz rahbari Oliy majlisning IX sessiyasida (1997 yil, 29 avgust) so'zlagan nutqida juda o'rinli ta'kidlagan edi: "Bugungi kunda oldimizga qo'ygan Buyuk maqsadlarimizga erishishimiz, jamiyatimizning yangilanishi, hayotimizning taraqqiyoti va istiqboli amalga oshirilayotgan islohotlarimiz, rejalarimizning samarasi, taqdiri- bularning barchasi, avvalambor, zamon talablariga javob beradigan yukori malakali, ongli mutahassis kadrlar tayyorlash muammosi bilan chambarchas bog'lig'ligini barchamiz anglab yetmokdamiz ". Butun jahon muammosiga aylangan kadrlar tayyorlash sifatini zamon talablariga moslashtirish bizning respublikamiz uchun ham o'ta dolzarb hisoblanadi.

Uzbekistonda mustaqillikni qo'lga kiritgan dastlabki davrlardanoq intellektual davlat siyosati olib borilmoqda. Mustaqillik yillarida yangi avlod erkin, tanqidiy, ijodiy va mustaqil tafakkurga ega, mustamlakachilik davrida o'sgan avloddan farqli, ijtimoiy qo'rquvdan va milliy nomukammalik tuyg'usidan holi, siyosiy va Ijtimoiy faol, izlanuvchi va omilkor, milliy va jaxon madaniyatidan habardor, yuksak ma'naviyatli shaxs bo'lib shakllanishi lozim, degan vazifa ko'ndalang qo'yildi.

Oliy ta'lim muassasalarida o'quv ishlari shakllari orasida mustaqil ishlar asosiy va muhim o'rin tutadi. Kuzatishlarimiz va tajribalardan shu narsa ma'lum bo'ladiki, oliy ta'lim muassasalarida mustaqil ishlarni tashkil etish va o'tkazish yaxshi yo'lga qo'yilgan. Biroq fanlar bo'yicha mustaqil ishlarni tashkil etish o'qituvchi tomonidan berilgan topshiriqlarni bajarish va uning tekshirilib, baxolanishidan iborat bo'lib qolmoqda. Boshqacha aytganda, mustaqil ishlarni tashkil etish va o'tkazish talabalarning individual va ijodiy potentsialini yuzaga chiqarishga to'liq imkon bermayapti. Ana shu muammoni hal etishda pedagogika fasilitatsiya imkoniyatlaridan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Talabalarni pedagogikasi qo'llab-quvvatlash vazifalari o'ziga hos bo'lib, ular quyidagilarda namoyon bo'ladi: o'quvchilarning

intellektual, jismoniy va manaviy madaniy rivojlanishida muammolarning vujudga kelishidan ogoh bo'lish;

Talabalarning rivojlanishlari, o'qishlari, ijtimoiylashishlarida vujudga keladigan dolzarb muammolarni yechishga ko'maklashish jumladan o'quv biluv jarayonidagi, ta'lim yo'nalishlari va bo'lg'usi kasblarini tanlashdagi, hissiy kechinmalaridagi, tengdoshlari, ota-onalari, o'quvchilar bilan munosabatlardagi qiyinchiliklarni bartaraf etishga yordamlashish;

-o'quv dasturlarini pedagogik-psixologik nazariyaga asoslangan holda tuzish;

-o'quvchilar, o'qituvchilar va ota-onalarning psixologik bilimlarini kengaytirish kabilar.

O'qituvchilar o'quvchilarni pedagogik qo'llab-quvvatlash uchun quyidagi ishlarni amalga oshirishlari lozim:

- pedagogik muhitni sog'lomlashtirish;

-talabalarning rivojlanishlarini yakka va guruhli tarzda tashhislash;

-talabalarga yakka tartibda va guruhli tarzda maslahatlar berish;

- talabalarni yakka va guruhli tarzda rivojlantiruvchi ishlarni tashkil etish;

-talabalar bilan yakka va guruhli tarzda ular faoliyatini yaxshilash, tuzatish bilan bog'liq ishlarni amalga oshirish;

-ota-onalar, o'qituvchilar, o'quvchilar va o'quv yurti ma'muriyati bilan ularning pedagogik-psixologik bilimdonliklarini oshirish maqsadida ma'rifat tadbirlar o'tkazish;

-o'quv dasturlari, qo'llanmalar, dars loyihalari, ta'lim muhiti va pedagog jamoaning kasbiy faoliyatini muntazam ekspertizadan o'tkazish kabilar.

Xozirgi kundagi sharoitlarning yahlitligiga ko'ra (iqtisodiy, moliyaviy va hokozolar) ta'limda yanada yangi vaziyatlarga duch kelinmokda. Ta'limdagi sharoitlarning shakl va mexanizmlarining o'zgarishiga zaruriyat tug'ilmoqda. Ayniqsa, kasbiy ta'lim sohasida bunday holatni yaqqol kuzatish mumkin. Shu nuqtai nazardan fasilitatsiya jarayoni pedagogika va psixologiyada tobora qiziqarli harakter kasb etib boraveradi.

Fasilitatsiya so'zi ingliz tilidan olingan bo'lib, facilitate - yordam berish, yengillashtirish, kuchaytirish degan ma'nolarni anglatadi. Fasilitatsiya - talabaga ijobiy ta'sir etish yo'li bo'lib, guruhda ijobiy muhitni hosil qilish, ta'lim oluvchilarda o'z kuchlariga ishonchni oshirish va mustaqil faoliyatlarini qo'llab quvvatlashdir.

Xozirgi vaqtda fasilitatsiyaning ijtimoiy va pedagogik turlari ajratilib ko'rsatiladi. Ijtimoiy fasilitatsiya ijtimoiy psixologik fenomen hisoblanadi. Ijtimoiy fasilitatsiya lotin tilida- "socialis fasilitar" - jamiyatni yengillashtirish degan ma'noni anglatadi. Asosan, ishlab chiqarish faoliyatini jadallashtirish, shu bilan birga uning tezligi va sifatini oshirish, boshqa odamlar ishtirokida yoki bellashuv vaziyatlarida qo'llaniladi. shuningdek ijtimoiy fasilitatsiya tushunchasi shaxs faoliyatining tezligi va samaradorligi, alohida shaxsga yoki guruhga nisbatan qo'llaniladi. Pedagogik fasilitatsiyada ta'limning (o'qitish, tarbiya) samaradorligi kuchaytiriladi. Kasbiy-pedagogik jarayonda pedagog shaxsning alohida muloqot uslubini qo'llanishi natijasida talaba shaxsning individual rivojlanishi kuzatiladi.

Fasilitatsiyaning yuqorida aytib o'tilgan ikki turini ma'lum shart-sharoitlar bog'lab turadi. Ya'ni, fasilitatsiya har qanday faoliyat, shu jumladan pedagogik jarayon samaradorligini oshiradi. Fasilitatsiyaning majud ikki turi orasida asosiy farq shundaki, ijtimoiy sohada rivojlanish subyekting xatti-harakatlarini tartibga solish orqali yuz beradi, pedagogik faoliyatda esa pedagogning shaxsiga samarali ta'sir eta olishiga alohida e'tibor qaratiladi.

Fasilitatsiya deganda eng avvalo, guruhiy muammolarni hal etishning samarali texnologiyasi tushuniladi. Fasilitatsiya shunday jarayonni qamrab oladiki, fasilitator mutahassis barcha guruh a'zolariga m3a'qul keladigan, neytral qaror qabul qilinishiga erishishi, ya'ni kichik guruhlarga muammolarni hal etishga yordam berish talab etiladi. Mazkur yondashuv pedagogning yetakchi faoliyatini ta'minlab beruvchi, individual ongni, mustaqillikni rivojlantiruvchi, shaxsiy professional usulda yangi bilimlarni hosil kilishda ta'lim oluvchilarga tanlash huquqini berishi bilan alohida ahamiyat kasb etadi.

Pedagogik fasilitasiya konsepsiyasi bir qator sharoitlarni yaratish g'oyasini ilgari suradi: a) o'quvchilar uchun o'qishning ahamiyatli bulishi; b) o'qituvchining kongruentlilik; c) psixologik havfsizlik va psixologik erkinlik.

Faqatgina talaba uchun axamiyatli ta'limgina samarali hisoblanib, u ta'lim oluvchilarning bilimlarni o'zlashtirishlarini ta'minlab qolmasdan, ularning ichki hissiy-kognitiv tajribasining o'zgarishiga ham olib keladi. O'quvchining kongruentligi uning o'quvchilariga nisbatan munosabatini aniqlab beradi, u ta'lim oluvchilar bilan birgalikda o'zaroharakatlarni amalga oshiradi. O'quvchilarni qanday vaziyatda bo'lishiga qarab, ularning mavjud holatga munosabat hisini ongli tarzda qabul qila oladi. Bu esa talabaga ta'lim oluvchilar bilan ochiq munosabatda bo'lish imkonini beradi. Fasilitatsiya jarayonidagi psixolog havfsizlik shahsni qadriyat ekanligini tushunib yetish va tashqi baxolash mavjud bo'lmagan sharoitni yaratib bera olishda namoyon bo'ladi. Psixologik mustaqillik o'qituvchilarni kreativligini va ularning o'zlarini to'la namoyon eta olish hususiyatini shakllantirishni taminlaydi. Fasilitasiya

fikrlarni, hissiyotlar va holatlarni ochilishiga imkon berib, samimiy ishonch, kutilmagan obraz uyg'unligi, ijodiy tushunish va anglashni ta'minlaydi.

Ta'lim sharoitida fasilitatsiyani tog'ri tashkillashtirishga rioya etish, quyidagi sifatlarning shakllanishiga turtki buladi: mustaqillik, ongli faollik, kasbiy yo'nalganlik va boshqalar. Bularning barchasi kelajakda o'quvchilarning yetuk mutaxassis bo'lib yetishishlarida muhim rol o'ynaydi.

O'qituvchi-fasilitator "o'qituvchi-o'quvchi" va "o'quvchi-o'quvchi" hamkorligi asosida ta'lim samaradorligini oshiradi. Mazkur jarayonda ichki guruxiy o'zarohakatlarning quyidagi shakl va usullari muhimdir: ta'lim o'qituvchilarning bir-birlari bilan o'zaro fikr almashuvi, muammoni umumiy yahlitlikda tushuna olishlari, vaziyatni hal etib, original hulosa chiqara olishlari kabilar. O'quvchilarning mustaqil ishini tashkil etishda o'quvchi yo'naltirilgan ta'lim tamoyiliga tayanish zamonaviy ta'lim tizimiga ma'qbul yo'l hisoblanadi. O'quv jarayonida ana shunday tarzda ta'lim o'quvchilarning mustaqil ishini samarali amalga oshirish uchun shart- sharoit yaratiladi va bu jarayonda o'qituvchi ham bevosita ishtirok etadi. Mustaqil ishni tashkil qilishda shaxsga yo'naltirilgan yondashuv o'quvchi shaxsiy ahamiyatga molik shunday darajaga ko'tariladiki, bu hol, o'z navbatida mustaqil ishning har qanday turida faollik va ijodkorlikning kuchayishiga imkon yaratadi. Natijada mustaqil ish tizimi tashkiliy jihatdan muayyan yaxlitlik, yani "qismlarining o'zaro ta'siri ularning o'zidan ko'ra muhimroq bo'lgan yahlitlik sifatida namoyon bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Gorard, S and Taylor,C. (2004) Combining Methods in educational and social research. Maidenhead: Open University Press.
2. Hoover, A.W. (1996). The Practice Implications of Constructivism. SEDL Letter, Volume IX, Number pedagogic
3. Safarova R. Modernizatsiyalashgan ta'lim jarayonida o'quvchilarni qo'llab quvvatlash orqali ijtimoiylashtirish imkoniyatlari.// J Xalq ta'limi/- 2010- No3 B5
4. Xodjiyev .B.X O'quvchilarning tarixiy tafakkurini shakllantirishda mustaqil ishlardan foydalanish texnologiyasi.// J Xalq ta'limi. -2011 No3 30b

ФИО автора: Kodirova Lola Muzafarovna

A senior teacher

Buzrukova Jamkhura

A student

Gulistan State Iniversity

Название публикации: «ELICITING VOCABULARY IN THE CLASSROOM»

Anotatsiya

Ushbu maqola o'quvchilarni darsga jalb qiladigan bilimlarni aniqlash texnikasi ko'rib chiqiladi, chunki ular faol gapirishadi va ma'lumot beradi. Talabalar nafaqat o'qituvchi ma'lumotlarini tinglash bilan, balki faol o'quvchilarga aylanishadi. O'qituvchi talabalarning bilimlarini baholashi va o'z navbatida darsni talabalar ehtiyojlariga moslashtirishi mumkin. Talabalar guruhida ko'plab jamoaviy bilimlar to'plangan va bu bilimlardan foydalanish yangi bilimlarni o'rganishni unutilmas holga keltiradi.

Анотация

Это статья рассматривает технику выявления знаний, которая вовлекает студентов в урок, потому что они активно произносят речь и предоставляют информацию. Студенты становятся активными учениками, а не просто слушают информацию учителя. Учитель может оценить знания учеников и, в свою очередь, адаптировать урок к потребностям учеников. В группе учеников накоплено много коллективных знаний, и использование этих знаний делает обучение новым знаниям более запоминающимся.

Key words: thought-provoking, eliciting, association, in-turn, existing knowledge, flashcards, utilizing, stimulus.

Eliciting is a technique that ESL teachers can use to get information about what the students know and don't know. This means that the teacher becomes more capable

and doesn't waste time rehashing the students' existing knowledge. Eliciting creates a learner-centered environment and is very thought-provoking for the students. Eliciting can be used for a great deal of things such as eliciting vocabulary, grammar, synonyms, antonyms, background information, language forms and rules, general knowledge, opinions, feelings, contexts, meanings, memories, associations, ideas, situations, questions and answers.

Eliciting gets students involved in the lesson, because they are actively producing speech and giving information. The students become active learners, rather than just listening to the teacher give information. The teacher can assess the students' knowledge and in-turn adapt the lesson to the students' needs. There is a great deal of collective knowledge in a group of students and utilizing this knowledge makes the teaching of new knowledge more memorable.

There are many techniques ESL teachers can use to elicit from students, depending on what the teacher wants to elicit. However, there needs to be input or stimulus from the teacher in order to start the process of accessing the students' knowledge. If you find there is little response from the class, try giving them more input to help direct them. Below are some techniques for eliciting.

Eliciting vocabulary is used when we want the student to come up with a word on their own. This may be because you have taught the word already and you want to review it. There are many ways this can be achieved. An easy way to elicit vocabulary is by giving definitions. Provide the students with a definition and see if the students can supply the correct word. You can use a dictionary as they normally contain clear definitions that are easy for students to understand.

You can also use synonyms to elicit vocabulary. When you use this technique, make a statement and ask the students to paraphrase it by using a synonym. Using opposites (antonyms) is also useful when we want to elicit a word from a student. Furthermore, you could pretend you have forgotten the word you are trying to elicit. This happens regularly in natural conversation and is a great way to elicit vocabulary. You can ask the students questions to try to elicit the vocabulary you pretend you can't remember.

For young or visual learners, use flashcards or pictures to elicit vocabulary from the students. Mind maps or word clusters work better with older students and can also help to elicit vocabulary. Simply start by writing a general topic in the centre of the board and have the students add words that relate to the topic.

Students often pick up new words quickly. The problem comes when the students are not given the opportunity to use the words they have learned. This leads them to forgetting vocabulary, so try to find ways to regularly practice the words you teach in class and use them in contexts the students will remember.

It is widely-known that presentation of new language items should be immediately followed by their practice. New knowledge needs to be integrated into existing knowledge, i.e. the learner's existing network of word associations, what is called the mental lexicon.

There are a lot of different types of tasks that teacher can use to help students to transfer new words into long-term memory. Such tasks are either receptive, when learners make judgments about words, but do not necessarily produce them, or productive, in which learners are required to insert the newly studied words into some kind of speaking or writing activity. Definitely such division is a bit vague as receptive tasks can become productive if the learners are invited to talk about their judgments. So, the tasks in which students make decisions about words can be divided into the following types:

1) *Identifying* words simply means finding them where they may be “hidden”, for example, in the text, e.g. students may be asked to count the number of times the word occurs in the text, or to find all the phrasal verbs, or to underline words and phrases in the text which convey the whole idea of the article etc. Then students can be asked to read the text, turn it over and answer if the given words occurred in the text. Identification is also the process students apply in task in which they have to unscramble anagrams, such as *saoqtu – quotas* etc. But it should be mentioned that for intermediate level students such kind of identifying should include more grammatically-oriented exercises, e.g. tasks where students are asked to underline the correct part of speech for each word as it is used in the text which precedes the exercise;

2) *Selecting* tasks are cognitively more complex than identifying tasks since they involve both recognizing words and making choice among them. This may take the form of choosing the “odd one out” task, which provides students with the set of words and phrases related to each other and belonging to the same lexical row, and the learners are proposed to find the word which doesn’t correspond to the row in each set. Such kind of activity not necessarily has a written answer. More important is that learners are able to prove their opinions and justify their choice selecting those answers which are suitable for them among the suggested opinions;

3) *Matching* involves first recognizing words and then matching them, for example: *a visual representative task*, in which students are offered to match words with the illustration offered; finding *a synonym*; selecting *an antonym*; choosing *a definition*; forming *a collocation*, a task in which students are proposed to match nouns with verbs as they are used in the text or combine words to form word partnerships.

4) *Sorting* activities require students to sort words into different categories. These categories can be either given or guessed, e.g. an exercise where the given terms, phrases or words should be classified into groups according to various criteria and functions;

5) *Ranking and sequencing* require students to put words into some kind of order. This involves arranging words on a cline, for example, adverbs of frequency. Learners may be encouraged to express their opinions and rank the given items according to their preference. In such kind of tasks there may be no right answer, but the exercise of making the choices and comparing them with a classmate’s choices is a good “brain work”.

Productive tasks are of two main types:

1) *Completion – of sentences and texts*. These task types are more famous as *gap-fills*. There are two main formats of gap-fills – open and closed. In open type students have to fill gaps using mental lexicon and some clues like the first letters or definitions given in the brackets. In closed gap-fills the words are provided in the form of the list at the beginning of the exercise. Besides, students can complete sentences and text using very

popular *multiple-choice* tasks in which learners are offered to find the correct answer among a number of the suggested options;

2) *Creation – of sentences and texts*. In comparison to completion tasks in which students simply have to slot the right word in, sentence and text creation tasks require to create the context for given words, to use notes, phrases and words given in an exercise as a help to draw up the whole text. Here are some typical task instructions: - use each of these to make a sentence, which clearly shows the meaning of the word; - write a short narrative (or a dialogue) which includes at least five words from the list. Such tasks often lead to speaking activities, either reading aloud or performing a dialogue to the class or comparing and explaining sentences in pairs or small groups. While learning vocabulary *game* is a special helper in the process of integrating new words as well. Game factor can make words more memorable and help to involve every student into the class work. Most games offered by the authors of the modern textbooks are role plays, mainly pair work. They are not precisely vocabulary games but give an opportunity to practice speaking skills on the basis of the vocabulary learned while working through the unit. These tasks are based on realistic problems or situations and are designed to motivate learners, develop their skills working in teams, delegating and interacting effectively with each other.

All these activities give students possibility to practice their communication and language skills in order to develop fluency in speech and put professional vocabulary to practice. They make work non-routine and keep learners being interested and active during the whole class.

LIST OF USED LITERATURE

1. Asher, J. (2000). Learning another language through actions, 6 edition. Sky Oak. Productions, Inc. Retrieved from http://www.tpr-world.com/tprs_research.pdf
2. Allen, V. F. (1983). Techniques in teaching vocabulary. Oxford, Oxford University press, 214-220.

3. Akram, S., Sufiana, Malik, K. (2012). Use of audio visual aids for effective teaching of English. Alcoy: Marfil, 345 - 350.
4. Brock, C. A. (1986). The effects of referential questions on ESL classroom discourse. TESOL Quarterly, 20, 77-59.
5. Coan, J. A., & Allen, J. J. B. (Eds.). (2007). Handbook of emotion elicitation and assessment: Oxford University Press. 109-110.
6. Dalton-Puffer, C. (2007). Discourse in content and language integrated learning (CLIL) classrooms. Amsterdam: Benjamins. 178-179.
7. Dudeney, G. (2000). The internet and the language classroom. Cambridge University. Amsterdam: Benjamins., 85-88.
8. Ellis, K. (1993). Teacher questioning behaviour and student learning: What research says to teachers. Paper presented at the annual meeting of the western states communication association, retrieved February 12, 2010.

ФИО автора: Latipova Umida Yusufboevna

Tashkent State Pedagogical University named after Nizami

independent researcher

Название публикации: «DEVELOPING CREATIVE ACTIVITY IN STUDENTS THROUGH SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL TRAININGS»

Аннотация: Ушбу мақолада Ижтимоий психологик тренинглار ёрдамида талабаларда ижодий фаолликни шакллантиришнинг шакллари услублари турлари ва воситаларига оид илмий назарий мулоҳазалар ёритилган.

Калит сўзлар: Таълим, фаолият, мотив, интеллектуал, ижодий фаоллик, ижодий ҳуққ-атвор.

Аннотация: В статье представлены научно-теоретические соображения о типах и средствах форм и методах формирования творческой активности студентов с использованием социально-психологического тренинга.

Ключевые слова: Образование, креативность, деятельность, мотив, интеллектуальная, творческая активность, творческое поведение.

Abstract: The article presents scientific and theoretical considerations about the types and means of forms and methods of forming students' creative activity using social and psychological training.

Key words: Education, creativity, activity, motive, intellectual, creative activity, creative behavior.

The purpose of the teacher's activity is the development of the learner in all aspects: mental, intellectual, moral, etc. The peculiarity of high school psychology is that the teacher must have the ability to personally accept the social tasks of society, to understand the goals, objectives and specific behaviors, to take into account the needs of students and reshape their goals of defined learning activities.

A number of principles underlie the model of effective interaction in education:

1. In the process of learning activities, not only cognitive processes, but also a system of interactions, relationships, methods of communication are formed, in which the teacher interacts with the teacher as a driving force in the educational process.
2. The type of interaction with the teacher plays a key role in the development of cognitive actions and motives of the student. As a result, the learner's own productive personal creative activity is activated through active collaboration in the effective work of the teacher. Realization of the existing wealth of the participants of interpersonal relations (learner, teacher) can penetrate deeper and more fully into the system of cooperation with each other through the provision of this category of relationships. This applies equally to all participants in the pedagogical process. True, genuine collaborations are no less instructive and nurturing with teacher-students.

Today, the issue of training professionals who can think creatively is very relevant. This is followed by the development of new directions, forms, methods of education and individuals who can show independence, initiative and creative thinking. Traditional education, aimed at acquiring knowledge, the formation of skills and abilities in the field of education, lags behind modern requirements. On the basis of education, it is necessary not only to have academic disciplines, but also to include methods of thinking and action. One of the important forms of development of creative behavior is socio-psychological training. In particular, socio-psychological training can be applied in the educational process in the field of secondary special and higher education at a highly effective level.

The aim of this work is to develop a set of exercises that increase the level of creativity, regardless of the type of activity performed, considering socio-psychological training as one of the ways to develop students' creativity.

Training is one of the forms of education that differs in intentionality and structure. The term training is used in the broad and narrow sense of the word. On the one hand, to express short-term intense preparation. It is usually an auxiliary tool of the basic education and upbringing process. On the other hand, he uses it as a synonym for the word "training".

As a form of education, training can be divided into categories depending on the purpose, methods and content. The purpose of this form of education is to successfully complete professional tasks, improve in any type of activity, increase work efficiency, socialize or inculcate.

The content (subject) of trainings is the formation of competencies or their components: knowledge, skills and abilities. There is also a comprehensive interpretation of the subject of training - skills, new business and psychological qualities, a deeper understanding of the nature of work, access to instincts. Most local psychologists view socio-psychological training as the goal of developing communication competence [1].

The main purpose of socio-psychological training is to develop competence in the field of communication. In addition, professional issues will be addressed during the training. This is especially important for those working in a social interaction system.

Main goal is achieved by solving the following tasks in sequence:

1. Knowledge of psychology, personality, group and communication.
2. Development of career-oriented communication skills. For example, being able to set up a formal conversation correctly, listening and understanding the interlocutor, making contact with him or her, participating in a discussion or managing it, and so on.
3. Adjusting, shaping and developing the settings needed for successful communication.
4. Development of the ability to adequately and fully accept oneself and others, as well as the relationships formed between people.
5. Development and correction of the system of relations of the person.

The term “socio-psychological” training has several scientific interpretations. For example, Yu.N. According to Emelyanov, the training “serves as a” model “for the study of socio-psychological realities” [2].

L.A. Petrovskaya considers socio-psychological training as a “means of psychological influence” and focuses on the acquisition and development of knowledge and skills in the field of social institutions, interpersonal relationships [3].

Our study found that S.I. Based on the work of Makshanov, he described the training as “intentional transformation of a person, a group and an organization in a multifunctional way” [1] and Yu.N. In Emelyanova’s research, socio-psychological training is “a set of methods that develop skills for learning or mastering any complex form of activity [2]. In both cases, the key word is “change”. We believe that a well-organized socio-psychological training contributes only to positive changes in the individual, the development of communicative skills, as well as creative abilities in all participants of the training. Socio-psychological training is widely used by psychologists and educators in their work with children, requirements, specialists, heads of organizations and enterprises. The main forms of training during the training are formal games, group discussions, existing types of “brainstorming”, methods of analysis of practical situations [4]. The main influence factor in the process of socio-psychological training is not the information coming out of the psychologist, but the processes of group, group dynamics. Therefore, the main methods of interaction in the framework of socio-psychological training are “group discussions and role-playing games, not dialogue” [5].

Before the training, it is advisable to ask the following questions: How to organize the effective activities of training participants? What to focus on, what ideas, principles should be the basis of education?

In our opinion, the order of work of the training group should be organized based on the following principles:

First, it is the principle of activism. All participants of the training must start group activities. The effectiveness of the training is based on the active efforts of the participants. All should be involved in this process. Only through active participation does it allow participants to know the world and discover for themselves what they did not understand before. The form of training is that its participants can not only enter the action whenever they want, but also move freely, change their roles in the communication process, actively interact with all members of the group.

Second, the principle of creativity in the spirit of creativity, everything around should be rounded up. During the training, the training participants demonstrate their

potential, understand certain laws and develop new creative ideas. A certain psychological environment is formed in the group, allowing the development of freedom and creativity, characterized by unpredictability, suddenness and uncertainty.

Third, the principle of objectification (understanding) of behavior should be emphasized. During the training, the educator tries to create an environment that allows participants to move from the impulsive stage to the conscious stage. Exact feedback is the main tool of this process. Therefore, the most important task of the trainer is to create conditions for effective feedback in the group. Another factor to note is that feedback can be both positive and negative (corrective). Both types of feedback have only a positive effect on the participants, which is a must-achieve goal for the trainer.

In short, social psychological trainings play an important role in the formation of the student's personality and increase his creative activity.

REFERENCES:

1. Зайцева Т. Теория психологического тренинга. Психологический тренинг как инструментальное действие. – СПб.: Речь; М.: Смысл, 2012. – 80 с.
2. Емельянов Ю.Н. Активное социально-психологическое обучение. – Л.: ЛГУ, 1985. – 256 с.
3. Петровская Л.А. Общение – компетентность-тренинг. – М.: Смысл, 2007. – 387 с.
4. Вачков И.В. Основы технологии группового тренинга. – М.: Изд-во “Ось-89”, 2009. – 176 с.
5. Шепелева Л.Н. Программы социально-психологических тренингов/Л.Н. Шепелева. – Санкт- Петербург: Питер, 2014. – 157 с.

ФИО авторов: А.А. Мустафоев, Г.Ш.Ахмаджонова

ФИО научного руководителя: Д.У.Қаландарова (PhD)

Международная исламская академия Узбекистана

Название публикации: «СЛОЖЕНИЕ ТЕКСТОВ И СОБИРАНИЕ «АВЕСТЫ»»

Аннотация: Изучая данный священный источник глубже, мы можем поближе познакомиться с историей, традициями, обрядами и даже с некоторыми праздниками, сохранившиеся с тех пор. А также, о том, как Авеста могла повлиять на развитие науки в разные исторические периоды.

Ключевые слова: Зороастризм, Заратустра, Авесто, Яшты, Дюпперон, Западно-Восточный диван, Завет древнеперсидской веры.

Как известно, «Авеста» является первоисточником древней религии зороастризм, поэтому я для начала решила всесторонне рассмотреть данную религию, ее основателя, т.е. пророка Заратуштру (автора книги «Авеста»), а после этого, уже переходить к анализу его священного источника – «Авесты».

Зороастризм – древнейшая из мировых религий откровения – была религией трех Иранских империй, существовавших почти непрерывно с VI в. до н.э. по VII в. н.э. и господствовавших на большей части Ближнего и Среднего Востока⁹⁴.

Зороастризм — термин европейской науки, происходящий от греческого произношения имени основателя религии. Другое её европейское название маздеизм, происходящее от имени бога в зороастризме, в настоящее время воспринимается в целом как устаревшее, хотя оно ближе к главному самоназванию зороастрийской религии — авест. «Почитание Мазды». Другое самоназвание зороастризма — «Благая Вера», точнее «Благое Видение», «Благое

⁹⁴ Религиоведение под ред. М.М. Шахнович Питер-2008, С-122

Мировоззрение», «Благое Сознание». Отсюда основное самоназвание последователей зороастризма — «благоверный», «бехдин».

Зороастризм – религия, ранее распространенная во многих районах Азии. Было время, когда зороастризм являлся одной из крупнейших конфессий. Он был государственной религией Сасанидского Ирана до его завоевания арабами. Возникновение зороастризма связано с именем пророка Зороастра (Заратустры).

Зороастризм является догматической религией с развитой теологией, сложившейся во время последней кодификации Авесты в сасанидский период и отчасти в период исламского завоевания. При этом в зороастризме не сложилось строгой догматической системы. Это объясняется особенностями учения, в основу которого положен рациональный подход, и историей институционального развития, прерванного мусульманским завоеванием Персии. Современные зороастрийцы обычно структурируют своё вероучение в виде 9 основ:

1. Вера в Ахура Мазду — «Мудрого бога», как благого творца.
2. Вера в Заратуштру, как в единственного пророка Ахура Мазды, указавшего человечеству путь к праведности и чистоте.
3. Вера в существование духовного мира (мину) и в два духа (Святого и Злого), от выбора между которыми зависит судьба человека в духовном мире.
4. Вера в Ашу (Арту) — изначальный вселенский Закон праведности и гармонии, установленный Ахура Маздой, на поддержание которого должны быть направлены усилия человека, избравшего добро.
5. Вера в человеческую сущность, в основе которой даэна (вера, совесть) и храту(разум), позволяющие каждому человеку отличать добро от зла.
6. Вера в семь Амешаспентов, как семь ступеней развития и раскрытия человеческой личности.

7. Вера в Дадодахеш и Ашудад — то есть взаимопомощь, помощь нуждающимся, взаимную поддержку людей.
8. Вера в святость природных стихий и живой природы, как творений Ахура Мазды (огня, воды, ветра, земли, растений и скота) и необходимость заботы о них.
9. Вера во Фрашо-керети (Фрашкард) — эсхатологическое чудесное преобразование бытия, окончательную победу Ахура Мазды и изгнание зла, что свершится благодаря совместным усилиям всех праведных людей во главе с Саошьянтом — Спасителем мира.

И так, мы можем сказать, что Зороастризм тоже когда-то был религиозным вероучением, исходя из мнения, что в ней существовала эсхатология, свой пророк и священный источник. В данную религию поклонялось большинство, а в некоторых странах она даже была государственной.

Основателем религии зороастризма и автором Авесты считается Заратуштра («обладающий старым верблюдом» – авест. язык), Зороастр (др. – греч.) или Зардушт (средне-иран.). В иранской мифологии он является пророком и основателем религии зороастризма. О нем известно, что он жил за «258 лет до Искандера (Александра Македонского)», то есть в 7–8 веков до н. э. Заратуштра, вероятно, был жрецом древнеарийской религии. Он развил арийское понятие Арты («Правды») и выступил с проповедью нового вероучения, как пророк. Но его соплеменники не вняли его призывам. В Ясне (51,12) говорится о его скитаниях на чужбине, пока, наконец, Кави Виштаспа не принял его. И под покровительством этого царя Заратуштра уже выступает как пророк с высокими этическими идеалами. Он впервые заявил, что каждый человек может участвовать в уничтожении Зла и в установлении царства Добра.

Заратуштра — согласно учению зороастрийцев, единственный пророк Ахура Мазды, принёсший людям благую веру и заложивший основы

нравственного развития. В источниках описывается как идеальный священник, воин и скотовод, боец, образцовый глава и покровитель людей всего мира. Проповедь пророка носила ярко выраженный этический характер, осуждала насилие, восхваляла мир между людьми, честность и созидательный труд, а также утверждала веру в единого бога (Ахуры). Критике подвергались современные пророку ценности и практика кавиев — традиционных вождей арийских племён, совмещавших жреческие и политические функции, и карапанов — арийских колдунов, а именно насилие, грабительские набеги, кровавые ритуалы и безнравственная религия, поощряющая всё это.

Заратустра родился в Радесе, сейчас пригород Тегерана Рэй, и жил на востоке Большого Ирана ориентировочно между VII и первой половиной VI века до н. э. (возможно, в 628—551 годах до н. э.). По традиционной пехлевийской хронологии, он жил «за 258 лет до Искандара» (Александра Македонского). Лингвистический анализ «Гат» — самой священной части «Авесты» позволяет отнести эпоху деятельности Зороастра к XII—X вв. до н. э. Античные авторы временем жизни Зороастра называют период царствования Гистаспа (отец Дария I), эпоху Моисея или Камбиза; а самого его называют персом, индийцем, персомидийцем, эллином, бактрийцем, жителем континента, «расположенного над Великим Морем», ассирийцем, халдеем, пэмфилийцем, жителем Атропатены, а также евреем из рода жрецов, жившим в Самарии.

Некоторые средневековые мусульманские историки (Аль-Бируни, Аль-Балазури, Аль-Казвини, Аль-Хамави и др.), цитируя поздние зороастрийские источники, указывали, что Зороастр родился в Атропатене, на территории нынешнего Иранского Азербайджана. Другие, как Мэри Бойс или Бал Гангадхар Тилак, утверждают, что Заратустра родился на территории нынешней России (в качестве примера Бойс упоминает городище Синташта на территории Челябинской области). В Гатах же сказано, что Заратустра родился на территории туранских племён, откуда бежал, не будучи принятым

соотечественниками, на территорию нынешнего Ирана к вождю (кави) Виштаспе, который стал его верным последователем.

Учение Зороастра изложено в Авесте – собрании священных книг, отражавших религиозные верования и мифологические представления древних иранцев. Как утверждает востоковед Л.С. Васильев, при Зороастре произошло возвеличивание Ахура-Мазды и духов света (ахуров) и резкое противопоставление ему Ангро-Майнью и духов тьмы (дэвов). Все сущее делится на мир света и добра и царство тьмы и зла, между которыми идет непримиримая борьба. Добрый бог не может отвечать за зло мира, так как оно порождено другой, независимой от него силой. Зороастризм, таким образом, апеллирует к этике человека, обращаясь к человеку помочь благородным небесам в их непримиримой борьбе. В гимнах Авесты люди призывались быть доброжелательными, умеренными в помыслах и страстях, готовыми жить в мире и дружбе, помогать ближнему⁹⁵.

Авеста — корпус дошедших до нас священных канонических текстов зороастризма. Полный свод религиозных текстов, согласно одной из версий, был записан в I тысячелетии до н. э. на золотых досках, по другой версии, был записан золотыми буквами на бычьих кожах. По преданию, Авесту сжег Александр Македонский. Язык, на котором записана Авеста, уже в первой половине I тысячелетия до н. э. употреблялся только для чтения молитв и проведения ритуалов. До письменной фиксации текст передавался изустно; устная передача религиозных гимнов и основ вероучения является праиндоевропейской. Авеста написана на одном из древнеиранских языков, точная локализация которого не установлена. Условно считается, что текст был изложен на одном из северных диалектов иранского языка. Этот памятник дошел до нас в двух основных вариантах. Один представляет собой сборник молитв, включающий в себя три части: *Вендидат*, *Висперед* и *Ясна*. Тексты этих книг расположены хаотично, но этот порядок канонизирован.

⁹⁵ С.А. Горохов и Т.Т. Христов «Религии народов мира» «Кнорус» Москва-2016 С-326

Вторая редакция представляет собой собрание тех же книг, но расположенных в ином порядке, приспособленном не для чтения при богослужении, а для систематического изучения. В этом варианте текст сопровождается комментированным переводом на среднеперсидском языке, записанным пехлевийским алфавитом. Этот перевод-комментарий называется *Зенд*. Поэтому второй вариант называется *Зенд-Авеста*..

Авэста (в дореволюционных изданиях «*Зендавеста*») — собрание священных текстов зороастрийцев. Старейший памятник древнеиранской литературы, составленный на особом, более нигде не зафиксированном языке, называемом в иранистике «авестийским».

Русское название памятника «Авэста» вслед за западноевропейским восходит к принятому у зороастрийцев «Авеста». Последнее в свою очередь представляет собой особое, «пазендское» произношение пехлевийского слова, обозначавшего в среднеперсидском канон зороастрийских книг. В самих сохранившихся авестийских текстах это слово не встречается, остаётся лишь предполагать его древнеиранский прототип в виде «установленное», «уложение», «основа» (то есть «канон») или, что менее вероятно, «восхваление».

В пехлевийской литературе существует также второе и весьма распространённое обозначение Авесты — «день», обычно «вера», «религия», по отношению к авестийским текстам слово часто переводится как «откровение (Заратуштры)».

В самих авестийских текстах эти названия неизвестны. В Хом-яште (Y 9.22) встречается слово — *наск*, «авестийская книга», букв. «связка».

Содержание Авесты весьма разнородно вследствие присутствия в памятнике пластов различных стилей, времени и места составления, а также, вероятно, отличающихся религиозных взглядов разных авторов этих пластов. Тем не менее несмотря на эклектичность, все тексты Авесты — одни изначально, другие вследствие последующей редактуры — в целом выдержаны в русле почитания Ахура Мазды — центральной фигуры Авесты. Кроме того, в силу

преимущественного богослужебного характера сохранившихся авестийских текстов в сборнике много повторений, повторяющиеся тексты доходят до 1/3 объёма всего памятника.

Хотя древние греки знали о гимнах и молитвах, читаемых магами, а Гермипп утверждал, что ему известно о двух миллионах стихотворных строк, сочинённых Зороастром⁹⁶, реальные сведения о древнеиранской религиозной литературе на Западе были очень скудны, и до XVIII в. об Авесте в Европе ничего не было известно.

Впервые авестийский текст Видевдад-саде попал в Оксфордскую библиотеку в 1723 г. от торговца из Сурата, однако никто не мог прочесть этот текст. Лишь французскому учёному Анкетилю-Дюперрону, отправившемуся в Индию в 1755 году простым солдатом, удалось войти в доверие к одним из парсийских священнослужителей и обучиться с их помощью читать и переводить авестийские тексты. Вернувшись в 1762 году во Францию, он преподнёс в дар Королевской библиотеке 180 авестийских, пехлевийских, персидских и санскритских зороастрийских рукописей, и в 1771 году им был издан первый в Европе перевод Авесты на французский язык, а в 1776 в Риге появились первые переводы на немецкий язык.

Изначально новооткрытая Авеста встретила глубокий скептицизм у европейской публики и учёных, ориентированных на формировавшийся веками образ Зороастра, имеющий мало общего с реальным Заратуштрой. Анкетилю-Дюперрона часто обвиняли в подлоге, и умер он в нищете. Однако начавшиеся исследования Авесты специалистами-востоковедами, а также расшифровка в 1835 году Гротендом древнеперсидской клинописи на родственном языке окончательно убедили Европу в подлинности Авесты и положили начало тесному знакомству с древнеиранской культурой и религией⁹⁷.

Авеста оказала большое влияние на философскую мысль Востока и Запада. Г. Гегель(1770—1831) подчёркивал, что основой зороастрийской религиозной

⁹⁶ Плиний Старший. Естественная история

⁹⁷ Авеста//Энциклопедия «Кругосвет»

системы является признание борьбы двух противоположностей — Добра и Зла. Одно из самых знаменитых произведений И. Гёте (1749—1832) «Западно-Восточный диван» содержит стихотворение «Завет древнеперсидской веры». В нём поэт даёт своё понимание Авесты как веры в торжество света над тьмой⁹⁸. Некоторыми идеями и образами гимнов Заратуштры был вдохновлён и основоположник теории психофизического параллелизма Теодор Фехнер (1801—1887). Однако Ф. Ницше в известной книге «Так говорил Заратустра» приписал пророку идеи «сверхчеловека» и «вечного возвращения».

Список использованной литературы

1. Авеста в русских переводах (1861–1996). Санкт-Петербург, журнал «Нева», «Летний сад», 1998
2. Бойс М. Зороастрийцы. Верования и обычаи. Санкт-Петербург. «Петербургское востоковедение», 1994
3. Брагинский И.С. Иранское литературное наследие. М., «Наука», 1984
4. Всеобщая история религий мира. «ЭКСМО» Москва-2008 736 стр.
5. Горохов С.А. и Христов Т.Т «Религии народов мира» «КНОРУС» Москва-2016, 424 стр.
6. Данильян О.Г., тараненко В.М. Религиоведение: Учебник. – Москва.:Изд-во Эксмо, 2007. – 480с.
7. Дорошенко Е.А. Зороастрийцы в Иране (Историко-этнографический очерк). М., «Наука», 1982
8. Карим Тахир «По следам «Авесты» Издательско-полиграфический творческий дом имени Гафура Гуляма, Ташкент-2007, 240 стр.
9. Кулаков А.Е. Религии мира. Пособия для учащихся – ООО «Издательство АСТ-ЛТД» Москва-1997 352 стр.
10. Лелеков Л.А. Авеста в современной науке. М., Государственный научно-исследовательский институт реставрации, 1992

⁹⁸ Фридрих Ницше «Так говорил Заратустра» 1883 г. – С 65

11. Лобазова О.Ф. Религиоведение: Учебник / Под общ. Ред. Проф. В. И. Жукова. – 3-ое издание, и доп. Ростов н\д: «Феникс», 2004. – 416 с. (серия «Высшее образование».)
12. Луконин В.Г. Культура Сасанидского Ирана. М., «Наука», 1969
13. Питер Кларк «Зороастризм» Издательство «Музыка» Ташкент-2010, 255 стр.
14. Религиоведение под ред. М.М. Шахнович Питер-2008, 432 стр.
15. Фрай Р. Наследие Ирана. М., «Восточная литература», 2002
16. А.Р.Бируни, «Танланган асарлар». 1 том. Ташкент, 1968., 236

ФИО автора: Sh. A. Kadirova

Senior lecturer Tashkent State Transport University. Uzbekistan

Название публикации: «OPTIMIZATION OF EXPENSES FOR THE MAINTENANCE AND USE OF ROLLING STOCK OF JSC " UZBEKISTAN TEMIR YULLARI"»

ABSTRACT

In modern conditions, each division of JSC "Uzbekistan temir yullari", providing operational activities, should find reserves of cost savings and ways to reduce operating costs for the maintenance and use of rolling stock.

Keywords: operation, costs, economic assessment, car-hour, differentiation, depreciation, car fleet, depot repair, nomenclature of expenses

Introduction

At all stages of the functioning of railway transport, the problem of economic justification of technical and economic calculations has been and is very relevant.

In modern conditions, any activity of companies is aimed at extracting maximum profit. In a market economy, the efficient operation of railway transport as a whole, along with profitability, should be ensured by cost rationality.

In accordance with the basic requirement of the market economy, which is that each type of activity ensures the profitability of work in the railway transport of the Republic of Uzbekistan, including JSC "UTY", the search for reserves for saving money and reducing operating costs in the use and maintenance of rolling stock, permanent devices and other technical means of railway transport is constantly being conducted.

One of such directions in this area can be the definition of car hours of freight cars of the working fleet and the search for reserves for its reduction. To do this, it is necessary to calculate the cost of JSC " UTY " for excess downtime of cars at stations.

The set of measures to improve the quality and efficiency of operational work covers all aspects of the transportation process. Any event affects the economic

interests of a large number of enterprises and industries inside and outside of railway transport.

The correct economic assessment of many operational activities depends directly on the cost estimate of the car-hour for freight transport. The use of a car-hour in the form of a single or enlarged meter reflects the different structure of operating costs and the level of their aggregation.

literature analysis and methodology

The choice of the estimation method and the calculation of the specific values of the costs per car-hour should also be determined by the nature, goals and scale of the design and planning, production and financial tasks to be solved. At the same time, it is necessary to take into account the time period (current or prospective) for which they are being solved, the presence or absence of reserves of the car fleet, the capacity and processing capacity of sections and stations, the condition of the car (loaded or empty), its location (on or off the train), etc.

When determining the effectiveness of measures in the field of operational work, it is necessary to use the cost estimate of the car-hour. Car-hour can be estimated by current, one-time and total reduced costs, economic indicators that characterize the additional benefit or loss from changes in the turnover of the car when assessing its impact on the implementation of the transportation plan in conditions of a shortage of car fleet.

The actual costs per car-hour are insignificant and amount to 973 soums (according to the 2020 report of UTI JSC), since they include only depreciation costs. In modern conditions, this amount requires revision, since in this case the estimate considers the car-hour as an isolation phenomenon. However, the cost of car hours is not an isolated phenomenon, since this indicator expresses the operational process or part of it associated with the use of other elements of the technical equipment of railways and the corresponding costs. Therefore, the car-hour can be considered as a meter of the technological operation of a certain element of the production cycle.

Discussion

Thus, depending on which element of the production cycle expresses the car-hour, both the content and the amount of costs associated with this car-hour should change. For example, if the idle time of a car at a station is estimated in an empty state outside the train, then to the actual costs associated with the car itself, it is necessary to add the cost of maintaining the tracks at the station occupied by the cars [2].

In the case when the car is part of the train, then to estimate its car-hour, you need to add the costs associated with the meters locomotive-hour, crew-hour of locomotive and train crews, the cost of fuel or electricity when idle with the engine running. This assessment is used when operating cars in operational conditions. When estimating the car-hour according to the reduced costs, the operating costs for the depot repair of cars and depreciation charges, as well as capital investments in the fleet of cars are taken into account. In addition, the costs of railway transport, which indirectly depend on the time of use of cars, can also be taken into account.

Car-hours should be differentiated depending on the decisions made, the type of cars, its condition, etc. Of the many solutions that can be applied to the expense rate of 1 car-hour, the following can be distinguished: technical and economic assessment of measures that affect the change in the turnover of the car; when calculating the railway company with other ministries, organizations, institutions; when organizing a financial incentive system; to assess the performance of railways in connection with the acceleration of the turnover of cars.

Result

Calculations of the consumption rate of 1 car-hour are given below. The cost of 1 car-hour of special rolling stock (dump cars, hopper dispensers, etc.) is significantly higher compared to universal types (covered, platforms, gondola cars). Method of calculation of 1 car-hour of freight cars of the working fleet

Expenses under article 168 "Depot repair of freight cars" include: the cost of paying for the labor of workers, foremen, including those released, engaged in this type

of repair, the cost of spare parts, materials, fuel, electricity, the cost of paying the bills of factories for the repair of freight cars performed by depot.

In the nomenclature of expenses for the costs of depot repair of freight cars, the meter 1 repaired car is adopted, i.e. it means that the absolute value of these costs depends, all other things being equal, on the number of cars that have undergone depot repair, which in turn is determined by the available working fleet of freight cars and the frequency of their placement in depot repair.

By analogy, the costs of their major repairs are also associated with the available working fleet of freight cars (Article 180); they also depend on the established repair periods.

In the nomenclature of expenses under article 175 "Depreciation of freight cars", a percentage of the book value is taken as a measure, which, in turn, depends on the size of the car fleet. In addition, depreciation rates depend on the service life of different types of railcars [1].

Consequently, the costs of depots and major repairs and depreciation of freight cars depend on the size of the car fleet, inter-repair periods and service life. These costs, all other things being equal, change in direct proportion to the car fleet or the corresponding car hours. When using the expense rate method, the car-hours meter is used for the specified expense group.

The justification of the dependence of the operating costs for depot and major repairs, depreciation of freight cars on the car hours of the working fleet cars in a formalized form is presented below. Expenses for depot repairs of this type of freight cars ($\sum E_{dr}$):

$$\sum E_{dr} = NK_{dr}C_{dr} = (\sum nt) / (365 \times 24) \times K_{dr} \times C_{dr} , \quad (1)$$

where N is the working fleet of freight cars; K_{dr} is the coefficient that takes into account the frequency of depot repairs of freight cars; C_{dr} is the price of depot repairs of a freight car; $\sum nt$ is the car-hours of the working fleet of freight cars for the year.

Wagon-hours working fleet of freight cars $\sum nt$ calculated by summing the wagon-hours in trains $\sum nt_p$ under cargo operations $\sum nt_{gr}$ and technical stations $\sum nt_t$.

$$\sum nt = \sum nt_p + \sum nt_{gr} + \sum nt_t$$

Provided that the numerical values of K_{dr} and Ts_{dr} are within a certain perspective period (for example, 5; 10 years) it can be assumed, all other things being equal, to be constant, from formula (1) it follows that the costs of depot repair of freight cars $\sum E_{dr}$ are directly dependent on the car-hours of the working fleet of freight cars $\sum nt$.

By analogy, the annual cost of major repairs of this type of freight cars (E_{kr}):

$$E_{kr} = \frac{K_r}{t} = \frac{Ch_{kr}C_{kr}}{t} = \frac{N}{H_t} \times \frac{C_{kr}}{t} = \frac{\sum nt \times C_{kr}}{365 \times 24 \times H_t \times t}, \quad (2)$$

where K_r – the cost of all major repairs for the entire service life t ; Ch_{kr} – the number of major repairs for the entire service life; C_{kr} – the price of major repairs of the freight car; H_t – the inter-repair period for the freight car.

If the numerical values of C_{kr} , H_t , and t are constant for a certain prospective period, the annual cost of major repairs of E_{kr} freight cars under comparable conditions is directly dependent on the car hours of the working fleet of freight cars $\sum nt$.

Depreciation of freight cars of this type for the year (a) will be:

$$\alpha = \frac{K}{t} = \frac{(N \times C_v)}{t} = \frac{(\sum nt \times C_v)}{365 \times 24 \times t}, \quad (3)$$

where K is the cost of the car fleet; t is the service life of the freight car (accepted by car types); C_v is the price of the freight car (accepted by car types).

If we assume that the numerical values of the parameters C_v and t for a certain perspective period (for example, 5; 10 years) if all other conditions are equal, then it follows from (3) that the depreciation of freight cars α changes in direct proportion to the car hours of the working fleet of freight cars $\sum nt$

Thus, for the considered group of expenses $(\sum E_{dr}, E_{kr}, \alpha)$, the meter is the car-hours of the working fleet of freight cars $\sum nt$, i.e.

$$E_{dr} + E_{kr} + \alpha = f(\sum nt), \quad (4)$$

Conclusion

In our opinion, when calculating 1 car-hour of downtime, it is necessary to take into account, in addition to depreciation costs, the costs of depots and major repairs of freight cars.

References

1. Zhuravel A. I. The cost of railway transportation: a monograph. Novosibirsk: SGUPS, 2000 – - 304 p.
2. Smekhova N. G., Kuporov A. I. The cost of railway transportation: textbook. Moscow: Route, 2003. - 594 p.
3. Tereshina N. P. Economy of railway transport. Moscow: Route Publishing house, 2008. -801 p.

ФИО автора: Зияева Камола Султанмурадовна

магистр 2 курса Университета журналистики и массовых коммуникаций
Узбекистана, факультета Высшие курсы журналистики

Название публикации: «ВОЗНИКНОВЕНИЯ МОСТА МЕЖДУ ВЛАСТЬЮ И
НАРОДОМ В ПРОЦЕССЕ СТАНОВЛЕНИЯ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА»

Аннотация: данная статья заключается в том, что отдельные ее положения, обобщения и выводы могут быть использованы при дальнейшей разработке научных исследований, посвященных данной проблеме. Кроме того, содержание статьи могут быть использованы в практике деятельности органов государственной власти и управления для оптимизации коммуникационного взаимодействия последних с обществом. Материалы статьи потенциально интересны и представителям СМИ для выстраивания более тесных и плодотворных взаимоотношений с государственными органами и их информационными службами.

Ключевые слова: коммуникация, власть, общество, диалог, пресс-конференция, коммуникология, стратегия, информационное общество, имидж

Минувшее столетие выдвинуло проблемы не столько важности коммуникации, сколько значимости искусства организации диалога, что объясняется возрастанием информационных потоков в современной действительности. Во второй половине XX века многие ученые задумались над вопросом перспектив цивилизации. В частности, особый акцент был сделан в определении того, как назвать новый тип общества – информационным или все же постиндустриальным, в условиях которого неимоверное значение приобретает информация. Расхожее выражение «Кто владеет информацией, тот владеет миром», стало обретать реальные очертания.

С полной уверенностью можно сказать, что это осознали не только коммерческие организации, но и властные структуры мирового сообщества, в

том числе Узбекистана. Важным шагом в этом направлении стали процессы модернизации цивилизации не только в развитых, но и развивающихся странах. Подтверждением этому служат разговоры об обеспечении открытости деятельности органов управления, что является важным фактором для осуществления общественного контроля работы государственных структур и работающих в них служащих.

В 2016 году после избрания президентом Республики Узбекистан Ш.М. Мирзиёева особо злободневной стала задача налаживания диалога между властью и обществом. Руководитель государства понимал, что без этого невозможно установить доверительные отношения между управляющими и управляемыми, а значит консолидировать социум на качественно новой основе.

Ранее власти и чиновники в Узбекистане не считали необходимым налаживание информационного взаимодействия с низами. Все принимаемые решения спускались сверху вниз. Они не подлежали обсуждению, что приводило к определенным издержкам. «Даже в предвыборных кампаниях депутатов не использовались современные инструменты коммуникации. С программой кандидатов избиратели знакомились сразу же на местах голосования, где висели плакаты с их фотографиями и предложениями»¹.

С приходом Ш.М. Мирзиёева всем госслужащим было поручено наладить сотрудничество со СМИ, выстроить диалог с населением и гражданским обществом, благодаря чему политическая жизнь страны стала меняться, высшие эшелоны власти смогли начать диалог с общественностью. При этом лидер страны постоянно напоминал о том, что «одним из важнейших факторов обеспечения социальной стабильности в любом обществе является достижение доверия народа, воплощение в жизнь его надежд и устремлений».²

Придавая демократическую энергетику процессам реформ, лидер страны ясно осознавал, что прежде всего необходимо сформировать имидж госструктур

¹ <https://cabar.asia/ru/problems-imidzha-gosuchrezhdenij-v-uzbekistane-kak-naladit-dialog-s-narodom>

² Там же.

и чиновников таким образом, чтобы общественность относилась к ним как к партнерам. Это имело важное значение, т.к. прежде отсутствовал мост между политической элитой и гражданским обществом.

Приоритетной задачей стало совершенствование деятельности различных видов медиа, в особенности информационных служб государственных органов управления, коммуникационные потоки в системе властных структур.

Возникла необходимость осмыслении роли, места информационных служб в государственных структурах, в том числе Парламенте страны, выявления особенностей и проблем коммуникационного взаимодействия между органами исполнительной, законодательной властей Республики Узбекистан и обществом.

В настоящее время – в век знаний и информации – переосмысливаются многие понятия, термины практически во всех сферах жизнедеятельности человека. Не составляет в этом плане исключение и область коммуникации. Само слово происходит от лат. *communicatio* - сообщение, передача; *communicare* - делать общим, беседовать, связывать, сообщать, передавать, что означает:

а) путь сообщения (водная, воздушная, транспортная коммуникации);

б) форму информационной связи (телефон, телеграф, ТВ и РВ,

Интернет);

в) общение, взаимодействие между двумя или более людьми,

выражающиеся в репликах, взглядах, жестах, обращениях, беседах и т.д.;

г) массовая коммуникация - процесс сообщения информации

с помощью технических средств: печать, ТВ и РВ, Интернет большим, аудиториям.

Теоретическое толкование понимания коммуникации многоаспектно, сложно и многогранно. Оно имеет много значений, которые отражают разноплановость подходов к нему.

Вебстерский словарь определяет коммуникацию в трех основных значениях:

- 1) как акт общения, совместного взаимодействия, связи субъектов взаимодействия;
- 2) как пути или средства связи, сообщения;
- 3) как собственно сообщение, послание.¹

Существует еще ряд определений коммуникации, но, по сути, оно понимается как связь, движение, передача информации (сигналов и сообщений) в технических, биологических и социальных системах; в этом контексте рассматриваются инженерно-транспортные, био и зоокоммуникации, а также различные уровни и виды социальной коммуникации.

Таким образом, понятие коммуникации включает технические (инженерно-транспортные), биологические (обмен сигналами между животными, связь растений с энергией солнца и с почвой), а также социальные, социокультурные и психологические грани ее понимания (различные формы общения, ритуалы этикета, деловое совещание, презентация нового продукта, чувство симпатии, улыбка, рукопожатие, приказы в армии, манипулирование).

Обобщающее понятие «коммуникации», включающее и техническое, и биологическое, и социальное ее понимание, растолковывается как связь, движение, обмен информацией, информационное взаимодействие, контакт, общение, каналы связи между объектами, сообщение, информация, пути и средства сообщения, взаимодействие.

¹ Webster's New World Dictionary for Young Adults. N.Y.; L.; Toronto; Sydney; Tokyo; Singapore, 1992. С. 172.

Коммуникация - это связь, в ходе которой осуществляется обмен информацией между системами живой и неживой природы. Транспортные коммуникации, телеграфная связь, молитва верующих, песни, приветствия, улыбка, чтение газетных статей и книг, учебная лекция, публичная презентация новой книги, просмотр фильмов, объяснение в любви, общение по мобильному телефону, съемка рекламного ролика и его трансляция, ссоры и примирения, переговоры лидеров государств, электронная почта, создание социальных мифов, формирование имиджа политического лидера, государства или корпоративного имиджа, восприятие рекламного сообщения, создание бренда и оценка его экспертами и разными целевыми аудиториями - все это является показателями различных коммуникаций.

Коммуникационная история человечества - это не только развитие средств коммуникации, т.е. каналов передачи информации, материальных носителей сообщений, которые закодированы в символически-знаковой форме. Это также развитие исторических форм общения и культуры - от обрядов инициации и ритуальных плясок перед охотой у первобытных людей до неповторимого личностного признания в любви, правил переговоров партнеров по бизнесу, самопрезентации во время приема на работу и организации пресс-конференции журналистов, формирующих человека как «существо коммуникационное»¹.

Зарождение информационно-коммуникационного общества, в котором технические системы интегрировались с экономикой, управлением, массовой культурой, политикой и т.д., было связано с динамичным прогрессом СМК.

Современное общество потребления, которое приводит все ценности к «общему знаменателю», имеет не только плюсы (жизненный комфорт, стимулирование массового производства, пропаганду здорового образа жизни),

¹ Гнатюк О. Л. Основы теории коммуникации: учебное пособие / О.Л. Гнатюк. — 2-е изд., стер. — М.: КНОРУС. 2017. С. 7.

но и минусы (потребительская психология, инфантилизм, манипулирование сознанием).¹

Речь идет о такой технологии разработки и реализации проекта, которая включает выбор жизненной стратегии, формирование, позиционирование и продвижение определенного имиджа и репутации, а именно: формирование собственной востребованности, спроса на себя не только на рынке труда, но и в социальных отношениях, личной жизни, быту. Сегодня квалифицированный специалист, (в политике, юриспруденции, банковской сфере, здравоохранении, менеджменте, образовании и культуре), должен обладать не только культурой общения, но и владеть знаниями коммуникационных и информационных технологий.

Для этого будущим специалистам новых профессий (менеджер по рекламе и связям с общественностью, пресс-секретарь, спичрайтер и др.) необходимо знать модели и теории, объясняющие различные коммуникации (межличностные, массовые и корпоративные), а также уметь практически их применять в своей работе.

Коммуникология как наука о коммуникациях, с одной стороны, возникла с появлением новых коммуникационных технологий (НКТ), средств связи и эволюционирует в связи с воздействием каналов коммуникации на экономику, культуру, политику, образование, информационные потребности массовой аудитории, образ и стиль жизни людей. С другой стороны, теории социальной коммуникации, объясняющие ее сущность, механизмы и технологии влияния на сознание современного человека, формировались в контексте общетеоретических подходов в рамках таких наук, как философия, психология, социология, культурология, лингвистика, социальная и культурная антропология и др.

¹ Там же. С. 8.

С точки зрения одного из первых российских исследователей социальной коммуникации, профессора А.В. Соколова, теория коммуникации обретает статус метатеории социальной коммуникации, или обобщающей теории по отношению к более частным, практическим коммуникационным дисциплинам - имиджелогии, PR и рекламе, коммуникационному менеджменту и др.¹

На сегодняшний день дефиниция «коммуникация» рассматривается как:

- средство связи любых объектов материального и духовного мира;
- общение, передача информации от человека к человеку;
- передача и массовый обмен информацией в обществе с целью воздействия на него.

Первый подход ориентирован на изучение коммуникативных средств, второй - межличностных коммуникаций, третий - на проблемы воздействия массовой коммуникации на различные сегменты общества.

Под коммуникацией в широком смысле понимается система, в рамках которой осуществляется и процесс взаимодействия, и способы общения, позволяющие создавать, передавать и принимать различную информацию.

В научную лексику понятие «коммуникация» вошло на рубеже 50-60-х годов XX века. Это было связано с развитием кибернетики и информатики. В этот период исследователи стали разрабатывать общетеоретические и практические аспекты коммуникаций.

В целях углубленного и всестороннего понимания, коммуникации, как социального феномена, необходимо вкратце остановиться на развитии общества, которое в своей истории прошло несколько качественных формационных сдвигов: аграрное, индустриальное, постиндустриальное и ныне находится в преддверии информационного этапа. Это необходимо потому, что процесс общественного и коммуникационного развития не только шли «рука об руку»,

¹ Соколов А.В. Общая теория социальной коммуникации: учеб. пособие. СПб., 2002. С. 18-19.

но и оказывали друг на друга решающее влияние. Правда, стадии прогресса не всегда были равнозначными. Коммуникационные процессы напрямую зависели от условий и средств, господствовавших в тех или иных формационных системах.

Средства массовой информации играют важную роль в жизни человека и общества. Они теперь не только распространяют социально значимую информацию, но и поставляют широкой аудитории познавательные, воспитательные, просветительские и иные новости.

Оставим в стороне вопросы, вызывающие живые споры между исследователями, и перейдем к другому этапу эволюционного развития социальной жизни, который оказал существенное влияние на развитие теории информации и коммуникации. И начнем с того, что близким по содержанию постиндустриальному обществу является понятие информационного общества. При этом лишь заметим, что некоторые ученые западного мира эти две информационные системы объединяют, рассматривая как синоним. Их оппоненты считают это некорректным.

Думается, время расставит все по своим местам и решит: кто прав, а кто заблуждался. Но точно можно сказать, что эти формации по своим характеристикам имеют все же отличия. Для того, чтобы разговор носил наглядный характер, логично будет перейти непосредственно к осознанию того, чем является информационное общество.

Его концептуальные основы были разработаны Д. Беллом, А. Тофлером и др. Ему свойственны:

- лавинообразное распространение информационных технологий (прежде всего компьютерных и телекоммуникационных);
- превращение информации в важнейший социальный ресурс, необходимую предпосылку управленческой деятельности, развития экономики,

образования, сферы услуг, домашнего быта, рекреационной сферы и т. д. (по некоторым данным, в наиболее развитых странах профессиональная деятельность более половины занятых связана исключительно с производством и обработкой информации);

- наделение СМИ статусом «четвёртой ветви власти»;
- расширение границ и «репертуара» массовой культуры;
- увеличение каналов вертикальной и горизонтальной мобильности;
- изменение представлений о социальном пространстве («глобализация» пространства, мгновенная доступность даже периферийных его сегментов) и времени (расширение рамок «современности», когда даже отдалённые исторические события воспринимаются как происходящие «здесь» и «сейчас»);
- возникновение в процессе коммуникации особой виртуальной реальности, несводимой к результатам технической визуализации и выходящей за пределы воображения и памяти индивида;
- превращение информационных технологий в базу для развития Hi-Tech.¹

В своем развитии информационное общество пережило несколько важных периодов. На первом – необходимо было выйти из «информационного кризиса», когда, с одной стороны, резко возросло производство информации («информационный взрыв»), а с другой – у потребителя возникли трудности с поиском нужных сведений («информационный голод»). Кризис преодолевался путём создания разветвлённых поисковых систем.

Следующим этапом стало умение быстро ориентироваться в информационном пространстве, повышение информационной культуры (компетентность в области информатики, ответственность за производимую информацию, соблюдение этики общения в информационной среде) и информационную

¹ <https://bigenc.ru/sociology/text/2011223>

безопасность (предотвращение случайных или целенаправленных сбоев в информационных системах, манипуляций и контроля за людьми с использованием технологий, обеспечение конфиденциальности).

Таким образом, преобразования, имевшие место в XX веке, выдвинули на одно из первых мест проблему эволюционного развития коммуникаций, рассматривать которую необходимо, исходя из не только важности общения, но и значимости искусства диалогического взаимодействия. В современной цивилизации, в основе которой одно из центральных мест занимают коммуникационные процессы, требует теоретического осмысления их места в общественном развитии.

При этом надо иметь ввиду концепцию «информационно-коммуникационной» системы общества, которая возникла в западных странах, где внимание экспертов направлено на познание одного из основных типов коммуникации – а именно, социальной.

Основной акцент в этой концепции делается на идеи, выдвинутые еще в 30-х годах XX века, что «общество только кажется статичной суммой социальных институтов: в действительности оно изо дня в день возрождается или творчески воссоздается с помощью определенных актов коммуникативного характера, имеющих место между его членами».¹

В этом контексте большой интерес вызывает работа пресс-служб по установлению связей с общественностью. Эти службы, являясь одним из феноменов социальной коммуникации, особенно востребованы на всем постсоветском пространстве, в том числе Узбекистане. В отличие от практики дальнего зарубежья, где преобладающей организационной формой связей с общественностью являются PR-агентства и фирмы, в узбекистанской действительности наибольшее распространение получили именно пресс-

¹ Сепир Э. Коммуникация // Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии. М.: Издат. группа «Прогресс-Универс», 1993. С. 152.

службы, за короткое время прошедшие путь от первых форм их организации в высших структурах государственной власти до массового распространения в коммерческих и хозяйственных структурах управления.

ФИО авторов: Пардаева Угулой Джамоловна

преподаватель кафедры Фтизиатрии СамМИ

Каюмова Шахло

студентка I курса педиатрического факультета СамМИ

Название публикации: «К ВОПРОСУ О ПОВЫШЕНИИ ПРИВЕРЖЕННОСТИ К ЛЕЧЕНИЮ БОЛЬНЫХ ЛЕГОЧНЫМ ТУБЕРКУЛЕЗОМ В САМАРКАНДСКОМ ЦЕНТРЕ ФТИЗИАТРИИ И ПУЛЬМОНОЛОГИИ»

Аннотация. В статье отражена проблема лечения больных с туберкулезом легких. Отобраны 2 группы больных с одинаковыми показателями: впервые заболевшие с легочным туберкулезом и с бактериовыделением, с отсутствием ранее проводимого лечения противотуберкулезными препаратами в анамнезе. Проведено анкетирования по заранее составленному вопроснику в начале заболевания и в конце интенсивной фазы стационарного лечения. В первой группе повышение мотивации на лечение проводилось пассивно в виде спонтанных кратковременных бесед, а во второй группе информационно-разъяснительная работа проводилась более интенсивно по заранее составленному плану и учебным методам, и рассматриваемое как активное повышение знания. Произведен анализ и результаты проведенной работы.

Ключевые слова: приверженность к лечению, впервые заболевшие с легочным туберкулезом и с бактериовыделением, с высокой приверженности (ВПЛ) и с приверженности к лечению (НПЛ).

Своеобразное, скрытое течение воспалительного процесса у больных туберкулезом, приводит к не своевременному или позднему выявлению заболевания. Несоответствие клинического проявления заболевания и выраженностью воспалительного процесса в легочной ткани, можно рассматривать как одно из причин, поздно обращаемости и неадекватной оценки

общего состояния пациентов. Авторы, изучавшие проблему информированности больных туберкулезом о своем заболевании, сходятся во мнении, что уровень знаний пациентов недостаточен [1, 2, 4]. Так, 25% больных туберкулезом, досрочно прекративших лечение, считают себя здоровыми, а 30% впервые выявленных больных не знают, сколько времени им нужно, чтобы излечиться [1]. Большое значение имеет психологический настрой к осуществлению и применению на себя приобретенные знания пациентом. Также необходимым условием является соблюдение санитарно гигиенических норм и указание не только в стационаре во время лечения, но и дома в повседневной своей жизни.

В этом контексте рассмотрим термин «приверженность к лечению». Всемирная организация здравоохранения определяет приверженность как степень соответствия поведения, приема медикаментозных средств, диеты и/или изменений образа жизни согласованным рекомендациям. Понятие «приверженность» означает сотрудничество и партнерство врача и пациента с активным вовлечением последнего в процесс лечения [3].

Психологическая поддержка оказывается информированием пациентов о природе данного инфекционного заболевания и действиями по ослаблению стигматизации больных в семье и в обществе.

Цели и задачи исследования. Изучить пути и методы повышения приверженности к лечению больных с легочным туберкулезом начиная с раннего этапа интенсивной терапии, которая могла бы поддержать психическую и физическую гармонию до конца лечебного периода, оказывающая непосредственное влияние для выздоровления больного.

Материалы и методы. Первую группу больных составили 58 больных с легочным поражением. Показателями отбора пациентов явилось: впервые заболевшие с легочным туберкулезом и с бактериовыделением. Отсутствие

ранее проводимого лечения противотуберкулезными препаратами в анамнезе. Больные направлены в диспансер в основном участковыми фтизиатрами и врачами общей практики. Для повышения знания и коррекции информационной среды пациентам о заболевании проводились следующие виды работ: для первой группы информационной средой явились лечащие врачи и медсестры, которые спонтанно проводили разъяснительные работы о заболевании в виде беседы и другие больные стационара, что можно рассматривать как пассивным повышением знания.

Для сравнения выбрали вторую группу состоявших из 35 пациентов с такими же данными заболевания, где врачами фтизиатрами в первой недели госпитализации два раза, а после спонтанно по запросам проводились беседы по оказанию эмоциональной поддержки. Информационно-разъяснительная работа проводилась в виде групповых дискуссий. и была направлена на коррекцию знаний о туберкулезе, прививанию и повышение мотивации к лечению, обучению санитарно-гигиеническим навыкам, что можно назвать активным повышением знания. Использовались различные буклеты, плакаты в виде реклам содержащие красочные рисунки и фотографии - о путях распространения инфекции, о культуре кашля и правилах сбора мокроты, методах раннего выявления и правилах лечения.

Проведено анкетирования по заранее составленному вопроснику. Опрос больных для определения уровня знаний про туберкулез проведено дважды: первые 3 дня госпитализации в стационаре и в конце интенсивной фазе лечения (8-10 недель). По скрининг ответов, пациенты разделены на две группы: с высокой приверженности к лечению 43 (74,1%) и низкой 15 (25,9%) приверженности к лечению (ВПЛ, НПЛ). НПЛ это те, которые по ниже указанным причинам не получили качественное лечение: не соблюдение больничного режима и нерегулярный прием химиопрепаратов, недисциплинированность и употребление алкоголя, самовольный уход из стационара.

Результаты и обсуждение. При проведении анализа ответов в начале госпитализации в стационар в обеих группах (ВПЛ, НПЛ), где резкого различия не выявлено. Наиболее правильные ответы были на вопросы о заразности заболевания. Однако основная часть больных считали, что заболевание передается по наследству и невозможность излечения, затруднялись или не могли ответить на вопросы раннего выявления. В обеих группах основная часть пациентов не имели представления о БЦЖ. Необходимо отметить факт отсутствия представления о продолжительности лечения, о видах противотуберкулезных препаратов. Хорошая осведомленность имело место о диете, что немаловажное значение имеет для укрепления и повышения сопротивляемости макроорганизма у пациентов ВПЛ. Большая часть пациентов хорошо и правильно ответили на вопросы методов выявления (флюорография, рентгенография, сдачи мокроты на обследование в лабораторию, обследования анализов крови и мочи), которые применялись на этапе госпитализации.

При повторном анкетировании в конце интенсивной фазы лечения, хорошие результаты получены у второй группе больных. У 31 (88,6%), появилось уверенность в излечении от туберкулеза: улучшением эмоционального состояния, послабление раздражительности и придирчивости, повышением уровня самооценки: а у первой группе только чуть больше у половине больных 32 (55,2%). У 4 (11,4%) пациентов во второй и 18 (31%) во второй группе наблюдалось пессимистическо-ипохондрические нарушения в виде: истерические реакции с негативными мыслями к окружающим, склонность ухода в болезнь, различные негативные жалобы на здоровье. У пациентов первой группы 3 (8,6%) и 8 (13,8%) второй группы засчитали как НПЛ. Здесь имело место наличие вредных привычек (периодическое употребления алкоголя), и неперинебрежительного отношения к общепринятым нормам и к своему здоровью, которое проявлялось сниженной самооценкой и своей значимости, проявилось в нерегулярном приеме антибактериальных препаратов или отказ приема препарата, самовольный уход из стационара. Данная категория

больных и являются потенциальным резервуаром развития устойчивых форм туберкулеза. Это очень большая проблема в медицине, которая требует своих конструктивных методов решения с привлечением общественности.

Выводы.

- Психотерапии больных туберкулезом в стадии переживании критической ситуации, для уменьшения психологической травмы, как неотъемлемый компонент формирования доверия к лечению.
- Повышение приверженности к лечению – это одно из методов паллиативной помощи, которая улучшает качество жизни больного.
- Разъяснительные работы, проводимые медицинским персоналом стационара в виде циклов обучающих семинаров по заболеванию и консультация узких специалистов, помогает в формировании приверженности к лечению.
- На самых ранних этапах стационарного лечения необходимо создать конструктивную модель доверительного отношения между больным и врачом.
- Необходимо информирование предстоящего метода лечения в начале госпитализации и возможных последствиях его прерывания.
- Прививание внутреннего мотивирования больным, который требует от врача сложный и длительный воспитательно-образовательный подход к своим пациентам.
- Причин НПЛ является побочные действия противотуберкулезных препаратов, депрессия и психическое здоровье, низкий уровень интеллекта и образования, плохая память, недостаточные волевые качества.

Литература:

1. Богородская Е. М., Данилова И. Д., Ломакина О. Б., Формирование у больных туберкулезом стимулов к выздоровлению и соблюдению режима химиотерапии // Пробл. Туб. – 2007. - № 3. С. 46-51.
2. Валиев Р. Ш.Б Богатова Э. В., Уровень информированности пациентов противотуберкулезных диспансеров и их отношения к лечебному процессу // Каз. мед. ж. – 2002. - № 3. – С 223-225.
3. Ирина Жарук, Оксана Сметанина. Формирование приверженности к лечению туберкулеза у клиентов программ снижения вреда. Пособие для социальных и аутрич- работников. – К.; МБФ «Международный альянс по ВИЧ/СПИД в Украине». ООО «Агенство «Украина», 2015
4. Пьянзова Т. В., Информационная среда больных туберкулезом и ее влияние на приверженность терапии // Пробл. Туб. – 2012. - № 5. С. 33-36.

ФИО автора: Махкамов Дониёр Неъматович

Студент 2 курс

Ташкентский Финансовый институт, Узбекистан

Название публикации: «ФЕНОМЕН РАЗВИТИЯ ТЕНЕВОЙ ЭКОНОМИКИ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН И СПОСОБЫ ЕЁ СНИЖЕНИЯ НА ОСНОВЕ МИРОВОГО ОПЫТА»

Аннотация: В статье изучены причины появления теневой экономики, масштабы. Предложены рекомендации разработки предложения по сокращению теневой экономики, изучив международный опыт борьбы с теневой экономикой.

Annotation: The article examines the causes of the shadow economy, the scale. Recommendations for the development of proposals to reduce the shadow economy, having studied the experience of combating the shadow economy.

Ключевые слова: Теневая экономика, экономическая безопасность, налогообложение, коррупция, нелегальная экономика.

Key words: Shadow economy, economic security, taxation, corruption, illegal economy.

Уровень развития государства в первую очередь зависит от экономических отношений в обществе, развивающихся под воздействием применяемых механизмов государственного управления. В случае неэффективной экономической политики появляются благоприятные условия для процветания теневой экономики. Теневая экономика присуща любой экономической системе - административно-командной и рыночной. Наличие теневой экономики характерно для многих развитых стран мира, что свидетельствует об актуальности выбранной темы исследования. В Узбекистане объем теневой экономики на сегодняшний день оценивается как высокой.

Теневая экономика представлена скрытой экономической деятельностью, неконтролируемой обществом, целью которой является извлечение сверхприбыли для удовлетворения личных и групповых потребностей небольшой части населения. Рассмотрим основные виды теневой деятельности в таблице 1.

Таблица 1- Основные виды теневой деятельности.

Вид теневой экономики	Определение
«Беловоротничковая» («вторая»)	Запрещенная законом скрываемая экономическая деятельность работников «белой» экономики на их рабочих местах, приводящая к скрытому перераспределению ранее созданного национального дохода. Осуществляет официально разрешенные виды экономической деятельности, субъекты предпринимательства не отражают в бухгалтерском, статистическом, налоговом учете и отчетности определенную долю отгруженной продукции, выполненных услуг, скрывают часть выручки, реальной заработной платы от налогообложения
«Серая» (неформальная)	Разрешенная законом, но не регистрируемая экономическая деятельность (преимущественно мелкий бизнес) по производству и реализации обычных товаров и услуг. Это самый обширный сектор теневой экономики. Примерами могут служить: получение доходов мошенническим путем (обсчёт покупателей в местах торговли, приписки, хищения, взятки), организация подпольных цехов. Соккрытие от учета трудовых ресурсов, их реального размера зарплаты и обязательных отчислений в социальные фонды и бюджет. Сомнительные финансовые операции с целью вывода денежных средств в офшорные зоны.
«Черная» (экономика организованной преступности)	Запрещенная законом экономическая деятельность, связанная с производством и реализацией запрещенных товаров и услуг(контрабанда,

	наркобизнес, скрытый оборот поддельных спиртных и табачных изделий, продажа оружия).
Коррупционные доходы в бюджетной сфере	Взятки за «решение вопросов» чиновникам, представителям контролирующих органов, а также в сферах здравоохранения, образования, коммунальных и государственных услуг

Примечание: Источник ()¹⁰⁷.

Главными причинами существования теневой экономики являются:

- повышение административных барьеров для входа в рынок
- высокие налоговые ставки
- “неформальные выплаты” при получении лицензии, сертификатов
- системная коррупция
- финансовые кризисы
- рост безработицы
- инфляция

Также стоит отметить основной социальный фактор причины ухода в тень, который является опасным для сохранения целостности государства, это потеря доверия граждан к органам управления. Если органы власти, собирая налоги не занимаются надлежащим образом обеспечением достойных социальных услуг в сфере медицины, образования, коммунальных услуг, то граждане теряют желание платить отчисления в государственный бюджет.

В последние годы масштабы теневой экономики неуклонно растут. По данным Министерства экономики и промышленности РУз на 17 сентября 2019 года, объем теневой экономики в Узбекистане оценивается 40-50% по отношению к ВВП. Среднемировой уровень теневой экономики составляет 17,2% ВВП, однако этот показатель отличается в разных странах. В

¹⁰⁷ Россолов П.Г. Основные подходы к определению доли теневого сектора в экономике / П.Г. Россолов // Terra Economicus. 2011. Т. 9. № 3. Ч. 3.

нижеприведенном графике наглядно продемонстрированы уровни теневой экономики¹⁰⁸:

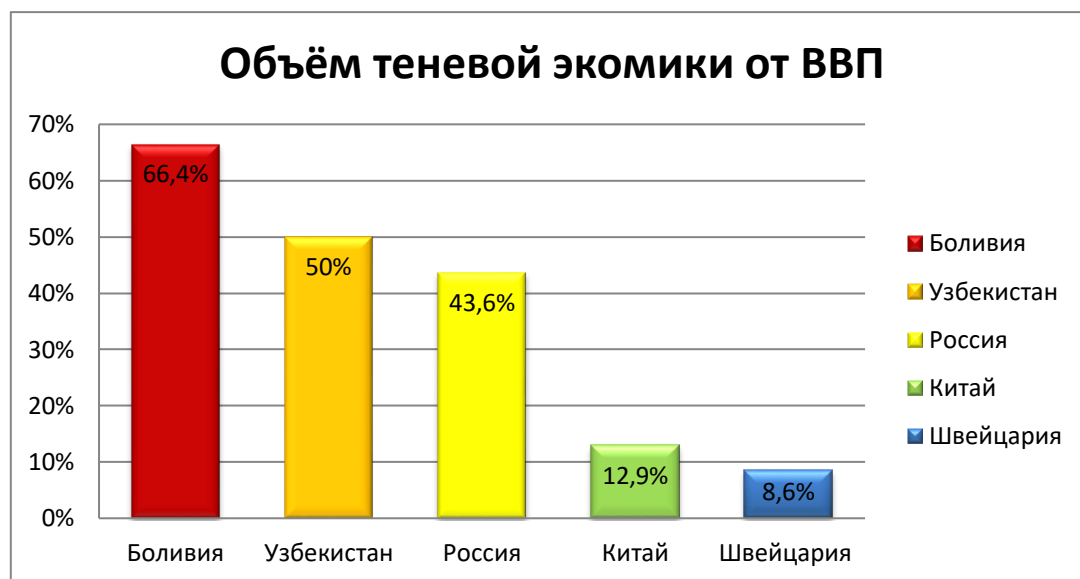

Рисунок 1 – Объём теневой экономики стран мира на 2019 год

Согласно по рейтингу IMF(специализированное подразделение ООН, производящее расчёт размера неофициальной экономики и публикующее ежегодную динамику изменения) **первое место** по низкому уровню теневой экономики занимает **Швейцария**. На **нижней строчке** рейтинга находится **Боливия**¹⁰⁹. Республика Узбекистан официально не входит в рейтинг стран по уровню неофициальной экономики, но показатели теневой экономики страны рассчитываются местными государственными организациями. Показатели как уже выше упомянуты, равны 40-50% от ВВП. Причинами такого низкого показателя являются:

1. Налоги. Во первых, в Республике Узбекистан отмечается высокая налоговая нагрузка, препятствующая развитию экономики, в частности, маржинальная ставка на инвестиции составляет 49%. Во вторых, высокая ставка налогов на фонд оплаты труда приводит к сокрытию налогоплательщиками реальной численности работников и фонда оплаты труда (50% от номинального уровня зарплаты). Также частое изменение налоговых ставок, отсутствие

¹⁰⁸ Данные Всемирного банка www.worldbank.org

¹⁰⁹ International monetary fund www.imf.org

признанных на международном уровне концепций налогообложения и несовершенство налогового контроля приводят к отклонению граждан от уплаты налогов;

2. Низкий уровень доверия к государственным органам и финансовой системе;
3. Высокий уровень коррупции;
4. Отсутствие конфиденциальности в банковской системе и налоговых органов¹¹⁰

Президент нашей страны Шавкат Миромонович Мирзиёев отмечал, что большой объём теневой экономики отрицательно сказывается на развитии Узбекистана. «О наличии большого объема теневой экономики знают все – и предприниматели, и покупатели, и депутаты. Бороться с этим будут создания благоприятных условий для легального бизнеса. Чтобы работать официально было выгодно, удобно и просто».¹¹¹

Справиться с неофициальной деятельностью очень сложно, учитывая масштабность распространения. Борьба с теневой экономикой должна быть комплексной и касаться разных аспектов регулирования. Сосредоточивание мер только на одном направлении (например, концентрация на усилении контроля) может не только не увенчаться успехом, но и привести к противоположным последствиям – например к росту теневой экономики. Международный опыт борьбы с теневой экономикой показывает, что у различных стран есть различные методы решения этих проблем например:

✓ В Латвии идёт разработка определённого механизма, который смог бы сформировать базу данных о покупателях, потративших более двух тысяч долларов наличными.

✓ Также практикуется активный переход выплаты заработной платы на карточный счёт, что лишает возможности нелегального вывода денег в другие страны и уклонения от налогообложения.

¹¹⁰ Концепция стратегии развития Республики Узбекистана до 2035 года (Buyuk kelajak) стр33-35

¹¹¹ www.Spot.uz/ru/2019/11/08/shadow/

- ✓ В Италии также утвердили оплату карточками товаров и услуг на сумму от двух тысяч евро.
- ✓ В Великобритании существует организация, объединяющая 200 агентов, которые работают над проверкой высоких доходов населения.
- ✓ Американское правительство создало специальную организацию, которая выявляет неуплату налогов из денег, которые позже вывезли за границу.
- ✓ Ужесточение требований к заявкам на право налогового вычета в отраслях с высокими рисками ухода в тень (Канада, Швеция, Великобритания, США).
- ✓ Способ расширения применения практики использования данных «третьих сторон» при выявлении «бросающегося в глаза» потребления (сверхдорогих товаров и предметов роскоши) действует в Австралии.
- ✓ Публикация в открытом доступе имен крупных неплательщиков --- политика naming and shaming в Великобритании.
- ✓ Создание системы стандартов или типовых показателей для отраслей, которые показывали бы соотношения между затратами и выпуском, практикуется в Австралии.
- ✓ Швеция практикует принудительное использование регистров наемных работников с обязательным указанием личных данных работника, отработанного времени, вида деятельности организации и ее названия;
- ✓ В Великобритании также предусмотрены дополнительные штрафы для налогоплательщиков, которые ранее уже были уличены в уклонении от налогов;
- ✓ Одной из наиболее успешных мер по борьбе с теневым сектором является также создание добровольных программ по выходу из тени для крупных предприятий. Акцент в таких программах делается на снижении наказания при добровольном выводе средств из офшоров.¹¹²

¹¹² www.ekonomika-student.com/borba-s-tenevoj-ekonomikoj.html

Учитывая международный опыт, нами предлагаются следующие мероприятия по сокращению теневой экономики в Республики Узбекистан:

- Принудительное использование сертифицированных кассовых аппаратов для организаций, использующих наличный расчет
- Принудительное использование регистров наемных работников с обязательным указанием личных данных работника, отработанного времени, вида деятельности организации и ее названия – введение персонифицированного учета по примеру Республики Беларусь;
- Расширение использования практики использования данных «третьих сторон» при выявлении «бросающегося в глаза» потребления (сверхдорогих товаров и предметов роскоши);
- Ввести оплату товаров и услуг на сумму от двух тысяч евро в безналичном порядке (дебетовая карточка);
- Создание добровольных программ по выходу «из тени» для крупного капитала с ограниченным периодом легализации доходов.
- путём дальнейшей оптимизации налоговой нагрузки со снижением доли косвенных налогов до 35%
- оптимизации и упрощении налогового законодательства с целью обеспечения его стабильности и предсказуемости для налогоплательщиков
- выявление концептуальных проблем в разрезе отдельных налогов, внедрение лучших мировых практик и глобальных тенденций в области налогообложения (BEPS, автоматический обмен налоговой информацией, MLI, CbCr, КИК, ТЦО и др.)
- совершенствование процедур налогового контроля и рассмотрения налоговых споров посредством внедрения ИКТ и средств автоматизации, а также повышения квалификации работников налоговых органов.

Достижение поставленных целей возможно лишь при правильном и плановом распределении задач, что требует разработки «дорожной карты» по резкому сокращению теневой экономики. Более того, включение нашей страны

в рейтинг IMF по уровню неофициальной экономики даст реальную оценку уровня теневой экономики в Узбекистане, признанную международной организацией. Что, в свою очередь, покажет прозрачность и развитие экономики Узбекистана.

Список использованных источников

1. Налоговый кодекс РУз
2. Официальный сайт Министерства экономики и промышленности Mineconomy.uz
3. Концепция стратегии развития Республики Узбекистана до 2035 года (Buyuk kelajak)
4. Официальный сайт “International monetary fund” www.imf.org
5. Данные Всемирного банка www.worldbank.org
6. Schneider, F., & Buehn, A. (2018). Shadow Economy
7. Россолов П.Г. Основные подходы к определению доли теневого сектора в экономике / П.Г. Россолов // Terra Economicus. 2011
8. Информационный портал www.spot.uz

ФИО авторов: Отақўзиева Зухра Маратдаевна

Муҳаммад ал-Хоразмий номидаги Тошкент ахборот

технологиялари университети доценти,

иқтисодиёт фанлари номзоди

Бердибоев Олтинбой Абдибоки ўғли

Муҳаммад ал-Хоразмий номидаги Тошкент ахборот технологиялари

университети АКТ соҳасида иқтисодиёт

ва менежмент факультети методисти

Название публикации: «РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТ ВА УНИНГ ИНСТИТУТЛАРИ»

Аннотация. *Ушбу мақолада рақамли иқтисодиётнинг асосий институтлари бўлган электрон ҳукумат, электрон тижорат, электрон бандлик ҳақида сўз юритилади.*

Калит сўзлар: *рақамли иқтисодиёт, рақамли иқтисодиёт институтлари, электрон ҳукумат, электрон тижорат, электрон бандлик.*

Аннотация. *В этой статье рассматриваются электронное правительство, электронная коммерция и электронная занятость, которые являются основными институтами цифровой экономики.*

Ключевые слова: *цифровая экономика, институты цифровой экономики, электронное правительство, электронная коммерция, электронная занятость.*

Annotation. *This article examines e-government, e-commerce, and e-employment, which are the main institutions of the digital economy.*

Keywords: *digital economy, institutions of the digital economy, e-government, e-commerce, e-employment.*

Иқтисодий ва ишлаб чиқариш жараёнларини рақамлаштириш мамлакатлар ички ва жаҳон бозорларида рақобатбардошлигининг асосий омили бўлиб бормоқда. Технологияларда эришилган ютуқлар туфайли дунё янги саноат

инкилоби ёки Индустрия 4.0 арафасида турибди. Индустрия 4.0 натижасида маҳсулотлар эмас, балки маълумотлар кадр-қимматга эга бўлиб бориши яққол кўриниб қолди.

Рақамли аср нафақат давлат олдига янги вазифаларни юклади, балки янги имкониятлар яратиб, уларни амалга ошириш янги, электрон тармоқ институтларини шакллантириш орқали амалга оширилади. Булар, авваламбор, электрон ҳукумат, электрон тижорат, электрон бандлик, электрон демократия, сиёсий краудсорсинг, сиёсий флеш-моб ва бошқалар [151]. Ушбу мақолада биз рақамли иқтисодиётнинг фақат электрон ҳукумат, электрон тижорат, электрон бандлик институтлари ҳақида сўз юритамиз.

Ахборотлашган бозорнинг ривожини унинг институционал ва ҳуқуқий тартибга солиниши, миллий ахборот ва ахборот технологиялар ишлаб чиқарувчиларнинг рақобатбардошлигини ошириш, ахборотлаштириш, ахборот маҳсулотлари ва хизматлари истеъмолини кенгайтириш ҳисобига ҳудудларда ахборот бозорини ривожлантиришни жадаллаштиришнинг самарали тизимини шакллантириш орқали таъминланади.

Рақамли иқтисодиётнинг асосий институти сифатида электрон муҳитда электрон ҳукумат (э-ҳукумат) шаклланиши хўжалик юритувчи субъектларнинг ўзаро муносабатларини тартибга солишда: барча даражадаги давлат органлари фаолияти ҳақида ахборот шаффофлиги ошқоралигини ошириш, бизнес субъектлари ва фуқаролардан маълумот олиш, электрон ҳамкорлик шакллари ривожлантириш, ҳукумат қарорларига фуқаролик жамияти таъсирининг шакли сифатида электрон иштирокни кенгайтириш, электрон давлат хизматларини тақдим этиш каби асосий йўналишлар бўйича давлат функцияларини ўз ичига олади [36]. Ҳудудларда электрон ҳукуматнинг институционаллашуви интернет тармоғи орқали давлат хизматларининг барча турларини тақдим этиш ва қабул қилишнинг оммавий институционал амалиётини яратишга қаратилган. Шу сабабли унинг самарадорлиги аҳоли ва бизнес ҳамжамиятига давлат хизматларининг миқдорий ва сифат кўрсаткичлари, давлат хизматчилари билим даражаси, бизнес субъектлари ва фуқароларнинг вақт, меҳнат ва молиявий

харажатлари тежалиши, бизнес жараёнларини тартибга солиш ва коррупцияни камайтириш билан баҳоланади.

Электрон ҳукумат тушунчаси XX аср охиридаги икки тенденциянинг ўзаро таъсири натижасида пайдо бўлди: 1) давлат бошқарувини кенг миқёсда ислоҳ қилиш (маъмурий ислоҳот) мақсадида унинг самарадорлигини ошириш; 2) ахборот-коммуникация технологияларини ривожлантириш. Электрон ҳукумат институционаллашуви давлат хизматлари самарадорлигини мониторинг қилиш имконини беради; давлат молиявий бошқарувини, ходимларни бошқариш ва давлат дастурларини амалга оширишни осонлаштиради ва шаффофлигини таъминлайди.

Жаҳон амалиёти шуни кўрсатадики, электрон ҳукумат концепциясини амалга ошириш, давлат ва аҳоли ўртасидаги ўзаро муносабатлар тамойилларини ўзгартиришга асосланган, давлат бошқарувини ўзгартиришга, давлат хизматларини тақдим этиш учун оммавий институционал амалиётни шакллантиришдан келиб чиқади. Электрон хизматларни институционаллашуви жараёни электрон хизматлар тизими сифатида, шаклланишининг дастлабки босқичидан бошлаб, унинг ажралмас концепциясини амалга ошириш учун ривожланмоқда, бу эса бошқарув қарорларини қабул қилиш ва улардан фойдаланиш тартибига, яъни электрон иштирок этишни кенгайтириш соҳаларини чуқур ривожлантиришни назарда тутди.

Электрон ҳукумат институционаллашуви компьютер саводхонлигини ошириш ва аҳоли коммуникацион салоҳиятини кенгайтириш, шунингдек, барча даражадаги ҳокимият органлари билан ўзаро ҳамкорлик қилиш учун сарфланадиган вақтни камайтиришга ёрдам берадиган мақсадли ахборот оқимларининг узлуксизлигини таъминлайди (1-расм). Акс ҳолда, оммавий институционал амалиёт билан тўлдирилмаган бу расмий институт интернетнинг кенг ахборот базасига қўшимча равишда қиммат ахборот манбаига айланади ва фойдаланувчиларнинг айрим тоифалари томонидан паст самарадорлик билан фойдаланилади.

1-расм Электрон ҳукуматнинг институционаллашуви¹¹³.

Шундай қилиб, ҳозирги вақтда давлат бошқаруви тизимида ўзаро ҳамкорликнинг электрон усуллари жорий этиш ва ривожлантириш маъмурий ислохотлар амалиётида энг долзарб йўналишлардан бири ҳисобланади. Электрон ҳукумат нафақат унинг самарадорлигини ошириш мақсадида, давлат бошқарувини ислоҳ қилишнинг энг муҳим йўналиши сифатида, балки рақамли иқтисодиётини шакллантириш шароитида давлат, бизнес ҳамжамияти, аҳоли ва фуқаролик жамияти институционал тузилмалари ўртасидаги муносабатларни ўзгартириш усули сифатида ҳам қаралади. ЭҲ институционаллашувининг шарт-шароитлари бўлиб компаниянинг тармоқ ташкилоти, самарали қайта алоқа ва давлат аппарати фаолиятининг юқори даражадаги технологик ускуналари ҳисобланади.

Рақамли иқтисодиёт шароитида субъектлар иқтисодий хулқ-атворининг ўзгаришига таъсир этувчи институционал тузилманинг асосий элементи Э-тижорат бўлиб, у рақамли иқтисодиётнинг асосий институти ҳисобланади, унинг ривожини эса интернетдан кенг фойдаланишни, трансакцияларни талаб этади. Электрон савдонинг ривожланиш тенденцияларини ҳисобга олган ҳолда, бугунги кунда электрон тижорат замонавий иқтисодиётнинг ажралмас қисмига айланди. Ҳозирда истеъмолчилар кўпроқ интернет орқали товарлар сотиб

¹¹³Тадқиқотлар натижаси асосида муаллифлар томонидан ишлаб чиқилган.

олмоқдалар, тижорат ташкилотлари эса, тадбиркорлик фаолиятини амалга оширишда у ёки бу тармоқ имкониятларидан фойдаланмоқдалар.

Электрон тижорат электрон ахборот алмашинуви, электрон капитал ҳаракати, электрон савдо, электрон пуллар, электрон маркетинг, электрон банкинг ва электрон суғурта хизматларини ўз ичига олади. Электрон тижорат мижозларга уларнинг уй ёки офисларидан чиқмаган ҳолда товарларни тадқиқ қилиш ва сотиб олиш имкониятини яратади, ҳамкор веб-сайтлар учун қулай фойдаланиш даражасини ошириш, масофадан туриб, маҳсулотлар сотиб олиш имконини беради, бунда улар учун шерикларининг веб-сайтларига киришда ҳам қулайлик таъминланади. Онлайн савдони кенгайтириш орқали, бизнес, айниқса, кичик ва ўрта бизнес, хусусий бизнесини самарали кенгайтириш ва янги бозорларга мамлакат ичкарасида ва хорижда мижозларни жалб қилишни таъминлаши мумкин. Баъзи онлайн харидлар аввалги офлайн, яъни реал дунё чакана тармоғида бўлган харидларга алмашади. McKinsey глобал электрон тижорат 2030 йилга келиб, халқаро савдони 1,3-2,1 трлн. \$ га ошириши мумкинлигини тахмин қилмоқда, бу эса ишлаб чиқарилган товарлар савдоси ҳажмини 6-10 фоизга оширади [61].

Электрон тижоратнинг институционаллашуви, яъни унда сотувчилар ва хариддорлар иштирокининг оммавий институционал амалиётига айланиши жамиятда ишонч даражасини ошириш, иқтисодий маконни интернетлаштириш, иштирокчиларни компьютерлаштириш, мобил алоқани ривожлантириш, норасмий институтларни қонунчиликни ривожлантириш орқали расмийларга айлантиришни ўз ичига олади. Электрон тижоратнинг шаклланиши ва ривожланиши билан унинг институционал тузилиши – оддий электрон савдолари 24 соат давомида интерактив реклама орқали веб-сайт шаклидан махсус электрон савдо платформаларида табақалаштирилган маҳсулотлар тақдим этишга қадар ўзгарди. Электрон тижоратнинг асосий институционал тузилишининг элементлари 2-расмда кўрсатилган.

2-расм. Электрон тижорат институционал таркибининг элементлари¹¹⁴.

Рақамли иқтисодиёт институционал тузилмасидаги иккинчи янги институт э-бандлик (ЭБ) бўлиб, унинг пайдо бўлиши тармоқда бизнес тизимларининг ривожланиши, аҳолининг меҳнат фаолиятини ташкил этиш тамойилларини тубдан ўзгартириш орқали юз беради. Электрон бандликни ўрганиш, бир томондан, меҳнат бозори мослашувчанлигини оширишнинг ностандарт шакллариغا ишора қилади ва замонавий иқтисодиётларда кенг тарқалган бўлса, бошқа томондан, электрон бандлик янги меҳнат модели ва меҳнатнинг энг ижодий гуруҳини ташкил этади [70]. Бу, биринчидан, ёшлар ҳукмронлиги билан

¹¹⁴ Тадқиқотлар материаллари асосида муаллифлар томонидан ишлаб чиқилган.

(71% фрилансерларнинг сонига кўра, 30 ёшдан катта эмас), иккинчидан, инсон капиталининг юқори сифати билан тасдиқланади. Электрон бандлик ривожланишининг объектив шарт-шароитлари АКТдан фойдаланишнинг институционал амалиётларини ва аҳоли таълим даражасининг ўсиши билан белгиланувчи янги меҳнат амалиётлари ва мотивациялар ташувчиси сифатида инсон капитали сифатини умумий яхшилашни оммавий равишда ривожлантиришдир. Ахборот-коммуникация воситаларининг миниатюризацияси жамият ҳаётининг деярли барча соҳаларида бандликнинг эркин шаклидан фойдаланиш имкониятларини кенгайтиради.

Иқтисодиётнинг глобаллашуви, бозорлар рақобатини ошириш, глобал инкироз шароитида юқори ташқи беқарорлик, ишлаб чиқаришни технологик модернизациялашнинг жадаллашуви фирмалар, давлат ва ишчи ходимларнинг ўзлари томонидан меҳнатдан фойдаланишда максимал мослашувчанликни объектив равишда белгилайди.

Электрон бандлик доирасидаги масофавий бандлик ва электрон ўз-ўзини иш билан банд қилишда, электронлаштириш икки баробар ортади: бир томондан, фрилансерлар электрон меҳнат бозори (электрон биржалари) иштирокчилари ва бошқа томондан – энг малакали, ишчи кучининг ижодий (креатив) қисми сифатида, одатда, ахборот бозорига киритилади ва улар ахборот (маълумотлар базалари) ёки ахборот технологиялари (дастурий маҳсулотлар)ни ишлаб чиқарадилар. Шу сабабли электрон бандлик институционаллашуви инсон капитали сифатининг ошиши, дастлаб норасмий равишда вужудга келган бу институтнинг қонунан расмийлаштирилиши ва жамиятга бўлган ишонч даражасининг ошишини назарда тутди.

Кўп ҳолларда фрилансер: ўз касбий билимларини таклиф этган ҳолда буюртмалар бозорига мустақил кириши; хизматлар (ахборот)ни таклиф қилиши; ахборотни ишлаб чиқариш ва қайта ишлашда юқори малакали ишлари каби мезонлар билан аниқланади [73].

Агар Россия Федерацияси мисолида кўриладиган бўлса, ўз-ўзини иш билан таъминлаш жами банд аҳолининг 8 фоизини, фрилансерлар эса 2.5 фоизни

ташкил этади. Бироқ АТ соҳасида фрилансерлар улуши умумий меҳнат бозорининг 35 фоизини, АҚШда 45 фоизни ташкил этади [74]. РФда электрон ўз-ўзини иш билан таъминлаш 2000-йиллардан барқарор модель сифатида шаклланган, ҳозирда у амалда умуммиллий статистик ва сўров маълумотлари билан расмий равишда белгиланмайди ва ўзини баҳолаш учун махсус тадқиқотларни талаб қилади.

Электрон бандлик яқинда пайдо бўлишига қарамай, институтционаллашмоқда, чунки аниқ қоидалар пайдо бўлмоқда ва ижроси мажбурий бўлган механизмлари шакллантирилмоқда. 1999 йилда биринчи Elance.com биржа, фрилансерлар ва уларга иш берувчиларнинг талаб ва таклифини мувофиқлаштирувчи янги расмий институт сифатида пайдо бўлди. Бундай институт шахсий ҳамкорлик ўзаро алоқа ва муносабатларни чеклайди ва интернет орқали ҳамкор қидириш, музокаралар (ёзишмалар) ўтказиш, ишнинг якуний натижасини юбориш/қабул қилиш ва иш учун тўловни юбориш/қабул қилишни амалга ошириш имконини беради. Бундай масофавий бандлик биржаларининг хизматларини ҳам жисмоний шахслар (уй хўжаликлари), ҳам тадбиркорлик субъектлари — ҳам кичик, ҳам катта бўлган минглаб мустақил ходимлар ва иш берувчилар кўрсатадилар.

Глобал иқтисодий инқирозлар, пандемия электрон бандлик институтционаллашуви жараёнини жадаллаштиришда қўшимча омилга айланди: анъанавий иш ўринларининг қисқариши кўпчиликни мустақил мутахассислар сифатида қайта тайёрлашга, фирмаларни эса масофадан туриб ишга қабул қилишга ундади.

Шундай қилиб, электрон ҳукумат, электрон тижорат ва электрон бандлик рақамли иқтисодиёт шароитида унинг асосий институтлари сифатида намоён бўлиб, ўзининг расмий (қонунлар, ташкилотлар) ва норасмий институтонал муҳитини шакллантиради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Кошевенко С. В. Цифровизация трансформации мировой экономики // Экономический журнал. 2018. № 3 (51). С. 77–91.
2. Белокрылова О.С., Фролова Л.А. Информационная экономика: базовые институты и особенности формирования на региональном уровне: Монография / О.С. Белокрылова, Л.А. Фролова. — Ростов н/Д: Изд-во «Содействие–XXI век», 2013. — 248с.
3. Флорида Р. Креативный класс: люди, которые меняют будущее. М.: Классика-XXI, 2005. С. 184.
4. Шевчук А.В. Самозанятость в информационной экономике: основные понятия и типы // Экономическая социология. 2008. Т. 9. № 1. С. 6-12.
5. Фриланс по-русски: что мешает россиянам уйти на вольные хлеба // <http://top.rbc.ru/economics/24/08/2011/611970.shtml> (Дата обращения 15.09.2020).
6. Козье Д. Электронная коммерция / Пер. с англ. М.: Русская редакция, 1999. С. 280.
7. Zwass V. Electronic Commerce: Structures and Issues // International Journal of Electronic Commerce. 1996. Vol. 1. № 1. P. 5-13.
8. Клаус Шваб. Четвертая промышленная революция. — М., Эксмо. 2016. С. 350.
9. Доклад по цифровой экономике за 2019 год. Создание стоимости и получение выгод: последствия для развивающихся стран. Обзор конференция Организации Объединенных Наций по торговле и развитию ЮНКТАД.
10. Кобелев О.А. Электронная коммерция. М.: Дашков и Кс, 2010. С. 187.

11. Otakuziyeva Z. M. Forming and development of information economy in Uzbekistan. American Scientific Journal № 1 (9) / 2017, Elmhurst AV, Queens, NY, United States.-p.82-86.
12. Otakuziyeva Z.M. Development of information economy in Uzbekistan. Global science. Development and novelty. Collection of scientific papers, on materials of the IV international scientific-practical conference December 25, 2016.Lisbon.Ed. SPC "LJournal", 2016. – 13-17 p.
13. Апатова Н. В. Институты Интернет // Научные труды Донецкого национального технического университета. 2010. № 1 (38). С. 38–41.
14. Коблова Ю.А., Попов М.В., Мурыгина Н.В. Институты виртуального пространства: механизм, закономерности формирования и новые угрозы // Вестник Саратовского государственного социально-экономического университета. 2017. № 3 (67). С. 82-86.

ФИО автора: Рамазонов Жахонгир Жалолович

Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш муҳандислари институти Бухоро филиали “Ижтимоий гуманитар фанлар, жисмоний маданият ва спорт” кафедраси ўқитувчиси, Бухоро шаҳри, Ўзбекистон Республикаси.

Название публикации: «ТАЛАБАЛАР ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИДА ЎЗИНИ ЎЗИ ИДОРА ҚИЛИШНИНГ ИЖТИМОЙ-ПСИХОЛОГИК МЕХАНИЗМЛАРИ»
УДК 159.9:316.6.

Аннотатсия: Мазкур мақолада ўзини ўзи идора қилиш ижтимоий-психологик феноменини, рефлексив механизм, ўзини ўзи идора қилиш мотивацияси шаклланиши, ўзини ўзи бошқариш ва такомиллаштириш, ўзини ўзи қўлга олиш, ўзини ўзи тарбиялашнинг ижтимоий психологик хусусиятлари хусусидаги назарий ҳамда амалий масалалари ёритилган.

Калит сўзлар: ўзини ўзи идора қилиш, рефлексив механизм, мотивацияси, рефлексор, руҳий ҳолатлар, руҳий жараёнлар, ҳулқ-атвор, трансформация, ижтимоий муносабатлар.

Аннотация: В статье рассматриваются теоретические и практические вопросы социально-психологического феномена самоуправления, рефлексивного механизма, формирования мотивации самоуправления, самоуправления и совершенствования, самоконтроля, социально-психологических особенностей самоуправления. образование с подсветкой.

Ключевые слова: самоуправление, рефлексивный механизм, мотивация, рефлексор, психические состояния, психические процессы, поведение, трансформация, социальные отношения.

Annotation: This article deals with the theoretical and practical issues of the socio-psychological phenomenon of self-government, the reflexive mechanism, the formation of self-government motivation, self-management and improvement, self-control, social psychological features of self-education illuminated.

Keywords: self-management, reflexive mechanism, motivation, reflector, mental states, mental processes, behavior, transformation, social relations.

Кириш

Ҳозирги вақтда дунёда ривожланиб бораётган ижтимоий-иқтисодий шароитлар, ҳаётнинг юқори суръат билан ўсиб бориши, шаҳарларда аҳоли сонининг кўпайиши, шахсга таъсир этаётган турли информациялар ҳиссий зўриқишларнинг ошишига олиб келади, бу инсонда ташвиш-хавотир ва салбий руҳий ҳолатларининг ортиши билан бирга келади, бу эса инсон ҳаракатларини бошқариш, уларнинг ривожланишини идора қилиш, ташқи таъсир, ички ҳолат ва ҳулқ-атвор шакллари ўртасида мувозанатни ўрнатишда ўз аксини топади. Бу жараён, айниқса, талаба-ёшларларнинг ёш хусусиятларидан келиб чиқиб, кўзгалувчанлик, импульсивлик, ўз ҳатти-ҳаракатларини идора қила олмаслик билан ажралиб турадиган ва тажовузкор ҳаракатларни содир этадиган талаба-ёшлар учун таалуклидир. Демак, талаба-ёшлардаги психик ҳолатларни идора қилиш ва шакллантириш учун ташкилий мақсадли психологик - педагогик фаолиятга еҳтиёж мавжуд, чунки, инсоннинг ўз ҳолатини назорат қила олиши, турли вазиятларда ўз-ўзини бошқариш қобилияти шахсий етукликнинг муҳим кўрсаткичи бўлиб, у асосан ҳаёт жараёнидаги муваффақиятни белгилайди.

Асосий қисим

Талаба-ёшларнинг психик ҳолатларини ўзини ўзи идора қилишни шакллантиришни амалга ошириш учун аввало "шаклланиш" тушунчасини очиб бериш керак. Психологияда "шаклланиш"ни, одатда, унинг таркибида муайян ижтимоий-психологик фазилятлар ва ҳулқ-

атвор шакллари тизимини яратиш мақсадида, ўз вақтида жойлаштирилган инсонга ижтимоий таъсир этиш техникаси ва усулларидан фойдаланиш деб тушунилади [1].

Замонавий психология фани учун психологик механизм концепсиясини ишлаб чиқиш жуда ҳам муҳим. Психология лугатида "механизм" уни ҳаракатга ундовчи машинанинг ички тузилиши сифатида талқин этилади [2].

Психологияда психологик механизмларни ўрганишда кўплаб ёндашувлар мавжуд. Масалан, А.Б. Брушлинский "инсон психикасига тарихий ёндашувда ақлий фаолиятнинг механизмларининг ўзига хос талқинини белгилаши керак" дея таъкидлайди. [3].

"Механизм" атамаси Б.М. Теплов илмий асарларида ўзгача талқин қилинади. У психологияда обектив метод талабини тавсифловчи бевосита психик жараёнларни илмий изоҳлаш учун акс эттириш жараёнининг механизмларини ўрганиш кераклигини айтади. Л.И. Ансиферова психологик механизмларни ўрганишни психик ҳаёт динамикасини ўрганиш билан боғлайди. Муаллиф таъкидлашча, "психологик механизмлар шахсни конвертатсия қилиш, ташкил қилиш йўллари сифатида ишлайди, чунки улар реал ёки руҳий ўзгаришларнинг механизмлари, шахснинг жамият билан, умуман олам билан алоқасидир ". Л.И. Ансиферова психологик механизмлар - бу "шахсни психологик тузилишида мустаҳкамланиб қолган, уни ўзгартиришнинг функционал усуллари, бунинг натижасида турли хил психологик неоплазмалар пайдо бўлади, шахсий тизимни ташкил этиш даражаси ошади ёки пасаяди ва унинг ишлаш тартиби ўзгаради", деб ҳисоблайди [4].

Механизмларни ўрганиш ва тавсифлаш, А.А.Бодалевнинг сўзларига кўра, психикада нимадан, қачон ва қандай кетма-кетликда пайдо бўлади деган саволга жавоб беришга имкон берадиган ҳодисаларни тасвирлашни англатади. Бунга мувофиқ, ўзини ўзи идора қилиш жараёнининг моҳияти бошқариладиган қийматни белгиланган қиймат билан таққослашдан иборат бўлиб, номувофиқлик бўлса, бошқарув объекти бошқариладиган қийматни тиклайдиган эффект олади [5].

Рус олими В.Г. Леонтев психологик механизмлар "бу бир ёки бир нечта мотивлар билан ифодаланган фаолиятни бошқа мотивлар билан ифода этилган талаб қилинадиган фаолиятга айлантириш ва шакллантириш учун мўлжалланган психик ҳодисалар тизимидир" дея таърифлайди. Бундан ташқари, олим умумлаштирилган шаклда психологик механизмни инсонни муайян хулқ-атвори ва фаолиятига мақсадли ва мураккаб туртки беришнинг психофизиологик, психик ва ижтимоий шартлари тизими сифатида кўриб чиқади [6].

Демак, психологик механизмларни инсон фаолиятининг турли шакллари ва унинг руҳий ҳолатларини идора қилиш, бошқариш воситаси деб ҳисоблаш мумкин.

Психологик механизмга бўлган илмий қарашларни хилма-хиллиги ва кўплигига қарамай, одатда фаннинг ҳар қандай соҳасида "механизм" бу ҳодисанинг моҳиятини батафсил очиб бериш сифатида тушунилади. "Бирон бир нарсанинг механизмини очиб бериш унинг ички тузилишига кириб боришни, яхлит қисмларнинг ёки элементларнинг ўзаро англашни ва шу орқали объект (жараён) моҳиятини, унинг зарурий давомийлигини ва муайян шароитлардан муқаррар равишда пайдо бўлишини англаш ва тушунтиришни англатади" [7]. Демак, илм-фаннинг барча соҳаларида турли хил ҳодисалар механизмларини текширишнинг улкан назарий ва амалий аҳамиятини очиб беради.

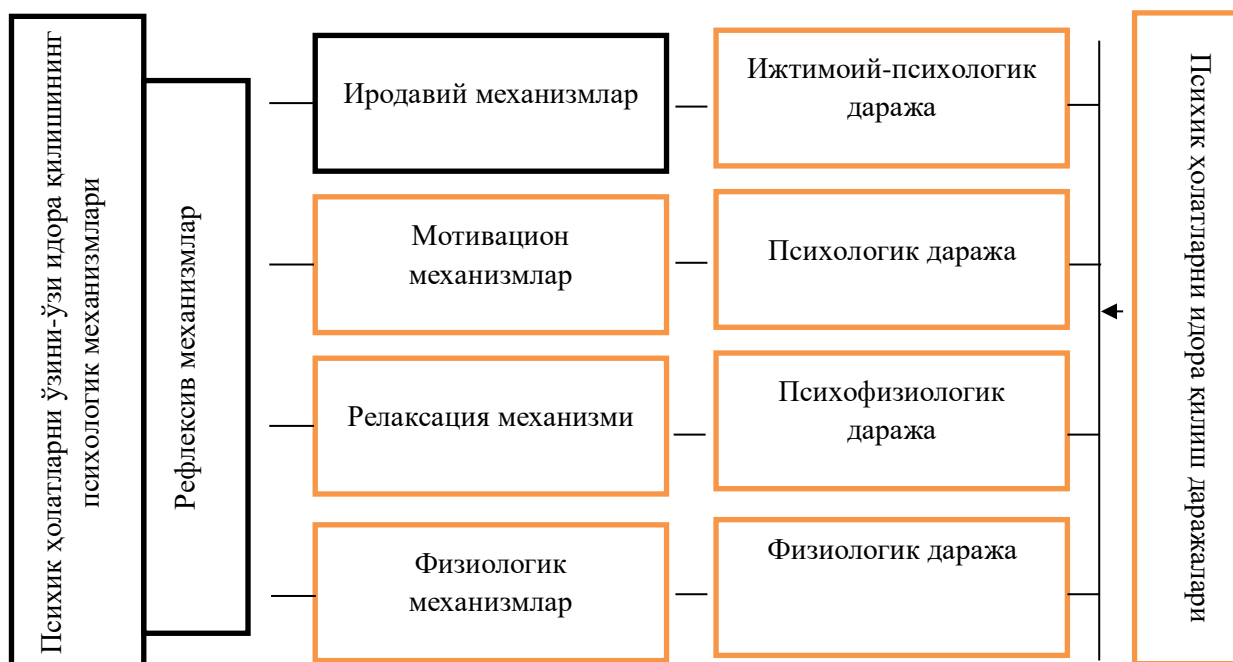
Психологик механизмларни ўрганаётганда, улар умумлаштириш ва ҳар хил конкретлаш даражалари, ўзаро таъсирнинг ички ва ташқи томонларини акс этиши, шунингдек, инсон фаолияти ва хулқ-атворини таъминлайдиган психологик тизимнинг кўплаб бўғинларининг ўзаро боғлиқлигини акс эттириш билан тавсифланганлигини таъкидлаш лозим. Улардан баъзилари маълум бир вазиятда инсоннинг фаоллигини таъминлашга қодир, бошқалари кўпроқ умумлаштирилган, бу жараённи турли шароит ва вазиятларда таъминлашга қодир. Бундай механизмлар умумлаштирилган деб номланади. Шу билан бирга, В.Г. Леонтевнинг сўзларига кўра бу шахснинг компенсацион имкониятларини яратадиган фаолиятни ривожлантиришга қодир бўлган битта механизм эмас, балки тизимдир [8].

Шуни таъкидлаш керакки, ҳар қандай механизмнинг ҳаракати унинг моҳиятини ва асосий хусусиятларини ифодаловчи у ёки бу принципга асосланади. Онг ва фаолият бирлиги

принципига асосланиб, фаолиятни идора қилиш бир қатор механизмларини аниқлаган. Психологик адабиётларни таҳлил қилиш асосида биз психологик механизмнинг қуйидаги таърифини асос қилиб оламиз: психологик механизмнинг бу фаолиятни ўзгартириш ва шакллантиришга мўлжалланган усуллар тўплами, натижасидир.

Оптимал ҳолатлар маълум шароитларда психологик мослашиш учун ички шароитларнинг мавжудлиги билан боғлиқ. Руҳий мувозанатни бузган ташқи ва ички таъсирлар натижасида вужудга келган ҳаяжон динамик мувозанат механизми [9] билан нейтраллашади, яъни мувозанатлашади. Шундай қилиб, руҳий ҳолатларни ўзини ўзи идора қилишнинг мақсади ҳиссий кўзғалишни камайтириш (ошириш) эмас, балки уни юқори даражага кўтариш ҳисобланади.

Тадқиқот методологияси: Психологик адабиётларни ўрганиш бу ёки бошқа ҳодисанинг ривожланишини таъминлайдиган жуда кўп турли хил психологик механизмлар мавжуд деган хулосага келишимизга имкон беради. Бизнинг тадқиқотимиз доирасида мутахассислар иродали тартибга солиш механизмини (Ланге Н.Н), ўз-ўзидан пайдо бўладиган фаолиятни (Сухобская Г.С.), оғзаки механизмни (Гирка Л.Д.), рефлексив (Артюхова Т.Й., Мирзиев И.Х., Савинкина) ни аниқлайдилар. Психологик механизмларнинг ўзига хос хусусиятларидан келиб чиқиб, биз талаба-ёшларнинг психик ҳолатларини ўзини ўзи идора қилишни шакллантиришга самарали ҳисса қўшадиган физиологик механизм, релаксия механизми, рефлексив, мотивацион ва иродали механизмларни аниқладик. (1-расмга қаранг)

Расм: 1. Психик ҳолатларни идора қилиш модели.

Ушбу моделда асосий, умумлаштирилган вазифаси рефлексив механизм бажаради, чунки унинг функциялари асосида талаба-ёшларнинг ҳиссий барқарорлиги ва беқарорлик сифатлари оптималлаштирилади яъни нормал ҳолатга келтиришга эришилади.

Бизнинг фикримизча, физиологик механизмнинг мазмуни доминант фокуснинг ишлаши орқали аниқланиши мумкин. Доминант бутун организмни бир бутунга бирлаштиради, ташқи шароитларга фаол селектив мослашишни ва натижада психологик тайёргарликни сақлашни таъминлайди. Доминант диққат марказида янги вақтинчалик алоқалар осонроқ шаклланади.

Таҳлил натижалари: Шундай қилиб, психик ҳолатни ўзини ўзи идора қилишнинг физиологик механизми деганда, биз психик ҳолатларни ўзгартириш билан боғлиқ келажакдаги фаолият учун организмни ва унинг барча тизимларини (нафас олиш, юрак-қон томир, мушак, эндокрин ва бошқаларни) созлашни таъминлайдиган тайёрлик механизмини тушунамиз.

Демак, талаба-ёшларнинг психик ҳолатларини ўзини ўзи идора қилиш тузилишининг физиологик даражаси, шу жумладан нейрофизиологик хусусиятлар, морфологик ва биокимёвий ўзгаришлар, физиологик функцияларнинг силжиши, ўсмир танасининг ҳаётнинг ўзига хос шароитларини ҳар томонлама таҳлил қилиш асосида кейинги ҳаракатлар ва ҳатти-ҳаракатларни етарлича башорат қилиш ички қобилияти шаклида ифодаланиши мумкин.

Талаба-ёшларнинг психик ҳолатларини ўзини ўзи идора қилиш биологик шартли физиологик механизми ўзини ўзи бошқаришнинг юқори, ижтимоий шартли, онгли шакллари тизимига "қўшилиб", ҳулқ-атвор мотивларига таъсир ўтказиш қобилиятини ривожлантириш, жисмоний кучайтиришга қаратилган тадбирлар ва ақлий саломатлик, билим жараёнларини тузатиш ва ривожлантиришдан иборатдир.

Иродавий сифатлар — бу қийинчиликларни енгишда шаклланадиган характер билан боғлиқ аниқ вазиятларда намоён бўлувчи ва шахс хусусиятларига айланган иродавий бошқарувнинг ўзига хос жиҳатидир.

Иродавий сифатларнинг намоён бўлиши фақат инсон мотивлари билангина эмас, унинг кадриятлари, установкалари, нерв тизимида намоён бўлувчи туғма хусусиятлар билан ҳам боғлиқлигини таъкидлаш жоиздир. Айниқса, кўрқув ҳолати нерв тизими кучсиз, тормозланиш кўзгалувчанликдан устун бўлган инсонларда бу алоқадорлик ёрқин намоён бўлади. Шу сабабдан уларнинг дадил ҳаракат қилиши қийинроқ кечади.

Навбатдаги талаба-ёшлар психик ҳолатини идора қилишда таъсир этадиган психофизиологик механиз бу — релаксациядир.

Релаксация (лот. *релакхатио* — кучсизланиш) — термодинамик мувозанат ҳолатидан чиқарилган макроскопик тизимнинг ўз-ўзидан аввалги ҳолатига қайтиш жараёни. Тизимнинг мувозанат ҳолатига овтиш жараёни маълум тезликда содир бўлиб, бу тезлик фақат термодинамик параметрлар (босим, тембр ва б.) гагина эмас, тизимнинг микроскопик характеристикаларига, хусусан, тизимни ташкил этувчи зарраларнинг ўзаро таъсирлашишларига ҳам боғлиқдир. Ўзаро таъсирлашиш кўп жиҳатдан зарраларнинг эркин югуриш йўли ва эркин югуриш вақтига боғлиқ. Ҳамма Релаксация жараёнлари мувозанатсиз жараёнлардан иборат бўлиб, энтропиянинг ортиб бориши кузатилади ва кинетика бу жараёнларни тўла ўрганади.

Инсон ички органларининг фаолияти ўз функцияларини маълум даражада мустақил равишда бажарадиган автоном асаб тизими томонидан тартибга солиниши ва шунингдек, салбий ҳиссий реакциялар ҳар доим скелет мушакларининг таранглашиши ва тегишли вегетатив-кон томир силжишлари билан бирга бўлганлиги сабабли, релаксия механизмининг моҳияти мушакларнинг ихтиёрий бўшашиши нейро-эмотсионал стресснинг пасайиши билан бирга бўлишидан иборат. Шунга асосланиб, релаксия механизми психофизиологик даражада руҳий ҳолатларни ўз-ўзини бошқаришга ёрдам бериши мумкин деб тахмин қилиш мумкин.

Г.Ш. Габдреева фикрича ички органларнинг беихтиёр фаолияти ва руҳий ҳолатига таъсир қилишнинг яна бир усули бу мушакларнинг тўлиқ бўшашишига эришишидир. Мушакларнинг бўшашиши ҳар доим ижобий ҳис-туйғулар, дам олиш, қувонч ва вазминлик кўрсаткичи бўлиши характерлидир. Бундан ташқари, релаксация механизми мушакларнинг чуқур бўшашишини келтириб чиқаради, бу эса ички органларда кузатиладиган ўзгаришлар билан бирга салбий ҳис-туйғуларни сусайтириши ёки ҳатто тўхтатиши мумкин. Г.Ш. Габдреева, вақт етишмаслиги, меҳнатеварлик, ҳиссиётларнинг ташқи кўринишини чеклаш зарурати инсонда ихтиёрий енгиллик ва доимий мушакларнинг гипертониклиги кўринишини йўқотиш шартларини яратади.

Релаксия механизмининг фаоллашиши умумий фаоллашув даражасини пасайтиради ва ҳимоя ҳиссиётларини пайдо бўлишини сусайтиради (ташвиш-хавотир, ғазаб ва бошқалар). Бу ҳолат ижобий ҳис-туйғуларни, тинчлик, қониқиш туйғуларини яратишга ҳисса қўшади.

Талаба-ёшларнинг релаксация механизми автоном реакциялар, психомоториканинг ўзгариши, сезгирлиги билан тавсифланган ақлий ҳолатларини психофизиологик даражасида ўзини ўзи идора қилишнинг психофизиологик даражасида самарали ишлайди. Релаксация механизми маълум бир автоном функцияларни, руҳий ҳолатларни ва жараёнларни идора

қилишга ёрдам беради, мушаклар ва қон томирларининг оҳангини ўзгартиради ва баъзи руҳий жараёнларнинг динамикасига таъсир қилади. Натижада, талаба-ёшларнинг тананинг физиологик функцияларига, фаровонлигига, руҳий жараёнларнинг хушёрлиги ва фаоллиги оширилади.

Психофизиологик даражада Л.Б. Забелова, Т.В. Сбатсева, Г.Ейзенск ва бошқаларнинг тадқиқотлари асосида ўзини ўзи идора қилишнинг иккита асосий психофизиологик хусусиятларини ажратиб кўрсатадилар: 1) Инсоннинг ташқи ёки ички дунёга йўналиши (экстраверсия - интерсионаллик); 2) эмотсионал реактивликнинг паст ёки юқори даражаси (эмотсионал барқарорлик - невротизм). Релаксация механизмининг ҳаракати, ўсмирларда руҳий ҳолатни ўзгартиришга туртки бўлади, яъни бу механизмнинг ҳаракати, мотивация механизми билан ўзаро боғлиқликда ортади.

Ихтиёрий механизмнинг самарадорлиги ҳуқ-атвор реакцияларининг кучли ва кучсиз стимуллارга етарлилиги, фаолиятнинг сифат ва миқдорий кўрсаткичлари ва иш қобилиятини оптималлаштириш, шахснинг фаолиятга ва бошқаларга ижобий муносабатида намоён бўлади. Бундан ташқари, иродавий механизм туфайли талаба-ёшларда ғазаб, безовталиқ, хижолат, норозилик, қайғу, умидсизлик, у ёки бу фаолиятни тўғри амалга ошириш қобилиятидаги ноаниқлик ва ҳоказо ҳолатларини енгиб ўтиш мумкин. Шундай қилиб, адабиётларнинг назарий таҳлилига асосланиб, талаба-ёшларнинг психик ҳолатини ўзини ўзи идора қилишнинг асосий механизмлари релаксия механизми, физиологик механизм (бу механизмлар ташхис қўйиш мураккаблиги сабабли экспериментал равишда ўрганилмайди), мотивация, иродали ва рефлексив механизмларга бўлинади.

Хулоса ва таклифлар: Талаба-ёшларнинг психик ҳолатини ўзини ўзи идора қилишнинг психологик механизмлари тўғрисида барча юқорида айтиб ўтилганларни умумлаштириб, қуйидаги хулосаларни шакллантиришимиз мумкин:

1. Талаба-ёшларнинг психик ҳолатларини ўзини ўзи идора қилиш - бу руҳий ҳолатларни онгли равишда ўзини ўзи идора қилиш тизимининг шаклланмаганлиги, эгилувчанликка қодир эмаслиги билан намоён бўладиган, психик ҳолатларини атайлаб ўзгартириш, мақсадида ўзини онгли равишда таъсир қилиш жараёни ҳисобланади.

2. Руҳий ҳолатларни ўзини ўзи идора қилишнинг асосий хусусиятлари бу мақсадга мувофиқлик, яхлитлик, онглилик, руҳий ҳолатларнинг барқарорлигини таъминлаш қобилияти, психик ҳолатларга таъсир қилишдир.

3. Талаба-ёшларнинг психик ҳолатларини ўзини ўзи идора қилишни ташкил этиш тўртта асосий психологик механизмлар даражасида амалга оширилади: физиологик, психофизиологик, психологик, ижтимоий-психологик, бу психик ҳодисалар, руҳий ҳолатларнинг ўзини ўзи идора қилиш ва ўзгаришини таъминлайдиган функционал усуллардир. Талаба-ёшларда психик ҳолатларнинг ўзини ўзи идора қилишини шакллантиришнинг асосий механизмлари физиологик, релаксация, рефлексив, мотивация, ирода механизмларидир. Ушбу механизмлар ўзаро боғлиқ бўлиб, улар бирлаштирилганда самарадорлиги ошади. Биз аниқлаган барча механизмлар билан боғлиқ бўлган рефлексив механизм ўзини ўзи идора қилишнинг асосий, умумлаштирилган механизми бўлиб хизмат қилади.

4. Талаба-ёшларнинг психик ҳолатларини ўзини ўзи идора қилиш концепциясига асосланиб, ўзини ўзи идора қилишнинг ҳар бир даражасида ўзига хос асосий механизм функциялари мавжуд. Физиологик даражада бу психик ҳолатни ўзгартириш билан боғлиқ келажакдаги фаолият учун танани ва унинг барча тизимларини (нафас олиш, юрак-қон томир, мушак, эндокрин ва бошқаларни) созлашни таъминлашга қаратилган механизмдир. Психофизиологик даражада - релаксация механизми, бу ҳолатни ўзгартиришга қаратилган нейро-эмотсионал стресснинг пасайиши билан бирга, мушакларнинг ихтиёрий бўшашиши жараёнида психик ҳолатни оптималлаштириш жараёни ҳисобланади. Ижтимоий-психологик даражада иродавий механизм асосий механизм вазифасини бажаради (психик ҳолатларни идора қилиш ва ўзгартиришга қаратилган ҳаракатларнинг қўшимча маъносини ўзгартириш ва яратиш сифатида). Барча ҳосилалар механизмлари билан боғлиқ бўлган асосий рефлексив

механизм (талаба-ёшларнинг ақлий ҳаракатлари ва ҳолатларини ўз-ўзини билиши, уларни қайта кўриб чиқиш ва идора қилиш, шунингдек, ушбу ҳолатларни ўзгартиришга қаратилган ақлий ҳодисалар мажмуи сифатида қаралади.

АДАБИЁТЛАР

1. Денисовская, Т.М. К проблеме развития личности [Текст] / Т.М. Денисовская И Психологический журнал. -1981.- Т. 2. - № 6. - С. 37 -43.
2. Ожегов, С.И. Словарь русского языка [Текст] / С.И. Ожегов. - М.: Изд- во «Русский язык», 1987. - 944 с.
3. Бруишинский, А.В. Культурно-историческая теория мышления [Текст] / А.В.Бругшинский. - М.: Высшая школа, 1968.- 187с.
4. Анцыферова, Л.Н К психологии личности как развивающейся системы [Текст] / Л.Н. Анцыферова // Психология формирования и развития личности. - М.: МГУ, 1981. -С. 3-18.
5. Бодалев, А.А. Личность и общение. Избранные труды [Текст] / А.А. Бодалев. -М.: Педагогика, 1983.- 271 с.
6. Леонтьев, В.Г. Психологические механизмы мотивации [Текст] / В.Г. Леонтьев. - Новосибирск : НГПИ, 1992. - 216 с.
7. Бойко,- Е.И. Механизмы умственной деятельности (Динамические временные связи) [Текст] / Е.И. Бойко. - М.: Педагогика, 1976. - 248 с.
8. Антилогова, Л.Н. Психологические механизмы развития нравственного сознания личности. Монография [Текст] / Л.Н. Антилогова. - Омск : ОмГПУ, - 1999.-184 с.
9. Габдреева, Г.Ш. Самоуправление психическим состоянием [Текст] / Г.Ш.Габдреева. - Казань : Изд-во КГУ, 1981. - 64 с.
10. Рамазонов Ж.Ж. Саморегуляция психических состояний подростков как психологический феномен. Вестник интегративной психологии // Журнал для психологов. Вып. 21. /Под ред. В.В.Козлова. - Ярославль: МАПН, 2020. - 299 с.

ФИО авторов: Шадманова Санобар Базарбаевна,
тарих фанлари доктори, профессор,
Тошкент Давлат Шарқшунослик Университети,
Хакимов Адхамбек Ахмаджон ўғли,
магистрант,
Фарғона Давлат Университети

Название публикации: «ФАРҒОНА ВОДИЙСИДА ЕВРОПАЧА ТИББИЁТ
МУАССАСАЛАРИНИНГ ТАШКИЛ ЭТИЛИШИ ВА УЛАР ФАОЛИЯТИ (XIX
АСР ОХИРИ -XX АСР БОШЛАРИ)»

Аннотация: Маълумки, Фарғона вилоятида замонавий шифохоналарнинг
вужудга келиши XIX аср охирида ўлка аҳолиси ҳаётида тиббий ёрдам кўрсатиш
борасида ҳам баъзи ўзгаришлар рўй беради. Ўлка мусулмонлари учун янгилик
бўлган европача замонавий тиббиёт вужудга келади. Дастлаб аҳоли учун
мутлақо бегона бўлган ушбу шифо масканларини қабул қилиши қийин бўлса-да,
кейинчалик унинг фойдаларини кўриб, уларга тиббий ёрдам сўраб мурожаат
қила бошлади.

Ушбу мақолада XIX аср охири -XX аср бошлари Фарғона водийсида Европача
тиббиёт муассасаларининг ташкил этилиши ва улар фаолияти тадқиқ этилган.

Калит сўзлар: тиббиёт, менталитет, соғлом турмуш тарзи, тиббий хизмат,
тиббиёт муассасалари.

Кириш

XIX асрнинг 60-70 йилларида аҳоли учун тиббий хизмат ғоят секин
ривожланган. Масалан, 1876 йилда ҳам 1867 йилдагидек Тошкент “янги”
қисмида барча аҳолига битта врач ва иккита фельдшер тўғри келган[1].

Шунингдек, 1876 йилда Қўқонда аҳолига тиббий хизмат кўрсатиш учун шифокор ва фельдшер ажратилган, 1881 йилдан эса уезд ва шаҳарга алоҳида биттадан шифокор тайинланган[2].

XIX асрнинг 80-йилларидан бошлаб Туркистон маҳаллий аҳолиси учун шаҳарларда шифохоналар очила бошланди. Ўша давр шароити ва аҳолининг менталитети ҳисобга олиниб, хотин-қизлар ва болалар учун алоҳида амбулаториялар, эркалар учун алоҳида амбулаториялар очилган. Лекин хотин-қизлар зарурият туғилганда эркалар учун очилган амбулаторияга ҳам тиббий ёрдам сўраб мурожаат этишган ҳамда хотин-қизлар фақат аёл шифокорлар хизматидан эмас, балки эрка шифокорлар ёрдamidан ҳам фойдаланишган. 1883 йилда Тошкентда ўлкадаги дастлабки маҳаллий хотин-қизлар ва болаларга мўлжалланган шифохона очилган бўлса, кейинчалик ўлканинг бошқа шаҳарларида ҳам бундай шифохоналар иш бошлайди. Хусусан, Андижон (1888 й.), Наманган (1889 й.), Қўқон (1887 й.), Марғилон (1891 й.) каби шаҳарларда бундай шифохоналар фаолият юрита бошлади. 1887 йил 1 сентябрда Қўқонда ўлкадаги тўртинчи ва Фарғона водийсидаги дастлабки амбулатория очилди, унга Қазоли шифокори М.И. Шишова мудира қилиб тайинланди. 1888 йил 9 февралда шифокор О.И.Солнишкина иштирокида Андижонда хотин-қизлар ва болалар амбулаторияси иш бошлади. 1903 йилда мазкур амбулаторияда ёш шифокор М.С.Голошевская фаолият юрита бошлади.

Асосий қисм

1889 йил 30 майда Наманганда маҳаллий хотин-қизлар ва болалар амбулаториясини очиш учун рухсат берилди ва у 1889 йил 23 сентябрда иш бошлади, унга шифокор М.К. Филиппова мудиралик қила бошлади, 1891 йилда у шундай амбулатория очилган Эски Марғилонга кетди, унинг ўрнига шифокор М.А. Гейштор ишлай бошлади.

Мазкур амбулаторияларга хотин-қизлар ва болаларнинг тиббий ёрдам сўраши йилдан-йилга кўпайиб борди. Масалан, Қўқондаги хотин-қизлар ва болалар учун очилган амбулаторияда 1887-1897 йилларда 71.961 нафар беморга тиббий ёрдам кўрсатилган бўлса, улардан 57.128 нафари маҳаллий аҳоли хотин-қизлари ва болаларини, 5154 нафари руслардан, 3142 нафари яҳудийларни ташкил қилган. Шунингдек, уларнинг ичида хотинлар 47.841 нафарни, 24.120 нафари болаларни ташкил этган[3].

Шифохонада фақат аёл тиббий ходимлар хизмат қилишган. Ёрдам сўраб мурожаат қилган аёллар ва болаларга бепул ёрдам кўрсатилган, шу жумладан дорилар, сув муолажалари, оддий операция ва боғлаш ишлари текин амалга оширилган.

Стационар даволаниш масканлари. Фарғона вилояти амбулаторияларида стационар равишда даволаниш учун ўринлар ҳам ажратилган. Жумладан, 1890 йилда Қўқондаги маҳаллий хотин-қизлар ва болалар амбулаториясида стационар даволаниш учун 4 та ўрин, икки йилдан сўнг уларнинг сони 10 тага етди[3].

Бундан ташқари, стационар ҳолатда даволаниш учун махсус шифохона очилади. 1876 йилда Фарғона вилояти шаҳарларида русийзабон ва маҳаллий аҳолига ётиб даволаниб тиббий ёрдам олиши учун шифохоналар очиш кўзда тутилган эди. Натижада 1883 йилда вилоятда 115 ўринли 5 та шифохона фаолият олиб борди, жумладан, Янги Марғилон ва Қўқонда 20 ўринли, Андижон ва Эски Марғилонда 15 ўринли, Наманганда 10 ўринли, шунингдек, Ўшда ва Чустда 5 ўринли шифохоналар очилди[4]. Бундан ташқари, 1890 йилда Қўқонда шундай шифохона очилади, 1898 йилда ундаги ўринлар сони 20 тани ташкил этган бўлса, 1905 йилда уларнинг сони 40 тага етди[5]. Жами Туркистон ўлкасида 1896 йилда 2018 ўринга эга бўлган 38 та шифохона фаолият юритди[4].

Шунингдек, Фарғона вилояти аҳолиси Тошкентда 1901 йилда очилган 95 ўринли шаҳар шифохонасида ҳам даволанишган. Бу ерда терапевтик, жарроҳлик, аёллар ва юқумли касалликлар бўлими ишлаб турган. У шаҳар думаси ихтиёрида бўлиб, маблағ билан таъминлаб турилган. Шифохона пуллик бўлиб, бемордан бир кеча-кундузга 50 тийиндан олинган, бундан ташқари овқат учун ўртача 31 тийин сарфланган[6].

Ўлка аҳолиси орасида тарқалган касалликлар. Туркистон аҳолиси орасида кенг тарқалган касалликлардан бири малярия (безгак) касаллиги эканлигини шифохоналар ҳисоботидан ва газета хабарларидан кўриш мумкин. Масалан, 1888 йилда Қўқон аёллар ва болалар шифохонасига мурожаат қилган беморларнинг 10% дан ошиғини безгак билан оғриганлар ташкил этган бўлса, 1893 йилда бундай беморлар 15% дан ошиқни ташкил этган эди.

Безгак касалига чалинганлар сони бошқа йилларда ҳам деярли шундай бўлиб, 1898 йилда Қўқон аёллар ва болалар шифохонасига мурожаат қилган 4480 беморларнинг 12% дан ошиғи юқумли касалликлар билан оғриганларни ташкил этган бўлса, булар асосан безгакга чалинган беморлар эди, фақат 0,77% бошқа юқумли касалликлар билан оғриганлар эди. Безгакка чалинган беморларни жаҳон тиббиётида ўша даврда кенг қўлланилган хинин препарати билан даволашган[7]. Қўқон аҳолиси бу препаратни имкон қадар захира қилиб қўйишга ҳаракат қилганлар, бошқа шаҳарларга иш билан борган ўзбек бойлари ёки яҳудий бойлар у ерлардан хинин препаратини олиб келишган.

Аҳоли орасида юқумли касалликлар тарқалишининг ҳам бир қанча сабаблари мавжуд эди. Масалан, Қўқонда юқумли касалликлар кенг тарқалишига асосий сабаблар бир томондан иқлим шароитидан келиб чиққан бўлиб, тупроқнинг ўта ифлосланиши ҳамда тупроқнинг ўта захлиги (16% сувдан иборат)[8] инсон соғлигига салбий таъсир этишида бўлса, иккинчи томондан аҳолининг тоза ичимлик суви билан таъминланмаганлигида эди. Бундан

ташқари, уйларнинг захлиги ва совуқлиги ҳамда аҳолининг озиқ-овқат билан таъминланиши ва тиббий ёрдам кўрсатилиши етарли даражада эмаслиги тиббий аҳволнинг ёмонлашувига олиб келувчи омиллардан эди.

Бундан ташқари, ўлканинг табиий иқлим шароити билан боғлиқ ҳолда баъзи касалликлар бошқа жойларга қараганда узоқ муддат давом этган. Масалан, Ғарбий Европа ва Россия шаҳарларида болаларнинг ичбуруғ касалига чалиниши кўпроқ ёзнинг фақат июлига тўғри келса, Қўқонда асосан, бутун ёз фаслида болалар ичбуруғ касалидан катта зиён кўрганлар ҳамда бу касаллик кўпинча болалар ўлимига сабаб бўлган эди.

Умуман Тўркистондаги тиббий аҳволни яхшилаш учун тиббий ходимлар томонидан қатор таклифлар қилинади, шулардан бири аҳолини сифатли ичимлик суви билан таъминланиш масаласи эди[9]. Маълумки, аҳоли асосан ичимлик суви сифатида ариқ сувидан, баъзилар қудуқ сувидан фойдаланар эди. Мутахассислар жаҳон тажрибасига таянган ҳолда аҳолини сифатли ичимлик суви билан таъминлаш ҳисобига кўпгина касалликларнинг олдини олиш мумкинлиги, сув қувурлари ва канали ўтказилган мамлакатларда аҳоли ўлими кескин камайганлиги ҳақида маълумот берадилар. Масалан, Парижда сув фильтри ўрнатилганидан кейин ич терлама касалидан ўлиш 3 мартага камайгани аниқланган[10].

1886 йилдаги Тўркистон ўлкасини бошқариш ҳақидаги қонунга кўра 14 уездда уезд врачлари лавозими тасдиқланган. XX аср бошларигача улар ўлканинг унчалик катта бўлмаган шаҳарларида ягона тиббиёт ходимлари бўлган. Уезд шифокорларига бир йилда 1500 руб. иш ҳақи белгиланган, бундан ташқари 1906 йилгача уларга қўшимча равишда сафар харажатлари учун 300 руб. ажратилган. 1905 йилнинг охиридан Сирдарё, Самарқанд ва Фарғона вилоятларида 44 нафар участка шифокорлари тайинланиб, уларга бир йилда 2200 руб. 59,5 коп. иш ҳақи белгиланди ва сафар харажатлари учун 240 руб. ажратила бошланди[11]. Мазкур

қоида кучга киргач уезд шифокорлари фақат суд-медицина ва суд-полиция қисмларига жавоб берадиган бўлди ва уларга сафар харажатлари учун маблағ ажратилмайдиган бўлди.

Аҳолига тиббий хизмат кўрсатишни яхшилашда Россия империяси марказий шаҳарларида таълим олган русийзабон шифокорлар катта ёрдам берганлар. Аммо уларнинг кўплаб ташаббуслари ҳукумат томонидан қўллаб-қувватланмаган. Агар XIX аср иккинчи ярмида шаҳардаги врачлар сони бир нечта бўлса, XX аср бошига келиб шифокорлар ва бошқа тиббий ходимлар сони сезиларли ортди. Бу даврда ўлкага, жумладан, Фарғона вилоятига олий маълумотли шифокорлар келиб, аҳолига тиббий хизмат кўрсатишда ўз ҳиссаларини қўшишди. Жумладан, 1895-1911 йилларда Петербург тиббиёт-хирургия академияси битирувчиси Мали Антонин Вацлович (1864 йилда туғилган) Андижонда шаҳар шифокори сифатида хизмат қилди, у шу билан бирга Фарғона тиббиёт жамияти аъзоси ҳам эди. Шифокор Кошурников Василий Ваасильевич (1878 йилда туғилган) эса 1910 йилда Марғилонда, 1911 йилдан эса А.В.Мали ўрнига Андижонда шаҳар шифокори бўлиб хизмат қила бошлади.

Молиявий аҳвол. Умуман халқ соғлиғини сақлаш учун қанча маблағ сарфланган, деган савол туғилади. Давлат солиқлари ўша йилларда Сирдарё областида 336.908 руб., Фарғона – 730.034 руб., Самарқанд – 393.423 руб. йиғилган бўлса, шулардан: Сирдарё вилояти 33.130 руб., Фарғона – 33.471 руб., Самарқанд – 23.000 руб. аҳоли соғлиғини сақлаш учун ишлатилган, яъни ҳар бир тўлов рублдан Сирдарё – 9, 8 тийин, Фарғона – 4,5 тийин, Самарқанд – 5,8 тийиндан шу мақсадда фойдаланилган[12]. Бундай ҳолат XX аср бошларида ҳам давом этган.

Хулоса

Хулоса қилиб айтганда, XIX аср охирида ўлкада замонавий европача типдаги шифохоналар ташкил этилиб, дастлабки бундай шифохона хотин-қизлар ва болаларга мўлжалланганлиги ўлкадаги шароитдан келиб чиқиб ташкил этилганлигини кўрсатади. Шифохоналар сони йилдан-йилга ошган бўлса-да, уларнинг сони талаб даражасида бўлмаган ва улар молиявий томондан оғир аҳволда эди. Шунга қарамасдан, амбулаториялар ёрдамида маҳаллий аҳолига тиббий ёрдам кўрсатиш Туркистонда кенг тарқалган бўлиб, ўлка аҳолисига замонавий тиббий ёрдам кўрсатишнинг деярли ягона имконияти эди. Фарғона вилоятида вужудга келган шифохоналарда олий маълумотли русийзабон шифокорлар, ўрта маълумотга эга бўлган фельдшерлар, таржимонлар фаолият юритишган. Баъзи шифокорлар узоқ йиллар водий аҳолисига тиббий хизмат кўрсатган.

Тиббий муассасаларга давлат томонидан кам маблағ ажратилиши ва ночор моддий аҳволи, тиббий кадрлар етишмаслиги, уларнинг сони Россия империясининг бошқа губерниялари билан солиштирилганда ниҳоятда кам эканлиги ҳамда шифокорларнинг маҳаллий тилни билмаслиги аҳолига тиббий хизмат кўрсатишда қатор қийинчиликлар туғдирган.

Адабиётлар:

1. ЎзР МДА, И.17-фонд, 1-рўйхат, 28928-иш, 196-варақ.
2. История Коканда (с момента присоединения Средней Азии к России до настоящего времени). – Ташкент: Фан, 1984. – С.31.
3. Туркестанские ведомости (кейинчалик ТВ). – 1889. – 11 декабрь.
4. Махмудов М. История медицины и здравоохранения Туркестана, Бухары и Хорезма (1865-1924 гг.). –Тараз: Центр по изучению истории Туркестанского

края имени Ж.Баласагуна; Издательство ТарМПИ; Издательство «BIG NEO-SERVICE», 2015. – С.74.

5. Туркестанский край. – Ташкент, 1913. – С.18; ЦГА РУз, И.300-фонд, 1-рўйхат, 175е-иш, 1,4,13- варақлар.

6. ЎзР МДА, И. 37-фонд, 1-рўйхат, 451-иш, 15- варақ..

7. Шишова М. Санитарные очерки города Коканда // ТВ. – 1899. – №23.

8. ТВ. – 1899. – №64.

9. О рациональном водоснабжении г. Ташкента // ТВ. – 1893. – № 65, 69; Габбин Н. Несколько цифр к вопросу об устройстве водопровода в Ташкенте // ТВ. – 1900. – № 20; Васильев Н. Наша общая беда и как помочь ей // Окраина. – 1895. – № 61, 62, 64, 66, 68, 71, 73; Шишмарев И.А. Несколько строк о Ташкенте // ТВ. – 1891. – № 20. К вопросу о санитарном состоянии Ташкента // ТВ. – 1897. – № 7.

10. О рациональном водоснабжении г. Ташкента // ТВ. – 1893. – № 65, 69.

11. Медицинское дело в крае // Ташкентский курьер. – 1908. – №18.

12. Васильев Н. Наша общая беда и как помочь ей // Окраина. – 1895. – № 61, 62.

13. Каримов, У., & Каримова, Г. (2018). ГЕОПОЛИТИЧЕСКАЯ КОНКУРЕНЦИЯ В ИНФОРМАЦИОННОМ ПРОСТРАНСТВЕ. In *Перспективные информационные технологии (ПИТ 2018)* (pp. 1368-1372).

14. Каримов, У., Хакимова, Д., & Тулкинов, З. (2018). ЗАДАЧИ ПОСТРОЕНИЯ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА. *Теория и практика современной науки*, (10), 193-195.

15. Каримов, У. (2017). ИНФОКОМТЕХНОЛОГИИ (ИКТ) ФОРМИРОВАНИЕ ДУХОВНЫХ ХАРАКТЕРИСТИК ЛИЧНОСТИ. In *Перспективные информационные технологии (ПИТ 2017)* (pp. 1160-1163).

ФИО автора: Сайдуллаева Мехриноз Баходировна

Термезский Государственный Университет

Специализация в дошкольном образовании

1 курс 201 групповой мастер

Название публикации: «ЭФФЕКТИВНЫЕ СПОСОБЫ ОРГАНИЗАЦИИ ОБЯЗАТЕЛЬНОГО ОДНОЛЕТНОГО ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ 6-7 ЛЕТ»

***Аннотации:** С момента обретения нашей страной независимости в системе образования были проведены радикальные реформы. Система дошкольного образования не исключение. Доказательством этого является тот факт, что единственная система дошкольного образования –это отдельное министерственного образования. Сегодня полная вовлеченность дошкольников в дошкольное образование кроме того, введение обязательного бесплатного годичного образования для детей 6-7 лет тому назад.*

***Ключевые слова:** дошкольники, образование, развитие, внимание, бесплатное образование, охват, качество речь, воображение.*

EFFECTIVE METHODS OF ORGANIZING COMPULSORY ONE-YEAR EDUCATION FOR CHILDREN 6-7 YEARS OLD

Termez State University Specialization in preschool education

1-course 201 gurus master degree

Saydullaeva Mehrinoz Bahodirovna.

***Annotations:** Since our country gained independence, radical reforms have been carried out in the education system. The preschool education system is no exception. Proof of this is the fact that the only preschool education system is a separate ministry of education. Today, preschoolers are fully involved in preschool education, in addition, the introduction of compulsory free one-year education for children 6-7 years ago.*

***Key words:** preschoolers, education, development, attention, free education, coverage, speech quality, imagination.*

У нас вечные ценности в воспитании детей, что, конечно, хорошо, и мы должны учитывать требования времени, которое меняется день ото дня. Согласно давнему представлению о том, что прочность здания завист от фундамента, сам период показывает, насколько важно младенчества воспитывать наших детей всеми возможными способами. Однако во многих организациях системы и в сотрудничестве родителей очевиден ряд проблем. Сегодня каждый гражданин нашей страны чувствует и наблюдает небывалые изменения в сфере дошкольного образования. Справедливо сказать, что система дошкольного образования, не получала систематического и дополнительного внимания и практической помощи со стороны государства.

Вопрос решения проблем в сфере и обеспечения полноценного образования детей от 3 до 7 лет был выдвинут главой государства как актуальная задача. Это связано с тем, что детские сады вместо того, чтобы выполнять функцию образовательного учреждения, становятся попечителями за ребенком, пока родитель находится на работе, очевиден низкий охват и ряд проблем и недостатков.

Сегодня необходимость и важность создания широкого спектра возможностей в системе дошкольного образования в нашей стране, а также отсутствие моделей подготовки к школьному образованию. Необходимо разработать и утвердить программу «Илм йули» для комплексного развития и обучения детей 6-7 лет. Данная программа представляет собой документ, призванный обеспечить всестороннее развитие, воспитание и обучение ребенка, его эффективную подготовку к школе с учетом международного опыта подготовки детей к школе.

По этой программе образовательные мероприятия проводятся по три часа в день. Конечно, это не зря, ведь в эти часы тренировок учитывается организм ребенка, его физиологическое и умственное развитие. Интенсивное развитие опорно-двигательного аппарата и сердечно-сосудистой систем одного и того же 6-7-летнего ребенка, развития и дифференциации определенных мышц в центральной нервной системе. Вес ребенка составляет около 200 грамм в месяц,

а рост увеличивается на 0,5 см. Средний рост 7-летних составляет 133-122 см, а средний вес 21-25 кг. В этом возрасте у ребенка также развиваются психические процессы.

В 7 лет начинает развиваться произвольное внимание. Ребенок способен сознательно сосредотачиваться и концентрироваться на определенных объектах и объектах. Стабильность внимания 20-25 минут, объем внимания 7-8 предметов. В этот период у ребенка развивается одна из произвольных форм умственной деятельности - память. К этому времени у ребенка развивается произвольная память в результате развития произвольного внимания. Ребенок самостоятельно ставит цель, и в результате запоминания проявляются произвольные проявления памяти. Кроме того, в этот период у ребенка 6-7 лет развиваются такие психические процессы, как мышление, воображение, речь, развитие личности, самосознание. Возникновение внутренних переживаний только в процессе осознания своего «Я» порождает новые потребности. Игра, которая считается ведущим видом деятельности на протяжении всего дошкольного возраста, не может удовлетворить потребности ребенка в результате выработки у ребенка собственного меню. Теперь ребенок начинает хотеть занять место школьника. В результате потребности у ребенка начинают формироваться новые формы общения со сверстниками, взрослыми.

Направление обязательного одногодичного бесплатного образования детей 6-7 лет также основывается на уровне умственного развития ребенка, навыках социальной адаптации. Например, в программе «Путь науки» цель подхода к личности ребенка определяется следующим образом: в этом образовании подчиняется не «реконструкция» ребенка, а развитие человека, его принятие «как есть». ". Личностный подход как основа учебного процесса - это признание личности ребенка перед обществом, в котором он рассматривает основу гуманистического взаимодействия. В зависимости от одних и тех же отношений ребенок воспринимает себя как личность. Качество образования тоже на время меняется, и, конечно, поставленная цель достигнута.

В связи с этим в стране введена система обязательного бесплатного одногодичного начального образования для детей с 2019-2020 учебного года. В этой связи мы видим, что Постановление Кабинета Министров от 9 марта «О мерах по дальнейшему развитию системы обязательной одногодичной подготовки детей к начальному образованию» разработано и проведена практическая работа по ее обеспечению. В этом постановлении определены основные задачи Министерства дошкольного образования в этой области. В частности, министерство сформирует обучающие группы для детей, не охваченных дошкольным образованием.

Воспитательная деятельность в этих подготовительных группах осуществляется на основании «Государственных требований по развитию детей младшего и дошкольного возраста в Республике Узбекистан». Очные и заочные учебные группы организуются в объеме не менее 15 часов учебного процесса.

Учебный год для подготовительных групп:

- 2019.2020 учебный год начинается 10 марта 2020 года и заканчивается 20 августа.
- Начиная с 2020-2021 учебного года, 2 сентября каждого года. И закончится он 25 мая следующего года.

Ученики подготовительных групп, организованных в детских садах и вне их, считаются подготовленными к начальному образованию и освобождаются от обязательного бесплатного годичного обучения.

При этом детям, обучающимся в этих учреждениях, выдается свидетельство государственного образца об обязательной годичной подготовке к начальному образованию.

Постановлением утверждены целевые индикаторы охвата детей обязательным дошкольным образованием на 2020-2025 годы. По его словам, к 2024-2025 учебному году планируется охватить дошкольным образованием 100% 6-летних детей. Согласно Положению об организации обязательных бесплатных годичных подготовительных групп к начальному образованию, подготовительные группы должны быть организованы в детских садах в других

подходящих зданиях, если детского сада нет, дети должны находиться в группах по 3-4 часа и количество детей в одной группе не должно быть старше 30 лет.

При обучении в этих группах в рамках новых педагогических технологий рекомендуется использовать эффективные методы и приемы. Группы должны были состоять из детей, не посещавших дошкольные учреждения.

В групповой комнате есть место для бесплатных самостоятельных занятий детей в соответствии с их интересами. Предполагается, что в нем будет достаточно оборудования для повествования, экспериментов и тестирования, настольных и дидактических игр, строительства сооружений, ручного труда и художественной деятельности. Обустройство групповой комнаты требует размещения трибун на такой высоте, чтобы дети могли хорошо видеть и видеть их вблизи. Карта полушарий в групповой комнате. Должна быть карта Республики Узбекистан, глобус, двусторонняя движущаяся доска.

В Республике Каракалпакстан, Ферганской области и городе Ташкент планировалось реализовать пилотный проект по обязательному образованию детей. Цель - поднять уровень покрытия МТТ в нашей стране.

Литература:

1. Постановление Президента Республики Узбекистан «О мерах по дальнейшему стимулированию и развитию системы дошкольного образования» в 2018 году. Постановление № PQ-3651 от 5 апреля.
2. Постановление Президента Республики Узбекистан «О мерах по кардинальному совершенствованию управления системой дошкольного образования» 2017 г. Постановление № ПФ-5198 от 30 сентября.
3. Постановление Кабинета Министров Республики Узбекистан «О мерах по постепенному переходу на обязательную годовичную подготовку детей к начальному образованию» в 2018 году. Постановление ВМ-999 от 8 декабря.
4. Закон Республики Узбекистан «Об образовании».
5. Государственная образовательная программа «Илм йўли».

ФИО автора: Сатқулов Бекзод Мавлянович

Андижон давлат университети

факультетлараро жисмоний маданият ва спорт кафедраси ўқитувчиси

Ўзбекистон республикаси, Андижон шаҳри

Название публикации: «ЕНГИЛ АТЛЕТИКАЧИЛАРНИНГ ЎҚУВ
МАШҒУЛОТЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ АСОСЛАРИ»

Аннотация: Мақолада ёшларни жисмоний тарбия ва спортини ташкил этишнинг асослари, енгил атлетикачиларда жисмоний-иродавий сифатларини шакллантириш, уларни ақлий, жисмоний жиҳатдан меҳнат ва Ватан муҳофафасига тайёрлашдаги аҳамияти ёритилди.

Калит сўзлар: Ёшлар , енгил атлетикачилар, таълим, жисмоний тарбия, жисмоний ривожланиш, жисмоний машқлар, иродавий сифатлар, жисмоний ҳаракат кўникмалари

Ўзбекистон Республикасининг Президенти Ш.М.Мирзиёев ташаббуси билан илгари сурилган 2017-2021-йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг Ҳаракатлар Стратегиясида таълим ва ўқитиш сифатини баҳолашнинг халқаро стандартларини жорий этиш асосида Олий таълим муассасалари фаолиятининг сифати ва самарадорлигини ошириш, жисмонан соғлом, руҳий ва интеллектуал ривожланган, мустақил фикрлайдиган, қатъий нуқтаи назарга эга, Ватанга содиқ, ёшларни тарбиялаш, демократик ислохотларни чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш жараёнида уларнинг ижтимоий фаоллигини ошириш, ёшларни ижодий ва интеллектуал салоҳиятини қўллаб-қувватлаш вазифалари белгилаб берилган.

Мамлакатимизда мустақилликнинг дастлабки йилларидан бошлаб таълим соҳасига катта эътибор берилган бошланди.

1997-йилда Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси XII сессиясида Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги Қонуни ва «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»нинг қабул қилиниши таълим тизимини ривожлантиришда янги босқич бўлди.

Жисмоний тарбия—бу соғлом турмуш тарзини ва гигиеник кўникмаларни шакллантиришга, саломатлик ва жисмоний кучларни ривожлантиришга йўналтирилган, соғломлаштириш ва билиш фаолиятларини ташкил этиш жараёни.

Жисмоний маданият—жамият қадрияти бўлиб, инсонни гармоник ривожланиши, тана ва рух тўғрисидаги билимлар ҳамда саломатликни сақлаш бўйича фаолият тизими, маънавий ва жисмоний ривожланиш кучлари тўғрисидаги тасаввурлар йиғиндисидир.

Буюк мутафаккир Абу Али ибн Сино биринчилардан бўлиб, жисмоний тарбияни бир бутун тизимини (жисмоний машқлар, тўғри овқатланиш, уйқу, баданни тоза тутиш, кун тартиби) яратган эди.

Тўғри ташкил этилган жисмоний тарбия шахснинг меъёрий, жисмоний тараққиётини таъминлайди, саломатлигини мустаҳкамлайди, ёшларни меҳнатга, турмушга тайёрлайди.

Енгил атлетикачиларда жисмоний-иродавий сифатларни шакллантириш, уларни ақлий, жисмоний жиҳатдан меҳнат ва Ватан мудофаасига тайёрлашга йўналтирилган жараён саналади.

Енгил атлетика машғулотларини ташкил этишда спортчиларнинг ўз соғлиқларини сақлаш ва мустаҳкамлаш, организмни чиниқтириш, жисмоний жиҳатдан тўғри ривожланиш, унинг ишчанлик қобилятини ошириш тўғрисида ғамхўрлик қилиш туйғуларини тарбиялаш, уларда янги ҳаракат турлари борасида кўникма, малакаларни ҳосил қилиш, уларни махсус билимлар билан қуроллантириш, ўқувчиларнинг ёши, жинсига мувофиқ келадиган (куч, тезкорлик, чаққонлик, чидамлилиқ, сабот, меҳнат, чидам, ирода, характерни қарор топтириш каби) жисмоний сифатларни ривожлантириш, шахсий гигиенани сақлашга нисбатан онгли муносабатларни тарбиялаш мақсади кўзланади.

Енгил атлетика спорт туридан ўқув машғулотларини ташкил этиш жараёнида қуйидаги вазифалар ҳал қилинади:

– спортчиларни соғлиғини мустаҳкамлаш, уларни жисмонан ривожлантириш;

- спортчиларнинг ақлий ва жисмоний иш қобилиятларини ошириш;
- спортчиларда табиий ҳаракатчанликни ривожлантириш ва мустаҳкамлаш;
- спортчиларни ҳаракатнинг янги турларига ўргатиш;
- спортчиларда иродавий сифатлар (куч, чاقқонлик, дадиллик, чидамлилик, қатъиятлик ва б.)ни ривожлантириш;
- спортчиларда ахлоқий сифатлар (интизомлилик, масъулиятлик, жамоа билан бўлиш кабилар)ни тарбиялаш;
- спортчиларда жисмоний тарбия ва спорт билан доимий, мунтазам шуғулланиш эҳтиёжини шакллантириш;
- спортчиларнинг жисмонан соғлом бўлишини таъминлаш, шахсий гигиена қоидаларига амал қилишга одатлантириш, ўз соғлигига онгли муносабатни тарбиялаш.

Ўқувчиларнинг жисмоний маданият (камолот)га эришганлик даражасини қуйидаги мезонлар асосида белгилаш мумкин:

- 1) жисмоний ҳаракат кўникмаларига эгалик;
- 2) жисмоний меҳнат қилиш қобилиятининг ривожланганлиги;
- 3) жисмоний камолотнинг акс этиши;
- 4) ўқувчилар томонидан жисмонан ривожланган идеалнинг танланганлиги ва ундан намуна олиш йўлида амалий ҳаракатларнинг ташкил этилаётганлиги.

Чاقқонлик, эпчиллик, чопқирлик, эгилувчанлик, кучлилик, чидамлилик, сабрлилик, иродалилик, кучли характерга эгалик каби сифатлар шахснинг жисмонан камолотга етганлигини ифодалайди.

Жисмоний тарбия воситаларига гимнастика, ўйин, туризм, спорт, табиат шу билан бирга табиий кучлар (қуёш, ҳаво, сув), бундан ташқари гигиеник омиллар (кун тартиби ва дам олиш, овқатланиш) ташкил қилади.

ХУЛОСА. Жисмоний тарбия методларига жисмоний машқлар, тренировка, тушунтириш, намуна ҳамда мусобақа киради. Жисмоний тарбия методлари ёрдамида ўқувчиларда жисмонан тўғри ривожланишлари учун зарур бўлган билим, эҳтиёж ва шахсий сифатлар шаклланади.

Ўқув машғулотларида ҳаракатли, халқ ва спорт ўйинларидан кенг фойдаланилади.

Енгил атлетикачиларда соғлом турмуш тарзини шакллантириш билан узвий боғлиқ. Болалар ва ўсмирлар орасида чекиш, спиртли ичимликларни истеъмол қилиш, наркотик моддаларни қабул қилиш каби салбий одатларни шаклланишини олдини олишда жисмоний тарбиянинг аҳамияти катта.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Karimov I.A. Barkamol avlod – O‘zbekiston taraqqiyotining poydevori. –Т.: Sharq, 1998 у
2. Pedagogika fani konsepsiyasi. //Xalq ta’limi, 2004, 5-son.
3. Беспалко В.П. Слагаемые педагогической технологии. –М.: Педагогика, 1989
4. Yo‘ldoshev O‘. Pedagogika – Т.: Fan va texnologiya 2016 у
5. Нуриддинов Н.Г. Педагогические идеи Абу Райхона Беруний. –Т.: Фан,1989 г
6. Логвинов И.И. Дидактика. – М: Н... обучения, 2003г
- 7.Rajaboyev S. Xalq maorifi va pedagogika fanining buyuk allomalari –Т.: O‘qituvchi, 1990.
8. Реан А.Н. Бордовская Н.В., Розум С.Н. Психология и педагогика-СПб, 2000.
9. Roziqov O., Og‘ayev S., Adizov B. Didaktika. – Toshkent: Fan, 1997у.
10. Savin N.V. Pedagogika. –Т.: O‘qituvchi, 1975у.
11. Sayidahmedov N. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya. –Т., 2003

ФИО авторов: Allamov Shavkat Sharipovich

Urganch davlat univetsiteti o'qituvchsi

Bobojonov Mahkam Davronovich

Urganch davlat univetsiteti o'qituvchsi

Название публикации: «UMUMTA`LIM MAKTABLARIDA O`QUV-TARBIYA JARAYONINI SAMARALI TASHKIL ETISH»

Annotatsiya: Ushbu maqola Umumta`lim maktablarida o`quv-tarbiya jarayonini samarali tashkil etish asoslari va ushbu jarayonni samarali va tizimli ravishda amalga oshirishni tadqiq etadi va ushbu jarayonning alohida xususiyatlarini qamrab oladi.

Kalit so'zlar: ta'lim-tarbiya, bilim, ko'nikma, malaka, maqsad.

Xalqimizda ta'lim-tarbiya tizimining bugungi kundagi asosiy vazifasi o'sib kelayotgan yoshlarni vatanparvar, zamonaviy bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirgan hamda jamiyatda o'z munosib o'rnini egallashga qodir bo'lgan komillikka intiladigan barkamol avlodni voyaga yetkazishdir.

Xalqimizning shunday ezgu maqsadlarini ro'yobga chiqarish yo'lida mustaqillik yillarida Yurtboshimiz rahnamoligida ta'lim-tarbiya sifati va samaradorligini zamon talablari darajasiga ko'tarish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. Buning uchun davlat umummilliy dasturi doirasida barcha sharoitlar yaratildi. Bugungi kunda ilm-fan, texnika va ishlab chiqarish sohalarining tez sur'atlarda jadallik bilan rivojlanishi barcha ta'lim muassasalarida ta'lim-tarbiya sifatini mazmun jihatidan yangi bosqichga ko'tarishni talab etmoqda.

Dars bu, sinfda taqvim-mavzu reja asosida belgilangan vaqt davomida o'qituvchi tomonidan o'quvchilar uchun o'quv-tarbiya jarayonining maqsadli tashkil etilishidir. Shunday ekan, har bir o'qituvchi darsga sifatli va puxta tayyorlanib, kuchli intellectual tayyorgarlik bilan, ilg'or pedagogik texnologiyalar bilan qurollangan holatda kirishi lozim. Chunki, har bir fan o'qituvchisi faoliyati asosini hozirgi davr talabiga to'la javob beradigan, sifatli dars o'tish, o'quvchilarga yaxshi ta'lim-tarbiya berish tashkil etadi.

O`qituvchining darsga tayyorgarligi shartli ravishda quyidagi ikki bosqichdan iborat:

1. O`qituvchining o`z fani yuzasidan **umumiy tayyorgarligi**.

2. O`qituvchining har bir darsga **kundalik tayyorgarligi**.

O`qituvchining **umumiy tayyorgarligi** muntazam amalga oshirib boriladigan jarayon bo`lib, o`quv yili boshlanishi oldidan quyidagilarni qamrab oladi:

- Davlat ta'lim standarti (DTS), o`quv dasturi, o`quv reja hamda ularga berilgan tushuntirish xatlarini o`rganib chiqish;

- O`zi dars beradigan o`quv faniga oid yangi ilmiy va metodik adabiyotlarning mazmuni bilan tanishish;

- tegishli ko`rgazma materiallarni, o`quv-jihozlarini o`rganish, ularni qo`llay bilish;

- ilg`or o`qituvchilarning ish tajribalarini o`rganish, tahlil qilish orqali o`z bilimini kengaytirish;

- kompyuter texnikasidan foydalanish ko`nikmasini shakllantirib, bu boradagi mahoratini oshirish, elektron darsliklar, matn muharrirlari, "ZiyoNet" axborot ta'lim portaliga joylangan ma'lumotlardan samarali foydalanish kabilardir.

O`qituvchining **darsga kundalik tayyorgarligi** eng asosiy vazifalardandir.

Darsga tayyorgarlik ko`rish quyidagi bosqichlarda amalga oshirilishi lozim:

1-bosqich: Taqvim-mavzu rejadagi yangi mavzu va unga ajratilgan vaqt (soat) aniqlashtirib olinadi.

2-bosqich: DTS va o`quv dasturidan o`tilayotgan mavzu yuzasidan o`quvchida qanday tushunchalar shakllantirilishi lozimligi aniqlashtirilib, shu asosida dars maqsadlari belgilab olinadi.

3-bosqich: Mavzu asosida darsda foydalaniladigan texnik vositalar, elektron manbalar, slaydlar, ko`rgazmali va didaktik materiallar, adabiyotlar o`rganib chiqiladi hamda dars ishlanmasi (konspekti) yoziladi.

Dars ishlanmasi (konspekt)ning tarkibiy qismlari quyidagilardan iborat:

Sana, sinf 4-"A", "B", **fan nomi** -matematika.

Darsning mavzusi (taqvim-mavzu reja asosida).

Dars maqsadi (darsga qo`yilgan maqsad 45 daqiqa davomida bajariladigan, aniq, hayotiy (real) va dars yakunida baholanadigan bo`lishi maqsadga muvofiq):

a) ta'limiy maqsad - dars jarayonida o`quvchilarda shakllantiriladigan bilim, ko`nikma va malakalar asosida belgilanadi;

b) tarbiyaviy maqsad - dars jarayonida o`quvchilarda insonparvarlik sifatleri va fazilatlarini shakllantirilishi asosida belgilanadi;

s) rivojlantiruvchi maqsad - dars natijasida o`quvchilarda qaysi bilimlar va axloqiy fazilatlar rivojlantirilishi asosida belgilanadi.

Dars turi: yangi tushuncha, bilimlarni shakllantiruvchi; o`quvchilarning bilim, ko`nikma va malakalarini rivojlantiruvchi; umumlashtiruvchi; o`quvchilar egallagan bilim, ko`nikma va malakalarni tahlil, nazorat qiluvchi kabi dars turlari bo`lishi mumkin.

Darsda foydalaniladigan metodlar: bunda an'anaviy, zamonaviy, interfaol metodlardan o`tilayotgan mavzuning o`quvchilar tomonidan samarali o`zlashtirilishiga xizmat qiladiganini oqilona tanlash lozim.

Darsda foydalaniladigan jihozlar: texnik vositalar, slaydlar, ko`rgazmali va didaktik materiallar.

Darsni tarkiban quyidagi qismlarga ajratish mumkin:

tashkiliy qism;

o`tilgan mavzuni takrorlash (mustahkamlash);

yangi mavzuni tushuntirish;

yangi mavzuni mustahkamlash;

o`quvchilarni baholash;

uyga vazifa berish.

Dars ishlanmasini tayyorlashda o`qituvchi darsning har bir qismini e'tiborga olishi maqsadga muvofiq.

Dars ishlanmasi (konspekt) hamma o`qituvchida bo`lishi shart. Lekin dars ishlanmasi qanday mazmunda, hajmda va necha varaqdan iborat bo`lishi o`qituvchining dars o`tishdagi o`ziga xos yondashuvidan kelib chiqqani ma'qul. Bunda hamma o`qituvchi uchun bir xil chegara, cheklov o`rnatib bo`lmaydi.

Dars ishlanmasi (konspekti) qo`lyozma shaklida yoki kompyuterda yozilishi mumkin. Dars ishlanmasini kompyuterda yozish uchun esa o`qituvchi, albatta, o`zi kompyuterda ishlashni bilishi lozim.

Direktorning o`quv-tarbiyaviy ishlar bo`yicha o`rinbosari har bir o`qituvchining dars ishlanmasini ko`rib, tasdiqlash jarayonida ularda darsga kirish uchun quyidagi eng muhim(minimum) hujjatlar bo`lishini nazorat qiladi:

- dars ishlanmasi (konspekti);
- taqvim-mavzu reja;
- o`quv dasturi;
- darslik.

Dars kuzatish va tahlil qilish orqali o`quvchilarning umumiy tayyorgarligi, bilim olishdagi faolliklari, fanga bo`lgan qiziqishlari, o`quv materiallari va jihozlar bilan mustaqil ishlay bilishlari, o`qituvchiga bo`lgan munosabatlari aniqlanib, tahlilga tortiladi. Darsning tahlili quyidagi turlarga bo`linadi:

1. Ilmiy tahlil. 2. Psixologik tahlil. 3. Metodik tahlil. 4. Didaktik tahlil. 5. Umumpedagogik tahlil va boshqa tahlillar.

Har bir ta`lim jarayoni muntazam tarzda belgilangan tartibda tahlil qilinib borilsa o`qitish samaradorligi oshishiga erishish mumkin. Shunday ekan yuqorida keltirilgan fikrlarni inobarga olgan holda sifatli ta`limni tashkil qilishda o`qituvchi muhim omil ekanligini, dars esa muqaddas ekanligini yana bir bor ta`kidlash o`rinlidir.

Adabiyotlar

1. Abdullayeva Q. A va boshqalar. Boshlang'ich ta`lim kontseptsiyasi.
2. Abdullaeva K. A va boshqalar. O'zbekiston Respublikasi davlat ta`lim standarti.
3. M. X. To'xtaxo'jayeva Pedagogika nazariyasi va tarixi - 2006 Toshkent.
4. M. E. Jumayev, Tadjiyeva Z. G'. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi. Tashkent. "Fan va Texnologiya" 2005 yil.

ФИО автора: Nazarova Vazira Bahron kizi

Master student at Samarkand state institute of foreign languages

ФИО научного руководителя: PhD. Boltakulova G.

Название публикации: «VERBAL AND NONVERBAL COMMUNICATION»

Abstract: The paper is devoted to analysis of verbal and non-verbal components of communication in situations of cooperation and confrontation which are described in a literary piece. lexical and grammatical peculiarities of speech utterances are shown. Different types of non-verbal behavior (those which can be controlled, psychophysiological reactions and specific non-verbal actions) and ways of their description in a literary piece are shown.

Keywords: verbal and non-verbal components of communication, cooperation, confrontation, physiological reactions, specific non-verbal actions.

The study of real communication processes involves taking into account extra-linguistic and psychological factors. In real acts of communication, units of not only natural language, but also non-verbal code are involved, which interact with each other. The description of the non-verbal behavior of the characters of a work of art contributes to the correct deciphering of the emotions of the characters, since true emotional reactions are reflected primarily in non-verbal behavior, the main types of which are controlled non-verbal components of communication, psychophysiological reactions of a person (uncontrolled, voluntary), as well as various non-verbal actions, the nature of which is very specific.

The analysis of human communicative behavior, which makes it possible to establish the interactional determination of the meaning conveyed in the text of a literary work, was carried out on the material of segments of text that record situations of cooperative and non-cooperative communication (for more details on various types of communication, see [Anthology of Speech Genres 2007]). An example of cooperative communication can be, in particular, flirting, highlighted by V.V. Dementyev as a separate communicative genre [Dementyev 2006].

In a flirting situation, it is legitimate to consider the communicative (verbal and non-verbal) behavior of men and women, to a certain extent comparing and contrasting it. In this regard, it should be noted the studies of the non-verbal behavior of men and women in Russian culture, conducted by G.E. Kreidlin [Kreidlin 2005]. The main results of the study of verbal and non-verbal behavior of communicants in a flirting situation in English linguistic culture show the following. The verbal behavior of men is characterized by the wide use of a layer of emotional-evaluative vocabulary, in which a significant place is occupied by nouns with positive connotations (pleasure, beauty). Connotated vocabulary not only increases the intensity of the statement, but also reflects the pragmatic attitude of men to leadership in a flirting situation. A characteristic feature of masculine addresses in flirting situations is the use of diminutive-affectionate vocabulary (honey, darling, sweet-heart), as well as nominal phrases with the intimizing pronoun of the 1st person (my darling, my love). The use of emotional-evaluative adjectives (often in the superlative degree: prettiest, the most wonderful) makes it possible to exaggerate certain qualities of women in accordance with the illocutionary goal of men to express admiration for a woman. The syntactic features of the verbal behavior of male communicants include general and special questions that perform a contact-establishing function (cool place to work, if you're into S&M and that sort of thing. How do you like it?). Re-asking men express disagreement with one or another statement of a woman, but the desire to demonstrate polite behavior determines the use of re-asking. Exclamation points express emotions of delight and admiration ("Honey you're a wonderful girl!"). Such emotional states of men as embarrassment, excitement at the syntactic level are reflected in pauses and literal repetitions (could ... could I see you again?). Verbal feminine behavior is also characterized by the use of positively connotated linguistic units: nouns (darling), when - lative (handsome), adverbs (wonderfully). The lexical features of women's behavior also include the use of attributive phrases, the components of which are of an evaluative nature, as a result of which an additive assessment (mighty jealous) takes place.

The syntax of women in a flirting situation is also specific: special questions are aimed at deciphering a man's pragmatic attitude in a particular communication episode (what are you doing?). Special questions in such cases are essentially rhetorical in nature. Comparative constructions in women's speech reflect their emotional and expressive attitude. Exclamation sentences in feminine speech are more common than in masculine utterances, which is explained, in particular, by the fact that women are more inclined to explicate their emotional state (o heavenly, heavenly flowers!). In the non-verbal behavior of men in flirting situations, various types of non-verbal components (NEC) are involved. The most typical use of such types of NVCs are phonation, myrmic, mimic, proxemic and tactile.

Of particular interest are the miramic NECs, the linguistic representation of which is diverse and reflects the specifics of the visual channel of interaction between communicants in a conflict situation. Verb combinations with the pivot component look and its synonyms explicate the semantics of direct eye contact (to stare at, to glare at, to look squarely in the eye, to look disgustedly). Adjective-nominal phrases with somatism eye (s) describe the nature of the gaze that explicates the emotional state of the communicant (glistening eyes, cold eyes). The non-cooperative mood of the communicant is marked by phrases like to flash a look, to cast a dark look, where the verb emphasizes the speed of myrmic action. Another type of NVC, typical for non-cooperative communication - prosem - has a specific linguistic representation. Most often these are verbs for changing the position of the body in space (to rise, to advance at smb), verb combinations with the semantics of invasion of personal space (to step nose to nose, to move closer, to bring one's face up close to), phrasal verbs with semantics of interrupting contact (to walk away, to turn one's back to smb, to step backwards). Mimic NVKs are no less frequent in non-cooperative communication, they are most often represented by predicative phrases (smb's jaw was set, face revealed nothing but rage). The pantomimic NVCs of communicants, described in the English language, are also specific. linguistic culture with verbal phrases with somatisms (to spring to the feet, to slap across the face, to clench hands).

It is quite understandable that participants in non-cooperative / conflict communication experience strong emotions, explicated through arbitrary NVC. - psychophysiological reactions. It is curious that for communicants in episodes of non-cooperative / conflict communication, the most typical manifestations of the activity of the human vegetative system are dizziness (language correlates - verb phrases to feel giddy, prepositional participle phrases: with one's head swimming / spinning), tremor (linguistic representatives are verbal phrases containing the name of the emotion that causes a given psychophysiological reaction: to shake with rage / anger, to feel panic race through one's body). Note that most often in conflict situations, tremors are observed not only in individual parts of the body (arms, legs: prepositional-nominal phrase with shaking hands), but also throughout the body. Due to the fact that in conflict situations the anticipation of the addressee's behavior is violated, communicants tend to exhibit such a psychophysiological reaction as stupor (linguistic representatives are verb phrases to look / stand stunned, to be in the state of mental paralysis).

Pantomimic NVCs in conflict communication are closely related to the non-verbal actions of communicants, which are most often kinetic in nature and are associated either with a change in the position of the communicant's body (to throw oneself to the coach), or with certain actions with adapters, which can act as parts of the addressee's body (to press smth against smb's chest), and manipulation of artifacts (to raise one's cane). Specific non-verbal actions of communicants in conflict situations contribute to the achievement of tactics of non-cooperative communication, in particular, tactics of defense and interruption of contact.

Conclusion. As the analysis of the factual material has shown, the non-verbal behavior of a person in various types of communication plays a more significant role in terms of expressing emotions and realizing the illocutionary goal of the communicant. The isolation, along with the classical types of NVC accepted in the world practice of non-verbal communication, of involuntary / uncontrolled NVK, reflecting the vegetative activity of a person, and specific non-verbal actions that do not fit into the generally accepted classification of NVK, allows obtaining non-trivial data when describing the non-verbal behavior of communicants in different types of communication. At the

same time, it should be noted a number of restrictions on work, which does not take into account the age and status-role characteristics of communicants, the study of which is put forward in the future.

REFERENCES:

1. Anthology of Speech Genres // Ed. K.F. Sedova. - M.: Publishing house "Labyrinth", 2007. - 320 p.
2. Dementyev V.V. Indirect communication. - M.: Publishing house "Gnosis". - 376 p.
3. Kreidlin G.E. Men and women in non-verbal communication. - M.: Publishing house "Languages of Slavic culture". - 2005. -- 224 p.

ФИО автора: Бойтураева Тиллакан

Андижон мамлекетик университети

Филология факультети,

Кыргыз тили жана адабияты

багытынын магистранты

Название публикации: «КЫРГЫЗ ЖАНА ӨЗБЕК БАЛДАР АДАБИЯТЫ ЖӨНҮНДӨ»

О КЫРГЫЗСКОЙ И УЗБЕКСКОЙ ДЕТСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ ON KYRGYZ AND UZBEK CHILDREN'S LITERATURA

Аннотация. Макалада кыргыз жана өзбек балдар адабиятынын спецификалуу өзгөчөлүктөрү, тарыхый өнүгүү этаптары элдик оозеки чыгармачылыгында жашап келгендиги, XX кылымдын 20-30-жылдарында, 40-50-жылдарында, 50-60-жылдарында кыргыз жана өзбек балдар адабияттарынын тарыхый доорлордо өнүгүү этаптарындагы балдар адабияты салыштырылып үйрөнүлгөн. Ошондой эле эки элдин балдар адабиятында ал жылдарда жаралган көркөм чыгармалар тилге алынат.

Аннотация. В статье исследуются особенности кыргызской и узбекской детской литературы, этапы исторического развития фольклора, проводится сравнение детской литературы на исторических этапах развития кыргызской и узбекской детской литературы в 20-30-е, 40-50-е, 50-е годы. 60-е годы XX века. В детской литературе обоих народов упоминаются и произведения искусства, созданные в те годы.

Annotation. The article examines the specific features of Kyrgyz and Uzbek children's literature, the stages of historical development in folklore, a comparison of children's literature in the historical stages of development of Kyrgyz and Uzbek children's literature in the 20-30s, 40s-50s, 50-60s of the twentieth century. . Children's literature of both nations also mentions works of art created in those years.

Ачкыч сөздөр: балдар адабияты, спецификалуу өзгөчөлүктөр, бөбөктөр, кенже, тестиер балдар, өспүрүмдөр ж.б.

Ключевые слова: детская литература, особенности, младенцы, малыши, тестеры, подростки и др

Keywords: children's literature, specific features, infants, toddlers, testers, teenagers, etc.

Кыргыз адабиятында балдар адабиятынын бала жашына ылайык спецификалуу өзгөчөлүктөрү жөнүндө көп пикирлер айтылган. Алардын ичинен көркөм

чыгармага карата айтылганына көңүл бурабыз. Негизгиси балдар адабияты дегенибизде, бөбөктөр, кенже, тестиер балдар, өспүрүмдөр үчүн жазылган көркөм чыгармалардын жыйындысын түшүнөбүз. “Балдардын жаш өзгөчөлүктөрүнө жараша бөбөктөр, тестиер балдар, өспүрүмдөр үчүн арналып жазылган адабий чыгармалардын жалпы аталышы балдар адабияты деп аталат. Балдар үчүн жазылган чыгарманын тили жөнөкөй, түшүнүктүү, элестүү жана бай болуусу керек. Балдар адабияты балдарды сөз маданияты менен тааныштырат, ойлоо жөндөмүн кеңейтет.” [1.]

Ал эми өзбек адабиятында балдар адабияты жөнүндө ушундай жазылат: “Балдар адабияты дегенде, балдар жана өспүрүмдөр үчүн жаралган көркөм, илимий, илимий массалык жана публицистикалык чыгармалардын жыйындысын түшүнөбүз. Булардын негизги бөлүгүн көркөм чыгармалар түзөт”. [2.] Мында өзбек адабиятында балдар адабияты жөнүндөгү пикир жалпыланган түрдө алынган көрүнүп турат. Бирок андан ары берилген ойлор балдар адабиятынын негизги бөлүгүн түзгөн көркөм чыгармалар жөнүндө болот. Балдар адабиятынын өзүнчөлүк касиети өзгөрүлмө кубулуш болуп, ал окурмандын жашына, тарыхый доорго жана социалдык чөйрөгө байланыштуу болот. Окурмандын жашын эсепке алуу балдар адабиятынын эң башкы өзгөчөлүктөрүнөн болуп саналат деп айтылат.

Кыргыз жана өзбек балдар адабиятында балдар адабиятынын өзүнчөлүк касиети жөнүндө окшош пикирлер, аныктамалар берилген.

Кыргыз элинде да, өзбек элинде да балдар адабиятынын түпкү тамыры элдик оозеки чыгармачылыгында жашап өнүккөн. Мисалы, кыргыз балдар адабияты «Бешик ыры», «Салбилек», «Торпогум», «Бекбекей», «Шырылдаң» сыяктуу элдик оозеки чыгармачылыгынын үлгүлөрүнөн, «Манас», «Эр Төштүк», «Курманбек» эпосторунан, баш каармандары апенди, Алдар Көсөө, Дөө, Пери, Жейренчечен, Акылкарачач, Толубай сынчы жана башка жөө жомоктор, макал, лакап, табышмак, жаңылмачтар жана оюн ырларында жашап келген жана өнүккөн.

Өзбек элинин балдар адабияты да жаңылмач, табышмак, оюн ырлары, уламыш, легенда, жомок, макал, лакап жана дастан өндүү көптөгөн бөлүгү балдарга болжолдонуп жаратылган оозеки чыгармачылык үлгүлөрүнөн башталат. Өзбек балдар адабиятын түздөн түз балдарга болжолдонуп жаратылган жана чынында балдарга болжолдонбогон болсо да, кийинчерээк балдар адабиятына өтүп калган чыгармаларга бөлүштүрүүгө болот.

Мындан көрүнүп тургандай эле дүйнө элдеринин анын ичинде кыргыз адабияты да, өзбек адабияты да бирдей фольклордук чыгармалардын негизинде калыптанган.

Кыргыз жана өзбек адабиятында да балдар адабиятынын эң негизги максаты өсүп келе жаткан муунду ар тараптуу тарбиялоо жана аларды турмуш спецификасы менен, коом менен тааныштыруу болуп саналат. Ошондуктан да балдар адабиятынын өзүнүн спецификасы болот жана алар балдардын курак өзгөчөлүктөрүнө ылайыкташтырылгандыгы менен айырмаланып турат.

Элдик оозеки чыгармачылыгынан кийин кыргыз балдар адабиятынын алгач кыналган кыштары катары Молдо Нияздын, Нур Молдонун, андан берки жазгыч акындар: Молдо Кылычтын, Тоголок Молдонун, Алдаш Молдонун, Шамшидин Өзгөндүн, Кожоназар Ошинин жана башка кол жазма түрүндө калтырган мурастарын мисал келтирилет жана кыргыз балдар адабиятынын тарыхындагы алгачкы басылмалар: Молдо Кылычтын «Зилзаласы» (1911), Осмоналы Сыдык уулунун «Муктасар тарих Кыргызиясы» (1913) менен «Тарих кыргыз Шадманиясы» (1914) чагылдырган тарыхый фактылар, акыл-насыят мурастар да балдар адабиятынын алгачкы жазма үлгүлөрүнөн эсептелет.

Ал эми өзбек балдар адабиятында Кайковустун «Мавъизатномаи Кайковус» («Қобуснома»), Шайх Савдийдин «Гулистон» жана «Бустон», Жомийдин «Бахористон» котормо аркылуу өзбек балдар адабиятына келгени, Алишер Навоийдин «Хайрат улабор», «Мантх уттайр» жана «Махбуб улкулуб» чыгармалары, Хожанын «Мифтох уладл» жана «Гулзор», Гулханийдин «Зарбулмасал» чыгармалары өзбек балдар адабиятынын классикалык үлгүлөрү болуп, акыл-насаат рухундагы макал түрүндөгү аңгемелери менен кылымдар

бою жаш муунду жакшы адамдык касиеттердин рухунда тарбиялап келгендиги айтылат.

Кийинчерээ кыргыз балдар адабияты И. Арабаевдин «Алиппе» (1924), Касым Тыныстановдун биринчи баскыч мектептер үчүн «Окуу китеби» (1924), «Эркин тоо» (1924), «Жаш» (1926) газеталарындагы көркөм сөз материалдары аркылуу жаңыча калыптана баштайт. Буларды «Жазуу жолунда саамалык» (1925), «Окуу-жазуу бил» (1927), «Жаңылык» (1928), «Жаңы айыл» (1929) сыяктуу окуу куралдары, Тоголок Молдонун «Насыят» (1925), К. Баялиновдун «Ажар» (1928), «Түлкү менен суур», «Чабалекей менен жылан» (1927) деген жана башка китептер толуктайт. Улуу окумуштуу-лингвист, акын, жазуучу жана драматург К. Тыныстановдун балдар адабиятынын жаңы пайдубалын тургузуудагы эмгеги өзгөчө зор болгон. «Касым ырларынын жыйнагы» (1925) деген китебиндеги балдар ырлары менен бирге 1924-жылда жарык көргөн «Окуу китебине» кирген «Бала менен чымчык», «Бөбөк терметкенде», «Жомок», «Ойсул-Ата», «Камбар-Ата», «Заңги-Баба», «Чолпон-Ата», «Чычан-Ата», «Токтосундун тайга айтканы», «Кыш», «Жаз», «Жайлоо», «Бул эмне үчүн жаралган?», «Бул кай кезде болчу эле?» деген ырлары, «Интернационал» (Ежен Потье), «Ийнелик менен кумурска» (И. А. Крылов) өңдүү котормолору балдар адабиятынын нагыз жаратмаларынан болуп саналат.

Өзбек балдар адабиятынын бекемделиши XIX кылымдын экинчи жарымы-XX кылымдын баштарындагы агартуучулук аракетине барып такалат. Саидрасул Азизий, Мунавваркори, Абдулла Авлоний, Хамза жана башка ондогон агартуучулардын “жаңы усул” («усули жадидия») дагы өзбек мектептери окуучулары үчүн жаратылган элүүгө жакын алиппе жана окуу китептери өзбек балдар адабиятынын жаркын үлгүлөрү эсептелет. Балдар адабиятына балдар үчүн атайын жаратылган чыгармалар катарында кароо, анын өзүнө ылайык принциптерин белгилөө XX кылымдын баштарына таандык.

XX кылымдын 20-30-жылдарында Хамид Олимжан, Гафур Гулам, Гайратий, Шакир Сулаймон, Илёс Муслим, Гулом Зафарий, Айний, Элбек, Зафар Диёр, Султон Жура, Кудрат Хикмат, Куддус Мухаммадий, Шукур

Саъдулла, Хаким Назир, Пўлат Мўмин жана башка чыгармачыл инсандардын чыгармалары өзбек балдар адабиятынын өнүгүшүндө, атайын адабият катарында калыптануусунда олуттуу мааниге ээ болду. Өзбек балдар адабиятында бул жылдарда айрыкча, адабий жомок жанры өнүктү. Хамид Олимжандын «Айгул жана Бахтияр», «Семург же Паризат жана Буняд», Миртемирдин «Аждар», Шүкүр Саъдулланын «Үч аюу», «Айлакер чымчык», Зафар Диярдын «Жаңы жомок», «Ташыкан менен Машыкан», «Түлкүнүн айласы», Султан Журанын «Жашыл килем» жана «Чабалакей» өңдүү адабий жомоктору элдик оозеки чыгармачылыгы салттарынын негизинде жаратылган, форма жана мазмун жагынан тыкан көркөм чыгармаларга жатат. 30-жылдарда өзбек балдар поэзиясы өнүгүп, анын тематикасы кеңейди.

Жалпылап айтканда, XX кылымдын 20-30-жылдарында, 40-50-жылдарында, 50-60-жылдарында кыргыз жана өзбек балдар адабияттарынын тарыхый доорлордо өнүгүү этаптарында бирдей окшоштукту байкоого болот. Калаберсе, эки элдин балдар адабияттарынын тематикасында, идеялык мазмунунда, образдар системасында окшоштуктарды көрүүгө болот.

Пайдаланылган адабияттар:

1. Жаҳонгиров Ф., Ўзбек болалар фольклори, Т., 1975.
2. Кыргыз адабиятынын тарыхы 7 томдук. Бишкек, 2002.
3. Муратов А., Исаков К. Балдар адабияты.-Б.:2012.
4. Сулайманов М., “Кыргыз балдар адабиятынын тарыхы” (1995)
5. Сулайманов М., “Балдар үчүн аңгемелер” (1976)
6. Сафаров О., Ўзбек болалар поэтик фольклори, Т., 1985.
7. Суюмов А., Кичкинтойлар адабиёти, Т., 1962.
8. Түлөгабылов «Кыргыз балдар адабияты» (1963)
9. <https://ky.wikipedia.org/wiki/>
10. <https://qomus.info/encyclopedia/>

ФИО автора: Тошбоева Нигина Базар кизи

Сурхандарьинская область

Институт предпринимательства и педагогики Денав

Название публикации: «АКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ»

***Аннотация.** Представлены основные методы активного и интерактивного обучения, используемые в образовательном процессе. Дана классификация активных методов обучения, позволяющая понять роль и место каждого метода в учебной деятельности. Определена специфика использования активных методов в разных видах учебных занятий. Описаны цели и способы оценки эффективности их использования.*

***Ключевые слова:** образование, активные и интерактивные методы обучения, компетенции, стиль обучения, эффективность обучения.*

Роль и место активных методов обучения четко определены парадигмой современного образования. Сегодня аббревиатура АМО известна каждому преподавателю, никого не нужно убеждать в необходимости использования активных методов, их эффективности, этой теме посвящено значительное количество публикаций. Целью данной работы стала попытка обобщения использования активных методов обучения в высшей школе

Известна древняя китайская поговорка: «Скажи мне, и я забуду. Покажи мне, и я запомню. Позволь мне сделать, и это станет моим навсегда». Народная мудрость весьма емко отражает смысл обучения, основанного на практическом освоении полученных знаний.

Понятия «активные» и «интерактивные» методы обучения часто используют как синонимы, содержание их практически идентично, главным отличием между ними является «степень активности»

Активные методы обучения – способы и приемы педагогического воздействия, пробуждающие в студентах поисковую мыслительную активность, креативность, способствующие формированию компетенций на уровне «знать», «уметь» и «владеть»

Интерактивный («Inter» – это взаимный, «act» – действовать) – означает взаимодействовать, находиться в режиме беседы, диалога с кем-либо. Другими словами, в отличие от активных методов, интерактивные методы ориентированы на более широкое взаимодействие обучаемых не только с преподавателем, но и друг с другом [1]

Естественно, что основной целью обучения является приобретение способности применения полученных знаний в практике. Еще в 60-х годах прошлого столетия Эдгар Дейл, дававший ученикам одни и те же знания, но различными способами,

доказал, что имитация реального действия обуславливает 90% усвоения материала. Активные методы как раз призваны внести в процесс обучения элемент экспериментирования, результатом которого является приобретение нового опыта

Применение АМО предполагает специальную подготовку преподавателей: психолого-педагогическую и технологическую. К правилам, обязательным для применения в организации работы с помощью АМО, следует отнести

- вовлеченность всех студентов в групповую деятельность;
- оптимальный состав участников (не более 1520 чел.);
- психологическое сопровождение со стороны преподавателя;
- организация пространства;
- принцип деления на группы (вначале работы – свободное деление, затем применяется случайная выборка).

Следует отметить, что применение активных методов не всегда может быть встречено с энтузиазмом. В большинстве своем студенты охотно откликаются на участие в активной работе. Но есть отдельные студенты с особенностями личностного развития, которым групповое взаимодействие и рефлексия даются с трудом. Преподаватель должен обладать психологической компетентностью, помогающей вовремя увидеть сопротивление к работе и применить техники снижения тревоги и негативных эмоций.

Сегодня формирование компетенций является основной целью обучения, и различные занятия формируют разные уровни компетенций. Лекции – «дают представление», семинары – формируют уровень «знать», практические занятия – уровень «уметь», практика формирует навык

Технология «Мозгового штурма» предложена к использованию А. Осборном в 30-е годы в США. Это оперативный метод решения проблемы на основе стимулирования креативности в группе. Длится, как правило, 1.5-2 часа и предполагает принятие членами группы различных ролей («аналитиков», «генераторов идей»), помогающих взглянуть на проблему с различных сторон. Одной из разновидностей технологии является «брейнрайтинг» (записывание идей). Суть ее состоит в том, что генерирование идей происходит в письменной форме: участники записывают идею и передают листки с записями по кругу. Если в работе участвует шесть человек, то количество вариантов решения задачи составляет цифру 90.

Сегодня возникло новое понятие – геймификация. Можно определить геймификацию как использование компьютерных игр, игрового мышления в различных областях (образование, управление, медицина) для привлечения пользователей, их вовлеченности в решение прикладных задач через игру.

Исследователи подсчитали, что количество геймеров (а к ним относят людей, проводящих за компьютерными играми 13 и более часов в неделю) занимает значительную долю в структуре населения разных стран

Например, в США насчитывают 183 млн геймеров, в Китае-200 млн, Европе-100 млн. В Узбекистане активных геймеров около 10 млн человек, однако число их постоянно растет. Психологи отмечают ряд положительных моментов в компьютерных играх: они создают идеальную среду для совместного решения проблем, в игре человек готов решать проблемы столько времени, сколько на это требуется, игра формирует навыки спокойного восприятия неудачи, целенаправленности в достижении цели. Компьютерные игры формируют умеренный оптимизм, повышающий мотивацию к продолжению деятельности. Геймер свободен выбирать персонаж, идентифицируясь с ним, ему доверяют некую миссию, в игре формируется способность обоснованно, быстро и самостоятельно принимать решения. Кроме того, через игру формируются особые социальные связи, позитивное чувство удовлетворения от выполнения достаточно напряженной деятельности. И, наконец, главное: формируется умение визуализировать конкретные действия и идеи, что позволяет знаниям немедленно трансформироваться в опыт, в том числе, за счет обратной связи в процессе игры.

В образовании накоплен некоторый американский и европейский опыт использования геймификации в обучении, в Узбекистане упоминания об этом пока немногочисленны. Однако представляется обоснованным предположение о скором распространении методов геймификации (квесты и др.).

Актуальным направлением можно назвать внедрение в практику обучения методов арт-терапии, имеющей диагностический, коррекционный и развивающий потенциал. Арт-терапия понимается как метод, направленный на активизацию внутриспсихических ресурсов личности, в результате творческого осмысления происходящего при воздействии на мотивационную, эмоциональную, личностную сферу. Различные формы арт-терапевтических методов адекватны диагностике межличностных отношений, неосознаваемых мотивов и потребностей, отношения к труду, соответствия личных качеств профессиональной деятельности. К методам арт-терапии относят рисуночные методы, психодраму, сказкотерапию, коллажи, групповые фрески, скульптурное моделирование и многие другие.

Данные методы способствуют гармонизации отношений в группе, личностному росту, изменению качества сознания, развитию интуиции, творчества. Креативность в современных условиях можно назвать ведущей, ключевой компетенцией, наличие которой необходимо каждому отдельному человеку для самореализации.

Выводы

В настоящее время спектр активных методов обучения достаточно широк и все они находят свое применение в различных видах учебной деятельности университетов.

Современные условия диктуют необходимость большего применения новых видов активного взаимодействия в структуре «преподаватель-студент», таких как вебинары, skype-конференции, геймификация, арт-терапия и др.

Для использования активных методов обучения требуется специальная психолого-педагогическая подготовка преподавателей высшей школы, что может быть реализовано через курсы повышения квалификации по программе «Преподаватель высшей школы» и иным программам переподготовки.

Ссылки на источники

1. <https://ru.wikipedia.org/>
2. Васечкина М. С., Гуляева Т. Ю., Саврасова О. М. Использование методов активного обучения в процессе формирования навыка создания письменных средств PR-коммуникации // Интегрированные коммуникации в спорте и туризм: образование, тенденции, международный опыт. – 2016. – Т. 2. – С. 169–172.
3. Активные и интерактивные методы обучения: учеб. пособие / кол. авторов; Нижневартровский государственный университет. – Нижневартовск, 2014. – 155 с.
4. Дудченко В. Деловая инновационная игра как метод исследования и развития организации. – URL: <http://gtmarket.ru/laboratory/expertize>.

ФИО автора: Toshtemirova R.A. (Student),

Samarkand state institute of foreign languages

ФИО научного руководителя: Sirojiddinova Sh.S

Название публикации: «TYPES OF HIGH TECHNOLOGICAL ACTIVITIES IN CLASSROOM»

Annotation: This article describes how to use of high technological activities in teaching foreign languages, especially English language. Here is give types of activities and how to use them in teaching young learners. While writing this statements we should note that in non native speakers and pupils need to help to develop their overview with different activities.

Key words: classroom, to improve, unique, encourage, special educator, activities, modern gadgets.

Teaching institutions vary enormously in the number and type of resources available to teachers. If you are making modern classroom in well-resourced centre you should take the opportunity to try out the full range of resources [1,65]. Teaching pupils and giving them instructions should creatively students to think about the events that have made our world the way it is: the lessons should be so engaging and interactive that no child could ever find it boring. Consequently every teacher is proud of you for even bothering to read this page, because a lot of teachers don't even try to step out of their comfort zones. Many different kinds of corpora are available and O'Keefe et al give detailed information on how teachers can create and use their own corpora, such as through the use of free online corpus tools that show how language is used in real situations [2,221] Chances are, teachers hate using high technologies activities either because it's difficult to their or the kids just don't know anything about foreign language and teachers are uncomfortable teaching it. Choosing high technologies activities read-aloud with lots of interesting tidbits about a subject you don't know much about makes you learn together. ABC lingvo books are great for this. For example, I know next to nothing about the INVERSION, especially since it's not in our curriculum. However, the pupils in my class always love to read by using

their laptops about not knowing things, and I want to encourage them to learn about things they love, so I got a book called 'ABB LINGVO'. Each unit of the alphabet stands for one lexical theme, and we learn together about important translation and definitions, also their spelling in the sentence during our daily read-aloud time.

Children are curious about the world around them and love to discover why things are the way they are. Teachers encourage you to base your high technologies activities instruction on current events and student interests as much as possible. Many teachers included, have more freedom to teach what and how we want in social studies than in any other subject. Teachers have state standards that students need to master, but they don't have to use the textbook provided. In fact, my sisters don't even keep the texts in their desks because we only reference them a few times a year. Even if you're not a language enthusiast, there's probably a time period or culture that has always fascinated you. Incorporate that interest through read-aloud and mini units. Your excitement will be contagious and the children will begin looking at foreign language as a unique, individual passion, much like reading, we all have certain genres and authors that we enjoy. Teach with your strengths, and try new things. When you change the way you teach it, you change the way they learn it. Kids know when you enjoy talking about your topic [3,54]. Look at your state standards.

Chances are elementary school children no longer have to memorize dates or identify random grammar rules like we did when we were growing up. Now, students need to understand systems and cultures. This is your license to make instruction hands-on and engaging! The goal is to have kids discover foreign language, not have it taught to them. This is easier than it sounds. Here are some great activities I learned, mostly from high technologies activities workshops, which you can use over and over with almost any foreign language and grammar rules in any grade level. Since art go foreign countries, there is artwork for almost every time period and culture your students will study. Show children paintings and sculptures from your chosen country and have kids make inferences about the culture. Even young children can draw

conclusions about the popular styles of dress and therefore climate and geography, hobbies and interests, and cultural values of people just by looking at artwork. Art is a reflection of the time period and culture it is created in, so any introduction to art is an introduction to history. Check with your art teacher to find additional resources, videos, prints, activities, etc.

Students love to re-enact different countries, so get them actively involved! One powerful example is a slave ship experiential exercise. Show students a diagram of the inside of a slave ship and discuss. Volunteers must then stand extremely close to one another. Yarn can be lightly wrapped around their wrists and ankles to represent the way slaves were chained to one another. Once students are in position, they must remain still and silent for 30-60 seconds. After going back to their seats, elicit their feelings, questions, and ideas about the Middle Passage. The follow-up discussion is critical in allowing students to process and make connections. An activity such as this can be disturbing but will help students understand the reality of slave transport and how abominable the slave trade really was. Another idea is to have pairs of students share a desk for a period of time, and give privileges and treats only to the ‘owner’ of the desk.

Have students create postcards from the culture or time period they are studying. The postcard should be written as if the child actually lived at that time and is explaining daily life to a faraway friend. The postcard could mention recent activities, chores, weather, etc. You can provide students with a photocopied postcard outline and picture or have students create their own. The idea of a postcard is a bit difficult for young children, but with some concept development and modeling beforehand, it can be a great synthesis activity and provides a unique opportunity for writing practice.

Reference:

1. Roger Gower, Diane Phillips and Steve Walters “Teaching Practice.A handbook for teachers in training”,2019 p-65
2. Jack Richards and Theodore S.Rodgers “Approaches and methods in language teaching”,2014,p-221
3. Altrichter, Feldman, Posch, & Somekh, 2008; Ponte, Matos, Guimaraes, Leal, & Canavarro,

ФИО автора: Doniyor Toshtemirov,

Guliston davlat universiteti Pedagogika va psixologiya kafedrası mudiri,

Pedagogika fanlari nomzodi, dotsent.

Название публикации: «INFORMATIKANI O'QITISHDA TURLI DARAJALI TOPSHIRIQLARDAN FOYDALANISH»

Maqolada Informatika fani misolida fanlarni o'qitish jarayonida nazorat topshiriqlarining o'rni, turli darajadagi nazorat topshiriqlari yaratish va ulardan foydalanish masalalari ko'rib chiqilgan.

Tayanch so'zlar: o'quv jarayoni, nazorat topshiriqlari, turli darajadagi nazorat topshiriqlari, mashqlar tizimi, ta'limning yakunlanganlik mezonlari.

В статье рассматриваются значение контрольных заданий в процессе преподавания предметов, создание и пользование контрольных заданий разного уровня на примере предмета Информатики.

Ключевые слова: учебный процесс, контрольные задания, контрольных заданий разного уровня, система упражнений, критерий заключительного обучения.

The article discusses various types of control tasks, their place in the teaching of different subjects, designing tasks for various levels and the ways of using them on the example of teaching information technologies.

Key words: teaching process, control tasks, leveled tasks, system of exercises, completed criteria of education.

Pedagogik adabiyotlarda o'quv materiallarini o'zlashtirishning bir necha darajalari mavjudligi ko'rsatib o'tilgan, ya'ni: 1.Esga olish, xotirada tiklash – o'zlashtirish darajasi. 2.Reproduktiv – o'zlashtirish darajasi. 3.Produktiv (unumli) – o'zlashtirish darajasi. 4.Ijodiy – o'zlashtirish darajasi [1],[2],[3]. Keltirilgan o'zlashtirish darajalari ta'limning umumiyiligi, tarbiyaviyligi va rivojlantirishga yo'naltirilganligi kabi ta'lim maqsadlari bilan birlashib kompleks holda amaliyotga joriy etilishi samarali natijaga olib keladi.

O'quv materialini o'zlashtirishning bir necha darajalariga mos nazorat topshiriqlaridagi mashqlar tizimini yaratishda undagi to'rt xil murakkablik darajasidagi mashqlarni quyidagi foizlarda taqsimlash maqsadga muvofiq: 1-darajali topshiriqlar – 40%; 2-darajali topshiriqlar – 30%; 3-darajali topshiriqlar – 20%; 4- darajali topshiriqlar – 10%.

Ta'lim muassasalarida talabalar uchun o'quv fanlari mavzularidan nazorat topshiriqlarini berishda tanlangan topshiriqlar barcha talabalar uchun bir xil bo'lmasligiga e'tibor berish kerak. Nazorat topshiriqlarining ko'rinishi talabalar o'zlashtirish darajasiga qarab tanlanishi maqsadga muvofiq, ya'ni talabalar o'quv predmetidan olgan nazariy bilimi qay darajada o'zlashtirilganligini e'tiborga olib mos mashqlar oddiydan murakkabga qarab talabalarga tavsiya qilinadi.

Nazorat topshiriqlarida quyidagi xususiyatlar bo'lishi talab etiladi [4]:

- har bir mashqning qiyinlik darajasi;
- mashqning talabalar uchun qiziqarliligi;
- mashqlarning soddadan murakkabga qarab tanlanishi;
- mashqlarning fanlararo bog'lanishi va hayotiyiligi;
- mashqlar mustaqil ish va uy vazifasi sifatida foydalanishga mo'ljallanishi.

Har bir tanlangan mashqni bajarish jarayonida kelib chiqadigan xulosalarni fikrlab hal qilishni ta'lim oluvchilarning o'zlariga tavsiya qilish muhim masalalardan biri hisoblanadi.

Nazorat topshiriqlaridagi bajariladigan mashqlarni didaktik maqsadlar mazmunini e'tiborga olib quyidagicha ajratish mumkin:

- o'quv materialini o'rganish va mustahkamlashga doir mashqlar;
- o'rganilgan o'quv materialini takrorlash va malaka hosil qilishga qaratilgan mashqlar;
- bilim va malakalarni tizimlashtirishga qaratilgan mashqlar;
- bilim va malakalarni tekshirishga qaratilgan mashqlar.

Informatika fanidan nazariy mashg'ulotlar uchun mashqlar tizimi ya'ni turli darajali nazorat topshiriqlaridan namunalar "Elektron jadvallardan foydalanish" mavzusi misolida quyidagi tartibda tavsiya qilish mumkin:

1– darajali darajali topshiriqlar.

1. EXCEL elektron jadvali qanday vazifalarni bajaradi?
2. EXCEL elektron jadvali qanday ishga tushiriladi va unda ishlash tartibini tushuntiring.
3. EXCEL elektron jadvali ishchi oynasi tuzilishini izohlang.
4. EXCEL elektron jadvaliga qanday ma'lumotlarni kiritish mumkin?
5. EXCEL elektron jadvalida tayyorlangan ma'lumotlar qanday tartibda tahrirlanadi?
6. EXCEL elektron jadvalida tayyorlangan ma'lumotlarni xotiraga yozish va undan chiqarish tartibini tushuntiring.

2 – darajali darajali topshiriqlar.

1. EXCEL elektron jadvalida jadvali ma'lumotlar qanday hosil qilinadi va uni jadval ko'rinishda chop etish tartibini izohlang.
2. EXCEL elektron jadvalida guruh o'quvchilari haqida ma'lumot tayyorlash qanday bajarilishiga izoh bering.
3. EXCEL elektron jadvalida tayyor rasmlardan foydalanib ma'lumot tayyorlash qanday bajariladi?
4. EXCEL elektron jadvalida yacheykalarni tahrirlash tartibini tushuntiring.

3 – darajali darajali topshiriqlar.

1. EXCEL elektron jadvalida formulalar va funktsiyalardan foydalanish tartibini tushuntiring.
2. EXCEL elektron jadvalida biror korxona yoki tashkilotning bir oylik daromadlari haqida ma'lumot tayyorlash va unda nimalarga e'tibor berish kerakligini izohlang.
3. EXCEL elektron jadvalida biror korxona yoki tashkilotning bir yillik daromadlari va harajatlari haqidagi ma'lumot tayyorlash va unda nimalarga e'tibor berish kerakligini izohlang.

4 – darajali darajali topshiriqlar.

1. EXCEL elektron jadvalida biror korxona iqtisodiyotining oylik va yillik o'sish va kamayishini ko'rsatuvchi ma'lumotni grafik va diagrammalar shaklida chiqarish va chop etish tartibini izohlang.
2. EXCEL elektron jadvalida biror korxonaning oylik va yillik daromadi va sarf xarajatlarini hisoblashning avtomatlashtirilgan tizimini yaratish tartibini izohlang.

Amaliy mashg'ulot uchun tanlangan topshiriqlarning mazmunini o'zlashtirish darajalari bo'yicha taqsimlashni «WORD matn protsessorida ishlash» mavzusi misolida quyidagi tartibda tavsiya qilish mumkin [5]:

1 – darajali topshiriqlar.

1. WORD dasturini bir necha usullarda ishga tushiring.
2. WORD dasturida ishlash tartibini tushuntiring.
3. WORD dasturida tayyorlangan ma'lumotlarni xotiraga yozish va undan chaqirish amallarini bajaring.

2 – darajali topshiriqlar.

1. WORD dasturi ishchi oynasida turli xil ma'lumotlar hosil qiling.
2. WORD dasturida guruh o'quvchilari haqida ma'lumot tayyorlang.
3. WORD dasturida tayyor rasmlardan foydalanib, o'zingiz tahsil olayotgan ta'lim muassasaning tarkibiy tuzilishini ifodalovchi ma'lumot tayyorlang.

3 – darajali topshiriqlar.

1. WORD dasturida nostandart belgilar va turli xil tasvirlardan foydalanish tartibini tushuntiring.
2. WORD dasturida biror korxona yoki tashkilotning bir oylik daromadlari haqida ma'lumot tayyorlash amallarini bajaring.

4 – darajali topshiriqlar.

1. WORD dasturida biror korxona iqtisodiyotining oylik va yillik o'sish va kamayishini ko'rsatuvchi

ma'lumotni grafik va diagrammalar shaklida chiqarish amallarini bajarish.

2. WORD dasturida biror ta'lim muassasa tarkibiy tuzilishini animatsion vositalar yordamida yaratish amallarini bajarish.

O'zlashtirish darajalarini aniqlash uchun mos ravishda nazorat topshiriqlari ishlab chiqiladi. Nazorat topshiriqlari berilgan faoliyat turiga belgilangan vazifa va etalonni, yani harakatni to'g'ri, to'liq bajarish natijasini o'z ichiga oladi. Etalonga ko'ra nazorat topshiriqlari soni(P) aniqlanishi lozim.

Ta'limning tugallanganligi o'zlashtirish koeffitsientiga ko'ra baholanadi:

$$K_A = A/P ,$$

bu erda P – nazorat topshiriqlari soni, A –to'g'ri bajarilgan nazorat topshiriqlari soni.

$0 \leq K_A \leq 1$ bo'ladi.

$K_A \geq 0,7$ bo'lsa ta'lim jarayoni tugallangan hisoblanadi, keyingi ta'lim jarayonida talabalar o'z bilimlarini takomillashtirib borishlari mumkin. Pedagogik jarayonlarga talabani o'zlashtirish sifatini aniqlovchi koeffitsientning(K_A) kiritilishi pedagogik texnologiyani asosiy mezonlaridan biri – ta'limning yakunlanganlik mezonini shakllantirish imkonini beradi. Bunda talabani harakati faqat mazmuni bilan tavsiflansa, uni ko'nikma, agar harakat yana tezlik bilan tavsiflanadigan bo'lsa, uni malaka deb hisoblash mumkin.

Hozirgi zamon pedagogika va psixologiya fanlarida amalga oshirilgan tadqiqotlarga asosan, inson tomonidan axborotlar o'zlashtirilishining didaktik jarayon tizimini uchta o'zaro bog'liq komponentlar ko'rinishida tasavvur qilish mumkin: yani motivizatsiya, talabani bilish faoliyati, ta'lim jarayonini boshqarish.

Didaktik jarayonning har bir komponentini qurishda qanday pedagogik tasavvurlardan kelib chiqilganiga asoslanib, o'quv-tarbiya jarayonining turli texnologiyalarini(uslublarini) yaratish mumkin.

Motivizatsiya deb, shaxs faoliyati ma'lum ma'noga ega bo'ladigan mazmunga, yani shaxsning qiziqishlari, tashqi maqsadlari uning ichki talablariga aylanishiga aytiladi (ehtiyojni qondirish haqidagi intilishni ta'minlaydi). Uning quyidagi turlari mavjud: ijobiy, daxlsiz, salbiy.

Motivizatsiyadan tashqari, talabani o'quv materialini o'zlashtirishga olib keluvchi o'quv-bilish harakatlarini bajarishi talab etiladi. Pedagogning vazifasi ta'lim texnologiyasini to'g'ri tanlash va ta'lim maqsadlari va o'rganiladigan fan xususiyatlaridan kelib chiqib uni talabaga berishdan iborat.

Motivatsiyaning mavjudligi talabalarining rejalashtirilgan ta'lim ko'rsatkichlariga erishishini to'liq ta'minlay olmaydi. Ta'lim jarayonlarini boshqarishni tashkil qilishning to'g'ri usuli tanlangandagina didaktik jarayon tugallanganligi ta'minlanadi. Shuning uchun ham talabalarining barcha o'quv-bilish harakatlari, ularni o'zlashtirish va tuzatish, yani o'zlashtirish jarayonini boshqarishi zarur bo'ladi.

Bugungi kunda zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida yaratilgan ma'ruza va amaliy mashg'ulotlarning matn ko'rinishiga keltirilganligi, yani talabani o'quv-bilish faoliyati ketma-ketligi aniqlangan o'quv faoliyati - bilimlarni egallash algoritmi (BEA)ni tashkil etadi. Talabaga BEA ni bajarish yoki o'zgartirish maqsadida ta'sir ko'rsatish uchun o'quv-bilish faoliyatini boshqarishdir. Demak, talaba faoliyatini kuzatish, tuzatish tizimining o'ziga xos boshqarish algoritmi(BA) bo'lishi lozim.

Agar BA ni ko'rsatmalar tizimi sifatida yozib olish mumkin bo'lsa, uni BEA bilan birgalikda talabani o'zi bajarishi mumkin, bunda talaba nafaqat bajaruvchilik, balki nazorat harakatlarini ham o'rganadi.

Bizning nazarimizda, ilg'or pedagogik texnologiyalarga asoslangan ta'lim jarayoni tizimida talabaga ta'sir ko'rsatishning ikki yo'nalishi ko'zga tashlanadi:

1. BEA ning mantiqi bo'yicha bo'lib, o'zlashtirilishi lozim bo'lgan axborotni tahlil qilish va o'zlashtirishni amalga oshiradi.
2. BA ning mantiqi bo'yicha bo'lib, BEA ko'rsatmalarini kuzatish va bajarilishini nazorat qilishga yo'naltirilgan.

Ushbu fikrlar natijasida yuqoridagi uchta komponentlarning har birining mohiyatini, tashkil etilgan didaktik jarayonda o'qituvchi va talabani vazifalarini hamda bu vazifani amalga oshirishga monelik qiluvchi salbiy tomonlarini pasaytirish omillarini ko'rsatish lozim deb o'ylaymiz.

Adabiyotlar:

1. N.Sayidahmedov. Yangi pedagogik texnologiyalar. Toshkent: Moliya, 2003.
2. J.G'.Yo'ldoshev, S.A.Usmonov. Pedagogik texnologiya asoslari. Toshkent: O'qituvchi, 2004.
3. R.H.Jo'raev, B.X.Raximov, Sh.F.Xolmatov. Yangi pedagogik texnologiyalar. Toshkent: Fan, 2005.
4. Toshtemirov D.E. Litsey va kollejlarda IHTA fanidan amaliy mashg'ulotlar mazmuni. «Xalq ta'limi». 2000. № 3. 117–118 b.
5. Isoqov I.,Toshtemirov D.E. Informatika o'qitish metodikasi fanidan o'quv-uslubiy majmua. Guliston: GulDU. 2008.

ФИО автора: Мавлонова М

магистратура талабаси Лингвистика йўналиши

Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети

ФИО научного руководителя: Галиева Маргарита Рафаэловна

филология фанлари доктори, доцент

Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети

Название публикации: «ТОПОНИМ КОМПОНЕНТЛИ ФРАЗЕОЛОГИК
БИРЛИКЛАРДА БИЛИМ ТУЗИЛМАЛАРИНИНГ ИФОДАЛАНИШИ»

Аннотация. Илмий топонимика асосларининг пайдо бўлиши тилшуносликда қиёсий тарихий усулнинг пайдо бўлиши билан боғлиқдир. Шундай бўлса-да, географик номларни ўрганиш соҳасидаги баъзи дастлабки ишлар фақат номларни шарҳлаш, халқ этимологиясини ўрганишдан иборат эди. Вақт ўтиши билан топонимияни илм-фаннинг алоҳида тармоғи сифатида шаклланаётганига далолат қилувчи ишлар пайдо бўла бошлади. Таъкидлаш лозимки, топонимия XVIII асрдан бошлаб, узоқ вақт давомида тилшунослар ва тарихчиларнинг тадқиқот мавзуси сифатида мустақил равишда ривожланди. Мақолада Топоним компонентли фразеологик бирликларда билим тузилмаларининг ифодаланишига оид маълумотлар ва таҳлиллар келтирилган.

Калит сўзлар: топоним, лингвистика, фразеологик бирликлар, топонимик фразеологизмлар.

Замонавий лингвистиканинг асосий ва энг муҳим ютуқларидан бири шундаки, тилга эндиликда “алоҳида ҳодиса сифатида” баҳо берилмайди; янги парадигмада унинг инсоннинг билиш фаолиятидаги иштироки тадқиқ этилади. Ҳозирги вақтда умумэтироф этилган тамойилга кўра дунё жамият томонидан олинган билимларни кўрсатиб берувчи тил ёрдамида англанади, ўрганилади. Тил мавжуд фикрларни “баён қилиш шакли”гина бўлиб қолмай, “билимларни ташкил этиш ва намоиш қилишни ҳам ўз ичига олувчи усул ҳамдир” (Городецкий 1989 : 432).

Топонимлар баъзи ички хусусиятлари жихатидан жамиятнинг кундалик моддий ва маънавий ҳолати, иқтисодий турмуши, орзу ва интилишларига алоқадор бўлиб, маълум даражада бошқа гуруҳ сўзлардан фарқ қилади. Шу билан бирга, топонимларда миллий тилга хос бўлган қадимий фонетик, лексик ва морфологик элементлар кўпроқ сақланган бўлади. Жойнинг табиий географик шароити (рельеф), аҳолининг этник таркиби, кишиларнинг касби ва машғулоти, қазилма бойликлар, тарихий шахслар ва воқеалар топонимлар вужудга келишининг асосий манбалари ҳисобланади.

Топонимия тил тарихи, тарихий лексикология, диалектология, этимология ва маълум бир мамлакат маданиятини тадқиқ этишда муҳим манба ҳисобланади, чунки баъзи топонимлар (айниқса, гидронимлар) архаизм ва диалектизмларни ўзгартирмасдан барқарор сақлаб қолади, кўпинча муайян ҳудудда яшаган халқларнинг субстрат тилларига бориб тақалади.

Топонимларни ўрганиш халқларнинг тарихий ўтмиши хусусиятларини жонлантиришга, уларнинг жойлашиш чегараларини белгилашга, тилларнинг ўтмишдаги тарқалиш ҳудудларини, маданий ва иқтисодий марказлар, савдо йўллари ва географиясини тавсифлашга ёрдам беради. Фарб мамлакатларининг маданиятини ўрганишда Инжил ҳамда унда учрайдиган топонимик бирликларнинг аҳамияти жуда катта. Бундан ташқари, афсона ва бадий асарлар ҳам топономик фразеологияларнинг асосий манбааларидан ҳисобланади.

Уларни қуйидагича кичик гуруҳларга бо'либ о'рганиш мақсадга мувофиқдир:

Диний (Religious): from Dan to Bersheba - Then all the children of Israel went out, and the congregation was gathered together as one man, from Dan even to Beersheba, with the land of Gilead, unto the Lord in Mizpeh» [Ярцева 2002: 305].

God's Acre (evf. Qabr, Eight little O'Caseys planted safe in God's acre. (S. O'Casey, 'Sunset and Evening Star', 'Deep in Devon'),

God's (own) country upon (A look at Egypt, then to India, and across to China and Japan, and back through that great sprawling America — God's own country, didn't they call it! (I. Galsworthy, 'The Silver Spoon', part III, ch. XI),

spoil the Egyptians (etim. Exodus XII, 36; 'How does a man of your strict principles reconcile yourself to cheat to revenue?' 'It's a mere spoiling o' the Egyptians,' replied Andrew. (W. Scott, 'RobRoy', ch. XVIII),

can the Ethiopian change his skin? (Freeman: You've got precious little out of life so far. Why don't you try a change? You've got a chance that you'll never have again... Rose: Can the Ethiopian... change his Skin? I'm not made like you, Tom. I must go on as I've begun. (W. S. Maugham, 'Smith', act IV)

Мифологик:

between Scylla and Charybdis - «между Сциллой и Харибдой» (в безвыходном положении); Egyptian darkness - тьма Египетская - густая, беспросветная тьма; garden of Eden (etim. Genesis II, 13),

the law of the Medes and Persians (etim. Daniel VI, 8, 12),

Paris Is worth a mass;

Тарихий:

the battle of Waterloo was won on the playing fields of Eton (The public schools of England breed all that' is least likeable in the English Character. The battle of Waterloo was no more won on the playing fields of Eton * than the Battle of El Alamein was won by the League for Distressed Gentlewomen ('Tribune', Febr. 9, 1962)

a depressed area (1929-1933 йилларда молиявий инқироздан азият чеккан Англия худуди), perfidious Albion (Буюк Британиянинг тарихий номларида бири, биринчи марта маркиз де Ксименнинг шеърида қўлланилган) Botany Bay (I am sure they should be arrested, crib-bed, tried, and brought in for Botany Bay, at the very least. (Ch. Bronte, 'Shirley', ch. XXXII), Merrie (ёки Merry) England (The point about Merrie England is that it was about the most un-merrie period in the history of the country.), the Islands of the Blessed, all's quiet along (ёки on) the Potomac (уруш йилларида Америкада пайдо бўлган фразеология);

Адабий:

the back of beyond (Diana. Would you believe it? Dorothy thinks it's central. When I tell her it's the back of beyond, she says, My dear, what are you talking about? It's only

twelve minutes by tube from Piccadilly Circus. (W. S. Maugham, 'The Bread- Winner', sc. 1),

From China to Peru, The City of Brotherly Love (Senator George Wharton Pepper is a devout Episcopalian, leader of the church of J. P. Morgan and Company in the City of Brotherly Love. (U. Sinclair, 'The Goose-Step', ch. XXII),

The dark continent (Н. М. Стенлининг 'Through the Dark Continent, 1878 асари асосида Африкага нисбатан ишлатилади)

Қуйида бир неча фразеологик бирликларнинг лингвокултурологик таҳлилини кўриб чиқишни лозим деб топдик:

Garden of Eden or Garden of God, яъни Эден боғи ёки Худолар боғи

Этимологик, яъни келиб чиқиши жиҳатидан диний бўлган бу ибора Ердаги Жаннатга ишора сифатида Инжил китобида бир неча ўринларда учрайди, хусусан, Генесис 2-13, Эзакиел 28-31 шулар жумласидандир. Маълумотларга кўра, бу боғнинг жойлашуви бугунги кунда Форс кўрфазидаги жанубий Месопатамия худудларига тўғри келади. Бу топоним компонентли фразеологик бирлик проф. Кунин классификациясига асосан фразеоматик бирикма, В.В.Виноградов классификациясига кўра эса фразеологик коллокация ҳисобланади.

Can the Ethiopian change his skin?

“Freeman. ...You’ve got precious little out of life so far. Why don’t you try a change? You’ve got a chance that you’ll never have again...

Rose. Can the Ethiopian... change his Skin? I’m not made like you, Tom. I must go on as I’ve begun. “(W. S. Maugham, 'Smith', act IV)

Юқорида келтирилган иборанинг келиб чиқиши ҳам диний манбага – Инжилга бориб тақалади, бу ибора Жеремиаҳ томонидан қўлланилган ва “баъзи нарсаларни ўзгартириш амри маҳол” маъносида қўлланилиб, инглиз тилида бир неча эквивалентларига эга. Иборада топоним Эфиопия сўзи ишлатилган ва бу сўз Инжилдаги ўша ерлик аҳоли ва уларнинг ҳаёт тарзи ҳақида миллий-маданий маълумотлар беради.

From China to Peru – бу ибора бутун дунё бўйлаб деган маънода қўлланилади. Ўзбекистон берганингиздек, бу фразеологик бирликда иккита топоним ишлатилган. The Queen City of the Pacific (Coast) ушбу фразеологик бирликда Тинч океанининг қироличаси сифатида Сан-Франсиско шаҳри назарда тутиляпти. Ўзига хос метафора намунаси гидрографик топоним компонентли фразеологик бирлик ҳисобланади. the New England of the West- Ғарбнинг янги Англияси сифатида Америка давлати назарда тутилади.

Демак, хулоса қилишимиз мумкинки, топонимия мустақил, интеграл илм-фан соҳаси бўлиб, унга фан: тилшунослик, тарих ва географиянинг бирлашиши натижасида ривожланади ва уларнинг услубларидан комплекс фойдаланади, ўз олдига битта мақсадни қўйган – географик номларни ҳар томонлама ўрганиш.

Адабиётлар :

1. ALEFIRENKO, N. 2008. Phraseology and cognitive science in the aspect of linguistic postmodernism). Belgu Publishing House. Belgorod. Russia.
2. ALPATOV, V. 2015. Place names with biblical associations in England and other countries of Western Europe. Onomastics Issues. Vol. 1, No 18: 17 – 46. Russia.
3. AMOSOVA, N. 1963. The basics of English phraseology. L.: Izd-vo LGU. Russia.
4. ARNOLD, I. 2006. Stylistics. Modern English. M.: Flint: Science. Russia.
5. ARTYOMOVA, A., & LEONOVICH, O. 2003. Proper names as part of phraseological units. Foreign languages at school. Vol. 4. Pp. 73 – 78. Russia.
6. COWIE, A. 1998. Phraseology: Theory Analysis and Application. Oxford: Clarendon Press/ Oxford University Press. UK.
7. DANA, A., & SABZI, A. 2013. The relationship between religiosity and athletic aggression in professional athletes. UCT Journal of Social sciences and Humanities Research, Vol. 4, pp.01-05. Iran.

ФИО авторов: M. D. Bobojonov

Urganch davlat univetsiteti

SH. SH. Allamov

Urganch davlat univetsiteti

Название публикации: «BOSHLANG‘ICH SINFLAR O‘QITUVCHILARI
TAYYORLASHNI TAKOMILLASHTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI»

Annotatsiya.

Hozirgi kunda ta'lim tizimi barcha tarkibiy qismlarining tubdan o'zgarishi bilan ajralib turadi, shu jumladan oliy ta'limda ham ta'lim samaradorligini oshirishning eng yaxshi usuli innovatsiyalar ekanligi o'qituvchilar va butun pedagogik hodimlarning ilg'or pedagogik tajribasi asosida o'rganilib xulosa qilingan.

Kalit so'z: Innovatsiya, pedagogik jarayon, Innovatsion jarayon, Innovatsion faoliyat, Pedagogik integratsiya, Faoliyatli yondoshuv

Hozirgi kunda ta'lim tizimining barcha bo'g'inlarida bo'lgani kabi, oliy ta'limning tubdan o'zgarayotganligi kuzatish qiyin emas. Bugungi kunda ta'lim samaradorligini oshirishning eng maqbul innovatsiyalar bo'lib, bular ilmiy izlanishlar, hamda alohida o'qituvchilarning va shu bilan birga butun jamoalarning ilg'or pedagogik tajribalari natijalaridir.

“Innovatsiya” tushunchasi yangi narsa, yangilikni, o'zgarishni anglatadi; innovatsiya ham vosita va ham jarayon sifatida biror bir yangilikning kirib kelishini taqozo etadi; pedagogik jarayonga nisbatan olinadigan bo'lsa – bu yangi maqsadlarni, yangi mazmunni, metodlarni, ta'lim va tarbiya shakllarini kiritishdan iborat bo'lib, ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchilarning hamkorlikdagi faoliyatidir. Innovatsion jarayon – pedagogik yangilikni yaratish bo'lib, ulardan ta'lim amaliyotida foydalanish va uni tarqatishdir. Innovatsion faoliyat ta'lim muassasalari tomonidan yangilikni o'zlashtirishdan iborat bo'lib, u ta'lim tizimi holatining o'zgarishi va ta'lim tizimining rivojlanishini loyihalashga olib keladi.

Shunday qilib, ta'limni takomillashtirishga innovatsion yondoshuv oliy ta'lim muassasalaridagi o'quv jarayoniga pedagogik innovatsiyalarni kiritish va ulardan foydalanishni anglatadi. Oliy ta'lim muassasalarida boshlang'ich ta'lim o'qituvchisining metodik tayyorgarligini takomillashtirish muammolariga bag'ishlangan ilmiy-metodik izlanishlarni tadqiq qilish asosida quyidagi innovatsion yondoshuvlar aniqlandi: integrativ, faoliyatli, tabaqalashgan va kompg'yuterdan foydalanishni taqozo etuvchi texnologik yondoshuvlar. Quyida ularning qisqacha tafsiflarini keltiramiz:

1. Ta'limda integrativ yondoshuv. Ta'limda integratsion yondoshuvning ahamiyati oshib borayotganligi ta'limda ilmiy bilimlar integratsiyasining salmog'i oshganligi, fanda integratsion jarayonlarning yetakchi o'rinlarini egallab borayotganligi va insonlarda zamonaviy tafakkur va dunyoqarashni shakllantirish muammolari bilan bog'liq holda yuz bermoqda. Fanlarning integratsiyasi, ilmiy bilimlar va tadqiqotlarning insonparvarlashuvi, nazariyalashayotganligi, matematikalashayotganligi, farmollashayotganligi tufayli yuz bermoqda va kuchayib bormoqda. Integratsiya tushunchasi, umumilmiy tushunchadir, uning tahrifi quyidagicha "bu butunga birlashtirish, qandaydir elementlarning birligi, qandaydir elementlarni tiklashdir".

Pedagogik integratsiya tushunchasi bilan quyidagi tushunchalar chambarchas bog'liqligini qayd etish lozim: integratsiyaning yo'nalishi, integratsion jarayonning tarkibi va tuzilishi, integratsiyaning shakllari va ko'rinishlari, darajalari, tamoyillari va integratsiya bosqichlari.

2. Ta'limga faoliyatli yondoshuv V.V.Davqodov, N.F.Talqzina, S.L.Rubinshteyn va boshqalar tomonidan ko'rsatilganki o'quv faoliyati ta'lim mazmunini o'zlashtirish va ta'lim oluvchining rivojlanishi, mahlum bir axborotni o'quvchiga uzatish yo'li bilangina emas, balki uning shaxsiy faol faoliyati jarayonida amalga oshiriladi. Aynan shu holat ta'limga faoliyatli yondoshuvning psixologik asosini tashkil etadi, hamda zamonaviy ta'lim metodlarini ishlab chiqishga katta tahsir ko'rsatib, pedagogik texnologiyalarga fundament vazifasini o'taydi. N.F.Talqzinaning tafsiflashicha o'qishga faoliyatli yondoshuv o'quvchining bilim, ko'nikma va malakalari nisbati haqidagi masalalar va

ularning o'quv faoliyati davomidagi rivojlanish muammosini yangichasiga qo'ydi. Bilim faoliyat davomida olinadi va faqat faoliyat davomida namoyon bo'ladi, ko'nikma va malakalar ortida har doim mahlum tavsifga ega bo'lgan xatti-harakatlar turadi. V.A.Baydak, O.B.Epischeva, G.I.Sarantsev va boshqalarning asoslab ko'rsatishicha faoliyatli yondoshuv pedagogikadagi muhim tamoyil, nazariya va amaliyotning birligini tahminlashga hizmat qiladi.

Faoliyatli yondoshuv nuqtayi nazaridan qaraladigan bo'lsa, o'quvchilar tomonidan bilimlarning va faoliyat usullarining egallanishi axborotni idrok etish, anglab olish, eslab qolish, qo'llash, umumlashtirish va tizimlashtirish jarayonida amalga oshadi.

O'quv faoliyatining asosi komponenti – o'quv vazifasidir. O'quv vazifasi – bu faoliyatning umumlashgan maqsadi bo'lib, o'quvchilar oldiga umumlashgan o'quv topshirig'i ko'rinishida qo'yilgan bo'ladi, uni hal qilib, o'quvchilar muayya bilim va ko'nikmalarni egallaydilar, o'zlarining shaxsiy sifatlarini rivojlantiradi. O'quv topshirig'i predmetli vazifalarning va o'quv maqsadlarining sintezidir. O'quv vazifalarini yechish, o'quv xatti-harakatlari tizimidan hosil bo'lib, ular maqsadga erishishga yo'naltirilgandir. Bunda o'quv xatti-harakatlarining shakllanganlik darajasi turlicha bo'lishi mumkin.

Faoliyatli yondoshuv nafaqat ta'limning protsessual jihatlari bilan balki mazmuni bilan ham bog'liq. SHunday qilib, matematika o'qitishning mazmuniga tahriflar, teoremlar, aksiomalar bilan bir qatorda maxsus o'quv masalalari va ularni yechish bo'yicha o'quv faoliyati usullari ham kirishi kerak.

3. Ta'limga tabaqalashgan yondoshuv. Tabagalashtirish ham integratsiya kabi insoniyat rivojlanish amaliyotida va tarixida muqarrar yo'nalishdir, tabaqalashtirish va integratsiyalashning birligi va o'zaro tahsiri – rivojlanishning umumiy qonunidir. Ixtiyoriy intergatsiya yangi tabaqalashishga zamin yaratadi va aksincha, paydo bo'layotgan tabaqalashish shu joyning o'zida yangi integratsiyaga shart-sharoit yaratadi. Tabagalashtirishning psixologik-pedagogik jihatlari taniqli psixologlar Z.I.Kalmykova, V.A.Krutetskiy, N.A.Menchinskaya va boshqalar, pedagoglar Yu.K.Babanskiy, I.E.Unt va boshqalar, metodist-matematiklar V.A.Gusev, I.M.Smirnova, R.A.Uteeva va boshqalarning ishlarida o'z ifodasini topgan.

Ta'limni tabaqalashtirish tushunchasi quyidagilar bilan bog'liq: tabaqalashtirishning yo'nalishi, tabaqalashtirishning ko'rinishi (birinchi o'rinda ichki va tashqi tabaqalashtirish), shakllari va darajalari. Bunda ta'limning ma'lum darajasiga oliy o'quv yurtidagi ta'limning ma'lum davri to'g'ri keladi. Boshqa tomondan esa kasbiy tayyorgarlik tizimi darajaviy yondoshuv doirasida shakllantirilishi mumkin. Bunda har bir talabaning individual xususiyatlari hisobga olinib, ularning potentsial imkoniyatlaridan foydalanish mumkin.

4. Ta'limga texnologik yondoshuv. M.V.Klarinning ta'riflashicha ta'limga texnologik yondoshuv: 1) rejalashtirilgan ta'lim natijalariga yo'naltirilgan tashhislanuvchi o'quv maqsadlarining qo'yilishi va shakllantirilishi; 2) ta'limning borishini o'quv maqsadlariga mos ravishda tashkil etish; 3) qo'yilgan maqsadlarga erishishga yo'naltirilgan joriy natijalarni baholash va ularni korrektsiyalab borish; 4) ohirgi natijalarni baholash. O'qituvchi faoliyatiga nisbatan bu, o'quv jarayonini (avvalo, darsni) loyihalash usulini (aniq qo'yilgan maqsadlar asosida) egallaganlikni bildiradi.

Ta'kidlash lozimki texnologik yondoshuvni ba'zan uchrab turganidek, an'anaviy ta'limga qarama-qarshi qo'yish mutlaqo noto'g'ri. Texnologik yondoshuv an'anaviy ta'lim asosidagina rivojlanishi mumkin. Agar an'anaviy metodika "nega o'rgatish kerak?", "nimani o'rgatish kerak?" va "qanday o'rgatish kerak?" degan savollarga javob bersa, pedagogik texnologiya yana qo'shimcha "qanday qilib, samarali o'qitish mumkin?" degan savolga javob beradi.

Innovatsion yondashuvlarni amalga oshirishda qo'yiladigan talablar:

Bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchisining metodik tayyorgarligi ta'lim jarayonida uning kelgusi kasbiy faoliyatini shakllantirish doirasida amalga oshirilishi lozim. Metodik tayyorgarlik kasbiy tayyorgarlikning tizim hosil qiluvchi eng asosiy komponentidir. Boshlang'ich ta'lim o'qituvchisining maxsus didaktik faoliyati (matematik va metodik faoliyatni qamrab olgan) kasbiy-pedagogik faoliyatning eng muhim komponenti bo'lib, o'z navbatida u ham muayyan tuzilishga ega. Boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi metodik tayyorgarligining asosiy maqsadi (natijasi) uning integrallashgan metodik-matematik bilim va ko'nikmalarni egallashdan iborat:

1. Elementar matematika va matematika o'qitish metodikasi, masalalar yechish bo'yicha praktikum kurslari, bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish vositasi bo'lmog'i lozim.

2. Pedagogning professionalizmi (mahorati) uning kasbiy faoliyatining darajasi bilan aniqlanadi, shuning uchun bo'lg'usi matematika o'qituvchisini kasbiy tayyorgarligini takomillashtirishning psixologik asosi ta'limga faoliyatli yondoshuvdan iborat bo'lib, bunda o'qituvchi faoliyati va talaba faoliyati ajralgan holda ko'rsatilishi kerak. Faoliyatli xarakter ta'lim maqsadlarini ifoda etishi (talabalarining yaqqol namoyon bo'ladigan xatti-harakatlarida), shuningdek, ta'lim mazmunida va ta'lim jarayonida ifodalanishi lozim. Amalga oshirilayotgan faoliyat kasbiy pedagogik faoliyatning tuzilmasini adekvat ifodalashi zarur.

3. O'qituvchining shakllanishi uning kasbiy darajasining oshishi bilan aniqlanadi, shuning uchun talabalarining metodik tayyorgarligini amalga oshirishda ta'limga tabaqalashgan yondoshuv elementlaridan foydalanish kerak. Ta'lim darajasi esa o'zlashtirish darajasiga mos bo'lishi lozim: *1-daraja* (tushundi, eslab qoldi, qaytarib aytib berdi) – minimal, *2-daraja* (o'zlashtirilganni standart vaziyatda qo'llay oladi) – majburiy, *3-daraja* (o'zlashtirilganni nostandart vaziyatlarda qo'llay oladi) – imkoniyatlar darajasi. Bu darajalar kasbiy faoliyat darajalariga mos keladi: 1-daraja kasbiy savodxonlikni ifodalaydi, 2-daraja kasbiy layoqatlilikni ifodalaydi, 3- va 4-darajalar – ijodiy – kasbiy madaniyatni ifoda etadi (ushbu holda metodik savodxonlik haqida, metodik layoqatlilik va metodik madaniyat haqida gapirish mumkin). Tabaqalashgan yondoshuvni amalga oshirish ta'limning tabaqalashgan maqsadlarini loyihalashda namoyon bo'lishi kerak.

4. Yuqorida keltirilgan talablar o'z mohiyatiga ko'ra ta'limga texnologik yondoshuv talablarini ifodalaydi. Agar ta'limga tanlangan yondoshuv quyidagi shartlarni qanoatlantirsa:

- tabaqalashgan maqsadlarni loyihalash, talabaning xatti-harakatlarini ifoda etuvchi: talaba... biladi, talaba... tushunadi, talaba... bajara oladi kabilar bilan ularning tashhislanuvchanligini tahminlasa;

- ta'lim mazmunini darajalarga ko'ra tabaqalashgan, qo'yilgan maqsadlarga erishishga yo'naltirilgan, matematik va o'quv metodik faoliyatga mos o'quv vazifalari orqali ifodalansa;

- o'quv mashg'ulotlarining turlicha tashkiliy shakllari: muayyan pedagogik texnologiyalarga mos ravishda frantal, guruhli, jamoaviy va individual faoliyat shakllarining birikmasidan foydalanilgan bo'lsa;

- bilim va faoliyat usullarining egallanganligini uchta ko'rinishda nazorat qilish: kiruvchi nazorat – talabalarining ishga tay yorgarlik darajasi haqidagi axborotni aniqlash va zarurat bo'lsa bu darajani korrektsiyalash mumkin bo'lsa; joriy nazorat va har bir mavzu o'rganilgandan keyingi korrektsiya; yakuniy nazorat, kutilayotgan natijani egallanganlik darajasini baholash mumkin bo'lsa;

- pedagogik texnologiyalarga xos bo'lgan bilimlarning va faoliyat usullarining egallanganlik darajasini baholash uchun testlar va turli darajadagi nazorat ishlaridan foydalanilsa.

5. Bo'lg'usi boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining metodik tayyorgarligini ta'limga innovatsion yondoshuvlar asosida takomillashtirish uchun quyidagilar zarur:

- ta'lim maqsadlari integrallashgan yahni, matematik va metodik bilim va ko'nikmalarning shakllanganligini qamrab olgan bo'lishi;

- faoliyat shakllarida (o'quvchilarni xatti-harakatlari orqali) va egallaganlik darajasiga ko'ra tabaqalashgan bo'lishi;

- ta'lim mazmunining integrallashgan bo'lishi yahni, matematik va metodik materialni (elementar matematika, matematika o'qitish metodikasi va masalaar yechish bo'yicha praktikum) qamrab olib, faoliyatli shaklda (tabaqalashgan o'quv topshiriqlari ko'rinishida) taqdim etilishi;

- ta'lim jarayonini tashkil qilishga integrallashgan yondoshuvni qo'llash (integrallashgan mashg'ulotlar), talabalarining turlicha tabaqalashgan o'quv shakllaridan foydalana olish, boshqa vositalar qatori kompg'yuterdan foydalanishni, tabaqalashgan nazorat va tabaqalashgan holda ta'lim natijalarini baholashni;

- ta'limga texnologik yondoshuvni faoliyatli va tabaqalashgan yondoshuvlarning qo'shilmasi kabi amalga oshirishlari zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Bespalg'ko V.P. Slagaemqe pedagogicheskoy texnologii. -M.: Pedagogika, 1989.- 191 s.
2. Episheva O.B. Deyatelg'nostnqy podxod kak teoreticheskaya osnova proektirovaniya metodicheskoy sistemq obucheniya matematike. Diss....d- ra ped. nauk. M, 1999.-410 s.
3. J.Hasanboev, X.To'raqulov, M.Haydarov, O.Hasanboeva, N.Usmanov Pedagogika fanidan izohli lug'at. Toshkent.: "Fan va texnologiyalar Markazining bosmaxonasi", 2009. – 671 b.
4. Eshpo'latov N.O., Raximov I.Ya. Bo'lajak matematika o'qituvchilarining metodik tayyorgarligini shakillantirish. Metodik qo'llanma. Toshkent: OOO "Arnaprint", 2009. -135 s.

ФИО автора: Ergasheva Bakhora Bakhtiyorovna

Master's degree student of

Samarkand state institute of foreign languages

Название публикации: «USE OF WORDS AND PHRASES RELATED TO THE NORMS OF ETIQUETTE IN THE STUDIED FOREIGN LANGUAGES»

Annotation. Most people speak foreign languages in order to communicate, and being able to speak and understand them is the primary factor. In the early stages of teaching any foreign language, teachers teach the language etiquette of the language being studied in order to better understand and appreciate aspects of the culture, which makes it more convenient for the language learner. This article is about the importance of language etiquette and culture in teaching FL.

Keywords: language etiquette, foreign languages, language teaching, culture, politeness.

Learning foreign languages at any level is characterized by the interaction of many factors such as mother tongue, culture, level of education, psychological factors, and so on. One of the most difficult tasks for a teacher is to develop socio-cultural concepts in foreign language teaching. The analysis shows that many Uzbeks speak not only their native language but also other Uzbek languages and English (German, French, etc.), which is the official language. According to the newspaper, one of the reasons that makes it difficult to teach Uzbek as a foreign language, as well as foreign languages, is the social and cultural differences and wide geographical distance between Uzbekistan and ESC (English speaking country).

Modern technology and globalization have opened the way to the world. Today, it is possible to be in any country in a matter of minutes and chat with others in other countries using media such as the Internet, wireless, landline phones and mobile phones. It is also true that it is possible to travel from one country to another in a matter of hours. All of this has helped to change the main goals of language learning. In the 19th century, the main goal of language learning was to know how to read and write

and to understand written forms. Now, on the contrary, people are learning foreign languages to communicate - to speak and understand .¹¹⁵

The American Council on Foreign Language Teaching ¹¹⁶ stated in its standards that communication for learning a foreign language is the foundation of learning a second language, which today is the basis for teaching and learning a foreign language. There are methods and conditions, and individual or group forms of teaching with or without a teacher have now been created. Regardless of the method used in the teaching and learning process, a second language should be included, the cultural aspect of the language and the study of the cultures that use the language should be introduced so that students can understand that there are different people, languages and cultures in the world. You can also better evaluate these differences. In addition, culture teaching should be introduced from the outset because “elementary foreign language students want to feel, touch, smell and see foreign peoples and do not want to hear their language” .¹¹⁷

Culture in Foreign Language Teaching Culture and communication culture have been practiced in different ways by different people. According to Richenkova, culture can be described as “a qualitative trait that allows people to move from their unusual biological nature to the other - to give preference to social nature”. Richenkova therefore draws a parallel between natural and learned behaviors. In the definition of Thanasoulas ¹¹⁸, the emphasis is on inheritance. He emphasizes that “culture is our social heritage, unlike our organic heritage. It regulates our lives at every step.

The American Council on Foreign Language Teaching ¹¹⁹ described the method of teaching and learning a foreign language as follows. "Knowing how, when and why

1. ¹¹⁵ LESSARD-CLOUSTON, M. (1997): Towards an Understanding of Culture in L2/FL

¹¹⁶ American Council on the Teaching of Foreign Languages (1996): Standards for foreign language learning: Preparing for the 21st Century. pp. 99-105.

2. ¹¹⁷ BYRAM, M. & MORGAN, C. et al. (1994): Teaching and Learning Language and Culture. Multilingual Matters Ltd., Clevedon, UK.

¹¹⁸ BYRAM, M. & MORGAN, C. et al. (1994): Teaching and Learning Language and Culture. Multilingual Matters Ltd., Clevedon, UK.

¹¹⁹ American Council on the Teaching of Foreign Languages (1996): Standards for foreign language learning: Preparing for the 21st Century. pp. 99-105.

to say what to whom." This means that not only the grammar of a language - how - and its vocabulary is important not only in the process of teaching and learning, but also the culture, the way of communication, the rules of etiquette, why, who - should be included as well. So, while grammar and vocabulary are important means of communication, it is the ultimate goal of today's foreign language class to acquire the ability to communicate meaningfully and appropriately with other foreign language users.

Those who study foreign languages in Uzbekistan should be aware of the socio-cultural rules and requirements of the language being studied. They need to know how to use meta communication tools and how these tools can affect communication. Without this awareness, students will not be able to communicate in a foreign language as expected. Culture and communication are inseparable. In communication, culture speaks, decides who is with whom, what and how to talk. It also helps to determine how people encode messages, their meanings for messages, and the conditions and conditions under which different messages can be sent or not sent, differentiated or interpreted. Culture is, of course, the basis of communication.

It is clear that verbal communication is different for different cultures. But there are different non-verbal communication signs that have opposite meanings in different cultures. Most of us know that in most parts of Europe, if someone bows their head, it means that the person wants to convey the opposite meaning: "Yes". But the same nod means "No" in Bulgaria. A similar thing can be seen in the example of gestures in Uzbekistan and ESC (English speaking country) or Hungary. In Europe, wavy gestation means "goodbye", while in Uzbekistan, on the contrary, it means "come". This really proves that foreign language teaching should have components of cultural teaching, because without culture there can be no communication. The cultural aspect of language teaching The view that the culture of the nation in which the language is studied should also be studied in the teaching of foreign languages is not new. Politzer has this to say: "If we are teaching language and culture not together, but only the first, then we are simply teaching them meaningless characters."

It is not possible to teach or learn a foreign language without the culture of the speakers of that language. However, it should be noted that “teaching culture” does not only mean informing about the culture of the speakers of the language being studied. It is also very important, but the goal is not enough to appreciate the language. Henriksen suggests three areas that can help increase students’ communicative potential:

- 1) normal behavior in general situations;
- 2) methods of interaction of language and social variables;
- 3) cultural meanings of words.

These areas can be used to develop students’ cultural competencies. Since all human behavior is culturally based, foreign language teachers and learners need to pay attention to language learning needs along with the culture of the native speakers. Such needs should combine the four skills of language teaching. As we noted in Kramsch¹²⁰, teaching culture is not the fifth skill in the process of teaching and learning a language other than speaking, listening, reading, and writing, but culture is part of these four abilities.

Teachers can use different methods of teaching culture. These methods depend on the age and level of knowledge of the students. For young students of any skill level, songs, pictures, cartoons, or “things” used in the target culture can be used. For others, teachers may use songs and cultural items for beginners and high-quality films¹²¹. At any level and for all age groups, teachers can use specific texts or narratives that have cultural information about the target language in the target language.

A code of ethics is a code of conduct that limits assumptions about social behavior in accordance with modern customary norms within a society, social class, or group.

1. ¹²⁰ American Council on the Teaching of Foreign Languages (1996): Standards for foreign language learning: Preparing for the 21st Century. pp. 99-105.

1. ¹²¹ American Council on the Teaching of Foreign Languages (1996): Standards for foreign language learning: Preparing for the 21st Century. pp. 99-105.

Every culture has its own set of ethical requirements. These rules of etiquette are accepted and used by the public so that every child is familiar with the rules of etiquette. Like culture, rules of etiquette are strict, but sometimes change in a way that is acceptable to members of society. The challenge facing a foreign language teacher is to establish communication between cultures. To this end, the development of socio-cultural competence in the teaching and learning process leads to students interpreting verbal and non-verbal aspects of a particular cultural environment, such as rules of etiquette. Achieving this goal is not an easy task. While other aspects of language, such as vocabulary, grammar, literature, or the history of the country where the language is taught, can be derived from books, according to the rules of etiquette, nuances in people's behavior stem primarily from childhood. Although ethical norms are "rigid," they can change in response to social change. That's why community members are going through a "life study" experience.

In short, if students do not understand the etiquette of the language to be translated, they may pose a problem for themselves, and if the "translator" is not familiar with the etiquette required of which languages and from which languages, simple translation is also a problem. can survive. Speech (or language) etiquette is an accepted set of forms, commands, signs, and situational requirements for the expression of words. Language etiquette refers to words and phrases used to greet, ask permission, ask for something, address someone, give the correct intonation to express politeness, and so on. Understanding and explaining is the main goal and reason for teaching. In order to communicate with representatives of other cultures, it is necessary to speak a foreign language as a means of communication in accordance with the norms of foreign culture. To do this, one must observe very well the various forms of verbal and nonverbal communication. Regular use of language etiquette in speech is perceived as a desire to violate or insult the etiquette of speech or as bad behavior. As noted above, the rules of etiquette and language etiquette are rigid but constantly changing as part of the culture.

Language or speech etiquette is a holofrastic system. Elements of this system can usually be implemented at different language levels. At the lexical level, these are

forms of addresses such as phrases, special words and phrases, thank you, sorry, see you, sir, etc., and at the morphological level of question forms, imperative forms can be used to express politeness like Could.

"Give me your pen, please."

- - Please give me your pen.

Also, in many languages, such as Uzbek or and in address forms, the plural can be used instead of the singular.

For language teachers, students' communication skills are very important. In foreign language classes, students are required to communicate. Just as we have different cultures in the world, we also have people with different socio-cultural and psychological backgrounds, different temperaments or behaviors, people's behaviors, and different religions and beliefs. Therefore, teachers need to know and understand what the reactions of their students in different cultural groups might be, otherwise they will not be effective teachers.

It is important to accept all of these human characteristics in order to test students' knowledge. If a teacher's communication skills are high, they can be achieved.

Conclusion As shown, the culture of teaching as part of foreign language teaching is very important and the dynamic nature of the culture should not be lost in the process. The natural culture of students in the classrooms and their cultural differences should be recognized and respected by teachers. This will help all participants learn a foreign language and its culture.

If the socio-cultural competence of the learner is well formed and developed in the process of language teaching, it can be almost equated with native speakers in terms of culture. At the same time, it should be noted that even if the rules of cultural etiquette are strict, the norms are constantly changing. Finally, the main purpose of teaching and learning foreign languages is to communicate, understand and comprehend. Teaching the rules of culture and language etiquette plays a big role in achieving these goals.

References

1. LESSARD-CLOUSTON, M. (1997): Towards an Understanding of Culture in L2/FL
2. BYRAM, M. & MORGAN, C. et al. (1994): Teaching and Learning Language and Culture. Multilingual Matters Ltd., Clevedon, UK.
3. AGYEKUM, K. (2005): The Pragmatics of Request in Akan Communication. Legon Journal of Humanities, Vol. XVI, pp. 1-26.
4. American Council on the Teaching of Foreign Languages (1996): Standards for foreign language learning: Preparing for the 21st Century. pp. 99-105.

ФИО автора: Низамова Нигора Турсунхуджаевна

Город Андижан 4 школа.

Название публикации: «ЭФФЕКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ»

Аннотация: в статье представлены группы и примеры конкретных методов работы обучения в начальных классах. Также проведено исследование, с помощью которого мы выявили самые эффективные способы работы.

Ключевые слова: методы обучения, Словесные, Дискуссия, обсуждение вопроса.

"Какой метод обучения лучше использовать в начальной школе?". Изучив педагогическую литературу по теме данного вопроса, получили следующую информацию:

Существенной составляющей педагогических технологий являются методы обучения - способы упорядоченной взаимосвязанной деятельности преподавателя и учащихся. В педагогической литературе нет единого мнения относительно роли и определения понятия "метод обучения". Так, Ю.К. Бабанский считает, что "методом обучения называют способ упорядоченной взаимосвязанной деятельности преподавателя и обучаемых, направленной на решение задач образования". Т.А. Ильина понимает под методом обучения "способ организации познавательной деятельности учащихся".

Методы обучения (от др.– греч. μέθοδος – путь) – процесс взаимодействия между учителем и учениками, в результате которого происходит передача и усвоение знаний, умений и навыков.

Методы классифицируются по источнику передачи:

Словесные

Практические

Наглядные

Некоторые современные источники по педагогике отдельно выделяют такие методы обучения, как работа с книгой и видеометоды. Рассмотрим подробнее общепринятые.

Словесные – это методы обучения, предполагающие монологическое одностороннее воздействие на учащихся. Существуют следующие виды устного изложения: рассказ, инструктирование, лекцию, объяснение, беседу, дискуссию, а также самостоятельную работу с учебником.

В отличие от рассказа и лекции (монологические методы), беседа и дискуссия (активные методы) подразумевают включение учащихся в обсуждение материала, что развивает их интерес к познавательному процессу. Кроме того, дискуссия учит прислушиваться к чужому мнению и объективно оценивать значение различных точек зрения. Работа с печатными материалами нацелена на развитие у учащихся внимания, памяти и логического мышления. Также работа с учебником помогает лучше запомнить пройденный материал.

Рассказ – вид устного изложения учебного материала педагогом или учащимися, при использовании которого внимание акцентируется на конкретных фактах. Ведущая функция рассказа – обучающая, сопутствующие функции – развивающая, воспитывающая, побудительная и контрольно–коррекционная.

Объяснение учителя или учащихся – вид устного изложения материала, обеспечивающий выявление сущности изучаемого события или явления. В процессе объяснения происходит обучение учащихся формально логическому и диалектическому мышлению, умению аргументировать и доказывать свое мнение.

Инструктирование – вид устного изложения материала, предполагающий постановку и четкое достижение задач в ходе обучения, используемый для организации деятельности учащихся в процессе занятия. Инструктирование используется тогда, когда преподавателю необходимо направить учебную деятельность школьников в определенное русло.

Лекция – вид устного изложения учебного материала и обучающего взаимодействия педагога с учащимися, который предполагает использование в разнообразных пропорциях изложения фактов и краткого вспомогательного диалога. Лекция активизирует познавательную деятельность обучающихся, будит их мысль, приводит к размышлениям над проблемами изучаемой дисциплины, к поискам ответов на возникшие вопросы.

Дискуссия - обсуждение вопроса, проблемы; разновидность спора, направленного на достижение истины и использующего только корректные приёмы ведения спора.

Беседа – это педагогический метод и одновременно форма организации педагогического процесса. Сущность беседы состоит в организации диалога между педагогом и учащимся, между самими учащимися.

Практические – это методы, применяемые в обучении для познания реальности, формирования умений и навыков, углубления знаний. Существуют следующие практические методы: упражнения, лабораторные работы, практические работы, игры.

Упражнения – целенаправленное, планомерное и циклическое выполнение действий, целью которого считается овладение этими действиями или улучшение их качества.

Лабораторные работы – это проведение учащимися по заданию учителя опытов с внедрением устройств, применением инструментов и прочих технических устройств, то есть это исследование учащимися некоторых явлений при помощи специального оборудования. Лабораторные работы могут проводиться в иллюстративном, либо исследовательском плане.

Практические работы – метод по своей структуре имеет много общего с лабораторным методом, однако отличается от него тем, что учащиеся используют на практике те знания, которыми они уже обладают. Таким образом, на первый план выдвигается умение применять на практике теоретические знания.

Игры – познавательные игры создают такие ситуации, которые в полной мере моделируют окружающую действительность. Основная цель учащихся при этом – найти из такой ситуации выход. Это содействует стимулированию познавательного процесса.

Наглядные – методы обучения, которые заключаются в наглядно–чувственном ознакомлении учащихся с предметным миром, процессами и явлениями в естественной для них форме или же в символьном отражении с помощью разнообразных изображений, репродукций, схем и так далее. В эту группу входят: наблюдение, иллюстрирование и демонстрация.

Наглядные средства тесно связаны с чувственным восприятием материала, благодаря чему усвоение информации происходит в более доступной для понимания форме и надежно закрепляется в памяти учащихся.

Наблюдение – представляет собой достаточно затратный, в плане прилагаемых усилий, познавательный процесс в виде длительного, целенаправленного восприятия предметов и явлений действительности. Данный метод является необходимым элементом в процессе формирования у учащихся точных представлений, выступающих в качестве основы для обобщений. Иллюстрирование – метод обучения, применяемый в педагогике, чтобы показать учащимся разнообразные предметы, объекты и явления в естественной форме. Также возможно ознакомление детей с изображениями все тех же предметов и явлений.

Демонстрация – обычно основывается на представлении устройств, различного оборудования, опытов, кинофильмов, диафильмов, магнитофонов или же компьютерных программ. Цель их использования заключается в формировании интереса или же познавательной мотивации у учеников, для создания проблемной ситуации, а также ознакомления с новой для них информацией.

Обобщив информацию, стало понятно, что словесные, практические и наглядные методы в процессе обучения выполняют несколько функций:

Обучающую.

Развивающую.

Воспитывающую.

Мотивационную.

Контрольно–коррекционную.

У каждого метода свое распределение функций (например, у лекции мало выражена контрольная функция, но более выражены – развивающая и обучающая). Интенсивность одних методов ослабевает, а других возрастает при переходе от младших к старшим классам.

Выбор методов не произволен, его определяют следующие факторы:

Цели и задачи обучения.

Содержание и методы определенной науки и темы.

Принципы обучения и позиция педагога.

Учебные возможности учеников.

Время.

Внешние условия.

Возможности учителей.

Таким образом, в ходе нашего исследования мы пришли к выводу, что ни один из методов не является универсальным. Хороших результатов обучения можно достигнуть при использовании многих методов. Эффективное педагогическое взаимодействие возможно лишь при разумном сочетании нескольких, не противоречащих методов обучения.

Для того, чтобы доказать или опровергнуть свою гипотезу, мы провели опрос среди 30 преподавателей, задав им один вопрос: "Какой метод обучения вы считаете самым эффективным?"

В ходе опроса были получены разнообразные ответы. Многие преподаватели затруднились назвать конкретный метод.

Самая популярная по количеству ответов стала группа практических методов, ее выбрали 50% преподавателей. Некоторые педагоги отметили, что данная группа сложна в организации, поскольку учителю необходимо заранее подготовить материалы и распланировать ход занятия.

22% преподавателей выбрали проблемный метод, так как он позволяет активировать мыслительные процессы учащихся и побудить их к активному поиску решения.

Комбинированный метод обучения выбрали 18% педагогов, так как попытки объединить в рамках одного методического направления компоненты, присущие разным группам методов, не во всем оказались успешными и вызвали критические замечания.

Наименьшее количество преподавателей выбрали кейс-метод, только 10% специалистов озвучили его при опросе.

Таким образом, наша гипотеза о том, что не существует самого эффективного метода обучения оказалась верна. Для успешной педагогической деятельности необходимо использовать методы из каждой группы.

Список литературы:

1. Маслова М.В. Принципы обучения русскому языку в начальной школе: проблема преемственности // Начальная школа, 2018. № 3.
2. Соловьёва Т.А. Психолого-дидактические основания развития смысловой памяти у младших школьников образовательной деятельности // Начальная школа, 2018. № 9.
3. Трегубова Н.Н. Конвергенция методов — педагогический ресурс современной начальной школы // Начальная школа, 2016. № 7.

ФИО автора: Олтмишева Муслима Музаффаржон кизи

студентка 2 курса направления русского языка

и литературы (в других языковых группах)

филологического факультета АГУ

Название публикации: «УЗБЕКСКИЙ НАРОДНЫЙ ЭПОС: ДАСТАНЫ»

Включающий как поэтические, так и прозаические элементы (последние – это, как правило, рифмованная или ритмизированная проза), дастан в современном словоупотреблении оказался равнозначен поэме. В действительности это не совсем так. На стадии становления и развития не только фольклора, но и письменной литературы понятие «дастан» было куда шире нынешнего понятия «поэма», ибо дастан служил, так сказать, эпическим «жанром за все»: именно в его недрах возникли и развивались почти все повествовательные жанры.

Само слово «дастан» употреблялось в значении «повесть», «рассказ», «приключение», «характеристика», «хвала». Отсюда тематическое и жанровое разнообразие поздних дастанов: героические, авантурные, сказочные, любовные и т. д.

Однако изначально дастан был произведением, в основу которого ложилось предание о подвигах народных героев, так или иначе изменивших положение, жизнь своего племени или народа; о существенных событиях народной жизни, чаще всего войнах и сражениях, связанных со становлением самостоятельности или государственности народа, защитой или завоеванием земли, ставшей для него привычным пространством Родины. Сами герои и события могли быть поэтическими, легендарными или теми и другими.

Дастан рассчитан не просто на устное исполнение. Он - почти в равной мере - произведение поэтическое, и музыкальное. Его не читают - его поют. Поют в сопровождении домбры, и все ритмическое, строфическое построение, вся художественная композиция, все образные средства рассчитаны на это удвоенное, утроенное восприятие слушателей.

Слово, стих, текст несут основной смысловой и художественный груз того громадного каравана поэтических картин, каким является эпическое повествование. И пусть такие характерные особенности фольклорного текста, как долгие перечисления, частые рефрены, повторы целых стихотворных блоков или кочующие по строчкам так называемые постоянные эпитеты, сравнения, гиперболы, устойчивые синтаксические конструкции, - много естественнее, эмоциональней звучат в музыкальном исполнении, сплавленные с мелодией, все же своей художественной функции они не утрачивают и в тексте как таковом.

Собственно поэтическая часть (это обычно семи-восемьюголовой стих или одиннадцатисложник), составляющая основную текстовую «массу» дастана, как правило, передает монологи или диалоги героев, батальные панорамы, описания природы, сопровождающие рассказы о путешествиях или подчеркивающие настроения героев, картины богатырских схваток; куски прозаические, носящие характер больших или меньших по объему вставок, исполненные ритмической или рифмованной прозой («садж»), посвящены обычно портретам героев, их внутренним монологам, а иногда в детализированном или упрощенном виде повторяют – с важными вариациями, конечно, – только что исполненный поэтический кусок.

Существует следующая классификация узбекского народного эпоса. Это, прежде всего, собственно героические дастаны («Алпамыш», «Ядгар»), чье возникновение и, так сказать, эпическая плоть тесно связаны с патриархально-родовыми отношениями, с жизнью, бытом, нравами узбекских племен, которые в далеком прошлом вели кочевую или полукочевую жизнь. Эти дастаны созданы, по-видимому, на последних этапах существования патриархально-родовых отношений или в период раннего феодализма, когда происходило постепенное оседание племен на определенных территориях, консолидация в народность. Этот процесс, зарождение форм ранней государственности сопровождалась мужественной борьбой союза племен с внешними врагами за свою независимость и давали богатейший материал для

героических дастанов. В ходе этих схваток и войн, новообразований и слияний, поселений, передвижений и возник эпос, «наиболее важным, решающим признаком» которого «является героический характер его содержания».

Образы героев и совершаемые ими подвиги превышают масштабы естественного и в этом смысле чудесны, но не сверхъестественны: отсутствует романтическая фантастика, основанная на творческой игре фантазии и субъективном вымысле певца. Чудесное присутствует в старинном героическом эпосе, как элемент реальных народных верований, как мифология. Или как совокупность бытовых суеверий, объясняющих явления природы и человеческой жизни с точки зрения мифологического или магического мышления.

Узбекский народный дастан прошел длительный путь исторического развития. Эпоха становления древнего тюркского эпоса где-то граничит с эпохой саков и массагетов. Эпические произведения тюркского фольклора, предшествующие «Алпамышу», вполне могли соседствовать и даже сосуществовать во времени с теми эпическими глыбами, от которых сегодня остались лишь осколки, — с «Томарис» и «Шираком», «Сиявушем», «Зариандром и Одатидой», «Искандером» да и со всем тем, что сегодня рассматривается как тюркское и персидское или общее персидско-тюркское наследие.

Литература:

1. Джалолов, Г. Узбекский народный сказочный эпос. — Т.: Фан, 1980.
2. Имамов, К. К вопросу об интерпретации идеального героя в сказках и дастанах / Пулкан шоир. — Т.: Фан, 1976.
3. Имамов, К. Сказочные мотивы в дастанах / Фозил шоир. — Т.: Фан, 1973.

ФИО авторов: Федотов Сергей Александрович
ученик, Филиал муниципального автономного
учреждения дополнительного образования
«Центр дополнительного образования» г. Мирный
муниципального образования «Мирнинский район»
Республики Саха (Якутия) в п. Чернышевский,
Россия, п. Чернышевский

Жерготова Мария Сергеевна
педагог дополнительного образования
Филиал муниципального автономного
учреждения дополнительного образования
«Центр дополнительного образования» г. Мирный
муниципального образования «Мирнинский район»
Республики Саха (Якутия) в п. Чернышевский,
Россия, п. Чернышевский

Название публикации: «ИССЛЕДОВАНИЕ СОСТАВА И СВОЙСТВ
РАЗЛИЧНЫХ МАРОК ЗУБНЫХ ПАСТ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА ЗДОРОВЬЕ
ЧЕЛОВЕКА»

Одной из наиболее эффективных и вместе с тем наиболее простых мер профилактики заболеваний зубов является очистка. Эту задачу гигиены ротовой полости выполняет зубная паста. Состав зубных паст обуславливает их свойства и действие на зубы человека, поэтому очень важно подобрать для себя именно ту пасту, которая поможет заниматься профилактикой заболеваний ротовой полости или будет выполнять лечебный эффект.

Для исследования мы отобрали 7 видов зубных паст: Blend-a-med, Colgate, SENSODYN, Protect, Промис, Пародонтол и LACALUT KIDS.

В состав исследуемых зубных паст присутствуют разновидности фтора. Это очень хорошо, так как фтор укрепляет зубы и уменьшает риск возникновения

кариеса. В пастах «Protect» и «Промис» содержится также кальций. В «Protect»-е, он содержится аж в 3-х видах. Этот элемент также необходим для укрепления эмали. А вот в состав «Пародонтола» входит такое опасное вещество, как натрия лаурилсульфат. Это дешевое моющее средство, полученное из кокосового масла путем химического синтеза, широко используемое косметических очистителях, шампунях.

Для определения внешнего вида и цвета зубных паст мы выдавили небольшое количество зубной пасты на предметное стекло и сравнили.

Рис. 1. Определение внешнего вида и цвета зубной пасты

По техническим требованиям ГОСТ, внешний вид зубной пасты должен быть однородным. Пасты «Blend-a-med», «Colgate» и «Пародонтол» характеризуются неоднородностью массы, что не соответствует по техническим требованиям ГОСТ. Все образцы имеют ментоловый запах и вкус, именно он придает дыханию свежесть. Поэтому его обязательно включают в состав продуктов для чистки зубов. Но нужно помнить, что его избыток может негативно сказаться на состоянии сердечно-сосудистой системы.

Безопасность зубных паст зависит от содержания щелочи. Все эти показатели определяют воздействие на полость рта. Эффективным считаются показатели pH

в пределах 6.0-8.0 ед. По ГОСТу допускается водородный показатель в пределах 7.0-10.3 ед.

Рис. 2. Лабораторный комплекс SenseDisc

Для получения результатов водородного показателя рН мы поместили небольшое количество зубной пасты в стаканчик и развели водой. Водородный показатель растворов измерили с помощью лабораторного комплекса SenseDisc.

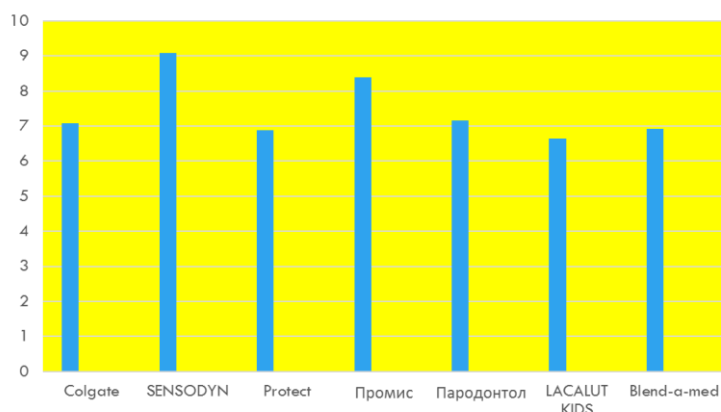

Рис. 3. Результаты водородного показателя

Анализируя результаты эксперимента можно сделать вывод, что все зубные пасты имеют допустимое значение водородного показателя рН. Максимальное значение имеет зубная паста «SENSODYN» - 9,08 единиц, наименьшее – «LACALUT KIDS» - 6,65 единиц.

Измерение пенообразования проводили в банках. 3 см зубной пасты растворили в 50 миллилитров воды, встряхнули 5 раз и отмерили способность к пенообразованию.

Рис. 4. Измерение пенообразования

Раньше считалось, что для обеспечения качественной очистки зубная паста должна сильно пениться. Пенящиеся вещества способствуют лучшему растворению и вымыванию зубного налета и пищевых остатков. Но нужно знать, что кроме грязи могут вымываться и полезные добавки самой зубной пасты (эфирные масла, экстракты растений). По нашим результатам, наибольшим пенообразованием обладает паста «Colgate» - 4,4 см. Наименьшая пена образовалась у LACALUT KIDS – 1,0 см.

Для того чтобы определить, как влияет зубная паста на прочность зубов, провели следующий эксперимент.

Рис. 5. Изучение влияние зубной пасты на прочность зубов

Взяли 7 сырых куриных яиц (потому что, яичная скорлупа, как и зубная эмаль, состоит из кальция), 9% раствор уксусной кислоты, 7 банок, зубную щётку, маркер, зубные пасты. Яйца при помощи маркера поделили на две части. Одну часть у каждого яйца обмазали зубной пастой, а другую оставили чистой. В стаканчики налили 9% раствор уксусной кислоты и поместили туда яйца. Прочность проверили на следующий день, через сутки.

Рис. 6. Результаты влияния зубной пасты на прочность зубов

Наилучшую защиту проявили пасты «SENSODYN», и «Protect» - даже по истечении одних суток заметных изменений толщины скорлупы не наблюдалось, что говорит о неоспоримом преимуществе этих паст в вопросе защиты от воздействия кислой среды. Наиболее подвержены разрушению оказались вместе с необработанным образцом, зубные пасты «Промис», «Пародонтол» и «LACALUT KIDS».

Таким образом, по результатам исследования, самые лучшие результаты, и которые отвечают по всем требованиям, показали зубные пасты фирмы «Protect» и «SENSODYN». Мы всем советуем пользоваться зубными пастами этой фирмы. Самый худший результат показала зубная паста «Пародонтол», который категорически не рекомендуем покупать.

ФИО авторов: Норкул Раббонаевич Аслонов (соискатель),
Мухамедова Нафиса Баходировна (старший преподаватель)
Ташкентский государственный транспортный университет
Кафедра «Инжиниринг технологических машин»

Название публикации: «ФИЗИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ ПРОЦЕССА
РАЗРАВНИВАНИЯ ТВЕРДЫХ БЫТОВЫХ ОТХОДОВ ОТВАЛОМ
БУЛЬДОЗЕРА»

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы физического моделирования процессов утилизации твердых отходов с использованием бульдозерных отвалов. Для формирования критериальных уравнений использовались реологическая модель процесса и метод анализа измерений. Учитывая особенности процесса, были определены коэффициенты масштабирования. Модель определяет рациональные параметры бульдозера истинного размера с умножением результатов, полученных непосредственно на коэффициент масштабирования.

Abstract. The article addresses the issues of physical modeling of solid waste disposal processes using bulldozer blades. For the formation of criterion equations, a rheological model of the process and the method of measurement analysis were used. Given the peculiarities of the process, scaling coefficients were determined. The model determines the rational parameters of a true size bulldozer with multiplication of the results obtained directly into the scaling coefficient.

Ключевые слова: Физическое моделирование, твердые бытовые отходы, бульдозер, критерии, подобия, анализ размерностей, физическая модель.

Keywords: Physical modeling, municipal solid waste, bulldozer, criteria, similarities, dimensional analysis, physical model.

Введение

Охрана окружающей среды и рациональное использование природных ресурсов в условиях быстрого развития промышленности транспорта, сельского

хозяйства и строительства, а также вовлечение в эксплуатацию все большего количества естественных ресурсов является одной из важнейших экономических и социальных задач.

Важной составной частью этой проблемы является, санитарная очистка территорий городов и населенных пунктов, а также санитарно-земляная засыпка твердых бытовых отходов (ТБО) на полигонах, обеспечивающая благоприятную жизненную среду и охрану здоровья населения [1, 2, 3].

Вопрос технического состояние парка специализированных машин а также эффективное её использования является очень актуальным.

Решение по управлению ТБО должны быть финансово устойчивыми, технически осуществимы, социально, юридически приемлемыми и экологически чистыми [4].

Любое решение по управлению ТБО не предусматривает смешанного сбора отходов, но к сожалению в таком регионе как Узбекистан до сих пор практикуется этот способ сбора, транспортировки и захоронения отходов.

Осознав безвыходность ситуации по управлению ТБО принята Постановления Президента Республики Узбекистан Ш. Мирзияева от 17 апреля 2019 г под номером №4291 «Об утверждении стратегии по обращению с твердыми бытовыми отходами в Республике Узбекистан на период 2019-2028 годов» в котором четко указаны 1 этапы реализации данной сбор отходов [5].

Кроме того, приведен план-мероприятий по совершенствованию полигонов для захоронения ТБО и механизмы её реализации. В частности указаны источники средств по финансированию проектов направленных на приведение полигонов по захоронению ТБО к международным нормам.

В процессе захоронения ТБО на полигонах используются различные виды транспортно-технологических машин но главной машиной является компактор. Во многом от правильно обоснованного определения и выбора конструкторско-технологических параметров компактора зависит качество проводимых работ по захоронению ТБО.

Экспериментальная часть

Основой создания эффективных и экономичных транспортно-технологических машин является решение вопроса снижения удельной энергоемкости процесса

разравнивания ТБО. В этом случае особый интерес представляют вопросы совершенствования рабочего оборудования, выбора рациональных параметров отвальных рабочих органов, то есть, таких геометрических параметров при которых достигается наименьшая удельная энергоемкость процесса при наибольшем объеме призмы волочения.

Изменение свойств компонентов ТБО в широких пределах, а также их существенная неоднородность не позволяет разрабатывать четкой математической, описывающей процесс разравнивания.

Сколько угодно малые допущения, касающиеся свойств отходов, приводят к недопустимым погрешностям.

Следовательно вопросы определения и обоснования основных конструкторско-технологических параметров целесообразно проводить методами физического и физико - математического моделирования, позволяющие вести эксперименты на маломасштабных объектах техники.

Проведение экспериментов на физических моделях существенно уменьшают затраты связанные с проведением, а также с обработкой экспериментальных данных. Кроме того, эти методы не заменимы, когда для формирования математической модели процесса требуется получение исходной информации [6,7].

Исходную информацию для разработки критериев подобия получим на основании анализа уравнений напряженного состояния среды и законов механики.

ТБО представим в виде упругопластической среды но с учетом сил инерции составляющих отходов.

Наглядное представление о характере изменения напряжений и деформаций определяющих её физико-механических свойств при механическом воздействии дают реологические модели. Рассмотрим реологическую модель процесса разравнивания ТБО отвалом бульдозера [8].

Реологический эквивалент процесса взаимодействия отвала бульдозера со средой показан на рисунке

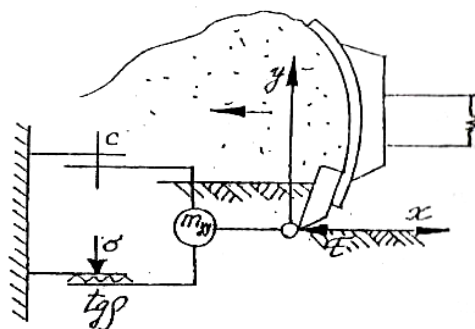

Рис.1. Схема процесса разравнивания составляющих твердых бытовых отходов и реологический эквивалент процесса

Уравнение для определения напряжения сдвига составляющих ТБО имеет вид [9].

$$\tau = \gamma \ell \operatorname{tg} \rho + C + m_{yo} \frac{d\gamma}{dt}, \quad (1)$$

где $\tau, \gamma, \ell, \operatorname{tg} \rho, \tilde{N}, m_{\dot{o}a}, \dot{\gamma}, t$ – касательное напряжение, Н/м^2 ; объемный вес, Н/м^3 ;

обобщенный линейный размер, м; коэффициент трения сцепления между составляющими ТБО, Н/м^2 ; удельная масса сдвигаемого участка составляющих ТБО (отношение массы сдвигаемого объема материала к поверхности сдвига), кг; скорость передвижения базовой машины, м/с; время неустановившегося движения, сек.

Нормальное напряжение в среде

$$\sigma = \frac{\gamma \ell^3}{\ell^2} = \gamma \ell \quad (2)$$

Удельная масса составляющих отходов:

$$m_{yo} = \frac{\gamma \ell^3}{g \ell^2} = \frac{\gamma \ell}{g}, \quad (3)$$

Следовательно, (4)

$$\tau = \gamma \ell \operatorname{tg} \rho + C + \frac{\gamma \ell}{g} \cdot \frac{d\gamma}{dt},$$

Сила сопротивления резанию составляющих ТБО

$$P = \tau \ell^2, \quad (5)$$

Мощность базовой машины необходимая для разравнивания составляющих ТБО

$$N = P \vartheta, \quad (6)$$

В условиях неустановившегося движения имеем следующие уравнения движения

$$P_{\text{эф}} = T - W, \quad (7)$$

где $P \approx m(\vartheta/t)$; $m = G/g$, $T = G\varphi_{\text{св}}$

Используя метод интегральных аналогов для уравнений напряженного состояния и законов механики определяем критерии подобия [10].

На первом этапе на основе уравнения (4) имеем уравнение интегральных аналогов.

$$\tau \sim \gamma \ell \operatorname{tg} \rho \sim C \sim \frac{\gamma \ell}{g} \frac{d\vartheta}{dt}$$

Безразмерная функция $\operatorname{tg} \rho$ является критерием подобия Π_2

$$\Pi_2 = \operatorname{tg} \rho$$

Оставшиеся члены делим на С

$\frac{\tau}{C} \sim \frac{\gamma \ell}{C} \sim \frac{\gamma \ell^2}{gC}$; отсюда имеем три безразмерных комплекса.

$$\Pi_3 = \frac{\tau}{C}, \quad \Pi_4 = \frac{\gamma \ell}{C}, \quad \Pi_1 = \frac{\gamma \ell^2}{gC};$$

Таким образом, из уравнения (4) имеем три определяющих критерия.

$$\Pi_1 = \frac{\gamma \ell^2}{gC}; \quad \Pi_2 = \operatorname{tg} \rho; \quad \Pi_4 = \frac{\gamma \ell}{C} \text{ и один определяемый критерий } \Pi_3 = \frac{\tau}{C}$$

Из уравнения (5)-(7) получаем еще четыре критерия.

$$\Pi_5 = \frac{\tau \ell^2}{P}; \quad \Pi_6 = \frac{P \nu}{N}, \quad \Pi_7 = \frac{P_4}{W}, \quad \Pi_8 = \frac{T}{W},$$

Все системы критериев в первом приближении описывающих процесс разравнивания ТБО имеют следующий вид:

$$\Pi_1 = \frac{\gamma g^2}{gC}; \quad \Pi_2 = tgp; \quad \Pi_3 = \frac{\tau}{C}, \quad \Pi_4 = \frac{\gamma l}{C}, \quad \Pi_5 = \frac{\tau l^2}{P}; \quad \Pi_6 = \frac{P g}{N}, \quad \Pi_7 = \frac{P_4}{W}, \quad \Pi_8 = \frac{T}{W}, \quad (8)$$

Кроме того, для режима транспортировки систему можно дополнить следующими критериями

$$\Pi_9 = \frac{T}{G}; \quad \Pi_{10} = \frac{G}{G_m}; \quad \Pi_{10} = \frac{G_m}{G_{гр}}; \quad \Pi_{11} = \frac{G_{сп}}{g \cdot \gamma}; \quad \Pi_{12} = \frac{g^2}{gl}, \quad (9)$$

где $G, G_m, G_{гр}, q, l$ – вес базовой машины с грузом, кН (т), вес базовой машины, кН (т), вес груза кН (т); объём призмы волочения, м³; обобщенный линейный размер.

На втором этапе составляем масштабные уравнения.

Из критерия Π_1 получаем масштабное уравнение

$$K_\gamma \cdot K_v^2 = K_g \cdot K_c \quad (10)$$

При ограничениях $K_\gamma = 1, K_g = 1$, получаем

$$K_v^2 = K_c \quad \text{или} \quad K_v = K_c^{1/2} \quad (11)$$

Из критерия Π_2 следует

$$K_{tg\rho} = 1 \quad (12)$$

Из критерия Π_3 находим масштаб напряжений

$$K_\tau = K_c \quad (13)$$

Из критерия Π_4 находим

$$K_\gamma \cdot K_l = K_c \quad \text{при} \quad K_\gamma = 1, \text{ получим}$$

$$K_c = K_l \quad (14)$$

Следовательно,

$$K_v = K_l^{1/2} \quad \text{и} \quad K_\tau = K_c \quad (15)$$

Из критерия Π_5 находим масштаб сил.

$$K_\tau \cdot K_l^2 = K_p, \text{ при } K_\tau = K_l$$

Следовательно, масштаб сил сопротивления определяется как

$$K_p = K_w = K_T = K_l^3 \quad (16)$$

Масштаб мощности

$$K_N = K_l^{3,5} \quad (17)$$

На третьем этапе определяем параметры модели. Для характеристики модели среды используются соотношения (12) – (14)

На основании Π_2 коэффициенты трения среды в модели и в оригинале должны быть равными

$$tg p_m = tg p_H \quad (18)$$

Из ограничения $K_\gamma = 1$ следует, что объемный вес среды модели γ_H

$$\gamma_m = \gamma_H, \quad (19)$$

Из ограничения $K_g = 1$ следует

$$g_m = g_H, \quad (20)$$

Сцепление между составляющими среды в модели определяется по информации о значении этой величины у оригинала C_H на основании (14, 15)

$$C_m = \frac{C_H}{K_l} \quad (21)$$

Следовательно, в данном случае при моделировании необходимо использовать эквивалентный материал с параметрами

$$C_m \frac{C_H}{K_l}; \quad tg p_m = tg p_H; \quad \gamma_m = \gamma_H, \quad (22)$$

Режим работы модели определяется величиной скорости v_m

$$v_m = \frac{v_H}{K_l^{1/2}}, \quad (23)$$

Напряжение в среде перед инструментом определяется как основании

$$\tau_m = \frac{\tau_H}{K_l} \quad (24)$$

Сопротивления среды (составляющих ТБО) P , W и динамические нагрузки $P_{ин}$ T определяются

$$P_M = \frac{P_H}{K_e^3}, \quad W_M = \frac{W_H}{K_e^3}, \quad P_{ин,м} = \frac{P_{ин}}{K_l^3}, \quad T_M = \frac{T_H}{K_l^3}$$

Мощность привода модели определяется на основании

$$N_M = \frac{N_H}{K_{l^{3,5}}}$$

На четвертом этапе определяем формулы перехода от модели к оригиналу (на основании обратных соотношений, рассмотренных на третьем этапе).

Напряжение в материале перед отвалом оригинала на основании (24).

$$\tau_H = \tau_M \cdot K_l \quad (25)$$

Сопротивление разрушению ТБО на основании (25)

$$P_H = P_M \cdot K_l^3, \quad W_H = W_M \cdot K_l^3,$$

Динамические нагрузки

$$P_{ин,н} = P_{ин,м} \cdot K_l^3,$$

$$T_H = T_M \cdot K_e^3$$

Мощность привода оригинала определяем на основании (26)

$$N_H = N_M \cdot K_{l^{3,5}} \quad (26)$$

Для выбора линейного масштаба воспользуемся рекомендациями [11].

Предельное значение масштаба модели определяется:

а) допустимым объемом среды, взаимодействующей с моделью рабочего органа

$$\Delta V \geq 200d^3 \quad (27)$$

где d - средний линейный размер составляющих ТБО;

б) точностью измерительных приборов

$$K_B = \sqrt[4]{\frac{P_0 \cdot \Delta_1 \cdot 100}{P_{\max} \cdot K_{T.П}}}, \quad (28)$$

где P_0 - максимальное усилие оригинала, кН ; Δ_1 -относительное ошибка измерения при испытаниях оригинала (обычно до 15%); P_{\max} - максимальное усилие, на которое рассчитана шкала прибора в кН (предел измерения прибором по тензометрическому способу); $K_{T.П}$ - класс точности прибора (обычно до 2,5%)

Так, принимая $P_0 = 30$ кН , $P_{\max} = 10$ кН , $\Delta_1 = 10$, $K_{T.П} = 2,5$

получим

$$K_B = \sqrt[4]{\frac{30000 \cdot 10 \cdot 100}{10000 \cdot 2,5}} \approx 6, \quad (29)$$

Объем среды перед отвалом бульдозера определяем в зависимости от длины натурного отвала B и его высоты H по формуле

$$V = \frac{BH^2}{2tg\rho} \quad (30)$$

где ρ - угол естественного откоса призмы ТБО перед отвалом. Подставляя в выражение (13) указанные величины, в пересчете на модель получим

$$\frac{1}{2} \cdot \frac{B}{K_B} \cdot \frac{H^2}{K_B^2 \cdot \operatorname{tg} \rho} \geq 200d^3 \quad (31)$$

Отсюда следует, что

$$K_B \leq \frac{1}{d} \sqrt[3]{\frac{BH^2}{400 \cdot \operatorname{tg} \rho}} \quad (32)$$

Принимая $B=2,56$ м; $H=0,8$ м; $\rho = 60^\circ-65^\circ$;

$d=150$ мм, получим.

$$K_B \leq \frac{1}{150} \sqrt[3]{\frac{2560 \cdot (800)^2}{400 \cdot 1,75}} \leq \frac{1}{150} \cdot 1330 \approx 8,9,$$

Из двух полученных масштабов (6 и 8,9) выбираем меньшее, то есть 6.

По выбранному масштабу следует построить модель и провести намеченные экспериментальные исследования. Переход от параметров модели к параметрам натуры осуществляется по формулам следующим из равенства критериев подобия модели и натуры.

Выводы.

1. Модель отвала бульдозера (компактора) можно изготовить на основании полученных соотношений полученных на четвертом этапе.
2. Для уточнения соответствия модели оригиналу можно провести эксперименты с двумя моделями разных масштабов.
3. На основании полученных соотношений четвертого этапа осуществляется переход по всем параметрам и показателям от модели к оригиналу.
4. Осуществляется оценка эффективности полученного решения на основании принятых технико-экономических показателей.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК

1. Санитарная очистка и уборка населенных пунктов. Справочник / Под ред. А.Н. Мирный, Н.Ф. Абрамова, М. Стройиздат. 1990. -412 с. [Sanitary cleaning and cleaning of populated areas. Handbook / Ed. A.N. Mirny, N.F. Abramova, M. Stroyizdat. 1990. -412 s]
2. Санитарные правила «Сбор, хранение, транспортировка, обезвреживание и утилизация твердых бытовых отходов (ТБО) в городах Республики Узбекистан» 4.11.1996, № 0058.-96.-5с.[Sanitary rules “Collection, storage, transportation, neutralization and disposal of municipal solid waste (MSW) in the cities of the Republic of Uzbekistan” 4.11.1996, No. 0058.-96.-5s]
3. Review journal. Protection and improvement of the urban environment. No. 7 2001, -67s.
4. Hussein I., Abdel-Shafy, Mona S.M. Mansour. Solid waste issue: sources, composition, disposal, recycling, and valorization. Egyptian journal of Petroleum. 27(2018).
5. Указ Президента Республики Узбекистан от 17 апреля 2019 года ПП-4291 «Об утверждении Стратегии обращения с твердыми бытовыми отходами в Республике Узбекистан на период 2019-2028 годы». Ташкент. - 59 с.[Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated April 17, 2019, PP-4291 “On approval of the Strategy for the management of municipal solid waste in the Republic of Uzbekistan for the period 2019-2028”. Tashkent. - 59s]
6. Баловнев В.И. Моделирование и прогнозирование процессов взаимодействия машин с многофазными средами. Москва 2000.-60 с.[Balovnev V.I. Modeling and prediction of the processes of interaction of machines with multiphase media. Moscow 2000.-60 p]
7. Баловнев В.И. Оптимизация и подбор инновационных систем и процессов ТТМ. Москва. 2014.-452с.[Balovnev V.I. Optimization and selection of innovative systems and processes of TTM. Moscow. 2014.-452s]
8. Баловнев В.И. Оценка инновационных предложений в дорожно-строительной технике. Москва. 2008.-99 с.[Balovnev V.I. Evaluation of innovative proposals in road and construction equipment. Moscow. 2008.-99 p]
9. Баловнев В.И., Данилов Р.Г., Кустарев Г.В., Селиверстов Н.Д. Компакторы. Компакторы для твердых бытовых и промышленных отходов, г. Москва, МАДИ (ТУ). - 2014-100 гг.[Balovnev V.I., Danilov R.G., Kustarev G.V., Seliverstov N.D. Compactors. Compactors for solid household and industrial waste, Moscow, MADI (TU). - 2014-100s]
10. Дорожно-строительные машины и комплексы: Учебник для вузов по специальности «Строительные, дорожные машины и оборудование» / В.И.

Баловнев и другие; Под общим ред. В.И. [Balovneva. 2-е изд. и восстановить. – Москва-Омск: СибАДИ, 2001.-528 с. Road-building machines and complexes: Textbook for universities in the specialty "Construction, road machines and equipment" / V.I. Balovnev and others; Under the general ed. IN AND. Balovneva. - 2nd ed. and reslave. –Moscow-Omsk: SibADI, 2001.-528s]

11. Руднев В.К., Лазеренко В.И., Родин Н.Н. Моделирование и планирование экспериментов. Методическое руководство по проведению экспериментальных исследований при выполнении исследований. КПИ. 1992.-54с. [Rudnev V.K., Lazerenko V.I., Rodin N.N. Modeling and planning experiments. Methodological guidance for conducting experimental research in the performance of research. KPI. 1992.-54с]

12. Hongmei Lu, Roman Sidortsov. Sorting a problem: A co-production approach to household waste management in Shanghai, China. Waste Management 95(2019)-271-277

13. Sorting apparatus in solid waste sorting system.pat.US0055464100A United States:Mitsuhiro Oka, заявитель и патентообладатель Okasan Corporation. Co Appl. №.:139183; заявл. 19.10 1993.-10p

ФИО автора: Атаджанова Барно Тулкиновна

Ферганский политехнический институт

Название публикации: «ФОРМИРОВАНИЕ ИНОЯЗЫЧНОЙ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ ИНЖЕНЕРОВ»

Аннотация. В статье рассматривается проблема совершенствования профессиональной компетентности будущих инженеров в процессе обучения в вузе иностранному языку. Актуальность данного вопроса обусловлена наличием противоречия между возросшими требованиями к иноязычной коммуникативной компетентности выпускников вуза и не до конца определенными теоретическими и практическими идеями обучения иностранному языку как средству профессионального становления. Автор приводит примеры активных методов и приемов обучения, стимулирующих творческий аспект применения знаний и умений студентами в процессе формирования коммуникативной компетентности.

Ключевые слова: иностранный язык, компетенция, иноязычная коммуникативная компетентность, личностное развитие.

При решении задачи становления инновационной, цифровой, конкурентоспособной на международном уровне экономики Узбекистана ключевая роль отводится инженерным кадрам. Инновационное развитие экономики влечет за собой усложнение сущности, содержания и функций инженерной деятельности.

Главная задача сегодня – формирование у будущих инженеров высокого уровня владения иностранным языком, обеспечивающего их готовность к продуктивному общению с зарубежными партнерами, способствующего наращиванию профессионального и личностного потенциала посредством формируемых коммуникативных способностей, дающих будущим специалистам возможность участия в непосредственной коммуникации на изучаемом иностранном языке, помогающей решению профессиональных запросов и осуществлению деловых и межличностных контактов.

Преобладающие трудности в формировании у них коммуникативной компетентности определяются тем, что контекст решения служебных задач непосредственно зависит от направленности – специфики работы, которая может носить различный характер. Особенность будущей деятельности сегодняшних студентов технических вузов заключается в том, что они могут работать не только в своей стране, но и за рубежом. Следовательно, при определении содержания их профессиональной подготовки, следует учитывать все имеющиеся аспекты профессиональной деятельности. Существенная роль высшего образования в формировании коммуникативной компетентности предопределяется не только таким важным аспектом

профессиональной педагогической деятельности, как осмысление профессиональной среды, но и осознанностью и адекватностью выстраивания отношений с людьми [4; 5; 6]. Компетентностный подход по мнению В. В. Давыдова, В. В. Краевского, И. Я. Лернера, М. Н. Скаткина и др. заключается в обязательном обладании специалистом помимо целеустремленности еще и способностью к непрерывному творческому самообразованию, умением использовать опыт в любой ситуации. Важно насколько у выпускника сформированы соответствующие компетенции, которые и проявляются в практической деятельности [7]. Ю. М. Жуковым отмечается, что коммуникативная компетентность входит в профессиональную, социальную, и межличностную компетентности, и служит связующей для этих образований, то есть является метакомпетентностью [3]. По форме и содержанию коммуникативная компетентность обуславливаются спецификой социальных ролей, реализуемых субъектом. Существенное влияние на нее оказывается профессиональной сферой коммуникации человека, так как ею во многом определяется селективность коммуникативных интересов и специфический характер делового общения. На наш взгляд, без сформированной коммуникативной компетентности, как базисного компонента культуры общения, являющейся ее ключевым социально-психологическим условием, невозможно достичь успеха в профессиональной деятельности и личностном развитии. Коммуникативную компетентность разделяют на общую и профессиональную. Последняя формируется на фундаменте общей коммуникативной компетентности, и в последствие уровнем ее развития определяется эффективность делового общения. Формирование и развитие любой компетентности происходит в процессе деятельности, то есть напрямую зависит от условий, в которых осуществляется. Вместе с тем практический опыт обучения свидетельствует о том, что высшей школой в процессе языковой подготовки порой не в должной степени учитываются особенности профессиональной сферы, в которой будет осуществлять свою деятельность выпускник, в связи с чем, обучающимся не до конца осознается значимость успешного владения иностранным языком для своего последующего становления в качестве конкурентного специалиста. На наш взгляд, образовавшееся противоречие, надлежит разрешать, посредством интеграции в содержание и технологию иноязычного образования структурных компонентов профессиональной подготовки (установок, мотивов, знаний, навыков, опыта, компетенций), чем и обеспечивается успешность формирования ключевых компетенций при изучении иностранного языка.

И. А. Зимней выделяются в коммуникативной компетентности педагога следующие компоненты: - мотивационно-ценностный – обуславливающий готовность к совершенствованию профессиональных навыков, стабильность интереса к деятельности, обеспечивающий потребность в профессиональном росте и фундаментальность стремления к самореализации и саморазвитию; -

когнитивный – характеризующийся знанием сущности коммуникативной компетентности, профессиональным умением познавать других людей, способностью действенного решения проблем, возникающих в общении; - операционно-деятельностный – определяющий способность личностно-ориентированного взаимодействия в образовательном процессе, возможность проявления себя в разных ситуациях, особое умение предотвращать конфликты, грамотность устной и письменной речи, необходимость умения публичного представления результатов своих трудов, отбора эффективных методов самопрезентации, прогнозирования и обоснования результатов эффективности взаимодействия [4].

Иноязычная коммуникативная деятельность характерная для дисциплины «Иностранный язык» имеет ряд специфических особенностей, а именно: необходимость преодоления коммуникативных барьеров и искусственный характер условий иноязычной коммуникативной деятельности. При этом под речевой деятельностью имплицитно понимается «активный, целенаправленный опосредованный языковой системой и обусловленный ситуацией общения процесс передачи и приема сообщений» [1, с. 290]. В методике обучения иностранному языку фиксируются четыре вида речевой деятельности: аудирование, говорение, чтение и письмо, которые неразрывно связаны с восприятием (чтение и аудирование), порождением (говорение и письмо), интерактивными действиями и работой с текстом (медиацией). В их основе лежит взаимодействие и соответственно, коммуникация пребывает в структуре общения и зависит от его содержания. Стратегическая цель изучения дисциплины «Иностранный язык» студентами заключена в практическом овладении необходимым объемом компетенций, обеспечивающим осуществление диалога на иностранном языке в наиболее типичных ситуациях общения: ведение беседы по специальности, чтение специальной (научно-педагогической) и общественно-политической литературы, в т. ч. периодики, в целях получения информации по своей специальности, составление сообщений, аннотаций, тезисов, написание частных и деловых писем, рефератов и др. Процессом достижения этой цели обеспечивается практическая реализация коммуникативной и прикладной направленности иноязычного обучения, решаются общеобразовательные и воспитательные задачи, возрастает уровень сформированности коммуникативной компетенции, позволяющий студенту успешно использовать иностранный язык во всех видах и формах речевой деятельности, в том числе и для дальнейшего образования и самообразования. При этом профессиональная сфера не носит доминирующего характера, также в учебном процессе представлена и сфера делового общения, что помогает освоению деловой лексики, формирует навыки ведения деловых бесед и переговоров. Выбор сферы коммуникации осуществляется в контексте предметной специфики вуза, конкретной ситуации, состава группы студентов. Готовность будущего инженера к иноязычной коммуникации, как необходимое и профессионально значимое

качество личности, в полной мере владеющей языковой коммуникативной компетенцией, обеспечивающей непосредственную реализацию актов информационного взаимодействия на иностранном языке – главная задача, стоящая перед высшим иноязычным образованием.

В структуре общения выделяют определённые компоненты. Интерактивный компонент обнаруживается в способности к организации взаимодействия, предполагающей: - умелое управление процессом коммуникации (планирование, исполнение, оценка, исправление); - необходимый объем лингвистических и профессиональных знаний; - наличие умений и навыков, способствующих реализации иноязычной коммуникации. Рефлексивный компонент определяется внутренним состоянием личности и предполагает: - развитое умение подведения итогов своей и коллективной деятельности; - аналитическую способность к самооценке и оценке других, стремление к самопознанию. Любая деятельность выстраивается на базе мотива. Соответственно мотивационный компонент находит выражение во внутренней готовности личности к иноязычной коммуникации и предполагает: - осознанность значения иноязычной коммуникации для профессиональной деятельности; - высокую коммуникабельность и уверенность в общении; - соответствующий уровень развития языковой коммуникативной компетентности. Отметим, что лингвистической составляющей отводится одно из основополагающих мест, в структуре профессиональной компетентности. Осваивая иностранный язык, изучая стилистические особенности его употребления, студенты овладевают навыком коммуникации на новом уровне. Профессиональная коммуникация будущего инженера актуализирует различные виды речи. Например, устная монологическая речь способствует передаче информации, описанию, обзору, комбинированию фактов (доклад на научной конференции, лекция, презентация культурного факта на уроке и т. д.); официально-деловая письменная речь служит написанию рефератов, аннотаций, рецензий, статей, эссе и т. д.); диалогической и дискуссионной формами речи обеспечивается общение в сфере профессиональных коммуникаций. В названных видах речевой деятельности, под фактическим овладением иностранным языком, имеется в виду формирование иноязычной коммуникативной компетенции такого качественного уровня, каковой бы в достаточной мере способствовал решению задач будущей профессиональной деятельности, а именно: - восприятию, осмыслению, дифференциации информации; - практической работе по поддержанию контактов в устной и письменной формах с иностранными коллегами; - информационно-аналитической работе со всевозможными источниками профессионально ориентированной информации на иностранном языке (специальная и справочная литература, телевидение, пресса, радио, Интернет).

Таким образом, обучение будущих инженеров в контексте коммуникативно-когнитивного подхода, детерминировано качественным изменением

современных требований, предъявляемым к организации учебного процесса и предполагающим обязательность учета познавательных предпочтений и психофизиологического статуса обучающихся, нацеленных на развитие у них целостного представления о системе изучаемого языка, а также способности к практическому общению.

Использованная литература:

1. Азимов Э. Г. Щукин А. Н. Словарь методических терминов. СПб. : Златоуст, 1999. 472 с.
2. Железняк Ю. Д. Инновационные перспективы подготовки педагогов по физической культуре в системе высшего профессионального физкультурного образования // Теория и практика физической культуры, 2006. № 4. С. 9–13.
3. Жуков Ю. М. Коммуникативный тренинг. М. : Гардарики, 2004. 233 с.
4. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия. М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. 42 с.
5. Захарова С. Н. Формирование коммуникативной компетентности как условие профессиональной подготовки студентов в педагогическом вузе // Молодой ученый. 2017. № 3.1. С. 8–10.
6. Хазова С. А. Развитие конкурентоспособности специалистов по физической культуре и спорту в процессе профессиональной подготовки : монография. Майкоп, 2011. 384 с.
7. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы образования // Народное образование. 2003. № 2. С. 58–64.

ФИО авторов: Бекжонов Р.С. ҚарМИИ “Нефть ва газ иши ” кафедраси катта ўқитувчиси

Авлакулов А.М. ҚарМИИ “Нефть ва газ иши ” кафедраси ассистенти

Саматов Ш.Ш. ҚарМИИ “Нефть ва газ иши ” кафедраси ассистенти

Хидиров Ж.Ч. ҚарМИИ “Нефть ва газ иши ” кафедраси стажёр ўқитувчиси

Юлдошев Ж.Б. “Нефть ва газ иши ” кафедраси стажёр ўқитувчиси

Название публикации: «ГАЗКОНДЕНСАТ КОНЛАРИ ЖИХОЗЛАРИ СИРТИДА МЕТАЛЛ ПОТЕНЦИАЛИ ҲОСИЛ БЎЛИШИ ОЛДИНИ ОЛИШ»

Аннотация

Мақолада жисмлар қаттиқлиги суяқликлар таъсирида эришлари ёки парчаланишлари , жисмларнинг эриш жараёнини тўғри тасаввур қилиш учун уларни кўп тарқалган эритувчи сув–газ таъсири мисоллари кўриб чиқилган.

Таянч сўзлар. Қутбланиш, кристалл панжара, гидротация, буфер эритмаси, электр майдони, ташувчи ион.

Кириш

Сувнинг ҳосил қилувчи кислород ва водород атомлари қутбланишган (мусбат ва манфий) молекулаларни ҳосил қиладилар. Қутбланиш сув молекуласининг электр майдони кучини белгилайди. Қаттиқ жисм сув билан ўзаро таъсирда бўлганда, унинг юза (сиртки) атомлари сув молекуласининг электр майдонини таъсирида бўлади.

Асосий қисм

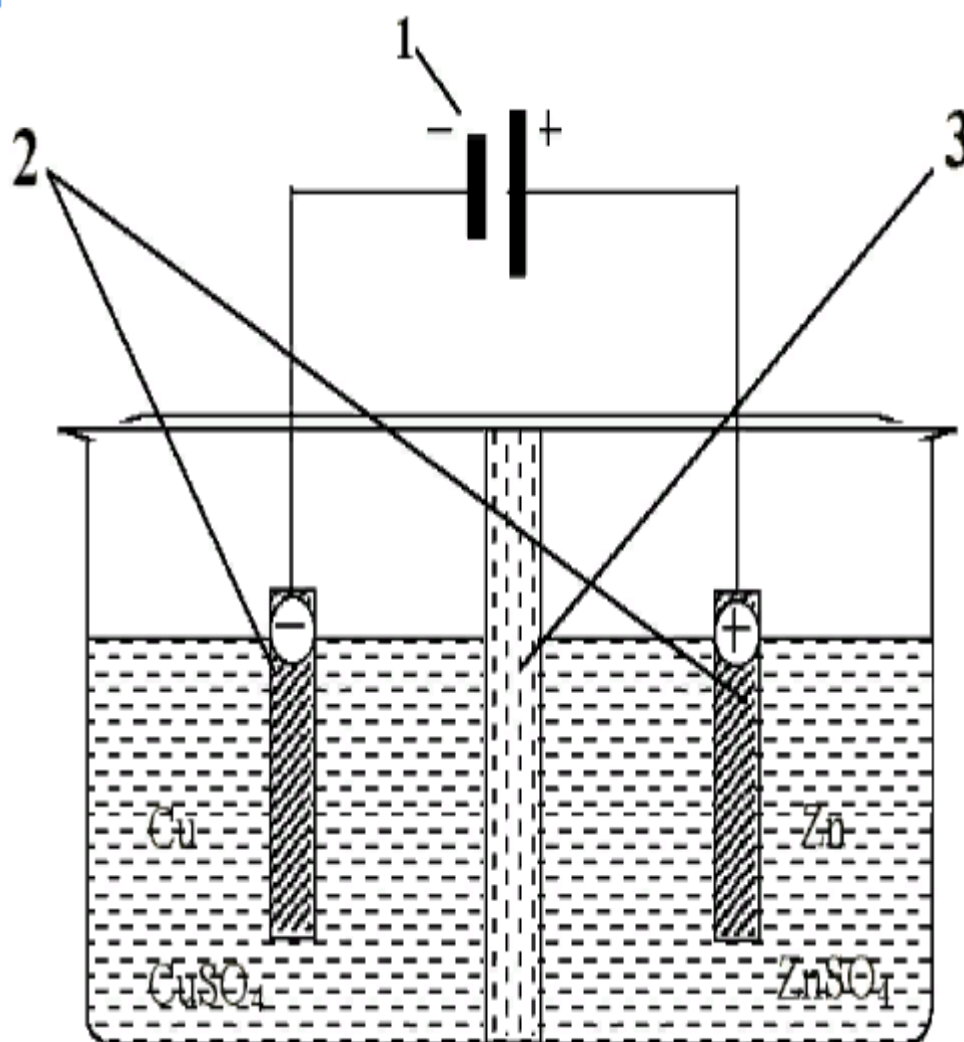
Сув молекуласи ўлчамларини кичиклиги, уни қаттиқ жисмнинг кристалл панжараларини ичига кириб боришини содир этади. Кристалл панжараларини ичига кирган сув молекулалари, ўз таъсирларини кўрсатадилар. Бу таъсирлар гидротация деб қабул қилинган. Гидротация жараёнида ташқи электрони билан кучсиз боғланган металл атомларида бузилиш (парчаланиш) содир бўлади. Натижада, ўзининг ташқи (валентлиги) электронлари билан кучсиз

боғланган металл атомлари кристалл панжарадан чиқиб, сувга ўтади. Шундай қилиб, мусбат заряд ташувчи ион – атом ҳосил бўлади. Металл юзасида қолган электронлар манфий заряд ташувчилар ҳисобланадилар.

Металл юзасида, металл юзаси ва эритма қавати ўртасидаги потенциаллар фарқини ифодаловчи қўш электр қавати ҳосил бўлади (1–расмга қarang).

Потенциаллар фарқи маълум кўрсаткичга етганда, ион атомларнинг суяқликка ўтиши тўхтаб, мувозанат вужудга келади. Шу вақтдаги потенциални кўрсаткичи, металл мувозанатдаги потенциали ёки металл электродининг мувозанатдаги потенциали дейилади.

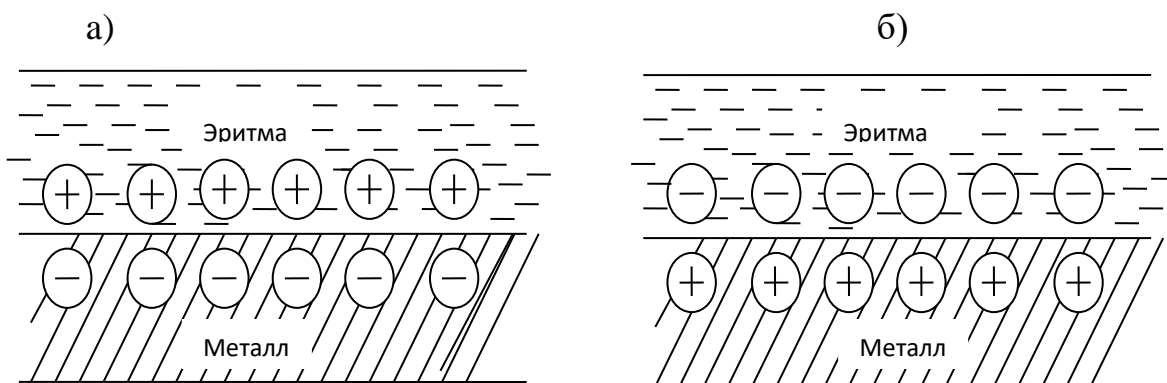
Мувозанатдаги потенциалнинг кўрсаткичи, металлнинг турига ва уларнинг кристалл панжараси узелларидаги ярим эркин электронлар сонига боғлиқ бўлади. 1-расм

1-расм. Ўзаро электрлашган металллар коррозияси тарқалишининг кўриниши. 1 - гальванометр. 2-электродлар. 3-эритмадаги ионлар ўтадиган тўсиқ.

Агар металл ўзининг тузи эритмасига туширилса, қоидага кўра, металл ионларининг металлдаги эркин энергияси эритмадагидан фарқ қилади. Агар металл ионларининг эркин энергияси эритмадагидан катта бўлса, масалан рухнинг $ZnSO_4$ эритмасида бўлганда, металл ионлари эритмага ўтиб, қўш электр қаватининг мусбат қопламасини ҳосил қилади (2-расм, а).

Агар эритмадаги ионларнинг эркин энергияси металлдагидан катта бўлса, масалан, мисни $CuSO_4$ эритмаси билан ўзаро таъсирида, металл ионлари эритмадан чиқиб металл юзасига ўтиради ва қўш электр қаватининг мусбат қопламасини ҳосил қилади (1-расм. б).

2-Расм. Металл юзасида электр қаватининг ҳосил бўлиш чизмалари:

а) Zn/Zn^{2+} ; б) Cu/Cu^{2+}

Тегишлича SO_4 ионлари металлга тегиб турган эритма қаватида қолади ва қўш электр қаватининг манфий қопламасини ҳосил қилади.

Металл ионларининг эритмадан чиқиши ва металл юзасига ўтириши, эритмадаги металл ионлари эркин энергиясини металлдагига тенглашишига қадар давом этади.

Шундай қилиб, мувозанатдаги электрод (металл) потенциали ионлархоссасига ва уларнинг концентрациясига боғлиқ бўлади.

Электрод потенциалини электролит эритмасидаги потенциал аниқловчи ионларнинг концентрациясига боғлиқлигини В. Нерст қуйидагича ифодалайди

$$\varphi = \varphi_0 + \frac{RT}{ZF} \lg C$$

бу ерда R - универсал газ доимийси;

T - ҳарорат; F - Фарадей сони.

Концентрация C да, ўзининг 1 мол ионлари 1 л эритмада, электрод потенциал φ нормал мувозанат потенциал φ_0 га тенг. Уни термодинамик йўл орқали аниқлаш мумкин.

Нефт ва газ саноати жихозларини металл потенциалидан ҳимоя қилишдаги технологик тадбирлардан бири - қувурлар ўртасидаги бўшлиқ газ муҳити босимини камайтириш ва суюқликнинг эркин циркуляциясини ҳосил қилиш ҳисобланади. Бу тадбир паркер мосламаларини ўрнатиш ва улар устидаги бўшлиқни агрессив хусусиятга эга бўлмаган нефт билан тўлдириш орқали амалга оширилади.

Хулоса

Абсад колонналарнинг ишлатишдаги ишончлилигини ошириш учун буфер суюқликлардан ҳам фойдаланилади. Бунда цемент тоши юқоридаги қувурни ташқи юза бўшлиғи буфер эритмаси билан тўлдирилади. Буфер эритмаларига СКБ яшаш фаолиятларини камайтирувчи ва кислородни боғловчи реагентлар қушилади. Буфер суюқликлари вазифасида юқори ишқорли тупроқ эритмаси қўлланилади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Л.В.Коровина, Ш. К. Агзамов. “Ашёларнинг кимёвий қаршилиги ва коррозиядан ҳимояси” ўқув қўлланма ТошДТУ, 2004г
2. Е. И. Дизенко ва бошқалар ”Қувур ва резервуарларда коррозияга қарши ҳимоя усуллари” Москва Недра нашриёти 2002 й

3. М. В. кузнецов и др. «Противо коррозионная защита трубопроводов и резервуаров» М. «Недра» 2002г.
4. С. Ш. Камолов, С.Ш. Хабибуллаев “Коррозиядан ҳимоя қилиш” фанидан ўқув қўлланма, ТошДТУ, 2006й.

ФИО автора: Хусанова Муяссар Чапаевна

Термиз Давлат Университети магистратура бўлими 5А 111101-Муסיкий таълим ва санъат йўналиши 1-босқич магистанти

ФИО научного руководителя: Азимов Бахтиёр

Тошкент давлат консерваторияси педагогика фанлари номзоди, доцент

Название публикации: «ҚАДИМИЙ НОЁБ ЧАНГ ЧОЛҒУСИ ВА УНИНГ ОИЛАСИ»

Аннотасия: Уш бу мақолада чанг чолғуси ва унинг оиласи ,келиб чиқиш тарихи ҳақида ,шу биланн биргаликда муסיқа санъатида тутган ўрни ,имкониятлари соз ҳақида рисола ва машхур халқ созандалар ,чанг чолғусинг бошқа давлатларда айрим номлари билан танишасиз.

Калит сўзлар: чанг, қонун, шохруд, симбал, сантур, диапазон.

Миллий муסיқа ижрочилигимиз тарихи ҳам узоқ ўтмишга бориб тақалади. Археологик қазилмалардан топилган ёдгорликларда таърифланган қўлида арфа (чанг) ушлаган машшоқлар муסיқа санъатимизнинг қадимийлигидан далолат беради. Узоқ йиллар давомида арфа (чанг) чолғусининг ватани Миср ҳисобланган ва у қадимий ёдгорликларда ўз аксини топган (эрамиздан 3000-2500 йил олдин). Осиёдаги археологик ихтиролар эса чанг чолғусини янада қадимийлигидан далолат беради. Арфа (чанг) чолғусининг беш хили, яъни 3 та бурчакли ва 2 та ёйсимон арфалар тасвирлари Марказий осие халқларига тегишли эканлиги мутахассислар томонидан исботлаб берилган.

Ушбу чолғу араб муסיқасида «Қонун», Эронда «Сантур», ўзбек ва тожик анъаналарида «Чанг» деб номланган. Бир-бирига ўхшаш чолғуларнинг илк номи аслида «Шохруд» деб юритилган. Ўрта аср муסיқашуностлик фанининг

асосчиси Абу Наср Муҳаммад ал-Фаробийнинг ёзишича бу чолғу Самарқандлик Хулайс ибн Ахвас томонидан Сўғдда ихтиро этилган бўлиб, сўнгра Бағдодда ва бошқа мамлакатларда тарқалган экан. Умуман «Чанг» араб, форс ва туркий адабиётларда хилма-хил бўлиб, эгри, чанг, чоғона, шудурғу, ятурғон атамалари остида берилган.

XIV асрнинг охири XV асрнинг бошларида Озарбайжоннинг Мароғ шаҳрида туғилган бўлсада, ҳаётининг иккинчи ярми Темур саройида-Самарқандда ўтган ва Ҳиротда вафот этган Абдуқодир Ғойибийнинг (Мароғий) «Жама ал-алхан фи-илм ал-муסיқий» («Муסיқа илмида оҳанглар тўплами») рисоласида қонун чолғусини таърифлаб – чолғу трапеция шаклида ясаиб садо тараладиган қути, жами етмиш иккита учталиқ мис симлар тортилиб таранг созланган. Товуш қатори 24 бошқичдан иборат бўлганлиги ҳақида баён этилган. Буюк мутафаккир шоир Алишер Навоий даврида чанг ижрочилиги кенг ривожланганлиги ҳақида фикрлар мавжуд. Чанг-якка чолғу сифатида ва жарангдорлиги билан бошқа созлардан алоҳида ажралиб турганлиги ҳақида кўплаб адабий манбаларда қайт этилган. Чанг чолғуси аёлларнинг сеvimли чолғуси бўлган.

Кўхна Бухорода яратилган Дарвиш Али Чангийнинг (XVII аср) муסיқа санъатига бағишланган рисоласида Марказий Осиёнинг йирик шаҳарларида мавжуд бўлган чолғулар ҳамда моҳир соз ижрочилари ҳақида нодир маълумотлар берилган. Рисолада чанг чолхучилар ҳомийси – Зухрога бағишланган ва 14 босқичли чанг чолғуси тарифланган. Бу хилдаги чанг чолғусининг бир нусхаси бизгача етиб келиб Тошкент шаҳрида фаолият олиб бораётган халқ чолғулари музейида сақланиб келинмоқда. Машҳур муסיқашуност олим В.Беляевнинг

«Ўзбекистон мусиқий чолғулари» рисоласида (Москва -1933й.) чанг созини ўзбеклар орасида кенг тарқалган ноёб соз бўлганлиги ҳақида маълумот келтирилган. Олимнинг таъкидлишича, чангнинг ўнг тахта супасида 42 та бурама металл қулоқчалар ўрнатилиб, чап тахта супасига эса шунча миқдорда мих қозиқчалар қоқилган, устки қопқоғи бўйлаб 14 та ёғоч харраклар ўрнатилиб, устига бирлаштирувчи икки қалин жез симлар ўрнатилган. Еттитадан харраклар ўрнатилган иккита бўлинма бўйлаб 14 та товуш қаторига учталиқ симлар тортилиб, товушлар махсус калит билан тегишли баландликка созланган. Ўнг томондаги биринчи еттилик қатор кичик септима оралиғига тенг товуш қаторига созланган. Чап томондаги иккита еттилик қатор чап қопқоғининг ўрта қисмига харраклар ўрнатилаб, квинта оралиғига мослаштирилиб созланган. Жами 3 йўналишда жойлашган товуш қаторлар сони 21 тага етказилган.

Ушбу намунадаги чанг чолғуси мусиқий –ижрочилик амалиётида созандалар томонидан қўлланилиб якканавоз ва ансамбл ижрочилигида ишлатилган. Ижрочилик амалиётида бир хил-ўрма зарб услуби билан товуш чиқариш йўли қўлланилган. Чангнинг жуфт чўплари ғаров (бам-бук) ёғочидан ясалиб, учларига ризина найчалар ўрнатилиб, бу чўплар чолғу турларига урулиб куй ва оханглар таратилади. XIX асрнинг иккинчи ярми XX асрнинг бошларида барча ўзбек халқ чолғулари қаторида чанг чолғуси ҳам мусиқий ижрочилик амалиётида кенг қўлланила бошлаган. Устоз-шогирдлик анъаналари натижасида моҳир чанг чолғучилари етишиб чиққан давр ҳам бўлган. Марғилонлик Уста Олим Комилов, Наманганлик Уста Рўзмат Исабоев, Харазмлик Матюсуф Харратов, Тошкентлик Фахриддин Содиқовлар шулар жумласидандир. Уларнинг ҳар бири чанг созида ўзига хос ижрочилик мактабини яратиш билан бирга, чолғу ижрочилик санъатининг кейинги

йилларидаги ривожига ўз тасирларини кўрсатдилар. Чанг чолғуси асрлар давомида такомиллашиб, авлоддан-авлодга, яъни бизгача етиб келган мусиқий ҳаёт тақозоси билан ўзбек халқ чолғуларини замонга хос такомиллаштириш зарурияти туғилди. 1940-йилларда халқ чолғуларини яшаш ва такомиллаштириш бўйича махсус устахоналар очилди. Намангандаги мусиқа устахонасига таниқли халқ созандаси Уста Рўзмат Исабоев (1885-1964) бошчилик қилди. У ижрочилар томонидан кенг қўлланилган ярим хроматик чангни бир неча нусхасини ясаб тайёрлади. Тошкентдаги устахонада машҳур чолғулар устаси Уста Усмон Зуфаров (1899-1981) чанг чолғусини янги нусхаларини яратди.

Хоразмда эса машҳур халқ созандаси, бастакор Матюсуф Харратов чангни такомиллаштириш устида сабот билан ишлади. Изланишлар натижасида Матюсуф Харратов созандалар Фахриддин Содиқов, ўз ўғли Фозил Харратов ва Ахмад Одиловлар билан ҳамкорликда чангнинг юқори пардаларини қўшимча торлар ва харраклар ҳисобига кенгайтиради. Ушбу ўзгаришларни созандалар маъқуллашади.

Шундай қилиб у ижрочилик амалиётига тадбиқ этилади. Чолғуга киритилган яна бир янгилик, чолғу бир октава кўтариб созлашга мослаштирилди. Бу эса бирмунча чангнинг ихчамлашувига сабаб бўлди. Чанг чолғусининг янги нусхаларини яратиш Санъатшуностлик институти тасарруфидаги мусиқа устахонасининг усталари: У.Зуфаров, З.Зокиров, С.Э.Диденколарнинг зиммаларига юкланади. Янги нусхадаги чанг таниқли ижрочи ҳамда тадқиқодчи - Ашот Иванович Петросянц ташаббуси билан Тошкент мусиқа билим юртида ва у раҳбарлик қилаётган Ўзбекистон давлат филармониясининг ўзбек халқ чолғулари оркестрида синалди ва маъқулланди (1943й.). Натижада чанг сози таълим тизимига киритилди.

Шоакбар Шоакрамов, Абдусамат Илёсов, Ашраф Ашрапов, Маҳаммаджон Расулов ва Аҳмад Одиловлар ўқув даргоҳида таълим олган биринчи ижрочилардан бўлишди ва бу ижро услуби тизими йўлга қўйилди, кўзланган мақсад ўз тастиғини топди.

Ўзига хос яратилган чанг чолғуси тез орада ижрочилик амалиётида қўлланила бошлади ва кенг оммалашди. Муסיқа чолғуларини ясовчи усталар чанг созига қалб қўри, кўз нури ва эришган тажрибаларини сарфлаб, нақшинкор безакли чанглар ясай бошладилар. Чангнинг товуш сифати, садоланиши ва жарангдорлиги, тараннум жозибаси кўп сонли тингловчилар эътиборини ўзига жалб этди. Бу типдаги чанг чолғулари Ўзбекистон радиоси чолғу ансамблида, Муқимий номидаги республика муסיқали драма театрининг чолғулар оркестри жамоасида, Ўзбекистон давлат филармонияси тасарруфидаги ўзбек халқ чолғулари ансамбллари таркибида ўз ўрнини топди.

Шу билан бирга чанг чолғусини тизимли тарзда такомиллаштириш ишлари тўхтамади. А.И.Петросянц раҳбарлиги остида бир гуруҳ соз усталари ва созандалар: Уста Усмон Зуфаров, С.Е.Диденко, М.Харратов, А.Одилов, Ф.Харратовлар чанг чолғусини янада такомиллаштиришга эришдилар. Улар товушқатор тизими асосига хроматик товушқатор, яъни ўн икки босқичли равон оралиқларга бўлинган товушқатор қабул қилинди. Пировардида, кичик октава «Соль» товушидан, учинчи октава «Ми» товушигача диапазон кенгайтирилди. Кейинчалик А.Одилов ўз устози А.Петросянц билан ҳамкорликда нафақат чангнинг янги намунаси, балки «Чанг ижрочилиги мактаби»ни яратишга муваффақ бўлишди: биринчидан –чолғуни товуш жарангдорлиги сифати янгиланди, товуш кучи сузиларли даражада ошди, товуш диапазони кенгайтирилди; иккинчидан –мустаҳкам ва сифатли чангларни оммавий равишда ишлаб чиқариш мақсадида чанг ясашнинг

бутунлай янги технологияси жорий этилди; учинчидан-чангнинг товуш чиқариш йўллари тўғри аниқлаб, уларни илмий-назарий йўсинда исботлаб, чанг ижрочилигини янги «мактаб»ида ўқитишни тадбиқ этиш каби ишлар амалга оширилди. Чангнинг диапазони янада кенгайтирилиб, унинг товуш қатори 2 тонга кўпайтирилди. Янги чанг чолғусига товуш сўндирғич механизми ўрнатилди. Ўнг оёқ ёрдамида тепки (педаль) воситасида товуш сўндириш услуги жорий этилди ва бу таклиф чанг ижрочилари ва мусиқий-жамоатчилик томонидан қўллаб-қувватланди, амалиётга тадбиқ этилди.

Такомиллаштирилган чангнинг асосий тури бўйича юқори товушли, ўрта ва паст товушларга мансуб чанглар оиласи: чанг-прима, чанг-пиккало, чанг-тенор, чанг-бас чолғулари яратилди. Мазжуд чангнинг ижрочилик имкониятлари кенгайтирилди, янги товуш чиқариш йўллари яратилди. Чанг чоғусида янги товуш чиқариш йўллари, ижрочилик услублари А.Одилов ва А.Петросянцларнинг «Чанг дарслиги»да (Тошкент, 1976 йил, «Ўқитувчи» нашриёти) кенгайтирилиб, расмийлаштирилди. Эндиликда чанг созида товуш чиқариш йўллари биттадан тўртагача оширилди. Булар: 1.Урма зарб-асосий товуш чиқариш йўли. Чанг чўпларини торларга бирин-кетин уриб товуш ҳосил қилиш; 2.Чўп чертмак. Pizzicato col legno (pizz.col legno)-чўпларни орқа ясси қисми билан тирнаб(чертиб) чалиш; 3.Бармоқ чертмак. Pizzcato (pizz.)-қўл бармоқлари билан чанг торларини майин чертиб чалиш; 4. Чўп тарак. Col legno (col leg.)-чўпнинг орқа ясси қисмида чанг торларини чиқиллатиб уриб чалиш. Чанг чолғусида штрихлар, яъни ижрочилик санъатига оид услублар ҳам «Чанг дарслиги»да шаклланади, умумлаштирилди, илмий асосда исботланиб китобга киритилди ва қуйидаги янги атамалар берилди:

1. Калта урма зарб (стаккато). Чанг чўпларини торларга уриб, енгил, узиб-узиб, сакратма товуш ҳосил қилиш;

2. Рез (тремоло). Чанг чўпларини торларга тез-тез алмашиб уриб ёки чўпларнинг орқа ясси қисми билан давомли чертиб, рез ҳосил этиш;
3. Боғлама (легато). Товушларни бир текис улаб, чўплар билан торлардан торларга узлуксиз майин ўтиб чалиш;
4. Сурдинали (бўғма). калта зарб (стаккато кон сардино). Жаранглаб турган чанг торларини чап қўл бармоғи билан тез-тез товуш сўндириб, калта бўғиқ товуш ҳосил этиш;
5. Тебратма (вибрато). Чўп чертмак услубини қўллаган ҳолда жаранглаётган ён қаторига туташган қисмини бўш қўлнинг ўрта бармоғи билан аста тўлқинлантириб тебратиб чалиш;
6. Чўп сирғатма (глиссандо). Чўпнинг орқа яланг қисми билан бир товушдан иккичи товушга пасдан юқорига ёки юқоридан пастга чўплар билан товушларни сирғантириб чалиш.

Турли манбаларда эътироф этилишича, чанг чолғусига ўхшаш созлар, жаҳон халқларининг мусиқий ижрочилик амалиётида ҳам вақти-вақти билан таъмирланган ва такомиллаштирилган. Ҳозирги кунда чангсимон созлар оркестр ва ансамбл ижрочилигида кенг қўлланилиб келинмоқда.

Улардан айримларининг номларини кўрсатиб ўтиш мақсадга мувофиқдир:

1. Цимбал (Венгрия, Польша, Украина, Беларусь халқлари чолғуси);
2. Сантур (Эрон, Кавказ орти халқларида учрайдиган чолғу);
3. Гусли (Рус халқ чолғуси);
4. Кокле (Латиш халқ чолғуси);
5. Кантеле, канклес (Литва халқ чолғуси);
6. Каннель (Эстония халқ чолғуси);
7. Кото (Япония халқ чолғуси):
8. Йочин, ятағ (Бурятия халқ чолғуси).

Юқорида қайт этилган чолғуларда ҳам чўплар билан торларни уриб чалиш, қўл бармоқлари ёки махсус чертмаклар билан торларни чертиб товуш чиқариш йўллари мавжуд. Уларнинг ўзига хос ижрочилик мактаблари ҳам яратилган. Янги йўналишдаги «Чанг мактаб»ининг шаклланиши, чанг чолғусини такомиллаштирилиши натажасида ижрочилик амалиётида ўзига хос чанг

ансамбллирини тузиш имкониятини яратди. Қадимий чолғуларимиздан бири ҳисобланган ноёб чанг чолғусига моҳир усталарнинг ижодий изланишлари туфайли қайтадан янги ҳаёт бахш этилди.

Адабиётлар:

1. А.И.Одилов "Ўзбек халқ чолғу асбоблари тарихи" маъруза матн Самарқанд -2005.
2. А.Одилов .А Петросянс."чанг дарслиги"Тош.-1976.
3. А.Лутфиллайев"Чангчилар ансамблиъ"Тош.2007й.
4. А.Одилов "Ўзбек халқ чоғуларида ижрочилик тарихи" Тош 1995й.
5. А.Одилов.А.Лутфиллайев "Чанг" Тош 2002й.
6. А.Лутфиллайев"чанг ва фортепиано у/н асарлар тўплами"Тош.2010й.

ФИО авторов: Кошуева Майниса Жумаевна

ф.и.к., доцент

Кыргыз филологиясы жана журналистика факультети

Ош мамлекеттик университети

Шаимова Айгүл Одиловна

Андижан мамлекеттик университети Кыргыз тили жана адабияты багытынын

2-курс магистранты

Токтомуратова Жанара Өмүрбаевна,

магистрант

Кыргыз филологиясы жана журналистика факультети

Ош мамлекеттик университети

Название публикации: «АРЫЗ ИШ КАГАЗЫНЫН ЖӨНӨКӨЙ ТҮРҮ
ЖАНА ТИЛДИК ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ»

УДК: 378. 147 (575.2)

Аннотация: Макалада арыздын жалпы түрү жана жөнөкөй, татаал түрлөрү айрым-айрым көрсөтүлгөн, андан кийин жөнөкөй арыздын реквизиттери (маалымдареги), алардын чечмелениши, арыз иш кагазын сабаттуу жазуудагы талаптар тууралуу кеңири маалымат берилет. Мына ушул сыяктуу теориялык материалдардын практикалык жагына басым жасалып, мекеме-ишканалардан чогултулган арыздын кээ бир түрлөрү боюнча, алардын текстинде кездешкен каталарына анализ жасалат. Ошондой эле, сабаттуу жазылган арыздардын үлгүлөрү иштелип чыккан.

Ачкыч сөздөр: иш кагаздары, арыз, арыздын жөнөкөй түрү, татаал арыздар, иш кагаздарынын реквизиттери (маалымдареги).

Киришүү. Арыз иш жүргүзүүдө эң көп колдонулган иш кагазы болгондуктан, ал жөнөкөй дыйкандан баштап, мекеме-уюмдарда иштеген кызматкерлер, интеллигенция тарабынан жүргүзүлөт. Бирок ушул иш кагазын сабаттуу жазууда бир топ мүчүлүштүктөр кездешет. Аларды коомчулукта иш жүргүзгөн бардык структураларда жазылган арыздын үлгүлөрүнөн кездештирүүгө болот. Бул көрүнүш иш кагаздарынын сабаттуу жазылышына карата талаптын күчөтүлбөгөндүгү жана иш кагаз жүргүзүүчүнүн жеке сабатына байланышкан маселелерден келип чыгууда.

Андыктан жарандардын документ жүргүзүүдөгү сабаттуулугун көтөрүү максатында, жогоруда аталган тема тандалып алынды. Ушул сыяктуу маселелер - бүгүнкү күндө актуалдуу маселелердин бири.

Материалдар жана изилдөөнүн методдору. Макалабыздын изилдөө материалында баяндоо, аңгеме, сыпаттама методдорун пайдаланабыз. Иш кагаздарынын ичинен арыз - коомчулукта эң көп колдонулган иш кагаздарынын бири. Ал мекеме-уюмдардын биринчи жетекчисине жарандар тарабынан түрдүү маселелерде, тактап айтканда, сураныч, сунуш, арыз-даттануу ж.б. сыяктуу учурларда жазылат да, ошол күндөн баштап укуктук күчүнө ээ болот. Ошондуктан жетекчи арыз иш кагазына өз убагында сөзсүз жооп берүүгө милдеттүү болуп эсептелет. Арыз иш кагазы аркылуу жумушка орношуу, которулуу, жумуштан чыгуу ж.б. сыяктуу көптөгөн иш-аракеттер аткарылгандыгына байланыштуу, көптөгөн түрлөрү келип чыккан. Биз бул маселеде “Мамлекеттик тилдеги иш кагаздарынын негиздери” деген эмгекке таянабыз¹²², арыз иш кагаздарынын жөнөкөй, татаал түрлөрү бул эмгектен башка бир да эмгекте бөлүштүрүлгөн эмес. Ал эмгекте арыздар мазмунунда чагылдырылган маселесине, реквизиттеринин жөнөкөй жана татаалдыгына карата төмөнкүдөй бөлүштүрүлгөн:

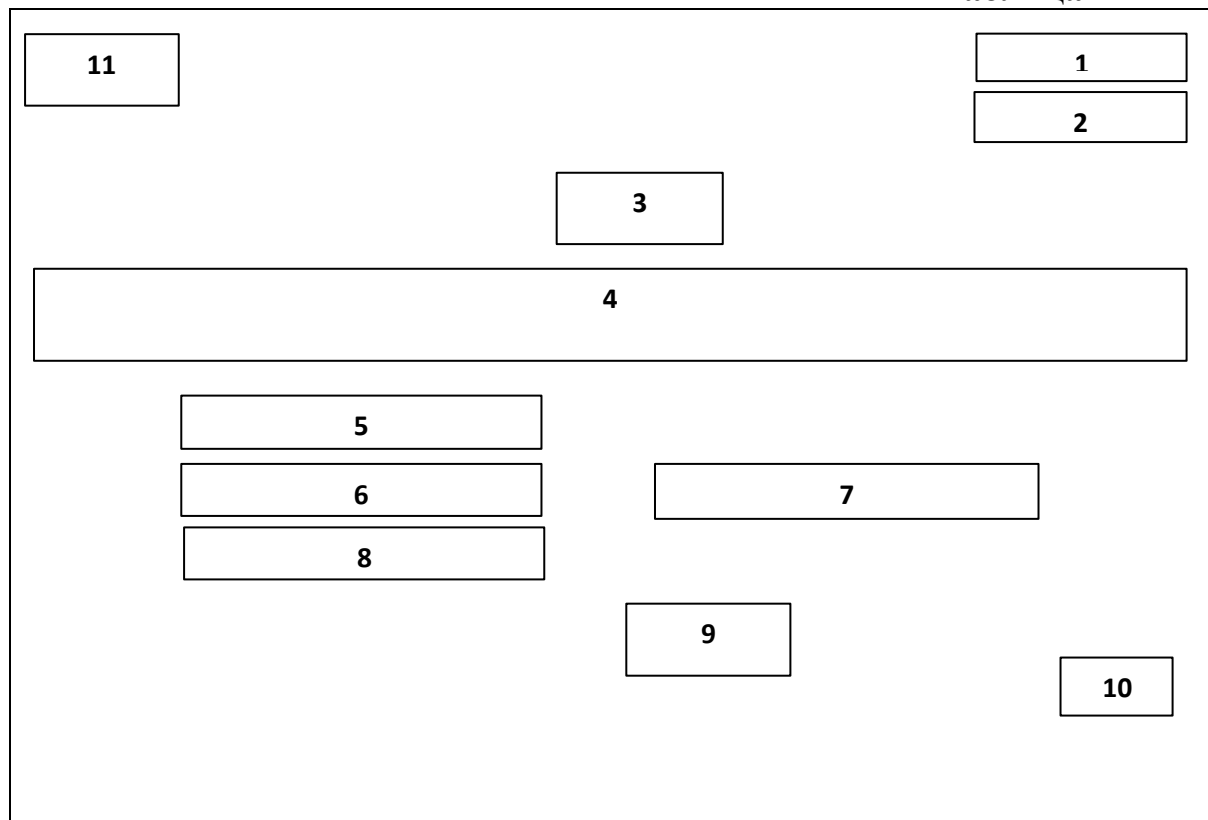

¹²² М.Ж.Кошуева. Мамлекеттик тилдеги иш кагаздарынын негиздери. — Бишкек: “Avrasya press”, 2016. 50-бет.

Бирок арыздын кээ бир түрүн, тактап айтканда, которулуу, доо арызы, эмгек өргүүсүнөн кайтуу арызын кошпогондо, дээрлик бардыгы бирдей реквизитке ээ. Негизинен, арыз иш кагазы 11 реквизитке бөлүнөт¹²³.

Арыз иш кагазынын реквизиттеринин схемасы жана чечмелениши:

1-таблица

1-реквизитте мекеменин аталышы, жетекчинин кызматы жана аты-жөнү жазылып, ал барыш жөндөмөгө келтирилет (С.Сүйүновго).

2-реквизитке арыз жазуучу жөнүндө толук маалымат же анын кайсыл жерде иштегендиги, кызматы, жашаган жери, аты-жөнү жана ага чыгыш жөндөмөсүнүн мүчөсү уланып жазылат (А.Асановдон).

3-реквизитке иш кагазынын аты жазылат (**арыз же АРЫЗ**).

4-реквизитке текст жазылат.

5-реквизитке арызга тиркелүүчү тиркемелер берилет.

6-реквизитте датасы жазылат (**2021.28.05** же **2021-жылдын 28-майы**).

7-реквизитке арыз жазуучунун колу коюлат.

8-реквизитке арыз жазуучунун аты-жөнү көрсөтүлөт.

9-реквизитке мекеме жетекчисинин арыздын текстинин мазмунуна карата пикирлерин туюнткан визалар коюлат (*Макулмун, Макул эмесмин, Каршы эмесмин, Каршымын ж.б.*).

¹²³ Ахматов Т, Аширбаев Т. Иш кагаздары: Мамлекеттик тилде иш жүргзүү. -Б. 2001, 66-67-б.

10-реквизитке арыз белгиленген индекс аркылуу каттоо журналына түшүрүлүп, арызда козголгон маселелердин чечилиши көзөмөлгө алынат.

11-реквизитке жогорку инстанциянын резолюциясы барактын жогорку сол жак бурчундагы бош орунга коюлат (*Кадрлар бөлүмүнө, Бухгалтерияга, Жамаатка билдирилсин* ж.б.).

Изилдөөнүн натыйжасы. Арыздын 1-реквизитинде жетекчинин фамилиясын жазууда барыш жөндөмөнүн (-га) мүчөсүн туура эмес пайдаланышат. Мисалы, “Асановго” дегенди “А.Асановко” деп орфографиялык катарлардын кетирилишине жол коюшат. Башкача айтканда, **в-ф** түгөйлөш тыбыштардын угулушу жана жазылышындагы колдонулушуна көңүл бурушпайт. Ошондой эле, 2-реквизитти аткарууда, аны өзүнчө жаңы саптан баштабай, 1-реквизиттин катарына кошуп жазышат. Бул туура эмес. Кээде 2-реквизитти аткарбай (жазбай) койгон учурларды да кездештирүүгө болот. Ошондуктан арыздын ар бир реквизитин өздөштүрүү зарыл. Арыз иш кагазын жазууда, анын 3-реквизитине өзгөчө көңүл буруу керек. Анын 3-реквизитине иш кагазынын аты жазылат, ал сөзсүз түрдө кичине тамга менен (**арыз**) берилет, себеби 3-реквизит (документтин аты) 1-жана 2-реквизиттин уландысы болуп эсептелет. Эгерде арыздын үлгүсү компьютердик вариантта аткарылса, анда бардык ариби баш тамга менен “**АРЫЗ**” деп жазылат.

Арыздын 3-реквизитинен (документтин атынан) кийин эч качан чекит, кош чекит ж.б. тыныш белгилери коюлбайт.

4-реквизитте текст абзац менен башталат, бирок «**менин арыз берүүмдүн мазмуну төмөнкүчө**» жана «**арыз ээси**» деген сыяктуу сөздөрдүн пайдаланылышына жол берилбейт. Анткени булар арыз иш кагазынын тилиндеги плеоназм (артык баш сөздөр) сөздөр болуп эсептелет. Ал эми тексттин аягындагы этиш сөзү «**суранам**» эмес «**сурайм же сураймын**» деп аяктайт. Анткени иш кагаздарында кошумча мааниге (оттенокко) ээ болгон «**суранам**», «**өтүнөм**» сыяктуу сөздөр керектелбейт. Иш кагаздарынын тили (документтин тили) түз жана орток маанидеги сөздөрдүн колдонулушун талап кылат.

5-реквизитине тиркеме берилет. Эгерде тиркеме бирөө болсо, тексттен кийин эле абзац менен башталып жазылат. М: “Жогорку окуу жайды бүткөндүгүм жөнүндөгү дипломдун көчүрмөсүн тиркеймин”. Ал эми 2ден ашык болсо, абзац менен “Тиркеме” деп жазылып, кош чекит коюлат жана ар бир документ араб цифрасы менен номурланат. Ал төмөнкү үлгүдө көрсөтүлдү (**1-мисал**).

6-7-реквизит бир сапка жазылат, анткени арыз жазуучунун колу менен аты-жөнү бири-бирин тастыктап турат. Ал эми 7-реквизиттин (арыз жазуучунун

аты-жөнү жазылган жердин) алдына “арыз ээси” деген сөз жазылбайт, ал ашыкча сөз болуп эсептелет.

8-реквизитке арыздын датасы жазылат, дата кыргыз тилинде 1-жылы, 2-күнү, 3-айы көрсөтүлүп, жалаң цифрадан же цифра-сөз менен берилет. Мисалы: цифрадан турганда “2021.25.05” деп, ал эми цифра-сөз менен берилгенде “2021-жылдын 25-майы” деп көрсөтүлөт. Анткени бул “25-май” 2021-жылга таандык, ар бир жылдын өзүнө таандык айы жана күнү бар. Арыздын датасын берүү, иш кагазы боюнча жарык көргөн адабияттарда “датасы, колу, аты-жөнү” деп бир катарда (6-7-8-реквизиттерде) берилип жүрөт, бул туура эмес. “Дата” бул реквизит өзүнчө саптан орун алуусу керек. Себеби, арыз жазылып, арыз жазуучунун колу жана аты-жөнү коюлгандан кийин, арыз кайсы күнү жазылгандыгын көрсөтүү максатында “датасы” жаңы жолдон өзүнчө сапка берилет. Мында иш кагаздар стилинде талап кылынган тактык жана логикалуулук процесси иш жүзүнө ашат. Төмөндө талапка ылайыктуу жазылган арыздын үлгүсү сунушталат:

1-мисал

Ош шаарындагы № 38 орто мек- тептин директору Б. Жунусовага Ош МУнун кыргыз филологиясы факультетинин бүтүрүүчүсү Акматалиева Венерадан	
АРЫЗ	
Мени № 38 орто мектепке кыргыз тили жана адабияты адистиги боюнча мугалимдик кызматка кабыл алууңузду сураймын.	
Тиркеме: 1. Дипломдун көчүрмөсү (натариалдык кеңсе тарабынан тастыкталган). 2 барак, 4 бет.	
2. Өмүр баян. 1 барак, 1 бет.	
(колу)	В. Акматалиева
2021. 20. 08	

Мында арыз иш кагазынын кичиподстили болгон жумушка кирүү арызынын үлгүсү берилди жана бардык реквизиттери так аткарылды. Башкача айтканда, арыз иш кагазынын 8 реквизити арыз жазуучу тарабынан талаптагыдай жазылды. Эгерде бул даяр үлгүнү реквизиттерге ажырата турган болсок, ал төмөнкүдөй болот:

2-мисал

11.		<div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 5px;">Ош шаарындагы № 38 орто мектептин директору</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px;">Ош МУнун кыргыз филологиясы факультетинин бүтүрүүчүсү В.Акматалиевадан</div>
<div style="border: 1px solid black; padding: 5px; display: inline-block;">арыз</div>		
4.	Мени № 38 орто мектепке кыргыз тили жана адабияты адистиги боюнча мугалимдик кызматка кабыл алууёузду сураймын.	
5.	Тиркеме: 1.Дипломдун кыч\рмъс\ (натариалдык кеңсе тарабынан тастыкталган). 2 барак, 4 бет.	
6.	(колу)	7.
		В.Акматалиева
8.	2021.20.08	
	9.	
		10.

Жогоруда белгиленгендей, мындагы 9-10-11-реквизиттер арыз жазуучуга тиешелүү эмес.

Биз мамлекеттик тилдеги иш кагаздарынын сабаттуу аткарылышын байкоо максатында мекеме, ишканалардан кээ бир иш кагаздарынын үлгүлөрүн чогултканбыз. Алардын ичинен арыз иш кагазынын кээ бир түрлөрүнө токтолобуз.

3-мисал

Ош шаарындагы № 43 орто мектебинин
директору Шарапова Хадича Хамиджановага

Арыз!

Менин арыз жазуумдун себеби төмөндөгүчө менин балам Бабаев Асанды
1-класска окууга кабыл алуунузду суранам.

Арыз ээси: Бабаева Б.

(колу)

19.04.2021 жыл

Бул 3-мисалдагы үлгүнүн 1-реквизитинде жетекчинин атасынын аты
“Хамиджановага” эмес, “Хамиджановнага” деп жазылыш керек.

Ал эми 2-реквизит толугу менен аткарылган эмес.

3-реквизитте иш кагазынын аталышы баш тамга менен туура эмес жазылган
жана арыз жазуучу иш кагазынын аталышынан кийин эч кандай тыныш
белги коюлбай тургандыгы жөнүндө маалыматка ээ эмес экендиги байкалып
турат, ал илеп белгисин да коюп койгон.

4-реквизит да туура эмес аткарылган. Тактап айтканда, текст абзац менен
башталган эмес жана “Менин арыз жазуумдун себеби төмөндөгүчө” деген
плеоназм (артык баш сөздөр) сөздөр пайдаланылган. Буларга тексттеги
“менин”, “Арыз ээси” деген сыяктуу сөздөрдү да кошууга болот. Ошондой
эле, тексттин аягындагы колдонулган этиш сөзү “суранам” сөзү менен
аяктаган, ал жөн гана “сурайм же сураймын” деген кошумча оттеночно ээ
болбогон сөздөр менен аякталуусу керек.

Арыз жазуучу 5-реквизитти (бул реквизитте тиркеме берилет) толугу менен
эле аткарбай койгон. Бул реквизитте жашаган жеринен маалымкат (справка),
үй-бүлө мүчөлөрүн күбөлөндүргөн маалымкат (состав семья), мектепке
барган баланын туулгандыгы тууралуу күбөлүгүнүн көчүрмөсү, эмканадан
(поликлиника) берилген № 64 форма, ал документтер канча барак жана канча
беттен тургандыгы толук жазылыш керек.

6-реквизит (арыз жазуучунун колу) өз ордунда колдонулган эмес.

7-реквизит “Арыз ээси” деген ашыкча сөздү пайдалануу менен аткарылган.

8-реквизиттин датасы да туура эмес жазылган. Тактап айтканда, арыздын
датасы орус тилиндеги вариантында көрсөтүлгөн. Жылы жазылгандан кийин
сызыкча коюлган эмес, арыз жазуучу иреттик сан атоочтордун жазылышын
билбейт. Негизинен, дата цифра түрүндө же цифра-сөз түрүндө берилет.
Цифра түрүндө болгондо “2021.19.04” деп, ал эми цифра-сөз түрүндө
болгондо “2021-жылдын 19-апрели” деп берилиш керек.

Ошентип, арыз иш кагазы 11 реквизиттен турат да, анын 8 реквизити гана арыз жазуучу тарабынан аткарылат. Төмөндө жогорудагы арыздын туура жазылган вариантын сунуштайбыз:

4-мисал

Ош шаарындагы № 43 орто	
мектеп-	тин директору Х.Х.Шараповага
аталган шаардын Токтогул-12	
көчөсүнүн тургуну Б.Бабаевдан	
АРЫЗ	
Уулум Бабаев Асандын мектеп жашына жеткендигине байланыштуу аталган мектептин 1-классына кабыл алуунузду сурайм.	
Тиркеме:	
1. Жашаган жерден берилген маалымкат. 1 барак, 1 бет.	
2. Үй-бүлө мүчөлөрүн күбөлөндүргөн маалымкат. 1 барак, 1 бет.	
3. Туулгандыгы тууралуу күбөлүктүн көчүрмөсү. 1 барак, 1 бет.	
4. Эмканадан берилген № 64 форма. 1 барак, 1 бет.	
(колу)	Б.Бабаева
2021.10.08	

Бул 4-мисалдагы арыздын 2-реквизитинде арыз жазуучунун жашаган жери толук көрсөтүлүш керек эле. Тактап айтканда, көчөсү жана үй номери так көрсөтүлүүсү зарыл. Биз үлгүнүн түп нускасында бул маалыматтарды кездештире албагандыктан, биз да аларды көрсөтө албадык.

Биз макаланын көлөмүнө ылайык туура эмес жазылган арыздын үлгүлөрүнүн көпчүлүгүн макалага кийирүүгө мүмкүнчүлүк болбоду.

Жогоруда көрсөтүлгөндөй, туура эмес жазылган арыздарды жана иш кагаздарынын башка түрлөрүн да ар бир эле мекеме-уюмдардан, ишканалардан кездештирүүгө болот. Мындай көрүнүш тилдин тазалыгына жана өнүгүшүнө терс таасирин тийгизери бышык.

Иш кагаздарын сабаттуу жазууну үйрөнүүдө, иш кагаздары боюнча жарык көргөн адабияттарда да бирдиктүү пикир жок экендигин байкоого болот. Мындай так эместиктер иш кагазын үйрөнүүчүлөргө белгилүү бир деңгээлде тоскоолдуктарды жаратат. Мисалы, арыз иш кагазынын 3-реквизити жөнүндө иш кагазынын аты кичине тамга менен жазыларын кезегинде проф. Т.Аширбаев өзү белгилеген, аны 1999-жылы жарык көргөн “Иш кагазынын үлгүлөрү” деген китепчеде пайдаланган. Бирок, 2001-жылы жарык көргөн “Ахматов Т., Аширбаев Т. Иш кагаздары. Мамлекеттик тилде иш жүргүзүү. —Бишкек, 2001” эмгекте арыз иш кагазы баш тамга менен

жазылгандыгын проф. Т.Аширбаев, ал эмгек авторлош болуп чыгып, 1-автордун көрсөтмөсү экендигин белгилеген жана аны келечекте кайрадан оңдоо керектигин айткан, бирок автор аларды оңдоого үлгүргөн эмес. Ал автордун керээзин аткарууну шакирттери “келечектеги ишибиз жана парзыбыз” деп эсептейт.

Жыйынтык. Арыз иш кагазынын “Арыз” деп баш тамга менен жазуу “Иш кагаздары. Мамлекеттик тилде иш жүргүзүү” деген эмгекте “салтка айланган принцип катары” каралган.¹²⁴ Биз бул пикирди колдобойбуз. Анткени “арыз” 1-2-реквизиттин уландысы же сүйлөм ушул сөз менен аяктап жатат, ошондуктан кичине тамга менен жазылганы туура, себеби сүйлөм эч качан баш тамга менен аяктабагандыгы белгилүү. Иш кагазынын аталышы кичине тамга менен берилсе, документтин атын билдирбей калбайт. Документтин аты катары белгилөө зарыл болсо, анда бардык арибин “АРЫЗ” деп баш тамга менен жазууга болот. Негизинен, иш кагаздарынын аталыштары 2 түрдүү жол менен берилет.

63. Өзүнөн мурунку сөздүн уландысы катары келген иш кагаздарынын аталыштары бар. Буларга “арыз, мүнөздөмө, протокол, буйрук, түшүнүк кат, билдирүү (рапорт) ж.б.” сыяктуу иш кагаздары кирет.

64. Тема катары келген иш кагаздарынын аталыштары бар. Аларга “Өмүр баян, тил кат, жарыя, кулактандыруу, келишим, ишеним кат ж.б.” сыяктуу иш кагаздарын алууга болот.

Ошентип, арыз иш кагазын жазуу жөнөкөй көрүнгөнү менен аны аткарууда көңүл бөлчү маселелер көп. Негизинен, иш кагазын жазуу жогорку деңгээлдеги сабаттуулукту жана билимди талап кылат.

Пайдаланылган адабияттар:

- В. Аширбаев Т. Кыргыз тилинин стилистикасы. 4-китеп. — Бишкек, 2004.
- С. Ахматов Т., Аширбаев Т. Иш кагаздары. Мамлекеттик тилде иш жүргүзүү. — Бишкек, 2001.
- Д. Жапарова Б.Б., Калыева Ө.А. Иш кагаздарын мамлекеттик жана расмий тилде жүргүзүү. — Бишкек, 2006.
- Е. Ибрагимов С. Иш кагаздарын мамлекеттик тилде жүргүзүү. — Бишкек, 2006.
- Ф. Кошуева М. Мамлекеттик тилдеги иш кагаздарынын негиздери. — Бишкек: “Avrasya press”, 2016.
- Г. Кыргыз тилиндеги иш кагаздарынын үлгүлөрү. — Ош, 1999.

¹²⁴ Ахматов Т, Аширбаев Т. Иш кагаздары: Мамлекеттик тилде иш жүргүзүү. -Б. 2001, 66-б.

ФИО автора: Шопурова Гулибону Окилжон кизи
студент 102 группы медико-профилактического факультета
Самарканского государственного медицинского института, г. Самарканд,
Узбекистан

ФИО научного руководителя: Коржавов Шерали Облакулович
ассистент кафедры Анатомия человека и ОХТА
Самарканского государственного медицинского института

Название публикации: «ГИСТОЛОГИЧЕСКИЕ ИЗМЕНЕНИЯ В
ЛОХАНОЧНО-МОЧЕТОЧНИКОВОМ СЕГМЕНТЕ У ДЕТЕЙ С
ВОЗРАЖДЕННЫМ ГИДРОНЕФРОЗОМ»

Актуальность темы. Гидронефротическая трансформация (гидронефроз) морфологически характеризуется стойким расширением чашечно-лоханочной системы почки, атрофией органоспецифической ткани ее медуллярно-коркового слоя, а клинически — прогрессирующим ухудшением основных ренальных функций вследствие нарушения оттока мочи на уровне лоханочно-мочеточникового сегмента и нарушения гемодиализации в почках. Гидронефротическая трансформация может возникнуть на фоне приобретенной обструктивной уропатии, но у детей она гораздо чаще возникает в результате врожденной обструкции в лоханочно-мочеточниковом сегменте вследствие недоразвития паренхимы почки и ее атрофии 2—5. ВГ приводит у ряда детей к развитию уролитиаза, артериальной гипертензии, хронической почечной недостаточности, но особенно частым и ранним осложнением является обструктивный пиелонефрит, который значительно отягощает течение, ухудшает прогноз основной патологии и создает дополнительные трудности в лечении этих больных 6—11.

Цель работы. Изучение изменений в лоханочно-мочеточниковом сегменте у детей с врожденным гидронефрозом.

Материалы и методы исследования. Проведен анализ патологических исследований лоханочно-мочеточникового сегмента ЛМС у детей с гидронефрозом в возрасте 1-15 лет и получены результаты. Нужно отметить, что обнаруженные структурные изменения в ЛМС на прямую зависят от возраста больных.

Результаты исследования. У детей до 3-х лет преобладают изменения гипопластического и диспластического характера, прежде всего в мышечном слое мочеточника, квалифицируемые как врожденные аномалии данного сегмента. Склероз и атрофия не выявлены. По мере роста ребенка и прогрессирования заболевания на фоне гипо и диспластических изменений в стенке ЛМС выявляются склероз и атрофия мышечных волокон. Обнаруженные морфологические признаки воспаления стенки ЛМС, нарастающие у детей 4-7 лет и у детей 8-11 лет, на фоне прогрессирующего склероза и атрофии, еще больше усугубляют нарушенную уродинамику и приводят к дискинетическим явлениям в прилоханочном отделе мочеточника. Атрофия стенок ЛМС была присуща в основном детям старших возрастных групп 8-11 лет и 12-15 лет. Необходимо отметить такой факт, при нарушении кинетики стенки мочеточника создаются условия лоханочно-чашечнопочечному рефлексу, который играет немаловажную роль в патогенезе гидронефроза.

Вывод: Гистологические исследования ЛМС, позволяющие глубже проникнуть в пато и морфогенез врожденного гидронефроза и в клинической практике наметить пути более успешного и эффективного лечения. Для предупреждения необратим резкой атрофии гидронефрозе, устранения причины врожденного характера целесообразно до того, как нарастают вторичные воспалительно-склеротические изменения в ЛМС.

ФИО автора: Юнусов Алишер Шухратович,

“Архитектура назарияси ва тарихи” кафедраси ўқитувчиси

(Самарқанд давлат архитектура-қурилиш институти)

Название публикации: «МУСТАҚИЛЛИК ЙИЛЛАРИДА ЗАМОНАВИЙ
МИЛЛИЙ ТУРАР-УЙ АРХИТЕКТУРАСИ»

Аннотация. Мазкур мақолада мустақиллик йилларида замонавий шаҳарсозлик маданиятини шакллантиришда миллий архитектуранинг роли ва аҳамияти тўғрисида. Республикамиз шаҳар ва қишлоқларда миллий меъморчиликнинг ривожланиши ва аҳолининг уй-жойга бўлган талаби. Қурилиш бўйича Ўзбекистонни дунёнинг энг ривожланган ва баркамол давлатлари қаторига кириши тўғрисида маълумот берилган.

Аннотация. Статья посвящена роли и значению национальной архитектуры в формировании современной городской культуры за годы независимости. Развитие национальной архитектуры в городах и селах республики и потребность населения в жилье. В строительном отношении Узбекистан - одна из самых развитых и развитых стран мира.

Annotation. This article is about the role and importance of national architecture in the formation of modern urban culture during the years of independence. Development of national architecture in cities and villages of the Republic and the demand of the population for housing. In terms of construction, Uzbekistan is one of the most developed and harmoniously developed countries in the world.

Калит сўзлар: миллий архитектура, замонавий шаҳарсозлик, концепция, турар жой, бошқарув орган, комплекс янгилаш, инфратузилма, аҳоли пункт, ҳудуд.

Ключевые слова: национальная архитектура, современное градостроительство, концепция, жилье, орган управления, комплексный ремонт, инфраструктура, поселок, территория.

Keywords: national architecture, modern urban planning, concept, accommodation, governing body, complex renovation, infrastructure, settlement, territory.

Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзиёев олға сураётган ғоялар ва вазифаларнинг амалга оширилиши мамлакатимиз сиёсий, иқтисодий, маънавий, ижтимоий, маданий қиёфасини тубдан ўзгартириб юборади. Наинки мамлакатимиз, балки халқимизнинг ҳам дунёқараши ўзгаришига олиб келади. Аминмизки, жамиятни янгилаш бунж келажакка олиб боради, Ўзбекистонни дунёнинг энг ривожланган ва баркамол давлатлари қаторига кириши йўлида ташланган залворли қадам бўлади, энг муҳими, халқимиз фаровонлигининг кескин ошишига олиб келади. Бу йўлда барчамиз бир тану бир жон бўлиб ҳаракат қилишимиз зарур, чунки Ватанимизнинг буюк келажagini, Президентимиз Шавкат Мирзиёев таъбири билан айтганда, «ҳаммамиз биргаликда барпо этамиз» [1].

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2009 йил 3 августдаги “Қишлоқ жойларда уй-жой қурилиши кўламини кенгайтиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарори асосида мамлакатимизнинг барча қишлоқ туманларида янги уй-жой массивлари барпо этилди, намунавий лойиҳалар бўйича кредит шартномаси асосида яқка тартибдаги уй-жойлар қуриб, фойдаланишга топширилди. Бу янги массивларимизда аҳолининг яхши яшаши учун қулайликлар туғдириш ишлари жадал давом эттириляпти. Бу турар-жой массивларида ижтимоий аҳамиятга молик объектлар ҳам қурилмоқда. Бундай уйларда яшаётган фуқаролар мавжуд шароитларнинг шаҳардагидан асло қолишмаслигини таъкидлаб, шукроналик билдирмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Республика архитектура-шаҳарсозлик кенгашида қуйидагилар кенгашнинг асосий вазифалари ҳисобланади:

- шаҳарсозлик ва архитектурани янада ривожлантириш концепциялари ва дастурларини шакллантириш, кўриб чиқиш ва амалга ошириш ишларини ташкил этиш;

- шаҳарлар, шаҳар посёлкалари ва архитектура комплексларининг бош режалари лойиҳаларини кўриб чиқиш ва келишиб олиш, уларнинг амалга оширилиши, архитектура-режалаштириш ҳужжатлари, муҳим шаҳарсозлик норма ва қоидалари, давлат стандартларга риоя этилиши юзасидан назоратни амалга ошириш;

- илмий асосланган ҳолда аҳолини жойлаштириш, ҳудудларни режалаштириш ва қуриш, замонавий талабларни, миллий архитектура-маданий анъаналарни, шаҳар ҳудудларидан самарали фойдаланиш, табиий муҳитга зиён етказмайдиган муносабатда бўлишни ҳисобга олган ҳолда аҳоли пунктларининг архитектура-режалаштириш тузилмасини уйғун ривожлантириш бўйича тавсиялар ишлаб чиқиш;

- аҳоли пунктларининг ижтимоий ва муҳандислик-транспорт инфратузилмасини комплекс янгилаш, замонавий шаҳар марказларини шакллантириш, эски турар жой муҳитининг шинамлигини сифат жиҳатидан оширишни ҳамда тарихий-

архитектура мероси объектлари сақлаб қолинишини назарда тутган ҳолда эски шаҳар туманларини реконструкция қилиш бўйича таклифлар тайёрлаш;

- эски турар жой муҳитининг шинамлигини сифат жиҳатидан оширишни ва тарихий-архитектура мероси объектлари сақлаб қолинишини назарда тутган ҳолда эски шаҳар туманларини реконструкция қилиш бўйича давлат ва хўжалик бошқаруви органларига тавсиялар киритилди.

Замонавий шаҳарсозлик маданиятини шакллантиришда яна бир соҳа, яъни миллий архитектурага алоҳида эътибор бериш талаб этилмоқда. Бу шаҳарларимизда аҳолининг маданий дам олиш ва ёш авлоднинг жисмонан соғлом, маънан етук бўлиб вояга етишларига хизмат қиладиган кўнгилочар масканлар, спорт иншоотлари, маданий-маърифий муассасалар, макбабгача таълим муассасалари ва бошқа бино ва иншоотлар бунёд этилмоқда. Бундан ташқари Республикамиз шаҳар ва қишлоқларда миллий меъморчилик асосида уй-жойлар, маданият уйи, оммавий кутубхона, музей, театр, мактаб, маданият ва истироҳат боғлари замонавий лойиҳалар асосида қад аҳолига фойдаланишга берилмоқда. Кейинги йилларда шаҳар ва қишлоқларимизда қад ростлаган маънавият масканлари, соғломлаштириш марказлари тимсолида Республикамизда замонавий миллий шаҳарсозлик маданиятининг энг илғор анъаналари ўз ифодасини топмоқда. Республикамиз шаҳар ва қишлоқларида замонавий ва миллий шаҳарсозлик анъаналари асосида бунёдкорлик, қайта қуришнинг амалга оширилиши муносабати билан бу соҳадаги касб эгаларига бўлган талаб ҳам кучаймоқда. Негаки, ҳозирги кунда қурилаётган иншоотлар, бинолар ишга янгича ёндашишни, янгича муносабатни талаб этади. Тайёрлаётган кадрларимиз ана шу талабларга жавоб бера олишлари лозим. Табиийки, ёш қурувчилар, бинокорлар келгусида

янги, кўркам, гўзал шаҳарлар барпо этадиган етук меъморлар, хунармандлар, усталарга айланадилар. Зеро, ҳаёт талаби ҳам шундай!

Буюк ва бебаҳо неъмат – мустақилликнинг миллий тараққиётимиз, бугунги ва келгуси авлодлар тақдири, келажаги учун беқиёс аҳамияти йиллар ўтиши билан тобора ортиб бормоқда. Ўзбекистоннинг давлат мустақиллиги халқимизнинг миллий манфаатларини, тинч ва осуда ҳаётини таъминлаш, мамлакатимизнинг халқаро миқёсдаги обрў-эътиборини юксалтиришнинг мустаҳкам пойдевори бўлиб келмоқда.

Ўзбекистон Республикаси суверен давлат сифатида жаҳон ҳамжамиятидан ўзининг муносиб ўрнини эгаллади. Бозор иқтисодиётига асосланган демократик тузум барпо қилишга киришилди. Бунинг учун сиёсий, иқтисодий ва маънавий жиҳатдан туб ислохотлар амалга оширилди. Мамлакат ва халқ олдида ривожланган давлатлар сафидан муносиб ўрин олиш вазифаси қўйилди. Ана шу тарихан қисқа бир даврда жуда катта ва мураккаб, шу билан бирга, шарафли йўл босиб ўтилди. Мустақиллик қурилиш соҳаси бўйича Ватанимиз тарихида мутлақо янги саҳифа очди.

Даврлар ўтгани сари мустақиллигимиз тарихини ўрганиш, бу улуғ неъматга қандай эришганимиз моҳиятига етиш, истиқлолимиз қадрини чуқур англашнинг аҳамияти тобора ортиб бораверади.

Ҳаёт ҳеч қачон тўхтаб турмайди, у илгарилаб бораверади. Аммо шу жараёнда, замонавий миллик лойиҳалар асосида қурилишларни кучайтириш мақсадга мувофиқдир, бошқача айтганда, янгиланишлар тобора кунсайин ортиб бормоқда. Мамлакатимиз ҳозир шундай янги босқичга кирди.

Мустақиллик тарихини айнан мазкур архитектура йўналишида нималар қилинганини ўрганиш бўйича ёритиш ҳам мумкин. Ана шунда масала янада ойдинлашади. Яъни бу борада қўлга киритилган ютуқларни аниқлаш амалда

бундан буён қилиниши зарур бўлган ишларни белгилаб беришга ҳам хизмат қилади.

Давлатимиз раҳбари Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлис палаталарининг Ўзбекистон Республикаси Президенти лавозимига киришиш тантанали маросимига бағишланган қўшма мажлисидаги нутқи матбуотда “Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини мард ва олижаноб халқимиз билан бирга кураимиз” деган сўзлари ўз ифодасини топмоқда.

Шўро давлати жамиятнинг барча вазифаларини ўз бўйнига олган, шунинг учун тузумда жамиятнинг ўрни ҳам, ундаги фуқаронинг фаоллиги ҳам чеклаб ташланган эди. Одамларимиз тасаввурида мавжуд давлат ҳақидаги эски қарашлар ҳамон қурилиш соҳасида ҳалал бериб келаётгани ҳам – рост. Ҳолбуки, ҳаётнинг бир қисм муаммосини давлат, қолган кўп масаласини жамият ҳал қилиб кетавериши лозим бўлган.

Бу борада мамлакатимиз ўтган йиллар мобайнида тамоман ўзига хос тарихий йўлни босиб ўтди. Бу ишларни ким амалга оширади? Албатта, давлатимиз раҳнамолигида мард ва олижаноб халқимиз. Бундан буён ҳам тараққиётимиз айнан ана шу давлат ва халқнинг жипслигига таянади. Бусиз ҳеч бир мамлакат ўз олдида қўйган эзгу мақсадларга эришган эмас.

Хусусан, қарийб бир ярим аср мобайнида мустамлака исканжасида яшашга мажбур этилган халқ учун бу қанчалар оғир кечишини бир кўз олдимизга келтирайлик.

Ҳолбуки, ҳар бир халқ ўз тарихий илдизларига суянган ҳолда равнақ топади. Мустақиллик йилларида бу тўла-тўқис тасдиғини топди. Бундай ютуқларнинг адоғи йўқ.

Хўш, бу муваффақиятларга нималар эвазига эришдик?

Аввало, оқилона олиб борилган сиёсат туфайли Ўзбекистонимиз саноати тез суръатлар билан ўсиб, иқтисодий қудрати ва салоҳияти юксалиб бораётган давлатга айланди.

Давлатнинг халққа бундай қайишиши натижасида одамларнинг руҳиятида катта ўзгариш юз берди. Фуқароларнинг ижтимоий фаоллиги ортди, сиёсий хабардорлик даражаси кўтарилди.

Қарорда ҳам қайд этилганидек, буларнинг барининг замирида: “Халқ бой бўлса, давлат ҳам бой ва қудратли бўлади”, – деган тамойил ётибди.

Халқ онг-тафаккури, дунёкарашининг ўзгаргани – мустақиллик йилларида эришган энг катта бойлигимиз. Бундан буён ҳам: “Маънавият – энг таъсирчан ва қудратли қуролимиз”, – деган ғоя шиоримиз бўлади.

Башарият тарихи шундан гувоҳлик берадики, ҳеч бир мамлакат ўзи ёлғиз ҳолда тараққий этган эмас. Чунки мураккаб дунёнинг кўпдан-кўп муаммолари айнан ҳамкорликда, дўстона тарзда ҳал этилади.

Мустақиллик йилларида миллий уй-жой қурилиш соҳасида жаҳон майдонида эришган ютуқларимиз бизни курраи заминга яна ҳам танитди.

Амалда халқимиз кимларнинг авлоди эканини, нималарга қодирлигини намоён этди. Дунё бизга ҳурмат кўрсатишга, биз билан яқиндан ҳамкорлик қилишга киришди. Қўшниларимиз билан яқин дўстона муносабатлар эса, биринчидан, бизнинг миллий манфаатларимизга тўла мос келади, иккинчидан, буни халқаро майдондаги обрў-эътиборимиз ҳам талаб қилади.

Мустақиллик йилларида она юртимиз, унинг барча минтақалари, шаҳар ва қишлоқларимизнинг чиройи тобора очилиб, гўзал қиёфа касб этди. Бу эса шу заминда яшаётган инсонларнинг кайфияти, бугунги ҳаётдан розилигини, эртанги кунга ишончини орттиришга хизмат қилиб, ватандошларимизни янги марралар сари руҳлантирмоқда.

Шу маънода, давлат ҳудудий яхлитлигини таъминлаш борасида Ўзбекистон мустақиллик йилларида бунёд этган энг буюк қурилиш – Қамчиқ довони бўлди, деб баралла айта оламиз. Бу узоқни кўзлаб амалга оширилган, муҳим стратегик

аҳамиятга эга буюк иншоот ҳисобланади. Қоялар кесилиб, йўл кенгайтирилди, баланд тоғлар устида жойлашган магистраль пастроқдан ўтказилди, бири 1.100 ва иккинчиси 500 метр бўлган туннель қазилди.

Ёш, энди қаддини ростлаб олаётган бир миллий давлат учун бу нақадар катта ютуқ эканини бугун барча тушуниб етмоқда.

Инсон учун она Ватанидан азизроқ макон йўқ бу дунёда.

Чунки Ер юзида Ўзбекистонимиз – яккаю ягона. Биз у билан ҳар қанча фахр-ифтихор қилсак ҳам – кам. Бунга унинг бой ўтмиши ҳам, равнақ топаётган бугуни ҳам, порлоқ келажаги ҳам тўла асос беради.

Бизга шундай яшаш бахтини берган Истиқлолимиз абадий бўлсин!

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

- 1. Мирзиёев Ш.М.** Буюк келажагимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамыз. - Т.: “Ўзбекистон” НМИУ, 2017. – 488 б.
- 2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 2 декабрдаги “Ўзбекистон Республикасининг туризм соҳасини жадал ривожлантиришни таъминлаш чоратadbирлари тўғрисида”ги фармони.**
- 3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2009 йил 26 январдаги “Қишлоқ тараққиёти ва фаровонлиги йили давлат дастури тўғрисида”ги қарори.**
- 4. Аскарлов Ш.Д.** Архитектура Ўзбекистана и стран СНГ. Ташкент-2012.
- 5. Аскарлов Ш.Д.** Генезис архитектуры Ўзбекистана. Ташкент-2014.

ФИО автора: Одинаева Гульбахор Джуракуловна

г. Термез, Узбекистан

Учитель родного языка и литературы

Название публикации: «УЗБЕКСКАЯ ЛИТЕРАТУРА - СИМВОЛ ЖИЗНИ НАЦИИ»

Аннотация: Данная статья посвящена историческому развитию узбекской литературы и языка и его особенностям и заявляет, что он является основой формирования современного узбекского языка и литературы.

Ключевые слова: литература, язык, нация, ценности, узбекская литература, узбекский язык, латинская графика, восточные мыслители.

Вы любите читать книги? Что вы можете сказать об узбекской литературе? Кстати об истории. Испокон веков народ Узбекистана создавал и передавал молва о добре и зле, бесстрашных героях, защищавших честь и достоинство своей земли, безжалостных и в то же время мудрых правителях. Знаменитые легенды об Алпомише, Сиявуше и Афросиябхакке и многие другие яркие образцы фольклора легли в основу нашей литературы.

Говоря о повышении престижа узбекского языка, Президент Шавкат Мирзиёев подчеркнул важность полноценного использования узбекского языка во всех сферах, совершенствования латинского алфавита и создания условий для изучения языков других национальностей.

Узбекский язык как государственный язык превратился в мощную силу, которая объединяет наш народ и мобилизует наше общество для достижения великих целей. В то же время это был первый смелый шаг к государственной независимости Узбекистана.

Этот закон стал ярким проявлением решимости нашего народа определять свою судьбу. Спустя два года государственная независимость Республики Узбекистан была провозглашена миру на нашем родном языке.

Создание Основного закона нашей страны - Конституции на узбекском языке еще больше повысило ее престиж.

Государственный гимн, который звучит на нашем родном языке по всей стране и на международной арене, также вызывает в наших сердцах чувство родины.

За годы своего существования узбекский язык превратился в язык доброты, объединяющий более ста национальностей и этносов нашей страны.

Пять веков назад Алишер Навои:

«В турецкой поэзии я тяну»,

То есть он поднял знамя своего родного языка и хвастался, что под этим знаменем объединил весь народ.

Всем нам хорошо известно, что родной язык - прочная основа духовности нации. Как отмечал наш великий просвещенный предок Абдулла Авлони, зеркальная жизнь каждой нации, существующей в мире, - это ее национальный язык и литература.

В этом смысле любое государство, стремящееся занять достойное место в мировом сообществе, прежде всего стремится сохранить и развивать национальный язык и культуру своего народа.

За годы независимости были приложены большие усилия для того, чтобы наш родной язык стал государственным.

Здесь я хотел бы обратить ваше внимание на один момент. Сейчас на Земле более 7000 языков, из которых только около 200 имеют статус государственного или официального языка.

В истории узбекской литературы есть место юмору. Жанр анекдота появился в народном творчестве. Мировую известность получил Ходжа Насриддин Эфенди, главный герой комических рассказов в народе - юмористический образ умелых трюков с богатыми и правителями города.

Вы любите читать книги? Что вы можете сказать об узбекской литературе? Кстати об истории. Испокон веков народ Узбекистана создавал и передавал молва о добре и зле, бесстрашных героях, защищавших честь и достоинство своей земли, безжалостных и в то же время мудрых правителях. Знаменитые легенды об Алпомише, Сиявуше и Афросиябхаке и многие другие яркие образцы фольклора легли в основу нашей литературы.

В истории узбекской литературы есть место юмору. Жанр анекдота появился в народном творчестве. Мировую известность получил Ходжа Насриддин Эфенди, главный герой комических рассказов в народе - юмористический образ умелых трюков с богатыми и правителями города.

Также интересны фольклорные произведения, сюжеты которых собраны классиками узбекской литературы: «Тахир и Зухра», «Фарход и Ширин», «Лайли и Меджнун» и другие.

Алишер Навои (1441–1501), великий поэт и государственный деятель, основоположник узбекской литературы и искусства, сыграл важную роль в литературе периода Тимуридов. Его бесценные рукописи до сих пор хранятся в собраниях рукописей многих всемирно известных музеев, таких как Государственный Эрмитаж, Лувр и Британский музей, и были переведены на многие языки мира.

В произведениях известных авторов можно прочесть исторические события разных периодов Узбекистана. Например, в «Бобурноме» Захириддин Бабур (1483-1530) описывает жизнь страны в период правления двух империй - Тимуридов и Бабуридов.

С XIV века города Самарканд, Бухара, Ферганская долина и Хорезм были важными литературными центрами Центральной Азии. Здесь быстро развивались поэзия и художественное мастерство. Особенно известны были Джами (1414-1492), Лютфи (1367-1466), Машраб (1653-1711), Огахи (1809-1874). Известные поэты Нодира (1792-1842), Увайси (1780-1845) и Махзуна также внесли неоценимый вклад в женскую поэзию Узбекистана.

В начале 20 века Мухаммад Шариф Гулхани, Огахи, Муками, Завки, Фуркат, Абдулла Кадири, Фитрат, Хамза создали свои лучшие произведения, заложили основы соцреализма в узбекской литературе и представили социально-политические темы.

Рекомендации:

1. Конституция Республики Узбекистан.
2. Закон Республики Узбекистан «Об образовании». - 2020.
3. Абу Наср Фаруби. Город знатных людей. - Т.: Издательство национального наследия Абдуллы Кодир, 1993. –224-с.
4. Алишер Навои. Махбуб-уль-Кулуб. - Т.: 1966. 13-т. –244-б.
5. Беруний. Минералогия. - М., 1963. –С. 256.
6. Мухиддин С. Семейный и шариатский брачный этикет. - Т.: «Мовароуннахр», 1999. –80-с.
7. Рагимов С. Абу Али ибн Сина об образовании и воспитании. - Т.: «Учитель», 1967. –99-с.
8. Ризоуддин ибн Фахруддин. Oila. / Переводчик Т.Зиёев. - Т.: «Мехнат», 1991. –64-с.

9. Дочь Фахр-уль Банат Сибгатулла. Семейные уроки. - Т .: «Писатель», 1992. – 96-с.

10. Юсуф Хос Хаджиб. Qutadg'u bilig. - Т .: «Юлдузча», 1990. –192-с.

ФИО авторов:

Teacher of the Department of Fine and Applied Arts, Faculty of Art History, Karshi State University

Turaev Ilhomjon Rahim ugli

Teacher of the Department of Fine and Applied Arts, Faculty of Art History, Karshi State University

Amirkulov Ozod Irkin ugli

Название публикации: «LOOKING AT THE WORK OF COLOR ARTIST KHURSHID ZIYOKHONOV»

Аннотация

Мақолада таниқли ўзбек рассоми Хуришид Зиёхоновнинг ижоди кўриб чиқилган. Унинг “Зерикаётган қиз” асари бадиий таҳлил қилинган. Муаллифлар рассомнинг асарларини таҳлил қилиб, Х.Зиёхоновнинг асосий бадиий техникаси ва ижодининг ўзига хос хусусиятларини аниқлаганлар. Шунингдек, рассом картинасининг эстетик томондан идрок этиш масалалари ҳам ёритилиб, тасвирий санъатда кубизм оқими унинг ривожланиш тарихи ишланиш услуби ҳам кенг ёритилган.

Калитли сўзлар: *тасвирий санъат, идрок этиш, ранг тасвир, композиция, шакллар уйғунлиги, Ўзбек тасвирий санъати, сўзана, жойпўш, ижод, колорит, гармония, кубизм.*

Annotation

The article examines the work of famous Uzbek artist Khurshid Ziyakhanov. His work "Bored Girl" is artistically analyzed. The authors analyzed the works of the painter and identified the main artistic techniques and peculiarities of H. Ziyakhanov's work. In addition, the issues of aesthetic perception of the painter's painting are also covered.

Keywords: *fine arts, perception, color image, composition, harmony of forms, Uzbek fine arts, suzana, place, creativity, color, harmony, cubism.*

Аннотация

В статье исследуется творчество известного узбекского художника Хушида Зияханова. Художественно проанализирована его работа «Скучающая девушка». Авторы проанализировали творчество художника и выявили основные художественные приемы и особенности творчества Х. Зияханова. Кроме того, освещаются вопросы эстетического восприятия живописи художника.

Ключевые слова: *изобразительное искусство, восприятие, цветной образ, композиция, гармония форм, узбекское изобразительное искусство, сюзана, место, творчество, цвет, гармония, кубизм.*

One of the important features of fine arts is that for a person not only expresses existence, events and things in nature and society, it serves as a powerful factor that enriches people spiritually, initiates creative growth, giving people new knowledge, imagination and insights. Or, in a word, “Art”, as V.G.Belinsky puts it, “is figurative thinking”. (1.67-p)

These images serve as a means of quickly and clearly influencing the mental activity of people in the visual arts with their clarity, credibility, objectivity, reality. But not everyone understands works of fine art correctly. He cannot properly assess its artistic aspects. Such people quickly get bored when they enter exhibition halls and museums, because such an audience cannot understand and see the work with interest, cannot analyze it with emotion and strong passion.

Creation does not choose space, time. At the same time time. This means that it is not appropriate for a creative person to wait for creation or to wait for its time. Because creation is like a gift from the divine to the creator, and through this grace the creators transfer their feelings to paper or cloth. Once upon a time, the poet Shavkat

Rahmon said, "Poetry is not a profession, and poetry cannot be written in batman, there is a reason to write, there is a time.

Poetry is born of great joy or great tragedy, it is wounded in solitude, it is read in solitude". It is no exaggeration to say that this idea has permeated all hearts in poetry, but also in creativity. The reason is that the creative heart is always, every moment, filled with the joy of creation, and is overwhelmed by the pearly feelings of the soul - it is, it is anxious. Whether he is a poet or an artist, it serves to awaken the human heart and enrich it spiritually. Today, Khurshid Ziyokhonov, a master of the brush who has his own place and style in Uzbek fine arts, is one of them.

The aesthetic philosophy of the people of independent Uzbekistan shows that beauty is an integral part and category of art, its form and content, its necessary condition. Art has a very ancient history, it was formed on the basis of the development, improvement and progress of social activity of society. It arose and developed in the process of evolutionary development of material consciousness, from the improvement of the economic system of society and labor relations, weapons of material production. (2.9-p)

Khurshid Ziyokhonov has a unique outlook on the world, as well as a creative heart. He strives to find beauty in every gift of life and enriches these beauties in his imaginary world and transfers them to fabrics. His works are full of distant memories and the breath of oriental traditions.

The artistry of Khurshid Ziyokhonov's works, the completeness of the composition, and the vividness of the images take the viewer away from this world for a while and lead him to another world. But reading the artist's works at first glance seemed complicated. But the color scheme and harmony of the forms in the works help to reveal the artistic idea of the work and allow the viewer to find the answer to his own question. The artist's works are rich in philosophical observations in the direction of Cubism, and the artist was able to find himself in this direction.

The homeland of this direction is France, it is the twentieth century occurred in the beginning and its great representatives, such as P. Picasso, J. Brock, F. Lete, R. Beloni, sought to exaggerate the informational possibilities of the objects depicted, to

separate them into simple geometric shapes. (3.13-p) At first glance, the art of Cubism, consisting of abstract and geometric forms, represents the real being in its own forms,

But by simultaneously depicting these real objects from a narrow angle, the viewer must give an idea of his voluminous appearance in front of his eyes. That is why the Cubists suggest dividing the object being depicted into pieces and seeing its front, side and back view at the same time. (4.17-6)

For example, the artist's "Bored Girl" is a good example of this. The reason is that the spectator who watches the work is disconnected from this being and steps into another world. Because the name of the work is unconventional, that is, "bored girl", of course, it is natural that it will arouse the interest of the audience. Because the question of what a young girl in a work can get bored of can arise in any art enthusiast. This allows the viewer to find the answer to their own question above. The conclusion and the last word are left to the discretion of the artist spectator. So what is the girl in the play bored of? Maybe it's a sign of fatigue after a long game? Who else knows

The whole inner world of the girl in the work is copied by the artist to her full-blooded appearance. Because in all the obrizes in Ziyokhanov's works the power of inner excitement is obvious. In each of his works, different lines, shapes and colors that do not repeat each other slowly tell the viewer about the subtle details of the work. "The Bored Girl" is no exception. The grease of colors in the play, the low-rise houses in the background, the innocent and careless sitting of the girl complement these thoughts.

During a conversation with the artist about the work, the artist sees this detail with his own eyes, in this case a girl sitting on the porch, and when he comes home, he draws a sketch on paper. However, the sketch made on paper remains unprocessed for a while, and after a long time the artist transfers it to the fabric.

The finished work aroused everyone's interest after it was put on display. The reason is that the girl in the play is sitting with her innocent hands on her cheeks slowly and calmly, and the thoughtful glances at the distant ones enchant me and perhaps the whole audience. However, everyone interprets this magic differently.

Because the consciousness, thinking, and worldview of every human being in existence are different, and these views of human beings are different.

The reason is that someone imagines in this situation and someone else in a different situation and creates new works based on their own qualities. This leads to diversity of opinion. As a result, each of us creates a work or comments on a work based on ourselves.

Perhaps the artist interpreted an old woman through a young girl in this work. The reason is that the sadness in the girl's eyes and the bumps in her hands show that she is tired of life. At the same time, the low-rise houses in the background of the work are designed in the mood of the story. It's as if the low-lying houses seem to be talking about the passage of time. The open door is interpreted as a bridge between youth and old age. This is probably the reason why this girl is depicted sitting on the threshold. Because life itself, as the artist interprets, consists of the threshold, that is, the past and the future. The threshold in the work is the bridge between the past and the future.

Creativity is not a profession, on the contrary, it is a work of the heart. Each of Ziekhanov's works is a delight to the audience. The reason is that he believes in every work he creates. His works are born into his own world and steal the whole body of the spectator. Because in his works there is dart, there is joy. The combination of these two qualities leads to the birth of beautiful and unique works. However, the creative people are born with dart and live with this dart. The theme and images that define the main direction of the author's work are inextricably linked with his creative imagination and impressions from life. The art in them is far removed from the realities of life. This helps the creator to understand the real world and reform traditional views.

In his works, the artist depicts the simple and kind people of his people. The artist sometimes presents his Sufi works to the audience in a framed form, such as oriental rugs, suzans, rugs, tablecloths, and handkerchiefs.

THE LIST OF USED REFERENCES

- 1) N.G.Belinskiy. "Selected works". Volume 3 M. 1948 y. 67-b
- 2) B.N.Oripov "Fine arts and its teaching methods". T: 2004 9-p
- 3) A.Sulaymonov, B.Jabborov "Currents and directions in fine arts" T: .2008y
13-p
- 4) N.U. Abdullaev, "Popular Dictionary of Art History" T: .2010 y 17-p

ФИО авторов: Asqarova Dilorom Qurbonovna –

Namangan davlat universiteti Maktabgacha ta'lim metodikasi kafedrası katta o'qituvchisi

Xudoyqulova Dilbarxon Zokirovna-

Namangan davlat universiteti Maktabgacha ta'lim metodikasi kafedrası o'qituvchisi

Название публикации: «SAHNALASHTIRILGAN O'YINLAR VOSITASIDA BOLALARNING IJODIY QOBILIYATLARINI TAKOMILLASHTIRISH»

Annotatsiya: Sahnalashtirilgan o'yin bolalarning eshitgan asar yoki ertagidan olgan tasavvurlarini mustaqil ifodalashga, hamda bolalarda iroda, intizom, o'z harakatlarini boshqalarning harakatiga muvofiq amalga oshirish kabi sifatlarni tarbiyalashda samarali vosita hisoblanadi. Maqolada turli yosh guruhlarida sahnalashtirish usullari ko'rsatib berilgan.

Tayanch so'zlar; Badiiy, asar, dramalashtirilgan, ijodiy o'yin, xalq ertaklari,rolli o'yin, sahnalashtirish,ertak,hikoya, dialog, g'oyaviy-ma'naviy.

Sahnalashtirish o'yinlari ya'ni dramalashtirilgan o'yinlar, bu bolalarning mustaqil ijodiy o'yin turi bo'lib, unda badiiy asar va hikoyalar bolalar tomonidan rollarga bo'lib ijro etiladi. Bu o'yinlar bolalarda iroda, intizom va o'z xatti-harakatlarini boshqara olish, boshqalarning harakatlari bilan hisoblashish kabi ijobiy ma'naviy xislatlarni shakllantiradi.

Sahnalashtirish o'yinlarida bolalar o'yin jarayoniga kirib boradilar, voqea va ertak qahramonlarining ichki hayotiga bevosita aloqador bo'lgan qahramonlik, jasurlik, mehribonlik, jonbozlik, jonkuyarlik kabi ijobiy fazilatlarini o'zlarida yaqqol namoyon qiladilar. Bu jarayonda bolalarning nutq faolligi, lug'at boyligi, dunyoqarashi kengayib boradi.

Sahnalashtirish uchun badiiy asar, ertaklar tanlash katta yoshdagilardan bolalarning yosh xususiyatlari, qiziqishlari, istaklarini hisobga olishni talab etadi.Tanlangan asarlar bolalarni qiziqtirishi, ularda kuchli xissiyot va kechinmalar uyg'otishi muxim. O'yin uchun qiziqarli rivojlanadigan syujetli asar kerak. Asar yorqin, aniq, lo'nda obraz yaratish uchun asos bo'lib,unda dialoglar mavjud bo'lishi ham taqazo etiladi.

Adabiy asarlarni tanlashda quyidagi talablar qo'yiladi:

1. Mazmunining g'oyaviy-ma'naviy barkamolligi.
2. Badiiy jihatdan mazmundorligi.

3. Asardagi qatnashchi va rollarning soni (qancha ko'p bo'lsa, asar shuncha ahamiyatlidir).
4. Mazmuni yaxshi bo'lishi bilan birga, unda harakat turlarining ham ko'p bo'lishi.
5. Ifodali o'qishga mos bo'lishi
6. Mazmuni qiziqarli, hayot bilan bog'langan bo'lmog'i zarur.

Bolalar xalq ertaklarini sahnalashtirishni yaxshi ko'radilar. Masalan, «Uch og'ayni botirlar», «Zumrad va Qimmat», «Bo'g'irsoq» va boshqalar. Bolalar boshqa xalq ertaklarini ham turli usullarda sahnalashtirishga ehtiyoj sezadilar.

Badiiy asarni eslab qolishlari uchun uni bir necha marta qayta o'qib yoki qo'yib berish, sahnada ko'rsatish, rasmlar namoyish etish, didaktik o'yinlardan foydalaniladi, o'qilgan asar xaqida suxbatlashiladi. Bolalar asarni chuqur tushunib olishlari uchun o'qilganni qayta xikoya qilib beradilar, agar mazmun imkon bersa shu mavzuda rasm chizish yoki yopishtirib narsa yasashni uyushtirish mumkin. Bugungi kunda markazlarda tashkil etiladigan faoliyatlar aynan shu jarayonni amalga oshirishga yordam beradi.

Sahnalashtirish o'yinlari qiziqarli o'tishi va uzoq vaqt davom etishi uchun kerakli jihozlar tayyorlanishi va unga to'g'ri rahbarlik qilinishi kerak. Kattalar o'yin rejissyori rolini amalga oshira borib, bolalarning xatti-harakatlari, qobiliyatlari, intilishlarini hisobga olib boradilar. O'yinda faol ishtirok etgan bolalarni alohida rag'batlantirilib, kelgusida qaysi asarlarni sahnalashtirish kerakligini aniqlaydilar.

Bolalarning ijodiy qobiliyatlarini yanada takomillashtirishda qurilish materiallari bilan o'ynaladigan o'yinlarning roli kattadir. Pedagoglardan Z.V. Lishtvan, V.G. Nechaeva o'z tadqiqotlarida qurish-yasash o'yinlarining o'ziga xos tomonlari va ahamiyatini yoritib berganlar. Bolalar nashriyotlari badiiy asarlarni sahnalashtirish uchun xalq ertaklariga siluetlar, teatr-kitoblar, panorama-kitoblar kabi turli ko'rinishdagi ko'rgazmali qo'llanmalarni chop etmoqdalar.

Sahnalashtirilgan o'yinlar ijodiy o'yinlar sarasiga kiradi. Unga ijodiy o'yinning quyidagi asosiy:

- niyatning mavjudligi, -roli va mavjud harakatlar, hayol qilingan vaziyatning va boshqa elementlarning uyg'unligi, bolalarning mustaqillik va o'z-o'zini uyushtira olish jihatlari xos. Sahnalashtirilgan o'yin badiiy asar asosida ko'riladi: o'yin syujeti, rollar, qahramonlarning xatti-harakatlari, ularning nutqi asar matniga ko'ra belgilanadi.

Sahnalashtirilgan o'yin bolalarning eshitgan asar yoki ertagidan olgan tasavvurlarini mustaqil ifodalash hamda mashq qilish imkonini beradi. Bu o'yinlar bolalarda iroda, intizom, o'z harakatlarini boshqalarning harakatiga muvofiq amalga oshirish kabi sifatlarni tarbiyalashda samarali vosita hisoblanadi. Sahnalashtirish bolalarni qayta so'zlashga o'rgatish usullaridan biridir. Ba'zi bir bolalarda badiiy

asardan olingan parchani qayta soʻzlab berishga xohish ham qiziqish ham boʻlmaydi, ammo unga oʻyin usuli kiritilishi bilan bola asardagi rolga kirib, oʻsha asar mazmunini juda yaxshi aytib berishga harakat qiladi.

Bunday oʻyinda bola oʻzini oʻsha asardagi qahramon oʻrnida his etib, uning sezgi, kechinmalari dunyosiga chuqurroq kirib boradi. Badiiy asarlarni qahramonlar tilida soʻzlab berish boladagi hayolni rivojlantirishga yordam beradi va asar qahramonida mavjud boʻlgan ijobiy sifatlarni egallashga intiladi. Sahnalashtirilgan oʻyinda badiiy asarning gʻoyaviy mazmuni bolalar tomonidan chuqurroq anglab olinadi.

Sahnalashtirilgan oʻyinlar- bolalar biror ertak yoki hikoya syujeti asosida maʼlum bir rolni bajarishiga, oʻyin jarayonidagi personajlarning aytadigan soʻzlarining yod olinishiga asoslangan boʻlib, bolalarda iroda, intizom, oʻz harakatlarini boshqalarning harakatiga muvofiq amalga oshirish kabi sifatlarni tarbiyalashda samarali vosita sanaladi.

Sahnalashtirilgan oʻyinlarni tashkil etish quyidagi bosqichlarni oʻz ichiga qamrab oladi:

I bosqich. Sahnalashtirish uchun badiiy asarni tanlash. Badiiy asarni tanlashda quyidagi talablarga rioya qilish kerak: 1) ertak yoki hikoyada qatnashuvchilar soni koʻp boʻlishi kerak; 2) asarning nafaqat mazmuni, balki unda harakatlarning ham turfa xil boʻlishiga eʼtibor qaratish lozim; 3) asar ifodali oʻqishga mos boʻlishi kerak; 4) asar mazmuni qiziqarli va emotsional boʻlishi zarur; 5) asar bolalarning yoshiga mos kelishi lozim.

II bosqich. Sahnalashtirish uchun tanlangan ertak yoki hikoyaning mazmunini oʻqib berish.

III bosqich. Asarni bolalar tomonidan eslab qolinishiga erishish: qayta oʻqib berish, har bir bolaning aytadigan gaplari ustida individual ish olib borish, rasmlar namoyish etish.

IV bosqich. Oʻyin qiziqarli oʻtishi va uzoq davom etishi uchun oʻyinga kerakli materiallar, kiyimlar tayyorlash hamda rahbarlikni toʻgʻri amalga oshirish.

Sahnalashtirilgan oʻyinlar bolalarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda oddiydan murakkabga qarab yoʻnaltirib borilishi maqsadga muvofiq. Masalan, oʻrta guruh uchun asosan harakatni aks ettiruvchi asarlar tanlansa, katta guruh bolalari uchun esa asar qahramonlarining ancha murakkab munosabatlari, ularning kechinmalari, qaygʻulari aks ettirilgan asarlar tanlanadi.

Ertak va hikoyalarni bolalar koʻpincha oʻzlarining ijodiy rolli oʻyinlarida sahnalashtiradilar, bu oʻyinlarda tulki, sichqon, xoʻroz, quyon kabi personajlarni oʻyinlarda aks ettiradilar. Yozuvchilarning badiiy asarlarini ham bolalar sevib sahnalashtiradilar. Bolalar bilan suhbatlasha turib, tarbiyachi hikoya yoki ertak

qahramonlarining o'ziga xos xususiyatlarini aniqlashga harakat qiladi. Har xil she'r, ertak qahramonlarining o'ziga xos xususiyatlari mana shunday o'rganiladi.

Guruhda shu yoshli bolalarga xos bo'lgan ertaklar, hikoyalar ularga tanish bo'lib qolgandan keyingina sahnalashtirish boshlanadi. «Sholg'om», «Bo'g'irsoq» kabi ertaklar sahnalashtiriladi. Tayyorlov guruhida bu ish davom ettiriladi. Sahnalashtirish uchun ertaklarga olinmasdan, badiiy asarlar, xususan, she'rlar ham olinadi. Masalan, tarbiyachi o'rta guruh uchun asosan harakatni aks ettiruvchi asarlar tanlaydi, katta guruh bolalari uchun esa asar qahramonlarining ancha murakkab munosabatlari, ularning kechinmalari, qayg'ulari aks ettirilgan asarlar tanlanadi.

Tarbiyachi bajarilgan ishning hisobini olib boradi. Bolalarga qaysi asar yoqqanini, ular ko'proq qanday asarni sahnalashtirishni yoqtirishlarini, qaysi bola topshirilgan rolni yaxshi ijro eta olganini, rollarni ijro etishda bolalarda qanday qiyinchiliklar vujudga kelganini yozib boradi. Mana shu asosda bo'lg'usi sahnalashtiriladigan o'yinlar jonlantiriladi.

Odatda asar qahramonlarini o'ynash istagi bolalarning o'zida paydo bo'ladi. aks xolda tarbiyachi o'zi tavsiya qiladi. Asar dekoratsiyasi, kostyumlar tayyorlanadi.

Bolalarga ifoda vositalarini tanlashda, obrazni to'g'ri talqin qilishda (imomishora, pantomimika, so'z oxangi, harakatlar mosligi) yordamlashiladi. Ifoda vositalari va harakat usullarini tanlash bolalarning asardagi obrazning mohiyati va g'oyalarini tushunishga tayanishi lozim.

Tarbiyachi savollarda, maslaxatlardan, asarni qayta o'qishdan, o'yin davomida suxbatdan foydalanadi, bu asar qahramonlarini tasvirlashda o'ta ifodalilikka erishishga yordam beradi.

Dramalashtirilgan o'yinga tayyorlanish butun guruxni qamrab oladi, ya'ni har bir rolga bir necha ijrochi tanlab olinadi, qolgan bolalar kostyumlar, asar uchun kerak bo'ladigan turli ashyolar tayyorlashda ishtirok etadi.

Ko'pchilik dramalashtirilgan o'yinlarda boshlovchilik roli zarur, dastlab bu rolni tarbiyachi o'zi oladi, so'ng uni bolalarga topshiradi.

O'yin bolalar uchun va boshqa gurux bolalari uchun teatrlashgan tomosha tusini oladi. Unga qo'shimcha ravishda o'ziga xos syujetli rolli o'yinlar; kassada spektakl uchun chiptalar sotish, nazoratchi tomoshabinlarni o'tkazishi, Bufetda ularga shirinliklar taklif etilishi kabi, shuning uchun xam dramalashtirilgan o'yinlar ko'pincha bolalar bayramlari mazmuniga qo'shib ketadi. Bolalar ko'p marta takrorlaganlaridan keyin o'yinga yangi ko'rinishlar kiritadilar. Ular asta sekin odatdagi rolli o'yinga aylanib boradi.

Adabiyotlar:

1. N.Qayumova. Maktabgacha pedagogika. T.: TDPU, 2013.
2. M.Sh Nurmatova, Sh.T. Xasanova. Rasm buyum yasash va bolalarni tasviriy faoliyatga o'rgatish metodikasi. "Cho'lpon" T.:2010y.
3. M.Sh Nurmatova, Sh.T. Xasanova, D.Azimova. Ustaxonada amaliy mashg'ulot. "Musiqqa" T.:2010 y.
- 4.Yu.G.Karamenko. "Kukolnoy teatr-doshkol'nikam" M.Prosvesheniy. O'quv qo'llanma-1982.

ФИО автора: Ulfat Shonazarov Ibrogim ugli

Lecturer of the Department of

State law disciplines of Specialized Branch

of Tashkent State University of law

Название публикации: «PROCEDURE OF LAND SEIZURE FOR STATE AND PUBLIC NEEDS AS AN EXAMPLE OF DEVELOPED COUNTRIES»

Annotation: in this article, the author carried out a general analysis of land seizure for state and public needs on the basis of the legislation of national and developed countries. The author also touched upon what is meant by the state and public needs, the compensation of the owner for the property located on the seized land plot and the issues of property valuation. In addition, the article also included proposals on the development of legislation regulating this relationship.

Keywords: land plot, state need, public need, seizure, compensation, appraisal.

At present, in practice, we can witness cases when private property rights to residential, building and structures, as well as commercial and service facilities, which in many cases belong to citizens, are to be abolished in connection with the seizure of land on which they are located, for public and public needs. In this process, it is important to protect the property rights and interests of citizens. And for this, step-by-step changes are being introduced into our legislation.

It should be noted that the legislation, which was in force during the former Union, did not provide Real guarantees for the protection of property rights of citizens in such cases. In particular, their right to residential property and land area was abolished by the relevant decisions of the Executive Councils Committees of public deputies of the region, citizens could apply to the court no for determining the justification and expediency of these decisions, as well as neither for the amount of compensation established by the special commission.

The reforms carried out after independence and the non-legal acts adopted have literally returned to citizens this right, which has been restricted for years.

The seizure of the land plot for the needs of the state and the public is a must in the legislation of many states. Therefore, the abolition of property rights in view of the needs of the state and the public, in some foreign countries is called "compulsory seizure of property".

Compulsory seizure of property is the seizure of property by the government on the basis of involuntary measures, without the consent of the owner or tenant, in view of public needs[1].

In Australian law, "the concept of compulsory seizure is described as follows: "seizure by a state body or institute for the purpose of carrying out public works (construction) of a privately owned land or property is recognized as compulsory seizure[2]."

The fact that such seizure of property has the character of involuntary at first glance seems to be confiscated. However, the different aspect of confiscation is that first of all the confiscation is considered one of these punishments. Secondly, when the property is confiscated, compensation is not paid to it. The fact is that the compulsory seizure of property is a measure of punishment, but also a measure arising from the needs of the state and the public, and also when the property is forcibly seized, the owner is obliged to pay compensation.

In this case, it should be specially pointed out that the state body does not pay direct attention to the seizure of property located on the land plot, unlike its decision on the abolition of the right to property, the confiscation of the right to property, the acquisition of cultural property stored by the owners and other similar methods.

Compulsory seizure of property is of decisive importance in the development of the state. Since by this way, the state will modernize its outdated infrastructure, including modern urban development. Also, countries with a sharply growing population, with the aim of providing their population with housing, will also forcibly take away housing from the owners and restore high-rise modern multi-apartment houses.

In the national constitutions and laws of almost all states, the concept of compulsory seizure of property is used together with the expression "for public use", "for public purposes", "in view of the interests of the state and the public". In some jurisdictions, if the meaning of these expressions is clearly stated in the law, in others, either ambiguities are allowed, or in general the definition of these concepts is not mentioned.

In the commentary to the Civil Code of the Republic of Uzbekistan, the concept of State and public needs is described as follows: " the possible needs that are essential for the implementation of state functions and, perhaps, can only be satisfied by the seizure of land plots (construction of roads, power lines, communication systems, transmission means **state needs**[3]".

As well as Regulation.gov.uz – the law "on procedures for withdrawal of land parcels for compensation evasion for public needs[5]" uploaded by the Ministry of Justice of the Republic of Uzbekistan on the projects discussion platform of normative-legal documents is expected to be a special normative-legal document regulating these social relations.

In Article 5 of the law of draft, there are cases on which the seizure of land parcels for the purposes of compensation evasion for public needs is justified, in the following case, the seizure of land for the purposes of state and public needs is allowed:

- * provision of lands for defense and state security, the needs of protected natural areas, the organization of Special Economic Zones and their functioning;

- * Fulfillment of obligations arising from international agreements of the Republic of Uzbekistan;

- * detection and extraction of deposits of minerals (except for deposits of common minerals);

- * construction (reconstruction) of motor and railway roads, airports, airfields, Aeronautics and aviation centers, railway facilities, bridges, metropolitans, tunnels, energy and communication system engineering facilities and networks, space facilities, main pipelines, engineering and communication networks, irrigation and melioration systems of Republican and local importance);

- * execution of approved general plans of population sites in the part of construction of objects on account of funds of the state budget of the Republic of Uzbekistan;

- * implementation of projects envisaging the construction of state educational, medical, cultural and social protection institutions established in state investment programs from the account of centralized investments.

As it is clear, the experience of developed countries in the above law, which is expected to be the main normative-legal document aimed at regulating relations, is also taken into account. We can also look through it below.

The legislation of some states on the concept of state and public need has guided the following::

- For Transport purposes – roads, bridges, canals, highways, ports, airports, etc.;

- Public buildings – schools, libraries, hospitals, factories, religious institutions, communal houses;

- * Utilities-water (water), sewerage, electricity, gas, communication, irrigation, drainage, reservoirs, dump;

- Public villains, playgrounds, gardens, sports facilities, cemeteries;

- * Defensive goals[5].

Whereas, some states do not consider to give any definition to the concept of public and public interests in the legislation. Both cases have their own advantages and disadvantages. If the concept of state and public needs, like the first group of states, is given a clear definition in the law, then it will have partially limited powers in the matter of compulsory abolition of the right to property, that is, unless a certain type of public need can not be recognized as a state and public need. Therefore, giving a clear definition to this concept in the law can narrow its content. However, if this is viewed from the point of view of the owners, in this case it will be possible to observe that their interests will be protected for a while. And this is a positive aspect of giving a clear definition to this concept. The negative aspect of not describing

these concepts is that the the owner's interests can be humiliated, and representatives of the authorities can commit various abuses. Also, in the event of a dispute in this case, it may be difficult for the courts to resolve the dispute for a while.

In the Republic of China, the cases of the seizure of property without public interest are very much tripled. Although Chinese law dictates that lands intended for agricultural purposes can be seized only by the interests of the public, the concept of "public interest" in national law is not described at all. According to Chinese legislation, it is established that rural lands can only be urbanized after the seizure by the state. Thanks to this, the owners of agricultural land can not sell their land to urban investors at their discretion. As a result of this, the practice of forced seizure by the state in the suburbs of China is very common. Ultimately, the Chinese government is forced to reconsider the norm of law related to public needs[6].

The legislation of some states has developed the legal framework for clearly defining the scope of state and public needs. For example, according to Kenyan state law, in order to confiscate property for the needs of the state and the public, it must first be proved with clear evidence of what benefit it has to the public from the seizure of this property. The lack of such facts hinders the seizure of property[7].

The main purpose of such practice is to eliminate cases of unreasonable seizure of property belonging to citizens. Therefore some state governments bring back such unreasonably occupied land and property to its owner for the purpose of restoring the violated rights.

The seizure of the land plot for the needs of the state and the public is different from that of the Western countries in the practice of Uzbekistan. Since, in the legislation of many Western countries, the right to private property in relation to land is introduced. And this means that in Western countries, the practice of property seizure for the needs of the state and the public will focus on two properties at the same time – on the land and on the real estate located on it (housing, apartments, buildings).

We will touch upon the seizure of the land plot for the state and public needs on the example of Germany. This social relationship in Germany consists mainly of two major stages:

1. prove that the seizure of the land plot has a legal basis;
2. determine the amount of specific compensation.

The main participants in the seizure process are the plaintiff (takeover), the owner of the land plot, the local state authorities, the High-resident body with the authority to seizure , the appraising Committee and, eventually, the court. The withdrawal process is considered to have started from the time the claimant has submitted the application. The application is initially submitted to the local government authority, while the local government authority submits to the seizure authority with the addition of its statement of claim.

The initial contract of the withdrawal phase is considered very important. The seizure body checks the prerequisites and submits an assessment to the appropriate commission. Property valuation is carried out by appraisers who are responsible for the territory or by experienced appraisers.

Official information about the withdrawal is rare and we provide one of them. The agreement of the parties was signed before the start of the official process of seizure of 80% of the land plot carried out in the German city of Myunster.

The official process of withdrawal is considered to have begun when the parties are called for a judicial process or hearing. The fact that the application for withdrawal in accordance with the legislation is not submitted, but the fact that the parties are called to hear, is accepted as the beginning of the withdrawal, indicates how important the hearing stage is. At this stage of the moment the relationship takes a mass touch. Because at this stage, the beginning of the process will be published in local publications and recorded in the land register.

The most important part of the process is the compensation phase. Because assessment and compensation must maintain a balance between the right holder, that is, the material condition of the landowner and the degree of importance of the public need, as well as its impact on the economy. If the amount of compensation is less than the Real value of the property being transferred, it will be assessed as injustice at the country level. The fact that the amount of compensation above the property in other respects is not supported as a public need causes this relationship to fail.

According to German law, compensation should include:

the market value of the property-the market value of the property;
other damages incurred as a result of the put;

it is also necessary to provide for an increase in the price of the property under consideration.

There are also the following types of compensation:

- ✓ as a monetary form;
- ✓ in the form of property;
- ✓ by granting other rights[8].

In conclusion, the seizure of the land plot for the needs of the state and the public is carried out in Germany in a similar way to our national legislation. Alternatively, there are aspects that we can introduce into our national legislation and these are as follows:

- ✓ a special body engaged in the seizure of land for the needs of the state and the public should be established and this body should be professionally engaged in this regard;
- ✓ misappropriation of appraisals made by a specially authorized body;

We should also pay attention to the fact that in addition to the specially authorized bodies of appraisers, there are also professional specialized appraisal organizations, the list of which stands in the permanent list of Chambers of

Commerce and Industry. In addition, in many developed countries, evaluating organizations take into account the same market value of goods in the process. The current practice shows that in our country, when the land plot is seized for the needs of the state and the public, a lot of disputes related to the appraisal of the same are frequent. In order to overcome these problems, it is worthwhile to improve our national legislation by studying how the same attitude is regulated in the legislation of developed countries.

References

1. Compulsory acquisition of land and compensation. FAO LAND TENURE STUDIES.: FOOD AND AGRICULTURE ORGANIZATION OF THE UNITED NATIONS Rome 2008. p5
2. <https://www.homeloanexperts.com.au/home-loan-articles/compulsory-acquisition/>
3. Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексига шарҳ. 1-жилд (биринчи қисм) Адлия вазирлиги. –Т.: «Vektor-Press», 2010. – 816 б. – (Профессионал (малакали) шарҳлар).
4. <https://regulation.gov.uz/uz/d/42584>
5. PPP in Infrastructure Resource Center for Contracts, Laws and Regulation (PPPIRC). Vol.3 www.worldbank.org/ppp
6. PPP in Infrastructure Resource Center for Contracts, Laws and Regulation (PPPIRC). Vol.3 www.worldbank.org/ppp
7. <http://land.igad.int/index.php/documents-1/countries/kenya/investment-3/648-land-for-infrastructure-development-compulsory-acquisition-and-compensation-of-unregistered-land-in-kenya/file#:~:text=In%20the%20Kenyan%20Constitution%2C%20Article,a%20title%20to%20the%20land.>
8. Миллий қонунчилигидан фарқли ўлароқ Германияда ер участкасини олиб қўйиш билан шуғулланувчи махсус орган ҳам мавжуд.
9. http://www.fig.net/pub/fig2010/papers/ts03f/ts03f_voss_4220.pdf
(Compulsory Purchase in Poland, Norway and Germany - Part Germany)

ФИО авторов: Бозоров Абдуғани Каримович

Имом Бухорий номидаги Тошкент ислом институти талабаси

Ўроқов Азаматхон Амир ўғли

ЎЗБЕКИСТОН ХАЛҚАРО ИСЛОМ АКАДЕМИЙАСИ магистранти

Название публикации: «ЎЗБЕКИСТОНДА ЗИЁРАТГОҲЛАР ТУРИЗМИ ВА УНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ АҲАМИЯТИ»

Ҳамма замонларда ҳам юксак тараққиёт ва маънавият ўчоғи бўлган масканлар туристлар эътиборида бўлган. “Инсон ҳаётида уч омил, яъни муҳаббат, қизиқарли касб, саёҳат қилиш учун имконият бахт-саодат манбаидир” деган эди Иван Бунин. Ҳақиқатан ҳам саёҳат ҳордиқ чиқаришнинг энг мароқли, қизиқарли ҳамда энг қимматли тури ҳисобланади. Диёримиз ҳам саёҳат, ҳам зиёрат учун қулай мамлакат бўлиб, заминимизда дунёга маълум ва машҳур улуғларнинг зиёратгоҳлари ҳамда қадамжойлари бор. Юртимизда 7300 дан ортиқ маданий мерос объектлари мавжуд ва уларнинг аксарияти Юнеско рўйхатига киритилган. Эътироф этиш ўринлики, хорижликларнинг азалдан аجدодларимиз қолдирган бой маданий-маънавий меросга қизиқиши бениҳоя юқори бўлган.

Туризм ҳозирги кунда миллий иқтисодиётга юқори даромад келтирадиган истиқболли тармоқ бўлиб, туризмдан келаётган даромад нефть ва автомобиль саноати билан рақобатлашаётгани фикримиз исботидир. Яъни, туризм имкониятлари мавжуд мамлакатларда иқтисодиётнинг кўплаб тармоқлари жадал тараққий этиб, туризмдан келаётган даромад ялпи ички маҳсулотнинг 15-35 фоизини ташкил этмоқда.

Туризм тарихига назар солсак, араб сайёҳи Ибн Баттута 21 ёшида саёҳатини бошлаб, деярли барча Шарқ мамлакатларидан токи Шимолий Африка давлатларигача пиёда кезиб чиққан илк сайёҳ бўлган.

XIV асрнинг охирига келиб Амир Темурнинг шон-шухрати Европа мамлакатларигача бориб етган. Англия, Франция, Испания, Генуя, Византия каби давлат ҳукмдорлари Амир Темур билан сиёсий ва иқтисодий (савдо)

муносабатлар ўрнатишга интиланлар. Мовароуннаҳрдаги ижтимоий ҳаёт ва сайёҳларнинг Темур давлатига интилиши Руи Гонсалес де Клавихо кундаликларида акс этган.

Юртимизга ташриф буюраётган сайёҳлар оқими кўпаймоқда. Матбуот саҳифаларида 2018 йилнинг биринчи ярмида Ўзбекистонга ташриф буюрган сайёҳлар сони икки миллион юз мингдан ошган бўлса, бу кўрсаткич йил охирига бориб икки баробарга ўсган. Бундан англашиладики, Ўзбекистон туризм соҳасида улкан салоҳиятга эга бўлган давлатлар қаторидан жой олмоқда.

Туризм мамлакатимиз иқтисодий-маънавий юксалишида жиддий аҳамиятга эга. Туризм туфайли иқтисодий ўсиш халқ фаровонлиги, турмуш тарзига ижобий таъсир кўрсатади. Мамлакатимизда туризмни ривожлантириш бўйича кўплаб давлат дастурлари қабул қилиниши диққатга сазовордир. Жумладан, 2016 йил 2 декабрда “Ўзбекистон Республикасининг туризм соҳасини жадал ривожлантиришни таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармон ҳамда “Ўзбекистон Республикаси Туризмни ривожлантириш давлат қўмитаси фаолиятини ташкил этиш тўғрисида”ги Қарор эълон қилиниб, анъанавий маданий-тарихий туризм, унинг зиёрат, экологик, маърифий, этнографик, гастрономик, даволаш-соғломлаштириш, спорт, қишлоқ, саноат, ишбилармонлик турларини кенг оммалаштириш, соҳани комплекс ривожлантиришга доир миллий ва ҳудудий дастурларни ишлаб чиқиш ҳамда амалга ошириш, бу борадаги халқаро ҳамкорликни янги босқичга кўтариш, БМТнинг Жаҳон сайёҳлик ташкилоти, хорижий мамлакатларнинг шу фаолият билан шуғулланадиган ташкилотлари билан ҳамкорликни кенгайтириш, республикамизнинг барча ҳудудида туризм индустрияси объектларини жойлаштириш, тизим учун етук кадрларни тайёрлашни тубдан такомиллаштириш каби долзарб вазифалар белгиланди. Туризм соҳасида бошқарувни такомиллаштириш мақсадида “Ўзбектуризм” Миллий компанияси негизида Туризмни ривожлантириш давлат қўмитаси ташкил қилинди.

2017 йил 12 июлда “Туризм соҳасини ривожлантиришда маҳаллий ижро этувчи ҳокимият органларининг масъулиятини янада ошириш чора-тадбирлари

тўғрисида”ги, 2018 16 августда “2018-2019 йилларда туризм соҳасини ривожлантириш бўйича биринчи навбатдаги чора-тадбирлар тўғрисида”ги Қарорлар эълон қилиниб, истиқболдаги дастурлар режаси тасдиқланди, ижроси устидан тизимли назоратни олиб бориш учун Туризмни ривожлантириш бўйича мувофиқлаштирувчи кенгаш тузилди.

Миллатлараро алоқаларни кенгайтириш, халқаро туристик бозорни интеграциялаш, Ўзбекистоннинг маданий-тарихий ва маънавий меросини тарғиб қилиш, туристларга хизмат кўрсатиш сифатини жаҳон стандартлари даражасига олиб чиқиш масаласи юзасидан зарур чора-тадбирлар белгиланиши натижасида бугунги кунда сайёҳлар учун кўплаб кемпинглар, овқатланиш ва майший хизмат кўрсатиш масканлари барпо этилмоқда. Ўн битта халқаро аэропортда замонавий авиалайнер ҳамда тезюарар поездлар сайёҳларга тез, қулай ва хавфсиз саёҳат ташкил этиш имконини берди.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Дин ишлари бўйича қўмигада зиёрат туризмни қўллаб-қувватлаш бўлими ташкил этилиши, унга юртимиз ва хорижий оммавий ахборот воситаларида Ўзбекистон ҳақида ислом динининг маданий-тарихий ва илмий-теологик маркази сифатида ахборот материалларини тарғиб қилиш ва тарқатиш вазифаси юклатилаётгани юртимиздаги муқаддас зиёратгоҳлар уларнинг ислом дини тараққиётидаги ўрни тўғрисида маълумот олиш имконини кенгайтиради.

2018 йил 30 июнда қабул қилинган “Ўзбекистонда туризм соҳаси учун малакали кадрлар тайёрлаш тўғрисида”ги Фармонда туризм соҳасидаги долзарб масалалар кўтарилган. Юртимизга келаётган сайёҳлар учун нафақат тарихий обида ва зиёратгоҳлар, шунингдек, ўзбек халқининг бой маданияти, асрлар оша юксалиб келаётган маънавияти, ўлмас қадриятлари, анъана ва маросимлари, меҳмоннавозлиги, муомала маданияти ҳам эътиборлидир. Сайёҳларга намунали хизмат кўрсатиш орқали сайёҳлар оқими кўпайишига эришилади.

Туризмни ривожлантириш соҳасидаги фармон ва қарорлар туризмнинг Ўзбекистон иқтисодиёти ривожига қўшадиган ҳиссасини ошириш, тарихий ва маданий қадриятларимизни тарғиб қилиш, шунингдек, валюта захиралари

тўлдириш бўйича аниқ чора-тадбирлар билан кучайтирилиши зарурки, мамлакатимизда туризмни жадал ривожлантиришга тўсиқ бўлаётган сабаблар ва уларга ечим топиш бугуннинг долзарб вазифасидир. Хўш, бунинг учун тизимда нималар қилиш мақсадга мувофиқ?

Биринчидан, мамлакатимизнинг бетакрор табиати, гўзал дам олиш зоналари имкониятларидан фойдаланиб, янги туристик йўналишлар очиш. Туризмни кенг ривожлантириш учун инфратузилмани такомиллаштириш, ҳар бир йўналиш бўйича, яъни Европа, Осиё ҳамда бошқа қитъалардан келадиган сайёҳлар учун махсус дастурлар ишлаб чиқиш, чартер рейслар ва темир йўллар қатновини кўпайтириш, ички туризмни янада ривожлантириш ҳамда хизмат кўрсатиш соҳасини яхшилаш;

Иккинчидан, инсон маънавий олами, халқлар маданиятини белгилайдиган манбаларни асраб-авайлаш ва бойитиш бугунги кунда ҳар қачонгидан ҳам муҳимдир. Худудлардаги барча маданий-тарихий мерос объектлари, табиий ўлкашунослик, миллий қўриқхона худудлари ягона маълумотлар базасини яратиш, туризм соҳасида норматив-ҳуқуқий базани такомиллаштириш, хусусий сектор иштирокини кенгайтириш, соҳа учун малакали кадрлар тайёрлаш ва малакасини ошириш, сайёҳликни мавсумий эмас, йил давомида даромад манбаига айлантириш;

Учинчидан, талаб ва таклифни меъёрлаштириш. Аввало, ички туризм бозоридаги нархлар даражасини қайта кўриш, хориж сайёҳлик фирмаларига бераётган таклиф ва тарифни “чўнтакбоп” қилиш, четдан кириб келувчи ҳамда ички сайёҳлар ўртасидаги тафовутни камайтириш, малакали туризм хизматларини йўлга қўйиш ҳамда хизматлар оммабоплигини таъминлаш, худудлар табиий ва ижтимоий ресурсларидан самарали фойдаланиш.

Тўртинчидан, Бу соҳага жаҳон брендларини фаол жалб этган ҳолда, зиёрат туризми, экологик, маърифий, этнографик, гастрономик туризм ва бу соҳанинг бошқа тармоқларини ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратиш зарур. Чекка вилоятларда ҳам тарихий обида, зиёратгоҳ ва кадамжойларни ободонлаштириш, уларга олиб борувчи йўллар ҳолатини яхшилаш, зиёратчилар учун қўшимча дам

олиш масканлари, меҳмонхоналар ҳамда овқатланиш шоҳобчаларини ташкил этиш;

Бешинчидан, ошпазлар уюшмасини ташкил этиш, мавжуд ресторан, кафе ҳамда чет эл саёҳатчиларига хизмат кўрсатадиган овқатланиш масканларида мусулмон давлатлар фукаролари учун “ҳалол” тизимини йўлга қўйиш ва юртимизнинг сайёҳлик ҳудудлари гастронимик харитасини ишлаб чиқиш, тарихий обида ва маданий ёдгорликлар учун турникетлар, видеокамералар ва йўл кўрсаткичлари ўрнатиш, ахборот марказлари ташкил этиб, уларда туристларни қизиқтирувчи хизматларни йўлга қўйиш;

Олтинчидан, Ўзбекистоннинг туризм салоҳиятини тарғиб қилувчи қизиқарли кўрсатувлар жамланган халқаро телеканал ташкил этиш;

Еттинчидан, юртимиздаги тарихий ва маданий ёдгорликлар акс этган плакат ҳамда буклетлар тайёрлаш. Сайёҳларнинг юртимизнинг воҳа қисмига ташрифи қониқарли бўлса ҳам, Андижон, Наманган, Фарғона вилоятлари ҳали ҳам фаол туристик зонага айлангани йўқ. Бу соҳада амалий чора-тадбирлар режасини тузиш келажакда бу ҳудудларнинг ҳам иқтисодий ўсишига ижобий таъсир кўрсатади.

Саккизинчидан, мамлакатимизнинг бой тарихи, қадимий ёдгорликлари, мўътадил иқлими ҳамда меҳмондўст халқи хорижликларни ўзига жалб қилиши табиий. Айниқса, юртимизда ҳукм сураётган тинчлик, барқарорлик, ўзаро меҳр-оқибат ришталари, миллатлараро бағрикенглик муносабатлари ўрнатилгани туризм ривожланишининг энг муҳим омилidir. Зеро, туризм соҳасини янада ривожлантириш иқтисодий соҳадаги устувор вазифаларимиздан бири ҳисобланади.

Хуллас, туризм иқтисодиётнинг таркибий қисми сифатида давр талаблари даражасида фаолият кўрсатишига эришиш кўплаб тармоқларнинг бир-бирига узвий боғланиши, яхлит тизим шаклига келтирилиши, ишлаб чиқариш жараёнлари ва хизмат кўрсатиш турларининг бевосита ва бавосита ривожланишига замин яратадики, туризм барқарорлигига эришиш истиқболдаги имкониятларни яхшилаш ва кенгайтириш, ҳудуд эҳтиёжи ва фаровонлигини

таъминлаш имконини беради, яъни аҳолини иш билан таъминлаш имконияти кенгаяди, миллий хунармандчилик ривожланади, турмуш фаровонлигига эришилади, сайёҳлар оқими кўпайиб, мамлакатимизнинг бой маънавий мероси ва маданий мерос объектларига қизиқиш кучаяди.

ФИО автора: Якубова Шоҳсанам Жўрабой қизи

Жиззах вилояти Ғаллаорол тумани 90-сонли Давлат ихтисослаштирилган иқтидорли болалар "Нафис санъат" мактаби психологи

Название публикации: «БОЛА ТАРБИЯСИ ВА УНГА БЎЛГАН ПСИХОЛОГИК ЁНДАШУВ»

Мамлакатимиз мустақилликка эришгандан сўнг ҳар бир соҳада ислохотлар амалга оширилди ва шунинг натижасида Ўзбекистан Республикаси 29 йил давомида ҳар бир соҳа ривожига кўрсаткичлари бўйича етакчи мамлакатлар қаторига кириб бормоқда. Жумладан, бошқа соҳалар каби таълим соҳасида ҳам ривожланган етакчи мамлакатлар ўрганса бўладиган юксак ютуқларга эришдик.

Психологларнинг эътирофи эътишларича, бола ривожланишининг ҳар бир даврида унинг онгига ўзига хос ҳиссий туйғуларни тарбия дастағи асосида сингдириш лозим. Масалан; "Ватан", "Ота" ёки "Она" туйғуларини она вужудидаги ҳали туғилмаган боласининг онгига "алла" айтиб сингдириши мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Акс қолда бола онгидаги мазкур туйғуга бўлган тарбия мезони етишмовчилиги келиб чиқиб, натижада биз кутаётган бугунги кундаги Ватанпарвар даражасида онги тарбия топган ёшлар бўлиб шаклланишда қийналар экан. Инсоннинг бош миёя ярим шарларининг доимий равишда маълумот (информация)га бўлган эҳтиёжи ўта юқори бўлиб, у онгига етиб келаётган маълумотларни бу яхши ёки бу ёмон демасдан, балки, кўпроқ салбий мойилликнинг етакчилиги асосида қабул қилади. Инсон онгида яхши ишларга нисбатан ёмон ишларни қилишга бўлган мойиллиги устун туради. Шунинг учун ҳам халқимиз ўртасида "яхши ишни ҳамма ҳам қилавермайди, ёмон иш ҳамманинг қўлидан келади" - деган мақол бежизга айтилмаган бўлиб, у миёмизнинг психологик хусусиятини эътироф этади. Демак, бола тарбиясида оналар

"алла"си тарбиянинг меъёр мезони ва маънавий онг озукаси сифатида ўз таъсирини ўтказди, натижада, онгни озиқлантиради, окибатда бола онгида ватанпарварлик, ота ва онага меҳрибонлик психологик ҳис-туйғуси ва мойиллик куртаклари шакллана боради. Ҳосил бўлган психологик мойиллик куртаклари шаклланишини бир дақиқа бўлсада тўхтатмасдан, бола туғилгунча у билан эмоционал мулоқотлар ва туғилгандан кейин эса, мактаб ёшигача ўйинлар асосида ривожлантириб бориш бола тарбиясидаги энг асосий психологик омиллардан саналади. Албатта, ота-оналарга шуни ҳам алоҳида таъкидлаш лозимки, она ўз вужудидаги боласини "хали ҳеч нарсани сезмайди ёки тушунмайди" дсб ўйлаши ўта билимсизлик ҳисобланади. Америкалик психолог олимлар шундай тажриба ўтказишади: олти ойлик ҳомиласи бор онани махсус вакум қурилманинг ичига киритишади ва қурилмани ишга туширишади. Қурилманинг ичидаги она ва боланинг ҳолати экран тасвирида кузатиб борилади. Онанинг руҳий кайфияти яхши ва хурсанд, она вужудидаги бола кулади ва барча ҳаракатлари хурсанд кишининг ҳаракатларига монанд. Суюқлик ичида сузиб юрган бола организми риложланиши учуй керакли бўлган моддаларни навбатма-навбат оғзи билан териб емокда. Шунда кузатувчи атайлаб она оёқ панжаси ва қўл панжасини махсус қисгич билан сиқиб оғритади, натижада она руҳиятида оғрик хиссиётида пайдо бўлувчи асабийлик кайфият аломатлари пайдо бўлади, бундан таъсирланган она вужудидаги бола йиғлай бошлайди ва ҳаракатлари ҳам ҳафа киши ҳаракатларига монанд. Демак, она вужудидаги бола нафақат ташқи таъсирни билвосита, яъни она орқали сезаяпти, балки, ўша таъсирга мутаносиб жавоб реакциясини қайтаряпти. Бу ҳолат бола тарбиясига нафақат шунчаки ёндашув, балки ўта эътиборли ва масъулият асосида ёндашувни талаб қилади. Шундан ҳам кўриниб турибдики, бола тарбияси ўта нозик ва кўп қиррали психологик хусусиятларга эга.

Бизга маълумки, ҳар бир бола айнан қайтарилмас ва ўзига хос ички психологик имконият хусусиятларига эга. Шунинг учун ҳам уларни таълим-тарбия муҳитига жалб қилишда, албатта, психологлар хизматидан самарали фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. Айниқса, умумтаълим мактабларида фаолият юритаётган амалиётчи психологлар фаолиятидан унумли фойдаланиш яхши натижалар бериши мумкин. Уларга биринчи галда мактаб оstonасига қадам қўяётган боланинг ақлий жихатдан ривожланиш хусусиятларини уларга мос ҳолдаги таълим-тарбия муҳити билан мослаштириб ташкил қилишдек ўта нозик ва масъулиятли вазифа юклатилган, бу вазифани бажариш жараёнида, амалиётчи психолог боланинг ақлий хусусиятларини ўлчаб берувчи психологик методикалардан (Равен, Айзенк ва бошқа) самарали фойдаланади. Психологик тест натижаларига кўра, бола ўз тенгдошидан ақлий жихатдан ривожланиши олдин кетаётганлиги ва берилаётган маълумотларни енгил ўзлаштириб аниқ хулоса чиқариши, бошқа бири бу вазифани бажаришда қийналиши ва яна бошқа бирови янги, нотаниш масалалардан ҳадиксираб, уни ўзлаштиришда қийналади. Шунинг учун ҳам, биринчидан, боланинг психологик-руҳий ҳолатининг тайёрлиги ва ақлий салоҳияти, яъни ақлий ривожланишининг қай даражада эканлиги диққатга сазовор бўлса, иккинчидан, ўқувчига берилаётган таълим-тарбия усули фақат мантиқий, яъни "кўргазмалик образ" хусусиятга эга бўлса, ўзлаштириши қийин саналган ўқувчилар, яъни "кўргазмали образга асосланган болаларга кийинчилик туғдирар экан.

Болага таълим-тарбия бериш масаласида кўпгина психолог олимлар ўз фикрларини билдириш билан бирга, ўз даврида мазкур соҳада етакчилик ҳам

қилишган. Жумладан, таникли рус психолог олимлари Л.С.Выготский, С.Л.Рубинштейн, А.Н.Леонтьев ва бошқаларнинг утган асрнинг 20-30

йиллардаги аклий тараққиёт масаласидаги илмий тадқиқотларида боланинг биологик ривожланиш тараққиётидан унинг онгига берилаётган таълимнинг илгарилаб кетиши лозим эканлиги тўғрисида ўз фикрларини билдиришган. Бунинг учун эса, биринчидан, болани ҳар томонлама ривожлантирадиган тарбия муҳитининг мавжуд бўлишлиги, иккинчидан, болани фикрлашга ўргатадиган тарбия муҳитини яратиш, учинчидан, боланинг ички руҳий мавжудлик имконияти билан ташқи муҳитнинг мос келиши, тўртинчидан, болада қайси бир соҳага бўлган қобилиятни ўз вақтида аниқлаб уни аста-секин ривожлантириб боришга эришиш ва бошқалар. Бола буларнинг барчасини катталар ёрдамида амалга ошираётган бўлса, эртага бу ишларнинг барчасини у ўзи бажаради.

Бундан ташқари боланинг руҳий ривожланиши ва таълим-тарбиянинг муваффақиятини эътироф этувчи кўплаб ўзбекистонлик психолог олимлар қарашлари ҳам мавжуд. Жумладан, Э.Ғозиев таълим муассасаларидаги психологик хизмат вазифаларини қайд этиш ва унинг психологик хусусиятлари, М.Ғ.Давлетшин Ўзбекистондаги психологик хизматнинг бугунги ҳолати ва вазифаларини талқин қилиш хусусиятлари, В.А.Токарева ўқувчи шахси тараққиёти учун муҳим бўлган ўз-ўзини билиш ва ахлоқий ривожланиш имкониятлари, Ғ.Б.Шоумаров халқ таълими тизимида психологик хизматнинг жорий этилиши билан боғлиқ; янгиликлар, муаммолар ва унинг ечимлари, Б.Р.Додиров Ўзбекистондаги иқтидорли болаларни танлаш ва тарбиялаш масалалари тўғрисида ва бошқа кўплаб психолог олимлар ўзларининг назарий ва амалий жиҳатдан асосланган фикрларини беришган.

Демак, бола онгига тарбияни сингдириш жараёнида етакчи психолог олимлар фикрларидан келиб чиқиб, мактабларда фаолият юритаётган амалиётчи психологлар иш фаолиятлари давомида келиб чиқаётган муаммоларни ҳисобга олган ҳолда, тарбия жараёнини ташкил қилишда

шартли равишда қуйидаги энг асосий вазифаларни бажаришлари мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз: Биринчидан, амалиётчи психолог ўқув йили бошида тадбирлар режасини ишлаб чиқиш, иккинчидан, мактабга келаётган болаларнинг руҳий ва ақлий жиҳатдан ривожланишидаги ўзига хос хусусиятларини аниқлаш, учинчидан, педагогик жамоада мўтадил психологик иқлимни яратиш, тўртинчидан, ўқувчилар гуруҳларининг ёш давлари билан боғлиқ бўлган психологик хусусиятлари ва уларга мос келувчи таълим-тарбия муҳитини ташкил қилиш, бешинчидан, ўсмир ёшидаги ўқувчиларнинг ўзларига хос психологик хусусиятлари ва уларнинг шаклланишини узлуксиз психологик нуқтаи назардан кузатиб, ўсмир тарбиясида нуқсони борлиги аниқланганда психологик таъсирлар асосида унинг тарбиясини яхшилашга амалий ёрдам бериш, олтинчидан, ўсмир ёшидаги ўқувчиларни қизиқиш ва лаёқатларига қараб касбга йўналтириш, еттинчидан, куни узайтирилган гуруҳларни ташкил этиш жараёнида пайдо бўлувчи муаммоларнинг психологик жиҳатдан ечимини топа билиш вазифаларини бажара билсалар, ўйлаймизки, умумтаълим мактабларида фаолият юритаётган амалиётчи психологлар таълим-тарбия соҳа ишларини яхшилашда самарали фаолият юритган бўладилар ва шу билан бирга бола онгини ўз даврида унга мос ҳолдаги тарбия муносабатлари билан тўйинтира бориш вазифасини ҳам бажарган буладилар.

ФИО автора: Makhmudova Zulfiya Khomidovna

Teacher of the Department of Methods of Preschool Education of Namangan State University

Название публикации: «FEATURES OF MANAGEMENT OF PRESCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTION AT THE STAGE OF INTRODUCTION OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES»

The algorithm of managerial actions at the stage of introduction of new pedagogical technologies was created by L. G. Bogoslovets. This model of pedagogical process management unites a team of educators, parents and children in a single educational space that provides age-appropriate development and emotional well-being for children. The term "pedagogical technology" refers to the sum and system of scientifically-based techniques and methods of pedagogical influence on a person or group of people.

The core of the model is the managerial actions of the head, which bring dynamic, positive changes in the organization of the pedagogical process at the stage of the introduction of pedagogical technologies in a preschool educational institution.

When changing the object of management in the paradigm of preschool education, the model of management of the pedagogical process has the following features::

- the specifics of the process at the stage of education and training;
- coordination and interrelation of the stages of continuing education at the preschool-primary level;
- social responsibility of the (preschool educational institution); activities;
- the connection of the (preschool educational institution); with the society, family, school, public organizations, universities, expanding the boundaries of the (preschool educational institution) 's activities;
- cooperation between adults and children, based on the principle of humanization.

The requirements for implementing the model are as follows:

- adaptability to rapidly changing socio-economic and pedagogical conditions, its openness, which allows management entities to integrate new structures and content into the system in a timely manner;

- elimination of the imitative nature of the management of the (preschool educational institution);, creation of an atmosphere of creativity, elimination of strict regulation.

the motivational-objective function involves the desire to achieve the desired result (this function helps all members of the team to perform work in accordance with the delegated responsibilities and the plan, correlating the needs to achieve their own and collective goals);

- the planning and forecasting function provides a combination of long-term forecasting and current planning (preschool educational institution);;

- the organizational and executive function relates to each management cycle and involves the implementation of a personality-oriented model for the organization of activities in (preschool educational institution);; practical distribution of responsibilities, rational organization of work;

- control diagnosticheskaya function involves a combination of administrative and public control inside (preschool educational institution); the self-awareness of participants of the teaching staff (attendances in the organization of various types of children's activities among teachers, and open house, questioning of parents, etc.);

- regulatory-correction function involves making adjustments to the control (preschool educational institution); the operational lines.

Management of the pedagogical process in (preschool educational institution); on a scientific basis, actualizes the problem of management methods that ensure the coordination of the activities of the teaching staff in achieving the goals set. The following management methods are distinguished: organizational and administrative, psychological and pedagogical, social impact:

- organizational and administrative management methods are implemented in the development and approval of annual plans, long-term development programs, decisions of the pedagogical council, when instructing performers in the form of instructions, orders, orders. With the help of this group of management methods in (preschool educational institution); the internal order provided by the Charter is maintained, the selection and placement of personnel is carried out, conditions are created for the rational organization of affairs, the exactingness and personal responsibility of each employee;

- psychological and pedagogical methods guide the team (preschool educational institution); on the creative solution of the tasks; on the basis of these methods, the design of the social development of the team is carried out, a favorable psychological climate is established, positive, socially significant motives for pedagogical activity are formed;

- the method of public influence is characterized by the participation of teachers in management (preschool educational institution); on the basis of healthy competition, cooperation, the organization of methodological work and the development of democratic principles in management.

The task of the head (preschool educational institution); - to help each teacher find the strength and unrealized opportunities to improve their professional skills. At the same time, the leading line of the head in management (preschool educational institution); is the presence of his own concept, professional thinking, individual style of management activity.

The style of work of the head, his business and personal qualities have a significant impact on the mode and order of work (preschool educational institution);, on the efficiency and effectiveness of his activities. Therefore, management in this institution should be based on the personal principle, since the final results of management activities are achieved not by the manager himself, but by all members of the team.

The leadership style also creates and reproduces a special atmosphere in the team and generates its own etiquette, a certain type of behavior and relationships.

The unity of teachers in the team is facilitated by the holding of such events in which teachers can realize their creativity. The creation of a team of like-minded people is the result of effective management and at the same time the key to an effectively organized pedagogical process.

The process of implementing pedagogical technologies is controlled, and the object of management analysis of the head (preschool educational institution); in the mode of operation of technology implementation involves:

- 1) creating or correcting a model of education and training, a team of like-minded teachers, a creative atmosphere for scientific and methodological support of pedagogical technologies;
- 2) determination of the essence of scientific validity, practical significance of pedagogical technologies;
- 3) development of their conceptuality and content;
- 4) initial testing and subsequent correction of the introduction of pedagogical technologies;
- 5) implementation of educational technologies based on the experiment, cross-sections of the level of development of children;
- 6) checking the effectiveness of educational technologies;

7) the readiness of pedagogical technology to be used in the practice of work (preschool educational institution);.

The next stage of updating the pedagogical system is the selection of forms of organization and the development of a pedagogical strategy, i.e. filling pedagogical activity with specific material, building individual elements into a clear, logical, purposeful system.

The curriculum of pedagogical technologies should have a block-modular structure, i.e. contain a variety of educational and program content of educational modules (work with children by interests, a cycle of certain classes, observations, games, etc.), taking into account the teacher's training, the abilities and interests of children, local historical and cultural heritage, traditions and conditions (preschool educational institution);.

ФИО авторов: Odina Teshabaeva -

teacher, Department of Economics and Service,

Doniyor Nishonboev -

master's student, "Economics" (sectors and industries),

Ferghana State University

Название публикации: «WAYS TO USE ADVANCED FOREIGN EXPERIENCE TO INCREASE THE ATTRACTIVENESS OF THE INVESTMENT ENVIRONMENT IN UZBEKISTAN»

***Abstract:** This article will serve to ensure the attractiveness of the country's investment environment in terms of attracting foreign capital to the activities of global investment instruments. In particular, it includes issues related to attracting investments, their export and import, protecting the interests of investors, increasing investment activity and competitiveness [3].*

***Keywords:** investment, attractiveness, competitiveness, sustainability, export-import.*

For an Investor, it is an important issue to evaluate the attractiveness of the country for investment, taking into account its opportunities. Today, it is a priority to ensure the regular improvement of the favorable investment climate in Uzbekistan. The main task of the Bunda state is explained by the creation of a favorable investment climate for attracting capital and increasing its attractiveness. The inability to attract foreign investment to the national economy requires that any state develop its own investment policy. This policy determines the specific direction of attracting foreign investments, as well as the system of stimulating their attraction and determines the legal order of investment activity [12].

President Of The Republic Of Uzbekistan M. In Mirziyoyev's appeal to the Oliy Majlis: "The world experience shows that which state is pursuing an active investment policy has achieved a steady growth of its economy. Therefore, investment is the driver of the economy, in Uzbek terms, the heart of the economy, if we say so, will not be an

exaggeration. We will only achieve rapid development of our economy from the account of the active involvement of investments, the launch of new production capacities. And the positive results in the economy make it possible to systematically solve the problems that have accumulated in the social sphere. It is imperative that we all understand this in depth and organize our work on this basis. Taking measures to fully demonstrate the investment potential of our country in order to attract a wide range of foreign investments should be one of the most important issues that take place in our daily lives"[1], emphasizing the importance of foreign investment in the development of the economy and the importance of attracting it. The world community is undergoing a process of globalization.

Joining the process of globalization is the cooperation with the leading countries of the world, the alignment of public policy in the economic, political and social spheres on a mutually beneficial basis with the policy of these countries. In this context, Uzbekistan plays an important role before the world community today with its level of socio-economic development, geographic location on the world map, composition and reserve of Natural Resources, Investment Policy carried out by the government, etc. This, in turn, shows the need to restore a favorable investment climate for the inflow of foreign investments.

To this end, in order to increase the attractiveness of the investment environment by the president of our country Shavkat Mirziyoyev, the decree "on measures to radically improve the investment climate in the Republic of Uzbekistan" was published on August 2, 2018 [10].

In addition, Tax Policy and tax-tariff management reforms aimed at simplifying the tax burden reduction and taxation system for investors in Uzbekistan, which are reflected in the law "on investments and investment activities", supporting a healthy competitive environment are being implemented at an accelerated pace [11].

The rich experience accumulated in developed countries, the reforms carried out, the study of the fundamental essence of the decisions and measures taken, the scientific critical analysis of achievements and shortcomings serve as a comprehensive support for the development of our national economy. Consequently, the rich experience and

modern trends existing in the international arena are improving and changing from year to year.

The country is struggling to attract foreign capital in the world. With regard to the volume of Foreign Investment, its quality and the use of favorable conditions, the developed countries are creating different views of innovative instruments that serve to ensure the attractiveness of the investment environment from year to year.

These are those, whose economic development is growing at a faster rate than other countries, whose goods and services are distributed in all countries of the world, today the three most common words are "Made in China", which is recognized as such, how many economists have studied by scientists but are not yet manifested when it comes to the issue of full use of these One of the important factors that has affected the rapid development of China is the need for investors, the development of a database (passport) that shows the opportunities and potential of the regions, and the availability of a cheap labor force, which is determined by the fact that it is necessary. The fact that this base has been opened as an Internet resource has ensured that foreign investment flows and business cooperation for Chinese enterprises.

Today, the factor that has contributed to the maintenance of China's position in the world economy and the growth of the economy at a high pace is its openness, healthy image and investment attractiveness. However, according to today's experts, China's openness is a high-pace integration into the world community, and the citizens of the country and the foreign public are perceived differently as a negative situation.

In the previous decade, China has carried out many systematic activities to raise its standing and prestige before the world community. It is developing China-Arab, China-African cooperation on economic cooperation with several international and regional organizations: OTH-Asia-Pacific Cooperation Organization, SCO-Shanghai Cooperation Organization, as well as on the establishment of Free Economic Zones [2]. With the accession of the Chinese state to the Butunjahon Trade Organization (WTO), it has carried out radical reforms in many areas.

In particular, measures can be taken in the following important areas: reduction of various tariffs; elimination of barriers and restrictions on investments in the leading

sectors of the economy, in particular services: telecommunications, insurance, banking, trade, logistics. Thanks to these created opportunities and conditions, the activity of not only transnational companies, but also small and medium-sized foreign companies related to their investment in the Chinese state has increased even more.

It has demonstrated high indicators on the level of development, it occupies a high place within the countries of the world in terms of its rich experience and high potential, the number of its population is not so great, but it has a significant influence on the creation of computer programs, in the field of telecommunications. In the reports published by the World Bank, one of the so-called "Asian Tigers", ranked 3rd in terms of per capita GDP production (purchasing power parity), the state of Singapore also has accumulated rich experience in improving the investment climate and increasing its attractiveness.

From the 1st picture below, we can see that the accumulated TTX, ranked 5th among the countries with the highest rating of 20 for the years 2018-2019, is the state of Singapore, which in 2019 amounted to 92 billion dollars. have received foreign direct investments on account of dollars.

The main factor of achieving these achievements can be explained as follows: the path of development of the Singnapur state, the opinion of all scientists engaged in the "economic miracle" that has been achieved, goes to one important point. It is also the creation of a favorable investment climate in Singapore. Precisely because of this situation, the introduction of many projects by investors into this new state was carried out, the volume of ICO increased sharply from year to year.

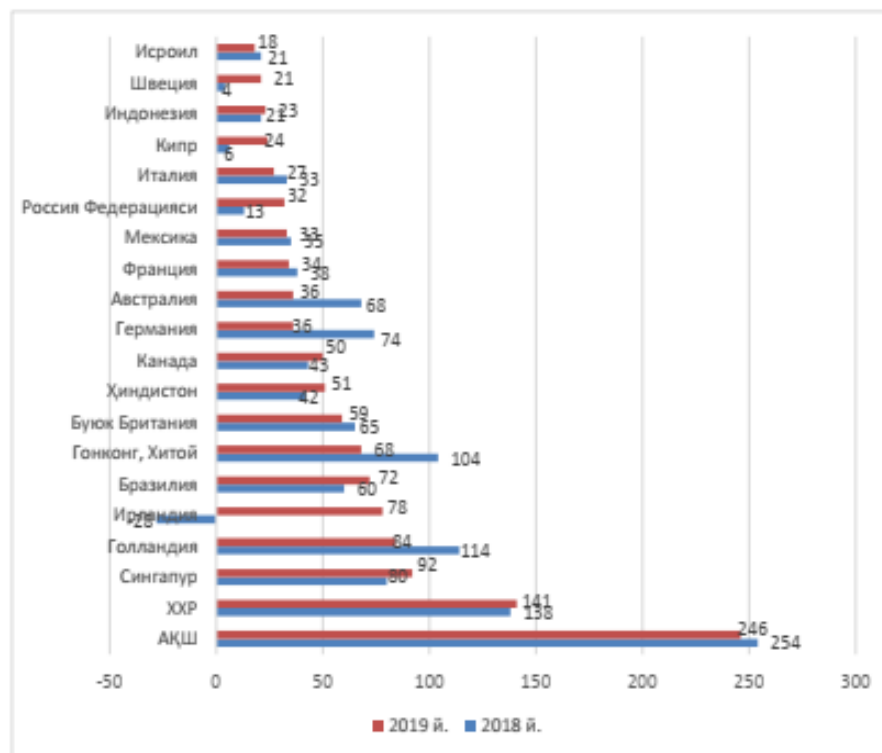
Even today, investors are coming to the state of Singapore with no binary options capital. The attractiveness of the investment climate there is a reason for the constant interest of donor countries.

The health, attractiveness of the investment environment can also be assessed through macroeconomic indicators that reflect the socio-economic situation of the state. According to the classification of the World Bank (JB), the state of Singapore is among the countries with the highest income [5].

One of the important indicators that affect the investment climate is the degree of inflammation. The lower the rate of inflation, the higher the investment attractiveness. In 2005, the rate of inflation in Singapore was 0.5 per cent, in 2019-0.4 per cent [12].

1-picture

Collected Ttxis for the years 2018-2019 (on the example of countries with the highest rating of 20 units), the amount of billion. in dollars [6]

In assessing the attractiveness of the investment environment of the state, one of the most common today is the Doing Business Index; it is the index of Global Competitiveness. In the Doing Business Index, which is being announced by the World Bank Group and the International Financial Corporation, Singapore recorded 190 places among 2 countries in 2019. From 2008 to 2014, Singapore ranked 1 in this index, while Singapore did not record an average of 1.45 points lower over 11 years [8].

According to the research conducted and the results of the survey conducted, the conditions created for opening and maintaining a business in Singapore and achieving

a high result were influenced by the stability of the state political system, effective economic policy, the availability of high investment opportunities and the development of infrastructure.

The Global Competitiveness Index is rated from 0 to 100 points in the areas listed below in 141 countries and its average is subtracted.

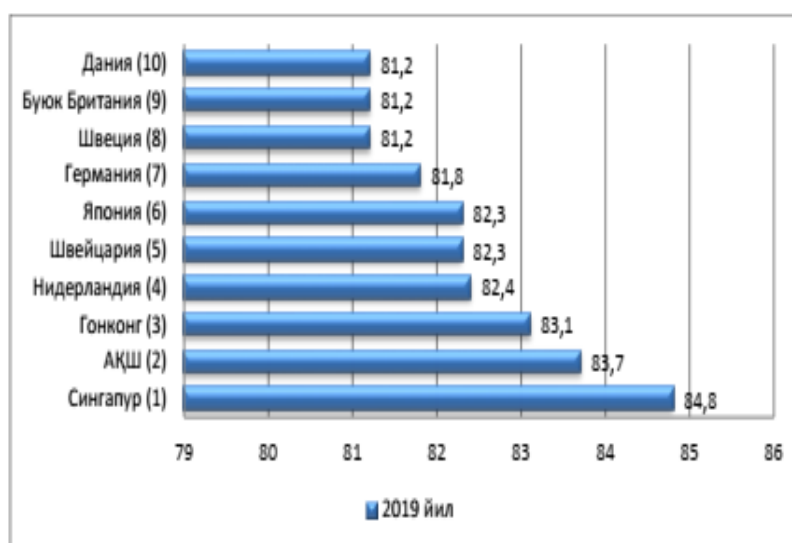
These are the following: the quality of institutions, infrastructure, macroeconomic stability, health and Primary Education, Higher Education and retraining, the effectiveness of the markets of goods and services, the effectiveness of the labor market, the level of development of financial markets, the level of technological development, the scale of the domestic market, the competitiveness of companies, the expression from indicators related to innovation potential.

From Picture 2, we can see that Singapore is busy taking the first place among the 10 countries with the highest rating. Looking at the exact statistics, it turns out that for eight years Singapore has not fallen from the leading positions in this rating.

This state has 4 out of 12 indicators of the global Competitiveness Index. 1 place is occupied by these: infrastructure, health and Primary Education, Higher Education and retraining, the effectiveness of the markets of goods and services, 3 of them-the quality of institutions, the effectiveness of the labor market, the development of financial markets. The record of these results is influenced by the changes carried out by the state on the improvement of the system of higher education in the country and the training of highly qualified specialists.

2-picture

**The leading countries with the highest rating in the Global Competitiveness
Index, 2019 year (score: 0-100) [5]**

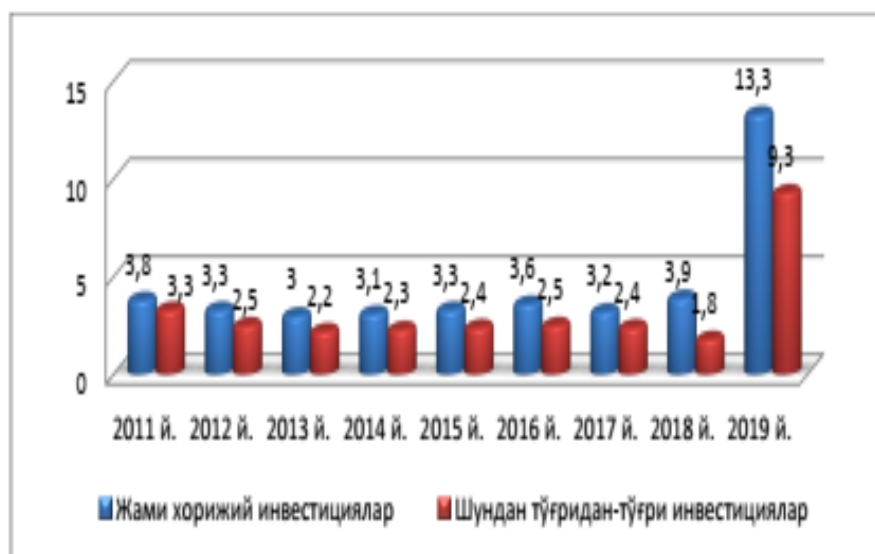

Based on the above-mentioned experience, it became clear that the application and use of the experience of the countries of China and Singapore in terms of increasing the attractiveness of the investment environment in attracting foreign investment in the conditions of Uzbekistan will serve to ensure the further development of the country in the future, as well as the increase in the

At the next stage of market reforms, one of the main tasks is to solve the issues of improving the attraction of foreign investments to our country, to eliminate the problems of attracting foreign investment, to increase the volume of foreign investments and to expand the opportunities for their effective use. On account of the implementation of such tasks, it is noted that the growth rates of foreign investments attracted to our country for 2012-2019 years are being ensured. As can be seen from the picture 3 below, the volume of foreign investment in 2019 amounted to 13.3 billion US dollars. If it was US dollars, then it would be 9.3 billion. The US dollar is a direct foreign investment.

3-picture

Dynamics of foreign direct investment in the framework of state investment programs for 2011-2019 (billion. US dollar) [7]

The total volume of foreign investment in the period under analysis increased by 3.5 times in 2019 compared to 2011. By the end of 2019, the main foreign partners in attracting foreign investments to the country were the countries of China, Russia and Germany. The total number of countries investing in the economy of Uzbekistan exceeded 50. The share of large investor-States in direct foreign investments and loans, which are generally involved, decreased by up to 34 percent.

With respect to the indicators for 2018 year, the active growth of attracting foreign direct investment and loans was observed in the sectors of production of electrotechnical products (growth-7,5 fold), metallurgy (growth – 4,6 times), textiles (growth – 2,5 times), leather – footwear (growth-2,1 times) and oil – gas (growth-2 times). The growth rate of direct foreign investment and credit flow has also strengthened in projects of regional importance, the total volume of which in 2019 amounted to 4.8 billion dollars (of which in the main capital-4.2 billion dollars), 4 times more than in the corresponding period of 2018 and 24 times more than in 2017.

Only with the participation of foreign capital, 167 projects worth 858.5 million dollars were put into use in the regions. In accordance with the investment program, the main capital from the account of all sources of financing in 2020 year is about 233,2

trillion. sum is planned to be appropriated capital investments, of foreign direct investments and loans-7,1 billion. dollars, foreign investments and loans under the state guarantee – 2.7 billion. dollars are planned to be appropriated. In 2020, it is planned to transfer more than 2 thousand objects of social, infrastructure and production importance to use: 206 large production capacities, 240 regional production facilities, 1.6 thousand objects of social and infrastructure importance [9].

One of the main trends and indicators of the socio-economic development of Uzbekistan, as well as priority areas, is the formation of a more favorable investment climate in our country, primarily in order to increase the volume of foreign direct investment involved, to create reliable guarantees for foreign investors, and to strengthen their confidence.

Literature

1. Address of the President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev to the Oliy Majlis. Gazetesi "People's Su", 2018 year 29 decbr №271-272 (7229-7230).

2. Vahabov A.V. and others. World economy and International Economic Relations: textbook. - T.: Baktoria press, 2015, 584b.

3. Mustafakulov Sh.I. Investment environment attractiveness. Scientific-practical guide. - Tashkent: Baktoria press, 2017, 320 b.

4. Lee, K.Y. From Third World to First: The Singapore Story 1965-2000. Singapore: Singapore Press Holdings, 2000.

5. World Economic Forum, the Global Competitiveness Index Report, Prepared on the basis of data 2020 year.

6. UNCTAD, FDI/MNE data base (https://unctad.org/en/Publications Library/wir2020_en.pdf).

7. Official website of the State Statistics Committee of the Republic of Uzbekistan stat.uz data and kun.uz on the basis of the news, a diagram was drawn up by the author (<https://kun.uz/news/2020/01/20/2019-yilda-ozbekiston-qancha-xorijiy-investments-diminished-reported-became>).

8. <http://www.doingbusiness.org>.

9. [https://kun.uz/news/2020/01/20/2019-yilda-ozbekiston-qancha-xorijiy investments-diminished-it has become-known](https://kun.uz/news/2020/01/20/2019-yilda-ozbekiston-qancha-xorijiy-investments-diminished-it-has-become-known).
10. <http://lex.uz>, National database of legislative acts of the Republic of Uzbekistan.
11. <https://lex.uz/docs/4664142>(National database of legislation data).
12. Teshabaeva, O. N. (2020). Mechanisms of organization of entrepreneurial and investment activity of the economy of Uzbekistan. In *Mintaka iktisodietini investitialashning moliyaviy -yukukiy va innovacion zhi'atlari* (pp. 537-540).

ФИО авторов: М. Imaeva, X.Satimboeva

ADU, Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (maktabgacha ta'lim) mutaxassisligi
2-bosqich magistrantlari

Название публикации: «МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМ СIFATINI
ТА'MINLOVCHI TAYANCH USTUNLAR»

Annotatsiya: Mazkur maqolada bugungi kunda maktabgacha ta'lim tizimida olib borilayotgan islohotlar va ta'lim sifatini ta'minlovchi tayanch ustunlar to'g'risida so'z boradi.

Kalit so'zlar: ta'lim va tarbiya, faol tarbiyachi, yangi avlod adabiyoti, Moddiy va me'yoriy baza, vunderkrn bola, iqtidorli bola, daxmaza bola, beozor bola.

Ta'lim va tarbiya insonni kamolotga etakazuvchi muhim omildir. U yurt taqdiri, kelajagini belgilashga ham qodir kuch. Zero, ilm, salohiyatiga ega, ta'lim-tarbiya ko'rgan barkamol shaxsgina Vatan ravnaqi, uning kelajagini bunyod etadi. Bu isbot talab qilmaydigan oddiy haqiqat.

O'sib kelayotgan yosh avlodlarning olgan bilimi va o'zlashtirgan tarbiyalarini amaliy hayotda namoyon etishi va ishlatishi uchun, bugun safimizda faoliyat olib borayotgan tarbiyachi-pedagogolarning hayotda o'ziga mustahkam o'rin egallashi uchun ko'mak va keng imkoniyatlar tug'dirib berish masalasi eng dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Ushbu vazifa ta'lim sifatini yuksak darajada ko'tarishni, puxta va bilimli raqobatbardosh mutaxassis tayyorlashni, boshqacha qilib aytganda, ta'lim va tarbiya tizimida tub sifat o'zgarishlarini sodir etishini talab qiladi. Bu erda so'z cheklangan imkoniyatlar va bilimga bo'lgan cheksiz ehtiyojlar sharoitida ta'limning quyidagi to'rtta tayanch ustuni va ulardagi mavjud muammolarning echimi to'g'risida bormoqda:

“Nimani o'qitish kerak?” (qanday baza sharoitida),

“Qancha o'qitish kerak?” (qanday me'yoriy-uslubiy baza sharoitida),

“Qanday o'qitish kerak?” (qanday pedagogik texnologiya asosida) va

“Kim uchun o'qitish kerak?” (qanday ta'lim oluvchini, qanday talablar asosida, kim uchun) degan muammolar ta'lim tizimini muammolari sifatida har doim kun tartibida ko'ndalang bo'lib turishi lozim.

TA'LIMNING TAYANCH USTUNLARI			
Moddiy va me'yoriy baza	Yangi avlod o'quv adabiyotlari	Faol tarbiyachi	Faol tarbiyalanuvchi
Barkamol avlod va yetuk malakali mutaxassis! Kadrlar tayyorlash milliy modelimizning bosh muddaosi ham shundan iborat			

CHizmadagi to'rtta tayanch ustundagi mavjud muammolarning echimi yuzasidan ayrim mulohazalarimizni keltirishni lozim topdik.

1-tayanch ustuni. Sir emas, ta'lim, eng avvalo, o'quv bazasining zamonaviyligi, uning moddiy va moliyaviy darajasiga ta'minotiga bog'liq. U o'quv jarayoning barcha ishtirokchilari uchun makon va muhit vazifasini o'taydi. U qanchalik talab darajasida bo'lsa, raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash sifati ham shunchalik yuqori bo'ladi. Bu oddiy haqiqat.

Xo'sh, bugungi moddiy va ma'yoriy o'quv bazamiz barkamol avlod va raqobatbardosh mutaxassislarini tayyorlash, ta'limni shakllantirish va rivojlantirish, uni jaxon axborot tizimi bilan bog'liq, bir so'z bilan aytganda, yangi asr – informatsion texnologiyalar asriga kirib borishimizni ta'minlaydigan darajadami? Umuman zamonaviy o'quv bazasi deganda nimani tushunmoq kerak? Moliyaviy ta'minot qanday bo'lganda u bugungi kun talabiga javob bergan bo'ladi?

Bu savollarga oddiy so'z bilan yoki biror bir ko'rsatkichning miqdoriy o'lchovi orqali javob berish noto'g'ri bo'ladi. Buning uchun ta'lim tizimining moddiy va moliyaviy bazasi, uning zamonaviyligi va moliyaviy jihatdan ta'minlanganlik darajasini ham miqdor, ham sifat, ham mutloq, ham nisbiy jihatlarni tavsiflovchi ko'rsatkichlar tizimidan foydalanish zarur. Bu erda so'z eng avvalo ta'limning moddiy bazasi, ya'ni zamon talabiga mos o'quv binolari, o'quv xonalari, o'quv jihozlari, davr ruhiga mos texnik o'quv jihozlari to'g'risida borishi kerak. Ayni holda bino va auditoriyalarning estetik darajasi hisobga olinadi, albatta. SHuni yodda tutish kerakki, kadrlar tayyorlash milliy dasturida bu boradagi talablar ham aniq bayon etilgan.

Ta'limning ikkinchi tayanch ustuni. Ma'lumki, ta'lim mazmunini moddiy va moliyaviy o'quv bazasi, maktabgacha ta'lim yoshidag bola rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablari va o'quv dasturlaridan keyin, albatta, ularga asoslanib yaratiladigan material va o'quv qo'llanmalarisiz tasavvur qilish qiyin.

Xo'sh, mualliflarimiz mazkur materiallarni tayyorlashda bugungi talablarga e'tiborlarini qanchalik qaratmoqdalar? Hanuzgacha yangi avlod va elektron manbaalarini yaratish masalalari dolzarbligicha qolyaptimikan? Material ta'lim va tarbiyaviy masalalarni uyg'unlashtiradigan, milliy g'oyani singdiradigan jihatlar bilan to'ldirilganmi? Umuman yangi avlod materiali qanday bo'lmog'i kerak?

Ma'lumki material – bu maktabgacha ta'lim yoshidagi bola rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablari, uslubiyati va didaktik talablari asosida belgilangan, milliy g'oya singdirilgan, muayyan o'quv mashg'ulotining mavzulari to'liq yoritilgan, tegishli soha asoslarini mukammal o'zlashtirilishiga qaratilgan hamda turdosh mashg'ulot turlarida foydalanish imkoniyatlari hisobga olingan nashr. Unda nazariy ma'lumotlardan tashqari, amaliy tajriba va sinov mashqlari bo'yicha zarur ko'rsatmalar beriladi.

SHundan kelib chiqqan holda yuqoridagi savolga quyidagicha javob berish mumkin:

Yangi avlod materiali bo'lishi uchun davr talabiga mos, fan-texnika sohalarida qo'lga kiritilgan yutuqlar hamda yangi pedagogik hamda ilmiy uslubiy texnologiyalar asosida yozilgan, ko'rgazmali tasviriy materiallar yuqori sifatli va samarali darajada yoritilgan, har bir mavzu bo'yicha tayanch iboralar, test topshiriqlari, intellektual

treningni o'z ichiga olgan, o'qitishning interaktiv uslublarini tadbiq qilishda ko'mak beruvchi, illyustratsiyalarga boy, ko'rgazmali tasvir va badiiy-uslubiy jihatdan amaliy faoliyatga qaratilgan bo'lishi, tegishli mashg'ulot turining nazariy va amaliy rivojlanishida uzoq va yaqin o'tmishdagi boy intellektual merosimizning o'zni va ahamiyatini ko'rsata olgan darajada yoritilgan bo'lishi kerak. (2-jadval)

Milliy ta'limning uchinchi tayanch ustuni – bu faol pedagogdir. Xo'sh, ular tarbiyalanuvchilar oldida o'zlarini ta'lim-tarbiya, saboq va odob, mehr va muruvvatda qarzidor deb his qilishmayaptimikinlar? Ular yangi pedagogik texnologiya bilan qurollanganmilar? Har bir pedagog o'z o'rnini, haqiqiy joyini topganmi? Umuman qanday pedagogni faol pedagog deyaolamiz?

Shuni unutmaslik kerakki, tarbiyachi-pedagog – bu eng avvalo mashg'ulot boshqaruvchisi. tarbiyalanuvchining mashg'ulotdan nimanidir yangilik olishi aynan tarbiyachi-pedagogning bilimi, saviyasi va mahoratiga bog'liq. Biroq, ba'zi tarbiyachilarda: “mashg'ulotni o'tdim, tushunish-tushunmaslik tarbiyalanuvchining o'ziga bog'liq”, degan xato fikr bor. Ayniqsa, shiddatli raqobat sharoitida biror bir ishlab chiqarish yoki xizmat ko'rastish sohasida mehnat qilayotgan ishchining o'z ishiga, uning sifatiga shu tariqa mas'uliyatsizlik bilan yondoshib ko'rsinchi! Agar ishlab chiqarilgan mahsulot sifatsiz bo'lsa, demak, bu uni ishlab chiqargan ishchining mas'uliyatsizligidan darak. Xuddi shunday o'qituvchi ta'lim tarbiya bergan o'quvchining bilimi murabbiy mehnatiga berilgan haqqoniy baho hisoblanadi. SHu o'rinda buyuk pedagog Uilyam Artur Uord tomonidan aytilgan “O'rta o'qituvchi bayon etadi, yaxshi o'qituvchi tushuntiradi, mashhur o'qituvchi namoyish etadi, buyuk o'qituvchi esa rag'batlantiradi”, degan hikmatiga e'tibor berish joizdir. Maktabgacha ta'lim tashilotlarida olibborgan pedagogik kuzatishlarimiz natijalariga ko'ra to'rtinchi guruh, ya'ni bolani o'qitish emas, balki o'qishga o'rgatadigan, aniqrog'i, o'qishga rag'batlantiradigan tarbiyachilarning salmog'i atigi juda kam foizni tashkil qilar ekan,xolos.

Loqayd, bilimi sayoz va fidoiy bo'lmagan pedagog-o'qituvchilarning salmog'i esa undan sal kamroq foiz atrofida . Ular tarbiyalanuvchining tasavvur olamiga mutlaqo kirib bora olmaydi. Bunday pedagog-tarbiyachining mashg'ulotlari – talab vaqtini bekor o'tkazish bilan barobardir. Tarbiyachi har bir mashg'ulotda dolzarb masalalarni ko'tara olishi, tarbiyalanuvchini bahsga chorlay olishi, mashg'ulotni oxiriga qadar qiziqarli olib borishi zarur. Internet bilan doimiy oshno bo'lmagan o'qituvchi bugungi kunimizda juda tez orqada qoladi. Pedagog-tarbiyachiga nisbatan bo'lgan talab har doim bilim maskanining diqqat e'tiborida turishi zarur.

Ta'limning to'rtinchi tayanch ustuni – bu faol tarbiyalanuvchidir. Xo'sh, ular o'qish jarayonida passiv eshituvchi, quloq soluvchiligicha qolmayaptimikanlar? Ularning yangiliklarni qabul qilish ko'lami va darajalari etarlimi? O'z ustida mustaqil ishlash ko'nikmalariga egami?

2-jadval

Qanday materialni yangi avlod materiali deya olamiz?

Ja- vob- lar	T a l a b l a r	Zamon talabiga javob berish darajasi %
A	<ul style="list-style-type: none"> • Material muayyan mashg‘ulot turi bo‘yicha tasdiqlangan o‘quv rejasi asosida, sohaga ajratilgan soatlar hajmiga va ushbu bo‘yicha ishlab chiqilgan dasturda belgilangan mavzularga to‘la rioya etilgan holda tayyorlangan; • materialda ko‘rgazmali tasviriy materiallar “elektron material” yaratish talablari asosida yoritilgan; • Unda muammoli vaziyatlarni yuzaga keltiruvchi masalalar berilgan; • Har bir mavzu bo‘yicha tayanch iboralar, test topshiriqlari, intellektual trening, o‘z-o‘zini nazorat qilish uchun savollar va mamlakatimiz hamda xorijda chop etilgan zamonaviy adabiyotlar ro‘yxati berilgan; • Material tarbiyalanuvchilarga mustaqil ravishda chuqur bilim olish imkoniyati darajasida, oddiy va ravon tilda yozilgan; • Material ta’lim va tarbiyaviy masalalarni uyg‘unlashtiradigan, milliy g‘oyani singdiradigan jihatlarni ham qamrab olgan; • Material respublika maktabgacha ta’lim vazirligi grifi ostida chop etilgan; • Material yilning eng yaxshi manbaasi tanlovida sovrinli o‘rinni olgan. 	<p>86-100</p> <p>71-85</p>
B	A variantdagi talablarning 71-85 foiziga javob bersa	
V	A variantdagi talablarning 56-70 foiziga javob bersa	56-70
G	A variantdagi talablarning 55 foizidan kamiga javob bersa	55 gacha

Qanday pedagog-tarbiyachini faol pedagog-tarbiyachi deya olamiz?

Ja-vob-lar	T a l a b l a r	Zamon talabiga javob berish darajasi %
A	<ul style="list-style-type: none"> • Pedagog o'z mutaxassisligini chuqur biladi ; • mashg'ulotni mazmunan chuqur, g'oyat tushunarli va o'ta qiziqarli o'tadi; • mashg'ulotda dolzarb masalalarni ko'taradi, amaliyot bilan bog'lay oladi, jarayonni yangi ma'lumotlar tahlili bilan boyitadi, tarbiyalanuvchilarni bahsga chorlaydi; • Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llaydi; • Ilmiy ishda sobitqadam, o'z sohasi bo'yicha tinimsiz ilmiy ishlarini muntazam raivshda chop ettirib boradi; • Xorijiy tilni mukammal egallagan, xorijiy adabiyotlardan keng foydalanadi; • Kompyuter savodxonligi yuqori, internetdan muntazam foydalandi; • Kamtarin, xushmuomala, to'g'ri so'z; • Adolatli, bola bilimiga xolis baho beradi; • Ilmiy, metodik jamoa ishlarida faol qatnashadi; 	<p>86-100</p> <p>Taniqli (mashhur) pedagog. U bolani o'qishga o'rgatadi, uni rag'batlantiradi</p>
B	<ul style="list-style-type: none"> • Pedagog o'z mutaxassisligini yaxshi biladi; • mashg'ulotni mazmunan yaxshi, sodda va qiziqarli o'tadi o'quvchilarni bahsga chorlaydi; • Xorijiy tillarni o'rganishga intiladi; • Kompyuter savodxonligi yaxshi, internetdan foydalanib turadi; • Ba'zan darsda dolzarb masalalarni ham ko'taradi, darsni yangi ma'lumotlar tahlili bilan boyitadi; • mashg'ulotda ko'rgazmali vositalarni qo'llaydi; • Kamtarin, xushmuomala, to'g'ri so'z; • Ba'zan adolatsizlikka ham yo'l qo'yadi; • Ilmiy, metodik jamoa ishlarida faol qatnashadi; 	<p>76-85</p> <p>Namunali pedagog. U mashg'ulotni munozara, dialog tariqasida o'tadi</p>
V	<ul style="list-style-type: none"> • Pedagog o'z mutaxassisligini chuqur biladi; • mashg'ulotni o'tishda matnidan bosh ko'tarmay o'qib beradi; • mashg'ulotda dolzarb masalalar ko'tarilmaydi, amaliyot bilan bog'lanmaydi; • mashg'ulotda ko'rgazmali vositalarni qo'llamaydi; • Qo'rs, muomala madaniyati past; • Adolatsiz, noxolis, o'zi uchun moddiy manfaat kutadi; 	<p>Yaxshi pedagog: u mashg'ulotni tushuntiradi, qisman diktovka qiladi</p>

	<ul style="list-style-type: none"> • Ilmiy, jamoa ishlarida faol qatnashmaydi; 	
G	<ul style="list-style-type: none"> • Pedagog o'z mutaxassisligini yuzaki biladi; • mashg'ulotni o'tishda matndan bosh ko'tarmay o'qib beradi yoki mashg'ulotga tayyorgarliksiz kiradi; • mashg'ulotni mazmunan sayoz, zerikarli o'tadi; • mashg'ulotda ko'rgazmali vositalarni qo'llamaydi; • mashg'ulotda yangi bilimlar bermaydi; • mashg'ulotda kelmay qolgan hollari ham bo'ladi; • bolalarni nazar-pisand qilmaydi, o'ta qo'pol; • O'ta adolatsiz, noxolis, o'zi uchun faqat moddiy manfaat kutadi; 	Yomon pedagog. U faqat yozdiradi, bosh ko'tarmay matnni o'qiydi

Umuman qanday tarbiyalanuvchini faol tarbiyalanuvchi deyaolamiz? U qanday talablarga javob berishi kerak?

Bizning fikrimizcha, agar tarbiyalanuvchining o'qishga bo'lgan ishtiyoqi o'ta yuqori va ijodiy yondoshuv egasi bo'lsa, mustaqil o'rganishga bo'lgan qobiliyati kuchli va o'z ustida mutassil ishlab, tashabbuskorlik va sardorlik qobiliyati o'ta kuchli, kamtarin, intizomli xulq egasi va odobli, tadbirlarda faol qatnashib kelayotgan bo'lsa bunday tarbiyalanuvchining bugungi kun talabiga javob berish yoki faollik darajasini 86-100 ball (foiz) deb belgilab uni, faol tarbiyalanuvchi sifatida baholash mumkin.

SHu nuqtai nazardan yondoshilsa bugungi kungi tarbiyalanuvchilarni to'rt toifaga bo'lish mumkin. **Birinchi**, afsuski kam sonli qismni, tashkil qiluvchi, tabiatan tirishqoq va ijodkorlar bo'lib, ular o'quv jarayonidan qoniqish hosil qiladilar. Mustaqil ishlashga intiladilar, tadbirlarda ishtirok etadilar. Ularning bittasi boshqa ko'pgina oddiy bolalarning ishlarini qilishi mumkin. Ular vunderken bolalardir. Maktabgacha ta'limning faxri hisoblangan bu bolalar ko'proq o'z o'rinlarini fan sohasidan topadilar. (4- jadval, A guruh)

Ikkinchi, guruh ko'pchilikni tashkil qiluvchi iqtidorli bolalardir (4-jadval, B guruh). Ularning o'qishga bo'lgan ishtiyoqi birinchi guruh bolalariga nisbatan – pastroq bo'lsada, mustaqil o'rganishga bo'lgan qobiliyati yaxshi, o'z ustida doimi ishlaydilar, kamtarin, odobli, xulqi, intizomi yaxshi, jamoat ishlarida qatnashib turadilar.

Uchinchi, nisbatan ozchilikni tashkil qiluvchi “beozor” bolalar guruhidan iborat. Ushbu guruh faoliyatida yuzaga keladigan ijobiy yoki salbiy o'zgarishlar asosan pedagog-tarbiyachilarning o'quv metodik saviyasiga, kasb mahoratiga va o'z ishiga bo'lgan mas'uliyatiga bog'liq. “Beozor”lar mashg'ulotlarga to'liq qatnashadilar, itoatli bo'ladilar, ijobiy baholarga o'qiydilar, a'lo bahoga kamdan-kam da'vogar bo'ladilar,

no‘noq va yalqov ham emaslar, lekin o‘z ishiga bo‘lgan mas’uliyatiga bog‘liq. “Beozor”lar mashg‘ulotlarga to‘liq qatnashadilar,

4-jadval

Qanday tarbiyalanuvchini faol tarbiyalanuvchi deya olamiz?

Ja-vob-lar	T a l a b l a r	Zamon talabiga javob berish darajasi %
A	<ul style="list-style-type: none"> • O‘qishga bo‘lgan ishtiyoqi o‘ta yuqori, ijodiy yondoshuv egasi; • Mustaqil o‘rganishga bo‘lgan qobiliyati kuchli, o‘z ustida muttasil ishlaydi; • Tashabbuskor va sardorlik qobiliyati o‘ta kuchli; • Kamtarin, xushmuomala, namunali xulq, odob egasi; • Jamoat ishlarida o‘ta faol qatnashadi. 	<p>86-100 (10-13 %) “Vunderken” Bolalar</p>
B	<ul style="list-style-type: none"> • O‘qishga bo‘lgan ishtiyoqi yaxshi; • Mustaqil o‘rganishga bo‘lgan qobiliyati yaxshi, o‘z ustida ishlaydi; • Kamtarin, odobli, xulqi, intizomi yaxshi; • Jamoat ishlarida qatnashib turadi. 	<p>76-85 (45-50 %) “Iqtidorli” Bolalar</p>
V	<ul style="list-style-type: none"> • O‘qishga bo‘lgan ishtiyoqi past, pedagog-tarbiyachi o‘rgatganlarini xotirasida saqlab yoki yodlab qaytarib beruvchi quruq ijrochi; • O‘z ustida mustaqil ishlamaydi, faqat mashg‘ulotda o‘rganganlari bilan chegaralanadi; • Berilgan vazifalarni mustaqil bajarmaydi; • Xulqi o‘zgaruvchan, intizomi qoniqarli; • Jamoat ishlarida zo‘rama-zo‘raki qatnashib turadi; 	<p>55-75 (25-30 %) “Beozor” Bolalar</p>
G	<ul style="list-style-type: none"> • O‘qishga bo‘lgan ishtiyoqi umuman yo‘q, mashg‘ulotga qatnashishi o‘lda jo‘lda, uning maqsadi faqat bir amallab diplomni qo‘lga kiritish; • Mustaqil o‘rganishni hayoliga ham keltirmaydi, hatto berilgan vazifalarni ham bajarmaydi; • Xulqi yomon, intizomsiz, odobsiz, o‘yinqaroq; • Ta’lim jarayonida namunali bolalarga tahdid ham qiladi, o‘qituvchilarga doimo xalaqit beradi; • Jamoat ishlariga mutlaqo qatnashmaydi. 	<p>55 gacha (7-10 %) “Daxmaza” Bolalar</p>

itoatli bo'ladilar, ijobiy baholarga o'qiydilar, a'lo bahoga kamdan-kam da'vogar bo'ladilar, no'noq va yalqov ham emaslar, lekin o'z imkoniyatlaridan to'liq foydalanishga harakat qilmaydilar.

Bu bolalarni shu holatda tarbiyalab yuborilsa ulardan o'rtahol avlodlar etishib chiqishi, baxtli tasodif tufayligina ushbu qoida buzilishi mumkin.

Va nihoyat, **to'rtinchi** toifadagi maqsadli qabul bo'yicha past o'zlashtiruvchi bolalar. Ularning, ham o'zlarining, ham ota-onasining psixologiyasi (miyasi)da bog'cha bizni bitirtirib, maktabga yuborishga majbur, chunki pul to'lab o'qiyapmiz, degan salbiy tushuncha joylashib olgan. Bu holat ta'lim sifatiga putur etkazib, ta'lim faoliyatini ancha izdan chiqarib nufuzini pasaytira boradi. Chunki bu toifadagi bolalar o'zlarining mas'uliyatsizliklarini boshqalarga tez yuqtiradilar.

Ana shunday holatda o'quv jarayoniga nazar tashlaylik. Yuqoridagi shartli ravishda ajratilgan to'rt toifadagi bolalarni bitta guruhga bir xil o'quv rejasi va dasturi asosida, o'rtacha talabga moslab o'qitilishi birinchi va ikkinchi toifadagi bolalarning intellektual salohiyatini qaychi bilan qirtishlab turgandek bo'ladi. Bu holatdan chiqish yo'llaridan biri o'qishni to'rt toifadagi bolalarga moslab tashkil qilish va uchinchi, ayniqsa, to'rtinchi toifadagi bolalarga ko'proq mustaqil ishlarni ko'proq rejalashtirib ularni o'qishga o'rgatish kerak. Bundan tashqari to'rtinchi toifadagi bolalar uchun byudjetdan tashqari topilgan mablag' hisobidan tegishli kurslar bo'yicha qo'shimcha mashg'ulotlar tashkil qilish maqsadga muvofiq deb o'ylaymiz.

SHuni ta'kidlash lozimki kichik guruhlariga mashg'ulot o'tadigan pedagoglarga juda katta mas'uliyat yuzaga keladi. Ular "beozor"larni ko'tarishlari, "daxmaza"larni aniqlab, tegishli chora tadbirlar belgilashlari kerak bo'ladi. Buning uchun esa barcha mashg'ulot pedagoglari doimiy hamkorlikda va uzviy bog'lanishda ishlashlari darkor. SHundagina ta'limda ham, tarbiyada ham sifat o'zgarishlari mumkin. SHundagina, faqat o'zlashtirilgan bilimga ega avlodlar hayotda o'z o'rinlarini topishlari mumkin.

Yuqorida keltirib o'tilgan ta'limning tayanch ustunlari va ularning jamiyat taraqqiyotidagi o'rni va mamlakatimizda o'tkazilayotgan ta'lim sohasidagi islohotlarning naqadar katta ahamiyatga ega ekanligini yana bir isboti sifatida 30-yillardagi buyuk deppsinish (depressiya) davlatlarida AQSH Prezidenti T. Ruzveltning iqtisodiyotni inqirozdan olib chiqishning asosiy yo'li sifatida kuchli boshqaruvchilar, ya'ni malakali mutaxassislar tayyorlashga qaratilgan e'tiborni o'zining samarali natijalarini berganligini eslatib o'tmoqchimiz.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash lozimki, farzandlarimizni barkamol voyaga etkazish, ularning zamon talablari darajasida bilim olishlarini ta'minlash borasida amalga oshirilayotgan ishlar o'z samarasini berishi tayin. Biroq, hali echimini kutayotgan muammolar, bajarilishi lozim bo'lgan yumushlar etarli. Ularni tez fursatlarda hal etish esa bugungi kunning eng dolzarb vazifasi ekanligini hech birimiz bir daqiqa bo'lsa-da, yoddan chiqarmasligimiz kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yilgan davlat talablari, 2018 yil

2. Grosheva I.V., Evstaf'eva L.G., Mahmudova D.T., Nabixonova SH.B., Pak.S.V., Djanpeisova G.E."Ilk qadam" maktabgacha ta'lim muassasasining davlat o'quv dasturi 2018-yil
3. "Halqaro forum materiallari"-Toshkent - Respublika bolalarni ijtimoiy adaptasiyalash - 2005 yil

ФИО автора: Хасанова Ирода Нажмидиновна

Преподаватель кафедры методики дошкольного образования Наманганского государственного университета

Название публикации: «ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ
ПЕДАГОГИЧЕСКОГО МАСТЕРСТВА У ПЕДАГОГОВ ДОШКОЛЬНОГО
ОБРАЗОВАНИЯ»

Аннотация: в статье рассматриваются понятие педагогического мастерства, научные представления ученых о педагогическом мастерстве, критерии педагогического мастерства. Также обоснованы педагогические аспекты формирования педагогического мастерства в воспитании дошкольных образовательных учреждений.

Ключевые понятия: искусство, мастерство, педагогическое мастерство, творческий, критерий, оптимист, интегративный, модель.

Важные задачи в области дошкольного образования в период глобализации можно трактовать следующим образом: – внедрение образования на уровне, подходящем для развития национальной экономики и стимулирующем развитие; – налаживание сотрудничества между образовательными учреждениями и образовательными учреждениями и потребителями; – дальнейшее укрепление конкурентоспособности между потребителем и образовательным учреждением; – вовлечение социального сообщества в решение вышеуказанных задач, особое место занимают знания и навыки педагогических кадров, что, безусловно, является важной составляющей Национальной модели образования.

При выполнении этих задач на педагогов, работающих в дошкольном учреждении, которое является первым звеном непрерывного образования, возлагается огромная ответственность. Современный педагог должен обладать навыками выбора наиболее эффективных способов обучения и воспитания детей. В процессе воспитания у детей формируются не только нормы правил и поведения, но и все положительные качества. Для этого у педагога должны быть сформированы педагогические навыки. Педагогическое мастерство является одним из важных факторов, влияющих на эффективность воспитательной работы, проводимой в сфере образования человека. Формирование личности

ребенка связано с процессом воспитания, который нельзя сравнить ни с каким процессом. Любая практическая деятельность удовлетворяет высшие духовные и психологические потребности человека.

Потребности принадлежат человеку, составляют его собственные характеристики, и он обязательно станет искусством. Педагогика Бунда занимает главное место, потому что она пытается удовлетворить одну из важнейших потребностей человека. Педагогика служит совершенствованию человека и его природы, то есть его души. Главная цель этой науки-сформировать отличную личность.

Педагогическое мастерство неразрывно связано с педагогическим искусством и является высшим проявлением педагогического мастерства. Взаимозависимость между ними зависит не только непосредственно, но и от диалектического аспекта. Искусство присуще всем видам практической деятельности, оно осуществляется умело и умело. Искусство-это творческое выражение движения, это результат творчески-художественной деятельности. То есть работа или профессия выполняется умело. Искусство-это проявление творчества, любая форма практической деятельности. Мастерство проявляется в деятельности всех профессионалов, например, актера, писателя, педагога, врача, плотника и т. д. Прежде всего, мастерство развивается в связи с творчеством педагогической личности. А в случае педагогической деятельности главным фактором является творческий подход. Творчество (креативность) - это мыслительный процесс, который приводит к способности создавать что-то новое, уникальное, создавать художественную форму, мыслить, находить идеи и решения.

Педагогическое мастерство указывает не только на теоретические знания, но и на конкретную деятельность. Педагогическое мастерство определяется как высокий уровень развития профессиональных навыков, профессиональных качеств личности, мастерства на уровне искусства и эрудиции.

Итак, можно сказать, что именно искусство обучения, которое постоянно совершенствует педагогическое мастерство, необходимо каждому педагогу.

Также педагогическое мастерство характеризуется как высший уровень педагогической деятельности. Мастерство-это наивысший пик педагогической деятельности, достижение эффективности за определенный промежуток времени. Педагогическое мастерство-это совокупность характеристик педагога, это процесс, обеспечивающий самостоятельную организацию профессиональной деятельности, осуществляемый на основе рефлексии. Педагогическое мастерство-это искусство выполнения отличной творческой профессиональной задачи педагога. Она заключается в создании социально-психологических условий для формирования каждого воспитателя как личности, обеспечивающих высокий уровень интеллектуального развития, в них развитие порядочности и духовное обогащение нравственных качеств. Мастерство и искусство-это навыки воспитания педагога во всех отношениях как личности. Поскольку ученые-педагоги описывают понятие педагогического мастерства, они рекомендуют, чтобы в основе педагогической теории изначально лежал навык, а при подготовке педагогов-воспитателей прочно сформировалась система навыков и умений.

Процесс обучения должен осуществляться на уровне педагогического мастерства. В. И. Андреев считает, что мастерство проявляется как своеобразное человеческое качество. Он классифицирует признаки педагогического мастерства следующим образом:

- умение преодолевать проблемные ситуации и творческий подход;
- влияние на развитие общества и личности с духовной и личностной точки зрения;
- демонстрировать личностные качества, знания, навыки, квалификацию, особенно положительные мотивации, творческие способности педагога;;
- новое эффективное применение в учебном процессе и достижение результата.

Педагогическое мастерство-это сложный процесс, необходим комплексный курс в системе образования. Суть этого заключается в организаторе, прежде всего, в его поведении, а затем в специальных знаниях и навыках. Без этого ни один воспитатель не может быть хорошим воспитателем. Если педагогическая

речь не является беглой, то возникнут трудности в общении с ребенком в любой ситуации. Если не обладает определенной квалификацией и навыками, он не может стать педагогом требуемого уровня. Для этого от педагога требуется владеть педагогическими приемами, уметь управлять своим голосом, мимикой, быть в гармонии со своим настроением. Воспитатель-организатор должен быть веселым, интеллигентным, в то же время требовательным. Воспитатель должен вести себя так, чтобы каждый поступок был связан с воспитанием.

Литература:

1. Амонашвили Ш.А. Личностно-гуманная основа педагогического процесса.
2. Андреев В.И. Педагогика. Учебный курс для творческого саморазвития. 2-е изд. - Казань: 2000

ФИО автора: Холиқов Азимжон Абдулло ўғли

Намду ТСМГ йўналиши 3-курс талабаси

ФИО научного руководителя: Жаббаров Ботиршер Ғуломович НамДУ ТСМГ кафедраси доценти

Название публикации: «ГРАФИКА САНЪАТИНИНГ ЎЗИГА ХОС ТОМОНЛАРИ»

Аннотация: Ушбу мақолада графика санъатини келиб чиқиш тарихи, ушбу соҳада ижод қилган етук рассомлар, ишлаш услуби, материали, техникаси, турлари, тасвирий санъатда тутган ўрни, ўзига хос хусусиятлари ўрганиб чиқилган.

Таянч иборалар: Чизиқ, чизги, доғлар, хомаки тасвир, композиция, қаламтасвир, графика, гравюра, плакат, ксилогравюра, литогравюра, линогравюра, саноат полиграфияси, сатира, карикатура, гротеск, тарғибот ва ташвиқот, тарихий воқеалар, композиция, фазовийлик, текисликлар, мустақил асар.

Графика – (грекча graphike сўзидан олинган бўлиб, grapho – ёзипман, чизипман, тасвирлапман деган маънони англатади)¹²⁵ тасвирий санъат тури бўлиб, ўз ичига қаламтасвир ва гравюранинг турфа хил босма санъат асрларини қамраб олади.

Графика атамаси илк маротаба ёзув ва хуснихатга нисбатан қўлланилган. У ўзининг ҳақиқий кўринишига эса XIX аср охири ва XX аср бошларида саноат полиграфиясини шиддат ривожланиши ҳамда китоб ва журналларда чоп қилишга қулай бўлган чизиқли, контраст бўлган қаламтасвирларни ишланиши сабаб бўлган. У пайтларда графика асосида чизиқли тасвир ҳамда оқ ва қоранинг контрастлиги ётган санъат ҳисобланган. Графикага нисбатан бу қарашлар аста-секин кенгайиб борди. Четги чизиқлардан ташқари чизгилар, доғлар, оқ-қорани алмашиб келишидан ва ранглардан ҳам фойдаланила бошланди. Шунинг учун ҳам акварелда бажарилган ишлар ҳам график тасвир саналади. Графикада рангтасвирга нисбатан фазовийлик ва текислилик бир мунча эркин тарзда амалга оширилади.

¹²⁵ Популярная художественная энциклопедия. М.; 1986. 188-б.

Шунга қарамасдан график рассомлар тамошабин тасаввур оламига ишора қилган ҳолда буюмларни шартли равишда тасвирлаш билан чекланиб қолишади. Ижодий ишни тугалланмаганлиги ва локал тусда кўриниши ифода воситаси бўлиб хизмат қилади. Шунинг учун ҳам тугалланган композициялар каторида қаламда, акварел бўёғида ва шу каби бошқа тасвирлаш воситаларида бажарилган хомаки тасвир ва қораламалар ҳам муҳим аҳамият касб этади.

Бунга, Италиядан Ленардо да Винчи, Микеланджело Буанаротти, Берниниларни, Нидерландиядан Рембрандтни, Россиядан В. И. Баженов, А. А. А. Иванов, В. А. Серов, К. П. Брюлловларни, Франциядан Н. Пуссен, А. Ватто, Э. Дега, О. Роден каби етук рассомларнинг график тасвирларини мисол қилиб келтириш мумкин.

Графикани ўзига хос хусусияти сатирани, карикатурани, гротескни ҳам кенг ривожланишига сабаб бўлди. Бунга, Испаниядан Ф. Гойнни, Франциядан Ж. Каллоларнинг офортларини, Франциядан О. Домьени, Германиядан Ж. Гросларнинг литографияларини, Россиядан Кукринксларнинг карикатураларин мисол қилиб келтириш мумкин.

Графика тасвирлаш воситаси, услубига кўра тасвирий санъатнинг маълум бир турига ёки жанригагина мансуб ҳисобланмайди. Тамошабинга оммавий таъсир кўрсатиш имкониятига эга бўлган плакат ва тамошабин билан интим муносабатга эга бўлган хомаки тасвирлар, иллюстрациялар, минатюралар бунга мисол бўла олади. Шунинг учун ҳам уни таъсир доираси кенг саналади.

Графикани ўзига хос жиҳатларидан яна бири жамиятда содир бўлаётган воқеа-ҳодисаларга тезкорлик билан “лаббай” деб жавоб бериши ва уни кўплаб нусхада чоп қилиб, тарқатиш имконияти борлиги ҳисобланади. Бунга, француз рассомлари Калло ва Домьени, инглиз У. Хогарт, бельгиялик Ф. Мазарел, поляк Т. Кумсевичларнинг кўплаб гравюра ва қаламтасвир асарларини келтириш мумкин. Собиқ Иттифоқ график рассомларидан И. И. Нивинский, А. И. Кравченко, В. И. Касиян, Е. А. Кибрик, Д. А. Шмаринов каби рассомлар ижодини ҳам айтиб ўтиш мумкин.

Графикани ушбу имкониятларидан, яъни тарғибот-ташвиқот хусусиятларидан оламшумул тарихий воқеа-ҳодисалар жараёнида ҳам кенг қўламда фойдаланилган. Жумладан, 1812 йилдаги I – Жаҳон урушида, 1830 ва 1848 йиллардаги Франция инқилобида, 1918-1920 йиллардаги Россиядаги гражданлар урушида, 1941-1945 йиллардаги II – Жаҳон урушида графикадан самарали фойдаланилган. Айниқса, газета ва журналларда чоп қилиш имконияти бўлган графика асарлардан сиёсий қурол сифатида самарали фойдаланилган.

Ўтган аср санъатшунос-олимлари томонидан графика техникасига асосан ижодий қаламтасвир ва босма тасвирларга бўлиниши қайд этилган. Шундан келиб чиққан ҳолда графикани қадимги турларини қоя-тошлардаги тасвирлардан бошлаб, силуэт, чизиқ ва ранг доғлари асосида вазаларга ишланган асарлардан бошланади дейиш тўғри бўлади. Хитойда гравюра VI – VII асрлардан маълум бўлса, Европа давлатларида эса XIV – XV асрлардан бошлаб аввалига ксилография, кейин эса оффорт пайдо бўлган.

Авваллари ишланиш услуби ва материалига асосан графикани дастгоҳли, маҳобатли, китоб, газета, журнал, амалий ва плакат турларига ажратилган бўлса, графика санъати асрлар оша ривожланиб, такомиллашиб бориши эвазига уни янги-янги турлари пайдо бўлиб бораверади.

Фойдаланилган адабиётлар.

1. Популярная художественная энциклопедия. М.; 1986. 188-б.
2. Беда Г.В. Основы изобразительной грамоты: Рисунки, Живопись, Композиция. М.1982.
3. Бойметов Б. Б. Қаламтасвир. Дарслик. –Т.; 2013